Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті

ХАБАРШЫ

«Педагогика ғылымдары» сериясы,
№2 (50), 2016 ж.

Шығару жиілігі – жылына 4 нөмір.
2001 ж. бастап шығады

Бас редактор:
п.ғ.д., проф. **Қ.Қ. Жампеисова**

Бас редактордың орынбасары:
п.ғ.к., проф. **С.Г. Тажбаева**

Редакция алқасы:
акад., п.ғ.д., психол.ғ.д., проф.
Г.П. Новикова (Ресей),
филос.ғ.д., проф. **Ф.Валькенхерст** (Германия),
PhD **Ниномия Такаси** (Жапония),
акад., п.ғ.д., проф.
Е.В. Андриенко (Ресей),
п.ғ.д., проф. **Н.П. Шишляникова** (Хакасия),
акад. п.ғ.к. **Р.С. Гуревич** (Украина),
п.ғ.к., доц. **Р.Т. Сулайманова** (Қырғызстан),
п.ғ.д., проф. **Н.Н. Хан,**
п.ғ.д., проф. **С.М. Кенесбаев,**
п.ғ.д., проф. **Р.А. Джанабаева,**
п.ғ.д., проф. **А.Д. Кайдарова,**
п.ғ.д., проф. **С.Т. Иманбаева,**
п.ғ.д., доц. **Г.С. Саудабаева,**
п.ғ.к., проф. **Ш.Ж. Колумбаева,**
п.ғ.к., проф. **С.И. Калиева,**
п.ғ.к., доц. **С.С. Жумашева,**
филол.ғ.к., доц. **Б.Е. Букабаева**

© Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті, 2016

Қазақстан Республикасының мәдениет
және ақпарат министрлігінде
2009 жылы мамырдың 8-де тіркелген
№10104-Ж

Басуға 11.05.2016 қол қойылды.
Таралымы 300 дана.
Көлемі 49,5 е.б.т.
Пішімі 60x84 1/8. Тапсырыс 72

050010, Алматы қаласы,
Достық даңғылы, 13
Абай атындағы ҚазҰПУ

Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университеті «Ұлағат»
баспасының баспаханасында басылды

М а з м ұ н ы
С о д е р ж а н и е

ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУДІҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ
ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Жампеисова К.К. Актуальные проблемы педагогического образования Республики Казахстан..... **7**
ZhampeisovaK.K. Topical issues of pedagogical education of Republic Kazakstan.
Ә.С. Бейсенова, Д.Т. Алиаскаров, М.Д. Алиев. Географиялық білім беруде географиялық ақпараттық жүйе (ГАЖ) технологияларын тиімді пайдалану..... **14**
Beisenova A.S., Aliaskarov D.T., Aliyev M.D. The effective use of geographic information technologies (GIS) in the geographic formations.
Шарипов К.О., Омирзакова К.К., Жакыпбекова С.С., Мухамадиева Е.О., Яхин Р.Ф. Полиязычное образование как фактор подготовки конкурентноспособных медицинских специалистов..... **18**
Sharipov K.O., Omirzakova K.K., Zhakypbekova S.S., Mukhamadieva E.O., Yakhin R.F. Multilingual education as factor of preparation competytive medical specialysts
М.Н. Оспанбекова. Жаңартылған білім мазмұнын оқып-үйренудегі рефлексияның мәні..... **22**
Ospanbekova M.N. The importance of reflection in the study of renovated contents of knowledge.
Андриенко Е.В. Современные ценности студентов педагогического вуза в социокультурном контексте……..... **27**
E.V. Andrienko. Sociocultural context of modern educational values in professional training of university students.
К.К. Kulambayeva, A.K. Cadykova. Military education in the works of military scientists and specialists..... **32**
К.К. Куламбаева, **А.К. Садыкова.** Әскери ғалымдар мен мамандардың еңбектерінде әскери білім сұрақтары.
Дабылтаева Р.Е., Джамалдинова М.Т. Когнитивная лингвокультурологическая методология иноязычного образования как основа системы иноязычного образования..... **35**
Dabyltayeva R. E., Dzhamaldinova M.T. Cognitive Linguoculturological Methodology of Foreign Language Education as a Basis of Foreign Language Education System.
Чумбалова Г.М., Ботатаева У.А., Кокенова З.К. Использование инновационных методов при работе над научным текстом..... **40**
G.Chumbalova, **U.Botatayeva, Z.Kokenova.** Applying the innovative methods when working with the scientific test.
Бактыбаев Ж.Ш., Тусубаева Ж.М. Образовательные технологии в области дистанционного обучения как интеграция Казахстана в международное образовательное пространство..... **44**
BaktybayevZh.Sh.,TussubaevaZh.M. Educational technologyin the field ofdistance learning as the integration of Kazakhstan inthe international educational space.
Мизанбеков С.К., Кульбаева А.Ж. Развитие письменной речи студентов технических вузов на основе текстов профессионального содержания..... **48**
Mizanbekov S.K., Kulbaeva A.Z. Development of written speech students of technical universities based on professional texts.
Шиндаулова Р.Б., Бекмухамедов Б.М. Предпосылки становления ноогуманистической педагогики как парадигмальной тенденции в современной педагогической науке..... **53**
R.Shindaulova, B.Bekmukhamedov. General theses of noohumanistic pedagogy as a paradigmal tendency in contemporary pedagogics.
А.Т. Мамекова. Оқыту үрдісіндегі білімгерлердің қарым-қатынасындағы кедергілер..... **57**
Mamekova A. Students interactive psychological bareers in the puecess of learning
А.С. Нуржигитов. «Психология және адам дамуы» пәнін оқытуда интербелсенді әдістерді пайдаланудың кейбір мүмкіндіктері..... **62**
Nurzhigitov A.S. Some possibilities to use interactive methods in the subject «Psychology and human development».
Z.B. Yeshimbetova - Communicative language teaching..... **65**
З.Б. Ешімбетова.Тілдік қарым-қатынасқа үйрету.

Казахский национальный педагогический университет имени Абая

ВЕСТНИК

Серия
«Педагогические науки», №2 (50), 2016 г.

Периодичность – 4 номера в год.
Выходит с 2001 года.

Главный редактор:
д.п.н., проф. **К.К. Жампеисова**

Зам. главного редактора:
к.п.н., проф. **С.Г. Тажбаева**

Редакционная коллегия:
акад., д.п.н., д.психол.н., проф. **Г.П. Новикова** (Россия),
д.филос.н., проф. **Ф.Валькенхерст** (Германия),
PhD **Ниномия Такаси** (Япония),
акад., д.п.н., проф. **Е.В. Андриенко** (Россия),
д.п.н., проф. **Н.П. Шишляникова** (Хакасия),
акад. к.п.н. **Р.С. Гуревич** (Украина),
к.п.н., доц. **Р.Т. Сулайманова** (Кыргызстан),
д.п.н., проф. **Н.Н. Хан,**
д.п.н., проф. **С.М. Кенесбаев,**
д.п.н., проф. **Р.А. Джанабаева,**
д.п.н., проф. **А.Д. Кайдарова,**
д.п.н., проф. **С.Т. Иманбаева,**
д.п.н., доц. **Г.С. Саудабаева,**
к.п.н., проф. **Ш.Ж. Колумбаева,**
к.п.н., проф. **С.И. Калиева,**
к.п.н., доц. **С.С. Жумашева,**
к.филол.н., доц. **Б.Е. Букабаева**

© Казахский национальный педагогический университет имени Абая, 2016

Зарегистрировано в Министерстве культуры и информации Республики Казахстан 8 мая 2009 г. №10104-Ж

Подписано в печать 11.05.2016.
Формат 60x84 1/8.
Объем 49,5 уч.-изд.л.
Тираж 300 экз. Заказ 72

050010, г. Алматы,
пр. Достык, 13. КазНПУ им. Абая

Издательство «Ұлағат»
Казахского национального педагогического университета им. Абая

А.А. Баянбаева, М.Б. Сайынова, М.А. Абдикаймова. Ағылшын тілінде оқытудың теориялық-лингвистикалық негіздері..... **70**
Баянбаева А.А., Сайынова М.Б., Абдикаймова М.А. Theoretical and Linguistic Bases of Training in English.
Бахытжан Зеядаулы. Шет тілі сабақтарында компъютерлік технологияларды қолданудың маңызы..... **74**
Zeyadauly Bakhytzhan. The Importance of Using Computer technologies at Foreign Language Lessons
Г.А. Ризаходжаева, Д.А. Рахимова, К.М. Беркимбаев. Болашақ мамандардың кәсіби құзіреттілігін қалыптастыру жолдары..... **78**
Rizakhojayeva G.A., Rahimova D.A., Berkimbaev K.M. The ways of future specialists' professional competence formation.
Ф.А. Дауитова. Шеттілдік білім берудегі когнитивті-лингвомәдени кешеннің мазмұны..... **82**
Dauitova F.A. The content of cognitive-linguacultural complex in foreign language education.
S.T.Sirgebayeva., K.K.Kydyrbay., Zh.T.Kyrykbayeva. Problems in teaching reading..... **86**
С.Т. Сиргебаева, **Қ.К. Қыдырбай, Ж.Т. Қырықбаева.** Мәнерлеп оқуды үйретудің қиындықтары.
Кожаева С.К. Социально-педагогические технологии и имитационное моделирование профессиональной деятельности социального педагога (на материале фильмов Ермека Турсунова)..... **89**
Kozhayeva S. Socio-educational technology and simulation of professional work of the social teacher (Based on ErmekTursunov films)
Ибрагимова К.К. К вопросу определения понятия «дискурс» как лингвистической категории **94**
Ibragimova K.K. The issue definition of "discourse" as a linguistic categories.
I.V. Kildyushova, M.K. Makisheva. Characteristics of language teaching to foreigners for a master's degree program..... **100**
И.В. Кильдюшова, М.К. Макишева. Шетелдіктерді магистратураға дайындаудың тілдік ерекшеліктері.
Ninomiya Takashi, Bekebassova A., Shadayeva M.
カザフ語依頼表現の記述:□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□..... **103**

ЖОҒАРЫ МЕКТЕП
ВЫСШАЯ ШКОЛА

У.М. Абдигапбарова, Б.М. Баймуханбетов. Болашақ мұғалімдердің лидерлік сапасын қалыптастырудың құрылымдық моделі..... **108**
Абдигапбарова У.М., Баймуханбетов Б.М. The structural model of the future teachers' leadership qualities.
М.С. Жолшаева. Дәстүрлі және қазіргі дастарқан мәдениетінің тәрбиелік мәні..... **112**
M.S. Zholshayeva. Educational potential of the *dastarkhan for traditional and.*
К.Т. Ыбыримжанов, Г.С. Майлыбаева. Қазақстан жастарының азаматтық-партиоттық қасиеттерін «Мәңгілік Ел» идеясы негізінде дамыту..... **116**
Ybyraimzhanov K.T., Mailybaeva G.S. The development of civil and patriotic qualities of kazakh youth on the basis of ideas "Mangilik El".
Г.С. Саудабаева., М.А. Айтбаева. Орта кәсіптік оқу мекемелерінің білім алушыларына патриоттық тәрбие берудің жүйелілік тәсілі..... **122**
G.S. Saudabayeva. M.A.Aitbayeva.Approach of the systems to patriotic education of students middle professional educational establishments.
Р.Ш. Избасарова, **А.Е. Аликеева.** Биология пәнінде этнопедагогикалық элементтерді пайдаланудың қажеттілігі..... **126**
Izbassarova R., **Alikeeva A.** Necessity of application of elements of folk pedagogics on biology *MODERN CULTURE*
Оспанова Б.А., Орманова И.А. Психолого-педагогические условия формирования акме-креативной компетенции будущего учителя русского языка и литературы..... **131**
B.A.Ospanova., **Y.A. Ormanova.**Psycho-pedagogical conditions of formation-acme creative competence of future teachers of russian language and literature.

Abai Kazakh National Pedagogical University

KHABARSHY-VESTNIK-THE HERALD of Pedagogical sciences
№2 (50), 2016 y.
Periodicity: Four issues per year
Since 2001

Editor-in-chief:
Doctor of pedagogical sciences, professor:
K.K. Zhampeisova

Deputy editor-in-chief:
Candidate of pedagogical sciences,
professor: **S.G. Tazhbayeva**

Editorial board:
Academician, Doctor of psychology,
professor **G.P. Novikov** (Russia)

Doctor of philosophy, professor:
F.Valkenherst (Germany)
PhD **Ninomiya Takasi** (Japan)
Academician, Doctor of pedagogical sciences, professor **E.V.Andrienko** (Russia)
Doctor of pedagogical sciences, professor
N.P. Shishlinkova (Hakasiya)
Academician, candidate of pedagogical sciences, professor **P.S.Gurevich** (Ukrane)
Candidate of pedagogical sciences,
professor **P.T. Sulaimanova** (Kyrgizstan)
Doctor of pedagogical sciences, professor
N.N. Han,
Doctor of pedagogical sciences, professor
S.M. Kenesbayev,
Doctor of pedagogical sciences, professor
P.A. Dzhanabaeva,
Doctor of pedagogical sciences, professor
A.D. Kaidarova,
Doctor of pedagogical sciences, professor
S.T. Imanberdiev,
Doctor of pedagogical sciences, professor
G.S. Saudabayeva,
Candidate of pedagogical sciences,
professor **Sh.Zh. Kolumbayeva,**
Candidate of pedagogical sciences,
professor **S.I. Kalieva,**
Candidate of pedagogical sciences,
professor **S.S. Zhumasheva,**
Candidate of philological sciences, docent
B.E. Bukabayeva

© Abai Kazakh National Pedagogical University,2016

Registered: The Ministry of Culture and information of the Republic of Kazakhstan May 8,2009 № 10104-J

Signed Print: 11.05.2016
Format: 60x84 1/8.
The volume of publications in printed sheets: 49,5
Circulation: 300 Order: 72
050010
Almaty c.
13 Dostyk av. , Abai KazNPU
'Ulagat' Publishing House Abai KazNPU

Жетписбаева Б.А., Шайхызада Ж.Г. К вопросу об определении понятия «технология иноязычной подготовки в ВУЗе»……..……..... **136**
Zhetpisbayeva B.A., Shaikhyzada Zh.G. To the question on defining the concept "technology of foreign language training in a higher educational establishment".
Г.Р. Бахтиярова, Н.К. Нұртазина. Этномәдени құндылықтар негізінде студенттерге патриоттық тәрбие берудің мүмкіндіктері..... **142**
Bakhtiyarova G. R., Nurtazina N. K. Possibilities of patriotic education of students on the basis of ethnic and cultural values.
Т.Б. Кенжебаева. Болашақ мұғалімдердің зияткерлік әлеуетін дамыту шарттары..... **149**
Kenzhebayeva T.B. Conditions of development of intellectual potential of future teachers.
Анарбек Н., Жунисова Б. Критерий духовности личности: основные подходы..... **152**
Anarbek N., Zhunissova B. Criteria of spirituality of the personality of a student: main approaches.
А.Айтпанбет. Грек-рим стиліндегі жоғары білікті балуандардың физикалық қасиеттерін дамыту ерекшеліктер..... **157**
A.Aytpanbet. The developing features of physical qualities of greco-roman style wrestlers of high qualification.
А.Ж. Кушербаева. Жоғары оқу орындарында болашақ кәсіби маманның ақпарттық құзыреттілігін қалыптастыру маңызы..... **160**
Kusherbayeva A.Zh. The importance of formation of information competence of future specialists in higher education institutions.
М.С. Кургамбеков. Болашақ мамандарға кәсіби білім беру арқылы техникалық шығармашылық қабілетін дамыту..... **164**
Kurgambekov M.S. Developing technical-creative flairs of future specialists through trade education.
Ж.Т. Жылтырова. Аграрлық саладағы студенттерге кәсіби-бағытталған шеттілдік білім беру мәселелері..... **167**
Zh.T. Zhyltyrova. Challenges of professionally-oriented foreign language education for the students of agricultural sector.
Карбаева Ш.Ш. Личностно-ориентированный подход как важное условие эффективности процесса обучения……..…… **171**
Sholpan Sh.Karbayeva. Individual-oriented approach as an important condition for the effectiveness of the learning process.
А.М. Исаева. Жоғарғы оқу орнындағы сапа менеджмент жүйесінің рөлі..... **176**
Isayeva A.M. The role of Quality Management system in Higher educational Establishment
П.К. Искакова, Б.Т. Керимбаева. Бүгінгі педагогтың білім берудегі инновациялары мен дәстүрлері……..... **181**
Iskakova P.K., Kerimbaeva B.T. Innovation and tradition in the education of the formation of the modern teacher.
Бегунова М.С. Сущность исследовательской компитенции как одной из составляющих компитенций современного преподавателя ИЯ..... **185**
Begunova M.S. The issue of gnostic competence as a part of major competences of a modern FL teache.
С.С. Чункенова. Педагогикалық қарым-қатынас мәдениеті..... **189**
Chunkenova S.S. The culture of pedagogical communication.
Анарбаев А.К. Особенности соревновательной деятельности борцов..... **196**
Anarbaev A.K. Peculiarities of competitive activity of wrestlers.
С.К. Мамилина. Студенттердің лидерлік сапа қасиеттерін дамытудың педагогикалық шарттары..... **200**
Mamilina SK. Pedagogical conditions of development of leadership qualities of students.
Р.М. Рысбекова. Қазақ халық музыкасының патриоттық тәрбие берудегі мүмкіндіктері..... **205**
Rysbekova R.M. Possibilities of kazakh folk music in patriotic education.
Тулепова С.И. Синергетические, квалиметрические и компетентностные подходы к изучению управления качеством педагогического образования в высшей школе..... **210**
Tulepova S.I. Synergetical their gualitative and competence approach learning management guality of teacher education in higher education.

Абильчанова Ж.К. Формирование межкультурно-коммуникативной компетенции будущих учителей иностран-ного языка через использо-вание учебных интернет-ресурсов..... **213**
Zh.K. Abilchanova Formation of intercultural communicative competence of future foreign language teachers by means of using of educational Internet resources.
А.Қ. Ахметова. Болашақ музыка мұғалімінің шешендік өнер мәселелері..... **218**
Akhmetova A.K. On the question of oratory of future music teacher.
Каратаев Г. С., Менлибекова Г.Ж. Роль информационной образова-тельной среды в формировании функциональной компитентности будущего учителя информатики..... **222**
Karatayev G., Menlibekova G. The role of information educational environment in formation of functional competence of the future teachers of computer science.
С.Ғ. Тажбаева, У.Б. Толешова. Қартаю және ұзақ өмір сүру психологиясы..... **227**
Tazhbayeva S.G., Toleshova U.B. Psychology of aging and longevity.
У.Б. Толешова, Т.Б. Жамалова. Тұлғаны әлеуметтендіру мәселелері..... **231**
U.B.Toleshova, T.B.Zhamalova. Questions of socialization the personality.
М.С. Исаев, Х.М. Тұрсұн. «Мәңгілік Ел» Ұлттық идеясы құндылықтары – болашақ тарих мұғалімі кәсіби білімінің құраушысы..... **236**
M.S. Isaev., Kh.M.Tursun. The values of the national idea "Mangilik El" as a component of professional knowledge of the future teacher of history
Б.Ш. Байжуманов Дене тәрбиесінің жүйелері..... **241**
Bolat Baijumanov. Physical education.
Р.Т. Нарықбай Жастардың құқықтық мәдениеті..... **246**
Narikbai R.T. Legal culture of youth.
Г.Б. Исабекова. Көпмәдениетті тұлғаның құрылымы..... **251**
Issabekova G.B. The structure of multicultural personality.

ПЕДАГОГИКА ТАРИХЫ
ИСТОРИЯ ПЕДАГОГИКИ

Х.М. Тұрсұн, М. Алдабергенова. «Әзірет Сұлтан» мемлекеттік тарихи-мәдени қорық-мұражайының тақырыптық-экспозициясы мен туристік маршруттарының танымдық-тәрбиелік қызметі..... **255**
Tursun Kh.M., Aldabergenova M. Informative and educational function of tourist routes and thematic exposition of the state historical and cultural reserve-museum "Azret Sultan".
Ж.Таубалдиева. Жетісу қобызшысы Молықбайдың шығармашылық мұрасы..... **260**
Taubaldiyeva Z. Creative heritage of Semirechensk kobyzist Molykbay.
Қ.Т. Атемова, Г.А. Омарова. Қазақ халқындағы қыз бала тәрбиесіне тән әдептілік ерекшеліктері..... **263**
Atemova K.T., **Omarova G.A.** Features of behavior of girls at Kazakh people.
П.К. Берікболова. Көне дәуір мұралары және қазіргі жастар..... **267**
Berikbolova P.K. The Heritage of Ancient Era And Today's Youth.
Ә.К. Толқынбаева, С.С. Қоңырбаева. К.Ж. Қожахметованың қазақтың ұлттық тәрбиесі жөніндегі педагогикалық идеялары..... **274**
Tolkynbayeva A.K., Konyrbayeva S.S. K.Zh. Kozhakhmetova`s pedago-gical ideas about traditional upbringing of kazakhs.
Жуминова А.Б., Хусайнова Ш.С. Концепт пространство в структуре языковой картины мира..... **279**
Zhuminova A. B., HusainovaSh.S. The concept of space in the structure of language picture of the world.

ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕП
ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ШКОЛА

И.Р. Халитова. Инклюзивті мектептегі әлеуметтік педагогикалық жұмыстарды ұйымдастыру жүйесі..... **284**
Khalitova I.R. Problems of the systematization of social and pedagogical work in inclusive school.
Кулахмет М., Дуйсенова М.М. Воспитаттельные основы формирования коммуникативной компетентности учащихся начальных классов..... **288**
Ж.А. Қасымбеков, М.Б. Жаздықбаева. Жаңа технологияларды бала-бақшада жүзеге асыру жолдары..... **292**
Kasymbekov Z.A., Zhazdykbayeva M.B. Ways to implement new technologies in kindergarten.
Одинцова С.А., Одинцова Е.А. Моделирование процесса формирования правовых представлений младших школьников..... **296**
Odintsova S.A.,OdintsovaYe.A. Simulation of the process to form legal concepts of junior school pupils.
Шункеева О.А. **Альмурзаева Б.К**. **Жайтапова А.А**. Пути формирования читательской грамотности младших школьников..... **301**
O.A. Shunkeyeva, B.K. Almurzayeva, A.A. Zhaitapova. Ways of formation of younger students Reader literacy.
З.С. Конофеева, Г.С. Қазыбаева. Өскелең ұрпақты салауатты өмір салтына қалыптастырып тәрбиелеу..... **306**
Konofeeva Z.S., Kazybaeva G.S., Educating the younger generation of healthy lifestyle.
А.М. Байкулова, **Ұ.М.Әбдіғапбарова.** Жоғары сынып оқушыларын лидерлікке даярлаудың маңызы..... **311**
Baikulova A.M., Abdigapbarova U.M. The importance of leadership training in high school pupils.
М.Қ. Ибраева. Танымдық белсенділік – философиялық, психологиялық, педагогикалық мәселе..... **315**
Ibraeva M.K. Cognitive activity is philosophical, psychological, pedagogical problem.
М.К. Жайлауова. Дарынды балалармен жүргізілетін жұмыстар және оларды ұйымдастыру жолдары..... **319**
Zhailauova M.K. Works with exceptional children and ways of their organization.
Ж.Н. Тугелбаева. Бастауыш сынып мұғалімінің диагностикалық білігін қалыптастыру технологиясы..... **324**
TugelbaevaZh.N. Technology of formation of diagnostic abilities of the future teachers of initial classes.
Қ.Қ. Дүйсенов. Дене тәрбиесі сабағын өткізудің ұйымдастыру және әдістемелік негіздері..... **329**
K.Duisenov. Organization and methodological foundations of conducting lesson of physical culture.
Ш.Ж. Таджбағамбетова, Э.Д. Қонысбаева. Мектеп оқушыларымен фольклорлық ансамбль ұйымдастыру арқылы үйірме жұмыстарын жүргізудің педагогикалық тиімділігі..... **333**
Tadzhbagambetova Sh. Zh., Konusbaeva E.D. Pedagogical availability of cirle work with schoolchildren through organizations of folklore.
Б.Капанова. Ата-ана мен сынып жетекшінің ұйымдастыру жұмыстарының түрлері..... **338**
Kapanova B. Types of organizational work of the class teacher and parents.
SankhayevaA.N., YergazinovaG.D. Impact of management styles on the forms of administrative action in the 12-year secondary educational system..... **340**
А.Н. Санхаева, Г.Д. Ергазинова. 12-жылдық білім беру жүйесіндегі басқарушылық әсер ету формасына басқару стилінін ықпалы.
Ланцева Т.В. Семья как источник развития коммуникации и национального воспитания младших школьников…..... **345**
Lantseva T.V. The family as a source of communication development and national education of younger school students.
Л.Т. Сайдахметова. Патриоттық тәрбиені қалыптастырудағы сыныптан тыс тәрбие жұмыстарының маңызы..... **350**
Saydahmetova L.T. The role of extracurricular activities in the formation of patriotic upbringing .
А.Ж.Скакова, А.Сартаев. Тәрбие – ұлттық патриотизмнің негізі..... **354**
SkakovaA.Zh., Sartayev A. Education - the basis of national patriotism.

Г.І. Туретаева, А.Б. Ахметова. Халықтық педагогика арқылы оқушылардың эстетикалық талғамын арттыру жолдары..... **358**
Tureyaeva G.I., Achmetova A.B. This article discusses ways to improve the aesthetic taste of the students by means of folk pedagogy.
Д.Н. Исабаева, Л.Б. Рахимжанова. Информатиканы оқытуда жоғары сынып оқушыларының кәсіби бағыттылығын ескеретін тапсырмаларды қолданудың маңыздылығы..... **362**
Isabaeva DN, Rakhimzhanova LB.Features of the use of case studies, taking into account the professional orientation of high school students in computer science.
Мустояпова А.С., Шуриева А.Б. Некоторые аспекты изучения синдрома дефицита внимания с гиперактивностью у детей дошкольного возраста..... **367**
A.S.Mustoyapova., A.B. Shuriyeva. Some aspects of studying the adhd among preschoolers.
Б.Т. Жубатырова, Г.М. Каримова. Мектеп жасына дейінгі балалардың сөздік қорын дамыту жолдары..... **370**
Zhubatyrova B.T., Karimova G.M. Vocabulary of ways of development of preschool children.
Қ.Р. Қобланов. Ұлттық қолөнер арқылы оқушыларға эстетикалық тәрбие берудің маңыздылығы..... **375**
K.R. Koblanov. The importance of pupils' aesthetic upbringing through the national and applied art.
А.Болат, Ұ.С. Нұрғалиева. Мектептегі практикалық психологтың іс-әрекетінің технологиялары **378**
Bolat A., Nurgalieva U.C. The psychologist in the practical school of technological activities.
А.Б. Байсолтанова. Интербелсенді әдістерді қолдану арқылы бастауыш сынып оқушыларының зияткерлігін дамытудың келелі мәселелері..... **381**
A.Baysoltanova. Development of intelligence of primary school students and using the interactive method.
Исаев А.И. Жеке тұлғаның ақыл-ой және дене жұмыс қабілеттілігі тұрақтылығын қамтамасыз ететін дене мәдениеті құралдарының маңыздылығы..... **386**
Isaev A I. Means of physical culture the providing stability of intellectual and physical efficiency of the personality.
Р.А.Дарменова, С.А. Жүнісақын. Болашақ кәсіптік оқыту оқытушы-ларын педагогикалық оқыту технологиясын жобалауға дайындау..... **389**
Ж.Асқарова, Р.Дарменова, Ж.Асубаева. Болашақ кәсіпкерлік маман-дықтарынпедагогикалық технология негізінде даярлаудың әдіснамалық негіздері..... **392**

Білім және ғылым саласындағы бақылау Комитеті Алқасының (2003 жылғы 26 маусым №433-3ж бұйрығы) шешімі негізінде Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршы журналының «Педагогика ғылымдары» сериясын педагогика ғылымдары бойынша диссертациялардың негізгі ғылыми нәтижелерін жариялайтын басылымдар тізбесіне енгізілгені туралы хабарлайды.

На основании решения Комитета по контролю в сфере образования и науки (приказ №433-3 ж от 26 июня 2003 г.) Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Педагогические науки» внесен в перечень изданий для публикации основных научных результатов диссертаций по педагогическим наукам.

Based on the decision of the Committee for Control of Education and Science (№ 433-3 j June 26, 2003) Khabarshy-Vestnik-the Herald Abai Kazakh National Pedagogical University of Pedagogical sciences is included in the list of publication to publish main scientific results of the dissertation on pedagogical sciences.

ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ
ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

УДК:378.014 (574)

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Жампеисова К.К. – д.п.н., профессор, заведующая общеуниверситетской кафедрой педагогики Казахского национального педагогического университета имени Абая, khorlan_17@mail.ru

Сегодня во всём мире происходят существенные изменения в сфере образования. Важнейшим стратегическим направлением обновления образовательной системы выступает модернизация педагогического образования, поскольку именно система подготовки педагогических кадров является центральным элементом национальных образовательных систем в целом.

В рамках вышесказанного, следует отметить о сверх актуальности данного вопроса для педагогического образования Республики Казахстан, которое на сегодняшний день имеет ряд нерешенных проблем. Одними из актуальных в этом плане являются проблемы гуманизации и фундаментализации профессиональной подготовки будущих учителей в стенах казахстанских вузов.

В чем они проявляются? В первую очередь в усиленной предметной подготовке будущих учителей: 60% учебного времени отводится на специальную предметную подготовку. Доминирование прагматической, технократической направленности в профессиональной подготовке учителя в педагогических вузах Казахстана свидетельствует «об упрощенном представлении о деятельности учителя, нацеливающая ее на подготовку узкоспециализированных специалистов определенной квалификации и наличии существующей угрозы - потери одного из основных его преимуществ – фундаментальности» [1].

Фундаментальность профессиональной подготовки предполагает гармонизацию содержательной (предметной) и процессуальной (психолого-педагогической) ее составляющих.

В этом плане нельзя не согласиться с Розовым Н.Х., деканом факультета педагогического образования МГУ им. М.В. Ломоносова. «Усиленная предметная подготовка особенность модели подготовки учителя классического университета. «Классический университет не может, в принципе, готовить учителей для основной школы. У него нет возможности дать студентам полноценную психолого-педагогическую подготовку, методическую и педагогическую практику. Классический университет дает фундаментальную научную подготовку своим студентам и может отлично подготовить учителей для профильных школ, классов и закрыть тем самым эту нишу в образовании. В этом и есть отработка четкого взаимодействия между классическими и педагогическими университетами... Одно из существенных требований к жизни состоит в том, чтобы выпускник педагогического вуза был не только снабжен багажом предметных знаний, но и умел общаться с людьми, работать в команде, понимал, как руководить людьми, как решать конфликты. А это все проблемы психолого-педагогической подготовки будущих учителей» [2].

Здесь правомерно, с нашей точки зрения, вспомнить слова видного психолога Л.С.Выготского, который отмечал: «...Первое требование, которое мы предъявляем к учителю, заключается в том, чтобы он был научно образованным профессионалом и истинным учителем, раньше чем математиком, словесником и т.д.» [3].

Проблема приоритета предметной составляющей в профессиональной подготовке будущих учителей бала характерна для казахстанского педагогического образования еще со времен советской системы образования.

В 2007 году казахстанский ученый Н.Д.Хмель писала: « По многовековой традиции совокупность специальных знаний остается на первом месте, ей уделяется большое внимание в учебных планах и львиная доля часов отводится на их изучение, при этом современные вузовские педагоги свято верят в то, что если их выпускник освоит знания по истории, физике, биологии,, то это уже готовый учитель, конкретного учебного предмета. Так ли это? Разберем простейший пример. Химию прекрасно знают агроном, фармацевт, металлург и т.д. У этих профессий количество часов, отводимое на изучение химии, не меньше, чем на соответствующем отделении педвуза. Означает ли это, что

выпускников агрономических и других специальностей, можно с чистой совестью поставить преподавать в школе химию. Даже самый поверхностный наблюдатель со стороны скажет, что это рискованное решение. Почему? Ответ в анализе других элементов профессиональной подготовки. Но прежде чем, перейти к ним, напомним, чем располагает современная наука (философия, психология, социология, педагогика и др. человековедческие дисциплины)? Сегодня мы знаем: 1) профессия группируется вокруг систем «человек-природа», «человек-техника», «человек-образ», «человек-человек»; 2)личность формируется в деятельности, какова деятельность, такова и личность, и ее сознание; 3) учитель работает в системе «человек-человек», социальной по своей природе, «педагоги-учащиеся»; 4) социальные системы существуют за счет обмена деятельностью между подсистемами; 5) современный ученик имеет множество источников информации, но без обучения школьников способам работы с разными видами информации нет и развития личности школьника; 6) профессиональная подготовка не может быть эффективной без учета особенностей объекта профессиональной деятельности (целостного педагогического процесса); 7) содержание профессиональной подготовки, естественно, должно включать вышеуказанные элементы во взаимосвязи и гармоническом единстве.

Однако реальное воплощение научного потенциала в профессиональную подготовку значительно отстает от того, что есть в науке, а, следовательно, оказывается позади потребностей современного учителя:

- знания по специальности не подкрепляются основательной психолого-педагогической подготовкой, которая занимает от общего количества часов не более двух процентов;
- в том же плачевном состоянии находятся умения и навыки применения теоретических знаний, необходимые для профессиональной деятельности.
- первоначальное накопление трудового опыта минимизировано (педагогическая практика из 40 месяцев обучения в вузе происходит за восемь недель, то есть за два месяца (5%) на активную практику. Этого совершенно не достаточно даже для этапа первоначальной адаптации в условиях производства, то есть школ. Если предыдущие элементы столь ничтожно малы, то, следовательно, очень слабо формируется качество личности и нормы поведения, отвечающие требованиям профессии;
- все дисциплины учебного плана фактически преподаются вне связи с будущей профессией, отсутствует профессиональная направленность;
- преподавание методических дисциплин на эмпирическом уровне вне связи с концепцией профессиональной подготовки.

Краткий обзор того, что мы имеем на практике, позволяет сделать выводы: из пяти элементов профессиональной готовности, обозначенных выше, фактически представлен первый элемент – знания по специальности, все остальные элементы только обозначены, но не развиты. И реальный молодой учитель приходит на рабочее место, фактически не соответствуя той деятельности, которой должен заниматься, будучи очень слабо подготовленным к тому роду деятельности, который он выбрал, ибо профессионал – это человек, избравший что-либо постоянным, основным занятием и освоивший профессию. Эта странная ситуация явной неготовности учителя к своей профессиональной деятельности, конечно же хорошо видна всякому, кто соприкасается со школой. То есть состояние готовности учителя далека от фундаментальности, не говоря уже об опережающей подготовке, когда прогнозируется задел, на возможные изменения в системе образования [4].

Соглашаясь, со всеми вышеобозначенными положениями Н.Х. Розова и Н.Д. Хмель, отметим: усиленная предметная подготовка, не подкрепленная основательной психолого-педагогической, не дает возможности подготовить учителя, который требуется в 21 веке. Педагогические вузы не обязаны готовить химиков, физиков, математиков – это прерогатива классических университетов. **В ШКОЛЕ УЧИТЕЛЬ ПРЕПОДАЕТ ТОЛЬКО ОСНОВЫ ЭТИХ НАУК.**

В чем порочность такой подготовки? Предметная подготовка, в ущерб психолого-педагогической, всегда дает свои отрицательные результаты. В практической жизни все копируется, все продуцируется. Опыт обучения в вузе с усиленной предметной подготовкой переносится будущими учителями в практику их профессиональной деятельности. Усиленная предметная составляющая продолжается в школе в ущерб нравственному, трудовому, эстетическому и физическому воспитанию учащихся.

О наличие негативных проявлений некачественной подготовки учителей свидетельствует и такой общеизвестный факт: по завершению **начальной школы более 80% учащихся являются «отличниками» и «хорошистами».** В дальнейшем их удельный вес с каждым годом уменьшается: на выходе они едва составляют 10%. Сегодня в школу (по данным медицинских, психологических,

социологических обследований) приходят 30-40% не здоровых детей (в нравственном, психическом, физическом, социальном аспектах), а из школы выходит 80-85% такого контингента учащихся. Низкий уровень здоровья наших учащихся во всех его аспектах (нравственном, психическом, физическом, социальном) прямо пропорционально отражается на качестве обучения. Свидетельство тому - результаты ЕНТ.

80-85% неблагополучных детей – результат непрофессионализма учителей. На лицо не выполнение социального заказа общества системе образования: **ВОСПИТАНИЕ ВСЕСТОРОННЕ И ГАРМОНИЧНО РАЗВИТОЙ ЛИЧНОСТИ УЧАЩЕГОСЯ.**

Делая ставку на интеллектуальную подготовку учащихся в ущерб нравственному, трудовому, эстетическому и физическому воспитанию, учителя по существу ставят под угрозу не только развитие интеллектуального потенциала личности, общества, нации, но и безопасность государства в целом. Кто сказал, что 80-85% не здоровых детей (в нравственном, физическом, психическом и социальном плане) дадут высокие учебные результаты.

А ведь здоровье детей относится к числу важнейших показателей, характеризующих экономическое, социальное и нравственное благополучие общества.

УЧЕНЫЕ ОТМЕЧАЮТ.

В погоне за изменением содержания образования мы нередко забываем, что это лишь учебный материал, который должен освоить учащийся. Центром всех учебно-воспитательных воздействий должен стать конкретный ученик (а не учебная информация), способности (а не пресловутые ЗУНы), а отправной точкой – здоровье, интересы, права ребенка, которые обеспечивали бы ему полноценное личностное развитие в максимально возможном диапозоне роста его индивидуальных психологических ресурсов [5; 6; 7].

Учение - лишь одна из форм детской деятельности и развивает преимущественно одну сферу личности ребенка как человека - интеллектуальную. А в развитии нуждается вся личность: ее физическая, волевая, эмоциональная, образно-творческая, потребностно-мотивационная и другие сферы. Хорошая успеваемость не есть главное условие для успеваемости воспитанника в будущей взрослой жизни. Поэтому недопустимо и преступно во имя хороших оценок калечить ребенка, вырабатывая в нем чувство ущербности и неполноценности. Зачем ребенку знания, если у него отобрана сама возможность полноценной жизни? [8];

Одним из главных недостатков нашей педагогической теории, освещающей, как известно, путь практике, является выпячивание сверх всякой меры приоритетности знаний и образования. Увеличение объемов заучивания знаний в ущерб физическому, нравственному, трудовому воспитанию стало нормой школьной жизни. Заложниками данного подхода стали поколения физически слабых психически неуравновешенных, функционально неграмотных выпускников [9]. Недостаток образования всегда можно восполнить при помощи дополнительных образовательных программ и репетиторов, а также путем самообразования. Но подорванное здоровье восстановить значительно труднее, а зачастую даже и невозможно [10].

В ноябре 2002 года представителями 93 стран мира (в том числе и Республики Казахстан) была принята Хартия здоровья народов. В ней записано, что здоровье должно рассматриваться выше всех прочих фундаментальных прав человека, выше экономических и политических интересов. По данным Всемирной организации здравоохранения (ВОЗ). Состояние здоровья населения на 55% зависит от образа жизни, на 18% - от генетических и наследственных факторов, на 17% - от экологических.

В Казахстане состояние здоровья школьников вызывает тревогу у общественности, врачей, педагогов. Об этом свидетельствуют материалы средств массовой информации о положении детей, а также Республиканская программа развития образования до 2020 года.

Ретроспективный анализ специальных исследований за последнее десятилетие показал:

1. Современное состояние здоровья и здорового образа жизни учащейся молодежи Казахстана, на протяжении последних 10-15 лет имеет устойчивую тенденцию к ухудшению во всех ее аспектах (нравственном, социальном, психическом, физическом) [11; 12; 13; 14; 15]

Ежегодно, только 20-25% учащихся старших классов оканчивают школу относительно здоровыми. Так, по данным обследования учащихся в возрасте 12-18 лет, проведенные в 2002 году, названным Годом здоровья, выявили низкий индекс здоровья в этой возрастной группе. В целом до 50% школьников имеют различные патологии, ведущими из которых являются болезни органов пищеварения, которые диагностированы у каждого шестого учащегося. Ведущие места при ранговом распределении занимают следующие классы заболеваний: болезни органов дыхания, болезни органов

пищеварения, болезни мочеполовой системы, болезни кожи и подкожной клетчатки, психические расстройства и расстройства поведения, низкая двигательная активность[16, с.26-29].

Далее следует анемия, напрямую связанная с качеством питания, болезни органов дыхания, опорно-двигательной системы, нервные заболевания и психические расстройства [17].

По данным Агентства РК в 2004 году выросла заболеваемость мочеполовой системы, органов дыхания, эндокринной системы на фоне роста психических расстройств и расстройств поведения. Заболеваемость психическими расстройствами у подростков выросла на 15 %, что является самой высокой среди всех возрастных групп, превышая заболеваемость детей в 1,5 раза, у взрослых в 2,5 раза. За последние 5 лет анемия у подростков выросла в 2,3 раза и превышала показатель у взрослых в 2 раза. Рост анемии продолжался в 2009-2011 годах. Причем большая доля приходится на школьников младшего и среднего звена. В структуре соматической заболеваемости анемия занимает 2-место после заболеваний глаз. Последствием железодефицитной анемии у детей является недостаточная концентрация внимания, трудности в обучении, снижение памяти, раздражительность, частые головные боли. Железодефицитная анемия отрицательно воздействует на поведение, психомоторное развитие (Источник: Altaynews.kz);

2. В уровне развития современной молодежи наблюдается общее снижение культурных запросов образовательного уровня, наблюдается кризис идеалов и утрата духовных ориентиров, изменение ценностных ориентаций, развитию обособленных поведенческих форм в социуме (Молодежная политика /http://www.dvpko.kz).

3. Одной из наиболее серьезных социальных проблем, особенно в молодежной среде, приобретающей угрожающие для нации и безопасности государства продолжает оставаться рост потребления алкоголя, психоактивных веществ, пьянство и наркомания, табакокурение особенно среди девушек.

В этой связи не могут не беспокоить факты увеличения числа подростков с психическими и, соответственно, поведенческими расстройствами, попадающими) на учет к психиатрам по поводу употребления алкоголя (ежегодно более 5 тысяч подростков) Постоянно растут показатели заболеваемости и смертности в связи с проблемами психического здоровья. По имеющимся оценкам, до 20% подростков страдают психическими или поведенческими проблемами

Употребление молодежью психоактивных веществ представляет собой серьезную проблему, которая косвенно или прямо затрагивает каждого пятого жителя страны. Распространение курения, употребление алкогольных напитков и наркотиков достигло критического уровня и дальнейшее нарастание этих тенденций может вызвать необратимые последствия.

По данным второго национального исследования в Казахстане распространенность употребления алкоголя среди молодежи 20-29 лет составляет 64,4%, а в возрастной группе 15-17 лет свыше 37 %. Безусловно, это способствует высокому уровню преступности, совершаемому в подростковом возрасте. Так в 2003 году лица в возрасте 14-15 лет совершили 1900 преступлении, в возрасте 16-17лет - 4600 преступлений [17].

По данным Генеральной прокуратуры Республики Казахстан по состоянию на 1 октября 2008 года на учете состояло 54 751 лиц, злоупотребляющих наркотическими средствами, психотропными и токсическими веществами, в том числе 4 790 женщин. Сегодня организация ранней помощи и профилактика наркозависимости наиболее актуальна среди молодых людей до 19 лет.

Увеличивается число детей с девиантным поведением. Дети уходят из родительского дома, бродяжничают, нигде не учатся и не работают, хулиганят, воруют, или же, напротив, замыкаются в четырех стенах своего дома, почти не выходят на улицу и целыми сутками просиживают за компьютером, ничем не интересуясь и ничего не читая, путешествуют по Интернету или играют в компьютерные игры.

4. Не уменьшается количество случаев суицида среди молодежи Так, по уровню коэффициента смертности среди юношей и девушек в возрасте от 15-19 лет, по данным ЮНИСЕФ и ВОЗ, Казахстан в 2012-2013 годах занимает второе место по числу смертей из-за суицидов юношей и первое по числу смертей девушек. По уровню коэффициента смертности среди юношей и девушек 10-14 лет Казахстан занимает первое место. Кстати, это печальное лидерство наша республика удерживает более десяти лет [18].

5. Острой становится проблема раннего вступления подростков во взрослые интимные отношения. Согласно официальной статистике в Казахстане число случаев подростковой беременности растет с каждым годом. В стране ежегодно цифра беременных несовершеннолетних доходит до 10 тысяч, половина из которых рожает естественным путем, а остальная половина прибегает к искусственному прерыванию беременности [19].

В исследованиях К.А. Усина, широкое распространение различных видов девиантного поведения в Казахстане связывается преимущественно с неблагополучными обстоятельствами нравственного формирования личностей-правонарушителей, недостаточной организацией культурного досуга молодежи, родительская некомпетентность в вопросах воспитания, деструктивные типы воспитания (гиперопека, гипоопека, жестокое обращение, включающее психологическое и физическое насилие, невнимание и т.п.) [20].

В докладе о положении детей в Республике Казахстан (2011г.) отмечается, что главными причинами, по которым молодые люди начинают употреблять алкоголь и наркотики являются: влияние компании, влияние других людей, интерес к «запретному плоду», незнание всех последствий употребления наркотиков и отсутствие занятости [21].

По мнению медицинских работников, а также ученых-педагогов, основными причинами снижения здоровья учащихся и их здорового образа жизни являются интенсификация (увеличение количества учебных часов и внеурочных занятий или уменьшение количества учебных часов при сохранении или увеличении объёма учебного материала) и информационное насыщение учебных занятий, несоответствие методик и технологий обучения возрастным и функциональным возможностям учащихся, стрессовая тактика воздействия учителя на учащихся, безграмотность педагогов и родителей в вопросах физиологии развития личности ученика, охраны и укрепления его здоровья, Недостаточно эффективная организация воспитательной работы в системах образования, и др.[5-18].

Результаты исследования Игисинова Т.К. [22] свидетельствуют о том, что: 1) проводимая в школах работа по формированию здорового образа жизни учащихся старших классов носит бессистемный, формальный характер;

2) в школьных педагогических коллективах нет понимания сущности понятия здоровья, и здорового образа жизни личности, нет осознания того, что здоровый образа жизни личности - это часть общей культуры человека, которая отражает его системное и динамическое состояние и одновременно процесс гармоничного саморазвития личности, обусловленный определенным уровнем специальных знаний, физической культуры, социально-духовных ценностей, приобретенных в результате воспитания и самовоспитания, образования и самообразования, мотивационно-ценностной ориентации, что с целью укрепления и развития духовно-нравственного, психического и физического здоровья детей, формирование здорового образа жизни школьников следует рассматривать во взаимосвязи с задачами формирования разносторонне и гармонично развитой личности;

3) выстроенная в школах педагогическая система не является гуманистической, не отвечает принципам природосообразности и валеологической направленности, всемерного учета возрастных особенностей и развития потребностно-мотивационной сферы учащихся старших классов;

4) в школьной системе образования произошел значительный крен в сторону предметно-дидактической, интеллектуальной подготовки учащихся, в ущерб ее всестороннего и гармоничного развития, что стало причиной многих хронических заболеваний учащихся, проявления свойств и качеств негативного характера, т.е. причиной деформации важнейших составляющих здоровья учащихся: социального, нравственного, психического и физического.

С введением в Республике ЕНТ эта ситуация еще более усугубилась. Отсюда еще большее усиление интенсификации обучения, все более значимее становится проблема психологического стрессового давления учителя на учащихся, все более актуальнее становится проблема неврозов, суицидов, озлобленности, страха, высокой тревожности, гипокинезии, алкоголизма, наркомании, табакокурения и пр. среди учащихся, старшеклассников в частности.

Как отмечает Т. Игисинов, и с чем нельзя не согласиться, огромный процент низкого уровня сформированности соматического, психического, нравственного и физического аспектов здорового образа жизни учащихся старших классов – требует изменить сущностную сторону деятельности школы в современных условиях. Низкий уровень здорового образа жизни учащихся старших классов в быстро меняющихся условиях, актуализирует потребность в создании целостной инновационной деятельности учебного заведения в заданном направлении, изначально носящего профилактический, предупреждающий характер. Для чего **нужна смена целевых установок: не учение, а здоровье детей должно стать во главу угла всего учебно-воспитательного процесса школы,** что незамедлительно скажется на качестве обучения, воспитания и развития личности казахстанских учащихся в целом.

Смена приоритетов: постановка во главу угла всего учебно -воспитательного процесса школы здоровья и здорового образа жизни учащихся означает, что главной целью школы является разностороннее и гармоничное развитие учащихся, где обучение является только его частью.

Смена приоритетов не будет произведена до тех пор, пока не будет изменено сознание педагогического сообщества, не повысится уровень их инновативности, а в учебном процессе, наряду с традиционными дидактическими принципами, не будут использованы принципы гуманистической и валеологической направленности целостного педагогического процесса, принцип природосообразности, принцип учета возрастных особенностей, принцип развития мотивационно-потребностной сферы учащихся старших классов, принцип технологизации, как принципов, направленных на здоровьесбережение учащихся в процессе обучения. Смена приоритетов обязывает учителей к всестороннему изучению, вышеуказанных принципов и необходимости следования им в своей практической деятельности. Учет в процессе обучения принципов здоровьесбережения, наряду с традиционными дидактическими, делает образование личностно-ориентированным, а всю систему школы здоровьесберегающей [22].

Существует аксиома: только здоровый человек, ведущий здоровый образ жизни способен полностью использовать энергетические ресурсы своего организма, проявить свои способности, творчество, волю и талант не только во благо себе, но и во благо всего общества.

По нашему глубокому убеждению, основной причиной такого положения в общеобразовательных школах является, сложившаяся порочная практика подготовки будущих учителей в системе высшего педагогического образования Республики Казахстана, где усиленная предметная подготовка, в ущерб психолого-педагогической не позволяет готовить учителя востребованного в современных школах.

Все вышесказанное свидетельствует об отсутствии необходимого учета в Казахстане запросов общеобразовательной школы при формировании содержания высшего педагогического образования, что свидетельствует в целом о ее не фундаментальности и дегуманизации в целом.

1 Дзиов А.Р. Содержание высшего профессионального образования в условиях перехода к инновационному развитию // Современные проблемы науки и образования. – 2011. – № 3].

*2 Розов Н.Х.**,** декан факультета педагогического образования МГУ им. М.В. Ломоносова //Материалы Всероссийского семинаре-совещания ректоров педагогических высших учебных заведений России (Москва. 25 февраля 2010 год*

3 Выготский Л.С. Собрание сочинений в 6-ти томах. - М., 1984. - Т. 6.

4 Н.Д.Хмель Н.Д. Научное обеспечение функционирования 12-летнего среднего образования//Материалы Международной научно-практической конференции. В 2-х ч. Алматы:КазНПУ им.Абая и РНПЦ проблем 12-летнего образования, 2007 – Ч.1. – С.55-59.

5 Журавлев Д.И. Психическое здоровье во многом определяет физическое// Народное образование, 2004. - № 8. – С. 147-155.

6 Зайцев Г.К. Валеолого - педагогические основы обеспечения здоровья человека в системе образования. Автореф. Дисс… докт. пед. наук. – СПб., 1998. – 48с.

7 Иванова Н.К. Организационно-педагогические условия формирования здорового образа. Дисс… канд. пед. наук. 13.00.01. – Самара, 2000.- 221с.

8 Сазонов В.П. Организация воспитательной работы в классе./ М.: Центр «Педагогический поиск», 2000.

9 Подласый И.П. Педагогические инновации. В кн: Педагогика.Новый курс:Учебник для студ.пед. вузов: В 2 кн.- М.:Гуманит.изд.центр Владос, 1999. – Кн. 1: Общие основы. Процесс обучения. – 576.:ил.

10 Бирюкова Ю.Н. Формирование здорового образа жизни учащихся общеобразовательной школы на основе здоровьесберегающих технологий. Дисс... канд. пенд. наук. -13.00.01. - Краснодар, 2004. – 152 с.

11 Республиканская программа развития образования до 2020 года

12 Аканова А.А., Есова Г.К. Турдалиева Б.С. Использование технологий маркетинговых коммуникаций в работе по пропаганде здорового образа жизни (методическое пособие. – Алматы, 2002. – 20с.

13 Аканов А.А., Айтжанова Г.Б. Формирование здорового образа жизни; первые результаты (по итогам второго национального исследования) – Алматы, 2001. – 14с.

14 Методическое руководство для координаторов проекта «Здоровые университеты в Республике Казахстан» - Аканов А.А., Аимбетова Г.Е., Калматаева Ж.А.. – Алматы, 2003. – 66с.

15 Бекмухаметова Р.К. Тулебаевой К. А. и др. Интеграция физического и духовного воспитания студентов педвуза //Педагогика, № 9, 2004.

16 Доскалиев Ж.А., Аканов А.А, Мажибаев К.А., Тулебаев К.А., Слажнева Т.Н. др. Структура заболеваемости школьников республики Казахстана в возрасте от 12 до 18 лет. В сб. научн. трудов: Проблемы и перспективы. – 2002.- С. 26-29.

17 Колокина Р.С., Аимбетова Г. Е. Роль семьи и школы в сохранении здоровья школьников-подростков в Республике Казахстан / Республиканский учебно-методический журнал «Внешкольник Казахстана», №4, 2005г.

18 Казахстан – лидер по детским суицидам /qazaquni.kz/?p=37439

19.Подростковая беременность как обыденная трагедия /kazreligiya.kz/?p=422

20 Усин К.А.Повышение эффективности физического воспитания учащихся сельских общеобразовательных школ с использованием национальной борьбы «қазақ күресі».-13.00.04, автореф. дисс. к.п.н., Алматы, 2010. 30с.

21 Доклад о положении детей в Республике Казахстан. 2011 г.- 91с.

22 Игисинов Т.К. Инновационная деятельность школы по формированию здорового образа жизни учащихся старших классов.- Дисс… канд. пед. наук. 13.00.01– Алматы, 2008.- 171с.

Түйіндеме

Мақалада Қазақстан Республикасындағы педагогикалық білімнің өзекті мәселелері қарастырылады. Осы орайда жоғары педагогикалық білім мазмұнын қалыптастыру барысында жалпы білім беретін мектептердің сұранысы тиісті дәрежеде есепке алынбайтындығы маңызды мәселе ретінде атап көрсетіледі. Болашақ мұғалімдердің кәсіптік дайындығындағы прагматикалық, технократиялық (пәндік) бағдар психологиялық-педагогикалық бағыт-бағдарға кедергі келтіре отырып, қазіргі мектептерге аса қажет мұғалімдерді даярлауға мүмкіндік бермейтіндігіне баса назар аударылады. Мектептегі оқу-тәрбие үдерісінің дегуманизацияға ұшырауы, оның қоғамның әлеуметтік тапсырысын орындауға – жан-жақты әрі үйлесімді дамыған білім алушы тұлғасын тәрбиелеуге қабілетсіздігі осындай дайындықтың салдары болып табылады.

Түйін сөздер: педагогикалық білім, педагогикалық білімді жаңғырту, болашақ мұғалімнің кәсіптік дайындығы, гуманизация, дегуманизация, іргелілік, денсаулық, білім алушылардың салауатты өмір салты.

Sammary

In the article the topical issues of pedagogical education of Republic of Kazakhstan are discussed, and as main issue the lack of necessary account of demands of secondary schools while composing the content of higher pedagogical education is revealed. The accent made on that the pragmatic, technocratic (subjective) orientations of professional training of future teachers, to the detriment of psychological and pedagogical doesn't allow training the teachers demanded in modern schools. And as a result of such training, dehumanization of whole educational process in school, its disability to realize the social order of community – to up bring the all-round and harmonically developed personality of pupil.

Key words: pedagogical education, modernization of pedagogical education, professional training of future teacher, humanization, dehumanization, solidity, health, healthy way of pupils' life.

ӘОЖ: 911:004

ГЕОГРАФИЯЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДЕ ГЕОГРАФИЯЛЫҚ АҚПАРАТТЫҚ ЖҮЙЕ (ГАЖ) ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУ

Ә.С. Бейсенова – г.ғ.д., профессор, академик. Абай атындағы ҚазҰПУ «География және экология ғылыми-әдістемелік орталығының жетекшісі»
Д.Т. Алиаскаров – Абай атындағы ҚазҰПУ «6D011600 – география» мамандығының 2-курс PhD докторанты, duman_06@mail.ru
М.Д. Алиев – география магистрі, Абай атындағы ҚазҰПУ «География және экология ғылыми-әдістемелік орталығының инженері», muratbek_tegenbolat@mail.ru

Бұл мақалада географиялық білім беруде геоақпараттық технологияларды тиімді пайдалану мәселелері қарастырылады. Сонымен қатар, жұмыста геоақпараттық жүйенің (ГАЖ) ерекшеліктері айқындалды. Авторлар геоақпараттық жүйелерді географиялық білім беру үрдісінде пайдалану тәлімгерлер үшін күнделікті өмірде географиялық білімдер мен ақыл-ой қабілеттілігін қалыптастырады және әртүрлі типтегі өмірлік іс-әрекеттер аясында қолдануға мүмкіндік береді деген қорытындыға келеді.

Түйін сөздер: геоақпараттық жүйелер (ГАЖ), мәліметтер базасы, атрибуттар кестесі, картографиялық ақпарат, қашықтан зондылау, оқу үрдісі.

Ақпараттық кезеңге аяқ басқан қазіргі қоғамда ақпарат ең басты ресурсқа айналып келеді. Сол себепті неғұрлым мол ақпарат қорына ие болған адамдар тобы неғұрлым дұрыс, негізделген және тиімді шешімдер қабылдай алады. Дегенмен, ақпаратты жинақтау ғана емес, оны толығымен пайдалануға мүмкіндік беретін құралға ие болу аса маңызды болып табылады. Осындай әмбебап құралдың қызметін қазіргі заманғы ГАЖ-технологиялар атқарады.

Жер туралы ғылымдарда ақпараттық технологиялар геоақпараттануды және **географиялық ақпараттық жүйелерді** (ГАЖ) қалыптастырды. Бұл атаулардағы «географиялық» дегеннің өзі *кеңістіктік* деген мағына берумен қатар, зерттеу ұстанымының *кешенділігі* мен *жүйелілігіне* де қатысты қолданылған. Әлемдегі ең алғашқы ГАЖ XX ғасырдың 60-жылдарында Канада мен АҚШ-та жасалған болатын [1, с. 2]. Қазіргі кезде алуан түрлі салаларда мыңдаған ГАЖ қолданылады. ГАЖ барлық кеңістіктік деңгейлерді (ғаламдық, аймақтық, ұлттық, жергілікті) қамтып, қоршаған орта мен қоғам туралы барлық дерлік ақпаратты (картографиялық, статистикалық, қашықтан зондылау, метеорологиялық және т.б.) жүйелейді.

Бүгінде ГАЖ жасауға ғылыми және білім беру мекемелері ғана емес, халықаралық ұйымдар (Біріккен Ұлттар Ұйымы, ЮНИСЕФ, ЮНЕСКО, ЮНКТАД және т.б.), мемлекеттік мекемелер, министрліктер мен статистикалық басқармалар, геологиялық, картографиялық және жер қатынастары жөніндегі мекемелер де қатынасады. Көптеген дамыған елдерде ГАЖ жасауға едәуір қаржы жұмсалып, жетілген геоақпараттық инфрақұрылым мен автоматтандырылған картографияны дамыту, геоақпараттану саласындағы мемлекеттік саясатты қалыптастыру, ақпаратты ұлттық жоспарлау, жинақтау және тарату секілді қызметтерді дамытуда.

XXI ғасырдағы ғылым мен технологияның дамуы барлық зерттеу ақпараттарын, әдістерін және олардың нәтижелерін өңдеуді сандық түрге көшіруді талап етіп отыр. Бұл бағыт картография саласындағы ГАЖ технологиясын пайдаланып, сандық түрге көшіруді қажет етуде. Мұндай әдістер дәстүрлі картографиялық зерттеу әдістеріне қарағанда, кез келген зерттеу нысаны туралы ақпараттарды жүйелеуге мүмкіндік береді. Бұлар тұтынушыға Жер шарының кез келген нысандарын көзбен көріп, ол туралы қосымша мәліметтер (координатасы, биіктігі, тереңдігі, ауданы, арақашықтығы және т.б.) алуға, компьютерлік өңдеуге жағдай жасайды. ГАЖ құру үшін қолданылатын бағдарламалардың негізін – ArcGIS, MapInfo, ArcInfo, ERDAS Imaging, ENVI және т.б. бағдарламалар құрайды [2, 33-34 б.б.].

ГАЖ-өнімдерін алдыңғы қатарлы әлем университеттері өздерінің зерттеу жұмыстары мен білім беру процесінде кеңінен қолданады. Мысалы, АҚШ-тағы 500-ден астам университетте ғылыми зерттеулерде және студенттерді оқыту барысында 1996 жылы Қоршаған орта жүйелерін зерттеу институты (ESRI) жасаған ARC/INFO бағдарламалық өнімдері пайдаланылады. Бұл өнімдер ең алдымен кестелердегі, мәтіндік, картографиялық және басқа ақпаратты қамтитын компьютерлік деректер базасын жасау мақсатында жасалған. ARC/INFO бағдарламалық өнімдері АҚШ бойынша 40-қа жуық департаментте қолданысқа енгізілген. Әсіресе бұл өнімдерді география, геология, сәулет

өнері, қалалық және аймақтық жоспарлау, орман шаруашылығы, қоршаған ортаның жай-күйін зерттейтін ұйымдарында аса маңызды орын алады. АҚШ-та жүргізілген сауалнама деректері бойынша, ГАЖ-технологияларын оқып-үйренетін оқу орындарының жартысына жуығында ARC/INFO бағдарламалық өнімдері орнатылған. Жыл сайын бұл елде аталған бағдарламалық өнімдермен жұмыс істеуді үйрететін арнайы курстарды 20 мыңнан астам студент оқып шығады.

АҚШ-тағы білім беру мекемелері мен ғылыми орталықтарда ГАЖ-технологиялардың қол жетімді болуына барлық жағдай жасалған. Мысалы, Джорджия университеті құрамына енетін Карл Винсон үкіметтік институтында ARC/INFO 1200-ден астам лицензиялық орында орнатылған, соның арқасында ғылыми қызметкерлер, оқытушылар мен студенттер қалашығының кез келген тұрғыны бұл өнімдерді пайдалана алады. Кейбір мекемелерде ГАЖ-технологияларды ұжымдық деңгейде пайдалану үшін арнайы құрылымдар жұмыс істейді. Мысалы, Оңтүстік Каролина университетінде компьютерлік лаборатория базасында арнайы үйлестіруші кеңес құрылған, ол ГАЖ бойынша кеңес берумен, оқытумен, осы технологияларды енгізу, қолдаумен айналысады [3].

Болашақта өркениетті дамыған елдер қатарына ену үшін заман талабына сай білім қажет. Өйткені, тәуелсіз Қазақстанның дамыған бәсекеге қабілетті 30 елдің қатарында терезесін тең ететін – білім. Сондықтан қазіргі даму кезеңі білім беру жүйесінің алдына оқыту үрдісін технологияландыру мәселесін қойып отыр. Қазіргі географиялық білім берудегі ақпараттық технологиялардың бірегейі – ГАЖ технологиялар. ГАЖ бағдарламаларын жүйелі білім беруде тиімді пайдалану – бұл жаңашылдықтың белгісі. Сондықтан да ГАЖ бағдарламаларын білім беруде тиімді пайдалану мәселелері бойынша ғылыми әдебиеттерге шолу жасалды. Дамыған шет елдер тәжірибесіне талдау жасау арқылы салыстырмалы-географиялық, ақпараттарды жүйелеу, географиялық болжау және картографиялау әдістері қолданылды.

Ғылым мен білім беру саласы ГАЖ-өнімдерді қолдану ауқымы жөнінен басқа салалардың барлығынан алда тұр. Өйткені кез келген елде мұрағаттық және тағы басқа ақпарат қорына жылдам қол жеткізу мүмкіндігінің болуы елдегі ақпараттық тордың даму деңгейін және жалпы алғанда елдің еркін, демократиялық сипатын көрсетеді. Мұндай ақпарат ғылыми қызметкерлерге, білім алушыларға ғана емес, кез келген азаматқа қол жетімді болуы қажет. Ақпарат массиві арасында әсіресе тарих, табиғат жағдайлары, экономикалық және әлеуметтік жағдайды сипаттайтын көрсеткіштерді қамтитын деректер базасының орны ерекше [4, с.76-80].

Қазіргі таңда география ғылымының дамуында зор маңызға ие болған ГАЖ құру, оны географиялық білім беруде және зерттеулерде, картографиялық зерттеу әдістерінде тиімді пайдалану, ғылымның әртүрлі салаларында қолданыс тапты. Жүйеленген ақпараттарды арнайы құралдар көмегімен көрсетіп, оны түсіндіру әдістері бүгінгі педагогика ғылымының ақпараттық-инновациялық дамуында аса зор мәнге ие болуда. Соның мысалы ретінде, Қазақстан аумағында кеңінен таралған ESRI компаниясының өнімі болып табылатын ArcGIS 9.3 (10) версиясындағы идентификатор және гиперсілтеме құралдары арқылы кез-келген форматтағы ақпараттарды білім алушыларға көрсетіп, түсіндіру, алынған нәтижені жариялау, географиялық зерттеу жұмыстарының жүйелілігін көрсетеді. Мысалы, Қазақстанның физикалық географиясы курсы бойынша Қазақстанның табиғи зоналары мен геоморфологиясына арнап құрылған ГАЖ-дан мысал келтіруге болады. Көп жағдайда ГАЖ сандық ақпараттың өте мол банктері мен деректер базасы негізінде жасалады. Сонымен қатар, географиялық обьект туралы қосымша деректер кесте негізіндегі атрибуттық деректер базасына жүйеленеді. Бұл дереккөздер арасында статистикалық материалдар, жергілікті жердегі көп жылдық байқаулардың материалдары, қашықтан зондылау деректері мен картографиялық материалдар бар (1-сурет).

Сурет 1 - Картография және ГАЖ-дың өзара байланыс кеңістігі

Географиялық білім беруде картаны басты құрал ретінде танысақ, жекелеген тақырыптарға құрылған ГАЖ – бұл картография мен жүйеленген ақпараттардың өзара байланысқан базасы деп қарастыруға болады (2-сурет). Яғни, тақырыптық ГАЖ – бұл біріншіден пәнаралық байланыстың жүйелі көрінісі ретінде сипатталса, екіншіден жүйелі білім берудегі озық технологиялық жетістік деп санауға болады.

Сурет 2 - Жамбыл облысының экологиялық жағдайына құрылған ГАЖ

Білім беру және мамандарды қайта даярлықтан өткізу саласында географиялық ақпараттық жүйелерді пайдалану аса маңызды. ГАЖ объектілер мен құбылыстар туралы кез келген деректерді олардың кеңістік орналасуына қатысты негізде жинақтау, сақтау, талдау және картаға түсіруге мүмкіндік береді. Бұл қазіргі заманғы компьютерлік технология деректер базалары мен оларға қатысты операцияларды (деректерді көрсету, талдамалық есептеулер жасау, көрнекі түрде карталар жасау және т.б.) біріктіруді қамтамасыз етеді. ГАЖ үшін қоршаған ортадағы кез келген объектілер мен құбылыстар зерттеу пәні бола алады, сонымен қатар әртүрлі ғылым салаларындағы байқаулар мен өлшеулердің нәтижесінде алынған деректер де оның зерттеу аясына енеді [5, с. 4].

Қазіргі кезде географиялық зерттеулер мен қолданбалы карталарды жасауда геоақпараттық картография дәстүрлі карта жасау және карталарды басып шығару әдістерін алмастырып болды.

Жер туралы ғылымдар қазіргі кезде толығымен дерлік геоақпараттық картографиялауға көшті деуге болады. Қазақстанда жасалған, 3 томнан тұратын, қазақ, орыс, ағылшын тілдеріндегі тұңғыш Ұлттық Атластың карталары да осы әдіспен құрастырылған. Қазіргі кезде осы әдіспен Қазақстанның тақырыптық карталары, 1:100 000, 1:500 000, 1:1 000 000 масштабындағы топографиялық негіздегі карталар жасалуда. Бұл Қазақстанда осы саланың даму үстінде екендігін дәлелдейді. Жекелеген аумақтарға атластар, тақырыптық карталар жасау, ГАЖ құру – бұл географиялық білімнің жүйелілігін көрсетеді. Сондықтан да, білім беруде және ғылыми зерттеулерде ГАЖ-технологияларын тиімді пайдалану – біздің дәуіріміздегі ақпараттық қоғамның жетістігі ретінде бағаланады.

Зерттеу барысында алынған нәтижелерді, ГАЖ-дың функциялық қызметін жалпы түрде былайша жүйелеуге болады: «ГАЖ – қоршаған орта мен қоғамның аумақтық ұйымдасуын талдау, үлгілеу, болжам жасау және басқаруға қатысты ғылыми және қолданбалы міндеттерді тиімді шешу мақсатында кеңістіктік деректерді жинақтау, өңдеу, бейнелеу және тарату, деректерді және аумақ туралы білім қорын жүйелеуді қамтамасыз ететін аппараттық-бағдарламалық кешен». Бұл анықтама ГАЖ қасиеттері мен функцияларын неғұрлым толық қамтиды.

Осы аталғандар негізінде географиялық ақпараттық жүйелерді бір жағынан ақпараттық білімдердің жүйесі ретінде, екінші жағынан ғылыми зерттеудің құралы түрінде, үшіншіден ГАЖ-индустрияның технологиясы мен өнімі ретінде қарастыруға болады. Қорыта келгенде, ғылыми-техникалық ілгерілеу жағдайында ГАЖ ғылым мен өндірістің кірігуінің өнімі болып табылады.

1 Пролеткин И.В. От ГИС-технологий к ГИС-мировоззрению //ГИС обозрение. – № 3-4 – 2000. – С. 2-4.

2 Шокпарова Д.К. Ландшафтық қарталарды құрастырудағы ГАЖ технологиясын іс жүзінде қолдану. ҚазҰУ хабаршысы. География сериясы. №1 (36) 2013. 33-40 б.б.

3 ГИС в науке и образовании. URL: loi.sscc.ru/gis/razlgis/ecomm/Education/educ.htm

4 Капралов Е.Г., Кошкарев А.В., Тикунов В.С.и др. Основы геоинформатики: В 2 кн. Кн. 2: Учеб. пособие для студ. вузов /Под ред. В.С.Тикунова. - М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 480 с.

5 Гармиз И.В., Кошкарев А.В., Тикунов В.С., Трофимов А.М. Теоретические и методологические аспекты развития географических информационных систем // География и природ. ресурсы. – 1991. – № 1. С.3-7.

Резюме

Эффективное использование геоинформационных технологий (ГИС) в географическом образований

Бейсенова А.С. – д.г.н., профессор, академик. Руководитель научно-методического Центра по географии и экологии при КазНПУ им. Абая

Алиаскаров Д.Т. – 2-курс PhD докторантура по специальности «6D011600 - география» КазНПУ им. Абая duman_06@mail.ru

Алиев М.Д. – магистр географии КазНПУ им. Абая muratbek_tegenbolat@mail.ru

В данной статье рассматривается проблемы эффективных использований гоинформационных технологий в процессе изучения географии. Также в работе раскрыты особенности геоинформационных систем (ГИС). Авторы приходят к выводу о том, что использование геоинформационных систем в процессе обучения географии формирует способность и готовность учащихся к использованию географических знаний и умений в повседневной жизни, позволяет их подготовить к работе с информацией во всех формах в различных сферах жизнедеятельности.

Ключевые слова: геоинформационные системы, база данных, таблица атрибутов, картографическая информация, учебный процесс.

Summary

The effective use of geographic information technologies (GIS) in the geographic formations

Beisenova A.S. - D.Sc., professor, academician .Head of the Scientific and Methodological Center for Geography and Ecology Kaz NPU

Aliaskarov D.T. - 2-course PhD student in the specialty «6D011600 - Geography" Kaz NPU duman_06@mail.ru

Aliyev M.D. - master of Geography Kaz NPU muratbek_tegenbolat@mail.ru

This article discusses the problem of effective use of technology in eoinformatsionnyh studying geography. Also, in the disclosed features of geographic information systems (GIS). The authors conclude that the use of geographic information systems in the process of teaching geography forms the ability and willingness of the students to the use of geographical knowledge and skills in their daily lives, allowing them to prepare for working with information in all forms in the various spheres of life.

Keywords: information system, database, attribute table, map information, the learning process

УДК 614.23:37.014.1:4С:4И

ПОЛИЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ КАК ФАКТОР ПОДГОТОВКИ КОНКУРЕНТНОСПОСОБНЫХ МЕДИЦИНСКИХ СПЕЦИАЛИСТОВ

Шарипов К.О. – д.б.н., профессор, заведующий кафедрой биологической химии Казахского Национального Медицинского Университета имени С.Д.Асфендиярова, skamalidin@mail.ru,

Омирзакова К.К. – к.б.н., доцент кафедры биологической химии КазНМУ им. С.Д.Асфендиярова, o.kulshat@mail.ru,

Жакыпбекова С.С. – к.б.н,доцент кафедры биологической химии КазНМУ им. С.Д.Асфендиярова, s.zhakypbekova@mail.ru,

Мухамадиева Е.О. – старший преподаватель кафедры биологической химии КазНМУ им. С.Д.Асфендиярова, elizabet.m76@mail.ru,

Яхин Р.Ф. – преподаватель кафедры биологической химии КазНМУ им. С.Д.Асфендиярова, rinat_18com@mail.ru.

В статье рассматривается актуальные вопросы полиязычия, такие как теория и практика полиязычного обучения в РК, полиязычие в контексте мирового опыта, современное состояние полиязычной обучения в Казахском Национальном Медицинском Университете им. С.Д. Асфендиярова.

На сегодняшний день в университете созданы все условия для развития полиязычного образования: организация языковых курсов; привлечение зарубежных ученых, специалистов, преподавателей для чтения лекций и одновременное изучение дисциплин на трех языках: казахском, русском и английском;внедрение новейших педагогическихи информационных технологий обучения языкам; пополнение библиотечного фонда и электронной базы полиязычной учебной, методической, научной, справочной и другой литературой и мультимедийными материалами и другие.

Таким образом, внедрение полиязычного образования в Казахском Национальном Медицинском Университете им. С.Д. Асфендиярова. позволит в будущем готовить высококвалифицированные медицинские кадры, востребованные по всему миру.

***Ключевые слова*:** полиязычие, программа трехязычного обучения, языковая компетенция, государственный язык, профессиональное общение врача с пациентом, конкурентоспособные медицинские специалисты, международное образовательное пространство.

Сегодня современное казахстанское общество характеризуется общественной модернизацией и стремлением к мировым интеграционным процессам, где ведущую позицию в процессе занимает образование. Известно, что только, то общество может успешно развиваться и гармонично вписаться в ряд ведущих стран мира, которое сумеет создать для своих граждан достойные условия приобретения качественного и современного образования.В этой связи весьма важной государственной задачей стало решение вопросов модернизации системы образования, в частности языкового.

В Казахстане полиязычие развивается на государственном уровне согласно задачам поставленным Президентом РК Н.А.Назарбаевым. Реализуется проект «Триединство языков» [1]. Полиязычие, как стратегически важная задача образования поставлена и в Государственной программе развития образования на 2011-2020 годы. К 2020 году 100% населения Казахстана должны владеть казахским языком, 95% - русским и 25% - английским языками [2]. Сейчас можно констатировать, что становление казахстанской государственности и гражданского сообщества находится в начале нового этапа

своего развития. «Казахстан должен восприниматься во всем мире как высокообразованная страна, население которой пользуется тремя языками. Это: казахский язык – государственный язык, русский язык – как язык межнационального общения и английский язык – язык успешной интеграции в глобальную экономику», – сказал Президент РК Нурсултан Назарбаев [3].

Следует отметить, полиязычие - объязательная норма в Европе, способствующая формированию профессиональной мобильности и конурентноспособности граждан в эпоху глобализации. В 2002 году на Барселонском Саммите Европейского Совета был введен принцип «родной язык плюс два иностранных». В более чем 20 странах Европы, школы обязаны включать как минимум 1 иностранный язык в образовательную программу. Изучение иностранного языка как обязательного предмета начинается на ранней стадии развития ребенка – с 1 класса школы либо в дошкольном обучении (опыт Бельгии).

Английский язык является родным для более чем 400 000 000 человек, живущих в 12 странах мира, к которым относятся: США, Канада, Англия, Австралия, Новая Зеландия. В более чем в 30 странах мира, таких, например, как Индия, Сингапур, Филиппины, Малайзия, Бирма, и многих других, он широко используется в государственных масштабах наравне с национальными языками. Английский язык занимает 1 место в мире среди иностранных языков, изучаемых всредней и высшей школах, а также на различных курсах системы образования взрослых.

В Казахстане, например, английский язык изучают порядка 70 % учащихся и студентов, средних и высших учебных заведений. Владение английским языком становится нормой для научно-технической интеллигенции большинства развитых стран. Полагают, что в настоящее время около 1 миллиарда людей, то есть 1/5 населения нашей планеты, в той или иной степени владеют английским языком.

В наше время английский язык играет чрезвычайно важную роль в таких сферах человеческой деятельности, как наука, медицина, техника, экономика, торговля, спорт, туризм. Когда шведские, немецкие или даже японские учёные хотят сообщить своим иностранным коллегам о своих открытиях или поделиться интересными результатами, они публикуют научные статьи в журналах, выходящих на английском языке. Английский язык выступает в качестве рабочего языка абсолютного большинства международных научных, технических политических и профессиональных международных конференций, симпозиумов и семинаров.

Подводя итоги сказанному, можно с уверенностью утверждать, что английский язык в современном мире выполняет такую же важную роль, которую в Европе в средние века играла латынь.

Выдающиеся деятели науки, образования и культуры, как свидетельствует история, обычно не ограничивались знанием родного языка. Широкое и богатое полиязыковое пространство есть одно из проявлений жизненных силнарода, его творческого потенциала. Однако глобализаторы стремятся полиязычие каждой страны использовать в целях подавления и разрушения национального самосознания, самобытной культуры, и насаждения языковых вульгаризмов [4]. Борьба за чистоту родного языка и полиязыкового образовательного пространства – важное и необходимое условие национального возрождения казахского народа и стабильного развития Казахстанского образования в целом. Знание не менее трех языков стало требованием сегодняшнего дня и для казахстанцев из Концепции развития системы образования РК до 2015 года: Знание родного, государственного, русского и иностранного языков расширяет кругозор человека, содействует его всестороннему развитию, способствует формированиюустановки на толерантность и объемное видеие мира» [2].

Министерством образования и науки сделаны конкретные шаги по внедрению полиязычного образования в вузах страны. Полиязычное образование неразрывносвязано с выполнением основных параметров Болонского процесса, корреляцией и унификациейучебных планов с Европейскими стандартами образования. Одним из эффективных путей первичной подготовки полиязычныхкадров является включение в перечень базовых дисциплин типовых учебных планов таких дисциплин как «Профессионально-ориентированный иностранный язык», «Профессиональный казахский/русский».

В мировой практике Казахстан является государством, обеспечивающее финансирование академической мобильности. Несомненно, что программы обучения в рамках академической мобильности студентов должны быть встроены в систему полиязычной подготовки.

Казахский Национальный медицинский университет С.Д.Асфендиярова всесторонне поддерживает политику страны. В этой связи университет разработал и внедряет Программу «Трехязычного обучения в КазНМУ» направленную на создание непрерывной многоуровневой поэтапной полиязычной подготовки студентов бакалавриата, магистратуры и докторантуры в сфере медицины.

Необходимость разработки и реализации программы трехязычного обучения обусловлена рядом причин: владение государственным и русским языком является необходимым условием для успешной профессиональной деятельности врача в многонациональной среде Республики Казахстан, один из постулатов КазНМУ гласит, что «врач должен говорить на языке пациента». С другой стороны, интеграция нашего общества в мировое пространство ставит перед современным специалистом задачу свободного владения одним из иностранных языков [7].

В настоящее время уже сформированы некоторые принципы обучения в системе полиязычия:- казахский язык – русский язык – английский язык;

- изучение языков должно идти параллельно, опорой должен являться родной язык;

- обучение иностранному языку должно проецироваться на обучение речевому мышлению, овладение новыми средствами выражения мыслей и миром изучаемого языка [5].

Искусство общения врача и пациента – это весьма сложный, многогранный и разносторонний процесс, где врач выступает не только как специалист, использующий свои знания и опыт для лечения, реабилитации и поддержания здоровья пациента, но и как человек, который анализирует процесс лечения пациента, в контексте морально-этических, культурных, религиозных ценностей.

Коммуникативной особенностью диалога «врач - пациент» является максимальная нацеленность врача на то, что пациент поймет его должным, необходимым для эффективности лечения и сохранения здоровья. Этому будет способствовать высокий уровень владения языком, который в качестве профессионально значимой характеристики врача занимает важное место в его профессиональном становлении, а также является необходимой частью его общей культуры [6].

Профессиональноеобщение врача с пациентом требует не только желания врача, но и соответствующих знаний. Языковая компетенция, наряду с другими стала неотъемлемым элементом подготовки высококвалифицированных, конкурентоспособных медицинских специалистов, мобильных в международном образовательном пространстве и рынке труда.

Выпускник КазНМУ по окончании университета должен свободно владеть минимум 3-мя языками и применять этот навык в следующих ситуациях: грамотно разговаривать с пациентом на языке пациента; самостоятельно изучать, анализировать зарубежную литературу по профилю специальности на иностранном (английском) языке; составлять доклады, рефераты, эссе, тезисы и т.д.; оформлять медицинскую документацию. Знание английского языка позволит будущим врачам продолжить обучение в лучших зарубежных клиниках и вузах, принимать участие в международных научно-практическихконференциях и форумах, мастер-классах, что, несомненно, окажет положи-тельное влияние на их профессиональный уровень, так как именно высокий профессионализм врача позволит улучшитькачество медицинской помощи населения страны. Английский язык становится объязательным, когда на рынке медикаментов преобладают импортные лекарства,в медицинские учреждения поставляется импортное оборудование, когда многие наши соотечественники ездят лечиться за границу и им требуются выписки из истории болезни на иностранномязыке [7].

Согласно плана реализации трехъязычного обучения в КазНМУ им. С.Д.Асфендиярова на 2014-2020 годы разработаны дифференцированные программы и методологическая база полиязычного обучения (учебно-методическая документация на трех языках, силлабусы, УМКД) на кафедрах.

Созданы глоссарии к практическим занятиям на трех языках, трехъязычная база экзаменационных заданий, внедрены различные технологииэтого направления, формировались группы на английском языке из студентов казахского и русского отделении университета, проводились дни кафедр на государственном языке, проводится перекрестное проведение занятий на трех языках, организованы круглые столы, клубы на государственном и английском языках.

При проведении занятий применяется больше видеороликов на иностранном языке, что позволяет закреплять и совершенствовать знания английского языка. Разрабатывается модель реализации полиязычного образования посредством дистанционного обучения.

В КазНМУ им. С.Д.Асфендиярова обучение иностранных студентов по программам бакалавриата осуществляется на английском языке.

Одним из инструментов мотивации ППС к обучению английскому языку является и финансовая стимуляция публикаций на английском языке в рейтинговых журналах с высоким IMPACT фактором.

Для реализации Программы «Трехязычного обучения профессорско- преподавательского состава КазНМУ» за счет средств университета преподаватели из разных кафедр прошли обучения английскому языку по интенсивной профессиональной программе LondonStandard и InterPress.

В настоящее время партнерами КазНМУ являются 76 университетов и медицинских школ из 26 стран мира (США, Великобритания, Япония, Корея, Сингапур, Китай, Монголия, Турция, Израиль, Италия, Испания, Германия, Люксембург, Австрия, Польша, Литва, Словакия, Чехия, страны СНГ).

В рамках договоров успешно реализуются программы по обмену студентами, магистрантами и докторантами с Нагасакским Университетом, Токийским медико-стоматологическим Университетом, Национальным фармацевтическим Университетом (Харьков, Украина), Университетом Эрзинджан (Турция), Университитетом Перуджи (Италия), Синьцзяньским Медицинским Университетом (КНР), Высшей Школой менеджмента Барселоны (Испания) и др. Студенты из Японии, Турции и Украины приезжают в наш Университет с ответным визитом.

Сотрудники и выпускники КазНМУ им. С.Д.Асфендиярова обучаются по программам: Болашак, Junior Faculty Development Program Зальцбургские семинары. Преподавателей ежегодно проходят стажировку в ведущих зарубежных организациях образования и практического здравоохранения и участвуют в международных конференциях, форумах, семинарах.

Таким образом, массовое полиязычие следует считать важным условием свободного вхождения обучающейся молодежи в мировое образовательное пространство в сфере профессиональной деятельности. В результате поэтапной реализации модели трехязычного обучения Казахского Национального Медицинского Университета им. С.Д. Асфендиярова, предполагается повышение качества университетского образования и подготовка квалифицированного специалиста медицинского профиля, владеющего несколькими языками для успешной коммуникации в профессиональной среде страны и зарубежья.

1 *Послание президента Республики Казахстан народу Казахстана. Новый Казахстан в новом мире. - Астана, 2007 г.*

2 "Государственной программы функционирования и развития языков на 2011 - 2020 годы" Утвержденной Указом Президента от 29.06.11. 2011 г. № 110.

3 Назарбаев Н.А. Социальная модернизация Казахстана: Двадцать шагов к Обществу Всеобщего Труда // Казахстанская правда. – 2012. – № 218-219.

4 Буланкина Н.Е. Методологические основы гуманизациполиязыкового образовательного пространства. – Новосибирск: ИРОС РАО, 2004 г.

5 Жетписбаева Б.А. Полиязычное образование: теория и методология. – Алматы: Білім, 2011. –343 с.;

6 Жиляева, О.А. Роль языка в становлении профессиональной культуры врача: диссертация: по теории иистории культурологии: 24.00.01 /О.А. Жиляева. – Улан-Удэ, 2009.

7 Концепция развития трёхъязычия в КазНМУ им. С.Д. Асфендиярова http://news.kaznmu.kz/wpcontent /uploads/ 2014/. pdf

Түйіндеме

Көптілділік білім беру бәсекеге қабілетті медициналық мамандарды дайындаудың бір факторы

К.О. Шарипов – б.*г.д., профессор, С.Ж.Асфендияров ат. ҚазҰМУ-нің биологиялық химия кафедрасының меңгерушісі,* skamalidin@mail.ru,

К.Қ. Өмірзақова – б.*г.к., С.Ж.Асфендияров ат. ҚазҰМУ-нің биологиялық химия кафедрасының доценті,* o.kulshat@mail.ru,

С.С. Жақыпбекова – б.*г.к., С.Ж.Асфендияров ат. ҚазҰМУ-нің биологиялық химия кафедрасының доценті*, s.zhakypbekova@mail.ru,

Е.О. Мухамадиева – *С.Ж.Асфендияров ат. ҚазҰМУ-нің биологиялық химия кафедрасының аға оқытушысы*, elizabet.m76@mail.ru,

Р.Ф. Яхин – *С.Ж.Асфендияров ат. ҚазҰМУ-нің биологиялық химия кафедрасының оқытушысы,* rinat_18com@mail.ru.

Мақалада көптілділіктің маңызды мәселелері, ҚР көптілді оқытудың теориясы мен практикасы, көптілділік әлемдік тәжірибе контекстінде, С.Ж. Асфендияров атындағы Қазақ Ұлттық Медицина университетінде көптілділікке дайындықтарының заманауи жағдайы сияқты көкейкесті сұрақтар қарастырылады.

Бүгінгі күні С.Ж. Асфендияров атындағы Қазақ Ұлттық Медицина университетінде көптілділік білім беруді дамытуда көптеген істер атқарылуда: тілдік курстарды ұйымдастыру; бір мезгілде үш тілде: қазақ, орыс және ағылшын тілінде дәрістер мен пәндерді оқыту үшін шетелдік ғалымдар, мамандар, оқытушыларды тарту; тілдерді оқыту үшін жаңа педагогикалық және ақпараттық технологиялар енгізу; көптілді білім берудің әдістемелік, ғылыми, анықтамалық және басқа да әдебиеттерімен және мультимедиялық материалдарымен кітапхана қорын және электронды деректер базасын толықтыру.

Сонымен, С.Ж. Асфендияров атындағы Қазақ Ұлттық Медицина университетінде көптілді білім беруді енгізу болашақта бүкіл әлем бойынша бәсекеге қабілетті жоғары білікті медициналық кадрларды дайындауға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: көптілділік, үш тілдік оқыту бағдарламасы, тілдік компетенция, мемлекеттік тіл, дәрігерің науқастармен кәсіби байланысы, бәсекеге қабілетті жоғары білікті медициналық маман, халықаралық білім беру кеңістігі.

Summary

Multilingual education as factor of preparation competytive medical specialysts

K.O. Sharipov – *Doctor of Biological Sciences., Professor,* head of biological chemistry department of Kazahk National Medical University after the name S.D.Asfendyarov, skamalidin@mail.ru,

K.K. Omirzakova – *Candidate of Biological Sciences, associate professor* of biological chemistry department of Kazahk National Medical University after the name S.D.Asfendyarov, o.kulshat@mail.ru,

S.S. Zhakypbekova – *Candidate of Biological Sciences, associate professor* of biological chemistry department of Kazahk National Medical University after the name S.D.Asfendyarov, s.zhakypbekova@mail.ru,

E.O. Mukhamadieva – *Senior teacher* of biological chemistry department of Kazahk National Medical University after the name S.D.Asfendyarov, elizabet.m76@mail.ru,

R.F. Yakhin – *teacher* of biological chemistry department of Kazahk National Medical University after the name S.D.Asfendyarov, rinat_18com@mail.ru.

In this article considered actual issuer of multilinguism, like theory and practice multilingual study in RK, multilin guism in context of world experience, modern conditions multilinguism education in Kazakh National Medical University after the name Asfendyarov S.D.

Nowadays in University was created all conditions for development multilinguism education: organized lingual course, invitation foreign scientific experts, and teachers for reading lecture and in this time study discipline on three languages: Kazakh, Russian, English; introduction of newestpedagogical and information technology for language study; replenishment of library fund and electron base of polylingual educational, scientific, reference and other literature and multimedia materials and other.

Thus, introduction of polylingual program of education in KaZNMU after the name Asfendyarov S.D., allowed to in future preparing higher qualification medical specialists who need to all over the world.

***Key words*:** multilinguism, program of trilingual education,languagecompetency, statelanguage, professional physician communication with patients, competitive medical specialists, international educational space.

ӘОЖ: 37.022

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ МАЗМҰНЫН ОҚЫП-ҮЙРЕНУДЕГІ РЕФЛЕКСИЯНЫҢ МӘНІ

М.Н. Оспанбекова – PhD докторант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
e-mail: Meirgul1976@mail.ru

Мақалада жаңартылған білім мазмұнын оқып-үйренудегі рефлексияның алатын орны мен маңызы, ғалымдардың рефлексия ұғымына берген анықтамалары мен аспектілері қарастырылған.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің педагогикалық рефлексиясы, оқу үрдісіндегі рефлексияны ұйымдастыруы, оқушылардың оқу рефлексиясын дамыту мәселелері бойынша жазылған ғылыми еңбектер талданған. Оқушы рефлексиясының түйінді сипаттамалары берілген.

Болашақ мамандарды даярлаудағы рефлексия қажеттілігінің көптеген факторлармен анықталатынына және педагог қызметіндегі рефлексияның ерекшеліктеріне тоқталып, оларды: кәсіби-қызметтік рефлексия (өзінің мақсаты мен міндеттерін анықтау, оқу әрекетінің нәтижесін бағалау, туындаған мәселелерді талдау, оқу әрекетін ұйымдастыру және басқару); қатысымдық рефлексия (эмпатия деңгейі, қарым-қатынас стилі, басқалармен қарым-қатынасы); кәсіби-тұлғалық рефлексия (жеке психологиялық қасиеттері: креативтілігі, танымдық деңгейі және жеке тұлғалық сапалары), – деп бөліп көрсеткен.

Түйін сөздер: жаңартылған білім мазмұны; рефлексия; рефлексияның аспектілері; кәсіби-қызметтік, қатысымдық, кәсіби-тұлғалық рефлексия; өзін-өзі бағдарлау; өзін-өзі реттеу; өзін-өзі белсенділендіру; өздігінен білім жетілдіру; өзін-өзі бағалау.

XXI ғасыр қоғам өмірінің әр түрлі саласында үнемі өзгеріп отырған маңызды ғаламдық үдерістерімен сипатталады. Қазақстан Республикасының 2011 – 2020 жылға дейінгі «Білім беруді дамыту» бағдарламасында: «Бүгінгі білім берудегі басты мақсат – білім, біліктілік, дағдылар жүйесі ғана емес, осы білімді өмірде қолдана алу, өз бетімен білім алу, өгерістер заманында тиімді өмір сүріп, жұмыс істеу дағдыларын дамыту» делініп, осы мақсат негізінде сапалы білім беру міндеті айтылады [1]. Осы ретте білім беру мекемелерінде мемлекеттік сұраныс пен тапсырыстың орындауы талапқа сай жүргізілуі тиіс.

Осыған орай, бүгінгі таңда еліміздің білім беру жүйесінде оқыту үдерісін тың жаңалықтарға негізделген жаңа мазмұнмен қамтамасыз ету міндеті тұр. Сондықтан да терең білімді, өзгермелі жағдайға тез бейімделгіш, өзін-өзі саналы игеретін, бәсекелестік жағдайда өресі биік, азаматтық-тұлғалық бет-бейнесі қалыптасқан, рухани жан дүниесі бай тұлға тәрбиелеу қоғамның басты мақсаттарының біріне айналып отыр. Бұл мақсат – жаңартылған білім мазмұнын оқып-үйренудегі рефлексияның қажеттілігінен туындауда.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін оқушылардың оқу рефлексиясын дамытуға даярлаудағы басты мақсат – білім берудің қазіргі жағдайында болашақ мамандар мен оқушылардың өзін-өзі дамыту, өзін-өзі жетілдіру, өзін-өзі реттеу, өзін-өзі белсендендіру, өзін-өзі бағалау сынды жеке тұлғалық сапалық қасиеттерін дамыту болып табылады. Сондықтан да болашақ мамандарға ең алдымен өзін-өзі дамыту, өзін-өзі реттеу және өзін-өзі бағалау сынды сапалық қасиеттерін дамытатын психологиялық білім мен педагог маманынға тән, оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, олармен нәтижелі қарым-қатынас орната алатын іскерлік болуы керек.

«Рефлексия» термині латын тіліндегі «гейехю» - көрініс беру, кері айналу деген сөзден шыққан. Философияда рефлексия – адамның өзіндік әрекеттерін және олардың заңдарын қайта түсінуге бағытталған, теориялық іс-әрекетінің формасы. Философиялық сөздікте рефлексияның үш түрі көрсетілген:

- қарапайым (әрекеттер рефлексиясы);
- ғылыми (жаңа білімді меңгеру әдістерінің рефлексиясы);
- философиялық (ойлау мен болмыстың шектелген қатынастарын және біртұтас адамзат мәдениетін қайта түсіндіру) [2].

Ғылыми еңбектерде адамның өзінің (немесе өзгенің) санасына, ойлауына және мінез-құлқына, қол жеткізген білімі мен жетістіктеріне, кемшіліктеріне назар аударуы, ой елегінен өткізуі рефлексия деп қарастырылады. Рефлексия арқылы адам өзіне өзінің ойлау деңгейінен ғана емес, өзгенің көзқарасы арқылы да қарауы тиіс, яғни маған айналамдағылар қандай баға беруі мүмкін немесе мен өз ортамда қандай деңгейде тұрмын деп ойлануы да жатады. Рефлексия әрекетті қолдап, оны бекітіп отырады. Жалпы алғанда әрекетсіз рефлексия, рефлексиясыз әрекет болмайды.

И.Н. Степанов пен С.Ю. Семенов ресейлік психологтардың (А.В. Петровский, Л.С. Выготский, В.В. Давыдов, А.М. Матюшкин, О.К. Тихомиров және т.б.) еңбектерінде көрсетілген рефлексияның негізгі психологиялық анықтамаларын жалпылады және оның негізгі төрт аспектісін ажыратып көрсетті [3]:

1. Рефлексияның коммуникативті аспектісі. Рефлексия дамыған қарым-қатынастың және тұлғааралық қабылдаудың маңызды құрамдасы, адамның адамды тануының өзгеше сапасы ретінде қарастырылады.

2. Рефлексияның кооперативті аспектісі (М.А. Мириманова бойынша әлеуметтік рефлексия). Ол іс-әрекеттің субъект-субъектілі түрлерін талдауға аса өзекті және субъектілердің кәсіби позициялары мен топтық рөлдерін үйлестірудің, сонымен бірге олардың бірлескен іс-әрекетін кооперациялаудың қажеттілігін ескеріп, ұжымдық іс-әрекетті жобалауды қамтамасыз етуде белгілі рөл атқарады. Мұнда рефлексия сыртқы позицияға шығу жолы ретінде қарастырылады.

3. Рефлексияның тұлғалық аспектісі (тұлғалық рефлексия). Бұл аспект бір жағынан басқа адамдармен қарым-қатынас нәтижесінде және белсенді іс-әрекет нәтижесінде өзінің жаңа бейнелерін құруда көрініс береді де, өз кезегінде өзіндік әрекеттерді жүзеге асыруда шешімін табады. Тұлғалық рефлексия ізденіс үдерісіндегі адамның өзіне бағытталған, соған сәйкес адамның өзіндік іс-әрекетін қайта мағыналауға әкеледі. Рефлексия адамның өмір сүру әрекетіндегі кері байланыс механизмі ретінде, нәтиже ғана емес, ол ойлаудың стереотиптерін мағыналаумен және қайта мағыналаумен, сананың жаңа мазмұнын құрумен және ішкі қайта құруларымен байланысты үдеріс болып саналады.

4. Рефлексияның интеллектуалды аспектісі (интеллектуалды рефлексия). Мұнда рефлексия субъектінің өзіндік әрекеттерін ажырату, талдау және заттық жағдайлармен салыстыру қабілеті ретінде түсіндіріледі. Бұдан басқа, интеллектуалды аспектіде рефлексияны қарастыру, теориялық ойлаудың психологиялық механизмдері мәселесін құрастыруға ықпал етеді.

Ұсынылған топтастыру негізінде рефлексияның пәні ретінде (И.Н. Семенов және С.Ю. Степанов бойынша):

- әрекеттер, даралық ретіндегі өзіндік «Мен» бейнелері;
- объект және онымен жағдаятта әрекет ету тәсілдері туралы білімдер;

- басқа адамның ішкі әлемі және оның әрекетінің себептері туралы ұғымдар;
- рөлдік құрылым мен ұжымдық өзара әрекеттестікті ұйымдастыру туралы білім алынады.

Бұдан шығатын қорытынды, оқушының өзіндік оқу іс-әрекетіне қатынасын қалыптастыру барысында алынатын негізгі механизм ретінде, рефлексияның тұлғалық аспектісін атауға болады. Оқу іс-әрекетінің мазмұнына қатынас, рефлексияның интеллектуалды аспектісін дамыту нәтижесінде, ал оқушының басқа оқушыларға қатынасы – рефлексияның коммуникативті және кооперативті аспектілері нәтижесінде қалыптасады.

Рефлексия – таным көздерінің бірі болып табылады. Педагог рефлексия жасау арқылы өз әрекетін түсінуге және оның тиімді, тиімсіздігін бағалап, ары қарай кәсіби шыңдалудың бағытын анықтауға мүмкіндік алады.

Д.Ахметова мен Л.Гурье *бойынша, рефлексия* оқытушының педагогикалық әрекетінің табыстылығы мен тиімділігіне өзіндік диагностика жасау технологиясы, белгілі бір педагогикалық құбылыс пен өмірлік жағдаятты оңтайлы сезіну құралы болып табылады.

Ғалымдар педагогтың өз іс-әрекеттеріне рефлексия жасауының негізгі шарттарын:
- педагогтың өз жұмысын ынтамен істеуі;
- өзінің ішкі ойын «қоса білуі»;
- өз іс-әрекеттерін талдауға психологиялық даярлығы;
- педагогикалық іс-әрекетінің нәтижелеріне жауапкершіліктің болуы;
- кәсіби шебер болуға ұмтылуы;
- ішкі әлемінің (қырағылық, қарапайымдылық, т.б.) белгілі бір деңгейде дамуы;
- сырттан алынған вербальды және вербальды емес ақпараттарды білуі және мәнін түсінуі,–деп жіктеген [4].

Сондықтан да болашақ бастауыш сынып мұғалімдері оқушылардың оқу рефлексиясын дамыту жұмыстарын жүйелі жүргізу үшін, өз іс-әрекеттеріне рефлексия жасай алудың мазмұнын меңгеруі керек. Яғни, өзінің өзін-өзі дамыту, өзін-өзі жетілдіру, өзін-өзі жүзеге асыру, өзін-өзі белсендендіру, өзін-өзі ұйымдастыру, өзін-өзі бағалау сынды педагогикалық іс-әрекеттеріне талдау жасай отырып, жүзеге асыруы қажет.

Сонымен қатар, ғалымдар (Д. Ахметова мен Л. Гурье) педагогтың оқу үдерісіндегі рефлексия кезеңдерін алгоритм түрінде төмендегіше топтаған:

1. Педагогтың санасына жағдаятты, аудиторияның, жекеленген адамдардың, педагогикалық үдеріске немесе коммуникацияға қатынасушылардың реакциясын бағалауға мүмкіндік беретін минуттық «тоқта» белгісі.
2. «Мен не істеп жатырмын?, Осы сәтте не болып жатыр? Қалай істеу керек?» деген ойлардың жұмысын «іске қосу».
3. Өзінің зияттылық, эмоциялық жағдайына және қарым-қатынас бойынша серіктестерінің жағдайына баға беру.
4. Инсайт (аяқ астынан шешім қабылдау, «қалай екенін...білемін, әзірше білмеймін, бірақ ойланып тұрмын...» деген сияқты күтпеген шығармашылық ойлардың туындауы).
5. Шешім қабылдау (педагогикалық үдерісте - сөйлеу мәнері мен қарқынының, пікір сипатының, жұмыс формасының, жүріс-тұрыстың, бет әлпетінің өзгеруі).
6. Педагогикалық импровизация [4].

Ал, А.В. Хуторскийдің пікірінше, педагог оқушылардың сабақтағы рефлексиясын ұйымдастыруда келесі қадамдарды қамтуы қажет:

1. Пәндік (рефлексивтіге дейін) іс-әрекетті тоқтату. Оқу пәні бойынша орындалатын іс-әрекет аяқталуы немесе тоқтатылуы қажет.
2. Орындалған әрекеттердің бірізділігін қалпына келтіру. Оқушының орындаған әрекеті, оның ойынша маңызды орындалған әрекеті ауызша немесе жазбаша түрде сипатталады.
3. Әрекеттердің тиімділігі, нәтижелілігі, қойылған міндеттерге сәйкестілігі тұрғысында, олардың құрастырылған бірізділігін мағыналау.
4. Рефлексияның нәтижелерін айқындау және құрастыру. Мұндай нәтижелердің бірнеше түрі ажыратылуы мүмкін:
- жалпы күй – эмоционалды сезіну, психологиялық көңіл-күй;
- іс-әрекеттің пәндік нәтижесі – идеялар, болжамдар, заңдылықтар, сұрақтарға жауаптар және т.б.
- іс-әрекет барысында қолданылған немесе құрылған тәсілдер;

- болашақ іс-әрекетке қатынас бойынша болжамдар;
- тұлғалық динамика – қатысушыда не өзгерді [5].

Олай болса, болашақ бастауыш сынып мұғалімдері өз іс-әрекетіне жоғарыда ұсынған ғалымдардың еңбектеріндегі рефлексия кезеңдерінің алгоритмдері мен қадамдардарын басшылыққа алып жұмыс жасау нәтіижесінде, оқыту үдерісінде бастауыш сынып оқушыларының оқу рефлексиясын дамытуға негізделген жұмыстарды тиімді ұйымдастыра алады.

И.В. Муштавинская мұғалімнің педагогикалық рефлексиясының түйінді сипаттамаларын төмендегіше топтаған:

- *Мұғалімнің өзіндік іс-әрекетіне қатынасы.* Өзіндік педагогикалық тәжірибені саналы ұғыну, өзіндік педагогикалық іс-әрекет критерийлерін құру. Білім берудегі өзгерістерді талдау.
- *Мұғалімнің педагогикалық рефлексия мазмұнына қатынасы.* Білім беру үдерісін жоспарлау және құрастыру білім беру іс-әрекетінің мақсаттары мен тәсілдерін түзету, оқу-білім беру үдерісін ұйымдастырудың стратегиялары мен әдістерін таңдау.
- *Мұғалімнің оқушыларға қатынасы.* «Мұғалім-оқушы» жүйесіндегі кері байланысты орнату шеберлігі, оқушыларды өзіндік оқу іс-әрекетінің әдістерімен қаруландыру, оқушы позициясында өзіндік іс-әрекеттің табыстылығын бағалау қабілеті [6].

Сондықтан да, мұғалім оқушының өзіндік іс-әрекетін өзіндік басқару (өзін-өзі реттеу, өзін-өзі ұйымдастыру, өзін-өзі бақылау) қабілетін дамыту үшін, сыныптың ұжымдық жұмысының жалпы жүйесінде жүзеге асырылатын, белсенді субъектінің шығармашылық позициясын жүзеге асыру үшін жағдай жасайды. Оқыту үдерісін оқушылармен шығармашылық өзара әрекет (диалог) негізінде оқутанымдық мәселелерді шешу ретінде ұйымдастырады. Осылайша, мұғалім оқу үдерісін жеңілдететін адамның рөлінде болады. Ол оқушылардың оқыту үдерісінде өзін-өзі жүзеге асыруына мүмкіндік беретін өзара сенім және ашық қарым-қатынас аухалын құрады.

Педагогикалық мамандықта рефлексияның қажеттілігі көптеген факторлармен анықталады. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін даярлауда педагогикалық рефлексияны қалыптастыруға ерекше мән берілуі керек. Педагог қызметіндегі рефлексияны:

1. Кәсіби-қызметтік рефлексия (педагогтың кәсіби қызметте өзінің мақсаты мен міндеттерін анықтай алуы, оқу әрекетінің нәтижесін бағалай алуы, туындаған мәселелерді талдай алуы, оқу әрекетін ұйымдастыра және басқара алуы);
2. Қатысымдық рефлексия (болашақ маманның эмпатия деңгейі, қарым-қатынас стилі, басқалармен қарым-қатынасы);
3. Кәсіби-тұлғалық рефлексия (болашақ маманның жеке психологиялық қасиеттері: креативтілігі, танымдық деңгейі т.б. және жеке тұлғалық сапалары), – деп бөліп қарастыруға болады.

Бірқатар ғалымдар (В.И. Слободчиков, Г.А. Цукерман) кіші мектеп жасындағы оқушылардың рефлексиясын дамыту үшін, келесі түсініктерді ескерудің қажеттілігін атап көрсетеді [7]:

Бірінші түсінік – бастауыш білім берудің ұмтылатын мақсаты. Яғни, бастауыш білім берудің қорытындысы – бұл ересектердің көмегі арқылы өзін-өзі оқытуға қабілетті бала болып табылады. Білім берушімен салыстырғанда, оқушылар тапсырмамен бетпе-бет келгенде, екі сұраққа жауап беруге қабілетті болады: «Мен бұл тапсырманы шеше аламын ба, әлде шеше алмаймын ба?», «Тапсырманы шешу үшін маған не жеткіліксіз?». Өзінің нақты нені білмейтінін анықтай отырып, оқушы мұғалімге «белгілі ақпарат немесе әрекет тәсіліне деген нақты сұраныспен» жүгіне алады. Өзіндік мүмкіндіктердің шекарасын орнатудың жеке-дара қабілеті ретінде рефлексияны анықтайтын – бұл орталық психологиялық механизм. Нені білетінінін білу (істей аламын) және нені білмейтінін білу (істей алмаймын). Анықтаушы рефлексияның қызмет көрсететін қатынастардың негізгі формасы – бұл адамның өз өзіне қатынасы, «Мен істей алмаймын», «Мен істей аламын» қатынасы.

Оқушы жаңа типтегі міндеттермен кезіге отырып, іс-әрекеттің меңгерілген тәсілдерінен ажырау жағдайына түсіп, аталған жағдайда қолдануға болмайтын үлгілер бойынша әрекет етуді тоқтатады, әрекеттің жаңа тәсілдерін іздеуді бастайды немесе ересектермен және басқа оқушылармен өзіндік қатынастарын құрады, олармен бірге әрекеттің жеткіліксіз тәсілдерін іздейді, өзіндік көзқарасқа ие болуға ұмтылады. Алайда, оқушылардың оқу әрекеттерінің үлгі бойынша имитациялық әрекеттерді жаңғырту мәселесі пайда болады. Авторлардың пікірлері бойынша, кіші мектеп жасының соңына қарай психикалық дамудың нормасы ретінде, оқушылардың өз ұстанымдары қалыптастырылады. Бұл қатынастың негізгі формасы ретінде алынатындар: «Мен білуші» – «Мен білмеуші». Басқа адам мұғалім ретінде.

Екінші түсінік – бұл бағалаушы шкалалар, мұнда оқушы өзін қоршаған адамдармен салыстырады, біртекті қатарларда өзіндік орнын табады. Оқу іс-әрекетін ұйымдастырудың барысында, мұғалім өзінің әрекеттерін жекеленген оқушыларға емес, сыныпқа, қатарластар қауымдастығына бағыттайды. Мұғалімге өзіндік мүмкіндіктерінің шекарасын орнатудың ішкі қабілетін «жасауға» тура келеді: білу, мен не білемін, түсінемін және нені білмеймін, қолымнан келмейді.

Оқушылардың өзіндік оқу іс-әрекетін рефлексиялау бойынша педагогикалық еңбектерді талдау және мұғалімнің педагогикалық рефлексиясының түйінді сипаттамалары негізінде, келесі сипаттамаларды ажыратып көрсетуге болады. Оқушы рефлексиясының түйінді сипаттамалары:

- *Оқушының өзіндік оқу іс-әрекетіне қатынасы.* Өзіндік оқу іс-әрекетін саналы ұғыну. Рефлексия оқу іс-әрекетінің өзіндік критерийлерін құруға мүмкіндік беретін кері байланыс механизмі ретінде болады. Өзіндік талдау мен өзіндік бағалауға, әрі қарай оқуға итермелеуге мүмкіндік береді.

- *Оқушының оқу іс-әрекетінің мазмұнына қатынасы.* Пәндік мазмұнды, өмірлік жағдаяттарды, мәселені қайта құруды және оны шешу жолдарын таңдауды талдау.

- *Оқушының басқа оқушыларға қатынасы.* Басқалармен өзара әрекет ету шеберлігі, басқалардың пікірлерін тыңдау және ескеру, топтағы жұмыста бірлескен шешім қабылдау.

Даму үдерісінде тұлға бастапқыда адамдар арасындағы (ата-аналар-бала, мұғалім-оқушы, оқушы-оқушы) қатынас ретіндегі сыртқы қатынас түріндегі қатынастарды интериоризациялайды (ішкі қатынасқа айналдырады). Басқалармен әлеуметтік-психологиялық қатынасқа түсе отырып, оқушы олармен қарым-қатынас жасайды және өзара әрекетке түседі, оның әрекеттері ересектер мен қатарластар тарапына бағытталады, реттеледі және бағаланады. Сонымен бірге, оқушы басқалардың әрекетін бағыттауға, реттеуге және бағалауға ұмтылады. Мұндай өзара әрекеттестік тәжірибесін меңгеру шамасына қарай, оқушы өзіне қатысты осы басқарушы функцияларды меңгере бастайды.

Олай болса, бүгінгі бастауыш сынып оқушылары өзін және өзінің мінез-құлқын басқаруға мүмкіндік беретін ішкі үдерістер ретінде өзін-өзі бағдарлау, өзін-өзі жетілдіру, өзін-өзі белсенділендіру, өзін-өзі реттеу және өзіндік бағалау сынды іс-әрекеттерін дамыта отырып, кез-келген жағдайда өз оқу іс-әрекетіне рефлексия жасауды табысты меңгере алады. Тек ол жұмысқа дұрыс басшылық, шебер ұйымдастырушылық қажет. Қорыта келе, рефлексиялық іс-қимылды ұйымдастыру мақсатында педагогикалық жұмысты жүзеге асыру болашақ мұғалімге: оқушылардың іс-қимылдарын әртүрлі тұрғыдан талдауды және бағалауды; өзінің жұмысын оқушылар тұрғысынан талдауды және бағалауды жүргізуге; оқушылардың өздерін белсенді іс-қимылға қосу мақсатында оқу сабақтарында өзара әрекеттесуді тиімді ұйымдастыруда жаңа бағыттарды анықтауына мүмкіндік береді.

1 Қазақстан Республикасында білімді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасы – Астана, 2010 жыл.

2 Философский словарь / Под ред.В.Фролова. М. Мысль. 1987. – 445с.

3 Семенов И.Н. и Степанов С.Ю. Совремменные проблемы творческой рефлексии и исследования// Вопросы психологии. 1983.№3.С. 162-164.

4 http://cyberleninka.ru/ Ахметова Д., Гурье Л. Преподаватель вуза и инновационные технологии // Высшее образование в России. - 2001. №4. - С.138-144.

5 Хуторской А.В. Современная дидактика. М. Высшая школа. 2007. - 638с.

6 Муштавинская И.В. Образовательные технологии как предмет педагогической рефлексии. Дис. канд. пед. наук: 13.00.01. СПбГУПМ. 2001. – 180 с.

7 Слободчиков В.И., Цукерман Г.А. Генезис рефлексифного сознания в младшем школьном возрасте // Вопросы психологии. 1990.№2.С. 25-36.

РЕЗЮМЕ

Значение рефлексии в изучении обновленного содержания знания

М.Н.Оспанбекова – PhD докторант, Казахский национальный педагогический университет им. Абая

В статье рассматриваются роль и значение рефлексии в изучении обновленного содержания знания, а также определения и аспекты, данные учеными.

Проанализированы педагогические рефлексии будущих учителей начальных классов, организация рефлексии в учебном процессе, научные исследования по проблеме развития учебной рефлексии школьников. Дается конкретная характеристика рефлексии учащихся.

Выявленные факторы необходимости рефлексии в подготовке будущих специалистов и особенности рефлексии в деятельности педагога позволили квалифицировать их на следующие виды: профессионально-деятельностная рефлексия (определение целей и задачи, оценка результатов учебной деятельности, обсуждение возникших проблем, организация и управление учебного процесса); коммуникативная рефлексия (уровень

эмпатии, стиль общения, общение с другими); профессионально-личностная рефлексия (индивидуально-психологические качества: креативность, уровень познавательности и личностные качества).

Ключевые слова: обновленное содержание знания; рефлексия; аспекты рефлексии; профессионально-деятельностный, коммуникативная и профессионально-личностная рефлекия; совершенствование; саморегуляция; самоактивизация; самообразование, самооценка.

Summary

The importance of reflection in the study of renovated contents of knowledge

Ospanbekova M.N. – PhD students, Kazakh National Pedagogical University named after Abai

In the article are considered the role and importance of reflection in the study of renovated contents of knowledge, definitions and aspects given by the scientists as well.

Pedagogical reflections of future primary school teachers, organisation of reflection in studying process, scientific researches on the problem of development of schoolchildren's study reflection are analysed. Specific characteristic of students' reflection is ggiven.

Revealed factors of reflection necessity in preparation of future specialists and pecularities of reflection in teachers' work enabled to classify the following types: professional-work reflection (determining the aims and objectives, assessment of study results, discussing arising problems, organisation and management of studying process: communicative reflection (the level of emphathy, communicative style, communication with others); professional-personality reflection (individual- psychological traits: creativity, the level of experience and personal traits).

Key words: renovated contents of knowledge, reflection, aspects of reflection, professional work; communicative and personality reflection; improvement; selfregulation, selfactivation, selfeducation, selfassessment.

СОВРЕМЕННЫЕ ЦЕННОСТИ СТУДЕНТОВ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ВУЗА В СОЦИОКУЛЬТУРНОМ КОНТЕКСТЕ

Андриенко Е.В. – *д-р пед. наук, проф., акад. МАНПО, зав. каф.педагогики и психологии Института физико-математического и информационно-педагогического образования ФГБОУ ВПО «НГПУ», г. Новосибирск*

В статье представлена авторская модель профессиональной подготовки студентов педагогического вуза на основе современных образовательных ценностей, связанных с личностной, индивидуальной и субъектной самореализацией и самоактуализацией в деятельности. Выделены основные направления профессиональной самоактуализации при организации процесса обучения в вузе.

Ключевые слова: образовательные ценности,социокультура, профессиональная подготовка, обучение в вузе, модель подготовки, самоактуализация, личность, субъект деятельности, индивидуальность.

Система современного образования в Российской Федерации практически не учитывает социокультурного контекста, что находит свое отражение в проблеме ценностей и целей, особенно в условиях меняющегося общества. Исследования недооценки социокультурного фактора как условия модернизации образования акцентируют его возрастающую роль на фоне постоянных управленческих преобразований (Захаров, Винокурова, 2011). Кроме того социокультура российского общества представляет собой уникальное явление, поскольку попытки формирования новой модели общества должны учитывать позитивный отечественный и зарубежный опыт, что представляет сложность в связи с противоречивыми тенденциями их развития.

Этот процесс усугубляется нерациональным использованием всех имеющихся ресурсов в обществе, среди которых человеческий капитал должен занимать первое место. Расширительная трактовка капитала, рассматриваемого в контексте национального богатства общества, определяет человеческий капитал, природные ресурсы и воспроизводимый капитал (технологии и т.д.) как три важнейших компонента национального богатства любой страны. Если в большинстве развитых странах доля человеческого капитала занимает до 70% национального богатства (10% – природные ресурсы; 20% – воспроизводимый капитал), то в России лишь 5-7% национального богатства можно отнести к человеческому капиталу, 83-88 % – природные ресурсы, 7-10% – воспроизводимый капитал (Баишев, 2008).

Человеческий капитал, рассматриваемый в качестве компонента национального богатства, формируется только в социокультуре общества, которая обозначает локальный мир, созданный человеком на основе смыслов, ценностей, религии, учениях и всего того, что определяет целостность субъектно-личностной позиции индивида (Сорокин, 2000). Социокультура, как проникновение

культуры в экономику, политику, социальную сферы или синтез социальных отношений и культуры, проявление социальной сущности культуры (Захаров, Винокурова, 2011), определяет и образовательные приоритеты, фиксирующие главные проблемы, связанные с воспитанием и обучением подрастающего поколения. Поэтому профессиональная подготовка педагогов в системе высшего образования должна учитывать социокультурный контекст жизнедеятельности детей и молодежи.

Современные требования к педагогическому профессионализму, определяющие не только специфику подготовки, но и содержание деятельности в образовательных учреждениях актуализируются в XXI веке необходимостью социокультурной идентификации личности, особенно с учетом миграционных потоков и проблем межкультурной коммуникации (Андриенко, Ромм, 2014). В связи с этим образовательные ценности, рассматриваемые в социокультурном контексте, становятся приоритетной задачей для преподавателей университетов и школьных учителей. И среди этих ценностей главной и абсолютной ценностью остается человек, его личность, индивидуальность и субъектность что, несомненно, должно найти свое отражение во всей системе образования, в том числе и высшего профессионального. Недооценка личности, индивидуальности и субъектности определяет многие проблемы современной российской школы, российского вуза и всей системы российского образования.

В процессе исследования были использованы следующие методы: анализ теоретических источников, анализ нормативно-правовых документов образования РФ, моделирование, обобщение образовательного опыта, анализ результатов деятельности студентов педагогического университета, изучение опыта подготовки специалистов психолого-педагогического профиля в российских вузах, диагностические методики, педагогический эксперимент.

Опытно-экспериментальная работа осуществлялась в различных структурных подразделениях Новосибирского государственного педагогического университета: Институте физико-математического и информационно-экономического образования, Институте истории, гуманитарного и социального образования, а также в общеобразовательных школах и учреждениях системы дополнительного образования г. Новосибирска.

Исследование проводилось в три этапа. На первом этапе анализировалось актуальное состояние ценностей образования в педагогической теории и практике, разрабатывалась программа исследования. На втором этапе разрабатывалась, обосновывалась и реализовывалась модель психолого-педагогической подготовки студентов педагогического вуза к профессиональной деятельности на основе приоритетных ценностей современного образования в социокультурном контексте с учетом специфики образовательных организаций, в которых осуществлялась их практика. Выявлялись условия эффективности реализации модели. На третьем этапе были систематизированы и обобщены результаты исследования, уточнялись теоретические выводы, осуществлялась обработка и оформление полученных результатов.

Моделирование содержания и структуры психолого-педагогической подготовки студентов вуза к профессиональной деятельности на основе приоритетных ценностей современного образования с учетом социокультурного контекста предполагает нацеленность на формирование кросс-культурных компетенций для успешной социокультурной идентификации детей в любой образовательной системе. Кросс-культурные компетенции включают в себя совокупность знаний, умений и способов деятельности, направленные на: помощь в управлении межличностными отношениями, возникающими в поликультурной среде; создание толерантного и ассертивного взаимодействия, успешных коммуникаций и условий для эффективной совместной учебно-познавательной деятельности учащихся; регулирование межкультурных конфликтов в различных образовательных организациях; развитие кросс-культурной компетенции всех участников образовательного процесса, не только педагогов и обучающихся, но также родителей и привлечение их к совместному решению социокультурных проблем, возникающих в ситуации барьеров непонимания и межкультурных конфликтов.

В процессе исследования были выделены основные функции профессиональной деятельности педагога, определяющие реализацию социокультурного подхода: развивающая, стабилизирующая, социальная, аксиологическая, фасилитирующая, инструментальная. Развивающая функция проявляется в преодолении тех деятельностных и личностных рубежей, которые уже достигнуты. Стабилизирующая функция определяет способность оставаться в рамках заданного качества деятельности вне зависимости от неблагоприятных обстоятельств в определенный период времени. Социальная функция обусловливает усиление социально-психологических механизмов влияния педагога через убеждение, внушение, подражание и психологическое заражение. Аксиологическая функция связана

непосредственно с ценностями самой деятельности и её результатов; фасилитирующая реализуется посредством актуализации помощи и поддержки, формировании мотивационной готовности к учебной деятельности в поликультурной среде. Инструментальная функция обеспечивает технологичность процесса.

Социокультурный контекст образовательных ценностей в структуре и содержании психолого-педагогической подготовки определялся нами на основе ключевой идеи самоактуализации личности педагога, обеспечивающей максимальные возможности для развития обучающихся и их социокультурной идентификации. Профессиональнаясамоактуализация педагога в системе психолого-педагогической подготовки обусловливается такими достижениями, которые определяются не только внешними требованиями, но и индивидуальными характеристиками человека. Профессиональнаясамоактуализация педагога включает самопроявление типологических свойств нервной системы, ведущего эго-состояния и ценностных ориентаций личности в общепедагогических видах деятельности: конструктивной, организаторской, коммуникативной и гностической. При моделировании процесса подготовки педагогов мы обнаружили концепции и теории, имеющие принципиальное значение.

Это, прежде всего, разработанность критериальной оценки высших достижений наиболее эффективных учителей (Панасюк, 2000); теория самоактуализации личности как процесса на основе её интенциональной направленности в деятельность (Маслоу, 1982); существование двух схем анализа достижений человека по макро и микроакмеологическим моделям (Деркач, 2000); модель психологической структуры профессиональной педагогической деятельности (Кузьмина, 1967); экспериментально обоснованное положение о сензитивности студенческого возраста к достижениям (Ананьев, 1972); теория трансактного анализа (Берн, 1992) и диспозиционной регуляции социального поведения личности (Ядов, 1975).

Разработанная нами модель психолого-педагогической подготовки студентов вуза к профессиональной деятельности включает в себя три этапа реализации в определенной последовательности: информационный, актуализирующий и конструктивный.

На информационном этапе осуществляется ознакомительно-аналитическая деятельность студентов, в которой формируется гностический компонент профессиональной самоактуализации, направленный на осознание индивидуальных особенностей своей личности применительно к требованиям педагогической деятельности.

На актуализирующем этапе осуществляется нормативно-вариативная деятельность студентов, в которой формируется регулирующий компонент профессиональной самоактуализации, обусловливающий адекватность самопроявления индивидуальных особенностей в педагогической деятельности.

На конструктивном этапе осуществляется проектно-экспериментальная деятельность, в которой формируется процессуально-результативный компонент профессиональной самоактуализации, определяющий активность и инициативу личности в профессионально-педагогической деятельности.

Гностический компонент проявляется в осознании индивидом своих специфических особенностей, которые актуализируются, либо не актуализируются в различных видах педагогической деятельности. Большое значение в структуре этого компонента имеют знания о специфике регулирующих воздействий данных особенностей на профессиональную деятельность. Для более глубокого понимания смысла связей своей личности и профессиональной деятельности педагогу необходимо также знание основных видов общепедагогической деятельности и её психологической структуры как совокупности требований (выраженных в компетенциях), которые профессия предъявляет специалисту. Развитие гностического компонента осуществляется через специально организованную самодиагностику индивидуально-личностных особенностей, результатом чего выступает осознание педагогом своих потенциальных особенностей в их функционнальной значимости по отношению к различным видам профессиональной деятельности и профессиональным компетенциям.

Регулирующий компонент выражается в умении адекватно себя проявить, опереться на индивидуальные особенности, усиливая их достоинства и компенсируя недостатки при осуществлении общепедагогических видов деятельности. Данный компонент проявляется в совокупности действий, направленных на решение индивидуальной проблемы, а именно: субъективных трудностей, которые неизбежно должны возникнуть при тех или иных противоречиях между особенностями личности и предъявляемыми к ней требованиями деятельности с определением возможностей коррекции. Процессуально-результативный компонент находит свое выражение в определенном уровне профес-

сиональной активности и инициативы, отражая навык опоры на индивидуальные особенности, сформированный в результате опыта субъективной творческой деятельности. Данный компонент проявляется в профессионально-педагогической направленности личности. Направленность выступает здесь не только как совокупность интересов, мотивов и действий, но, прежде всего, в качестве имманентного процесса, отражающего явление вовлечения структурных компонентов личности в деятельность.

Для реализации практического содержания такой подготовки необходимо было конкретизировать компоненты процесса актуализации индивидуальных особенностей применительно к определенным видам педагогической деятельности, обозначив область профессионального самопознания и область профессионального самопроявления. Наше исследование показало, что конкретное содержание профессиональной самоактуализации зависит от того, какие именно потенциальные особенности имеют функциональную значимость и должны быть выявлены в процессе профессиональной педагогической деятельности и при практической подготовке к ней. Долженствование определялось нами по следующим критериям: а) значимость для педагогической деятельности как сферы самопроявления личности, непосредственно влияющей на деятельность; б) требования со стороны профессии, выраженные в профессиограмме и компетенциях, включающих главные виды деятельности и трудовые навыки, овладение которыми составляет основу профессиональной подготовки. Это система общепедагогических знаний, умений, навыков, компетенций, способов деятельности, которые являются общими и необходимыми каждому педагогу вне зависимости от специализации и профиля подготовки для реализации социально-профессиональных функций.

Мы выделили три таких компонента, которые, в свою очередь определили содержание трех процессов реализации технологии подготовки, акцентируя три типа технологических связей.

1). Диагностика ценностных ориентаций личности, влияющих на установки, определяющие отбор профессионально значимой информации, обусловливающей специфику гностической деятельности конкретного человека (акцентирование, приоритеты).

2). Определение ведущего эго-состояния личности, обусловливающего её позицию в педагогическом взаимодействии, которое, в свою очередь, специфицирует коммуникативную и организаторскую деятельность.

3). Диагностика типологических свойств нервной системы, определяющей индивидуальный стиль деятельности, обусловливающий конструктивную и проективную деятельность.

Особое значение в диагностике потенциальных особенностей педагога, выступающих в качестве своеобразного регулятора деятельности, имеют ценностные ориентации. Ценностные ориентации лежат в основе оценок субъекта по отношению к окружающей действительности и ориентации в ней. Они влияют на способы дифференциации объектов по их значимости, а в структуре деятельности связаны с познавательной стороной. Ценностные ориентации обнаруживаются во всех проявлениях духовной культуры человека: в целях, идеалах, убеждениях и интересах. Определяя личностный смысл происходящего для индивида, и влияя на педагогические цели учителя, ценностные ориентации через установки детерминируют результат его деятельности.

Определение ведущего эго-состояния личности необходимо для выявления доминирующей позиции учителя, которую он занимает при взаимодействии с другими субъектами образовательного процесса (учениками, коллегами, родителями) при реализации профессиональных функций. Эго-состояние, как актуальный способ существования субъекта, проявляет себя в трех основных способах поведения: а) в стремлении контролировать других, в запретах, санкциях, идеальных требованиях, заботе и т.д. («родитель»); б) в рациональности, компетентности, независимости, взвешенной оценке ситуации и т.д. «взрослый»; в) в эмоциональном восприятии, аффективных комплексах, связанных с впечатлениями и переживаниями и т.д. («ребенок»).

Несмотря на то, что человеку свойственен переход активности от одного эго-состояния к другому, каждый обладает ведущим, доминирующим эго-состоянием, которое всегда проявляется в его позиции при взаимодействии. Поскольку позиции характеризуются большой выразительностью, они полностью определяют контекст взаимодействия. Контекстная информативность позиции – один из наиболее сильных способов воздействия человека на окружающих. Контекстная информативность позиции более значима в профессиональной деятельности, чем вербально выраженные требования. Наше исследование показало, что не все студенты педагогических вузов и учителя осознают свои позиции, что создает барьеры коммуникации в профессиональной деятельности.

Типологические свойства нервной системы и свойства темперамента относятся к стойким индивидуальным качествам, являющимся объективными условиями работы и в то же время её субъективной

детерминацией. Они составляют динамическую основу индивидуального своеобразия деятельности человека. Выявление данных особенностей позволяет определить индивидуальный стиль деятельности педагога, то есть оптимальную для него и для окружающих систему способов решения профессиональных задач, обеспечивающих выполнение работы. Поскольку типологические свойства нервной системы и свойства темперамента детерминируют соотношение между вспомогательными и основными действиями, прерываемыми и непрерывными действиями, временную структуру действий и их качественную дифференциацию, каждый студент и специалист может определить эталонный для себя алгоритм структурирования собственных действий в системе профессиональной деятельности.

В целом, позитивная динамика профессиональной самоактуализации студента как будущего педагога реализуется с учетом ориентированности всей системы подготовки на трехкомпонентную модель актуализации его индивидуальных, личностных и субъектных особенностей в педагогической деятельности, включающей в себя феноменологические, социально-профессиональные и регулирующие факторы самоактуализации.

Большинство педагогических исследований профессиональной подготовки педагогов в системе высшего образования (В.А. Сластенин, И.Ф.Мищенко, А.И. Мищенко, Е.Н. Шиянов) не рассматривали данный процесс с точки зрения расширения человеческого ресурса деятельности на основе самоактуализации. Работы психологов (Н.В. Кузьмина, А.А. Бодалев, А.К. Маркова) в большей степени ориентировались на поиск способов внешней регуляции профессионального поведения с учетом развития соответствующей мотивации.

Установлено, что разработанная модель психолого-педагогической подготовки студентов вуза к профессиональной деятельности педагога позволяет учитывать личностные, индивидуальные и субъектные характеристики будущего специалиста для обеспечения его профессиональной самоактуализации. Предложенная модель имеет двойственный характер реализации и может быть использована учителями в различных образовательных организациях. Таким образом, проблема ценности личности, индивидуальности и субъектности как важных факторов расширения человеческого ресурса в профессиональной деятельности решается на примере подготовки педагогов в системе высшего образования.

Материалы данной статьи могут быть полезны для студентов вузов системы профессионального образования, практикующих учителей и педагогов системы дополнительного образования, руководителям образовательных учреждений, а также исследователям социально-психологических и педагогических проблем, связанных с развитием человеческого ресурса в профессиональной сфере как главной ценности образования.

1 Ананьев Б.Г. Психофизиология студенческого возраста и усвоение знаний // Вестник высшей школы. 1972. №7. - С. 17-26.

2 Ананьев Б.Г. Некоторые проблемы психологии взрослых. М., 1972.

3 Андриенко Е.В., Ромм Т.А. Педагогический профессионализм в меняющемся образовательном пространстве. Мин-во образования и науки РФ, Новосиб. гос. пед. ун-т. – Новосибирск: Изд-во НГПУ, 2014. – 244 с.

4 Баишев М.А. Природно-ресурсный фактор в структуре национального богатства. Дисс. ... канд. экон. наук. Казань. 2008.

5 Берн Э. Игры, в которые играют люди. Психология человеческих взаимоотношений; Люди, которые играют в игры. Психология человеческой судьбы: Пер. с англ. / Общ. Ред. М.С. Мацковского: Послесловие Л.Г. Ионина и М.С. Мацковского. – СПб.: Лениздат, 1992. – 400 с.

6 Деркач А.А. Акмеология: личностное и профессиональное развитие человека. М., 2000. - 533 с.

7 Захаров Д.Н., Винокурова Д.М. Социокультура как важнейший фактор модернизации отношений высшего образования и рынка труда / Историческая и социально-образовательная мысль. 2011.№5 (10). - С.153-157.

8 Кузьмина Н.В. Очерки психологии труда учителя. Л., 1967. - 250 с.

9 Маслоу А. Самоактуализация // Психология личности: Тексты. М.: МГУ, 1982. - С. 108-118.

10 Панасюк В.П. Системное управление качеством образования в школе. СПБ.; М., 2000. – 239 с.

11 Сорокин П. Социальная и культурная динамика: Исслед. изм. в больших системах искусства, истины, этики, права и обществ.отношений = Social&Culturaldynamics: A StudyofChangeinMajorSystemsofArt, Truth, Ethics, lawandSocialRelationships / Питирим Сорокин; Пер. с англ. В. В. Сапова. – Санкт-Петербург: Изд-во Рус. Христиан.гуманитар. Ин-та, 2000. – 1054 с. – (Социология: Университет.б-ка / Ин-т социологии РАН, Междунар. ин-т Н. Кондратьева – П. Сорокина).

12 Ядов В.А. О диспозиционной регуляции социального поведения личности // Методологические проблемы социальной психологии. М., 1975. – С. 89-106.

Summary

Sociocultural context of modern educational values in professional training of university students

E.V. Andrienko – *Dr.ped.Sciences, prof. acad. International Academy of Science Teacher Education.Head. cafes. Pedagogy and Psychology Institute of Physics and Mathematics, Information and Economic Education FSBEI NSPU, Novosibrsk*

The current paper presents the author's model of professional training of students at a pedagogical university on the basis of modern educational values associated with personal, individual and subjective self-fulfillment and self-actualization at work. The author specifies main directions of professional self-actualization when organizing the learning process at university.

Key words: educational values, socio-culture, professional training, university education, training model, self-actualization, personality, subject of activity, individuality.

УДК 355.51

MILITARY EDUCATION IN THE WORKS OF MILITARY SCIENTISTS AND SPECIALISTS

K.K. Kulambayeva – doctor of pedagogical sciences, associate professor
A.K. Cadykova – kandidate of pedagogical sciences, associate professor
e-mail: Look57@mail.Ru

In this article is considered is military education in the works of military scientists and specialists.

Military scientists and specialists pay attention to the organization and staffing of the Armed Forces, Doctor of Military Sciences and qualified military experts, because it is the state's approach to the execution of the state order.

In one scientific article lists all military scientists and experts who have brought and contributing at this time contribute to the development of military education in the country is not possible, but this work will continue.

Keywords: history of pedagogic, military pedagogic, military education.

Determining the development prospects of the country in the new millennium, the President of the Republic of Kazakhstan NA Nazarbayev emphasized the military that «Kazakhstan must enter the XXI century with a qualitatively new army, which incorporates the latest developments of military science and technology, which has its own specifics that reflects the spiritual and military traditions of our people» [1].

Studying in the discipline, history of pedagogy works of military scientists and specialists, known in the military high quality performance of professional duties, as well as its scientific achievements, devoted to issues of military education and activity of troops we find their close involvement in the process of professional development of the Armed Forces of the Republic of Kazakhstan.

Of particular importance for historical and educational research in disclosing topical issues of modern military education are works of Hero of the Soviet Union, Halyk Kaharmany Army Gen. S.K. Nurmagambetova and Hero of the Soviet Union, a military scientist and writer Colonel Bauyrzhan Momyshuly [2,p.15].

Important historical and pedagogical heritage, written in the postwar period, many talented commanders. They have begun to analyze the history of war, the role of the officer corps of the Soviet Armed Forces during the war deeply aware of the role and importance of military traditions to educate young men [2, p.19].

History and time will put everything in its place. On the training of officers and exploits during the war, wrote war veterans Begeldinov T. [3], Gabdullin M. [4], Kaysenov K. [5] and others.

Author's war memoirs commanded during the Great Patriotic War divisions, led into battle regiments and battalions, led by guerrilla warfare and clandestine work behind enemy lines.

To preserve the historically correct information for research training and highly qualified specialists in the late 40's - early 50's history of Kazakhstan of the war for the first time became the subject of research in a number of master's theses.

Material became military-theoretical basis for training military personnel in Kazakhstan. Among them are the works of famous Kazakh scientists, such as PS Belan «The people of Kazakhstan in the Great Patriotic War of 1941-1945» [6], Amanzholov KR «Under the banner of fighting»; Amanzholov K.R., Zinchenko N.I. «In the Service of the Fatherland» [2, p. 17]. In the writings of the interrelation defending the homeland and the training of military personnel, professional military.

A special place in military training and education takes the book of the Hero of the Soviet Union, Halyk Kaharmany Army Gen. S.K. Nurmagambetova «And there is silence in memory ...» [7] and his other books.

Written on his life combat experience shows feat heroism of officers and soldiers in a brutal war, reveals the role of the first steps of the sovereign Kazakhstan to strengthen the defense of the country, the problems emerged after the collapse of the USSR and its Armed Forces.

Reflecting on the deeds committed in the officer corps during World War II, the training and education, the importance of rigor, art and culture officer, he wrote: «I have no doubt that if the consciousness of the people to be clear, clearly and without distortion brought problems the formation of the army, its reform, the people themselves will find a way how to help the army. I believe that the current difficulties are not comparable in any way with those who have experienced wartime generation, will be overcome. The army and the people, as it was then, in the days of the gravest trials, and now will be together ...» [7, p. 125].

In the writings of «Alma-Ata Arms», «Alma-Ata Higher Military. Historical Sketch», «Military Academy of the Armed Forces of the Republic of Kazakhstan» and other works to maintain the military history of the country and the history of military educational institutions. These works under the general editorship of Lieutenant-General, Doctor of Historical Sciences, Professor A.B. Tasbulatova [2, p. 17] reveal the military history of the state and the history of the creation, development of military educational institutions of the Soviet and post-Soviet period and the period of acquisition of our state sovereignty.

Important for military education Bauyrzhan Momyshuly creativity: his research in the field of mobilization training, readiness, education and training of personnel, training command staff [8].

Since still are searching for answers military scientists and experts on the question asked: «During the years of bloody fighting B. Momyshuly: «What should be the officer? He shared the officers mainly into three categories: melee officers; officers of tactical considerations and destination; officers (generals) operational thinking and purpose». ... It's about the command frame wrote: «... trained and highly qualified personnel - the most crucial factor in any business. No one is born with high skills and experience. Knowledge and experience acquired over the years ...» [2, p. 16].

Consequently, the preparation and distribution of scientific experts and military staff on posts should take into account their maximum use to solve the problems of military science and military practices defined by the government. In connection with what must be responsible for the organization of the preparation and distribution of scientific personnel and highly qualified experts to form a sense of ownership in the history of the formation of the Armed Forces of the Republic of Kazakhstan, creating «... personnel reserve for technology-intensive industries of the future» [9].

Building on the above, we note that the results of scientific and professional training of military personnel thinking big, in new ways, is a quality scientific training and the correct allocation of the National Defense University in its military trained scientific personnel to places further service because «Proper placement frame requires strict objective, business-like approach ...»[2, p. 16].

Answer to the challenges of military education, questions about social security Defenders of the Fatherland as the basis of military security, we will find in the works of Doctor of Military Sciences, Professor Honored Republic of Kazakhstan Colonel Serikbaeva K. [10, p. 52-59; 11, p. 39-43; 12, p. 47-51; 13].

Questions of military education, improvement of higher military schools, ways and directions explored Doctor of Military Sciences, Doctor of Social Sciences, Professor, Major-General Asylov N.J. [2, p. 26].

Questions of the Armed Forces investigated the doctor of historical sciences, professor Muhanbetkaliev H.S., in his work he revealed «... the transition from individual Reforming the military reform of the state in the period from 1992 to 2000» [14].

The importance of military education and recruitment process in the formation of human resource capacity of the Armed Forces, Lieutenant-General A.B. Tasbulatov doctor of historical sciences professor writes: «Multiplying truly glorious military traditions of the people, we are aware that it is possible to achieve some success in the construction and further development of the Armed Forces of the sovereign Kazakhstan, only if one of the main tasks of military construction process will be manning ...» [2, p. 20].

The importance of the results of military training for the implementation of tasks set by the head of state, Major General Urazov EL writes: «Preparing and issuing competent, highly competitive military managers managers ...» is the result of higher military postgraduate education at the same time, this result is ... the hallmark of the National Defense University, an indicator of its development» [15, p. 29].

In his work he says: «You can achieve anything planned through the development of the scientific base. After all, it is no secret that without the development of military science and the creation of basic military research base can not be prospects for the National Defense University. In order to integrate science and education is supposed to create the Research Institute (SRI) HMD» [15, p. 34-35].

In his writings, military scientists and specialists, revealing topical issues of military education, carried a bright line principle of continuity and the close relationship between the generations. Since one of the most pressing issues of military education in the military training of young scientists and specialists has always been a question of preservation and respect for the principle of continuity, both in science and in training and education. All the ideas and thoughts of military scientists and experts talk about the need to «... create a cadre reserve for technology-intensive industries of the future. Without modern education system and modern management, modern ambitious, in a new way, we will not be able to create an innovative economy» [9].

The ability to professionally manage the outcomes of the teaching staff of the university - trained scientists and highly qualified military personnel who have received research and professional qualifications of the National Defense University in the flagship military science and education in the country is the implementation of state objectives and clear their timely execution.

In connection with what is always relevant for all generations of servicemen words of Army General PG Lushev, who said: «Based on the extensive experience of our Armed Forces, come to this, in my opinion, is very important for a military man conclusion: this is not formally a commander, and in fact becomes the only one who has learned to combine high standards with goodwill in relation to the standing under his people, with a constant concern for their ideological and professional growth, moral perfection, health, home appliances, cultural development. Care and sensitivity, respect for subordinates - naiperveyshie dignity commander» [2, p. 19].

In the writings of scientists and military experts - the founders of the military education of the country laid the foundation for the development of modern military thought, tactical, operational and strategic training command personnel.

They address the issues of training highly qualified officers of military educational institutions of the country, taking into account the status and trends of development of military affairs, the development of the theory and practice of military affairs in higher military education as a priority of the state.

Military scientists and specialists pay attention to the organization and staffing of the Armed Forces, Doctor of Military Sciences and qualified military experts, because it is the state's approach to the execution of the state order.

In one scientific article lists all military scientists and experts who have brought and contributing at this time contribute to the development of military education in the country is not possible, but this work will continue.

They are all true military oath shows Kazakhstan officers example of service to the motherland and continuing relationship generations taught us to look at each other as he wrote B.Momyshuly: «... primarily as a military friends ...» and «... skillfully apply all measures of influence on the fighter, not humiliating his human dignity, acting on his feelings, conscience, mind ...» to «... be an example for subordinates anytime, anywhere ...» [2, p. 16].

1 Nazarbayev N.A. Strategy formation and development of Kazakhstan as a sovereign Kazakhstan. - Alma-Ata: Dəuir, 1992. - 55 p.

2 Tasbulatov A.B. The history of the training of professional military personnel in the Republic of Kazakhstan in the context of the theory and practice of the defense functions of the state. Diss ... Doctor. hist. Sciences. - Almaty, 2006. - 389 p.

3 Begeldinov T.Y. «Elah» attack. Alma-Ata: Zhazushy, 1996. - 176 p.

4 Gabdullin M. On Friends comrades. Alma-Ata, Nauka, 1961. - 191 p.

5 Kaysenov K. Partizaskoyu trail. - Alma-Ata: Zhazushy, 1965. - 423 p.

6 Belan L.S. Kazakhs in the Great Patriotic War of 1941-1945. years .: Author. dis ... Doctor. hist. Sciences. - Alma-Ata, 1990.

7 Nurmagambetov S.K. And there is silence in memory ... Almaty: Ana tili, 1999. - 156 p.

8 Muhanbetkaliev H.S. Fighting the way and military-theoretical heritage Baurjan Momysh-uly: historical analysis. Diss ... doctor of history. Sciences. - Shchuchinsk, 2006. - 261 p.

9 Nazarbayev N.A. Address to the People of Kazakhstan. Kazakhstan on the way of accelerated economic, social, political modernization of Kazakhstan // true. - 20 February 2005.

10 Serikbaev K.S. Military education: problems and some ways of their solution // Bағdar 2001 - № 2. - S. 52 - 59.

11 Serikbaev K.S. Social security Defenders of the Fatherland - the basis of military security // Bағdar 2001 - № 2. - S. 39 - 43.

12 Serikbaev K.S. Ate təuelsizdigine - berik қorғanys // Bағdar, 2012 - № 1. - S. 47 - 51.

13 Serikbaev KS Problems and some ways of improving military education and military science: Monograph. - Shchuchinsk, 2011. -255 p.

14 Muhanbetkaliev H.S. History and development of the Armed Forces of the Republic of Kazakhstan. Diss ... cand. Military. Sciences. - Almaty, 2001. - P. 106.

15 Urazov E.L. «Ways of implementation of the reform of higher education of the Republic of Kazakhstan» // Bulletin of the National Defense University. Scientific and educational journal, 2004 - № 4. - pp 29 - 35.

Түйіндеме

Әскери ғалымдар мен мамандардың еңбектерінде әскери білім сұрақтары

К.К. Куламбаева – п.ғ. докторы, доцент

А.К. Садыкова – п.ғ. кандидаты, доцент

Мақалада әскери ғалымдар мен мамандардың еңбектерінде әскери білім сұрақтары қарастырылған.

Әскери ғалымдар мен мамандар, әскери ғылым докторлары мен жоғары сапалы әскери мамандар мемлекеттің Қарулы Күштерін жасақтауды ұйымдастыру сұрақтарына ерекше көңіл аударады, өйткені ол – мемлекеттік тапсырманы орындаудағы мемлекеттік жол.

Мемлекеттің әскери білімін дамытуға үлес қосқан барлық әскери ғалымдар мен мамандарды бір ғылыми мақалада тізіп шығу мүмкін емес, бірақ бұл жұмыс жалғасын табады.

Түйін сөздер: педагогика тарихы, әскери педагогикасы, әскери дәстүр.

Резюме

Вопросы военного образования в трудах военных ученых и специалистов

Куламбаева К.К. – доктор педагогических наук доцент,

Садыкова А.К. – кандидат педагогических наук доцент

В данной статье рассмотрены вопросы военного образования в трудах военных ученых и специалистов.

Военные ученые и специалисты уделяют внимания и вопросам организации комплектования Вооруженных Сил страны, докторами военных наук и высококвалифицированными военными специалистами, потому что это и есть государственный подход к исполнению государственного заказа.

В одной научной статье перечислить всех военных ученых и специалистов, внесших и вносящих в данное время свой вклад в развитие военного образования страны невозможно, но эта работа будет продолжена.

Ключевые слова: история педагогики, военная педагогика, военные традиции.

УДК 37.016:811.111

КОГНИТИВНАЯ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКАЯ МЕТОДОЛОГИЯ ИНОЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ КАК ОСНОВА СИСТЕМЫ ИНОЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Дабылтаева Р.Е. – кандидат педагогических наук, доцент Университета иностранных языков и деловой карьеры

Джамалдинова М.Т. – ст.преподаватель Казахского национального университета имени аль-Фараби

mdzhamaldinova@inbox.ru, 8 707 771 0372

Одной из важнейших составляющей модели конкурентоспособной личности, является владение иностранным языком, что позволяет специалисту-профессионалу успешно ориентироваться в потоках информации, устанавливать деловые и межкультурные контакты, отношения. Новые политические и социально-экономические изменения в Казахстане в последние десятилетия, ее стремление активно и плодотворно сотрудничать с западными странами существенно повлияли на расширение функции иностранного языка как предмета и привели к переосмыслению цели, задач и содержания обучения иностранным языкам. Новая политическая обстановка, расширение международного сотрудничества и международных контактов требуют сегодня владения не только иностранным языком, уровень которого, оставляет желать лучшего, но и иноязычной культурой. В этой связи особенно актуальной становится потребность общества, а также самих студентов в овладении иностранным языком как важнейшим средством осуществления деловой и межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: методология, образование, иноязычная среда, основа.

Интенсивно развивающиеся в последнее десятилетие интеграционные процессы, рост профессиональных и академических обменов, углубление международного сотрудничества стимулировали поступательное развитие иноязычного образования. В этих условиях иностранный язык приобретает статус действенного инструмента формирования интеллектуального потенциала общества, который становится на современном историческом этапе одним из главных ресурсов развития нового государства [1].

Как известно, под языком понимают, прежде всего, естественный человеческий язык (в противопоставление искусственным языкам и языку животных). Возникновение и существование естественного языка неразрывно связано с возникновением и существованием человека. «Язык вообще есть естественно (на определенной стадии развития человеческого общества) возникшая и закономерно развивающаяся семиотическая (знаковая) система, обладающая свойством социальной предназначенности, – это система, существующая, прежде всего не для отдельного индивида, а для определенного социума» [2,685].

Искусственные языки, как «...знаковые системы, создаваемые для использования в тех областях, где применение естественного языка менее эффективно или невозможно», не являются предметом нашего рассмотрения. Нас интересует иностранный язык (ИЯ), который выступает в качестве своеобразной альтернативы родному языку. Но что следует понимать под родным языком? Как отмечает М.В. Дьячков, существуют различные, иногда противоречивые критерии определения родного языка. Оптимальным представляется критерий происхождения, согласно которому родной язык является тем языком, на котором мать начинает общаться с ребенком с момента его рождения и который усваивается им в какой-то мере еще в утробе. Понятие «родной язык» при выборе языка обучения в учебном учреждении адекватно заменяется понятием «основной функциональный язык», то есть язык, которым человек свободно владеет. В некоторых случаях, особенно в многонациональном обществе, которым является Казахстан, основных функциональных языков, может быть более одного. Это значит, что человек владеет несколькими языками практически в одинаковой степени, что делает весьма сложным разделение языков на родной и неродной.

Неродной язык может быть представлен двумя вариантами: иностранным языком и вторым языком. Под ИЯ понимается язык, «...который изучается вне условий его естественного бытования, то есть в учебном процессе, и который не употребляется наряду с первым (родным*)* в повседневной коммуникации», в то время как второй язык есть язык, «...который после или наряду с первым (родным*)* служит вторым средством общения и усваивается обычно в социальном окружении, где он является реальным средством общения».

Обучение ИЯ, по определению И.В. Рахманова, есть «...процесс систематического и последовательного сообщения учителем знаний и привитие умений и навыков в области иностранных языков, процесс активного и сознательного усвоения их учащимися, процесс создания и закрепления у учащихся тех качеств, которые мы стремимся у них воспитать» [3]. Из данного определения, очевидно, что процесс обучения – это процесс двусторонний, включающий в себя в их единстве обучающую деятельность учителя/преподавателя ИЯ и учебную деятельность (изучение языка) обучаемого, направленную на изучение языка/овладение языком.

Между понятиями «изучение языка» и «овладение языком» есть существенные различия. В качестве иллюстрации последнего мы можем сослаться на мнение W. Edmondson и J. House, считающих, что процесс овладения языком (acquisition) строится по законам овладения ребенком первым/родным языком. Для этого процесса характерно неосознанное, интуитивное усвоение языка, осуществляемое в ходе социализации личности ребенка [4]. В отличие от этого процесса изучение языка (learning) есть процесс осознанный, предполагающий, прежде всего, эксплицитно выраженное использование и усвоение правил, языковых элементов. Следовательно, понятие «изучение языка» более широкое, нежели понятие «овладение языком». Процесс овладения языком можно рассматривать как «непреднамеренное», не находящееся под непосредственным управлением усвоение иноязычного содержания. Обучение языку имеет конечной целью овладение этим языком, то есть учащийся должен овладеть «речевыми умениями и навыками на определенном уровне, сколь угодно высоком».

На протяжении многих десятков лет преподавание иностранного языка, начиная со школ и заканчивая подготовкой специалистов различных вузов, велось в отрыве от культуры страны. Сейчас наблюдается повышенный интерес к Казахстану. Поэтому, представлять страну за рубежом – задача не простая. Главные условия это – знание иностранного языка и культуры чужой страны плюс воспитанное в человеке чувство патриотизма. Низкий уровень иноязычной грамотности является отрицательным фактором, влияющим на репутацию нашей страны в области сотрудничества с другими государствами. Наш авторитет за рубежом зависит и от поведения многочисленных туристов. Не зная ни языка, ни культуры мы демонстрируем неуважение, как к себе, так и к людям другой страны.

Что же такое взаимопонимание? Едва ли найдется в сфере обучения иностранным языкам человек, который бы отрицал социальную необходимость взаимопонимания между народами. Сегодня всем уже стало достаточно ясно, что взаимопонимание между народами является жизненно важным фактором, как для отдельной страны, так и для межъевропейских и межконтинентальных отношений. Предполагается, что взаимопонимание между народами является как бы естественным, само собой разумеющимся результатом обучения иностранным языкам. Но практика не оправдывает этих надежд: существующая система не даёт ожидаемого результата; и не может его дать, ибо в противном случае это было бы чудом: взаимопонимание – слишком сложный феномен, чтобы можно было ожидать его появления “из ничего”, “из воздуха”. Пока же большинство систем обучения стремится к целям, которые, при всём их различии, по сути, являются прагматическими (они объявляются как практические), когда познавательные, воспитательные, развивающие цели, конечно, заявляются, но не могут быть реализованы, ибо для этого в систему обучения (в учебник) ничего (или почти ничего), кроме намерений, не закладывается.

Естественно напрашивается вопрос – из чего же складывается взаимопонимание? Во-первых, это социологический аспект: имеется в виду осознание общности, приобщенности всех ко всем, зависимость одной культуры (цивилизации, народа, страны, общества, - как угодно) от другой; Во-вторых, это социокультурный аспект, когда каждая сторона общения приобретает социокультурный статус субъекта, на чём и основано его речевое и неречевое поведение); В-третьих, это аксиологический ценностный аспект, ибо только осознание и понимание ценностей другой культуры (конечно, при условии того же отношения к родной культуре), обеспечивает взаимопонимание, основанное на взаимоуважении, а не так называемой толерантности (терпимости). Следовательно, можно сделать вывод о том, что взаимопонимание это понимание языка народа плюс уважение к его культуре.

Овладевая новым средством общения, ученик впервые открывает для себя, а затем и получает непосредственный доступ к культурным ценностям новой для него страны. Это - принципиально иная стратегия, позволяющая в полную силу “работать” одному из важнейших мотивогенных принципов - принципу новизны. Именно новизна самого факта культуры, способ его подачи, соответствующая технология работы, ”вычерпывающая” весь познавательный, развивающий и воспитательный его потенциал, служат мощными факторами возникновения и поддержания личностного смысла учащегося. Принципиально важно для учащегося, что процесс иноязычного образования осуществляется как бы в двух сопряженных плоскостях, точнее, в диалоге двух миров - мира иностранной и мира родной культуры. Это важно потому, что формирование человека культуры, человека духовного всегда проходит благодаря диалогу культур - родной и иностранной. “Только тогда, когда разбужена, развита, культурно исходная речевая восприимчивость к иноязычию и инокультурности, только тогда культуры и диалог между ними смогут быть действительно культурно освоены, осмыслены, творчески восприняты человеком, мыслящим на родном языке” (В.С. Библер) [5, с. 30]. Если иностранный язык усваивается более успешно при условии более высокого уровня владения родным языком, то логично предположить, что вхождение в мир иностранной культуры может в высшей степени способствовать развитию личности ученика как субъекта родной культуры.

Целью обучения является формирование утилитарных навыков и умений в конкретных прагматических целях; содержанием обучения являются те же навыки и умения. В образовании же цель и содержание не совпадают. Целью образования является образование (создание) человека как индивидуальности: развитие его духовных сил, способностей, возвышение потребностей, воспитание морально-ответственным и социально приспособленным человеком. Содержанием образования является культура. Обучение же лишь один аспект образования, технологическая его сторона. Образование это создание образа - себя, мира, своих действий в мире ("целого пространства образов" - В.П. Зинченко). Образ - образец может задаваться извне, но лучше, если человек выстраивает его сам; поэтому всякое образование есть, в конечном счете, самообразование: человек преобразует себя, становится индивидуальностью. Следовательно, образование это становление человека путем вхождения в культуру, когда, благодаря её присвоению, он становится её субъектом.

Следовательно, образование как процесс есть, с одной (учительской) стороны - передача, с другой (ученической) - присвоение культуры, направленные на преобразование человека. Образование как продукт – это то, что приобрел, присвоил человек в результате познания, развития, воспитания и учения.

Таким образом, следует признать, что иностранный язык уникален по своим образовательным возможностям. Он - не “учебный предмет”, а “образовательная дисциплина”, обладающая огромным

потенциалом, способным внести весомый вклад в развитие человека как индивидуальности. Если всякое образование есть передача культуры, то иноязычное образование есть передача иноязычной культуры.

Любой учащийся должен знать и уметь реализовывать те функции, которыми обладает каждое из речевых умений и общение в целом. Если и можно говорить о практическом предназначении иностранного языка, то не только в смысле осознания указанных функций и овладения ими, но и в осознании практического результата, который сказывается на овладении речевыми умениями в зависимости от уровня овладения культурологическим, психологическим и педагогическим аспектами содержания иноязычной культуры, в процессе овладения этими аспектами, а не после. Здесь уместно заметить, что деление на аспекты и процессы, конечно же, условное, чисто познавательное, проделанное для понимания содержания иноязычного образования. В действительности же, в самом образовательном процессе (функционально) эти процессы (аспекты) взаимосвязаны, взаимозависимы, взаимообусловлены.

Следовательно, современный уровень научного развития, объективный ход развития общества, проявление таких процессов как глобализация и образовательные издержки от изолированного изучения и лингводидактического препарирования такого объекта исследования как «иностранный язык» в отрыве от такого социализирующего фундамента как «культура», целостность которых обуславливает сегодня необходимость определения этого единства понятием «лингвокультура» в качестве методологического стержня многомерного понятия «образование», имеющего, в нашем случае, специфическую направленность – «иноязычное образование».

Расширение предметной области «иностранный язык» до уровня «иноязычного образования» и смена объекта научного и дидактического изучения «языка» на категорию «лингвокультура» вызвано в первую очередь сменой как целевых установок в обучении иностранным языкам, так и ориентацией на иной конечный результат – формирование межкультурной компетенции и способности к межкультурной коммуникации у личности, которая как полноправный субъект такого взаимодействия определяется как «субъект межкультурной коммуникации». Если под образованием понимать такое обобщенное определение как «процесс (или результат) освоения определенных обществом уровней культурного наследия общества и связанный с ним уровень индивидуального развития», а философским отражением образования в этом случае будет осмысление места и роли человека в мире, выявлением его взаимоотношений с миром, то в отношении усвоения иностранного языка необходимо построение специфического образования, обеспечивающего «вторичную социализацию» личности, формирование на этой базе «иной картины мира» у «языковой личности» как субъекта межкультурной коммуникации со сложной когнитивной структурой лингво – культурологических и социальных знаний (базовой и инокультурной), позволяющей ему избирательно и гибко ощущать себя в двух лингво – социальных измерениях, если, конечно, результат иноязычного образования соответствует целевым установкам и обеспечивает сформированность «субъекта межкультурной коммуникации» [1].

Для обоснования соответствия «иноязычного образования» современным характеристикам понятия «образования» выделим наиболее признаковые из всего набора требований к «образованию», которым, по нашему мнению, соответствует «иноязычное образование». В первую очередь, типизация и дифференциация термина «образование» базируется на требовании их методологической независимости и самостоятельности, что выражается в полной представленности критериев, определяющих специфическую методологию в нашем случае, такой дидактической области как «иноязычное образование», в качестве современной теории познания и изучения в интегрированном преломлении специфических закономерностей взаимодействия как дидактического целого «языка – культуры – личности» [6,201].

Мы являемся сторонниками нашей отечественной казахстанской идеи, выдвигаемой Кунанбаевой С.С., о правомерности выделения самостоятельного типа образования как «иноязычного образования», которое она определяет, как отраслевую научно-практическую область с генерирующей способностью и современно - актуальной единой научно - теоретической платформой (межкультурно – коммуникативная теория иноязычного образования); имеет целостный междисциплинарно – комплексный объект исследования, в своей предметно - объектной области (иноязык – инокультура – личность).На наш взгляд это является верным определением так, как межкультурно-коммуникативная теория обучения иностранным языкам как ведущая современная концепция иноязычного образования отражает ее направленность на интегрированное обучение языку и культуре, обеспечивающей раскрытие языка как транслятора социокультурной специфики национально - языковых

сообществ при коммуникации, способствующей их взаимопониманию и взаимодействию в условиях открытого мира. Соответственно, это предопределяет смену предмета изучения и овладения понятия «иностранный язык» на сложное и интегрированное понятие «иноязычное образование».

Объективным проявлением социализации личности является его приобщение, ментальное отражение и овладение таким органичным единством как язык и культура определенного этноса, которое имеет базовую и закрепленную форму мышления на основе родной лингвокультуры. Соответственно, правомерно определять категорию «лингвокультуры» и в качестве методологической основы конкретной научной области - теория иноязычного образования, способной обеспечить познание и изучение специфических закономерностей взаимодействия как целого «языка - культуры- личности».

Таким образом, мы пришли к следующим выводам:

1) Обязательными характеристиками методологии «иноязычного образования» как теории научного познания данной дидактической отрасли науки являются:

- системность в научном познании и исследовании конкретной научной области;
- наличие единой теоретической платформы, обеспечивающей раскрытие целостности объекта, функциональной взаимосвязанности его составляющих;
- наличие совокупности методологических принципов, отражающих конкретную методологию этой науки;
- наличие отражающих теоретическую платформу, системы понятий и категорий.

2) Согласно определению, данному методологии, она определяется как система принципов и способов организации и построения теоретической и практической деятельности, то для обоснования «когнитивно-лингвокультурологической методологии» иноязычного образования, выдвигаемой как основы данной работы, необходимо выделить систему методологических принципов как системообразующей совокупности способов научного познания «иноязычного образования».

Системообразующим и выражающим методологию «иноязычного образования» набором методологических принципов является коммуникативный, когнитивный, концептуальный, лингвокультурный, социокультурный, развивающее - рефлексивный (личностно - центрированный) принципы.

Единой теоретической платформой, отражающей целостность объекта научного исследования и дидактического изучения, является современная ведущая концепция «межкультурно – коммуникативной» теории иноязычного образования, базируемая на когнитивно-лингвокультурологической методологии иноязычного образования и реализующее центрированное на личности образование, отражающее современную гуманистическую философию образования.

1 «Концепция развития иноязычного образования РК». - Алматы: Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, 2006 г.

2 Лингвистический энциклопедический словарь. - М.: Советская энциклопедия, 1990. - 685 с.

3 Рахманов И.В. Некоторые теоретические вопросы методики обучения иностранным языкам в средней школе. В кн.: Общая методика обучения иностранным языкам: Хрестоматия./ Сост. Леонтьев А.А. - М.: Русский язык, 1991. - 13 с.

4 Edmondson, W., House, J. Einfuerung in die Sprachlehrfor-schung. - Tuebingen; Basel: Francke, 1993. - 341 S.

5 БиблерВ.С. XX век. Человек. Культура // Человек в системе наук. - М.,1989. - 30 с.

6 Кунанбаева С.С. «Теория и практика современного иноязычного образования», Алматы, 2010. - 201 с.

Түйіндеме

Шет тілдік білім берудің танымдық лингвомәдени әдіснамасы шет тілдік білім беру жүйесінің негізі ретінде

Р.Е. Дабылтаева – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент,
Шет тілдер және іскерлік карьера университеті, Алматы қ.
М.Т. Джамалдинова – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, аға оқытушы, Алматы қ.

Бәсекеге қабілетті тұлға үлгісіндегі ең маңызды құрауыштардың бірі өзге тілдерді меңгеру болып табылады. Ол өз кезегінде кәсіби маманға ақпараттар ағымында тиімді жол табуға, іскер және мәдениаралық қатынастар мен қарым-қатынастарды орнатуға көмегін тигізеді. Соңғы онжылдықта Қазақстандағы жаңа саяси және әлеуметтік-экономикалық өзгерістер, Батыс елдерімен белсенді және жемісті ынтымақтасуға ұмтылуы шет тілінің пән ретінде функцияларын кеңейтуге және шетел тілдерін оқытудың міндеттері мен мазмұнын қайта қарастыруға әкелді. Жаңа саяси ахуал, халықаралық ынтымақтастық және халықаралық байланыстарды кеңейту бүгінгі таңда шетел тілін білуді ғана қажет етпейді, сонымен қатар шетел мәдениетін де білуді талап етеді. Осы тұрғыда қоғамның қажеттілігі және сонымен бірге білімгерлердің өздерінің іскерлік және мәдениаралық қатынастарға түсудегі маңызды құрал ретінде шет тілдерін меңгеруге қажеттіліктері өзекті болып табылады.

Түйін сөздер: әдіснама, білім беру, өзге тілдік орта, негіз.

Summary

Cognitive Linguoculturological Methodology of Foreign Language Education as a Basis of Foreign Language Education System

Dabyltayeva R. E. – Cand.Sc., Associate Professor of the University of Foreign Languages and Business Career.
Dzhamaldinova M.T. – senior teacher of al-Farabi Kazakh National University, Almaty.

One of the most important components of the model of competitive personality is a command of a foreign language, which allows a professional specialist to establish business contacts and intercultural relations. New political and socio-economic changes in Kazakhstan in recent decades, its desire to actively and fruitfully cooperate with Western countries greatly influenced the expansion of functions of the foreign language as a subject and led to a rethinking of the goal, objectives and content of foreign languages education. The new political situation, the expansion of international cooperation and international contacts require not only a knowledge of foreign language, but also a foreign language culture. In this regard the need of society and students themselves for a language proficiency as an important means of carrying out business and intercultural communication becomes especially urgent.

Keywords: methodology, education, foreign-language environment, basis.

УДК 4Р : 417.32/.33.001.5:001.8

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДОВ ПРИ РАБОТЕ НАД НАУЧНЫМ ТЕКСТОМ

Чумбалова Г.М. – к.ф.н., доцент кафедры русского языка КазНМУ им. С.Д.Асфендиярова
Ботатаева У.А. – ст.преп. кафедры русского языка КазНМУ им. С.Д.Асфендиярова
Кокенова З.К.– ст.преп. кафедры русского языка КазНМУ им. С.Д.Асфендиярова

Авторы статьи делятся опытом использования инновационных методов обучения при работе с научным текстом. На занятиях по русскому языку студенты знакомятся с понятием «компрессия текста», со сложной мыслительной работой, нацеленной на краткое изложение прочитанного текста в устной или письменной форме. В процессе сокращения происходит глубокое проникновение в смысл текста, отбор наиболее существенных фактов и идей, а затем их краткое изложение в перефразированном виде. На занятии студенты рассматривают три основных способа компрессии (сжатия) текста: исключение, обобщение, упрощение. Какой способ сжатия использовать в каждом конкретном случае, зависит от коммуникативной задачи и особенностей текста. После изучения теоретического материала студенты читают текст по специальности «Технология производственного процесса», выполняют задания по определению способов компрессии. Таким образом, на занятии по русскому языку изучение способов компрессии тесно связывается с внедрением инновационных методов обучения, например, «наглядного мозгового штурма» и др. Все это позволяет сделать показательными мыслительные процессы, обогащает словарный запас, учит формулировать идею.

Ключевые слова: научный текст, способы компрессии, инновационный метод обучения, синквейн, кластер.

Непременным условием подготовки квалифицированного специалиста является свободное владение русским языком, ибо специалист, не владеющий профессиональным русским языком, неизбежно будет поставлен в невыгодные условия в области достижений современной науки, в том числе медицины. Студенты должны свободно читать и понимать научную литературу на русском языке, уметь пользоваться общенаучной и узкоспециальной терминологией, вести профессиональную беседу. Овладение этими навыками связано, прежде всего, с обучением чтению и пониманию специальной литературы. В связи с этим обучение языку специальности в национальных группах медицинского университета направлено на осознание и осмысление не только информативно-содержательной стороны, но и на освоение и запоминание языковых и лексических аспектов изучаемого материала. Всё это становится возможным благодаря работе над научными текстами, современными формами которых являются монографии, статьи, доклады, сообщения, рецензии, аннотации, описания (очерки), рефераты, авторефераты, тезисы докладов и сообщений, отчёты о научно-исследовательской работе, диссертации.

Работа над научным текстом начинается с его компрессии, которая способствует более глубокому его пониманию. Только тот текст по-настоящему осмыслен, основное содержание которого можно представить в сколь угодно сжатой форме. В данной статье мы рассмотрим особенности обучения студентов первого курса факультетов «Фармация» и «Технология фармацевтического производства» КазНМУ имени С.Д.Асфендиярова компрессии научного текста с применением инновационных методов обучения.

С самого начала студенты должны понимать, что читая текст, необходимо выделять смысловые части (подтемы текста) и определять связи между ними, так как компрессия осуществляется путем членения текста и называния вычленяемых блоков. Иными словами, умение работать с научным текстом во многом зависит от понимания его смысловой структуры.

На занятии студенты рассматривают три основных способа компрессии (сжатия) текста: исключение, обобщение, упрощение.

1. Исключение: исключение повторов; исключение одного или нескольких из синонимов; исключение уточняющих и поясняющих конструкций; исключение фрагмента предложения; исключение одного или нескольких предложений.

2. Обобщение: замена однородных членов обобщающим наименованием; замена слова с более узким значением, называющим предмет как элемент класса (например, бульдог) словом с более широким значением, выражающим общее, родовое понятие (например, собака); замена предложения или его части определительным или отрицательным местоимением с обобщающим значением.

3. Упрощение: слияние нескольких предложений в одно; замена предложения или его части указательным местоимением; замена сложноподчинённого предложения простым; замена фрагмента предложения синонимичным выражением. Какой способ сжатия использовать в каждом конкретном случае, будет зависеть от коммуникативной задачи и особенностей текста.

После ознакомления с теоретическим материалом о способах компрессии студенты выполняют практические задания с указанием способов компрессии:

1. Обменная операция – обмен; принесение протеста – опротестование; осужденное лицо – осужденный; текст целого произведения – целый текст; средства выражения смысла –средства выражения.

2. *- В вазе были выложены горкой виноград, груши, сливы.*

- В вазе лежали фрукты.

- Молодые и старые, мужчины и женщины радовались победе.

Все радовались победе.

3. 1) **-** *У каждого человека, заходившего в комнату к малышам, на лице появлялась* ***радостная, светлая, приветливая*** *улыбка.*

- *У каждого человека, заходившего в комнату к малышам, на лице появлялась* ***приветливая*** *улыбка.*

2) **-** *Он знал разные языки:* ***немецкий, французский, итальянский*** *и* ***молдавский****, и никто не мог распознать в нём русского.*

- *Он знал разные языки: и никто не мог распознать в нём русского.*

В других заданиях студенты обращают внимание на разделение информации на главную и второстепенную, исключение несущественной и второстепенной информации, свёртывание исходной информации за счёт обобщения (перевода частного в общее) или свёртывание исходной информации за счёт обобщения (перевода частного в общее):

1. - «Мастерская Саврасова резко отличалась от других. В тех работали по необходимости и по обязанности. Иногда зевали и скучали. Здесь не думали о школьных наградах и отличиях. Здесь горячо любили искусство, работу, увлекались до самозабвения»

- «В мастерской Саврасова не скучали, не думали о наградах и отличиях, здесь горячо любили искусство и работу».

2. *«На лугу росли неприхотливые ромашки, задумчивые одуванчики, застенчивые купавки»*

- «На лугу росли цветы».

Интересны задания, в которых студенты делают анализ компрессии текста, обращая внимание на лаконичность сжатого текста.

- *Когда я учился в школе, мне казалось - вот вырасту, и всё будет иным. Я буду жить среди каких-то иных людей, в иной обстановке, и всё вообще будет иначе. Будет другое окружение, будет какой-то иной «взрослый» мир, который не будет иметь ничего общего с моим школьным миром. А в действительности оказалось иначе… репутация моя как товарища, человека, работника, оставалась со мной, перешла в тот иной мир, о котором мне мечталось с детства…*

- *Когда я учился в школе, мне казалось – вот вырасту, и всё будет иным. Будет какой-то иной «взрослый мир». А в действительности оказалось иначе… репутация моя перешла в тот иной мир, о котором мне мечталось с детства…*

Встречаются задания, в которых студенты анализируют примеры комплексного применения приёмов компрессии.

Сравните: **- *Когда слышу гармоничное сочетание голосов птиц, устраивающих утренний концерт***, *я стараюсь смотреть на реку.* ***Когда любуешься рекой и наслаждаешься пением птиц,*** *отдыхаешь по-настоящему.*

- *Слушая утренний концерт птиц,* *я стараюсь смотреть на реку.* ***Любуясь рекой и наслаждаясь пением птиц,*** *отдыхаешь по-настоящему.*

После выполнения практических заданий студенты переходят к чтению и компрессии текста по специальности «Технология производственного процесса».

Чтение текста завершается подготовкой вопросов к нему, затем студенты выписывают из текста однокоренные слова к слову *фармация*, дают их пояснение, выписывают из текста сложные слова, подбирают к ним однокоренные и разбирают их по составу.

В процессе работы над компрессией текста весьма эффективно использовать так называемый наглядный «мозговой штурм», т.е. составление кластера и синквейна.

Кластер – это способ графической организации материала, который позволяет сделать *наглядными мыслительные процессы.* Так, например, студенты под руководством преподавателя составляют кластер к понятию «лекарственные препараты».

Синквейн – это один из приемов стимуляции познавательной активности. Слово «синквейн» происходит от французского слова «пять» и обозначает «стихотворение, состоящее из пяти строк». В каждой строке задается набор слов, который необходимо отразить в стихотворении.

Первая строка - тема синквейна, заключает в себе одно существительное или местоимение.

Вторая строка два прилагательных или причастия.

Третья строка образована тремя глаголами, описывающими характерные действия объекта.

Четвертая строка - фраза из слов, выражающая личное мнение автора.

Пятая строка – содержит в себе резюме всего стихотворения, отражающее суть предмета. Указанные правила составления синквейна являются скорее рекомендацией, от которых можно отступить для написания более красивого и содержательного стихотворения.

Развивать мышление – значит развивать умение думать. При изучении компрессии текста мы можем использовать синквейн, который обогащает словарный запас студентов, учит формулировать идею (ключевую фразу).

Итак, составляется синквейн на тему «лекарственные средства».

Лекарственные средства

Синтетические, природные

Предохраняют, лечат, применяются

Вещество или смесь веществ в виде лекарственной формы

Медикаменты

После составления кластеров и синквейнов и на другие понятия (*технология, производственный процесс, технология лекарств* и др.) студенты под руководством преподавателя анализируют фрагменты прочитанного текста и указывают, какие способы компрессии можно применить при их сжатии:

1) Технология обеспечивает внедрение новейших и современных достижений науки.

2) Все сказанное распространяется и на технологию лекарств, представляющую собой науку о теоретических основах и технических процессах приготовления лекарств.

3) Лекарства создаются из одного или нескольких исходных лекарственных средств (препаратов).

В конце занятия студенты могут кратко передать содержание прочитанного текста с учётом его компрессии, при этом смысл текста сохранён максимально при минимальном использовании языковых средств.

Таким образом, студенты, анализируя текст, применяют исследовательские методы работы: на занятии они обращаются к разным способам компрессии текста, помогая себе такими инновационными методами как кластер и синквейн. Они учатся видеть иерархическую структуру в содержании текста: понимать идею текста, видеть второстепенную информацию, соединять ключевые слова в свернутые и законченные выражения. В это время происходит сжатие исходного текста, которое невозможно без его исследования.

1 *Андреянова И.Э. Сжатое изложение. Приёмы компрессии текста. - http://nsportal.ru/shkola/materialy-k-attestatsii/library/2013/11/08/szhatoe-izlozhenie-priyomy-kompressii-teksta, 2015.*

2 Беленький А. Извлечение информации из неструктурированных текстов [Текст] / А. Беленький // КомпьютерПресс, 2008. - №2. – С. 74-79.

3 Валгина Н.С. Теория текста: учебное пособие. – Москва: изд-во МГУП «Мир книги», 1998. – 210 с.

4 Дридзе Т.М. Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации. Проблемы семиосоциопсихологии: монография. - М.: Наука, 1984. - 232с.

5 Жеребило Т. В. Словарь лингвистических терминов. - Изд. 5-е, испр. и доп. - Назрань: ООО «Пилигрим», 2010. - 486 с.

6 Уланович О.И. Текст и его понимание // Вестник МГЛУ. Серия 2. Психология, педагогика, методика преподавания иностранных языков. – № 3. – Минск: МГЛУ, 2001. – С. 22 – 30.

Түйіндеме

Ғылыми мәтінмен жұмыс істеу кезіндегіинновациялық әдістерді қолдану

Г.М. Чумбалова – *ф.ғ.к.,* С.Ж.Асфендияров атындағы ҚазҰМУ орыс тілі кафедрасының доценті,
chumbalovag@mail.ru

Ұ.А. Ботатаева – С.Ж.Асфендияров атындағы ҚазҰМУ орыс тілі кафедрасының аға оқытушысы,
suleymenov62@mail.ru

З.Қ. Көкенова – С.Ж.Асфендияров атындағы ҚазҰМУ орыс тілі кафедрасының аға оқытушысы,
kokenova_zakira@mail.ru

Мақалада авторлар ғылыми мәтінмен жұмыс істеу барысындағы оқытудың инновациялық әдістерін қолдану тәжірибелерімен бөліседі. Мәтінді оқытушымен компрессиялауға үйрету студенттердің мәліметтерді түсіну және жаңа мәлімдеме құру үшін қажетті тіл білімдері мен дағдыларын дамыту мүмкіндіктерін береді. Компрессиялау әдістерін оқу оқытудың инновациялық тәсілдерін, мысалы, «көрнекі ми шабуылы» және т.б. енгізумен тығыз байланысады. Осылардың барлығы да ойлау үрдісін көрсетуге мүмкіндік береді, сөз қорын байытады, идеяны қалыпқа келтіруге үйретеді.

Түйін сөздер: ғылыми мәтін, компрессиялау әдістері, оқытудың инновациялық тәсілдері, синквейн, кластер.

Resume

Applying the innovative methods when working with the scientific test

G.Chumbalova - *c.f.s., S.D. Asfendiyarov university chair of Russian language docent, chumbalovag@mail.ru*
U.Botatayeva - *S.D. Asfendiyarov university chair of Russian language senior lecturer, suleymenov62@mail.ru*
Z.Kokenova - *S.D. Asfendiyarov university chair of Russian language senior lecturer, kokenova_zakira@mail.ru*

In this article the authors share their experience of the use of innovative learning methods when working with scientific texts. Learning the compression of text gives the teacher an opportunity to develop language skills and knowledge of students which are required to understand the message and to create a new statement. The study of compression methods is closely associated with the introduction of innovative teaching methods, such as "visual brainstorming" and others. All this leads to revealing thought processes, enriches vocabulary, teaches to formulate key phrase.

Keywords: scientific text, compression methods, innovative teaching methods, cinquain, cluster.

УДК 378.02

ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБЛАСТИ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ КАК ИНТЕГРАЦИЯ КАЗАХСТАНА В МЕЖДУНАРОДНОЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ ПРОСТРАНСТВО

Бактыбаев Ж.Ш. – Жетысуский государственный университет им.И.Жансугурова,
кандидат педагогических наук, доцент, г.Талдыкорган, zhanat09@mail.ru
Тусубаева Ж.М. – Академия экономики и права им.Жолдасбекова,
кандидат педагогических наук, г.Талдыкорган, zhanaratm@mail.ru

В современном значении дистанционное образование представляется как комплекс образовательных услуг, предоставляемых широким слоям населения в стране и за рубежом с помощью специализированной информационной образовательной среды, базирующейся на средствах обмена учебной информацией на расстоянии, как спутниковое телевидение, радио, компьютерная связь и т.п. Дистанционное обучение является новой организацией образовательного процесса, базирующаяся на принципе самостоятельного обучения студента.

В данной статье дается характеристика образовательным технологиям в области современного дистанционного обучения на основе научных трудов ученых Казахстана.

В поле зрения казахстанских исследователей находятся проблемы интеграции Казахстана в международное образовательное пространство. Рассматривая концептуальные подходы к развитию высшего образования за рубежом исследователи делают вывод, что сочетание образовательных систем, основанных на столь разнообразных концептуальных основаниях – характерная черта современного международного образовательного сообщества.

Ключевые слова:дистанционное обучение, дистанционные образовательные технологии, информационно-коммуникационные технологии, модульныепринципы обучения, возможность дистанционного обучения, гибкость, новая роль преподавателя.

Системадистанционного обучения в принципе позволяет обеспечить возможность учиться на любом расстоянии от учебного заведения, открытость и отсутствие формальных ограничений при приеме, гибкость, предлагая обучение в удобное время и в удобном темпе и за более низкую плату, чем в традиционной системе. Однако, многие проблемы развития дистанционного обучения во многом обусловлено кризисными явлениями в экономической, политической и социальных сферах жизни современного казахстанского общества. Вместе с тем для Казахстана, с его огромной территорией и рассредоточением населения, дистанционная форма обучения представляется одной из основных в достижении поставленной цели – быть государством, обладающим высоко интеллектуальным потенциалом.

Закон Республики Казахстан «Об образовании» (г.1, ст.1) определяет дистанционные образовательные технологии как обучение, осуществляемое с применением информационно-коммуникационных технологий и телекоммуникационных средств при опосредствованном (на расстоянии) или не полностью опосредствованном взаимодействии обучающегося и педагогического работника [1].

В последние годы развитие дистанционной формы обучения в Республике Казахстан стало одним из основных направлений совершенствования национальной модели образования. Активные действия в этом направлении предпринимаются в рамках государственной Концепции информатизации системы образования Республики Казахстан, государственных программ информатизации системы

среднего образования, информатизации начального и среднего профессионального образования. Среди исследований, посвященных проблемам дистанционного обучения, выполненных в Республике Казахстан, следует упомянуть фундаментальное исследование Джусубалиевой Д.М. [2].

Рассматривая основные виды обучения (объяснительно-иллюстративное, программированное и др.), Джусубалиева Д.М. определяет дистанционное обучение как новый вид обучения, характеризующийся полифункциональностью образовательных услуг, специфичностью методов обучения, высокой степенью активизации субъектов образовательного процесса. Среди принципов дистанционного обучения Джусубалиева Д.М .называет *принцип интерактивности*, подчеркивая, что эффективность интерактивности дистанционного обучения зависит от использования телематики, которая осуществляется через систему компьютерных конференций. Эта система может распространять обучающие материалы и делает возможным синхронное взаимодействие через электронную почту и средства компьютерной конференц–связи.Это обеспечивает контакт между преподавателями и студентами и делает возможной дискуссию между группами обучаемых, находящихся в разных концах государства.

Джусубалиева Д.М. отмечает, что спутниковая технология является очень перспективной для реализации принципа интерактивности в дистанционном образовании, т.к. этот принцип дополнительно развивается путем сочетания взаимодействия, осуществляемого с помощью спутника, с другими типами взаимодействия: с помощью компьютерных конференций, аудио–конференций, с коммуникацией внутри группы обучаемых до и после сеансов спутниковых телепередач, выделения руководителя группы или использования ассистента в процессе учебных взаимодействий и т.д.

Проведение принципа открытости, по мнению ученого, привело к значительным организационным новшествам, которые стали практически осуществимы именно благодаря внедрению новых технологий хранения, переработки и передачи информации. Принцип открытости образования означает свободу зачисления в число обучаемых и составления индивидуального учебного плана, также свободу места, времени и темпов обучения.

Одной из основных характеристик учебного материала в дистанционном учебном процессе, как считает Джусубалиева Д.М., является гибкость.Она позволяет преподавателю приспосабливать ход учебного процесса к индивидуальным особенностям обучаемого, т.е. быть адаптивным. Гибкость материала необходима и для проявлений активности обучаемым. Учебный материал проявляет свойство гибкости, если он хорошо структурирован, организован и развит.

Принцип гибкости является руководящим на всех этапах разработки учебного материала на базе современных информационных технологий: во–первых, на этапе разработки архитектуры компьютерных обучающих систем, во–вторых, при построении прикладных обучающих программ, в–третьих, при формировании конкретного учебного процесса путем сочетания различных способов и средств обучения.

Один из основных принципов современного программирования – *принцип модульности* – позволяет уже на уровне архитектуры обучающих систем реализовать принцип гибкости учебного материала.

Каждый отдельный курс программ создает целостное представление об определенной предметной области. Это позволяет из набора независимых курсов–модулей формировать учебную программу, отвечающую индивидуальным или групповым (например, для персонала отдельной фирмы) потребностям. Этот фактор может усиливаться по мере дальнейшего ввода новых курсов.

Открытый подход к адаптации учебной программы, к особенностям обучаемых представляет собой своеобразный вариант развития принципа адаптивности в области компьютерного обучения. Также Джусубалиева Д.М .отмечает такие принципы ДО, как принципередаваемости, ориентации на потребителя, сознательности и активности, *систематичности и последовательности*.

Среди методов дистанционного обучения ею рассматриваются метод логического структурирования учебной информации; метод выделения ведущих дидактических единиц; метод актуализации учебной информации путем создания гипертекстов, тестового контроля и самоконтроля своих знаний.

Джусубалиева Д.М. справедливо полагает, что существует глубокая диалектическая взаимосвязь между степенью сформированности информационной культуры личности и степенью внедрения в учебно-воспитательный процесс вуза дистанционного обучения. Чем активнее внедряется дистанционное обучение, тем больше создается условий для формирования информационной культуры личности и наоборот: чем выше информационная культура личности, тем больше востребованность

новых технологий обучения. В работах Журинова М.Ж., отмечается, дистанционное обучение как совокупность образовательных технологий, при которых целенаправленное опосредованное или не полностью опосредованное взаимодействие обучающегося и преподавателя, осуществляется независимо от места их нахождения и распределения во времени, на основе педагогически организованных информационных технологий, прежде всего с использованием средств телекоммуникации [3].

Дистанционная форма обучения осуществляет модульный принцип обучения, предполагающий разделение учебной дисциплины на логически замкнутые блоки, называемые модулями, в рамках которых проходит как изучение нового материала, так и контрольные мероприятия по проверке его усвоения.

Рассматривая принципы дистанционной формы обучения, Журинов М.Ж. выделяет следующие: гуманистичность; педагогическая целесообразность применения новых технологий;обеспечение безопасности информации, циркулирующей в системе дистанционного обучения; стартовый уровень образования; соответствие технологии обучения, мобильность обучения; не антганистичность дистанционного обучения существующим формам образования.

В научных трудах Нургалиевой Г.К., дистанционное обучение рассматривается, как возможность получения образования на расстоянии с использованием новых достижений в информационно-коммуникационных технологиях.

При этом, ею отмечается, что дистанционное обучение сохраняет преимущества, присущие традиционным методам обучения:

- контакты с преподавателем и коллегами-слушателями, происходящие посредством общего обсуждения во время конференции, прямого общения в реальном времени (чата), переписки по электронной почте;
- контроль правильности усвоения материала, путем достижения самокорректирующими интерактивными заданиями, тестами по каждому курсу [4].

Кроме того, ученым-педагогом выделяются достоинства дистанционного обучения:

- свободный график обучения, т.е. студент, имеет право эффективнее распоряжаться своим временем, изучать материалы курса в удобное для себя время;
- независимость от местоположения. Не надо тратить время и деньги на дорогу к месту занятий и обратно, и на проживание, если студент живет в другом городе;
- материалы для обучения представлены в удобном компактном электронном виде;
- самостоятельный выбор темпа обучения;
- отсутствие личных ограничений, таких как возраст, коммуникабельность, способность к обучению.
- расширенный доступ к материалам: глоссарий, гиперссылки, поиск по ключевым словам и т.д.

Нургалиева Г.К., отмечает, что для внедрения дистанционного обучения, необходимо решение трех основных проблем: создание материально-технической базы, перенесение содержания профессионального образования на электронные носители и подготовка кадров, тьюторов.

*Гибкость.*Обучаемые системы дистанционного обучения (СДО), не посещают регулярных занятий в виде лекций и семинаров, а работают в удобное для себя время, в удобном месте и в удобном темпе. Каждый имеет возможность обучаться столько, сколько ему лично необходимо для освоения предмета и получения необходимых зачетов по выбранным курсам.

Модульность. В основу программ ДО положен модульный принцип. Каждый отдельный курс создает целостное представление об определенной предметной области, что в свою очередь позволяет из набора независимых курсов-модулей формировать учебную программу, отвечающую индивидуальным или групповым потребностям.

Экономическая эффективность. Относительно низкая себестоимость обучения обеспечивается за счет использования более концентрированного представления и унификации содержания, ориентированности технологий ДОна большое количество обучающихся, а также за счет более эффективного использования существующих учебных площадей и технических средств.

Новая роль преподавателя. В функции преподавателя входит координирование познавательного процесса, корректировка преподаваемого курса, консультирование при составлении индивидуального учебного плана, руководство учебными проектами и др. Он управляет учебными группами взаимоподдержки, помогает обучаемым в их профессиональном самоопределении. Асинхронное, как правило, взаимодействие обучаемых и преподавателя в системе дистанционного обучения предполагает обмен информацией путем их взаимной посылки по адресам корреспондентов. Это позволяет

анализировать поступающую информацию и предоставлять ответ в удобное для корреспондентов время.

*Специализированный контроль качества обучения.*В качестве форм контроля в ДО используются дистанционно организованные экзамены, собеседования, практические, курсовые и проектные работы, экстернат, компьютерные интеллектуальные тестирующие системы. Следует особо подчеркнуть, что решение проблемы контроля качества ДО, его соответствия образовательным стандартам имеет принципиальное значение для успеха всей системы дистанционного обучения.

В поле зрения казахстанских исследователей находятся проблемы интеграции Казахстана в международное образовательное пространство. Рассматривая концептуальные подходы к развитию высшего образования за рубежом - меритократическую (от англ. merit – достоинство); элитарная; консьюмеристскую (от англ. consumer – потребитель), иначе называемую концепцией образовательного маркетинга; теорию социализации личности; направление гуманизации образования (теории гуманистического образования, антиавторитарного воспитания, самореализации личности, индивидуализации процесса обучения, альтернативной школы и др.), исследователи делают вывод, что сочетание образовательных систем, основанных на столь разнообразных концептуальных основаниях – характерная черта современного международного образовательного сообщества.

1 Закон Республики Казахстан «Об образовании», Алматы, 2007.

2 Джусубалиева Д.М. Теоретические основы формированияинформационной культуры студентов в условиях дистанционного обучения. Дисс. ... д.пед.наук. Алматы, 1997.

3 Журинов М.Ж. Некоторые проблемы высшего образования Республики Казахстан, повышения качества подготовки специалистов. // Вестник высшей школы Казахстана. – Алматы, 1993, № 3, - С. 5-13.

4 Нургалиева Г.К. Опыт и перспективы информатизации образования //Современное образование, Алматы, 2004.

Түйіндеме

Қашықтықтан оқыту саласындағы білім беру технологиялары Қазақстанның халықаралық білім беру кеңістігіне интеграциялау ретінде

Ж.Ш. Бактыбаев – *І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент*

Ж.М. Тусубаева – *Жолдасбековатындағыэкономика және құқық Академиясы, педагогика ғылымдарының кандидаты*

Қашықтықтан оқыту жүйесі дәстүрлі жүйесінен гөрі қолайлы уақытта мен жеделде жүргізіліп, оқуға қабылдауда формалды шектеудің жоқтығын, оқу орнында кез келген қашықтықта оқуға және неғұрлым төмен төлемақыға мүмкіндік беруді қамтиды. Алайда, қашықтықтан оқыту дамуының көптеген мәселелері қазіргі қазақстандық қоғамның өмірінің экономикалық, саяси және әлеуметтік салаларындағы дағдарыстық құбылыстарымен шартталған. Сонымен бірге, Қазақстанның географиялық жағдайларына байланысты қашықтықтан оқыту формасы жоғары интеллектуалдық әлуеті бар мемлекет сияқты мақсатқа жету деген негізгі формалардың бірі болып табылады.

Осы мақалада қазіргі кездегі қашықтықтан оқыту саласындағы білім беру технологиялардың жағдайларына қазақстандық ғалымдардың ғылыми еңбектеріне сүйеніп сипаттама берілген.

Қазақстандық зерттеушілердің көзқарасында Қазақстанның халықаралық білім кеңістігіне интергациялау мәселелері бар. Зерттеушілер шетелдегі жоғары білім дамуына концептуалдық мәселелерін қарастырып, түрлі концетпуалдық мәселелерге негізделген білім жүйелері қазіргі халықаралық білім қауымдастығының ерекшелігі болып табылады.

Түйін сөздер:Қашықтықтан оқыту, қашықтықтан оқыту білім беру технологиялары, ақпараттық және коммуникациялық технологиялар, оқытудыңмодульдікпринципі, қашықтықтанбілім алудың мүмкіндігі, икемділік, оқытушыныңжаңарөлі.

Summary

Educational technology in the field of distan celearning astheintegration of Kazakhstan in theinternational educational space

BaktybayevZh.Sh. – Zhetysu State University named after I.Zhansugurov, Ph.D., Associate Professor

TussubaevaZh.M. – Academy of Economics and Law im.Zholdasbekova, Ph.D., Taldykorgan

The distance learning system in principle allows to provide the opportunity to study at any distance from the institution, openness and lack of formal restrictions on admission, flexibility, offering the education at your convenience and at your own pace and at a lower cost than the traditional system. However, many of the problems of distance learning is largely due to the crisis in the economic, political and social spheres of the life of modern Kazakhstan society. However, for Kazakhstan, with its vast territory and population dispersal, the distance learning system seems to be one of the key to achieve the goal - to be a state with high intellectual potential.

This article describes the current state of educational technology in the field of distance education, based on research of Kazakh scientists.

The problem of integration of Kazakhstan to the International educationspace are in sight of Kazakh researches. Considering the conceptual approaches to the development of higher education abroad - the researchers conclude that the combination of educational systems based on such diverse conceptual basis - a characteristic feature of modern international education community.

Keywords:distance learning, distance educational technologies, information and communication technologies, modular approach of training,the opportunity to have an education by distance, the flexibility, the new role of the teacher.

УДК 811.1

РАЗВИТИЕ ПИСЬМЕННОЙ РЕЧИ СТУДЕНТОВ ТЕХНИЧЕСКИХ ВУЗОВ НА ОСНОВЕ ТЕКСТОВ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО СОДЕРЖАНИЯ

Мизанбеков С.К. – к.п.н., и.о. доцента кафедры государственного и иностранных языков АТУ, serik_mizanbekov@mail.ru

Кульбаева А.Ж. – магистр педагогических наук, ст.преподаватель кафедры казахского и русского языков КазНАУ, almira_kulbaeva@mail.ru

Статья посвящена актуальной проблеме обучения студентов технических вузов письменной речи. Определены цели и задачи формирования письменной коммуникативной компетенции. Автором сформулированы конечные требования рациональной методической стратегии обучения языку специальности. В работе рассмотрены различные виды письменных текстов, которые входят в курс обучения будущих специалистов текстильного профиля.

В коммуникативном отношении обучение письменной речи наиболее удобно делить на этапы, в течение которых студенты выполняют различные виды заданий. В статье приводятся некоторые виды упражнений, которые можно использовать на аудиторных занятиях и в процессе самостоятельной работы студентов. В сочетании с многообразием и сложностью моментов обучения стилистическим особенностям академической письменной речи, в частности особенностям текстов профессионального содержания, терминологическая лексика требует большего количества учебно-практической тренировки, лучшего представления ее системы, связей с другими категориями слов.

Ключевые слова: профильно-ориентированное обучение; письменная речь; письменная коммуникативная компетенция; упражнения на подстановку; упражнения на трансформацию; упражнения на комбинирование; деловые игры; устойчивые словосочетания; лексико-грамматические средства; синтаксические средства.

Профессионально ориентированный подход к изучению русского языка в неязыковых вузах заключается в обеспечении эффективности обучения языку специальности с целью формирования коммуникативной компетенции и направлен на последовательное комплексное развитие всех компетенций, необходимых для осуществления коммуникации в различных сферах общения: академической, профессиональной и социально-общественной.

Изучение курса профессионального языка определяется как целостный педагогический процесс формирования профильно-коммуникативной компетенции студентов, который строится на интеграции знаний о языке, нормах его функционирования, специфике технического дискурса и способов деятельности – использовании изученных языковых средств в учебно-профессиональной и научно-

профессиональной сферах речевой коммуникации [1]. Среди приоритетных направлений практики преподавания русского языка проблема формирования и совершенствования коммуникативных умений в области письменной речи представляется наиболее существенной и сложной. Мы согласны с мнением Е.И. Пассова и Н.Е. Кузовлевой, что «некоторые объекты говорения оказываются включенными в письмо, поскольку оба вида деятельности по характеру продуктивны. Таковы умения выражаться целостно, логично, связно, продуктивно, умение передать прочитанное, услышанное, увиденное. Более того, умение выражаться целостно, логично и связно для письма более значимо, чем для говорения» [2].

Отметим, что в новых социально-экономических условиях значительно возросли требования к профессиональной компетентности будущих специалистов текстильного профиля, которая включает такие компоненты, как когнитивный (усвоение специальных знаний по специальности); операциональный (продуктивное применение полученных знаний в предстоящей профессиональной деятельности); аксиологический (формирование высокой профессиональной речевой культуры).

К настоящему времени четко определены предпосылки, необходимые для научного и практического решения проблемы развития способности будущего инженера к профессиональному общению [3].

Структурными и содержательными компонентами профессионального общения инженера являются следующие: принципиальное значение для формирования и совершенствования коммуникативных умений имеет не только предлагаемый психологической теорией обучения языкам объект обучения – речевая деятельность, но и специфика ее форм, а также психологические характеристики основных видов речевой деятельности.

В современной лингводидактике четко определены требования к текстам профессионального содержания. Основным его свойством должна быть возможность обратного преобразования, т.е. в лексическом и синтаксическом плане тексты необходимо ориентировать на возможности воспринимающего сознания. Сюжетное построение учебно-языкового материала позволяет органично ввести «личность говорящего» и демонстрирует весь спектр речевой, языковой, коммуникативной компетенций, что открывает доступ к информационному тезаурусу, расширяет вербальный и невербальный фонд.

Общая профессиональная компетенция – это потенциальная компетентность, готовность и стремление личности к продуктивной профессиональной деятельности с полным осознанием ответственности за её результаты.

Специальная профессиональная компетентность – степень и вид профессиональной подготовки бакалавра, наличие у него профессионально-предметных компетентностей, необходимых для выполнения профессиональной деятельности [3].

Опора на функциональный подход к изучению языка специальности позволил выявить ряд специфических функций: 1) коммуникативность стратегии обучения; 2) функциональность (прежде всего профессиональная иллюстративность); 3) повышенное внимание к семантической стороне терминологической лексики; 4) рассмотрение профессиональной лексики с ортологической стороны (их орфография, орфоэпия, сочетаемость и склонение).

Таким образом, формирование коммуникативной компетенции будущих инженеров текстильного производства предполагает необходимость целенаправленного применения не только учебников и пособий (квантованные профильно-ориентированные тексты, терминологический минимум, который отражает терминосистему специальности); но и использование потенциальных возможностей информационно-образовательной среды (фрагменты учебных, научно-познавательных фильмов, материалы, доступные по сети Интернет, фрагменты выступлений известных ученых, интервью и мнения инженеров, технологов).

Важным условием в формировании коммуникативной компетенции явилось выделение упражнений, ориентированных на освоение текстуального функционирования профессиональной лексики будущих инженеров текстильного производства.

Как известно, важным моментом в обучении письменной речи является опора на функциональный подход к изучению языка специальности: идентификацию и дифференциацию номинаций, выражение присоединения, пояснения, присоединительного пояснения самостоятельных предложений, образование текстовых пояснений на основе обобщения: построение и связь абзацев; соотношение мысли и аргументов в последовательной и логической форме.

В соответствии с этим работа над специальным текстом включает несколько этапов:

I Отработка специальной лексики и терминологии (подстановочные таблицы; образцы квантованных профильно-ориентированных текстов с заданиями для трансформации или модификации).

Задание 1. Из данных слов и словосочетаний составьте предложения. Выберите правильные варианты значений.

Основное оборудование холодильной установки составляет	сопротивление трубопроводов подачи жидкого аммиака в конденсатор, мощность компрессора, расход и температура воды, тепловая нагрузка потребителей холода.
Эффективность работы холодильной установки определяется	световой и звуковой сигнализациями
Холодопроизводительность можно регулировать путем	холодильная машина
Срабатывание систем защиты и остановка электродвигателя сигнализируются	дросселирования трубопровода подачи жидкого хладагента
Параметры холодопроизводительности зависят от факторов, к которым относятся	холодопроизводительностью и точностью поддержания температуры

II Переструктурирование текста в плане освобождения его от сложных конструкций (замена сложных предложений простыми, освобождение простых предложений от распространителей, перефразирование).

Задание 1. Проделайте работу по сокращению предложений: устраните из них слова, являющиеся необязательными для выражения основного смысла или детализирующие высказывание.

Задание 2.

А) Перескажите подробно текст по составленному плану.

Б) Сократите текст, исключив второстепенную и повторяющуюся информацию, упростив структуру отдельных предложений

В) Запишите сокращенный вариант текста.

Задание 3. Обратите внимание на композицию текста. Скажите, сколько в тексте абзацев. Отметьте абзацы, близкие по содержанию, образующие единую композиционно-тематическую часть текста, и более далекие друг от друга.

Какие абзацы а) являются уточнением, развитием информации, б) дают новую информацию?

Задание 4. Отметьте в каждом абзаце предложения, которые передают основное содержание этого абзаца. Запишите эти предложения в виде назывного плана.

III Репродукция содержания текста с последовательным усложнением синтаксиса речи (распространение предложений уточняющими определениями, дополнениями, обстоятельствами, порождение сложных синтаксических структур и т.д.);

Задание 1. Нарисуйте схемы распространения данных предложений.

Образец: *Параметрические преобразователи отличаются высокой степенью изменения электрических параметров и энергетической зависимостью от измеряемого объекта.*

Рис. 1. Схема распространения предложения

1. Металлы и сплавы характеризуются различной степенью химической стойкости.
2. Механическая энергия получается в электрических, тепловых и других машинах-двигателях.

3. Параметрические преобразователи основаны на изменении электрических параметров (сопротивление, индуктивность, емкость); энергетические – заимствуют энергию преобразования от измеряемого объекта.

Задание 2. Трансформируйте предложение, используя синонимическую конструкцию (что – это что; что называется чем; что представляет собой что).

Образец: *Проект — это комплекс технической документации, необходимой для строительства. Проектом называется комплекс технической документации, необходимой для строительства. Проект представляет собой комплекс технической документации, необходимой для строительства.*

1) Регулируемая переменная теплообменника – выходная температура продукта.
2) Отходы производства – обессахаренная стружка и меласса.
3) Надежность – важнейший фактор выбора микропроцессорной базы.
4) Задание на проектирование систем автоматизации технологических процессов – это основание для проектирования.

На посткоммуникативном этапе предлагается продуцирование развёрнутого монологического высказывания (аргументация, описание, повествование).

Учет особенностей обучения письменной речи дает основание предусмотреть ряд факторов, способствующих развитию навыков аудирования профессиональной речи, формированию коммуникативной компетенции в этом виде речевой деятельности будущих инженеров текстильного производства.

Представление учебно-языкового материала позволяет продемонстрировать терминологическую сочетаемость, семантическую природу анализируемых единиц, лучше осознать лексическую и синтаксическую сочетаемость изученной терминосистемы.

Профессионально-языковой компонент как основа развития письменной речи студентов включает языковые знания (в.т.ч. терминосистема), речевые умения в области профессиональной коммуникации, а также стратегии изучения и применения этих знаний и умений. Необходимо использовать контекстно-интегративные средства проблемно-проектного обучения, преобразующие содержание и процесс лингвопрофессиональной подготовки в сценарий будущей профессиональной деятельности специалиста, в котором каждый субъект проявляется как уникальная самоактуализирующаяся личность и приобретение знаний происходит через деятельность на основе опыта.

Таким образом, в процессе профессионально ориентированной языковой подготовки основной акцент переносится на овладение студентами профессиональными знаниями и компетенциями. Основная функция преподавателя при этом заключается не столько в обучении студентов языку, сколько в создании таких организационно-педагогических условий, при которых обучающиеся осознают значимость, испытывают интерес и потребность изучать и использовать русский язык в постановке и решении учебно-профессиональных задач.

1 Жанпейс У.А., Жанкалова З.М. Теория и практика реализации межпредметной коммуникации. – Алматы: КазНМУ им. С.Д. Асфендиярова, 2010. – 80 с.

2 Пассов Е.И., Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. – Москва: Просвещение, 1991. – 223 с.

3 Кузовлева Н.Е. Урок иностранного языка. –М.: Глосса-Пресс, 2010. – 112 с.

4 Бодалев А.А. Психология общения. - Москва: Институт практической психологии, 2011. – 98 с.

5 Дубова М.В. Компетентность и компетенция как педагогические категории: определение, структура, классификация // Гуманитарные науки и образование. 2011. № 2 (6). – 17 с.

Түйіндеме

Техникалық ЖОО студенттерінің кәсіби мәтін негізінде жазбаша дайындығын дамыту

С.К. Мизанбеков – п.ғ.к., Мемлекет және шет тілдер кафедрасының доценті, АТУ, serik_mizanbekov@mail.ru

А.Ж. Көлбаева – педагогика ғылымдарының магистрі, Қазақ және орыс тілдері кафедрасының аға оқытушысы, ҚазҰАУ, almira_kulbaeva@mail.ru

Бұл мақала техникалық ЖОО-ның студенттерін оқытудың өзекті мәселелерін шешуге арналған.

Бұл мақала жазылым әрекеті саласындағы қатысымдық дағдыларды жетілдіру, қалыптастыру барысындағы негізгі талаптары қарастырылған. Олардың арасында негізгі құзыреттіліктерді анықтау хатына талаптар өсті: мәтіннен үзінді жасау қабілеті, ауызша және жазбаша қарым–қатынас жоспары мен тезистер жасау, семантикалық талдау, мәтінді құрылымдай білу. Сөйлеу қызметінің бұл түрі неғұрлым тиімді. Сондай-ақ бұл мақала техникалық ЖОО студенттерінің жазбаша саладағы дайындығына арналған. Жазбаша коммуникация компетенциясының мақсаттары мен міндеттері анықталады. Жазбаша оқыту студенттердің өзіндік жұмысының процесінде болатын кейбір жаттығулардың түрлерін сипаттайды. Бұл мақалада студенттердің соңғы жазбаша жұмыстарының соңғы нәтижелері анықталады. Техникалық ЖОО-ның студенттерінің жазбаша оқытудың негізгі әдістері: жаңа білімді қамтамасыз ету және қалыптастыру (когнитивтік және тіл компетенциясы); жазбаша оқытудың практикасын дамыту (коммуникативтік компетенция); түрлі ақпарат көздерін пайдалану (терминологикалық сөздіктер, интернет көздері, мультимедиа және т.б.)

Жазбаша оқыту сабақтарының түрлері – бұл техникалық маманның жаңа модельді қалыптастыру: интегративтік (бинарлық) сабақтар, практикум, коммуникативтік тренинг, дискуссия, ғылыми конференция және т.б.

Орыс тілін қалыптастыру үшін студенттер көптеген тапсырмалар орындайды.

Орыс тілінде жазу және оқыту процесінде сол тілдің лексикалық және граматикалық, синтаксистік құралдарына назар аударған жөн.

Түйін сөздер: құзыреттілік, жазба сөз, коммуникативтік дағдылар, орыс тілін оқыту әдістемесі, оқыту, жазбаша коммуникативтік құзыреттілік, грамматикалық формасы, алмастыру жаттығулары, өзгертуге арналған жаттығулар, қиыстыруға арналған жаттығулар, кәсіптік негізделген оқыту, іскерлік ойындар, тұрақты сөз тіркестерін, лексикалық және грамматикалық құралдарын, синтаксистік құралдарын орнату.

Summary

Development of written speech students of technical universities based on professional texts

Mizanbekov S.K. – PhD, Acting associate professor of state and foreign languages ATU, serik_mizanbekov@mail.ru

Kulbaeva A.Z. – Master of Education Sciences, Senior Lecturer of the Department of the Kazakh and Russian languages KazNAU, almira_kulbaeva@mail.ru

The article is devoted to one of the main demands of the modern Russian language teaching – forming and development of the communicative skills in the field of writing speech.

The increase of writing speech demands is embodied in the definition of the main competences, among which are skills of the text extracts making, plan writing and thesis preparing; logical analysis of the text, its combining and compression as well as its structuring.

The article is devoted to the topical problem of teaching a Russian language writing to students of non-linguistic faculties, as currently this type of speech activity enables more efficient training of graduates in mastering the subjects in the context of their major and future profession.

The objectives and tasks of developing communicative competence are defined. The requirements for developing Russian language writing skills in the process of studying at higher school are defined as well. The author gives a review of different types of written texts which are included into the curriculum. It is suggested that the process of developing writing skills has to be divided into several stages. Stylistic devices, grammar and vocabulary are important issues in the process of developing writing skills. Different examples of those phenomena are given in the article.

Keywords: competence, writing speech, communicative customs and skills, Russian language teaching methodology, professional training, communicative competence, exercises on transformation, exercises on combining, business play, exercises on gap filling, collocations, stylistic devices, grammar, vocabulary.

УДК 140.8

ПРЕДПОСЫЛКИ СТАНОВЛЕНИЯ НООГУМАНИСТИЧЕСКОЙ ПЕДАГОГИКИ КАК ПАРАДИГМАЛЬНОЙ ТЕНДЕНЦИИ В СОВРЕМЕННОЙ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ НАУКЕ

Шиндаулова Р. Б. – кандидат педагогических наук, член-корр. МАНПО, профессор РАЕ, доцент Казахской национальной консерватории им. Курмангазы
Бекмухамедов Б. М. – доктор педагогических наук, член-корр. МАНПО, член-корр. РАЕ, Заслуженный деятель науки и образования, профессор КазНПУ им. Абая, bm_bekmu@mail.ru

В статье рассматриваются парадигмальные основы ноогуманистической педагогики – новой тенденции в педагогической науке и практике. Анализ широкого спектра парадигм (ноосферной, гуманистической и пр.), составляющих понятие «ноогуманистическая педагогика», обосновывает правомерность рассмотрения ее как устойчивой тенденции в современном образовании.

Ключевые слова: ноогуманистическая педагогика, парадигма, ноосферная парадигма, гуманистическая парадигма.

В соответствии с значением «парадигма» («образец, тип, модель») [1, с. 185], интерпретируемым в методологии как определенный этап развития науки, позволяющий исследователям работать в неких предзаданных рамках, очерченных фундаментальными открытиями, становящаяся ноогуманистическая педагогика также аккумулировала в себе черты образовательных парадигм нооферно-экологической, гуманистической направленности, обретших устойчивое и актуальное значение в современной педагогике. Следует отметить, что современные реалии, связанные с системными кризисами в экономике, экологии, духовно-социальной жизни общества, приводящими к конфликтам в области межэтнических, межличностных отношений, увеличению стрессов и явлений девиантного поведения у отдельных людей, – обусловливают необходимость пересмотра мировоззренческих ориентиров и ценностей у индивида и в общественном сознании. В современной образовательной парадигме наметилась устойчивая тенденция актуализации ноосферных идей в соответствии с учением В.И. Вернадского и положениями концепц ии устойчивого развития общества, ориентированными на становление мировоззренческой модели коэволюционной, гуманистической и экофильной направленности. Появилось много работ, связанных с развитием комплекса соответствующих видов мировоззрений: ноосферного, экологического, экологоориентированного, гуманистического, экогуманистического, требующих, согласно логике поступательного развития, разработки концептуальных оснований ноогуманистически-ориентированного мировоззрения (НОМ). Ноогуманизм, трактуемый как «ноосферный гуманизм (*ноогуманизм*)», характеризуется «стремлением человеческого сообщества к состоянию коэволюции с биосферой» [2, с. 33] и, соответственно, он лежит в основе НОМ. Под ноогуманистически-ориентированным мировоззрением, в широком смысле, понимается «отражение исторически определенного уровня духовно-интеллектуального развития общества, творческих сил и способностей человека, выраженного в типах и формах организации жизнедеятельности людей, в их согласованных взаимодействиях с социоприродными системами и в создаваемых духовных и материальных ценностях. В узком смысле под ним подразумевается система представлений, убеж-дений, чувств, потребностей, ведущих к формированию ноогуманистически-ориентированной личности, вбирающей совокупность нравственных принципов, убеждений, программ социальной жизни, направленных на устойчивое и гармоничное развитие социоприродного мира, характеризующих эмоциональный уровень жизнедеятельности человека, его готовность к анализу и решению проблем в соответствии со степенью интериоризованности указанных знаний, ценностей и включенностью их в его повседневный поведенческий статус» [3, с. 160-161].

Разработке концептуально-педагогических основ ноогуманистической мировоззренческой подготовки предшествовал анализ предпосылок, способствующих их становлению. Была выявлена базовая категория ноогуманизма – *социоприродного согласия*, которая легла в основу мировоззренческого концепта ноогуманизма. Указанная категория отражает фундаментальную идею социоприродного гомеостазиса (А.И. Субетто), которая берет начало в античности, а затем будет блестяще развита представителями российской научной ноосферной школой (В.И. Вернадский, Н.Н. Моисеев, В.П.Казначеев, А.Д. Урсул А.И. Субетто и др.). Если указанная идея рассматривалась ранее как бы разрозненно: либо в системе «человек - природа», либо «человек и социум», то Р.Б. Шиндаулова попыталась концептуально синтезировать проекции данной идеи в системе «человек-общество-

природа», откуда и проистек спектр ноогуманистических ценностей нравственной, коммуникативной, экофильной направленности [4]. В разработанной на основе категории социоприродного согласия векторно-концептуальной модели общество-природа» векторы предполагаемых ноогуманистически-нравственных изменений личности. Так называемый «человеческий» уровень указанной системы обусловливает *психологический контекст* ноогуманистических изменений, охватывающих когнитивные, психоэмоциональные механизмы (сознание, мышление, чувства и пр.) личности. Вектор *личностно-гомеостатической атрибуции,* присущий данным изменениям, отражает их направленность к достижению сбалансированного психоэмоционального состояния мира внутреннего и внешнего. Это означает необходимость формирования в индивиде, копинговых качеств: стрессоустойчивости, резистентности, конгруэнтности и пр., олицетворяющих его психическое здоровье, которые, в идеале, должны координироваться с здоровьесберегающими технологиями образования и пр. Проекция категории социоприродного согласия на «социумном» уровне в триаде «человек-общество-природа» высвечивает *социокультурный контекст*, актуализирующий необходимость становления у обучающегося консенсуально ориентированных, коммуникативных качеств (толерантности, эмпатии). Толерантность предстает как ноогуманистическая ценность, способствующая пониманию и терпимости индивида к Другому, установлению комфортных отношений в коллективе и, в конечном счете, его успешной самоактуализации в социуме. Проекция категории социоприродного согласия на «природном» уровне в указанной триаде определяет *биосферный* (*духовно-планетарный) контекст*, способствующий формированию у индивида *коэволюционной ориентации,* которая структурирует у него экофильные установки, исполнение экологически-нравственных императивов и моделей поведения [4]. Данный мировоззренческий концепт позволил разработать ноогуманистический подход [5], модель, педагогическую систему, педагогические условия [6] – составляющие педагогической концепции по формированию ноогуманистическо-ориентированного мировоззрения [7].

Однако, возвращаясь к предпосылкам, высветившими становление ноогуманистической педагогики в качестве определенной тенденции, следует отметить ноосферное образование, укрепившееся в понятийном поле педагогической науки во второй половине прошлого века. Идеи русского космизма, концепции устойчивого развития, нашедшие отражение в ноосферном образовании, придали последнему парадигмальные черты, поскольку «ноосферная» парадигма являет собой концепт согласованного развития природы и человеческой цивилизации. Представляя собой «осознанно управляемое ценностно-ориентированное соразвитие человека, общества и природы, при котором удовлетворение жизненных потребностей населения осуществляется без ущерба для интересов будущих поколений и Вселенной» [8, с. 24], она включает не только экологическую составляющую, но и вбирает в себя такие феномены, как «космическая педагогика», «космическое воспитание». Последним присущ *холизм* (идея глобальной взаимозависимости, целостности всего существующего во Вселенной); осознание обязательного обладания *космическим сознанием* и безупречностью в нравственном отношении человеку, имеющего право на миропреобразующую деятельность [9, с. 93-95]. Основной посыл ноосферного образования, направленный на развитие личности в соответствии с коэволюционными принципами существования социоприродных систем, находит отражение в неутратившей своего значения *Монтессори-педагогике*, которая представляет собой теорию свободного космического воспитания и сенсорную методику обучения, включающую в себя тезис об изначальной одаренности ребенка, самоактуализацию личности ребенка в специально подготовленной развивающей среде, учитывающей его наклонности (принцип *природосообразности*); готовностью к творческой преобразовательной деятельности в соответствии с космическим планом творения; выработкой адекватных нравственных ценностей и мировоззрения. Контент «ноосферной парадигмы» в конце прошлого века чрезвычайно обогатился комплексом ноосферных значений, претворенных представителями российской научной ноосферной школы в (В.И. Вернадский, Н.Н. Моисеев, В.П. Казначеев, А.Д. Урсул, А.И. Субетто и др.), как то: «ноосферизм», «ноогенез», императивы (нравственный, экологический, выживаемости) и пр. Одним из истоков указанной ноогуманистической категории социоприродного согласия является ноосферизм, как «становящаяся научно-мировоззренческая система, …проблемно-ориентированная на формирование «ноосферы будущего» – динамической социоприродной гармонии» (А.И. Субетто, 2005).

Ноосферная научная школа (Н.Н. Моисеев, В.П. Казначеев, А.Д. Урсул и др.), ноосферные концептуально-образовательные разработки (Н.В. Маслова, А.М. Буровский, А.М. Панкрушина, Л.Г.Никифоров, Е.А. Петрова и др.); положения космической педагогики (К.Н. Вентцель,

Н.Г.Холодный, М. Монтессори и др.), накопившийся опыт ноосферной педагогической практики на постсоветском пространстве: в России (г.г. Москва, Санкт-Петербург, Иваново, Боровск; Якутия и пр.), Казахстане (г.г. Алматы, Костанай), Украине (г.г. Киев, Харьков, Симферополь) и возросший научно-методический потенциал ноосферных образовательных школ (А.М. Буровский, А.С.Новобранцев, Т.В. Румянцева и др.) – все это позволяет говорить о сложившейся ноосферной образовательной парадигме как устойчивом явлении в современной педагогике и «парадигмальном» потенциале становящейся ноогуманистической педагогики как ее составляющей части. Развитие ноосферной парадигмы обогащается антропологическим аспектом. Так, А.И. Креминский отмечает, что одна из причин кризиса, заключается в сверхпотреблении человечества. Он считает, что можно создать некий механизм ограничения чрезмерной траты природных ресурсов за счет самоограничения потребностей. «Речь не идёт об «аскетизме» и «отречении» от благ цивилизации, но только об исключении из «списка потребления» «излишков» [10, с. 16-17]. По А.И. Креминскому, «ноосферно-антропологическая *парадигма* может создать сначала аксиологические, а затем и идеологические, а в перспективе и правовые условия, когда каждый человек сам будет регулировать то, что ему необходимо и достаточно и то, от чего можно «безболезненно» отказаться» (там же).

Как отмечалось, ноосферное образование, своим посылом к глубокой взаимосвязи человека и природы (космоса), тесно связано с экологической парадигмой (Н.Ф.Реймерс, А.Н. Захлебный, И.Д. Зверев, С.Н. Глазачев, И.Т. Суравегина, Г.П. Сикорская и др.). Ноосферные аспекты экологической педагогики и психологии (В.А. Ясвин, С.Д. Дерябо, В.И. Панов, А.В. Гагарин и др.), образовательных стратегий устойчивого развития (Н.Н. Моисеев, Н.М. Мамедов, Д.С. Ермаков и др.) чрезвычайно плодотворно обогатили процесс интеграции ноосферных и экологических знаний.

Многовекторность парадигмальной значимости формирующегося ноогуманистически-ориентированного мировоззрения раскрывается и в психологическом аспекте, в частности, через его (НОМ) экологическую составляющую. Так, в исследованиях, касающихся экологоориентированного мировоззрения, была изучена *«онтологическая парадигма»* понимания экологического сознания (В.И. Панов, 2001), которое рассматривается как особая форма бытия, где система «человек – природа» выступает как целостный субъект, способный к саморазвитию собственной психической реальности (2008).

Однако предпосылки становления ноогуманистической педагогики (НП) как парадигмальной тенденции в современной педагогической науке заложены и в гуманистическую парадигме, основывающейся на идеях гуманистической психологии (А.Маслоу, К.Роджер, Р.Бернс). НП вбирает в себя личностно-ориентированное обучение, ибо одним из аспектов ноогуманистического подхода является личностный подход [5]. Личностно-ориентированная парадигма (И.С. Якиманская, К.А. Абульханова-Славская, Н.А. Алексеев и др.) позволяет осуществлять саморазвитие индивида, с точки зрения роста ноогуманистических представлений, на основе принципов гуманистической педагогики: персонализации педагогического взаимодействия и диалогического принципа обучения, которые обусловливают равноправное сотрудничество его со-субъектов и возможность формирования личности с искомым мировоззрением. В рамках личностной педагогики учащийся – субъект, который, исходя из собственных интенций и способностей, с помощью педагога, выбирает траекторию своего образования, дальнейшего развития, подвигающих его на пути самореализации. Л*ичностно-ориентированное обучение,* реализуемое на основе принципов гуманизации, признании уникальности каждого человека, направлено на формирование коммуникативных навыков и умений, воспитание *толерантности* – одной из ноогуманистических ценностей, которая, будучи реализованной на личностном, межнациональном, межгосударственном уровнях, в идеале, должна полноценно и адекватно отвечать на вызовы современности. В стремлении понять Другого, мотивы его деятельности, заложен один из рычагов социализации личности, возможность приобретения коммуникативных навыков, умения работать в коллективе, шире – формировать в себе планетарное мышление, эмпатию, конфликтологическую компетентность и пр., а также гражданские качества. Неравнодушие, ответственность, активная гражданская позиция индивида в вопросах сохранности биосферы, атмосферы в коллективе, семье, собственного душевного здоровья – все эти личностные качества, на реализацию которых ориентирована становящаяся ноогуманистическая педагогика, безусловно, актуальны и должны реализоваться в современной системе образования.

Помимо ноосферно-экологической, гуманистической парадигм, методологически обогативших ноогуманизм, существует и его физическая составляющая, которая выражается в мироформирующей роли сознания как такового. По В.И. Вернадскому, человеческое сознание – геологопреобразующе

значимо, ибо «ноосфера есть новое геологическое явление на нашей планете. В ней впервые человек становится *крупнейшей геологической силой*. Он может и должен перестраивать коренным образом по сравнению с тем, что было раньше» [11, с. 509]. Мироформирующее значение сознания находит отклик в квантовой теории, где локализация систем микромира осуществляется, как правило, наблюдателем (Р. Шредингер, Х. Эверетт и др.). В этой связи квантовая парадигма обосновывает принципиальную неустранимость роли человека как наблюдателя и интерпретатора физической реальности (Э. Ласло, 1995).

Суммируя, можно сказать, что предпосылки становления ноогуманистической педагогики, зиждущиеся на основе парадигм ноосферно-экологической, гуманистической, квантовой парадигм, выявляют ее не как замкнутую систему знаний, а как систему-тенденцию, открытую для притока новых идей и учитывающей синергетические законы (энтропию, бифуркацию). Актуальность статусности становящейся ноогуманистической педагогики как парадигмальной тенденции в современной педагогической науке тем более очевидна на фоне меняющегося содержания современное образование от знаниецентрического к компетентностному, ориентированого на формирование глобального, полифункционально-толерантного мышления у субъектов обучения, коммуникабельность, быстрейший анализ изменяющихся условий поликультурного взаимодействия и адекватную профессиональную самореализацию в них.

1 Педагогический энциклопедический словарь /Гл. ред. Б.М. Бим-Бад; редкол.: М.М. Безруких, В.А. Болотов, Л.С. Глебова и др. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2008. – 528с.

2 Сикорская Г.П. Ноогуманистическая модель эколого-педагогического образования и практика ее реализации: Дис. ... докт. пед. наук. –Екатеринбург, 1999. – 446 с.

3 Шиндаулова Р.Б. Педагогические условия формирования ноогуманистически-ориентированного мировоззрения //Сб. статей международной научно-практич. конф. «Современные концепции развития науки», состоявшейся 20.02.2016 г. в г. Курган. – Уфа: АЭТЕРНА, 2016. В 3 ч. Ч.2 – 208 с. Режим доступа: http: //aeterna-ufa.ru/sbornik/NK112-2.pdf.

4 Шиндаулова Р.Б. Генезис ноогуманизма и формирование ноогуманистически ориентированного мировоззрения //Пси-фактор: психологические факторы жизнедеятельности: материалы XI международной научно-практической конференции (Новомосковск, 01 марта 2014г.). – Новомосковск, 2014. С. 89–96. Режим доступа: http://nurao.ru/attachments/article/28/PSIF2014.pdf.

5 .Шиндаулова Р.Б. Ноогуманистический подход в контексте сравнительного анализа //European Social Science Journal = Европейский журнал социальных наук. 2013. № 9-1 (36) Издательство МИИ «Наука», 2013 С. 22-26. Режим доступа: http://mii-info.ru/data/documents/ =D0=95=D0=96=D0=A =D=9D=202013-9-1.pdf

6 Шиндаулова Р.Б. Педагогические условия формирования ноогуманистически-ориентированного мировоззрения. Сб. статей международной научно-практич. конф. «Современные концепции развития науки», состоявшейся 20 февраля 2016 г. в г. Курган. – Уфа: АЭТЕРНА, 2016. В 3 ч. Ч.2 – 208 с. - С.160-165. Режим досту-па: http://www.aeterna-ufa.ru/sbornik/NK112-2.pdf

7 Шиндаулова Р.Б. Педагогическая концепция формирования ноогуманистически-ориентированного мировоззрения //Национальная ассоциация ученых. Россия. Азия. СНГ. – Екатеринбург, 2015. №6 (11). ч. 1. - С. 81-85. Режим доступа: https://issuu.com/national-science/docs/national_11_p1/84

8 Маслова Н.В. Ноосферное образование: Монография – М.: Институт холодинамики, 1999 - 308 с.

9 Пушкина И.М. Философско-антропологический аспект становления Человека в космической педагогике К.Н. Вентцеля //Материалы III междунар. научно-практ. конф. «Феномен развития в науках о человеке». – Пенза, 2006.

10 Креминский А.И. Новая антропология в свете учения о ноосфере /Ученые записки Таврического нац. университета им. В.И. Вернадского. Серия «Философия. Социология». – Симферополь, 2009. – Том 22 (61). – № 1. – С. 15-21.

11 . Вернадский В.И Философские мысли натуралиста /. М.: Наука, 1988. - 520 с.

Түйіндеме

Ноогуманистикалық педагогиканың заманауи педагогика ғылымының парадигмалық тенденциясы ретінде қалыптасу алғышарттары

Р.Б. Шындаулова – *педагогика ғылымдарының кандидаты, ПБХҒА (МАНПО) мүше-корреспонденті, РЖА (РАЕ) профессоры, Құрманғазы атындағы Қазақ ұлттық консерваториясының доценты*

Б.М. Бекмұхамедов – *педагогика ғылымдарының докторы, ПБХҒА (МАНПО) мүше-корреспонденті, РЖА (РАЕ) мүше- корреспонденті, Ғылым мен білім беру салаларына еңбегі сіңген қайраткер*

Мақалада педагогикалық ғылым мен практикадағы жаңа тенденциясында гуманистикалық педагогиканың парадигмалық негіздері қарастырылады. «Ноогуманистикалық педагогиканы» құрайтын көпсалалы парадигмалардың (ноосфералық, гуманистикалық ж.т.б.) талдауы, оның заманауи білім беру жүйесіндегі тұрақты тенденция ретінде қарастырылуын негіздейді.

Түйін сөздер: ноогуманистикалық педагогика, парадигма, ноосфера, ноосфералық парадигма, гуманистикалық парадигма

Summary

General theses of noohumanistic pedagogy as a paradigmal tendency in contemporary pedagogics

R.Shindaulova - *The Candidate of Pedagogy, the Doctoral Candidate at People's Friendship University of Russia*

B.Bekmukhamedov - *PhD in Pedagogy, Correspondent Member to ITTAS (МАНПО), Correspondent Member to RANH (PAE), Honored Scientist and Educationalist.*

The article focuses on paradigmatic fundamentals of Noohumanistic Pedagogy - a brand new trend in the science and practice of pedagogy. The wide array of paradigms (noospheric, humanistic, etc.), which constitute the core concept of "Noohumanistic Pedagogy", have been analyzed to prove it as the steady trend taking place in contemporary education.

Key words: Noohumanistic Pedagogy, Paradigm, Noospheric Paradigm, Humanistic Paradigm.

ӘОЖ 159.9

ОҚЫТУ ҮРДІСІНДЕГІ БІЛІМГЕРЛЕРДІҢ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫНДАҒЫ КЕДЕРГІЛЕР

А.Т. Мамекова – магистр, аға оқытушы,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, e-mail: Asem_ mamekova1979@ mail. ru.

Осы мақалада педагогикалық қарым-қатынас – оқу-тәрбие процесінің субъектілері арасындағы әлеуметтік-психологиялық байланысты сипаттайтын және түсіндіретін ерекше құбылыс екендігін төмендегідей сипаттайды. Сомен қатар, ол жалпы психологиялық заңдылықтарға бағынатын, коммуникациялық, интеракциялық және перцептивті жақтары мен сипатталатын қарым-қатынасболатынын. Расында, педагогикалық іс-әрекеттің негзгі формалары қарым-қатынас жағдайы болып табылатынын. Дәріс,семинар, емтихан, бақылау кезінде және рефератты, курстық жұмысты, диплом жұмысын қорғау – бәрі оқытушымен білімгерлер арасындағы өзара әрекеттесу, өзара қатынас арқылы жүзеге асырылады. Сондай-ақ, білім берудің көптеген жаңа тұрғыларының психологиялық мазмұны «субъект-объект» негізіндегі емес, «субъект-субъект» негізіндегі өзара әрекеттесу мен өзара қатынастың приоритетті болуымен ерекшеленеді. Ал, білім берудегі қиындықтардың көп бөлігі кәсібі педагогикалық қарым-қатынастың диформациясының салдары екенін педагогикалық психология саласындағы зерттеулер көрсетеді. Оқытушы мен білімгерлердің арақатынасы әрқашанда біркелкі жақсы бола бермейді, оған өзара қарым-қатынастағы бақталастық әсер етуі, тіпті жай ғана қарым-қатынастың өзінен де кикілжің пайда болуы мүмкін. Оның пайда болу себептері әртүрлі педагогикалық кикілжіңнің әлеуметтік-психологиялық механизмі сияқты, жеке тұлғалық кикілжіндер де болады. Ол педагог пен студент арасындағы қарым-қатынастың бұзылуы ретінде айқын көрініс беретіндігін, соңынан оқытушының өз ұстанымын бекітуге тырысумен жалғасатыны айтылады.

Түйін сөздер: қарым-қатынас, субъект, әлеуметтік психология, кикілжін, қарама-қайшылық, педагогикалық қарым-қатынас.

Қазіргі таңда оқыту үрдісінде ақпарат алу түрлеріниңбарынша кең таралған дамыған шағында оқытушы мен білімгердің қарым-қатынасы оқытудың маңызды бөлігіне айналып отыр.Сонымен қатар заманға сай техниканың дамығандығы орайма, қарым-қатынасқа жиі түсуі төмендеуде. Оқыту үрдісінде тұлғалардың кәсіби білімімен қаруланыуына, дамуына үлес қосатын қарым-қатынастың маңызы зор. Сондықтан қарым-қатынас мәселесіне зер салайық. Қарым-қатынас ақпарат алмасу, пікірлесу, сезімдерімен, пікірлерімен бөлісуден, қоршаған ортаны қабылдау барысында қалыптасады. Психология ғылымында «қарым-қатынас» ұғымыныңбірмәнді дефиниациясы жоқ. Дегенмен, қарым-қатынас адамдардың өзара ақпарат алмасуын (коммуникация), өзара әрекеттесуін (интеракция) және

өзара қатынас орнатуын (перцепция) сипаттайтын процесс (А.А. Бодалев, Б.Ф. Ломов, А.В. Петровский, Г.М. Андреева, Г.А. Кавалев, В.В. Знаков, А.А. Реян және тағы басқа) ретінде толымды анықталады. Осы үш деңгейді біріктірген кезде қарым-қатынас өзара әрекеттестікті ұйымдастыру құралы ретінде көрінеді. Қарым-қатынас заңдылықтарын дағды мен қабілетті дамыта білде педагог басты қызмет атқарады. Өзара қарым-қатынасты және әрекетті дұрыс құрай алу және білімгерлердің әрекетін, нәтижесін құрастыра алу толыққанды педагогикалық процесс жүзеге асады.Педагогикалық үрдіс педагогикалық қарым-қатынас арқылы мақсат, міндеттер орындалады. Ал,педагогикалық қарым-қатынастың атқаратын қызметі: әлеуметтік; психологиялық және инструменталдық деп сипаттауға болады. Олар күнделікті оқыту үрдісінде байқалып, жүзеге асырылып отырады.Осыдан педагогикалық қарым-қатынастың кезеңдері төмендегідей:

- Оқытушының модельдеуі-болашақ қызметін бейнелеу.
- Білімгерлермен қарым-қатынасты ұйымдастыру.
- Педагогикалық процестегі қарым-қатынасты басқару.
- Қарым-қатынас жүйесін,модельдеу жүйесін талдау және кеңес беру.

Педагогикалық қарым-қатынас – оқу-тәрбие процессінін субъектілері арасындағы әлеуметтік-психологиялық байланысты сипаттайтын және түсіндіретін ерекше құбылыс.Сомен қатар, ол жалпы психологиялық заңдылықтарға бағынатын, коммуникациялық, интеракциялық және перцептивті жақтары мен сипатталатын қарым-қатынасболады. Педагогикалық қарым-қатынастын ерекшелігі осы қарым-қатынас субъектілерің әртүрлі әлеуметтік, рөлдік және қызмет барысындағы ұстамындарымен танылады. Оқу-тәрбие ісі мен қарым-қатынастың тектестігіне байланысты «педагогикалық қарым-қатынас»ұғымын алғашқылардың бірі болып ХХ ғасырдың 2-ші жартысында ресейлің ғалымдар Л.И.Новикова, А.В.Мудрик, А.А.Леонтьеваныктап психология, педагогика ғылымдарына енгізген-ді. Мысалы,қарым-қатынасты А.А.Леонтьев оқытушынын білім алушымен сабақтағы және сабақтан тыс уақыттағы оқу тәрбие процессінін тиімділігін арттыруға, ұжымда оңтайлы психологиялық жағдай орнатуға, оны тұлға ретінде дамытуға бағытталатын өзара әрекеттесуі мен өзара қатынас жасауы арқылы түсіндіреді [1-23б].

Кейін В.А. Кан-Калик, Х.Т. Шерьязданова педагогикалық қарым-қатынаста оқытушының, мұғалімнің, тәрбиешінің кәсіби іс-әрекеті ретінде қарастырып, оның тиімді болу шарттары көрсетеді. Осыған орай В.А. Кан-Калик, Х.Т. Шерьязданова [2-87 б.] психология мен педагогикаға «кәсіби педагогикалық қарым-қатынас» ұғымын негіздеп кіргізеді. Аталмыш ұғым авторлардың ұстанымы бойынша педагог пен білім алушының арасындағы оңтайлы педагогикалық қарым-қатынасты анықтайды. Педагогикалық қарым-қатынастың оңтайлы, тиімді болуы дербес мәселе ретінде И.А. Зимняя, Я.Л. Коломинская, С.В. Кондратьева, А.А. Леонтьев, Н.В. Кузьмина, А.А. Реан, Х.Т. Шерьязданова, С.М. Жақыпов, Э.Стоунс, П.У. Крейтсберг және т.б. зерттеулерінде қарастырылады. Психологтар жеке тұлғаны зерттеуге қатысқанда, ең бірінші, олар қасиеттің көп түрлілігімен және олардың тәртібінде пайда болуымен кездеседі. Егер біз жеке тұлғаның психологиялық портретін салуымыз керек болса, онда тұлғаның психикалық қасиеттерімен жұмыс жасауымыз керек. Осыған байланысты Эриха Берннің [3-17б] жеке тұлғаны дамытудағы еңбегінің мәні зор. Э.Берннің негізгі мақсаты мынадай: «адамды оқыту, қарым-қатынасқа түсуіндегі мінез-құқтын таңдау, өзінің сөзін анализдеуге үйрету» болып табылады. Қарым-қатынастағы позиция туралы мәселе әлеуметтік психологияның әр түрлі бағыттарында қарастырылған. Біршама толыққанды зерттеуге ол трансакті сараптама арнасында ие болды. Бұл жағынан келгенде, позиция, (өзіндік те, серіктестікі де) біріншіден, жүргізуші эго-күймен және екіншіден, тұлғаның қатынасының негізгі типімен ерекшеленеді. Э.Берн және оның ізбасарларының еңбектерінде үш эго-күй туралы түсінік жетілдірілген.Қарым-қатынас – оқу-тәрбие міндеттерін шешудің маңызды құралы. Оқытушы мен білімгерлер арасындағы қарым-қатынас дұрыс ұйымдастырылмаса, жоғары мектептің кәсіби білім беру міндеттері – оқыту, дамыту және тәрбиелеу тиімді бола алмайды.Осыған орай, жоғары мектептегі қарым-қатынас үш қырынан анықталады:

- Біріншіден, оқу міндеттерін шешу құралы ретінде;
- Екіншіден, тәрбие процесін ұйымдастырудың әлеуметтік-психологиялық жүйесі ретінді:
- Үшіншіден, студенттердің маман және тұлға ретінді дамуының психологиялық, педагогикалық ықпалы ретінде.

Жалпы,оқыту үрдісінде педагогикалық қарым-қатынас – оқытудың, дамытудың және тәрбиелеудің мақсат-міндеттерін шешетін және оқытушы мен білім алушының арасындағы ақпарат алмасудың, өзара әрекеттестіктің, өзара байланыстың сипатын анықтайтын құралдар мен әдістердің жиынтығы. Әрине, «қарым-қатынас» және «іс-әрекет» категорияларының әрқайсысы болмыстын әр жағы ретінде

дербестікпен сипатталады. Алайда, олардың арасында диалектикалық өзара байланыс бар. Сонымен қатар, қоғамда қарым-қатынас заңдарына бағынатын іс-әрекет түрлері көп. Білім берудің кез келген буынындағы педагогикалық іс-әрекет – солардың бірі. Осы орайда қарым-қатынастың маңызын В.А.Кан-Калик «Педагогикалық процесстерде өзара қатынасқа оқыту мен тәрбиелеудің көп құрамды пирамидасы тұрғызылады; сол арқылы педагогтің балаларды білуі мүмкін болады; баланың өзін-өзі жасампаздықпен дамуына жағдай жасалады» деп түсіндірген [2-36б].

Расында, педагогикалық іс-әрекеттің негзгі формалары қарым-қатынас жағдайы болып табылады. Дәріс,семинар,емтихан, бақылау кезінде және рефератты,курстық жұмысты, диплом жұмысын қорғау – бәрі оқытушымен білімгерлер арасындағы өзара әрекеттесу, өзара қатынас арқылы жүзеге асырылады. Сондай-ақ, білім берудің көптеген жаңа тұрғыларының психологиялық мазмұны «субъект-объект» негізіндегі емес, «субъект-субъект» негізіндегі өзара әрекеттесу мен өзара қатынастың приоритетті болуымен ерекшеленеді. Ал, білім берудегі қиындықтардың көп бөлігі кәсибі педагогикалық қарым-қатынастың диформациясының салдары екенін педагогикалық психология саласындағы зерттеулер көрсетеді. Оқытушы мен білімгерлердің арақатынасы әрқашанда біркелкі жақсы бола бермейді, оған өзара қарым-қатынастағы бақталастық әсер етуі, тіпті жай ғана қарым-қатынастың өзінен де кикілжің пайда болуы мүмкін. Оның пайда болу себептері әртүрлі педагогикалық кикілжіңнің әлеуметтік-психологиялық механизімі сияты, жеке тұлғалық кикілжіңдер де болады. Ол педагог пен студент арасындағы қарым-қатынастың бұзылуы ретінде айқын көрініс береді, соңынан оқытушының өз ұстанымын бекітуге тырысуы және оқушыны әділетсіздікке қарсы шығаруға тырысумен жалғасады. Міне, сол үрдісте қарым-қатынастағы кедергілер педагогикалық кикілжіңнің механизмін түсіну үшін оның формуласын анықтау қажет. *Кикілжің* – күреске әкелетін, қайшылықтар мен себептердің әсерінен туындайтын жанжал. Оқытушы ұжымның арасында болатын кикілжіңнің себептері: бір-біріне әдеттен тыс қылықтар таныту; сабақ кестесінің дұрыс қойылмауы; оқу орында ойластырылмаған жаңа өзгерістер; өзгенің міндеттерін нақты бір оқытушыға жүктеп қою; педагогикалық жүктеменің тең бөлінбеуі; әкімшілік қянат және қаржылық қысым; әлеуметтік-педагогикалық үдерістегі өзге де оқытушылар тарапынан болған әділетсіз кінәлауға оқытушының қорғансыздығы, білім берудің жоғары органдарының қызметкерлері, студенттердің ата-аналары және олардың өздері.Оқытушылар ортасындағы болатын кикілжіңнің осы аталған түрлерін біріктіретін болсақ,оларды екі негізге енгізуге болады.

1. Қарым-қатынас мәселесі, мысалы: ашушаңдық, өзгелердің кемшіліктеріне төзімсіздік таныту, өз-өзіне жоғары баға беру, психологиялық үйлесімсіздік және тағы басқадай.

2. Білім беру мекемесінің «Бастық – бағынушы» қағидасы бойынша құрылған, ескерілген әкімшілік басқару жүйесі.

Кикілжіңнің педагогикалық себептері: Әдетте, мұндай себептерге мыналар жатады:

– оқытушының сабақ үстінде студенттің мінез-құлқын бақылауына мүмкіндігі аз;

– кикілжің жағдайында қаншалықты куәгерлер, өзге студенттердің болуына қарамастан, педагогтің өзінің әлеуметтік мәртебесін сақтап қалуға тырысуы;

– студенттің кикілжің әрекетіне оқытушының баға беруі, оның әдеттері, жеке бас ерекшеліктері туралы мәліметтің аз болуы;

– оқытушы мен жекелеген студенттер арасындағы мінез қатынасы;

– «Қатандық зиян келтірмейді» ұранына негізделген қарым-қатынас түрі;

– Оқытушының жеке тұлғалық сапасы (көңілді адам болуы, кек алушылық, ашушаңдық);

– Педагогикалық кикілжіңнің төмен деңгейі.

Кикілжің себептерінің қатарына төмендегілерді де қосамыз

(Е.Е.Акимова бойынша):

– Теория мен практика арсындағы қарама-қайшылық;

– Бір ақпаратқа пікір білдіру кезіндегі қарама-қарсы пікірлер қақтығысы.

Осыған байланысты педагогикалық кикілжің былай болады:

– кенеттен пайда болатын кикілжіңдер, олар қарым-қатынас кезінде туады, оның себептері жеке тұлғалық немесе мінез-құлықтық;

– біртіндеп пайда болатын кикілжіңдер, бұл да арым-қатынас кезінде туады немесе айқын мақсат негізінде бәрі пән аясында болады;

Арнайы оқытылатын кикілжіңдер, олар оқу пәндері аясында жүзеге асырылады, сондықтан арнаулы оқу пәндері ретінде оқу жоспары мазмұнында қосылады («Педагогикалық технология», «Педагогикалық шеберлік негіздері», «Психология және адам дамуы ») және ақпараттық мақсатқа ие болады [5].

Көп жағдайда төменгі курс студенттері үшін оқыту үрдісінде қарым-қатынастың кедергілері байқалып отырады. Өйткені білімгерлер әр мектептен әр түрлі ортадан еледі,содан жаңа ортадаға бейімделеді.Оқу үрдісіндегі жауапкершілік және студенттік өмірдің ағашқы кезеңдегі қиындықтарға, өзіндік жұмыс жасау қабілетінің әлі дамиқоймағандығы және сессия алдындағы қиындықтар, үкен жауапкершілік кейде студенттерді қажытып, кедергілер туғызады.

Педагогикалық қарым-қатынас оқытушы мен студенттер арасындағы өзара әрекеттесу ретінде анықталады. Бұл, өзара әрекеттесу оқытушы мен студенттердің бірлескен іс-әрекетіндегі байланыстар, өзара ықпалдар болып табылады. Білімгерлер қарым-қатынас барысындағы кедергілер біреуінің қиындықтары тек осы процестің өзінде бастан кешіріп отырғанының іс-әрекетіне, жағдайға ғана, сондай-ақ қарым-қатынастың басқада мүшелеріне, атап айтқанда, кері байланыс арнасы арқылы осы жағдайда болып тұрған педагогқа да әсер етеді. Педагог кедергілерді жойып, қарым-қатынас пен іс-әрекетті жалғастырады. Оқыту үрдісінде өзара әрекеттесу түрлі сипатқа ие болады. Олар былайша көрінеді:1. бірлескен іс-әрекет арқылы топтағы **ықпалдастық.** 2. топтағы **өзара бәсекелестік**. 3. Топтағы **кикілжің**. Бұлар оқыту үрдісінде білімгерлердің күнделікті іс-әрекетінде байқалады. Көп жағдайда оқыту үрдісінде бәсекелестік деңгейде кедергілердің бірі кикілжінжердің туындауы.

Қарама-қайшы кикілжіңнің шешімі. «Студент–студент». Кикілжіңнің себебі: қақтығыс басталған жерді саралау. Әр бөлмеде қарсыластар жеке-жеке түсініктеме береді. Мұнымен қоса, кикілжің өзінің қысымын жоғалта бастайды.

*Кикілжің барысында туған ашуды жою.*Педагог өзіне кикілжің себепкерлерін шақырғанда, оларға өз пікірлерін толық айтып шығуға мүмкіндік береді. Мұнда айтып жатқан адамды асықтырмай, оның сөзін бөлмеу керек.

Мақтану. Кикілжіңге қатысқандардың біреуін тыңдағанда, оның жақсы жақтарын ғана айту керек.

Оқиғаның шешілуі. Кикілжің шиеленісе бастағанда, бір-біріне сенбегенде, екі адаммен жекелей сөйлесіп, оларды барынша тыныштандыру керек. Ең тиімді жолы – біреу оның қарсыласының жақсы жақтарын айтып, оларды тыныштыққа шақырғаны дұрыс. Бірақ ол адам оларды достастыру үшін айтып жатқанын білмеуі және тіпті сезбеуі керек [4-19б].

Ол үшін көп уақыт кикілжіңге байланысты емес оқиға айтылады және ренжулі студент өзінің қарсыласының жақсы жағын естігенде, өз қылығы жайлы ойлана бастайды.

*Қарсыласына айтқан сөздердің қайталануы.*Үлкен адам қатысушылардың біреуінен 2-3 рет соңғы сөздерін қайталауын сұрайды. Сонымен қатар ол осы дау-дамайдың күшін біраз болса да жояды. Біреуі өзінің орнына екінші адамды қояды немесе керісінше болып, әйтеуір мәселені шешеді. Бірақ бұл – өте күрделі үдеріс.

Білім беру жүйесінің барлық буынында педагогикалық іс-әрекеттің тиімділігі оқытушы мен білім алушылардың өзара әркеттесуі мен өзара қатынас жасау деңгейлерімен анықталады. Сондықтан, оқытушының қарым-қатынасты тиімді ұйымдастыра алуы жоғары мектептегі де оқу тәрбие іс-әрекетің жасампаздықпен жетілдіруге шарт болып табылады.

Өзара әрекеттестік “субъект-объект” емес, “*субъект-субъект*” негізінде, диалогтік сипатта болуы үшін, төмендегі шарттар орындалуы қажет:

1. Әлеуметтік рөлдер мен әлеуметтік статусына қарамастан, оқытушы мен студенттердің *психологиялық ұстанымдарының тепе-теңі*болуы;
2. Оқытушы мен студеттер бір-бірінің қарым-қатынастағы *белсенділіктерінің тепе-теңі* екендігін саналы түрде аңғарып, оны іс жүзінде қолдана алуы;
3. Оқушы мен студенттердің өзара тепе-теңдікті сақтай отырып, бір-біріне *психологиялық қолдау* көрсете алуы;

Олай болса, оқытушы мен білімгерлердің психологиялық процесте қандай жағдай болмасын өз дербестіктерін сақтай алуы; психологиялық мәдениет негізінде өздерінің коммуникациялық әрекеттерін реттей алуы; бір-біріне әрқашан қарым-қатынастың субъектісі болуға мүмкіндік беруі олардың өзара әрекеттестігінің ерекшеліктерін көрсетеді. Сондай-ақ *Р. Бейлз* [6-52б] өзара әрекеттесуді бақылау арқылы төрт категорияға талдайды. Осыған байланысты оқытушы мен студенттердің өзара әрекеттесу формасын айқындауға болады. Кейбір ережелерді орындау адамдармен жақсы қарым-қатынас орнатуға жәрдемдеседі:

- Кіммен де болсын тең дәрежеде, дөрекілік пен жағымпазданусыз қарым-қатынас жасау сұхбаттасушының жеке пікірін сыйлау;
- Кімдікі жөн, кімдікі теріс екенін анықтаудан аулақ болу;
- Бұйрық емес, өтініш деңгейінде қарым-қатынас жасау;

- Ыңғайлы шешімдер іздестіру;
- Өзгенің пікірін сыйлай білу;
- Өзгелердің тәжірибесін қабылдай білу;

Егер адам әңгімеге қалай кірісерін білмесе, сұхбат үшін кез-келген қызықты тақырыпты және өзі сөйлесетін қандай да бір жұмыспен айналысып отырмаған уақытты таңдап алу керек. Өзге адам сіз сияқты емес екенін әрқашан есте сақтап, кейбір нәрселерге, әсіресе қайшылықты жағдайларға оның көзқарасымен де қарай білу керек. Оқыту үрдісінде білімгерлермен жиі қарым-қатынаста болып, болашақ кәсіби маман ретінде мәдениетті, әдепті іскер тұлға ретінде қалыптастырсақ, онда қарым-қатынаста кедергілерді болдырмауға септігін тигіземіз.

1 Рубинштейн С.Л.Основы общей психологии.-СПб.,1999.
2 Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении.-М., 1997.
3 Р. С.Немов. Психология. 1-2 кітабы. Москва. 2004ж.
4 Р.Т. Игенбаева Жоғарғы мектеп педагогикасы. Алматы 2011ж.
5 Максимова Н.Е., Александров И.О., Тихомирова И.В. және т.б Структура и актуалгенез субъекта с позиций системно-эволюционного подхода//Психол.журн.-2004.-Т.25.-№1.-С.17-40
6 Талызина Н.Ф.Теорические проблемы программированного обучения.М.,1998.

Резюме

Психологические барьеры взаимоотношений студентов в процессе обучения

Мамекова А.Т. магистр,Жетысуский государственный университет имени И.Жансугурова.

В данной статье автор описывает социально-психологическую взаимосвязь между субъектами учебно-воспитательного процесса в процессе педагогического общения как явление. Особенностью педагогического общения является выполнение субъектами общения социальных, ролевых и деловых ролей. В действительности ситуации общения является основными формами педагогической деятельности. Лекции, семинары, экзамены, рефераты,_контрольные работы, защита курсовых и дипломных работ все происходит в процессе взаимного сотрудничества и общения. В соответствии с новыми подходами в образовании, в процессе общения понятие «объект-субъект» переходит в «субъект-субъект» как один из приоритетов. А трудности межличностного педагогического общения в процессе преподавания рассматриваются в разделах педагогической психологии. В процессе педагогического общения между преподавателем и студентами могут возникать трудности межличностного характера, психологические барьеры. В соответствии с этим педагог должен обозначить свою профессиональную позицию в общении со студентами

Ключевые слова: общение, субъект, социальная психология, проблема, противоречие, педагогическое общение.

Summary

A.T. Mamekova *–master,*Department of Pedagogy and Psychology of Zhetysu State University.

Students interactive psychological bareers in the puecess of learning

Abstract of the article

In this article, the author describes the social and psychological relationship between the subjects of the educational process in the course of pedagogical dialogue as a phenomenon. The peculiarity of pedagogical communication is the performance by subjects of dialogue social, role-playing and business roles. In reality, the situatios of dialogues is the main form of pedagogical activity. Lectures, seminars, exams, essays, test papers, defense of term papers and diploma, all these happens in the process of mutual cooperation and communication. In accordance with new approaches in education, in the process of communicating the concept of "object-subject" becomes to "subject-subject" as one of the priorities. And the difficulty of interpersonal pedagogicalcommunication in process of teaching are discussed in the sections of educational psychology. In the process of pedagogical communication between teachers and students can arise character of interpersonal difficulties and psychological barrier. Accordingly, the teacher should indicate their professional attitude in dealing with students.

In the process of pedagogical communication between teachers and students interpersonal difficulties can arise character, psychological barery. Accordingly, the teacher should indicate their professional attitude in dealing with students

Keywords:communication, subject, social psychology, the problem of condradiction, pedagogical communication.

ӘОЖ 37.091.33:159.9

«ПСИХОЛОГИЯ ЖӘНЕ АДАМ ДАМУЫ» ПӘНІН ОҚЫТУДА ИНТЕРБЕЛСЕНДІ ӘДІСТЕРДІ ПАЙДАЛАНУДЫҢ КЕЙБІР МҮМКІНДІКТЕРІ

А.С. Нуржигитов – педагогика және психология магистрі, аға оқытушы,
М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан Мемлекеттік Университеті
anurzhighitov@mail.ru

Бұл мақалада психология және адам даму пәнінде интнрбелсенді әдістерді қолдану мүмкіндіктері қаралған. Интербелсенді әдістерді оқу процессіне ендіру аса өзекті мәселенің бірі болып отыр. Себебі бүгінгі уақыттағы әлемнің әр аймағындағы қарқынды жүріп отырған жаһандық өзгерістер, болашақ осы елдің тұтқасы ретінде жастарды білімді, саналы, ұшқыр ойлығана емес сонымен қатар жедел шешім қабылдап өз бойындағы қабілеттері мен іскерліктерін өзгермелі ортада тиімді пайдаланып, жаңа жағдайға икемделе алатын етіп тәрбиелеуді қажет етуде. Бұл жөнінде Ел басы Қазақстан халқына жолдауыда. «Сәт сайын құбылған аласапыран заманға сай амал болуы керек. Ең жақсы жоспар – уақыт талабына бейімделе алатын жоспар» дей отырып бүгінгі уақыттың талабын ерекше атап өтеді.

Интербелсенді әдістердің дәстүрлі әдістерден ерекшеліктерін зерттеушілер өз еңбектерінде былайда сипаттап жатады. «Егерде дәстүрлі «білім беру» өз мақсаты мен мағынасын нақты белгіленген білім жиынтығын игерумен шектесе, ... Ал интербелсенді әдістер мен тәсілдер .... Таным әрекеттерін ұйымдастырудың арнаулы әдістемесі ретінде интербелсенді оқыту білім игеру процесіне қатысушылардың тиімді қарым-катынасына негізделеді» дей отырып былайша анықтама береді... Интербелсенді әдістер – үйренуші мен үйренушілердің өзара әрекеттесуін оқытудың негізі деп танитын және сондай қатынасқа жағдай жасайтын әдістер.

Түйін сөздер: психология, даму, әдіс, интербелсенді әдіс, пресс-конференция, екеуленген дәріс, елестету дәріс, кейс-стади

Бүгінгі уақыттағы әлемнің әр аймағындағы қарқынды жүріп отырған жаһандық өзгерістер, болашақ осы елдің тұтқасы ретінде жастарды білімді, саналы, ұшқыр ойлығана емес сонымен қатар жедел шешім қабылдап өз бойындағы қабілеттері мен іскерліктерін өзгермелі ортада тиімді пайдаланып, жаңа жағдайға икемделе алатын етіп тәрбиелеуді қажет етуде. Бұл жөнінде Ел басы Нұрсылтан Әбішұлы Назарбаев 2015 жылғы 30 қараша айындағы Қазақстан халқына жолдауыда. «Сәт сайын құбылған аласапыран заманға сай амал болуы керек. Ең жақсы жоспар – уақыт талабына бейімделе алатын жоспар» дей отырып бүгінгі уақыттың талабын ерекше атап өтеді. Дәл осы жолдауында Ел басы ел тәуелсіздігі мен ұлт мұраты мен келер ұрпақ болашағы жөнінде де ой толғайды. Бүгінгі жас ұрпақты елдің ертеңі, ұлт мұратының келешегі екендігі даусыз. Ал еліміздегі жастардың көптеп шоғырланатын жері жоғарғы оу орыны екендігін ескерер болсақ, бүгінгі уақыттың еліміздегі жоғарғы оқу орынындарына артар жүгі мен қояр талабының аз еместігін байқаған болар едік[1].

Жоғары оқу орындарының көтеріліп отырған мәселеге қатысты көптеген міндеттерінің бірі, инетербелсенді әдістерде кеңінен пайдалану арқылы, оқу процессін тиімді ұйымдастыру. Бұл жағдай өз кезегінде жастардың танымдық қызығушылықтарын арттырып, белсенді білім алуына себеп болады. Осы мақсатты алға қойған еліміздегі жоғарғы білім беру ошақтарында оқытудың интер-белсенді әдістері белсенді қолға алынып жақсы нәтижеге қол жеткізуге көптеп көңіл бөлінуде. Тіпті осы мәселеге қатысты Қазақстан Республикасының президенті Нұрсылтан Әбішұлы Назарбаев 2012 жылдың 27 қаңтарындағы жолдауында оқыту үрдісіне қазіргі заманғы әдістемелер мен технологияларды енгізуді білім беру жүйесін жаңғыртудағы аса маңызды міндеттердің бірі ретінде атап көрсетті [2].

Сонымен қатар елімізде 2012 жылдан бері қарай интербелсенді әдістерді интенсивті түрде білім беру ұйымдарына ендіру мақсатында «Өрлеу» бағдарламасы өз жұмысын атқаруда. Осы секілді көптеген жұмыстар аталмыш мәселенің төңірегінде белсенді қолға алынуда. Алайда бұл жағдай, мәселеге қатысты жұмыстың барлығы өз шешімін тапқан, басқа қандайда бір шаруаны атқарудың не жұмыс жүргізудің қажеті жоқ дегенді білдірмейді. Себебі жоғарыда талданып өткен зерделеу жұмыстары интербелсенді әдістерді жоғарғы оқу орындарын да оның ішінде «Психология және адам дамуы» пәнінен өтілетін сабақтардың мазмұнына ендірудің көптеген мүмкіндіктері бар екендігін және интербелсенді әдістерді ендірудің уақыт талабы екендігін көрсетіп отыр.

Ал енді «Психология және адам дамуы» пәнінде интербелсенді әдістерді қолданудың қандай мүмкіндіктері бар екендігін, сонымен қатар жалпы интербелсенді әдіс дегеніміздің өзі не? Қаралып отырған мәселенің бастауы қайда? Деген сұрақтарды талдап өтелік.

Ғылыми педагогикалық әдебиеттерде оқу процессіне қатысушылардың танымдық қызығушылықтарын арттыру мәселесіне ежелден ақ ерекше назар аударылып, қолданыста болғандығын айта келіп. Бұл мәселеге жиырмасыншы ғасырдың 80 жылдары жоғары басымдық берілгендігі, оқушылардың танымдық әрекеттеріне түрткі болу мақсатында танымдық ойындарды ұйымдастыру белсенді жолға қойылғандығы жөнінде баяндалады[3.503б].

Жалпы педагогикалық тәжірибеде іс-әрекеттің белсенділігін арттыру әдістері бұрыннан қолданылып келе жатқан әдістердің бірі. Бұл әдістің қолданылу мақсаты, оқыту үрдісінде қатысушылардың белсенділігін арттыру. Ал интербелсенді әдістер соңғы жылдарда көтеріліп отырған мәселе болған мен, бұл жөнінде соңғы уақыттағы ғылыми педагогикалық әдебиеттерде көптеп сөз етіледі. Бұл әдістің өзіндік ерекшелігін оқу процессіне қатысушының белсенділігін артып және жеке тұлғалық қасиеттердін дамытудың көзделуімен түсіндіреді. Жалпы кейбір ғылыми педагогикалық әдебиеттерде интербелсенді әдістердің дәстүрлі әдістерден ерекшеліктерін былайша сипаттап жатады. «Егерде дәстүрлі «білім беру» өз мақсаты мен мағынасын нақты белгіленген ..... білім жиынтығын игерумен шектесе, ... Ал интербелсенді әдістер мен тәсілдер .... Таным әрекеттерін ұйымдастырудың арнаулы әдістемесі ретінде интербелсенді оқу/оқыту білім игеру процесіне қатысушылардың (үйренуші мен үйренушілсрдің) тиімді қарым-катынасына негізделеді» дей отырып былайша анықтама береді. «Интербелсенді әдістер - үйренуші мен үйренушілердің өзара әрекеттесуін оқу/оқытудың негізі деп танитын және сондай қатынасқа жағдай жасайтын әдістер» [4.63б].

Интербелсенді оқыту әдісі жеке тұлғаға бағытталған оқыту әдісіне көбірек ұқсайды. Себебі мұнда қатысуышлар мен педагогтар бірдей субъекті ретінде әрекет етіп, белсенділік көрсетеді. Мұндағы педагогтың оқу процесін ұйымдастырушысы ретінде ғана қатысуы, интербелсенді әдістің бір артықшылығы болып табылады. Себебі мұнда қатысушылар өзара қарым-қатынас жасап тәжірибе жинақтауға мүмкіндік алады. Мұнымен қатар «Психология және адам дамуы» пәні Интербелсенді әдістерді қолданудың бірнеше артықшылықтарын атап өтуге болады:

Біріншіден интербелсенді әдістер, қатысушылардың нақты тәжірибелік жұмыстарда өз білімін шығармашылық тұрғыдан пайдалануна, қойылып отырған мәселені нақты түсініп, жаңа білімді меңгеру іс-әрекеттерінің белсенді жүруіне себеп болады. Психология және адам дамуы сабағында интербелсенді әдістер тұрақты түрде қолданылып отыру, қатысушылардың менікі дұрыс емес деп, қате пікір айту қорқынышынан арылып, оқытушыға деген сенімінің артуына себеп болады;

Екіншіден интербелсенді әдістер оқу процессінің мағыналы болуына, қатысушыларды нақты іс-әрекетке итермелеп, өзбетінше және топпен бірге зерттеу жүргізе отырып талқыланып отырған мәселеге белсене араласуна септігін тигізеді;

Үшіншіден жағдайдан шығудың жаңа мүмкіндіктерін тауып, жан-жақты ой қорыта білу мүмкіндіктерінің қалыптасуына себеп болады: өзінің қарсыласына төзімділікпен, түсіністікпен қарым-қатынас жасау, өзгенің пікірін сабырмен тыңдай алу деген сияқты қасиеттерінің қалыптасуна сонымен қатар пайда болған мәселені өз бетінше танып, осыған қатысты өзінің өмірлік құндылықтары мен ұстанымын түйінді оймен жеткізуге үйренеді.

Төртіншіден интербелсенді оқыту қатысушылардың алған білімі мен білімдерін түрлі жағдайға бейімдей отырып, адамгершілік тұрғысында қолдана білуге үйретеді. Осылай тізеберсек интербелсенді әдістердің әрине берері мол. Бұл әдістерді лекция сабақтарында қолдану олардың тиімділігін арттырады. Мысалы ретінде қарастырар болсақ дәріс сабағын ұйымдастыруда қолданылатын әдістің түрін ескере отырып проблемалық дәріс, елестету дәріс, екеуленген дәріс, қателігі алдын-ала жоспарланған әдіс, пресс-конференция дәріс, кеңес-дәріс, сөз сайыс-дәріс, нақты жағдаятты дәріс, кеңес дәріс, кері байланыс, бағдарланған топтық кеңес деген түрлері бөлуге болады. Қателіктері алдын-ала жоспарланған лекцияларды ұйымдастыруда оқытушы тақырыпты жариялағаннан соң түрлі қателіктердің жоспарланғандығын ескертеді. Мұндағы студенттердің міндеті қателіктерді тауып соңынан кеткен қателіктерді көрсету болып табылады. Проблемалық лекция. Мұнда оқытушы қандайда бір мәселені алға тарта отырып, студенттерді мәселені талқылауға шақырады. Екеуленген дәріс мұнда бір тақырыпты аудиториямен бірге екі оқытушы талдайды және қаралып отырған мәселеге қатысты өз көзқарастарын, болжамдарымен, қорытынды пікірлерін алға тартады. Елестету дәріс мұнда дәріс барысы түрлі кестелер мен схемаларды, суреттерді, тірек сызбаларды көрсету арқылы жүзеге асады. Пресс-конференция дәріс. Мұнда оқытушы студенттерден қаралып отырған тақырыпқа қатысты, өздерін қызықтыратын сұрақтарды жазба түрінде өзіне ұсынуын сұрайды. Сұрақтарды алғаннан соң оқытушы сұрақтарды бір жүйеге келтіріп, қаралған сұрақтардың төңірегінде дәрісті өткізеді.

Жалпы алғанда интербелсенді әдістерді «Психология және адам дамуы» пәнінен өткізілетін сабақтың кез-келген түрінде қолдануға болады. Бір айта кетерлігі бұл әдістер лекция не практикалық сабақтар және студенттердің өзіндік жұмыстарын ұйымдастыруда ғана қолданыс табады деп ерекшеленбейді. Мұнда біз әдістердің ми шабулы, баскет-әдіс, жобалау әдісі, ассоциограмма, ойындық технологиялар оның ішінде іскерлік ойындар, ұйымдастырушылық іскерлік ойындар, рөлдік ойындар, ойындық емес имитациялық әдістер оның ішінде кейс-әдіс, проблемалық оқыту әдістерін көрсетуге болады. Бұлардың арасындағы оқытудың кейс-стади әдісіне мысал ретінде ерекше тоқталуға болады. Бұл әдістің басты ерекшелігі, қатысуышлардың қалыптасқан қандайда бір жағдайды талқыға салып, зерделеумен байланыстылығы. Мұнда студенттер оқытушының алдын-ала даярлаған мәселелік жағдайды шешеді. Мысал ретінде «Психология және адам дамуы» пәнінен бір тақырыпқа қатысты проблемалық әдіске тоқтала кетейік. Сонымен оқытушы проблемалық сұрақты былайша ұсынуы мүмкін. «Сіз барған сыныпта 35 бала оқиды. Ондағы балалардың бесеуінің бойы 175см жуық, 6 баланың бойы 130см жуық, 15 баланың бойы 110см жуық, қалған балалардың бойының ұзындығы 100-90 см және одан төмен. Балалардың арасында есту қабілеті төмен балалар және көзі нашар көретін балалар да жоқ емес. Оқу-тәрбие үрдісінің тиімділігін арттыру мақсатындағы сіздің ары-қарайғы әрекетіңіз қандай болмақ»?

Студенттің жоспары: Оқушыларды зерттеу жұмыстарын жүргізу. Зерттеу жұмыстарының нәтижесіне қарай оқушыларды ұйымдастыру. Ұйымдастырылған жұмыстың нәтижесін талдау, өзіне есеп беру

Қатысушының міндеті. Топтық жоба ретінде, кіші топтарға біріге отырып оқу-тәрбие процессінің тиімділігін аталмыш мәселеге қатысты арттырудың жоспарын жасау. Мұндағы басым мүмкіндіктерді анықтау. Жұмыс барысында түйсіктердің түріне, олардың заңдылықтарына т.б. тақырыпта көтерілетін мәселелерге нақтырақ тоқталу.

Жалпы қорыта айтқанда оқыту процессінде интербелсенді әдістерді қолдану қатысуышлардың танымдық белсенділігінің артуына ғана емес, сонымен қатар қатысушаларды бір-бірімен еркін қарым-қатынасқа түсуіне мүмкіндік жасап бірлесе әрекет етуге, өз бетінше ізденіп, шешім қабылдауға, жылдам әрі жан-жақты, тереңнен ойлауға үйретеді.

1 Мемлекет басшысы Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы. 2015 жылғы 30 қараша «ҚАЗАҚСТАН ЖАҢА ЖАҺАНДЫҚ НАҚТЫ АХУАЛДА: ӨСІМ, РЕФОРМАЛАР, ДАМУ» Қазақстан 2050. http://www.akorda.kz/kz/addresses/memleket-basshysy-nnazarbaevtyn-kazakstan-halkyna-zholdauy-2015-zhylgy-30-karasha

2 ҚР Президенті Н.Ә.Назарбаевтың 2012 ж. Халыққа жолдауы http://www.karlib.kz/index.php/kz/prezident-zholdauy/186-aza-stan-respulikasyny-prezidenti-n-nazarbaevty-aza-stan-khal-yna-zholdauy-2012-zhyl-y-27-a-tar

3 Подласый И. П. «Педагогика» М.:Гуманит.изд.центр ВЛАДОС, 2000. – Кн.1: Общие основы. Процесс обучения. – 576 с.

4 Әлімов Асхат. Ә Интербелсенді әдістерді жоғары оқу орындарында қолдану. Оқу құралы - Алматы, 2009. - 328 бет.

Резюме

Некоторые возможности использование интерактивных методов в предмете «Психология и развитие человека»

Нуржигитов А.С. – магистр педагогики и психологии, старший преподаватель., Южно-Казахстанский государственный университет имени М. Ауезова

В данной статье анализируется проблема использования интерактивных методов обучения в процессе преподавания дисциплины «Психология и развитие человека». Внедрение интерактивных методов обучения в учебном процессе является одним из наиболее актуальных вопросов на сегодняшний день.

В современных мировых глобальных изменениях, главным условием адаптации образованной личности является наличие у нее мобильности мышления, навыков оперативности в развитии их решений. Это озвучено в Посланиях Президента к нации. «К каждому изменению в момент хаоса должен быть применен современный подход. Лучший план - это план, который может адаптироваться к требованиям нашего времени».

Многие исследователи в своих трудах описывают интерактивный метод так. «Если раньше традиционные методы использовали ради обучения определенных знаний. А интерактивные методы используются не только ради активности учащихся, эти методы используются чтобы мы могли развивать обучение учащихся и нестандартное мышление».

Ключевые слова: психология, развитие, метод, интерактивный метод, пресс-конференции, лекция вдвоем, лекции визуальизация, кейс-стади

Summary

Some possibilities to use interactive methods in the subject " psychology and human development"

Nurzhigitov A. S. - Master of Pedagogy and Psychology., Senior Lecturer., South-Kazakhstan State University named after M.Auezov

This article properly analyzes the usage of interactive teaching methods in the teaching of discipline «Psychology and Human Development». Nowadays implementation of interactive teaching methods in the educational process is one of the most pressing issues.

In today's world of global changes, the main condition for adaptation of educated person is to possessing such qualities as mobility, speed skills in the decisions of their development. It was announced in the President's message to the Nation. «To each change in the moment of chaos should be applied modern approach».

«However, it will be allocated to the requirements of the present time». The best plan - a plan that can adapt and suit for the present times. « Many researchers in their wot described interactive method as: «If earlier traditional methods used for teaching certain knowledge. And interactive methods are used not only for the activity of the students, these methods are used so that we can develop the learning of students and thinking outside the box»

Keywords: psychology, development, method, interactive method, a press conference, the lecture together, vizualizatsiya lectures , case studies

UDK 001. 895: 811.111

COMMUNICATIVE LANGUAGETEACHING

Zabira B.Yeshimbetova – Candidate of Pedagogical Science, akerke-zake62@mail.ru

This article is devotedto propose in CLT also implied new roles in the classroom for teachers and learners. Learners now had to participate in classroom activities that were based on a cooperative rather than individualistic approach to learning. Students had to become comfortable with listening to their peers in group work or pair work tasks, rather than relying on the teacher for a model. They were expected to take on a greater degree of responsibility for their own learning. And teachers now had to assume the role of facilitator and monitor.

Communicative language teaching can be understood as a set of principles about the goals of language teaching, how learners learn a language, the kinds of classroom activities that best facilitate learning, and the roles of teachers and learners in the classroom.

Keywords*:* communication, one's developing communicative competence, communicative language teaching, competence, to the field of methodology, as memorization of dialogs and drills, and toward the use of pair work activities, role plays, group work activities and project work.

Perhaps the majority of language teachers today, when asked to identify the methodology they employ in their classrooms, mention "communicative" as the methodology of choice. However, when pressed to give a detailed account of what they mean by "communicative," explanations vary widely. Does communicative language teaching, or CLT, mean teaching conversation, an absence of grammar in a course, or an emphasis on open-ended discussion activities as the main features of a course? What do you understand by communicative language teaching?

Task 1

Which of the statements below do you think characterizes communicative language teaching?

1. People learn a language best when using it to do things rather than through studying how language works and practicing rules.
2. Grammar is no longer important in language teaching.
3. People learn a language through communicating in it.
4. Errors are not important in speaking a language.
5. CLT is only concerned with teaching speaking.
6. Classroom activities should be meaningful and involve real communication.
7. Dialogs are not used in CLT.
8. Both accuracy and fluency are goals in CLT.
9. CLT is usually described as a method of teaching.

Communicative language teaching can be understood as a set of principles about the goals of language teaching, how learners learn a language, the kinds of classroom activities that best facilitate learning, and the roles of teachers and learners in the classroom.

Communicative language teaching sets as its goal the teaching of communicative competence.What does this term mean? Perhaps we can clarify this term by first comparing it with the concept of grammatical competence.

Grammatical Communicative Language Teaching Todaycompetence refers to the knowledge we have of a language that accounts for our ability to produce sentences in a language. It refers to knowledge of the building blocks of sentences (e.g., parts of speech, tenses, phrases, clauses, sentence patterns) and how sentences are formed. Grammatical competence is the focus of many grammar practice books, which typically present a rule of grammar on one page, and provide exercises to practice using the rule on the other page. The unit of analysis and practice is typically the sentence. While grammatical competence is an important dimension of language learning, it is clearly not all that is involved in learning a language since one can master the rules of sentence formation in a language and still not be very successful at being able to use the language for meaningful communication. It is the latter capacity which is understood by the term communicative competence.

Communicative competence includes the following aspects of language knowledge:

1. Knowing how to use language for a range of different purposes and functions.
2. Knowing how to vary our use of language according to the setting and the participants (e.g., knowing when to use formal and informal speech or when to use language appropriately for written as opposed to spoken communication).
3. Knowing how to produce and understand different types of texts (e.g., narratives, reports, interviews, conversations).
4. Knowing how to maintain communication despite having limitations in one's language knowledge (e.g., through using different kinds of communication strategies).

Task 2

Consider the following sentences that are all requests for someone to open a door. Imagine that the context is normal communication between two friends. Check if you think they conform to the rules of grammatical competence (**GC**),communicative competence (**CC**), or both.

GCCC

1. Please to opens door.- -
2. I want the door to be opened by you. - -
3. Would you be so terribly kind as to open the door for me? - -
4. Could you open the door? - -
5. To opening the door for me. - -
6. Would you mind opening the door? - -
7. The opening of the door is what I request. - -

How Learners Learn a Language. Our understanding of the processes of second language learning has changed considerably in the last years and CLT is partly a response to these changes in understanding. Earlier views of language learning focused primarily on the mastery of grammatical competence. Language learning was viewed as a process of mechanical habit formation. Good habits are formed by having students produce correct sentences and not through making mistakes. Errors were to be avoided through controlled opportunities for production (either written or spoken). By memorizing dialogs and performing drills, the chances of making mistakes were minimized. Learning was very much seen as under the control of the teacher.

In recent years, language learning has been viewed from a very different perspective. It is seen as resulting from processes such as:

- Interaction between the learner and users of the language.
- Collaborative creation of meaning.
- Creating meaningful and purposeful interaction through language.
- Negotiation of meaning as the learner and his or her interlocutor arrive at understanding.
- Learning through attending to the feedback learners get when they use the language.
- Paying attention to the language one hears (the input) and trying to incorporate new forms into one's developing communicative competence.
- Trying out and experimenting with different ways of saying things.

With Communicative language teaching began a movement away from traditional lesson formats where the focus was on mastery of different items of grammar and practice through controlled activities such as

memorization of dialogs and drills, and toward the use of pair work activities, role plays, group work activities and project work.

Task 3

Examine a classroom text, either a speaking text or a general English course book. Can you find examples of exercises that practice grammatical competence and those that practice communicative competence? Which kinds of activities predominate?

The Roles of Teachers and Learners in the Classroom. The type of classroom activities proposed in CLT also implied new roles in the classroom for teachers and learners. Learners now had to participate in classroom activities that were based on a cooperative rather than individualistic approach to learning. Students had to become comfortable with listening to their peers in group work or pair work tasks, rather than relying on the teacher for a model. They were expected to take on a greater degree of responsibility for their own learning. And teachers now had to assume the role of facilitator and monitor. Rather than being a model for correct speech and writing and one with the primary responsibility of making students produce plenty of error-free sentences, the teacher had to develop a different view of learners' errors and of her/his own role in facilitating language learning.

Task 4

What difficulties might students and teachers face because of changes in their roles in using a communicative methodology?

Communicative Language Teaching Today

In planning a language course, decisions have to be made about the content of the course, including decisions about what vocabulary and grammar to teach at the beginning, intermediate, and advanced levels, and which skills and microskills to teach and in what sequence. Decisions about these issues belong to the field of syllabus design or course design. Decisions about how best to teach the contents of a syllabus belong to the field of methodology. Language teaching has seen many changes in ideas about syllabus design and methodology in the last years, and Communicative Language Teaching prompted a rethinking of approaches to syllabus design and methodology.

Traditional approaches to language teaching gave priority to grammatical competence as the basis of language proficiency. They were based on the belief that grammar could be learned through direct instruction and through a methodology that made much use of repetitive practice and drilling. The approach to the teaching of grammar was a deductive one: students are presented with grammar rules and then given opportunities to practice using them, as opposed to an inductive approach in which students are given examples of sentences containing a grammar rule and asked to work out the rule for themselves. It was assumed that language learning meant building up a large repertoire of sentences and grammatical patterns and learning to produce these accurately and quickly in the appropriate situation. Once a basic command of the language was established through oral drilling and controlled practice, the four skills were introduced, usually in the sequence of speaking, listening, reading and writing.

Techniques that were often employed included memorization of dialogs, question-and-answer practice, substitution drills, and various forms of guided speaking and writing practice. Great attention to accurate pronunciation and accurate mastery of grammar was stressed from the very beginning stages of language learning, since it was assumed that if students made errors, these would quickly become a permanent part of the learner's speech.

A reaction to traditional language teaching approaches began and soon spread around the world as older methods such as Audiolingualism and Situational Language Teaching fell out of fashion. The centrality of grammar in language teaching and learning was questioned, since it was argued that language ability involved much more than grammatical competence. While grammatical competence was needed to produce grammatically correct sentences, attention shifted to the knowledge and skills needed to use grammar and other aspects of language appropriately for different communicative purposes such as making requests, giving advice, making suggestions, describing wishes and needs, and so on. What was needed in order to use language communicatively was communicative competence.

New approaches to language teaching were needed. Rather than simply specifying the grammar and vocabulary learners needed to master, it was argued that a syllabus should identify the following aspects of language use in order to be able to develop the learner's communicative competence:

1. As detailed a consideration as possible of the purposes for which the learner wishes to acquire the target language; for example, using English for business purposes, in the hotel industry, or for travel.

2. Some idea of the setting in which they will want to use the target language; for example, in an office, on an airplane, or in a store.

3. The socially defined role the learners will assume in the target language, as well as the role of their interlocutors; for example, as a traveler, as a salesperson talking to clients, or as a student in a school.

4. The communicative events in which the learners will participate: everyday situations, vocational or professional situations, academic situations, and so on; for example, making telephone calls, engaging in casual conversation, or taking part in a meeting.

5. The language functions involved in those events, or what the learner will be able to do with or through the language; for example, making introductions, giving explanations, or describing plans.

6. The notions or concepts involved, or what the learner will need to be able to talk about; for example, leisure, finance, history.

7. The skills involved in the "knitting together" of discourse: discourse and rhetorical skills; for example, storytelling, giving an effective business presentation

8. The variety or varieties of the target language that will be needed, such as American or British English, and the levels in the spoken and written language which the learners will need to reach.

9. The grammatical content that will be needed.

10. The lexical content, or vocabulary, that will be needed.

A traditional language syllabus usually specified the vocabulary students needed to learn and the grammatical items they should master, normally graded across levels from beginner to advanced.

1 Auerbach, E. R.(1986). Competency-Based ESL: One Step Forward or Two Steps Back? TESOL Quarterly,20 (3).

2 Beglar, David, and Alan Hunt(2002). Implementing task-based language teaching. In Jack Richards and Willy Renandya (eds). Methodology in Language Teaching: An Anthology of Current Practice. New York: Cambridge University Press.

3 Brumfit, Christopher (1984). Communicative Methodology in Language Teaching. Cambridge: Cambridge University Press.

4 Clarke, M., and S. Silberstein (1977). Toward a realization of Psycholinguistic principles in the ESL reading class. Language Learning,27 (1), 48–65.

5 Feez, S., and H. Joyce (1998). Text-Based Syllabus Design. Australia: Macquarie University

6 Krahnke, K. (1987). Approaches to Syllabus design for Foreign Language Teaching. Washington, DC: Center for Applied Linguistics.

7 Littlejohn, A., and D. Hicks(1996). Cambridge English for Schools.Cambridge: Cambridge University Press.

Түйіндеме

Тілдік қарым-қатынасқа үйрету

З.Б. Ешімбетова– педагогика ғылымдарының кандидаты, akerke-zake62@mail.ru

Берілген мақалада шет тілін әртүрлі топтарда оқытудың әдістері мен тәсілдері қарастырылады. Бұл әдістер студенттердің коммуникативті құзыреттілігін қалыптастыру мен оқыту барысында тілдік дағдыларды қолдануға негізделген. Тәсілдерді қолданудың тиімді және тиімсіз жақтары қарастырылды. Термин «коммуникативтік құзыреттілік» шет тілін оқытудың заманауи әдістерін негізгі ұғымдары бірі болып табылады. түрлі ғалымдар түрлі тұжырымдамалар мен олардың интерпретациясын ұсынады жергілікті зерттеушілердің еңбектеріндегі, оның компоненттік құрамы талданады. Студенттерді оқыту барысында шет тілі, яғни, негізгі коммуникативтік мақсаты болып табылады, ауызша тіл басқа адамды түсіну қабілетін білдіреді практикалық дағдылар тілдік түсіністік оқып және жазбаша түрде өз ойын білдіруге, «коммуникативтік құзыреттілік»термині шет тілінде сөйлейді. Терминология коммуникативті бағдарланған білім беру кеңістігінде оқыту мақсаттарының жаңа өндірісті шоғырландыру қажеттігінің туындауына байланысты. Олардың кедендік, этикет, әлеуметтік стереотиптер, тарих және мәдениет, сондай-ақ байланыс процесінде осы білімдерін қолдану жолдарын: әлеуметтік-мәдени құзыреттілік ана динамиктер әлеуметтік мінез-құлық және сөйлеу ұлттық және мәдени ерекшеліктері мен студенттердің білімін қамтиды. Мәдени компонент тілде сөйлейтін елде-сипаты туралы білімді жеткілікті мөлшерде иелену арқылы анықталады. Социолингвистикалық компоненті «, яғни лингвистикалық білдіру лингвистикалық нысандары мен тәсілдерінің таңдау жасауға мүмкіндігі, байланыс актінің барабар жағдайларын қамтиды, байланыс жағдай, мақсаттары мен ниеттер, диалог серіктестердің әлеуметтік және функционалдық рөлдер сияқты.

Осылайша, дауыстық бірқатар проблемаларды шешу үшін қажетті кәсіби қасиеттері бар кәсіби жағдайларда әр түрлі практикалық жұмыста теориялық білімді табысты қолдану үшін қабілетті шеттілдік студенттің тұлғасын дамыту үшін қажетті жағдайлар, байланыс ағынының мақсатында мен шарттарына сәйкес ауызша өзара іс-қимыл жүзеге асыруболып табылады.Тіл, сөйлеу, тіл және әлеуметтік-мәдени құзыреттілік шеберлік-

терін көздейтін көп факторлы интегративтік шеттілдік студенттердің коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру мақсатында, білім мен дағдыларды белгілі бір жүйеге жиынтықтау болып табылады.

Резюме

Языковая коммуникативная обучение

Ешимбетова З.Б. – кандидат педагогических наук, akerke-zake62@mail.ru

Данная статья главным образом рассматривает приемы и методы обучения иностранному языку в многочисленных группах. Эти методы основаны на формировании коммуникативной компетенции студентов и интегрировании языковых навыков в процессе обучения. что касается приемов, рассмотрены их положительные и отрицательные стороны эффективности их применения. Термин «коммуникативная компетенция» является одним из базовых понятий современной методики преподавания русского языка как иностранного. В работах отечественных исследователей анализируется её компонентный состав, при этом разные учёные предлагают разные формулировки и их интерпретацию. В процессе обучения иностранных студентов русскому языку основной является коммуникативная цель, т.е. практическое владение языком, что подразумевает умение понимать устную речь другого лица, говорить на изучаемом языке, читать с пониманием, а также письменно излагать свои мысли. Термин «коммуникативная компетенция» возник в связи с необходимостью закрепить терминологически новую постановку целей обучения в коммуникативно ориентированном образовательном пространстве.Социокультурная компетенция предполагает знание учащимися национально-культурных особенностей социального и речевого поведения носителей языка: их обычаев, этикета, социальных стереотипов, истории и культуры, а также способов пользования этими знаниями в процессе общения. *Страноведческий компонент* определяется обладанием достаточным количеством знаний страноведческого характера о стране изучаемого языка. *Социолингвистический компонент* подразумевает «способность осуществлять выбор лингвистической формы и способа языкового выражения, адекватный условиям акта коммуникации, т.е. ситуации общения, целям и намерениям, социальным и функциональным ролям партнёров по общению».

Таким образом, необходимыми условиями развития личности иностранного студента, способного к успешному применению теоретических знаний в практической работе в различных профессиональных ситуациях, к осуществлению речевого взаимодействия в соответствии с целью и условиями протекания коммуникации, обладающего профессиональными качествами, необходимыми для решения разнообразных речевых задач, мы видим в целенаправленном формировании коммуникативной компетенции иностранного учащегося, как многофакторного интегративного целого, подразумевающего овладение языковой, речевой, лингвистической и социокультурной компетенциями, определённым набором страноведческих и социолингвистических знаний и умений.

УДК: 80.811.111.2

АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕ ОҚЫТУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ-ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

А.А. Баянбаева – Асфендияров атындағы Қазақ Ұлттық медицина университеті, шет тілдер кафедрасының аға оқытушысы, abayanbaeva@mail.ru; 8777 116 33 75,
М.Б. Сайынова – Асфендияров атындағы Қазақ Ұлттық медицина университеті, шет тілдер кафедрасының оқытушысы, msaiynova@mail.ru; 8702 821 6050,
М.А. Абдикаймова – Асфендияров атындағы Қазақ Ұлттық медицина университеті, шет тілдер кафедрасының оқытушысы, Togi_842@mail.ru

Шет тілдерін оқытудың жетекші және басты мақсаты білім алушыларға коммуникативтік құзыреттіліктерін үйрету болып табылады. Ең маңыздысы қарым-қатынасқа түсудің мақсатына жету іскерлігін дамыту, шет тілдері арқылы сөйлеу қатынасы міндеттерін жүзеге асыру қажет. Диалогтық сөйлеу коммуникативтік іскерліктерді дамытудың бірден бір құралы бола отырып, коммуникативтік құзыреттілік негізін құрайды.

Диалог зейін, ес, болжау және тілдік естуге негізделетін терең ой әрекетін сипатайтын күрделі үдеріс болып табылады. Бұған осы аумақта зерттелінген көптеген зерттеу жұмыстары дәлел бола алады. Өздігінен диалог ауызша сөйлеу түрін көрсете отырып, екі субъект арасындағы ақпарат алмасу мақсатында, байланыс және өзара түсіністік орнатуды сипаттайды.

Диалог үшін сөйлеуші тұлғалардың ауысуы міндетті, сөйлеудің ауыспалы өзгерісі байқалуы тиіс. Сонымен бірге, бір мезгілде өз сөзін айтуға, оны жүзеге асыру мен қабылдау және серіктестің сөйлеуін тыңдай білу жүзеге асады. Бұл өте маңызды болып табылады.

Түйін сөздер: оқыту, ағылшын тілі, диалог, сөйлеу, негіздер.

Тілді тек тілдік бірліктер мен олардың өзара байланысының қатаң құрылымды жүйесі деп түсінуге болмайды, тіл ең алдымен қатысым құралы болып табылады.

Тіл – адамдардың қарым-қатынас құралы болғандықтан, ол сөйлеу әрекетінің арқауы болып табылады. Тіл– ұлт пен ұлтты жақындастыратын өзгеше қатынас. Тілмен сөйлесу адамзат баласы үшін тысқары бір дүние емес, ол ішкі құбылыс. Сөйлеу тек адамға ғана тән. Сөйлеу әрекетінің жан-жақты ғылыми тұрғыдан зерттелуі тіл білімінде ХХғасырдан бастау алады.Тіл білімі үшін сөйлеу әрекетін зерттеу үлкен мәселелердің бірі екендігін швед лингвисі Фердинанд де Соссюр алғаш болып көрсеткен. Бала тілін зерттеген ғалымдар: Л.Щерба, Е.Кубрякова, Е.И.Пассов, И.Л.Бим, И.Ф.Комков, А.А.Леонтьев. И.В.Рахманов, С.Канцнельсон, Н.И.Жинкин, Г.В.Колшанский, Э.П.Шубин. т.б. Қазақстандық ғалымдар: Т.А.Аяпова, Э.Д.Сүлейменова, Ф.Ш.Оразбаева.т.б. Л.Щерба: «Сөйлеу әрекеті дегеніміз – үзіксіз үрдіс және ол сөйлеу үрдісі мен тыңдаудан тұрады» деген, ал адам баласының сөйлеуі-баланың алғашқы сөйлеуі және тілдік ортада түсінуі, белгілі бір жағдаятқа байланысты, мақсатты, қажетті болып табылатындығынан айқындалатыны белгілі. [1,43].

Тілді оқытудағы ең басты мақсат – оқушыны сөйлеуге, яғни айтар ойын жеткізе білуге үйрету. Сөйлеу тілдік қарым-қатынас барысында адамның өз ойын жарыққа шығару процесі, өз сөзін екінші біреуге түсінікті етіп жеткізуі. Сөйлеуге үйрету дегенде мынадай ұғымға мән беріледі: бұл – адам мен адамның тілдік қарым-қатынаста бір-бірімен тілдесуі, сөйлесуі яғни бір адамның өз ойын екінші адамға ауызша жеткізуі, сөйлеуі, айтуы. Сонымен бірге айтылған ойдың адамға түсінікті болып, оны қабылдау арқылы екінші адамның оған өзіндік жауап қайтаруы. Бұл сөйлеуге үйретудің бір адамға ғана мәселе емес екендігін көрсетеді. Ол тілдік коммуникация арқылы жүзеге асады. Сөйлеу әрекеті – тілді үйрену жолындағы маңызды баспалдақ, қажетті шарт қана емес, ол-адамзаттың қоғамдағы орнын, қызметін көрсететін күрделі әрекет. Өйткені, сөйлеу әрекеті адамдық қасиетті білдіретін басты өлшемдердің бірі. Ауызша сөйлеуге үйрету – тілді жалаң үйрену емес, адамның жалпы ойлау қабілетін кеңейту, жетілдіру деген сөз. Жалпы сөйлеу әрекетін меңгеру үшін мына жағдайларды ескеру қажет: Үйрететін тілде сөйлеуге деген қажеттілік; қоршаған орта, жағдайдың әсері; жеке бастың қабілеті; сөйлеудің негізгі мақсатын айқындау.

«Сөйлей білу қандай керек болса, жаза білудің керектігі одан та артық», «сөйлегенде сөздің жүйесін келтіріп сөйлеу» қажет. «Сөздің жүйесін қисынын келтіріп жаза білуге: қай сөз қандай орында қалай өзгеріп, қалайша бір-біріне қиындасып, жалғасатын дағдысын білу» керек. «Сөйлеудің асыл мағынасы – біреуге білдірейін деген ойын айту. Айтушының мақсаты – тыңдаушыға ойын түгел түсіндіру. Ойын түсіндіру үшін соған керек сөздерді алу қажет. Бір сөзді ойын анықтау үшін алса, екінші сөзді ойын толықтыру үшін алады, үшінші сөзді ойын пысықтау үшін алады» деген А.Байтұр-

сыновтың пікірі синтаксисті қатысымдық-танымдық тұрғыдан оқытудың өзегін анықтауда маңызды рөл атқарады [2,43].

Ағылшын тілін оқытуда коммуникативтік мақсатқа жетуде ауызша сөйлеудің маңызы зор. Сөйлеуге үйрету үшін оқыту әдісі ситуативті әдіс болуы керек себебі: ситуативтілік сөйлеу әрекетінің табиғи қасиеті болып табылады.

Сөйлеуге үйрету үшін қажетті ситуацияларды мынадай жолдармен беруге болады:

а) «көз алдыңа елестетіп көр», «қиялдап көр» деген сияқты т.б. тапсырмалар арқылы ситуациялар құру;

ә) белгілі бір ситуацияны жасайтын сурет немесе ситуацияны дамытатын, күшейтетін суреттер тізбегіне қарап, соның көмегімен сөйлеу;

б) күнделікті өмірдегі болып жатқан жағдайға ұқсас нәрселерді сипаттау.

Оқытудың ситуативтілігі оқушылар мен мұғалім арасындағы қарым-қатынасқа негізделген жағдайда ғана сабақ үстінде қатынас ситуациясы пайда болады. Е.Пассов ұзақ жылдар бойы жүргізген ғылыми-зерттеу жұмысының нәтижесінде коммуникативтік оқытуда «ситуация» мен «ситуативтілікті» анықтап алу қажет екеніне көз жеткізген. «Ситуация»-дегеніміз, қарым-қатынас жасаушылардың, сөйлесушілердің санасында қалыптасқан өзара қарым-қатынасының жүйесі; ал «ситуативтілік-қарым-қатынастармен байланыс» деп қорытынды жасайды. Ол іс-әрекеттерде өзара қарым-қатынастарда мынадай жетекші факторлар болады деп көрсетеді: а) статустық; ә) рольдік; б) іс-әрекеттік; в) ізгілік [3, 90].

Қарым-қатынас процесі оқытудың мақсатына, жағдайына, мүмкіндігіне қарай үнемі өзгерісте болады. Сондықтан, сөйлеуші сол өзгерістерге байланысты қарым-қатынастағы өзгерістерді де ескеріп отыруы керек. Оқушыларды қарым-қатынастың әр түріне дайындау үшін материалдарды да жиі түрлендіріп отыруды қажет етеді. Осы ұстанымға байланысты тілдік дағдылар да өзгертіліп отырылуы керек. Бұл оқушылардың айтқысы келген ойын басқаша жеткізуге, сөйлеу біліктілігін жетілдіруге, тез сөйлеуге көмектеседі.

Сонда ғана, оқушылар жаңа материалды іс жүзінде қолдануға тезірек машықтанады. Материал жаңа болуы керек, сонымен бірге қайталау кезінде сол қалпында емес, басқа контекстерде өзгертіліп берілуі керек, сол кезде ғана оқушылардың білік дағдылары бірте-бірте дамиды.

Екінші тараудың екінші тарамшасында ағылшын тілінде тілдік тіректер арқылы ауызекі сөйлеу дағдысын қалыптастыру жолдары қарастырылады.

Ағылшын тілін оқытуда коммуникативті мақсатқа жетуде ауызекі сөйлеудің рөлі өте зор. Себебі, ауызша сөйлеу арқылы адамдар бір-бірін түсінеді, өз ойларын айтады, дәлелдейді, естіген, айтылған хабарға өз көңіл-күй қатынасын білдіреді. Сөйлеудің екі түрі бар. Олар: монологтық, диалогтық. Диалог – екі немесе бірнеше адамның сұрақ-жауап ретінде сөйлесіп, тіл қатысуы. Диалогтық сөйлеу алдын ала жоспарланбайды, сөйлесу кезінде пайда болады. Оқушылар жалпы, арнаулы сұрақтарды қоя алуы, әр түрлі сұрақтарға жауап бере алуы, өтініш, бір нәрсемен келісетінін немесе келіспейтінін білдіре алуы керек. Оқушылардың сөйлеу қарқынын өсіру керек және әр оқушы сөйлегенде кем дегенде екі реплика айтуы керек. Диалогтық сөйлеуді дамытуда дискуссия-сабақ, экскурсия-сабақ, ойын-сабақ, талқылау сабақтарының рөлі зор. Монологты сөйлеуді дамыту сабақтары –шет тіліне оқытудағы негізгі сабақтардың бірі. Монологтық сөйлеу алдынала әзірленуді талап етеді.

Ағылшын тілін оқытуда тілдік тіректер арқылы оқушылардың білім, білік дағдыларын дамыту басты мақсат болып табылады. Егер оқушыларды ағылшын тілінде тілдік тіректер арқылы монолог түрінде сөйлеуге үйретсе, онда олардың сөйлеу қабілеттері, танымдық қызығушылықтары, мәтін мен жұмыс жасау кезінде шығармашылық дағдылары қалыптасып қана қоймай,олар ағылшын тілінде еркін сөйлеуге машықтанады. Оқушыларды монолог түрінде сөйлеуге үйретуде тілдік тіректердің маңызы зор. Ағылшын тілдерін оқыту әдістемелерінде «тірек» ұғымы әртүрлі түсіндіріледі. Көптеген ғылыми жұмыстарда ол, стимул, әрекет жасауға түрткі ретінде қарастырылады. Мағлұмат түрткі бола алады, ал мұғалімнің міндеті оқушылардың тыңдаған, оқыған, көрген мәліметтерін дұрыс басқара отырып, оларды монолог түрінде сөйлету. Көп жағдайда тілдік тіректер сөз әрекетін ұйымдастырушы болып,олардың белгілі бір бағытта дамуына,оқушылардың сөйлегенде қате жасамауына дәнекер бола алады. Сөйлеудің монолог түрін қолдану үшін, сөйлеушіге белгілі бір мазмұн керек, ол сол мазмұнның негізінде сөйлемдер құра білуі тиіс, монолог сөздің ұйымдасқан түрі, сондықтан мұнда жекелеген сөйлемдер мен айтылымдар ғана емес, бүкіл хабар жоспарланып, бағдарлануы керек. Тілдік тіректер оқушылардың монолог түрінде сөйлеуіне көмегі зор [4, 260].

Ауызша сөйлеудің екінші түрі – монолог. Монологты бір адам ғана сөйлейді, ол бір немесе бірнеше тыңдарманға айтылады. Ол: мұғалімнің әңгімесі, студенттің толық жауабы, баяндама т.с. Құрылым жағынан монолог өте күрделі және грамматикалық ережелерді қатаң сақтауды, ой ұшқырлығын, логикалық тұрғысынан жақсы құрылған және жүйелі әңгімені талап етеді.

Монолог диалог сөзге қарағанда кешірек дамиды, сондықтан алғашқы сатыда студенттерге монологтық сөзге үйретуде педагогтар көп жылдар бойы осы проблеманы шешуге ұмтылуда.

Теориялық тұжырымдарды ескере отырып, методологиялық жағдайда жаңа білім берудің талаптарына сай ағылшын тілі сабағында интерактивті тәсілді қолдана отырып, монологты сөз іскерлігін қалыптастыру өңделеді. Жеке тұлғаны дамыта оқытудың теориялары мен заңдылықтарына сәйкес ұйымдастырылуы, үлгіленуі студенттің жеке танымдық белсенділігі шығармашылық кезеңінде қалыптасады. Танымдық қабілеттері дамиды, студенттер мәселені бақылау, сараптау барысында нысананы белгілейді. Мәселені шешуде ұсынылған шешімін таңдайды. Оның шешілу жолдары алынған ақпаратқа сын көзбен қарау, өз пікірін сараптап құрай алу, ақпаратты өңдеу алғашқы кезеңінде жүзеге асырылады. Жеке тұлға алдында монлогтық сөзді дайындауда білім, өздік шығармашылық мақсаттарды дамыту қойылады.

Ағылшын тілі сабағында оқушылардың тілін дамыту, білім-білік дағдыларын қалыптастыру, сөйлеуге деген қызығушылығын, белсенділігін арттыру мақсатында жүргізілетін жұмыстарға төмендегідей әдістерді жатқызуға болады [5]:

1. Ауызша әдіс – теория және фактіге негізделген білімді қалыптастыруда, үй тапсырмасын және жаңа сабақты пысықтауда, ережелерді қайталауда пайдаланылады.
2. Көрнекі әдісті – бақылау қабілетін дамыту, оқылатын мәселеге ықыласын көтеру және оқу материалының мазмұнын көрнекілік арқылы түсіндіруде қолданылады.
3. Практикалық әдіс – практикалық іскерлік пен әдетті дамыту үшін және тақырып мазмұнына сәйкес практикалық жұмыстарды жүргізу үшін түсіндірілген материалды оқушылардың қаншалықты меңгергенін бақылау үшін пайдаланылады.
4. Іздену әдісі – өзінше ойлануды және зерттеу қабілеттерін дамыту үшін оқушыларды тақырыпты проблемалық оқытуға әзірлеуде қолданылады.
5. Индуктивтік әдіс – қорытынды жасау қабілетін дамыту күрделендіре оқыту үшін, ойлау қабілетін қалыптастыру үшін пайдаланылады.
6. Өзіндік жұмыс әдісін – оқу әрекетінде жұмыс істеуде қабілетті дамыту және оқу еңбегінде дағдыны қалыптастыруда жеңіл тақырыптарды өз бетінше дайындауға, дидактикалық материалдармен тиімді жұмыс жасай білуге баулу үшін қолданылады.
7. Ойын әдісі – оқушының сабаққа деген қызығушылығын оятып, белсенділіктерін арттыра түседі, сонымен қатар оқушылардың сөйлеу - білік дағдыларын қалыптастырады.

Аталған әдістерді пайдалана отырып түрлі тапсырмалар мен жаттығуларды, теориялық мәселелер мен қағидаларды меңгерту тиімді болып табылады.

Сонымен, оқушылардың ағылшын тілінде ауызекі сөйлеу қабілеттерін дамыту бағытында түрлі іс-әрекет ұйымдастыруға болады. Шет тілі пәні бойынша оқушы ереже мен ұғымдар анықтамасын тек жаттап алғаннан гөрі, оларды іс жүзінде саналы түрде қолдана алуы қажет. Түрлі тапсырмалар мен жаттығулар арқылы теориялық білімді шыңдауға болады.

1 Абдыкаппарова С.К. Развитие теории и практики межкультурой коммуникации в РК. http://inlang.linguanet.ru/Scientific Work/Conferences

2 Сақтағанова М.С., Алиева Н.Қ., Айтбаева Н.Қ. « Ағылшын тілін оқытудың әдістері», Білім, №3, 2006ж. 43-бет.

3 Современная методика обучения иностранным языкам: методические указания к лабораторным занятиям для студентов специальности 050119 "Иностранный язык: два иностранных языка" / сост. А.К.Каирбаева, Р.Г.Дуненкулова. – Павлодар: Кереку, 2009. – 90 с.

4 Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам. – М., 2000. – 260 с.

5 Рақымжанова С.Қ. «Шетел тілін оқыту әдістемесі», 2007ж, №5.–78

Резюме

Теоретические и лингвистические основы обучения английскому языку

Баянбаева А.А. - старший преподаватель кафедры иностранных языков Казахского национального медицинского университета имени Асфендиярова, abayanbaeva@mail.ru; 8777 116 33 75,

Сайынова М.Б. - преподаватель кафедры иностранных языков Казахского национального медицинского университета имени Асфендиярова, msaiynova@mail.ru; 8702 821 6050,

Абдикаймова М.А. - преподаватель кафедры иностранных языков Казахского национального медицинского университета имени Асфендиярова, Togi_842@mail.ru

Ведущей и главной целью в преподавании иностранных языков является обучение коммуникативной компетенции учащихся. Очень важно развивать умение достигать цели общения, реализовывать задачи речевой коммуникации посредством иностранных языков. Диалогическая речь является одним из средств развития коммуникативных умений, которые составляют основу коммуникативной компетенции.

Диалог является сложным процессом характеризующимся наличием глубокой мыслительной деятельности с опорой на внимание, память, прогнозирование и речевой слух. Об этом свидетельствует целый ряд исследований появившихся в этой области. Сам по себе диалог представляет собой форму устного общения, выражающуюся в обмене репликами между двумя субъектами с целью обмена информацией, воздействия на собеседника, установления контакта и взаимопонимания.

Для диалога обязательна смена говорящих лиц, должна наблюдаться попеременная адресация речи. В то же время, происходит одновременная подготовка собственного высказывания, его реализация и восприятие своей речи и речи собеседника на слух.

Ключевые слова: обучение, английский язык, диалог, речь, основы.

Summary

Theoretical and Linguistic Bases of Training in English

Баянбаева А.А. - Senior teacher of the chair of foreign languages of Asfendiyarov Kazakh National Medical University, abayanbaeva@mail.ru; 8777 116 33 75,

Сайынова М.Б. - teacher of the chair of foreign languages of Asfendiyarov Kazakh National Medical University, msaiynova@mail.ru; 8702 821 6050,

Абдикаймова М.А. - teacher of the chair of foreign languages of Asfendiyarov Kazakh National Medical University, Togi_842@mail.ru

The leading and main objective in teaching foreign languages is to train communicative competence of students. It is very important to develop ability of achieving the communication goals, to realize the objectives of speech communication by means of foreign languages. The dialogue is one of the tools to develop communicative abilities which makes the basis of communicative competence.

Dialogue is a complex process characterized by a deep cogitative activity based on attention, memory, prediction and speech hearing. A number of researches which appeared in this area proves it. Dialogue itself is a form of oral communication between the two subjects to exchange information, impact on the interlocutor, establishment of contact and mutual understanding.

For dialogue there should be an alternation of speakers , and alternate address of the speech has to be observed. At the same time, there is a simultaneous preparation of the speaker's own statement, the realization and perception of his own speech and the speech of the interlocutor aurally.

Keywords: training, English, dialogue, speech, basis.

УДК: 80.811.111.3

ШЕТ ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА КОМПЬЮТЕРЛІК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ МАҢЫЗЫ

Бахытжан Зеядаулы – Шет тілдер және іскерлік карьера университеті шет тілдер кафедрасының доценті, филология ғылымдарының кандидаты, batenke_89@mail.ru., т. 8701407 41 10

Қазіргі таңда ақпараттық технологиялар біздің өмірімізде маңызды орын алады. Сондықтан, шет тілі сабақтарында компьютерлерді қолдану уақыт талабы болып табылады. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар жағымды мотивтердің және білім алушылардың танымдық белсенділіктерінің артуын, қабілеттерін есепке ала отырып жеке-даралап және саралап оқытуды, білім алушылардың білімдерін жетілдіруді қамтамасыз етеді.

Шет тіліне оқытудың басты мақсаты коммуникативтік құзыреттіліктерді дамыту, шет тілін тәжірибелік тұрғыда меңгеруді қалыптастыру болып табылады. Сабақтарда компьютерлерді қолдану оқытуды көрнекі ете отырып, оқу мақсатын жүзеге асыруда мол мүмкіндіктер береді. Жаңа ақпараттық технологиялар білім алушыларды қызықтыра отырып, олардың басты қызығушылықтары болып табылады, олар оқыту үдерісін белсендіруші, оқу үдерісін ұйымдастырудың формалары мен әдістерін жетілдіруге бағытталады.

Түйін сөздер: компьютерлік технологиялар, тәжірибе, шет тілі, технология, оқыту.

Шет тілі мамандықтарының студенттері ақпараттық-бағдарламалық қамтамасыздандыру, компьютерлік техника және әр түрлі қосымша жабдықтармен жұмыс істеу процесінде жалпы даярлықта білім мен білік арқылы машықтанады, яғни алдын-ала ақпараттық даярлықты қажет етеді. Бұл оқу барысында студенттерді даярлау, яғни компьютер сәулетіне оқытуды жетілдірудің ең маңызды шарттарының бірі болып табылады. Кез-келген кәсіби қызметке даярлауды жетілдіру арнайы білім беру арқылы орындалады. Сонымен болашақ шет тілі мамандарын ақпараттық тұрғыда кәсіби даярлау жүйесінде компьютер сәулетін оқытуда, компьютер құрылғылары мен аппараттық-бағдарламалық жабдықталуының мүмкіндіктерінің аз уақыт арасында жылдам дамуы мен олардың жоғары оқу орнында шет тілі мамандарының білім беру процесінде толығымен қарастырылмауы, практикалық сабақтардың жетіспеуі, шет тілі мамандарын кәсіби даярлау қажеттілігі мен бұл мәселенің педагогикалық теория мен тәжірибеде жеткіліксіз зерттелуі арасындағы қарама-қайшылықтар анық байқалады. Осы қайшылықтардың шешімін табу үшін бүгінгі күннің уақыт талабына сай болашақ шет тілі мамандарын кәсіби даярлауда компьютер құрылғылары мен аппараттық-бағдарламалық жабдықталуының мүмкіндіктерін пайдаланудың жолдарын жоғары деңгейде айқындау зерттеу өзектілігін айқындайды.

Ғалымдардың ой-тұжырымдарын жинақтайтын болсақ, білім беруді ақпараттандыру – білім беру саласының теориясы мен практикасына жаңа ақпараттық технологияны жан-жақты пайдалану және оқыту мен тәрбиелеудің психологиялық-педагогикалық мақсаттарын жүзеге асыратындай жағдайда оның мүмкіндіктерін қолдану үдерісі болып табылады. Осыған сәйкес, И.В.Роберт [1] білім беруде ақпараттық технологияларды қолданудың мынадай педагогикалық мақсаттарын атап өтеді: студентті тұлғалық дамыту, ақпараттық қоғам жағдайындағы өмір сүруге дайындау, қазіргі қоғамның ақпараттануынан туындайтын әлеуметтік тапсырысты орындау, оқу-тәрбиелеу үдерісінің барлық деңгейін жеделдету.

Ал Г.В.Лаврентьев жоғары оқу орындарында студенттердің білім деңгейінің көптеген жағдайда төмен болуы, ол оқытушылардың кәсіби тәжірибесінде ақпараттық технологиялардың қолданылмауын ең басты себебі ретінде көрсетеді [2]. Г.Н.Бояркин, Н.С.Жилин, В.К.Белошапка, А.С.Лесневский және т.б ғалымдар оқытушылардың ақпараттық дайындығында коммуникативті мүмкіндіктерінің сәйкес болмауы, ақпараттық техникалармен жұмыс дағдыларының болмауы және үйлерінде компьютерлері бар интернетке қосылған едәуір бөлігі жаңа технологияларды меңгеруге кедергі келтіретін оқытушылардың ерекше ойлау стилі, психологиялық кедергілер кездесетінін жазады [3,4].

Осыған сәйкес ЖОО-да болашақ шет тілі мамандарына компьютерді оқытудағы алғашқы жағдайларын анықтау бойынша тәжірибелік жұмыстар жүргізілді.

Педагогикалық экспериментті ұйымдастыру және анықтау кезінде біз зерттеу жұмысымыздың болжамына сүйендік. Зерттеу жұмысына барлығы 167 студент қатыстырылды. Эксперименттік топтағы студенттер саны -87, бақылау тобындағы студент саны – 80 болды. Педагогикалық эксперимент келесі кезеңдерден тұрады:

Айқындаушы кезеңінің мақсаты – болашақ шет тілі мамандарына компьютерді оқытудағы алғашқы жағдайларын анықтау.

Зерттеу нәтижесінде студенттердің кәсіби даярлықтарын анықтау үш өлшем арқылы жүзеге асырылды: компьютер сәулетінің қажеттілігін түсінуі; компьютер сәулетінен теориялық білімдері; компьютер сәулетінен практикалық білімдері.

Студенттердің компьютер жүйелерімен кәсіби қызметке даярлығын: мотивациялық-бағалылық; мазмұндылық; ұйымдастырушылық компоненттері арқылы анықтадық.

Мотивациялық-бағалылық компоненті тұрақты мотивтердің жиынтығымен байланысты, студенттердің өздерінің білімдерін және біліктіліктерін арттыру және жаңарту мақсатына бағытталған. Бұл компонент өз мамандықтарында, компьютер сәулетін жетік меңгеруге деген дұрыс көзқарастарын қалыптастырады. Біздің көзқарасымыз бойынша ол ақпараттық құрылғылардың бағалы қарымқатынасы және ақпараттық ресурстарды құрудан тұрады.

Оқыту процесінде студенттердің жан-жақты дамуы жүзеге асырылады. Бірінші кезекте, бұл даму тұтынушылық – мотивациялық аймағында: таным арқасында кәсіпқой қажеттілікте жүйелік білімде және білікте.

Бұдан басқа, тұлғаның дамуы ұйымдастырушылық процесте жүреді, қайта оқытуға бағытталған, ақпаратты беру, сондай-ақ аппараттық ресурстарды жасау және жобалау. Нәтижесінде, студенттің ақпараттық мәдениеті және шығармашылық ойлауы қалыптасады. Тәжірибелік жаттығу нәтижесінде студент сараптама жасау, салыстыру, жалпылауды және де мақсатты айқындауды, ұйымдастырушылық әдістерін, қорытындыны тексеруді және бағалауды үйренеді.

Мазмұндылық компоненті жүйелік білім аймағын өзіне қосады, сонымен қатар техникалық, бағдарламалық және ақпараттық жүйелік жақтарын ұйымдастырады. Мазмұндылық компоненті кәсіби қыметіне даярлығының аппараттық-бағдарламалық тұрғыда білімін жетілдіреді, теориялық білімі негізінде компьютермен жұмыс істеуде ұйымдастырушылық мүмкіндігі артады. Білім біліктілікте байқалады.

Айқындау экспериментінің мақсатын жүзеге асыруда сауалнама, әңгімелесу тест, арнайы тапсырмалар жүйесін қолданып, жоғары оқу орындарында студенттердің компьютер арқылы оқыту бойынша білімдерінің бастапқы күйі 1-кестеде анықталды.

Жүргізілген жұмыстардың нәтижесінде компьютермен оқытуда студенттердің кәсіби даярлығын жетілдірудің мүмкіндіктері анықталып, мазмұны мен әдістемесі жасалды.

Кесте 1 – Студенттердің компьютерлік оқыту технологиялары бойынша даярлығының бастапқы деңгейі анықталды (айқындаушы эксперимент)

Студенттердің кәсіби даярлығын жетілдірудің компоненеттері мен көрсеткіштері		төменгі деңгей		орташа деңгей		жоғары деңгей	
		ЭТ	БТ	ЭТ	БТ	ЭТ	БТ
компонентер	көрсеткіштері	%	%	%	%	%	%
Мотивациялық-бағалық	Компьютер қажеттілігін түсінуі	48,28	50,00	35,63	35,00	16,09	15,00
Мазмұндық	Компьютер туралы теориялық білімі болуы	50,57	36,25	34,48	50,00	14,94	13,75
Ұйымдастырушылық	Компьютер туралы практикалық білімі болуы	37,93	36,25	40,23	41,25	21,84	22,50
Деңгейлер бойынша орташа көрсеткіш %		45,6	40,8	36,8	42	17,6	17,1

Айқындаушы эксперименттің нәтижесін талдау арқылы студенттердің компьютер жүйесінен теориялық және практикалық білімдері, эксперименттік және бақылау топтарының: төмен, орташа, жоғары деңгейлерінің мәні 1-суретте анықталып, диаграмма тұрғызылды.

Сурет 1 – Айқындаушы эксперименттің нәтижелері

Айқындаушы эксперименттің нәтижесін талдау, бақылау барысында біз компьютер сәулеті бойынша студенттердің теориялық білімдері мен практикалық білімдері арасындағы деңгейлерінде белгілі бір крийтерилері бойынша жетіспейтіндігі байқалды.

Қалыптастыру экспериментінің мақсатына жетуі үшін біз арнайы курс бағдарламасын жасап, оны сынақтан өткіздік.

Қалыптастырушы эксперименттің нәтижесін талдау арқылы студенттердің компьютер сәулетінен теориялық және практикалық білімдері, эксперименттік және бақылау топтарының: төмен, орташа, жоғары деңгейлерінің мәні 2-суретте анықталып диаграмма тұрғызылды.

Сурет 2 – Қалыптастырушы эксперименттің нәтижелері

Екі эксперименттің нәтижелерін салыстыру арқылы компьютер негізінде шет тілін оқытуда студенттердің кәсіби даярлығын жетілдірудің артқаны байқалды. Оны 3-суреттен көруімізге болады.

Қалыптастырушы эксперименттің соңында айқындаушы экспериментпен салыстырғанда эксперименттік топтағы студенттердің білімі, білігі және машығы артқандығын көруімізге болады.

Сурет 3 – Компьютерлік технологиялар негізінде шет тілін оқыту бойынша студенттердің білімі, білігі, машығының өзгеру динамикасы

Сонымен жүргізілген тәжірибелік-эксперименттік жұмыстың нәтижелерін талдай отырып, оқу мазмұнын жетілдіруде пайдаланудың тиімділігін айқындап, біздің зерттеуіміздің ғылыми болжамының дұрыстығын дәлелдеп берді.

Жаңа компьютерлік-ақпараттық техника мен технологияларды игеруге қажетті білім мен дағдының жаңаруы болашақ шет тілі мұғалімдері алдында да жаңа міндеттер қойды, ол аталған сала бойынша болашақ түлектерге сапалы білім берумен, өз ісінің құзыретті маманы болуға негіз болады. Сонымен бірге бір жағынан, түрлі салалара қызмет жасауда жаңа технологияларды игеруге жағдай жасайды, екінші жағынан жаңа білімді таратушы ретінде жаңа мамандарды даярлайтын және қайта даярлайтын оқытушыларды даярлауда көкейкесті мәселе.

Тақырып бойынша зерттеу нәтижелерінің дәлдігі мен негізділігі талапқа сай теориялық және практикалық қағидалармен, зерттеу тақырыбына сәйкес әдістерді қолданумен, бастапқы және соңғы нәтижелерді қорытындылаумен, ұсынылған арнайы курстың мазмұнын жоғары оқу орнының оқу процесіне енгізумен қамтамасыз етіледі.

1 Беркінбаев К.М., Сыдықов Б.Д. Информатикалық пәндерді оқытудың педагогикалық технологиясы. // Қазақстан мектебі. 2006, №11, 33-35 б.

2 Сыдықов Б.Д. Информатикалық пәндерді оқытудың педагогикалық технологиясы. // Қазақстан мектебі. 2007, №3, 43-45 б.

3 Роберт И.В. Новые информационные технологии в обучении: дидактическая проблема, перспектива использования // Информатика и образование. 1991, №4, 18-25 б.

4 Попов В.Б. Повышение качества образования через формирование элементов информационной культуры работников образования //Информатика и информационная культура в современной школе. Сб. материалов I и II Всероссийских научно-практических конференций (под. ред. Александрова Ю. В. Пугача В.И.). – Самара, 1986. -С. 98-102.

Резюме

Значимость использования компьютерных технологии на уроках английского языка

Зеядаулы Бахытжан – к.ф.н., доцент кафедры иностранных языков Университета иностранных языков и деловой карьеры, batenke_89@mail.ru

В настоящее время информационные технологии занимают все большее место в нашей жизни. Поэтому, использование компьютеров на уроках иностранного языка является потребностью времени. Информационно-коммуникативные технологии способствуют повышению положительной мотивации и познавательной активности учащихся, обеспечивают индивидуализацию и дифференциацию обучения с учётом способностей, совершенствованию знаний учащихся.

Основной целью обучения иностранному языку является формирование и развитие коммуникативной компетенции, обучение практическому владению иностранным языком. Использование на уроках компьютеров, которые делают обучение наглядным, предоставляет учителю широкие возможности для реализации этой цели.

Новые информационные технологии привлекают учащихся и являются одним из главных их интересов, они направлены на интенсификацию процесса обучения, совершенствование форм и методов организации учебного процесса.

Ключевые слова: компьютерные технологии, эксперимент, иностранный язык, технология, обучение.

Summary

The Importance of Using Computer technologies at Foreign Language Lessons

Zeyadauly Bakhytzhan - Candidate of pedagogical sciences, the senior lecturer of the University of Foreign Languages and business career, batenke_89@mail.ru т. 8701407 41 10

Nowadays information technologies take a great role in our life. Therefore, the use of computers at foreign language lessons is the requirement of time. Information and communicative technologies increase positive motivation and educational activity of students, provide an individualization and differentiation of training taking into account abilities, and improves the knowledge of students.

Main objective of teaching a foreign language is a formation and development of communicative competence, training practical foreign language skills. The use of computers at the lessons makes training compelling, gives the teacher ample opportunities to realization this purpose. New information technologies attract students and are one of their main interests, they are aimed at intensifying the teaching process, improvement of forms and methods the educational process arrangement.

Keywords: computer technologies, experiment, foreign language, technology, training.

УДК 378.1

БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Г.А. Ризаходжаева – PhD Докторант**,**
Д.А. Рахимова – аға оқытушы,
К.М. Беркимбаев – п.ғ.д., профессор
Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық Қазақ-түрік университеті

Жоғары білімді мамандар даярлаудың бөлінбейтін бөлігі кәсіби іс-тәжірибелік даярлық болып табылады. Студенттердің іс тәжірибелік дайындығы талаптарының орындалуын жоғары оқу орнының барлық оқу және ғылыми бөлімшелері жүзеге асырады, мұндағы басты рөл түлек бітіртіп шығаратын кафедраға тиесілі. Бұл жағдайда студенттер семинар, іс-тәжірибелік және зертханалық сабақтарда, оқытудың белсенді әдістері (интерактивтік әдістер, іскер ойындар және т.б.), оқу-зерттеу және ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізу барысында және т.б. дағдылануды игереді.

Түйін сөздер: құзыреттілік, мамандық, туризм, құралдар, ЖОО, маман, дайындау, кадр.

Әлем тәжірибесі көрсеткендей, кез-келген мемлекеттің экономикалық жетістігі сол елдің білім жүйесі мен азаматтарының білім дәрежесіне байланысты. Өйткені білім арқылы ғана қоғамның интеллектуалдық капиталы мен инновациялық әлеуеті қалыптасады. Елбасы Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан-2050» стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Жолдауында «Білім және кәсіби машық – заманауи білім беру жүйесінің, кадр даярлау мен қайта даярлаудың негізгі бағдары. Бәсекеге қабілетті дамыған мемлекет болу үшін біз сауаттылығы жоғары елге айналуымыз керек. Барлық жеткіншек ұрпақтың функционалдық сауаттылығына да зор көңіл бөлу қажет», – деп атап көрсетті [1].

Жоғары оқу орнының кәсіби маман даярлаудағы басты мақсаты - алдыңғы қатарлы жастар тәрбиелеу, адамзаттың мәдени және өнегелік деңгейі мен оның кәсіби ой-өрісін арттыру, жоғары кәсіби білімді маман иелерін қазіргі заман талабына сай дайындау [2].

Қазіргі таңда туризм әлемдік экономиканың ең алдыңғы қатарында динамикалық түрде дамып келетін салалардың бірі болып табылады. Туризм елдің тутас өңірлерінің экономикасына белсінді ықпал етеді. Сондықтан Қазақстанда қазіргі заманғы инфрақұрылым салаларының дамуына, соның ішінде туризмге үлкен мән беруде.

Қазақстанда туристік саланың даму серпіні 2008 жылғы экономикалық дағдарыстан кейінгі жылдары туризм индустриясы көрсеткіштерінің өсуімен сипатталады. 2012 жылы туристік қызметтен түскен табыстар көлемі 2008 жылымен салыстырғанда екі есе (77,6 млрд. тенгеге) артып 151,7 млрд. тенгені құрады. Осы жылы салада қызмет етушілер саны 129 000 адам, республикалық бюджетке

туристік қызмет көрсетуден төленген салық көлемі 24,2 млрд. тенгеге жетті. 2012 жылы елімізде 1 994 туристік ұйым қызмет етіп, олар 641,3 мың адамға (былтырғы жылмен салыстырғанда 1,7 % -ға, 2010 жылымен - 32,1%-ға көп) қызмет көрсеткенін көруге болады [3].

Туризм инфрақұрылымның дамуына қарамастан, көптеген туристік объектілерде қызмет көрсету сапасы төмен деңгейде қалып отыр. Бұл мәселені зерттеген авторлардың айтуынша саладағы мұндай жағдай туристік салада білім беру жүйесінің қазіргі заман талабына сай келетін теориялық білімнен тыс бітірушілердің тәжірибелік дағдыларына жеткіліксіз мән беруімен байланысты. 2010 - 2014 жылдарға арналған Қазақстан Республикасы туристік индустриясының перспективалы бағыттарын дамыту жөніндегі бағдарламасының басты мақсаты республикада қазіргі заманға сай жоғары нәтижелі және бәсекеге қабілетті туристік кешен құру, туристік индустрияның кадрлық әлеуетін дамыту болып табылады [4].

2008 жылғы 5 шілдеде «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне туристік қызмет мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңы қабылданды. Аталған Заңды іске асыру шеңберінде жұмыс берушілерде білім беру қауымдастықтармен және ұйымдарымен бірлесіп, өздеріне қажетті туристік кадрларды кәсіби даярлау, қайта даярлау, біліктілігін арттыру курстарын енгізуге нақты мүмкіндік тудыру үшін нормативтік база жасалды. Бұған «Туризм саласындағы мамандарды кәсіптік даярлауға, қайта даярлауға және олардың біліктілігін арттыруға қойылатын жалпы талаптарды бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2008 жылғы 23 қыркүйектегі № 878 қаулысы бағытталды. Дегенімен, елдің туристік сала үшін кадрлар даярлайтын жоғары оқу орындарында Дүниежүзілік туристік ұйым ұсынған «WTO-TedQual» туристік білім беру сапасы жүйесін енгізу проблемалық мәселе күйінде қалып отыр.

Өңірдің туризм орталығы болуды жоспарлап отырған Қазақстанға, қызмет көрсету секторында талап етілетін орта және жоғары буындағы білікті кәсіби мамандардың жетіспеушілігі мәселесі ерекше өткір байқалатын туризм индустриясы саласында кадрларды даярлау жүйесінің кемшілігі болып тұрғаны анық. Отандық туризм саласы жас құзыретті мамандарға мұқтаж [5].

Соңғы уақытта маман даярлаушы техникалық және кәсіптік білім жүйесінде бәсекеге қабілетті маман қалыптастыру үшін, алдымен маманның кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру керек деген әр түрлі пікірлер жиі айтылуда. Болашақ кәсіби құзіретті маман осы ақпараттық қоғамнан қалыспай, жедел ойлаушы, жедел шешім қабылдаушы, ерекше ұйымдастырушылық қабілетті, нақты бағыт – бағдар беруші болып шығуы – бұл қазіргі заманның талабы. Студенттердің кәсіби құзыреттілік мәселелері туралы пікірлер кәсіби маман даярлау мәселелерімен айналысып жүрген отандық және шетелдік ғалымдар, педагогтар, психологтар еңбектерінде көрініс табуда. Ғалымдардың пікірлерін басшылыққа ала отырып, біз «құзыреттілік» ұғымына – студенттердің жеке тұлғалық психологиялық ерекшеліктеріне байланысты меңгерген білімдерін, дағдылары мен біліктерін, танымдық және тәжірибелік іскерлігін өмірде дұрыс қолдануы деген анықтама бере аламыз.

Отандық туризм саласында кадрларды дайындау құрылымы кездейсоқ қалыптаса отырып нарықтық экономикаға көшу кезеңінің ғана талаптарына жауап бере алды. Қазіргі таңда мемлекет білім беру саласында көптеген мүмкіндіктерді жасап келеді: еліміздің білім беру жүйесі кредиттік технологияға өтуі, 2010 жылы Еуропаның Болон процесі жүйесіне мүше болып қабылдануы, студенттер мен оқытушылардың ұтқырлық бағдарламаларына қатыса отырып икемді білім алу үдерістеріне қол жеткізе алуы. Бүгінгі туристік кәсіби білім беру келесі деңгейлерді қамтиды: бастапқы (профильді мектептерде), кәсіптік орта, жоғары, жоғары оқу орнынан кейінгі және қосымша (біліктілік арттыру және кәсіби қайта даярлау бағдарламалары). Қазақстан Республикасында туристік индустрия үшін базалық мамандарды дайындау 2013 жылының статистикалық мәліметтерге сәйкес келесідей. Аталған мерзімде 52 жоғары оқу орны (ЖОО) (2008-2009 ж.ж. олардың саны 47, 2010-2011ж.ж. – 52, 2012ж. – 55 болған), олардың 18-і мемлекеттік, 36-сы – жеке меншіктегі ЖОО-лар жұмыс атқарған [6].

2008-2013 оқу жылдары туризм саласы бойынша кәсіби білім беретін ЖОО-лардың бітірушілер саны (барлығын қосқанда) 2009 жылы – 868 түлек, 2010ж. - 1116, 2011 ж. - 1393, 2012 ж.- 1402, 2013 - 1935 түлек болды. Жалпы көрсетілген мерзімде мемлекеттік ЖОО-лар тарапынан туристік сала үшін 3266 маман, ал жеке ЖОО-лар – 3429 маман дайындап шығарғанын көруге болады. Туризмде оқып білім алған мамандардың саны артқанымен түлектердің барлығы салада жұмыспен қамтыла қойған жоқ (Сурет 1).

Дерек: http://www.analitika.kz/docs/Туризм%20Казахстана%20%28interactive%29.pdf

Бітірушілердің жұмысқа орналасуы туралы күрделі сұрақ туындайды. Туристік қызметке квалификациялық талаптардың енгізілуі туристік ұйымдарға арнайы мамандандырылған білімі бар қызметкерлерді табуын талап етеді. Кәсіптік ЖОО-лардың бітірушілері шет тілін меңгерулерінің әлсіздігі, қонақ үй кәсіпорындарын жетекші экономикалық және лингвистикалық жоғары оқу орындарының түлектеріне өз таңдауларын жасауға мәжбүрлейді. Бұл жағдай әсіресе халықаралық қонақ үй желілеріне кіретіндерге тән, өйткені онда кем дегенде бір шет тілін меңгеру сапалы қызмет көрсетудің міндетті стандарты болып табылады.

СУРЕТ 1. ТУРИЗМДЕ БІЛІМ АЛҒАН ТҮЛЕКТЕРДІҢ ЖҰМЫСПЕН ҚАМТЫЛУЫ

Статистикалық зерттеу нәтижелері туризм саласында орта және төмен деңгейлі кадрлардың тапшылдығын көрсетіп отыр. Әсіресе тар білікті мамандардың жетіспеушілігі, олардың арнайы қолданбалы бағдарламаларды білмеуі, кәсібіне лайық спецификалық дағдыларының болмауы мәселелері, сонымен қатар, кадрларды даярлау сапасының қазіргі уақыттағы білім беру талаптарына сай келмеуі қызмет көрсету сапасы төмендеуінің басты себептері болып отыр. Туризм түлектерінің келесі кемшіліктері байқалады:

- кәсіби құзіреттілігінің төмендігі,
- шет ел тілдерін меңгеру жеткіліксіздігі,
- компьютерлік дайындық деңгейінің төмендігі,
- тәжірибелік дағдыларының жоқтығы (т.к. в учебных планах отводится недостаточное количество часов для развития профессиональных навыков),
- студенттердің жұмысқа орналасу тәртібі жөнінде (сұхбат, конкурс, психологиялық тестілеу, сыртқы көрініс, өз құқықтарын білу) хабарсыздығы немесе теріс ойының қалыптасуы, жеке мотивациясының төмендігі.

Жоғары білімді мамандар даярлаудың бөлінбейтін бөлігі кәсіби іс-тәжірибелік даярлық болып табылады. Студенттердің іс тәжірибелік дайындығы талаптарының орындалуын жоғары оқу орнының барлық оқу және ғылыми бөлімшелері жүзеге асырады, мұндағы басты рөл түлек бітіртіп шығаратын кафедраға тиесілі. Бұл жағдайда студенттер семинар, іс-тәжірибелік және зертханалық сабақтарда, оқытудың белсенді әдістері (интерактивтік әдістер, іскер ойындар және т.б.), оқу-зерттеу және ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізу барысында және т.б. дағдылануды игереді. Туристік кәсіпорында атқарылатын іс-тәжірибелер мамандыққа қажетті болған құзіреттіліктерді қалыптастыруға мүмкіндік береді. Олардың арасында адамдармен қарым-қатынас құра білу, дербес шешім қабылдау,

жігерлілік таныту, байсалды болу және т.б. Туризмде бәсекегеқабілетті кадр әлеуетін қалыптастыру үшін біріншіден, білім беру сапасын барынша арттыру қажет. Ол үшін саладағы кәсіпкерлермен біріге отырып кәсіптік білім беру бағдар-ламаларын жаңадан қарастыру, білім беру бағдарламаларына енетін әр бір пәннің мазмұны мен пәнді оқытудан күтілетін нәтижелермен құзіреттіліктерін қалыптастыру.

Екіншіден, теориямен практиканы интеграциялық түрде жүргізуге мүмкіндік беретін үздіксіз білім беру үдерісін қалыптастыру. Бұл болашақ туризм мамандарының өндірістік дағдылары мен құзіреттіліктерін тікелей жұмыс орнында машықтануға мүмкіндік береді.

Үшіншіден, сапалы кадрларды дайындаудың маңызды бір шарты жауапты кафедраның оқытушылар құрамын жиі оқыту және біліктілігін арттыру мәселесіне мән беру. Ол үшін ЖОО басшылығы саладағы отандық және шетелдік туристік кәсіпорындармен (қонақ үйлер, мейрамханалар, турагентстволары, басқа оқу орындары) үнемі тығыз байланыс орнатып, саладағы өзекті мәселелерді талқылауға арналған кездесу-семинарлар, дөңгелек үстелдер ұйымдастырып отыру.

Төртіншіден, білікті болашақ туризм мамандарын әзірлеуде негізгі керекті шарт – материалдық-техникалық базаның жаңартылып әлемдік стандарттарға барынша жақындату. Біздің ойымызша Қазақстан Республикасының туризм саласы бойынша білім беру және кадрлар даярлау стратегиясы бағытында әр бір ЖОО-ларда туризм бөлімінің кәсіптендіру пәндерін жүргізу және практикалық дағдыларды үйрету мақсатында арнайы жабдықталған практикалық білім беру ортасын (лабораториясын) ашу қажет. Қонақжайлық саласының негізгі, мысалы Front Office, Housekeeping, F&B және т.б. кәсіптік пәндерін оқыту үшін лабораторияны арнайы жабдықтап студентердің түрлі педагогикалық әдістермен оқытылуына (қонақтарды отелге қарсы алудан шығарып салуға дейінгі болатын проблемалық ситуацияларды шешу, персонал ролінде өзін сынап көру т.б.), практикалық сабақтардың тиімді және сапалы ұйымдастырылуына ыңғайлы шарттар тудырады. Сонымен қатар, ұсынылып отырған тәжірибелік лабораториялар ашудың негізінде ұлттық және халықаралық білім беру жобаларын жүргізуге керекті инфрақұрылым және материалдық-техникалық база қамтамасыз етіледі;

халықаралық білім беру ассоциациясы мен аккредитациялау ұйымдарына мүше болу мәселелері бойынша кедергілерді жеңудің маңызды жолы құрылады;

болашақ туризм мамандарының жоғары құзіреттілігін қамтамасыз ету арқылы түлектердің жұмыспен қамтылу мәселелерінің шешілуі жеңілдейді.

Нарық жағдайына байланысты жоғары оқу орнының түлектері бәсекеге қабілетті болу керек, бұл мамандарды даярлау сапасын анықтайды. Жоғары білімді мамандар даярлаудың бөлінбейтін бөлігі кәсіби іс-тәжірибелік даярлық болып табылады. Әрине, ол тым тереңірек болуы қажет және мұнда оның жетістігі үшін бағыттар көп.

Бәсеке әрдайым артып отырған халықаралық туризм нарығына кіру қоғам деңгейіне тәжірибелі және жеткілікті дәрежеде мамандарды дайындаумен тығыз байланысты. Осы салада жасалған халықаралық зерттеулер ең маңызды проблеманың бірі – кәсіби білім екенін көрсетіп отыр. Қазақстанда әсіресе, кәсіби және техникалық білімнің жеткіліксіздігінен туристік қызметтерді сапалы түрде ұсына алмаулары, шығу туризмнің елімізде ұзақ уақыттан бері жоғары позицияда орнығып қалуының басты себебі болуы мүмкін.

1 *Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы. Астана, 14 желтоқсан, 2012ж.*

2 Алшымбеков С.Қ., Болашақ туризм мамандарын қазақ этнопедагогика материалдарын кәсіби іс-әрекетте пайдалануға даярлау, Педагогика ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертацияның авторефераты, Алматы, 2010

3 Концепция развития туристской отрасли Республики Казахстан до 2020 года Утверждена постановлением Правительства Республики Казахстан от «19» мая 2014 года № 508

4 Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2010 жылғы 11 қазандағы № 1048 қаулысымен бекітілген Қазақстан Республикасы туристік индустриясының перспективалы ағыттарын дамыту жөніндегі 2010 - 2014 жылдарға арналған бағдарлама.

5 http://www.aikyn.kz/

6 Алагузова Б.Н., Подготовка кадров в индустрии туризма республики казахстан: проблемы и перспективы, Диссертация на соискание академической степени магистра туризма, Алматы, 2014.

Резюме

Пути формирования профессиональной компетенции будущих специалистов

Ризаходжаева Г.А. – PhD Докторант, **Рахимова Д.А.** – старший преподаватель,
Беркимбаев К.М. – д.п.н., профессор
Международный казахско-турецкий университет им.Яссави

Актуальным сегодня является вопрос о необходимости подготовки квалифицированных специалистов, основанной на формировании у них профессиональных компетенций. Туристская отрасль сегодня характеризуется низким уровнем качества обслуживания. Одной из важных причин такой ситуации, возможно, является недостаточная выработка практических навыков у обучающихся. Формирование конкурентоспособного кадрового потенциала в туризме требует повышения качества образования, формирование непрерывного процесса образования, способствующего интеграции теории с практикой, улучшение материально-технической базы образования до международного уровня. Авторы статьи предлагают создание специально оборудованных лабораторий в вузах, готовящих специалистов по туризму, для ведения профессиональных дисциплин и привития им практических навыков.

Ключевые слова: компетенция, профессионализм, специальность, туризм, образование, повышение квалификации, ВУЗ, специалист, подготовка, кадры.

Summary

The ways of future specialists' professional competence formation

Rizakhojayeva G.A. – PhD Student, **Rahimova D.A**. – Senior lecturer,
Berkimbaev K.M. – Doctor of pedagogical sciences, professor
International Kazakh-Turkish University named after Yassavi

Abstract: The need for the training of professionals, based on the formation of the professional competencies is relevant today . Nowadays tourism industry is characterized by a low level of service quality. One important reason for this situation is probably the lack of development of practical skills of students. Formation of competitive personnel potential in tourism requires improving the quality of education, the formation of a continuous process of education for the integration of theory with practice, improvement of material and technical base of education to international level. The authors propose the creation of specially equipped laboratories in universities that train specialists for tourism, for the conduct of professional disciplines and give them practical skills.

Key words: competences, professionalism, specialty, tourism, education, upgrade qualification, High School, preparation, staff.

ӘОЖ 37.016:811.111

ШЕТТІЛДІК БІЛІМ БЕРУДЕГІ КОГНИТИВТІ-ЛИНГВОМӘДЕНИ КЕШЕННІҢ МАЗМҰНЫ

Ф.А. Дауитова – Абай атындағы ҚазҰПУ 6М011900 – Шетел тілі: екі шетел тілі мамандығының 2-курс магистранты, dauitova.fariza@mail.ru

Берілген мақалада шеттілдік және отандық ғалымдардың еңбектерін негізге ала отырып, шеттілдік білім берудегі когнитивті-лингвомәдени кешеннің мазмұны қарастырылады, яғнишеттілдік білім берудегі когнитивті-линговомәдени кешентанымдық, ғылыми талдау және шеттілдік білім берудің дидактикалық зерттеу объектісі болып табылатын бірыңғай ғылыми интеграцияланған білім мен пәнаралық конструкциясы «шет тілі – шет мәдениеті - тұлға» қызметі мен құрылымынкөрсету үшін қажет.С.С. Құнанбаева әзірлеген шеттілдік білім берудің когнитивті-лингвомәдени кешені мәдениетаралық құзіреттілікті қалыптастырудың әмбебап ғылыми теориялық негізі болып табылады.

Тірек сөздер: құзіреттілік, субқұзіреттілік, қатысымдық кешен, тақырыптық-мәтіндік, қатысымдық-функционалдық, жағдаяттық-тақырыптық, пәндік-мазмұндық.

Бүгінгі білім берудің мақсаты – дүниетанымы кең, интеллектісі дамыған, білім деңгейі жоғары индивид қана емес, сонымен қатар, көп жағдайда қоғамның болашағы зияткерлік, саяси, мәдени деңгейінің дамуымен байланысты рухани тұлғаны қалыптастыру.

Шеттілдік білім беруді жаңарту және дамыту келесідей мәселелерге бағытталуы мүмкін:

– үлкен тұлғалық-дамытушы басымдылыққа ие мәдениетаралық парадигма аясында шетел тіліне үйретуге;

– шеттілдік мәдениетаралық қарым-қатынас жағдайында туған елін және оның мәдениетін, сондай-ақ тілін үйреніп жатқан елдің мәдениетін таныстыра алу біліктерін дамытуға;

– оқушыларды шетел тілін меңгеру саласында өзін-өзі бақылау және өзін-өзі бағалау негіздерімен таныстыруға;

– тілді үйрету және ұлттық мәдениетпен және тілін үйреніп отырған елдің мәдениетін үйрету процесінде өзіндік білім алу потенциалын, интеллектуалдық және шығармашылық қабілеттерін дамытуға.

Көп тіл білу біздің мемлекетіміздің халықаралық байланыстарын дамытуға мүмкіндік беретін тұлғааралық және мәдениаралық қарым-қатынастардың аса маңызды құралы болып табылады.

Қазақстан Республикасының шетелдермен халық-аралық байланыстары күннен-күнге арта түсуде. Сол байланыстарды дамыту үшін шет тілін білетін мамандар қажет-ақ.

Президентіміз Н.Ә. Назарбаев Қазақстан халқына Жолдауындағы білім беру жүйесінде үш тілдің - мемлекеттік тіл ретінде қазақ тілін, ұлтаралық қатынас тілі ретінде орыс тілін және әлемдік экономикаға үйлесімді кірігу тілі ретінде ағылшын тілін меңгерген, бәсекеге қабілетті маман даярлау міндетін атап көрсеткенін білеміз. Бұл дегеніміз оқу орындарына жаңа міндеттер, жаңа талап, жаңа мақсаттар қойып отыр дегенді түсіндіреді. Негізгі мақсаты – өмірден өз орнын таңдай алатын өзара қарым-қатынаста өзін еркін ұстап, кез-келген ортаға тез бейімделетін, белгілі бір ғылым саласында білімі мен білігін көрсете алатын, көптілді және көпмәдениетті құзіреттіліктерді игерген полимәдениетті жеке тұлға қалыптастыру.

Шеттілдік оқыту мен оқып үйренудің маңыздылығы және тәрбиелілік мүмкіндіктерін анықтауда Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың [1] Қазақстан халқына жолдауындағы «Тілдердің үштұғырлығы» мәдени жобасы басшылыққа алынды. Шет тілін оқытудың жетекші мақсаты коммуникативтік, білім беру, тәрбиелік және дамыту қызметтерінжүзеге асыру.

Шетел тілін оқыту мазмұны оқушыларды сөз қатынасының жаңа тәсілін ғана емес, сол тілде сөйлейтін халықтың мәдениетін, оқылатын тіл елінде сөйлеу дағдысының ұлттық-мәдени ерекшелігін білуге бағыттап отыруы керек. Ол оқушының бойында басқа қоғамның қазіргі өмірінің, тарихы мен мәдениетінің түрлі салалары туралы түсінік қалыптастыруға тиіс. Мұндайда оқушыларға тілді сол қолданыстағы елді мекендеген халықтардың мәдениеті арқылы пәнді оқытудың алғашқы қадамынан бастап үнемі жүзеге асыруға тиіс.

Шеттілдік білім беру бойынша дайындалған нормативтік құжаттарда шеттілдік білім берудің пәндік мазмұнының түрлі аспектілерін деңгейлеп құрастыру үлгісінің мысалдары беріледі: 1) қатысымның екі түрі (ауызша және жазбаша) бойынша пәндік мазмұнды деңгейлеп құрастыру; 2) когнитивтік-лингвомәдени кешеннің компоненттік құрамының өзара байланысын үлгілеу; 3) тілдік және шеттілдік білім берудегі оқу деңгейінің халықаралық бейімделген салыстырмалы үлгісі.

Шеттілдік білім берудің пәндік мазмұнын қатысымның екі түрі бойынша деңгейлеп құрастыру үлгісі ұсынылған [2].

Қатысымның екі түрі (ауызша және жазбаша) қарым-қатынас формасын меңгерудің деңгейлік іріктеу үлгісі болып табылады.

Қатысымдағы халықаралық бейімделген алты деңгейі (А1, А2, В1, В2, С1, С2) бойынша сөйлеу әрекеті түрлерінің маңыздылығы бар қарым-қатынастың ауызша және жазбаша түрін меңгерудің бірізділік үлгісі оларды мақсатты түрде қалыптастырып оқу мен меңгерудің стандартты деңгейіне дейін жеткізуді қамтамасыз етеді.

Жаңа когнитивтік-лингвомәдени кешендерді меңгеруге бағыталған мазмұнның пәндік аспектісі негізі мазмұнның жинақталған бірлігі болып табылады, ол біздің отандық ғалымдардың еңбектерінде көрініс тапқан:

– «тақырыптық – мәтіндік бірлік» – Д.Н. Кулибаева [3]

– «қатысымдық – функционалдық блок» – А.Б. Тыныштықбаева

– «тақырыптық – кешен» – Н.К. Стамғалиева

– «жағдаяттық – тақырыптық блок» – Г.Д. Закирова және т.б. болып табылады.

Бұл мазмұнның бірлігі мәдениетаралық қатысым субъектісінің концептуалды, прагматикалық, әлеуметтік және лингвомәдени және т.б. мәдениетаралық қатысымдық компотенциясының аспектілерін қалыптастыру үшін пәндік мазмұнды қамтамасыз ете алатын оқыту бірлігі де бола алады.

Егер, осындай мазмұн бірлігі ретінде, ядросы инофондық мәтіндер болып табылатын оқыту материалдарының мазмұндық-функционалдық-тақырыптық бірлестігі болып табылатын «тақырыптық-мәтіндік бірлікті» алар болсақ, онда мазмұнды үлгілеуге мазмұнның процессуалдық жағы мазмұнның пәндік аспектісінің жүйелі танымдық функциясының жалғасы ретінде енеді де, мәдениетаралық қатысымдық компетенцияның субкомпетенцияларын қалыптастыратын негіздің қызметін атқарады [2].

– Қатысымдық іскерліктерді немесе субкомпетенцияларды қалыптастыру тақырыптық мәтіндік бірліктерді басты бірліктер ретінде «пәндік–мазмұндық қатысымдық кешенге» енгізуді қамтамасыз етеді;

– «Қатысымдық кешендер» қарым-қатынастың белгілі бір ауаны шеңберінде қатысымдық іскерліктерді қалыптастыруды басқару жүйесін көрсетеді;

– Қатысымдық кешендердің компоненттік құрамына қатысымдық ауан, осы ауанға тән тақырыптар жиынтығы, қарым-қатынастың типтік жағдаяттары, метатілдік лингвистикалық материал, түрлі тілдік формадағы инофонды мәтіндер (бейнелеу, сипаттама, мазмұндама және т.б.), сөз жанрлары (сұхбат, дискурс, презентация, пресс-конференция және т.б.) жатады;

– Жеке қатысымдық ауандарға бағдарланған осындай қатысымдық кешендер арқылы пәндік мазмұнды меңгеруге бағытталғын қатысымдық іскерліктер мен субкомпетенцияларды қалыптастырудың бәрәздә жүйесін қалыптастыру мен басқару қамтамасыз етіледі;

– Тақырыптық-мәтіндік бірліктің бірізділігі мәдениетаралық қатысымдық компетенцияны сатылай қалыптастыруға қажетті пәндік мазмұнның ең қарапайым элементтерінен бастап күрделі аспектісіне дейінгі бірізділікке бағынады (ол болашақ мамандықтың пәндік мазмұны болуы мүмкін; онда қатысымдық кешендер пәндік мазмұнды мамандық мәнмәтініне енгізеді – «мәнмәтіндік оқыту»):

– қатысымдық кешеннің пәндік мазмұнындағы ұғымдық-когнитивтік тақырыптық – мәтіндік бірлігі;

– қатысымдық кешеннің пәндік мазмұнындағы ақпараттық-аккумулятивтік тақырыптық – мәтіндік бірлігі;

– қатысымдық кешеннің пәндік мазмұнындағы прагматикалық-репрезентациялық тақырыптық – мәтіндік бірлігі;

– қатысымдық кешеннің пәндік мазмұнындағы мәнмәтіндік қатысымдық тақырыптық – мәтіндік бірлігі.

Шеттілдік білім берудегі мазмұнның процессуалдық аспекті алдымен мәдениетаралық қатысымдық іскерліктерді атқарушы фаза деп аталатын тақырыптық мәтіндік бірлік мәнмәтінінде сатылай қалыптастырады[4].

1) Атқарушы фазаның ауызша қарым-қатынасқа қажетті үш сатылы құрылымы болады:

а) атқарушы-рецептивтік саты;

б) атқарушы-репродуктивтік саты;

в) атқарушы-продуктивтік саты;

2) Қарым-қатынастың мәнмәтінге негізделген фазасы – бұл берілген мәнмәтінде мәдениетаралық қатысымдық компетенцияны көрсету болып табылады.

Сөйлеу әрекетінің атқарушы репродуктивтік сатысында метатілдік оқу материалын меңгеру мен оны қолдану дағдылары қалыптастырылады, оны өз сөздерінде қолдану жаттықтырылады. Кәсіби мазмұндағы берілген мәтіндерге трансформация, синтез жасау; оларды кеңейту, қарапайым талдау жасау секілді мақсатқа бағытталған қатысымдық тапсырмалар жүйесімен қамтамасыз етіледі. Сөйлеу әрекетінің атқарушы-рецептивтік сатысында рецептивтік іскерліктер (тыңдап түсіну мен оқу) мақсатқа бағытталған қатысымдық тапсырмалар мен жаттығулар арқылы қалыптастырылады. Сондай-ақ тақырыптық мәтіндік кешенге оқудың негізгі түрлерін (зерттей оқу, таныса оқу, іздене оқу) қалыптастыруға арналған мәтіндер енгізіледі. Атқарушы-продуктивтік әрекет сатысы монологтық және диалогтық сөйлеу түрлерінде қатысымдық іскерліктерді, жазу дағдыларын қалыптастыруды қамтамасыз етеді.

Аталған үш атқарушы сатыдан тұратын мазмұнның процессуалдық аспектінде мазмұнның пәндік аспектілерінің келтірілген сатылары белгілі бір деңгейде өздерінің функционалды мазмұндық міндеттеріне орай келесідей бөлінеді: ұғымдық-когнитивтік тақырыптық-мәтіндік бірлік және оны-мен аттас саты сөз әрекетінің атқарушы-репродуктивтік сатысында жүзеге асырылады; ақпараттық-аккумулятивтік тақырыптық-мәтіндік бірлік және онымен аттас саты барлық деңгейде қамтамасыз етіледі, дегенмен ол сөз әрекетінің атқарушы-рецептивтік сатысында қалыптастырылады; прагматикалық-репрезентациялаушы және соған сәйкес саты сөз бен қарым-қатынастың атқарушы-продуктивтік сатысын жүзеге асырады, тақырыптық-мәтіндік бірліктің мәнмәтіндік қатысымдық сатысы еркін қатысым деңгейін қамтамасыз етеді.

Атқарушы фазалар мен оларды қамтамасыз ететін сатылардағы әрекеттің келтірілген функционалды түрлері білім алушылардың мәдениетаралық қатысымдық компетенцияларын әдістемелік жүйеде қалыптастыруда дайындық сатысынан кәсіби қарым-қатынасқа өтуде болашақ әрекеттің

пәндік әлеуметтік мазмұнының алғашқы үш сатысы жүзеге асырылады[5], атап айтар болсақ: ұғымдық-қогнитивтік, ақпараттық-аккумулятивтік, прагматикалық-репрезентациялық.

Білім беру бағдарламасы білім беру жүйесінің мақсат міндеттерін оқу материалын қажетті компетенцияларды қалыптастыру мен меңгеруде қазіргі технологияларды қолдану шартында ұйымдастыру мен іріктеудің оптимизацияланған жүйесі арқылы жүзеге асыруды қамтамасыз етеді[6]. Ол білім беру мақсаттарына сәйкес оқу үрдісін біртұтас ретінде үлгілеуге, сондай-ақ а) білім берудің концептуалдық әдіснамалық негізін бейнелейтін; ә) білім алушының креативтік-дамытушылық әрекеті мен тоериялық тұрғыдан кәсіби сауатты болуын қалыптастыратын; б) білім алушының жеке компетенттік әлеуетін дамытатын; в) оқыту үрдісін кәсіби конструктивтік әрекет ретінде ұйымдастыратын; д) білім алушылардың бағалаушы-рефлексивтік компетенцияларын өзін-өзі дамыту мен өзін-өзі ұйымдастырудың негізі ретінде қалыптастыру түрінде үлгілеуге қабілетті.

Білім беру бағдарламасында пәндік кәсіби мазмұн білімнің негізгі блогының төңірігінде ұйымдастырылады, 1) оқу пәнінің пәндік мазмұнын жинақтайтын; 2) жүйеге тән сипаттамалардың бәрін бейнелей алатын және сол себептен де зерттеу нысаны бола алатын жүйенің интегративтік элементі ретінде сипатталады; 3) оқыту бірлігі және мазмұн бірлігі болып табылатын пәндік процессуалдық бірлікті бөліп алуға қабілетті болып табылады; 4) мазмұнның процессуалдық аспектіне енгізіп, «қатысымдық кешендер» арқылы әрекетке жетелейтін білімнің басты блоктарын өзектендіреді; 5) қатысымдық кешендер арқылы қарым-қатынастың жеке ауандары шеңберінде қатысымдық және мәдениетаралық қатысымдық компетенцияларды қалыптастыруды басқарады; 6) білім беру бағдарламасында білімнің негізгі блоктарын вертикал бойынша қарым-қатынаста қолданылу күрделілігіне қарай беріледі, ал горизанталь бойынша тақырыптық-мәтіндік бірліктің әрбір бірлігі белгілі бір компетенция мен субкомпетенцияны қалыптастыруға бағытталады, пәндік мазмұн қатысымдық кешендер арқылы жүзеге асырылады.

Ұғымдық-когнитивтік тақырыптық мәтіндік бірлік, ұғым, құбылыс секілді іріктелген минимуммен байланысты, айталық халықаралық бизнес ұғымымен байланысты болсын, көрсету сатысынан қатысымдық сатыға қатысымдық жаттығулардың келесідей элементтер жүйесі арқылы ауысады: қайта сұрау, анықтау, кеңейту, күмән келтіру және т.б. Бұл қарапайым қатысымдық сатыны ұғымдық-когнитивтік қатысымдық кешен қамтамасыз етеді. Бұл кшеннің міндеті құбылыс пен ұғымның мағынасын түсіну ғана емес, оны берілген тілдік құрылым мен мәнмәтінде, қарым-қатынастың микродиалогтық жағдаяттарында қолдану болып табылады.

Осылайша, ұсынылып отырған пәндік мазмұнның құрылымы мазмұнды қатысымға негіздей отырып жүзеге асыру болып табылады, оны тіл мен сөздің бірлігі ретінде тілдік формальды көрініс те меңгеру емес, қарапайым түрде болсын қатысымға енгізу маңызды болып табылады.

Мазмұнды құрастырудың ұсынылған модульдік блогтық түрі – шеттілдік білім берудің пәндік мазмұнын бейнелеудің неғұрлым айрықша ұйымдасқан негізі мен формасы, өйткені, жаңа **когнитивтік-линговомәдени кешендер** пәндік мазмұнды концептуализациялайды, ал мазмұнның модульдік-блогтық құрылымы когнитивтік-лингвомәдени кешендер бойынша жаңа «әлемнің тілдік бейнесінің» конгнитивтік-лингвомәдени концептін оның барлық құрамдас бөліктерімен бірге сатылай құрастырады[2]. Когнитивтік-линговомәдени кешендер құрамында әрбір тақырыптық мәтіндік бірлікті жасау білім алушыларда «екінші когнитивтік санада» жаңа «білімнің когнитивтік құрылымын» жасау деген сөз, олар ұсынылып отырған пәндік мазмұнды тақырыптық-мәтіндік және модульдік-блоктық ұйымдастыруда әлемнің тілдік бейнесінің «реконцептуализациясы» механизмінде білімнің берік қалыптасқан бөліктері ретінде көрініске ие болады.

Оқыту материалдарды шеттілдік білім берудің пәндік процессуалдық мазмұнының қатысымдылыққа негізделген, мәдениетаралық қатысымдық мақсатқа бағытталған, «реконцептуализацияға» когнитивтік-лингвомәдени негіз болып табылатын ұстанымдары бойынша іріктеу мен ұйымдастыруда, пәндік мазмұнның модульдік блогтық құрылымын мәдениетаралық қатысымдық негізінің шеттілдік білім берудегі дидактикалық жүйесінде білім беру бағдарламасының құрылымына енуі, тұлғаның «тілдік санасының» шеңберін кеңейту мен «екінші менталдық конструктарды» құрастыруда оның махинизмдерін қайта жасау және т.б. – осының барлығы қазіргі шеттілдік білім беру үрдісін ұйымдастыру мен басқарудың негізі болып табылады.

Бұл әдістің дәстүрлі әдістерден айырмашылығы сол, онда оқыту үрдісінің білімнің лингвистикалық және тілдік блоктарын назардан тыс қалдырып, қатысымдылыққа негізделуі болып табылады.

1 Назарбаев Н.А. «Болашақтың іргесін бірге қалайық». 2011 жылғы Қазақстан халқына Жолдауы (28. 01. 2011ж.) // Егемен Қазақстан, 29 қаңтар 2011жыл. –Б.2-6.

2 С.С. Құнанбаева«Қазіргі шеттілдік білім берудің теориясы мен практикасы», Алматы 2011ж.

3 Д.Н. Кулибаева. «Халықаралық типтегі мектептердің білім беру жүйесін басқарудың әдіснамалық негіздері», Алматы, 2010. - 458с.

4 Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация / учебное пособие М: Высшая школа 1999. -234 с. StevensonD.C. AmericanLifeandInstitutions. Stuttgart, 1987.

5 Маслова В.А. «Лингвокультурология» Учеб.пособие для студ.высш.учеб.заведений. М.: Издательский центр «Академия», 2001.-201с.

6 Абдыгаппарова С.К. Культурное многообразие. Практикум по межкультурной коммуникации, (часть 1) Учебное пособие на английском языке. Алматы: КазУМОиМЯим. Абылайхана, 2002 г. – 34с.

Резюме

Содержаниекогнитивно-лингвокультурологического комплекса (клк) в иноязычном образовании

Дауитова Ф.А. – *магистрантка 2-курса по специальности 6М011900 – Иностранный язык: два иностранных языка КазНПУ им. Абая, dauitova.fariza@mail.ru*

В данной статье рассмотрена содержание когнитивно-лингвокультурологического комплекса, основываясь на работах зарубежных и отечественных ученых, то есть когнитивно-лингвокультурологический комплекс иноязычного образования должен отображать и презентовать деятельностную структуру научного познания комплексного и междисциплинарного конструкта «иноязык-инокультура-личность»,являющегося единым объектом научного анализа и дидактического изучения иноязычного образования.

Ключевые слова: компетенция, субкомпетенция, коммуникативный комплекс, тематическо-текстовой, коммуникативно-функциональный, ситуационно-тематический, предметно-содержательный.

Summary

The content of cognitive- linguacultural complex (clc) in foreign language education

Dauitova F.A. – master's student of the specialty of foreign language: two foreign languages of KazNPU named after Abay, *dauitova.fariza@mail.ru*

This article considers the content of cognitive-linguacutural complex, basing on the works of foreign and native scientists, i.e., cognitive-linguacutural complex of foreign language education is to display and present the activity-structure of scientific knowledge integrated and interdisciplinary construct "foreign language-foreign culture -person", which is the single object of scientific didactic analysis and study of foreign language education.

Key words: competence, sub-competence, communicative competence, thematic-textual, communicative-functional, situational-thematic, objective-comprehensive.

UDK 004: 378

PROBLEMS IN TEACHING READING

S.T.Sirgebayeva – c.p.s., associate professor, KazNAU, e.sundy@kaznau.kz
K.K.Kydyrbay – assistent, KazNAU, kymbat_letter@mail.ru
Zh.T.Kyrykbayeva – assistent, KazNAU, zhunisovy-2013@mail.ru

The article is devoted to some theoretical aspects and the basic components of problems in teaching reading. Different reading strategies are applied to have the better result. Reading is an active skill; it constantly involves guessing, predicting, checking and asking oneself questions. The article presents some structure in sentence in three languages – Kazakh, Russian, and English. In addition, serious problem for the schools with the Kazakh language of instruction. The article analyzes the process of the logical thinking.

Reading skills formation is one of the main tasks in the process of teaching a foreign language, it is especially of great importance in the three language instruction schools. As we know understanding, a written text means extracting the required information from it as efficiently as possible. Different reading strategies are applied to have the better result. Reading is an active skill; it constantly involves guessing, predicting, checking and asking oneself questions. It is possible to develop the students' power of predicting through systematic practice or it is also possible to introduce questions, which encourage them to anticipate the content of the text from the text title and from the illustrations or to predict the end of the story from the preceding paragraph.

Keywords: reading strategies, morphological level, phenomena mistakes, Turkish languages, lingua, word-formation, information, stylistic device, logical thinking.

Reading skills formation is one of the main tasks in the process of teaching a foreign language, it is especially of great importance in the three language instruction schools. As we know understanding a written text means extracting the required information from it as efficiently as possible. Different reading strategies are applied to have the better result. Reading is an active skill; it constantly involves guessing, predicting, checking and asking oneself questions.

Language comparative analysis on the morphological and syntactical levels may be the tool for prognosis and predicting the mistakes which arise due to the language interference of the three languages (Kazakh, Russian and English). The author [1, p.70] understands the likeness as the basics for understanding and the differences as the possible interference in the above mentioned levels.

O.N. Ivanova, U.K. Yusupov [1,p.70, 2,p. 36] suggest the lingua comparative analysis which is based on the following principles:

1) simplicity principles

2) synchronical principle.

As an example we can mention the brief typology of difficulties experiencing by the Kazakh pupils in the morphological and syntactical levels while teaching reading which is based on the lingua comparative analysis of the three languages.

The main difficulty of the morphological level is the absence of some phenomena in the native language.

1. In the very beginning of learning English the pupils face one of the main difficulties – the absence of articles and grammar category of the general and private in the Turkish languages which are expressed by special service words. The difficulty is not only in the practical using of the article in their utterances. It is also necessary to form a special coincidence in the concepts of definite and indefinite which are differently expressed in the native and foreign languages.

2. Different types of word formation in the compared languages are the source of the

numerous mistakes of the students. They experience difficulties in defining the parts of speech using the word-formation affixes.The endings *-s, -es* are homonymous, and this prevents the students from the semantization of the word meanings while translating.

3. The absence of the cases produces a lot of difficulties for the English language learners where the word order and the system of prepositions play the leading role.

4. The Turkish languages lack such phenomenon as the vowel changing or the whole word changing while changing the non-standard verbs. It is quite strange for these languages where the root is never changed and the verb changing system is formed by gluing the affixes. Only a special system of exercises may help to overcome the difficulties, to develop the skills of identifying the English non-standard verbs in speech.

5. The Gerund performs complex functions in a sentence. The Gerund is homonymous because the stem of the verb with the *–ing-* ending may also be a participle, and the verbal noun; these formations are completely strange for the Turkish languages. So, the Gerund is one of the most difficult for schools with the Turkish instructive language.There are some similarities on the morphological level which may be used as basics. Both English and Kazakh lack the grammatical category of gender, and this general characteristics doesn't need any additional exercises to overcome these difficulties.

As N.O. Ivanova mentions [1, p. 71] the adjective usage doesn't produce any difficulties with the Turkish language students. Here we can have a native language as a support.

The sentence structure is formed differently in three languages – Kazakh, Russian, and English, so the ability to master the sentence as a grammatically formed instruction unit is a very serious problem for the schools with the Kazakh language of instruction. Though the word order in the compared languages operates the same functions there is still a great difference between them. Mentions that the word order in the Turkish languages mainly performs the stylistic function, but in English it performs the semantic-syntactical function''. This is the consequence of the morphological structure of both of these languages. As it is known the English language which has lost its rich reflective forms, the word-order mainly expresses the objective-subjective relations.

In the Turkish languages which are rich of the morphological means the syntactical ties between the parts of the sentence are mainly performed by the formal indices; in this connection the word-order in the given language family first of all has got a meaning of a stylistic device.

The following are the main difficulties which the students of the three lingua school, whose native language is Kazakh, come across on the syntactical level while reading an English sentence:

1) The Kazakh students often acquire a word in the end of the sentence as a predicate,because they transform the native language norms into the studied language. A special attention should be paid to the ability of the students to place the verb-predicate in the right place in the English sentence.

2) The students experience difficulties to determine the definite and indefinite category which are expressed by the articles *a* and*the* while translating an English sentence.

3) While reading the English sentences containing prepositions the Kazakh students experience difficulties because there are no prepositions in the Kazakh language.

4) The students of the high school with the three lingua instruction experience difficulties while reading the sentences containing participles, gerunds, infinitive constructions, complex objects, complex subjects, absolute nominative participle construction, because the above mentioned syntactical complexes are differently expressed in the Kazakh and Russian languages.

In [1, p. 72]N.O.Ivanova suggests the usage of exercises aiming to overcome morphological syntactical interference while reading texts in the English language. The exercises were based on the results of the lingua comparative analysis whichproduced the revealing of the similarities and divergences. She thinks that ‘’lingua comparative analysis and three language exercises permit to overcome the inter language interference on the morphological and syntactical levels. So, there is a great necessity to form the skills and habits of scanning, searching, studying, and informative types of reading in the English language with the students of the high school basic level in the three languages functioning conditions.

So, the author D.B.Ivanov[1, p. 72] revealed some specific difficulties of teaching different types of the reading process – scanning, searching, studying, and informative. They are as follows:

- in the frames of scanning, searching, studying, and informative reading the students experience difficulties in defining the style, genre, type and structural- compositional characteristics of the text;

- in the frames of studying reading the students experience difficulties in guessing the meanings of the unknown words according to the context, in fully and exactly understanding the text meaning, in determining the value of the information, in disclosing the cause-consequence connections, in revealing the implicit information;

- in the frames of informative reading the students experience difficulties in understanding the general content, main idea, meaning; they fail to distinguish the primary information from the secondary, factual from the hypothetic, to state the logical /chronological connection of the facts and events, to classify/ group information according to some characteristics.

The ‘*loop learning’* technology was chosen by (4) as one of the main possible ways to overcome such difficulties, as lack of time, different level of mastering a foreign language while teaching reading in the high school. The technology provides all possibilities for formation and development of the general and specific skills of scanning / searching, studying and informative reading in the English language. The main idea of the technology may be understood with such concept as ‘*discourse understanding*’ [4,p. 72]. ‘*Discourse understanding*’ is a complex many-folded process of the logical thinking.

1 Ivanov O.N. Обучение чтению на английском языке учащихся 10-11 классов в условиях триязы-чия (базовый уровень) // Иностранные языки в школе. – 2008. - № 5. – С.70-76.

2 YusupovU.K. Проблемы сопоставительной лингвистики. – Ташкент: Фан, 1980. – 136с.

3 Walker, C. (1998) [Review of the book Teaching reading skills in a foreign language] ELT Journal, 58, 169-173.

4 IvanovD.B. Об основах аналитического чтения // Ученые записки МОПИ, Т. X1X, вып.4. – 1959.

Түйіндеме

Мәнерлеп оқуды үйретудің қиындықтары

С.Т. Сиргебаева – қауымдастық профессор, ҚазҰАУ, e.sundy@kaznau.kz

Қ.К.Қыдырбай – ассистент, ҚазҰАУ, kymbat_letter@mail.ru

Ж.Т. Кырыкбаева – ассистент, ҚазҰАУ, zhunisovy-2013@mail.ru

Бұл мақалада мәнерлеп оқу шеберлігі сөйлеу қабілетінің бір бөлігі ретінде қарастырылған. Студенттердің қабілеттеріне сай керекті мағлұматты ала білуі, сонымен қатар оқу үдерісінде шетел тілін үйренудің негізгі міндеттерінің бірі болып саналады. Мақалада мәнерлеп оқытуда кездесетін кедергілер мен қиындықтар және оларды шешу жолдары қарастырылады. Ағылшын, қазақ және орыс тілінде сөйлем құрастыруда кездесетін ерекшеліктер, мәтінді дайындау және оларды бағалау крийтериялары туралы мәлімет берілген.

Шет тілін оқыту үдерісінде оқу дағдысын дамыту негізгі міндеттердің бірі болып табылады. Біз білетіндей, белгілі бір ақпаратты алу мақсатында жазбаша мәтінді түсіну қажетті. Әр түрлі оқу стратегиялары үздік нәтиже алу үшін пайдаланылады. Оқу - белсенді дағды, болжау және тестілеу мәселелерін қамтиды.Сондай-ақ танымен тығыз байланысты. Оқу мағыналы болу үшін, студенттер мәтін мазмұнын толық және дәл түсінуі қажет.

Мәнерлеп оқыту мәселесі көптеген мамандандырылған журналдар мен жинақтарда кеңінен қарастырылғаны-мен, әлі кунге дейін көптеген қиындықтар кездеседі және толық зерттеуді қажет етеді.Оқу - шет тілін үйрету әдісі ретінде екі аспект бойынша қарастырылады: мақсат ретінде және шетел тілдерін оқыту құралы ретінде.

Түйін сөздер: мәнерлеп оқу,қабілеттілік, оқу үрдісі,ерекшеліктер, критериялар

Резюме

Проблемы обучения чтению

С.Т. Сиргебаева – ассоцированный профессор, КазНАУ,e.sundy@kaznau.kz
К.К. Кыдырбай – ассистент, КазНАУ, kymbat_letter@mail.ru
Ж.Т. Кырыкбаева - ассистент, КазНАУ, zhunisovy-2013@mail.ru

В статье рассмотрено чтение как вид речевой деятельности, связанный с извлечением информации через зрительный канал. Так же приведены виды речевой деятельности основанные на умения, связанные с извлечением нужной информацией для студентов. В учебном процессе чтение является одним из основных задач в процессе преподавания иностранного языка. В статье отражены проблемы обучения чтению, так же пути их устранения. Рассмотрена структура формирования предложения в трех языках - казахских, русских и английских языках, разработка текстов и определения критериев оценок. В противном случае, общая оценка текста не будет информировать о слабых и сильных сторон обучающихся.

Чтение формирование навыков является одной из основных задач в процессе обучения иностранному языку. Как мы знаем, понимание письменного текста означает извлечение необходимой информации более эффективно. Различные стратегии чтения применяются, чтобы получить лучший результат. Чтение является активным умением; она включает в себя постоянного предсказывания, проверки и вопросы. Таким образом, это следует принимать во внимание при разработке чтении упражнения на понимание. Чтение не может существовать без познавательной деятельности. Ведь для того, чтобы чтение было смысловым, учащимся необходимо точно и полно понимать содержание текста, составлять свою систему образов, осмысливать информацию, осуществлять познавательную деятельность.

Ключевые слова: чтение, информация, речевая деятельность, обучение, формирования предложения, оценка.

УДК 378.026:159.95

Социально-педагогические технологии и имитационное моделирование профессиональной деятельности социального педагога (на материале фильмов Ермека Турсунова)

Кожаева С.К. – к.п.н., доцент, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилёва
Астана, Казахстан. Элект.почтаSanimkozhaeva61@mail.ru

Статья посвящена методологии и методике имитационного моделирования профессиональной деятельности социального педагога. Анализ социальной философии как методологии социальной педагогики позволил обосновать роль казахскойэтнопедагогики на материале картин режиссера Ермека Турсунова для изучения социально-педагогических технологий.

Автором предложены педагогические ситуации, позволяющие проектировать имитационные модели профессиональной деятельности социального педагога. Взятая за основу ассоциативно-рефлекторная концепция обучения, лежащая в основе традиционного обучения и воспитания, рекомендуемые этапы выработки модели являются вкладом в решение проблемы классификации целей образования.

Ключевые слова: социально-педагогические технологии, имитационное моделирование, рефлексия, социальная философия, социальная педагогика, познавательная деятельность.

.

Современные ученые уделяют особо внимание проблеме взаимосвязи творческой деятельности педагога с рефлексией, рефлексии совместной деятельности педагога с обучающимися [1, онлайн]. Взгляд на рефлексию как способ перевода знаний в действия и понимание того, что новые знания даются не для сведений, а для решения проблем, позволяют использовать знания в области современной культуры, являющейся источником социально-педагогических технологий, ценностей воспитания, для имитационного моделирования профессиональной деятельности социального педагога.

Имитационное моделирование будущей деятельности социального педагога актуализирует роль проблемно-поисковых технологий обучения. Известно также, что процесс педагогического целеполагания требует междисциплинарного синтеза представлений о ценностях и целях общества, о смысле человеческого существования, о сущности самого человека для достижения системности формулируемых целей, отражение в них целостной материально-духовной картины мира, взаимосвязанных

между собой философских, религиозных, научных, культурологических и других элементов мировоззрения данного общества.

В учебнике «Педагогика и психология» в качестве одного из оснований взаимосвязи образования и культуры называется обучение, «основой которого является проекция образа культуры в образование и формирование проектной деятельности обучающихся (теории проектного обучения)» [1, онлайн].Имитационное моделирование проводится с целью акцентировать внимание обучаемого на каком-то важном понятии, категории, предоставляет учащимся возможность в творческой обстановке сформировать и закрепить те или иные навыки производственного процесса. Применение инноваций в имитации работы социального педагога предполагает синтез признаков творческой деятельности и рефлексии.Поиск социально-педагогических технологий как инструмента социального педагога ставит его перед проблемой выбора материала для моделирования производственных ситуаций. Настоящая статья строится на тезисе о социальной философии как методологии социальной педагогики.

Современный казахский кинематограф, а именно картины режиссера Ермека Турсунова, обращённые к поискам истоков национальной идентичности, содержат богатый материал для изучения социальной философии, ее проявления в социально-педагогических технологиях. Такой подход определил цель настоящей работы – выработать модель имитационного моделирования деятельности социального педагога как иллюстрацию трансформации познавательной деятельности в производственную, с применением опыта этнопедагогики.Отсюда два направления в решении задачи. Первое – анализ стратегий социального мышления и ценностей воспитания на материале исторического прошлого в картинах Е.Турсунова. Второе – модель имитационного моделирования с применением социально-педагогических технологий, выработанных казахской национальной культурой.Эпиграф к роману Е.Турсунова «Мамлюк»: «Когда вас приводят в отчаяние современники, ищите спасения у тех, кто в могилах» объясняет основной принцип работы режиссёра с историческим материалом. Социальная философия исследуется с позиций истории и взаимоотношений человека с миром, Вселенной. Так, история султана Бейбарса, представляющая трактовку ислама на материале истории жизни раба, становится способом поиска универсальной религии, лишённой ортодоксального содержания.

Социальная философия определяет основные проблемы отношений человека и общества, часть из них решает социальная педагогика. Это личность и среда, личность и образование, личность и семья, личность и духовная культура, личность и подготовка и участие в общественном труде. По отношению к социальной педагогике социальная философия является методологией, которая призвана помочь социальному педагогу и социальному работнику ориентироваться в социальных проблемах общества.Обращение к национальному культурному наследию позволяет выработать новую модель социальной педагогики. Социально-философские идеи: Родина, честь, любовь, дружба выступают как части целостного представления о ценности человеческой жизни.Обусловленность социальной педагогики социальной философией заключается, в частности, в проектировании личности. Еще в работах А.С. Макаренко 20-30-х годов подлинное развитие педагогической науки было связано с ее способностью «проектировать личность», т.е. задавать с полной определенностью качества и свойства личности, которые должны быть сформированы в процессе воспитания [3, онлайн]. Важным открытием Макаренко был принцип проектирования, отсутствие технологической логики в её основе. На смену логике моральной проповеди пришла теория Макаренко, которая ввела в педагогическое производство технологический процесс, учет операций, конструкторскую работу, нормирование, контроль, допуски и браковку. Попытки развития педагогических технологий не получили должного развития в советской педагогике годы расцвета идей Макаренко. Между тем идея проектирования личности и вызвала в науке понятие педагогических технологий в образовании и в воспитании. Эта понятие оформилось в концепцию педагогических технологий и пережило возрождение в 60-е годы в связи с появлением и популярностью авторских школ, индивидуальных методик, интенсивных курсов, обеспечивавших устойчивый результат обучения и воспитания, на что обращают внимание современные исследователи [3, онлайн].

Ученые называют среди основных причин возникновения новых психолого-педагогических технологий следующие: необходимость более глубокого учета и использования психофизиологических и личностных особенностей обучаемых; осознание настоятельной необходимости замены малоэффективного вербального (словесного) способа передачи знаний системно-деятельностным подходом; возможность проектирования учебного процесса, организационных форм взаимодействия учителя и

ученика, обеспечивающих гарантированные результаты обучения [1, онлайн]. В 80-е годы расцвет в средней школе педагогических технологий: Ш.А. Амонашвили (гуманно-личностная технология), В.П. Беспалько (технология программированного обучения), С.Н. Лысенковой (перспективно-опережающее обучение) привел к введению в структуру подготовки профессиональных педагогов учебной дисциплины «Педагогические технологии».В настоящее время понятие педагогических технологий подразумевает систематические методы планирования, применения и оценивания всех процессов обучения и воспитания учащихся путем использования человеческих и технических ресурсов и взаимодействия между ними для достижения эффективности обучения. Технологический подход в педагогике ставит целью так построить процесс обучения и воспитания, чтобы было гарантировано достижение поставленных целей.Модель воспитания с этическим корпусом ценностей, вопросами: *Что делает человека человеком в жестоких испытаниях*? *Какова причина и факторы его самосохранения*? – в ситуации испытания человека выработанными у народа нравственными нормами обусловила появление фильмов Турсунова. Его картины дают возможность анализа социально-философских идей и социально-педагогических технологий их преломления в аспекте вечных ценностей и воспитания личности.Фильмам Турсунова с позиций соотношения авторского мифа и модели мира, в типологии с М. Ауезовым и Ч. Айтматовым посвящена статья Э.Д. Сулейменовой и К.Б. Уразаевой [4, 18-23]. «Сквозной становится попытка выявить через систему ценностных представлений ядро этнической идентичности. Переломные моменты истории, начиная с доисламской эпохи; яркие личности, аккумулирующие лидерские качества, способность и устойчивость к выживанию – вот путь исканий режиссёра», – пишут авторы [4, 18]. Авторы замечают также, что «язык иносказаний, воплощающий сакральные знания тюрков,интуитивное структурирование отношений с миром в ”Келін“ получают расшифровку в фильме “Шал”» [4, 18].Фильмы казахского режиссёра интересны в аспекте стратегий социального мышления, поведения и действия. Такой подход может стать основой для рефлексии совместной деятельности педагога и обучающегося. Известно, что данная научная проблема исследована главным образом на опыте средней школы. Так, исследователи выделяют в рефлексии в инновационной деятельности учителя следующие характеристики: прямой анализ (от актуального состояния педагогической системы к конечной планируемой цели); целеполагание (от промежуточных целей с помощью как прямого анализа, так и обратного); анализ значимости мотивов и их достижимости; анализ и оценку прогнозируемых результатов и последствий достижения целей, выбор актуальной цели. Однако для высшего учебного заведения, в том числе для изучения имитационного моделирования профессиональной деятельности такой подход представляется новым.Жанр фильма «Келін» (Невестка, 2009) режиссёр охарактеризовал как притчу, иносказание, т.е. аллегорию. Аллегорическая природа текста состоит в минимальном обращении к словесному тексту. Такой подход режиссёра принципиален и может быть расшифрован в терминах казахской этнопедагогики, социально-педагогические технологии которой понятны, в силу их символической сущности, казаху. Такова, например, условность номинации, именования героев условными социальными ролями в семье: *Ене* (мать), *Сын*, *Келін* (невестка), *Қайны* (младший брат мужа). Ценность идеи семьи как института и идея продолжения рода, актуализация аменгерства (левирата) как превентивной меры (профилактики сиротства) объясняет непрерывность социальной цепочки: *семья – род – племя* и ценность каждого звена. Во-вторых, каждый герой повторяет свои, определенные его местом в социальной цепи родственных отношений, повторяющиеся повседневные действия. Идея заведенного предками порядка воплощена в ритуальности, ставшей сакральной. В-третьих, нарушение заданного хода – появление *Мергена* (охотника) – приводит к развитию конфликта, попытке противопоставления сложившимся родовым понятиям о семейном долге и чести новых ценностей. Идея прочности этических ценностей выявляет в обрядовой практике роль Ене как хранительницы семьи и рода. Архетип матери в эстетике рода и возраста воспитывает отношение к освященной традиции.

Персонификация в лице Кайны идеи преемственности семьи и рода реализует ценности воспитания, связанные с мужчиной как защитником чести. Столкновение личной эгоистической воли и культа силы Мергена с подрастающим юношей Кайны и его инициацией как защитника рода реализует идею конфликта страсти, чувства и долга. Эстетизация смерти в неразрешимом противоречии с национальными представлениями о супружеском долге и долге перед родом является отражением борьбы вечных инстинктов. Такая природа конфликта в национальном кино воспитывает уважение к семье и понятиям долга и чести. Частная история, становясь воплощением глубокого нелокального конфликта, становится обобщением не только родовой психологии, но социальной философии этноса.

Социально-педагогические технологии обеспечены в картине Турсунова не только концепцией народных ценностей (чести, долга, верности), семьи и рода, но и зашифрованными в мифологических эзотерических обрядах действиями Ене. Совершаемые ею ритуалы после измены героини (обряд очищения, отрезание волос) продолжает идею родового понятия чести, воплощением и непобедимым началом которой выступает Ене. Социально-педагогические технологии принимают, таким образом, характер знаковых действий. Поиск режиссёром в патриархальном укладе смысла и причины устойчивости вечных ценностей выходит за рамки экзотизации исторического материала и служит ответом на современный кризис этики.

Социально-педагогические технологии обладают семиотикой выражения. Отказываясь от словесного текста, режиссер переносит нагрузку на психологию жеста героев. Движения героев, изображение лиц актёров крупным планом, активное использование звукового фона (лай собак, мычание яков, блеяние овец, ржанье лошадей, с одной стороны анималистического мира, с другой – горловое пение, звуки древних инструментов, украшений невестки) создаёт особую экспрессию. Воссоздавая таким образом через знаки казахской культуры информацию о мире кочевников, режиссёр воспитывает зрителя эстетикой, передавая этические идеи и побуждая зрителя определяться в отношении к национальной культуре. Обряды окропления водой, протыкания раскалённым в огне рожком кожаного круга (символизирующего акт дефлорации и «передачи» невестки младшему брату мужа), очищения нагретым маслом, другие зороастрийские и языческие начала (нанесение кинжалом раны, слизывание крови как табуированная клятва верности, обряд подвешивания трупа и позднейшего его погребения и др.) воссоздают модель проектирования личности в древности как своего рода «результата» высших сил, благоприятствующих появлению новой жизни.

Семиотические знаки: вращающееся колесо во дворе жилища, кожаный круг как символ брачного союза, балбалы (каменные погребальные изваяния в виде фигур людей), ковш, символичны круглой формой, реализующей идею жизненного водоворота и понимания кочевником космоса. Философия круга – это и семиотика цикличности, повторяемости, исчерпанности, завершённости и нового развития, вечного порядка жизни. Когда же ставшая матерью героиня готова к защите чести рода и возмездию, то инициализация Ене (уподобление волчице, символизирующей для тюрков генеалогический мотив происхождения от хуннского царевича и белой волчицы) становится кодом еще одной социально-педагогической технологии. Трижды волчица является как вестник трагических событий, на четвёртый раз её появление символизирует примирение двух женщин и передачу защиты очага и продолжения рода от Ене к невестке.

В код социально-педагогических технологий вплетена символика голубого цвета, символа тенгрианства, придающего картине сюжетную завершённость и окончательную формулировку идеи семейной верности и родовой чести как защиты от внешних потрясений. Те же практически философские идеи находят другую форму воплощения в фильме «Шал» (2012). Здесь своеобразие социально-педагогических технологий заключается в смещении режиссерского взгляда на конфликт внешнего свойства. С одной стороны, подчеркнута оппозиционность ценностей двух миров, казахского аула в глубинке и города. Это признаки социально-экономической разрухи в быту и технологии нового тысячелетия, знаки мировой цивилизации, с другой (гаджеты в руках ребёнка), знаки былого и нынешнего социального благополучия (одряхлевший Орлик, конь старика, и джип городских охотников). Вместе с тем это ценностное противопоставление вечности и социальные приметы реальной действительности: мазар золотоволосой Алтынай и МЧС, имена бразильских и мадридских футболистов и омонимичные им прозвища баранов и т.д. Третий ряд противопоставлений связан с философией вины, реализующей социальное бессилие брошенных на спасение войск, нравственную вину соседей Касыма, экзистенциальную вину героя-старика (показал охотникам дорогу к логову волков, нарушив старозаветные истины). Комическое на первый взгляд спасение родившегося ягнёнка Марадоны приобретает в этом контексте смысл восстановления нарушенного онтологического порядка ценой собственного искупления греха стариком Касымом. Идея духовного возрождения как критерий устойчивости народных понятий о чести и верности памяти предков и их заветам лишает фильм привычной дидактики и проповеди. Технологически, с педагогической точки зрения, здесь актуальна идея эволюции героя от «маленького, смешного старика» до «хорошего Касеке». Старик перед волчьей стаей – символом насилия и жестокости, лишенной ореола мифологической сакральности, обнаруживает моральное превосходство перед алчными городскими, самодовольными охотниками, павшими жертвой собственного тщеславия.Теперь представим, как усвоение и восприятие этих технологий может способствовать имитационному моделированию деятельности

социального педагога? Понятие «социальные технологии» возникло в социологии и также связано с возможностью программирования и воспроизведения результатов, которые заложены в развитии социальных процессов. Применение технологии социальной работы в деятельности социального педагога обусловлено стремлением к достижению качественных результатов труда. Отсюда важность разработки программы деятельности, в рамках которой решается конкретная проблема клиента, требующая профессиональной корректировки, определяется алгоритм последовательных операций, устанавливаются критерии оценки успешности деятельности специалиста.

Социально-педагогическая технология представляет собой синтез социальной и педагогической технологий. Возможность разработки социально-педагогических технологий обусловлена тем, что социально-педагогическая деятельность, как и всякая другая разновидность социальной деятельности, имеет свою структуру, благодаря которой она может поэтапно расчленяться и последовательно реализовываться. Основными компонентами деятельности выступают целеполагание, выбор способов действия и его инструментария, оценка результатов деятельности. Известно, что социально-педагогические технологии способствуют решению задач социальной педагогики, а именно – диагностики, социальной профилактики, социальной адаптации и социальной реабилитации.

В настоящей статье возможность имитационного моделирования профессиональной деятельности осмыслена как проектирование и осуществление коммуникативных воздействий, с одной стороны, и социально-защитные технологии как средство формирования ценностных ориентаций молодежи, с другой. Проекция культуры в образование придает деятельности социального педагога характер творческой деятельности, включающей в себя интерпретацию, анализ, осуществление действий, обсуждение или оценку. Таким образом, можно рекомендовать следующие формы, этапы и методы имитационного моделирования профессиональной деятельности социального педагога.

Ситуация «Дискуссионный клуб. Обсуждение картин Турсунова» с целью формирования ценностных ориентаций молодежи.

Этап интерпретации. Как вы поняли концепцию картин Е. Турсунова? Если бы режиссером были Вы, то что бы изменили в картине? Какие социально-педагогические уроки Вы извлекли из фильмов Турсунова?

Этап анализа. Понятен ли язык символов казахской культуры иностранцу? Какие примеры в кино представляют сложность для понимания человеком, далеким от казахской культуры? Чем ценны фильмы Турсунова? Как Вы считаете, могут ли они оказать серьезное влияние на поведение молодежи в условиях кризиса веры?

Приведите примеры социально-педагогических технологий по обсуждаемым картинам. В чем заключается различие и общность просмотренных картин с точки зрения социально-педагогических технологий?

Этап осуществления действий. Смоделируйте поведение молодежи в ситуации Касыма. Девушкам: представьте несколько моделей поведения современной невестки и свекрови в ситуации супружеской измены в зависимости от социального статуса женщин, возраста и нравственных представлений. Приведите наиболее цитируемые в СМИ конфликтные бытовые ситуации с позиций социально-педагогических технологий.

Этап обсуждения или оценки. Дайте оценку разных моделей социального поведения в приведенных примерах и назовите факторы, оказывающие влияние на социальное и этическое поведение людей.

1 Богданов И.В., Лазарев С.В., Ануфриенко С.С., Чмыхова Е.В., Усольцева Е.В., Калинина Н.В. Психология и педагогика. [Онлайн]: [http://ido.rudn.ru/ffec/psych/ps13.html] (Дата обращения: 01 февраля, 2016)

2 Макаренко А.С. «Проектировать лучшее в человеке…». Минск, 1988

3Чиркун О.В. Методика деятельности социального педагога [Онлайн]: [http://www.openclass.ru/node /332257] (Дата обращения: 15 февраля, 2016)

4 Suleimenova E.D., Urazayeva K. The writer's myth and the fantasy world: from the books of M. Auezov and C. Aitmatovto the films by E. Tursunov // The Aitmatov Academy Jornal, London, 2013, Vol. II, Issue 2-3, 18-23.

Түйін

Әлеуметтік педагогтің кәсіби іс әрекетінде әлеуметтік-педагогикалық технология және имитациялық үлгілеу.(Ермек Турсуновтың фильмінен алынды)

С.Қ. Қожаева – п.ғ.к., доцент Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Мақалада әлеуметтік педагогтің кәсіби іс әрекетіндегі әлеуметтік-педагогикалық технология және имитациялық үлгілеудің әдістемесі мен әдіснамасы сөз болады.

Әлеуметтік-педагогикалық технологияны үйрету негізінде режиссер Ермек Турсуновтың картинасындағы қазақ этнопедагогиканың ролін әлеуметтік педагогиканың әдіснамасы ретінде әлеуметтік философияға талдау жасалды. Автор педагогикалық жағдаяттар ұсынады, әлеуметтік педагогтің кәсіби іс әрекетінде имитациялық үлгілеудіжобалау,оқытудың негізі ретінде ассоциативті-рефлекторлы тұжырымдаманы алады.

Кілттік сөздер: әлеуметтік-педагогикалық технология, имитациялық үлгілеу, рефлекция, әлеуметтік философия, әлеуметтік педагогика, танымдық іс-әрекет.

Summary

Socio-educational technology and simulation of professional work of the social teacher (Based on ErmekTursunov films)

KozhayevaSanim – EurasianNationalUniversityL.N.Gumilev, Astana, Kazakhstan.

The article is devoted to the methodology and technique of simulation of professional work of the social teacher. Analysis of social philosophy as a methodology for social pedagogy allowed to substantiate the role of the Kazakh ethnopedagogics on the material of the film directed by ErmekTursunov for the study of social and pedagogical technologies.

The author offered pedagogical situations, allowing to design simulations of professional work of the social teacher. Taken as a basis for associative and reflex training concept underlying the traditional training and education, the recommended models are the stages of development of a contribution in solving problems of classification of the educational goals.

Key words: social and pedagogical technologies, simulation, reflection, social philosophy, social pedagogy, cognitive activity

УДК 327 (574)

К ВОПРОСУ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПОНЯТИЯ «ДИСКУРС» КАК ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙКАТЕГОРИИ

Ибрагимова К.К. – ст. преподаватель кафедры профессионально-ориентированных языков института полиязычного образования КазНПУ им. Абая, e-mail: kulzagii@gmail.com

Дискурс сегодня является объектом изучения широкого спектра наук и исследовательских направлений. В статье рассматривается проблема многозначности термина *дискурс* как объекта междисциплинарного исследования и как лингвистической категории. В современной лингвистике общепризнанного, четкого определения *«дискурса»,* охватывающее все случаи его употребления, не существует. С целью выявления основных смыслоразличительных признаков дискурса приводятся различные фрмулировки ученых.

Ключевые слова: дискурс,филологическая категория,многозначность термина, текст, речевой жанр.

В научной литературе впоследнее время отмечается интерес к определению и изучению понятия **дискурс.** Интерес к проблеме многозначности терминаспособствует широкой популярности дискурса во многих научных дисциплинах.Дискурс является объектом междисциплинарного изучения широкого спектра наук и исследовательских направлений, как лингвистика и литературоведение, педагогика и психология, философия и история, социология и политология, антропология июриспруденция, семиотика и теория и практика перевода, компьютерная лингвистика и др. Каждая из дисциплин и направлений исследования, как правило, подходит к изучению дискурса по-своему, что и предопределило многозначность термина и дальнейшее расширение его семантики.

Известно, что со 2-ой половины XX века внимание лингвистов было переключено с изучения устройства языка, к его функционированию в процессе речевой деятельности, к его роли в процессе человеческого фактора. Во главу угла в исследованиях языка, как средства коммуникативного взаимодействия людей, как средства формирования, выражения и сообщения мысли становится *принцип антропоцентризма,* в соответствии с антропоцентрической парадигмой языка, которая была предложена *Эмилем Бенвенистом* во второй половине XX века.

Теория дискурса (его деятельностный, динамический аспект), как и сам термин «дискурс», восходит к античной риторике, где данный термин означал «*язык, рассматриваемый в действии, в реальном применении*». В книге*«Новое в зарубежной лингвистике»*, (выпуск 8, 1978), которая для многих лингвистов стала знаменательным событием в современной науке о языке, дается описание и сопоставление ***дискурса*** как термина и как слова обыденного языка в европейских языках. Итак, рассмотрим этимологию слова *дискурс*в некоторых европейских языках:

- Латинский *discursus* является производным от слова *discurro*, что означает «бегать в разные стороны, растекаться, распадаться, распространяться» и лишь в переносном смысле имел значение «рассказывать, излагать». В толковых словарях *discursus* объясняется в главном значении «бегание, беготня туда и сюда, бестолковая беготня». В поздней латыни в отдельных словосочетаниях ***discursus*** имеет прочтения, как «движение чего-либо» и «разговоры между собой». Далее в средневековой латыни, например, у Фомы Аквинского (1225 -1274 гг) указывается на частое употребление основы *discurs*- со значением *«текст»,* а именно «разговор-размышление». Фомы Аквинат – итальянский философ и знаменитыйсхоластик, использует всвоих работах прилагательное *discursivus*, ставшее позже часто употребимым словом в немецкой классической философии, начиная с И. Канта.

- В итальянском языке у слова *discorso* главное значение – «речь», которое упоминалось очень редко. С начала XV в. и до начала XX века *discors,* имеязначительное число производных, употребляетсяв идиоматичных словосочетаниях, в которых указывается на легковесность болтовни и в настоящее время употребляется, восновном, как филологический термин.

- Главное значение испанского *discurso* – «речь, выступление, вступительное/ заключительное слово, приветственная речь». Имеются другие значения: «манера речи, высокопарная, напыщенная речь, пламенная/зажигательная речь, жалобные речи», а также «рассуждение» и в переносном смысле «трактат, рассудок и идеология».Глагол*discurrir* в испанском означает не только «ходить взад-вперед, прохаживаться, сновать, пролегать, течь, протекать, проходить», но и «мыслить, размышлять, рассуждать, обдумать, осмыслить и продумать». В идиоматических выражениях данный глагол используется как «разглагольствовать».

- Во французском языке слово *discours* и его производное *discursif* первоначально употреблялись в XVI веке. Основное значение термина схоже с современным *discours* – «речь перед собранием людей», часто использовалось в словосочетпниях «инаугурационная речь, речь при закрытии, тронная речь, предвыборные речи, приветственная речь» и иногда - «выступление», то есть термин имел оттенок официозности. С начала XX в. *discours* используется французскими филологами в качестве синонима «*parole*» - «речь». Производное *discursif* чаще употребляется в художественной и особенно философской литературе в значении «излагающий мысль,четко, логично, шаг за шагом».На границе XIX и XX веков в сочинениях философов, социологов и этнографов это прилагательное становится очень популярным.

- В английском языке слово*discourse* появляется в XVI в. и до конца XVI в. используется во всех жанрах литературы – «разговор, речь» и в XVII веке *discourse* используют, в основном, в философских, филологических, экономических текстах и сочинениях, а также в мемуарной и религиозной литературе. В настоящее время *discourse является, главным образом, термином* филологических и философских сочинений.

- Слово Diskurs встречается в немецких словарях ***с*** XVI века.Отмечается также, что слово демонстрировало принадлежность к светской жизни, так как имеет французское происхождение. Позже был образован глагол *diskourssieren* – «разглагольствовать», котрый был забыт и не использовался в языке. В XVIII в. в литературном языке используются *Tischdiskurse* «застольные беседы» и *Kaffeediscourse* «беседы за кофе», «ни к чему не обязывающая болтовня». Таким образом, доXIX в. дискурс – устная форма речи в светской сфере жизни. Следуя. И.Канту, Вилгельм фон Гумбольдт (1767-1835) в своих работах дискурсивными именует лишь «понятие». На границе 19-20 вв. слово Diskurs известно, в большей мере, в художественной литературе, но употребляется «остраненно», как скрытая цитата. В XX в. *Diskurs* становится атрибутом гуманитарной науки, полностью исчезнув из обыденной речи.

- В русском языке слово *дискурс* – устный монолог встречается,в основном, в художественной литературе на границе XVIII и XIX вв. В начале XX вв. *дискурс* заменяет слова *речь*, *слова*, *разговор*. Но в XIX веке в гуманитарных дисциплинах прилагательное *дискурсивный*, чаще всего с кантовским значением, становится популярным и модным.Оно больше употреблялось в научных текстах, но уже в значении «рассудочный». Употребление прилагательного *дискурсивный* подразумевало, прежде

всего, отношение мысли к монологической речи. Смысл словосочетания *дискурсивное говорение* имел в видучто-то вроде «связного монолога». Позже появляется производное *дискурсия*, понятие, характеризующее гегелевскую диалектику. В XX в. и по сегодняшний день чаще встречаем и имеем дело не только с призводным*дискурсивный, но и* с самим термином *дискурс*.

В научной литературе на сегодняшний день мы встречаем ***дискурсивные***:

а) метод, анализ, философия, трактовка, характеристика, а также *дискурсивный подход* в сложных словосочетаниях, как коммуникативно-дискурсивный подход, дискурсивно-логический подход к анализу литературы, дискурсивно-отрицательный, дискурсивно-мыслительный способ пользования вещами и др.;

б) познание и знание, разум и размышление, мышление и аргументация, логика и доказательства, рассудок, убеждение, даже язык как размышление;

в) деятельность филолога (дискурсивная критика, дискурсивная интерпретация, дискурсивные практика и анализ);

в) речь и дискурсивная форма (речи), текст как разновидность речи, элементы речи, а также предложения;

г) свойства связного текста и целая ситуация;

В настоящее время четкого и общепризнанного определения *«дискурса»,* которое охватывало бы все случаи его употребления, не существует. Некоторые лингвистысчитают, что возможно, это и способствовало широкой популярности данного термина в последние десятилетия.

Понятие «дискурс» в лингвистике определяется самыми разными способами. В целом устный дискурс можно определить вопросами «О чем сказано, и что этим сказано, а также сделано?», В.И. Карасик, детально проанализировавший разнообразные интерпретации понятия *дискурс,* пишет: «Изучению дискурса посвящено множество исследований, авторы которых трактуют это явление в столь различных научных системах, что само понятие «дискурс» стало шире понятия «язык».[2, с. 23]. В европейской исследовательской традиции долгое время понятия «дискỳрс» и «текст» существовали как синонимы. Впервые категорию дискурса определяет американский лингвист *А. Харрис* в 1952 году, в статье, посвященной языку рекламы. С этого времени начинается неоднозначная история этого термина.

Патрик Серио, в 1999 году во вступительной статье сборнику работ, посвященных французской школе анализа дискурса, изложил 8 значений термина *«дискурс».* По мнению П.Серио, данный список является не исчерпывающим:

-беседа как основной тип высказывания,

- единица, по размерам превосходящая фразу,

- воздействие высказывания на его получателя с учетом ситуации высказывания,

- эквивалент понятия "речь" (по Ф. Соссюру), т.е. любое конкретное высказывание

- речь с позиций говорящего адресату, которое не учитывает такой позиции (по Э. Бенвенисту),

- употребление единиц языка, их речевую актуализацию,

- социально или идеологически тип высказываний, например, молодёжный дискурс,

- теоретический конструкт, учитывающийисследованияусловий производства текста [5., с. 56-59].

Другой французский лингвист Э.Бенвенист называет *дискурсом* «речь, присваиваемую говорящим, в противоположность «повествованию», которое разворачивается без эксплицитного вмешательства субъекта высказывания»[5, с. 448].

В постсоветском интеллектуальном пространстве можно условно выделить 2 основных направления аналитики дискурса: *«московскую» и «волгоградскую».* Московское направление, представленное трудами В.И. Тюпы и его коллег, дает определение дискурса в парадигме Т. ван Дейка, в которой дискурс – «коммуникативное событие», подразумевающее аспекты: *креативный* (субъект коммуникативной инициативы – автор),*референтный* (предметно-смысловая сторона высказывания) и *рецептивный* (адресат) [4, с. 24].

Ученые Волгоградской школы описывают дискурс с позиции социолингвистического анализа с лингвистикой текста, то есть эта школа исследует дискурс как лингво-социальное явление. Представитель волгоградской школы Н.Д. Арутюнова выделяет два аспекта анализа дискурса: *коммуникативный* (дискурс как социальное действие с экстралингвистическими данными) и *когнитивный* (дискурс как механизм сознания). Лингвист определяет дискурс, как «связный текст в совокупности с экстралингвистическими-прагматическими, социокультурными, психологическими и другими факторами; текст, взятый в событийном аспекте; речь, рассматриваемая как целенаправленное социальное

действие, как компонент, участвующий во взаимодействии людей, в механизмах их сознания (в когнитивных процессах)[6, с. 136].

М.Л. Макаров, суммируя различные понимания дискурса, указывает на основные координаты, определяющие дискурс - интерпретации формальные, функциональные, ситуативные.

Формальная интерпретация характеризует дискурс как образование выше уровня предложения [1, с. 82].*Функциональная* интерпретация рассматривается в самом широком понимании и характеризует дискурс как использование (употребление) языка, т.е. речи во всех ее разновидностях.

Ситуативноепонимание определяет дискурс как речь, "погруженную в жизнь".

Д.С. Лихачев, взяв за основу концепцию Л. Витгенштейна, трактует понимание дискурса как систему правил в определенной коммуникативной ситуации. В своем определении лингвист ссылается на анализ идеологии, включающий одновременно лексикон, мотивы, установки, цели, интенциональность действий, «нормированность» дискурса в виде категории «литературный этикет». Ученый стремится сравнить дискурс как сверхтекст с категорией «стилистической формации» суммирующей все представления эпохи, как «стиль отражения мира» [6, с. 30].

И.П. Ильин отмечает в своих работах синонимию понятия «дискурс» и понятия «стиль». [7, с. 76-77]. Литературовед Ю.Борева дает дискурсу характеристики, « как стиль порождающая модель, стиль как феномен, стиль как часть целого в общей части, стиль как проявление центрирующей силы.»[9, с.82]. Она пишет: «Дискурс как сверхтекст эпохи уместнее сравнить с категорией «стилистической формации» суммирующей все представления эпохи; это – некое панорамное зрение, «стиль отражения мира» [9, с.82].

Теорию речевых жанров М.М. Бахтина также относят к лингво-социальныму анализу дискурса. Бахтин не употреблял термина «дискурс», но английские переводы его трудов используют *дискурс* обозначения *речевых жанров*. М.М. Бахтин пишет: «Каждое конкретное высказывание, конечно, индивидуально, но каждая сфера использования языка вырабатывает свои относительно устойчивые типы таких высказываний, которые мы и называем речевыми жанрами»[10, С. 249].

Лингвистами определена также *модель описания дискурса*, в которой выделены основные единицы анализа и параметры анализа этих единиц. Самой адекватной моделью описания дискурса считается модель Ю.Н. Караулова, включающая следующие уровни:

I – *семантическийуровень* (этот уровень включает грамматические и текстовые стандартные модели (формулы, клише).

II – *когнитивный уровень* (это уровень интеллекта, который соответствует социальному/ когнитивному аспекту языка, в него входят мировоззренческие установки, а также идеологические стереотипы).

III – *прагматический уровень* (это уровень деятельности - мотивационный, целеполагающий, мотивационно-прагматический уровень, «представление о смысле бытия, цели жизни человечества и человека как вида гомо сапиенс»).

В предложенной Ю.Н. Карауловым модели дискурса единицей аналитики является *концепт*. А.А.Ворожбитова, анализируя дискурс эпохи, характеризует дискурс как «лингвориторическую картину мира»: «Систему и структуру лингвориторической картины мира образуют культурные концепты, выступающие в роли внешних топосов ценностных суждений, и отношения между ними, то есть во внутренние топосы (риторические «общие места»). Они являются *кумуляторами*культуры на протяжении всей духовной истории человечества»[11, с.91-94].

Исследования и анализ различных типов дискурса представлен также в работах казахстанских лингвистов. Э.Д.Сулейменова исследует дискурс в дискурсе казахстанской лингвистики, в частности она пишет: «Актуальным стало изучение языка в его динамическом взаимодействии с реальным меняющимся миром и мирами новых технологий, расширившимися возможностями получения, хранения и передачи информации отдельным человеком и обществом в целом, появлением новых типов текстов и обновлением прежних жанров и стилей» [13,с.64.].

А.Б. Туманова занимаясь исследованием художественного дискурса русскоязычных писателей Казахстана, в своих работах акцентирует внимание на явлениях художественного дискурса и художественного стиля.

В докторской диссертации Г.Г. Буркитбаевой дана онтологическое обоснование политическому дискурсу, подробно изложена схемаинтеракционного анализа делового дискурса.

Б.А. Ахатова исследует политический дискурс на материале языковых средств выражения языкового сознания реципиентов.

Б.С. Жумагуловав своих исследованиях занимается соотнесениемполемического дискурса с диалогическим дискурсом.

Итак, в современной лингвистике сформировалось два основных понятия дискурса:

1) дискурс как *текст,* актуализируемый в определенных условиях и

2) дискурс *как дискурсивная практика*.

Понятия *дискурс* и *текст* не отождествляются, это *понятия смежные.*На современном этапе научных лингвистических исследований передученымивстала задача *разграничения текста и дискурса,* в основу которого легли следующие смыслоразличительные признаки:

1. *Монологичность / диалогичность*: дискурс – это чаще *всего интерактивное действие* (диалог), в то время как текст - *неинтерактивный монолог,* устный или письменный.

2. *Объем:* дискурс подразумевает протяженность, длительность, в то время как текст между лежащими в основе высказывания речевыми актами может быть очень кратким, .

3. *Статичность/ Динамика:Текст* - явление *статическое,* существующее в определенных параметрах вне сознания творящего и воспринимающего его субъекта, а *дискурс* - *динамическое,* т.е. *дискурс и текст противопоставлены как процесс и результат.*

4. *Форма:*Дискурс чаще ассоциируется только *со звучащей, устной речью*, а текст - с *письменной формой.*

5. Дискурс относится к *лингвосоциальной* области, а текст - к области *лингвистического*.

6. *Вид представления:* Текст определяется как *вербальное представление коммуникативного события*, а дискурс - как *«речь, погруженная в жизнь»*, представляющая собой связную последовательность речевого акта.

7.Дискурс обладает признаком *процессности*, т.е. дискурс – это явление, в режиме текущего времени. Поэтому термин *дискурс*, в отличие от термина *текст*, не применяется к древним и другим текстам, связи которых с живой жизнью не восстанавливаются непосредственно.

8. Дискурс*предшествует тексту*, подобно тому, как диалог предшествует монологу, а речь - языковой системе. «Записать» дискурс полностью невозможно, как невозможно «записать» жизнь человека или даже небольшой ее фрагмент.

9. Отношения*текст/дискурс* трактуются как отношение *часть/целое*.

10. Большинство лингвистов считает, что дискурс – понятие *более широкое*, чем текст, поскольку *охватывает и процесс языковой деятельности и ее результат одновременно.*

Таким образом, в термине «дискурс» сконцентрированы все традиционные представления о речи, диалоге, тексте и стиле, то есть *дискурс* – это *речь/процесс* речемыслительной деятельности с учетом коммуникативных, прагматических, когнитивных и экстралингвистических факторов. Это *особый стиль* говорящего/пишущего с проявлением личностного вкуса, этнического статуса, это *текст* как результат речемыслительной деятельности.

Обзор работ свидетельствует о том, что термин *дискурс*многогранен, сложен, так как охватывает основные аспекты языка: когнитивный (речемыслительная деятельность человека) и текстовой (использование языка как обществом, так и отдельным человеком). Отсюда следует широкая трактовка понятия *дискурс*. Итак, ***дискурс*** – это языковая единица высшего уровня, обладающая структурной, функциональной спецификой, это «новая черта в облике Языка, каким он предстал перед нами к концу XX века»[14,с.549].

Подводя итоги, следует отметить, что в последние десятилетия дискурс становится центральным объектом междисциплинарных исследований. Следовательно, различные подходы к его исследованию дают различное толкование понятия «дискурс». В задачи будущих филологов входит не только знание типологии дискурса, его основных смыслов, но и правильное употребление данного термина в устной и письменной речи.

1 М.Л. Макаров Дискурс // Постмодернизм: Энциклопедия. Минск, 2001. С. 233.

2 Карасик В.И. О типах дискурса // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс: Сборник научных трудов. Волгоград, 2000. С. 5.

3 Николаева Т.М. Краткий словарь терминов лингвистики текста. Новое в зарубежной лингвистике. Вып. VIII. – М.: Прогресс, 1978. –С.467.

4 Тюпа В.И. Аналитика художественного текста. М., 2001. С.24.

5 Бенвенист, Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист. – 3-е изд. – М.: 2009.с. – 448.

6 Арутюнова Н.Д.Функции языка // Русский язык. Энциклопедия. - М.: БРЭ, 1998.

7 Ильин И.П. Дискурс // Литературная энциклопедия терминов и понятий. М., 2001 С. 231-232; или: Ильин И.П. Дискурс // Ильин И.П.Постмодернизм: Словарь терминов. М, 2001. С. 76-77

8 Лихачев Д.С. Слово о полку Игореве и культура его времени. Л., 1978. Лихачев Д.С. Развитие русской литературы X-XVII веков: Эпохи и стили. Л., 1973. С. 39

9 Борев Ю.Б. Искусство интерпретации и оценки: Опыт прочтения «Медного всадника». М., 1981. С.82.

10 Бахтин М.М. Проблема речевых жанров // Бахтин М.М. Автор и герой: К философским основам гуманитарных наук. СПб, 2000. С. 249.

11 Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. М., 1987.

12 Ворожбитова А.А. Лингвориторическая парадигма: теоретические и прикладные аспекты: Монография. Сочи, 2000. С. 40.

13 Сулейменова Э.Д. Дискурс в дискурсе казахстанской лингвистики //Современные проблемы дискурса: теория и практика. Сб. науч. трудов Межд. научно-практ. конф.Центр-АзиатскойАссоц. по Деловому Общению и КазУМОМЯ им. Абылай хана, Алматы, 2006.– С.64.

14 Серио П. Анализ дискурса во Французской школе (Дискурс и интердискурс) //: Антология. М.-Екатеринбург, 2001. С. 549

// http://philologos.narod.ru

// http://www.rusnauka.com/8_NND_2010/Philologia/60574.doc.htm

// http://ling.ulstu.ru

Түйіндеме

«Дискурс» түсінігінің лингвистикалық категория ретінде анықтау мәселесі

К.К. Ибрагимова – кәсіби бағыттағы тілдер кафедрасының аға оқытушысы,
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

Дискурс бүгінгі таңда кең ауқымды ғылымдар және зерттеулік бағытардаң зерттеу объектісі болып табылады. Мақалада пәнаралық зерттеу және лингвистикалық категория объектісі болып табылатын «дискурс» терминінің көпмағаналық мәселесі қарастырылада. Қазіргі тіл білімінде жалпы тақымал нақты дискурс терминіне оның барлық қолдану аясын қамтитан анықтама жөң. Дискурстің негізгі мағана айырым белгісін анықтау мақсатында ғалымдардың әр түрлі тұжырымдары келтірілген.

Түйін сөздер: дискурс,филологиялық категория, көпмағаналық термин, мәтін, сөйлеу жанр

Summary

The issue definition of "discourse" as a linguistic categories

IbragimovaK – Art. Lecturer, Department of professionally-oriented languages of the Institute of multilingual education Kazakh National Pedagogical University named after Abai

The discourse of today is the object of study of a wide range of sciences and research directions. In the article the problem of ambiguity of the term discourse as an object of interdisciplinary research and as a linguistic category. In modern linguistics generally recognized, a clear definition of "discourse" that covers all cases of its use, does not exist. In order to identify the main features of meaning-discourse are different

Keywords: discourse, philological category, disambiguation, text, speech genre.

УДК 378.02:372.8

CHARACTERISTICS OF LANGUAGE TEACHING TO FOREIGNERS FOR A MASTER'S DEGREE PROGRAM

I.V. Kildyushova – *Senior teacher*, *kildyushova-irin@mail.ru,*
M.K. Makisheva – *Associate Professor of KazNU, Al-Farabi Kazakh National University, makisheva50@mail.ru*

This paper deals with the issues related to teaching the language of specialty. The authors consider that language teaching should be viewed from a broad perspective including individual factors which play a key role in choosing the methods of teaching. In language teaching it is necessary to take into account the real communicative needs and psychological peculiarities of the learners. The competently drawn up strategy of the work will enhance their motivation, initiatives, and acquisition of the managerial cycle; will promote the development of their imagination, analytical thinking and speech. Besides, it will lay down the foundation for using the Russian language for specific (professional) purposes of students and for enlarging their special knowledge on the subject.

Creating the optimal psychological conditions, using the effective methods of teaching and taking into account the individual potential of the learners will enable the teachers to form the basis of communicative competences of students in their professional sphere by promoting the implementation of their professional motivation.

Key words: the language of specialty, motivation, communicative needs, professional knowledge, individual (personal) potential, the vision of the world.

Foreign students from the Islamic Republic of Afghanistan, who get the basic language training at the Language and General Education Department, should be ready to study for a Master's Degree program during a short period of time. The total training period lasts 9 months, out of which 5 months are assigned for mastering the discipline "Language of Specialty".

The question is how to make the process of developing communicative competences more effective under the intensive regime. It is obvious that the efficiency of teaching depends on the competently chosen methods and methodological approaches to the process of teaching based on the real communicative needs as well as on individual and language potential of learners. Communicative needs of learners are to acquire knowledge, competences and skills, which will enable them to use the Russian language as the medium of professional activities for extending their professional knowledge.

The individual potential and individual characteristics of the members of the academic group are considered to be decisive in choosing the methods of teaching. This entails the following: a high degree of awareness of the learners as individuals, methods of organizing and implementing the educational, - pedagogical activities, controlling of the learners progress and difficulties and methods of stimulating the academic and cognitive activities.

Now it is essential to get acquainted 'closer' with our learners. All of them got a higher education at the universities of Afghanistan on different specialties, i.e. they have already got a Bachelor Degree. Most of them speak English, have certain pedagogical experience, the average age of whom is 30. In the group there are only students from Afghanistan, all of them know Farsi and their mother tongue (Pashtu, Dari, Uzbek). These students are planning to study for a Master's Degree Program and perhaps, they will continue their studies for a PhD degree in other countries where education is conducted in the Russian language. The fact that the learners know the language of specialty perfectly well is the essential positive point. But it is necessary for them to be adapted to a new language perception of the world, to plunge into it extending their professional knowledge in the language space mastered by them.

Thus, it is very important to be aware of the individual potential of learners, which will enable to choose more effective approach to teaching.

Two observations are required here:

The first is that there must be long-term purposes / aims of teaching: for the students of this category learning the language is of great practical significance in the future. It will be related with their future material well-being, which creates a powerful impetus in their activities. It is obvious that aims provide only a general direction while for achieving them it is necessary to involve an effective functioning of the personality.

The second is that there must be the individual self-regulation which is understood as "a high level of self-consciousness, adequate self-estimation, reflexive thinking and independence of a self-organized,

purpose - orientated and strong -willed personality".[2;25]. In the course of the pedagogic activity the learners, to more or less extent, have developed these qualities. In the real academic process these qualities are expressed as:

- the ability to analyze educational tasks, including planning, setting aims and choosing the academic strategy;
- comprehension of the significance of personal results (self-estimate, self-correction);
- the ability to organize the independent cognizant activity.

Certainly, not all the students are able to demonstrate these qualities to a full extent. Besides, there are some factors that complicate the academic process: psychological peculiarities of the age; educational and pedagogical experience with the stereotypes of the alien culture, adapting to a new perception of the language world – all of them require a certain period of time. Before the start of learning the language of specialty the Afghan students study the Russian language only for 3-4 months. The students realize that the level of knowledge of the Russian language is not sufficient for the effective coverage of the suggested material, and it may cause some panic and fear among them. Consequently, the teachers are to choose such strategies of work in order to help the learners avoid any kind of stress and start acquiring the new material consciously. The teachers must do their best to use effectively the individual potential of students.

In regard with this, the teachers at different stages must use different approaches to teaching. Not rejecting the traditional role of the teacher who is responsible for presenting the certain amount of knowledge, for forming and controlling the skills obtained by the learners, it is also desirable to use the elements of the individual - centered teaching. This approach creates conditions for disclosing the personal - individual potential of the student and promotes the establishment of partnership relations between the teacher and the learner, and no doubt, it will lead to a future success. In this case, as it was noted earlier, teachers have been inclined to assume that it was exclusively, or at least principally, those approaches which they controlled that had the greatest influence upon learners' achievement.

Let's characterize in general the main principles of the above mentioned didactic approach. The individual -centered language teaching based on the system of mutually connected notions, ideas and methods of activities promotes and supports the processes of self-assertion and self-realization of a personality of a student, development of his inimitable individuality. The individual – centered teaching is solidified by the subjective experience, i.e. it is focused on the emotionally valuable attitude of a learner to materials under study. The learner obtains not only subject skills but also general education knowledge, namely: determines the content, aims, forms of teaching/ learning activities: reflects and estimates the results of the process; gets the opportunities to influence the course of the academic activity by choosing the content of the teaching program, forms and techniques of teaching processes, etc. The student learns how to acquire knowledge and to use it independently. No doubt, this approach corresponds to the individual potential of the learners to a large extent.

Let's see how the algorithm of organizing the academic process with the elements of the individual - centered approach to teaching is presented.

The teacher together with the learners determines tasks and objectives of the entire course, jointly planning their future actions; if it is necessary they introduce some corrections (it depends on the objective conditions and language level of the group).

The organization of the academic process is carried out in such a way as to make the learners acknowledge what they are doing and what for. The unity of forms of controlling and criteria of assessment of all the types of speech activities of students throughout the course is the indisputable rule. It is necessary to make controlling as a stimulating factor of students for an active independent activity and forming an adequate self-assessment. The logical continuation of an adequate self-assessment is the ability to correct your own actions, i.e. to be able to acknowledge what can be changed in these actions in order to make the results correspond to the requirements.

The competently drawn up strategy of the work will enhance their motivation, initiatives and acquisition of the managerial cycle; will promote the development of their imagination, analytical thinking and speech. Besides, it will lay down the foundation for using the Russian language for specific (professional) purposes of students and for enlarging their special knowledge on the subject.

As it has been mentioned above, in the individual - centered teaching the strongest point of the educational process of a foreign student is his independent work. The researchers define independent work as "the purpose - oriented, internally motivated activity, structured by the subject himself through the jointly fulfilled actions and processes, and the results correlated with them. Its fulfillment requires a sufficient level

of self-cognition, reflection, self-discipline, personal responsibility, which make the learner be satisfied with the process of self-perfection and self-cognition". [2; 255]

We agree with N.A. Alexeev's point of view that "internal motivation and possession of creative abilities are the main components of organizing creatively the process of getting to know". To possess creative abilities means to think analytically and independently, to be easily adapted to new settings, to be able to see and find the problem, matter on his/ her own, and the ability to seek the ways of resolving these problems through critical thinking". [1; 38]

While organizing the learner's independent work, the teacher is facing the following tasks:

- to teach how to work on the textbook for the language of specialty: with speech patterns, types of assignments, texts, pictures, graphic map manuals (if necessary)
- to teach students how to plan their independent work for out-class time;
- to form skills and abilities for independent reading strategies;
- to teach the main techniques of work on the text;
- to teach how to make brief and rational notes (transcripts, plans, theses, notes, synopsis; abbreviations of words and phrases);
- to introduce the general ways of seeking information from various sources.

Now we will state the main aims of teaching the language of specialty on this stage of teaching (the general language level of acquiring Russian –A2).

1. Development of practical skills and abilities of recognizing and using the structural and semantic patterns characteristic of the scientific style of different janres in oral and written speech.
2. Formation of the mechanisms of constructing oral monologues, including the abilities of processing and preserving the obtained language knowledge, and the efficient usage of the language and speech materials in the given speech situations.
3. Development and perfection of skills of conducting dialogues on the suggested topic.
4. Consolidation of skills of oral speech in written form (by making notes, writing synopses, speeches, reports, etc.)

The structure and the content of the types of scientific monologues, style and communicative peculiarities of the exact type of the monologue, and language means characteristic of the oral janre of the scientific speech are the main objects of the course study of the scientific style of speech.

Teaching the language of specialty to the future Master Degree students is of specific character, as teaching is conducted not in their mother tongue but in a foreign language which is learnt by them simultaneously. These learners are put in a certain professional area and have some national specific experience in the educational and professional activity. The process of acquiring the new language picture of the world is accompanied by a high level of motivation. The creation of the optimal psychological conditions, the usage of the appropriate methods of teaching, and taking into account the individual potential of learners will enable to form the basis of the communicative competences of students in the professional sphere by promoting the realization of their professional motivation.

1 N.A. Alexeev, 2006. Individual – Centered Teaching: Theory and Practice. Monograph: 332pp. Tynmen.
2 I.A. Zymnyaya. 2000. Pedagogical Psychology. Second Edition: revised. M.,Logos:384pp.
3 Brown, H. Douglas. The Modern Language Journal. pp218-220.

Түйіндеме

Шетелдіктерді магистратураға дайындаудың тілдік ерекшеліктері

И.В. Кильдюшова – *аға оқытушысы*, *kildyushova-irin@mail.ru*
М.К. Макишева – *ҚазҰУ-нің доценті, Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті*, makisheva50@mail.ru

Мақалада шетелдік студенттерге мамандық тілін оқыту сөз болады. Авторлар топ мүшелерінің тұлғалық әлеуеті мен жеке ерекшеліктері әдістеме таңдауға негіз болатындығын айтады. Тіл оқытуда тыңдармандардың қарым-қатынас қажеттіліктері мен психологиялық ерекшеліктерін есепке алу аса қажет болып табылады. Жұмыс стратегиясын сауатты құру нәтижесі студенттердің ішкі уәжін қоздыру, бастама таныту, басқару кезеңін меңгеру, қиялын дамыту, бейнелі ойлау мен сөйлеу болады және де мұнда студенттің мамандығына қатысты орыс тілінің сапалы базасы қалыптасады, мамандық бойынша арнайы білімі толығады. Ыңғайлы психологиялық жағдай тудыру, жұмыс барысында сәйкес әдістемені қолдану, тыңдармандардың тұлғалық ерекшеліктерін есепке алу студенттердің мамандық саласындағы қарым-қатынастық құзіреттілігін қалыптастыруға негіз болады, олардың кәсіби уәждерін іске асыруларына мүмкіндік тудырады.

Түйін сөздер : мамандық тілі, уәж, қарым-қатынастық қажеттіліктер, кәсіби білім, тұлғалық әлеует, әлем бейнесі.

Резюме

Особенности языковой подготовки иностранцев к обучению в магистратуре

Кильдюшова И.В. - *старший преподаватель, kildyushova-irin@mail.ru*

Макишева М.К. – *доцент КазНУ, Казахский Национальный Университет им. аль-Фараби, makisheva50@mail.ru*

В статье речь идет об обучении иностранных студентов языку специальности. Личностный потенциал и индивидуальные особенности членов группы авторы считают определяющим в выборе методики. При обучении необходимо учитывать реальные коммуникативные потребности и психологические особенности слушателей. При грамотно выстроенной стратегии работы результатом станет обострение внутренней моти-вации студентов, проявление инициативы, овладение управленческим циклом, развитие воображения, образ-ного мышления и речи, будет заложена прочная база для использования русского языка в сфере профессио-нальной деятельности студента, пополнения специальных знаний по предмету. Создание оптимальных психологических условий, использование адекватной методики в работе, учет личностного потенциала слушателей позволит сформировать основы коммуникативной компетентности студентов в профессиональной сфере, будет способствовать реализации их профессиональной мотивации.

Ключевые слова: язык специальности, мотивация, коммуникативные потребности, профессиональные знания, личностный потенциал, картина мира.

カザフ語依頼表現の記述:異文化間発話行為実現プロジェクトの範疇をもとに

Ninomiya Takashi – *Ph.D. (Japan)*, Bekebassova Assel – *M.A.*, Shadayeva Madina – *M.A.*,
Al-Farabi Kazakh National University

В данной статье, основываясь на проекте Cross-Cultural Speech Act Realization Project (CCSARP), основной целью которого является, исследование коммуникативного акта в межкультурном общении Blum-Kulka et al. (1989). Были рассмотрены примеры коммуникативных актов просьбы в межкультурном общении в казахском языке. В ходе исследования, были выявленны различные категории казахской речи в рамках дифференциации структурных компонентов речи: Alerters, Supportive moves, Head acts.

Ключевые слова: проект по исследованию межкультурного речвого акта CCSARP, Alerters, Supportive moves, Head acts.

1.はじめに

Searle（1969）は発語内行為（Illocutionary act）を 5 つに分類している。その型の 1 つに行為指示型（Directives）があるが、これは“to get the hearer to do an act which speaker wants hearer to do, and which is not obvious that the hearer will do in normal course of events or hearer's own accord”（Searle 1969: 66）というものである。依頼行為は懇願、命令、要求とともに行為指示型に分類される。清水（2009: 17）は Searle の語用論に対する貢献の一つとして間接発話行為（Indirect speech act）を挙げている。人は依頼に際し、行為指示型の表現を用いて被依頼者に直接的に働きかけるだけでなく、間接的表現を用いることで依頼内容を和らげ、丁寧に依頼することも可能である。直接的また間接的な依頼という考え方は Blum-Kulka et al.（1989）による異文化間発話行為実現プロジェクトに影響を与えている。このプロジェクトは世界の様々な言語で見られる依頼表現、謝罪表現を比較対照するため、独自の Coding Manual を設けている。これによって、同じ基準で諸言語の依頼行為、謝罪行為の特徴を把握し、諸言語間での発話行為の対照が可能となる。

Blum-Kulka et al.（1989）の依頼表現の範疇をカザフ語に当てはめた研究として、二ノ宮・ベケバソヴァ・ヌルセイトヴァ（2015）、二ノ宮・ベケバソヴァ・シャダエヴァ（2015）がある。前者の研究は日本語とカザフ語の依頼行為を対照分析した試論であり、そこでは Blum-Kulka et al.（1989）の依頼行為の直接性の度合いを示す依頼ストラテジー（Request strategy）が記述されていた。しかし、そこで挙がっているカザフ語の例は日本語の訳をカザフ語母語話者が翻訳したものであり、また実際の場面から想像したものではなかった。一方、後者の研究では主要行為部の格下げ（Downgrader、依頼行為の押しつけを和らげるための方略）が DCT（Discourse completion test）のデータと筆者らによる内省データによって記述されている。そこでは Blum-Kulka et al.（1989: 281-285）の範疇だけでなく、カザフ語独自の範疇も示されている。

本研究の目的はカザフ語の観点から Blum-Kulka et al.（1989）で示されている主要行為部（Heat

act）の格上げ（Upgrader）、注意喚起部（Alerter）、補助部（Supportive move）を記述することにある。本研究と二ノ宮・ベケバソヴァ・シャダエヴァ（2015）の成果を足すことで、カザフ語の依頼表現において現れうる Blum-Kulka et al.（1989）の範疇を多く提示することが可能となる。なお筆者らは 2015 年 7 月に Blum-Kulka et al.（1989: 14-15）が提示している場面を参考にして、本研究の依頼場面を準備した。データは Blum-Kulka et al.（1989）の場合と同様、DCT である。第 2 節のカザフ語のデータはその時の結果に基づく。

2.異文化間発話行為実現プロジェクトにおける依頼表現の範疇

Blum-Kulka et al.（1989: 17-18）は依頼表現を注意喚起部、主要行為部、補助部の 3 つに大別している。例えば英語の John, get me a beer, please. I'm terribly thirsty という文章の場合、呼びかけである John が注意喚起部であり、依頼内容の中核である get me a beer, please が主要行為部、依頼の理由を示す I'm terribly thirsty が補助部となる。なお依頼に際して、主要行為部は必須要素であるが、注意喚起部と補助部は必ずしもそうではない。そして補助部は主要行為部の前か後ろに現れるというものである。Blum-Kulka et al.（1989）は pp.273-289 において依頼表現の Coding Manual を設定している。主要行為部は依頼内容の直接性という点から、9 つのストラテジーにレベル分けされている。また主要行為部における依頼内容の押しつけ度合いは文法的にまた語彙的に和らげることも強めることもできる。このような依頼の押し付けの効果を和らげる方略は格下げと、一方強化する方略は格上げと呼ばれる。補助部には依頼表現を和らげる（Mitigating）ものと強める（Aggrravating）が設定されている。上の I'm terribly thirsty という部分は理由を示す「理由の提示」（Grounder）という範疇に分類される「和らげ」の補助部に分類される。

2.1 注意喚起部

以下、Blum-Kulka et al.（1989: 227）の注意喚起部を挙げる。他の範疇と異なり、特段の説明は指摘されていない。なおカザフ語の DCT のデータで確認できなかった範疇については、「－」という記号をふる。注意喚起部だけでなく、主要行為部、補助部においても同様である。

（1）＜称号／役割（Title/Role）＞英語：Professor, waiter。カザフ語：апай「おばさん（尊敬の意味合いがある）」、балалар「子どもたち（必ずしも低学年の学年に使うわけではない）」、құрметті студенттер「親愛なる学生の方々」、ұстаз「先生」。

（2）＜姓（Surname）＞英語：Johnson。カザフ語：－。

（3）＜名前（First name）＞英語：Judith。カザフ語：Ермек「人名」、Дана「人名」。

（4）＜ニックネーム（Nickname）＞英語：Judy。カザフ語：－。

（5）＜愛称（Endearment term）＞英語：Honey。カザフ語：－。

（6）＜差別用語（Offensive term）＞英語：Stupid cow。カザフ語：－。

（7）＜代名詞（Pronoun）＞英語：you カザフ語：－。

（8）＜注目を集めるもの（Attention Getter）＞英語：Hey, excuse me, listen。カザフ語：сәлеметсізбе「こんにちは」／кешіріңіз「すみません」／кешірім өтінем「お許しを乞います」、алло「もしもし」。

2.2 主要行為部

2.2.1 依頼ストラテジー

Blum-Kulka et al.（1989）は依頼ストラテジーを 9 つの段階に分類している。以下の（9）～（14）は直接的表現、（15）と（16）は慣習的間接表現、（17）と（18）は慣習的直接表現となっている。なお Blum-Kulka et al.（1989）は p.279 において Locution derivable という範疇を設けているが、p.18 では Obligation statements と述べており、用語にズレが生じている。以下、依頼ストラテジーの範疇を確認する。範疇の名称を示した後に、Blum-Kulka et al.（1989）の説明を提示し、英語の例を挙げる。最後にカザフ語の例を示す。

（9）＜ムードの誘発（Mood derivable）＞“The grammatical mood ofthe locution conventionally determines its illocutionary force as a Request. The ptorotypical form is the imperative. However, functional equivalents such as infinite forms and elliptical sentence structures express the same directness level.” 英語

：Leave me alone / Clean up kitchen / Please move your car / No smoking in the lavatories please / The menu please。カザフ語：Дереу машинаңызды алып *кетіңіз*「すぐに車をどけてください」／Маған тағы уақыт *беріңізші*「もう一度時間をくださいよ」。

（10）＜遂行動詞（Explicit performatives）＞“The illocutionary intent is explicitly named by the speaker by using a relevant illocutionary verb. ”英語：I am *asking* you to move your car。カザフ語：... сізден уақытты ұзартуыңызды *өтінем*「... あなたに時間を延ばしていただくよう私はお願いをします」／Түсініскікпен қарауларыңызды *сұраймын*「あなた方が理解をもってくれることを私はお尋ねします」

（11）＜緩衝的遂行動詞（Hedged performatives）＞“The illocutionary verb denoting the requestive intent is modified, e.g., by modal verbs or verbs expressing intention.”英語：I *must/have to ask* you to clean the kitchen right now。カザフ語：… сол жұмыс жайында толық *сұрайын деп едім*「... その仕事についての詳しく私はお尋ねいたしますが」

（12）＜発語行為の誘発（Locution derivable）＞“The illocutinary intent is directly derivable from the semantic meaning of the locution. ”英語：Madam you'll have to/ should/ must/ ought to move your car 。カザフ語：Кешіріңіз, бірақ *сізге* бұл жерден машинаңызды алып тастау *керек*「すみませんが、あなたにはこの場所から自動車をどかす必要があります」。

（13）＜願望の陳述（Want statement）＞“The utterance expresses the speaker's desire that the eventdenoted in the proposition come about.” 英語：I'*d like* to borrow your notes for a little while。カザフ語：Жұмыс жәйлі(жайлы のこと)*білейін деп едім*「仕事について知りたいと」／Бүгін сенімен үйге *қайтайыншы*「私は今日君と一緒に帰りたいだよね」／... емтихан(,)бір апта ертерек *бастағым келеді*「試験なんですが、私は一週間早くしたいです」。

（14）＜提案の公式（Suggestory formulae）＞“The illocutionary intent is phrased as a suggestion by means of a framing routine formula.” 英語：*How about* cleaning up the kitchen / Why don't you get lost?。カザフ語：… емтиханды уақытынан бұрын тапсыруға *қалай қарайсыздар*?「... 試験を予定よりも前に行うことについて、あなた達はどのように考えていますか?」／Сол күннен бір апта алға жылжытсақ, *қалай қарайсыздар*?「その日より一週間前に移すなら、どうだろうかと考えていますか?」

（15）＜準備（Preparatory）＞“The utterance contatins reference to a preparatory condition for the feasibility of the Request, typically one of ability, willingness, or possibilty, as conventionalized in the given language. Very often, but not necessarily so, the speaker questions rather than states the presence of the chosen preparatory condition (query preparatory).” 英語：*Can* I borrow your notes? / *Could* you possibly get your assignment done this week? / I was wondering if you *would* give me a lift。カザフ語：… емтихан уақытын ұзартуға *бола ма*?「... 試験の時間を延ばすことはありえますか?」

（16）＜強いほのめかし（Strong hints）＞“The illocutionary intent is not immediately derivable from the locution; however, the locution refers to relevant elements of the intended illocutionar and/or propositonal act. Such elements oftgen relate to preconditions for the feasibility of the Request. Unlike the Preparatory strategy, hints are not conventionalized and thus require more inferencing activity on the part of the hearer.” 英語：Will you be going hone now? (Intent: getting a lift home), I wasn't at the lecturer yesterday。カザフ語：… асхананы қолдану тәртібі бойыншаасханада тазалық сақталуы *қажет*「... キッチンをきれいに保つ必要があります」。

（17）＜弱いほのめかし（Mild hints）＞“The locution contains not elements which are of immediate relevance to the intended illocution or propositon, thus putting increased demand for context analysis and knowledge activation on the interlocutor.”英語：You've been busy here, haven't you? (Intent* getting hearder to clean the kitchen), I didn't expect the meeting to end this late. (Intent: getting a lift home)。カザフ語：ー。

カザフ語の「強いほのめかし」の例は「発語行為の誘発（Locution derivable）」に類似している。Bella（2012: 3）は非慣習的な間接依頼行為の例として The kitichen needs some cleaning を挙げている。主要行為部において依頼行為者が曖昧であるような場合、その主要行為部は非慣習的で間接なものになると考えられる。そのため（16）のカザフ語の例を「強いほのめかし」に分類した

。

2.2.2 格上げ

主要行為部の格上げとして、以下の範疇がある。（20）、（21）、（27）について Blum-Kula et al.（1989）は特段の説明をせず、例を挙げるのみにとどめている。なお筆者らがカザフ語の DCT データを確認した限り、格上げの数は多くなかった。そのため、範疇の多くをカザフ語で埋めきることはできなかった。

（18）＜強意表現（Intensifier）＞“Adverbial modifiers used by speakers to intensify certain elements of the proposition of the utterance.” 英語：The kitchen is in a *terrible / frightful* mess。カザフ語：... *міндетті түрде* артыңды жинап жүру керек「... 必ず後片付けをする必要がある」。

（19）＜確信の示唆（Commitment indicator）＞“Sentence modifiers by means of which a speakeriinficates his or her heightened degree of commitment vis-à-vis the state of affairs referred to in the propostion. ”英語：I'm *sure/ certain/ surely/ certainly* you won't mind giving me a lift.カザフ語：－。

（20）＜罵りことば（Expletive）＞英語：Why don't you clean that *bloody/ damn* mess up?カザフ語：－。

（21）＜時間強調表現（Time intensifier）＞英語：You'd better move your car right *now/ immediately*!カザフ語：... *бірден* жинағаның дұрыс болады「... すぐに片づけることは正しいです」／*Дереу* машинаңызды алып кетіңіз「すぐにあなたの車をどかしてください」

（22）＜語彙的強調表現（lexical uptoner）＞“A marked lexical choice whereby an element ofthe propositon is given negative connotations.” 英語：Clean up that *mess*!。カザフ語：－。

（23）＜決着標識（Determination marker）＞“Elements indicating a heightened degree of determination on the part of the speaker. ” 英語：I've explained myself *and that's that*。カザフ語：－。

（24）＜依頼の繰り返し（Repetition of request）＞“Literarylly or by paraphrase” 英語：Get lost! Leave me alone!カザフ語：－。

（25）＜正書法／超分節音的強調（Orthographic/suprasegmental emphasis）＞“Underling, using exclamation marks or, in the spoken mode, using marked pausing, stress, and intonation to achieve heightened or dramatic effects. ” 英語：Cleaning the kitchen is *your* business!!!カザフ語：－。

（26）＜強調の追加（Emphatic addition）＞“Set lexical collocations used to provide additional emphasis to the request. ” 英語：*Go and* clean that kitchen!。カザフ語：－。

（27）＜悪口限定詞（Pejorative determiner）＞英語：Clean up *that* mess (there)!。カザフ語：－。

2.3 補助部

主要行為部の場合と同様、この補助部でも DCT から必要な範疇を必ずしも示すことはできなかった。

2.3.1 押しつけの効果を軽減する補助部

（28）＜前置き（Preparator)＞ “The speaker prepares his or her hearer for the ensuing request by announcing that he or she will make a request by asking about the potential availability of the hearer for carrying out the request, or by asking for the hearer's permission to make the request－without however giving away the nature or indeed the content of the request. ”英語：I'd like to ask you something..., Don't you live on the same street as me... (preceding a request for a lift), May I ask you a question...。カザフ語：*Мен жұмыс ізден жүр едім. Интернеттегі хабарландыруды көріп, хабарласып тұрмын*.「私は仕事を探しています。インターネットで情報を見て、私は連絡しています」

（29）＜事前約束の取り付け（Getting a precomittment）＞ “In checking on a potential refusal before making his or her request, a speaker tries to commit his or her hearer before telling him or her what he is letting himself or herself in for.” 英語：*Could you do me a favour?* (Would you lend me your notes from yesterday's class?)。カザフ語：－。

（30）＜理由の提示（Grounder）＞ “The speaker gives reasons, explanations, or justifications for his or her request, which may either precede or follow it.” 英語：Judith, *I missed class yesterday*. Could I borrow your notes?。カザフ語：... *маңызды себептерге байланысты* емтиханды басқа күнге ауыстыруымыз керек「... 大事な理由で、我々は試験を他の日に移す必要があります」／... сізге

бұл жерден машинаңызды алып тастау керек. *Себебі бұл рұқсат етілмейтін жер*「... あなたはこの場所から車をどかす必要があります。というのもここは（停めることが）許可されていない場所です」。

（31）＜拒絶可能性の除去（Disarmer）＞ “The speaker tries to remove any potential objections the hearer might raise upon being confronted with the request.”英語：*I know you don't like lending out your notes*, but could you make an exception this time?。カザフ語：... емтихан уақытын ертең сағат 10:00 (ға) өзгерттік. *Қарсы болмайсыздар деп сенемін*「... 試験の時間を明日 10 時に変更しました。あなた達は反対してくれないと思います」。

（32）＜謝礼の約束（Promise of reward）＞ “To increase the likelihoof of thr hearer's compliance with the speaker's request, a reward due on fulfillment of the request, is announced.”英語：Could you give me a lift home? *I'll pitch in on some gas*。カザフ語：Маған дәптеріңді бере тұршы. *Келесіде мен де саған көмек беремін*「私に君のノートを少し貸してよね、次に何かあったら助けてあげるから」。

（33）＜押しつけの最小化（Imposition minimizer）＞ “The speaker tries to reduce the impositon placed on the hearer by his request.” 英語：Would you give me a lift, *but only if you're going my way*。カザフ語：Мен де сенімен бірге жетіп алайыншы. *Асығыс емеспін*「私も君と一緒に帰りたいんだよね。ただ私は急いでいません」／Маған дәптеріңді бере тұрсаң. *Керек жерлерін* жазып алайын「私に君のノートを少し貸してくれるならね。必要な箇所だけを書きたいんだ」

2.3.2 押しつけの効果を強化する補助部

（34）＜侮辱（Insult）＞ “To increase the impositive force of his or her request, a speaker prefaces it with an insult. ”英語：You've always been a dirty pig, so clean up!。カザフ語：－。

（35）＜脅し（Threat）＞ “To ensure compliance with his or her request, a speaker threatens his or her hearer with potential consequences arising out of noncompliance with the request.” 英語：Move that car *if you don't want a ticket*!。カザフ語：Алмасаңыз,*айыппұл төлейсіз*「持って行かないなら、あなたは罰金を支払うことになりますよ」

（36）＜道徳的コメント（Moralizing）＞ “In order to lend additional credence to his or her request, a speaker invokes general moral maxims.”英語：If one shares a flat one should be prepared to pull one's weight in cleaning it, so get on with the washing up!。カザフ語：－。

3.まとめ

以上、Blum-Kulka et al.（1989）が挙げている依頼表現の範疇に対する記述を行った。ここでは注意喚起部、主要行為部の依頼ストラテジーと格上げ、さらに補助部の押しつけを和らげる要素と強化する要素を記述した。全てではないが、Blum-Kulka et al. (1989) の範疇を DCT のデータによってある程度埋めることができた。今後の課題としては、DCT のデータを引き続き収集し、Blum-Kulka et al.（1989）の依頼表現の範疇を埋める。また二ノ宮・ベケバソヴァ・シャダエヴァ（2015）の格下げの研究と同様、カザフ語に適した範疇を構築したい。さらにカザフ語の依頼表現のデータを DCT だけでなく、ロールプレイによっても収集できればと考えている。そして日本語のロールプレイのデータも録音し、話し言葉である日本語とカザフ語における依頼表現の対照分析を最終的に行いたい。

1 Bella, S. (2012) Length of residence and intensity of interaction: Modification in Greek L2 requests. Pragmatics 22: 1-39.

2 Blum-Kulka, Sh., J. House and G. Kasper (eds.) (1989) Cross-cultural pragmatics: Requests and apologies, Norwood, N.J.: Ablex.

*3 □□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□2015□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

ЖОҒАРЫ МЕКТЕП
ВЫСШАЯ ШКОЛА

УДК370.015

БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ ЛИДЕРЛІК САПАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ҚҰРЫЛЫМДЫҚ МОДЕЛІ

Ұ.М. Әбдіғапбарова – *п.ғ.д., профессор, педагогикалық пәндер кафедрасының меңгерушісі, Абай атындағы ҚазҰПУ*
Б.М. Баймуханбетов – *философия докторы (PhD), аға оқытушы, Қ.А. Ясауи атындағы ХҚТУ*

Мақалада болашақ мұғалімдердің лидерлік сапасын қалыптастыру мәселесін зерттеу қажеттілігі теориялық тұрғыдан талданған. Модель ұғымын қарастырған ғалымдардың еңбектерін талдау нәтижесі мен мақала авторларының тәжірибесі негізінде болашақ мұғалімдердің лидерлік сапасын қалыптастырудың құрылымдық моделі жасалған. Аталған модель тұжырымдамалық-мақсатты, технологиялық, ұйымдастырушылық-әрекеттік және өлшемдік-нәтижелік құрамдас бөліктерінің бірлігін қамтиды. Сондай-ақ модельде болашақ мұғалімдердің лидерлік сапасын қалыптастырудың өлшемдері мен көрсеткіштері белгіленіп, модельді жүзеге асырудың педагогикалық шарттары көрсетіледі.

Кілтті сөздер: болашақ мұғалім, модель, лидерлік сапа, қалыптастыру

Қазіргі қоғамдағы жоғары білім берудің көп қырлы құрылымы, еліміздегі жоғары оқу орындарының халықаралық білім беру жүйесіне кіріктірілуі, олардың сол талаптарға сай даму мәселелері болашақ мамандарды даярлау үдерісін зерттей түсуді қажет етеді. Соның бірі болып педагогикалық оқу орындарында болашақ мұғалімдердің лидерлік сапасын қалыптастыру табылады. Өйткені студенттердің лидерлік сапасының қалыптасуы олардың ішкі жан дүниесінің өзгеруіне, басқалармен қарым-қатынасының дамуына, кәсібилігінің шыңдалуына, өзіне сенімділігінің артуына, бәсекеге қабілетті маман болып шығуына мүмкіндік тудырады.

Ал, лидерлік сапаларды қалыптастыру процесі тұлғалық сапалық деңгейін көтеруге бағытталған, оның табиғи әлеуетінің жекелік тұрғысынан дамуының жетекші факторларының бірі болып табылады [1].

Біздің зерттеуімізде болашақ мұғалімнің лидерлік сапасын қалыптастыру жоғары оқу орнының оқу-тәрбие процесінің мүмкіндіктерін пайдалану негізінде жүзеге асырылады. Сондықтан, біз зерттеудің мақсатына, міндеттері мен болжамына сәйкес *болашақ мұғалімнің лидерлік сапасын қалыптастыру дегенімізді оқу мен тәрбие процесінде оқу курстарының, тәрбие траекториясының мүмкіндіктерін жүзеге асыру процесін түсінеміз* [2].

Болашақ мұғалімінің лидерлік сапасын қалыптастыру нәтижесіне қол жеткізу мақсатында ғылыми еңбектерге сүйене отырып, өз тарапымыздан алдын-ала болжам жасап, модель құруды мақсат тұттық. Өйткені ғылыми жағдаятты талдаудың қуатты құралдарының бірі – модельдеу.

Модель (үлгі) дегеніміз – нақты объект пен жүйенің немесе түсінік пен идеяның шын мәніндегі қалыбы. Модель жүйені анықтау, түсіну не жетілдіру үшін қолданылатын құрал. Мақсатқа жетудің бірнеше жолы болады, бірақ тек бір жолды ең жақсысын, ең қолайлысын, ең сәттісін таңдай білген жөн. Академик В.Г.Афанасьев "модель ықшамдалған объектінің немесе құбылыстың айқын түрде сызбаға түсірілген бейнесі"- дейді [3]. Әрі ол модельдеу үрдісі барысында танымның өзіндік тәсілінде бір жүйе (зерттеу объектісі) басқаға (модельге) өзгереді деп түсіндіреді.

Лидерлік сапаны қалыптастыру моделін жасау барысында біз оның мазмұны мен құрылымына да ерекше көңіл бөлдік. Бұл модель бірқалыпты қалмайды, ол лидерлік сапаны жетілдірудің әр даму кезеңіне негіз бола отырып, үздіксіз жаңартылып, қайта жасала алады.

Болашақ мұғалімдерінің лидерлік сапасын қалыптастыру жоғары оқу орнында оқыған жылдар бойы аудиториялық және аудиториядан тыс сабақтар аясында жүзеге асырылады. Аталған модельдің құрылымы негізінен төрт блоктан тұрады. Атап айтқанда: *тұжырымдамалық-мақсаттық; технологиялық; ұйымдастырушылық-әрекеттік; өлшемдік-нәтижелік (сурет 1).*

Бәрінен бұрын тұжырымдамалық-мақсаттық блок мазмұнында мамандыққа деген *әлеуметтік тапсырыс* талаптарын анықтап алудың қажеттігі туындады. Біз оларды былайша топтастырдық:

- мұғалімнің кәсіби-ұйымдастырушылық сапасына қоғамның зәрулігі;

- лидерлік сапаларына ие, жоғары кәсіптік деңгейдегі бәсекеге қабілетті педагогтарды даярлауға жоғары оқу орнына әлеуметтік тапсырыс;
- мұғалім мәртебесін көтеруге мемлекеттік сұраныс;

мұғалімнің қоғамда лайықты орын иеленуге, өзін танытуға ұмтылуға, өзін жүзеге асыруға зәрулігі;

Әлеуметтік тапсырыс негізінде білім беру процесі кезінде қалыптастыруға мүмкін болатын лидерлік сапаның түрлері, сондай-ақ ұйымдастырушылық- педагогикалық міндеттер анықталды.

Соның ішінде маңыздысы болып студенттердің басым бөлігінің маңызды кәсіби лидерлік сапасын дамытуға ықпал ететін жоғары оқу орнында *білім беру ортасын* құру табылады.

Бұдан басқа қажетті міндеттер қатарында мыналарды атауға болады:

- оқытудың әр түрлі кезеңдерінде студенттердің лидерлік сапасының қалыптасқандығы деңгейіне мониторинг жүргізуге мүмкіндік беретін әлеуметтік-педагогикалық диагностиканың әдістері мен құралдарын таңдау;
- лидерлік сапасын қалыптастыруды педагогикалық тұрғыдан сүйемелдейтін негізгі бағыттарды (студенттердің оқу және оқудан тыс іс-әрекеттерінің формалары, оқытудың тұлғалық-бағдарлық технологиялары және т.б.);
- лидерлікті қалыптастыру мақсатында оқытушылар мен студенттердің және студенттердің өзара бірлікте атқаратын іс-әрекеттерін ұйымдастырудың тиімді формаларын айқындау (жобалау командаларын, ықшам топтарды, шығармашылық ұжымдарды және т.б. қалыптастыру);
- студенттердің лидерлік сапасын танытуға ынталандыру мен өзін-өзі дамытуға талпындырудың негізгі тәсілдерін анықтау.

Біз зерттеу барысында болашақ мұғалімдерінің лидерлік сапасын қалыптастыру процесінің негізгі төрт компонентін анықтадық:

Мотивациялық – гуманистік құндылықтарға сәйкес іс-әрекеттің тұрақты мотивтерін қалыптастыруды қарастырады (лидер рөлін жеке психологиялық күйі тұрғысынан қабылдау; әрекет етуге ұмтылушылық; күрделі жағдайларда лидер функциясын өзіне алуға тілегінің болуы және т.б.)

Когнитивтік (танымдық) – студенттердің лидерлік сапаларын танытуға қажетті әлеуметтік-саяси, экономикалық және психологиялық-педагогикалық білімдерін қалыптастыруды көздейді. Когнитивтік компонент арнайы (кәсіби) білімдерді және кәсіби міндеттерді шешу барысында оларды пайдалана алу іскерліктерін кіріктіретін әдіснамалық, теориялық және технологиялық білімдердің бірлігін құрайды. Осы компонент жоғары оқу орнының лидерлік сапаны қалыптастыруға мүмкіндік беретін ақпараттық оқу-тәрбиелеу ортасын құрайды.

Іс-әрекеттік-нәтижелік – студенттер лидерлік сапасын танытуға, практикалық іс-әрекетке, жылдам шешім табуға қабілеттілігін, тәуекелге баруға қабілеттілігін көрсетуге мүмкіндік беретін жағдайларды қарастырады. Кәсіби жағдаяттарда лидерлік сапасын қолдану іскерліктері кешенін және әрі қарай өздігінен білім алу әрекетін жүзеге асыруын көрсетеді; білім беруші мен білім алушы арасындағы өзара белсенді әрекетті қамтиды, бұл жағдайда білім беруші мақсатын, міндеттерін анықтайды, білім алушының танымдық іс-әрекетін белсендіру үшін жағдай тудырады, кері байланысты жүзеге асыру процесіне бағыттайды, бақылайды, ынталандырады; білім алушыларға оқу іс-әрекеті процесінде шешуге арналған кәсіби бағытталған проблемаларды көрсетеді. Осы компонент білім алушылардың кәсіби және өмірлік тәжірибесіне, олардың кәсіби мотивациясына, жоспарларына, қызығушылықтарына, қажеттіліктеріне негізделеді.

Бағалаушылық-рефлексивтік – білім алушылардың өзіндік лидерлік амал-тәсілдерін, іс-әрекеттерін жете ұғынуын және өзінің лидерлік іс-әрекеттеріне өзіндік талдау жасау мен өздігінен бағалауын, алынған нәтижелерді қойылған мақсаттармен біріктіруін танытады.

Осы проблеманы зерттеудің теориялық және практикалық нәтижелерін қорытындылау болашақ мұғалімдерінің лидерлік сапасын қалыптастырудың үш деңгейін (жоғары, орта және төмен) көрсетуге мүмкіндік берді:

1. Төмен деңгей: Лидерлікке қызығушылығы жоқ. Лидер болуға талпынысы байқалмайды. Лидерлік саласынан білімі төмен. Лидерлік сапаларын білмейді. Мұғалім үшін лидерліктің мәнділігін түсінбейді. Топтық іс-шараларда белсенділік танытпайды. Өздігінен шешім қабылдай алмайды. Сыни жағдаяттарда лидерлік таныта алмайды. Өзінің лидерлік әрекеттерін, амал-тәсілдерін талдауға ұмтылмайды, өздігінен бағалай алмайды.

2. Орта деңгей: Лидерлікке қызығушылығы бар. Лидер болуға талпынады, бірақ, оның маңызын, әлеуметтік мәнін түсінуі жеткіліксіз. Лидерлік сапа түрлерін біледі. Мұғалім лидердің атқаратын рөлінен хабары бар. Осы түсініктерін күнделікті іс-әрекетте көрсете алмайды. Лидерліктегі практикалық іскерліктерді айтарлықтай біледі, бірақ тұрақты көрсете алмайды. Өзіне сенімділігі аз, сол себепті топ мүшелеріне ықпал ете алмайды. Өздігінен шешім қабылдауға талпынады. Топта белсенділік танытады. Топтық іс-әрекеттердің қарапайым түрлерінде жекелік таныта алады. Өзінің лидерлік әрекеттерін, амал-тәсілдерін ішінара түсінеді. Бірақ оларды талдау, бағалау барысында өзгелердің

көмегіне сүйенеді.

Сурет 1 – Болашақ мұғалімдердің лидерлік сапасын қалыптастырудың құрылымдық моделі

3. Жоғары деңгей: Лидерлікке қызығушылығы айқын байқалады. Оның қоғам сұранысынан, әлеуметтік тапсырыстан туындап отырғанын, мұғалім үшін мәнділігін толық түсінеді. Осы саладан тұрақты қызығушылығын, білімдерін таныта алады. Лидерлік саладан білімі жеткілікті. Лидерлік сапаларды жақсы меңгерген. Мұғалім лидердің атқаратын рөлін толық біледі. Оларды практикалық, өмірлік іс-әрекеттерінде көрсетуге ұмтылады. Топтық іс-шараларда аса белсенділік танытады. Өзіне сенімді. Проблемаларды өздігінен шеше алады. Топқа ықпал ете алады, оларды соңынан ерте алады. Сыни жағдаяттарда батылдылық, жігерлілік танытады. Өзінің стратегиялық қырағылығын көрсете біледі. Өзінің лидерлік әрекеттерін жете түсінеді. Сыни жағдаяттарда қолданатын өзінің лидерлік амал-тәсілдерін біледі. Оларды өздігінен талдайды және бағалай алады. Лидерлік әрекеттердегі адамилықты, жағымдылықты, пайдалылықты, қажеттілікті, кәсібилікті ажырата алады.

Осы жасалған модельді болашақ мұғалімдердің кәсіби даярлығында тиімді жүзеге асыру мақсатында *білім беру ортасын* анықтап алу қажет болды. Зерттеу барысында біз жоғары оқу орнындағы білім беру ортасын кіріктірілген кеңістіктер (*оқу, мотивациялық, тәрбие және дамытушылық*) тұрғысынан қарастырдық және оның мүмкіндіктерін пайдалануды мақсат тұттық.

Оқу кеңістігі когнитивтік компонентті қалыптастыруды қамтамасыздандыруымен ерекшеленеді. Ол элективтік курсты, оқу курстарының модулін, лидерліктің теориялық аспектілері бойынша жеке сабақтарды қамтиды. Мәселен оқу курстарының модулі бойынша «Лидерліктің теориялық негізі», «Лидерлік сапа» тақырыбындағы дәрістер «Педагогика», «Жалпы психология», «Саясаттану», «Шешендік өнер» және т.б. пәндер аясында оқытылуы ұсынылады. Осы пәндердің оқу-әдістемелік кешендеріне қазіргі мамандардың лидерлік сапасын қалыптастыруға ықпал ететін сұрақтарды ендірген жөн. Сондай-ақ, «Лидер тұлғасы» тақырыбындағы жеке сабақтар студенттерді өзінің лидерлік сапалары арқасында жетістіктерге жеткен табысты мамандардың кәсіби қалыптасу ерекшеліктерімен таныстырады.

Болашақ мұғалімдердің кәсіби іс-әрекеттерінде маңызды болып табылатын лидерліктің мәні туралы жалпы түсініктер қалыптастыруда *«Мұғалімінің лидерлік сапасы»* атты элективтік курстың маңызы зор. Курстың мазмұны лидерліктің мәні мен мазмұнын; лидерліктің құрылымын, лидердің стильдері мен атқаратын қызметтерін; мұғалім-лидер тұлғасын; мұғалім лидер рөлін; лидерліктің психологиялық негіздері; философиялық және тарихи мәдениет тұрғысынан адами өмір сүруі мен кәсіби іс-әрекетінің мәні; кәсіби іс-әрекеттің адамгершілік негіздері; қарым-қатынас жасайтын серіктестеріне ықпал ете алу арнайы іскерліктерін қалыптастыру; құқықтық тәрбие негіздері; адамдарға ықпал ету тәсілдерін қамтиды.

Дамытушы кеңістік студенттердің танымдық белсенділіктерін ынталандыруға қабілетті, олардың тренингтерге, кәсіби байқауларға және іскерлік ойындарға қатысудағы, ұжымдық жобалардағы іс-әрекеттерді қамтиды. Осындай іс-әрекеттерге қатысу алған теориялық білімдерін практикалық тұрғыдан іс жүзіне асыруға септігін тигізеді. Олардың ішіндегі ең маңыздысы болып олардың нәтижелерін бұқаралық жариялау (акциялар, бұқаралық ақпарат құралдарында жариялау, студенттік конференцияларда баяндау және т.б.) табылады. Бұл іс-әрекеттік-нәттижелік компоненттің қалыптасуына ықпал етеді.

Мотивациялық кеңістік мотивациялық компоненттің қалыптасуын қамтамасыздандырады және әр түрлі коммуникациялар формасы мен студенттің іс-әрекетін сырттай бағалауды ендіреді. Бұл оқытушылар мен студенттердің ішкі (кәсіби тәжірибесін игеру; өзін-өзі жүзеге асыру мүмкіндігі; өзін-өзі дамыту мотиві) және сыртқы мотивтерін (білімге және тәжірибеге сұраныс; оқу-танымдық іс-әрекетке талпыныс; білімді жеке меңгеру амалдарына, кәсіби іс-әрекетті ғылыми тұрғыдан тану әдістеріне қызығушылық) жүзеге асыруға бағытталған қарым-қатынас формасы.

Тәрбие кеңістігі лидерлік сапаларын қалыптастыруға ықпал ететін студенттер үшін әлеуметтік тұрғыдан маңызды және құнды жағдайлар, жағдаяттар, оқиғалар жиынтығы. Оған қоса тәрбие студенттің жеке тұлғасына сабақтарда ықпал етуді, сондай-ақ сабақтан тыс уақыттарда студенттің лидерлік сапасын дамытуға арналған оңтайлы жағдайлар арқылы әсер етуді болжайды. Сыртқы ортаны ұйымдастыру (олимпиадалар, PR-акциялар, байқаулар, жобалар) арқылы қатысуға қызығушылықтары мен сұраныстарын арттырады; тануға және өзіне-өзі талдау жасауға сұранысы туады; өзін рухани, адамгершілік және интеллектуалды тұрғыдағы маман тұрғысынан қажетті құнды бағыттарын қалыптастыруды жобалайды. Рефлекция механизмдері арқылы студенттің өзін-өзі бағалау, өзін-өзі тәрбиелеу, өзін-өзі дамыту, өзін-өзі жетілдіру туралы қызметі белсендіріледі. Сонымен болашақ мұғалімдердің лидерлік сапасын қалыптастыру моделін нәтижелі жүзеге асыру жоғары педагоги-

калық оқу орнының білім беру ортасы мүмкіндіктерін тиімді пайдаланудан талап етіледі.

1 Абдигапбарова У.М., Баймуханбетов Б.М. Болашақ мұғалімнің лидерлік сапасын қалыптастырудың педагогикалық шарттары. Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршысы «Арнайы педагогика». №2. 2015.

2 Баймуханбетов Б.М. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің лидерлік сапасын қалыптастыру. Философия докторы (PhD) ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. Алматы, 2014 ж. – 158 б.

3 Афанасьев В.Г. Моделирование как метод исследования социальных систем // Системные исследования: методологические проблемы: ежегодник. М.: Рос. АН., 1982. – С. 17–20.

Резюме

Структурная модель формирования лидерских качеств будущих преподавателей

Абдигапбарова У.М. – *заведующая кафедры педагогика и психология, д.п.,н, профессор, КазНПУ имени Абая*

Баймуханбетов Б.М. – *доктор философии (PhD), старший преподаватель, МКТУ имени Х.А.Ясави*

В статье теоретический обоснован вопрос о формировании лидерских качеств будущих учителей, поставлена цель создания его структурной модели. Рассмотрены труды ученых, исследовавших понятие структурной модели. Структурная модель формирования лидерских качеств будущих учителей разработана на основе анализа данных трудов и опыта авторов статьи. Разработанная модель состоит из нескольких структурных блоков, включающих в себя концептуально-целевой, технологичный, организационно-функциональный и измерительно-результативный разделы. Таким образом, в представленной модели определены критерий, показатели и уровни формирования лидерских качеств будущих учителей, а также выявлены педагогические условия реализации модели.

Ключевые слова: будущий учмтель, модель, лидерские качества, формирование

Summary

The structural model of the future teachers' leadership qualities

Abdigapbarova U.M. – Head of the Department of Pedagogy and Psychology, Dr. professor, Kazakh National Pedagogical University named after Abai

Baimukhanbetov B.M. – Doctor of Philosophy (PhD), senior Lecturer, IKTU named H.A.Yasavi

The theoretical analysis of the need of solving the problems of the formation of the future teachers' leadership qualities are made in the article; a goal of creating its structural model is set. The structural model of the future teachers' leadership qualities has been established on the basis of our own experiences and based on the works of researchers who studied the concept of a structural model. We have created a model which consists of several structural units including conceptual target, technological, organizational, functional and measuring-productive areas. Thus, in the present model measurements and indicators of the formation of future teachers' leadership qualities are defined, and pedagogical conditions of realization of the model are given.

Keywords: future teacher, model, leadership qualities, formation

ӘОЖ 37.036

ДӘСТҮРЛІ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ДАСТАРҚАН МӘДЕНИЕТІНІҢ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ

М.С. Жолшаева – ф.ғ.д., доцент, Сулейман Демирель атындағы университет, Қаскелең/Алматы қ., Абылайхан көшесі-1, Қазақстан, maira.zholshayeva@sdu.edu.kz

Қазақтың қонақжайлық қасиеті – ұлттық менталитеттің негізгі көрсеткіші. Ұлттық болмысты танытатын қонақжайлық мәдениеті дастарқан ұғымымен тығыз байланысты болып келеді. Қазақ ұғымындағы *дастарқан* сөзінің беретін мағынасының күрделі болуы бұл сөздің лексикалық бірлік ғана емес, лингвомәдени бірлік болып табылуымен байланысты. Сондықтан индивид пен социум санасында дастарқан ұғымы «ас, тағам» түсінігінен басқа мәдени ақпараттарды да қамтиды. Мақалада «дастарқан» ұғымының береке, молшылық, сыйластық, жомарттық, риясыз көмек, бауырмалдық, қолдау сияқты түсініктермен астасып келуі және дәсүрлі қазақ мәдениетінде дастарқанның үлкен тәрбие ошағы болып табылатындығы туралы баяндалады. Сондай-ақ, қазіргі уақыттағы дастарқан мәдениеті мен дәстүрлі мәдениеттегі дастарқанның қызметі салыстырмалы түрде талданған.

Түйін сөздер*:* рухани мәдениет, қонақжайлық, дастарқан, концепт, ассоциативтік сауалнама, құндылық.

Тіл – ұлт тарихы мен мәдениетін бойында сақтап, этноса қатысты құнды мәліметтерді ұрпақтан-ұрпаққа жеткізуші құрал. Ұлттың тұрмыс тіршілігі, өмір сүру салты – оның дүниетанымы мен мәдениетінің қалыптасуына ықпал ететін фактор. Халықтың өмір сүру салты, олардың дәстүрлі әрекет-

тері, адамдар арасындағы өзара қарым-қатынастар, әдет-ғұрыптардың ең айқын көрінетін жері – бұл халықтың дәстүрлі асханасы [1, б.71]. «Ұлттық асхана» ұғымы материалдық мәдениеттің бір бөлшегі және қазақ мәдениетінде бұл түсінік аясында бірінші ойға оралатыны *дастарқан* сөзі. Сөздің беретін негізгі мағына астарында жатқан мәдени ақпараттарды тауып, түсіне білу арқылы сол ұлттың өмірін, болмысын, табиғатын тануға болады.

Дастарқан – иран сөзі. Түсіндірме сөздікте дастарқан сөзінің үш түрлі мағынасы ашып көрсетілген:

1) үстіне ас-тағам, ыдыс-аяқ қою үшін жайылатын ақ жаулық;

2) этнограф. термин. Қазақ ұғымындағы отбасының береке-бірлігін, құтты, киелі қонақжайлықты, үй иесінің абыройын, ризық-несібесін білдіретін, үнемі барынша мол жайылуы иесінің пейілін көрсетеді деп саналатын қастерлі ұлттық мүлік;

3) ауыс. Ішім-жем, ризық, дәулет [2, б. 512].

Осылардың ішінде қазақ ұғымындағы *дастарқан* сөзінің беретін мағынасы күрделі екендігі екінші анықтамадан көрінеді. Ұлттық дүниетаным тұрғысынан «дастарқан» ұғымының түсінік аясын оның мағынасына семантикалық талдау жасап, бұл ұғымды концепт ретінде қарастырғанда көз жеткізуге болады. «Концепт дегеніміз – әр түрлі белгілер арқылы білдірілетін, түрлі тілдік тәсілдер мен құралдар арқылы іске асырылатын құрылымы күрделі әлем туралы қандай да бір үзіктің (фрагменттің) немесе осындай үзіктер бөлігінің көрінісі» [3, б.10]. В.И.Карасик концептінің үш бөліктен тұратындығын айтады: ұғымдық-заттық бөлік; бейнелеуші-ассоциативтік бөлік; құндылық [4, б.127].

Қазақ мәдениеті мен қазақ дүниетанымындағы дастарқан туралы ұғым-түсінікті ғалымның осы концептіні құраушы бөліктер теориясы негізінде анықтағанда, бұл түсінік бойында төмендегідей мағыналық құрылымдардың бар екендігі белгілі болды.

«Дастарқан» концептісінің ұғымдық-заттық бөлігі. Бұл түсінік дастарқан сөзінің негізгі ұғымдық-заттық мағынасы болып табылатын *пішіні әр қилы – төрт бұрышты немесе дөңгелек, сопақша болып келетін, матадан не кленкадан жасалған үстіне түрлі тағам қоюға арналған бұйым* деген архисема негізінде қалыптасқан. «Тағам қоятын бұйым» деген нақты ұғымды білдіретін деректі зат атауы мағынасы семантикалық жағынан кеңейіп, ары қарай келесі ұғым-түсініктер пайда болған: *тамақ, дәм* [5, б. 106]. Осы *тамақ, дәм* түсініктері негізінде дастарқанның түрлері мен мақсаты, қызметі қалыптасқан. Дастарқан арнайы мақсатта немесе тосыннан келген қонаққа жайылуы мүмкін. Осыған сай оның екі түрі келіп шығады. Қай дастарқан түрі болмасын, қандай мақсатта жайылмасын қазақ мәдениетінде бұл ұғымның жақсылықты көздейтін, жағымды ізгі ниетке ғана жайылатындығын байқау қиын емес. Бұл – бір. Екіншіден, қай дастарқан болмасын, тек тамақ ішу, жеу, физиологиялық қажеттілікті қанағаттандырудан ғана тұрмай, қосымша бірнеше маңызды қызметтерді де атқарған. Олар:

1) келген немесе арнайы шақырған қонағын төрге отырғызып, алдына барлық дәмді асты қоюы – *адамға деген құрмет пен сыйластықтың белгісі*;

2) қонақтың ретіне қарай (мысалы, құда, ағайын-туыс, күйеу,және т.б.) арнайы сойылған малдың етін асып, дастарқанға қояр кезде әр қонақтың жөніне сай табақ тартылады, яғни табақта малдың мүшесі салынады: құдаға – бас қою; күйеу жігіттің табағына – төс салу; малдың басқа да мүшелері жамбас, ортан жілік, тоқпан жілік, жауырын және т.б. жөн-жобасына қарай табаққа салынады) – бұл *үй иесінің қонаққа көрсеткен құрметін және үй иесінің өз ісіне жауапкершілікпен қарайтынын көрсетеді;*

3) дастарқан басында отырғанда түрлі тақырыптарда ақылдасу, кеңесі, ой бөлісу, түрлі әңгімелердің қозғалуы – *дастарқанның ақпарат алмасу орны екендігін көрсетеді*;

4) дастарқан үстінде астан бірінші кезекте жасы үлкен адам ауыз тиеді, қалғандары тек содан кейін ғана дәмге қол созады – бұл *үлкенге деген құрметті паш етеді*;

5) дастарқан басынан басқалардың тамақтанып болуын күтпей тұрып кету әдепсіздік саналады, бұл да отырғандарға деген құрметті көрсетеді және *адамды шыдамдылыққа, өзгені сыйлауға тәрбиелейді,* егер асығыс болған жағдайда дастарқан басындағы үлкен кісінің рұқсатын алып барып, тұрады;

6) арнайы жайылған дастарқанда үй иесі, оның жақындары келген қонақтарға құрметпен қызмет етеді – бұл *ағайын-туыс арасындағы ынтымақтастықты аңғартады* және жастарды осындай көпшілік орындарда *бірігіп әрекет етуге тәрбиелейтін орын болып табылады*;

7) арнайы қонақтар шақырылғанда олардың ән-күй тыңдап, демала отыруын қамтамасыз ету мақсатында үй иелері шешен адамдарды, өнер адамдарын да дастарқан басына шақырып, қонақтарына қызықты әңгімелер, ән-күйлер тыңдатуды да ұмытпаған – бұл *дастарқан басының арнайы*

демалыс орны да болып табылатындығын аңғартады.

Осы айтылғандарға қазақ тілінің сөздік қорында кездесетін мынадай сөздер тіркесімі, тұрақты тіркестер дәлел бола алады: дастарқанның жағымды түсінікте ғана қолданылуы: *қасиетті дастарқан, киелі дастарқан, ақ дастарқан, дастарқанды аттамау; мол дастарқан;* қонақты ерекше қадірлеуі: *қырықтың бірі – қыдыр; құтты қонақ келсе, қой егіз табады; қонақты құсаң ырыс, береке қашады; қонақпен бірге құт, береке еріп келеді; келгенше қонақ ұялады, келген соң үй иесі ұялады.* Осымен байланысты болса керек, қазақ үйіне келген қонаққа есік ашып, алдымен қонақты кіргізеді, өзі соңынан кіреді, ал қонақты шығарып салғанда керісінше, қонақты бірінші шығарып, артынан өзі шығады, есікті жабады. Бұл қонақпен шаңыраққа келген береке-ырыс үйге кірсін дегені.

Жалпы қазақтың қонақжайлық қасиеті оның ұлттық менталитетінің негізгі көрсеткіші деуге болады. Біз ұлты қазақ азаматтары арасында сауалнама жүргіздік. Мақсат – *қазіргі қонақжайлық дәстүрінің қазақ мәдениетіндегі дәстүрлі қонақжайлықтан қандай айырмашылықтары бар?* және *ол немен байланысты? оның салдары қандай?* деген сауалдарға жауап іздеу болды. Бұл сауалдарға жауап ала отырып, біз «дастарқан» концептісінің бейнелеуіштік-ассоциациялық құрылымын анықтадық.

«Дастарқан» концептісінің бейнелеуіштік-ассоциацитивтік бөлігі. Біздің сауалнамаға қатысқан информанттар жасы жағынан үш топқа бөлінеді: 60 жастан жоғары; 35 пен 45 жас арасы; 20-25 жас арасы. Нәтижесі: «дастарқан» сөзіне қатысты информанттардың ассоциациясы: *қонақжайлық, төр, қазақ, әже, бата, қой, ән-би, шапан, кеңпейілдік, ақ көңілдік, кәде, туыстардың бауырмалдығы, отбасы мүшелерінің бір жерге жиналуы, кеңдік, домбыра, тілек, ет.* Осы анықталған сөздер негізінде «дастарқан» концептісінің үшінші құраушы бөлігі құндылық анықталды.

«Дастарқан» концептісінің құндылық құраушы бөлігі адамдар арасындағы риясыз сыйластық, бір-біріне деген құрмет; отбасы мүшелері, ағайын туыстар арасындағы бауырмалдық, туыстық қатынасты нығайту; дастарқан басындағы үлкендердің айтқан ғибрат сөздері, үлкеннің алдына шығып сөз алмау, ас алмау, оларға құрмет көрсету сияқты тәрбиелік мәні; қонақ күту әрекеті ағайын-туыс, бауырлардың бірігіп, ынтымақтастықта әрекет етуге әсерін тигізу, бұл адамдардың бір-біріне қамқоршы, жәрдемші және көпшіл болуына оң ықпалын тигізеді. Сонымен қатар, ең бастысы, *қазақтың өзінен өзгені жоғары қоя білу мәдениеті,* бұл адамға тән кеңдік қасиетке ие болуы. Бұлай дейтін себебіміз, қазақ келген қонақтың дәрежесіне, әлеуметтік жағдайына және жасына қарай бөліп, ажыратып жатпаған. Қонақ – қашан да қонақ, оны риясыз көңілмен сыйлап, күтіп жіберу керек деген қағида басты ұстаным.

Қазіргі әлемдік жаһандану үрдісі, ақпараттар ағыны мен жаңа технологиялар заманы дәстүрлі мәдениеттің де басқаша сипат алуына әсерін тигізіп отыр. Оны біз тек бір ғана осы «дастарқан» ұғымының аясында жүргізілген сауалнама нәтижелері негізінде қарап көрейік:

№	Өлшемдер	Дәстүрлі қонақжайлық сипаты	Қазіргі қонақжайлықтың сипаты
1	**Қонақ түрлері**	құдайы қонақ, қыдырма қонақ, арнайы шақырылған қонақ	шақырусыз қонаққа бармау: арнайы шақырылған қонақ
2	**Табақ тарту рәсімі**	табақ тарту	дәстүрді, етті жасау жөнін білетін жасы үлкен адам болмаса, көбіне сақталмайды
3	**Себеп**	қонаққа есік әрқашан ашық болған	қонаққа шақырудың нақты бір себепке негізделуі
4	**Демалыс орны**	ән-күй, думан	үлкен жиында болмаса, көбіне, тамақтану әрекетімен шектелуге қарай ойысып барады
5	**Тәрбиелік мәні**	ағайын-туыс, бауырлар ақылдасып, бірге қызмет көрсетеді; барымен бөлісе білуі; бірлік, береке, татулық; туыстық қарым-қатынасты нығайту	мейрамханаға үй иесі өзі барып тапсырыс береді, бәрі дайын, араласып, ақылдасып әрекет ету қажет емес; адамдардың өздерін ресми ұстауы басым.

Дәстүрлі мәдениеттің заманауи сипат алуына әсер етуші факторлар ретінде уақыт, өмір сүру формасының өзгеруі, материалдық жағдай, құндылықтардың өзгеруін, жаһандану үрдісін атаймыз. Таратып айтар болсақ:

- *уақыттың тапшылығы* (қонаққа баруға да, қонақ шақыруға да арнайы уақыт бөлу керек);
- *өмір сүру формасының* заман ағымына сай өзгеруі (мейрамханада кәсіби аспаздар өздері кеңес береді, өздері дайындайды);
- *материалдық жағдай* (қонақ шақыруға қаржының тапшылығы; пәтердің тарлығы; мейрамхананың қымбат екендігі);
- *отбасындағы бірлік, бауырмалдық, риясыз көмек* деген түсініктер құндылық ретінде қабылдануы қазіргі заманда біраз бәсеңсіп қалды, бұл әсіресе, жастар арасында көбірек байқалады;

құндылықтардың өзгеруі: қонақжайлықтың сипаты қала тұрғыны мен ауыл тұрғыны арасында да екі түрлі көрінеді. Ауылда тұратындар қазақтар басқа мәдениет өкілдерімен көп қарым-қатынасқа түсе бермейді, бұл олардың бойындағы атадан-балаға беріліп келе жатқан қонақжайлық қасиеттің табиғи қалпын сақтауға әсерін тигізеді; қала қазақтары бірнеше мәдениет өкілдерімен араласады, сөйтіп, полимәдениет пен өз ана тілін білмеушілік белгілі бір дәрежеде ұлттық болмыстың негізгі ажырамас бөлігі қонақжайлық қасиеттен арылуға себеп болуда. Сондай-ақ, қонақ шақыру, қонақ күту әрекетін «өзін-өзі ақтамайтын материалдық шығын» деген көзқарас та жастар арасында белең алып барады.

Қорыта айтқанда, біздің мақсатымыз қазақтың ұлттық болмысын танытатын қонақжайлық қасиетінің дәстүрлі түрі мен қазіргі уақыттағы сипаты қандай? қайда ойысып бара жатыр? деген сауалдарға жауап беру болатын. Екі түрлі уақыт кеңістігіндегі бір мәдениеттің – қонақжайлықтың сипаты туралы толыққанды ақпарат бар, бірақ алдымыздан тағы да жауабын күтетін сан сұрақтар пайда болды. Келесі кезекте, дәстүрлі мәдениеттің заманауи сипат алуы заңды құбылыс емес пе? Иә, заңды құбылыс деп санайық, бірақ бұл ұлттық болмысты жоғалтуға әкеліп соқпай ма? Ендеше, дәстүрімізді сақтай отырып, заман ағымы мен заман талабына қарай уақыт ағынымен жылжи беруге бола ма? Болса, қалай? деген сауалдардың жауабы алдағы уақыттың еншісіне қалады...

1 Шаймерденова Н., Авакова Р. Язык и этнос. Учеб. пособие. –А., 2004. -248 с.
2 Қазақ әдеби тілінің түсіндірме сөздігі. Б–Д, 4 том. –А.: Арыс, 2007. -752 б.
3 Пименова М.В. Введение в когнитивную лингвистику. – Выпуск 4. – Кемерово: Наука, 2004.
4 Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. –М.: Гнозис, 2004.
5 Ахметжанова З. Очерки по национальной копцептологии. – А: Елтаным., 2010. – 148 с.

Резюме

Воспитательное значение традиционной и современной культуры «дастархан»

Жолшаева М.С. – д.ф.н., доцент, Университет имени Сулеймана Демиреля,
г. Каскелен/Алматы, ул. Абылайхана-1, Казахстан, maira.zholshayeva@sdu.edu.kz

У человека есть физиологическая потребность, от которой он не может отказаться с момента рождения – это питание. В связи с этим в сознании индивида и социума, помимо слов «еда, пища», еще существует понятие «дастархан». Семантика слова «дастархан» сложная и она охватывает такие понятия как, гостеприимство, семейное благополучие, открытость казахского менталитета, щедрость, уважение, общение и т.д.. В статье рассматривается понятийная составляющиеся и образно-ассоциативная составляющиеся компоненты концепта «дастархан». А также анализируется понятие «дастархан» в современной культуре казахов.

Ключевые слова: духовная культура, гостеприимство, дастархан, концепт, ассоциативная анкета, ценность.

Summary

***Educational potential of the* dastarkhan for traditional and modern culture**

M.S.Zholshayeva – *Suleyman Demirel University, Ablaikhan street No:1/1 Kaskelen, Almaty/ Kazakhstan.* Dr. of Philological Sciences, assos. Prof., maira.zholshayeva@sdu.edu.kz

Humans have a physiological need that cannot be avoided from the moment of birth, and that is food and nutrition. In this regard, in national world view of the individual and society, in addition to the words "food, nutrition", the concept of "dastarkhan" also exists. In Kazakh national worldview concept of "dastarkhan" is a very complicated representative of national mentality of the Kazakhs. The given paper considers such characteristic feature of the Kazakh people as a hospitality, which is closely connected with the term "dastarkhan". At the same time, the author compares associative fields of the aforementioned concept in the traditional and modern cultures.

Key words: spiritual values, hospitality, dastarkhan, concept, associative experiment/survey, value.

ӘОЖ 373.1.013

ҚАЗАҚСТАН ЖАСТАРЫНЫҢ АЗАМАТТЫҚ-ПАРТИОТТЫҚ ҚАСИЕТТЕРІН «МӘҢГІЛІК ЕЛ» ИДЕЯСЫ НЕГІЗІНДЕ ДАМЫТУ

К.Т. Ыбыримжанов – п.ғ.д., профессор, email: tarmpi_school @mail ru
Г.С. Майлыбаева – п.ғ.к., аға оқытушы, email: gulmirasabyr
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті

Мақалада Қазақстандықтардың бүкіл ұлттық бірігуін «Мәңгілік ел» идеясы негізінде жүзеге асырудағы жастардың азаматтық-патриоттық қасиеттерін дамыту және осы бағытта тәрбиелеу мәселелерін қарастырылады. Авторлар жоғары оқу орындарында дайындалатын болашақ мамандар мен мектеп оқушыларына «Мәңгілік ел» идеясы негізінде азаматтық-патриоттық қасиеттерін дамытудың ғылыми мәселелері жөнінде өз ойқорытындыларын баян етеді.

Түйін сөздер: «Мәңгілік ел» – ұлттық идея, азаматтық-патриоттық тәрбие, жастардың қоғамдық санасын қалыптастыру, білім мен тәрбие беру біртұтастығы.

Қазақстанның егеменді ел ретінде жаңа даму жолына түсуітәуелсіз қоғамның жалпыадамзаттық құндылыққа бағдарлаған жаңа идеологиясын қалыптастыруды қажет етеді. Бұған Қазақстан жастарын азаматтық-патриоттық қасиеттерін дамытуды жатқызуға болады.

Соңғы жылдары азаматтылық пен патриоттық тәрбие мәселелері қазақстандық педагогиканың басты назарына алынып отыр, өйткені олар еліміздегі саяси-қоғамдық тұрақтылықты,ұлттық экономиканы дамытуға және мемлекетіміздің қауіпсіздігін қамтамасыз етуге бағытталғанмәселелердің өзегі болып табылады.

Елбасы Н.Ә. Назарбаев: «Қазақстанның болашағы – қоғамның идеялық бірлігінде» атты еңбегінде «Әрбір адам біздің мемлекетімізге, соның бай да даңқты тарихын, оның болашағына өзінің қатысты екенін мақтанышпен сезіне алатындай іс-қимыл жүйесін талдап жасауы қажет. Елдің проблемалары да, келешегіде, барлық адамға жақын әрі түсінікті болуы тиіс.... Әрбір адам бала кезінен Қазақстан - менің Отаным, оның мен үшін жауапты екені сияқты мен де ол үшін жауаптымын деген қарапайым ойда бойына сіңіріп өсетіндей істеген жөн» - дей келе, «Мәңгілік ел» ұғымын ұлтымыздың ұлы бағдары - «Қазақстан-2050» Стратегиясының түп қазығы етіп алдым», - деп атап өткен болатын [1].

Бүгінгі қоғамда жастардың саяси-идеологиялық саналылығын көтеру де азаматтық-патриотизмді дамыту мәселесі - қысқа мерзімде іске асатын немесе саяси-жарнамалық науқандық шара іспеттес ұрандата жасалатын іс-шаралардың қатарына жатпайды. Бұл өз кезегінде руханилылыққа бағытталған – тәрбие. Бұнда ұлттық құндылықтар, азаматтық, мәдени-әлеуметтік, саяси, экономикалық көзқарас пен дүниетаным сияқты атаулық-ұғымдардың мазмұндары ашылып, үндесетін және жастарға рухани байлық ретінде сіңірілетін құнды нәрсе. Бүгінгі күнде Қазақстан жастарының азаматтық-партиоттық құндылықтарын дамытудың өзегі ретінде - «Мәңгілік ел» идеясын басшылыққа алып және соның аясында бірігуі қажет. Мәселен, «100 нақты қадам» ұлттық жоспарында біртектілік пен бірліктің негізгі қағидалық ұстанымы ретінде «Мәңгілік ел» патриоттық актісі жобасын әзірлеу қажеттігі айтылады. Мемлекетіміздің даму жолындағы жоспарланған ұзақ мерзімді стратегия да осы мүддеге жауап береді және де бұл бағытта бірнеше мемлекеттік деңгейдегі шаралар қолға алынып отырғаны белгілі. Сондай бағыттық іс-шараның бірі - Қазақстанның ең дамыған 30 мемлекеттің қатарына қосылуы.

Патриоттық тәрбие біздің елбасшымыздың «Қазақстан – 2050» стратегиясында жалғасын тапқан: «Біздің балаларымыз бен немерелеріміз сырт елден гөрі Отанында өмір сүргенді артық көретіндей, өз жерінде өзін жақсы сезінетіндей болуға тиіс. Біздің еліміздің әрбір азаматы өзінің жерінің қожасы ретінде сезінуге тиіс» [1] - деп айтқан.

Бүгінгі заманның даму барысындағы ғаламтордың біздің өмірімізге тұтастай енуіндегі жағымды-оң және жағымсыз-теріс жақтарыда орын алып келеді. Кейбір әлеуметтік желілерде біздің мемлекетіміздің қоғамдық құрылымдық жүйесі мен елідігімізге, тарихымызбен мен жетістіктерімізге қызғанышпен қарап, қарсы бағытталған құйтыртқы мәліметтер (өсек-аяндар) мен ірткі салып арандатуларға бағытталғын түрлі ақпараттар кездесетіні анық. Бұндай түрлі арандатушылықтарға қарсы - «Мәңгілік ел» идеясын ұлттық идеологияның негізгі факторы ретінде қарай отырып, қазақстандықтардың дүниетанымдық бағытының өзегіне айналдыру қажет, сонымен бірге бұны - барлық

қазақстандықтар қолдайтын ортақ, әлеуметтік, этностық, діни бірегейлікті қамтамасыз ететін негізгі қағидалық ұстаным ретінде өмірлік тәжірибеге енгізу әрі даму жолымыздағы басты идеологияға айналдыру қазіргі кезеңнің басты міндеті.

Қазақстанда 120 ұлт пен этностар қатар бейбіт өмір сүріп жатқаны елімізде аталған мәселеге жеткілікті назар аударылғанының көрінісі, себебі азаматтылықты қалыптастыру мен олардың патриоттық тәрбиесінің барлық әлеуметтік топтарға және Қазақстанның жалпы барлық халықтарына қатысы бар екендігі сөзсіз. Қазіргі Қазақстан жағдайында патриотизм идеясының берік орын алуы жаңа концептуальды негізде жүзеге асады және бірнеше құқықтық актілермен рәсімделеді. ҚР президентінің жарлығымен «Қазақстан Республикасының мемлекеттік ұлттық саясаты тұжырымдамасы» бекітіліп, онда ауыспалы кезеңде Қазақстан халықтарының рухани бірлігін сақтау және ұлттық-мәдени болмысын дамыту мен сақтауға деген ұмтылысының тікелей әсері бар деп белгілеген [2,3,4].

Мемлекетіміздегі жастардың азаматтық-патриоттық қасиеттерін дамыту мәселесі қоғамдық институттардың, ғалымдар мен саясаткерлердің, тәрбие мен білім беру жүйесі саласындағы оқу-тәрбие мекемелеріндегі педагог-тәрбиешілердің кәсіби жұмыстарындағы өзекті тақырыптың бірі болып отыр.

Халықтық тәлім-тәрбиелік мұралар негізінде патриоттық тәрбие мәселесі Қ.Жарықбаев, С.Қалиев, [5]т.б., педагогика саласындағыарнайы ғылыми-зерттеу жұмыстарында Ә.А. Қалыбекова, А.Ж. Құрақбаева, А.Бектуров, А.Бейсенбаев, Л.Сейдахметова еңбектерінде көрініс тапқан.

Жастардың жалпықазақстандық азаматтылығы мен патриотизмін қалыптастыру және олардың рухани-адамгершілік бірлігін қамтамасыз ету қазақстандық тәрбие жүйесін жүзеге асырудың қазіргі кезеңдік негізгі міндеті ретінде айқындалған.

Қазіргі ғылым мен техниканың қарқындап даму барысындағы өзгермелі дүниенің заманауи сұраныс-талаптарына сай жастарды рухани-адамгершілік пен ізгілікке баулу мәселесін қазақстандық қоғамның сезіне білуі - нарықтық жағдайдағы бәсекелестікке қбілетті жеке болмыстық бітімі толық қалыптасқан тұлға тәрбиелеуде азаматтық-патриоттық қасиеттері жетік бекіген жастарды тәрбиелеу мәселесі бірінші орынға ие болуда. Себебі, қоғамдық тапсырыстар мен сұраныстарды қанағаттандыру мәселесінде ауыспалы жағдайда жылдам шешім қабылдай білетін, өз білімі мен біліктілігіне сүйене отырып кәсіби іс-әрекеттерін дұрыс ұйымдастыра алатын, түрлі іс-шараларға даяр, құзырлы, шығармашыл тұлғаны қалыптастыру әрі оның жеке мүдделік пайдасынан мемлекеттік, Отандық мүддеге деген дүниетанымдық болмысын дамыту және осы бағытта тәрбиелеу мәселесін – азаматтық-патриоттық қасиеттерін жетілдіру арқылы ғана іске асыруға болады.

Қазақстандық жастарға ізгіліктік-адамгершілікті, рухани-танымдық, жеке болмыстағы сұлулық-мәдени, салауатты өмір салтындағы жан мен дене, құқықтық және полимәдениеттік, Отансүйгіштік пен елжандылық бағыттағы тәрбиемен азаматтық-патриоттық қасиеттерді дамытуда педагогика ғылым мен мектеп тәжірибесінде тәрбие беру теориясы мен әдістемесін жетілдіруде көптеген жұмыстар атқарылып жатқаны анық. Патриоттық тәрбиенің көкейтесті мәселесін бүгінгі күн тұрғысынан жаңа көзқарас негізінде қарастырып, жүйелеп, талдай келе оны ары қарай зерттеуді талап етеді. Өйткені қазіргі кезеңде көп ұлтты Қазақстан жастарының рухани-адамгершілік және азаматтық-патриоттық қасиеттері мен сезімдерін дамыту міндеті өте маңызды мәнге ие болып отыр және бұл - қазақстандық патриотизмге тәрбиелеудің басты, нық және тиімді бастамасы. Ұлттық базистік құндылықтардың бірі ретінде отансүйгіштік пен азаматтық-патриоттық тәрбиелерін дамыту – мемлекетіміздің болашағын идеологиялық қамтамасыз етудің негізгі өзегі болып табылады және бұл- қазақстандық патриотизм ұлттық біртектілік пен бірегейлік идеясының жалпыұлттық құндылыққа айналуының іргетасы бола алады. Сондықтан да бүгінгі Қазақстан жастарының азаматтық-патриоттық қастеттерін «Мәңгілік ел» идеясы негізінде дамытудың бағыттық жолдары мен құрылымдық-мазмұндық жүйесін білу және жетілдіру мәселелерін болжап, анықтау үшін арнайы ғылыми зерттеуді ұйымдастырып, жүргізуді талап етуде.

Қазақстанда болып жатқан саяси әлеуметтік-экономикалық өзгерістер тәуелсіздігімізді одан әрі қамтамасыз ету үшін, еліміздің тізгінін берік ұстауға қабілетті, парасатты отансүйгіш ұрпақты тәрбиелеп шығаруды талап етеді. Ғасырлар бойы жинақталған халықтың бай рухани қазынасын және ғұлама ғалымдардың патриоттық тақырыптағы еңбектерін, ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан патриоттық ой-пікірлері мен отансүйгіштік тәрбие мұраларын зерттеу бүгінгі таңда жалпы ғылыми-аралық көкейкесті мәселе болып табылады.

ЕлбасыН.Ә.Назарбаевтыңбесинституционалдықреформасынжүзегеасырудағы 100 қадам – «Ұлт жоспары» - ретінде бізідің өмірлік тәжірибелерімізде орын алуда. Ұлттық жоспардың: 85-қадамда -

«Мәңгілік ел» патриоттық актісі жобасын әзірлеу болса, 89-қадамда-«Нұрлы болашақ» ұлттық жобасын әзірлеу және жүзеге асыру. Мектептік білім берудің қолданыстағы оқу бағдарламаларына «Мәңгілік ел құндылықтарын енгізу» –деп нақты көрсетіп берді.

Егемендік пен тәуелсіздікке ие болу жағдайында Қазақстан қоғамында «ұлттық патриотизм», «жалпыұлттық патриотизм», «қазақстандық патриотизм» ұғымдары кеңінен қолданылады. «Ұлттық патриотизм» - өз ұлтының тарихына, оның мәдениетіне, тіліне, салт-дәстүрлеріне деген сүйіспеншілік пен жанашырлық, құрмет тұту және өз ұлтының ғасырлар бойы жүріп өткен өмірлік жолындағы ата-бабаларының қалдырған құнды мұраларымен байланысты туындалған түсінік ұғымдарымен тікелей байланысты болса, «жалпыұлттық патриотизм» - өзінің туып-өскен мемлекетінің және ондағы мекендеген халқының бір бөлігі ретінде сезінуді білдіреді, яғни түрлі ұлт қауымдастықтары өкілдері үшін туылған жеріне, біртұтас Отанына деген сана-сезім сүйіспеншілігі мен адалдығының шегі неғұрлым кеңи түседі. «Қазақстандық патриотизм» дегеніміз – Қазақстан мемлекетін мекендеген барлық ұлттар мен ұлыстардың «Ұлттық Отаны» деген озық ой таным негізіне сүйінген патриотизм түсініктеріндегі сезімдік көріністері [1,4,6].

Бұл ұғымның педагогикалық мазмұндық жүйесіне мән берсек, ол өскелең ұрпақ өкілдерін Қазақстан мемлекетінің толыққанды азаматтары ретінде тәрбиелеудегі үйлесімділікті көрсетеді. Қазақстандық патриотизм - Отанға және туған елге деген шынайы сүйіспеншілік пен азаматтық ерлік, өнегелік істермен үлгі болу, болмысындағы білім мен білікті, ақыл-парасатты халық игілігіне жұмсау яғни, біртұтас Отан мүддесіне арнау деген түсінік төңірегіне шоғырлану болып табылады. Өзі өмір сүріп жатқан қоғамдық құрылыстағы мемлекеттік жүйенің заңдық құқықтарын, тілін, әдет-ғұрпын, салт-дәстүрін құрметтей білу де осы қазақстандық патриотизм ұғымының құрылымдық құрамына енеді.

Жеке тұлғалардың қалыптасуы мен дамуы болмысындағы танымдық үдерісте патриоттық тәрбиенің мәнін әрқашан алдыңғы орынға қойып отыру қажет. Сондықтан бұл мәселенің өзегі - мектеп оқушыларының жеке бітімдік болмысындағы патриоттық сана, патриоттық сезім қырларын қалыптастырудан бастау алғанда ғана оң нәтижесін бермек.

Яғни, тәуелсіз мемлекетіміздің нық, берік болуы - патриоттық тәрбиені дұрыс жолға қоя білуге байланысты болмақ. Тәуелсіз мемлекетіміздің Конституциясында да Республика қызметінің түбегейлі қағидаларының бірі - қазақстандық патриотизм деп атап көрсетілген.

Отаншылдық, елжандылық, халқын сүю, патриотизм деген ұғымдар мектепке, жанұяға, ағайын мен туған-туысқанына, кіндік қаны тамған жеріне (қала, ауыл) деген сүйіспеншіліктен басталады.

«Елдің елдігін – ұлттық болмысы, тарихы, әдебиеті, салт-дәстүрін сақтайды» деген ұғымды бастау етіп алатын болсақ, патриотизмге тәрбиелеуде төмендегі мәселелерді басшылыққа ұстаған жөн:

- тіл мен ділді құрметтеу;
- ұлттық салт-дәстүр мен әдеп-ғұрпты білу;
- халықтың тарихы мен мәдени мұраларын мақтан тұту, оқып зерттеу;
- ата-анаға құрмет көрсетіп, бабалар өсиетін орындау;
- жер байлығы мен табиғатты қасиеттеу және ұлт мүддесіне пайдалану.

Аталған ерекшеліктерге байланысты, қазіргі тәрбие жұмысын төмендегі тәртіпте қарастыруға мүмкіндік бар:

1. Болашақ мамадар мен мектеп оқушыларын халқының салт-дәстүрін жете білуі патриоттық тәрбиенің нәтижесі бұл - бүгінгі өмір талабына сай болу.

2. Жастардың Қазақстан республикасының мемлекеттік рәміздерін білу мен заңнамалық құқықтық талаптарды орындау және оларды құрметтеу сезімін қалыптастыру;

3. Қазақ халқының озық ойлы мұралық құндылықтарын басшылыққа ала отырып, жалпы қазақстандық патриотизмге, отансүйгіштікке, елжандылыққа тәрбиелеу;

4. Қазақстан республикасының азаматы атауына мақтаныш сезіммен және құрметпен қарау арқылы патриотизмдікті таныту, әлемдік жаһандану жағдайында өзіндік орынға табуға тәрбиелеу.

Мемлекеттің келешегі еңселі биік және берік болуы, өскелең ұрпақтың жеке тұлғалық болмысындағы тәлім-танымдық тәрбиенің қалай қалыптасқандығына байланысты. Сондықтан мектептер мен өзге де оқу-тәрбие мекемелерінің басты міндеті – ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтарды игеруге қабілетті, ғылым мен тәжірибе жүзінде терең білімала отырып, жеке тұлға болып қалыптасуға дайын ұрпақ тәрбиелеу.Жастарымыздың бойына елжандылық, азаматтық, жоғары ізгілік пен адамгершілік сезімдерді жан-жақты жетілгенде ғана Қазақстандық патриотизм сезімі берік орнай түседі.

Патриоттық қасиет – бұл адамгершілік тәрбиесінің негізгі бір тармағы, адам бойындағы негізгі құндылықтар болып табылады. Халқымыздың бойындағы патриоттық құндылық ұрпақтан-ұрпаққа беріліп отырған заңдылық тұрғысынан да қарастыруға болады.

Бұл ретте болашақ мамандар мен мектепт оқушыларын патриотизмге тәрбиелеу жолдарын құрастыра келіп, олардың, жалпы сана-сезіміне ықпал ету, іс-әрекеттерін ұйымдастыру бағыттарында жүргізілгендігін анықтадық. Ұйымдастыру жұмыстарын осы бағыттар бойынша топтастырсақ, олар былайша бейнеленеді: дәрістік, өмірмен байланысты тәжірибелік, эпостық жырлардан сахналық көрініс сабақтары, соғыс және еңбек ардагерлерімен кездесулер, әңгіме, кітаптар бойынша оқырман конференцияларын ұйымдастыру, ойын-сауық кештері, ертеңгіліктер т.б. шартты түрде жастардың сана-сезімін қалыптастыруға бағытталса, мұражайларға материалдар жинау, спорттық ойындарға қатысу, т.б. іс-әрекетін ұйымдастыруға бағытталған [4,5,6].

Сонымен, біздің пікіріміз бойынша, жастарды азаматтық-патриотизмге тәрбиелеу – басты мақсат болса, отаншылдық сана, отаншылдық сезім, отаншылдық іс-әрекет, отаншылдыққа өзін-өзі тәрбиелеу – оның басты бағыттарын құрайды. Ал оның міндеттері өсіп келе жатқан жас буындардың ар, ождан, намыс, құрмет, сүйіспеншілік сана-сезімін ояту, орнықтыру әркеттерімен анықталуға тиіс. Осылардың барлығы жинақталып жастар бойында ерлік, батырлық, қайырымдылық, мейірімділік секілді ізгі қасиеттермен көрініс бермек.

Қазақстандық патриотизмге келсек, ол тек қазақтардың ғана өз Отанына сүйіспеншілігі емес онда мекендеген бүкіл ұлт пен ұлыс өкілдерінің бәріне қатысты дүние. Оның тұжырымы бойынша, патриоттық сезім адамның туа біткен қасиетінен байқалмайды, ол-белгілі бір әлеуметтік тарихи ортада ұзақ жылдар бойына қалыптасатын құбылыс.

Расында қолдан патриотизм жасап, ешкімді осы елді сүй деп көндіре алмайсың. Еріксіз жасалған отансүйгіштің саяси-әлеуметтік, экономикалық тағы басқа негіздері толық қаланбаса оның ертеңі қысқа. Сондықтан Қазақстан патриотизмін қалыптастыру үрдісіне осы ерекшелікті есте ұстап жүргізу қажет.

Патриоттық тәрбие жүйесінде мына бағыттарды анықтауға болады:

- рухани адамгершілік;
- тарихи-өлкелік;
- азаматтық-патриоттық тәрбие. Бұл бағыт құқықтық мәдениет, заңгерлік, саяси және құқықтық өзгерістер,мемлекетпен қоғамдағы өзгерістер, заң орындау,қызмет ету арқылы ықпал етеді.
- әлеуметтік ортадағы азаматтық-патриоттық. Рухани адамгершілік және мәдени тарихи байланысқа бағытталып, үлкен кісілерге деген сыйластық сезімдері.
- әскери-патриоттық. Жастарға патриоттық сезімді, сүйіспеншілікті, Отанды қорғауға, әскери дәстүрді, әскери тарихты қалыптастыру .
- спорттық-патриотизмді дене спорты және дене шынықтыру сабақтары арқылы шыдамдылыққа, ерлікке, тәртіптілікке бағыттау.

Қазақстан Республикасының білім мекемелерінің тәрбие жұмыстарының мақсаттарына «Тәрбиенің кешенді бағдарламасына» сәйкес жеке тұлғаның тәрбиелік деңгейі төмендегі өлшемдермен анықталады [4,6,9].

Ал патриот дегеніміз әр адамның өзінің араласқан белгілі бір саяси, мәдени және әлеуметтік ортасына-Отанына деген аса терең сезімі деп түсінеміз. Сондықтан қазақстандық патриотизм-Қазақстан Республикасын біртұтас Отаны ретінде қабылдап, өзін республика халқының құрамдас бөлігі сезінетін парызы болып табылады.

Осыған орайдааға ұрпақ өкілдері, түрлі саланың кәсіби мамандары жастардың тұлғалық болмыс келбетін қалыптастыруда қоғамдық санада Отан, туған ел, туған жер, елжандылық т.б. түсініктермен өмірге баули отырып патриоттық сезімдерін дамыту жүзеге асырылуы қажет. Ал, мектеп мұғалімдері мен болашақ педагог мамандардың мектепте және тыс тәрбие жұмысында төмендегідей мәселелерді басшылыққа ала отырып жастардың бойына азаматтық-патриоттық қасиеттерді қалыптастыру керек:

❖ Қазақстан жастарына жалпы адамзаттық құндылықтар мен бірге Отанын, туған халқын сүйюдегі патриоттық сезімін дамыта отырып өзгермелі бүтін дүние жағдайларына бейімделе білуге үйрету;

❖ Әлеуметтік-саяси жағдайда, өз көзқарасы мен сеніміне, өмірлік ұстанымындағы қағидаларында үлгі тұтып - басшылыққа алатын ұлттық құндылықтар, жеке тұлғалардың өнегелік өмірі мен Отан үшін жасаған игі істерін және ұлттық болмыстың құндылықтарын сақтай отырып, келешегін болжап,

мақсат қоя білуі керек;

❖ Қазақстан жастарының ұлттық санасы, азаматтылық пен отансүйгіштік, елжандылық қасиеттері - елінің экономикалық және мәдени дамыған, әлемдік қауымдастықта өзіндік орны бар алдыңғы қатарлы дамыған мемлекет болып қалыптасуына өз игі істерімен ынталы қатысуға мүмкіндігі бар тұлға ретінде бейнесі болуы керек;

❖ Мемлекеттің заңды-құқықтық талаптарын орындап, құрметпен қарап, сыйлап және әлеуметтік жауапкершілікті, борыш, ар-ождан, азаматтық ерлігі, ішкі еркіндігі мен өзіндік ар-намысы бойында қайсарлылық қырлары қалыптасқан;

❖ Өзін сынкөзбен бағалайтын және өзінің жеке рухани және физиологиялық қабілет мүмкіншілігін сезініп, Отанына, халқына деген игі істерді жүзеге асыра білуі мен өздігінен шешім қабылдап, оны жеке білімі мен білігі, өмірлік тәжірибесі арқасында шеше білу қасиеттері;

❖ Өмірде барлық жағынан жоғары әлеуметтік белсенді, жаңаны іздеуге өмірлік және түйткіл мәселелердің шешімдерін оң табуға, әлеуметтік-экономикалық жағдайда бәсекелестікке қабілетті;

❖ Жанашыр, өнегелі, парасатты, басқа ұлтты, басқа діндегі, басқаша ойлайтын адамға төзімділік және түсінушілікпен қарау;

❖ Салауатты өмір салтын ұстану, өз денсаулығын бағалау;

❖ Әлемдік және ұлттық мәдениет байлықтарын бағалай білу қасиеттері толық қалыптасқан болуы қажет.

Патриоттық тәрбие басқа қоғамдық жүйелермен тығыз байланыста болады. Оның жүзеге асуына үлкенді-кішілі шағын орталардың өзіндік ықпалы да зор. Яғни, патриоттық тәрбие жеке дара жүзеге асырылмайды, оны жалпы тәрбиенің бір тармағы ретінде қарастырып салыстырмалы түрде алғанда дербес, біртұтас, өзін-өзі басқарып отыратын, белсенді де дамушы жүйе болып табылады және тәрбиенің барлық негізгі бағыттарында жүзеге асырыла отырып, оны ұйымдастыруға кешенді тәсілді талап етеді [4,7,8].

Кешенді тәсілдің негізгі идеясы - жеке адамның патриоттық қасиеттерінің барлық жиынтығын және патриоттық тәрбие ішінде де (мақсаттары, басты қағидалық ұстанымдары, бағыттары, құралдары, нысандары, әдістері және т.б.), сондай-ақ сыртқы жүйелерде де (тәрбие, экономика, саясат, идеология және т.б.) тәрбие үдерісінің өзара әрекеттестіктегі барлық элементтерінің нысаналы бірлігін қалыптастыруды қамтамасыз ету болып табылады.

Жастардың азаматтық-патриоттық қасиеттерін дамыту жаңа педагогикалық парадигманың туындауына яғни баланың тәрбие субъектісі ретіндегі жаңа көзқарастың пайда болуына жағдай жасады. Осы жаңапарадигмағасәйкестәрбиеніңзаңдылықтарынатайкетсек;

- тәрбие – қоғам мәдениеті мен детерминацияланған;
- тәрбие мен оқыту тәрбие айқындаушы рөл атақаратын екі өз ара тығыз байланысты және бірбіріне тәуелді үрдістер;
- тәрбиенің тиімділігі мен нәтижелілігі тәрбие үрдісінің құрамды бөлігі болып табылатын (мақсат, мазмұн, форма, әдістер, құралдар) бала мен педагогқа белгілі болып табылатын барлық құрылымдық элементтердің үйлесімді өзара байланысына тәуелді.

Азаматтық-патриотизмдік қасиеттер педагогикадағы тәрбиенің мақсаты рухани және физикалық тұрғыдан өзін-өзі дамытуға, жетілдіруге және өзіндік жетістіктерге жетуге қабілетті неғұрлым мәдени тұрғыдан қолдану. Тәрбиенің мазмұны – тұлғаның мәдениеттілігі болып табылады. Өзегі – руханилық болып табылатын ішкі мәдениет және қарым-қатынастан, мінез-құлқынан, сыртқы түрінен көрінетін сыртқы мәдениет. Әрбір адамның қабілеттері өзін-өзі анықтауы, дамытуы мен жетістігіне жете алуы. Тәрбиенің құралдары - бұл қоршаған ортаның құбылыстары мен объектілерінен тұратын бай жиынтық. Осы құралдардың көмегімен тәрбие іске асырылады. Оларға іс-әрекеттің барлық дерлік түрлері: ойын, еңбек, спорт, шығармашылық, қарым-қатынас және тағы басқалары жатады [9,10].

«Мәңгілік ел» идеясы арқылы Қазақстандық жастардың азаматтық-патриоттық қасиеттерін дамыту және Қазақстандықтардың бүкіл ұлттық бүрігу негізін жүзеге асыруда төмендегідей құрамдық жүйені басшылыққа алып, білім беру арқылы қоғамдық сананы қалыптастыруға тәрбиелеу дұрыс болар еді.

1-ден, қазақи дүниетаным, түркілік дүниеден бүгінге дейінгі философиялық танымдық жүйені басшылыққа алу;

2-ден, халықтық салт-дәстүр, әдеп-ғұрып, ұрпақ тәрбиесіндегі тәлім-тәрбиелік мұралар;

3-ден, жеке тұлғалардың Отан, туған ел, туған жер және адами қасиеттер мен ізгілік жөніндегі

озық ойлы пікірлерінің мазмұндық мәні;

4-ден, қазақ жеріндегі мемлекеттік құрылым және ел басқарған жеке тұлғалардың қоғамдық жүйенің дамытудағы қызметітері.

Жоғарыдағы аталып өтілген төрт бөлім «Мәңгілік ел» идеясын жүзеге асырудың негізі болмақ. Себебі, кешегі тарихты білу - бүгінгі күннің сұраныс талаптарын анықтай білу мен туындағын көкейтесті мәселелерің оң шешім тауып орындауға негіз болады және болашақтағы дамудың бағытын дұрысы болжай білудің өзегі болмақ.

Бүгінгі азаматтық-патриоттық тәрбие жүйесін дамытуда ғасырлар бойы өз құндылықтарын жоймайтын жалпыадамзаттық құндылықтарға сүйену, табиғатпен және ұлттық рухани құндылықтармен үйлесімділік қағидасын басшылыққа ала отырып педагогиканың жаңа парадигмалық заңдылығындағы тәрбие технологиясын қолдану оң нәтижесін береді деп саналуда. Атап айтқанда, жеке тұлғаның қалыптасуы мен дамуында азаматтық-патриоттық бағыттылық болуы міндетті. Яғни, мелекетіміздің әр түрлі сала мен бағытқа бейімделген оқу мекемелерінде және мектептерде тәрбие, оның ішінде азаматтық-патриоттық тәрбие бағытын жетілдіру жастардың жеке тұлғасының қалыптасуы мен дамуында негізгі орын алатынын басшылықта ұстауы қажет. Сондықтан болашақ мамандарды яғни, ЖОО-да және мектепте оқушыларыныңазаматтық-патриоттық тәрбиесін жетілдіру мен дамыту тәрбие және білім беру үдерістерінің біртұтас педагогикалық заңдылық қағидаларына сүйенетіп жүзеге асырылу керек. Азаматтық-патриоттық тәрбие жұмыстарын жетілдіру мен дамытуды ұйымдастырудың кешенді бағдарламасы әзірленіп, онда ЖОО-дағы болашақ мамандар мен мектеп оқушыларының қазіргі танымдарына үйлесімді, заман талаптарына сай жеке тұлғаның қалыптасу мүмкіндіктерін зерттеу және осы біртұтас педагогикалық құбылыстарға бағынатын заңдарды тәрбие өлшемі ретінде қарастыруды қажет етеді. Осы негізден Қазақстандық жастардың азаматтық-патриоттық қасиеттерін «Мәңгілік ел» идеясы негізінде дамыту басты міндет болып табылады.

1 Қазақстан жолы - 2050:Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ Мәңгілік ел болу жолындағы стратегиясы. Астана, 2014 жылғы 17 қаңтар.

2 Назарбаев Н.А. Историческая память, национальное согласие и демократические выборы-гражданский выбор Казахстана //Доклад на IV сессии Ассамблеи народов Казахстана. - // Каз. Правда, 1997, 7 июня.

3 Назарбаев Н.А. XXI ғасыр табалдырығында. –Алматы: Қазақстан, 1997.

4 Қазақстан республикасы үздіксіз білім беру жүйесіндегі тәрбие тұжырымдамасы. Астана,2009 ж. 16 қараша.

5 Жарықбаев Қ., Қалиев С. Қазақ тәлім-тәрбиесі. – Алматы: Санат, 1995.-496 б.

6 Бейсенбаева А.А. Патриотическое воспитание старшеклассников средствами казахского героического эпоса. - //Дисс. канд. пед. наук. –Алматы, 2004. – 138 с.

7 Иманбаева С.Т. Оқушыларды ұлттық жауынгерлік дәстүр арқылы ерлікке баулудың педагогикалық негіздері. Пед. ғыл.канд.дисс. – Алматы, 1997. – 125 б.

8 Жұматаева Е. Қазақстанның майдангер жазушыларының шығармалары арқылы оқушыларға патриоттық тәрбие беру. Пед.ғыл.канд.дисс. – Алматы, 1995.- 166 б.

9 Джанабаева Р.А. Қазақ халық педагогикасындағы патриоттық – ерлік тәрбиесінің ғылыми негіздері. Пед. ғыл. докт. дисс. автореф. – Алматы, 2006. – 45 б.

10 Бөлеев Қ. Болашақ мұғалімдерді оқушыларға ұлттық тәрбие беруге кәсіби дайындау: Теориясы және практикасы. – Алматы: Нұрлы әлем, 2004. – 304 б.

Резюме

Развитие гражданско-патриотических качеств казахстанской молодежи на основе идеи «Мәңгілік ел»

Ыбыраимжанов К.Т. – д.п.н., профессор, email: tarmpi_school @mail ru

Майлыбаева Г.С. – к.п.н., старший преподаватель, email: gulmirasabyr

Жетысуский государственный университет имени И.Жансугурова

В данной статье на основании Послания Президента, в русле основной идеи «Мәңгілік ел», рассматриваются проблемы воспитания и пути формирования у будущих специалистов и учеников общеобразовательных школ качеств патриотизма, интернацио, гражданской позиции, уважения и любви к Родине, к культуре, языку и вероисповедованию, истории, обычаев и традиций.

Ключевые слова: «Мәнгілік ел» национальная идея, гражданско-патриотическое воспитание, формирование единого сознания молодежи, целостность образования и воспитания

Summary

The development of civil and patriotic qualities of kazakh youth on the basis of ideas "Mangilik El"

Ybyraimzhanov K.T. – Dr.p.s. professor Email: tarmpi_school @mail ru.

Mailybaeva G.S. – c.p.s. senior lecture Email: gulmirasabyr

Zhetysu state university named after I.Zhansugurov

This article will address the head of state "Mangilik el" wants to build the country in the direction of the idea of the future of the younger generations love for the motherland, the national civil service, the promotion of the history of the formation of the national patriotically nation and to know the culture, the language, the mentality and respect for customs and traditions of each azampen citizen, the future of higher education institutions prepared praise for professionals and students, education issues and the ways of its formation and development of the properties are considered.

Keywords: "Mangilik el" national idea, civil-patriotic education, the formation of a common consciousness of young people, the integrity of education and training.

ӘОЖ: 37.035.6

ОРТА КӘСІПТІК ОҚУ МЕКЕМЕЛЕРІНІҢ БІЛІМ АЛУШЫЛАРЫНА ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУДІҢ ЖҮЙЕЛІЛІК ТӘСІЛІ

Г.С. Саудабаева – *п.ғ.д., қауым.проф., Абай атындағы ҚазҰПУ,* gylmiraS75@mail.ru

М.А. Айтбаева – *п.ғ.к., қауым.проф.м.а.*

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті, maira71@list.ru

Мақалада орта кәсіптік білім беру жүйесіндегі оқушыларды өз еліміздің азаматы әрі патриоты етіп тәрбиелеу, колледждерде оқитын жастардағы патриоттық сезімді тәрбиелеу, әлеуметтік белсенді студенттерді – Қазақстан азаматтарын қалыптастыру сұрақтары қарастырылады. Халықаралық терроризмнің, алдамшы діни экстремизмдердің өсіп келе жатқан қатерлері жағдайларында жастарды отансүйгіштікке тәрбиелеу Қазақстанның тек ұлттық мүддесімен ғана анықталуы керек және олардың ішкі және сыртқы қауіптерден қорғаныстарын қамтамасыз етуге белсенді қатысуларына ықпал ету керек.

Анағұрлым маңызды субъектілер тәрбие беру ұйымдастырылған, жоспарланған, үйлестірілген және жүйеленген үдеріс болып табылатын, педагогикалық ұстанымдар мен заңдылықтарға негізделетін оқу орындардың ролі анықталады. Тәрбие беру мақсатының, оның субъектісі мен нысанының басты болмысының сараптамасы оның негізгі бағыттары көрсетіледі: жастарда жоғарғы кәсіби қасиеттерді қалыптастыру; патриоттылықты қалыптастыру; оқуға және одан кейінгі кәсіби қызметке оң әсерлі уәжді дамыту мен қалыптастыру; адамгершіліктік-этикалық тәрбие беру; салауатты өмір салтын насихаттау. Отансүйгіштікке тәрбие берудың принциптері көрсетіледі. Қазіргі таңғы шындықтар тәрбие беру бағдарламасын жасауды отансүйгіштікке тәрбиенің ең жақсы дәстүрлері мен түрінен тұратын оқу тәрбиелік процестің жүйе түзуші элементі ретінде талап етеді. Ол оқушыларды тәрбиелеу кезінде жүйелі түрдегі тәсіл негізінде жасалуы керек.

Түйін сөздер: отансүйгіштік, отансүйгіштікке тәрбиелеу**,** отансүйгіштікке тәрбиелеудің мазмұны, әдістері және формалары.

Жастарға тәрбие берудің басты мақсатының негізі Қазақстан Республикасының жан-жақты дамыған тұлғасын, патриот азаматын, үнемі өз-өзін жетілдіруге ұмтылатын кәсіпкер маманды қалыптастыру болып табылады. Тәрбие берудің жалпы мақсаты шынайы орындалатын нақты тәрбие беру тапсырмаларымен (жанұямен, оқу орындарымен, мәдениет мекемелерімен, БАҚ, қоғамдық ұйымдармен) сараланады: Отанға – Қазақстан Республикасына, оның көп ұлтты халқына сүйіспеншілік; жерлестеріне сыйластық қарым-қатынас; азаматтың жалпы сезімдері кіші отанға деген сүйіспеншілігімен үйлесетін патриоттылық (отанға қызмет етуге, оны қорғауға дайын болу); еліміздегі халықтардың достық сезімдері мен танымдары; олардың дәстүрлеріне, тілдеріне, мәдениеттеріне құрметпен қарау; өз елінің туған тіліне, мәдениетіне және тарихына сүйіспеншілік; Қазақстанның азамат патриотының сезімдерімен және танымымен үйлесетін ұлттық сезімдер мен танымның қалыптасуы; байланыстың маңызды тәсілі – қазақ тіліне құрметпен қарау.

Отансүйгіштікке тәрбие беру жанұя, оқу орындары, мемлекеттік және қоғамдық мекемелер өзара әрекеттесетін, үйлестірілмеген, жүйеленбеген көп қырлы болып табылады. Біздің пікірімізше, негізгі мәселе тәрбие және білім беру үдерісіне жаңа қоғамдық қатынастарға, елдің қаржылық және экономикалық мүмкіншіліктеріне сай келетін дәреже беруде. Жастарға кәсіби білім беру мен отансүйгіш-

тікке тәрбие берудің негізгі мазмұны руханилық, адамгершілік және жалпы адами құндылықтар болу керек. Біздің ойымызша, мұндай құндылықтар қатарына мыналарды жатқызу керек: өз Отаны мен халқына сүйіспеншілік; Конституцияға, азаматтық борышқа адалдық; өз халқының саяси, экономикалық, әлеуметтік және рухани мүдделері, оның өмірі, бостандығы және тәуелсіздігі; өз елі мен оның жақтаушыларының суверенитеті және шекаралық бүтіндігі; әлеуметтік теңдік идеясында құрылған өз мемлекетінің демократиялы қоғамдық бағыты; азаматтың намысы мен жеке басының қадірін сақтау; достық, өзінің ұлттық мәдениеті мен өнерін құрметтеу; өз ата-бабаларының салттары мен дәстүрлерін, отандық тарихты сақтау.

Жас ұрпаққа тәрбие беруді бүтіндей қарастыратын болсақ, онда субъектінің рөлі ретінде мемлекеттік және қоғамдық құрылымдардың барлық жиыны, заң және атқару биліктерінің органдары, оқу мекемелері, бұқаралық ақпарат құралдары, дем алу орындары және т.б. жұмыс атқарады. Анағұрлым маңызды субъектілер тәрбие беру ұйымдастырылған, жоспарланған, үйлестірілген және жүйеленген үдеріс болып табылатын, педагогикалық ұстанымдар мен заңдылықтарға негізделетін оқу орындары болып табылады.

Тәрбие берудің тікелей субъектісі оқу орындарының басқарушы аппараты мен педагогикалық құрамдары болып табылады. Тәрбие беру мақсатының, оның субъектісі мен нысанының басты болмысының сараптамасы оның келесі негізгі бағыттарын анықтауға мүмкіндік береді:

– жастарда жоғарғы кәсіби қасиеттерді қалыптастыру;
– патриоттылықты қалыптастыру;
– оқуға және одан кейінгі кәсіби қызметке оң әсерлі уәжді дамыту мен қалыптастыру;
– адамгершіліктік-этикалық тәрбие беру;
– салауатты өмір салтын насихаттау;
– дене тәрбиесі және т.б.

Қазіргі таңғы жағдайларда отансүйгіштікке тәрбие беру негізін қалаушы ұстанымдардың жүзеге асырылуымен байланысты. Солардың ішіндегі негізгілері мыналар:

а) жалпы: ғылымилық, тарихилық, мемлекеттік отансүйгіштікке және ұлттық-отансүйгіштікке тәрбие беру компоненттерінің бірлігі, мақсаттар мен тәсілдердің бірлігі;

б) ерекше (арнайы): барлық әлеуметтік қызығушылық танытқан ұйымдар мен мекемелердің күштерін біріктіру; тәрбие беру әрекеттерін жүзеге асыруда мақсатқа ұмтылу, нақтылық, сабақтастық; әскери-саяси салада барлық өзгерістерді жан-жақты есепке алу; тәрбиеленушілердің жастық, жеке бас және әлеуметтік ерекшеліктерін ескеру.

Бұрын біз байқағандай, қазіргі таңғы шындықтар тәрбие беру бағдарламасын жасауды отансүйгіштікке тәрбиенің ең жақсы дәстүрлері мен түрінен тұратын оқу тәрбиелік процестің жүйе түзуші элементі ретінде талап етеді. Ол оқушыларды тәрбиелеу кезінде жүйелі түрдегі тәсіл негізінде жасалуы керек. Бұл жағдай толыққанды орта кәсіби білім беруге жатады, бұл типтегі мәселелер елдегі болып жатқан түрленулер жағдайында мүлдем қарастырылмаған.

Жүйелік әдіс күрделі нысандардың ғылыми әдістемелік танымы болып табылады. Әділ шындықты зерттеуде қолданылатын жүйелік тәсілдің болмысы таным нысандарын жүйе ретінде зерттеуде болып табылады.

Жүйені қарастыру кезінде оның ол кірістірілген әлеуметтік жүйе ықпалында екенін ескеру қажет. Сондықтан да педагогикалық жүйенің тиімділігін бағалау кезінде оның компоненттеріне әсер ететін сыртқы жағдайларды да ескерген жөн.

Педагогикалық жүйені жасау үшін қажетті және жеткілікті болып табылатын компоненттер мыналар:

– педагогикалық мақсат;
– ақпарат, оның игерілуі үшін жүйе жасалады;
– педагогикалық коммуникация тәсілдері;
– жүйе нысандары;
– оның субъектілері.

Мақсат – жүйенің субъектілері мен нысандарының қызметінің мазмұнын анықтайтын алдыңғы және жүйе түзуші компоненттерінің бірі. Мақсат ретінде, біз колледж оқушыларының бойындағы Қазақстан Республикасының патриот азаматына тән қасиеттердің қалыптасуын анықтаймыз. Әрекеттің мақсаты оның міндеттерінде нақтыланады. Колледж оқушыларының бойында отансүйгіштіккеты тәрбиелеу міндеттері болып мыналар табылады: оқушыларда пәлсапалық-дүниетанымдық бағытты қалыптастыру; оқушыларды Отанның мәдениеті мен тарихының байлығын, ерекшелігін бейнелейтін

әлеуметтік-мәдени құндылықтарға араластыру; азаматтылық пен патриоттылықты көрсету үшін, өз борышын орындауға лайықты, нақты жағдайлар жасау; ұжымдық өмірдің заңдары мен нормаларын құрметтеуге тәрбиелеу, әлеуметтік және азаматтық жауапкершілікті дамыту; еңбекке өмірдің оң әсерлі маңызды құндылығы ретінде қарауға тәрбиелеу, қоғамның, мемлекеттің мүддесі үшін еңбек етуге талабын дамыту; рухани өмірге, адамгершілік салауатты өмір салтына талаптылықты қалыптастыру мен дамыту.

Осы мақсаттар мен тапсырмаларды басшылыққа ала отырып, колледж оқушыларына отансүйгіштікке тәрбие берудің педагогикалық бағдарламасы жасалды. Ол мыналарды қарастырды:

– оқушылардың бойында отансүйгіштікке қасиеттерді қалыптастыру бойынша тәрбиелеу жұмыстарының күйін сараптау мен зерттеу;

– колледж оқушыларына отансүйгіштікке тәрбие беру бойынша жұмыстардың жүйесін жасау;

– оқу уақытында және оқудан тыс уақытта жүргізілетін өзара байланысты педагогикалық және ұйымдастырылған жиындарды бейнелейтін колледж оқушыларына отансүйгіштікке тәрбие беру бойынша жұмыстар жүйесін жасау және ол мыналарды кірістіреді: тиімді отансүйгіштікке тәрбие беруді қамтамасыздандыратын колледжде педагогикалық ортаны ұйымдастыруды; сабақ барысында колледж оқушыларының бойында отансүйгіштікке қасиеттердің қалыптасуына бағытталған педагогикалық ықпалдар; сабақтан тыс уақытта жүргізілетін отансүйгіштікке тәрбие беру іс-шаралары; білім алушылардың клубтардың жұмыс жасауын ұйымдастыру;

– колледж оқушыларына отансүйгіштікке тәрбие беру бағдарламасы тиімділігінің бағалау критерийлерін жасау: когнитивті, эмоциялық-құндылық, іс-әрекеттік, мотивациялық;

– колледжде білім беру үдерісінде педагогикалық эксперименттер жүргізу барысында колледж оқушыларына отансүйгіштікке тәрбие беру бойынша жұмыстар жүйесін ендіру.

Колледждегі оқушыларға отансүйгіштікке тәрбие беру бойынша жұмыстардың жоғары тиімділігі мен нәтижелілігі қамтамасыз етіледі, егер мына төмендегілер жасалса деген болжамдар алынған:

1. колледжде қазіргі таңғы жағдайларда тәрбие беру талаптарына сай келетін педагогикалық орта ұйымдастырылған болса;

2. отансүйгіштікке тәрбие беру кезеңдері оқушылардың бойында патриоты азаматтың қасиеттері қалыптасқандығын сипаттайтын негізгі компоненттердің қалыптасуымен байланысты мақсатты бағытталған динамикалық басқарылатын үдеріс ретінде ұйымдастырылатын болса; отансүйгіштікке қасиеттер когнитивті, эмоциялық, мотивациялық және оқушы тұлғасының қызметтік саласына тиімді әсер етуге мүмкіндік беретін педагогикалық бағдарламалар арқылы жүзеге асырылатын болса;

3. отансүйгіштікке тәрбие беру іс-шаралары жиынтық және жүйелі түрде сабақ уақытында және сабақтан тыс уақытта жүргізілетін болса.

Колледж оқушыларына отансүйгіштікке тәрбие беру жұмыстарын өткізу барысында келесі төмендегі маңызды жайттар ескеру қажет:

1. Колледж орта кәсіби оқу орны ретінде – бұл өзара байланысты қосалқы жүйелерден – оқу мекемесінің ішінде мақсатты қызмет атқаратын элементтерден тұратын педагогикалық жүйе. Мұндай қосалқы жүйелер болып мыналар табылады: басқарушылық, оқу тәрбиелік, шаруашылық және т.б. Бұлардың қатарына отансүйгіштікке тәрбие берудің ұсынылып отырған қосалқы жүйесін де жатқызуға болады. Қосалқы жүйелердің әрқайсысы колледждің жұмыс жасау процесіне өз үлесін қосады және олардың барлығы жалпы ортақ тапсыраларды шешуге бағытталуы керек – өзін-өзі үнемі жетілдіруге ұмтылып отыратын, жан-жақты дамыған тұлғаны, Қазақстан Республикасының патриот азаматын, кәсіби маманды қалыптастыру керек.

2. Отансүйгіштікке қасиеттер динамикалық түзілулер болып табылады. Олар жасалған педагогикалық бағдарламалардың субъектілерінің ұйымдастырылған, мақсатты бағытталған әсерімен пішінделіп, дамытыла алады.

3. Патриот азаматтың қасиеттері арнайы ұйымдастырылған әсерлердің арқасында ғана емес, сонымен қатар педагогикалық орта жасаған колледждегі тіршілік жағдайларымен, жұмыстарымен де қалыптасып, дамытылады.

4. Бағдарламаның тиімділігі белгілі бір деңгейде педагогтардың тәрбие беру жұмыстарына дайындық деңгейімен, олардың осы жұмыстағы белсенділігімен анықталады.

Бағдарлама қоғамның әлеуметтік тапсырмасы мен үш негізгі функциясын жүзеге асырады: тәрбиелік (патриот азаматтың құндылық бағытын дамыту), дидактикалық (білімдерді, біліктіліктерді және дағдыларды қалыптастыру), дамытушылық (азаматтық және отансүйгіштікке қасиеттерді дамыту). Осы жүзеге асырылатын функциялар бағдарлама құрылымын анықтайды. Ұйымдастырушылық жоспарда оның компоненттері болып мыналар табылады: педагогикалық орта, оқу процесі және сабақтан тыс уақыттағы тәрбиелік жұмыс.

1 Пятикоп А.И., Шамардин В.И. Воспитание патриота. // Педагогика. 2000. № 4.

2 Сейдахметова Л.Т. Қазақстан мектептерінде оқушыларды патриотизмге тәрбиелеудің дамуы (1970-2000 жылдар): дис. ...канд. пед. наук. - Алматы, 2001.

3 Жарықбаев Қ., Қалиев С. Қазақ тәлім-тәрбие тарихы дәрісінің бағдарламасы. -Алматы, 1994.

4 Сейдахметова Л. Жасөспірімдерді тәрбиелеу барысындағы ұлттық патриотизмнің бастау-лары.- А-ты, 2007ж.

Резюме

Системный подход к патриотическому воспитанию учащихся средних профессиональных учебных заведений

Саудабаева Г.С. – ассоциированный профессор, д.п.н. КазНПУ им. Абая, gylmiraS75@mail.ru

Айтбаева М.А. – и.о. ассоциированного профессора, к.п.н., КГУ им.Коркыт Ата, maira71@list.ru

В статье рассматриваются проблемы патриотического воспитания молодого поколения. В условиях нарастающей угрозы международного терроризма, псевдорелигиозного экстремизма патриотическое воспитание молодых людей должно определяться исключительно национальными интересами Казахстана и способствовать их активному участию в обеспечении ее безопасности от внешних и внутренних угроз, вызовов и посягательств.

Раскрывается роль средних профессиональных учебных заведений в этом процессе, в которых воспитание должно представлять собой организованный, спланированный и систематизированный процесс, опирающийся на педагогические принципы. Выделяется значение руководства и педагогического состава учебных заведений. Определяются основные направления содержания патриотического воспитания в колледже: формирование у учащихся профессионально-значимых качеств; формирование патриотизма; формирование положительной мотивации к учебе и будущей успешной профессиональной и социальной самореализации; нравственное воспитание; формирование здорового образа жизни и др. Выделяются принципы патриотического воспитания. Указывается на важность системного подхода к воспитанию учащихся. Выделяются условия высокой эффективности деятельности по патриотическому воспитанию учащихся в колледже.

Ключевые слова: патриотизм, патриотическое воспитание, содержание, методы и формы патриотического воспитания.

Summary

Approach of the systems to patriotic education of students middle professional educational establishments

G.S.Saudabayeva – professor, Abai KazNPU, gylmiraS75@mail.ru

M.A.Aitbayeva – acting as professor**,** Korkyt Ata KSU, maira71@list.ru

The problems of patriotic education of the young generation are examined in the article. Based on the analyses of the patriotic literature and on practical experience, the criteria of patriotic courteousness if students are defined in the article.

The role of middle professional educational releaved in this process, in which education must be organized, planned and systematized process, leaning on pedagogical principles.The importance of guidance and pedagogical composition of institution are highlighted. Basic directions of maintenance of patriotic education are determined at the college: forming at professionally-meaningful qualities of students ; forming of patriotism; forming of positive motivation to the learning and future successful professional and social self-realization; moral education; forming of healthy way of life and other principles of patriotic education are releaved. Indicated on importance of the system approach to education of students. The terms of high efficiency of activity are highlighted on patriotic education of students at the college.

Keywords: patriotism, patriotic education, methods and forms of patriotic education.

ӘӨЖ 373.1.013:37.033/.035

БИОЛОГИЯ ПӘНІНДЕ ЭТНОПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЭЛЕМЕНТТЕРДІ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ҚАЖЕТТІЛІГІ

Р.Ш. Избасарова – Абай атындағы ҚазҰПУ, п.ғ.к., профессор, aseri11@mail.ru
А.Е. Аликеева – Абай атындағы ҚазҰПУ, биология 2-курс магистранті

Мақалада қазіргі таңда жас ұрпақты қыр-сырынан тани білу, халқымыздың мәдениетін, тарихын, халықтық тағлымдарын бойларына сіңіру ізгі істерді бастар жолда аса мән беріледі. Оқушыларды өзінің Отанын, ұлтын, халқын қастерлеп, оған қалтықсыз қызмет етуге тәрбиелеу және адамгершілікке, қайырымдылыққа баулу мақсатында күнделікті оқу-тәрбие жүйесіне халықтық педагогиканы енгізу кең өріс алып келеді. Этнопедагогика – балаларды, этникалық топтарды тәрбиелеу мен білім берудің отбасы, ру, тайпа, ұлт пен ұлыстардың моральдық-этникалық және эстетикалық құндылықтарының ежелден жинақталуы – эмпирикалық тәжірибесі жайлы ғылым.

Бұл салада басқа пәндер сияқты, биология сабағының да мол мүмкіндіктері бар. Біз қай сабақ болмасын, оның үш бірдей дидактикалық мақсатқа сай жүргізілетінін білеміз.

Биология сабағынада белсенділігін, қызығушылығын, сүйіспеншілік мәні бар білім беру үшін этнопедогогикалық элементтерін қолдану керек. Өсімдіктер әлемін балдырдан оқу басталады (құрылыс ерекшеліктері, көбеюі, даму т.б.) яғни көп жасушалы балдырлар, одан ашық тұқымды және жабық тұқымды өсімдіктер, дара және қос жарнақты өсімдіктер, одан төменгі сатыдағы өсімдіктер және жоғары сатыдағы өсімдіктер оқушыларға тәрбиелік мәні бар білім береміз. Биология сабағында тірі табиғат бұрышындағы жинақтамалар бөлімінде әртүрлі табиғи мекен орталарына өсімдіктердің бейімделуі (орман, шалғындық, дала, өзен, көл, таулар және т.б.).

Түйін сөздер: этнопедагогика, ұлттық тәрбие, биология сабақтар, қазақтардың мәдениеті.

Қазіргі таңда жалпы білім беретін мектептердегі оқушыларға халық педагогикасының үлгі өнегелерін оқу – тәрбие үрдісінде тиімді қолдана білуі керек. Қазіргі таңда ғалымдар әр балаға жеке бағытталған тәсіл керек екендігін, бала жеке тұлға, онымен әрқашан санасу керектігін айтады. Ал біздің ата – бабамыз ерте бастан – ақ балаға ерекше көңіл бөліп, өмірлік тәжірибеде ешбір тыйым салусыз-ақ өз қалауынан адамгершілік мақсат-мүддеге сәйкес әдептілікті, мысалдар арқылы дана түрде жеткізіп отырған. Оқушыларды өзінің Отанын, ұлтын, халқын қастерлеп, оған қалтықсыз қызмет етуге тәрбиелеу және адамгершілікке, қайырымдылыққа баулу мақсатында күнделікті оқу-тәрбие жүйесіне халықтық педагогиканы енгізу кең өріс алып келеді.

Этнопедагогика – балаларды, этникалық топтарды тәрбиелеу мен білім берудің отбасы, ру, тайпа, ұлт пен ұлыстардың моральдық-этникалық және эстетикалық құндылықтарының ежелден жинақталуы – эмпирикалық тәжірибесі жайлы ғылым. Ұлттар мен ұлыстардың өмір сүру дәстүрлері мен салт, әдет-ғұрып, ырым-жоралғыларының қазақ халқында бәріне бірдей санасында тұрақталып қалған тәлім-тәрбиесі. Этнопедагогика – тұлғаны заңдылық сипаты бар әдет-ғұрып, салт-дәстүрге бейімдеуге, әртүрлі әлеуметтік бірлестіктердің қарым-қатынасының құндылықтарынан үйренуге, ұлттық тәрбие ісіндегі жетістіктерді нақты жағдайда пайдалануға бейімдейтін көп салалы білімдердің ғылыми негізі [1, с.46].

Бүгінгі жас ұрпаққа жан-жақты білім беру мен тәрбиелеу әрбір ұстаздың міндеті. Қазіргі таңда жас ұрпақты қыр-сырынан тани білу, халқымыздың мәдениетін, тарихын, халықтық тағлымдарын бойларына сіңіру ізгі істерді бастар жолда аса мән беріледі. Біздің мәселеміз бойынша Отандық ғалымдарымыз Т.К. Самұратова, Г.Габбасов, М.Мұқанов, В.С. Кузин, Г.А. Мамықова және т.б. еңбектерінен көруге болады [2, с.16]. Бала психикасының әр жаста әр алуан болып келуі әлеуметік ортаның недәуір ықпалы бар. Қазақ балаларының ертерек ес тоқтатып, етек жабуына сол кездегі ұлттық психология мен педагогиканың әсері болса керек. Қазақ халқының ұлттық психологиясы баланың жас кезеңдерін еспке ала отырып, оған көп мән беріп отырған. Осы үмітті ойдағыдай ақтау үшін, біздің мектептеріміз балалардың бойына ұлттық педагогика тағлымдарын алғашқы күннен бастап оқыту, үйрету, тәрбиелеу және даму үрдісімен толық ұштастыра жүргізуде, өз өрендеріне дүниенің алуан түрлі қыр-сырын ашып береді.

Тәрбиенің мұндай түрі әрбір адамның планетарлық ойлауын дамытып, азаматтық қауымдастықтың өткеніне, бүгінгісіне және болашағына қатысты болатынын сезіндіреді.

Ұлттық білім берудің негізгі ошағы — ауыл мектебі. XXI ғасырдағы ауыл мектебінің мәртебесі – жаңаша ойлайтын, ауыл өміріне, кері қоғам өміріне, саяси әлеуметгік өзгерістерге белсене арала-

сатын азаматтық түлғаны, ұлттық рухы, менталитеті жоғары, білімді де білікті, ұлтын сүйетін дара тұлғаны даярлау. Ешбір халық өз ұрпағын жаман болсын, мұрасыз-мұратсыз болсын демейді. Жақсы ғұрпын дәстүр-өнеге етіп ұстайды. Өздерінің сезім өрісін кеңейтіп, эстетикалық талғамын оятқан қазақ халқының таң ғажайып әсем де әсерлі дәстүрлеріне халқымыз аса бір ілтипатпен қарап келген. Әр бір табиғат көрінісінің тұнығын бұзбай аялауды, «обал» деп сылап-сипап отырған. Туған жер, Отан, Атамекен десе ең алдымен сол жердің өзен-көлін, тау-тасын, орман-тоғайын, ұшқан құс, жүгірген аңын есіне алған. Алыста жүріп аңсап сағынса соны жырға қосқан, қуаныш мерекссіне соны мақтан еткен.

Тұтас алғанда халықтың өзі мекен еткен тау мен даланың бай табиғаты, жыры сияқты. Демек, халық тұрмысқа керекті заттың қажетін ғана емес, рухани қажетін, творчеетволық шабыт кезін де табиғаттан тапқан. Сұлулық пен көркемдікті түсіне білудің өзі үлкен эстетикалық тәрбие күші. Ұшқан құс, жүгірген аң, өзен-көл, тау-тас, өсімдіктер дүниесі бәрі де адамға ләззат береді. Олардың жазықсыз жәбірлеуге, елтіруге, отауға арамдауға, бүлдіруге, құртуға болмайды — дейді халық дәстүрлерінде. Ес білгеннен бастап ата-анасынан ел ағасынан, үлкендерден ене бойы айтылатын өсиеттермен тәрбиеленген ұрпақ өзі де табиғатқа нұсқан келтірмей, келешек ұрпақтарды да сол тәрбие талабына қалыптастырып, алдындағы малы мен айналасындағы табиғаттың игілігін көруге баулиды. Жазықсыз аң мен құсқа мейірлене қарағаннан әр замандағы махаббат сезімі де біреуден біреуге, «ақсұңқарым», «аққуым», «ақмаралым», «балапаным», «бұлбұлым», «тотым» сияқты теңеулермен айтылып, тарағанында да күмән жоқ. Адамды аңға, құсқа тигізбей, олардың өз бетімен еркін тіршілік етуіне мүмкіндік беру үшін. Жануардың қанын босқа төкпеу үшін, адам баласын жыртқыштан, қанқұмарлықтан аяусыздықтан, жаны ашымастықтан бетбақтықтан аулақ ету мақсатымен, бұндай жаман әдеттен адам баласының қоғамын аман алып қалуы үшін, халқымыздың арасына кең тараған аңыздар, дәстүрлер, ертектер көп. Олардың бәрінің де, ойлап қараған кісіге тамыры терең, мазмұны кең, тәрибелік мәні зор, үлгі, есиет аларлық парасаты мол.

Халқымыз обал мен субапты, адалдық пен арамдықты ажырата біледі және бұл ұғымдар ел санасынан ерекше орын алған. Әрбір қазақ бір жұмысты істерде оны жаңағы айтқан төрт тұрғыдан қарайды. Мысалы, қазақ халқы аққуды атпайды. Кім білсін, қай заманнан қалыптасқан дәстүр екенін, қазақтар әйтеуір аққуды қадірлейді. Табиғаттың жандысы болсын, жансызы болсын, қажеттігімен ғана емес, көркімен, айналадағы өмірге сән беріп жарасуымен құнды, өз алдына сырға толы таңғажайып әсері, тарту күні бар эстетика. Бір ғажабы сонан күнбе-күн ләззат, нұр алып отырғанымызды байқамаймыз да. Басқа хаиуанаттар мен құстар дүниесін былай қойғанда, бір ғана осы аққу атына байланысты біз ел аузынан, эпостардан неше түрлі аяулы сөздер естиміз. Әйел қауымының жан нәзіктігін, тазалығы мен сұлулық сипатын, аяулылығын «Аққудай ару» деген бір ауыз теңеу сөздің құдіретінен түсінеміз. Адамның көңіл күйінің жығылуын суреттеген «Аққуы қайтып оралмаған құлазыған көлдей болдым» деген сөздердің құдіретін тағы да аққу атынан табамыз. Міне мұның бәрі табиғат пен етене бауыр болып кеткен халықтың өз айналасындағы аңдар мен құстардың психологиялық күйіне қаншама қанық болғанын, олардың сырт көрінісін қызықтаушы ғана емес, ішкі сырын, өмірін байқап, зерттеп түсінгендігін аңғартады. Тау-тас, орман-тоғай, шөп пен су сияқты андар мен құстар да адамзаттың қажеттін өтеп, сән-салтанатын жарастырып келе жатқан ежелгі досы, сырласы. Тарихқа үңілсек, бұлардың ерте заманда адамзат мәдениетімен өнерінің тапқырлық, ақыл-парасатының өсуіне де көп әсері тигенін көреміз. Аққу серігі мерт болған жерге өзі жанын құрбан ететін оның ұлы қасиеті халық көңіліне ұнаған. Оның аты – опалы, мейірімді, әділетті болу қиянат пен зорлыққа немқұрайды қарамау.

Халыққа ұнаған бұл қасиеттің жас ұрпақты опасыздықтан жиіркендіріп, патриоттыққа тәрбиелеуде философиялық үлкен мән-мағынасы бар екені түсінікті. Әрине аққуға тисең бақытсыздыққа ұшырайсың дегендей сөз тындамас тентектерді қорқыту, жасқандыру үшін қосылған қоспалар болуы мүмкін.

Халықтың адамгершілікті жанашырлық сипаты асыл дәстүрлері міне осындай дүниенің түбегейлі мүддесімен астасып жатқанын сеземіз. Сеземіз де осындай қасиетті ойды ұрпақтан-ұрпаққа тұнық, таза қалпында жеткізуге қызмет істеуге тырысамыз. Басқа бір елдің рухани байлығына, мәдениетіне, салт-санасына, дәстүрлеріне, материалдық қазынасына, табиғат байлықтарына сырттан келген келімсектердің жаны ашымайды. Қайта сол басып кірген жерінің бар байлығын қайтсе де көбірек тартып алуды меншіктенуді көксейді. Тегін жатқан байлық, көлденең олжа жаулап алушылардың көкейтесті арманы. Олар сол жердің негізгі иссінің, сол жерді ежелден пайдаланушы халықтың қамын ойлаған емес. Оны қазақ халқының өмірінен жақсы көруге болады. Келімсектер тек өз

пайдасын көздейді, қалтасын толтырып, керегін алып, болмаса ежелгі жерін, суын тартып алып өз пайдасына жаратып отырады. Тұрмыстың неше түрлі тауқыметін біздің қазақ елі тартты ғой. Жерді отарлау басып алу, зорлық, зомбылық жасау, басьш кіру, тартып алу, халықтың ежелден келе жатқан тыныштығын бұзу, асу, ату, өлтіру сияқты жыртқыштық тәсілдерін бәрін қазақ халқы басынан өткізді.

Табиғаттың ләззатті көктемін адам баласының ақын жанды перзенттерінің жырламағаны жоқ деуге болады. Ақында, жазушы да, ғалым да, композитор мен суретші де табиғат көктемінің сан алуан сырлы сипатын, сұлулығымен кереметін дәріптеп, анадай аялап, сәбидей мәпелеп, көне тарих жолының басынан бері қарай із қалдырып келе жатқаны баршаға белгілі жағдай. Кол-көсір байлықтың тегі-өсімдік дүниесі екенін біздің қазақ халқы жақсы білген. «Көкті жұлма — көктей соларсың» деген нақыл сөзде көк шөпкс деген жанашырлық қамқорлық, философиялық терең мағына жатыр. Бұл нақыл сөз өсімдік қадірін білгендіктен туған. Тамақ, киім, отын, баспана, құрылыс өндіріс материалдары, дәрі-дәрімек бәрінде өсімдіктерден алатыны баршаға белгілі [3, с.36].

Жер бетіндегі өсіп тұрған өсімдікке шапағатты көзқарас халықтың қасиетті сезімі қазақ халқы ұғымында жер өртеу, үлкен кылмыс. Жер мен оның өсімдігі заласыз, зардапсыз, көк әлем. Пісіп тұрған шалғында өртсу елге деген орны толмайтын зиян. Сол үшін де даныяшан Абай «Атың шықпаса, жер өрте» деген сөзді түйреп, «Жер өртеп шығарған атың құрысын» дейді. Көшпелі қазақ ауылдарындағы үлкендср ертеден-ақ кейінгілерге «Отпен ойнама» ден өсиет айтқан. Қадірлі өсиетпен тәрбиеленген қазақ баласы соғыс өртін ешқашанда тудырған емес. Жан иесі ғана емес, жер бетінс шығып көгеріп тұрған өсімдіктерідің дс тіршілігі бар. Кесілген ағаштың немесе жұлынған шөптің аққан сөлі – көз жасы сияқты жас ағаштың сынғанын, гүл-бәйшешектің мезгілсіз жұлынғанын көрсек аяныш білдіреміз. «Көкті жұлма, көктей соларсың», немесе «көктей солғыр», «өспегір» деп біреуге лағынет айту да осындай ұғымынан туғаны өзінен-өзі белгілі. Әрине мұндағы негізгі философиялық мағына тіршілік еткісі келген дүниені тиіспе, залал келтірме, зақымдама деген аталы ақыл. Шынына келетін болсақ өсіп түрған «әдемі ағаштың, гүл, жеміс» ағаштарының адам баласына, түрлі жан-жануарларға, жер көркіне келтірер пайдасы сан алуан. Біреуге риза болғанда «көсегең көгерсін», «өркенің өссін» дейді. Қазақ қандай тамаша жүрекке жылы тиетін тілек. Халықтын өз туындысымен түсіндіргенде: «Бұтақ жайған ағаш қартаймайды, ұрпақ жайған адам қартаймайды» деген мағынада. Оңтүстікте «Атаңнан мал қалғанша, тал қалсын» деген создер бар. Әкесінің егіп кеткен жас шыбығы кейін өсе келе жемісті, саялы баққа айналып ұрпағынан-ұрпағына дәулет болып келе жатқандар да аз емес. Ғасырлар бойы көшіп жүріп малды жайып, бағу биосфера компоненттерігі тиімді пайдаланудың дәстүрлі жолдарын туғызды [4, с.16].

Қазақтың дәстүрлі өсетін – өсімдіктерді «жұлма», «өртеме», «таптама», «кеспе» деп ғасырлар бойы қолдағы барды сақтағысы келсе, ендігі ұрпақ өскелең өмірдің бар мүмкіншіліктерін қолдана отырып, табиғатты одан әрі мол да. Көрікті, сұлу да берекелі ету үшін шел даланы құлпырған орман алқаптарына айландыруда.

Мектепте бірқатар пәндерді оқытуға байланысты бұл мәселе жан -жақты талданған. Этнопедагогиканың озық дәстүрлерін пайдалана отырып, оқушылардың бойынан осынша қасиеттерді қалыптастыру жұмысын жүзеге асыруда – өсімдіктану сабағының орны ерекше.

Мектептің әдістемелік бірлестігінің өсімдіктану сабағында өсімдіктердің дәрілік қасиеттері жайлы және таралу аймағын оқыту барысында этнопедагогика элементтерін жүйелі түрде пайдаланып отырады.

Мысалы, өсімдіктану сабағында мәдени өсімдіктерді түсіндіргенде тек оқулықтағы мысалдармен шектеліп қоймай, халқымыздың тиым сөздерін ұтымды пайдалануға болады. Тиым сөздер – халықтың тәлім – тәрбие, үлгі - өнеге, ақыл – кеңес берудегі құралдардың бірі. Халықта: «Тыйымсыз елдің жастары дуана» - дейді. Тыйым, негізінен балаларға арналып, өзара жаман әдет, жат пиғылдан, ерсі – қимыл, әдепсіз істерден сақтандыруда өте маңызды қызмет атқарады. Мысалы: «Бір тал кессен он тал ек », «Аққуды атпа», «Бұлақтың көзін бітеме», «Құмырсқаның илеуін бұзба», «Сабаққа кешікпе», «Үлкендердің сөзін бөлме» т.б. сөздер арқылы ата – бабаларымыз жас баланың санасына қоршаған орта, табиғатқа деген ізгі сезімдерді ұялатуды көздеген. Халықта «Тәрбие басы – тіл, өнер алды - тіл» - деп бекер айтпаса керек. Сөйтіп, сөз арқылы біз экологиялық тәрбие берумен бірге адамгершілік, жауапкершілік, отанға деген сүйіспеншілік сияқты ізгі қасиеттерге баулимыз [4, с.24].

Дәрілік өсімдіктерді халқымыздың жеті ата, жеті қазына, жеті жұрт, жеті шелпек, бес дұшпан, соған байланысты шығармаларды еске түсіреміз. Мысалы: Ата-бабамыз айтқандай «Жалғыз ағаш орман болмас. Ақыл басқа бітеді, қына тасқа бітеді. Жігіттің екі сөйлегені өлгені, еменнің иілгені

сынғаны. Дәрі шөптен шығады, дана – көптен шығады. Қорада малың болсын, көшеде талың болсын». Осы нақыл сөздер арқылы бала тәрбиесін этно тұрғыдан өткіземіз. Ал қазақ халқының салт дәстүрлері тақырыбын өткенде тойларда, шілдехана, тұсау кесу, сүндет тойда берілетін бата түрлерінен алынған үзінділерден балаға, жастарға айтылған нақыл сөздер мен тілектердің мағынасын түсіндіру арқылы қазақ отбасында ежелден бала тәрбиесіне көп көңіл бөлгеніне назар аударған абзал [5, с.21].

Қазақ халқының сакральды (қасиетті) ұғымдарының бірі – «Өсімдік» ұғымы болған. Оған арналған көптеген мақал-мәтелдер бар. Мысалы: «Қыз өссе елдің көркі, гүл өссе жердің көркі.», «Жел соқпай шөптің басы қозғалмас», «Дәрі шөптен шығады, дана – көптен шығады». Көптеген мақал – мәтелдер табиғатты қорғауға, аяалауға шақырады. «Бірлік бар жерде, тірлік бар», «Саусақ бірікпей, ине ілікпейді». Ал еңбек, еңбекқорлық туралы қаншама: «Біртал кессең, он тал ек», «Қорада малың болсын, көшеде талың болсын», «Берген алар, еккен орар».

Қазақ халқының мақал-мәтелдері жас ұрпақты, ата-ананы, үлкендерді сыйлауға тәрбиелеуге бағытталған. «Жеті атасын білмеген – жетім», «Әкеге қарап, ұл өсер, шешеге қарап, қыз өсер», «Ағайын алтау, ана біреу». Оқушыларды тәрбиелеуде отбасында сақталатын салт-дәстүрлердің орны ерекше.

Этнопедагогика – тек халық даналығы, халықтың ойы тілегі, адамгершілікті тәрбиелеу бастауы ғана емес, ол осы халықтың қайнар көзі, жаратылысының тамыры.

Қазіргі таңда жастар арасында бой алдырған жағымсыз қасиеттер мен сүреңсіз іс – қылықтардың етек жаюы – халықтық тәрбиеден қол үзіп бара жатқанымыздың нәтижесі екені даусыз.

Сурет 1 . Қазақ халқының этнопедагогикасының өзгешеліктері

Биология сабағынада белсенділігін, қызығушылығын, сүйіспеншілік мәні бар білім беру үшін этнопедогогикалық элементтерін қолдану керек. Өсімдіктер әлемін балдырдан оқу басталады. (құрылыс ерекшеліктері, көбеюі, даму т.б.) яғни көп жасушалы балдырлар, одан ашық тұқымды және жабық тұқымды өсімдіктер, дара және қос жарнақты өсімдіктер, одан төменгі сатыдағы өсімдіктер және жоғары сатыдағы өсімдіктер оқушыларға тәрбиелік мәні бар білім береміз. Биология сабағында тірі табиғат бұрышындағы жинақтамалар бөлімінде әртүрлі табиғи мекен орталарына өсімдіктердің бейнеленуі (орман, шалғындық, дала, өзен, көл, таулар және т.б.).

Мекен ету ортасы ретінде топыраққа экологиялық бейімделуші формалар және өсімдіктердің өмірлік формалары бар.Өсімдіктердің қорғаныштық бейімделушіліктері (құрылысы, түр-түсі, көбеюі, дамуы, тыныс алу, коректену т.б.). Өсімдіктердің мәдени формалары (түрлік сан-алуандық) агрожүйедегі мәдениеттендіру. Өсімдіктердің шөп коректі жануарлардан қорғанатын аналогиялық мүшелері (арша, таңқурай, итмұрын, бөріқарақат).

Демек, өсімдік адам үшін азықтың қайнар көзі. Адамдардың өміріне, тіршілік қажетіне бірден-бір жарамды мәдени өсімдіктер дәнді (бидай, жүгер, күріш, тары, қарақұмық), майлы (күнбағыс, зығыр, жер жаңғағы), талшақты (ақ мақта), бау-бақша өсімдіктері (орамжапырақ, қызанақ, баклажан, қарбыз, қауын, дақылдар мен жеміс-жидектері (алма, шие, таңқурай, қарақат, грек жаңғағы т.б.) болып табылады.

Сонымен, халықтық педагогика элементтерін сабақта және сабақтан тыс жұмыстарда жүйелі түрде оқытудың дәстүрлі емес жаңа әдіс-тәсілдерімен үштастыра пайдалану математиканы оқытудың

тиімділігін арттырып, оқушылардың математиқалық білімді игеруін қамтамасыз етеді және олардың тіл байлығының, ойлау қабілетінің дамуына, адамғаршілік, ұлтжандылық, ұлттық мәдениетті дәріптеу дағдыларының жетіле түсуіне ашады. Ең бастысы, оқушыны жеке тұлға ретінде қалыптастыруға септігін тигізеді. Демек, халықтық педагогика элементтерін пайдалану - мазмұндық тұрғыдан білім көздерінін бірі. Сондықтан ол гылыми негізде жасалған оқытудың құралыи және мектептердің істәжірибесінде сыналған әдістемені қажет етеді.

1 Жұмабаев М. Педагогика.– Алматы, Рауан, 1993ж. - 180 б.
2 Қалиұлы С. Қазақ этнопедагогикасының негіздері. - Алматы, Білім, 2003ж. - 85 б.
3 Жарықбаев Қ., Қалиев С. Қазақ тәлім-тәрбиесі. – Алматы, Санат, 1995ж. - 140 б.
4 Ғаббасов С. Халық педагогикасының негіздері.– Алматы, 1995ж. - 149 б.
5 Табылдиев Ә. Қазақ этнопедагогикасы.– Алматы, Санат, 2001ж. - 150 б.

Резюме

Необходимость применения элементов этнопедагогики на биологии

Избасарова Р.Ш. *– к.п.н., профессор КазНПУ им. Абая,* aseri11@mail.ru

Аликеева А.Е. – *магистрант 2 курса специальности Биология КазНПУ им. Абая*

В статье раскрывается необходимость знаний учащимся общеобразовательной школы как о современном развитии науки, так и о культуре и наследии казахского народа. Понятия Родина, народ, служение ему должно стоять во главе воспитания детей.

Этнопедагогика – наука об эмпирическом воспитании детей посредством знаний об народном этносе, семейных, родовых, морально-этнических и эстетических ценностях.

Этнопедагогика разрабатывает методы применения элементов народной педагогики в учебно-воспитательный процесс школы. Наряду с другими школьными предметами биология вносит большой вклад в развитие учени-ков посредством народной педагогики.

На уроках биологии есть все возможности применения элементов этнопедагогики. Так на уроках биологии 6 класса посредством учебного материала о растениях Казахстана, их строении, среде обитания можно воспитывать бережное отношение к ним. Биология 6 класса начинается с изучения водорослей, затем голосеменных и покрытосеменных растений, произрастающих в степях, горных местностей Казахстана. Раскрываются знания о применении и сохранение этих растений нашими предками.

Ключевые слова: этнопедагогика, народное воспитание, уроки биологии, культура казахского народа.

Summary

Necessity of application of elements of folk pedagogics on biology

Izbassarova R. – *professor Kazakh national pedagogical university name of Abay,* aseri11@mail.ru

Alikeeva A. – *magister 2 courses Kazakh national pedagogical university name of Abay*

This article discusses the problem of necessary studying to know as modern development of science, so culture and heritage of the Kazakh people. Concepts are Motherland, people, service must him stand at the head of education of children.

Folk pedagogics is science dealing with empiric education of children by means of knowledge about a folk ethnos, domestic, family, morally-ethnic and aesthetic values.

Folk pedagogics develops the methods of application of elements of folk pedagogics in the process of school. Along with other school objects biology brings in a large contribution to development of students by means of folk pedagogics.

There are all possibilities of application of elements of folk pedagogics on the lessons of biology. So on the lessons of biology 6 class by means of educational material about the plants of Kazakhstan, their structure, habitat it is possible to bring up careful attitude toward them. Biology 6 class begun with the study of water-plants, after gymnospermous and покрытосеменных plants sprouting in steppes, mountain localities of Kazakhstan. Knowledge about application and maintenance of these plants our ancestors open up.

Keywords: folk education, lessons of biology, culture of the Kazakh people.

УДК 372.35

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ АКМЕ-КРЕАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Оспанова Б.А. – доктор пед.наук, профессор
Орманова И.А. – магистрант, МКТУ им. Х. А. Ясави
Международный казахско-турецкий университет им. Х.А. Ясави

В данной статье рассматриваются психолого-педагогические условия формирования акме-креативной компетенции будущего учителя русского языка и литературы. Успешность совершенствования системы формирования акме-креативной компетенции будущего учителя русского языка и литературы в значительной мере зависит от применения системного подхода к анализу ее функционирования. Он состоит из содержания обучения, учебных пособий, средств, организационных форм, методов, деятельности педагогических кадров и обучающихся. В этом контексте первоочередной задачей в современных условиях является формирование акме-креативной компетенции как одна из целей профессионально-педагогической подготовки будущего учителя.

Ключевые слова: акме-креативные компетенции, ключевые компетенции, языковые компетенции, самообразовательные компетенции, психолого-педагогические условия.

В настоящее время в Казахстане происходит совершенствование и усложнение сферы вузовского образования. Особую роль в этом приобретает проблемы подготовки учителя нового типа, учителя-профессионала, способного к творчеству, к быстрому и качественному решению возникающих перед ним педагогических задач. Вузу необходимо подготовить студентов к творческой педагогической деятельности, в которой приобретаемые профессиональные навыки будут средством развития личности ученика. Важнейшими компонентами такой подготовки являются развитое творческо-креативное мыщление и способность к его саморазвитию, формирование акме- креативной компетенции будущего учителя.

В связи с этим, важнейшей задачей профессионального образования является создание эффективных психолого-педагогических условий, развивающие креативные способности и качества личности студента, как будущего учителя русского языка и литературы для акме-креативной педагогической деятельности.

В образовательной сфере отведенная роль значению русского языка становится очевидной. Это требует от преподавателей русского языка и литературы качественного анализа теоретического и практического материала. Как известно, в основе большинства обучающих материалов лежат элементы грамматики и обилие специфической лексики, однако на определенных этапах обучающиеся могут столкнуться скорее со сложными темами, но они необходимы будущим молодым учителям. И это возможно работая последовательно, шаг за шагом.

Отметим, что совокупность *психолого-педагогических условий* реализации акме-креативного подхода в профессионально-педагогическом образовании определяется:

- сущностью самого акме-креативного подхода (его основными положениями, базовыми принципами и т. д.);
- содержанием акмеологической направленности личности как цели реализации акме-креативного подхода;
- спецификой акме-креативной образовательной среды, организационных условий и субъектов деятельности учреждений, в которых осуществляется реализация акме-креативного подхода (вуз).

Поэтому, в контексте нашего исследования, концептуальными *психолого-педагогическими условиями* явились:

- информационные условия - контекстность и ценностное наполнение содержания образования;
- личностные условия - актуализация педагогами знаний, необходимых для реализации акме-креативного подхода в своей деятельности, осмысление и учет ими детерминант акме-креативного развития личности студентов; профессионального саморазвития и т. д.;
- технологические условия-ориентация на положения активно-деятельностного, личностно-ориентированного, развивающего подходов; инновационность, диалогичность, контекстность, практико-ориентированность образования; интегративный подход к организации акмеолого-направленной деятельности преподавателей вуза; применение средств и методов игрового образования, тренингов

мотивации достижений, целеполагания и рефлексивных тренингов.

Особо подчеркнем, что индивидуализация процесса обучения требует самостоятельного изучения студентами значительного объема учебного материала; серьезной и вдумчивой работы преподавателей по определению наиболее сложных и методически важных разделов и тем учебных курсов для лекций, семинарских и практических занятий по русскому языку и литературе.

Так, при выборочном обследовании выяснилось, что только 11,6 % студентов значительно увеличили время на самостоятельную работу, 20,9 % стали заниматься самостоятельно больше, но незначительно, а почти половина обследуемых (47,4 %) тратят на самостоятельную работу столько же времени, как и в прежние годы.

Следовательно, на современном этапе развития вузовского образования смыслом профессионально-педагогической деятельности становится создание оптимальных условий для саморазвития студентов, их самореализации, самовоспитания.

Таким образом, направленность педагогического образования в сторону усиления самостоятельной работы студентов обусловлена вовлечением их в активную познавательную деятельность, включением в субъект-субъектные отношения, что в свою очередь требует правильной методической организации, в особенности разработки эффективного дидактического инструментария.

Нам бы хотелось обратить внимание, что в современной педагогической литературе раскрыты различные типы учебных заданий, основными из которых выделяются:

- задания рецептивного характера, направленные на усвоение знаний;
- задания репродуктивного характера, направленные на применение знаний по образцу в знакомой ситуации;
- задания творческого характера, направленные на применение в незнакомых ситуациях.

Эти типы заданий на занятиях русского языка и литературы воплощаются в самых разнообразных видах заданий: устных и письменных, тренировочных и контрольных, самостоятельных и аудиторных. Одним из оптимальных способов опережения являются обеспечение каждого студента специальной информационной картой по преподаваемой дисциплине, которая является для него путеводителем в продвижении по усвоению данного курса. Особого внимания заслуживает объем и посильность учебных заданий. Смысл использования опережающих заданий на занятиях русского языка и литературы заключается в следующем:

- предварительная психологическая готовность к беседе на лекции, к диалогу, сотрудничеству;
- повышение интереса и познавательной активности студентов при выполнении учебных заданий;
- создание у будущих учителей установки на акме-креативную деятельность, на постоянный поиск;
- формирование профессиональных умений управлять своим эмоциональным состоянием, свободно излагать свои мысли перед аудиторией и др.;
- развитие рефлексивного типа мышления, сознательное восприятие теоретического материала.

Совершенно очевидно, что для эффективного проведения и организации самостоятельной работы необходима предварительная подготовка и умелое руководство со стороны преподавателя. К числу основных дидактических требований, которых мы придерживались в ходе опытно-педагогической работы, нами отнесены:

- организация самостоятельной работы на всех этапах учебного процесса;
- подход к обучаемому как субъекту учебной деятельности:
- дифференциация заданий с учетом когнитивных способностей студента.

Продуктивная когнитивная деятельность возможна при условии, если:

- они имеют доступ к источникам учебной информации;
- владеют знаниями о рациональных приемах учения и соответствующими умениями организации своей учебной работы;
- знают и умеют применять методы и средства самоконтроля и самоуправления;
- обладают положительной мотивационной установкой на овладение соответствующим учебным материалом в заданном объеме и в заданное время.

Известно, что основным условием, обеспечивающим формирование акме-креативной компетенции будущего учителя русского языка и литературы в системе университетского образования, является эффективно организованный педагогический процесс.

В программных документах по модернизации высшего образования в сфере самостоятельной познавательной деятельности, выделяется компетентность, основанная на усвоении способов самос-

тоятельного приобретения знаний из различных источников информации, в том числе внеучебных.

В настоящее время в связи с увеличением темпов развития общества, вхождением в европейское образовательное пространство, увеличением роли информации во всех сферах деятельности значительно изменились требования к подготовке студентов. Выпускники вузов должны обладать набором *ключевых компетенций*, то есть *знаниями, умениями и навыками*, необходимыми для эффективной профессиональной деятельности. Это предполагает приобретение *опыта* быстрой адаптации в меняющихся экономических условиях, развитие *языковой компетенции*, совершенствования навыков общения как на родном, так и на иностранном языке, как показывает опыт работы в вузе со студентами-первокурсниками.

Предлагаемое исследование опирается на понятие практико-языкового самообразования, под которым мы подразумеваем процесс, направленный на формирование практико-языковой *самообразовательной компетенции*, то есть способность поддерживать и повышать в процессе самообразования уровень владения русским языком для непрерывного совершенствования профессионально-педагогической деятельности.

Реализация данной программы происходит с учетом следующих педагогических и методических *принципов*: коммуникативной направленности, культурной и педагогической целесообразности, интегративности, автономии студентов.

Принцип коммуникативной направленности предполагает преобладание проблемно- речевых и творческих упражнений и заданий над чисто лингвистическими, репродуктивно-тренировочными, использование аутентичных ситуаций общения, развитие умений спонтанного реагирования в процессе коммуникации, формирование психологической готовности к реальному иноязычному общению в различных ситуациях.

Принцип культурной и педагогической целесообразности основывается на тщательном отборе тематики курса, языкового, речевого и литературно-художественного материла, а также на типологии заданий и форм работы с учетом возраста, возможного контекста деятельности и потребностей студентов.

Принцип интегративности предполагает интеграцию знаний из различных предметных дисциплин, одновременное развитие как собственно коммуникативных,так и, информационных и социальных умений.

Принцип автономии студентов реализуется открытостью информации для студентов о структуре курса, требованиях к выполнению заданий, содержании контроля и критериях оценивания разных видов устной и письменной работы, а также о возможностях использования системы дополнительного образования для корректировки индивидуальной траектории учебного развития.

Подчеркнем, что задачи и содержание самостоятельной работы обусловлены, прежде всего, требованиями мобильности (адаптивности) в использовании русского языка. Степень этой мобильности обеспечивается за счет способности и готовности студента к продуктивной самостоятельной работе над изучаемым языком, к дополнению своих языковых знаний и умений, коррекции и совершенствованию, поддержанию достаточно высокого уровня владения русским языком, устранению возможных ошибок и неточностей. В связи с этим самостоятельная работа становится важнейшим компонентом учебного процесса, так как в условиях дефицита учебных часов и насыщенной программы большая часть материала должна быть изучена во внеучебное время, без потери качества. Чтение для удовольствия дает студентам возможность "почувствовать язык" и сравнить авторский стиль с манерой письма других писателей.

Одной из проблем, с которой сталкиваются преподаватели русского языка и литературы, занимающиеся домашним чтением систематично, является контроль этого вида самостоятельной работы студента.

Так, на кафедре русской филологии МКТУ им. Х.А.Ясави используются новые формы контроля индивидуального чтения художественных текстов. Один из них это замена традиционной методики "приема" домашнего чтения в виде "сдачи определенного количества знаков", на создание творческих индивидуальных электронных презентаций (одной или нескольких в зависимости от объема прочитанных произведений). Зачетное занятие, на котором студенты рассказывают о прочитанных произведениях, сопровождая свои выступления презентациями, проводится, как правило, в конце семестра. Преподаватель предлагает определенную схему презентации, для того, чтобы студент смог правильно проанализировать дискурс произведения. Обязательными пунктами данной схемы являются: информация об авторе произведения; основные персонажи; тема произведения; сюжет; основная

идея.

В качестве рекомендуемых слайдов выступают: ключевые слова и выражения из книги, которые студенты находят полезными для дальнейшего использования; иллюстрации; музыкальное сопровождение. Студенты оценивают каждое выступление и презентацию по определенным известным заранее критериям (логическая последовательность, грамотность, лексическая наполняемость, зрелищность) и комментируют свои оценки. Использование аудио и видео спецэффектов, доступность, простота создания, эстетичность результата помогают студенту творчески проявить себя, дают им ощущение успеха в овладении русским языком и литературой.

По нашему убеждению, применение проектной методики повышает интерес обучающихся к изучению русского языка и литературы путём развития внутренней мотивации при помощи переноса центра процесса обучения с преподавателя на студента. А позитивная мотивация – это ключ к успешному изучению русского языка и литературы. Современные подходы обучению русскому языку подчёркивают важность сотрудничества и взаимодействия между студентами как мотивирующего фактора.

Успешность совершенствования системы формирования акме- креативной компетенции будущего учителя русского языка и литературы в значительной мере зависит от применения системного подхода к анализу ее функционирования.. Он состоит из содержания обучения, учебных пособий, средств, организационных форм, методов, деятельности педагогических кадров и обучающихся.

Исходя из этого, не вызывает сомнения тот факт, что обращение к компетентностной модели обучения позволяет устранить существующую пропасть между академическими знаниями и практическими умениями, а также создать обучающую акме-креативную среду для включения будущего учителя в самостоятельную деятельность.

В связи с этим, в рамках подготовки учителя русского языка и литературы вопрос актуальности педагогической практики приобретает особое значение, так как сами знания вне определенных навыков и умений их использования не решают проблемы подготовки учителя к практической деятельности.

В известном смысле студент на педагогической практике принимает на себя функции учителя. Иными словами, ценность практики состоит в том, что она обеспечивает создание образовательного контекста, максимально приближенного к будущей профессиональной деятельности студентов. Следовательно, такое понимание и осмысление педагогической практики требует обращения к формированию акме-креативной компетенции будущего учителя русского языка и литературы, который модифицирует стиль поведения участников образовательного процесса на основе актуализации их потенциала в саморазвитии для осуществления эффективного взаимодействия, с целью достижения поставленных задач педагогической практики.

Следует подчеркнуть, что основное внимание при формировании акме-креативности необходимо уделять организации самостоятельной учебно-профессиональной деятельности, в ходе которой происходит повышение уровня профессиональной квалификации. При этом мы опирались на следующие принципы:

- развитие учебно-профессиональной мотивации, направленности на саморазвитие и самосовершенствование;
- использование инновационных и практико-ориентированных форм и методов обучения;
- стимулирование самостоятельной творческой работы студентов;
- активизация научно-исследовательской работы студентов.

Становится очевидным, что одной из наиболее важных и актуальных задач является разработка такого варианта содержания и структуры высшего лингвистического образования, который позволил бы эффективно и в заданные сроки сформировать предметные и функциональные знания выпускника, необходимые и достаточные для его адаптации в обществе и превращения в полноценного специалиста.

Все изложенное выше позволяет утверждать, что формирование акме-креативной компетенции будущего учителя является как одна из целей профессионально-педагогической подготовки.

1 Деркач А.А. Акмеологические основы развития профессионала М., Воронеж, 2004. - 752 с.

2 Оспанова Б.А. Креативная психология. – Алматы, 2012. – 420 с.

3 Беркимбаев К. М., Формирование иноязычной коммуникативной компетенции в процессе подготовки будущих экологов // Педагогический вестник Казахстана. - 2013.-№02-03. - С. 20-30.

4 Ospanova B.A., Sagdullaev I.I., Tashbulatova A.E. Creativity as the necessary professional competence of a future teacher // Europe and contemporary Russia. Pedagogical theory integrative function in the world educational doman. Proceedings of the X International Conference, Moscow-Paris-London, 2013.- 480-485 c.

Түйіндеме

Болашақ орыс тілі мен әдебиеті мұғалімінің акме-креативті құзыреттілігінің педагогикалық-психологиялық шарттары

Б.А Оспанова – *А.Ясауи атындағы ХҚТУ п.ғ.д., профессор oba_49@mail.ru*

И.А Орманова – *А.Ясауи атындағы ХҚТУ магистранты*

Бұл мақалада болашақ орыс тілі мен әдебиеті мұғалімінің акме-креативті құзыреттілігін педагогикалық-психологиялық шарттары қарастырылған. Болашақ болашақ орыс тілі мен әдебиеті мұғалімінің акме-креативті құзыреттілігін қалыптастыру жүйесін жетілілдірудің нәтижесі көп жағдайда жүйелілік тәсілдеменің қызметін талдауға және қолдана білуге байланысты болады. Оның құрамына білім берудің мазмұны, оқулықтар, әдіс-тәсілдері, құралдары, ұйымдастыру формалары, оқытушылар мен білімгерлердің педагогикалық іс-әрекеттері жатады. Бүгінгі таңда білім берудің талабына сай акме-керативті құзыреттілікі қалыптастырудың негізгі мақсаты болашақ мұғалімді кәсіби-педагогикалық дайындау болып табылады.

Түйін сөздер: акме-креативті құзыреттілік, құзырлылық, сөйлеу құзырлылығы, өздігінен білім алу құзырлылығы, педагогикалық- психологиялық шарттар

Summary

Psycho-pedagogical conditions of formation-acme creative competence of future teachers of russian language and literature

B.A.Ospanova – *doctor of pedagogical sciences, professor MKTU name H.A.Yasavi. oba_49@mail.ru*

Y.A. Ormanova – *Master MKTU name H.A.Yasavï*

In this article psychology and pedagogical conditions of formation of acme - creative competence of future teacher of Russian and literature are considered. Success of improvement of system of formation of acme - creative competence of future teacher of Russian and literature of a considerable measure depends on application of system approach to the analysis of her functioning. It consists of the content of training, manuals, means, organizational forms, methods, activity of pedagogical shots and trained. In this context a prime task in modern conditions is formation of acme - creative competence as one of the purposes of professional pedagogical training of future teacher.

Key words: acme - creative competences, key competences, language competences, samoobrazovatelnye competen ces, psychology and pedagogical condition

УДК 81'243:378

К ВОПРОСУ ОБ ОПРЕДЕЛЕНИИ ПОНЯТИЯ «ТЕХНОЛОГИЯ ИНОЯЗЫЧНОЙ ПОДГОТОВКИ В ВУЗЕ»

Жетписбаева Б.А. – декан факультета иностранных языков Карагандинского государственного университета им. Е.А. Букетова, д.п.н, профессор, zhetpisbajeva@mail.ru
Шайхызада Ж.Г. – докторант факультета иностранных языков Карагандинского государственного университета им. Е.А. Букетова, shaikhyzada@yandex.ru

Потребность казахстанского общества в конкурентоспособных на современном рынке труда специалистах, способных пользоваться иностранным языком как рабочим инструментом в решении профессиональных задач, определила обучение специалистов различных профилей иностранным языкам как обязательный компонент их высшей профессиональной подготовки. В данной статье авторами раскрывается понятие «технология иноязычной подготовки в вузе», которая может выступать в качестве нового методологического подхода в системе иноязычного образования и способствовать достижению главной цели обучения иностранным языкам в вузе - формированию иноязычной профессионально-коммуникативной компетенции студентов.

Ключевые слова: иноязычное образование, иноязычная подготовка, педагогическая технология, технология обучения, технология образования, технология иноязычной подготовки

Понятие технология привычно связывать с производственным сектором, тем не менее, технологии активно проникают в гуманитарные сферы деятельности людей: в политику, искусство, культуру, медицину, образование. Это связано с важнейшей чертой любой технологии: четкое планирование ожидаемого результата деятельности и ориентация на его достижение. Технологизация образования и учебного процесса - это объективная тенденция, которая все более проявляет себя в педагогической практике. Ее объективность обусловлена множеством проблем, которые реально существуют и осознаются как преподавателями, так и обучающимися и их родителями, управленцами и методистами.

В общенаучном смысле технология есть система представлений и действий (система деятельности), которая направлена на достижение каких-либо целей [1, 24]. Суть технологии заключена в нахождении таких способов ведения технологического процесса, которые бы его интенсифицировали и позволяли достигать заданных результатов с наименьшими затратами. Стремление людей достичь запланированных результатов с наименьшими затратами интеллектуальных, сырьевых, временных и других ресурсов и ведет их к технологизации деятельности. Отличительной особенностью любой технологии является ее системный характер, проявляемый в чёткой структуре и наличии интегративных функций данной системы, в алгоритмичности её процесса и управляемости им. Наиболее удачным нам представляется следующее определение технологии, данное М.Марковым, которое позволяет сделать перенос данного понятия в область педагогических явлений: «Технология - это способ реализации людьми конкретного сложного процесса путем разделения его на систему последовательных взаимосвязанных процедур и операций, которые выполняются более или менее однозначно и имеют целью достижение высокой эффективности» [2, 28].

В педагогике понятие "технология" появилось в 60-е годы как реакция на появление ТСО. Дальнейшее внедрение технологий в педагогику связано с внедрением в педагогику системного способа мышления, с разработкой систем обучения и реализацией идеи полной управляемости этой системой и прежде всего ее основного звена - учебного процесса. Педагогическая технология проектирует и осуществляет такой учебный процесс, который гарантирует достижение запланированных результатов. Важнейшими факторами такого гарантирования результата обучения являются четко поставленные цели, рациональное управление и оперативная обратная связь.

Анализ работ В.П. Беспалько, Б.С. Блума, М.В. Кларина, И. Марева, М.А. Чошанова, В.М. Монахова, П. Юцявичене и других ученых по проблемам педагогических технологий позволяет выделить следующие специфические признаки педагогической технологии: диагностическое целеобразование, результативность, алгоритмируемость, проектируемость и визуализация. По мнению В.П. Беспалько, педагогическая технология является частью педагогической системы, и если дидактическая система отвечает на вопросы "чему учить" и "зачем учить", а методическая - "как учить", то технология отвечает на вопрос "как учить результативно с гарантированным достижением целей" [3, 48].

Развитие педагогической технологии как отрасли педагогической науки и практики непосредственно связано с уточнением содержания ее основных понятий. Термины «педагогическая технология», «технология обучения», «технология образования», «технологизация учебного процесса» и некоторые другие стали весьма актуальными и широко распространенными в педагогической практике. Их содержание настолько размыто и многозначно, что часто под эти понятия подводятся объекты других дидактических понятий - от совокупности приемов и методов, методик и стратегий обучения до широких педагогических систем [2, 64]. Причины такого явления кроются, во-первых, в недостаточной разработанности теории педагогической технологии и, во-вторых, в нечетком определении составляющих ее понятий и границ их применения.

Для полного понимания понятия педагогической технологии видится необходимым развести термины «педагогическая технология», «технология образования», «технология обучения» и «технологизация обучения». Данные понятия генетически связаны между собой по линии отношений: глобальное - общее - частное - конкретное, где глобальное - это педагогическая технология, общее - технология образования, частное - технология обучения, конкретное - технологизация процесса обучения в рамках конкретного предметного обучения [4, 96].

Педагогическая технология в таком случае будет отраслью педагогической науки, которая конструирует, прогнозирует и внедряет в образовательную практику новые педагогические системы, исследует условия их успешного функционирования, определяет механизмы и стратегии управления этими системами. Педагогические технологии строятся на следующих принципах: системности, алгоритмизации, стандартизации, рациональной организации и целенаправленного управления, интенсификации, технизации и электронизации, эффективности. Педагогические технологии функционируют в двух основных сферах: 1) научно-исследовательской - для создания новых концепций и моделей образования и обучения, разработки принципов их построения, выявления условий функционирования; 2) педагогической практике - для реализации концепций и моделей на линейном уровне [4, 96].

Педагогическая технология относится к глобальному типу технологий, дающих начало развитию более частных технологий обучения, поэтому в арсенал ее средств входят теоретико-методологические основы технологизации педагогических систем, психолого-педагогические закономерности и принципы. Предметом педагогических технологии является создание педагогических основ прогнозирования, проектирования и внедрения в практику образования, обучения и воспитания новых педагогических систем; определение стратегий управления ими и условий их успешного функционирования. Педагогическая технология направлена на создание стратегии и концепций непрерывного образования, на стандартизацию и технологизацию каждого из его этапов, на разработку педагогических технологий дошкольного, общего и профессионального образования.

Частным по отношению к понятию «педагогическая технология» является понятие «технология образования», которую часто отождествляют с технологией обучения из-за нечеткого разделения понятий «образование» и «обучение». Образование - это процесс и результат усвоения систематизированных знаний, умений и навыков, формирование на их основе мировоззрения, нравственности и других качеств личности в ходе организованного обучения, а также самообразования. Обучение - целенаправленный процесс взаимодействия учителя и учащихся, в ходе которого осуществляется образование, воспитание и развитие личности обучаемых. Базовыми понятиями, связанными с обучением, являются «преподавание» и «учение». *Технология образования* как часть педагогической технологии призвана создавать теорию и методологию проектирования и осуществлять практическую реализацию новых систем образования и способов управления их процессами, деятельностью их участников. Главная задача технологии образования - оптимизация процессов преподавания и учения. К таким технологиям могут быть отнесены целые педагогические системы развивающего обучения и воспитания: проблемное обучение (М.И. Махмутов, А.М. Матюшкин и др.); интенсивное развивающее обучение младших школьников (школа Л.В. Занкова); обучение и интеллектуальное развитие школьников на основе учебной деятельности (В.В. Давыдов, Д.Б. Эльконин и др.); информационные технологии и системы компьютерного обучения (А.И. Берг, Г.А. Бордовский, В.А. Извозчиков, Е.И. Машбиц и др.); технология укрупнения дидактических единиц в обучении (В.М. Каган, В.Я. Ламм, П.М. Эрдниев и др.) [4, 98].

Определение понятия «технология обучения» впервые было дано Н.Ф. Талызиной, которая выделила три основных аспекта в содержании данного понятия: совокупность знаний, необходимых учителю для конструктивного решения задач учебно-воспитательного процесса; сам процесс обучения;

техническое его оснащение. В.М. Монахов называет следующие пять компонентов процедурного характера, которые составляют содержание технологической карты обучения: целеполагание; диагностика; самостоятельная деятельность обучаемых; логическая структура учебного процесса; коррекция учебно-познавательной деятельности учащихся [6, 98].

Н.Е. Кузнецова делает акцент на процессуальную и инструментальную стороны обучения и определяет технологию обучения как совокупность знаний и процедур создания новых управляемых систем предметного обучения и организация их целенаправленной, поэтапной и операциональной реализации с помощью современных средств, методов и техники, обеспечивающих достижение запланированных результатов [6, 67].

Суммируя вышесказанное, можно сказать, что технология обучения является отраслью общей и предметной дидактики. *Технологией обучения* следует называть совокупность знаний и процедур, обеспечивающих создание систем предметного обучения и организацию их целенаправленной и поэтапной операциональной реализации с помощью современных методов и ТСО. Ее цель достичь запланированных результатов при интенсификации и рационализации этого процесса. Технология обучения функционирует с опорой на теоретические модели инновационного обучения и общие принципы педагогической технологии, она синтезирует и конкретизирует новые методические идеи и подходы, внедряет эффективные организационные наработки. Примерами технологий обучения могут служить: модульно-рейтинговая технология (П.А. Юцявичене, М.А. Чошанов, П.И. Третьяков, И.Б. Сенновский и др.); технология учебного проекта (Е.С. Полат, В.В. Гузеев, Т.С. Федорова и др.); технология естественнонаучного обучения (А.М. Захлебный, В.М. Назаренко, Н.Е. Кузнецова, Н. Воскобойникова и др.); контрольно-корректирующая технология (М.В. Кларин, К.У. Кретсберг, Э.В. Крулль и др.); технология индивидуальных образовательных траекторий; комбинированная система предметного обучения (Н.П. Гузик и др.). В рамках обучающих технологий идет разработка таких инновационных моделей, которые являются инвариантными для конструирования разнообразных систем предметного обучения. Следовательно, технология обучения - это прикладной аспект применения в практике работы преподавателя-предметника технологии образования, реализация общей теоретической модели для перестроения учебно-воспитательного процесса с целью получения оптимальных запланированных результатов [4, 98].

Таким образом, можно утверждать, что в педагогике оформилось целое направление - технологии, которое предусматривает тонкое инструментальное управление учебным процессом и гарантированное достижение поставленных учебных целей. И не смотря на то, что до сих пор существуют различные подходы к пониманию понятия «педагогическая технология», в нашем понимании, педагогическая технология есть продуманная во всех деталях модель учебной и педагогической деятельности по проектированию, организации и проведению учебного процесса, и что она предполагает реализацию идеи полной управляемости учебным процессом.

Анализ научно-теоретической литературы также позволяет сделать вывод о том, что педагогическая технология связана с системным подходом к образованию, охватывает все элементы педагогической системы: от постановки целей до проектирования всего дидактического процесса и проверки его эффективности. То есть, педагогические технологии следует рассматривать как систематическое и последовательное воплощение на практике заранее спроектированного процесса обучения, как систему способов и средств достижения целей управления этим процессом.

Следует отметить, что, не смотря на то, что существует множество определений понятия «педагогическая технология», все они в той или иной степени соответствуют следующим критериям технологичности, выделенным Г.К. Селивко:

- *концептуальность,* поскольку каждая из технологий основана на одной или нескольких теориях (философских, педагогических или психологических);
- *системность,* которая характеризуется логикой построения, взаимосвязью элементов, завершенностью и структурированностью материала и деятельности;
- *управляемость,* т.е. возможность эффективного управления учебно-познавательной деятельностью учащихся за счет диагностической постановки целей; проектирования процесса обучения;
- *эффективность*, которая предполагает достижение запланированного результата с оптимальными затратами средств и времени на обучение;
- *воспроизводимость*, то есть возможность тиражирования, передачи и заимствования технологии другими педагогами [7, 84].

В своей работе в понимании «педагогическая технология» мы также придерживаемся определения Г.К.Селевко, которое в наибольшей степени способствует, на наш взгляд, раскрытию понятия «технологии иноязычной подготовки». Согласно Г.К.Селевко «педагогическая технология» представлена тремя аспектами-научным, процессуально-описательным, процессуально-действенным, где составной частью научного аспекта педагогической технологии является проектирование педагогического процесса: «Педагогическая технология функционирует и в качестве науки, исследующей наиболее рациональные пути обучения, и в качестве системы способов, принципов и регулятивов, применяемых в обучении, и в качестве реального процесса обучения» [6].

Как известно, в казахстанской образовательной практике вопросы обучения иностранным языкам входят в систему иноязычного образования, определенного в Концепции развития иноязычного образования Республики Казахстан, как новое методическое направление с ярко выраженной межкультурной доминантой, реализуемой через цель, выбор содержания и технологий обучения иностранным языкам, адекватных процессу становления и развития личности, способной эффективно участвовать в межкультурной коммуникации. Данное понимание иноязычного образования означает, что содержанием обучения иностранным языкам «являются не только прагматические знания, навыки и умения, но и развитие личности средствами иностранного языка при параллельном и взаимосвязанном изучении языка и культуры» [8, 4]. Согласно Концепции основной целью иноязычного образования является формирование вторичной языковой личности, готовой и способной к межкультурному иноязычному общению, которая достигается поступенчато, через реализацию иерархической системы целей и задач отдельных уровней, которые обеспечивают преемственность и непрерывность в формировании всего комплекса иноязычных компетенций, а также достижение конкретных показателей качества обученности в соответствии с международно-стандартными требованиями [8, 4].

В научно-теоретической и методической литературе широкое употребление также получило понятие «иноязычная подготовка», которое соотносится с изучением того же комплекса вопросов, которым занимается иноязычное образование. Следовательно, на наш взгляд, можно говорить о тождественности данных понятий, с той лишь разницей, что в рамках определенной ступени образования (дошкольное, школьное, средне-специальное и т.д.) или уровня обучения иностранному языку, правильнее говорить об иноязычной подготовке, а не об иноязычном образовании. Другими словами, *иноязычная подготовка* есть не что иное, как реализация иноязычного образования на определенной ступени национальной системы образования или уровне обучения иностранному языку.

Являясь неотъемлемой частью системы образования в целом, на сегодняшний день иноязычное образование является значимой составляющей профессионального образования, так как в процессе вхождения казахстанских вузов в Болонский процесс, предполагающий академическое и профессиональное признание отечественных дипломов на европейском пространстве, высокий уровень компетентности по иностранному языку необходим специалистам любого профиля. Значимость данного положения отмечена во многих государственных документах, регламентирующих систему высшего профессионального образования, согласно которым перед вузами стоит задача подготовки квалифицированных специалистов, способных вести профессиональную деятельность в иноязычной среде. Поэтому в условиях международного образовательного пространства вопросы иноязычной подготовки будущих специалистов в рамках высшего профессионального обучения приобретают особое значение и приводят к необходимости пересмотра целей, структуры и содержания профессиональной подготовки студентов, поскольку сегодня качество высшего образования характеризуется не только объемом знаний по специальности, но и способностью будущих выпускников к иноязычному общению со специалистами других стран.

В то же время сложившаяся на протяжении многих лет практика преподавания иностранного языка в вузах Казахстана характеризуется тем, что:

- Не в полной мере обеспечена преемственность и непрерывность обучения иностранным языкам между школой и вузом с целью формирования всего комплекса иноязычных компетенций и достижения определенного уровня обученности языку. Согласно государственным нормативным документам в сфере иноязычного образования, преемственность и непрерывность обучения иностранным языкам на различных ступенях образования должна достигаться через систему уровневого обучения языкам в соответствии с общеевропейской системой оценки уровня владения иностранным языком. Соответственно, иноязычная подготовка в школе предполагает достижение учащимися уровня обученности B1 и освоение студентами уровней B2 и C1 в рамках высшего профессионального

образования. Тем не менее, наблюдается несоответствие между требуемыми и реальными стартовыми уровнями владения иностранным языком выпускниками школ.

- Целью обучения иностранным языкам в вузе является подготовка специалистов, владеющих языком как инструментом общения в будущей профессиональной деятельности. Однако, достижение данной цели не всегда видится возможной в объеме часов, предусмотренном на обучение иностранным языкам в неязыковом вузе. В результате этого, в вузовской практике часто складываются ситуации, когда по причине низкого стартового уровня владения иностранным языком большинством выпускниками школ университетам приходится вводить дополнительные языковые дисциплины за счет вариативного компонента учебного плана.

- Обучение иностранным языкам в вузе осуществляется в рамках дисциплин «Иностранный язык» и «Профессонально-ориентированный иностранный язык», цели, задачи и содержание которых определяются соответствующими типовыми учебными программами. Однако, в настоящее время наблюдается неоднозначный подход к определению цели, задач и содержания дисциплины «Профессонально-ориентированный иностранный язык», что в результате не способствует подготовке студентов к профессиональному иноязычному общению через формирование у них иноязычной профессионально-коммуникативной компетенции. Данная ситуация обусловлена тем, что Типовые учебные программы по дисциплине «Профессионально-ориентированный иностранный язык» составляются Республиканскими Учебно-методическими секциями (РУМС) по специальностям при различных вузах республики. В результате этого, при разработке учебных программ по данной дисциплине наблюдается отсутствие унифицированных требований к определению целей, задач, тематики речевого общения, требований к уровню обученности языку.

- Отсутствует системная работа по учебно-методическому обеспечению процесса обучения профессионально-ориентированному иностранному языку. На сегодняшний день разработка учебно-методической литературы по профессионально-ориентированному иностранному языку имеет локальный характер и осуществляется на инициативной основе разными вузами Казахстана. В то время как, представляется более целесообразным координация данного направления работы Республиканскими Учебно-методическими секциями (РУМС) по специальностям, являющимися разработчиками Типовых учебных программ по дисциплине «Профессионально-ориентированный иностранный язык». Также видится необходимым, чтобы работа в данном направлении осуществлялась в соответствии с утвержденными унифицированными требованиями к разработке подобной учебно-методической литературы, среди которых, на наш взгляд, основными являются коммуникативная и профессионально-ориентированная направленность учебного материала, учет специфики специальности и соответствие конкретному уровню в непрерывной многоуровневой системе обучения иностранным языкам.

- Наблюдается отсутствие единого подхода к переводу казахстанской системы оценивания в кредиты Европейской системы перевода зачетных единиц (ECTS), что создает вузам ряд проблем при прохождении процедур международных аккредитаций специальностей, реализации програм двудипломного образования и обеспечения академической мобильности студентов, где наличие системы ECTS выступает одним из главных критериев. На данном этапе каждый вуз имеет собственную разработанную систему перевода национальных кредитов в кредиты ECTS. Тем не менее, видится более целесообразным перевод всей казахстанской системы оценивания в кредиты Европейской системы перевода зачетных единиц, так как наличие системы зачетных единиц ECTS является важнейшим условием признания казахстанских дипломов и образования в целом на международном уровне.

Перечисленный ряд проблем, безусловно, может быть продолжен. Нами были отмечены наиболее значимые из них, требующие первоначального решения, так как следствием перечисленных проблем является ситуация, когда выпускники вуза, даже при наличии достаточно высокого уровня сформированности иноязычной коммуникативной компетенции, испытывают затруднения в процессе профессионального общения со специалистами других стран по причине несформированности языка для специальных целей, поликультурного мировоззрения, способности к межкультурной коммуникации, личностных поведенческих качеств.

На решение вышеперечисленных проблем высшего профессионального образования и должна быть направлена технология иноязычной подготовки в вузе. Опираясь на определение педагогической технологии и критерии технологичности, данными Г.К. Селивко, а также понимание сущности иноязычного образования, мы определяем *технологию иноязычной подготовки* как систему

способов, принципов и регулятивов, применяемых в иноязычном образовании, с целью формирования целостной личности в соответствии с уровнем образования и международными стандартными требованиями посредством специальной организации процесса обучения иностранным языкам, совершенствования его структуры, содержания и системы оценивания. При этом организация процесса обучения иностранным языкам, совершенствование его структуры, содержания, системы оценивания достигается путем их максимальной адекватности целям иноязычного образования на определенной ступени образования, следовательно, необходимо проводить разграничение между технологиями иноязычной подготовки в школе, колледже и вузе.

Таким образом, посредством соответствуюшей организации процессуально-содержательного компонента обучения иностранным языкам, технология иноязычной подготовки в вузе может способствовать:

- обеспечению преемственности и непрерывности обучения иностранным языкам между школой и вузом;

- достижению цели обучения иностранным языкам в вузе – формированию иноязычной профессионально-коммуникативной компетенции студентов - через единый подход к определению цели, задач и содержания обучения профессионально-ориентированному иностранному языку, организацию системной работы по учебно-методическому обеспечению процесса обучения профессионально-ориентированному иностранному языку, переводу национальной системы оценивания в Европейскую систему зачетных единиц (ECTS).

Таким образом, суммируя вышесказанное, отмечаем, что понимание сущности «технология иноязычной подготовки в вузе» напрямую взаимосвязано с понятиями «педагогическая технология» и «иноязычное образование». Своей целью технология иноязычной подготовки в вузе имеет определение наиболее оптимального пути достижения целей обучения иностранным языкам через модернизацию структуры и процесса обучения иностранным языка, отбора содержания обучения, приведение системы оценивания в соответствие с европейской системой. Необходимость такой технологии вызвана потребностью в конкурентоспособных на современном рынке труда специалистов, обладающих высокой профессиональной, информационной и языковой культурой, способных пользоваться иностранным языком как рабочим инструментом в решении профессиональных задач. В этих условиях иноязычная подготовка специалистов самых различных профилей является обязательным компонентом их профессионального образования и требует новых подходов к ее реализации.

1 Смирнов С. Технологии в образовании // Высшее образование в России.- М.,1999.- № 1.-. С. 109-112.

2 Марков М. Технология и эффективность социального управления.- М.: Прогресс, 1982. - 267 с

3 Беспалько В.П. Слашаемые педагогической технологии - М.: Педагогика, 1989. - 192 с.

4 Лаврентьев Г.В., Лаврентьева Н.Б. Инновационные обучающие технологии в профессиональной подготовке специалистов. - Барнаул: Изд-во Алтайского государственного университета, 2012. -146 с.

5 Монахов В.М. Технологическая карта – паспорт проектируемого учебного процесса.- Новокуз-нецк: Изд-во НИПК, 1996

6 Кузнецова Н.Е. Педагогические технологии в предметном обучении: лекции.- Спб.: Образо-вание, 1995. - 68 с.

7 Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: Учеб. пособие.- М.: Народное образо-вание, 1998. - 256 с.

8. Концепция иноязычного образования. - Алматы: КазУМОиМЯ им. Абылай хана, 2006. - 20 с.

Түйіндеме

«ЖОО-да шетел тілін даярлау технологиясы» түсінігін анықтау туралы мәселесі

Б.А. Жетпісбаева – Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, шетел тілдер факультетінің деканы, профессор, п.ғ.д. zhetpisbajeva@mail.ru

Ж.Ғ. Шайхызада – Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, шетел тілдер факультетінің докторанты shaikhyzada@yandex.ru

Мамандардың заманауи еңбек нарығының бәсекеге қабілеттілігіне қазақстандық қоғамның қажеттілігі, кәсіби міндеттерді шешуде шетел тілін жұмыс құралы ретінде қабілетті қолдану, әртүрлі бағыттағы мамандарды, олардың жоғары кәсіби даярлығының міндетті компоненті ретінде шетел тілін оқытуды анықтады. Аталған мақалада авторлар «ЖОО-да шетел тілін даярлау технологиясы» түсінігін ашып береді, шетел тілінде білім беру жүйесіне жаңа әдістемелік тәсіл ретінде шығуы мүмкін және ЖОО-да шетел тілін оқытудың басты

мақсаты жетістікке жетуіне, студенттердің шетел тілінде кәсіби-коммуникативті құзыреттерінің қалыптасуына мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: шетел тілінде білім беру, шетел тілінде даярлау, педагогикалық технология, білім беру технологиясы, шетел тілінде даярлау технологиясы.

Summary

To the question on defining the concept

"technology of foreign language training in a higher educational establishment"

Zhetpisbayeva B.A. **–** dean of the faculty of foreign languages of Y.A. Buketov Karaganda State University, doctor of pedagogical sciences, professor, zhetpisbajeva@mail.ru

Shaikhyzada Zh.G. – PhD student of the faculty of foreign languages of Y.A. Buketov Karaganda State University, shaikhyzada@yandex.ru

The demand of Kazakhstan's society for competitive in the modern labour market specialists who are able to use a foreign language as a tool in solving professional tasks has defined the teaching of foreign languages to specialists of various profiles as a compulsory component of their higher professional education. In this article the authors define the concept "technology of foreign language training in a higher educational establishment" which can serve as a new methodological approach in the foreign language education system and contribute to achieving the main aim of foreign language teaching in higher educational institutions – the formation of foreign professional-communicative competence of students.

Key words: foreign language education, foreign language training, pedagogical technology, teaching technology, education technology, technology of foreign language training.

ӘОЖ 37.013

ЭТНОМӘДЕНИ ҚҰНДЫЛЫҚТАР НЕГІЗІНДЕ СТУДЕНТТЕРГЕ ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУДІҢ МҮМКІНДІКТЕРІ

Бахтиярова Г.Р. – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті, aibol04@mail.ru

Нұртазина Н.К. – Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті, 6М010300 - Педагогика және психология мамандығының 2 курс магистранты, naz_gul.kz.@mail.ru

Мақалада жоғары мектеп жағдайында студенттерге патриоттық тәрбие берудегі этномәдени құндылықтарды пайдаланудың маңыздылығы жан-жақты талданып, тұжырымдалады. Сонымен қатар «*патриотизм»,* «*ұлттық патриотизм»,* «*Қазақстан патриотизмі»* ұғымдары туралы пайымдаулар мен көзқарастар беріледі. Авторлар студенттер тұлғасын ұлттық, отансүйгіштік рухта қалыптастырудағы туған жер, ел тарихын, шежіресін, әдебиетін және аймақтық ерекшелікке негізделген халықтық мәдени-рухани құндылықтар жүйесін ұтымды пайдаланудың рөлін, әсіресе, тарихи тұлғалар бейнелері мен туындыларының танымдық-тәрбиелік мәнін сөз етеді. Жоғары мектеп жағдайында нақты тәжірибеде патриоттық тәрбие беру бағытында студенттермен жүргізілген жұмыстардың бағыттары туралы мазмұндап, баяндайды. Аймақтық этномәдени құндылықтарды меңгерту негізінде жастар бойында патриоттық сана-сезімді, тұлғалық қасиеттерді қалыптастырудың маңызы мен мүмкіндіктері мазмұндалады.

Түйін сөздер: халық педагогикасы, этнопедагогика, дәстүрлі педагогикалық мәдениет, тәрбие, халықтық тәрбие, патриоттық тәрбие, отансүйгіштік, қазақстандық патриотизм.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев өзінің «Қазақстан-2050» Стратегиясында қалыптасу барысындағы мемлекетіміздің жаңа саяси бағыттарын нақты айқындай отырып, «Өз бойымызда және балаларымыздың бойында жаңа **қазақстандық патриотизмді** тәрбиелеуміз керек. Бұл ең алдымен елге және оның игіліктеріне деген мақтаныш сезімін ұялатады», - деп атап көрсетті [1, 69 б.].

Елбасы қойып отырған маңызды талап, жаңа қазақстандық патриотизм – біздің көпұлтты және көп конфессиялы қоғамымыздың табысының негізін құрайтындығын айқындап беруімен қатар, тұтас қоғам алдындағы ұлтжандыұрпақтәрбиелеу мәселесініңбірлікте, жан-жақты, үздіксіз процесс ретінде шешім табуы бүгінгі күннің өзекті, әрі күрделі проблемасы екендігін тағы да нақтылап берді.Осы бағытта елімізде отансүйгіш ұрпақ тәрбиелеудің жаңа, кешенді жүйесін қайта қалыптастыру қажеттілігіне орай қазіргі білім берудегі арнайы педагогикалық процестің сапалы ұйымдастырылуына және тиімді жолдары мен құралдарының іздестіріліп, нәтижелі жүзеге асуына ерекше көңіл бөлінуде. Бұл орайда бүгінгі ғылыми педагогика өзінің зерттеу пәніне сай жеке тұлға тәрбиесін жүзеге асыруда ең

алдымен дәстүрлі тәрбие мәдениетінен бастау алатын тарихи сабақтастық заңдылығын қатаң сақтау қажеттілігін мойындап отыр. Демек, бұл халықтық педагогика тәжірибесін бүгінгі уақыт талабына сай тұлға тәрбиесі мен оның қалыптасуындаэтномәдени құндылықтар көзі ретінде үйлесімділікте пайдаланып, негізге алу қажеттілігін көрсетеді.

Халықтық педагогика – ол әр халықтың ұрпақ тәрбиесі жөнінде жинақталған тарихи-қоғамдық және әлеуметтік, рухани-мәдени тәжірибесі. *Халық педагогикасы дегеніміз – біздің көзқарасымызша, ұрпақтан-ұрпаққа жалғасын тауып келе жатқан халқымыздың тәртіп нормалары мен құндылық бағдарларының,көрнекті тұлғалардыңрухани қызметтерінің нәтижесі мен тұтас білімдері жүйесінің, халық өміріндегі салт-дәстүрлер мен әдет-ғұрыптардың жиынтығын құрайтын педагогикалық тәжірибенің (эмперикалық білім, білік, дағды) ажырамас бөлігі, халықтың тұтас рухани қазынасы* [2,182 б.]. Міне осындай мол ғасырлық тәжірибенің түйінін өз бойына жинақтаған халық даналығының бастаулары бүгінгі барша адамзат өміріндеұрпақ тәрбиесін тиімді жүзеге асырудағы баға жетпес байлық.

Қазақ халқы «***Отан***», «***туған жер»,«ел», «тек», «ар», «намыс»***деген ұғымдарға ұрпақ тәрбиесінде ежелден жіті мән беріп, «*Туған жерге туынды тік*», «*Туған жердің топырағы да ыстық*», «*Отан отбасынан басталады*», *«Отан үшін отқа түс күймейсің, Арың үшін алыссаң, өлмейсің», «Ер – намысының құлы»* - деп, отансүйгіштік сезімді бала санасына ерте жастан сіңіруді ерекше дәріптеген.

Сондықтанда бүгінгіжоғары кәсіби білім беретін мектептер тек білім бәсекесіне қабілетті, дарынды маман кадрлар даярлап қана қоймай, сонымен қатар, өз елім, жерім дейтін, бойында намысы бар, нағыз отансүйгіш жастарды тәрбиелеуге міндетті. Аталмыш тәрбие міндетінің жүзеге асып, адам бойындағы патриоттық сана-сезімінің қалыптасып, жетілуі қандайда бір жас кезеңінің өзіндік ерекшелігіне тән педагогикалық процестердің заңдылықтары мен қағидаларына сай ұйымдастырылатын, уақыт талаптарына жауап беретін танымдық-тәрбиелік іс-шаралар мақсаты мен мазмұнына тікелей тәуелді.

Тарихи тұрғыдан қарастырсақ отансүйгіштік тәрбиенің,«патриотизмнің күре тамыры сақ, ғұн дәуірлерінен Күлтегін, Тоныкөк, Алтын Орда батыры Ер Едіге, XVI-XVIII ғасырда елі мен жері үшін жан аямай күрескен Жалантөс, Қарасай, Қабанбай, Бөгенбай, Наурызбай т.б.» батырлар бейнелері мен ерліктерінен бастау алып, кейінгі қазақ халқының біртуар ұлдары А.Құнанбаев, Ш.Құдайбердиев, А.Байтұрсынов, М.Жұмабаев, Б.Момышұлы және т.б. еңбектеріне арқау болған асыл мұрамыздың бірі екендігі баршамызға мәлім [3,101 б.].

Отандық педагогика мазмұнында жастарға патриоттық тәрбие беру проблемасы түрлі кезеңдерде, сан алуан қырынан этнопедагогикалық тұрғыдағылыми негізделіп, зерттелуде. Бұл орайда қазақ этнопедагогикасы саласында жас ұрпаққа халықтық тәрбиеніңтүрлі құралдары негізінде патриоттық тәрбие беруді өзіндік зерттеу пәні ретінде ғылыми талдап, оның әдістемесін жасауда айрықша үлес қосқан ғалымдар қатарындағы: Е.Жұматаева, С.Т.Иманбаева, К.Т.Әбілғазиева, Д.С.Құсайынова, Р.А.Джанабаева, А.А.Бейсембаева, Ғ.Б.Базарғалиев, А.К.Қалимолдаева, Е.С.Салтанов, А.Н.Иманбетов, А.Қ.Дүйсенбаев және т.б. ғылыми зерттеу еңбектерін атауға болады.

Студенттерді отансүйгіштікке тәрбиелеу жұмыстары, оның мазмұны, бағыттары туралы сөз етпес бұрын, алдымен «***патриотизм***», «***ұлттық патриотизм»***ұғымдарының мәніне тағы бір үңіліп, патриоттық тәрбиенің сонау ертедегі ата-бабаларымыздан бастау алып, жалғасын тауып келе жатқан асыл мұрамыз іспеттес тәрбие қағидасы ретіндегі маңызына тоқталғанды жөн деп білеміз.

Бүгінгі тәрбие теориясы мен тәжірибесіндегі «***патриотизм***» ұғымы гректің «***патриотис***» - «***отандас***» деген сөзінен бастау алады. «Патриоттық идея, отаншылдық сезім – адамға туа біткен қасиет емес, ол бірте-бірте адамның саналы өмірімен бірге қалыптасатын саяси-әлеуметтік құбылыс. «***Патриотизм***» – өте күрделі ұғым. Бір жағынан, ол ізгілікті саяси үрдіс, яғни, жеке тұлғалық, қоғамдық сана элементтерінен тұрса; екінші жағынан, Отанды қорғауға, сақтауға, нығайтуға бағытталған тұлға сезімінен тұрады» [4,58 б.]. Қоғамдық құбылыс ретінде тәрбиеге тән негізгі белгілерді ескере отырып айтылған бұл ғылыми пайымдау бізге бүгінгі патриоттық тәрбиенің педагогикалық мәнін барынша толық, терең ашып, түсінуге мүмкіндік береді.

Қазақ этнопедагогикасы саласында студенттерге патриоттық тәрбие беру мәселесін зерттеуге үлес қосқан ғалым А.Н.Иманбетовтың пікіріне жүгінсек: «***ұлттық патриотизм»*** дегеніміз – ең алдымен, белгілі бір ұлттың өкіліне сүйіспеншілікпен қарау, оның ұрпақтан ұрпаққа үзілмей жалғасып келе жатқан құндылықтарын жастардың бойына сіңіру. Тереңірек пайымдасақ, мұның өзі ұлттарды ұлылауға бағытталып, ілгеріде жүргізілген кереғар ұлт саясатының кесірінен ұмытылып қалған

дәстүрлердің жаңғыруы арқылы әрбір қазақстандық азаматтың ұлттық патриоттық рухын күшейту болып табылады» [5, 14 б.]. Біз бүгінгі қоғамда, ғылымда кеңінен қолданыс тауып жүрген *«ұлттық патриотизм»* ұғымының мәнін педагогикалық тұрғыдан талдап, қарастыруда зерттеуші автордың бұл пайымдауымен толық келісеміз және өз тәжірибемізде негізге аламыз.

Ал, ***Қазақстан патриотизмі*** дегеніміз біздің тұжырымдауымызша, қазақ жерін негізгі, тұрғылықты қазақ халқымен қоса Қазақстанда тұратын өзге ұлт өкілдерінің де өз Отаным деп, сүйіп құрметтеуі, қорғауы және ұрпақтар сабақтастығын, этносаралық достық пен сыйластықты сақтап, елдік, ұлттық мақтанышымыз этномәдени құндылықтарымызды бағалай білуі.

Соңғы кездері жастарға патриоттық тәрбие беру мәселесі түрлі қоғамдық ғылымдар: философия, әлеуметтану, мәдениеттану салаларында да айрықша талданып, түрлі тұжырымдар айтылып жүр. Республикамыздыңбірқатар танымал ғалымдары: Ғ.Есім, А.Т.Тайжанов, А.Айталы, Б.Е.Қайырованың және т.б. қоғамдық ғылыми пікірлері айрықша ой салады.

Бұл орайда, «Этномәдени білім беру арқылы біз ұлттық рухымызды тіктеуіміз керек. Рух – әрбір адамның әлеуетін ашатын, көптің қуатын ортақ арнаға қосатын Халық даналығының жиынтығы, еркіндіктің түрі»..., «Ұлттық дәстүрімізді қайта қалыптау әсіресе «ұлтшылдық» деп ұғынбауымыз керек. Керісінше, олар – жаңаруымызға күш қосатын, елдік санамыздың еңсесін биіктететін дүниеліктер», - деген философ, ғалым А.Т. Тайжановтың халық санасын тәрбиелеп, елдік рухты ояту құралы этномәдени құндылықтарымыздың қоғамдық, әлеуметтік, әрі педагогикалық маңызы туралы айтқан тұжырымдары құптарлық [6, 7-13 б.].

Жоғарыда аталған ғалымдар еңбектерінің студент жастарға этномәдени құндылықтар негізінде патриоттық тәрбие берудің бүгінгі уақыт талабына сай мақсаты мен мазмұнын, мүмкіндіктерін, белсенді әдіс-тәсілдері мен тиімді құралдарын анықтап, ұтымды пайдалануда маңызы зор екендігі даусыз. Әйткенмен де тәрбиенің қайсыбір бағыты болмасын жаңа талаптар тұрғысынан мазмұнын қайта қарап, үздікіз жетілдіріп отыруды талап етеді. Өйткені бүгінгі«**Мәңгілік Ел**» жаңа ұлттық идеологиясы менөзіндік дара нұрлы жолын айқындап отырған Қазақ Елін тек болашаққа деген сенімге жетелейтін тәуелсіз еліміздің саналы, білімді, жан-жақты тәрбиелі,бүгінгі уақыт бәсекесіне қабілетті, ұлттық рухы биік ұрпағы, яғни, бүгінгі студент жастар. Сондықтан жоғары мектеп педагогикасы мен психологиясына сай тәрбиенің тиімді құралдары мен әдістерін қолдана отырып, студент бойындағы отбасы мен мектептен бастау алған патриоттық сана-сезімді одан әрі жетілдіріп, тәрбиелеу маңызды міндет.

Еліміздің түрлі аймағынан жиналғанстудент жастар ЖОО-да алғашқы курстан бастап-ақэтномәдени құндылықтардың мәніне, мазмұнына, қажеттілігіне, сипатына, оның әлемдік, ұлттық мәдениеттен алатын орны мен маңыздылығына анағұрлым терең бойлап, аса мән бере бастайды. Тәжірибеміздің барысы байқатқандай, алғашқы курста-ақ студент атануымен ақыл-ойы, талғамы тұрақталған, жинақтаған тәжірибесі мен білімін саналы, өз қажетіне жұмсауға барынша есеп бере қарайтын,өзін Қазақстанның құқылы азаматы, қоғам, отбасы алдындағы жауапкершілігін сезінентін жастар тұлғасының қалыптаса бастайтындығын аңғаруға болады. Бұл орайда *бір ескеретін жайт,*кәсіби жоғары білім алу мақсатымен біріккен студенттер тобына ең алдымен өздері білім алып жатқан жергілікті жердің, елдің, қаланың тарихын, әдебиетін меңгеріп білуге, аймақтық этномәдени ерекшеліктерге ие рухани-мәдени құндылықтарды тануға айрықша мән берілуі қажет деп білеміз. Бұл бағыттағы арнайы жұмыс мазмұндары *біріншіден*, студенттердің ұлттық мәдени-рухани мұраларды, елді, жерді терең тануына зор ықпал етсе, *екіншіден,* жеке азаматтық, патриоттық сана-сезімін, жауапкершілігін, тұлғалық сапаларын, ұлттық рухын, тәрбиесін тереңдетіп, жетілдіруге мол мүмкіндік береді.

Белгілі деңгейде кәсіби білімі мен дағдысы, іскерлігі кезең кезеңмен қалыптасатын жоғары мектеп студенттері патриоттық тәрбие мазмұнына, оның маңызына және оның бағыттарын қамтитын іс-әрекеттерді жан-жақты саралап, талдай отырып, өз ұлттық құндылықтарын жоғары қоятын, оған мақтаныш сезімі қалыптасқан, қоғамдық белсенділігі жоғары, әлемдік және ұлттық мәдениет үлгілеріне тұрақты талғамы қалыптасқан, «қазақстандық патриотизм» ұғымының мәнін терең ұғынатын нағыз ұлтжанды тұлға болуы керек. Сондықтан студенттерді жас кезеңіне сай түрлі қоғамдық тәрбие шаралары арқылы шыңдап, ішкі Отансүйгіштік сезімін байытып, дербес жауапкершілікті сезініп, белсенді жұмыс жүргізе алатын, өз шешіміне тұрақты жеке тұлға болуғабейімдеп, кәсіби сапаларымен қатар, тұлғалық келбетінің қалыптасуына барынша ықпал жасау маңызды.

Бұл орайда жалпы ұлттық патриотизмді қалыптастыруда ғасырлар бойы қалыптасқан әдет-ғұрыптар мен *салт-дәстүрлердің,елінің ұлттық рухын көтеріп, нағыз патриоты болған түрлі тарихи*

кезеңдерде өмір сүріп, өздерінің елдік, ерлік істерімен халық жадында мәңгі сақталған батыр бабалар есімдері мен тұлғалары, атадан балаға мирас болып қалып отырған өзге де бай этномәдени рухани құндылықтарымыздың алатын орны ерекше екені даусыз. Біздің зерттеулеріміздің студенттерге патриоттық тәрбие берудегі мазмұндық ерекшелігі сол– өзұлтының этномәдени құндылықтарын кешенді, терең танытуда жергілікті, аймақтық ерекшелікті ескере отырып, туған ел тарихын, мәдениетін, әдебиеті мен географиясын және жергілікті батырлар мен қоғамдық-тарихи өмір сахнасынан түрлі салада танылған біртуар тұлғалардың (билер, ақындар, жыршы-жыраулар мен күйшілер және т.б.) ерлік істерін танып білуге, терең зерттеп, зерделеугенегізделді.

Барша Қазақстан халқы өткен 2015 жылыел тарихынан үлкен орын алған **Қазақ хандығының 550 жылдығын**республика көлемінде кеңінен атап өтті. Қазақ хандығының негізінсалушылар Жәнібек пен Керейдей батыр бабаларымыздыңбейнелерін бүгінгі ұрпақ жадында қайта жаңғырта отырып, олардың ерлігінің арқасында, бүгінгі күні біз тәуелсіз ел мәртебесін иеленіп, «қазақ» деген ұлт ретінде әлемге танылған дербес мемлекет болып отырғанымызды танытуға талпындық. Бұндай кең ауқымды шараның өтілуінің өркендеп, өсіп келе жатқан егеменді мемлекетіміздің жастарына елдікті танытып, ерлікті дәріптеудегі танымдық-тәрбиелік маңызы өте зор болды деп білеміз.

Елбасы өзі бастап берген осындай игі шарабіздің Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті деңгейінде де кеңінен қолдау тауып, түрлі тәрбие жұмыстарының формалары ұйымдастырылып, жүзеге асты. Осы орайда бірқатар студент, магистранттармен жүргізілетін ғылыми-зерттеу жұмыстарының тақырыптары анықталып, төл тарихымыз бен этномәдени құндылықтарымызды және аймақтық ұлттық ерекшелігімізді терең тануға ықпал ететін іс-шаралар жоспарланып, өтілді. Біздің де осы тақырып аясында жүргізген бірқатар мақсатты зерттеу жұмыстарымыздың барысында атқарылған тәрбие шаралары өзінің оң нәтижелерін берді.

Жалпы бүгінгі жас ұрпаққа патриоттық тәрбие берудегі халқымызға тән ұлттық рухани-мәдени құндылықтарымыздан бастау алар, ұлттық тәрбие дәстүрлері ұлы дала ғұламалары мен дана ой иелері шығармаларынан көптеп табылады. Әсіресе, жас ұрпаққа патриоттық тәрбие беру мәселесі қазақ жыршы-жыраулар мен ақын-жазушыларымыздың еңбектерінен ойып тұрып орын алған. Терең тамырлы халқымызға тән дәстүрлі педагогикалық мәдениеттің қалыптасып, даму тарихында XIV-XV ғасырлардан бастау алатын *қазақ хандығы тұсындағы есімдері дала ұстаздары ретінде танылған жыршы-жыраулар шығармашылығының* алар орны ерекше.

Ұрпақ тәрбиесі жөнінде өнегелі сөз айтып, қазақ халық педагогикасының мазмұнын байытқан **Асан қайғы, Шалкиіз, Доспанбет, Жиембет, Марғасқа, Бұқар, Қазтуған, Ақтамберді, Шал, Әнет және т.б.** поэзия тіліндегі толғаулары, қанатты сөздері танымдық маңызымен қатар, тарихи, мәдени, рухани, адамгершілік, эстетикалық, отаншылдық, патриоттық тәрбиелік мәнімен де аса құнды. Аузы дуалы жыраулар мен шешен, билер елге басшылық етіп, ақыл-кеңесші болумен бірге, шығармаларында сол дәуірдегі халықтың мұңын, азаттық үшін болған қанды майдан көрінісін, ерлердің ерлігі мен қаһармандығын арқау етіп, тарих шындығын өз жырларына қосты. Олар өз шығармаларында халыққа тән адалдық, патриотизм, гуманизм, еңбексүйгіштік, мейірімділік, достыққа деген беріктілік, өз жауына деген қаталдық, батылдық секілді қасиеттерді жан-жақты жырлады.

Осындай есімдері танымал тұлғалар шығармашылығы мен қатар біз өз тәжірибемізде жергілікті Батыс Қазақстан аймағынан, Ақтөбе өңірінен шыққан хандар мен билердің, батыр бабалар тұлғалары мен олардың шығармаларын, тарихи ескерткіштерді студент жастарға түрлі шаралар көлемінде барынша кеңінен терең таныстырып, насихаттауды мақсат еттік. Бұл бағыттағы тәрбие шараларын да студенттер тарихи тұлғалар өмірі мен шығармашылығы туралы мол мәлімет жинақтап, тағылымға толы жырларын жатқа айтып, өзара сайыстар өткізуде зор құлшыныс пен ынта-ықылас танытты. Бабалар рухына бас иген талантты жас ақын студенттеріміз өз туындыларын да ұсынып, шығармашылық шабытпен қызығушылық, белсенділік көрсетті. Оған дәлел ретінде, Қазақ хандығының 550 жылдығына орай осы мақала авторының басшылығымен ұйымдастырылған «Педагогика және психология» мамандығының студенттері арасында «*Қазақ хандығы тұсындағы жыраулық мектеп тарихындағы этнопедагогикалық ой-толғаулар*» тақырыбында өтілген танымдық-тәрбиелік іс-шара аясында жазылған *4-курс студенті Әлия Аманияздың* **«Қазақ хандығы»** атты тақырыптағы өзінің жүрекжарды жыр жолдарынан үзінділер келтіріп кетейік.

Шу менен Талас өзені,
Хандықтың бастау өзегі.
Сырдария бойымен
Жетісуды киелі,
Бағындырып бабамыз,
Құрды алғаш өз-елін.
«Қазақ» деген хандықтың,
Тамыры терең жайылған.
Керей мен Жәнібек
Негізін салып қалаған.
Қасым, Тәуке, Тәуекел,
Әділ хандар саналған.
Жеті Жарғы заңымен,
Кезең болды танылған.
Абылай хан боп сайланған тұста қазағым,
Ұмытқан біраз бейнеті менен азабын.
Әскердің саны біразға жетіп бұл тұста,
Салынған екен бұзылмас берік қамалы.
Бұқар жыраудың болатын ол тұс заманы
Елінің болды жыршысы әрі қалауы,
Мұңын да елдің, зарын да шырқар ақындар,
Сол кезде ғана туылған еді-ау талайы.
Ақтабан келіп аңыртқан еді бір кезі,
Алакөл келіп қаңғырған еді бабамыз,
«Елім-ай», деп те әндеткен дана қазағым
Сенің де жоқ қой көрмеген қайғы-азабың.
Мінекей, біздің «Алаш» дер алтын ордамыз,
Қиын тұстарда берілмей болды қорғаныс.
Бас иіп өтем, өмірін қиған әр жанға,
Жол ашқан бізді жетелер сонау арманға.

Осындай шығармашылық шабыт тудырған шаралар мазмұны студенттерді халықтық мәдени-рухани мұраларымыздан хабардар етіп қана қоймай, олардың бойында ұлттық мәдени мұраға деген аса бір құрмет пен мақтаныш сезімін, жалынды жастық шақтағы тұлғалық, азаматтық бейнелерін жетілдіріп, туған ел тарихы мен әдебиетіне деген қызығушылықтарын оятып, елдік рухтарын тәрбиелеуде зор серпін берді деп айта аламыз.

Өз Отаны Қазақ жері, елінің тәуелсіздігі үшін жан аямай күрескен халық батырлары Қазақстанның Батыс аймағында көп болғаны тарихтан белгілі. Олар: ***Махамбет Өтемісұлы, Тама Есет, Есет Көтібарұлы, Табын Бөкенбай, Барақ Батыр*** және «Ат тұяғын тай басар» дегендей Бөкенбай батырдың немересі ***Жоламан Тіленшіұлы*** және Барақ батырдың баласы***Асау Барақ*** және т.б. Есімдері аталған қазақ арыстарының барлығы да Отаны, туған жері, елінің тәуелсіздігі үшін жан аямай күрескен, ерліктері әлемге аян батырлар. Барлығының дерлік батырлығын, елдік істерін бір мақала мазмұнына сыйғызып, сөз ету мүмкін емес. Сондықтан біз өз тәжірибемізде ЖОО жағдайында студенттерге патриоттық тәрбие беру мақсатында жүргізілген мақсатты жұмыстарымыздың мазмұнына арқау болған жекелеген батырлар есімдеріне қысқаша тоқталғанды жөн көрдік.

Ақтөбе топырағында дүниеге келген өзі би, өзі әулие **Есет-Дәрібай Көтібарұлы батыр** бабамыздың «*Малым – жанымның садағасы, жаным – арымның садағасы*» деп ел тәуелсіздігі үшін аттанған тарихи жорықтары өте көп болған. Есет батыр (1803-1889) - Ұлы Борсық бойында Шалқар ауд. Ақши деген жерінде, Шекті тайпасы, Қабақ руы, Қарабас бөлімінің белгілі батыры Көтібар шаңырағында дүниеге келген [7, 393 б.]. Ол 1847-1848 ж.ж. Жанқожа батырмен бірге Қоқан, Хиуа хандығына шабуыл жасады. Осы жорықта жасаған ерлігі үшін кейіннен алтын медальды иеленеді. Сонымен қатар 1847-1858 ж. Ресей империясының отаршылдық саясатына қарсы көтерлістерге басшылық етеді. Ол сол кездегі Ресей үкіметінен қазақ қауымынан түйе жинауды тоқтату, түтін салығын жою, қазақ даласына жазалаушы отрядтарды жіберуін тоқтату, жайылым жерге еркіндік беріп, Жем, Мұғалжар, Елек, Қобда, Жайық өзендерінің бойына еркін көшіп қонуға мүмкіндік жасауды талап еткен және осы талаптарды орындатқан қазақтың өр мінезді ұлы ретінде танылды. Есет бабамыз өзінің бойындағы қазаққа тән батылдығы мен батырлығын, өжет те өр мінезін:

Мен, мен едім, мен едім,
Қатарға салсаң қайыспас,
Қас қара нар мен едім,
Шабуыл салса шаршамас.
Шыны тұлпар мен едім,
Су шашырап жел тимес.
Аударылмас қара кеме едім,
Қасарысып келгенде,
Қап түбіне сыймаған,
Қара болат мен едім.
Қиянан ұшқан қу ілген,
Анық сұңқар мен едім.
Тегеурінім теріс біткен,
Тепсем жілік сындырған
Қыран бүркіт мен едім,-

деп жыр жолдарымен суреттеген.

Нар тұлғалы бабамыздың ерлігі мен батырлығына, оның ірі дене бітіміне таң қалған орыстың атақты ғалымы Е.П.Ковалевский ол «Дала Геркулесіне»тең келеді, оның«келбеттілігі мен парасаттылығына европалықтар да тәу етер еді», деп жазып, Есет Көтібарұлыныңшойыннан құйылғандай кесек пішіні мен табиғатына сай сұлулығына, жанкешті батырлыққа толы әдіс-айласына таңданысын

жасырмайды [7, 397 б.]. Сол секілді Қазақстан тарихы мен әдебиетінде есімдері айрықша айтылатын Ақтөбе өңірінде дүниеге келген мемлекет қайраткері, қолбасшы, саясаткер, дипломат **Есет Көкіұлыбатыр** (1667-1749 ж.) мен Кіші жүздің ханы Әбілқайыр ханның кеңесшісі болған, танымал жырау **Мөңке би Тілеуұлының**(шамамен 1675 – дүниеден өткен жылы белгісіз) өмірі мен ерліктері, өнегелі ой тұжырымдары студент жастарды туған жер мен елді сүюге, ата-ананы, ағайын-туысты қадірлеуге үндейтін патриоттық рухқа толы туындылар.Мәселен, Мөңке би өз заманында «ердің құнын екі ауыз сөзбен шешкен сұңғыла би», келер күнді айнытпай болжайтын сәуегей және дала даналығының көрінісі іспетті ой тұжырымын тағылымды поэтикалық жырға айналдырған жырау ретінде танылды [8, 577 б.].

Көшпелі өмірдің тіні бұзылмаған қоғамда заман ағысын аңдап, оның келешек кескін-кейпін дәл болжай білу Мөңке би шығармашылығының басты белгісі, ерекшелігі екенін де көруге болады. Ел аузында Мөңке би мың жылдығын болжап кеткен деген ой айтылады. Қарт аталармыз Мөңке би былай деп қазақ халқын келешекте не күтіп тұрғанын болжап берген деседі. Оның дәлелі бабамыздан қалған мына бір жыр жолдары:

Құрамалы, қорғанды үйің болады,
Айнымалы,төкпелі биің болады.
Халыққа бір тиын пайдасы жоқ,
Ай сайын бас қосқан жиын болады.
Ішіне шынтақ айналмайтын
Ежірей деген ұлың болады.
Ақыл айтсаң аурып қалатын
Бежірей деген қызың болады.
Алдыңды кес-кестеп өтетін
Кекірей деген келінің болады,
Домалақ-домалақ түймедей дәрің болады,
Жастарға билігі жүрмес кәрің болады.
Ертеңіне сенбейтін күнің болады,
Алашұбар тілің болады,
Дүдәмәлдау дінің болады.
Әйелің базаршы болады… -

деп, ашы да болса шынайы қазіргі біздің дәуіріміздің бейнесін аса бір көрегендікпен қатаң сынға ала отырып, дәл болжап айтқанбабамыздың ой-тұжырымдары екендігін мойындауымыз қажет. Жыр жолдарына байыппен үңіліп қараған оқырманы Мөңке би бабамыздың сынынан сабақ алуы тиіс деп білеміз. *Ежірей* атты ұл мен *Бежірей* атты қыздан, *Кекірей* атты келіннен сақтану үшін нағыз өз ұлтының болмысын, ата дәстүрін құрметтейтін, терең тәрбиелі, білімді ұрпақ тұлғасының қажеттілігі туралы ой тұжырымдарын тәрбиенің талабы деп қабылдағанымыз жөн. Міне, осындай өнегелі өсиет қалдырған Мөңке бидің біздің заманымызға «Өттің, жалған-ай», «Шалқыма», «Қиқу дәурен», «Жиын алқа, кеңесі» атты төрт күйі жеткен. Дегенмен оның күйлері бұданда көп болуы мүмкін деген болжамдар айтылады.

Мөңке би тарихымызда есімі құрметпен аталатын философ, терең ойшыл, ұлы ақын. Қара қылды қақ жарған, мың жылдығын болжаған дала кемеңгері. Мөңке би бабамызға арналған мәрмәр тастан жасалынған ескерткіш мүсін (тұғырдың биіктігі 2,7 м., ескерткіштің биіктігі 1,5 м.) Ақтөбе қаласының орталығында орналасқан [7, 561 б.]. Біздің жерімізде осындай қазақ тарихында зор беделге ие, нар тұлғалы қоғам қайраткерлерінің болғанын студенттердің бірі білсе, бірі жіті білмейді. Біздің мақсатымыз жалпы қазақ және туған өлке тарихындағы би-шешендер мен батыр бабаларымыздың есімі, өмірі мен шығармашылығы туралы танымдық-тәрбиелік мәні зор туындыларды студент жастарымызға мақсатты түрде, жүйелі, терең таныту.

Сондықтан біз есімі мен ерлігі әлемді мойындатқан қазақ топырағынан шыққан батырларды еліміздің түрлі аймағынан жиналған студенттерімізге кеңінен таныстырып, тарихтағы ерлігі мен батырлығын ұлықтап, үлгі ете отырып, олардың да «**Мәңгі Қазақ елі**», жері, ана тілі, діні үшін «қасық қаны қалғанша» бүгінгі уақыт талабына сай өмір майданында тынымсыз қызмет етуге әрқашан дайын болуын түсіндіріп, бойларына сіңіруге талпындық. Бүгінгістудент жастар, ертеңгі мамандық иелерінің азаматтық тұлғасын қалыптастырып, өмірде кез-келген сынға түсуге дайын, бәсекеге қабілетті «*сегіз қырлы бір сырлы*» етіп,ұлттық патриоттық рухта тәрбиелейміз десек,ең алдымен өз халқымызға тән ұлттық құндылықтарымыз бен салт-дәстүрлерімізді, халық ауыз әдебиеті үлгілерін, батыр бабаларымыздың өмірі мен ерлігідәріптелетін тарихи, әдеби деректерді қамтыған асыл мұраларымызды жастар санасынабарынша ЖОО-ғы оқу-тәрбие процесінің мүмкіндіктерін пайдалана отырып, терең сіңіре білу басты міндетіміз болып қала бермек.

1 Назарбаев Н.Ә. Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ. //Егемен Қазақстан, 2012 ж. 15 желтоқсан, №828-831 (27902).

2 Бахтиярова Г.Р.Қазақ халқының дәтүрлі педагогикалық мәдениеті:тарихы, теория және практика. Монография. – Ақтөбе, 2012. – 372б.

3 Иманбаева С.Т. Жаңа қазақстандық патриотизм – интелектуалды ұлтты қалыптастырудың кепілі. //Педагогика және Психология. – Алматы, 2013, №4 (17). – Б. 98 – 105.

4 Баймолдаев Т.М. Біліктілікті арттыру жүйесіндегі жастарға патриоттық, тәрбие беру жұмысы. //Білім. – Алматы, 2009. №6 (48). – Б.58-60.

5 Иманбетов А. Н. Қазақ этнопедагогикасының негізінде студенттерге патриоттық тәрбие беру. Педагогика ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертацияның автореферат. – Қарағанды, 2007. – 25 б.

6 Тайжанов А.Т. Тағылымды танымдар: көмекші оқу құралы – Орал: «Ағартушы» орталығы, 2007. – 304 б.

7 Ақтөбе: Энциклопедия. – Ақтөбе: «Отандастар-Полиграфия» ЖШС, 2001. – 748 б.

8 Қазақстан. Ұлттық энциклопедия. /Бас ред. Б.Аяған. – Алматы: Қазақ энциклопедиясының Бас редакциясы, 2004. – 696 б.

Резюме

Возможности патриотического воспитания студентов на основе этнокультурных ценности

Бахтиярова Г.Р. – к.п.н., доцент. Актюбинский региональный государственный университет имени К.Жубанова. *aibol04@mail.ru*

Нуртазина Н.К.- магистрантка 2 курса по специальности 6М010300- Педагогика и психология, e-mail: naz_gul.kz.@mail.ru

В статье всесторонне проанализирована важность использования этнокультурных ценностей в патриотическом воспитании студентов вуза. Кроме того, даются суждения и мнения ученых о понятиях: «патриотизм», «национальный патриотизм» и «казахстанский патриотизм». Авторы подчеркивают роль рационального использования культурных и духовных ценностей народа, которые основаны на формировании национальной идентичности студентов через любовь к родной земле, через знание, хроники истории страны, знание литературы и региональной этнокультурной специфичности. Авторы рассматривают работу по патриотическому воспитанию со студентами вузов в реальной практике. А также в статье рассматриваются особенности и возможности формирования личностных качеств и развития патриотического сознания молодежи на основе региональных этнокультурных ценностей.

Ключевые слова: народная педагогика, этнопедагогика, традиционная педагогическая культура, народное воспитание, патриотическое воспитание, патриотизм, казахстанский патриотизм.

Summary

Possibilities of patriotic education of students on the basis of ethnic and cultural values

Bakhtiyarova G. – candidate(Ph.D) of pedagogical sciences, associate professor of the Aktobe Regional State University after K.Zhubanov.*aibol04@mail.ru*

Nurtazina N. – 2th course master specialty of «pedagogics and psychology» naz_gul.kz.@mail.ru;

In this article comprehensively analyzed the importance of ethnic and cultural values in the patriotic education of students of higher educational establishment. In addition, there are given the judgment and opinions of scientists about the concepts of «patriotism», «national patriotism», and «Kazakhstan patriotism». The authors emphasize the role of the rational use of cultural and spiritual values of the people, which are based on the formation of the national identity of students through the love of his native land, through knowledge chronicles the history of the country, knowledge of literature and regional ethnic and cultural specificity. The authors examine the work by patriotic education with students of higher educational establishment in real practice. Also, in this article describes the features and possibilities of the development of personal qualities and patriotic consciousness of youth on the basis of regional ethnic and cultural values.

Key words:national Pedagogy, ethnopedagogy, traditional pedagogical culture, national education, patriotic education, patriotism, Kazakhstan patriotism

УДК 378.14

БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ ЗИЯТКЕРЛІК ӘЛЕУЕТІН ДАМЫТУ ШАРТТАРЫ

Т.Б. Кенжебаева – Павлодар мемлекеттік педагогикалық институты, Ph.D докторы, доцент, tattygyl1977@mail.ru

Бұл мақалада ұлттың зияткерлік әлеуетін арттыруда басты құндылықтар ретінде сала мамандарын дамыту, әрі бұл ретте жоғары оқу орындарының басымдылығы ерекше екендігіне назар аударылады. Сонымен қатар, болашақ мұғалімдердің зияткерлік әлеуетін дамытудың психологиялық-педагогикалықшарттары қарастырылады. Шарт ұғымының философиялық, психологиялық-педагогикалықтұрғыдан анықтамалары талданады.

Сонымен, мақсатқа жетудегі психологиялық-педагогикалықшарттар жиынтығының бірнеше жолы біріншіден, білім берудің базалық амалдарын таңдау негізі ретінде тұлға бойында дамытатын сапаның мән-мазмұнымен әрі ортаның ерекшелігімен, ұйымдастыру шарттарымен және білім беру мекемесінің (ЖОО) субъекттерімен анықталатыны сипатталады.

Түйін сөздер: зияткерлік әлеует, дамыту, шарттар, болашақ мұғалім, кәсіби іс-әрекет.

Қазақстанда білім беру жүйесін гуманизациялау арқылы нарықтық қатынасты қалыптастыру, яғни отандық қызмет салаларын адамзат жағдайына қарай бейімдеу қазіргі күннің талабы. Оның нәтижесі - жаңа сапалы зияткерлі ұлт. Зияткерлі қоғам жолында дамып келе жатқан Қазақстанда бізге жаңаша міндеттер жүктелуде.

Елбасы Н.Ә. Назарбаев жоғары оқу орындарына (ЖОО) арналған «Қазақстан дағдарыстан кейінгі дүниеде: болашаққа интеллектуалдық секіріс» атты актілік дәрісінде «интеллектуалды ұлт» қалыптастырудың негізгі аспектілерін атап өткен болатын. «Біздің ендігі міндет – қазақстандықтардың, бірінші кезекте жастардың білімділікке, зияткерлікке, және Отанға, халқына қызмет етуге деген көзқарастарын өзгерту» [1].

Сондықтан да жалпыадамзаттық ізгілікке, ұлттық құндылықтарға негізделген руханиятты қоғам құру әрбір өміртіршілік саласының міндеті. Қазақстандағы зияткерлік қорлардың басты көрсеткіші ретінде білім мен ғылым дамуына ықпал етерлік факторларды, рухани-мәдени құндылықтар мен әдепті сақтау, дәріптеу дәстүрге айналғаны абзал. Ұлттың зияткерлік әлеуетін арттыруда басты құндылықтар ретінде сала мамандарын дамыту басты орында тұр. Бұл ретте жоғары оқу орындарының ұлттың зияткерлік әлеуетін дамытуда орны ерекше.

Сонымен, бұл жағдайға болашақ мамандарды даярлау үрдісінде қандай шарттар әсер ететіндігін талдап көрелік.

Зияткерлік әлеует айқындалған сыртқы және ішкі шарттардың ықпалында дамуы мүмкін. Психология және педагогика ғылымдарында«шарт» ұғымы нысанның оны қоршаған ортадағы құбылыстарына деген қатынасын білдіретін категория ретінде қарастырылады. Ал педагогикалық танымдағы «шарт» ұғымы психологиядан бірқатар айырмашылықтармен сипатталады. Себебі, қазіргі дидактика бойынша «шарт» оқу ісіндегі жетістікті қамтамасыз ететін оқу үрдісінің факторлары мен компоненттерінің жиынтығы ретінде тұжырымдалады. Тәрбие теориясында шарттарды әртүрлі педагогикалық үрдістер тоғысатын орта деп қарастырады.

«Шарт» ұғымының негізгі ерекшеліктері мен белгілерін әртүрлі астарларда қарастырып, талдаймыз. Сөздіктерде «шарт» бір құбылыстың жағдайға тәуелділігі; іс-әрекет, өмірдің бір саласында бекіген ережелер деп түсіндіріледі [2].

Философиялық тұрғыдан заттың қоршаған құбылыстарға қатынасы, тәуелділігі, онсыз ол бола алмайды, «нысандар (заттардың, олардың қалпы, өзара әрекеттестігі) кешенінің мәнді компоненті» деп сипатталады [3]. Яғни, сол құбылыстың нақты шарттарының жиынтығы, оның пайда болуына, әрекет етуіне және дамуына жағдай жасайды.

Психологияда шарт психикалық даму контекстінде ұсынылады және психологиялық дамуды анықтайтын, оны жеделдетіп, не шегендіретін, даму үрдісіне, динамикасына және нәтижесіне ықпал ететін ішкі және сыртқы себептердің жиынтығы арқылы ашылады [4].

Педагогикалық шарттар – мақсатты құрылған жағдай, онда педагогқа оқу-тәрбие жұмысын тиімді іске асыруға көмектесетін психологиялық-педагогикалық факторлардың (қарым-қатынас, құралдар, т.б.) жиынтығы тығыз байланыста болады [5]. Сонымен, кешенді талдау көрсеткендей, «шарт» жалпығылыми ұғым, оның мәні педагогикалық тұрғыда бірнеше сипатталуы мүмкін:

1) шарт – себептердің, жағдайлардың, нысандардың және т.б. жиынтығы;

2) аталған жиынтық оқытуға, тәрбиелеуге және дамытуға ықпал етеді;

3) шарттардың ықпалы оқыту, тәрбие және дамыту үрдістерін жеделдетеді немесе шегендіреді, сонымен қатар оның динамикасы мен нәтижелеріне ықпал етеді.

Ю.К. Бабанский ықпал ету бойынша, педагогикалық жүйедегі қызметтің шарттарын екі топқа бөледі: сыртқы (табиғи-географиялық, қоғамдық, өндірістік, мәдени) және ішкі (оқу-материалдық, мектептік-гигиеналық, моральдық-психологиялық, эстетикалық) [6].

Ықпал ету сипаты бойынша шарттар объективті және субъективті болып жіктеледі. Педагогикалық жүйенің қызметін қамтамасыз ететін объективті шарттарға білім беру саласының нормативтік-құқықтық базасы жатады және білім беру қатысушыларының онда адекваттылығының көрінісіне итермелейтін себептердің бірі ретінде болады. Педагогикалық жүйенің дамуы мен қызмет етуіне ықпал етуші субъективті шарттар педагогикалық іс-әрекет субъектілерінің әлеуетін, әрекеттерінің келісімділігінің деңгейін, мақсаттық приориттердің және жетекші ойлардың білім алушыларға, т.б. мәнділігінің дәрежесін анықтайды [7].

Акмеологияда шарт мәнді, маңызды жағдай деп танылады және кемелденген тұлғаның жоғары дәрежелі прогрессивті даму жетістіктеріне, ең алдымен тұлғаның кәсібилік деңгейіне жету, оның қызметін атқара білу тікелей шартқа байланысты. Педагогикалық зерттеулерде «шарт» белгілі бір дүниеге ықпал етуші ғана емес, сонымен қатар қажеттілік түрінде сол дүниенің қалыптасып дамуына алғышарт болатын құрал ретінде қарастырылады.

Заманауи ЖОО-на еңбек нарығында бәсекеге қабілетті бола алатын тұлғаны қалыптастыру мәселесі тұр, ол өз кезегінде ЖОО-ны түлегінің өз мамандығына, болашақ педагогикалық, зияткерлік еңбекке деген шығармашылық көзқарас, қарым-қатынас танытуына байланысты [8].

Педагогикалық жұмыстың ерекшелігі мұғалімнің кәсіби іс-әрекетінің нысаны да, субъектісі де білімалушы тұлға, сондықтан педагог жұмысының қиындығы мен жауапкершілігі оқушы тұлғасын «жасау» және «жаңа өнім шығаруды» жүзеге асыруда байқалады.

П.И. Пидкасистыйдің пайымдауынша, білім беру жүйесінде тұлғаны дамыту өзара байланысқан биологиялық, психологиялық, әлеуметтік бағыттар арқылы жүзеге асырылады және тұлғаны дамытатын ортаны құрайтын әрбір құрамдас бөліктерді шарт деп атайды. Сондай-ақ шарттар жиынтығын іріктей отырып, аса қажетті және жеткілікті шарттар деп жіктейді. Аса қажетті шарттар қатарына студент дамуына қажетті ішкі объективті заңдылықтар енеді. Осы заңдылықтар арқылы дамудың тиімділігін көруге болады; жеткілікті шарттар қатарына дамуға қарама-қарсы тұратын себептер жатады [9]. Ал аса қажетті және жеткілікті шарттар толық болмаған жағдайда даму үрдісінде ауытқулар болып, тіпті даму үрдісі тоқтатылуы мүмкін.

А.В. Морозов, Д.В. Чернилевский болашақ мұғалімді кәсіби іс-әрекетке дайындауда тұлғаны педагогикалық іс-әрекеттің субъектісі ретінде дайындау маңыздылығы жайлы А.М. Лузинаның пікірін құптай келе, педагогикалық іс-әрекеттің субъектісі тұлғаның пісіп жетілуі тек нақты шарттардың негізінде болатынын атайды. Олар, *сыртқы шарттар*: дамудың әлеуметтік жағдайы, ғылымның заманауи даму деңгейі, көпшілік білім беру тәжірибесінің жағдайы, оқу бағдарламалары мен оқулықтарда көрсетілген әдіснамалық нұсқалар, мұғалімнің, педагогикалық ұжымның позициясы мен зияткерлік әлеуеті және шығармашылығы; *ішкі субъективті шарттар*: ЖОО-нда бастауын алатын кәсіби еңбекке, зияткерлік шығармашылыққа деген дайындық [10].

Қазіргі гуманистік парадигмада, білім беру тәрбиенің мәні ретінде таңдалған, идеалға сай тұлға қалыптастыру мақсатында жүргізілмейді, керісінше, дәстүрлі авторитарлы педагогика жүйесімен жүреді.

Тұлғаның зияткерлік әлеуетін сәтті, нәтижелі жетілдіру үшін қажетті шарттар түрлі астарларда (тетіктер мен қағидалар, дидактикалық құралдар, әдістер, т.б.) В.И. Андреев, М.Я. Виленский, Дж. Дьюи, З.И. Калмыкова, В.А. Кан-Калик, M.A.Wollach, т.б. қарастырылды [11-16].

Ғалымдардың пікіріне сүйене отырып, біз болашақ мұғалімдердің зияткерлік әлеуетін тиімді дамытуға ықпал ететін шарттарды анықтап, оларды жіктедік.

Ең алдымен, болашақ мұғалімдердің зияткерлік әлеуетін дамыту шарттары екі түрлі шарттың өзара байланысуы арқылы қалыптасады. Олар: әлеуметтік орта және педагогикалық-психологиялық шарттар, олардың ортақ мақсаты – зияткерлік әлеуетті дамыту (сурет 1).

Сурет 1 - Болашақ мұғалімдердің зияткерлік әлеуетін дамыту шарттары

В.И. Андреевтің пікірінше, зияткерлік өзіндік даму қызметі және оның орындалу ағымы жетістікке жету деңгейлері сынды әлеуметтік, сонымен қатар биологиялық, табиғи факторлармен негізделген. «Зияткерлік қабілеттерді дамытуда табиғи және әлеуметтік байланысы көп зерттелді, бірақ олардың нәтижелері мен пайдалы ықпалы, кері әсері туралы нақты мәліметтер жоқ. Әйтеуір әрбір адамның бойында табиғи күш-қуат бола бермейтіні айқын. Бірақ адам бойында табиғи дарындылықпен берілген кішкентай қабілетті ашу үшін қолайлы әлеуметтік шарттар қажет» [11, 201б.]. Ол өз зерттеуінде мынаны ашып көрсетеді: педагогикалық факторлар мен шарттар әлеуметтік ортаның құрамдас бөлігі, бірақ әлеуметтік шарттар қатарында көп жағдайда педагогикалық факторлар мен шарттарды көрсетіп жатады. Осы тұрғыдан алатын болсақ, педагогика тұлға қалыптастыруға мақсатты түрде бағыттайтын шарттарды зерттейтінін айқындап алуымыз қажет.

Сонымен қатар, В.И. Андреев педагогикалық астарларға баса назар аудару қажеттілігін былайша түсіндіреді: педагогика саласында ғана тұлғаны қалыптастыруға ықпал ететін мақсатты бағыттаған әрекеттер түбегейлі жүзеге асырыла алады. Сондай-ақ педагогика саласында осы үрдісті нәтижелі орындауда кездесетін стихиялық әсерлерді оңтайлы шешу жолдары ескерілген [11, 215б.]. Яғни студенттің зияткерлік әлеуетін дамытуға мүмкіндік жасайтын ішкі және сыртқы жағдайлардың аса қажетті әрі жеткілікті шарттарын айқындау барысында сыртқы жағдайларға тән педагогикалық шарттардың да орны ерекше екені байқалады, сонымен қатар студенттің зияткерлік қабілетін дамытуды іштей жетілдіру сияқты зияткерлік даму тетіктерінің іс-әрекеті маңызды екені ескеріледі.

Б.Г. Ананьевтің пайымдауынша, «адамзаттың дамуы көптеген факторлардың өзара байланысына тікелей қатысты болады:

- тұқымқуалаушылық;
- орта (әлеуметтік, биогендік, абиогендік);

Тәрбие (тұлғаны қалыптастырудағы қоғамның ықпалы); адамның жеке тәжірибелік қызметі. Сөйтіп, осы факторлар жеке-жеке емес, біріккен түрде дамудың күрделі құрылымы ретінде іске асады» [17, 114-116 б.].

Сонымен, мақсатқа жетудегі педагогикалық-психологиялық шарттар жиынтығы бірнеше жолмен: біріншіден, білім берудің базалық амалдарын таңдау негізі ретінде тұлға бойында дамытатын, қалыптастыратын сапаның мән-мазмұнымен; екіншіден, ортаның ерекшелігімен, ұйымдастыру шарттарымен және білім беру мекемесінің (ЖОО) субъекттерімен анықталады.

1 «Интеллектуалды әлеуеттен - интеллектуалды ұлтқа» ұжымдық. - Алматы, 2012. - 216 б.

2 Ожегов С.И. Словарь русского языка: ок. 53000 слов / под общ. ред. проф. Л.И. Скворцова. 24-е изд., испр. – М.: ООО «Издательство Оникс»: ООО «Издательство Мир и образование», 2007. – 640 с.

3 Философский энциклопедический словарь / гл. редакция: Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов. - М.: Сов. энциклопедия, 1983. - 840 с.Немов Р.С. Психология: словарь-справочник: в 2 ч. - М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. - Ч. 2. - 352 с.

4 Полонский В.М. Словарь по образованию и педагогике. – М.: Высш. шк., 2004. – 512 с.

5 Педагогика / под ред. Ю.К. Бабанского. – М.: Педагогика, 1988. – 432 с.

6 Найн А.Я. О методологическом аппарате диссертационных исследований // Педагогика. - 1995. - № 5. – С. 44-49.

7 Личность и профессия: психологическая поддержка и сопровождение / под. ред. Л.М. Митиной. - М.: Академия, 2005. – 336 с.

8 Пидкасистый П.И., Горячев Б.В. Процесс обучения в условиях демократизации и гуманизации школы: учебное пособие. - М., 1991. – 352 с.

9 Морозов А.В., Чернилевский Д.В. Креативная педагогика и психология. - М.: Академический Проект, 2004. - 560 с.

10 Андреев В.И. Эвристика для творческого саморазвития. - Казань, 1994. – 246 с.

11 Виленский М.Я. Педагогические основы формирования опыта творческой деятельности будущего учителя: учебн. пос. - М.: Прометей, 1993. – 117 с.

11 Дьюи Дж. Психология и педагогика мышления. Как мы мыслим / пер. с англ.-М.: Лабиринт, 1999.- 192 с.

12 Калмыкова З.И. Продуктивное мышление как основа обучаемости. - М.: Педагогика, 1981. – 200 с.

14 Кан-Калик В.А. Педагогическая деятельность как творческий процесс. - Грозный, 1976. – 286 с.

15 WollachM.A., Kogan N. A new look of the creativity - intelligence distinction // J. of Personalit. - 1965. - №33 (3). – P. 348-369.

16 Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды: в 2 т. - М.: Педагогика, 1980. - Т. 1.- 230 с; Т. 2. - 287 с.

Резюме

Условия развития интеллектуального потенциала у будущих педагогов

Кенжебаева Т.Б. – Павлодарский государственный педагогический институт, доктор PhD, доцент, tattygyl1977@mail.ru

В данной статье рассматривается значение развития интеллектуального потенциала специалистов разных отраслей, в частности особое внимание уделяется их подготовке в высших учебных заведениях. А также указаны психолого-педагогические условия развития интеллектуального потенциала у будущих педагогов. В статье дается анализ понятию «условие» с точки зрения философии, педагогики и психологии.

Таким образом, совокупность психолого-педагогических условий определяется содержанием развивающего качества личности, особенностью среды и субъектами образовательных учреждений, в частности Вуза.

Ключевые слова: интеллектуальный потенциал, развитие, условия, будущий учитель, профессиональная деятельность.

Summary

Conditions of development of intellectual potential of future teachers

KenzhebayevaT.B. – Pavlodar State Pedagogical Institute, doctorPh.D, associate professor, tattygyl1977@mail.ru

This article discusses the importance of the development of intellectual potential of specialists in different fields , in particular, special attention is paid to their training in higher educational institutions . And also given psycho - pedagogical conditions of development of intellectual potential of future teachers . The article analyzes the concept of "condition" from the point of view of philosophy, pedagogy and psychology .

Thus, the set of psycho-pedagogical conditions determined by the content of developmental qualities of the person , especially among educational institutions and entities, in particular university.

Keywords: intellectual potential, development, conditions, future teacher, professional activity.

УДК 316.74

КРИТЕРИИ ДУХОВНОСТИ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТА: ОСНОВНЫЕ ПОДХОДЫ

Анарбек А. – к.п.н. кафедры педагогики и образовательного менеджмента факультета философии и политологии КазНУ им. аль-Фараби

Жунисова Б. Б. – магистрант 2 курса КазНУ им. Аль-Фараби

В статье рассматриваются основные подходы определяющие критерии духовности личности студента на основе теоретического исследования. Для выявления критерии духовности личности студента проанализированы различные толкования термина «духовность», а также предложены качества личности студента в соответствии с общечеловеческими ценностями.

Ключевые слова: духовность, критерий духовности, личность студента, общечеловеческие ценности.

В современном обществе все больше наблюдается интерес к возрождению понятия «духовность». К началу XXI в. понятие «духовность» прочно обосновалось в различных социальных науках вопреки прогнозам и надеждам некоторых учёных, выдержав испытание временем [1].

Современный мир находится в поиске новых образовательных программ по общечеловеческим ценностям, в том числе и Казахстан идет в ногу с мировым сообществом поэтому и внедрена программа НДО «Самопознание», которая является отечественным брэндом в области производства

духовных ценностей. Духовность считается основным критерием, который определяет прогресс общества, всестороннее развитие личности, так как только тогда, когда развита духовность, в обществе царит общественно-политическая и экономическая стабильность [2]. А вот выявление критериев духовности личности во многом вызывали трудности, обусловленные тем, что в научной литературе нет единства в толковании понятий «духовность», «духовный». Главная причина существования проблемы заключается в недооценке ее философского осмысления и обоснования, а также в многообразии толкования термина «духовность». Так, ученый М.С. Каган определяет «духовность» как целостность психической деятельности человека, К.Вааген «единство всех нравственных сил человека», Ю.Г. Буртин, А.В. Петровский систему высших чувств личности, зарубежные ученые в лице Дж. Нэйсбит отмечает «духовность» - быстро распространяющийся «мегатренд», Г.Линч пишет, что духовность – сущность жизни, которая проявляется как любовь, внутренний мир, мудрость «внутреннего голоса», творчество, ощущение целостности, причастности всему миру. Поэтому выделять критерии духовности личности исходит прежде всего из понимания самой сущности духовности.

Самую полную разработку критериев развития духовности личности мы встретили в исследованиях Щеткина Ю. Ю. По его мнению выбор критериев зависит от конкретного содержания понятия «духовность», его смысла, а также системы ценностей, определяющих этот смысл. Опираясь, что смысл понятия «духовность» связан с духом всеобъемлющей любви и соответствующими личностными качествами, приобретающими значение духовных ценностей (милосердие, эмпатия, терпение и т.д.) он выделяет 12 критериев духовности личности. Мы же в свою очередь предлагаем связать и раскрыть эти критерии на основе программы духовно-нравственного образования «Самопознания». Итак, первый критерий разумное следование естеству – это в первую очередь принятие себя, так же это означает жить в согласии, в гармонии с естественными законами, не нарушать эти законы, соглашаясь полностью с ними и оставаясь при этом счастливым. Изучая тщательно Программу НДО «Самопознание», хотим отметить, что принятие действительности и понимание всего сущего есть раскрытие общечеловеческой ценности Истина. Более того, выявление общечеловеческой ценности Истина личности проявляется в таких качествах как честность, всегда говорить правду, ответственность.

Второй критерий –стремление к познанию истины, точным знаниям –это значит говорить правду, видеть хорошее в других, ответственность, стремление к знаниям, умение искать истину в самих себе, умение отличать вечное от временного, уважение ко всем, вера в себя, единство мысли, слов и дела и правдивость иначе говоря это качества отражающие ценность Истина.

Критерий третий, который подразумевает собой непрерывное самосовершенствование и самообразование, согласно программе НДО «Самопознания», нам известно, что идея непрерывного духовно-нравственного самосовершенствования входит в содержательную ткань современных психолого-педагогических исследований вопросов саморазвития, самопознания и самовоспитания личности.

Так, в концепции К. Роджерса о взаимодействии Я-реального, Я- идеального- духовного окружения четко просматривается духовно-нравственная проблематика. Несоответствие, возникающее между Я-реальным и Я-идеальным, объясняется тем, что личность не встал на путь познания самого себя. Способность к саморазвитию, самопознанию и самообразованию и его осуществление в течение всей жизни – важная отличительная особенность человека духовного. Более того ученые Р.А. Мукажанова, Омарова Г.А. подчеркивают, что самопознание должно основываться на общечеловеческих ценностях, которые заложены в нас с рождения [6].

По Щеткину Ю.Ю., четвертый критерий особая ответственность (за себя, других, природу и др.). Юсуф Баласагуни в своей поэме «Кутадгу Билиг» рассуждал о духовно-нравственной природе человека: «Создатель наш дал человеку слово, Чтоб он вершиной стал всего земного. И разум дал, чтоб постигать нам знанья, чтобы благие совершать деянья. Бог дал нам совесть, дал нам стыд чтобы дурные сдерживать желанья, узда необходима в виде знанья. Ум – та веревка, что в тяжелый час над пропастью удерживает нас» [7]. Иными словами духовно-нравственные знания успокаивают ум, помогают сдерживать чувства и направляют на благие дела, что является основой ответственности за свои мысли, слова и дела чему и учит нас курс «Самопознания».

Пятый критерий непрерывная просветительская деятельность, направленная на формирование духовности в других. Он отражает требования к личности учителя самопознания, который также отражен в Программе духовно-нравственного образования «Самопознание», где говорится о создании атмосферы любви на уроках самопознания и о личном примере учителя самопознания. А также

мы должны помнить, что бы учитель ни делал, он постоянно должен помнить о важности своего личного примера. Так например, если он говорит о внимательности на уроках детям, но слушая их ответы учитель даже и не вникает в то, что говорит ученик это во-первых отражается на оценивании учащегося, но самое неприятное это то, что дети сохранят это в душе, затем это отразиться и в их поведении.

Следующий критерий –поиск смысла жизни не только своей, но и вообще человеческой, является признаком духовности. Он определяет духовную личность также как и ее стремление найти ответы на такие вопросы, как «Кто Я?». Согласно Программе НДО «Самопознание» смысл жизни заключается в стремлении жить по совести, развивать интуитивное мышление, учить быть, а не казаться. Одним из способов развития уровня духовности является постоянное чтение духовной литературы через которых мы осознаем важную роль мирового национального духовного наследия.

Следование духу всеобъемлющей любви, служение другим. Любовь это самая мощная энергия, способная творить чудеса. Её нужно искать внутри себя, проявлять, дарить её бескорыстно и радостно. Так, в произведениях М. Жумабаева мы можем найти: "Для того чтобы быть настоящим Человеком, недостаточно любить лишь себя, своих близких. Обязательным условием является любовь к человечеству" [8].

В самопознании говорится о существовании трех видов любви: эгоистическая любовь, взаимная любовь, чистая, бескорыстная Любовь. Многочисленные исследования ученых подтверждают чудодейственное влияние энергии Любви на все сферы человеческой жизни. В программе НДО «Самопознание» говорится о примении на практике идеи Любви, то есть делиться любовью с все большим и большим количеством людей, только так осознаётся опыт единства между людьми. Поэтому любовь и служение – это два очень близких понятия. Для того чтобы развить в себе эти два качества, любовь и служение, нужно иметь тройственную чистоту: чистоту мысли, слова и дела.

Еще одним критерием, названным Щеткиным Ю.Ю. является понимание своей связи со всем сущим (человечеством, Землей, Вселенной, с другими внеземными цивилизациями и существами). В науке (философии, педагогике, социальной педагогике, социологии и т.д.) существует подход, который называется гуманистическим, есть гуманная педагогика, гуманистическая психология, где в центре гуманизма стоит человек [3]. И в отношении к человечеству гуманистические и духовные позиции сходятся в том, что человечество является величайшей ценностью, а каждый человек, независимо от его расовой, национальной, классовой, религиозной и какой либо другой принадлежности рассматривается как уникальное самобытное и неповторимое существо, равноценное всему человечеству.

Следующий критерий по Щеткину Ю.Ю. называется ненависть к злу. В программе НДО «Самопознания» говориться об общечеловеческой ценности Ненасилие. Практика ненасилия, которая подразумевает не причинение вреда ни себе, ни другим. Выделяют три аспекта Ненасилия: 1. Индивидуальный (ненасилие по отношению к себе); 2. Социальный (ненасилие по отношению к другим); 3. Экологический(по отношению к природе и окружающей среде) [6]. Практика Ненасилия: стараться не причинять никому вреда; понять, что все существа обладают чувствами и правом на жизнь: развивать чувство единства и всеобщего братства; заботиться об окружающей среде; не тратить попусту все виды энергий, установить потолок для желаний, учиться прощать, воздерживаться от непочтительной речи, от пагубной информации, избегать плохой компании.

Следующий критерий по Щеткину Ю.Ю. – совокупность особых личностных качеств. В своей работе он перечисляет их, мы же считаем, что все пункты изложенные нами ранее уже в той или иной мере отразили какими качествами должна обладать духовная личность. В рамках этого критерия мы хотим подчеркнуть, что выявление общечеловеческой ценности: Истина, Любовь, Правидное поведение, Внутренний покой , Ненасилие в человеке проявляются как качество личности. В табл.1 отражены в соответствии с общечеловеческими ценностями и качеств личности.

Табл. 1. Качества соответствующие общечеловеческим ценностям

Истина	**Начальное звено**: говорить правду, видеть хорошее в других, любознательность, ответственность, скромность, оптимизм
	Среднее звено: стремление к знаниям, единство мысли, слова и дела, скромность, правдивость, умение видеть хорошее во всем, отли-чать хорошие поступки от плохих, патриотизм.
	Старшее звено: умение искать истину в самих себе, умение отличать вечное от временного, реальное от нереального, самоанализ, умение говорить только то, что истинно и необходимо с любовью, ува-жение ко всем религиям и нациям, вера в себя, ответственность и т.д.
Любовь	**Начальное звено**: любовь ко всем, любовь в семье, любовь к природе и животным, не быть эгоистом, уметь делиться дружелюбие, умение и желание помочь другим людям и т.д.
	Среднее звено: умение прощать, искренность, доброта, умение заботиться о других, сострадание, понимание и т.д.
	Старшее звено: Симпатия и чуткость к окружающим, щедрость, умение пожертвовать своим эгоистическими интересами ради других, умение понимать и прощать, желание, гуманность.
Правидное поведение	**Начальное звено**: говорить правду, не красть, не нарушать обещания, не ссориться, здоровье и гигиена, уважение к родителям, учителям, старшим, послушание, храбрость и т.д
	Среднее звено: хорошие манеры, пунктуальность, не сплетничать, не говорить плохо о других, быть бережливым, понимать опасность вредных привычек, выполнение своего долга в семье, школе, умение работать в команде
	Старшее звено: Работать ответственно и дисциплинированно, с любовью и искренностью, правильно использовать свое время, установить потолок желаний (еда. деньги, энергия), бескорыстное служение обществу, социальная и гражданская ответственность, качества истинного лидера, справедливость
Покой	**Начальное звено**: Вежливость, не сердиться, практика сидения в тишине ума, сосредоточенность, терпение, дисциплина и т.д.
	Среднее звено: правильное ритмичное дыхание, уравновешен-ность, умение концентрироваться, умение контролировать гнев, жадность, леность, позитивное мышление, терпение и т.д.
	Старшее звено: простая жизнь, высокие мысли, самообладание, скромность и терпение, позитивное и различающее мышление, умение быть хозяином, а не рабом своих мыслей и эмоций, ограничение жела-ний, удовлетворенность настоящим моментом, внутренняя радость, уверенность в себе и т.д.
Ненасилие	**Начальное звено**: помогай всегда, не вреди никогда, не обижать других, забота о животных, не играть с опасными предметами, работа в команде, единство и т.д.
	Среднее звено: понимать ценность другой культуры, дружелюбие, единство, память о культурном наследии, забота об общественной собственности, забота об окружающей среде и т.д.
	Старшее звено: уважение ко всем религиям и культурам, толе-рантность, умение видеть единство во всем, не причинять зла ни одно-му существу ни мыслью. ни словом, ни делом, социальная справед-ливость, права человека, быть хорошим гражданином и т.д.

В заключении Щеткин Ю. Ю. предлагает еще два критерия духовности личности. Чувство меры и непорочность. Так, необходимость чувства меры для духовной личности подчеркнуто нами ранее,

проецируя практику ненасилия мы говорим об установлении «Потолка желании». Далее непорочность, которая понимается полное отсутствие пороков. Духовная личность может иметь недостатки, но пороков для своего уровня развития – ни одного. Так, Маслоу А. в своих трудах писал, что личность должна пройти трансценденцию и встав на путь духовного совершенствования он с него никогда не сойдет. Вовсе не следует думать, что духовный человек не ошибается. В разных ситуациях те или иные качества его личности иногда дают сбой. Не все они созревают одновременно. Но духовная личность осознает, что без них невозможно сохранять духовность. Поэтому, падая, она поднимается вновь и вновь, борясь в самовоспитании за формирование каждого качества.

Конечно, нами отражены критерии духовности личности в целом, но хотим подчеркнуть, что студенческий возраст предполагает наличие мировоззренческой позиции. Духовно-нравственное совершенствование личности это внутреннее событие, происходящее глубоко в душе, и когда студент окажется перед нравственным выбором, то именно эти критерии помогут ему трансформировать свою личность.

1 Игибаева А.К. Проблемы периодизации, этапы становления и развития образовательной системы Казахстана: Вклад молодых исследователей в индустриально- инновационное развитие Казахстана. –2009.

2 Душаев А.Ж. Духовность и общество А. Ж. Душаев молодой ученый. -2014. №11. –с. 439-440.

3 Щеткин Ю.Ю., ЩеткинаО.В. Проблема духовности и пути ее решения. Вестник Таганрогского государственного педагогического института. Гуманитарные науки. Специальный выпуск № 1. Таганрог, 2012.

4 Щеткин Ю.Ю. К вопросу о понимании духовности личности на основе библейских текстов. Альманах современной науки и образования. Философские науки. № 2. Тамбов, 2013.

5 Маралов В. Г. Основы самопознания и саморазвития. – М., 2002.

6 Мукажанова Р.А., Омарова Г.А. Программа нравственно-духовного образования «Самопознание», третий(базовый уровень). –Алматы, ННПООЦЦ «Бобек», 2014

7 Юсуф Баласагунский. Благодатное знание / Пер. Иванова. — М.: Наука, 1983.

8 Жумабаев М. Стихи. Буклет.- Алматы: Жазушы, 1993.

Түйіндеме

Студент тұлғасы руханилығының критерийлері: негізгі тұғырлары

Анарбек Н. – ҚазҰУ п.ғ.к.,профессор, nazanar@gmail.com

Жүнісова Б. – ҚазҰУ 2 курс магистранты, junisova77-77@mail.ru

Мақалада студент тұлғасының рухани өлшемін анықтайтын теориялық талдау негізгізінде басты тәсілдері қарастырылады. Студент тұлғасының рухани көрсеткішін анықтау үшін «руханият» терминінің анықтамалыры жан-жақты талдана отырып жалпы адамзаттық құндылықтарына сәйкес студенттің тұлға сапасы ұсынылады.

Түйін сөздер: руханилық, рухани өлшемі, студент тұлғасы, жалпы адамзаттық құндылықтар.

Summary

Criteria of spirituality of the personality of a student: main approaches

Anarbek N. – candidate of pedagogical science, Al-Farabi Kazakh national university, nazanar@gmail.com

Zhunissova B. – 2st year master’s degree of the Al-Farabi Kazakh National University, junisova77-77@mail.ru

The article considers the main approaches defining criteria of spirituality based on the individual student theoretical study . To identify the criteria for spiritual person of the student to analyze different interpretations of the term "spirituality" , as well as the quality of the student's personality offered in accordance with universal values .

УДК:796.819.015.1.034.7

ГРЕК-РИМ СТИЛІНДЕГІ ЖОҒАРЫ БІЛІКТІ БАЛУАНДАРДЫҢ ФИЗИКАЛЫҚ ҚАСИЕТТЕРІН ДАМЫТУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

А.Айтпанбет – магистр**,** Қазақтың спорт және туризм академиясы, amanzhol.79@bk.ru

Мақалада грек-рим күресіндегі жоғары білікті балуандардың физикалық қасиеттерін дамыту жолдары, ерекшеліктері айқындалған. Осы мәселені шешу жолында білікті бапкерлерден кеңес алып, Қазақстанның күрес құрама командасымен тығыз жұмыс жүргізілген. Грек-рим күресінде күш қасиеті жетекші орын алатыны көрсетілген. Күш және күштік-жылдамдықты дамыту барысында спорт шеберіне үміткерліктен спорт шеберіне көтеріле алатыны айтылған. Алынған мағлұматтарды жоғарғы дәрежелі спортшылардың жаттығу үдерісін құруға және тексеруге, басқа да жекпе-жек спорт түрлеріне қолдануға болатындығы айтылған.

Түйін сөздер: жылдамдық пен күш-жігер, спорт шебері, спорт шеберіне үміткер

Қазіргі спортта жарыстарда нәтижелерін көтеру мәселесі жаттығу үдерісінің әдістері мен құралдарын оңтайландырумен тығыз байланысты. Балуандарды дайындауда олардың күші мен жылдамдық-күш қасиеттерін дамытуға бағытталған физикалық дайындық құралдарының құрамы мен арақатынасының мәні ерекше. Осы мәселені шешу арқасында, бапкерлердің айтуынша, оқыту-жаттықтыру үдерісінің мүмкіндіктерін едәуір молайтуға және осы спорт түрінің теориясы мен тәжірибесін жаңа сапа деңгейіне көтеруге болады. Зерттеулер мен жарияланымдарды талдау спорттың қазіргі даму кезеңінде грек-рим күресі саласында аталған мәселе бойынша еңбектер жоқтың қасы екендігін көрсетті. [1, 2, 3, 4].

Зерттеу мақсаты - грек-рим күресіне маманданған жоғары білікті спортшылардың күш-жігерін және жылдамдығын дамыту деңгейін анықтау.

Зерттеу әдістемесі мен ұйымдыстырылуы. Зерттеу барысында ғылыми-зерттеу әдебиетін теориялық тұрғыдан талдау, педагогикалық тестілеу және математикалық статистика әдістері қолданылды.

Зерттеу Алматы қаласы Достық спорт базасының грек-рим күесі спорт залында жүргізілді. Тестілеуге дайындығы жоғары деңгейде болатын жарыс мезоциклы кезеңіндегі жеке мүмкіндіктерін барынша жүзеге асырып жатқан грек-рим стиліндегі 16 балуан қатысты. Олардың құрамында: 8спорт шебері (СШ), жаттығудан 12-13 жыл спорт өтілі бар 18-21 жастағы спортшылар; 8 спорт шеберіне үміткер (СШҮ), жаттығудан 10-11 жыл спорт өтілі бар 17-19 жастағы спортшылар. Олардың барлығы Қазақстан ұлттық құрама және жастар құрама командасының мүшелері еді.

Жарыс мезоциклы кезеңінде спортшыларға күшін және күш-жылдамдығы деңгейін анықтайтын тесттерден өту ұсынылды. Барлық қолданылған тесттер ақпараттылық, сенімділік және баламалық талаптарына сай келеді. Спортшылардың күші келесі көрсеткіштер бойынша зерттелді: жетекші қолдың бар күші, қолдарын бүгіп асылу, төрттағандап қолды бүгіп-жазу, 30 секунд ішінде денені жатқан күйден отырған күйге келтіріп көтеру. Спортшылардың күш-жылдамдығы мынадай бақылау жаттығуларымен тестіленді: орнынан биіктікке, ұзындыққа секіру және 1 минутта секіртпемен секіру.

Тестілеу қорытындыларын өңдеу математикалық статистика әдісінің көмегімен жүргізілді: Excel компьютерлік бағдарламасында Стьюденттің t-критериі бойынша айырмашылықтар дұрыстығын анықтау.

Зерттеу нәтижелері. 1-кестеде грек-рим күресіне маманданған жоғары білікті спортшылардың күш-жігерін және жылдамдығын дамыту деңгейін зерттеу нәтижелері көрсетілген.

Зерттеу барысында бірқатар тестілер бойынша спорт шеберлерінде бұл көрсеткіштер біршама жоғары екенідігі анықталды. Мәселен, жетекші қолдың бүгілу күшінің статикалық мәнді айырмашылығы бар ($t = 2,623$; $P < 0,05$). Спорт шеберіне үміткерлерде - 51,1 кг,спорт шеберлерінде - 55,9 кг. Пайыздық қатынаста шеберлердің үміткерлерден 9% артықшылығы бар.

Жерге таянып қолды бүгудің қайталану саны спорт шеберіне үміткерлерде 81,9 реттен, спорт шеберлерінде 96,4 ретке дейін көбейеді. Спорт шеберлеріндегі қол бүгу санының спорт шеберіне үміткерлерден артықшылығы 17%-ды құрайды, $P < 0,05$ ($t = 2,710$). Айырмашылық дұрыстығы 1-кесте деңгейінде.

Грек-рим стиліндегі жоғары білікті балуандардың күші мен күш-жылдамдық көрсеткіштерін дамытудағы айырмашылықтар ($n_1 + n_2 – 2 = 14$)

Балуандардың күші мен күш-жылдамдық көрсеткіштері	СШҮ (*n* = 8)		СШ (*n* = 8)		t	P
	$\overline{X}$	*S*	$\overline{X}$	*S*		
Жетекші қолдың бар күші, кг	51,1	2,99	55,9	1,45	2,623	<0,05
Жерге таянып жатып, қолды бүгіп-жазу, рет	81,9	3,87	96,4	3,70	2,710	<0,05
Бүгілген қолда асылу, с	56,1	3,87	64,9	2,98	1,803	>0,05
30 секунд ішінде денені жатқан күйден отырған күйге келтіріп көтеру, рет	38,1	1,13	43,7	1,78	2,667	<0,05
Орнынан ұзындыққа секіру, см	250,9	4,03	257,9	2,98	1,397	>0,05
Орнынан биіктікке секіру, см	53,3	1,78	55,6	1,64	0,950	>0,05
Минутына секіртпемен секіру	181,0	3,22	183,7	0,50	0,831	>0,05

Келесі көрсеткіш–кермеге бүгілген қолымен асылу. Мұнда спорт шеберлерінің нәтижелері үміткерлерден 8,8 секундқа асып түседі, бұл пайыздық қатынаста 15% құрайды. Сөйтсе де спорт шеберіне үміткердің көрсеткіштері алуан түрлі болғандықтан, айырмашылық дұрыстығы қажетті мән деңгейіне жетпейді (t = 1,803; P > 0,05).

Балуандардың 30 секунд ішінде денені жатқан күйден отырған күйге келтіріп көтеру көрсеткіштерін салыстыра отырып, біз спорт шеберлерінің нәтижелері (43,7 рет), спорт шеберіне үміткерлерінен (38,1 рет) жоғарылау екенін көріп отырмыз. Нәтижелердің арасындағы айырмашылықтар анық (t = 2,667; P < 0,05).

Сөйтіп, грек-рим стиліндегі балуандардың күш қасиетттерін салыстыру нәтижесінде тесттердің көпшілігі (4-уінен 3-уі) біліктілігі жоғарылау спортшылардың артықшылығы шүбәсіз екендігін танытты.

Балуандарды жылдамдық-күш көрсеткіштері бойынша салыстыру бірде бір көрсеткіш бойынша (орнынан ұзындыққа секіру, орнынан биіктікке секіру, секіртпемен секіру) спорт шеберлерінің спорт шеберлеріне үміткерлерден айқын артықшылығы болмағандығын көрсетеді. Барлық жағдайда Стьюденттің t-критерийі қажетті мән деңгейіне жетпейді. Бұл 1-суретте жақсы көрсетілген.

1-сурет. Грек-рим стиліндегі жоғары білікті балуандардың күш және жылдамдық-күш қасиеттерін дамыту көрсеткіштері

Салыстырмалы талдау нәтижелерін жалпылай қорытындылай келе, грек-рим стиліндегі балуандардың физикалық құрылымында спорт шеберлігі өскен сайын күш-жігері артады, бұл күрестің осы түрінде қимыл әрекеттерінің ерекшеліктері мен сипаты өзгеше екенін танытады.

Қорытынды. Тәжірибе нәтижелерін талдау грек-рим стиліндегі күресте спортшылардың шеберлігін спорт шеберіне үміткерден спорт шеберіне дейін өсірудің басты шарты олардың күш-қуатын арттыру екенін дәлелдеді. Алынған мәліметтерді грек-рим күресіне немесе басқа да жекпе-жек түрлеріне маманданған жоғары білікті спортшыларды жаттықтыру үдерісін құру мен бақылауда пайдалануға болады.

1 Бойко В.Ф., Данько Г.В. Физическая подготовка борцов. – Киев: Олимпийская литература, 2004. – 224 с.

2 Даньюк Г.В. Индивидуализация тренировочного процесса борцов высокой квалификации. – Автореферат…. канд.пед. наук. – К., 1999. - 16с.

3 Игуменов В.М. Подливаев Б.А. Спортивная борьба: учебник для фак. отделений физвоспитания. – М.: Просвещение, 1993. – 240с.

4 Конженевский А.Н., Дахновский В.С., Подливаев Б.А. Диагностика тренированности борцов //Теория и практика физической культуры. – 2004. - №2. – С. 28-32

Резюме

Особенности развития физических качеств у борцов греко-римского стиля высокой квалификации

А.Айтпанбет – магистр, Казахская академия спорта и туризма, amanzhol.79@bk.ru

В данной статье рассматриваются уровни развития силовых и скоростно-силовых качеств спортсменов высокой квалификации, специализирующихся в греко-римской борьбе.

В результате исследования был выявлен уровень развития силовых и скоростно-силовых качеств спортсменов высокой квалификации, специализирующихся в греко-римской борьбе. Анализ экспериментальных данных свидетельствует о том, что ведущими в греко-римской борьбе являются силовые качества, которые обуславливают повышение роста спортивного мастерства от КМС до МС. Полученные данные могут использоваться при построении и контроле тренировочного процесса спортсменов с высокой квалификацией, которые специализируются по греко-римской борьбе и другим видом единоборств.

Ключевые слова: скоростно-силовые качества, мастер спорт, кандидатов в мастера спорта.

Summary

The developing features of physical qualities of greco-roman style wrestlers of high qualification

Aytpanbet A. – master, Kazakh academy of sport and tourism, *amanzhol.79@bk.ru*

In this article levels of development of power and high-speed and power qualities of the athletes of high qualification specializing in Greco-Roman wrestling are considered.

As a result of research the level of development of power and high-speed and power qualities of the athletes of high qualification specializing in Greco-Roman wrestling was revealed. The analysis of experimental data testifies that leaders in Greco-Roman wrestling are power qualities which cause increase of growth of sports skill from KMS to MS. The obtained data can be used at construction and control of training process of athletes with high qualification who specialize on Greco-Roman wrestling and other type of single combats.

Key words: speed-power qualities, master of sports, candidates for master of sports.

УДК: 378.091.12:81

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА БОЛАШАҚ КӘСІБИ МАМАННЫҢ АҚПАРТТЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МАҢЫЗЫ

А.Ж. Кушербаева – Алматы Технологиялық Университетінің оқытушысы, anar_zhumabek@mail.ru

Мақалада жоғары оқу орнында болашақ маманның ақпараттық құзыреттілігін қалыптастыру мәселелері қарастырылады. Мақалада «ақпараттық қоғам», «ақпарат» «ақпараттық құзыреттілік» түсініктеріне философиялық, педагогикалық тұрғыдан анықтама берілді. Қазіргі таңда білім беруді дамыту ақпараттық технологияларды меңгерумен, ақпараттың барлық түрімен жұмыс істей алуымен тығыз байланысты. Бұл тұрғыда студенттердің ақпараттық-технологиялық құзыреттілігін қалыптастыру қажеттілігі алдыңғы кезекте оқу үдерісін ақпараттандыру және оқу іс-әрекетінің барлық түрінде ақпараттық технологияларды пайдалану үдерістерін үлгілеумен байланыстыруға болады. Қазіргі жағдайда ақпарат кеңістігінің ұлғаюы қол жетімді Интернет, электронды кітапхана, қашықтықтан білім беру, жеке компьютерді қолдану деңгейін көтеру сияқты ерекшеліктерге ие болып отыр. Осыған орай ақпараттық құзыретті қалыптастыру - саналы шешім қабылдауға, өз бетінше мақсат қоюға, оны негіздеуге, жоспарлауға, осы мақсаттарға жету үшін танымдық қызметтерді жүзеге асыруға, табуға, талдауға, іріктеу жасауға, қайта құруға, сақтауға, түсіндіруге және оларды жүзеге асыру үшін ақпараттарды қолдануға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: ақпарат, ақпараттық технологиялық құзыреттілік, ақпараттық технология, ақпараттық қоғам.

Адам мінез-құлқының ең көне уәждемесінің бірі – басқаларды түсінуге және маңындағылардың оны да түсінуіне деген талпынысы болып табылады. Адам қоғамының көпғасырлық тарихын ақпаратты жинау әдістері және формаларын жетілдірудің ілгері үдерісі, өңдеу және жеткізу, сонымен қатар, басқалардың ойын түсіну және қабылдау мүмкіндіктері мен әдіс-амалдары сипаттайды. Жеке тұлға сияқты, қоғам да негізінен алынған ақпарат көлемінің ұлғайғанын ғана емес, оны өңдеу және жеткізу тиімділігінің жоғарылауына, ақпаратты күнделікті қолдану мүмкіндіктерінің кеңейуіне деген өмірлік қызығушылықтарын тудырады. Ақпаратты жариялау түрі, оны жинау және таратудың техникалық мүмкіндіктері әрдайым жетіліп отырады. XXI ғасырдың басында әлемде ақпартқа қол жетімді болатын жаһандық ақпараттық инфроқұрылым қамтамасыз етілді.

«Ақпараттық қоғам» түсінгі жақында пайда болды. Ғалымдармен және қоғаммен шынында бірыңғай жаһандық ақпаратты-телекоммуникациялық кеңістікті құру мүмкіндігі талқылануда және сәйкес технологиялар жасалып жатыр. Алайда бастысы соңғы он жыл ішіндегі Жердегі жетістіктер – білім қарқынының және оларды өңдеу құралдырының өсуі. Егер XX ғасырдың 70 – жылдары адамзат білімінің көлемі 10 жылда екі есе өссе, 80 – жылдары – 5 есе, 90 – жылдары іс жүзінде әр жыл сайын адамзат білімінің көлемі екі еселеніп отырды [1, 20 б.]. Бұл бағыт ақпараттық дүмпудің басталуының куәсі болып табылады, осы үдеріс зер салып зерттелінуді және студенттерді осындай шартта жұмысқа және өмірге дайындауды талап етеді.

Қазіргі педагогикалық білім беру тәжірибесі және әдебиеттерді талдай отырып, студенттердің оқу-танымдық іс-әрекетте ақпараттық-технологиялық құзыреттілігін қалыптастыру мәселесін зерттеумен әртүрлі ғылым саласының өкілдері: философтар, әлеуметтанушылар, психологтар, педагогтар, және т.б. айналысатындығын көрсетті.

Мұндағы баса назар аударатын мәселе – ақпарат ұғымы, оның түрлері мен қасиеттері, тірі және өлі жүйелердегі ақпараттық үдерістер, оларды жүзеге асыру мен сипаттау тәсілдері, ақпаратты

басқару, тұлға және қоғам үшін құндылық пен қауіпсіздік мәселелері. Философияда «ақпарат» ұғымына қатысты екі қарама-қарсы көзқарасты кездестіруге және оларды бірнеше бағытқа бөліп қарастыруға болады. Алғашқы бағытты қолдайтындар Т.Г.Лешкевич, Л.Б.Баженов, И.Б.Новик, Ә.Н.Нысанбаев ақпартты барлық материалдық нысандардың қасиеті ретінде, яғни материяның атрибуты ретінде көрсетеді. Екінші бағыттың өкілдері – В.В.Вержбицкий, Н.И.Жуков, Г.Ж.Нұрышева және т.б. – ақпартты өзіндік ұйымдастыратын жүйелердің қызметі ретінде көрсетеді [2].

Ақпарат – (латын тілінен аударғанда «infarmatio»: баяндау, түсіндіру деген мағынаны білдіреді) – адамдардың қарым-қатынас барысында берілетін мәліметтер мен білімдер, бірақ ең алдымен, объективті әлемдегі ерекше текті үдерістер. Атап айтсақ, ақпараттық үдерістердің болуымен байланысты объективті әлемнің негізгі қасиеттерінің бірі ретінде түсіндіріліп, оның белгілік мәнге ие болуы, жүйенің өмір сүруінің факторы болған кезде ақпарат өзекті бола бастайды. Ақпарат қоғамына байланысты әртүрлі салалардан келіп түсетін, әртүрлі мазмұндық мәні бар және берілу формалары әртүрлі адамның ақпаратпен жұмыс істеу әрекетіндегі біліктілігі ақпараттық құзыреттіліктің негізін құрайды.

Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейін білім беруді дамыту тұжырымдамасында ақпараттық құзыреттілік-ақпараттық технологияларды меңгеру, ақпараттың барлық түрлерімен жұмыс істей білуі болып табылады [3, 68 б.]. Студенттердің ақпараттық-технологиялық құзыреттілігін қалыптастыру қажеттілігі алдыңғы кезекте оқу үдерісін ақпараттандыру және оқу іс-әрекетінің барлық түрінде ақпараттық технологияларды пайдалану үдерістерін үлгілеу мәселесімен байланысты. Бұл тұрғыда, компьютер қоршаған әлемді танудың құралы болып табылады. Ақпараттық-технологиялық құзыреттілігін қалыптастырудың қажетті компоненттерінің бірі ретінде өзінің мәні бойынша шешілетін мәселелерді анықтайтын білім беру ортасы алынады.

Ақпараттық технологияларды пайдалану тиімділігі, білім беруді дербестендіру мүмкіндіктері оқытушының ақпараттық-технологиялық құзыреттілігінің деңгейіне, білім беру үдерісіндегі оқу пәндерінде ақпараттық технологияларды пайдалануға дайындық дәрежесіне тәуелді болады. Зерттеушілердің пікірінше, бұл құзыреттіліктердің ішіндегі маңызды компоненттерінің бірі ретінде ақпараттық кеңістікті ұйымдастыру, жеке тұлғаның ақпараттық дүниетанымын қалыптастыру және оның сыртқы ақпарттық кеңістікпен өзара әрекеттесу мәселелерімен байланысты болатын ақпараттық құраушы алынады. Кеңістік ұйымдасқан орта ретінде және ақпарат осы ортаның күйі ретінде кез келген ғылым саласының зерттеу пәні болып табылады.

Енді біз, «ақпараттық құзыреттілік дегеніміз не?» деген сауалға жан-жақты тоқталайық. Жалпы «құзыреттілік» ұғымы латын тілінен «compententio» аударғанда «жасай алу, қабілетті, сәйкес келетін» деген мағынаны білдіреді. Сонымен қатар, бір нәрседен хабары бар, қандай да бір мәселені шешудің жолын білетін, беделді, толық құқықты, қолында билігі бар, қабілетті адам.

Қазақстан Республикасының Мемлекеттік жалпыға міндетті орта білім беру стандартында «**құзырет** – қойылған мақсаттарға жету үшін ішкі және сыртқы ресурстарды тиімді іске асыруға дайындық; жеке және қоғамдық қажеттіліктерді қанағаттандыру мақсатында табысты іс-әрекетке дайындық, білім беру жүйесінде әлеуметтік тапсырысты құрайды», - деп көрсетілген. «**Құзыреттілік** – оқушылардың іс-әрекеттің әмбебап тәсілдерін меңгеруінен көрінетін білім нәтижесі», - делінген. Сонымен бірге, оқу қызметі үш құрамдас бөліктердің тұтастығын береді: ақпарттық, проблеманың шешімін табу құзыреттілігі (өзіндік менеджмент) және коммуникативтік құзыреттіліктер [4].

Ақпараттық құзыреттілік: саналы шешім қабылдауға, өз бетінше мақсат қоюға, оны негіздеуге, жоспарлауға, осы мақсаттарға жету үшін танымдық қызметтерді жүзеге асыруға, табуға, талдауға, іріктеу жасауға, қайта құруға, сақтауға, түсіндіруге және оларды ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың көмегімен шешуге; логикалық операцияларды (талдау, жинақтау, қорыту, құрылымдау, тікелей және жанама дәлелдеме, ұқсастығы бойынша дәлелдеме, модельдеу, ойлау эксперименті, материалдарды жүйелеу) қолдана отырып, ақпарттарды өңдеуге; өз қызметін жоспарлау және жүзеге асыру үшін ақпараттарды қолдануға мүмкіндік береді.

Проблеманың шешімін табу құзыреттілігі (өзіндік менеджмент): әр түрлі жағдайдағы проблемаларды анықтауға, жауапты шешім қабылдауға, өз шешімінің нәтижесін бағалауға; өз қызметіне мақсат қоюға, оны іске асыру үшін қажетті жағдайларды анықтауға, ондағы жетісітіктерге жету процестерін жоспарлауға және ұйымдастыруға (яғни, барабар міндеттерге технологиялар әзірлеу); өзіндік бағалау мен қорытынды жасауға, өзінің әрекеті мен оның нәтижелерін бағалауды жүзеге асыруға; өзі үшін барабар жағдайлар, іс-әрекет пен мінез-құлық нормаларын таңдауға; барабар қойылған міндеттерге технологиялар таңдауға, технологияларды нақты қадағалауға мүмкіндік туғызады.

Коммуникативтік құзыреттілік: нақты өмірлік жағдайларда өзінің міндеттерін шешу үшін қазақ және басқа тілдерде ауызша және жазбаша коммуникациялардың түрлі құралдарын қолдануға; стиль мен жанрды қатысымдық міндеттердің барабар шешімдерін таңдауға және қолдануға; әдеп нормасына сәйкес өзіндік пікірін білдіруге; өнімді өзара іс-қимылды, оның ішінде басқа да көзқарас пен бағыттарды ұстанатын басқа ұлт өкілдерімен қарым-қатынас диалогына түсе отырып, жанжалдық ахуалды шешуді жүзеге асыруға; жалпы нәтижеге қол жеткізу үшін түрлі позициядағы адамдармен топта қарым-қатынас орнатуға мүмкіндік береді.

Құзыреттіліктер пәндік (пәнаралық және т.б.) және түйінді болып көрсетіледі. Еуропа Кеңесі түйінді құзыреттіліктердің бес тобын айқындаған, соларға ерекше мән беріледі.

1) Көпмәдениетті қоғамда өмір сүру қабілетіне қатысты құзыреттіліктер: расизм мен ксенофобиялар тууына, таралуына жол бермеу, білім беру жастарды өзгешелікті түсіну, бірін-бірі сыйлау, басқа мәдениет тілдері және діндегі адамдармен бірге өмір сүру қабілеті сияқты мәдениетаралық құзыреттермен қаруландыруы керек.

2) Саяси және әлеуметтік құзыреттіліктер: өзіне жауапкершілікті ала білу қабілеті, бірлесіп шешім қабылдауға қатысу, дау-жанжалды зорлық-зомбылықсыз жолмен реттеу, демократиялық институттардың қызмет етуіне қатысу және оны жақсарту.

3) Қоғамдық ақпартты пайдалану және мойындаумен байланысты құзыреттіліктер жаңа технологияны меңгеру, оны қолдануды түсіну, оның күшті және әлсіз жақтарын айқындау, БАҚ тарататын ақпараттар мен жарнамаларға сыни көзқарас.

4) Қарым-қатынастың ауызша және жазбаша формаларын меңгеруге қатысты құзыреттіліктер, соңғысының жұмыста және қоғамдық өмірдегі маңыздылығы соншалық, оны меңгермеген адамға қоғамнан аластау қаупі төнеді. Осы топқа бүгінгі күні маңызы артып отырған бірнеше тілді білу де жатады.

5) Өмір бойы оқуға қабілеттілік – үздіксіз даярлықтың және кәсіби даярлықтың, сонымен қатар жеке және қоғамдық өмірдің негізі ретінде [5, 53 б.].

Қазіргі жағдайда ақпараттық құзыреттілік ақпарат кеңістігінің ұлғаю жағдайына байланысты ерекше мағынаға ие болып отыр:

- қолжетімді Интернет, аудиовизуалдық бұқаралық ақпарат құралдары және мультимедиалық бағдарламалармен жұмыс жасау мүмкіндігі;
- кітапхананың (соның ішінде электронды) ақпаратқа қол жеткізуді қамтамасыз етуші құралы ретінде рөлінің нығаюы;
- қашықтықтан білім беру және оқытудың жаңа әдістемесін дамыту;
- ғылыми байланысты жаһандандыру, ғылыми және білім беретін электрондық жүйені дамыту;
- жеке компьютерді қолдану деңгейін көтеру.

Сонымен, **ақпараттық құзыреттілік -** бұл құзыреттілік білім алушылар іс-әрекетіндегі оқылатын пән және білім саласында, сонымен қатар, қоршаған ортада болатын ақпаратқа деген қатынас дағдысын қамтамасыз етеді. Ақпараттық технология көмегімен (аудио-видео жазылым, БАҚ, электрондық почта, Интернет) ақпаратты өз бетімен іздеу, талдау, іріктеу, қажет ақпаратты жинақтау, түрлендіру, сақтау және оны беру сияқты іскерліктер қалыптасады.

Қазіргі таңда ақпартты құзыреттілікті қалыптастыру маңызы әр жыл сайын артып барады. Осыған орай, ақпараттық құзыретті қалыптастыру:

- Сыни тұрғыдан ұсынылған ақпараттар негізінде саналы шешім қабылдауға;
- Ақпаратты өз бетімен табуға, талдауға, іріктеу жасауға, қайта құруға, сақтауға, түрлендіруге және тасымалдауға, соның ішінде қазіргі заманғы ақпараттық – коммуникациялық технологиялардың көмегімен аталған жұмыстарды жүзеге асыруға;
- Логикалық операцияларды (талдау, жинақтау, жалпылау, құрылымдау, тікелей және жанама дәлелдеу, аналогия бойынша дәлелдеу, моделдеу, ойша эксперименттеу, материалды жүйелеу) қолдана отырып, ақпаратты өңдеуге;
- Өзінің оқу қызметін жоспарлау және жүзеге асыру үшін ақпараттарды қолдануға мүмкіндік береді [6, 18 б.].

Біздің пайымдауымызша, **ақпараттық құзыреттілік** – ізденпаздықпен, жауапкершілікпен әрекет етуге адамның еңбегінің нәтижесінде байқалатын (көрініс табатын), белгілі бір еңбек функциясын қабілеттілікпен және біліктілікпен АКТ-ны меңгеруіне мүмкіндік беретін (жасайтын) психологиялық жағдай.

Ақпараттық құзыреттілік: сыни тұрғыдан талданған ақпараттар негізінде саналы шешім қабылдау; мұғалімдердің кәсіби қызметінде кез келген проблема мен міндеттерді өз бетінше шешу, мақсат қою, оны негіздеу, жоспарлау және осы мақсаттарға жету үшін танымдық қызметтерді жүзеге асыру, табу, талдау, іріктеу жасау, қайта құру, сақтау, түсіндіру, ақпараттарды тасымалдау,оның ішінде қазіргі заманғы АКТ-ның көмегімен жүзеге асыру; логикалық операцияларды (талдау, жинақтау, қорыту, құрылымдау, тікелей және жанама дәлелдеме, ұқсастығы бойынша дәлелдеме, моделдеу, ойлау эксперименті, материалдарды жүйелеу) қолдана отырып, ақпараттарды өңдеу; қызметін жоспарлау және жүзеге асыру үшін ақпараттарды пайдалану мүмкіндігі деген қорытынды болжам жасай аламыз.

Қазіргі таңдағы ақпараттық қоғам жағдайында **болашақ кәсіби мамандардың ақпараттық құзыреттілігін дамыту көрсеткіштерін төмендегідей анықтауға болады:**

- Білім беру жүйесінің әлемдік ақпараттық кеңістікке саналы түрде енуін қамтамасыз ету;
- ақпараттардың шексіз көлемі мен оны аналитикалық түрде өңдеуді қамтамасыз етуге даярлау;
- интерактивтік телекоммуникациялық технологияларды (Интернет, қашықтықтан оқыту, интерактивтік тақта және т.б.) қолдануға даярлау;
- ақпараттық-білімдік ортаны модельдеу мен жобалау қабілетін дамыту және осы дағдыны өзіндік кәсіби қызметтеріне пайдалануға дайындау;
- ақпараттық ортада жеке тұлғаның шығармашылық сапасы және өзіндік ақпараттық ортаны құру дағдыларын, коммуникативтік мәдениетті және өзара байланыс қызметтерін, ақпаратты алу, таңдау, сақтау, қабылдау, түрлендіру, жіберу және бір-бірімен сабақтастыру мәдениеттерін дамыту.

Қазіргі жағдайда білім алушылардың ақпараттық құзыреттілігі кәсіби мамандықтың құрамды бөліктері болып табылады. Сондықтан бұл мәселе болашақ ақпартты құзырлы маман даярлаудың көкейкесті мәселелерінің бірі ретінде айқындалады.

1 отв. Ред. Кашлев Ю.Б.//Информация. Дипломатия. Психология. – М.: Известия, 2002.- 616 с.

2 Измуханбетова С.С.//Оқушылардың зерттеушілік әрекеттері арқылы коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастырудың педагогикалық шарттары: пед. ғыл. канд. …. дис. авто-ты:. 13.00.01. – Атырау, 2010.

3 Қазақстан Республикасында білім беру жүйесінің 2015 жылға дейінгі даму тұжырымдамасы // Егемен Қазақстан. – Астана, 2003.

4 Чошанов М.А.//Гибкая технология проблемно-модульного обучения. – М.: Народное образование, 1996. – 160 с.

5 Зимняя И.А. //Компетентностный подход в образовании. Проблемы качества образовании. – М.: Уфа Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – С. 34-38.

6 Хасенова А., Сағымбекова Г. «Ақпарттық құзыреттілікті қалыптастыру бағыттары» // Білім көкжиегі, № 1. – 2011. – 18 б.

Резюме

Значение формирования информационной компетентности будущего специалиста в высших учебных заведениях

Кушербаева А.Ж. – преподаватель Алматинского технологического университета, anar_zhumabek@mail.ru

В настоящей статье рассматриваются вопросы формирования информационной компетентности будущего специалиста в высшем учебном заведении. В статье раскрываются такие понятия, как «информационное общество», «информация», «информационная компетентность», которые имеют философский и педагогический смысл. В настоящее время развитие образования тесно связано с освоением и умением работать с любыми видами информационных технологий. В этом плане формирование у студентов информационно-технологической компетентности в первую очередь связано с необходимостью использования информационных технологий во всех процессах учебной деятельности. Увеличение информационного пространства в современных условиях дает возможность доступа к интернету, электронной библиотеке, дистанционному образованию и повышению уровня использования компьтерных программ. В связи с этим формирование информационной компетентности связано с такими навыками, как осознанное принятие решений, самостоятельная постановка целей, обоснование их, планирование и осуществление.

Ключевые слова: информация, информационно-технологическая компетентность, информационная технология, информационное общество.

Summary

The importance of formation of information competence of future specialists in higher education institutions

Kusherbayeva A.Zh. – Teacher of the Almaty Technological University, anar_zhumabek@mail.ru

This article deals with the formation of information competence of the future specialist in higher education. The article reveals concepts such as "information society", "information", "information competence", which have philosophical and pedagogical sense. At present, the development of education is closely linked to the development and the ability to work with all types of information technology. In this regard, the formation of students' information technology competence is primarily due to the need to use information technology in all processes of educational activity. The increase in information space in modern conditions makes it possible to access the Internet, e-library, distance education and awareness-use software programs. In this regard, the formation of information competence is related to skills such as informed decision-making, self-goal setting, study them, planning and implementation.

Keywords: information, information-technological competence, information technology, information society.

ӘОЖ: 377.5

БОЛАШАҚ МАМАНДАРҒА КӘСІБИ БІЛІМ БЕРУ АРҚЫЛЫ ТЕХНИКАЛЫҚ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН ДАМЫТУ

М.С. Кургамбеков – Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбеөңірлік мемлекеттік университеті
e-mail: mergen-66@mail.ru

Мақалада қазіргі кезеңде білім берудің ұлттық моделіне өту оқыту мен тәрбиелеудің соңғы әдіс-тәсілдері, инновациялық педагогикалық технологиялар, психологиялық-педагогикалық диагностиканы қабылдай алатын, педагогикалық жұмыста қалыптасқан бұрынғы ескі сүрлеуден тез арада арылуға қабілетті және нақты тәжірибелік іс-әрекет үстінде өзіндік даңғыл жол салуға икемді, шығармашыл педагог-зерттеуші, ойшыл мұғалім қандай болуы керек екені қарастырылған. Оқыту теориясының толық қанды меңгерілуінің бастапқы айғағы мұғалімнің өз жұмысына деген шығармашылық ыңғайының болуы, шығармашыл адам бола тұрмай шығармашылыққа үйрену қиын мәселе екені көрсетілген.

Тірек сөздер: Шығармашылық, техникалық, ғылым, тәрбие, тұлға, педагогика, психология.

Қазіргі таңда білім саласында жүргізіліп жатқан реформаның басты мақсаты – ой өрісі жаңашыл, шығармашылық деңгейде қызмет атқара алатын, дүние танымы жоғары, жан-жақты қалыптасқан жеке тұлға тәрбиелеу. Бұл мақсатқа жетудің жолдарын шешу – бүгінгі күннің ең басты талабы.

Еліміздің Президенті Н.Ә.Назарбаев «Білім беру жүйесінің басты міндеті – тұлғаның ұлттық және жалпы азаматтық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде қалыптасуы, дамуы және кәсіптік тұрғыда жетілуі үшін қажетті жағдайлар жасау деп» - деп айтып өтті. [1]. Бұл мақсатқа жету үшін өз жауапкершілігін сезіне алатын, өздігінен әрекет етуге және қабілетті қайшылықтарды ашуға мейлінше жетілген, оны түрлі өзгерістерге дамытуға қабілетті шығармашыл, барлық істі сауатты шеше алатын тұлғаны тәрбиелеу – мақсаттың бірі болып отыр.

Еліміздің болашағы көркейіп, өркениетті елдер қатарына қосылуы бүгінгі ұрпақ бейнесінен көрінеді. Қазіргі білім беру саласындағы басты міндет – әлеуметтік педагогикалық ұйымдастыру тұрғысынан білім мазмұнына жаңалық енгізудің тиімді жаңа әдістерін іздестіру мен оларды жүзеге асыратын әдістер даярлау. Ол қай уақытта да ең өзекті мәселелер қатарына жатқызылып келеді. Олай болатыны, қоғамның әлеуметтік-экономикалық міндеттеріне сай өскелең ұрпақты өмірге бейімдеудің жаңа талаптары туындап отыр. Сондай мәселелердің бірі бүгінгі қоғамдық сұраныстың өсуіне байланысты орта мектеп оқушыларының әлеуметтік құзырлыққа даярлығын жетілдіру, ал оны шешудің бір жолы оқу үрдісінде инновациялық педагогикалық технологияларды тиімді пайдалана білуде болып отыр.

Қазіргі кезеңде білім берудің ұлттық моделіне өту оқыту мен тәрбиелеудің соңғы әдіс-тәсілдерін, инновациялық педагогикалық технологияларды игерген, психологиялық-педагогикалық диагностиканы қабылдай алатын, педагогикалық жұмыста қалыптасқан бұрынғы ескі сүрлеуден тез арада арылуға қабілетті және нақты тәжірибелік іс-әрекет үстінде өзіндік даңғыл жол салуға икемді, шығармашыл педагог-зерттеуші, ойшыл мұғалім болуын қажет етеді.Оқыту теориясының толық қанды меңгерілуінің бастапқы айғағы мұғалімнің өз жұмысына деген шығармашылық ыңғайының болуы. Өзің шығармашыл адам бола тұрмай шығармашылыққа үйрете алмайсың. Ал өзіңді осы тұрғысында көрсету үшін сабақтарға аса тыңғылықты дайындалу керек.

Сонымен қатар зерттеуші Б.Н.Қадырова өз еңбегінде: «Оқушыны шығармашылыққа баулу, өз еңбегінің нәтижесін көруге, оны бағалауға бағыттау – өте күрделі үрдіс. Оқушының шығармашылық мүмкіндігі оный жеке тұлға ретінде қалыптасу үрдісінде пайда болады. Баланы жас кезінен оның шығармашылық қасиеттерін дамытуға, логикалық ойлау қабілетін жетілдіруге жағдай жасалуы тиіс. Сондықтан, оқыту әрекетінде мұғалім мен оқушының тығыз байланыста болуы, мұғалім бар күш-жігерін, педагогикалық шеберлігін оқушы бойындағы табиғи мүмкіндіктерді ашуға, үйлесімді дамытуға бағыттауы, шығармашылық жағдай жасауы, оқушының өз тарапынан белсенділік, дербестік көрсетуі, өзіне деген сенімділігі арқылы ғана шығармашылық әрекетті қалыптастыруға болады», - деген пікірлер айтады [2]. Сабаққа дайындалу барысында ондағы шығармашылық жұмысқа оқушыларды түгел немесе барынша көбірек тартатын өздік жұмыс формаларын, оны ұйымдастыру түрлерін қарастырып неғұрлым баланы көбірек ойландыруға тырысу керек.

Шығармашыл ұстаз В.Ф. Шаталов және басқа жаңашыл ұстаздар сияқты. Осындай ұстаздардың сабақта шығармашылығы әртүрлі жағынан байқалуы мүмкін: «ол бір проблемалық тапсырманы шешу жолын орынды ымдаумен иә тұспалдаумен немесе аяқ астынан ойына келген (ұстаздың өзіне де тосын) проблеманы қою, бірден, дайындықсыз демеу – ізденушілік (эвристикалық) әңгіме ме және тағы басқа да әйтеуір ұстаздың өзінің бір әдеттен тыс, өзіне ғана тән берілгендік, тілектестік қырынан көрінуі», - деп келтіреді [3].

Яғни сабаққа шығармашылықпен дайындалу – оқушыларға эмоциональдық әсер ету жолдарын, олардың сұраныстарын және оқу мотивтерін барлық сабақ бойына жобалап ойластыруды оны елестетіп шамалаумен байланысты.

Демек сабақты өткізу шығармашылықты талап етеді. Шығармашылықты бір әдеттен (дәстүрден) тыс жағдай деп алсақ, онда ол алдындағы еңбек не дене шынықтыру сабағынан бір жарыстан (концерттен) т.б. көңілі бөлініп, алаң болып келіп отырған оқушыларды осы сабаққа ден қойғызу үшін қажет. Ұстаз жетістігінің басты жағдайы, оның шығармашылығының алғы шарты ол- балалармен ынтымақтас болудағы ішкі сезімінің көрініс беруге дайындығы мен талпынысы. Ұстаз өзінің ішкі сезімін пәнге деген қатысымен, сүйікті ісімен шұғылданғандық қуанышымен, өз білімін басқаларға бере алу мүмкіндігінен рухтануымен (шабыттануымен), білімін әртүрлі, тіпті аяқ астынан болған жағдаятқа қолдана алу біліктілігі мен көрсетеді.

Шығармашылық проблемасына байланысты ғалымдар зерттеулерін теориялық талдауымызда:

- оқушы шығармашылығының дамуы проблемалық-ізденушілік әрекеттерге байланысты екендігі;
- ойлану бір қырынан қарағанда шығармашылық міндеттерді шешу үрдісі деп түсінуге болатынын;
- шығармашылық ойлаудың нәтижесін көтеру әртүрлі деңгейде ойлау қабілеті бар оқушылардың тапсырмаларды топпен шешу кезінде жүзеге асырылатынын;
- оқушылардың ойлау дербестігің қалыптастыру, дамытуда проблемалық тапсырмаларды құрастырудың маңыздылығын;
- берілген тапсырмаларды жаңа, шығармашылық жағдаятқа пайдалана алу қабілеттерін;
- бұрынғы білгенін жаңа білім игеру кезінде қолдана алу біліктілігін;
- оқушының оқу әрекеті кезінде қиялдай білуі, өзінің субъектілік рөлінің жоғары болуы сияқты маңызды мәселелермен қатар ұстаздың балаға деген көзқарасында, қарым-қатынасында ешбір үстемдік мақсатында емес өзімен тең дәрежеде байланыс құру, оның пікірімен санасу, қабілетін, түсінігін, оқушы бойындағы бар қасиеттерді, ішкі дүниесін түсіну негізінде әрекет етудің маңызды екендігін;
- оқушылардың шығармашылығын дамытуда ұстаздың өз ісіне ізденімпаздықпен, өзіне жоғары талап қоюы арқылы сабақты шығармашылықпен өткізу қажеттігін байқадық.
- оқу пәндерінің әрқайсысы оқушының шығармашылық белсенділігін арттыруға әсерін тигізуі тиіс.

Әдетте, оқушы белсенділігі оның шығармашылығының негізі және осы негіз оқу үрдісінің мақсаттарына жетудің бір шарты. Оның оқу-тәрбие үрдісінде орны ерекше болып табылады.

Тақырыптың негізгі көкейтестілігі, мектеп оқушыларының технологияға оқыту кезінде техникалық шығармашылықтың даму бағыттары;

- экономикалық –«өндірістікақуалдыңөсуі»
- әлеуметтік «шығармашылық-иманды құндылық жәнеқоғамның даму мақсаты».
- ғылымдық- «жеке тұлғаны анықтау құралы және кәсіптік адам факторын интенсивтендірудің қортындысының мәні болуында»

Жалпы білім беретін мектептердегі кәсіптік бағдар беру мен технологияға оқыту үрдісінде ерекше назар аудару қажет. Бұл жерде техникалық шығармашылықтың оқушылардың политехникалық білімінің толығуына тікелей ықпал ететінін атап өту қажет, өйткені техникалық шығармашылық оларды жаңа ғылыми-техникалық білім биіктеріне шақырып іздентеді және бұл ізденістерді тәжірибелік түрде жүзеге асыруға құлшындырады. Жалпы білім беретін мектеп оқушыларын технологияға даярлау теориясы мен тәжірибесінің мәселелерін оқушылардың техникалық шығармашылығын елімізідің ғалым ұстаздары К.Ә.Дүйсенбаев, Н. Адамқұлов, А.П.Сейтешов, М.Х.Қаламқалиевтердің еңбектерінде қарастырылады.

Оқытудың политехникалық және тәжірибелік бағыттарын нығайтып білім берудің түрлері мен әдіс-тәсілдерін құралдарын жетілдіру қажет. Бұл жұмыстар оқушылардың шығармашылық қабілеттерін қалыптастыру мен дамыту, сондай-ақ танымдық қызығушылығын, белсенділігін, қай іске болса да шығармашылық тұрғыдан қарауға талаптану сияқты тәрбиелік жақтарымен байланысты болуға тиіс. Қазіргі таңда оқушылардың шығармашылық қызметі мектеп балаларын технологияға даярлау жүйесінің құрамды бөлігіне айналды, ал техникалық шығармашылық оларды өнеркәсіп өндірісінің қазіргі жағдайына лайық, шығармашылық еңбек пен айналысатын жұмысшы қылуға тәрбиелеудің аса маңызды құралы.

Оқушылардың еңбек дайындығын интегралды үрдіс ретінде қарастыра отырып П.Р.Атутов, В.А.Поляков оны құрайтын негізгі белгілерді атап көрсетеді. Ғылым негіздерін меңгеру политехникалық білім, технологияға оқу мен еңбек тәрбиесі, кәсіптік бағдар, қоғамдық пайдалы және өнімді еңбекке, сондай-ақ техникалық шығармашылық пен ауыл шаруашылық іс-тәжірибеге қатысу [4]. Осыған байланысты мектепке мұғалімдерді еңбек іс-әрекет, оқу істеріне дайындау бағытында «Нені білу керек? және нені істей алуы тиіс» деген талаптар қойылады.Әрине, атқарылған істер аз емес. Дегенмен, әлі де болса бізді ойландыратын, толғандыратын істер жетерлік. Атап айтқанда, олар – білім сапасын арттыру, оқушылардың біліміне, ойлау қабілетіне сай деңгейлеп оқыту, ғылыми - ізденіс қабілеттерін қалыптастыру, т.с.с. Өйткені, XXI ғасыр – білімділер ғасыры. Ендеше бізге ой өрісі жоғары дамыған, зерделі, жан-жақты парасатты ұрпақ керек екенін бір сәтте естен шығармағанымыз жөн деп ойлаймын.

1 Еліміздің Президенті Н.Ә.Назарбаев Қазақстан жаңа жаһандық нақты ахуалда: Өсім, реформалар, даму. 30.11.2015 ж.

2 Қадырова Б.Н. Оқушылардың шығармашылық әрекетіне бағытталған өзіндік жұмысты ұйымдастырудың дидактикалық шарттары. - Пед.гыл. канд.дисс.... автореф -Атырау, 2000

3 Атутов П.Р., Поляков В.А. Исследование современных проблем трудовой подготовки подрастающего поколения. //Советская педагогика. 1983 г.№6 – Б 64-71.

4 Васильев Ю.К. Теория и практика подготовки будущих учителей к осуществлению политехнического образования. М. 1979- 42 ст.

5 Каламкалиев М.Х. Научно-теоретические и педагогические основы развития технического творчества в трудовом обучении учащихся. Алматы, 1996 г., 320 ст.

Резюме

Развитие техническо-творческих способностей будущих специалистов через профессиональное оброзавание

М.С. Кургамбеков – кандидат педагогических наук,Актюбинский региональный государственный университет имени К.Жубанова

В данной статье рассматривается творчество как процесс человеческой деятельности, в результате которого создаются качественно новые материальные и духовные ценности. В процессе творчества принимают участие все духовные силы человека, в том числе воображение, а также приобретаемое в обучении и в практике мастерство, необходимое для осуществления творческого замысла. В изучении творчества, творческого мышления еще остается на сегодняшний день много загадок, ждущих своего вдумчивого исследователя. А так же творчество изобретателя и рационализатора, научное и научно-техническое творчество, организаторские способности по внедрению достижений НТР особенно востребовано в наступивший сейчас период экономических кризисов и социальных потрясений. Но не менее важна в современной жизни и роль художественного творчества в качестве источника для духовного подъема, гармонизации и совершенствования личности и общества в целом.

Ключевые слова: Творчество, технический, наука, воспитание, личность, педагогика, психология.

Summary

Developing technical-creative flairs of future specialists through trade education

M.S. Kurgambekov - candidate of pedagogical sciencesAktobe Regional State University named after K.Zhubanov

This article discusses creativity as a process of human activity a result of which are created qualitatively new material and spiritual values.In the process of creativity take part all spiritual powers of man, including the imagination, as well as acquired in training and practice mastery needed for creative design.In the study of creativity, creative thinking still remains today a lot of mysteries waiting for their thoughtful researcher. And also creativity of inventor and кationalizer, scientific and scientific-technical creativity, organizational abilities on the implementation of the achievements of scientific and technological revolution is particularly in a period of economic crisis and social upheavals.But not less important in modern life and the role of art as a source of spiritual uplift, harmonization and improvement of personality and society as a whole.

Keywords: Creativity, technical, science, upbringing, personality, Pedagogics, Psychology.

УДК: 378.016:811.111

АГРАРЛЫҚ САЛАДАҒЫ СТУДЕНТТЕРГЕ КӘСІБИ-БАҒЫТТАЛҒАН ШЕТТІЛДІК БІЛІМ БЕРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Ж.Т. Жылтырова – *Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті «Шетел тілі: 2 шетел тілі» мамандығының 2 курс докторанты*
zhanarzht1@gmail.com

Мақалада ел экономикасының дамуына үлкен септігін тигізетін өзіндік орны ерекше аграрлық саладағы қазіргі таңда шетел тілінің атқаратын рөлі туралы сөз қозғалады. Арнайы мақсаттағы ағылшын тіліне шетел ғалымдарының берген анықтамаларына талдау жасалынып, тілдік емес жоғары оқу орнындағы жалпы және кәсіби-бағытталған шетел тілі туралы Қазақстан Республикасының шеттілдік білім беруді дамыту концепциясында берілген мағлұматтары қарастырылған. Сонымен қатар, тілдік емес жоғары оқу орнындағы, атап айтқанда аграрлық саладағы болашақ мамандарғакәсіби-бағытталған шеттілдік білім беруде кездесетін қиындықтар туралы сөз болады. Автор отандық ғалымдардың шеттілдік білім берудегі оқу үдерісін ұйымдастыруда қолданылатын пәндік мазмұнды таңдауда қолданылуға тиіс базалық және арнайы қағидаларына тоқтала отырып, мақалада қарастырылған мәселелерді шешу мақсатында басқа да қағидалар мен ұсыныстарды береді. Арнайы мақсаттағы ағылшын тілін оқыту кезіндегіоқу бағдарламасын дайындағанда оқытушы студенттермен бірлесе отырып,олардың қызығушылықтарын тудыртатын мәтіндер мен мәліметтерді таңдау ұсынылады. Қазіргі кәсіби-бағытталған шеттілдік білім беруде қолданылуға тиіс когнитивтік-лингвомәдени кешен, студенттердің өзіндік білім алу әрекеті мен оқу үдерісінде іске асыруға болатын технологиялар туралы да қысқаша ақпарат беріледі.

Түйін сөздер: арнайы мақсаттағы ағылшын тілі (ESP), кәсіби-бағытталған шеттілдік білім беру, оқу материалдарын таңдау қағидалары.

Қазіргі кезеңде Қазақстанның агроөндірістік кешені ел экономикасында өзіндік орны ерекше әлеуметтік маңызы зор сала болып табылады. Агроөндірістік кешен ауылшаруашылық өнімін өндіру, өңдеу және тұтынушыға жеткізу секілді бір-бірімен тығыз байланысты салаларды қамтиды. Бүгінгі таңда Қазақ ұлттық аграрлық университетінің инновациялық бағытта зерттеу университетіне трансформациялануы ауылшаруашылық техника мен технологияны тасымалдауда шетел жоғары оқу орындарымен қоса, кәсіпорындарымен бірлесе жұмыс атқаруға мүмкіндік береді. Біздің мемлекет аграрлық білім мен ғылымның дамуына ерекше назар аударуда. Сондықтан аграрлық саладағы еліміздің болашақ мамандарын жан-жақты халықаралық заманауи талаптарға сай келетін тұлғаларды даярлап шығару тек университет қана емес, мемлекет пен жұмыс берушілердің де назарын аудартуда. Ұсынылып отырған әр алуан халықаралық және академиялық ұтқырлық бағдарламалары соған мысал бола алады деп есептейміз. Сол себепті халықаралық ынтымақтастық пен шет елдермен қарым-қатынастың дамуы барысында шетел тілін жоғары деңгейде меңгерген мәдениетаралық қатысымдық құзіреттілігі қалыптасқан салалы мамандарды дайындау бүгінгі күннің ең өзекті мәселесі болып отыр.

«Қазақстан Республикасының шеттілдік білім беруді дамыту концепциясы» мен Қазақстан Республикасының МЖМБС негізінде шеттілдік білім берудің әлемдік талаптарына сай жалпы шетел тілімен қоса, 2 немесе 3 курста кәсіби бағдарланған шетел тілін оқыту оқу бағдарламасына енгізілді. Студенттердің кәсіптік шеттілдік қарым-қатынас құзіреттілігін қалыптастыру мақсатында аталған

пән әртүрлі кәсіп аяларында ағылшын тілі арқылы іске асады. Кәсіби бағдарланған шетел тілі немесе бәріне белгілі English for Specific Purposes (ESP) арнайы мақсаттағы ағылшын тілі Қазақстанда соңғы жылдары қарқын алып, ғылыми тұрғыдан карастырылып келсе, шет елде аталған курс қолданбалы лингвистика саласында әдіснамалық үдерісі ретінде өз бастауын 1960 жылдардан алады. Оның басты себебі ағылшын тілінің ғылым, технология мен бизнес аяларында кең қолданылып, халықаралық қарым-қатынастар мен білім беру бағдарламаларының көбеюіне үлкен септігін тигізуіне байланысты.

Ғылыми еңбектерде арнайы мақсаттағы ағылшын тіліне (ESP) үш анықтама берілген. Ең бірінші анықтаманы 1987 жылы Хатчинсон және Уотерс ұсынған. Олар ESP-ді *өнім* ретінде емес, *тәсіл* тұрғысында алып, оның негізгі іргетасы төмендегідей қарапайым сұрақ деп қарастырады: Не мақсатпен білім алушы шетел тілін оқығысы келеді? Бұл сұраққа жауап бергенде қажет етілген тіл, яғни ESP-ді оқудың себебі және оқу контексті анықталады. Оқу мақсаты әртүрлі болуы мүмкін, яғни академиялық алмасу бағдарламасы немесе іскерлік келіссөздер жүргізу және т.б. себептер деп атап көрсетеді ғалымдар [1].

Екінші анықтаманы 1988 жылы Стривенс беріп, ұғымның 4 абсолюттік және 2 ауыспалы сипаттамаларын енгізді. *Абсолюттік сипаттамалары* ағылшын тілін оқытумен байланысты:

• үйренушінің арнайы қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін арналған;
• белгілі бір пәндермен, мамандықтармен және әрекеттермен мазмұны жағынан байланысты;
• синтаксис, лексика, дискурс, семантикасы жағынан тиісті бір тілге орталықтандырылған;
• жалпы ағылшын тіліне (General English) контраст болып келеді дейді [2].

Ауыспалы сипаттамалары:

• оқытылатын дағдылары шектелуі мүмкін, мысалы айтылым, жазылым, оқылым, тыңдалым;
• алдын-ала анықталған әдіснамаға сәйкес үйретілмеуі мүмкін [2].

Робинсон ұсынған ESP-дің үшінші анықтамасы да студенттердің қажеттіліктеріне бағытталған “goal directed”, яғни ағылшын тілі арқылы студенттер нақты нені оқу керектігіне баса назар аударылады [3]. Ол ESP-дің басқа бір сипаты ретінде аз шектеулі уақыт аралығында мақсатқа жету үшін жұмыс баптарына қажет тек ересек адамдардың біртекті кластарда оқуы немесе белгілі бір мамандық аясында оқитын студенттерге қажет деген сияқты ерекшеліктерін қарастырды.

Әрине барлық берілген анықтамалардың ішінен бізге ең жақыны Стривенс ұсынған анықтама деп есептейміз. Себебі әрбір студенттің қажеттілігін қамтамасыз етіп, жалпы ағылшын тіліне қарағанда басқа әдіснаманы талап ететін, әртүрлі деңгейдегі ересектер, студенттер немесе тіпті мектеп оқушыларын да болсын оқытуға болатын курс түрі.

Дудлей-Иванс пен Ст. Джон сияқты ғалымдардың пікірінше, ағылшын тілін оқыту үздіксіз болуы керек. Жалпы ағылшын тілі (General English) курстары арнайы мақсаттағы ағылшын тілі (ESP) курстарымен ұштасу қажеттігі [4] келесі кестеде көрініс табады:

Кесте 1. Дудлей-Иванс пен Ст. Джон ұсынған ағылшын тілін оқыту курстарының тұтастығы

Жалпы				Арнайы
1 ұстаным	2 ұстаным	3 ұстаным	4 ұстаным	5 ұстаным
Ағылшын тілін бастаушылар (Beginners)	Intermediate-advanced деңгейлері	EGAP курстары (ортақ бейінді тіл, арнайы мамандық пен кәсіппен байланысы жоқ дағдылар қалыптастыру)	Барлық кәсіби салалар үшін кең ауқымды курстар (баяндамалар жазу, іскерлік ағылшын тілінде келіссөздер жүргізу және т.б.)	Арнайы оқу курсына байланысты

Қазақстан Республикасының шеттілдік білім беруді дамыту концепциясында тілдік емес жоғары оқу орындарында студенттерге шетел тілін оқытуда халықаралық стандарт параметрлеріне сәйкес 2 кезеңді қамтиды: 1 кезеңде студенттер 4-ші (B2) еуропалық деңгейді меңгеруі қажет. Шетел тілінің 4-ші (B2) деңгейін меңгеруге студенттердің жеке, қоғамдық немесе кәсіби күрделі ақпаратты түсіну біліктілігі; сөйлескенде тілді грамматикалық дұрыс және тиімді қолдану және өз ойы мен ұсыныстарын жеткізе білу дағдыларын жатқызады. Екінші кезеңге белгілі бір мамандық аясында арнайы мақсаттағы шетел тілінде кәсіби-бағытталған қарым-қатынасқа үйрету жатады [5, 16 б.].

Өмірлік тәжірибеде талап етілетін ағылшын тілін меңгеруге деген ынтаның жоғары болғанымен, аграрлық мамандық студенттеріне арнайы мақсаттағы кәсіби бағытталған ағылшын тілін оқытуда бірқатар қиындықтар кездеседі. Олар:

- Шеттілдік білім беруге бөлінетін уақыттың тығыздығы;
- Көптеген студенттердің ағылшын тілін жеткілікті деңгейде меңгермеуі;
- Университетке түскен мектеп түлектерінің шетел тілінен білім деңгейлерінің жоғары оқу орнының бағдарламасы талаптарына сай келмеуі;
- Өз болашақ кәсіптеріне деген ынталарының аздығы.

Аграрлық білім мен ғылымның мемлекет пен қоғам өмірінде ерекше қарқынмен орын алып келе жатқанына қарамастан, әртүрлі ауылшаруашылық саласындағы бәсекеге қабілетті ағылшын тілін өте жақсы деңгейде меңгерген мамандарды даярлау өзекті мәселе болып отыр. Сондықтан ағылшын тілін оқыту барысында студенттерді ынталандырып, қызығушылықтарын арттыру мақсатында шетел тілін оқыту барысында әртүрлі интерактивтік, болашақ кәсіби-практикалық әрекеттермен байланысты кәсіби-контексттік жағдаяттарды үлгілеу және тағы басқа мәселеге негізделген технологияларды қолдануды талап етеді.

Д.Н. Кулибаеваның «Халықаралық типтегі мектеп жағдайларында шетел тілін меңгерудегі халықаралық стандарт деңгейлерін қалыптастырудың жаңашыл үлгісі» атты еңбегінде халықаралық типтегі мектептерде шеттілдік білім беруде оқу материалдарының пәндік мазмұнын таңдауда негізгі 2 түрлі қағидаларды ұсынады:

Шеттілдік білім берудегі оқу материалдарын ұйымдастырудағы *базалық қағидалар*:

- коммуникативтік-қызметтік негіздері;
- интеркультурнокоммуникативтікке бағытталғандығы;
- жеке тұлғаға бағдарланғандығы;
- пәнаралық интеграцияланған және білім беру мазмұнының тұтастығы.

Өзіндік қағидалар:

- пәндік мазмұнының түпнұсқалылығы;
- қатынас пәнінің прагматикалық келісілгендігі;
- қатынас пәнінің мазмұны жағынан ақпараттық артықтығы;
- интерактивтік және рөлдік қатынас орнату үшін мәселелігі;
- ситуативтілігі;
- оқу үдерісін ұйымдастырудағы концентризм;
- пәндік мазмұнының кәсіби бағытталғандығы;
- шетел тілін оқытудағы мазмұнның ғылыми-пәндік бағыттылығы [6, 62 б.].

Аталған ғалымның ұсынған қағидаларын ескере отырып, аграрлық саладағы студенттерді кәсіби бағытталған немесе арнайы мақсаттағы ағылшын тілін оқыту үдерісін ұйымдастыруда келесі қағидаларды ұсынсақ болады:

- оқытуға берілетін мәліметтердің түпнұсқалылығы;
- мәліметтердің қазіргі уақытқа сай өзекті болуы;
- оқытылатын мәліметтердің, мәтіндердің шынайылылығы (оқу орнын бітіргеннен кейін өмірде, кәсіби мақсатта қолдана алуы);
- әрбір тапсырманың коммуникацияға бағдарлануы;
- студенттердің өз-өздерін басқару қабілеті;
- мақсатқа бағытталған бағдар.

Арнайы мақсаттағы ағылшын тілін оқыту кезінде оқытушы студентпен бірлесе отырып, студенттердің өздерінің қызығушылықтарын тудыртатын мәліметтерді таңдауы қажет. Себебі Хатчинсон және Уотерс айтқандай ESP арнайы мақсаттағы ағылшын тілі тұлғаға бағдарланған тәсілде болуы қажет. Сонымен қатар, ағылшын пәнінің оқытушысы әрбір саланың жетік маманы болмағандықтан, студент өз мамандығы туралы жақсы біледі және көбірек хабардар. Айта кету қажет, бүгінгі таңда негізгі рөлде студент басты назарда тұрады, яғни оқыту үдерісінде тұлғаға бағытталған тәсіл қолданылуы керек.

Осы көзқарастар бағытында арнайы мақсаттағы ағылшын тілін оқыту барысында мазмұнның пәндік аспектісін ұйымдастыру негізі ретінде С.С. Құнанбаева ұсынған когнитивтік-лингвомәдени кешенді қарастыру өзекті болып табылады [7, 191 б.].

Когнитивтік-лингвомәдени кешен келесі компоненттік құрамдардан тұрады:

1) белгілі бір деңгейдегі оқу мазмұнын көрсететін коммуникативтік ая. Мысалы, әлеуметтік-тұрмыстық, әлеуметтік-мәдени, оқу-кәсіби, қоғамдық-саяси, жалпы-кәсіби және арнайы-кәсіби аялар. Біздің жағдайда арнайы мақсаттағы ағылшын тілін қарастырғандықтан, арнайы кәсіби аяны қолданамыз.

2) әрбір аяны қарым-қатынаста қолдану үшін тақырып пен субтақырыптар жиынтығы.

3) әр тақырып пен субтақырыпқа қатысты типтік қатынас жағдаяттары. Жағдаяттар- арнайы кәсіп төңірегінде құрастырылған, белгілі бір мәселені шешу үшін студенттерді бір-бірімен сөйлесуге итермелейтін оқыту формасы [7].

Тағы бір айта кететін мәселе, уақыт тапшылығына сай оқу үдерісінде студенттердің өздік жұмыстарына көбірек көңіл бөлінуі қажет. С.С. Құнанбаева атап көрсеткендей, құзіреттілік білім беру технологиясының бір ерекшелігі *жалпы* білім беру әрекетінен *өзіндік* білім беру әрекетіне түбегейлі ауысуында. Яғни, тұлғаның өзі өзін-өзі дамытып, кәсіби құзіретін жоғарылату үшін үнемі ізденісте болуын талап етеді. Университеттердегі жаңа кәсіби білім беру бағдарламаларында студенттер 60% оқу уақытын өзіндік білім алу әрекетіне жұмсайды екен. Сол себепті студенттердің өздік жұмыстарын қарқындатуға итермелейді [8, 139 б.].

Қорытындылай келе, ұсынылып отырған қағидалар мен ұсыныстар тек аграрлық саладағы сутденттерге ғана емес, басқа да тілдік емес жоғары оқу орындарындағы болашақ мамандарды дайындағанда мәдениетаралық қатысымдық құзіреттіліктерін қалыптастыру үшін қолдануға болады деп есептейміз. Әрине, мақалада қарастырылып отырған мәселе әрі қарай ізденістерді талап етеді, себебі шеттілдік білім берудегі технологиялар мен әдіснама да уақыт талабына сай үнемі өзгертулер мен жаңа идеяларды ғылыми тұрғыдан зерттеуді қажет етеді.

1 Hutchinson, T. and Waters, A., English for Specific Purposes. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.

2 Strevens, P. ESP after Twenty Years: A Re-Appraisal. In: Tickoo, M. (Ed), ESP: State of the Art. Singapore: SEAMEO Regional Language Center, 1988.

3 Robinson, P., ESP Today: a Practitioner's Guide. Hemel Hempstead: Prentice Hall International, 1991.

4 Dudley-Evans, T., and St John, M. Developments in ESP: A multi-disciplinary approach. Cambridge: CUP, 1998.

5 Концепция развития иноязычного образования Республики Казахстан.- Алматы, 2006. С. 16

6 Кулибаева Д.Н. Инновационная модель формирования международно-стандартных уровней владения иностранным языком в условиях школ международного типа. - Алматы: Атамұра, 2002. С. 62-64.

7 Құнанбаева С.С. Қазіргі шеттілдік білім берудің теориясы мен практикасы. - Алматы, 2010. 191 б.

8 Кунанбаева С.С. Компетентностное моделирование профессионального иноязычного образования. - Алматы, 2014. С. 139.

Резюме

Проблемы профессионально-ориентированного иноязычного образования для студентов аграрного сектора

Жылтырова Ж.Т. – *КазУМОиМЯ имени Абылай хана, докторантка 2 курса по специальности «Иностранный язык: 2 иностранных языка»* zhanarzht1@gmail.com

В статье рассматривается роль иностранного языка в аграрном секторе, отрасли которой способствуют экономическому развитию страны. Проводится анализ дефинициям специального английского языка, определенными зарубежными учеными; рассматривается значение общеобразовательного и профессионально-ориентированного иностранного языка в неязыковых вузах, указанная в «Концепция развития иноязычного образования Республики Казахстан». Помимо этого, в статье определены трудности, встречаемые в профессионально-ориентированном иноязычном образовании при подготовке будущих специалистов аграрной отрасли. Автор уделяет внимание на базовые и специфические принципы отбора предметного содержания иноязычного образования, разработанные отечественными учеными. Для решения вышеуказанных трудностей предлагает пути решения. При разработке учебной программы в преподавании английского языка для специальных целей преподавателю со студентами предлагается делать совместный отбор материалов и текстов, интересующих самих же студентов. Даны предложения по применению когнитивно-лингвокультурологического комплекса в профессионально-ориентированном иноязычном образовании, самообразовательной деятельности студентов и технологиях обучения, реализируемых в учебном процессе.

Ключевые слова: английский язык для специальных целей (ESP), профессионально-ориентированное иноязычное образование, принципы отбора учебного материала.

Summary

Challenges of professionally-oriented foreign language education for the students of agricultural sector

Zh.T. Zhyltyrova – *2nd year PhD student, KazUIR&WL named after Abylai khan, "Foreign languages: 2 Foreign Languages" specialty,* zhanarzht1@gmail.com

The article deals with the role of foreign language in an agrarian sector which is considered to contribute to the economic development of the country. The analysis was done for definitions to English for Specific Purposes (ESP) given by foreign scholars and for data considering information about the general and professionally-oriented foreign language in non-English majoring universities which are indicated in the "Concept of Foreign Language Education of the Republic of Kazakhstan". In addition, some challenges encountered in training professionally-oriented foreign language education for future specialists of agrarian industry is mentioned in the article. The author pays attention to the basic and specific principles in the selection of subject content of foreign language education, developed by Kazakhstani scholars in organizing the educational process and in order to solve some challenges mentioned in the article, offers additional suggestions. While developing the curriculum in teaching English for Specific Purposes, instructor should select materials and texts together with students with the aim of meeting their interests. The article also gives brief information on the need for using Cognitive-Linguocultural Complex in professionally-oriented foreign language education, on students' self-educational activity and on implementing learning technologies in the educational process.

Keywords: English for Specific Purposes, professionally-oriented foreign language education, principles for selection of teaching materials.

УДК 373.1.013:37.033/.035

Личностно-ориентированный подход как важное условие эффективности процесса обучения

Карбаева Ш.Ш. – к.п.н., доцент, Казахский национальный педагогический университет им.Абая, e-mail: karbaevash@mail.ru

В статье рассматриваются личностно-ориентированный подход к обучению и его влияние на саморазвитие и самореализацию личности.

Новые подходы к организации высшего педагогического образования по-новому ставят вопрос о показателях готовности личности к педагогической деятельности. Для достижения нового качества обучения и воспитания обучающихся требуется профессиональная компетентность учителя, т.е. высшим компонентом личности является профессиональная компетентность. В связи с этим в статье рекомендована структурно-уровневая модель профессиональной компетентности учителя, описание ее компонентов (мотивационный, целеполагающий, содержательно-операционный) и модель педагогической деятельности современного учителя, с такими составляющими, как профессионализм знаний, профессионализм исследовательской деятельности и профессионализм психологических знаний.

Сделан вывод, что в личностно-ориентированном подходе к обучению основным элементом работы являются такие новые виды деятельности, как учебно-исследовательский, поисково-конструкторский, творческий и др.

Ключевые слова: педагогическая деятельность, компетентный специалист, личностно-ориентированный подход к обучению, саморазвитие и самореализацию личности, профессиональная компетентность, профессионализм знаний, профессионализм исследовательской деятельности и профессионализм психологических знаний.

Динамическое развитие современного общества требует внедрение личностно-ориентированного подхода к обучению и перехода к компетентному подходу, формирующему индивидуальную, прагматичную, независимую личность, способную ориентироваться в быстро изменяющемся социуме. В связи с этим наиболее актуальным стратегическим направлением развития системы высшего образования в Казахстане на сегодняшний день является личностно-ориентированный подход в образовании, который определяет личности профессионала – специалиста новой формации.

При реализации личностно-ориентированного подхода процессы обучения и учения взаимно согласовываются с учетом механизмов познания, мыслительных и поведенческих особенностей обучающихся, а отношения преподавателя и обучающихся строятся на принципах сотрудничества и свободы выбора.

И так, в чем заключается личностно-ориентированный подход к обучению и как он влияет на дальнейшее самостоятельное развитие и самореализацию личности?

Трансформация образования в контексте новых требований общества к подготовке специалиста как личности, самоорганизующейся в стандартных и нестандартных ситуациях, вызывает необхо-

димость изменения подходов к личности и деятельности учителя. Личностно-ориентированный подход к обучению воплащает идеи педагогики гуманизма и демократии и реализует направленность на развитие и релизацию личности. На современном этапе тенденция гуманизации образования проявляется через изменение подходов в организации обучения с главным акцентом на раскрытие личности и воспитание его качества. Также гуманизацию образования можно охарактеризовать как построение отношений участников образовательного процесса на основе смены стиля педагогического общения – от авторитарного к демократическому. Эта тенденция развития мирового образования показывает, что в современных условиях образование должно выступать как социально-адаптивный механизм, способный реагировать на социальные преобразования.

В настоящее время существенные изменения характера образования (его направленности, целей, содержания) все более явно ориентируют его на «свободное развитие человека», на творческую инициативу, самостоятельность, конкурентоспособность, мобильность будущего специалиста [1].

Образование, ориентированное на знания, является причиной информационной перегрузки, снижения мотивации учения. Обучение данной модели затрудняет развитие личности, оно больше ориентировано на получение репродуктивных результатов, так как в условиях быстроизменяющегося мира и увеличения потоков информации, фундаментальные предметные знания являются обязательными, но недостаточной целью образования.

Поэтому вопрос об изменений характера, направления, целей, содержания образования неразрывно связан с педагогическим творчеством учителя и области его осуществления. Современный учитель имеет право действовать самостоятельно, применяя новое сочетание уже имеющихся средств в новых ситуациях или же новые средства в типичных, повторяющихся педагогических ситуациях. Таким образом, личностно-ориентированный подход в обучении является одним из компонентов педагогической культуры, который определяется способностями профессионально мыслить, активностью, инициативностью, самостоятельностью и т.д.

В связи с этим цель личностно-ориентированного подхода к обучению заключается в развитии будущего специалиста способности к самостоятельной деятельности, готовности к ценностному осмыслению ситуаций, происходящих событий, к самостоятельному выбору необходимой информации и эффективному ее использованию для максимальной самореализации и полезного участия в жизни общества, а также компетентности решения возникших проблем на основе нравственных норм. Задачи и принципы личностно-ориентированного подхода, таким образом, меняют и отношение учителя к своей профессиональной деятельности. Ставя перед учителем новые задачи, личностно-ориентированный подход дает большой стимул для развития именно творческого потенциала в разных сферах деятельности/

Новые подходы к организации высшего педагогического образования по-новому ставят вопрос о показателях готовности личности к педагогической деятельности. В этой связи изменяется взгляд на место и роль образованного, мобильного и компетентного специалиста, подготовленного к жизнедеятельности, т.е. модель педагогической деятельности учителя должна функционировать как динамичная и гибкая система, способная реагировать на социальные изменения и обеспечивать их эффективность. С позиции новой социокультурной парадигмы он рассматривается как активный субъект, способный моделировать свое развитие, создавать новое исследовательское пространство, нравственные нормы, задавать новые направления развития в профессиональной сфере [2].

Результат усвоения систематизированных знаний, умений, навыков, необходимых личностно-профессиональных качеств характеризует профессионального специалиста. Значит, профессиональная педагогическая подготовка и ее результат свидетельствуют о том, что каждый человек, овладевающий профессией, сталкивается с тремя ее аспектами – содержательным, личностным и процессуальным (технологическим). То есть содержательный аспект отражает специальность будущего профессионала. Личностный аспект есть выражение профессиональных склонностей будущего специалиста, чем бы он хотел заниматься, в какой мере его личностные качества отвечают особенностям самой профессии. Процессуальный (технологический) аспект позволяет заранее нацеливать будущего специалиста на овладение тем комплексом умений и навыков, которые необходимы для выполнения профессиональных обязанностей.

Личностно-ориентированный подход в обучении в отличие от традиционного обучения развивает личностную структуру сознания, субъектные свойства и индивидуальность обучающихся (ценностей, смыслов, отношений, способностей к выбору, рефлексии, саморегуляции, самостоятельности, ответственности и др.). Приоритетными научными идеями при этом выступают теории развития

деятельности личности, где главным критерием в определении обученности и образованности является оценка субъективных возможностей осуществления своей деятельности обучающимися на каждой ступени непрерывной системы обучения, на основе собственного компетентностного потенциала [3].

Для достижения нового качества обучения и воспитания обучающихся требуется профессиональная компетентность учителя, т.е. высшим компонентом личности является профессиональная компетентность. Под профессиональной компетентностью принято понимать интегральную характеристику деловых и личностных качеств специалистов, отражающую уровень знаний, умений и навыков, опыта, достаточных для осуществления определенного рода деятельности, которая связана с принятием решений.

Профессиональная компетентность учителя, базирующаяся на фундаментальном научном образовании, эмоционально-ценностном отношении к педагогической деятельности, владении ее технологиями, служит решающей предпосылкой решения педагогом культурно-образовательных задач и самореализации его личности. Основными компонентами профессиональной компетентности учителя являются мотивационные, целеполагающие и содержательно-операционные компетентности.

Для более подробного понимания предлагаем структурно-уровневую модель профессиональной компетентности учителя (см. рис. 1).

Рисунок 1. Структурно-уровневая модель профессиональной компетентности учителя

Структурно-уровневая модель профессиональной компетентности учителя соединяет в себе мотивационный, целеполагающий и содержательно-операционный компоненты.

М*отивационный компонент* включает мотивы, потребности, ценностные ориентации. Мотивация выступает движущей силой поведения в структуре личности, поскольку мотив исполняет роль внутреннего регулятора будущих действий человека. Мотивационный компонент детерминирован системой побудительных сил личности учителя, опредмеченных потребностей, притязаний, намерений и предложений, жизненных планов и сценариев, характеризует его субъектную социально-профессиональную позицию. Целеполагающий компонент включает в себя доминанту педагогического менталитета и мировоззрения учителя, систему его личностных смыслов, содержание которых ориентировано на гуманистические ценности педагогической деятельности, прежде всего, на человека, ребенка, школьника.

Доминантным качеством для учителя является гуманизм, т.е. отношение к каждой конкретной личности как высшей ценности на земле. Содержательно-операционный компонент профессиональной компетентности охватывает теоретико-методические знания и практических умений и навыков по специальности, владение современными информационными технологиями. В совокупности профессиональных знаний, умений и навыков и их соответствие профессиональным компетенциям,а также практической готовности к осуществлению профессиональной деятельности характеризует учителя как творца, исследователя, конструктора, технолога. Эти три компонента необходимы и достаточны, поскольку они обеспечивают высокий уровень педагогической

деятельности учителя, характеризуют его как творческую личность, охватывают все аспекты деятельности учителя в их целостности.

Формирование профессиональной компетентности станет возможным, если учитель на всех этапах профессиональной социализации и последующей педагогической деятельности выступает как самоорганизующийся субъект сознательного выбора и принятия педагогической профессии как приоритетной жизненной ценности.

Таким образом, профессиональная компетенция учителя представляет собой нормативную модель, отображающую научно-обоснованный состав профессиональных знаний, умений, навыков, способов деятельности, и выражает единство его теоретической и практической готовности в целостной структуре личности.

Исходя из вышеизложенного, можно сконструировать модель педагогической деятельности современного учителя.

В модель педагогической деятельности современного учителя на основе личностно-ориентированного подхода к обучению можно включить следующие составляющие, как профессионализм знаний, профессионализм исследовательской деятельности и профессионализм психологических знаний.

Полагаем, что в профессионализм знаний входят знание и умение. Знание включает:

- основы личностно-ориентированного подхода;
- стандарт преподаваемой учебной дисциплины;
- пути и средства достижения цели своей деятельности;
- смежные дисциплины;
- современные подходы и технологии ЛОП;
- специальные (по предмету) и методические литературы по преподаваемой дисциплине;
- передовой педагогический опыт;
- общекультурные знания (художественной литературы, музыки, живописи, кино, театра) и др.

В умение входят:

- развитие у школьников общеучебных умений и навыков;
- использование в работе информационных технологий;
- планирование изучения новых тем;
- проведение уроков разных типов;
-управление учебно-познавательной деятельностью;
- организация самостоятельных работ;
- организация контроль над усвоением знаний;
- ориентация в методах педагогической диагностики уровня обученности учащихся;
- понимание необходимости управления учебно-познавательной деятельностью учащихся и места учителя в этом процессе;
- владение методами и приемами самообразования и др.

Следующим составляющим личностно-ориентированного подхода к обучению является профессионализм исследовательской деятельности, который характеризуются как:

- владение алгоритмом исследовательской деятельности;
- умение творчески использовать достижения науки и передового педагогического опыта в педагогической деятельности;
- умение выявлять нестандартные подходы в организации обучения и воспитания детей в деятельности своих коллег;
- умение работать по индивидуальным методическим темам;
- умение предвидеть возможные позитивные и негативные последствия поисковой работы;
- умение объективно оценивать результаты своей деятельности;
- педагогическая рефлексия;
- умение обобщать результаты НИР;
- умение пользоваться методами исследовательской работы;
- умение обобщать собственный опыт и др.

В профессионализм психологических знаний входят:

- знание современной психологии обучения и воспитания;
- умение изучать личность школьников;
- умение развивать познавательные способности учащихся;

- умение правильно выбирать приемы внутренней саморегуляции;
- умение предвидеть пробелы в знаниях психолого-педагогической литературы и устранять их через самообразование;
- заниматься психолого-педагогическими исследованиями и на их основе формулировать и решать педагогические задачи;
- понимание роли психодиагностики в развитии учащихся;
- ориентация в диагностических методах, оценка развития различных сторон психики школьников и др.;
- умение управлять своим психическим состоянием, правильно пользоваться своими жестами, мимикой на занятиях [4].

Модель педагогической деятельности современного учителя на основе личностно-ориентированного подхода к обучению представляет собой обобщенное личностное образование, заключающее в себе теоретико-методологическую, культурологическую, предметную, исследовательскую, психолого-педагогическую и технологическую готовность к продуктивной педагогической деятельности. Таким образом, при личностно-ориентированном подходе к обучению основным элементом работы являются такие новые виды деятельности, как учебно-исследовательский, поисково-конструкторский, творческий и др. Категория деятельности при таком подходе к обучению является фундаментальной и смыслообразующей всего процесса обучения.

Можно сделать вывод, что в личностно-ориентированном подходе обучения самостоятельность, самобытность, самоценность становятся ориентиром саморазвития и самореализации личности.

1 Мынбаева А.К. Современное образование в фокусе новых педагогических концепций, тенденций и идей: Монография. – Алматы: Раритет, 2005. – 90 с.

2 Краевский В.В., Бережнова Е.В. Методология педагогики: новый этап: учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений. – Москва: Издательский центр «Академия», 2006. – 400 с.

3 Алексеев Н.А. Личностно-ориентированное обучение в школе.- Ростов н/Д: Феникс, 2006.-332 с.

4. Карбаева Ш.Ш. Модель педагогической деятельности учителя в условиях личностно-ориентированного подхода в обучении. //Высшая школа Казахстана. №1, 2015. - С. 65-68.

Түйін

Тұлғаға-бағдарланған тәсіл оқыту үдерісі тиімділігінің маңызды шарты

Ш.Ш. Карбаева - п.ғ.к, доцент, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

Мақалада тұлғаға-бағдарланған оқытудың тұлғаның өзбетінше дамуы мен өзін-өзі жүзеге асыруына әсер етуі мәселелері қарастырылады.

Жоғары білім беруді ұйымдастырудың жаңа тәсілдері тұлғаның педагогикалық іс-әрекетке дайындығы туралы көрсеткіштерді жаңартуды талап етіп отыр. Осыған орай оқыту мен тәрбиелеудің жаңа сапасына жету үшін оның ең жоғары компоненті мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі талап етіледі. Соған байланысты мақалада мұғалімнің кәсіби құзыреттілігінің құрылымдық-деңгейлік моделі, оның компоненттерінің (мотивациялық, мақсатты, мазмұндық-практикалық) сипаттамасы және қазіргі мұғалімнің педагогикалық іс-әрекетінің моделі мен оның білімділігі, зерттеу іс-әрекетіндегі кәсібилігі және психологиялық білімділігі ұсынылады.

Мақала тұлғаға-бағдарланған оқытуда білім алушыларды өзбетінше білім алуға және өзін-өзі жүзеге асыруға бағдарлайтын оқу-танымдық, ізденіс-құрылымдық, шығармашылық және т.б.жаңа іс-әрекет түрлері жұмыстың басты элементі болып табылады деп қорытындыланған.

Түйін сөздер: педагогикалық іс-әрекет, құзыретті маман, тұлғаға-бағдарланған оқыту, тұлғаның өзбетінше дамуы мен өзін-өзі жүзеге асыруы, кәсіби құзыреттілік, білімділік, зерттеу іс-әрекетіндегі кәсібилік және психологиялық білімділік.

Summary

Individual-oriented approach as an important condition for the effectiveness of the learning process

Sholpan Sh.Karbayeva – Cand. Sc., Assistant professor, Kazakh National Pedagogical University named after Abay

The article deals with individual-oriented approach to learning, and its impact on self-development and self-realization of the individual.

New approaches to the organization of the higher pedagogical education put the question of the individual indicators of readiness for pedagogical activity in a new way. Professional competence of the teacher is required to achieve a new quality of training and education of students, i.e., higher component of personality is the professional competence. Therefore, the article suggests structurally-level model of professional competence, where its characterizing components (motivational, purposeful, content-operational) are reflected, as well as the model of the modern pedagogical activity of the teacher and its components, as a professional knowledge, professional research and professional psychological knowledge. It is concluded that the individual-oriented approach to teaching the basic

element of the work are described by new activities, both teaching and research, exploration and design, creativity, etc., which orient students to self-development and self-realization.

Keywords: pedagogical education, competent professionals, individual-oriented approach to learning, self-development and self-realization of the individual, professional competence, professional knowledge, professional research and professional psychological knowledge.

УДК: 371:351.851

ЖОҒАРҒЫ ОҚУ ОРНЫНДАҒЫ САПА МЕНЕДЖМЕНТ ЖҮЙЕСІНІҢ РӨЛІ

А.М. Исаева – Т.Рысқұлов атындағы Жаңа экономикалық университетінің магистранты, Алматы,
Тел: 8 775 297 33 83, e-mail: ai_2192_ka@mail.ru

Мақаланың мақсаты – ЖОО-ның СМЖ-сы жоспарлау, басқару, қамтамасыз ету және сапаны жоғарылату арқылы сапа аумағындағы саясатты жүзеге асыру үшін кажетті ұйымдастыру құрылымының, әдістемелердің, процестер мен ресурстардың жиынтығын қарастырып, олардың рөлін анықтау.

Маңыздылығы – мақалада сапаны басқарудың әдістері: SWOT – талдау, жалпы сапа менеджменті (TQM), ИСО стандарттарының жоғарғы оқу орнының басқару үрдісіндегі рөлі анықталып және шел елдік тәжірибелер қарастырылған.

Қорытынды – қазіргі таңда заманауи жоғарғы оқу орны қызметінің барлық түрін: білім беруді ұйымдастыру, оқу-әдістемелік, ғылыми-зеттеу және тәрбиелік қызметінде сапа көрсеткіштерін жоғарылату мақсатында қалыптасқан тиімді сапа менеджмент жүйесінсіз елестету қиын. Сапа менеджемент жүйесі – ұйымның сапа аумағындағы мақсаттары мен стратегиясын қалыптастыру және жоғары нәтижеге жету үшін қалыптастырылған жүйе. ЖОО білім беру қызметтерінің сапасын жоғарылату мемлекеттік міндеттер тұрғысынан стратегиялық мақсат және ЖОО өз міндеттері тұрғысында оның жандануын және дамуын, сапалы қызметін қамтамасыз ету тетігі ретінде қарастырылады.

Кілт сөздер: жоғарғы оқу орны, білім беру сапасы, сапа менеджмент жүйесі, сапаны басқару үлгілері, SWOT – талдау, жалпы сапа менеджменті (TQM), ИСО стандарттары.

Білім беру деңгейі ғылыми-техникалық прогресс және экономиканың ең негізгі көрсеткіші екені белгілі. Ол – мемлекет пен қоғамның табысты дамуының кепілі. Білім деңгейі төмен мамандар мемлекеттің бәсекелестік қабілеті мен ұлттың болашағына ықпалын тигізеді. Сол себептен білім берудің дамуы – үлкен ұлттық мәні бар міндет.

ЖОО білім беру, ғылым және мәдениеттің орталығы ретінде басты міндеттері мыналар:

– жеке адамның мәдени және рухани дамуы, жоғары білім мен таңдаған кәсіби қызметіне сай мамандығын алу қажеттілігін қанағаттандыру;

– қоғамның жоғары білімді мамандарының әлеуметтік-экономикалық қажеттілігін қамтамасыз ету;

– кәсіби және жоғары білімді ғылыми-педагогикалық мамандар дайындау;

– іргелі, ізденгіш, қолданбалы ғылыми және тәжірибе құрастырушылық жұмыстарды, сондай-ақ әдістемелік зерттеулерді ұйымдастыру;

– басқарушы қызметкерлермен әртүрлі бағытты мамандардың білімін жетілдіру мен көтеру;

– қоғамның ізгілік, мәдени және ғылыми құндылықтарын жинау, сақтау және көбейту;

– жұртшылық арасында білім тарату, оның білімдік және мәдени деңгейін арттыру.

Әрине, осы міндеттерді орындау негізінде нәтижелі қызмет ұсынам деуші жоғарғы оқу орны өзінің қызметін сапалы атқару мақсатында белгілі бір бақылау, басқарудың жүйесін, стратегиясын құруға тырысатыны анық [1].

Қазіргі таңда заманауи жоғарғы оқу орындарында ұйым қызметінің барлық түрінің: білім беруді ұйымдастыру, оқу-әдістемелік, ғылыми-зеттеу және тәрбиелік қызметінде сапа көрсеткіштерін жоғарылату мақсатында қалыптасқан тиімді сапа менеджмент жүйесінсіз елестету қиын.

Сапа менеджемент жүйесі (СМК) – ұйымның сапа аумағындағы мақсаттары мен стратегиясын қалыптастыру және жоғары нәтижеге жету үшін қалыптастырылған жүйе. СМЖ басқа жүйе секілді өзінің міндетімен, құрылымымен, элементтер құрамымен және өзара байланысымен сипатталады. ЖОО-ның СМЖ-сы – жоспарлау, басқару, қамтамасыз ету және сапаны жоғарылату арқылы сапа аумағындағы саясатты жүзеге асыру үшін керекті ұйымдастыру құрылымының, әдістемелердің, процестер мен ресурстардың жиынтығы.

Қазіргі таңда жоғарғы оқу орнын бағалауда - білім беру үрдісінің сапасын сырттай бақылау, оқу орнының қызмет нәтижесін бағалау және ішкі өзін-өзі бағалау процедуралары жүзе асырылады. Әлемде жоғарғы оқу орнындағы сапа менеджмент жүйесінің оннан астам үлгісі бар. Соның ішінен ұлттық және аймақтық сапаны марапаттау үлгілерін ерекше атауға болады. Осының негізінде Қазақстан және Ресей жоғарғы оқу орындарында мамандар даярлаудың келесі әдіс-тәсілдерге негізделген сапаны басқарудың үш негізгі үлгісі қолданылады:

– жоғарғы оқу орны қызметінің сапасын басқарудың бағалау әдісі (SWOT – талдау);
– сапаны басқарудың жалпыға бірдей принциптеріне негізделген концепция (TQM);
– халықаралық ISO 9000:2000 стандарттарының талаптарына негізделген тәсіл.

Басқарудың бағалау әдісіне негізделген үлгісі (SWOT – талдау) -жоғарғы оқу орны қызметінің күшті және әлсіз жақтарын, сонымен қатар оның дамуына әсер етуші жағымды және жағымсыз факторларды анықтаудың жүйелі өзін-өзі бағалау әдісі. Бұл әдіс негізінде жоғарғы мектеп қызметін жақсарту және проблемалық ахуалдарды шешу шаралары ұсынылады.

Бағалау әдісінің талаптарына сәйкес, қызметті бағалау ЖОО-ның орталықтандырылған қызметтерден (жоспарлы-қаржылық бөлім, есеп бөлімі, ғылыми-зеттеу бөлімі, кадр бөлімі және т.б.) келіп түскен статистикалық мәліметтер, факультет декандарының ұсынған кафедралардың жылдық есептері мен ақпараттары. Осы мәліметтерден қатысты көрсеткіштер (бір мұғалімге, ғылыми қызметкерге, студентке) есептеледі[2].

Алынған мәліметтер негізінде ішкі бақылау есебі дайындалады. Ішкі бақылау есебінің мақсаты - ЖОО қызметінің білім беру және ғылыми-зерттеулер сапасына әсер ететін барлық аспектілерін талдау. Оқу орнының өзін-өзі бағалау үрдісін жүргізуде SWOT-талдау қолданылады. Бұл талдауда оқу орны қызметінің күшті және әлсіз жақтары, сонымен қатар оның дамуына әсер ететін жағымды немесе жағымсыз факторлар анықталады. Үлгінің ерекшелігі болып, оның параметрлері мен сипаттамалары ұлттық және аймақтық ерекшеліктеріне қарай әртүрлі болып келуі. Соңғы он жылда басқарудың осы үлгісі Қазақстанның көптеген жоғарғы оқу орындарында қолданылып келеді.

TQM (сапаны басқарудың жалпы үлгісі) принциптеріне негізделген басқару үлгісі, сонымен қатар бағалау әдістері қолданылады. Алайда, бұл үлгі ЖОО-ның күрделі талдаулары негізінде, өнім және қызмет өндіруші ретінде, жасалады. TQM концепциясы, ЖОО-ның негізгі қызметіне сәйкес сыртқы орта қажеттілігін ескере отырып, жан-жақты зерттеулері нәтижесінде жасалған оқу орнының анық тұжырымдалған миссиясы, стратегиялық мақсатын болжайды. Сапаны басқарудың жалпылама үлгісі ЖОО-ның қызметіне сапаны басқарудың спецификалық, күрделі өте тиімді әдістері мен құралдар қатарын қолданудың жүйелі тәсілі. Бұл үлгіні қалыптастыру және қолданудың көшбасшысы Ивановский мемлекеттік энергетикалық университеті, өз қызметінде білім беру сапасын басқарудың көпжақты концепциясын жүзе асырған [3].

ISO 9000: 2000 халықаралық стандарттары талаптарына негізделген басқару үлгісі – мүдделі тараптарды құру, олардың қызмет сапа талаптарына әсері, оқу орны қызметінің ажырамас жүйесін құруды жетілдіруді тұжырымдайды. Бұл үлгі сапа менеджментінің негізгі принциптеріне сонымен қатар жүйелік тәсілдер негізделген. TQM үлгісіне қарағанда, бұл үлгі менеджменттің құрал-жабдығы ретінде басқарудың сапаға бағытталған құжаттандырылған жүйесі болып табылады [4].

Негізінде «сапа бойынша басшылық», «құжаттандыруды басқару», «персоналды басқару», «аудитерлік қорды басқару», «материалды-техникалық жабдықтауды басқару», «кітапхана ақпараттық ресурстарын басқару», «талапкерді іріктеу үрдісін басқару» және т.б. Бұл құжаттарды қолдануды оңтайландыру үшін қызығушылығы бар аудиторияларға қол жетімді сапаны басқару жүйесінің ақпараттық үлгісі. ISO негізінде жасалған үлгінің ерекшелігі болып, сапа менеджмент жүйесі мен құжаттанрудың құрылымын бірегейлендіруді емес, ЖОО-дың сапа менеджмент жүйесінің ерекше үлгісін ұсынады[5].

Жоғарғы оқу орнында білім беру сапасының тұрақтылығын қамтамасыз етуге ISO 9001:2000 сериялы стандарттарын енгізу мүмкіндік береді. ISO 9000 стандарттарының маңызды ерекшелігі болып, оның – әмбебаптылығы, әртүрлі ұйымдар, компаниялар немесе жоғарғы оқу орындары үшін де ортақтығы.

Еліміз, сапаның халықаралық ISO 9000:2000 сериялы стандарттары талаптарына негізделген сапаны басқару үлгісінің үшінші түрін таңдағаны белгілі. Бұл үлгіні таңдау келесідей мүмкіншілік-терге қол жеткізуге болатынымен түсіндіруге болады:

– оқу үрдісінің сапаға бағытталған заманауи жүйеге айналуы, яғни, қызығушылығы бар тараптардың кажеттіліктерін қанағаттандыру және бірінші кезекте басты тұтынушы ретінде білім алушының қажеттілігін қанағаттандыруға бағытталуы;

– талапкерді іріктеу сапасының жоғарылауы;

– студенттердің үлгерімі мен оқу үрдісіне қатысу дейгейінің жоғарылауы;

– лицензиялау және аттестациялау барысындағы ұтымдылық;

– оқытушы жұмысын бағалаудың өлшемді көрсеткіштері;

– оқытушының құзіреті деңгейінің жоғарылауы, пәнді жүргізуде біліктілік деңгейінің жоғарылауы;

– пәндерді жүргізу кестесін нақты жоспарлау, оқу кестесінің өзгерісі жайында және оқытушылардың ауысуы туралы ақпаратпен алдын ала хабардар ету мүмкіндігі;

– сыртқы және ішкі құжаттамаларды басқаруды жеңілдету: құжаттамаларға өзгерістер енгізу және мамандарды олармен таныстыру;

– оқытушылар және оқу орнының бәсеке қабілеттілігінің жоғарылауы;

– « оқу орны сапасын қамтамасыз етудің ішкі тиімді жүйесі» - оқу орны қызметінің аккредитациялық көрсеткіштерге сәйкестігін қадағалау;

Қазіргі таңда елімізде қызмет сапасын арттыруға арналған келесідей стандарт түрлері қолданылады :

– ҚР СТ ИСО 9000-2001 сапа менеджмент жүйесі. Терминдер және сөздері;

– ҚР СТ ИСО 9001-2001 сапа менеджмет жүйесі. Терминдер және сөздер;

– ҚР СТ ИСО 9004-2001 сапа менеджмент жүйесі. Терминдер және сөздер.

Қазіргі таңда сапаның ISO 9000:2015 сериялы халықаралық стандарттарда белгіленген талаптар қабылданды. Бұл жүйенің негізгі принципі – сапаны басқаруда қызметтің өмірлік циклінің барлық сатылары мен кезеңдерін қамту. Қызметтің өмірлік циклі – қызметті жобалау, өндіру, пайдалану, өткізу, жою және кәдеге жарату үрдістері, яғни қызметті өндіргенде және пайдаланғанда болып табылатын өзгерістерге сай өзара байланыстағы үрдістер жиынтығы болып табылады.

Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев елімізге “Қазіргі заманғы экономикалық және қоғамдық модернизацияның сұраныстарына сай келетін білім беру жүйесі қажет” екенін атап көрсеткен болатын. Білім – әлемдегі өркениетті дамыған елдердің барлығында дерлік дамудың негізгі көрсеткіші мен негізгі басыңқы бағыты болып табылады [6]. Еліміздің жоғарғы оқу орындарындағы білім беру қызметінің сапа көрсеткішін жоғарылату үшін алдымен сапаны басқару жүйесін қалыптастыру және қолданудың үздік шетел тәжірибесін қарастырып, зерттеген жөн. Осы тұста, европалық елдер қатарынан Швеция тәжірибесіне көз жүгіртсек: жыл сайынғы Әлемдік экономикалық форумның есебі бойынша Швеция алдыңғы қатарлы интеллектуалдылық индексіне сәйкес жаһандық бәсекеге қабілетті 12 европалық мемлекет және БРИК елдері ішінен бірінші орынды иеленген. Индексті есептеу барысында небәрі жеті құрылым қарастырылған: кәсіпкерлік орта, заманауи технологиялар, европалық деңгейдегі иннновация, білім беру және тәжірибеден өту, еңбек нарығы және жұмысбастылық, әлеуметтік құрылым, сонымен қатар экологиялық дамудың тұрақтылығы [7]. Осы орайда, мемлекеттің экономикалық даму бағыттарының барлығында көшбасшы ел екені белгілі, соның ішінде білім беру мен ғылыми-зерттеу жұмысы саласында.

Швецияның білім және ғылым саласындағы көшбасшы ретінде - жоғарғы оқу орнындағы білім беру сапасын басқару жүйесінің ерекшеліктеріне назар аударатын болсақ: шведтік университеттер арасында сапалы қызметпен қаматамасыз етуде күрделі бәсекелестік күрес орнаған. Оның себебі, европалық талапкерлерді тарту, халықаралық оқу бағдарламаларын жүрзеге асыруда тәжірибелі өзгеде мемлекеттермен бәсекеге түсу. Біз білеміз, Швеция экологиялық тұрақтылық индексі бойынша бірінші орынды иеленеді. Бұл инновация мен тұрақтылық бір-біріне қайшы үрдіс емес екендігін түсіндіреді. Инновациялық және әлеуметтік аспектілер жоғарғы оқу орнының білім беру жүйесіне әсер етпей қоймақтыны белгілі. Қазіргі таңда, Швецияның жоғарғы оқу жүйесіне 14 мемлекеттік университет (Жоғарғы Корольдік Техникалық мектебі, Упсала Университеті және т.б.), 22 мемлекеттік университет негізіндегі колледждер(Евледегі университет сынды), сонымен қатар 24 жеке және университет негізіндегі колледждер (олардың қатарында беделді Стокгольмдік Экономика мектебі және Чалмерс Техникалық университеті). 2007 жылы Швеция Болон жүйесіне мүше болғаннан бастап жоғарғы білімнің үш деңгейі: бакалавриат, магистратура, аспирантура енгізілді. Жүйенің қазақстандық тәжірибемен ұқсастығы бар. Мемлекеттік университеттер барлық үш деңгейлі жалпы

білім беру бағдарламаларымен қамтамасыз етеді , ал университет негізіндегі колледждер жалпы білім беру бағдарламасына сәйкес бір жылдық бакалавр және магистр дәрежесімен қамтамасыз ете алады. Тек екі жеке университет жалпы білім беру бағдарламасына сәйкес барлық үш дәрежелі білім беру қызметін ұсынуға құқылы. Жеке университет негізіндегі колледждер барлық дәрежедегі білім беру мүмкіндігінің сәйкестігін үнемі дәлелдеп тұрулары қажет [8].

2013 жылға дейін жоғарғы оқу орнын сапамен қамтамасыз ету мәселесімен Швецияның білім министрлігі негізінде құрылған «Шведтік ұлттық жоғарғы білім беру бойынша агентігі» және бес негізгі бөлімнен: сапамен қамтамасыз ету, құқықтық бөлім, біліктілікті тану бөлімі, жоғарғы білімді беруді анализдеу және коммуникация бөлімінен тұрды.

Сапамен қамтамасыз ету бөлімі екі негізгі қызметті :

- ғылыми дәрежені беру құқығымен қамтамасыз ету (жаңа оқу бағдарламаларына арналған);
- пәндер аумағын бағалау (қолданыстағы оқу бағдарламаларына арналған).

Шведтік ұлттық жоғарғы білім бойынша агентігінің (Hogskoleverket) негізгі қызметі : шведтік университеттер мен жоғарғы білім беруде жалпыламасапамен қамтамасыз ету, бақылау, мониторинг, жоғарғы білім беруді дамыту, зерттеу және анализ, шет елдік біліктілікті бағалау және студенттерді ақпараттандыру.

2013 жылдың 1 қаңтарынан бастап агенттік мемлекеттік орган ретінде өз жұмысын аяқтады [9]. Агенттік құзыреттілігі мен қызметін қазіргі таңда жаңа екі мемлекеттік орган: Швеция университетінің ректорлар кеңесі (Universitetskanslersambetet) және Шведтік жоғарғы білім беру бойынша университеттер мен колледждер кеңесі (Universitets-och hogskoleradet) атқарады.

Қазіргі таңда, Швеция мемлекетінің жалпы жоғарғы білім беруді сапамен қамтамасыз ету келесідей бағыттарды қамтиды:

- ғылыми дәрежені беру құқығын мемлекеттік бақылау (жаңа бағдарламалар бойынш);
- пәндік аумақты бағалау (қолданыстағы бағдарламалар бойынша) ;
- эксперттік топтың бағалау әрекеттерін жүргізуі.

Осының негізінде сапа нақты көрсеткіштерін бағаланады:

- оқытушылар құрамының біліктілігі;
- білім беру аумағы;
- инфрақұрылым;
- білім беру бағдарламаларының құрылымы;
- ғылыми дәрежені беру жүйесі.

Сонымен, Швециядағы жоғарғы білімді сапамен қамтамасыз ету ерекшелігі курстар мен бағдарламалар нәтижесін бағалауда екені белгілі. Осы орайда «нәтиже» термині мағынасы, оқу курстары мен бағдарламаларының білім беру заңындағы анықталған талаптарға қаншалықты сәйкес екендігімен бағаланады. Яғни, заңи талаптар білім беру саласының қатаң бақылауда болуы Швед мемлекетінің білім саласын жетік дамыту үшін өте қатал жүйені болданатыны анықталып тұр.

Қазіргі таңда курстар мен бағдарламаларды бағалау арнайы эсперттік топтармен жүзеге асырылады. Мысалы, 2011-2012 жылдар аралығындағы 553 оқу бағдарламаларының (жалпы және мамандандырылған дәрежеде) 77-сі ғана мамандар даярлауда сапасы «өте жоғары дәрежеде» екені, 345 «жоғары » сапада және 131 бағдарлама «қанағаттанарлық» сапада деп бағаланған.

Сонымен қатар, тағы бір ерекшелік - Швеция университеттер мен университет негізіндегі колледждерде гендрлік дисбаланс саясаты байқалады. Мысалы, 2011 жылда тек 23% әйел профессорлар болса, қазіргі таңда әйел профессорлар саны 28% құрайды. Шет елдік әйел оқытушы, лекторларды тартуға бағытталған көптеген бағдарламалар бар. Себебі, бұл бағдарламалар жергілікті әйел профессорлар санының артуына, ғылыми-зерттеу жұмыстарының жандануына септігін тигізеді деп есептелінеді [10]. Мұндай жоғарғы білім берудегі сапаны жоғарылатудың шет елдік тәжірибелерін қарастыруда еліміздің білім саласындағы басшылықтың сапа жұмысына деген өзгерістер енгізуде септігін тигізетіні анық.

Жоғарғы білім беруде сапаны қамтамасыз ету тікелей мемлекеттік органдар мен оқу орнының ішкі басқару және бақылау бөлімдерінің халықаралық стандарттар негізінде жұмыс атқаратынын жоғарыда аталып өтілді.

Білім беру саласында жаһандық ғалымдар тәжірибесіне сүйенсек, бәсекелестік стратегиясының негізі ISO 9001 сериялы халықаралық стандарт талаптарына сай келетін менеджмент жүйесінің сапа-

сы арқылы сапаға деген бағыт-бағдары болып табылады деп көрсетеді. ЖОО білім беру қызметтерінің сапасын жоғарылату мемлекеттік міндеттер тұрғысынан стратегиялық мақсат және ЖОО өз міндеттері тұрғысында оның жандануын және дамуын, сапалы қызметін қамтамасыз ету тетігі ретінде қарастырылады. Қазіргі таңда ЖОО өз жағдайын «нарық субъектісі» ретінде қабылдауы керек және соған орай барлық нарықтық экономиканың заңдылықтары, тірі қалудағы бәсекелестік күрестің заңдылықтары білім беру қызметі нарығында да жүретінін мойындауы қажет.

1 ҚР білім туралы заңы 27.07.2007 N319-3

2 http://www.quality.edu.ru/quality/sk/menedjment /393

3 Нұпейісова М.М. Сапаны басқару негіздері: Оқу құралы. –Алматы: Экономика, 2011-260 б.

4 Лившина В.В. Развитие методологии создания систем менеджмента качества Университетское образование: практика и анализ – 2013. -№2 (25)

5 Асқаров Е.С. Стандарттау, метрология, сертификаттау және сапаны басқару: Оқу құралы. Алматы: Экономика, 2013. -336 б.

6 «Қазақстан – 2050» ҚР Президенті Н.Ә.Назарбаевтың 14.12.2012 ж. Қазақстан халқына Жолдауы.

7 The Europe 2020 Competiteveness Report : Building a More Compettiteve Europe. – http: // www.weforum. org/reports/europe –2020-competitiveness-report-building-more-competiteve-europe.

8 Qs World University Ranking –http: www.lunduniversity.lu.se/upload/staff/higher _educatian_org.pdf.

9 Swedish Universities & University Colleges, Short Version of Annual Report 2012.–http: //www.hsv.se/download

10 The Swedish Higher Education Authority - www.ambetet.se.

Резюме

Роль системы менеджмента качества в высшем учебном заведений

Исаева А.М. – магистрант Нового экономического университета им. Т. Рыскулова

Тел: 8 775 297 33 83, e-mail: ai_2192_ka@mail.ru

Целью данной статьи является управление качеством системы планирования университета, управ-ления, в целях повышения качества и обеспечения качества, необходимого для реализации политики в организационной структуре, методы, процессы и ресурсы, обеспечивает набор их роли.

Важность методов управления качеством в статье: SWOT-анализ, общее управление качеством (TQM), стандарты ИСО определил роль процесса управления университета и обеспечивает зарубеж-ные практики стран.

Вывод - в настоящее время все виды современного высшего учебного заведения: организация образования, преподавания, научных исследований и образовательных мероприятий по улучшению показателей качества, установленным эффективной системы управления качеством, то трудно себе представить. Система менеджмента качества - цели организации в области качества и стратегии, сформулированные для достижения высоких результатов в образовании и системе. В целях повы-шения качества высшего образования с точки зрения задач стратегической цели государства и его задачи в контексте его возрождения и развития университета, как механизм обеспечения качества.

Ключевые слова: высшее образование, качество образования, система менеджмента качества, образцов контроля качества, SWOT-анализ, тотальное управление качеством (TQM) и стандартов ИСО.

Summary

The role of Quality Management system in Higher educational Establishment

Isayeva A. – Master's Degree student of T. Ryskulov New Economic University

Тел: 8 775 297 33 83, e-mail: ai_2192_ka@mail.ru

The purpose of this article is to control the quality of the university system of planning, management in order to improve and ensure the quality that is necessary to realize the policy in the organizational structure, methods, processes and resources.

The article gives SWOT-analysis, total quality management (TQM), ISO standards and defines the role of the university management and provides foreign practices. Nowadays it is difficult to imagine a modern higher educational institution: the management of education, research and educational activities without an effective quality management system aimed at improving the quality parameters. Quality management system is the system of the organization in the field of quality and strategies formulated to achieve high results in education. Improvement of the quality of higher education is considered as a strategic goal in terms of the tasks of the state and as a mechanism for quality insurance in the context of the university tasks.

Keywords: higher education, quality of education, quality management system, quality control samples, SWOT-analysis, total quality management (TQM), ISO standards.

ӘОЖ 372.1

БҮГІНГІ ПЕДАГОГТЫҢ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ИННОВАЦИЯЛАРЫ МЕН ДӘСТҮРЛЕРІ

Искакова П. К. – п.ғ.к., Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, педагогикалық ғылымдар кафедрасының доцент м.а. Fari_77@mail.ru
Керимбаева Б. Т. – PhD докторы, Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, педагогикалық ғылымдар кафедрасының доцент м.а. Kerimbaeva-bota@mail.ru

Мақалада білім саясатындағы түбегейлі өзгерістерді күнделікті оқу үрдісінде берілетін тапсырмалардан бастау қажет екендігі айқын көрсетілген. Студенттер оқытушы қауымнан тек білімге ғана емес, өмірге үйрететін қабілеттілікті қажет етіп отыр. Демек, болашақ педагогтарымыз осы ақпараттық қоғамнан қалыспай: жедел ойлаушы; жедел шешім қабылдаушы; ерекше ұйымдастырушылық қабілетті; нақты бағыт беруші болып шығуы қажет. Құзыреттілікті қалыптастыру дегеніміздің өзі болашақ педагог - қазіргі студенттердің шығармашылық қабілеттерін дамыта отырып ойлаудың, интеллектуалдық белсенділіктің жоғары деңгейіне шығу, жаңаны түсіне білуге, білімнің жетіспеушілігін сезінуге үйрету арқылы ізденуге бағыттауды қалыптастырудағы күтілетін нәтижелер болып табылмақ. Бұның өзі өз кезегінде қазіргі педагогтардан шәкіртті оқытуда, білім беруде, тәрбиелеп өсіруде белгілі бір құзіреттіліктерді бойына сіңірген жеке тұлғаны қалыптастыруды талап етеді.

Түйін сөздер: болашақ маман, инновация, құзыреттілік, білім беру.

Бүгінгі таңдағы Егеменді еліміздің басты мақсаттарының бірі – жан-жақты дамыған, алдыңғы қатарлы елдермен теңесу. Ал оған жетудің басты жолдарының бірі – әлемдік білім кеңістігінен орын алу. Мұның өзі ұлттық білім беру жүйесінің даму бағыттарын айқындап, оны тың арнаға, жаңа сапаға жеткізу қажеттілігін міндеттейді. Сондықтан да білім мазмұнын байыту, оқыту үдерісін жетілдіру, инновациялық технологияларды пайдалану, жан-жақты дамыған, рухани бай, өз елін, халқын жанымен сүйетін тұлға қалыптастыру өз шешімін қажет ететін, кезек күттірмейтін мәселе болып отыр. ҚР Президентінің Қазақстан халқына Жолдауында еліміздің болашағы оның шикізаттық қорымен және табиғи байлықтарымен емес, зияткерлік әлеуетімен, ғылым дамуының деңгейімен, жоғары технологияларымен айқындалатыны нақты айтылған. Отандық білім беру жүйесі Қазақстанды әлемдегі жетекші елдердің қатарына көтерудің және мәдени, ғылыми және білімдік деңгейі жоғары ел ретіндегі халықаралық беделін сақтап қалудың маңызды факторы болып табылады[1].

XXI ғасыр - бәсеке ғасыры, бұл бәсеке енжарлықты, керітартпалықты көтермейді. Еліміз егемендігін алып, өзін бүкіл әлемге мойындата бастаған осы кезеңде біздің қоғам дарынды, қабілетті, жан-жақты жетілген адамдарды қажет етеді. Сондықтан да еліміздің білім берудегі ұлттық жүйесі өте қарқынды өзгерістер сатысында тұр. Қазақстан Республикасының білім беру саласы бүгінде өз дамуының бетбұрысты кезеңін бастан өткеріп отыр. Ендеше, білім беру саласын дамытудың стратегиялық жолдары мен бағыттарын дұрыс таңдау тек қана отандық білім беру жүйесінің емес, сондай-ақ жалпы еліміздің болашағын дұрыс айқындауға мүмкіндік береді. Кез-келген қоғам өз дамуының әрқилы сатыларында жұмысшы күшіне жаңа талаптар мен стандарттар қоя отырып, білім беру жүйесінің ұдайы дамуына түрткі болған. Сондықтан, бүгінгі жағдайда, білім берудің көпқырлылығы мен маңыздылығы барынша артқан:

- біріншіден, өзгермелі қоғамның күннен күнге көбейіп келе жатқан қажеттіліктерін қанағаттандыратын білім беру жүйесіне сұраныс туындап отыр.
- екіншіден, қоғамның жедел дамуына ілесу үшін мемлекет тарапынан дәстүрлі білім беру жүйесін үздіксіз жаңартуға қажеттілік туындауда.
- үшіншіден, адамдардың жеке тұлғалық әлеуетін дамыту бүгінгі күнгі педагогикалық мәселелер мен міндеттерді шешудің басым бағытына айналуда.
- төртіншіден, қазіргі таңдағы жаһандық өзгерістердің ықпалымен білім берудің әмбебаптана бастауы оның басты сипатын құрап отыр.

Бүгінгі таңдағы ең көп тараған (әсіресе, мектеп деңгейінде) оқыту түріне дәстүрлі оқыту жүйесі саналады. Дәстүрлі оқытудың мазмұны мен әдістемесі білім алушының пән бойынша оқу материалын теориялық мазмұнда игерсе, ал тәжірибеде қолданылуы шектеулі болғаны белгілі. Бұл, әрине, оны тәжірибелі іс-әрекеттерді белгіленген алгоритм бойынша орындауға көп еліктетті, бірақ әрбір әрекетті дәл, нақты орындауға ұмтылдырды. Оқу үрдісіндегі оқу әрекеттері педагогтің басшылығымен орындалуы жиі байқалды. Дәстүрлі оқыту бұл - «жаңа нәрсені үйрету – бекіту – бақылау – бағалау»

сызбасы бойынша білім алушыларды білім алуға баулуға, қабілеттерін дамытуға және дағдыларды игеруге бағытталған. Оқытудың дәстүрлі сызбасында оқытушы өз саласындағы білімнің жалғыз қайнар көзін құрайды және білім алушылар оқытушыға ақпарат көзі ретінде қарайды. Яғни, білім алушылар оқытушының берген білімін келіспеуге және салыстыруға келмейтін ең соңғы ақиқат ретінде қабылдайды. Оқу материалы аз болғанымен, оны тереңінен зерттеп білуге баса мән беріледі [2].

Дәстүрлі оқыту әдістемесі негізінде метафизикалық (сандық, мазмұндық) әдіснама, ал дамыта оқыту технологиясының негізінде диалектикалық (интенсивті, сапалық, мәнділік) әдіснама жатыр деп айтуға болады. Дәстүрлі оқыту балада білім, білік, дағды алуға қажетті ақыл, сана бар деп есептеп, сол ақылға дайын білімді құю керек деген көзқарасқа, ал дамыта оқыту бала бойындағы табиғи қабілеттерді, ойлауды, жаңа белестерге көтеруді мақсат тұтатын принциптерге негізделген. Дәстүрлі оқыту жаттауға, есте сақтауға, ал дамыта оқыту дербес жұмыс істеуге, алған білімді пайдалана білуге үйретеді.

Алайда, дәстүрлі оқыту жүйесінде бірқатар кемшіліктер де кездеседі. Қазіргі кезде дәстүрлі оқыту жүйесін өзге оқыту түрлері білім кеңістігінен ығыстырып шығаруда. Себебі, оның табысты өмір сүруге қажетті білім қорын анықтауға және оны білім алушыға беруге болады деген түсінігі әлдеқайда өзінің мәнін жоғалтқан. Сондықтан, бүгінгі күнгі білім беру жүйесінде тек қана мәліметке бағдарлы оқытудан алыстап, жеке тұлғаға бағдарлы оқытуға көшу қажет.

Дәстүрлі білім беру жүйесінде білікті мамандар даярлаушы кәсіби білім беретін оқу орындарының басты мақсаты – мамандықтарды игерту ғана болса, ал қазір әлемдік білім кеңестігіне ене отырып, басекеге қабілетті тұлға дайындау үшін адамның құзырлылық қабілетіне сүйену арқылы нәтижеге бағдарланған білім беру жүйесін ұсыну – қазіргі таңда негізгі өзекті мәселелердің бірі. Қазіргі заманғы еңбек нарығында бәсекелестік пен экономикалық сұраныстың салдарынан жұмысшыларға жаңа талаптар қойылып, қатаң іріктеу жүргізілуде. Жұмыс берушілер жұмысшының біліктілік деңгейіне назар аударып қана қоймай, оның өзін-өзі жетілдіруге бағытталған жаңа құзыреттіліктерді игеру саласындағы жинақтаған тәжірибесін ұтымды пайдалана білу қабілетіне де баға беруде. Мұндай жағдайда, сөзсіз, маман даярлаудағы құзыреттілік тәсілдің рөлі артары анық.

ХХ ғасырдың екінші жартысынан бастау алған инноватика тың жаңалықтарды ашу және оны өндіріске ендіру үдерісінің заңдылықтарын зерттейді. Инноватика алғашқыда адамның әлеуметтік-мәдени қызметінен гөрі экономикалық, техникалық, технологиялық және әкімшілік қызметімен көбірек байланысты болған. Тек соңғы онжылдықта ғана әлеуметтік, оның ішінде педагогикалық инноватиканың дами түскені байқалған. «Маған жердің тіреу нүктесін көрсетсеңіз болғаны, мен Жерді көтеріп беремін!» деген Архимедтің даңқты сөзін әркім әрқалай түсінуі мүмкін. Біреулер «ол жерді көтеріп тастауды ойламаған, тек қана тіреу нүктесін көрсеткісі келген» дейді. Шынында, ол адамзат тарихындағы жаһандық жаңалықтардың бірін ұсынған. Яғни, оның айтқан сөзінен барлық нәрсені, тіпті әлемнің түп-негізін өзгерту мүмкін екенін ұғынуға болады.

«Инновация» - (латын тіліндегі *in* (ішіне) *novus* (жаңа) сөздерінен құралып, жаңару, жаңалық, өзгеру деген мағынаны білдіреді) әлемдік экономика, өнеркәсіп, жарнама ісі секілді салалар үшін айтарлықтай жаңа түсінік емес. Алайда, педагогикалық инноватика – енді ғана орнығып келе жатқан жас ғылым саласы [3].

Бүгінде педагогикалық инноватика қалыптасу және эмпирикалық таным кезеңдерін бастан өткеруде. Ұзақ жылдар бойы бірқатар ғалымдар осы салада мол жұмыс атқарып келеді. Осы орайда, Н.И.Лапин, Е.И.Потапова, А.И.Пригожин, С.Д.Поляков, А.В.Хуторский, О.Б.Шамина сынды ғалымдар мен оқытушылардың сіңірген зор еңбегін атап өтпеске болмайды. Олардың еңбектерінен оқу-тәрбие үдерісі мен шығармашылық даму сатысындағы инноватиканың барлық мәселелері педагогикада сәтті жүзеге асырылып жатқанын айқын пайымдауға болады.

Қазақстан Республикасында білім беру саласындағы педагогикалық инновация мен оқытудың жаңа технологиясы мәселелерін Ш.Т.Таубаева, Н.Н.Нұрахметов, С.Н.Лактионова, Е.З.Батталханов, Т.О.Балықбаев, Ж.А.Қараев, Г.К.Нұрғалиева, К.Бұзаубақова, С.Д.Мұқанова, Н.И.Хван, С.А.Көшімбетова, З.У.Имжарова, М.М.Мұқаметқалиқызы және т.б. педагог ғалымдар зерттеген.

Қазіргі заманғы жаңғыртушы инновацияларға жаңа буынның білім беру стандарттарының негізгі құрамдас бөлігін құрайтын кәсіби оқытудың құзыреттілік үлгісін жатқызуға болады. Болашақ мамандарды кәсіби даярлау мәселелері С.С.Алексеева, С.Е.Шишова, В.Л.Васильева, А.В.Анохина, А.Б.Бергерова және тағы басқалардың еңбектерінде зерттелген. П.П.Терехова, Н.А.Германская, В.А.Кальна, М.М.Поташник және тағы басқалардың ғылыми-зерттеу жұмыстары кәсіби құзыреттіліктің мәнін ашып көрсетуге едәуір мүмкіндік береді.

Д.А.Иванов, А.В.Хуторский, Э.Ф.Зеер және тағы басқалардың зерттеулерінде білім берудегі құзыреттілік тәсілдің мән-маңызы және осы тәсілдің іргесін қалаған жетекші ғалымдардың өзара байланысы қарастырылған. А.В.Щербаков, В.А.Белеков, А.К.Маркова, А.Я.Найн және тағы басқалар өз еңбектерінде кәсіби құзыреттілікті арттыру жолдарын зерттеген. Атап айтқанда, Л.В.Митина – педагогикалық құзыреттілікті, Л.А.Петровская – коммуникативтік құзыреттілікті, ал С.Е.Шишов болса, педагогикалық құзыреттілікті арттырудың әдіс-тәсілдерін зерттеуге ден қойған. Білім берудегі құзыреттілік тәсілді «жоғары мектептің құбылмалы әлемнің талаптарына ілесу үдерісіндегі» кезекті қадамы деуге болады [4]

Инновациялық шешімдер кешені негізгі білім беру бағдарламаларын жүзеге асырудың нормативтік шарттарында да көрсетілген. Мұндай шарттарға оқытудың технологиялық тәсілін қолдану жатады. Бұл тәсіл жоспарланған нақты нәтижеге міндетті түрде қол жеткізетін оқытудың дидактикалық тұрғыдан дәйекті әрі тиімді әдістері мен тәсілдерін таңдау, сондай-ақ педагогикалық жүйені ұтымды жобалау және біртұтас жүзеге асыру есебінен білім беру үдерісін түбегейлі жаңғыртуға мүмкіндік береді. Нақ осы технологияландыру үдерісі оқытудың тиімділігін қамтамасыз етеді. Оның ішінде, жеке тұлғаның құзыреттілікке негізделген білім алуына және өзін-өзі жетілдіруіне зор септігін тигізетін белсенді интерактивті оқыту технологиясының мәні ерекше.

Сонымен қатар, инновациялық шешімдердің қатарына оқытушы-профессорлар құрамын қайта даярлау және біліктілігін арттыру шараларын жатқызуға болады. Білім сапасын арттыру және нәтижеге бағытталған үлгіге беталуы барысында мұғалімдер мемлекеттік стандартта берілген нәтижелерге жетуде кәсіби шеберлікпен меңгерген зерттеу біліктері мен дағдылары нәтижесінде проблеманың шешімін таба алатын, ақпараттық – коммуникативті мәдениеті жоғары тұлғалық - дамытушылық функцияны атқарады.

XXI ғасыр адамының құзырлықтары қатарында саналатын, қазіргі білім беруде басшылыққа алынатын «тануды үйрену, жасауды үйрену, бірге өмір сүруді үйрену, өмір сүруді үйрену» негізгі «төрт қағидасының» мәнін ашады. Қазіргі заман адамның осы құзыреттілікті меңгере отырып тек «кәсіби икемділігін оңтайландыруды қамтамасыз ету ғана емес, іске асырылу мүмкіндігін «үнемі оқып – үйрену және өзін-өзі жасау талабын қалыптастыра алады[5].

Білім сапасын арттыруда, бірінші кезекте оқытушының құзыреттілігі шешуші рөл ойнайды. Себебі, ол білім берудің барлық сатысында әртүрлі әдістемелердің көмегімен білім алушыларға өз білімін жеткізеді. Сондықтан, оқытушы өзінің шығармашылық ой-өрісін ұдайы кеңейте отырып, өз білімін дұрыс жеткізе білуі қажет. Ендеше құзыреттілік дегеніміздің өзін қазіргі заман талабына сай педагог қауымының өзін-өзі өзгерте алу қабілеттілігі деп түсінуге болады.

Білім саясатындағы түбегейлі өзгерістерді күнделікті оқу үрдісінде берілетін тапсырмалардан бастау қажет екендігі айқын көрсетілген. Студенттер оқытушы қауымнан тек білімге ғана емес, өмірге үйрететін қабілеттілікті қажет етіп отыр. Демек, болашақ педагогтарымыз осы ақпараттық қоғамнан қалыспай: жедел ойлаушы; жедел шешім қабылдаушы; ерекше ұйымдастырушылық қабілетті; нақты бағыт беруші болып шығуы - бұл қазіргі заманның талабы. Міне, құзыреттілікті қалыптастыру дегеніміздің өзі болашақ педагог - қазіргі студенттердің шығармашылық қабілеттерін дамыта отырып ойлаудың, интеллектуалдық белсенділіктің жоғары деңгейіне шығу, жаңаны түсіне білуге, білімнің жетіспеушілігін сезінуге үйрету арқылы ізденуге бағыттауды қалыптастырудағы күтілетін нәтижелер болып табылмақ. Бұның өзі өз кезегінде қазіргі педагогтардан шәкіртті оқытуда, білім беруде, тәрбиелеп өсіруде белгілі бір құзіреттіліктерді бойына сіңірген жеке тұлғаны қалыптастыруды талап етеді.

Оқыту үдерісінің нәтижелі болуы үшін оның тәрбиелеуші және дамытушы сипаты басым болуы тиіс. Білім беру мекемесіндегі оқыту, бірінші кезекте, білім алушының шығармашылық қабілетін дамытуға, өз бетінше жұмыс істеу, есте сақтау, қисынды ойлау, ақпарат ағымынан өзіне қажетті мәліметті іздеп табу, жеке тұлғаның өзіндік қасиеттерімен қоса, оның этикалық және эстетикалық көзқарастарын және гуманитарлық ойлау аясын анықтау, түсіну және құрметтеу қабілетін қалыптастыруға септігін тигізуі керек. Міне, сонда ғана біздің түлектер еңбек нарығында бәсекеге қабілетті бола алады. Педагог жұмыс барысында жаңа мүмкіндіктер мен тың идеяларды, оқытудың жаңа технологияларын, жаңа перспективаларын және оларға апаратын ерекше жолдарды ойлап табуы керек. Бүгінгі таңда педагогтардың, ұжымдардың креативтілігі жалпы білім беру жүйесін және оның барлық жекелеген субъектілерін дамыту мен жетілдірудің едәуір маңызды факторы болып табылады. Аталмыш фактордың болашақта да өз маңыздылығын жоғалтпайтыны анық.

Демек, жоғары кәсіби мектептің түлегі өзара ақпараттық әрекеттестіктің аясы кеңейіп отырған бүгінгі қоғамда белсенді рөл ойнайтын әрі жоғары сұранысқа ие маман болып қалыптасуына мүмкіндік беретіндей даярлықтан өтуі тиіс. Кез-келген маманның кәсіби қызметіндегі ең маңызды аспектіге оның жоғары оқу орнында оқыған кезінде-ақ кәсібиаралық қызмет негіздерін игеруін жатқызуға болады. Болашақ маманның бойында жаңа бәсекеге қабілетті өнімді шығару кезінде қажет болатын кәсіби және кәсібиаралық құзыреттіліктер қалыптасып, дамиды.

А.И.Хуторской: «инновациялық идея - инновациялық үдеріске ықтимал қатысушылардың назарын өзіне аудартатын қандай да бір жаңа дүниені айтады… Инновациялық үдерістің негізінде интуитивті ойлау мен эмпирикалық деректер арқылы қалыптасқан нысан, үдеріс, құбылыс туралы жалпы теориялық көзқарас жатыр»- деп жазады [6]. Олай болса, құзыретті маманға айналу үшін білімгер, бірінші кезекте, алдына қойған міндетті анықтаудан бастап оның шешімін тапқанға дейінгі барлық өндіріс кезеңдерінен өтіп, саналуан қызмет түрлерімен танысып қана қоймай, осы кезеңдердің өкілдерімен өзара әрекеттестік пен түсініктікте жұмыс істеуді үйренуі керек. Сонда ғана ол нарықта сұранысқа ие маман бола алады.

1 Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы 2014.

2 Елеубай С. Білім беру технологиясыныңқазіргіпроблемалары. Алматы, 2001. 270б.

3 Таубаева Ш.Т., Лактионова С.Н. Педагогическая инноватика как теория и практика нововведений в системе образования. Алматы, 2001.

4 Фрумин И.Д. Компетентностный подход как есественный этап обновления содержания образования // Педагогика развития: ключевые компетентности и их становление. – Красноярск, 2003.

5 Болотов В.А., Сериков В.В. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 8-14.

6 Хуторский А.В. Педагогическая инноватика: методология, теория, практика: Научное издание, – М: Изд.УНЦ ДО, 2005.

Резюме

Инновации и традиции в образовании сегодняшнего педагога

Искакова П. К. – *к.п.н. Международный казахско-турецкий университет имени Х.А.Ясави, и.о. доцент кафедры педагогические науки.Fari_77@mail.ru*

Керимбаева Б. Т. – *PhD доктор, Международный казахско-турецкий университет имени Х.А.Ясави, и.о. доцент кафедры педагогические науки. Kerimbaeva-bota@mail.ru*

В этой статье рассматривается современный этап модернизации образования характеризуется фундаментальным качественным изменением в системном подходе к развитию образования. Это особый период развития образования, когда к нему предъявлены невиданные ранее высокие требования, рассчитанные на становление и проявление качественно нового потенциала общекультурных, интеллектуальных, духовных, профессиональных возможностей личности. Система образование сегодня на поворотном этапе своего развития и выбор стратегических путей, направлений этого развития во многом предопределяет перспективы не только отечественного образования, но и в целом нашей страны. На разных стадиях своего развития общество предъявляло новые стандарты, требования к рабочей силе. Это обусловило развитие системы образования.

Ключевые слова:будущий специалист,инновация, компетенция, образование.

Summary

Innovation and tradition in the education of the formation of the modern teacher

Iskakova P. K. –*Kh.A.Yasawi International kazakh-turkish university,associate professor of the department of pedagogical science.Fari_77@mail.ru*

Kerimbaeva B.T. – *Kh.A.Yasawi International kazakh-turkish university, PhD, associate professor of the department of pedagogical science.Kerimbaeva-bota@mail.ru*

The article deals with the modern stage of educational modernization characterized by a fundamental qualitative changing in the system approach to the development of education. This is a special period of development of education, when it brought an unprecedented high requirement, calculated on the formation and manifestation of qualitatively new potential general cultural, intellectual, spiritual, and professional possibilities of the person. The system of education today is at a turning point of its development and selection of strategic paths and directions of this development largely determines the prospects not only for domestic education, but also in the whole of our country. At different stages of its development the society imposes new standards, the requirements of the workforce. This was to the development of the educational system.

Key words: future specialist, innovation, competence, educa

УДК 811

СУЩНОСТЬ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ КАК ОДНОЙ ИЗ СОСТАВЛЯЮЩИХ КОМПЕТЕНЦИЙСОВРЕМЕННОГО ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ИЯ

Бегунова М.С. – Магистрант 2 г.о. Казахский Университет Международных Отношений и Мировых Языков имени Абылай хана, 6МО11900 – «Иностранный язык: два иностранных языка», e-mail: bmariyas@mail.ru

Проблема современного иноязычного образования становится все более и более актуальной. Это в большей степени связано с экономическими и политическими изменениями в нашей стране, а также смены конечной цели иноязычного образования в пользу формирования межкультурной компетенции. Традиционно, было принято считать, что эффективность педагогического процесса напрямую зависит от знаний учителем предмета и основ педагогики. Чем больше знает преподаватель, тем выше эффективность занятия. Однако, современные исследования показывают необходимость в формировании у педагогов креативных, творческих и исследовательских качеств. Статья посвящена некоторым теоретическим и практическим аспектам деятельности современного преподавателя иностранного языка. Автор анализирует процесс формирования исследовательской компетенции в рамках подготовки будущих преподавателей ИЯ. В статье рассматривается исследовательская деятельность педагога, а также исследовательская компетенция в составе других компетенций будущего преподавателя ИЯ. Данная статья представляет исследовательскую компетенцию преподавателя ИЯ как одну из наиболее важных компетенций педагога. Учитывая тот факт, что сегодняшняя парадигма образования ставит в центре учебного процесса самих студентов, их потребности, особенности и таланты и их гармоничное развитие, необходимость овладения преподавателем исследовательской компетенцией очевидна.

Ключевые слова: исследовательская деятельность, исследовательская компетенция, современное иноязычное образование, методология иноязычного образования, современный преподаватель ИЯ.

Говоря о современном образовании, часто затрагиваются такие понятия, как «компетенция», «компетентность», «исследовательская деятельность», «исследовательская компетенция» и др. Любая компетенция проявляется в процессе той или иной деятельности, соответственно, исследовательская компетенция находит свое выражение в исследовательской деятельности. Однако, для того чтобы более четко определить понятие исследовательской компетенции, необходимо вначале рассмотреть понятие исследовательской деятельности в целом и определить ее сущность.

Существует большое количество определений исследовательской деятельности. Одно из них характеризует *исследовательскую деятельность*определение конкретных способов и средств действий через постановку проблемы, вычленение объекта исследования, проведение эксперимента, описание и объяснение фактов, полученных в эксперименте, создание гипотезы (теории), предсказание и проверка полученного знания определяет специфику и сущность этой деятельности» [1, с.14]. Согласно данному определению, исследовательская деятельность, можно сказать, берет начало в научной деятельности, так как *научная деятельность* определяется как «интеллектуальная творческая деятельность, направленная на получение и использование новых знаний» [там же]. Однако, понятие научной деятельности шире, чем понятие исследовательской деятельности, а последняя является одной из ее составляющих, наряду с другими видами научной деятельности – научно-организационной, научно-информационной, научно-педагогической и др.

По мнению Обухова А.С., исследование включает такие составляющие, которые соответствуют факторам развития личности. В качестве этих составляющих автор выделяет: *биологические предпосылки исследования*, т.е. «исследовательская активность, исследовательское реагирование и исследовательское поведение»; *условия развития исследования,* к которым относятся «социокультурные, исторически сложившиеся контексты, содействующие (или наоборот) преобразованию исследовательского поведения в исследовательскую деятельность, задающие нормы и способы осуществления этой деятельности»; *внутренняя позицияисследования* – «выработанная способность личности искать и осознавать проблемы; осознанно, активно и конструктивно реагировать на проблемные ситуации, выстраивать исследовательское отношение к миру, к другим, к самому себе» [2, с.6]. Интересным является и тот факт, что особенности проявления исследовательской активности и исследовательского поведения человека в раннем возрасте во многом схожи с теме же проявлениями у животных, но отличительной чертой человека является способность направлять исследовательскую активность в нужное русло, или «включать» исследовательское поведение тогда, когда он сам сочтет это необходимым, так как с взрослением, социокультурная детерминация исследования становится

ведущей, что и способствует преобразованию исследовательского поведения в исследовательскую деятельность [там же, с. 8-14]. Если говорить о социокультурных условиях развития исследовательского поведения, то, как уже говорилось ранее, исследовательская деятельность, базируясь на исследовательской активности и поведении, является осознанной, мотивированной, целенаправленной, и подчиняющейся культурным нормам деятельности. Следовательно, форсирование исследовательской деятельности зависит, главным образом, от того, насколько в социокультурных нормах общества заложена потребность в исследовательской активности человека, а также, интенция человека осуществлять исследовательскую деятельность, зависит от того, на сколько, эта деятельность важна для его общей жизнедеятельности. Однако, если социальные нормативы сдерживают проявления исследовательской активности человеком, то он начинает искать алгоритмизированных инструкций осуществления своей деятельности, нежели путей самостоятельного открытия новых путей ее выполнения [там же, с. 14-20]. Исследовательская же позиция, по Обухову А.С. – «это не только то, что актуализируется в ситуации неопределенности, но и та позиция, исходя из которой человеку потребностно попадать в эти ситуации, находить их; а после нахождения ситуации, требующей осуществления исследовательской деятельности – последовательно пройти основные этапы исследования» [там же, с. 23]. В самом общем смысле исследование можно рассматривать как научное творчество - «особый вид деятельности, направленный на совершенствование научного знания, т. е. на совершенствование теоретической модели реальности» [3, с. 22].Под исследованием, в общем смысле, можно рассматривать «профессиональную деятельность по получению новой информации (нового знания), исходя из минимального объема имеющейся, и осуществляемую по определенным правилам (алгоритмам) с использованием устоявшихся или нетривиальных методов. Исследование — процесс познания, а его результат — новое знание, “наращенное” на имеющееся» [4, с.8]. В.М. Кожухар приводит схему проведения исследования, которая состоит из тринадцати последовательных этапов: «1) выявление проблемы; 2) распознавание проблемы, выявление ее значимости, актуальности и т.д.; 3) выявление объекта и предмета исследования, постановка его цели; 4) разрыв герменевтического круга; 5) выбор подхода к исследованию и его концепции; 6) выдвижение исследовательской гипотезы; 7) сбор недостающей информации (постановка эксперимента); 8) обработка, визуализация, представление информации в удобном для восприятия виде; 9) формулировка выводов, подтверждение или опровержение гипотезы; 10) верификация нового знания; 11) составление модели изучаемого объекта, верификация модели; 12) модельное экспериментирование, прогнозирование поведения объекта исследования; 13) выработка предложения по использованию полученного нового знания» [там же с. 9].В то же время, *исследовательская деятельность обучающихся* – «это, деятельность, связанная с решением творческой задачи с заранее неизвестным решением и предполагающая наличие основных этапов, характерных для исследования в научной сфере: постановку проблемы; изучение теории, посвященной данной проблематике; подбор методик исследования и практического овладения ими; сбор собственного материала, его анализ и обобщение; научный комментарий; собственные выводы» [5].В целях определения понятия исследовательская компетенция, хотелось бы обратиться к понятию «компетенция» в общем смысле.

Компетенция – (от лат. competentia – принадлежать по праву) – «1) круг полномочий, прав и обязанностей конкретного государственного органа; 2) круг вопросов в которых данное должностное лицо обладает познаниями, опытом. Компетенция задает круг предназначений, обязанностей, ролей, комплекс задач, которые должен решить человек. Компетенция – это заданное содержание компетентности, которое необходимо освоить, чтобы быть компетентным» [1, с. 17].

В свою очередь, психологический толковой словарь предлагает следующее определение понятия

«компетенция»: «компетенция - область деятельности, значимая для эффективной работы организации в целом, в которой индивид (кандидат, исполнитель) должен проявить определенные знания, умения, поведенческие навыки, гибкие способности и профессионально-важные качества личности. Компетенция - это область ответственности и определенная область полномочий» [6].

Существуют и другие трактовки данного понятия. Например, И.А. Зимняя понимает под компетенцией некоторые внутренние, потенциальные, сокрытые знания, представления, системы ценностей, которые потом проявляются в компетентности человека. Или, компетенция (от лат. competere — соответствовать, подходить) — это личностная способность специалиста (сотрудника) решать определенный класс профессиональных задач [7].Таким образом, очевидно, что существуют различные трактовки понятия «исследовательская компетенция», но все они имеют общую основу, а также непосредственно связаны с деятельностью современного педагога.

Учитывая рассмотренные понятия, уместно будет рассматривать исследовательскую компетенцию преподавателя ИЯ как *наличие знаний, опыта и ряда умений, проявляющихся в деятельности учителя предметника по ИЯ, направленной на удовлетворение познавательной (интеллектуальной) потребности, продуктом которой являются новые знания; и степень соответствия данных умений заданной степени сложности выполняемых задач и решаемых проблем в данной профессиональной сфере.*

Таким образом, исследовательская компетенция современного преподавателя является неотъемлемой частью его профессиональной деятельности.В своей работе «Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании» Зимняя И. А., ссылаясь на «Глоссарий терминов рынка труда, разработки стандартов…» ЕФО, в котором выделяются четыре модели (способа) определения компетенций: «1) основанные на параметрах личности; 2) основанные на выполнении задач и деятельности; 3) основанные на выполнении производственной деятельности; 4) основанные на управлении результатами деятельности», в качестве основных параметров определения состава компетенций предлагает опираться на первые две модели, которые включают «личные качества и опыт, которыми обладает человек: знания, образование, подготовка и другие личные характеристики, которые позволяют ему эффективно выполнять свою деятельность» [8, с.18]. Таким образом, ориентируясь на личностную и деятельностную модели компетенций Зимняя И.А.выделяет три основные группы компетенций:«- компетенции, относящиеся к самому себе как личности, как субъекту жизнедеятельности, общения;- компетенции, относящиеся к социальному взаимодействию человека и социальной сферы;- компетенции, относящиеся к деятельности человека, проявляющиеся в ее типах и формах». Так как речь в данной статье идет о преподавателе ИЯ как профессионале, то необходимо рассмотреть подробнее именно данную группу компетенций, и отнести их непосредственно к профессиональной деятельности учителя ИЯ. В данной группе автор выделяет следующие компетенции:

«1) компетенция познавательной деятельности: постановка и решение познавательных задач; нестандартные решения, проблемные ситуации – их создание и разрешение; продуктивное и репродуктивное познание, исследование и интеллектуальная деятельность;

2) компетенция деятельности: игра, учение, труд; средства и способы деятельности: планирование, проектирование, моделирование, прогнозирование, исследовательская деятельность, ориентация в различных видах деятельности;

3) компетенция информационных технологий: прием, переработка, выдача информации (чтение, конспектирование), массмедийные, мультимедийные технологии, компьютерная грамотность; владение электронной, интернет технологией» [там же, с. 22-25].

Из набора представленных компетенций ясно видно, что исследовательская компетенция и владение современными технологиями, лежат в основе деятельности человека, а главным образом, в его профессиональной деятельности.

Актуальным вопросом является определение и тех качеств, которыми должен обладать выпускник вуза. Чакликова А.Т. в качестве основных качеств личности выпускника современного вуза рассматривает следующие: «умение гибко адаптироваться в меняющихся жизненных ситуациях, самостоятельно приобретая знания, необходимые на практике, умело применяя их для решения разнообразных проблем; умение найти свое место в жизни; умение самостоятельно критически мыслить, уметь видеть возникающие проблемы и находить пути их решения; быть способным генерировать новые идеи, мыслить творчески; умение самостоятельно работать с источниками информации (уметь собирать необходимые для решения проблемы факты, анализировать их, выдвигать гипотезы решения проблем, делать обобщения и сопоставления с аналогичными или альтернативными вариантами решения, делать аргументированные выводы и применять их для решения новых проблем; обладать определенным коммуникативным потенциалом, быть коммуникабельным, контактным, гибким, уметь работать в различных социальных группах, предотвращая или умея выходить из любых конфликтных ситуаций; самостоятельно работать над развитием собственной нравственности, систематически повышая свой культурный и интеллектуальный уровень» [9, с. 64-67]. Анализируя предложенный набор качеств-умений, мы приходим к выводу, что особое место в развитии личности выпускника вуза занимают те качества личности, которые сопряжены с его способностью работать с источниками информации – самостоятельно осуществлять поиск информации, ее анализ и критическую оценку, т.е. особый упор делается на развитие умений самостоятельной поисковой деятельности; и на способность обучающихся осуществлять поиск решения проблем и практических задач

новыми способами, используя творческий подход. Взаимосвязь функций преподавателя ИЯ и ключевых компетенций деятельности показана на схеме 1.

Схема 1 – Место исследовательской компетенции в деятельности учителя

Таким образом, рассмотрев компетенции, проявляющиеся в деятельности и основные качества, требующие развития в процессе подготовки студентов вуза, можно прийти к выводу, что исследовательская компетенция занимает ведущую позицию в подготовке профессионала, а в частности преподавателя ИЯ.

1 Исследовательская деятельность: Словарь под ред. Е.А. Шашенкова - М.: УЦ «Перспектива» / 2010 г. С.14.

2 Обухов А.С. Развитие исследовательской деятельности учащихся – М.: Издательство «Прометей» МПГУ, 2006 – 224 с. С.6.

3 Леднев В.С. Научное образование: развитие способностей к научному творчеству. Издание второе, исправленное – М.: МГАУ, 2002. – 120 с., С. 22.

4 В. М. Кожухар. Основы научных исследований: Учебное пособие — М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К°», 2010. — 216 с. С.8.

5 Методические рекомендации по организации проектной и исследовательской деятельности обучающихся в образовательных учреждениях г. Москвы от 20.11.2003 № 2 -34-20.

6 Психологический толковый словарь - [Электронный ресурс] – Режим доступа - http://magazine. mospsy.ru /dictionary/dictionary.php?term=335.

7 Психология и бизнес - [Электронный ресурс] – Режим доступа http://www.psycho.ru/library/3184.

8 Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004.

9 Чакликова А.Т.//Компетентностный подход как целевая основа новой образовательной парадигмы// SosyalBilimlerDergisi//Sayı: 22 2009г./С. 64-67.

Түйіндеме

Зерттеу құзыреттің мәні қазіргі шет тілі мұғалімдегі ең маңызды құзытертерінің бірі ретінде

БегуноваМ.С. – АбылайханатындағыҚазХҚ және ӘТУ, 6МО11900 – «Шет тілі: екі шет тілдері», 2 курсмагистранты, e-mail: bmariyas@mail.ru

Бүгінгі білім беру саласында шет тілдерден білім беруге талаптар аса қатерлі болыпкетті. Ол үдеріс біздің қазіргі экономикалық және политикалық жағдайына байланысты. Нәтижесінде, шет тілі мұғалімінің рөлі және функциялары да өзгерілген. Бұл мақалада қазіргі шет тілі мұғалімінің зерттеу қабілеттерін мен құзыретін қарастырылған. Сонымен катар, шет тілі мұғалімі зерттеуші ретінде жасайтын қызметтерге зейін аударылады. Дәстүр бойыша, білім беру сапасы педагокигалық саласындағы білімдеріне байланысты деп сенедік. Алайда, қазіргі заманда табысты мен жемісті білім беру үндеріс – ол мұғалімнің қолайлы және ынтымақт асфтмосфераны құруының қабілеттігінің нәтижесі. Бүгінгі шеттілдерін мамандығының қызметі – ол теория мен практика тиімді үйлесу. Мұғалімнің кәсіби қызметі оның жеке-психологиялық сапасының өзгешелігімен кәсіби заттық,

және коммуникативтік (интерактивтік) анықталады және үдетпелі, асыралы, коммуни-кативтік, зерттеу, сындарлы-жоспарлау, ұйымдастыру сияқты атқаратын қызметтерді орындайды. Басқа сөздермен, кәсіби қызметтің өзгешелігі аса маңызды біздің заманымызда. Әрине, қазіргі білім беру саласы туралы айтатын болсақ, "құзыр", "біліктілік", "зертте- қызмет", "зертте- құзыры" және т.б сияқты ұғымдар жиі қозғалады, көрінген құзыр ара үдеріс ана немесе өзге қызметтіңкөрсетіледі, сәйкесінше, зертте- құзыр өзінің сөйлемшесін ара зерттеу қызметте табылады. Алайда, зерттеу құзырдың ұғымын астам ашық анықтау үшін,ең біріншіден, шет тілдері мұғалімінің зерттеу қызметтің ұғымын арадабүтіндікте анықтау керек. Сондықтан, бұл мақалада қазіргі шет тілдер мұғалімінің жағдайын, рөлін және функцияларын шет тілдер білім беру методологиясының көзқарасынан қарастырылған,және де шет тілдірі мұғалімінің зерттеу құзыретінің құрастыруы қарстырылған.

Түйін сөздер: зерттеу құзыреті, зерттеу қызметі, қазіргі шет тілдерден білім беру, әдістеме, қазіргі шет тілі мұғалімі.

Summary

The issue of gnostic competence as a part of major competences of a modern FL teacher

Begunova M. S.– 2 year Master's degree student, KazUIR and WL after Ablay khan, 6MO11900 - «Foreign language: two foreign languages», e-mail: bmariyas@mail.ru

The issue of foreign language education becomes more actual nowadays. It is connected with economic and politic development of our country, as well as the reinforcement of intercultural communication. Traditionally, we used to think that the success of pedagogical activity depends on knowledge of pedagogy, its subject, and methodology. However, during recent decades, studies have shown that a great deal of success belongs to a teacher's ability to create a classroom atmosphere of mutual understanding, trust, development, and active communication. Teacher's professional activity is determined by the specifics of its vocational subject, personal and communication qualities, and performs different functions. Moreover, today an urgent focus is on the development of individual abilities of students, who are prone to self-education. This requires adequate organization of the learning process – that is, the interaction of the teacher with the students as equal partners, individuals, collective identity (subject-subject relations). As the result, the role and duties of a foreign language teacher undergo certain changes. The present article considers the gnostic competency of a foreign language teacher as one of the most important competencies of teaching activity. Also the position and functions of gnostic competency within teaching competencies are touched upon in the given article.

Keywords: the gnostic competency, research activity, modern foreign language education, methodology, foreign language teacher

УДК 37.1

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС МӘДЕНИЕТІ

С.С. Чункенова –
педагогика ғылымдарының магистрі, оқытушы
І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған қ.
e-mail: Symbat_27.07@mail.ru

Мақалада жалпы педагогикалық қарым-қатынас мәдениеті мен оқушылардың,білімгерлердің және ұжымның қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру қарастырылады. Қарым-қатынас – адамдар арасында бірлескен іс-әрекет қажеттілігін туғызып, байланыс орнататын күрделі процесс. Екі немесе одан да көп адамдардың арасындағы танымдық немесе эмоционалды ақпарат, тәжірибе, білімдер, біліктер, дағдылар алмасу. Педагогикалық қарым-қатынас педагогпен оқушылар ұжымының өзара әрекеттестігінің дағдысы мен жүзеге асыру формасы оның мазмұнының ақпарат алмасу және оқу тәрбиелік әсер ету өзара түсіністікті ұйымдастыру жүйесін қарастырады. Мақалада педагогикалық қарым-қатынастың атқаратын қызметі, кездесетін қиындықтары, тәсілдері, кезеңдері, түрлері баяндалады.

Қарым-қатынас мәдениеті жалпы мәдениеттің бір бөлігі болып саналады. Өйткені ол тұлғаның ортақ әлеуметтік қасиетін көрсетеді. Қарым-қатынас процесінде адамдар кім болғанына қарамастан, басқарушы немесе бағынушы немесе жай іскер және басқа әріптес болсын, ең маңызды мән бір – бірін тану және қабылдау болып табылады. Мұның негізінде адамдар аралық қатынастың белгілі бір түрінде адамдардың белсенді іс - әрекеті жатады.

Қарым-қатынас көпжақты және көпфункционалды құбылыс, оның сипаты өзара әрекеттесудің өзін анықтайды. Қарым-қатынастың неғұрлым сәйкес стилі іс-әрекетшіл, демократиялық, достық стилі болып табылды.

Тірек сөздер:қарым-қатынас мәдениеті, түрлері, әдістері, кезеңдері.

Қарым-қатынас ұғымы пәнаралық ғылыми категория. Қарым-қатынас ұғымын философия, әлеуметтану, психология,педагогика және тағыда басқа ғылымдар қарастырады.

«Қарым-қатынас» ұғымын педагогика мен психологияға алғаш рет А.Ф.Лазурский енгізген.Ол тұлғаның сыртқы обьектіге, адамға, рухани байлыққа, материалдық дүниеге қатынасын білдіретін ұғым деп көрсеткен.

Қарым-қатынас – адамдар арасында бірлескен іс-әрекет қажеттілігін туғызып, байланыс орнататын күрделі процесс. Екі немесе одан да көп адамдардың арасындағы танымдық немесе эмоционалды ақпарат, тәжірибе, білімдер, біліктер, дағдылар алмасу. Қарым-қатынас тұлғалар мен топтар дамуының және қалыптасуының қажетті шарты болып табылады.

Қарым-қатынас барысында адамдардың танымдық хабарлармен, ақпаратпен, тәжірибемен, біліммен, дағдылармен алмасуы және өзара түсінісу, бірін-бірі қабылдауы жүзеге асады. Қарым-қатынастың интерактивті, коммуникативті, перцептивті деген үш жағы және мезо, марко, микро, рухани, істер т.б. деңгейлері болады. Қарым қатынастың негізгі қызметі:

1) ақпараттық-коммуникативтік (ақпараталмасу және адамдардың бірін-бірі тануымен байланысты);

2) реттеуші-коммуникативтік (адамдардың іс-әрекетін реттеу және біріккен әрекетті ұйымдастыру);

3) аффективті-коммуникативтік (адамныңэмоционалдықаясыменбайланысты) [1, б.90].

Адамдар арасындағы қарым-қатынастың басты мақсаты – өзара түсіністікке қол жеткізу. Қарым-қатынас жасауда қатынасқа түскен адамды тыңдап, түсіне білудің маңызы зор. Бұл басқа адамның ішкі жан дүниесін түсініп, оған өз ойын дұрыс жеткізуге мүмкіндік береді. Адамдар басқаларға өз ойлары мен көзқарастарын түсіндіре отырып, түсініспеушілік, ұрыс-керіс пен дау-жанжал секілді жағымсыз құбылыстарды болдырмауға әрекет жасайды. Адамдармен жақсы қарым-қатынас орнатуға мынадай ережелердің орындалуы көмектеседі: барлық адамдармен тең дәрежеде,дөрекілік пен жағымпаздықсыз қарым-қатынас жасау, сұхпаттасушының жеке пікірін сыйлау, бұйрық емес, өтініш деңгейінде қарым-қатынас жасау, басқа адамның пікірін сыйлау және тәжірибесін қабылдай білу. Қарым-қатынас мәдениетін меңгерген тұлға өзімен қатынас жасайтын адамға құрметпен қарап, сыйластық білдіреді. Адамға сыйластықпен қарау жақсы қарым-қатынас жасаудың негізгі өлшемі болып табылады.

Л.С. Выготский, Б.Н. Ананьев еңбектерінде қарым-қатынасты өмір әрекетінің бір формасы, адам дамуының әлеуметтік жағдайы, жеке адамның қалыптасуының түрткісі деп қарастырды. А.В. Петровский бойынша, «...қарым-қатынас біріккен іс-әрекет туғызатын, адамдар арасындағы қатынасты дамытатын көп жоспарлы үрдіс» десе, Р.С. Немов бойынша, «...қарым-қатынас барлық тірі жанға тән, бірақ адамда күрделі формада, саналы түрде болады», деген тұжырым жасайды. Ендеше, қарым-қатынасты адамның өмірлік іс-әрекетінің негізгі факторы десек қателеспейміз [2, б.76].

Педагогикалық қарым-қатынас - белгілі бірпедагогикалық қызмет атқаратын, жәйлі психологиялық климат құруға және оқу іс-әрекетін, педагог пен оқушы арасындағы, оқушылар ұжымы ішіндегі қатынастарды психологиялық тиімді етуге бағытталған оқытушы мен оқушының сабақтағы және сабақтан тыс уақыттағы кәсіптік қарым-қатынасы.

Педагогикалық қарым-қатынас педагогпен оқушылар ұжымының өзара әрекеттестігінің дағдысы мен жүзеге асыру формасы оның мазмұнының ақпарат алмасу және оқу тәрбиелік әсер ету өзара түсіністікті ұйымдастыру жүйесі болып табылады. Ал педагог осы процесті жүзеге асырушы және басқарушы.

Өмірдегіәр түрлітіршілік жағдайына,өмірлік,қоғамдық қажеттілікке қарай адамдар арасындағы қарым-қатынасты бөліп қарауға болады. Жеке тұлғаның қалыптасуындағы мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынастың орны ерекше. Қандай адам болсын,мейлі оқымысты,мейлі қарапайым жұмысшы болсын,мектеп өмірі туралы аса бір жылылықпен еске түсіруі жиі кездеседі. Бұл қарым-қатынас оқушының жеке қасиеттерінің қалыптасуына зор ықпал етеді.

Мұғалім мен оқушы-әр түрлі екі субьект. Мәселенің негізгісі осы әр түрлі рухани дүниені біріктіру. Мұғалім көп жағдайда өзінің сәтті ұйымдастырылған іс-әрекеттің тәрбиеленушіге сәтті ықпал ететініне сөзсіз сенеді.Алайда баланың бағынуы,келісімі,эмоциясы,іс-әрекеті міндетті түрде ескерілуі керек.Мұғалім үшін кері байланысты түсініп,қабылдауы өте маңызды.Кез-келген адам баласымен қарым-қатынаста оның психологиялық ерекшелігін ескеріп,оған уақыт беру қажет [3, б.50].

Мұғалім мен мұғалімнің, мұғалім мен басшының қарым-қатынасы қарама-қарсы нақтылық пен сөз мәдениетін талап етеді. Сөз жүйесі, сөйлемдер айтылуы тез әрі түсінікті болуы шарт. Ең бастысы-іскерлік қарым-қатынаста екі жақты пікірдің келісім табуы. Білімділіктің, кәсіби шеберліктің жемісі ең басты нәтиже болмақ. Ол үшін:

1) сөз өте жинақы,тұжырымды болып құрылуы;
2) уақытты шебер пайдалану;
3) істің жоспары, шарты заңдылығы болуы;
4) мұғалім білім,білік,кәсіби шеберліктің шебері болуы;
5) құқықтық білімнің болуы;
6) сөз мәдениетін меңгеруі;
7) азаматтық,адамгершілік тәртіптерді қатаң сақтау;
8) әдеп нормаларына сай жүріс-тұрыс,киім кие білу мәдениетіне мән беру.

Қарым-қатынас заңдылықтарын дағды мен қабілетті дамыта білуде педагог басты қызмет атқарады. Өзара қарым-қатынасты және әрекетті дұрыс құрай алу және оқушылардың әрекетін, нәтижесін құрастыра алуда толыққанды педагогикалық процесс жүзеге асады.

Педагогикалық қарым-қатынастың атқаратын қызметі:

- ✓ Әлеуметтік;
- ✓ Психологиялық;
- ✓ Инструменталдық.

Педагогикалық қарым-қатынаста кездесетін қиындықтар:

- ✓ Байланыс орната алмау;
- ✓ Сабақта оқушылардың қарым-қатынасын басқара алмау;
- ✓ Педагогикалық міндеттерге сәйкес қарым-қатынасты құрастыра және өзгерте алмау;
- ✓ Оқушының ішкі психологиялық позициясын түсінбеу;
- ✓ Өзінің психикалық жағдайын басқара алмау т.б.

Педагогикалық қарым-қатынасты құрайтын іскерліктер:

- ✓ Ақпаратты беру іскерлігі;
- ✓ Оқушы жағдайын түсіну;
- ✓ Балалармен өзара қарым-қатынас орнату;
- ✓ Қарым-қатынастағы серіктесіне әсер ете алу іскерлігі;
- ✓ Өзінің психологиялық жағдайын басқара алу және т.б.

Педагогикалық қарым-қатынастың кезеңдері:

- Оқытушының модельдеуі-болашақ қызметін бейнелеу.
- Сыныппен (студенттермен) қарым-қатынасты ұйымдастыру.
- Педагогикалық процестегі қарым-қатынасты басқару.
- Қарым-қатынас жүйесін,модельдеу жүйесін талдау.

Педагогикалық қарым-қатынас тәсілдері

1. Педагогикалық қарым-қатынас деңгейлері.
2. Педагогикалық қарым-қатынас тәсілдері[4, б.7].

Қарым-қатынас стилі педагог іс-әрекеттің негізін қолданған бөлігі болып табылады. Қарым-қатынастың техникасын коммуникацияның вербальды және вербальды емес тәсілдерін меңгеру әрбір педагогқа және барлық педагогикалық ұжымға ауадай қажет. Бұл біліктен педагогиканың іскерлік әрекетіндегі нәтижелері (педагог-студент, әріптес-әріптес). Нәтижелері ғана тәуелді болып қана қоймай оның қабылданған шешімдері мамандарының болашақ карьерасы оның имеджі осы билікке тәуелді. Педсоветте баяндама оқу немесе сөйлеу келісім шартқа тұру сабақ өткізу осының бәрі шебер сөйлеуді қажет етеді. Сөз байлығы аз педагог аудиториямен жұмыс істей алмайды, жоғарғы рейтинг ала алмайды. Вербалді емес тәсілдерге адамдардың сөзі жатады.Мүмкін болатын барлық ақпарат берушілердің тәсілдерінің ішіндегі тиімдісі осы тәсіл арқылы адамдар белгілі бір ақпаратты қабылдайды. Қазіргі кезде миллиондаған адамдар мәтін құрастырып басқаларға жеткізеді. Мамандардың айтуы бойынша іскер адам күніне отыз мың сөз айтады, ал сағатына үш мың сөз айтады. Сөздік ақпарат сөздік емес ақпаратпен қоса беріледі, ол берілген сөздік мәтінді тез қабылдауға көмектеседі.

Педагогикалық қарым-қатынас - күрделі процесс. Педагогикалық қарым-қатынастың бірнеше түрі бар: қызметтестік, техникалық, көркемөнерпаздық, спорттық, жалпы ортақ адамгершілік, діни, сымбаттылық т.б. Осы қатынастың көпшілігі ұжымда өтеді.

Бүгінгі жахандану заманында жас ұрпаққа әлемдік стандартқа сәйкес білім беру мәселесі республикамызда ғылыми педагогикалық тұрғыда ізденіспен әлемдік жинақталған тәжірибеге отандық қол жеткен табыстарды саралай отырып, ұлттық ерекшеліктерді ескере отырып тәрбиелеуді жаңаша ұйымдастырумен көкейкесті мәселе болып отыр. Біздің ең басты мақсатымыз сапалы білім, саналы тәрбие беру. Мұғалім өзіне жүктелген осы абыройлы міндетті жүзеге асыру жолында қолданатын қарым-қатынас, амал тәсіл, әдістер құрамынан этика елеулі орын алады.

Әдеп мәдениетін теориялық тұрғыдан сараптайтын философиялық ұғым. Педагогикалық әдепке оқушылар жүрегіне педагогикалық жол табу деген анықтама беруге болады. Оны оқушылардың сыртынан бақылау жүргізу деп те атауға болады, өйткені педагогикалық әдептің өзі, К.Д. Ушинскийдің айтқандай, - түптеп келген психологиялық әдеп.

- ✓ Ұстаз этикасы – мұғалім мен бала, ата-ана мен мұғалім арасындағы қарым-қатынас.
- ✓ Педагогикалық этика – ұжым ішінде, мұғалімдер арасында басталып, өзінің заңды жалғасын сыныптарда табуы тиіс.

Мұғалімнің әдептілігі де оқушылармен қарым-қатынасында жетекші орын алады. Әдептілік – мұғалімнің жоғарғы шындық, қарапайымдылық, сабырлылық көрсетуі, өзін-өзі басқарып, ұстамдылық жасауы, жат қылықтардан бойын аулақ ұстауы және әртүрлі жағдайларда оқушылармен, өзге адамдармен қарым-қатынас жасай алу ептілігін біріктіретін адамгершілік тәртібі. Әдепті мұғалім – әр уақытта оқушылардың құрметті адамы.

Әдепті болу-әрбір адамға өнегелі,әдепті болуды талап етеді,әсіресе,ол мұғалімге,себебі мұғалім жеке тұлғаның дамуына қатысып,өзіндік қасиеттерді қалыптастырады.

Педагогтық әдеп әр мұғалімде әр түрлі және әрқалай көрініс беруі мүмкін.Бұл оның жас ерекшелігіне, темпераментіне, мінез-құлқына және тағыда басқа ерекшеліктерге байланысты. Мұғалімнің әдебін құрайтын компоненттер көп.Олардың бастылары:педагогтық оптимзм, педагогтық такт, педагогикалық техника, шеберлік,байқағыштық, психологиялық қырағыштық, күшті ерік-жігер, сөйлеу және сезім мәдениеттілігі, қылық сұлулығы, ұстамдылығы, талант, бейімділік, ұйымдастырушылық [5, б.25].

Жалпы оқушылармен қарым-қатынасқа түсіп жүрген мектеп мұғалімдерін екі топқа бөлуге болады:

Балалармен қарым-қатынас жасауы оңай және қиын. Бірінші топтағы мұғалімдер қай жастағы оқушылармен болмасын қарым-қатынасқа оңай түседі.

Оныңсебептері:

- ✓ Өз сыныбындағы әр баланың психологиясын өте жақсы біліуінде;
- ✓ Баланың ішкі жан дүниесін оятатындай жылы сөздер айтуында;
- ✓ Мұғалімнің этикасы мен психологиясының дұрыс қалыптасуында;
- ✓ Мұғалім өзінің тәртіптілігіде, жүйелілігінде, анықтылығында, нақтылығында;
- ✓ Оқу – тәрбие үрдісінде мұғалімнің бірнеше қарым-қатынас түрлерін пайдалана білуінде;

Қарым-қатынаста кездесетін қиыншылықтарды осы және өзге де жолдар арқылы жеңе отырып, мұғалім қарым –қатынастың үш функциясын орындайды:

- ✓ 1. Мұғалім қарым –қатынаста оқушыны жеке тұлға ретінде дамытады;
- ✓ 2. Оқушыны қоғам мүшесі ретінде тәрбиелейді;
- ✓ 3. Қарым – қатынас тек адамдар арасында ғана емес ол қоршаған дүниемен, табиғатпен байланысты екенін оқушының санасына ұқтырады;

Оқушы мен мұғалім арасындағы келіспеушілікті шешу жолдары:

- ✓ Баламен қақтығысқа түскен кезде істі өршітпей тәрбие жұмысын жалғастырыңыз.
- ✓ Оқушымен кеңес жүргізуге уақыт табыңыз.
- ✓ Қиындықтан шығудың тиімді жолдарын ойластырыңыз.
- ✓ Баланың арына тимеңіз, оның жағдайын түсінуге тырысыңыз.
- ✓ Оқушымен әңгіме жүргізу кезінде оның намысын қорлауға, кемітуге, дауысыңызды көтеруге жол бермеуге тырысыңыз.
- ✓ Оқушыны түсінетініңізге сездіруге тырысыңыз.
- ✓ Жазалау үшін білім бағасын төмендетпеңіз.
- ✓ Оқушымен болған оқиғаны құпия сақтаңыз. Оқушының сыртынан сөз айтсаңыз сенімнен айырылып, оны өзіңізден алыстатып аласыз.
- ✓ Балаға жүрек жылуын аямаңыз.

Адамның өзгелермен тілдесіп қарым-қатынас жасай білуі жалпы адами қасиеттердің аса қажет түрінің бірі. Күнделікті өмірде кездескен адаммен ашық-жарқын сөйлесіп пікір алысатын болсақ көңілін ашылып, жан дүниең сергиді. Ал, өркөкірек, менмен, тұйық адаммен кездесе қалсаң айтқан сөзіңді түсіну түгіл, оны құлағына да ілмей қойса, көтеріңкі көңілің судай басылып жігеріңді құм етеді.

Тілдесу арқылы адам бірін-бірі түсінісіп сыр шертеді. Дегенмен, қатынас орнату кез-келген ересек адаммен үйлесе қоймайды. Кейбіреулер ә дегеннен түсінісіп жалпы тіл табысатын болса, ал қайсы біреулер тек бұрыннан сырлас адамдарымен ғана сөйлесуді ұнатады. Мәселен, ұжым ішіндегі адамдармен сөйлесуді ғана қажет деп санайтын болса, ал өзге біреулері отбасы, ошақ қасындағы отбасы мүшелермен сөйлесуден көрі, қызмет бабындағы жетекші бастықтармен ғана шүйіркелесіп пікірлесуді қалайды. Ал өзінің қарамағындағы бірге жұмыс істейтін адамдармен сөйлесуді қажетсінбейді. Ондай тұлғалар жайында В. Шукшин : «Осы біз кім болып барамыз? Неге бірімізге-біріміз жатырқа қараймыз», деп таңданады. Ал белгілі психолог маман Я.Л.Коломинский айтқандай «Біздер өзара тілдесіп пікір алысуымыз, шынымен ақ сырқатқа ұшыраған ба?», деген пікір білдіреді.

Мамандар қарым – қатынастың төмендегідей түрлерін бөліп көрсетеді: тұлғааралық, топтық-тұлғалық, массалық-тұлғааралық, топаралық, топтық-массалық, ғаламшарлық (ғаламдық-массалық).

Тұлғааралық әңгімеде 2 жақты бағытты бөліп көрсетеді, бір жағынан – инструментальды-қызметтік, яғни әлеуметтік-маңызды мәселені орындауға және нәтиже; мұндай әңгімелесуді жиі формалық және қызметтік деп атайды; екінші жағынан - әңгіменің мүшелерінің қанағаттану қажеттілігіне тұлғаның бағытталуы, жиі формалық емес байланыстарда іске асырылады.

Әңгіме мәнін құрайтын коммуникациялық және тұлғааралық қатынас болып саналады. Коммуникация (байланыс) – серіктестер арасындағы әңгіме барысындағы ақпаратты өзара алмасу процесі[6, б.36].

Тұлғааралық қатынастар негізінен психологиялық мәселелер, қызығушылықтар мен қажеттіліктер маңайында негізделген, олар адамның тұлғасына байланысты.

Қызметтік әңгіме (сұхбат).Қандай да бір белгілі қызмет қызығушылығын байланыстыратын, адамдар арасында пайда болады, қазіргі жағдайда – педагогикалық қызмет. Қызметтік әңгіме әрқашан мақсатты бағытталады.

Бұл қандай да бір пәндік келісімге, кәсіптік мәселелерге жетуге бағытталған тұлғааралық сұхбаттың түрі.

Сұхбаттың көпфункциялылығы және түрлі бағыттылығы оның төмендегі аспектілерін бөлуге мүмкіндік тудырады:

1. ақпараттық – коммуникациялық (оның негізінде ақпараттық алмасу жүзеге асырылатын, тұлғалық коммуникацияның түрі ретінде қарастырылады);

2. интерактивті (әңгіме, кооперация және әріптестік процесіндегі адамдардың өзара байланысы ретінде талданады);

3. гносеологиялық (танымдық), (адам әлеуметтік танымның обьектісі мен субьектісі ретінде түседі);

4. аксиологиялық (құндылық), (сұхбатты құндылықтармен алмасу процесі ретінде зерттейді);

5. нормалық (адамдардың өзін-өзі ұстауының нормативтік реттелуінің процесіндегі әңгіменің рөлі мен орнын көрсетеді, с.қ. қылығының стеротипінің шынайы функциялануын берілу және күшею процесінде де көрінеді);

6. семмотикалық (сөйлеу спецификалық белгілер жүйесі ретінде де, сондай-ақ түрлі белгілер жүйесінің қызметінің дәнекері ретінде де қарастырылады);

7. әлеуметтік-тәжірибелік (әңгіме қызметтің нәтижелерінің алмасуы ретінде қарастырылады, қабілеттілікке, дағдыларға, іскерлікке т.б).

Қарым-қатынастың нақты тәжірибесінде біз өзара іс-әрекеттің түрлі типтерін кездестіреміз. «Мен – Мен» - тұлғааралық немесе индивидуалды жеке қарым-қатынас (мысалы: басшы – бағынышты, мұғалім т.с.с.);

«Мен – Біз» әлеуметтік және индивидуалды ұжымдық қарым-қатынас (басқарушы ұжым, мұғалім сынып).

«Біз –Біз» ұжымдық-қоғамдық қарым-қатынас (әкімшілік-басқарушылық персонал және еңбек ұжымының мүшелері, мұғалімдер мен ата-аналар т.б).

Қарым-қатынас процесіндегі адамдардың өзара іс-әрекеттері негізінен үш коммуникативті формада жүзеге асырылады.

Монологтық, онда тұлғаның субьект ретіндегі сөйлесу басымдық танытады. Ол субьект – ұйымдастырушы ретінде қарым-қатынас процесінің өзге субьектілерінің қатысушыларын тыңдатады (қоғамдық сөйлеу, лекция, есеп).

Диалогтық, онда субьектілер кезегімен ақпаратпен аламаса отырып, өзара іс-әрекетте болады және өзара белсенді болады: кезегімен сөйлейді және тыңдайды (әңгімелесу, концультация, келіссөздер).

Полилогикатық көп жақты қарым-қатынас ұйымдастырады, көп жағдайда коммуникативті кеңістікті шешу үшін өзіндік күрес сипатында болады және оларды тиімді жүзеге асыруға бағытталады (дискуссия, диспут, полемика).

Адамдар арсындағы қатынас, әсіресе басқарушылар мен бағынушылар арасындағы қарым-қатынас орнатудың бірнеше түрлері бар. Олар ресми қатынастар мен ресмисіз қатынастардың түрлері адамдар арасындағы достық, сүйіспеншілік сезімдерге негізделген қатынастар, әріптестер арасындағы тілдесулер адамның шын пиғылы мен сырын ашып көрсетеді. Жан дүниесінің қыры мен сырына толық қанығады. Мұндай шын пиғылды ресмисіз қатынас орнатудың өзіндік белгілері бар. Ондай белгілер:

I. Адамның жеке басы мен кісілік қасиетін көрсететін ашық-жарқындығы, сенімділігі мен ақ пейілділігі.

II. Әріптестерімен жалпы тіл тауып сөйлесіп, бірін-бірі жете түсінісе алуы сияқты ұнамды сапалар.

Бұлардан өзге адамдардың бірімен-бірінің өзара түсіністік қатынас орнатып, өзгелердің де көтерген мәселелерді шешуге қатыстыру. Мұндай ерекшелік адам мінезінің көпшілік екенін көрсетіп, оларды толғандырып жүрген мәселелер түйінін шешуге бағытталады. Әдетте әріптестер арасындағы мұндай адамның ұйымдастырушылық қабілетін өзгелерге де айқын көрсете алады. Сөйтіп адамдардың өзара қатынасында олардың әрқайсысының өзіндік рөлін көрсетеді. Топ ішінде не әлеуметтік қатынас орнатуда әрбір адам белгілі жағдайда өз тобында жетекшілік қызмет атқарса, ал өзге бір топта ол бөтендігін білдіріп басқаларды жатырқап тұрады.

Педагогикалық қарым-қатынас-күрделі процесс. Қатынас үшке бөлінеді:

- ішкі қатынас
- сыртқы қатынас
- табиғатпен қатынас.

1. Ішкі қатынас-бұл адамның өзімен-өзінің кеңесуі.
2. Сыртқы қатынас-жеке адам бірімен және ұжыммен,топпен,ұстазбен қатынасады.
3. Адам тірі және өлі табиғатпен,заттармен,жан-жануарлармен тілдесе отырып қатынас жасайды.

Қарым-қатынасқа түсу барысында адамдарда мақсат болады. Осы мақсатқа жету барысында олар басқа адамдарға әсер етеді. Оған сұрау береді,әмір береді түсіндіреді, бейнелейді және тағы басқа. Қарым-қатынастың мақсаты адамның қажеттілігін бейнелейді. Қарым-қатынас жүзеге асқанда адамдардың да әрекеті өзгереді. Бұл тұлға аралық әрекеттестік болады. Біріккен әрекет барысында адамдардың өзара бірін – бірі түсіну байланыстар бірлігі болып табылады. Біріккен әрекет және қарым-қатынас әлеуметтік бақылау барысында жүзеге асады, ал әлеуметтік бақылау әрекеттік нормаға сәйкес келу керек [7, б.5].

Қазіргі жағдайда әрбір педагог коммуникативті және компитентті адам болуы керек, қарым-қатынас ұйымдастырудың шеберлігі болуы керек.

Бүгінгі таңда оған әртүрлі ақпаратпен жұмыс жасауына тура келеді және қажетті оперативті қайта қарау, толықтырып отыру керек. Тілдесу арқылы адамдар өзара қарым-қатынас жасап біріне-бірі білдірмек болған ойын жеткізіп пікір алысады. Қатынас орнатудың нәтижесінде өзара ықпал етіп, адамдардың өмір тәжірибесі, іс-әрекеті, теориялық ой пайымдары дамиды. Әр алуан іс-әрекеттерін жүзеге асырып, хабар алысады. Сөйтіп олардың арасында тұрақты қарым-қатынас орнайды. Өзара тілдесу арқылы бірігіп тірлік етеді, еңбектеніп әрбір іс-әрекетті орындау нәтижесінде кәсіби іскерлігін арттырады.

Адамдармен жақсы қарым-қатынас құру мұғалімнің кәсіби қасиеті оқушыны тыңдай, ести білуіне тәуелді. Педагогтың ең маңызды кәсіби қасиетінің бірі – көшбасшылық қабілетінде.

Ұстаз деген абыройлы атаққа лайықты болу үшін – мұғалім жан-жақты білімді болып қана қоймай, сондай-ақ әділ де әдепті, қарапайым да кішіпейіл, бауырмал да қайырымды, қысқасы, жоғары саналы азамат болуы тиіс деген сөз. Әрине, бұл әбден орынды, солай болуымыз абыройлы міндет.

Демек, педагогтың өмірінде қарым-қатынас мәдениеті ерекше рөл атқарады. Әдепті және қарым-қатынас мәдениетінің негізгі талаптарын білу педагогтың өзіне де, өзі оқытып, тәрбиелеп жатқан шәкірттеріне де қажетті.

1 Степанов С.С. Педагогическое общение. - М.: Просвещение,2003. - с.90
2 Лавирененко В.И. Психология и этика делового общения.-М:Просвещение,2001.- с. 76
3 Бороздина Г.В. Психология делового общения. –М.: Просвещение, 2000.- с. 50
4 Головин Б.Н. Основы культуры речи. – М.: Просвещение, 2001.- с. 7
5 Брудный А.Б. Понимание и общение.- М.: Просвещение, 2000. - с. 25
6 КоломскийЯ.Л. Психология общения -М.,Просвещение,1974.–с36
7 С.Елеусізова. Қарым-қатынас психологиясы. - А., «Рауан» 1995.–с5

Резюме

Культура педагогического общения

Чункенова С.С – магистр педагогических наук, преподаватель Жетысуского государственного университета имени И.Жансугурова, гр Талдыкурган.

В статье рассматривается педагогическая культура общения между учениками, студентами и педагогическим коллективом. Автор рассматривает педагогическое общение через привычные ему действия, формы, передачи информации, обучение и воспитание. В решении данной проблемы использовались различные методы и виды общения.

Культурное общение считается одной из частей культуры вообщем. Потому что оно является показателем общего развития личности. Независимо от людей, будь то начальник, бизнесмен или простой рабочий, в процессе культурного общения, наиболее важным значением является признание и принятие друг друга. Исходя из этого, можно сделать вывод, что отношения между людьми определенного типа, всегда активно развиваются.

Общение - это многостороннее и многофункциональное явление, оно определяет характер самого взаимодействия. Поскольку общение более соответствует стилю действий, демократического, дружелюбного отношения.

Педагогическое общение - многоплановый процесс организации, установления и развития коммуникации, взаимопонимания и взаимодействия между педагогами и учащимся, порождаемый целями и содержанием их совместной деятельности. В целостном процессе педагогического общения можно выделить коммуникативный и предметный аспекты.

Ключевые слова: культура общения, виды, методы и этапы.

Summary

The culture of pedagogical communication

Chunkenova S. S. - master of pedagogic and psychology sciences, teacher. Zhetysu stste university named after I.Zhansugurov

The article considers the pedagogical culture of communication between pupils, students and teaching staff. The author considers pedagogical communication through the usual steps, forms, information transfer, training and education. In solving this problem used a variety of methods and types of communication.

Cultural communication is one of the parts of the culture in General. Because it is an indicator of overall personality development. Regardless of people, be it a chief, a businessman or a simple worker, in the process of cultural communication, the most important value is the recognition and acceptance of each other. On this basis, we can conclude that the relationship between people of a certain type are always actively developing.

Communication is multilateral and multi-functional phenomenon, it defines the nature of the interaction. Since communication is more consistent with the style of action, democratic and friendly relations.

Pedagogical communication is a multidimensional process of organizing, establishing and developing the communication, understanding and interaction between teachers and students arising from the objectives and content of their joint activity. In the holistic process of pedagogical communication, you can highlight the communicative and meaningful aspects.

Keywords: culture of communication, types, methods and stages.

УДК. 796.8

ОСОБЕННОСТИ СОРЕВНОВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БОРЦОВ

Анарбаев А.К. – доцент кафедры «Физического воспитания» Международного казахско-турецкого университета им.Х.А.Ясави, E-mail: Almas_6262@ mail.ru

В научной статье говорится о соревновательной деятельности борцов и их видах, о контроле за соревновательной деятельностью. Где большую роль в контроле соревновательной деятельности борца в схватке может иметь работа комплексной научной группы (КНГ). Регистрация (видео, стенографическая и т.п.) соревновательной деятельности борцов в схватках позволяет более точно выявить достоинства и недостатки навыка. Научный контроль осуществляется КНГ в период подготовки к соревнованию. Внимание КНГ направлено на основную деятельность. После соревнования КНГ делает долгосрочный прогноз, указывает средства и методы тренировочной деятельности или на более длительный срок. КНГ дает рекомендации тренеру и по построению тренировки в условиях, которые будут соответствовать условиям предстоящих соревнований. Модельные показатели могут служить ориентиром в построении на занятиях тренировочных схваток. Таким образом, корректируется навык ведения схваток.

Ключевые слова: соревновательная деятельность, комплексная научная группа (КНГ), долгосрочный прогноз.

Задача соревновательной деятельности борца - проверка степени совершенства двигательного навыка путем сравнения со степенью его совершенства у других борцов. Как и любая другая деятельность человека, соревновательная деятельность борца протекает во времени и ограничивается определенным пространством. В соответствии с ними в практике принято различать следующие виды деятельности:

Выполнение элементарных действий (технических и тактических).

1. Деятельность борца в схватке.

2.Деятельность борца в частях соревнований (предварительной и финальной).

3. Деятельность борца в соревновании.

4. Деятельность борца в совокупности соревнований.

Для понимания содержания соревновательной деятельности борца рассмотрим отдельно соревновательную деятельность различного масштаба [164].

Выполнение элементарных действий (основа, база соревновательной деятельности). Цель соревновательной деятельности борца этого масштаба - выполнить определенные действия, чтобы в соответствии с правилами соревнований получить оценку. Правилами соревнований установлено, что оцениваются технические действия, приемы и защиты. Приемы оцениваются в положительных баллах, защиты - в отрицательных (проигрышных) баллах. Пространство (место) деятельности - часть ковра (середина, край, угол и т.п.). Организует деятельность этого масштаба и руководит ею сам борец в рамках правил. Время деятельности измеряется в секундах [165].

Контроль соревновательной деятельности рассматриваемого масштаба осуществляется рядом лиц. В первую очередь - судьями и самим борцом (самоконтроль), а также противником. Во вторую очередь - тренером, товарищами по команде, зрителями. Борец и его противник контролируют деятельность на основании собственных ощущений. Судьи осуществляют визуальный контроль с фиксацией действий (оценок) в судейском протоколе. Тренер ведет педагогические наблюдения.

Фиксируются все проводимые борцом в соревновании тактико-технические действия и их результаты. После соревнований полученные протоколы наблюдения действий борцов обрабатываются. Имея точные числовые данные, можно установить пропорции затрат времени на предстоящую работу по совершенствованию навыка выполнения тактико-технических действий [166].

Деятельность борца в схватке. Деятельность борца в схватке подчинена цели - обеспечить победу, поражение с меньшим преимуществом противника.

Цель схватки как формы организации деятельности борца в соревновании - проверка навыка ведения борьбы с конкретным противником в определенной ситуации, соотношение уровня подготовленности.

Место соревновательной деятельности - борцовский ковер.

Организуется деятельность арбитром. Продолжительность деятельности измеряется минутами, начало деятельности - выход на ковер, а конец деятельность - уход с ковра (после объявления результата схватки).

Основное содержание соревновательной деятельности борца в схватке -выполнение технических и тактических действий или изложенная в предыдущем разделе деятельность меньшего масштаба (выполнение элементарных, базовых) соревновательных действий.

Большую роль в контроле соревновательной деятельности борца в схватке может иметь работа комплексной научной группы (КНР). Регистрация (видео, стенографическая и т.п.) соревновательной деятельности борцов в схватках позволяет более точно выявить достоинства и недостатки навыка. Модельные показатели могут служить ориентиром в построении на занятиях тренировочных схваток. Они также дают информацию для построения тактики схваток с вероятными противниками в предстоящих соревнованиях. Таким образом, корректируется навык ведения схваток [167].

Деятельность борца в частях соревнования (предварительной, финальной, утренней, вечерней). Цель соревновательной деятельности борца в предварительной части соревнования - войти в его финальную часть, а в финальной части - занять место в призовой тройке.

Место соревновательной деятельности в частях соревнования - спортивное сооружение (дворец, спортивный зал и т.п.). Начало деятельности - приезд на место соревнований, конец - отъезд (уход) с места соревнований. Организуется деятельность главным судьей соревнований.

Время деятельности измеряется в часах. Программой соревнований обычно устанавливается продолжительность частей соревнования. Борец, набравший в финальной части соревнования меньше штрафных или больше положительных баллов, занимает более высокое место. Основными видами деятельности здесь являются схватки. Вспомогательными, являются контрольное и официальное взвешивание и возможная подгонка веса, питание после взвешивания, разминка, включающая подготовительные упражнения (общеразвивающие и специальные), восстановление после схваток (рекреационные упражнения), парад открытия и закрытия соревнований (строевые упражнения), переодевание, душ и т.п. Основная направленность вспомогательной деятельности - обеспечение необходимых физических кондиций [168].

По приезду на место соревнований необходимо организовать своевременную подготовку к взвешиванию. Если вес в норме, то борец приезжает позднее.

Взвешивание. Борец, имеющий хорошие навыки сгонки веса, уже к контрольному взвешиванию приходит с нормальным весом, соответствующим верхней границе избранной весовой категории.

После взвешивания судейская коллегия совместно с тренерами и представителями проводит жеребьевку. Борец возможно раньше должен узнать результаты жеребьевки и в соответствии с порядком пар строить подготовку к сваткам. Разминку проводят таким образом, чтобы закончить ее не позднее чем за 10 минут до вызова борца на ковер. Она содержит общеразвивающие упражнения (для разогревания) и специальные упражнения, которые позволяют борцу лучше выполнить технические и тактические действия [169].

Восстановление после схватки должно обеспечить накопление сил для ведения последующих схваток. Для этого используют рекреационные упражнения.

Парад открытия и закрытия соревнований как вид соревновательной деятельности многими недооценивается, а он имеет значение. Выполнение борцом строевых упражнений, ритуала может создать о нем представление у судей, зрителей и других борцов.

Переодевание. В течение дня соревнований борцу приходится неоднократно переодеваться для взвешивания, посещения столовой, для схватки, контроля веса и т.п.

Большую роль в деятельности борца играют контроль судей, врача, самоконтроль борца и педагогический контроль тренера. Часто эти виды контроля объединяются и осуществляются КНГ. Контроль совершенства навыка борьбы с различными противниками осуществляется главным секретарем и главным судьей соревнований. Суммируя результаты схваток, они определяют, кто из борцов и на каком этапе соревнования выбывает [170].

Деятельность борца в соревновании. Основная цель деятельности борца в отдельном соревновании - занять определенное (высокое) место среди всех участников своей весовой категории. Обычно каждый борец стремится занять первое или в крайнем случае - призовое место.

Место деятельности - город, территория, где расположено спортивное сооружение для проведения соревнования.

Начало деятельности - отъезд на соревнование. Конец деятельности данного масштаба - приезд с соревнований. Если соревнование проводится без выезда в другой город, то его началом можно считать первый день.

В личных соревнованиях определяется степень совершенства навыка борьбы каждого борца, в командных -совершенство навыка борьбы коллектива. Основной деятельностью борца данного масштаба следует считать его деятельность в частях соревнования (предварительной, финальной) [171].

Вспомогательная деятельность включает в себя значительный объем действий, который можно разбить на части: деятельность до отъезда, во время переезда, после приезда в город, где проводятся соревнования, в промежутках между частями соревнования, после окончания соревнований, отъезд с соревнований. В соревновании используют следующие виды контроля: официальный, самоконтроль, педагогический, врачебный, научный.

Официальный контроль обеспечивается мандатной комиссией и судьями. Мандатная комиссия определяет соответствие подготовленности борца и его принадлежность к данному спортивному обществу.

Судейская коллегия на основании результатов взвешивания обеспечивает допуск борца к участию в соревновании с борцами определенной весовой категории, проводит жеребьевку.

Самоконтроль проводит сам борец.

Педагогический контроль обеспечивается тренером, который обращает особое внимание на своевременную адаптацию борцов к условиям соревнований.

Врачебный контроль осуществляется врачом, который проводит медицинские обследования состояния здоровья перед допуском к соревнованиям и во время взвешивания.

Научный контроль осуществляется КНГ в период подготовки к соревнованию. Внимание КНГ направлено на основную деятельность. После соревнования КНГ делает долгосрочный прогноз, указывает средства и методы тренировочной деятельности или на более длительный срок. КНГ дает рекомендации тренеру и по построению тренировки в условиях, которые будут соответствовать условиям предстоящих соревнований. Наибольшая нагрузка в тренировке планируется в те дни, когда борец будет участвовать в схватках [172].

Многолетняя соревновательная деятельность. Цель деятельности - добиться наивысшего спортивного результата и наивысшей квалификации.

Продолжительность деятельности измеряется годами. Начало - это участие борца в первом соревновании, окончание - в последнем.

Место деятельности - мир, страна, сборная команда, общество, спортивный коллектив. Спортивная деятельность на этом уровне организуется Госкомспортом, федерацией. Она может изменяться и распределяться по этапам, имеющим меньшую продолжительность и свое место деятельности. Эти масштабы принято называть циклами: олимпийским, годичным и др.

Степень совершенства навыка оценивается на этом этапе соревновательной деятельности разрядами и спортивными званиями (мс, кмс, змс).

Наряду с перечисленными выше видами контроля в многолетней соревновательной деятельности большую роль начинает играть государственный контроль. Спортивное мастерство борца определяется критериями и нормами Единой спортивной классификации. Государственные и общественные органы (спорткомитет и федерации) присваивают разряды и звания в соответствии с выполнением борцом определенных норм и требований. В то же время осуществляется комплексный контроль за эффективностью тренировки и соревнований, состоянием здоровья [173].

1 Мартьянов В.А. Функциональное состояние центральной нервной системы борцов. //Спортивная борьба: Ежегодник.- М., 1986.-С. 14-16. .

2 А.Марьянов У.В., Гнутов М.И., В.Г.Ивлев и др. Функциональные возможности периферического нервно-мышечного аппарата спортсменов //Управление подготовкой борцов высокого класса. -М., I977.- С. 44-73.

3 Платонов В.Н. Современная спортивная тренировка. -Киев: Здоровье. 1980. 334 с.

4 Колесов А.И. Физическая подготовка в классической борьбе. //Физическая подготовка спортсменов высшего класса.- М.,1969.- С. 57-58.

5 Мартьянов В.А. и др. Взаимоотношение некоторых "центральных" и "периферических" факторов утомления при специфической мышечной деятельности спортсменов. //Физиология человека. - 1987. № I.- С. 150-155.

6 Ашмарин В.А. Теория и методика педагогических исследований в физическом воспитании - М.: Физкультура и спорт, 1978 с.

7 Зациорский В.М. Спортивная метрология. Учеб. для студентов физич. культуры.- М.: Физкультура и спорт, 1982.- 256 с.

8 Ивлев В.Г. Типология соревновательной деятельности высококвалифицированных борцов в зависимости от их индивидуальных особенностей: Автореф.дис...канд.пед.наук.- М., 1990.- 24 с.

9 Рожков П.А. Специфика технико-тактического мастерства высококвалифицированных борцов в связи с их индивидуальными особенностями: Автореф. дис... канд.пед.наук.- М., 1985.- 25 с.

10 Ивлев В.Г. Типология соревновательной деятельности высококвалифицированных борцов в зависимости от их индивидуальных особенностей: Автореф.дис...канд.пед.наук.- М., 1990.- 24 с.

Түйіндеме

Балуандардың жарыс әрекетінің ерешеліктері

А.К. Анарбаев – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент,
Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, E-mail: Almas_6262@ mail.ru

Ғылыми-бабында делінген жарыс қызметінің балуандар мен олардың түрлері, бақылау туралы біліктіліктегі. Мұнда үлкен рөл бақылау жарыс қызметінің балуан айқаста болуы мүмкін жұмыс кешенді ғылыми тобының (КҒТ). Тіркеу (видео, стенографическая және т. б.) жарыс қызметінің балуан күресте мүмкіндік береді неғұрлым дәл анықтау артықшылықтары мен кемшіліктері дағды-сын қалыптастыру. Ғылыми бақылау жүзеге асырылады КҒТ дайындық кезеңінде жарысқа. Назар КҒТ бағытталған негізгі қызметі. Кейін жарыс КҒТ ж / е ұзақ мерзімді болжамы көрсетеді, құралдары және әдістері жаттықтыру қызметін немесе одан да ұзақ мерзімге. КҒТ ұсынымдар береді жаттық-тырушыға және құру бойынша жаттығу жағдайында, олар шарттарына сәйкес келуі алдағы жарыстар. Модельдік көрсеткіштері бола алады бағдар құруда сабақтарында жаттығу жүретін. Осылайша, түзе-тіледі дағдысы жүргізу жүретін.

Түйін сөздер: жарыс қызметі, кешенді ғылыми топ (КҒТ), ұзақ мерзімді болжамы.

Summary

Peculiarities of competitive activity of wrestlers

A.K.Anarbaev - Phd Assosiate professor of International Kazakh-Turkish University named by A.Yasawi
E-mail: Almas_6262@ mail.ru

In the scientific article competition activity of wrestlers and their kinds, the control of competitive activity. Where the important role in the control of competitive activity of fighters in a fight can be work integrated research group (AMG). Registration (video, stenographic, etc.) competition activity of wrestlers in the bouts can more accurately identify strengths and weaknesses of the skill. Scientific control is carried out by AMG in preparation for the competition. Attention is directed to AMG's core activities. After the competition the AMG makes long-term forecast indicates the means and methods of training activity or for a longer period. AMG provides recommendations to the trainer and build a workout in conditions that will comply with the terms of the upcoming competitions. Model parameters can serve as a guide in building on the practice of training contractions. Thus, the adjusted skill of conducting fights

Keywords: competitive activity, integrated research group (AMG), the long-term prognosis.

ӘӨЖ 373.1

СТУДЕНТТЕРДІҢ ЛИДЕРЛІК САПА ҚАСИЕТТЕРІН ДАМЫТУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ

С.К. Мамилина – Педагогика және психология кафедрасының аға оқытушысы,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті
e-mail:mamilina_samal@mail.ru

Бұл мақалада студенттердің лидерлік сапа қасиеттерін дамыту қарастырылады, бұл мәселе әрқашан көкейкесті болған, сонымен қазіргі қоғамда бұл мәселені тез және оң шешімін табу қажеттілігі туындап отыр. Лидерлік сапа қасиеттер тұлғаның дамып қалыптасуына көмектесетіндіктен әлеуметтік үрдістен психологиялық зардапсыз өтуіне ықпалын тигізеді. Мақалада таңдалып алынған мәселенің теориялық аспектілері қарастырылып мына қорытындыға келген, барлық ғалымдар мен педагогтар лидерлікке қатысты пікірлер ұқсас, әр ғалымның көзқарасы әртүрлі аспектіде қаралған. Ғылыми-әдістемелік әдебиетті талдау барысында студенттедің лидерлік сапа қасиеттерін дамытудың базасы әлеуметтік фактор (әлеуметтік) деген қорытындыға келуге болады.

Түйін сөздер: лидер, лидерлік, лидерлік сапалар, лидерді тәрбиелеу, лидерлік қабілеттер, лидердің қызметі.

Бүгінгі заман мектебін ізгілендіру мен демократияландыру жағдайында алға қойылып отырған басты проблема — жаңа жеткіншекті оқытып, тәрбиелеп, өмірге даярлау, олардың бойында терең өзгерістерді ояту және қоғамның рухани жаңаруына айтарлықтай ықпал ету. Бүгінгі заман талабына орай қайта жаңару жағдайында жасөспірімдердің ой өрісін түп тамырымен қайта жаңғырту көкейкесті де зор мәнді мәселеге айналып отыр. Сол себепті жасөспірімдердің лидерлік қасиеттерін дамыту жұмыс проблемасы саласынан білімін жетілдіру, олардың жалпы лидерлік қабілетін дамыту, қажетті арнайы тұлғалық қасиеттерін қалыптастыру қажеттілігі туындайды. Бұл проблеманың ғылыми-теориялық деңгейінің аз зерттелуі, балалардың қоғамдық ұйымдарында жасөспірімдердің лидерлік қасиеттерін дамыту іс-әрекет түрлерін тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік берілмеуі біздің алдымызға жасөспірімдердің лидерлік қасиеттерін дамыту жұмыстың теориялық негізін жасау міндетін қойды.

Лидерлердің көптеген анықтамалары бар, сол себепті оларға ортақ анықтама беру, яғни барлық зерттеушілер келісетін анықтама беру өте қиын. Бұл феномендік лидерлік, лидерліктің қарым – қатынасы, болатыны белгілі бір мәселені шешуге топқа адамдар келгенде, немесе топтың қызығушылығын арттыратын кезде болатынын түсіндіреді. Лидердің қарым – қатынасы белгілі, әйгілі болатын кезі ол топ алдына қойылған ресурстық тапсырма бөлініп берілгенде (ресурс мағынасы кең мағынада қолданылған: материалдық, қаржылай, азық – түлік, ақпараттық т.б.). Лидерлікті кең мағынада түсіндегендер оны қоғамдық ортада, өмірде қолданады (саясат, экономика, мәдениет, ғылым, т.б.), сонымен қатар адамдармен шағын және кең қарым – қатынаста (шағын топтағы қарым – қатынастан мемлекеттік және ұлтаралық саясатты басқаруға дейін), формалдық және формалдық емес ұжымдарды қамтуға, бірақ нақты және бірқалыпты лидерлікті топтастырмайды.

Әр түрлі лидерлік теориялардың авторлары лидер және лидерлік түсінігінің анықтамаларын ұсынған.

Лидер – формалды емес қарым – қатынас жүйесінде, топқа жетекші әсер ететін адам (Р.Л. Кричевский) [1, б. 214].

Лидерлік – қоғамның, ұйымның, топтың мүшесі (лидер) нақты мақсатқа жетуде басқаларды ұйымдастыратын және оларды бағыттайтын, әлеуметтік – психологиялық процесс (А.А. Ершов) [2, б. 109].

Лидер – өз қажеттілігін қанағаттандыру мақсатында, қоғамдық қызығушылықты жүзеге асырушы адам (Л.И. Уманский) [3, б. 52].

Лидер – тұлғааралық қарым-қатынаста анықталатын топ құндылықтары жайында анағұрлым көбірек білетін адам (Р.К. Бекмағанбетова) [4].

Біз бұл анықтамаларды толығымен қолдаймыз және өз зерттеуіміздің бағытына қарай оны нақтылай түсеміз.

Лидерліктің тиімді және нәтижелі жүзеге асуында лидерлік стильдің маңызы өте зор. Яғни лидерлік стиль дегеніміз – топтық міндеттерді шешуде лидердің сәттілікке қол жеткізуіне көмектесетін әдістер мен құралдар жүйесі.

Біздің анықтамамыз бойынша

Лидер – қажетті ұйымдастырушылық қабілеті бар, тұлғааралық қарым – қатынаста орталық ахуалдағы, қойылған мақсатқа жетуде тиімді әдіс – тәсілдермен топты басқаратын және ұйымдастыратын адам.

Осы орайда лидерліктің ерекшелігі мен стильдеріне тоқталуды жөн көрдік **а**дам өмірі әр қилы топта құрамда жүреді және ол мекемеде болсын барлық мүмкіншіліктерді нақты және жалған лидерлердің әрекетін сезінеді. Бұл әр түрлі деңгейдегі тұлға және кәсіби сапасы жоғары, қоғамдық деңгейде: жанұядағы ең үлкені, аула құрамының басшысы, мұғалім, оқу тобының басшысы, бөлім меңгерушісі т.б. болуы мүмкін. Жеке тұлғалық лидер яғни оның мінез – құлқының ерекшелігі әрбір қатысушының қозғалысын немесе барлық топтың дерлік өмірін анықтайды. Лидер басқаша сөзбен айтқанда топтың ұйымдастырушылық қабілетін арттыруға ұйтқы болады. Адамдардың арнайы мінез – құлқын оқып үйрене отырып, лидердің динамикасын білуге және топ пен мекеменің тіршілік әрекетіндегі ықпалын тануға болады.

Шетелдік психологияда лидерлік теориялардың көптеген түрі бар, олардың ішіндегі ең танымал болып ерекшеліктер теориясы мен лидерлік жағдай теориясы саналады. Ерекшеліктер теориясының мәні мынада: кез-келген адам лидер бола алмайды, белгілі бір тұлғаның қасиеттері немесе психологиялық ерекшеліктері бар адам ғана бола алады (ынталылық, жігерлік, сенімділік, шешендік, және т. б.). Жағдай теориясы лидерлікті жағдай нәтижесі деп санайды. Әр түрлі нақты жағдайларда топтың басқалардан басым, ең болмағанда бір қасиеті бойынша, жекелеген мүшелері дараланып тұрады, бірақ, дәл осы қасиет нақты жағдайда қажет болғандықтан, бойында осы қасиеті бар адам лидер болады. Бұл көзқарастардың негізгі қателігі: лидерлік әлеуметтік-психологиялық феномен ретінде адам мен заттық іс-әрекеттің мән-жайлары арасындағы ара-қатынастың нәтижесінде пайда болатынын жете бағаламаған.

Топтың даму деңгейі неғұрлым жоғары болса, ондағы тұлғааралық қатынастар бірлескен әлеуметтік іс-әрекеттің құндылықтары мен мазмұнына байланысты болуы соғұрлым жоғары деңгейде болады, топта лидердің пайда болуы мен орнығуы осы қарым-қатынастардың жүзеге асырылуы ретінде білінеді. Лидер — топ үшін аса референтті адам, тұлғааралық қарым-қатынастардың жалпы ортақ мүшесі.

Зерттеу мектеп ұжымдарында лидерлердің бірнеше типі болатынын көрсетті.

Бірінші типі. Лидер нақты жағдайға байланысты өзін танытады. Мысалы, оқушы сыныпта музыка викторинасын ұйымдастырып, өткізді делік. Ол көптеген музыкалық шығармаларды біледі, пианинода, аккордеонда ойнайды. Бұл арада ол өзінің дарыны мен шеберлігін көрсетті. Ол лидер. Ал басқа жағдайда ол ұжымның қатардағы мүшесі болып қала береді.

Екінші типі. Сан алуан істерді атқару кезінде ұжымның басқа мүшелеріне жан-жақты ықпал ете алатын оқушы лидер болады. Лидер оқушы маршрутты әзірлеуге қатысады, топты қажетті құрал-жабдық, азық-түлікпен қамтамасыз етуге көмектеседі, транспорт құраладры жөнінде келіседі, далада, таза ауада өтетін концертті әзірлейді т. б. Алайда оның лидерлігі қысқа мерзімдік дәрежеде ғана болады. Іс тәмәмдалған соң оның лидерлігі де бітеді.

Үшінші типі. Оқушы өзінің лидерлік қабілетін іс-қызметінің көптеген саласында ұзақ уақыт бойы сақтайды. Топ, ұжым лидерін аты әйгілі адамдар ұғымымен бара-бар деуге болмайды. Зерттеу бір адамның бойында лидерлік пен әйгілі болу қабілеттерінің екеуі де болуы мүмкін екенін көрсетеді. Мұндай үйлесімділік топтың, ұжымның атқаратын ісіне игі әсер етеді. Дегенмен бұл жерде алшақтық та кездесіп, лидер бір адам, әйгілісі екінші адам болуы мүмкін.

Егер ұжымдағы тұлғалық психологиялық сипаттамасын қарастырсақ, онда лидердің топ жүгінетін құндылықты бағыттарының көтерілуімен сипатталады, жариялық пен адамгершілікке толы болады. Ресми билік лидерді елемесе де, топ оны беделділік пен абыройға бөлейді, яғни бірлескен іс-әрекеттің маңызды мән-жайларын бағалау, сондай-ақ топқа маңызды шешімдерді қабылау оның құзырында болуын топ мойындайды.

Лидерлік формалды және формалды емес болуы мүмкін.

Формалды лидерлер – бұл адамдарды мекеме мүшелері арнайы таңдап, қажетті бір адамға қызметке тағайындайды (бөлім меңгерушісі, бөлімше басшысы, топ басы, т.б.). Формалды лидерлердің арнайы мекеме алдында топты түгелдей дерлік қорғауға және олардың қызығушылығын айтып жеткізуге мүмкіндігі бар.

Формалды емес лидерлер – бұл адамдар топ мүшелерімен психологиялық қатынаста беделі барлар. Кез – келген формалды емес лидер жеке беделге ие әрі оны түрлі деңгейде көрсетуге даяр [5].

Әлеуметтік психолог Дж. Морено лидерлерді социометриялық мәртебе терминіне топтастырды. Лидер – ол кең көлемдегі топ мүшелерінің таңдауындағы адам немесе ұдайы таңдап алатындар. Формалды және формалды емес лидерлерден басқа Морено социометриялық типті ерекшелеп көрсетеді.

Социометриялық лидер – бұл формалды және формалды емес лидерлердің бір түріндегі ұқсастық конвергенциясы. Бұл феномен формалды емес лидерді формалды мәртебеге жетелегенде шығады. Оған психологиялық қатынасты игеруде ғана емес, сонымен қатар топтың формалдық тапсырмасын шешуде сенім артқанда әсер етеді.

Топтың лидерді қабылдауына байланысты лидерлердің төмендегідей типін бөліп көрсетуге болады:

1) «біздің арамыздағы біреу» - топ мүшелерінен ерекшеленбейді «көпшілікпен бірдей» деп қабылдайды. Арнайы ортада өзгелерден бағы жанған немесе мүмкіндік болғанда басқарушы лауазымынан табылатын – топтың толық көзқарасы бойынша, топтың басқа мүшелері секілді қуанып, мұңайып, қателесіп және дұрыс шешім қабылдап өмір сүреді;

2) «бізден ерекше» - топ мүшелерінен көптеген сапасы жағынан ерекше (іскерлік, құлықтылық, коммуникациялық т.б.) толығымен еліктеуге үлгі болып табылады;

3) «жақсы адам» - шынайы тұрғыда қабылданатын және бағаланатын құлықтылық сапасынан да жоғары: тәртіпті, мейірімді, басқаға көңіл аудара білетін, ұдайы көмекке келетін;

4) «қызмет атқаратын» - өзінің достары мен барлық топтың атынан, олардың пікірін жеткізуші ретінде сөйлеуге ұмтылатын [6].

Лидерліктің феноменіне қарамастан практикалық тұрғыда топта кім лидер екендігін анықтау өте қиын. Топта екі әдістеме негізінде нақты лидерлікті анықтауға болады:

- топ мүшелерінен олар сайлау кезінде немесе топты басқару кезінде кімге көп сенеді әрі кімді қалайтынын сұрақ арқылы анықтау;

- сырттан бақылайтындардан (немесе арнайы шақырылған кеңестен) олар топ мүшелерін атап соның ішінде бір – біріне деген әсерін сонымен қатар белгілі бір нәтижеге қол жеткізуші лидерді білу;

Лидердің функциясы: аналитикалық; іс-әрекет бағдарламасын жасау; мобилизация; жаңашылдық; коммуникативті; ұйымдастырушы; координациялық; интегративті [7, б.108].

Кесте 2 - Лидерліктің түрлері

Лидер болуы мүмкін	Типологиялық негізі
Формальды (ресми) Формальды емес (ресми лидерлік позицияны ұстанбайды) Аралас	Өзара қарым-қатынас саласы
топтық мақсатқа жатудің жолдарын анықтау бойынша болатын лидер техникалық міндеттерді тиімді жолмен шеше алатын лидер психологиялық клматты орнату бойынша лидер топтық атмосфераның мазмұны бойынша лидер	Тұлғааралық қарым-қатынастың қалыптасу белгісі және топтағы қызметті бөлу
лидер-инициатор лидер-ұйымдастырушы (іскер лидер) лидер-эрудит лидер- эмоционалды күйдің генераторы (эмоционалды лидер) лидер-шебер	Лидер жүзеге асыратын функциялар
инструменталды лидер (функционалды лидер) эмоционалды лидер әмбебап (белгілі бір пропорцияның екі түрі де бар)	Топтық қызметтің түрлері: инструменталды және экспрессивті
лидер-ұйымдастырушы (лидер-созидатель) лидер-дезұйымдастырушы (лидер-қиратушы)	Ұйымдасу позициясына байланысты
әмбебап лидер (кез келген жағдайдағы) ситуативті лидер	Қызмет сипатына байланысты
авторитарлы лидер демократиялық аралас	Басқару стиліне байланысты

Тек қана атап өтілген анықтамалар мен лидерліктің проблемаларын талдай отырып, есепке ала отырып қорытынды шығаруға болады.

Әрине, топтың мүшелерінің барлығы да лидердің тұлғалығы мен әрекетін бірдей қабылдай бермейді. Лидер (басқа адамдар сияқты) ізбасарлар санасында жеке тұлға шеңберінде қабылданады, яғни адамның адамнан қабылдау мүмкіндігі берілген жеке тұлғамен шектеледі. Лидер неғұрлым алшақ болса, ол соғұрлым ізбасарлар фантазиясы үшін оның бейнесін анық көреді.

Лидерлік сапалар: кең көлемді қызығушылықтарды парапар білдіру және кәсіби аккумуляциялау қабілеті; инновациялық – идеялар ұсыну, оларды біріктіру, коструктивті ойлау қабілеті (бағдарлама) политическая информированность (интересы различных групп на стыке); лексикон (герменевтика – тіл анализі, саяси тезистетді талдау. Терминология); саяси уақыт сезімі (уақытысында шешім қабылдау); компромисс (компромисске уақыттан бұрын барған лидер, өз беделін жоғалтады, компромиссске кешігіп барған лидер, инициативаны жоғалтып, қайран қалады. (Горбачев, Лебедь)

Лидерлік қабілеттер

Мамандардың арасында лидердің басқару процесі болатыны туралы дискуссиялар әлі күнге дейін аяқталған жоқ. Басқа сөзбен айтқанда, лидер болып туа ма, әлде өзі лидер бола ма?

Осы сұрақтың бір жақты екенін біле тұра жасалған теориялық, практикалық жұмыстарда лидерлік қабілеттер туралы айтылады, бірақ оның шекарасы мен осы қабілеттердің шектелуі туралы мәселе туындайды.

Лидерлік қабілеттер басқару позицияларын алуы үшін осы қасиеттер туа біте ме, әлде жүре пайда бола ма? – бүгінгі күннің көкейкесті мәселесі. Бұл бағыт қызметі «лидер болып туады» дегенді тезистен алуға болады, сонымен қатар, лидердің мақсатты бағыттағы қалыптасу мүмкіндігін мойындау. Бірінші жағдайда лидерлік қабілеттің бойда табылуы, екіншіден – дайын және өзін көрсете білген басшы лидерлерді тарту.

Басшылардың лидерлік қабілеттерін анықтау үшін олардың қызметтік шегін қарау керек.

Педагогикалық шарттар - оқыты мен тәрбиелеудің жаңа әдіс-тәсілдерін мақсатқа бағыттауға қажетті, тұлғаның белгілі бір қасиеттерінің дамуын қамтамасыз ететін өзара байланысты шарттар жиынтығы. Оларға мынадай педагогикалық шарттарды жатқызуға болады:

1. Жасөспірім енетін әр түрлі қызмет түрлерімен қамтамасыз ету: кез келген қызмет түрінде өзінің лидері болады. Бұл балалардың қоғамдық ұйымдарында жасөспірімдердің лидерлік потенциалын жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

2. Әр түрлі қызмет түрлерін жүзеге асыруға мүмкіндік беретін, ұжымның және жеке тұлғаның дамуына ықпалын тигізетін өзін - өзі басқаруды жүзеге асыру.

3. Қызмет түрінің негізгісі болып табылатын әр түрлі формада оқытуға жағдай жасау, (лидерлердің көрінуі); сондықтан, бұл үшін танымдық қызығушылықты қалыптастыру қажет.

4. Ұжымның қалыптасуы, яғни дамыған ұжым кең тәрбиелік күші болғандықтан, әр жасөспірімді тұлға ретінде көруге, оның ашылуына мүмкіндік береді.

5. Ұйымдастырушы – педагогтың тұлғасы. Ол өзінің тәртібімен ұжымдағы лидерліктің динамикасына әсер етуі мүмкін.

Ұйымдастырушы – педагог гуманистік позициясынан қарасырғанда мынадай принциптер жиынын ұстануға міндетті:

1. Әу бастан және ағымда педагог жасөспірімдерге деген сенімділігін көрсетуі.

2. Топ алдында және жеке жасөспірім алдында тұрған мақсат пен міндеттердің қалыптасуы мен нақтылануына көмектесуі.

3. Ішкі мотивациясының болуынан шығуы.

4. Кез келген уақытта көмекке келе алатын бала үшін тәжірибенің қайнар көзі ретінде.

5. Әр бала үшін осы рөлде шығуы маңызды.

6. Ол топтың эмоционалды күйін қабылдау және сезінуге қабілеттерін өзінде дамыту.

7. Топтық өзара қарым – қатынастың белсенді мүшесі болуға тырысады.

8. Ол топқа өзінің сезімін ашық көрсетеді.

9. Әрқайсының сезімі мен уайымын түсінуге мүмкіндік беретін, эмпатияға жетуге тырысу.

10. Лидерлік позицияның қалыптасуы үшін ол өзі лидерлік тәртіптің өзі көрсетеді: әр түрлі лидерлік стильдер, лидердің тұлғалық сапасы, басқалардың еркі мен құқығын сыйлау; және т.б.

Лидерді тәрбиелеу және оның өзін-өзі тәрбиелеуі әрдайым жүретін процесс. Лидер болу үшін, сәйкесінше мәдениет, білім, өмірілік тәжірибеге және кәсібилікке қол жеткізу қажет. Әрине, лидер өз-өзін тәрбиелейді және дамытады. Бірақ кез келген компанияның персонал қызметінің және

басшылығының міндеті – лидерлік нышандары бар қызметкерлерді анықтап, сізөдің ұйымыңызда қабілеттерін дамытуға көмектесіп және күшін сынауға орын тауып беру болып табылады. Керісінше жағдайда, лидерлік нышандары бар қызметкерлер пісіп жетіліп, өзін көрсететін мүмкіндіктер көрмей, компаниядан кетіп қалады. Ол өзімен бірге сіздің компанияңызда алған тәжірибені, білімді, ал кейде басқа да қызметкерлерді алып кетеді. Сондықтан лидерлерді тәрбиелеу, дамыту және оларға өз күштерін жұмыста, тәжірибеде байқап көруге мүмкіндік беру өте маңызды.

Қорытындылай келе бұл зерттеу жұмысында студенттердің лидерлік сапа қасиеттерін дамытудың маңызды екендігін көрсетуге тырыстық. Егер маңызды әлеуметтік институт ретіндегі мектепте және ЖОО-да дүниетанымдық көзқарастың негізі қаланса, онда жасөспірімдер өздерінің жеке, шығармашылық және лидерлік потенциалын жүзеге асырып, жеке бас қызығушылықтарынан туындайтын өз өмірін құрады.

1 Дубовская Е.М. Психология малой группы. М.: Аспект-пресс, 2001. - С.324.

2 Коломинский Я.Л. Психология взаймоотношения в малых группах (общие и возрастные особенности). Учеб. Пособие. 2 изд. Минск, 2000. - С.245.

3 Уманский Л.И. Психология организаторской деятельности школьников. М., 1990. - С.158.

4 Вульфов Б.З. Раскрепощенный менеджер. М., 1991. - С.395.

5 Макаренко А.С. Собр.соч. в 6 т. М., Т.5. 1954. - С. 342.

6 Парыгин Б.Д. Основы социально-психологической теории. М.: Мысль, 1971. - С.458.

7 Кричевский Р.Л., Дубовская Е.М. Психология малой группы. М., 1991. - С.112.

8 Уманский Л.И. Психология организаторской деятельности школьников. М., 1990. - С.52.

Резюме

Педагогические условия развития лидерских качеств студентов

Мамилина С.К. - ст. преподаватель кафедры педагогики и психологии ЖГУ. mamilina_samal@mail.ru

В данной статье рассматривается развитие лидерских качеств студентов данная проблема всегда была актуальной, однако в современном обществе эта проблема обрела наиболее острую необходимость в быстром и успешном решении. Так как лидерские качества помогают развитию личности в целом и помогают также, пройти процесс социализации без психологических травм.

В данной статье мы рассмотрели теоретические аспекты этой проблемы, и пришли к выводу, что мнение всех ученых и педагогов о проблеме лидерства довольно схожи, но каждый ученый видит ее по-своему, так как исследует лидерство в разных социальных аспектах.

По итогам анализа научно-методической литературы можно сделать вывод, что базой процесса развития лидерских качеств личности являются: социальные факторы (общественные отношения, социально-экономическая среда); действия ближайшего окружения (социальное и служебное положение, морально-психологическое единство руководителей и подчинённых, официальные функции руководящего состава и т.п.); личностно-психологические условия, влияющие на развитие лидерских качеств личности.

Ключевые слова: лидер, лидерство, лидерские качества, воспитание лидера, лидерские способности, функции лидера.

Summary

Pedagogical conditions of development of leadership qualities of students

Mamilina SK - Senior Lecturer, Department of Pedagogy and Psychology of Zhetysu State University
mamilina_samal@mail.ru

This article discusses the development of leadership qualities of students, this problem has always been relevant, but in today's society, this problem has found the most urgent need in the rapid and successful resolution. Since the leadership qualities to help develop the whole person and also help, through the process of socialization without trauma.

In this article we examined the theoretical aspects of this issue, and concluded that the opinion of scientists and educators about the leadership issue is quite similar, but each scientist sees it in his own way, as the lead in exploring different social aspects.

As a result of the analysis of scientific and methodical literature, we can conclude that the basis of the process of development of leadership qualities of personality are social factors (social relations, socio-economic environment); action immediate environment (social and official position, moral and psychological unity of managers and subordinates, official functions and management staff, etc.); personality and psychological conditions affecting the development of leadership qualities.

Keywords: leader, leadership, leadership, leadership training, leadership skills, leadership functions.

ӘОЖ 373.1.02:37.035.6:78(=512.122)

ҚАЗАҚ ХАЛЫҚ МУЗЫКАСЫНЫҢ ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУДЕГІ МҮМКІНДІКТЕРІ

Р.М. Рысбекова – п.ғ.к., педагогика және психология кафедрасының доценті,
І.Жансүгіров атындағы ЖМУ., Ryszhan_Rysbekova@mail.ru

Музыка өнері дүниеге көзқарасты қалыптастырудың ықпалды құралы ретінде, жастардың адамгершілік қасиеттерін, моральдық интеллектуалдық ортасын, оқушылардың тұлғалық сезімдерін байытады.

Қазақ халық музыкасы жеткіншектерге жан-жақты тәрбие берудің, соның ішінде патриоттық тәрбие берудің тапсырмас құралы болып табылады.

Музыкалық шығармалар балалар мен жастардың ақыл-ойы мен патриоттық сезіміне әсер етіп, музыкалық-эстетикалық талғамын жетілдірген.

Қазақ халқының экономикалық және қоғамдық құрылысы, сондай-ақ оның тұрмыс-тіршілігі мен эстетикалық көзқарастары ауыз әдебиеті шығармаларында өз бейнесін тапты.

Қазақ халық музыкасының аясына халық және халық композиторларының әндері, халық және халық композиторларының күйлері енеді.

Қазақ халқының ән шығармашылығының жанрлары сан алуан. Бұл – отбасылық-тұрмыстық, әдет-ғұрыптық, еңбек, лирикалық, тарихи әндер, әлеуметтік наразылық әндері, эпикалық дастандар мен аңыз-әңгімелердің музыкалық сабақтастыққа берілуі.

Отбасылық-тұрмыстық әндерде Отанға, туған жерге, елге деген сүйіспеншілікті көзқарас, ойын-сауықтар, мораль, күнделікті тұрмыс қарекеті, отбасылық өзара қарым-қатынастар сипатталады.

Балалар мен жастардың тәрбиесі патриотизмін қалыптастыруда еңбек әндерінің мәні ерекше болды. Қазақ халқы балалар мен жастарды патриоттыққа тәрбиелеуде лирикалық әндерді де, орынды пайдаланды. Қазақ халқының әлеуметтік-наразылық әндерінде әлеуметтік теңсіздік, феодалдық өмір салтына, экономикалық және әлеуметтік езгіге қарсы күрес тақырыбы жетекші орын алады.

Сонымен халық әндері халықтың адами-эстетикалық көзқарасын, әсемдік жөніндегі түсінігін білдірумен бірге, ұлттық патриотизмнің жоғары болғанын көрсетеді және балалар мен жастарды да осындай сезімге, ұлттық намысқа тәрбиелегенін дәлелдейді.

Түйін сөздер: қазақ халық музыкасы, қазақ халық әндері, халық композиторларының әндері, халық композиторларының күйлері, халық ақындары, әнші-күйшілері, жыршылары, сал-серілер, отбасылық-тұрмыстық, әдет-ғұрыптық, еңбек, лирикалық, тарихи әндер, әлеуметтік наразылық әндері, эпикалық дастандар, аңыз-әңгімелер, «Тойбастар», «Жар-жар», «Беташар», «Сыңсу», «Қыз қоштасу», «Жоқтау», трубадурлар, даланың бардтары.

Музыкасыз жер бетінде бірде-бір халық өмір сүре алмайды. Музыка адам өміріне өте ерте бала кезден енеді, өмір бойы бірге жүреді. Адам сезімі, оның ойы, арманы және іс-әрекеті музыка арқылы беріледі. Музыкада бүкіл адамзат өмірі, айнадағыдай бейнеленеді.

Музыка өнері дүниеге көзқарасты қалыптастырудың ықпалды құралы ретінде, жастардың адамгершілік қасиеттерін, моральдық интеллектуалдық ортасын, оқушылардың тұлғалық сезімдерін байытады. Өз елінің патриоттық мазмұндағы музыкалық шығармаларын үйрену жеткіншектерге патриоттық тәрбие берудің құрамдас бір бөлігіне айналды. Оны қазақ халық музыкасының мүмкіндіктері де дәлелдейді.

Қазақ халық музыкасы жеткіншектерге жан-жақты тәрбие берудің, соның ішінде патриоттық тәрбие берудің тапсырмас құралы болып табылады. Қазақ халық музыкасының ұрпақтан ұрпаққа мирас ретінде жетіп отыруына халық ақындарының, әнші-күйшілерінің, жыршыларының рөлі ерекше болды. Олар қазақ халық музыкасын үлкен мереке-тойларда дәріптеген, өздерінің әншілік-күйшілік шеберліктерін шыңдаған.

Музыкалық шығармаларды таратуда, өз өнерлерін танытуда, сал серілердің де өзіндік орны болған. Кезінде А.Жұбанов: «...салдар мен серілер ол заманғы өнердің өкілдері. Бұл күндегі әртістерше сахнаға киетін киімін чемоданға салып алып келіп, әдейі оларға арналған бөлмеде қайта киінетін жағдай сал мен серіде болған жоқ. Олар ат үстінде де, ауыл сыртында да, базарда да, жәрмеңкелерде де өнерлерін көрсетті. Сондықтан басқа кісіге алабажақ, әсіре қызыл көрінетін олардың киімдері сол сахнаға киетін киімдер. Ал олар өмірде де солай киініп жүреді. Өйткені өмір мен өнердің екеуі бірі мен бірі қосылып, ұласып кеткен» – деп жазған [1, 21 б.]. Оларды халық күні-түні тыңдаудан жалықпаған. Мұндай кездесулер көрерменнің музыкалық – эстетикалық талғамын, адами көзқарасын дамытып, ұлттық патриотизмін қалыптастыруда айтарлықтай рөл атқарған. Балалар мен жастардың патриоттық сезімін қалыптастыруда отбасының (ата-аналардың, қарттардың), әртүрлі

ұлттық мерекелердің, ойын-сауықтардың, бәйге жарыстардың қосқан үлесі мол. Музыкалық шығармалар балалар мен жастардың ақыл-ойы мен патриоттық сезіміне әсер етіп, музыкалық-эстетикалық талғамын жетілдірген.

Қазақ халқының экономикалық және қоғамдық құрылысы, сондай-ақ оның тұрмыс-тіршілігі мен эстетикалық көзқарастары ауыз әдебиеті шығармаларында өз бейнесін тапты. Сондықтан, «Қазақстанда жиналған аса бай ауыз әдебиетінің оңдаған томдары туралы оқыған кезінде басыңа: «егер бүкіл осы байлықты қазақ халқының санына бөлетін болсақ, онда сірә, әрбір қазақ әндердің, мақалмәтелдердің, аңыз-әңгімелердің авторы болып шығар еді, - деген ой келеді» [2, 10 б.].

Ән-күй, өлең-жыр, әрқашан да халық өмірінің ажырамас бөлігі болған. «Қазақта әнсіз өмір жоқ. «Тойбастар» айтқан жігіт, кешкі ауыл сыртында алтыбақан тепкен қыз-бозбала, шілдехана күзеткен жас-кәрі, «Жар-жар» айтқан екі топ, елінен еріксіз алысқа ұзатылып бара жатқан қыз, өлген жұбайын жоқтаған жесір, түйеге мініп, әр үйдің сыртында қақсаған жарапазаншы, ақ киім киіп, өгізге мініп ауыл аралаған дуана, «жынын» шақырып, зікір салған бақсы – бәрі де әндетеді. Бәрі де жай сөзбен айтқанда жетпейтін сезім тасқынын ән арқылы шығарады» [3, 5 б.]. Музыканың халық өмірімен осылайша тығыз сабақтастықта болуы музыкалық-эстетикалық тәрбиемен бірге патриоттық тәрбиенің міндеттерін шешуді жеңілдетті. Музыкада қазақ халқының өмірі, тыныс-тіршілігі, эстетикалық, этикалық және педагогикалық идеялары өз көрінісін тапты.

«Қазақ әндері құдіретті де күшті, өктем, сонымен бірге жатық, құлаққа жағымды естіледі, – деп жазды өткен ғасырдың жетпісінші жылдарында А.Эйхгорн. – ...Жапан түзде немесе ауылда, болмаса мал арасында, айдала мен жазық өңірлерде, таулар мен көсілген алқаптарды аралаған кезінде, жымжырт аспан астында жалғыз келе жатып оның салған әні тіпті әдемі естіледі.

Түнде де, күндіз де, таңертең де, кешке де, жазда да, қыста да – қашан, қай кезде болмасын қазақ қиялсыз жүрмейді, не ыңылдаған сарынмен көңіл күйін білдіреді, немесе ән салады, әйтпесе өлең шығарады, енді бірде шежірелік сөздерді мақалдап айтумен болады. Олардың қарапайым сөздері сырт өмірден алған әсерін табиғи қалпында беріп, сезімдерін ешбір қалтқысыз айқын баяндайды» [4, 58 б.] .

Қазақ халық музыкасының аясына халық және халық композиторларының әндері, халық және халық композиторларының күйлері енеді. Қазақ халқының ән шығармашылығының жанрлары сан алуан. Бұл – отбасылық-тұрмыстық, әдет-ғұрыптық, еңбек, лирикалық, тарихи әндер, әлеуметтік наразылық әндері, эпикалық дастандар мен аңыз-әңгімелердің музыкалық сабақтастыққа берілуі [5, 24 б.]. Қазақ халық музыкасының мазмұндық сипаты, адамгершілік-эстетикалық тәрбиедегі мүмкіндіктері С.Ұзақбаеваның еңбегінде жүйелі тұжырымдалған. Соны негізге ала отырып, халық музыкасының патриоттық тәрбиедегі мүмкіндіктеріне тоқталып өтейік.

Отбасылық-тұрмыстық әндерде Отанға, туған жерге, елге деген сүйіспеншілікті көзқарас, ойын-сауықтар, мораль, күнделікті тұрмыс қарекеті, отбасылық өзара қарым-қатынастар сипатталады, өнеге тұтар нақыл сөздер көп пайдаланылады. Мысалы, «Мақтаншақ» әнінде шектен тыс даңғаза кербездік тәлкек етілсе, «Көксау шал» әнінде теңсіз неке айыпталады және т.б.

Көптеген әндерде балаларға деген нәзік, мейірбанды сезім, аялы ықылас көрініс табады. Оны шілдехана, туған күн, бесік жыры, тұсау кесу, жеті жас, он үш жас, жиырма бес жас сияқты елеулі сәттерге арналған әндерден көруге болады. Тоқ етерін айтқанда, қазақтардың жас мөлшеріне байланысты әрбір маңызды кезең: баланың алғашқы езу тартып күлуіне, бірінші рет ат жалын тартып мінуіне, тұңғыш рет бәйгеге қатысуына дейін ән арқылы бейнеленіп отырады.

«Оларда ата-аналардың балаға деген сүйіспеншілігі, оның тағдырына деген жауапкершілігі, бала болашағы туралы терең ой толғаныстары ашып көрсетіліп, адал, мейірімді, ақылды азамат болуға, өз халқының лайықты қорғаны, батыры, ең бастысы – бала кім болсын, мейлі шебер, мейлі малшы болсын, адам болып қалуға деген үлкен үміті, тілегі» айтылады. Бұған дәлел «Бесік жыры» өлеңі [6, 96-97 б.]. Онда:

Бармақтарың майысып,
Түрлі ою ойысып,
Ұста болар ма екенсің?

Таңдайларың тақылдап,
Сөйлегенде сөз бермей,
Шешен болар ма екенсің?

немесе:

Құрығыңды майырып,
Түнде жылқы қайырып,
Жаудан жылқы айырып,
Жігіт болар ма екенсің?

Айыр қалпақ киісіп,
Ақырып жауға тиісіп,
Батыр болар ма екенсің? –

дейді [6, 154 б.].

Әдет-ғұрыптық әндерге үйлену әдет-ғұрпы «Тойбастар», «Жар-жар», «Беташар», «Сыңсу» немесе «Қыз қоштасу» сияқты дәстүрлі әндерді жатқызуға болады. Егер, «Той бастар» әнінде үйлену тойының басталғаны жарияланса, «Жар-жар», «Беташар» күйеу жігітті, қалыңдықты, ата-аналар мен туған-туысқандарды мадақтай отырып, жас жұбайларға игі тілектер тілеп, ақыл-кеңестер берген. «Сыңсу», «Қыз қоштасу» әндерінде қалыңдық ата-ана, туған-туыстарымен, ел-жұртымен, дос-жарандарымен, туып-өскен жерімен жастық-балалық өмірімен қоштасқан. «Сыңсу» мен «Қыз қоштасудың» өлеңдерін көп жағдайда ақындар шығарып беріп отырған. Жоқтау әндерінің де тұлғалық қасиеттерді қалыптастыруда рөлі ерекше болған.

«...Жоқтаудың үш түрі бар. Біріншісі – өлген азаматтың балалары (көбінесе қыздары) шығарған, солар айтқан жоқтаулар. Екіншісі – азаматтың анасы не жұбайы шығарған жоқтаулар. Үшіншісі – белгілі бір ақын-жыраулар шығарғанжоқтаулар. Шығарушысы белгісіз бірнеше жоқтауларбар. Бірақ олардың баяндалу, жырлану шеберлігіне қарап, белгілі бір ақын шығарған деп қарауға болады» [7, 9 б.]. Жоқтауларда қайтқан адамның адамгершілік қасиеттері (ізеттілігі, инабаттылығы, кішіпейілділігі), батырлығы, батылдығы, Отансүйгіштігі, қайсарлығы, дарқан мінезі, ақылдылығы шынайы түрде баяндалады. Тарихи деректер, тағлымды оқиғалар мен тартымды ойлар көрініс алған бірқатар жоқтаулар тіпті ел аузынан түспей айтылып жүрген. «Жоқтау өлеңдері өлген адамға жасалған ескерткіш есебінде» қабылданып қойған жоқ, оны халық адами-патриоттық тәрбиенің құралы ретінде пайдаланған. Қайтыс болған адамдардың өмірін, Отансүйгіштік қасиеттерін, сан қилы өнерін, ақыл-парасатын балалар мен жастарға үлгі-өнеге етіп отырған.

Жасынан отбасылық-тұрмыстық және әдет-ғұрыптық әндердің ортасында өскен балалар мен жастар бірте-бірте өздерінің шығармашылық туындыларын қалыптастырады, айшықты сөйлеуге, айтайындеген ойын бейнелі жеткізе білуге үйренеді [6].

Қазақтардың осындай алғыр қасиетін кезінде көптеген зерттеушілер ұйқастырып айтуға, туа біткен қабілеттілігін атап көрсеткен. Оны П.Тиховтың: «Қырғыздар ән шығарудың үлкен шеберлері әрі өз әншілерін құрметтейді... Қырғыздарға әнге деген сүйіспеншілік ана сүтімен енген тәрізді, әйгілі өнерпаздардың мейілінше сүйікті әуендерін әдеттегідей тез үйреніп алады. Бұл әндер ұрпақтан ұрпаққа аса қымбат сияқты сақталып, рудан руға аса қастерлі нәрсе ретінде беріліп отырады» [8] – деген сөздері, және А.Янушкевичтің: «...мереке кезінде мен ең алғаш рет өлеңшілерді тыңдауға мүмкіндік алдым. Бұлар қазақтың трубадурлары, даланың бардтары – ұлы ақындары. Қазақтардың өлең шығаруы мен орындау дарыны осы халықтың ақыл-ой қабілетін тамаша айқындайды» [9, 78 б.]. «Бұдан бірнеше күн бұрын өзара жауласқан екі партияның арасындағы қақтығыстың куәсі болған едім. Сонда Демосфен мен Цицерон туралы ғұмыры естімеген шешендердің сөз сайысына таң қалып қол соққанмын. Ал бүгін оқи да, жаза да білмейтін ақындар менің алдымда өнерлерін жайып салды. Олардың жыры жаныма жылы тиіп, жүрегімнің қылын қозғады. Сонымен өзімді тәнті етті» – деген сөзі дәлелдейді.

Балалар мен жастардың тәрбиесі патриотизмін қалыптастыруда *еңбек әндерінің* мәні ерекше болды. Олардың мазмұны балаларды еңбектің түрлерімен, әрекеттерімен таныстырды, халықтың ауыр тұрмысын суреттеді, «Еңбек түбі зейнет» – деп оның адам өміріндегі қажеттілігін ашып көрсете білді. Қазақ халқының еңбегі мал шаруашылығымен байланысты болғандықтан, еңбектің пайдалы жақтары да көп болды. *Біріншіден* бала мал бағып жүріп көптеген уақтысы табиғат аясында өткізеді, оның әсемдігінен ләззат алады, *екіншіден,* аң-құстардың сан қилы дыбысын бір-бірінен айыра білуге, табиғат құбылыстарын бақылауға үйренді, *үшіншіден,* эстетикалық сезімі мен талғамын қалыптастырды, *төртіншіден*, Отанын, туған жерін қадірлеуге, батылдыққа, төзімділікке баулыды.

А.И.Левшин қазақтардың табиғат қаталдығына төзімділігін, күн-көріс кәсібін төрт түлік малмен байланыстыра былайша сөз етеді: «*...табиғатпен етене өмір сүрген, қарапайым тамақ ішіп, жайбарақаттықта, таза ауамен тыныстаған қырғыздардың денсаулығы мықты, көп жасайды, күшті де қуатты, аштыққа, ыстық-суыққа шыдамды келеді. Күннің ыстығы қаперлеріне де кірмейді. Айналасын көргіштігі таңдануға тұрарлық тегіс жерде тұрып кішкентай заттарды он не одан да көп шақырымнан көре береді. Көздері аса өткір көреді. Еуропалықтар заттарды бұлдыр көріп әзер байқайтын жерден, олар заттың сұлбасы мен түсін (әсіресе, малдың түсін) жақсы ажырата біледі. Бала күнінен ат құлағында ойнау қазақтың тұңғыш гимнастикалық жаттығуындай, былайша айтқанда, олар ат үстінде туып, ең асау аттың өзін батыл да шебер ауыздықтайды. Әйелдері бұл жағынан еркектерден кейде асып та кетеді». «...ауылға сырттан қонақ келсе, бәрі жиналып соны тыңдайды, берген тамағына ешкім әңгімеден басқа ақы сұрамайды. Қырғыздар үшін меймандостық қастерлі заң» деп, қазақтың қонақжайлық салт-дәстүрін мадақтаса, олардың психология-*

лық ерекшелігіне орай: «...қайырымдылық, адамды аяу, қарттарға, ақсақалдарға құрмет көрсету – олардың ең жақсы қасиеті, халықтың даңқын шығарған ұлдарына батыр деп ат беріп, өлсе де ұмытпай үлгі тұтады. Қырғыздар туған жерін, атамекенін қатты қастерлейді. Кір жуып, кіндік кескен жерін тастап ешкім ешқайда кетпейді[10]*»* деп, елін-жерін сүюшілік олар үшін ұлттық сезімнің ең қасиетті белгісі екенін айтып, қазақтың биік адамгершілік қасиеттерін ерекше атап өтеді.

А.И. Левшин қазақ әйелдерінің инабатты, шаруақор, іске шебер, еріне адал болатындығына дұрыс баға бере білген. «Қырғыз әйелдері, – деп жазды ол, – *түйе жетектеп келе жатып та жасы үлкен ерлерге ізеттілік көрсетуді ұмытпайды. Олар ерлерден гөрі бейнетқор, малға қарайды, киім тігеді, ері үшін бәрін жасап, оны кетерде атына мінгізіп аттандырып салады. Қазақта балаға әкеден гөрі ана көп қарайды, қыздарын үй-ішіндегі өнердің бәріне үйретеді»* [10, 142 б.].

Қазақ халқы балалар мен жастарды патриоттыққа тәрбиелеуде лирикалық әндерді де, орынды пайдаланды. Оларда ғашық жандардың толқыныс сезімдері, сүйген жардың сұлулығы, экономикалық және әлеуметтік теңсіздік салдарынан бір-біріне қосыла алмаған екі жастың қайғы-мұңы, жеке бастың күйініш-сүйініші, туған жердің табиғаты терең сезіммен бейнеленеді. Мұнда қайтып оралмайтын жастық шақ туралы мұнды ой-толғаулары да, адамның өкініш-наласы көрініс алады. Осындай мазмұны жағынан алуан түрлі лирикалық әндерге, мысалы, «Қорлан», «Шилі өзен», «Ақбөпе», «Япырай», «Гауһартас», «Жиырма бес», «Маңмаңгер» және т.б. көптеген әндер жатады.

Мысалы, «Япырай» әнінің мәнерлі музыкалық және поэтикалық бейнесінде табиғаттың сұлу көрінісі мен адамның рухани көңіл-күйі бейнеленсе, «Гауһартаста» сүйген жардың ажары атқан таңға, шолпан жұлдызға теңеледі, үстіндегі киген киімі, әсерлі жүріс-тұрысы, бойындағы асыл бұйымдары, әсемдігі салыстырмалы түрде суреттеледі. Бұның бәрі жеткіншектердің эстетикалық талғамын эстетикалық көзқарасын жетілдіруді, әсемдікті түсіне, сезіне, тебірене білуге үйретті, туған жерге, елге, дәстүр-мәдениетке мақтаныш сезімін оятты [6].

Қазақ халқының әлеуметтік-наразылық әндерінде әлеуметтік теңсіздік, адамды адамның қанауына деген кедейлікке жоқшылыққа деген наразылық, феодалдық өмір салтына, экономикалық және әлеуметтік езгіге қарсы күрес тақырыбы жетекші орын алады. Мысалы, «Гүлдерай!», «Әупілдек», «Қойшы», «Көк шолақ», «Жанбота», «Ақ Сиса» және т.б. әндері әділет, жарқын болашақ, теңдік, өз тағдырын өзі шешу құқығы жолындағы күреске шақырады.В.В.Радловтың: сөзімен айтқанда, қазақ «...өз әндерінде ертегіде айтылатын қайдағы бір ғайыптан пайда болған қорқынышты дүниені дәріптемейді, қайта ол өз өмірін, өз сезімдері мен мұраттарын, қоғамның әрбір жеке мүшесі жүрегінде жүрген идеяларды әнге қосады, тыңдаушылары жаратылыстан тысқары қайдағы бір кереметтерден емес, нақты шындықтан ләззат алады» [11].

Әрине, әннің мазмұнын тыңдаушысына дұрыс жеткізу әншінің көркемдік ой-өрісіне, оны бейнелі түрде жеткізе білуіне, орындаушылық шеберлігі мен дауыс құбылысының сүйкімділігіне де байланысты. Мұндай талабы бар әншілерді халық өте құрметтеген, олардан мақтау сөзін аямаған, «күміс көмей әнші», «жез таңдай әнші» деп қошеметтеп отырған. Бұдан әншінің орындаушылық өнерінің қалыптасып, дамуына қоғам ортасының әсері мол болды деген пікір туады. Тағы бір ескеретін жай, «ән өнері халықтың өзіндік әншілік мектебіне байланысты, дәлірек айтқанда, тәжірибелі әншілердің жас талаптарды өз қамқорлығына алып тәрбиелеуіне байланысты дамыды. Яғни тәжірибелі әншілер өз ізбасарларын өздері тәрбиеледі, оларға өздерінің әншілік өнерінің қыр-сырын үйретті, өздері сияқты айтуға баулыды, сөйтіп өздерінің әншілік дәстүрін жалғастыруға ықпал етті» [6, 109 б.]. Мұндай әншілердің қатарына Біржан, Ақан сері, Мұхит, Жаяу Мұса сынды майталмандарды атауға болады.

Сонымен халық әндері халықтың адами-эстетикалық көзқарасын, әсемдік жөніндегі түсінігін білдірумен бірге, ұлттық патриотизмнің жоғары болғанын көрсетеді және балалар мен жастарды да осындай сезімге, ұлттық намысқа тәрбиелегенін дәлелдейді. Олар өзінің қарапайымдылығымен, әуезділігімен, көркемдігімен, шынайылығымен, поэтикалық әсерлілігімен терең мазмұндығымен үлкен-кішінің жүрегінен орын алды. Оған деген қызығушылық бүгінде толастаған емес, керісінше көптеген халық әндері кәсіпқой әншілер мен көркемөнерпаздардың, мектеп оқушыларының репертуарынан берік орын алып отыр.

Осы айтылғандардың бәрі қазақ музыкасының мүмкіндіктерінің жоғары болғанын, әсіресе ұлттық патриотизмді жетілдіруде үлкен роль атқарғанын дәлелдейді.

1 Жұбанов А. Замана бұлбұлдары. -Алматы 1975. – 21 б.
2 Казахстан: литературно-художественный сборник. –М.,Алма-Ата, 1935, – 10 с.
3 Эйхгорн А. Музыка киргиз. В кн.: Музыкальная фольклористика в Узбекистане -Ташкент, 1963. – 58 с.
4 Ерзакович Б.Г. Песенная культура казахского народа. Алма-Ата, 1966. – 24 с.
5 Ежелгі мәдениет күәлары. Алматы, 1966, – Б. 96-97.
6 Ұзақбаева С.А. Тамыры терең тәрбие. – Алматы:"Білім", 1995. – 154 б.
7 Боздағым / құрастырған Т.Арғынов. -Алматы, 1990. – 9 б.
8 Тихов П. Музыка туркистанских киргизов. Музыка и жизнь. – М., 1910, -№ 3-4.-с.35.
9 Янушкевич А. Қазақ даласынан жазған хаттар. Варшава, 1861. – 180 б.
10 Левшин А. Қырғыз-қайсақ ордалары мен даласының сипаттамасы. М.,1832. – 230 б.
11 Радлов В.В. Образы народной литературы северных тюркских племен. Т.5,СПБ., – С. 8-9.

Резюме

Возможности патриотического воспитания казахско-народной музыки

Рысбекова Р.М. – *к.п.н., доцент кафедры педагогикии психологии ЖГУ им.И. Жансугурова*
Ryszhan_Rysbekova@mail.ru

Музыкальное искусство как средство влияния формирует мироввозрения, нравственные качества молодежи, моральную интеллектуальную среду, обогащает личностные чувства учащихся.

Казахская народная музыка является средством всестороннего воспитания подрастающего поколения, в т.ч. и патриотическое воспитание.

Музыкальные произведения влияет на умственные и патриотические чувства детей и молодежи, повышает музыкально-эстетический вкус.

Экономический и общественный строй казахского народа, а также его быт и эстетические мировоззрения находит свое отражение в произведениях устной литературы.

В русло народной музыки входит народные песни и песни народных композиторов, кюи и кюи народных композиторов.

Жанры песенного творчества казахского народа разнообразен. Они – семейно-бытовые, обрядовые, трудовые, лирические, исторические песни, песни социального протеста, эпические дастаны, легенды-сказания взаимосвязаны с музыкой.

В обрядовых песнях описываются любовь к Родине, к родной земле, к родному народу, развлечения, мораль, ежедневный быт, семейные взаимоотношения.

Особенное значение имеют трудовые песни в формировании воспитания патриотизма у детей и молодежи. Казахский народ в воспитании патриотизма у детей и молодежи умело использовали и лирические песни. Ведущее место занимает тема борьбы за социальное наравенство, за феодальный строй, за экономический и социальный гнет в песнях социального протеста казахского народа.

Итак, народные песни выражая нравственно-эстетический взгляд, эстетическое понятие народа, показывает высоту национального патриотизма и доказывает как воспитывали этим чувствам, национальной гордости молодежи и детей.

Ключевые слова: казахская народная музыка, казахские народные песни, песни народных композиторов, кюи народных композиторов, народные акыны(поэты), певцы-кюйши, жирши, сал-серэ, семейно-бытовые, обрядовые, трудовые, лирические, исторические песни, песни социальногопротеста, эпические дастаны, легенды-сказания, «Тойбастар» («Открытие торжества»), «Жар-жар» - свадебное обрядовая песня, «Беташар» (Открытие лица), «Сынсу»-прощальная песня невесты, «Қыз қоштасу» («Прощальная девичья»), «Жоқтау» («Похоронные плачи»), трубадуры, барды степей.

Summary

POSSIBILITIES OF KAZAKH FOLK MUSIC IN PATRIOTIC EDUCATION

Rysbekova R.M. - Candidate of Pedagogical Sciences, Department of Pedagogy and Psychology of Zhetysu State University Ryszhan_Rysbekova@mail.ru

Musical artas a influence means forms the worldview, the youth moral qualities,moralintellectual environment, it enrichesthe students personalfeelings.

Kazakhfolk musicis a means ofcomprehensiveeducation of the youngergeneration, includingthe patriotic education.

Musical worksaffect themental andpatriotic feelingsof children and youth, promote musical andaesthetic taste.

The economicand social systemof the Kazakh peopleand itsway of life andaestheticoutlookare reflected inworks oforal literature.

The folk musicmainstreamincludesfolk songs andfolksongs ofcomposers,kui and national composerskui.

Songwriting genres of Kazakh people diverse. They are family household, ritual, labor, lyrical, historical songs, songs of social protest, the epics, legends, tales intertwined with music.

The ritual songs describe the love to the motherland, to the native land, to people, entertainment, morality, daily life, family relationships.

Of particular importance are labor songs in forming the education of children and youth patriotism. Kazakh people in the patriotic education of children and youth skillfully used lyrical songs. The leading role is the theme of the struggle for social inequality, against the feudal system, against the economic and social oppression.

Ключевые слова: казахская народная музыка, казахские народные песни, песни народных композиторов, кюи народных композиторов, народные акыны(поэты), певцы-кюйши, жирши, сал-серэ, семейно-бытовые, обрядовые, трудовые, лирические, исторические песни, песни социальногопротеста, эпические дастаны, легенды-сказания, «Тойбастар» («Открытие торжества»), «Жар-жар» - свадебное обрядовая песня, «Беташар» (Открытие лица), «Сынсу»-прощальная песня невесты, «Қыз қоштасу» («Прощальная девичья»), «Жоқтау» («Похоронные плачи»), трубадуры, барды степей.

УДК 373.1.

СИНЕРГЕТИЧЕСКИЕ, КВАЛИМЕТРИЧЕСКИЕ И КОМПЕТЕНТНОСТНЫЕ ПОДХОДЫ К ИЗУЧЕНИЮ УПРАВЛЕНИЯ КАЧЕСТВОМ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ

Тулепова С.И. – магистр, Жетысуский государственный университет имени И. Жансугурова
e-mail: tuliepova.saltanat.80@mail.ru

В данной статье автор рассматривает теоретические исследования изучения концептуальных основ управления качеством высшего образования. Автор рассмотрев значение этих понятий определяет собственное понимание структуры концепции; цели, общие правил обеспечения категориального аппарата; процессов исследования; закономерностей и принци-пов развития педагогической действительности; которая находит свое отражение в теоретических положениях и практической деятельности педагогов; в структурно-функциональных, оргнизационных моделях управления качеством педагогического образования, в педагогических условиях концептуального содержания образования.

Проанализировав теоретические источники, автор рассматривает концепцию управления качеством педагогического образования в высшей школе, с позиции системного, синергегического, квалиметрического, компетентностного подходов, ее цели, содержания, закономерностей и методов, условий ее реализации как динамической системы теоретико-методологических и методико-технологических знаний

Ключевые слова: управление, образование, высшее образование, квалиметрия, синергетика, компетентность

В последнее время понятие «концепция» прочно укоренилось в педагогической науке. Для изучения этого слова обратимся к истории возникновения, глубинного смысла. Смысл понятия концепция понимается как основа, произошло от латинского слова «conceptio». Термин концепция рассматривается в двух значениях. Первое, ведущая идея, основная мысль, второе упоминается как перечень понятий: концептуальные закономерности, теоретические положения, принципы, факторы, условия, механизмы в гуманитарных науках.[1 с.488]

В нашем исследовании обратимся к второму значению понятия «концепция»

Изучая понятия концепция мы обратились к теоретическим источникам и на их основе пришли к следующим положениям:

1) система авторских позиций на явления и процессы в обществе и природе;.[2 с.1628]

2) основная идея, которая определяет стратегию осуществления планов, проектов, программ, реформ;.

3) принципы определения основных направлений стратегии педагогической деятельности;[3 с.720]

4) характеристика явления, его значения, структуры и его принципов [4 с.268];

5) Определение цели, структуры, движущих сил, методов и закономерностей учебного процесса; [4 с.268]

На основании этих положений мы определили собственное понимание структуры концепции; цели, правовых и методических особенностей, правил обеспечения категориального аппарата; процессов исследования; закономерностей и принципов развития педагогической действительности; которая находит свое отражение в теоретических положениях и практической деятельности педагогов; в структурно-функциональных, организационных моделях управления качеством педагогического образования, в педагогических условиях концептуального содержания образования.

Обратившись к философским и методологическим источникам мы определяем концепцию управления качеством педагогического образования в высшей школе, с позиции системного, синергетического, квалиметрического, компетентностного подходов, цели, содержания, закономерностей и методов, условий ее реализации как динамической системы, теоретико-методологических и методико-технологических знаний.

Что лежит в основе концепции высшего образования: это социальный заказ повышения качества управления педагогическим образованием на основе законодательных и государственных документов, социально-экономических потребностей общества, современных требований которые предъявляются к личности современного педагога, будущего специалиста.

Особенности иерархической структуры концепции.

Иерархическая структура концепции сложна. Сложность управления качеством образования состоит в том, что ее необходимо рассматривать во многих аспектах, с разных теоретических и методических подходов. Управление качеством педагогического образования рассматривается нами с позиции системного, синергетического, компетентностного и квалиметрических подходов. Важная особенность управления системой образования – ее целенаправленность. В основе концепции как системы лежит целенаправленность на результат. Основой концепции системы управления качеством образования является цель как системообразующий компонент.

Цель концепции обеспечивает профессиональный, подготовительный уровень подготовки будущих педагогов в высшей школе, теоретико-методологическое и методико-технологическое обеспечение управления качеством педагогического образования, направленное на эффективность сотрудничества между педагогом и студентами.

Из стратегической цели концепции исходят следующие задачи; это осуществление управлением качества высшего образования на основе подходов синергетики, системности, компетентности и квалиметрии; студент из объекта управления переходит в категорию субъекта управления; на уровне содержания образования; на уровне сотрудничества субъектов учебного процесса, на диагностике качества образования составление измерения качества образования рассматривается как важная часть метода общего контроля учебного процесса направленная на достижение качества образования, переход на уровень технологического процесса, определение критериев педагогического мастерства, психолого-педагогической и специальной подготовки. Общеизвестно любая социальная система находится в динамическом развитии, логически показателем динамического развития концепции является функционирование и целостность системы [5 с.239]. Динамика функционирования концепции управления качеством образования определяется потребностями общества, ее ориентированностью на результат. Содержательную сторону концепции составляют закономерности и принципы управления качеством педагогического образования в высшей школе.

В закономерностях прослеживаются важные, объективные, повторяющиеся связи между явлениями. В педагогической науке существуют общие закономерности на методологическом уровне, закономерности присущие только педагогической науке. Отдельные закономерности касающиеся конкретных научных проблем, исследуемые явления рассматриваются с различных методологических основ уровней закономерностей. Существуют определенные закономерности которые можно рассматривать как основу качества педагогического образования: как и всякая социальная система, педагогический процесс открытое явление, на него также имеет влияние внешняя среда; имеет особенности внутренней активности и саморегуляции; определяется общественными, социально-экономическими потребностями общества к педагогическому процессу в образовательном учреждении; целенаправленность педагогического процесса определяется социальным заказом общества, Законом образования, государственным спросом; педагогический процесс-процесс двусторонний обучающего и обучаемых, творческая активность обучаемого –результат продуманной и организованной деятельности педагога; состоит из иерархии и взаимовлияния компонентов педагогического процесса, из многочисленных направлений педагогического процесса, его результата и внешней среды.

В нашей статье мы выделили несколько общих закономерностей учебного процесса, касаемых предмета нашего исследования.Это: учебный процесс состоит из различных этапов, развитие одного этапа зависит от другого этапа; эффективность педагогического процесса зависит от качества преподавательской деятельности педагога и учебно-познавательной деятельности студента; эффективность педагогического воздействия зависит от уровня и характеристики отношений между педагогом и студентами; оптимальность педагогического процесса строится на соотношении внутренних стимулов (мотивов) и внешних стимулов (общественных, педагогических, моральных, материальных и др.)

На основе общих закономерностей мы определили закономерности управления педагогическим процессом в высшей школе:

1. Как и любую деятельность учебный процесс необходимо рассматривать как технологический процесс с целью дальнейшего его совершенствования;
2. управление качеством образования зависит непосредственно от самого процесса образования;
3. эффективность управления качеством образования зависит от количественных показателей критерий качества оценивания результатов обучения;
4. результативность управления качеством образования зависит от формирования профессиональных компетенций будущего педагога в содержании образования и объективного оценивания их усвоения;
5. управление качеством образования должно считаться как обязательная часть контроля усвоения знаний студентами на каждом этапе педагогического процесса;
6. управление качеством педагогического образования в высшей школе зависит от общей цели и деятельности субъектов управления (вуз, факультет, отделы, преподаватели и студенты)

На основе определенных закономерностей мы выделили принципы управления качеством педагогического образования:

1) общие принципы управления: единство общего и частного управлений, единство цели, обязанностей, полномочий и ответственности. (Ф.Тейлор, А.Файол, М.П.Фоллет и т.б);
2) принципы педагогического менеджмента: сотрудничество, социальная справедливость, коллективное принятие решений, горизонтальные связи и др.(Ю.А.Конаржевский);
3) принципы фронтального управления качеством (Total Quality Management): ориентированность на потребителя, руководство, непрерывное совершенствование, привлечение персонала, принятие решений на основе фактов.
4) принципы обеспечения непрерывного качества управлением педагогическим процессом: самосовершенствование, самореализация, демократия, ее открытость и доступность, направленность на профессионально-личностное развитие, направленность на удовлетворение потребностей образования, мониторинг учебных достижений студентов на основе результатов курса обучения;
5) принципы структурного подхода: целостность, целенаправленность, управляемость, иерархия, сравнение, постоянство
6) принципы синергетического подхода: самоорганизованность, бифуркация, причинно-следственные связи, подчиняемость
7) принципы компетентностного подхода: определение принципов качества управления образованием и цели обучения связаны с выбором содержания образования. Это наличие профессиональных компетенций которые дают возможность самостоятельно решать студентам профессиональные задачи в будущей профессиональной сфере;
8) Квалиметрические принципы:
1) принцип измерения и оценивания общих и частных свойств объекта исследования;
2) принцип сравнения качества объекта и образца;
3) принцип возможности сравнения качества вида продукции изготовленных разными исполнителями
4) принцип достоверности измерения оценки;

В нашей статье мы рассмотрели закономерности основных направлений управления качеством педагогического образования и определили принципы на основе системности, синергетики, компетентности, квалиметрии, пути и средства их реализации. Для того чтобы реализовать концепцию управления качеством высшего образования необходимо построить теоретическую модель. В итоге мы пришли к заключению, что концепция выстроенная на закономерностях и принципах, рассматривается с различных метолдологических подходов и составляет теоретическую основу построения структуры управления качеством педагогического образования в высшей школе.

1 Новиков А.М. Методология образования. Издание второе. М., «Эгвес», 2006. - 488 с.
2 Большой энциклопедический словарь/ А.М.Прохоров. М., Советская Энциклопедия. 1993. - 1628 с.
3 Педагогика: Большая современная энциклопедия/ сост. Е.С.Рапацевич. М.Современное слово,2005. -720 с.
4 Логический словарь. ДЕФОРТ/под.ред. А.А.Ивина, В.Н.Перверзева, В.В.Петрова, М.Мысль 1994 г. -268 с.
5 Яковлев Е.В. Педагогическая концепция: методологические аспекты построения. М.ВЛАДОС, 2006.-239 с.

Түйіндеме

Жоғары мектептің педагогикалық білімді басқару сапасының зерттеудегі синергетикалық, квалиметриялық және құзырлықтың тұрғылары

С.И.Тулепова – магистр, Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті

Осы ғылыми мақалада автор жоғары білімді басқару сапасының тұжырымдамалық негіздеріне теориялық талдау жасайды. Өткізілген теориялық зерттеулер бойынша автор тұжырымдама құрылымын, мақсатын, категориялық аппаратын қамтамасыз ететін жалпы ережелерін, зерттеу үрдістерін, педагогикалық құбылыстар дамуының заңдылықтар мен принциптердің қарастырады, осы құбылыстар теорияда және педагогтардың практикалық іс-әрекетінде, педагогикалық білімді басқару сапасының функционалды-құрылымдық, ұйымдастырушылық модельдерде, жоғары білім беру басқарудың педагогикалық жағдайларында көрініс табады.

Теориялық зерттеулерге талдау жасап, автор жоғары мектептің педагогикалық білім беру сапасының басқару тұжырымдамасын синергетикалық, квалиметриялық, құзырлылық тұрғылар негізінде қарастырады, оның мақсатын, мазмұнын, заңдылықтарын, әдістерін, әдістеме-технологиялық және теория-технологиялық білімдерінің динамикалық жүйесінің іске асырылуы жағдайды.

Түйін сөздер: басқару, білім беру, жоғары білім беру, квалиметрия, синергетика, құзырлылық

Summary

Synergetical their gualitative and competence approach learning management guality of teacher education in higher education

Tulepova S.I. –master, Department of Pedagogy and Psychology of Zhetysu State University

In this article the author examines the theoretical investigations of studying the conceptual foundations of quality management in higher education. . The author examined the significance of these concepts determines the proper understanding of the concept of structure, purpose, common rules on the categorical apparatus; research processes; laws and principles of pedagogical activity; which is reflected in the theoretical positions and practices of teachers; in structural and functional, organizational quality management models of teacher education in pedagogical terms of the conceptual content of education.

After analyzing the theoretical sources, the author considers the quality management concept of teacher education in higher education, from the perspective of the system, competence approach, its purpose, content, patterns and methods, conditions for its implementation as a dynamic system of theoretical-methodological and methodical and technological knowledge.

Keywords: administration, education, higher education, qualimetry Synergetic, competence.

УДК 378.02: 37.016

ФОРМИРОВАНИЕ МЕЖКУЛЬТУРНО-КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА ЧЕРЕЗ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ УЧЕБНЫХ ИНТЕРНЕТ-РЕСУРСОВ

Абильчанова Ж.К. – *преподаватель, магистр Университет иностранных языков и деловой карьеры*

Главная цель обучения иностранному языку – формирование у студентов межкультурно-коммуникативной компетенции. В связи с этим потребность повысить эффективность формирования межкультурно-коммуникативной компетенции будущих учителей иностранного языка за счет разработки и внедрения в процесс обучения инновационных технологий и методик обучения, позволяющих интенсифицировать процесс обучения и создать организационно-дидактическую базу для реализации компетентностного подхода в высшей школе очевидна. Учебные Интернет-ресурсы на основе технологий Веб 2.0 могут предъявляться студентам с разными дидактическими целями. Следовательно, под учебными Интернет - ресурсами мы понимаем текстовые, аудио - и визуальные материалы, а также социальные сервисы Веб 2.0 по различной тематике, направленные на формирование межкультурно-коммуникативной компетенции будущих учителей иностранного языка. Учебные Интернет-ресурсы на основе технологий Веб 2.0 направлены на ознакомление с новым материалом и формирование языковых навыков и речевых умений.

Ключевые слова: межкультурно-коммуникативная компетенция, Интернет-ресурсы, технология Веб 2.0, информационно-коммуникационная технология, Хотлист, Мультимедийный Скрэпбук, Трежа Хант, Инсайт Рефлекте, Консепт Билдер, Сабджект Сэмпла, Вебквест.

Аксиоматично, что в контексте модернизации высшего иноязычного образования Республики Казахстан, проблема сформированности межкультурно-коммуникативной компетенции будущего учителя иностранного языка приобретает актуальный характер. Ориентация образовательной систе-

мы Республики Казахстан на компетентностный подход в области иноязычного образования находит свое отражение в целевых и содержательных аспектах следующих нормативных документов: государственный общеобразовательный стандарт образования [1], Концепция развития иноязычного образования Республики Казахстан [2], современная типовая учебная программа специальности «Иностранный язык: два иностранных языка» [3], международные программные документы Совета Европы «Общеевропейские компетенции уровней владения иностранным языком» [4], Европейский языковой портфолио [5]. Если вышеуказанные нормативные документы позволяют преподавателям-методистам иметь четкие ориентиры о целях и содержании учебной программы по формированию профессиональных компетенций бакалавра специальности «Иностранный язык: два иностранных языка», то процессуальная сторона подготовки будущих учителей иностранного языка, в частности, выбор и применение форм, средств, методов и подходов обучения является проблемой конкретного преподавателя. Преподаватели, которые являются, прежде всего, экспертами в той предметной области, которую преподают, склонны к тому, чтобы концентрировать свое внимание на содержании курса, приравнивая «преподавание» к «охвату содержания» и очень мало заботясь о том, какие методы использовать.

Формировать межкультурно-коммуникативную компетенцию, как показателя сформированности способности человека эффективно участвовать в иноязычном общении на межкультурном уровне [6], в вышеназванных условиях на основе лишь действующих пособий, без привлечения дополнительных средств и разработки более разнообразных и методически целесообразных приемов, способов и форм работы не эффективно. В связи с этим потребность повысить эффективность формирования межкультурно-коммуникативной компетенции за счет разработки и внедрения в процесс обучения инновационных технологий и методик обучения, позволяющих интенсифицировать процесс обучения и создать организационно-дидактическую базу для реализации компетентностного подхода в высшей школе очевидна. Значительным потенциалом в устранении указанных недостатков обладают учебные Интернет-ресурсы на основе технологий Веб 2.0. Информационно-коммуникационные технологии поколения Веб 2.0 предоставляют широкие возможности в обучении иностранным языкам, так, как позволяют участникам учебного процесса не только пользоваться готовыми ресурсами, сети Интернет, но и стать создателями собственного интернет контента. Технологии поколения Веб 2.0 включают подкасты, блоги, вики, социальные сети и другие формы организации и передачи информации. В технологиях Веб 2.0 определяющим фактором является человек, его социальные коммуникации и личные предпочтения. Веб 2.0 открывает перед образовательной практикой широкие возможности: использование свободных электронных ресурсов, которые могут быть использованы в учебных целях; самостоятельное создание сетевого контента; межличностные взаимодействия субъектов образовательного процесса.

Многие исследователи, анализируя роль ИКТ в обучении, выделяют три качественно различных типа их применения в обучении [7]:

- первый тип связан со становлением учебных дисциплин, обеспечивающих профессиональную подготовку студентов в области информатики;
- второй тип - это интеграция ИКТ в традиционный процесс обучения для повышения эффективности преподавания различных дисциплин;
- третий тип обучения - дистанционный - базируется на использовании компьютерных средств обучения и особых технологиях, которые позволяют вести учебный процесс без прямого участия преподавателя, способствуя развитию навыков самостоятельного поиска, выбора и применения информации. Второй и третий типы применения ИКТ в образовательном процессе предполагают постепенную перестройку всей системы образования, смену господствующей парадигмы профессионального обучения. Как показано в ряде работ, посвященных интеграции ИКТ в процесс обучения иностранным языкам в вузах [8], в центре реального учебного процесса изучения иностранных языков в настоящее время студенты предпочитают видеть преподавателя, отводя компьютеру роль средства обучения, поэтому в данной ситуации возникает необходимость выработки особой компьютерно-информационной модели обучения иностранным языкам, которая характеризуется эффективным сочетанием педагогических и информационных технологий на базе информационно-обучающей среды вуза. В данной работе под такими технологиями мы рассматриваем учебные Интернет-ресурсы на основе технологий Веб 2.0.

Благодаря огромным возможностям Веб 2.0, преподаватель может использовать не только готовые Интернет сайты, но и создавать свои задания для конкретных групп студентов, например, для

группового проекта или исследовательской работы, используя при этом такие веб – форматы, как блог, вики, подкаст, фликер. Патрисия МакГи (McGee) и Вероника Диаз (Diaz) группируют все социальные сервисы Веб 2.0 по функциональному признаку:

Тип приложения Веб 2.0	Функция	Примеры
Коммуникационные	Обмен информацией, идеями, творческий взаимообмен.	Блоги, Мессенджеры, Подкасты.
Совместные	Работа над общим проектом, сосредоточенная в одном месте.	Виртуальные текстовые редакторы для совместной работы над документами, Вики.
Документирующие	Накопление и/или демонстрация результатов, умозаключений, материалов и т.д.	Блоги, электронное портфолио.
Генеративные	Создание чего-то нового, чем можно поделиться с другими	Виртуальные сообщества, виртуальные миры.
Интерактивные	Обмен информацией, идеями, ресурсами, материалами.	Социальные закладки, виртуальные сообщества, виртуальные миры.

Современные Интернет-технологии Веб 2.0 обладают большим потенциалом в сфере обучения английскому языку. Интернет предлагает безграничное количество быстроменяющейся информации, которая не всегда носит образовательный характер, поэтому на данном этапе использования Интернет-технологий в процессе обучения иностранным языкам возникла необходимость создания новых методик обучения английскому языку на основе учебных Интернет - ресурсов, направленных на всестороннее формирование составляющих межкультурно-коммуникативной компетенции. В данной работе мы используем как базовое определение учебных Интернет - ресурсов П.В. Сысоева: "Учебные Интернет - ресурсы - это текстовые, аудио - и визуальные материалы по различной тематике, направленные на формирование иноязычной коммуникативной компетенции и развитие коммуникативно-когнитивных умений обучающихся осуществлять поиск, отбор, классификацию, анализ и обобщение информации" [9]. Таким образом, под учебными Интернет - ресурсами мы понимаем текстовые, аудио - и визуальные материалы, а также социальные сервисы Веб 2.0 по различной тематике, направленные на формирование межкультурно-коммуникативной компетенции будущих учителей иностранного языка.

Разработка учебных Интернет-ресурсов позволяет совершенно по-иному посмотреть на образовательные ресурсы сети Интернет и начать восприятие их не в качестве дополнительных (хотя таковыми они могут являться), а в качестве аналоговых или альтернативных. В отличие от форм телекоммуникации учебные Интернет-ресурсы созданы исключительно для учебных целей. На данный момент существует семь форматов учебных Интернет - ресурсов: Хотлист, Мультимедийный Скрэпбук, Трежа Хант, Инсайт Рефлекте, Консепт Билдер, Сабджект Сэмпла и Вебквест. Каждый ресурс имеет свою строгую структуру, а именно: Hotlist «Список ссылок»: список аннотированных текстовых Интернет - ресурсов по теме. Multimedia Scrapbook «Мультимедийная коллекция»: аннотированный список мультимедийных ссылок по теме (фотографии, карты, истории, факты, цитаты, аудиоклипы, видеофрагменты и т.д.). Treasure Hunt «Поиск сокровищ»: аннотированный список ссылок, имеющий набор проблемных вопросов по содержанию ресурсов и финальный вопрос проблемного характера. Subject Sampler «Коллекция примеров»: аннотированный список ссылок, вопросы, основанные на содержании сайтов и требующие выражения своего отношение к проблеме. Данный формат имеет личностно-ориентированный характер. Insight Reflector «Отражатель сути»: список ссылок, вопросы на личное восприятие, требующие письменной фиксации и последующего написания сочинения-рассуждения. Concept Builder «Конструктор идей»: список ресурсов, вопросы аналитического характера на выявления концептов темы и финальный проблемный вопрос. WebQuest: список ссылок, вопросы по каждому разделу, аргументация собственного мнения и общий вопрос дискуссионного характера. Предполагает групповую работу.

С точки зрения использования в учебном процессе, *Хотлист и Мультимедия Скрэпбук* могут быть объединены в один формат, так как в своей основе имеют сгруппированный список сайтов с информацией различного формата. Поэтому мы будем понимать под термином Хотлист - сгруппированный список ресурсов текстового и мультимедийного характера. Формат Хотлист целесообразно использовать, если ваша цель – развитие когнитивных умений, т.к. данный формат отличается наибольшей самостоятельностью со стороны студентов, которые индивидуально прорабатывают предложенный материал. Особенностью формата является его незаконченный характер, т.е. студенты могут продолжить список ресурсов по изучаемой теме, проводя самостоятельный поиск информации, открывая для себя новые аспекты изучаемой темы, определяя дискуссионные вопросы. Преподаватель выбирает данный формат в случае, если: 1. Студенты впервые работают с учебными Интернет-ресурсами. 2. Строго ограничено время на изучение темы. 3. Необходимо сократить этап поиска и отбора информации по изучаемой теме. 4. Существует необходимость количественного и качественного дополнения (расширения) учебного материала, представленного в учебнике.

Главная задача формата *Трежа Хант* – научить студентов находить информацию самостоятельно, а не получать еѐ в готовом виде, как принято в традиционном обучении. Данный формат должен быть разработан таким образом, чтобы в результате поэтапного выполнения заданий студент приобретал набор базовых знаний по изучаемой теме, используя ресурсы сети Интернет. Правильно составленный Трежа Хант через вопросы фактического характера подводит студентов к финальному вопросу, который должен носить не только обобщающий, а прежде всего проблемный характер. Формат Трежа Хант преподаватель выбирает в случае, если: 1. Студенты должны получить только фактические знания по изучаемой проблеме. 2. Развитие критического мышления не является самоцелью. 3. Интернет-ресурсы являются более актуальными, информационными или доступными, чем традиционные источники.

Третий формат *Сабджект Сэмпла* ставит своей задачей изучение темы через личное восприятие. Сабджект Сэмпла предназначен для развития таких когнитивных умений, как умение сравнивать и интерпретировать. Формат Сабджект Сэмпла преподаватель выбирает, если: 1. Необходимо затронуть эмоции студентов. 2. Нужно замотивировать студентов на дальнейшее изучение темы. 3. Изучение темы ограничено сжатыми сроками или наличием небольшого количества материалов. В процессе изучения английского языка преподаватель и студенты сталкиваются с рядом тем, которые не могут рассматриваться только с одной позиции. Для эффективной работы над такими темами подойдет формат *Инсайт Рефлектор*. Данный формат выступает эффективным средством формирования когнитивных умений. Ведущим видом речевой деятельности выступает письмо. Результатом работы студентов является сочинение-рассуждение, основанное на полученных знаниях, собственных эмоциях и опыте. Формат Инсайт Рефлектор преподаватель выбирает, если: 1. Главная цель занятия - формирование умений критического мышления. 2. Цель – рассмотреть изучаемую проблему с нестандартной точки зрения. 3. Цель – вызвать эмоции у студентов по изучаемой проблеме.

Формат *Консеп Билдер* строится на индуктивном подходе, когда студентам предлагается широкий спектр примеров какого-либо понятия (явления), а им, в свою очередь, необходимо определить понятие (явление). На начальном этапе работы с предложенным форматом преподаватель может направлять студентов, задавая уточняющие вопросы, которые раскроют специфические черты явления (понятия). Формат Консеп Билдер преподаватель выбирает, если: 1. Объяснение понятия (явления) носит абстрактный характер. 2. Существует большое количество примеров в сети Интернет. 3. Легко выделяются и воспринимаются наиболее важные качественные признаки понятия (явления). 4. Существует необходимость вовлечь студентов в дальнейшее изучение темы [10].

Вебквест – самый сложный из перечисленных учебных Интернет-ресурсов, по своей структуре он относится к электронным проектам. Различают два типа Вебквестов: для кратковременной (цель – углубление знаний и их интеграция, рассчитаны на одно-три занятия) и длительной работы (цель – углубление и преобразование знаний студентов, рассчитаны на длительный срок, может быть, на семестр или учебный год). Особенностью образовательных Вебквестов является то, что часть или вся информация для самостоятельной или групповой работы студентов с ним находится на различных веб-сайтах.

Таким образом, данные навыки и умения в совокупности с получаемыми знаниями через использование учебных Интернет-ресурсов на основе технологий Веб 2.0. являются полезной базой для формирования межкультурно-коммуникативной компетенции.

1 Государственный общеобразовательный стандарт образования Республики.

2 Концепция развития иноязычного образования РК. - Алматы: Казахский университет международных отношений и мировых языков, 2004. - С. 30.

3 Типовая учебная программа по специальности 050119 «Иностранный язык: два иностранных языка». - Алматы: Казахский университет международных отношений и мировых языков им. Абылай Хана, 2007.

4 Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Council of Europe. -Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

5 European Language Portfolio. Council of Europe, Modern Languages Division. - Strasbourg, 2001. – PP. 1-3.

6 «Концепция развития иноязычного образования РК». - Алматы: Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, 2006 г.

7 Кутовой, И.Н. Конструирование информационных технологий обучения [Текст]: дис.… канд. пед. наук:13.00.01 / И.Н. Кутовой. – Карачаевск, 2002. – 283 с.

8 Чайка, Е. Ю. Лингводидактические основы иноязычной подготовки взрослых с использованием информационных технологий [Текст]: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Е.Ю. Чайка. – Воронеж, 2002 – 189 с.

9 Сысоев, П.В., Евстигнеев, М.Н. Методика обучения иностранному языку с использованием новых информационно-коммуникационных Интернет - технологий [Текст] / П.В. Сысоев, М.Н. Евстигнеев.- М., 2010.- 27 с.

10 Драгунова, А.А. Учебные Интернет-ресурсы как средство формирования профессиональной иноязычной коммуникативной компетенции у студентов 2-3 курсов [Текст] / А.А. Драгунова // Ярославский педагогический вестник. – Ярославль: ЯГПУ, 2013. - № 1. – С.163.

Түйіндеме

Оқу ғаламтор қорларын пайдалану арқылы болашақ шет тілі мұғалімдерінің мәдениет-аралық қарым-қатынас құзыреттілігін қалыптастыру

Ж.К. Абильчанова – Шет тілдер және Іскерлік карьера университетінің магистр, оқытушысы
zhibka_91@mail.ru

Шет тілін оқудағы ең басты мақсат – студенттердің мәдениет-аралық қарым-қатынас құзыреттілігін қалыптастыру. Осыған байланысты қажетті мәдениет-аралық қарым-қатынас құзыреттілікті жоғары деңдейде қалыптастыру мен қатар болашақ шет тілдер оқытушыларына оқу әдістерін және жаңа инновациялық технологиялар мен бағдарламалар арқылы дидактикалық ұйымдастыру базасын жоғарғы оқу орнына керекті еңгізу өзекті мәселе. Веб 2.0 технология негізінде Интернет ресурс оқулары студенттерге әр түрлі дидактикалық мақсатта ұсынынлады. Осыған орай Веб 2.0 технология негізінде Интернет ресурс оқулары текст, аудио және визаулдық оқу материалдар мен әр түрлі тақырыпта әлеуметтік Веб сервистар болашақ шет тілі оқытушылардың мәдениет-аралық қарым-қатынас құзыреттілігін қалыптастыруға бағытталған. Веб 2.0 технология негізінде Интернет ресурс оқулары жаңа материалмен танысуға және тіл дағдылары мен сөйлеу икемділігін қалыптастыруға бағытталған.

Түйін сөздер: мәдениет-аралық қарым-қатынас құзыреттілігі, Интернет-ресурстар, Веб 2.0 технологиясы, ақпараттық-коммуникациялық технологиясы, Хотлист, Мультимедийный Скрэпбук, Трежа Хант, Инсайт Рефлекте, Консепт Билдер, Сабджект Сэмпла, Вебквест.

Summary

Formation of intercultural communicative competence of future foreign language teachers by means of using of educational Internet resources

Zh.K. Abilchanova – Master of Pedagogic sciences University of Foreign languages and Professional career
zhibka_91@mail.ru

The main aim of learning a foreign language is the formation of students' intercultural communicative competence. In this regard, the need to improve the efficiency of formation of intercultural communicative competence of future foreign language teachers through the development and implementation of innovative technologies and teaching methods in the learning process that allow to intensify the process of learning and create the organizational and didactic basis for the implementation of competence-based approach in higher education is obvious. Training Online Resources based on Web 2.0 technologies can be offered to students with different didactic purposes. Consequently, under the educational Internet - resources we understand the text, audio - visual materials, as well as social services of Web 2.0 on various topics aimed at building intercultural communicative competence of future foreign language teachers. Training Online Resources based on Web 2.0 technologies aimed at introducing with the new material and the formation of language skills and speech abilities.

Key words: intercultural communicative competence, online recourses, Web 2.0 technology, information and communication technology, Hotlist, Multimedia Scrapbook, Treasure Hunt, Insight Reflector, Concept Builder, Subject Sampler, WebQuest.

УДК 78 (075.8)

БОЛАШАҚ МУЗЫКА МҰҒАЛІМІНІҢ ШЕШЕНДІК ӨНЕР МӘСЕЛЕЛЕРІ

А.Қ. Ахметова – *«Музыкалық білім және хореография» кафедрасының профессоры, педагогика ғылымдарының кандидаты,* aimkul_akhmetova@mail.ru

Бұл мақалада кәсіби дайындаудағы музыка мұғалімінің шешендік өнері қарастырылған. Шешендік өнер бірден бір жандандыру көздері болып табылып, тек қана мұғалім тәжірибесінде кеңінен қолданылады. Педагогикалық тіл, бір жағынан, оқыту мен тәрбиелеудің басты құралы болып табылса, екінші жағынан, өз шәкірттерімен шебердің қарым-қатынас өнері ретінде қолданылады. Мұғалімнің кәсіби тілі өзінше лингвистикалық, психологиялық мәнді қамтып көрсететін тіл емес мағынаны көрсетеді. Оқу үрдісінде мұғалім басты білім бұлағы болып табылады. Осыған орай, музыка мұғалімінің тілі түсінікті және оңай болуы керек. Сондықтан да шешендік өнер музыка мұғалімін кәсіби дайындауда маңызды компонент болып табылады.

Түйін сөздер: интернет, ұялы телефон, компьютер, теледидар, қарым-қатынас, шешендік өнер, сөйлеу мәдениеті.

Қазіргі таңда мектеп мұғалімдерінің алдында тұрған міндет – жас жеткіншектерді ұлттық рухта тәрбиелеу. Уақыт ағымы талап ететін бұл міндет болашақ мамандардың кәсіби дайындығын жетілдіруде жоғары оқу орындарының оқу-тәрбие үрдісінің мазмұнын жаңғырту қажеттілігін туғызады. Әсіресе, өзекті мәселелердің бірі – музыка мұғалімінің шешендік өнері – адамның жалпы мәдениетінің құрамдас бөлігі ретінде қоғамда жоғары бағаланады.

Мектепте оқушыларға дем беретін, музыка арқылы олардың жүрегіне жол табатын, музыканың құдіретін жеткізіп түсіндіретін күш – мұғалімнің қарым-қатынасы болып табылады. Әрине, бүгінгі күндері педагогикалық қарым-қатынастың күрделі екендігі бәрімізге айқын. Себебі балалардың өміріне теледидар, компьютер еніп, олардың біраз уақыттары солардың алдында өткізіледі. Көбінесе балалар достарымен көзбе-көз емес, жеткілікті сөзбен емес, «интернет», «ұялы иелефон» арқылы сөйлеседі. Десек те, бұл нақты қарым-қатынасқа жетпейді. Теледидар арқылы жиі атақты адамдармен кездесулер өткізіледі, бірақ оның бәрі бір жақты болып келеді. Теледидар, ұялы телефон, компьютер балалардың өміріне жастайынан еніп келеді, сондықтан да олардың өнер және т.б. іс-әрекеттермен айналысуы төмендейді.

Әрине, теледидар, интернет ақпарат көздері болып табылады, дегенмен де олар белсенді, шығармашылық іс-әрекетті, ересек адамдармен қарым-қатынасты алмастыра алмайды. Демек, осындай пікірлесудің, сөйлесудің жетіспеуі, балалар бойында сезімді тәрбиелеуде кемшіліктердің пайда болуына себепші болады.

Сонымен, қарым-қатынас тәрбие құралы болып табылатыны белгілі, оқушылармен дұрыс құрылған қарым-қатынас жүйесі арқылы олардың бойында адамгершілікті қалыптастырамыз, олардың пайдалы іс-әрекетпен айналысуына мүмкіндік береміз. Осындай қарым-қатынастың арқасында оқушыларды толығымен жан-жақты танимыз.

Оқушылармен қарым-қатынас жасау үрдісі – үлкен өнер. Сондықтан да музыка мұғалімінің асқан шеберлігі арқылы қарым-қатынастың жанданып кетуі міндетті түрде оның сөйлеу мәдениетіне, шешендік өнеріне тікелей байланысты. Өзінің ойын сабырмен сыпайы жеткізе алатын мұғалім сөзі ғана оқушының ойына қозғау сала отырып, оның жан дүниесіне әсер етіп, өзіне сендіре алады.

Адамдардың қоғамдық өмірде бір-бірімен тіл арқылы қарым-қатынас жасайтындығы, өзара түсініспіп, пікір таластыратыны, ойларын жеткізетіндігі бәрімізге мәлім.

Өткен тарихымыздың, халқымыздың әдет-ғұрыптары, салт-дәстүрлері, асыл қазыналары тіл арқылы жеткізіліп, кейінгі ұрпаққа жеткізіліп жалғасады. Мәселен, ұлы Абайдың даналығын, Махамбеттің батылдығын, Қабанбайдың батырлығын, Абылайдың данышпандығын, Бұхар жыраудың бетке айтатын шындығын ана тілінде оқып, түсініп, өмірге рухани азық болып қалдырылған.

Олай болса адамдардың жастайынан қиялын өрбіткен таңғажайып ертегілер, аңыз-әңгімелер, батылар жырлары, шешендік сөздер, мақал-мәтелдер өзіміздің ана тілінде дүниеге келген. Осындай ана тілінде жырланған халық мұрасынан ғибрат алып, өмірге өнеге тұтып, білім бұлағынан сусындап, сезімге бөленіп, білім-ғылым әлеміне құлаш ұрып қалықтайсың. Сондықтан да халқымыз «Өнер алды – қызыл тіл» деп бекер айтпаған.

«Ана тілінде сөйлемеген, ана тілінде тәлім-тәрбие алмаған халықтың келешегі жоқ, тағдыры мүшкіл болмақ» деп көптеген ғалым зерттеушілеріміз тұжырым жасаған. Сондай ғалымдардың бірі

С.М.Исаевтың пайымдауынша: «өз ана тілін білмеген, қадірлемеген адам өзін дүниеге әкелген, мәпелеп өсірген анасын да, ел-жұртын да, Отанын да сүйе алмайды, қадірлей алмайды» [1].

Ал ұлы жазушы М.Горький «Тіл тазалығы үшін, мағына дәлдігі үшін, тіл өткірлігі үшін күрес – мәдениет құралы үшін күрес» деп айтқан болатын [2]. Сондықтан әрбір мәдениетті адам өз халқының тіл қазынасын меңгеруге, тілді өткір құрал, үлкен өнер ретінде пайдаланғаны жөн.

Әсіресе, музыка мұғалімі сөзін, ойын, идеясын оқушыларға дұрыс та анық жеткізуді көздейді, яғни негізгі мақсат – ұсынбақ идеясын сөз арқылы жеткізу. Сондықтан сөздің анықтығы, құлаққа жағымды тиюі – басты талап, негізгі шарт. Бұл талап, әрине, әншілерге де, актерлерге де қойылады. Өйткені ән тек әуеннің әдемілігімен ғана емес, жүрекке жылы тиетін сөзімен де қымбат. Енді бұларға сол сөзді анық та бұзбай айтатын тамаша дауысы бар әнші қосылса, ол ән немесе ария миллондаған адамдардың жүрегіне жол табатыны сөзсіз. Мысалы, атақты әнші апамыз Роза Багланованы сүйіп тыңдағандар тек сирек кездесетін әсем үніне ғана емес, қазақ өлеңінің әрбір сөзін анық, дұрыс айтқаны үшін де мейлінше тәнті болатын [3].

Ендеше көпшілік алдында сөйлей білу – кереметтей өнер. Ал шешендік өнер – шығармашылықта ерекше орын алады. Ол жеке адамның шексіз мүмкіндігін ашу қасиетімен құдіретті. Көркем сөз – көркем ой әрбір адамның өз жүрегінен, көкірегінен тууы тиіс. Сонда ғана сөз – музыка арқылы адамды ынтықтырып құштарландырады.

Сөз – өнердің қайнар көзі, шешендік өнер. Тарихқа жүгінсек белгілі қазақ шешендері – Қазыбек би, Төле би, Аяз би, Бұқар жырау сияқты бабаларымыздың асыл сөздері, кейінгі ұрпаққа қалдырған інжу-маржандарының даналығы шешендік өнердің алтын қазығы болып табылады [4].

«Біліп айтқан сөзге құн жетпейді,
Тауып айтқан сөзге шың жетпейді,
Өзің білмесең, білгендерден үйрен,
Үйрегеннен ештеңең кетпейді» -

деген Төле бидің айтқан сөздері жас жеткіншектерді ерінбей-жалықпай үйреніп, үнемі ізденуге шақырады.

«Шаршы топта сөз бастаудан қиыны жоқ» - деп Бұқар жыраудың [3] айтқанындай, орынды да қисынды, шынайы сөйлеу – ол да бір өнер. Ата-бабаларымыз, данышпан ақылгөйлер өте орынды сөздің, дұрыс сөйлей білудің маңызын аса жоғары бағалаған. Сондықтан да олардың айтқан сөздерін оқып, үйреніп, өзіміздің сөздік қорымызға енгізіп, музыка сабағында және мектептен, сыныптан тыс жұмыстарда орынды қолдана білгеніміз жөн.

Шешендік өнер музыка сабағында және мектептен, сыныптан тыс жұмыстарда оқушылардың шығармашылығын белсендіре ұйымдастыруға мүмкіндік туғызып, оны арттырудың факторы қызметін атқарады.

Музыка мен сөз өнерінің көмегімен балаға жеткен идеялар, ойлар, сезімдер оның бойында қызығушылық тудырады, ерік-жігерін жұмылдырып, музыкалық есту қабілетін дамытуға мүмкіндік туғызады.

Музыка мұғаліміне қойылатын негізгі міндеттерінің бірі – өз басының сөйлеу мәдениетін және шешендік өнерін барлық уақытта жоғарғы деңгейде ұстауы, сол арқылы ғана оқушылардың музыкаға деген құштарлығын, қызығушылығын қалыптастырып дамытуға қолайлы жағдайлар жасауы.

Сабақтағы музыка тыңдау, талдау, түсіндіру, қорытындылау іс-әрекеттерінің нәтижелілігі – мұғалімнің шешендік өнеріне, шеберлігіне, икемділігіне, шығармашылық қасиеттеріне байланысты болып табылады. Мұғалім тек белгілі бір шығарманы орындап қана қоймай, ол туындылар жайлы әңгімелер жүргізеді, пікір алысады, музыканың әсер ету күшінің соншалықты мүмкіндіктерін сөз арқылы жеткізуге тырысады.

Мысалы, күй жанрын талдау барысында қобызға арналған сан алуан күйлердің авторы, шебер орындаушы, халық композиторы Ықылас Дүкеновтің өзінің аспапта ойнау шеберлігімен тыңдаушыларға ерекше әсер ете білгендігі, қобызда жан-жануар, құстардың дауысына еліктеп әртүрлі дыбыс әуендерін салғаны жайлы әңгіме жүргізуге болады.

«...Бір күні Ықылас қобызда қасқырдың ұлығанын орындайды. Әуелі жалғыз ішекте бір қасқырдың, одан кейін екі қасқырдың, ақыр аяғында ұлыған көп қасқырдың үнін келтіреді... Ықыластың ойынын естіген ауыл иттері қобызда орындалған сазды ұлыған қасқырлар үніне санап ауылды айнала шауып мазасызданып үре беріпті" [5, 284 б.].

Ал Раздықтың "Аңшының зары" күйін тыңдатар алдында төмендегідей әңгіме жүргізуге болады. Раздықтың бұл күйінде ағайынды екі жігіттің ортасында өткен тарихи трагедия баяндалады. Аңшы-

лықты кәсіп қылған екі ағайынды бір себептермен елден кетіп, таудың шатқалын мекендейді. Күндердің күнінде екеуі қырқада аң аулап жүргенде, ағасы бір құлан атып алады. Құланның етін қапқа салып, терісін дегдітіп отырғанда, аспанды аяқ астынан бұлт торлап, қалың нөсер бұршақ құйып кетеді. Аңшы тастың қуысында құланның терісін күркелеп, паналауға мәжбүр болады. Інісі оны құлан екен деп атып, келіп қараса өзінің ағасы екенін байқайды. Еңіреп жүріп, ағасын арқалап қосына әкелуге батылы бармай, бір жерге жайғастырып, ауылына келеді. Керегедегі қоңыр домбыра қолына түсіп, бір мұңды күй шертеді. Сезімтал жеңгесі: «Күйің зарлы ғой, осы ағаңнан айрылып қалғаннан саумысың?" - депті. Сонда аңшының қолынан домбыра түсіп кеткен екен дейді аңыз [5, 17 б.].

Музыка мұғалімінің оқушыларға жеткізген бұл көркем де орынды, әсерлі де мәнерлі әңгімесі – музыканы тыңдай, қабылдай білуге қызықтырып, оларды толғандырып, ойландырып, жүйелі түрде оны тыңдауға, талдап, салыстыра білуге мүмкіндік туғызады.

Сонымен қатар Құрманғазының "Сарыарқа", "Кісен ашқан" шығармалары Х.Ерғалиевтің "Құрманғазы" поэмасымен, Ә.Қастеевтің "Құрманғазының өмірі мен творчествосы" атты тақырыптық суреттерімен байланыстырылса, Айша бибі мазары, ол жайлы аңыз әңгіме Айша бибі ою-өрнегімен ұштастырылып, А.Қоразбаевтың "Айшаның әні" шығармасымен, Махамбеттің күй-термелері, Наурызбай мүсіншінің туындыларымен, Г.Исмайлованың "Дина" шығармасын Д.Нұрпейсованың өз туындыларымен және С.Бақбергеновтың "Қайран шешем" еңбегімен, К.Байсейтованың орындауында бейнеленген "Қыз Жібек", Шараның орындауында бейнеленген "Қазақ вальсі» Е.Брусиловскийдің "Қыз Жібек" операсымен, Л.Хамидидің "Қазақ вальсі" әндерімен ұштастырылып, проза-поэзиялық мақалмәтел, нақыл сөздерді нақты қолдана білгенде ғана, оқушылардың қызығушылықтары артып, санасезімдері, ақыл-ойлары өсіп, дамып-жетіліп, музыканың небір құпия сырларына үңіле алатыны анық.

Музыка жайлы осындай қызықты әңгімелерден кейін оқушылардың қызығушылықтары артып, музыканы талдау жұмысы барысында көптеген жетістіктерге жетеді.

Сонымен шешендік өнер, музыка өнері өмір үшін де өте қажетті үрдіс. Бұл жөнінде профессор Т.Нұртазиннің: "Педагогика – өнер болса, ол өнер оқушыны ынтықтыра, сабақты асқақ дәрежеде өткізуге, сыныптан тыс оқуға да ынталандыруға жұмсалатын болса, онда мұғалім өнерпаз, оның әрекетінде артистікпен, сахна өнерімен ағайындас элементтер болғаны. Мұғалім өз табиғатында осындай рольдер барын жадында тұтқаны абзал" деген сөздері музыка мұғалімінің басты мақсаты болғаны дұрыс.

"Ұйықтап жатқан жүректі ән оятар,

Әннің тәтті оралған мәні оятар",- дегең Абайдан бастап, ән құдіреті, мазмұн мәні, маңызын талдай келе, күміс көмей, жез таңдай әнші Қазақстанның халық әртісі, Мемлекеттік сыйлықтың иегері Жүсіпбек Елебеков жайлы лекция-концерт өткізуге болады.

Таудан аққан таза бұлақ сылдырындай ағылып төгілген сиқырлы үн бірде аспанға өрлеп қалықтаса, енді бірде мұңға толы сырлы-саз сезім қылын тербетіп, тыңдаушысын терең ойға шомдырады. Сыршыл сұлу лириканың иесі Жүсіпбек орындауындағы "Ғалия", "Арарай", "Балқурай", "Сегіз аяқ" және т.б. әндер адамның ішкі дүниесін тербеп, нәзік иірімдерімен, әшекейлі өрнектерімен баурайды. Жүсіпбек Елебековтің театр сахнасындағы сан алуан тұлғаларды кемеліне келтіре жоғарғы дәрежеде орындауының табыс кепілі, бір жағынан, әншілік өнері болса, екіншіден, халықтың өмір тіршілігінде кездесетін ірілі-уақты оқиғаларға құрылған аңыздар мен ән-жырларға қанықтығының маңызы зор еді. Бойындағы барлық жарасымды қасиетін халықтың рухани азығына айналдырған әнші есімі әрқашанда ел ауызында, көпшіліктің көңілінде сақталып, өнегелі ұрпақ, шәкірттері өлмес өнерін өзіндей етіп жалғастыра береді.

Шындығында да мұғалімнің шешендік өнері музыкалық шығарма алдында және оның мәнерлілігін талдау барысында қолданылған кезде оқушылардың музыканы айқынырақ аңғаруының белсенділігі артады. Себебі, оқушылардың зейіні шығарманың бейнелілік жағына аударылып, қызығушылығы артады, қабылдау үшін қажетті дайындық құрылады, олардың қиялы мен сезімдік жауабы оянады. Сабақтағы музыка тыңдау, талдау және әрбір әңгіме сайын оқушылар белсенді ізденіске тартылып, музыкалық бейнелер мен идеяларды табуға қатысады, олардың музыкалық шығарманы қабылдауы мен орындауы айқынырақ болады.

Ал «Сөз – ойдың сәулесі» деп Л.Толстой бекер айтпаған болар, сөздің, ойдың құдіреті сол: онда сезім тазалығын, шынайылығын қалыптастыратын, адамның психикасын дамытатын, музыкаға деген қызығушылығын арттыратын сиқыр күш бар

Сонымен, музыка мұғалімі жұмысының нәтижелігі оның кәсіби даярлығына негізделе отырып, шешендік өнер шеберлігіне тікелей байланысты. Мұғалім сөзі сезімге бай, музыкаға, сүйіспеншілікке

толы, музыканы түсіне білуге үйретуде ықылас-ниеті айқын да шынайы болғанда ғана сабақтағы әрбір баланың оқу нысаны – мәдениеттің биік деңгейінде болуы – музыка мұғалімі үшін қажетті сапа.

Олай болса, музыка мұғалімінің алдындағы мақсат өзінің сөйлеу мәдениетін, шешендік өнерін әрдайым жоғары деңгейде ұстауы тиіс. Сонда ғана оқушылардың өнерге деген ынтасына қолайлы жағдайлар жасай алады.

1 Исаев С.М. Қазақ тілі. – Алматы, 1993.
2 Максим Горький. Полное собрание сочинений и писем. – М.: «Наука», 1968.
3 Сыздықова Р. Сөз құдіреті. – Алматы, 1997.
4 Игенбаева Б.Қ. Таза сөз. – Алматы, 2001.
5 Жұбанов А.Қ. Ғасырлар пернесі. – Алматы, 1958.

Резюме

К вопросу об ораторском искусстве будущего учителя музыки

Ахметова А.К. – *кандидат педагогических наук, профессор кафедры «Музыкального образования и хореографии»*

В данной статье рассматривается ораторское искусство в профессиональной подготовке учителя музыки. Ораторская речь, являясь одним из живительных источников имеет исключительно широкую сферу применения в учительской практике. Педагогическая речь, как главное средство обучения и воспитания, с одной стороны, а с другой – как искусство общения мастера со своими учениками. Профессиональная речь учителя несет в себе и по-своему выраженный неязыковой смысл, что отражает как лингвистическую, так и психологическую сущность. В образовательном процессе учитель является основным источником знаний. Соответственно, речь учителя музыки должна быть доступной и понятной. Поэтому ораторское искусство является важнейшим компонентом профессиональной подготовки учителя музыки.

Ключевые слова: интернет, сотовой телефон, компьютер, телевизор, общение, ораторское искусство, культура речи.

Summary

On the question of oratory of future music teacher

Akhmetova A.K. – Candidate of pedagogical sciences, professor of department "Music education and choreography", aimkul_akhmetova@mail.ru

This article discusses the oratory in the training of music teachers. Oratory speech, as one of the life-giving sources is extremely broad in scope in the teaching practice. On the one hand, teaching as the main means of training and education, and on the other - as the art of communication with its master-their students. Professional speech of teacher is bears that he expressed as a sense that reflects both the linguistic and psychological nature. In the educational process the teacher is the main source of knowledge. Accordingly, the speech of music teacher has to be accessible and understandable. Therefore oratory art is an essential component of the training of music teachers.

Keywords: internet, mobile phone, computer, television, communication, public speaking, speech culture

УДК 37:002

РОЛЬ ИНФОРМАЦИОННОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ В ФОРМИРОВАНИИ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ ИНФОРМАТИКИ

Каратаев Г. С. – докторант ЕНУ им. Л.Гумилева, galimzhan.87@mail.ru
Менлибекова Г.Ж. – д.п.н., профессор ЕНУ им. Л.Гумилева, gmen64@mail.ru

В статье рассматриваетсяведущая роль информационной образовательной среды педагогического вуза в формированиифункциональной компетентности у будущих учителей информатики. В исследовании раскрыта сущность ихфункциональной компетентности. Даны характеристики понятий «функциональная компетентность»,«функциональная компетенция», «информационно-образовательная среда». Представлено авторское видение информационно-образовательной среды ифункциональных компетенций будущих учителей информатики в структуре ключевых функциональных компетенций.

Ключевые слова: функциональная компетентность, информационно-образовательная среда, информационно-образовательные ресурсы, учитель информатики.

Вступление Казахстана в Болонский процесс стало важнейшим шагом на пути к интеграции отечественной системы образования в мировое информационно-образовательное пространство. Интеграционные процессы, тенденции к германизациии образованияи информатизация всех сфер человеческой деятельности,сложившиеся в нашей стране, формируют потребность в педагогах новой формации и предъявляют повышенные требования к функциональной компетентности выпускников педагогических вузов, способных к непрерывному самостоятельному профессиональному росту в развивающейся информационно - образовательной среде общества.

Эти факторы послужили основанием для смены образовательных парадигм и переориентации в подходах к подготовке специалистов высшего профессионального образования от квалификационного к компетентностному (В.И. Байденко, В.А. Болотов, Н.А. Гришанова, Т.В. Добудько, И.Я. Злотникова, В.В. Ищенко, Б.К. Коломийц, М.Б. Лебедева, Д.А. Махотин, В.В. Мозолин, Г.К. Селевко, В.В. Сериков, О.Г.Смолянинова, Ю.Г. Татур, Е.К. Хеннер, Хуторской, А.П. Шестакова, О.Н. Шилова).

Функционально – компетентностный учитель в современных исследованиях (Е.В. Бахарева, О.И.Бебина, А.М. Имашев, Е.С. Королёва, А.С. Кузнецов, А.К. Кагазбаева, Н.А. Назарова, П.И. Фролова, И.В. Шутоваи др.)выступает как часть его профессиональной компетентности, характеризующейся уровнем сформированности у него функциональных элементов - знаний-умений-навыков (ЗУН), основных педагогических функций.Иначе говоря, это учитель, обладающий особым педагогическим мышлением (когнитивным, конвергентным, практическим, дивергентным, диалектическим, математическим, логическим и исследовательским) и способностями (дидактическими, коммуникативными, проектными, организаторскими, академическими, суггестивными, перцептив-ными, экспрессивными, прикладными) [1].Это учитель, всегда готовый оказать поддержку учащимся в их самостоятельной познавательной деятельности, умеющий направлять их деятельность для самоанализа, обучать инновационным стратегиям активного учения, предоставлять рефлексивную обратную связь.

В нашем представлении ***функциональная компетентность*** выступает как качественно новое, неповторимое, оригинальное и уникальное овладение субъектом высшей формой профессиональной компетентности, проявления которой выражаются в достижении профессионально-педагогического мастерства – уровня сформированности необходимых функциональных элементов профессионально-педагогической деятельности.

Функционально-ориентированная профессиональная компетентность будущего учителя информатики являет собой результат деятельности взаимодействующих субъектов в информационной образовательной среде, ориентированной на функциональное направление личностно-профессионального развития и реализацию ключевых компетенций в учебно – воспитательном процессе образовательных учреждений.

Функциональные компетенции будущего учителя информатики - это совокупность взаимосвязанных качеств личности – знаний, умений, способностей и мотивации к информационному взаимодействию в процессе совместно-распределенной деятельности взаимодействующих субъектов, реализуемой средствами сети Интернет, направленной на удовлетворение их информационно-

образовательных потребностей и качественной продуктивной деятельности в решении профессиональных информационных задач.

В процессеформирования функциональной компетентности и компетенций будущего учителя информатики - гражданина информационного общества,- образовательный процесс в вузе должен быть направлен не просто на повышение уровня образованности ожидаемого специалиста, а на формирование нового типа интеллекта, иного образа и способа мышления,приспособленных к быстро меняющимся информационным реалиям окружающего мира, а также деятельности самого человека в пространстве информационной культуры.

В реализации поставленных образовательных задач огромную роль играетинформационно – образовательнаясреда педагогического вуза, интегрирующая в себеразличные виды информационно - образовательных ресурсов, которыесегодня составляют ядро, основную единицу информационно - образовательной среды, с помощью которой она создаётся.

Информационно – образовательная среда имеет свою специфическую, интегративную природу и выступает сегодня как согласованность потребностей рынка труда с возможностями профессионального образования(Власова В.К.[2], РаицкаяЛ. [3], Кирилова Г. И.[4], Тучкова Т. В.[5] и др. [5]).

Проектирование профессионально-ориентированных дидактических информационных сред А.П.Дендеберя и В.А. Петьковрассматриваютодним из перспективных направлений развития профессиональной компетентности будущего учителя информатики.

По мнению авторов, информационно-дидактическая среда педагогического вуза является частью информационно-образовательного пространства вуза. Она представляет собой целостную систему организации и самоорганизации учебной деятельности субъектов образовательного процесса и реализует процесс профессиональной подготовки будущих учителей посредством информационно-обучающих ресурсов, обеспечивающих выполнение стандарта и получение качественного образования [7;8].

Информационными ресурсами дидактической среды авторы называют базы данных и знаний, информационно-поисковые и информационно-справочные системы, автоматизированные библиотечные системы, электронные журналы, экспертные системы, автоматизированные курсы, обучающие системы, автоматизированные лабораторные практикумы, компьютерные тренажеры, автоматизированные системы управления учебной и научной деятельностью подразделений вуза, а также специализированные инструментальные средства для разработки перечисленных видов информационных ресурсов.

Информационно-образовательные ресурсырассматриваются в трудах Я.А. Ваграменко, А.М.Короткова, А.А. Кузнецова, А.В. Петрова, И.В. Роберта, и др. в контексте исследования характеристик и свойств информационно-образовательных и дидактических компьютерных сред.С позиций информационного подхода (Д. Белл, К.К. Колин, Ю.Г. Круглов, А.И. Ракитов, А.Д. Урсул и др.) определяются функции и дидактический потенциал информационно - образовательных ресурсов, их типы и возможности использования информационных технологий для создания информационно - образовательных ресурсов. Раскрыт потенциал интернет-ресурсов для организации дистанционного обучения (А. Андреева, Е.С. Полат и др.).

Проблемы применения информационно-образовательных ресурсов в учебном процессе исследователями интерпретируются с различных позиций: педагогической системы, явления, организационного комплекса, взаимосвязью с фактами, знаниями, информацией, информационной культурой и т.д. (Т.Д. Барышева, Г.А. Бордовский, Ю.С. Брановский, ЯЛ.Ваграменко, В.А. Далингер, С.А.Жданов, В.Л. Извозчиков, А.А. Кузнецов, В.В. Лаптев, М.П. Лапчик, В.Л. Матросов, А.В.Петров, Т.К. Смыковская, М.В. Швецков и мн. др.).

Сегодня много пишется о таких технических и технологическихобеспечениях информационно - образовательных ресурсов вузов, как электронные версии базовых учебников и учебных пособий по вузовским дисциплинам; электронные версии монографий ведущих ученых по актуальным проблемам профессионального образования; электронные версии академических журналов, выходящих в реальном времени; электронные версии виртуальных лабораторных работ; диссертаций (по рекомендации диссертационных советов); электронные версии конспектов лекций по профилирующим дисциплинам; электронные версии статистических справочников различных отраслей; электронные учебные медиаресурсы; электронные версии методических материалов. А также об информационно - образовательных ресурсах школ, с функциями которых будущий учитель информатики так же должен быть достаточно осведомлён, как с ресурсами для вузовской подготовки. Это:электронная

учительская, электронный журнал, мобильный компьютерный класс, интерактивные доски, информационно-образовательные методические продукты, образовательные комплексы в виде мультимедиа-учебных материалов и т.п. Все онидля многих образовательных учреждений не являются новинками, а постоянно используемыми информационно – образовательными ресурсами, образуя единое информационное поле (информационно-организационное и информационно-методическое).

Вместе с тем, несмотря на всю ценность исследований по проблеме создания и использования информационно - образовательных ресурсов и сред, подчеркнём недостаточную разработанность проблемы в аспекте формирования функциональной компетентности будущего учителя информатики в соответствии с вызовом времени.

Анализ учебно–планирующей документации и нормативных актов, реальной образовательной практики педагогических вузов подтвердил, что существующая подготовка будущих учителей информатики всё ещё ориентирована в основном на формирование знаний и умений, необходимых им для осуществления профессионально – педагогической деятельности. На приоритетное использование традиционных средств профессиональной подготовки и довольно редкое применение потенциала информационного образовательного ресурса в формировании функциональной компетентности будущих специалистов, учителей информатики. Хотя сейчас стремительно набирают темп процессы информатизации образования в педагогической практике и возрастают требования к функциональной компетентности.

Таким образом, констатируем, на формирование функциональной компетентности будущих учителей информатики влияют многие факторы, одним из которых является информационно – образовательная среда педагогического вуза, которая управляет этим процессом, активизирует творческое отношение студентовк самостоятельному приобретению знаний и умений в избранной сфере педагогической деятельности. Именно в такой искусственно созданной информационно - образовательной среде процесс накопления личностно и социально ценного опыта в сфере информатизации протекает целенаправленно.

Свое видение информационно-образовательной среды для формирования функциональной компетентности будущего учителя информатики мы представили в рис.1.

Мы убеждены, для того, чтобы процесс формирование функциональной компетентности будущих учителей информатики и накопления личностного опыта в сфере информатизации протекал целенаправленно и был эффективным, необходимособлюдатьтакие *условия функционирования*, при которых *среда должна*:

- подкреплять провозглашенные образовательные цели работоспособными механизмами их реалии-зации;

-упрощать процесс получения тех образовательных результатов (способности, знания, функциональные компетенции), которые студенту желательно иметь «на выходе»;

- согласовываться с совокупностью информационно-педагогических требований к подготовке специалиста;

- моделироватьинформационно - образовательные ресурсы, с помощью которых создаётся информационно – образовательная среда;

- создавать проблемные ситуации, которые стимулируют желание студентов к непрерывно росту;

-устанавливатьсвязи содержания информационно-образовательных ресурсов с содержанием образовательной программы, адекватных информационно - образовательной среде;

- базироваться на использовании различных форм сотрудничества и развиваться в логике нарастания активности взаимодействующих субъектов на информационном уровне и саморегуляции предметных действий на позицияхпартнерства.

Поскольку информационно-образовательная среда вуза сегоднястановится одним из важнейших условий успешной конкуренции, повышения качества образования и эффективной деятельности на рынке образовательных услуг нашем представлении такая информационно – образовательнаясреда педагогического вуза должна складываться во взаимодействии инновационных и традиционных моделей высшего профессионального педагогического образованиябудущих учителей информатики в педагогическом процессе вуза, сложных систем образовательных стандартов и высокотехнологичных средствобучения и воспитания.Педагогические вузы, имеющие информационно-образовательную среду для подготовки будущих учителей информатики, которая соответствует, прежде всего, новейшим образовательным технологиям и современному уровню развития информационно-коммуникационных технологий, успешно реализуют весь образовательный комплекс обеспе-

Рис.1 Структурные элементы профессиональной инфраструктуры информационно - образовательной среды

чения студентов учебными материалами «без дорогостоящего и неэффективного тиражирования разовых раздаточных материа-лов»;доступомстудентов и преподавателейкактуальной информации, необходимымучебно-методическими научным материалам, включая библиотечные фонды.

Мы полагаем, целенаправленное, комплексное использование всех перечисленных информационно-образовательных ресурсов в информационно-образовательной среде и соблюдение *условий функционирования*среды должны способствовать эффективному формированию у будущих учителей информатики функциональной компетентности и соответствующих компетенций. Важнейшая задача управления этой средой - добиться согласованных действий всех участников образовательного процесса.

Сравнительный анализ уровней формирования функциональной компетентности студентов в информационно-образовательной среде в контрольных и экспериментальных групп позволил доказать, что средовое обеспечение этого процесса информационно-образовательными ресурсами способствует развитию следующих функциональных компетенций будущего учителя информатики.

Обобщая сказанное, можно сделать заключение о том, что формирование функциональной компетентности и компетенций будущих учителей информатики возможно только в целенаправленной, специально созданной информационно-образовательной среде, выступающейресурсом для изменения содержания образования будущих учителей информатики и возникающейлишь в совместном взаимодействии преподавателей и студентов. Процессуальными критериями продуктивной деятельности студентов в информационно-образовательной среде вуза служит их информационная активность, адекватно очередному шагу формирования их функциональной компетентности, где среда позволяет личности с оптимальной скоростью осваивать ее свойства и выполнять ее «требования».

Подчеркнём, материалы данной статьи не исчерпывают всё многообразие вопросов, связанных с развитием функциональной компетентности будущих учителей информатики. В перспективе они позволяют продолжить более детальное рассмотрение теоретических и прикладных аспектов исследуемой проблемы, раскрыть потенциальные возможности и пути развития и саморазвития информационно-образовательной среды педагогического вуза, определить стратегию и тактику дальнейшего развития системы функциональных компетенций будущих учителей информатики.

1 КагазбаевА.К. Функциональнаякомпетентность педагога в условиях перехода к обновленному содержанию образования// Международный журнал экспериментального образования. – 2015. – № 10 – С. 12-16.

2 Власова В.К. Специфика проектирования современной информационной образовательной среды // Образовательные технологии и общество (EducationalTechnology&Society). 2010. Т. 13. № 2. С. 269-273.

3 Раицкая Л. Информационно-образовательная среда университета: условие конкурентоспособности // mgimo.ru/news/experts/document242900.phtml

4 Кирилова Г.И. Развитие и саморазвитие информационной образовательной среды профессионального образования // Образовательные технологии, 2012г. №3.

5 Тучкова Т.В. Психологическая безопасность образовательной среды. //Ученые записки МГПУ. Психологические науки: Сборник научных статей / Под ред. И.А. Синкевич, А.А. Сергеевой. - Мурманск: МГПУ, 2010. – Вып. 10. - 211 с.

6 Развитие и саморазвитие информационной образовательной среды. Материалы дискуссии // Восточно Европейская подгруппа Международного форума «Образовательные технологии и общество» [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://ifets.ieee.org//russian/depository/dis_25.html (дата обращения: 1.08.2012).

7 Дендеберя А. П., Петьков В.А. Формирование профессиональной компетентности у будущих учителей информатики в условиях информационно-дидактической среды педагогического вуза

8 Петьков А.В. Компьютерное моделирование самостоятельной деятельности студентов в информационно-дидактической среде. М., 2006. Деп. 09.11.06, № 78-06. 11 с.

Түйіндеме

Болашақ информатика мұғалімдерінің функциональдық құзыреттілігін қалыптастырудағы ақпараттық білім беру ортасының рөлі

Каратаев Г. С. – Л.Гумилев атындағыЕҰУ докторанты, galimzhan.87@mail.ru

Меңлібекова Г. Ж. – Л.Гумилев атындағы ЕҰУ п.ғ.д.., профессор, gmen64@mail.ru

Мақалада болашақ информатика мұғалімдерінің функциональдық сауаттылығын қалыптастыруда педагогикалық жоғары оқу орындарының ақпараттық білім беру ортасының басты ролі қарастырылады. Зерттеу барысында олардың функциональдық құзыреттілігінің маңызы айқындалды. «Функциональды құзыреттілік» және «функционалды құзырет» ұғымдарына сипаттама берілді. Автордың көзқарасы бойынша, түйінді функциональды құзыреттіліктердің құрылымында болашақ информатика мұғалімдерінің функциональдық сауаттылығын қалыптастырудағы педагогикалық жоғары оқу орындарының ақпараттық білім беру ортасының маңыздылығы ашып көрсетіледі.

Summary

The role of information educational environment in formation of functional competence of the future teachers of computer science

Karatayev G. – doctoral studentof the EurasianNational University.L.Gumilyov, galimzhan, 87@mail.ru

Menlibekova G. – PhD.,Professorof the Eurasian NationalUniversity. L.Gumilyov, gmen, 64@mail.ru

The article deals with the leading role of the information educational environment of pedagogical high school in the formation of functional competence in the future teachers of computer science. The study reveals the essence ihfunktsionalnoy competence. The characteristics of the concepts of 'functional competence', 'functional competence', 'information - educational environment." Submitted by the author's vision of information - educational environment ifunktsionalnyh competence of the future teachers of computer science in the structure of the key functional competencies.

УДК 159.9

ҚАРТАЮ ЖӘНЕ ҰЗАҚ ӨМІР СҮРУ ПСИХОЛОГИЯСЫ

С.Ғ. Тажбаева – педагогика ғылымдарының кандидаты, Абай атындағы ҚазҰПУ
Ұ.Б. Төлешова – педагогика ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Мақалада адамның ұзақ өмір сүру мәселесіне психологиялық, физиологиялық тұрғыдан зерттеген ғалымдардың еңбектеріне талдаулар жасай отырып өзіндік пікір берілген. Сонымен қатар өмір сүрудің аса маңызды факторлары тиімді тамақтану, ұйқы, сабырлық, физикалық белсенділік, лауазым ұғымдарына сипаттама бере отырып салауатты өмір сүру қағидаларын ұсынады.

Түйін сөздер: денсаулық, тамақтану, ұйқы, сабырлық, физикалық белсенділік, лауазым, өзін-өзі басқару, өзін-өзі бақылау, гимнастика.

Салауатты өмір салты – белгілі халықтың денсаулығын сақтап, нығайтуға, салауаттандыруға арналған мінез-құлық тәрбиесі. Салауатты өмір салты - тек медициналық емес, сонымен қатар өндіріс пен өндірістік қатынастардың дамуына байланысты болып келетін әлеуметтік-экономикалық категория. Салауатты өмір салты жеке адамның тіршілік жағдайын денсаулығына сәйкес таңдауы, яғни жеке әлеуметтік топтар мен жалпы қоғамның жоғары гигиеналық мәдениеті.

Н.Ә. Назарбаев салауаттану білімі мен тәрбиенің бірлескен жүйесі оқушының денсаулығын сақтауға және нығайтуға көмектеседі. Сондықтан, оқушылардың дені сау болып, сапалы білім алуы үшін бүгінгі заман талабына сай игі дәстүрлер мен құнды әдеттерді қалыптастыра отырып, салауатты өмір сүрудің құндылығына, қажеттілігіне оқушының көзін жеткізіп, оны іске асыру жолдарын көрсетіп, нақты шешім қабылдауға үйретуіміз керек. «Оқушының саулығын сақтау» жөніндегі ақыл кеңестерді денсаулықты сақтауға үйрететін толық құрал ретінде қарауға болмайды. Әйткенмен, осында айтылған шараларды орындап тұрса, жас буынның тазалықты сақтап, бойларын күтуіне едәуір себеп болар еді деген болатын[1].

2008-2016 жылдарға арналған «Салауатты өмір салты» бағдарламасында 1. Халықтың салауатты өмір сүру салты мен аурулардың алдын алудың мынадай дағдыларын қалыптастыру:

- қауіп-қатердің мінез-құлықтық факторлары: темекі шегу, ішімдікке салыну, есірткі тұтыну, сапасыз және тиімсіз тамақтану, дене шынықтыру белсенділігінің төмендігі;
- әлеуметтік елеулі аурулар мен жарақаттану;
- ұрпақты болу денсаулығын сақтау мәселелері қарастырылған болатын.

Қазіргі таңда ғалымдар арасында салауатты өмір салты жайлы толғанған ғалымдар көп кездеседі, соның айтарлықтай ғалымның бірі Пол Брэгг. Бұл саладағы оның еңбектері әлемге танымал. Оның ойынша өз өмірін қайта құру барысында, егде жастағы адам жастық шағындағы ие болған денсаулықтың деңгейін асып түсуі әбден мүмкін. Аса маңыздысы Брегг оны жеке ғылыми жұмыстарында мысалмен дәлелдеді. 90 жас шамасында ол аса қабілетті, әрі төзімді адам болды. Ол жүгірумен, жүзумен, көптеген ауыр жаттығулармен айналысқан. Көбіне жаяу жүрген және серфингпен айналысты. П.Брегг аса жұмысқа қабілетті (оның жұмыс уақыты 12 сағат) болды. Мүлдем ауырмаған әрі оптимист, жарқын адам болған. Ол 1976 жылы 95 жасында жазатайым оқиға: тақтаймен сырғанау кезінде Флорида жағалауында қаза тапқан. Патологиялық зерттеу кезінде оның жүрегі, қан тамыры, жалпы денсаулығы жақсы жағдайда болғаның анықтады. Бұл қайғылы оқиғаны оның 5 баласы, 12 немересі және әлем бойынша қолдаушылары жоқтады [2]. Яғни адамның ұзақ өмір сүру мүмкіндігі өз қолында екені анық. Өмір сүру барысында денсаулықты сақтауда, әрі ұзақ өмір сүруді қамтамасыз кездесетін аса маңызды факторлар төмендегідей:

Тиімді тамақтану. Тамақтану орталықтарына көптеген ғалымдар аса назар аударады. Олар ағылтегіл тамақтан бас тартуды ұсынады. Әрі көп адам ағзасына қажет ететін мөлшерден тым көп тамақтанады. Дұрыс қоректену бірқалыпты әрі тойымды болуы керек. Белгілі геронтолог Д.Гласенің ойынша - тиімді тамақтану оның қалыпты тіршілік әрекеті үшін азықпен ағзаның баланс жасалатындығын болжайды. Оның айтуы бойынша қазіргі адамдар негізгі екі кемшіліктен зардап шегеді: *гиподинамии(аз козғалу), шеттен тыс тамақтану.* Егер адам расымен мәдениетті, өркениетке бірлестігіне еңгісі келсе, онда жоғарыдағы екі кемшілікті жеңе білуі керек.

Ұйқы. Өмір сүру ұзақтығын қамтамасыз ететін мағызды рөлге ие. Ұйқы тәртібі бұзылған сәтте қартаю үрдісі тездетеді. Ұйқыға қойылатын басты талаптар: тыныш ұйқы, жайлы орын. Егерде сіз ұйқыдан кейін өзіңізді балғын және демалған күйде сезінсеңіз онда ол белгілі уақыттын күш жинауға

жұмсалғандығын білдіреді. Ұйқының жетіспегендігі белгілі себептерден көрінеді: сіз сағат қонырауынсыз тұра алмайсыз, сіз өзінізді салбыр сезінесіз, сезіміңіз жоғалған, көңіл-күйіңіз бүлінген, күні бойы ашуланып, қарым-қатынасқы түсуіңіз күрделенеді. Егде адам үшін белсенді өмір салты күндізгі уақытта ұйқысыздықты жою аса маңызды.

Сабырлық. Макробиотиканың негізгі қағидасы сабырлыққа әкеледі. Шектен шығу өмірді қысқартады, ал сабырлық ұзақ өмірдің құпиясын ашады. Макробиотикамен жұмыс барысында суретпен көркемдеу жайлы мысалдар жиі қарастырылған.

Әйгілі венециялық, белгілі итальяндық философ Луиджи Карнаро 1967жылы туылған. Ол 40 жасына дейін жақсы өмір сүрген. Осы жасынан кейін оның күші таусылып, қатты ауырған. Дәрігерлер оны өлімге жақын екенін айтады. Оған дәрігерлер дәрі-дәрмектен ешқандай көмек жоқ, тек қана бір сабырлыққа сүйену қажеттігін айтады. Корноро дәрігерлірдің кеңесін тындап, түпкілікті өз өмірін өзгертеді. Ол мүлдем ішімдіктен бас тартып, тамақты аз ішуге көшті. Нәтижесі көп күттірмей айқын көрінді. Бір жыл көлемінде ол денсаулығын жақсартады. 85 жасында Корнароның *«100 жыл қалай өмір сүреге болады»* атты кітабы жарық көріп, кейін оны барлық еуропа тілдеріне аударды. Бұл кітапта ол өзінің денсаулықты сауықтыру тәжірибесі жайлы айқын жазған. Корнароның пікірінше адамға өзінен артық дәрігер жоқ. Сабырлық - ұзақ өмір кепілі. Сабырлылық сезімді тазартады, ақылға, денеге, ширақтық жеңілдікті береді, жадын жақсартады. Ол қартайған шағында үйінде ең көңілді, әрі туысқандары және 11 немересімен жақсы қарым-қатынаста болған. Корнаро белсенді өмір сүрді, ол әр түрлі бақтарда серуендеп, шіркеулерді аралап, мұражайларға барып, негізі жаңа нәрсені үйренуден тайынбады. Оның 95 жасында тағы бір көркем әдебиеті жарық көрді. Ол 100 жыл белсенді өмір сүріп 1566 жылы Падуеде дүние салды.

Физикалық белсенділік. Есептеу бойынша адам күнделікті өмірде мүмкіндігінше өз күшінің жартысын жүзеге асырады. Қате позицияны жасы ұлғайған сайын өз физикалық белсенділігін азайтатын адамдар алады. Бірақ нағыз осындай іс-әрекет мезгілсіз қартаюға әкеледі. Британдық дәрігер геронтолог 3500 қарт адамды зерттеді. Олардың жақсы сақталған түр-келбеттеріне байланысты дәрігердің басты нәтижесі: рухани және физикалық белсенділік. Олардың ұйқылары ұзақ, әрі олар спортпен шұғылданады, көбіне жүзумен және саяхат жасаумен айналысады, көп оқып, басқаларға қарағанда теледидарды аз көруді жөн санайды. Өз физикалық формаларын сақтайтын көптеген елдерде белсенді, салауатты өмір салтын ұстанады. Дене тәрбиесімен жүйелі айналысқан егде адамдардың психологиясы өте жақсы болады. Мұндай адамдар көбіне салиқалы, өз-өзін жақсы ұстайды, өзіне сенімді, олар мейрімді болып келеді, кемшіліктерге шыдамдылықпен қарайды. Көптеген зерттеулерде 40-60 жастан асқан адамдарды дене тәрбиесімен шұғылдану керек деп есептейді. Күнделікті дене-күш жаттығуларын жасау керек. Өз денесіне тұрақты бақылау және бұлшық еттерін күшейтуі, жүйелі түрдегі жаттығулар белсенді ұзақ өмірді қамтамасыз ету үшін сөзсіз ықпал етеді. Гимнастика мен массаж қан ұюымен жақсы күреседі. Ағзаның қартаю қызметін бақылау қажет. Белсенді дене-күш жаттығулары жүрекке, тыныс мүшелеріне көмектеседі, қан қысымдарын бірыңғайлайды, диабеттің алдын алады. Ағзаның қызмет етуіне дене-күш жаттығуларының әсерін өнегелі академик, жасаушы А.А. Микулин өз еңбектерінде мысалдар арқылы дәлелдейді. Жұмысқа әбден берілген ол дене тәрбиесіне 50 жасында ауруханаға түскенінше мүлдем назар аудармағанын айтады. Ол жоғалтқан денсаулығын дене жаттығуы негізінде 82 жасымда қайтарып алғандығын айтады. Ол виброгимнастика, күн сайынғы жүгіру, сипап- сылау, тыныс алу жаттығуларымен айналысады.

Соңғы уақытта сауықтырудың көбіне шығыс техникасы әйгілі болды, әсіресе - қытай гимнастикасы. Осымен айналысатын 60-80 жастан асқан егде адамдар алжа-алжа шалдар мен кемпір ретінде көрінбейді, керісінше өте жарқын, еңбекке жарамды. Денсаулықты нығайтып, ұзақ өмір сүру үшін бұл жаттығумен күніне 2 рет – танертен төсекте отырып және күннің екінші жартысында таза ауада. Қытай гимнастикасының ерекшелігі массажды өздігінен жасау [3].

Мысалы, егер олар организм біртіндеп, су сүртулермен бастап үйрету керек болатын ағзаны тұрақты шынықтырудың оның ішінде гимнастикалық жаттығуларды егде адамдың денсаулықтарына да жақсы әсер етеді. Адам өзін реттеп, бақылап отыруы тиіс және *аутогенді жаттығуларды* да жасап отырғаны жөн. Сонымен бірге қартаю үрдісінің алдын-алу үшін – *медитация* қолданылады.

Бостон реабилитациялық орталығында өткізілген зерттеу осыны растайды. Экспериментте орта жасы 81 жас құраған 73 адам қатысты. Болған істің медитациясының қорытындысы 3 жылдан кейін шықты. Экспериментте медитация алған және бақылау тобындағы адамдармен салыстыру жүрді.

Зерттеу нәтижесі:

- Қан қысымы төмендейді;
- Олар жақсы дамыған сөз қорымен ерекшеленді;
- Олар шырағырақ және үйренуге қабілеттілігі байқалды;
- Олар өз істеріне жауапкершілікпен және өзін-өзі бақылаумен ерекшеленді;
- Әйтеуір, олардың тобында өлім-жітім бақылау тобымен салыстырғанда төмен болды.

Өзін-өзі бақылаудың ерекшелігі егде және кәрілік жаста нашар зерттелген. Дегенмен негіздеу тұрақты өзін-өзі бақылау қарттықпен күресте пәрменді көмек көрсететінін ойлауға мүмкіндік бар.

Бір сөзбен айтқанда әлем психикалық саласы егде адамның көп мөлшерде қоршаған ортамен қарым-қатынасын нығайту. Өзін-өзінді бақылау мен қадағалауға ұмтылу керек және сабырлылық таныта білу қажет.

Лауазым (қызмет). Жалқау адамдар ұзақ өмір сүрмейді, ұзақ өмір көбіне үлкен қызмет атқарған адамдарға тән. Тек тұрақты және мөлшерлес жұмыстың күштерімен зерігуден сақтануға көмектеседі, адам денесімен сол сияқты адамның рухани саласынада әсер ететін еңбек құтқарады. Геронтология ғылымының мақсаты қарттарды зерттеу. Зерделі қарттық ұзақ қызмет тек қана сабырлы емес сонымен қоса жағымды, жемісті екені белгілі. Мысал ретінде бірнешеуін көрсетуге болады.

Қайта өрлеу дәуірінің Ұлы суретшісі 99 жыл өмір сүрген *Тициан* өмірінің соңғы 25 жылында үлкен жетістікке жетті. Итальяндық мүсінші, әлемге аты әйгілі *Микеланджело* Ватиканда қызмет жасап жүріп, 89 жас шамасында дүние салды. Композиторлар *Верди, Штраус, Сибелиус* 80 жастарында жұмыс істеген. *Б.Шоу* өмірінің соныа дейін әзілшілдік сезімін жоғалтпаған 94 жасында дүние салады. *Б.Рассел* өзінің сонғы еңбегңн 98 жасында жарыққы шығарады. Әйгілі саяхатшы және натуралист *А.Гумбольдт* өзінің «Космос» атты бес томдық еңбегін 76-дан 89 жасына дейін жазды. Әйгілі орыс балеринасы *Ольга Спесивцева* 96 жасында, ал *Тамара Карсавина* 93 жыл өмір сүрді. ғылымға еңбек сіңірген қайраткер, математика профессоры. Б.*Бүкіреев* өз 100 жылдық мерейтойын атап өткенде әлі де 70 жыл жұмыс істейтін Киевтік университетте дәріс оқитын еді.

Қарттық тек еңбек өмірін тәжі болған сәтте ғана жақсы деп Ж.Пейо атап өткен. Бір сөзбен айтар болсақ, үнемі істелген еңбек әсіресе миға және денеге бағытталған жүк ұзақ өмір кепілі. Жалпы шығармашылық факторларға баға беру барысында әрекетсіз, өмірлерін тек қана радио мен теледидарға толтыратын қарт адамдарға қарағанда белсенді қарт адамдардың денсаулығы жақсы.

Денсаулықты сақтауда **жеке бастың гигиенасы** маңызды орын алады. Жеке бастың гигиенасын сақтамау элементтердің адаммен денсаулыққа және басқа адамдарға жанұяның, көршілердің, ұжымның мүшелеріне кері әсерін тигізуі мүмкін. Сондай адаминфекциялық кәсіби аурулардың жаппай таралуына себепші бола бастайды, мысалы, жоғарғы тыныс жолдардың, қантышқақтың, туберкулездің, тұмаудың және т.б.

Жеке бастың гигиенасының бір талабына - **тері күтімі** жатады. Айғыз теріде үлкен микроорганизмдер (бактериялар және саңырауқұлақтар) қоныстанады, олар саңырауқұлақ ауруларының пайда болуына және дамуына ықпал етеді. Нәтижесінде тер және май темірлерлердің шығаратын тармақтардың тығындаулардың нормалары бұзып жатыр және қызмет, терінің тыныс жолдары төмендеп жатыр. Сондықтан аптасына бір рет қана жуыну, ал кейбір жағдайларда жиі жуыну тиіс. Ашық бөліктер – бет және мойын үлкен ластануға душар болып жатыр, сондықтан оларды кем дегенде күніне екі рет (таңертең және кешке) жуу қажет.Және қолодан да көбірек ластанды: қолда біз пайдаланатын заттар – ыдыс-аяқ, азық-түлікәне басқа да өнімдерден әртүлі микроорганизмдер мен олардың жұмыртқалары жинақталады. Қолдарды тамақтан алдын және қандай да бір жұмыс істегеннен кейін мұқият қол сабынмен жуу қажет. Қолдың терісі өте нәзәк екенін естен шығармау қажет. Эксперимент тұрғысынан дәлелденген: бактериялардың саны жуылған қолдан кейін 10 минутта 85% пайызға азаяды, ал керісінше жуылмаған қолда 20 минутта тек қана 5% пайызға ғана азаяды екен. Әсіресе көп бактериялар тырнақтың астында шоғырланады (шамамен 95%). Сондықтан тырнақ күтімін дұрыс күту өте маңызды дұрыс күтужәне сабынмен шөткемен тырнақтың кеңістіктерін мұқият жуу қажет. Аяқтарды сирек жуу, айғыз шұлықтар кию және өз кезегінде саңырауқұлақ ауруы - эпидермофатияға алып келуі мүмкін. Жоғарыда жеке бастың гигиенасын талдап отыруымыздың себебі адамдарды салауатты өмір сүруге дағдыландыру.

Салауатты сөзінің негізгі мағынасы – *парасатты, байыпты, ақылды, ойлы, білімді, зерделі және сабырлы* деген ұғымды білдіреді.

Салауатты өмір сүру салты дегеніміз - био-әлеуметтік категория. Салауатты өмір сүру салты - интегратифті түрде қалыптасады және адамның іс-әрекетіне байланысты болады. Салауатты өмір

сүру салты - шаруашылық күнделікті үй тұрмысы, материалдық және рухани формаларын қанағаттандыру үшін қоғамдық ұйымдарда өзін-өзі ұстай білу, қоғамдық тәртіппен санасу, артық сөз айтпау, орынсыз саясатпен айналыспау, кез-келген адамдарды жамандамау, біреуді біреуге шағыстырмау, өзін ақылды деп есептеп, басқаларды ақымақ ретінде көру, ата-анамен баланың тәрбиелі қарым-қатынасы, тазалық гигиенасын сақтау, ұтымды тамақтану, зиянды әдеттерден аулақ болу, спортпен шұғылдану тағы басқалар жатады.

Әр адам өзіне тән қалыптасқан өмір салтымен тіршілік етеді. Ол ұрпақтан-ұрпаққа ген арқылы беріліп отыруы мүмкін. Осыған байланысты салауатты өмір сүру салты **3 категорияға бөлінеді:**

1. Салауатты өмір сүру деңгейі;
2. Салауатты өмір сүрудің сапасы;
3. Салауатты өмір сүрудің стилі.

Салауатты өмір сүру деңгейі - экономикалық категория. Адамның материалдық және моральдық-рухани қажеттілігін толығымен қамтамасыз ету.

Салауатты өмір сүру сапасы - әлеуметтік категория - үй-іші қызмет істейтін орындар (оқу орындар, мектептер) неше түрлі адам денсаулығын қамтамасыз ететін комфортты мебельдер мен лабороториялық жабдықтармен қамтамасыз етілуі.

Салауатты өмір сүру стилі - әлеуметтік психологиялық категория - адамның қоғамдық орындарда өзін -өзі ұстап және көрсете білу .

Салауатты өмір сүру деңгейі мен салауатты өмір сүру сапасы эквопотенциалды болып келеді. Сондықтан да адам денсаулығының жақсы және жаман болуы салауатты өмір сүру стиліне байланысты. Ал салауатты өмір сүру стилі тарихи және ұлттық дағды - дәстүрлер арқылы қалыптасады. Адам үшін денсаулықты сақтау, дәмді тамақтану, әрекет жасау – ол негізгі мақсат. Өмірде адам алдында тұрған мақсаттар көп, ал оны орындау үшін уақыт жок, күш-куатын жетпейтін сияқты көрінеді. Уақытты тиімді пайдалану адамның өз қолында екенін ұмытпауымыз қажет.

Әдетте адам денсаулығы жөнінде сөз қозғағанда, ол адам ағзасының жай-күйін бақылап, оның саулығын сақтауды және оны нығайтуына жағдай жасайтын, ауруды сауықтыратын, ауру түрлерінің алдын алуды өз міндеті ретінде дәрігерлердің зерттеу нысаны деген түсінік туады. Бірақ валеолог - ғалымдар «салауаттануды адам денсаулығы және салауатты өмір жөніндегі ғылым» деп атап көрсете отырып, бұл медициналық емес, педагогикалық ғылым деп тұжырымдады. Солардың бірі - Л.Г.Татарникова өз зерттеуінде салауаттануды салауатты өмір сүру салтына деген алдын-ала сананы қалыптастыруға, әрбір тұлғаның денсаулығын және оның құндылықты көзқарасын дамытатын, тұрақты мінез-құлқын қалыптастыратын негізгі әлеуметтік институт - отбасының беделін қалпына келтіруге жетелейтін педагогикалық гуманистік білімнің маңызды бөлшектерінің бірі тұрғысынан қарастырды. В.П.Петленко салауаттануды адамның өз денсаулығын нығайтудағы өзіндік күш жігері мен жеке даралығының дамуына мүмкіндік жасайтын ғылым деп есептеді[4].

Отандық ғалым Т.Қ. Мұстафина «салауаттану – денсаулықты басқару ғылымы»-деген ой айтады. Ал А.С. Иманғалиевтің пікірінше «салауатты өмір салты» адам организмінің резервтік мүмкіншіліктерін жетілдіретін күнделікті тіршілігінің типтік формалары мен тәсілдері, әлеуметтік және кәсіби қызметтерін саяси, экономикалық, әлеуметтік-психологиялық жағдайлардан тәуелсіз орындауды қамтамасыз ету – десе, ал Ж.З. Торыбаева мектеп оқушысының салауатты өмір салты, жан жақты дамуы әлеуметтік тәжірибені меңгеру іс-әрекетімен сипатталады. Дене, ой-санасы, әлеуметтік, тұлғалық, эмоционалдылық, рухани дамуы, оның микро ортасы:мектеп, жанұя және қоршаған орта арқылы болады. Сонымен, денсаулық өмір салтымен байланысты. Салауатты өмір салты - еңбек ету және демалыс режимдері, тамақтану жүйесі, даму мен шыныгу жаттығулары, өз-өзіне және өзгелерге қарым-қатынастық, тұрмыстық, өмірлік мақсаттылықтар. Яғни салауатты өмір салты өте күрделі және жан-жақты ұғым. Оған тек қана медициналық, биологиялық және психологиялық компоненттер ғана кіріп қоймай сонымен қатар әлеуметтік, экономикалық, экологиялық құрылымдар да кіреді. Денсаулық- физикалық, рухани және әлеуметтік болып бөлінеді:

- *Физикалық саулық дегеніміз* - адам организімінде функциялардың өздігінен реттелуі, функциялық үрдістердің келісімді өтуі, сыртқы орта әсерлеріне бейімделу қасиеттерінің жоғарғы дәрежелі жағдайда болуы.
- *Психикалық саулық дегеніміз* - ауруды болдырмау, қайтсе де одан арылу «адам өмірінің мақсаты» болуын болжайды.
- *Әлеуметтік саулық дегеніміз* - адамның әлеуметтік белсенділігінің, яғни жеке адамның айналадағы өмірмен біте қайнау дәрежесі[5]. Әрбір адам өмір салтын өзі құру керек және оны өзі басқара білуі керек.

Өмір салты дегеніміз - әрбір жеке адамнан бастап, бүкіл қоғамның қалай еңбек етіп, қалай тұрмыс құрып, бос уақытынын тиімді ұйымдастыру ол өмір тіршілігі. Яғни, адамның өмір салты қандай болса, денсаулығы да соған сәйкес болады. Сонымен, еліміздің кез келген азаматы салауатты өмір сүру үшін парасатты, зерделі және білімді болуы керек. Өзінің өміріне немқұрайлы қарамай, салауатты өмір сүруге дағдылануы қажет.

1 «Қазақстанның 2030 жылға дейінгі Даму стратегиясын одан әрі іске асыру жөніндегі шаралар туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2007 жылғы 6 сәуірдегі N 310.

2 Возвышаева И.В. Охрана здоровья детей и подростков в Российской Федерации. Законодательные и нормативные аспекты / И.В. Возвышаева // Школа здоровья. – 2001. – №1. - С.48 - 59.

3 Марков В.В. Основы здорового образа жизни и профилактика болезней: учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений / В.В. Маркова. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 320 с.

4 М. Салауатты өмір салты – денсаулық кепілі. //Биология және салауаттылық негізі, №3-2005.

5 Мустафина Т.К. Основы валеологии. А., 1999, -116 с.

Резюме

С.Г.Тажибаева – кандидат педагогических наук,им. Абая КазиПУ

У.Б.Толешова – к.п.н., доцент ulmekehtoleshova.@mail.ru

В данной статье анализируя научные труды ученых исследующих проблемы долголетие человека с точки психологией и физиологией дан личное мнение автора. А также описываются понятия правильное питание, сон, спокойствие, физический активность и должность как важные факторы жизни, представляется принципы здорового образа жизни.

Ключевые слова: здоровье, питание, сон, спокойствие, физический активность, должность, самоуправление, самонаблюдение, гимнастика.

Summary

S.G.Tazhbayeva – Candidate of pedagogical science, Abai KaznPU

U.B.Toleshova – Candidate of pedagogical science, ulmekehtoleshova.@mail.ru

In this paper, by analyzing the scientific works of scientists investigating the problem of human longevity in terms psychology and physiology given a personal opinion of the author. And also describes the concept of a proper diet, sleep, peace of mind, physical activity and position as important factors of life, it is the principles of a healthy lifestyle.

Keywords: health, nutrition, sleep, peace of mind, physical activity, position, self-management, self-observation, gymnastics.

УДК 378.1

ТҰЛҒАНЫ ӘЛЕУМЕТТЕНДІРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Ұ.Б. Төлешова – педагогика ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Т.Б. Жамалова – 1 курс магистранты әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Мақалада тұлғаны әлеуметтендіру мәселелеріне теориялық талдау жасалып, психологиялық, физиологиялық әлеуметтену мәселелері мен кезеңдері қарастырылған.

Тұлғасының әлеуметтену жолдарына талдау жасау үшін «әлеуметтендіру», «депривация» ұғымдарына берілген анықтамал жан-жақты талдана отырып жалпы тұлғаны әлеуметтендіру жолдары ұсынылады.

Түйін сөздер: әлеуметтендіру, депривация, бейімдеу, қажеттілік, қарым-қатынас.

Жеке тұлға – сана сезімі, тұлғалық, ізгілік қасиеті қалыптасқан, өзіндік мақсаты мен өмір жолын таңдай білетін, тәрбиелі, білімді, іскер, танымдық қызығушылығы басым,барлық күш жігерін өзіндік игілігіне жұмсай алатын, саналы тіршілік иесі.

Осы тұрғыдан келгенде жеке тұлға мәселесін зерттеу жүйесінде сана-сезімін, адамзат психикасының күрделі мәселелерінің пайда болуын зерттеуде философия, психология, педагогика, этика, физиология, әлеуметтану, құқықтану, жаратылыстану, медицина т.б. ғылымдармен тығыз байланыс-

тыруда өмір бойы әртүрлі өзгерістерге ұшырайтын жеке тұлғаның даму үрдістерінің заңдылықтарын педагогика ғылымдарымен тығыз байланыста зерттеуде әртүрлі ғылыми жаңалықтар енгізіліп отыр.

ХХ ғасырдағы психолог ғалым А.Н. Леонтьев: «Менің өмірімде нені меңгере алдым, я болмаса соны ұғына алдым ба, жоқ па, егер ұғынсам, меңгерсем, қаншалықты, қандай дәрежеде ұғындым, оның мен үшін, менің жеке тұлғам үшін, маңыздылығы қандай…» –деп «мән» мен «маңыз» ұғымдарының мағынасын зерттеген [1].

Олай болса жеке тұлғаның әлеуметтік тыныс-тіршілігін жан-жақты қарастыруға болады. Мәселен, адамдарды әлеуметтік белсенділігінің деңгейі мен сапалық жағынан бағалайтын болсақ, оның бойындағы бұл сипаттар мен қасиеттер оның сипаты мен бағыты бойынша іске асады.Өйткені оның белсенділігі ұнамды, пайдалы дүниелер жасау және білдіру арқылы саналы және стихиялы, т.б. сипатта болуы мүмкін. Бұлардың қайсысы болса да, біріншіден, қоғамның әлеуметтік құрылымына, екіншіден, қоғамның нормативті мәдениеті мен құнды бағыт-бағдарына, соның ішінде ол қандай болуы керек немесе болмауы қажет деген түсінік шеңберінде адамның нормативтік қағидасына, үшіншіден, жекелеген тұлғалардың ойлау стилі мен өзіндік санасына тәуелділігі дәлелденеді.

«Әлеуметтендіру» ұғымы алғашқы рет өткен ғасырдың орта шенінде американдық психология мектебі өкілдерінің еңбектерінде қолданыла бастады. Сондықтан да болар бұл ұғымды ғылымға ендірушілердің алдыңғы санатында американдық психолог ғалымдар А.Бондураның, Д. Доллэрдтің, Дж. Кольманның А.Парктің, В.Уолтерстің және басқалардың аттары атала бастады.

Сонымен қатар, әлеуметтендіруге байланысты ғылыми-педагогикалық әдебиеттерде әлеуметтендіру деңгейлері мен факторлары және «әлеуметтендіру», «бейімдеу» ұғымдары бөліп қарастырылады. Жоғарыдағы ғылыми әдебиеттерді талдай келе, біз әлеуметтендіру бейімдеу арқылы іске асырылатынына және адамдардың әлеуметтік тәжірибесі, қоғамдағы әдебі, нормаларымен байланыстылығына көз жеткіздік. Әлеуметтендірудің нәтижесі, қоғам талабын қанағаттандыратын әлеуметтену процесі болып табылады[2].

«Әлеуметтену» - (латын сөзінен шыққан «socialis» - қоғамдық) дегенді білдіреді. Яғни тұлғаның қалыптасу үрдісі, индивидтің тілді меңгеруі, әлеуметтік құндылықтар, тәжірибе болып табылады. «Әлеуметтену» үрдісі тұлғаның әлеуметтік негізі ретінде қарастырылады. Бала дамуында өзінің құрдастарынан озып не қалып қоюы мүмкін, бұл өз кезегінде баланың құрдастарына деген әлеуметтік статусына байланысты болады.

Ресейдегі әлеуметтану ойының қалыптасуы мен дамуы XIX ғасырдың екінші жартысы мен XX ғасырдың үлесіне тиді. Ресейде әлеуметтану ғылымы саласында зерттеулер жүргізген көптеген ойшылдар шықты. Олар әр түрлі әлеуметтану бағыттары мен ағымдарын қалыптастырды.

Географиялық идеядағы бағыт географ-ғалым әрі әлеуметтанушы Лев Ильич Мечниковтың (1838-1888) еңбектерінде анық байқалды.

Л.И. Мечниковтың әлеуметтану теориясы тұрғысынан қарастырған мәселелері оның «Өркениет және ұлы тарихи өзендер» деген ірі еңбегінде баяндалды. Социал-дарвинизмнің әлеуметтік заңдылықтарды механикалық тіршілік үшін күрес заңына ұқсастыру тұжырымдамасын жоққа шығарып, зерттеуші әлеуметтануды нақты ғылыми пәнге айналдыруды көздеді. Ол үшін, оның пікірі бойынша, қоғамдық өмірдің шынайы ерекшелікті заңдарын тұжырымдау, сонымен қатар әлеуметтік прогресс белгі-өлшемдерін барынша мұқияттылықпен анықтау қажет болды. Бірнеше тіршілік иелері ортақ мақсатқа бірлесе күш жұмсап жету үшін қай жерде жиналса, қоғам сол жерден басталады деп ойлап, Л.И.Мечников қоғамда кооперациялар, ынтымақтастық құруға тырысу анықтаушы болатынын атап көрсетті[3].

Биологияның зерттейтін құбылысы жан-жануарлар мен өсімдіктердің тіршілік ету жағдайынан тұратын болса, әлеуметтануды тек ынтымақтастық және күштерді біріктірудің көрінісі, яғни табиғаттағы кооперация факторлары қызықтырады. Әлеуметтануды дүниедегі бір клеткалыдан бастап, адамдардың өндірістік кооперацияларына дейінгі ынтымақтастықтың бүкіл құбылыстарын қамтыған ғылым ретінде анықтап, Л.И.Мечников қоғам мен биологиялық организм арасындағы өнімдер ұқсастығын пайдалануға бағыт ұстады, сонымен қатар ол қарапайым биологиялық редукционизмді жоққа шығарды.

Қоғамдық прогресс идеясы Л.И. Мечниковтың әлеуметтану тұжырымдамаларында маңызды орынға ие болды. Оның пікірінше, прогресс идеясы болмайынша адамзат тарихы тек оқиғалардың мағынасыз қоймасы болып қалады. Бұл тұрғыдан алғанда әлеуметтану міндеттеріне прогресс неден тұрады, қоғамның алға қарай дамуын қандай нақты белгі-өлшемдермен анықтап білуге болады деген мәселелерді қойды. Әлеуметтік прогресс жолындағы қоғамның эволюция дәрежесінің сандық

индикаторы ретінде Л.И.Мечников адамдардың қол жеткізген ынтымақтастық деңгейіне көңіл аударды. Өйткені ол табиғатта болатын тіршілік үшін күресті ығыстырды. Ынтымақтастықтың адамдар арасындағы қарым-қатынас ретінде ерікті түрде және күштеу арқылы айқындалғанына көңіл аударып, әлеуметтанушы бұл процестегі индивидтердің еркіндік дәрежесі сол өркениеттің прогрессивтілігінің басты өлшемі бола алады деп ойлады.

П.Л. Лавров әлеуметтануды нормативті ғылым деп есептеді. Оның көзқарасы бойынша, қоғамның бір ғана нақты қозғаушы күші тұлға бола алады. Оның мүддесін мойындамау деген сөз аса маңызды әлеуметтік құбылысты байқамаумен бірдей. Тарихтың барысы объективтік заңдармен анықталса да, тұлға тарихи процесті өзінше түсініп, өз алдына мақсаттар қояды және оған жетудің құралдарын таңдайды. П.Л.Лавров әлеуметтануға анықтама беруге талпыныс жасады. Оның түсінігінде әлеуметтану өз бетінше өмір сүрушілердің арасындағы ынтымақтастықтың көріну, күшею және әлсіреу формаларын зерттейтін саналы органикалық ғылым.

Н.К.Михайловскийдің пікірінше, адамның адаммен қарым-қатынасы секілді, оның табиғатпен қарым-қатынасы-ның арасында бір-бірімен жанаспайтын қарама-қарсы айырмашылық бар. Бірінші жағдайда бір жәй ғана құбылыс деген ой тумауы керек. Өйткені бұл құбылыстың алдына қойылатын нақты мақсаты бар. Екіншісінде мұндай мақсат болған емес. Бұл өзгешіліктер аса маңызды болғандықтан адамзат танымының екі ірі саласыида әр түрлі әдістерді қолдану қажеттігін талап етеді. Қоғамдық құбылыстарды тек субъективтік деп бағалауымыз керек. Бұл жерде жоғары бақылауды субъективті әдіс жүзеге асыруы тиіс. Н.К.Михайловский әлеуметтану басқа қоғамдық ғылым-дармен байланыста болуы керек деп есептейді. Ол қоғамдық өмір фактілеріне әділ қарауға болады деген тұжырымды ұстайды[4].

Әлеуметтенудің әмбебап міндеті – қоғамға жаңадан енуші «жандардың» жүйеге селқостық сезімін барынша азайту, керісінше оған жан-тәнімен берілгендік сезімін ұлғайту. Оның көзқарасына сәйкес адам қарым-қатынас жасау барысында оның өзіндік құндылығы «беделділерге қарағанда» өзін толықтырады. Нәтижесіде осы ұстаным жалпыға ортақ нормативті стандарты, оның негізгі жүйесінің, қажеттігінің бөлігі болып табылады. Э.Дюркгейм мен Т.Парсонс теориялары көптеген әлеуметтенуге байланысты зерттеулерге үлкен ықпал етті және әлі де ықпал етуде.

Тұлғаның әлеуметтік қалыптасуы – үздіксіз, табиғи жүріп отыратын үрдіс. Оның негізінде адам қалай қалыптасып, өмірде өзін қалай көрсете алатындығы, барлығы да әсер етеді. Көптеген адамдардың әлеуметтік проблемалары және оны өзіндік шешу жолдары әлеуметтік дамуына байланысты. Жеке тұлғаны қалыптастыру, тәрбиелеумен қатар әлеуметтендіру деген термин бар. Өйткені жеке тұлғаның өзі, оның сана-сезімі құндылықтарды, әлеуметтік тәжірибені, мәдениетті меңгеру процесінде үлкен рөл атқарады. Әлеуметтенуде, дейді Э.В.Ильенков тәрбиемен қатар алдын-ала әдейі дайындықсыз, өздігінен туындаған ықпал арқылы адамның қоғамның толыққанды, толыққұқылы мүшесі болуы байқалады. Тұлғаның қалыптасуы, тәрбиесі, әлеуметтенуі олардың даму деңгейінің көрсеткіші.

А.В.Мудриктің айтуы бойынша, «әлеуметтену» алғашқыда саяси экономикадан келген, яғни жерді, өндірісті т. б. ортақтастыру деп түсінуге болады. Мұның адамға қатысты бейнесі- американдық әлеуметтанушы Ф.Г. Гиддингстің 1887 жылғы «Әлеуметтенудің теориясы» атты еңбегінде қарастырылған. Ондағы «әлеуметтену» термині заман талапбына сай қолданылған.

Жеке адамның әсіресе балалың және жасөспірім шақтарында дамып, жетілуі ең алдымен тәрбиенің ықпалы арқылы жүріп отырады. Бірақ тәрбие әсерінің дәрежесі мен сипаты көп жағдайда тәрбиенің даму заңдылықтарын қаншалықты ескергеніне байланысты болады. Сөйтіп, тәрбие мен дамудық арасында екі жақты байланысы болады. Сондықтан жеке адамның даму заңдылықтарын тереңірек қарастырған жөн. Жеке тұлға мен қоғамдық ортаның қарым-қатынасы философия, психология, педагогика, т.б. қоғамдық ғылымдардық көптен айналысып жүрген көкейкесті мәселелердің барлығында қамтамасыз етілмеген.

Ал әлеуметтік педагогика біріншіден, адам өміріндегі белгілі бір жағдайға қандай да бір жас ерекшелігінде болатын немесе болуы мүмкін жағдайды болжауға мүмкіндік беретін білім саласы. Екіншіден, адам дамуындағы дұрыс жағдайлардың қалай жасауға және оның әлеуметтенуі барысында туындайтын кедергілерді жоюға болатындығы туралы; үшіншіден, келеңсіз жағдайлардың адамға ықпалын тежеу, адамды әлеуметтенуі үдерісінде туындайтын қиыншылықтардың үлесін шегеруге мүмкіндік береді.

Әлеуметтік педагогиканың терминдері:

- әлеуметтік орта – біріншіден, айналамыздағы әлеуметтік шындық, қоғам, мемлекет, екіншіден, баланың қалыптасуына ықпал етуші қоршаған ортасы;
- әлеуметтік тәрбие – көп өлшемді ұғым. Қоғамның болашақ ұрпаққа деген қамқорлығы, қоғамның, мемлекеттің немесе өзге бір адамның адамға отбасында, қоғамда орнаған құқықтық, экономикалық, азаматтық және тұрмыстық қатынастарды игеруге көмектесу.
- әлеуметтік жұмыс – адамның, топтың әлеуметтік жағдайын көтеру мақсатында жәрдем беру жөніндегі кәсіби іс-әрекет.
- әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекет – баланың өзін-өзі, өз психологиялық ахуалын қалыптастыруы және отбасындағы, қоғамдағы, мектептегі дұрыс қарым-қатынас орнауына көмек беруге бағытталған педагогикалық іс-әрекетті қамтитын әлеуметтік жұмыс.
- әлеуметтену – өте күрделі, көпқырлы құбылыс. Қазіргі жағдайда баланың әлеуметтенуі сыртқы ортасының қауіпті ықпалына толы болғандықтан, оған жәрдем керек. Әлеуметтік үдерістер теориясын әлеуметтік педагогикаға қарай В.Д. Семенов «әлеуметтік ортаның тәрбиелік ықпалы жөніндегі ғылым» деп атаған. [5].

Қазір әлеуметтік тәрбиенің гуманистік сипаты деп баламен қарым-қатынаста қысым орнына еркін сұхбат, өзара түсіністік, қайшылық орнына білім беруді түсіну, қабылдау түрінде қалыптастыруды түсінеміз. Әлеуметтік педагогика отбасылық, ұлттық ерекшеліктерді ескереді.

Әлеуметтік педагог баланы қоғамда тәрбиелеу, қалыптастыру қандай болуы керек деген сұрақтарға жауап береді.

Баланың тұлға ретінде қалыптасуына өмірінде «Ата-ана – бала» қатынас жүйесіне түспеуі әсер етеді. Мінезінде қырсықтық, бірбеткейлік сияқты қасиеттер ерте көріне бастайды.

Ағылшын зерттеушісі Л.Ярроу балалар үйінде тәрбиеленушілердің даму жағдайының 4 түрін анықтайды.

1. *Аналық депривация* – баланың биологиялық жағынан анасымен байланыстың жоқтығы;
2. *Сенсорлық депривация* – балада әсерлердің әр түрлілігі және қабылдау айқындығының кенеттен төмендеуі;
3. *Әлеуметтік депривация* – баланың басқа адамдармен қарым-қатынастың азаюы;
4. *Эмоциялық депривация* - қоршаған ортамен қарым-қатынаста эмоцияның әлсіз көрінуі- деп қарастырады [6].

Жасөспірім барлық уақытын жалғыздықта өткізеді, тіпті кейде басқалардан бөлектеніп тамақ ішеді, аянышты әуенді тыңдау арқылы ойға шомып, қиялға беріледі. Ішкі жан дүниесінің мазасыздығына күйзеліп, олардың орнын бір нәрсемен толтырғысы келеді. Осыған байланысты олардың қарым-қатынасқа қажеттілігі ұлғаяды. Өздерінің көңіл-күйлерін, бос уақыттарын «еш нәрсесі жоқтық, оқшаулану, зерігу», - деп жазады. Олар назардан тыс қалған кезде, өз күштеріне сенімсіздігін сезінген уақытта өздерін жалғызбын деп есептейді, ешкімге сенбей қоршаған ортадан жақсы нәрсе күтпейді және де олардың достық қатынастарын тәртіпке келтіру қиын, себебі жабырқаңқылық сезімдерді, үрейлерді байқауға бейім келеді.

Мұндай ұзаққа созылған жағымсыз эмоциялық күй, жалғыздық олардың жүйкелік, психикалық бұзылуларға, органикалық ауруларға (гипертония, асқазан жарасы т.б.) әкеледі. Тұлғалық бұзылулар ең алдымен жасөспірімдерде ауру синдромдарын және қорқыныштарын тудырады, осылайша олар ерте психикалық жарақат алуына әкеп соқтырады.

Ағылшын психологы Р.Бернс «ана депривациясы» мәселесін талдай келе: жеке адамның тұйық, сезімсіз агрессивті Мен – тұжырымдамасының жағымсыз дамуы баланың ата – анаға немесе ата – ана роліндегі адамға бауыр басуын қалыптастырудағы сәтсіздіктерден пайда болады (интернатты бітіргенннен кейін қайда барамын? не істеймін? т.б. мазасыз ойлар), содан кейін ол жағымсыз «Мен»-тұжырымдамасының негізін жасайды.

Бұл өз кезегінде адамдармен қарым-қатынастағы шиеленістің пайда болуына және индивидтің толық қабылдауына дейін апарады. Эриксонның көзқарасы бойынша, балада мұндай жағдайда қоршаған ортаға деген негізгі сезім қалыптаспайды.

Сонымен депривация – психология мен медицинада кең қолданылатын термин. Бұл термин ағылшынның «deprivation» сөзінен шыққан, қазақша мағынасы: өмірлік қажеттіліктерді қанағаттандыру мүмкіндігінің шектелуі немесе жойылуы.

Бала толыққанды дамуы үшін ең алдымен махаббатқа деген қажеттілігі қанағаттандырылуы қажет. Кейбіреулер оны туылғаннан бастап пайда болатын қажеттілік десе, енді басқалары өмір сүру

барысында қалыптасатын қажеттілік деп есептейді. Осы қажеттіліктің қанағаттандырылмауы тұлға дамуының бұзылысына және эмоциялық депривацияның пайда болуына әкеп соғады. Депривацияның осы түрінің айқын көрінісі балалар үйінде тәрбиеленетін балаларда ерекше байқалады.

Депривацияның келесі түрі- *сенсорлық депривация*- заттық ортаның болмауы және сезім мүшелерінің қоздырғыштарының жетіспеуі. Депривацияның бұл түрін де балалар үйінде тәрбиеленетіндерде жиі кездестіреміз.

Депривация сонымен қатар тек жетім балалар үйінде тәрбиеленетін балаларда ғана емес, отбасында тәрбиеленіп жатқан балаларда да байқалады. Отбасында анасы болмаған немесе баласына қажетті эмоциялық көңіл бөлмеген жағдайда аналық депривация туындайды. Психикалық депривация, депривациялық жағдайда туындайтын ерекше психикалық күймен сипатталады. Аталған психикалық жағдай мінез-құлықтың өзгеруінен байқалады. Депривация механизмі баланың сыртқы орта адамдарымен қарым-қатынасының шектелуімен, баланың негізгі психикалық қажеттіліктерінің жеткіліксіз қанағаттандырылуымен байланысты. Сонымен, психикалық депривация- өмірлік жағдай нәтижесінде туындайтын нақты психикалық көңіл күй. Мұндай жағдай баланың негізгі қажеттіліктерін толық қанағаттандыруға қолайлы мүмкіндіктері болмаған кезде туындайды[7].

Қазақстанда әлеуметтану жағдайы айтарлықтай жылдам өзгеруде. Әлеуметтану қоғамның іргелі әлеуметтік проблемаларын зерделеуге еніп, толыққанды әлеуметтік ғылым мәртебесін алуда. әлеуметтанудың алдында бұрынғыдан да күрделі мәселелер тұр. Олардың ішінде - дағдарыстан шығу жолдарын іздестіру, маңызды мақсаттарға - республиканың шынайы тәуелсіздігіне, қоғамдық негіздердің нығаюына, құқықтық мемлекет құруға, жаңа технологиялық, құрылымдық, институционалдық негіздегі толыққанды ұлттық нарықтың қалыптасуын қамтамасыз етуге, түбегейлі әлеуметтік-экономикалық және құқықтық реформаларды, т.б. жүзеге асыруға қол жеткізу проблемалары бар.

Тұлғаның әлеуметтік типі дегеніміз-адамдардың тарихи, мәдени және әлеуметтік-экономикалық тұрғыдан алғанда тұрмыс құру, тіршілік ету жағдайларының күрделі жиынтығының жемісі. Әлеуметтануда тұлғаны әлеуметтік түрге бөлудің әртүрлі варианттары ұсынылған. Мысалы, М.Вебер түрге бөлудің негізіне әлеуметтік әрекеттің ерекшелігін, дәлірек айтқанда, оның ұтымдық дәрежесін алса, К.Маркс формациялық және таптық ұғымға осы тегін жатқызған. Э. Фром болса орныққан мінез-құлықты тұлғаның әлеуметтік түрі, индивид пен социумның байланыс формасы деп қарайды.

Әлеуметтік мінез-құлықтың түбегейлі қалыптасуын Э.Фром әрбір тұлғаның қоғам талаптарына мейлінше тиімді бейімделуінде және қауіпсіздік пен өзін-өзі қорғадағы сана-сезімін нығайтудың мүмкіндігінде деп бағалайды. Адамзат тарихын сараптаудың нәтижесінде Э. Фром әлеуметтік мінез-құлықтың бірнеше типтерін: рецептік (енжар), қанаушылық, дүние жинаушылық және нарықтық деп түр-түрге бөледі. Қазіргі әлеуметтану саласында тұлғаларды олардың құнды бағыт-бағдары мен қадір – қасиеттеріне байланысты бөлу кең түрдде тарады. Олар:

- дәстүршілдер негізінен мынадай құндылықтарды: міндетті, тәртіпті, жөнге салушылықты, заңды қолдаушылықты ұстанса, ал креативтік болса: адамдардың өзін-өзі көрсету, өз бетімен жүру сияқты сапаларды басшылыққа алады. Мұндай мінез-құлықтар ешкімге ұнамайды. Оны өр мінезділікке ұқсатады;

- ал идеалистер, керісінше, дәстүрлік нормаларға, тәуелсіздікке бейім болады және басқа адамның беделін мансұқ етпейді, өзін-өзі ғана басқарады, басқаларға еліктеп алаңдамайды;

- фрустрировтік мінез-құлыққа адамның өзін өзгеден төмен бағалауы, көңіл-күйінің басыңқы болуы, өзін өмір ағымынан тыс қалдым деп сеніуі жатады;

- реалистер өзін-өзі ел алдында айрықша көрсетуді міндет санайды және халыққа деген жауапкершілік сезімін дамыта түсуге тырысады, орынды скептицизмді өзін-өзі дәріптеу мен өз-өзіне бақылау жасау арқылы жүзеге асырылады;

- гедонистік материалистер ең алдымен «осы жерде және дәл қазір» рахатқа кенелуге бағыт ұстайды және бұл «өмір ләззатының» ізіне түсуге тырысу қабілеті молшылық тілеуді қанағаттадыру формасына айналады. Батыс әлеуметтанушыларының зерттеулері көрсеткендей, қоғамдық өмірдің әр саласындағы бітім-болмыс пен ерекше іс-әрекеттер тұлғаның белгілі бір сапалары мен мінез-құлық тұрпаттарының қандай тұрғыда көрінетінін айғақтайды. Мысалы, бұл сипаттар нарықтық қатынастар прагматизмінің, қулық-сұмдықтың өріс алуына, өндіріс саласындағы эгоизмнің, мансапқорлықтың қалыптасуына және еріксіз түрде кооперациялауға көшуге, ал отбасы саласында және жеке өмірде – көңіл күй мен адамның ішкі сезімімен т.б. ықпал етеді. Сонымен қатар, әлеуметтануда осы айтылғандарға қарсы механизмдердің болатыны белгілі.

Сонымен бірге қазіргі әлеуметтік-экономикалық жағдайларда тегін білім алу мүмкіндігі шектелген кезде, балаларға білім берудегі көптеген мәселелері отбасының материалдық жағдайына байланысты болады. Нәтижесінде жағдайы жоқ немесе жағдайы төмен отбасындағы баланың үйлесімді дамуына қатысты қажеттіліктері өтелмегендіктен бала үлгірмеушілер қатарына түсіп сынып ұжымының қудалауына ұшырайды. Осы жәйттердің салдарынан балада әлеуметтік жатсыну пайда болады екен. Сондықтанда көптеген оқушылардың әлеуметтік дамуы осындай сипатта болуымен анықталады.

1 Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность.-М.: Политиздат, 1975.-304с.
2 Мудрик А.В. Социальная педагогика. М., 2000.
3 Василькова Ю.В. Очерки по истории социальной педагогики. М., 2001.
4 Халитова И.Р. Әлеуметтік педагогика. Алматы., 2009.
5 Баширова Ж.Р., Бекмағамбетова Р.К., Әлқожаева Н.С., Жұбаназарова Н.С., Ұ.Б. Төлешова Педагогика, әлеуметтік педагогика, өзін-өзі тану тарихы (Оқу құралы) Алматы: Қазақ университеті, - 2012 247 б

Резюме
Вопросы социализации личности
Толешова У.Б. - к.п.н., им. Аль-Фараби Университет, ulmekehtoleshova.@mail.ru
Жамалова Т.Б. - 1курс магистрант, им.Аль-Фараби, zhamalova.tan@mail.ru
В статье дается теоретический анализ на проблем социализация личности, рассматривается этапы психологической и физиологической социализации личности.
Для анализирование пути социализации личности дается определение понятием «социализация» и «депривация» и всесторонне анилизируется, представляется пути социализации личности.
Ключевые слова: социализация, депривация, адаптация, потребность, отношение.

Summary
Questions of socialization the personality
U.B.Toleshova – Candidate of pedagogical science,Al-farabi University, ulmekehtoleshova.@mail.ru
T.B.Zhamalova – 1st course master degree specialty of Pedagogics and Self-cognition, zhamalova.tan@mail.ru
The article gives a theoretical analysis on the problem of socialization of the individual, considered stages of psychological and physiological socialization.
For analyzing the way of socialization defines the notion of "socialization" and "deprivation" and comprehensively aniliziruetsya, it is the way of socialization.
Keywords: socialization, deprivation, adaptation, need, attitude.

ӘӨЖ (УДК): 378.14.014.13

«МӘҢГІЛІК ЕЛ» ҰЛТТЫҚ ИДЕЯСЫ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫ – БОЛАШАҚ ТАРИХ МҰҒАЛІМІ КӘСІБИ БІЛІМІНІҢ ҚҰРАУШЫСЫ

М.С. Исаев – Қожа Ахмет Ясауи атындағы ХҚТУ 6D011400-Тарих мамандығының 3 курс PhD докторанты, muhtar-1211@mail.ru
Х.М. Тұрсұн – т.ғ. д., Қожа Ахмет Ясауи атындағы ХҚТУ тарих кафедрасының профессоры, tursunhazret@mail.ru

Мақалада авторлар«Мәңгілік Ел» ұлттық идеясы құндылықтары - болашақ тарих мұғалімі кәсіби білімінің құраушысы дегенмәселені қарастырады. Осы мәселе негізінде басты миссиясы – тұлғаның тарихи санасын қалыптастыру болып белгіленген тарихшы маманның құзыреттіліктеріне арнайы талдау жасалады. Сонымен қатар аталған құндылықтарды мектеп оқу бағдарламасына енгізу жағдайындағы тарих мұғалімінің кәсіби біліміне қойылатын талаптары талқыланады. Тарих ғылымының арасында дүниетанымдық, көзқарастық және жинақтаушылық, болжамдаушылық қызметімен айқындалатын тарих философиясы пәнінің мазмұнына айқындық беріледі. «Мәңгілік Ел» идеясы құндылықтарын тұлға бойына сіңірудің мотивтері мен әдістемесі мазмұндалады.Талдау, сараптау, болжамдау әдістері мақаланың ғылыми зерттеу тәсілдері ретінде қолданылады. Авторлар жоғары оқу орнындағы тарих мамандығы студенттерінің кәсіби модуліне «Тарих философиясы» пәнін енгізуді ұсынады.
Түйін сөздер: «Мәңгілік Ел» ұлттық идеясы, құндылықтар, тарих философиясы пәні, тарихшы маманның кәсіби білімі, құзыреттер

Елбасымыз Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан - 2030» халыққа жолдауында былай деп айтқан болатын «Толық өркениетті ел болу үшін алдымен өз мәдениетімізді, өз тарихымызды бойымызға сіңіріп, содан кейін өзге дүниені игеруге ұмтылғанымыз жөн» [1, 7 б.] деген ұстанымы әдіснамалық тұрғыда қазақ тарихының ең ежелгі кезеңінен бүгінгі Қазақстан Республикасына дейінгі аралықтағы тарихты зерттеулерге жаңаша көзқарас қалыптастырды. Бұл ұстаным қазақ халқының даму болашағын айқындайды. Н.Ә.Назарбаев «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты жолдауында «Біз ұлттың тарихи санасын қалыптастыру жұмысын жалғастыруымыз керек. ... Біз болашаққа көз тігіп, тәуелсіз елімізді «Мәңгілік Ел» етуді мұрат қылдық ...» [2] деп алғаш рет «Мәңгілік Ел» идеясын тұжырымдап, ұсынған еді. Қазіргі кезде уақыт сынынан өткен қазақстандық жолдың тәжірибесі негізінде «Мәңгілік Ел» ұлттық идеясының мынадай жеті құндылығы айқындалып отыр: Қазақстанның тәуелсіздігі және Астанасы; қоғамымыздағы ұлттық бірлік, бейбітшілік пен келісім; зайырлы қоғам және жоғары руханият; индустрияландыру мен инновацияларға негізделген экономикалық өсім; Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамы; тарихтың, мәдениет пен тілдің ортақтығы; еліміздің ұлттық қауіпсіздігі және бүкіләлемдік, өңірлік мәселелерді шешуге жаһандық тұрғыдан қатысуы [2]. Бұл құндылықтар қоғамның тірегі болатын болашақ ұрпақты тұлғаландыратын педагог мамандардың бәсекеге қабілетті біліктілігін арттыру жұмыстарында басшылыққа алынуы тиіс.

Елбасының жыл сайынғы Қазақстан халқына жолдау арнауы дәстүрге еніп, тәуелсіз еліміздің халқын ауқымды да жасампаз істерге жұмылдыруға арналған ұлттық идеялар қалыптастырушы институтқа айналды. 2014 жылғы 12 қарашадағы мемлекет басшысының «Нұрлы Жол – болашаққа бастар жол» атты Жолдауында: «Біз Жалпыұлттық идеямыз – Мәңгілік Елді басты бағдар етіп, тәуелсіздігіміздің даму даңғылын Нұрлы Жолға айналдырдық. Мәңгілік Ел – елдің біріктіруші күші, ешқашан таусылмас қуат көзі. Ол «Қазақстан 2050» стратегиясының ғана емес, XXI ғасырдағы Қазақстан мемлекетінің мызғымас идеялық тұғыры! Жаңа Қазақстандық Патриотизм дегеніміздің өзі – Мәңгілік Ел! Ол – барша Қазақстан қоғамының осындай ұлы құндылығы...»[3] деп, «Мәңгілік Ел» идеясының бастауы тым тереңде жатқандығын атап көрсетті. Шындығында, қазақ тарихының мазмұнында осы идеяға тұғыр болатын, ұлттық мақтанышқа айналған тарихи оқиғалар мен құбылыстар аз емес. Абай атындағы ҚазҰПИ базасында өткен республикалық ғылыми-практикалық конференцияда жоғары оқу орындарында «Мәңгілік Ел» ұлттық идеясын іске асырудың өзекті мәселелері жан жақты талқыланды [4, 594 б.]. Жоғары оқу орындарының студенттеріне арналған «Мәңгілік Ел» оқулығы да жарық көрді [5]. Біз мақаламызда тарих философиясының негіздерін меңгерген тарихшы маманның кәсібилігін ұлттық идея құндылықтары арқылы дамытудың әдістемесін тұжырымдауды басты мақсат етіп қойдық.

Халықтың ең маңызды рухани құндылығы – тарихы десек, сол тарихты тереңнен түсінудің танымдық және тәлім тәрбиелік мәні зор. Яғни, халықтың санасын оятып, оған түрткі болатын тарихи жадты жаңғыртып, тарихи сана қалыптастыру тарих мазмұнының негізінде жүзеге асады. Ал, «қазіргі кезеңде қазақ тарихи санасы үш деңгейде – жаһандық деңгейінде, ұлттық деңгейде және тұлғалық дәрежеде» [6, 3 б.] әртүрлі өзгерістерді бастан кешіріп отыр. Осы орайда, аталған әлеуметтік жадты жаңғырту мен толықтыруға ұлт тарихын баяндап қоя салу жеткіліксіз. Тарихи жад пен ойлау ерекшелігіне ие болу арқылы ата-бабалардың өмір жолындағы тәжірибесін игеріп, оны одан әрі жетілдіру дәстүрлі тарих философиясының негізгі міндеттерінің бірі. Мұны М.Дулатов «Тарих не айтады десеңіз, оның айтатыны мынау: біздің бұрынғы бабаларымыздың кім екендігі, олардың дүниеде не істеп не бітіргендігі, қандай құты барлығы, ол құтты не орынға жұмсағандығы; істеп жүрген ісінің қайсысынан пайда, қайсысынан зарар көргендігі; бұрынғы бабаларымыздың досы-дұшпаны кім екендігі, не себептен бағы тайғандығы және соған ұқсас істердің барлығын тарих түсіндіріп тұрады. Бұрынғы бабаларымыздың басынан кешкен жақсы-жаман қандай уақиға бар болса, оның бәрі де өткендегі бір істің нәтижесінен туған болады. Со секілді келешекте біздің басымызға түсешек бір оқиға осы күнде қылып жүрген ісіміздің нәтижесі болмақшы. Тарих оқысақ, оның сөзін оқысақ, қандай істен қандай нәтиже туатынын анық білеміз» [7, 59 б.]деп ой қорытады. XX ғасыр басындағы қазақ зиялысының тарихи дүниетанымынан туындаған осы бір ой оның тарихты философиялық ұғынуы және ұлттық негіздегі көзқарасы, азаматтық ұстанымы еді. Тарихи-философиялық бағыттылығымыздың дәстүрлі негізден бастау алып, ғылыми-теориялық дамуға қадам басарын меңзейді.Ұлттың тарихи сана-сезімі ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтармен байытылуы үшін тарих философиясының отандық және әлемдік тұжырымдарымен қатар оқытылуын қажет етеді.

Кеңестік қоғамда тарих ғылымының маркстік философиясы мен методологиясынан басқа ақиқат тұжырым жоқ деп есептелді. Тарихшылар теория мен практикада маркстік ілімге адал екендігін дәлелдеуге тиісті болды. Сол себепті тарих ғылымының теориясы мен методологиясын қалыптастыратын тарих философиясының әлемдік жетістіктері мен дәстүрлі қазақ тарихи ой тұжырымдары арнайы зерттелмеді және мамандар дайындауға қатыстырылмады.

Болашақ тарихшы маманның бойына танымдық және елжандылық қасиеттерді сіңіру үшін әр кезеңде халқымыздың басынан өткен оқиғалары мен құбылыстарын, тарихи тұлғалардың қызметтерін айтып, түсіндіру танымдық тұрғыда қажеті іс. Ал, тарихшы маман аталған тарихи оқиғаларға, құбылыстарға, процестерге, тұлғалардың қызметі мен ең қарапайым дәйектерге баға беруде, тұжырым жасауда тарих философиясының әдіс-тәсілдеріне жүгінеді.Бұл туралы Б.Сатершинов «Адамды әлемнің ғылыми кескінінентысқа шығарып жіберетін рационалдылықтың классикалық типіненбас тартқан қазіргі ғылым интеграциясы пәнаралық синтезді қажет етеді. Нақты тарихи айғақтар мен ғылыми мәліметтерге негізделе отырып, тарихи үдерістердің даму қисыны мен заңдылықтарын тарих философиясы зерттейді - дей келе, кеңестік кезеңде тарихи уақиғалар формация, таптық құрылыс сияқты мейлінше жалпы және абстрактылы категориялар арқылытүсіндірілді де, тарих тұрлаусызданып, өзінің индивидуалды белгілерінен айрылды. Бәрінен бұрын, адамдардың көңіл-күйі, ойлау қыртысымен, яғни менталитет деген жалпы терминмен атауға болатыннәрселермен түсіндірілетін адамдардың шынайы болмысының қыртысы, яғни рухани қырының, рухани мәдениеттің зор зардап шеккенін айта кету керек [6, 291 б.] деп тұжырымдайды. Бұл ойдан түйетініміз,қазіргі тарихи білімнің дәстүрлі тарихи ой және тарихи санамен сабақтасып жату керектігі.

Қазақстанның тәуелсіздік алуымен бірге тарих ғылымының дамуына жаңа мүмкіндіктер ашылды. Мәселен, тарихтың бір ғана философиялық методологиясы саналып келген маркстік формациялық теориядан бас тартып, жаңа теориялық-методологиялық ізденістер қолға алынды. Дегенмен, ғылыми зерттеулерді сәтті қолданыс тапқан тарих философиясы жоғары оқу орындарындағы білім беру процесіне енбей келеді. Бұл өз кезегінде тарихшы маманның теориялық білімінің артуына, оның философиялық ойлау дағдыларының ғылыми негізделуіне кедергі болуда. Қазақстан тарихына қатысты деректер қоры мен дәйектер көптеп жинақталғанымен, оны фактологиялық деңгейден терең талдаулар мен тұжырымдар беретін теориялық деңгейге көтеру міндеті туындады.Бұл қажеттілік жоғары оқу орындарындағы болашақ тарихшы маманныңтарихи білімінің ғылыми дүниетаныммен ұштасуынан, тарихи пайымдауларындағы методологиялық бағытын айқындауға деген зәруліктен келіп шығады. Бұл туралы Т.Т.Тұрлығұл «Мектепте тарихты оқытуда мұғалімдерге нақты көмек, басшылық болатын әдіснамалық ұстанымдар жеткіліксіз. Бұл маңызды мәселені тек тарихшы ғалым емес, оның әдіснамалық бағыт бағдарын анықтауға философия, саясаттану ғылым салалары мамандарының қатысқаны дұрыс» [8, 40 б.] деген ой түйеді. Болашақ тарихшы маманның әдіснамалық бағытын анықтауға әлемдік тарих философиясының жетістіктері ұсынған үлгілермен қатар, қазақ тарихи санасында айқындалып,көптеген тарихи шығармаларды дүниеге әкелген дәстүрлі философиялық әдіснамаларды қолдану ұлттық ерекшелігімізді, ойлау жалғастығымызды қамтамасыз етеді.

Қазақстанда тарихи білім берудің қазіргі кезеңдегі үлгісінің қалыптасуына соңғы кезде қоғамның жаңаруындағы тенденциялар да әсер етпей қоймады. Ол тенденциялардың қатарына:

- тарихи өткен өмірді айқындаудағы әдістеменің алуан түрлілігінің енуі;
- ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарға бағытталу;
- ұлттың төл мәдениетіне деген қызығушылығын арттырып, тарихи сананы жаңғырту және тағы да басқаларын жатқызуға болады. Осылардан келіп тарихи үдерісті түсіну қажеттілігі туындайды. Бұл қажеттілікті өтеуде болашақ тарихшы маманның кәсіби тұлғасының ұлттық тарихи-философиялық мұраның негізінде қалыптасуының мәні зор.

Тарихи ойдың алдында тұрған«біз кімбіз, қайдан шықтық, қайда барамыз?» деген дүниетанымдық сұрақтарға жауап іздеу бүгінгі қоғамдық сананың әлеуметтік құрылымы мен оны қалыптастырушы ұстындардың өзгерісі жағдайында да күн тәртібінен түскен жоқ. Ол дәстүрлі тарихи ойдың жаңғырығы ретінде жалғасын тауып келе жатқан дүниетанымдық мәселе.

Қазақ тарихына қатысты пәндерді оқыту - өткен шақтың ғылыми бейнесін қалпына келтіруші әдістеме негізінде жүзеге асуы қажет екендігіне күмән жоқ. Қазіргі кезде тарих философиясы танымның ерекше саласы ретінде жоғарғы оқу орындарының оқу бағдарламаларында философиялық білім контекстінде оқытылуда. Ал, жоғары оқу орындарындарында тарихты оқыту тарих ғылымының қосалқы салаларымен қоса, философия, әлеуметтану, мәдениеттану, саясаттану, педагогика, психология, дидактика, логика сынды ғылым салаларымен өзара пәнаралық байланыста болып келеді.

Интеллектуалды тарихтың қалыптасуы дәстүрлі тарихи деректер негізінде гуманитарлық ғылымдардың теориялары мен әдістерін пайдаланатын тарих пен әлеуметтану арасындағы пәнаралық байланыстарға жаңа мүмкіндіктер береді. «Теориялық тарихтың пәндік ерекшелігі» әлеуметтік өмірдің барлық қырларын зерттейтін мейлінше әр алуан пәндерге жүгіне алатындай тарихи танымда тиімді пайдаланылатын пәнаралық сипатқа ие болады. Мұндай сипат тарихшыны тарих философиясымен жақындастырады. Бұл тұрғыдан алғанда теориялық тарих дәстүрлі эмпирикалық тарих пен тарих философиясының арасын байланыстырушы буын болып табылады немесе оны эмпирикалық тарихтың миы деп бағалауға болады. Бүгінгідей тарихнамалық төңкеріс заманында теориялық білім қазіргі тарихнамалық практиканың қажетті компонентін құрайды» [6, 232 б.]. Бұл тұжырымдар тарих философиясының пәні мен нысанын, зерттеу тәсілдерін және тарихи танымдағы оның қызметін танытады.

Болашақ тарихшы маманның тарихи және гуманитарлық пәндерден алған кәсіби білімін қорытындылап, оны теориялық тұрғыда негіздеуінде тарих философиясының маңыздылығы жоғары. Тарих философиясының жетістіктерін пайдалану болашақ тарихшы маманның шығармашылық, ғылыми танымдық, әдістемелік, болжаушылық дағдыларын қалыптастырады. Ал, дәстүрлі тарих философиясының негіздерімен таныс болғанда болашақ тарихшы маман қазақ жеріндегі ежелгі дүниеден бастап, дәстүрлі қазақ тарихиойының генезисі мен оның бүгінгі күнге дейінгі дамуына дербес тарихи-философиялық тұжырымдар жасай алады. Сонымен қатар, әлемдік деңгейдегі тарих теориясы мен методологиясының концепцияларымен, категорияларымен, зерттеу әдістерімен танысып, отан тарихындағы олардың үлгілерін меңгереді.

Болашақ тарихшы маманның елжандылық қасиеттері мен ұлттық тарихи санасының ғылыми негіздерін қалыптастыруға отандық тарих философиясы ықпал етеді. Тарих пен оның қосалқы пәндерінің материалдарын көзқарастық, дүниетанымдық тұрғыда пайымдау тәжірибесімен толықтыра отырып,отан тарихының«Мәңгілік Ел» ұлттық идеясына өзек болған басты құндылықтарының мәні мен мазмұнын анықтауға көмектеседі. Сонымен, жоғары оқу орнында тарих философиясын оқыту мынадайміндеттерге қызмет етеді:

- болашақ тарихшы маманды тарих философиясының үлгілерімен, негізгі түсініктері және қағидаларымен таныстыру;
- қазақ тарихнамасындағы тарихи таным мен оның принциптерін ғылыми зерттеулер мен педагогикалық тәжірибеде қолдануға бағыт беру;
- тарих философиясындағы белгілі теориялық бағыттармен, ғылыми мектептермен, концепциялармен және оның өкілдерімен таныстырып, отан тарихындағы үлгілердің ерекшеліктері мен орны туралы білім беру;
- адамзат тарихы мен отан тарихының дамуын циклдік және прогресс пен регресс тұрғысында түсіндіретін теориялардыигеру;
- қазақ тарихындағыұлттық құндылықтарды жалпыадамзаттық құндылықтар аясында талдап, бағалай алу дағдысын меңгеру;
- төл тарих тәжірибесі негізінде болашақты болжамдау.

Жоғары оқу орындарында білім алатын қазіргі жастар көз жетерлік болашақта қоғамның саяси, экономикалық және ғылыми элитасын қалыптастырады. Сондықтан қазақстандық қоғам дамуының табысы жастардың жеке тұлға ретінде қалай бейімделуіне, қазақстандық мәдениеттің, тарихтың қандай құндылықтары оның тұлғасының дүниетанымдық өзегін құрайтынына, оның азаматтық жауапкершілігінің деңгейі қандай болатындығына байланысты [9, 4 б.]. Тағы бір айта кететін мәселе, «Тарих» мамандықтарында тарихи зерттеулерде қолданылатын нақты тәсілдерімен бірге жалпы ғылымдық тәсілдер де оқытылады. Бұл жерде, кез-келген тәсілді теориялық тұрғыда меңгеріп қою жеткіліксіз, оны практикада қолдана алу дағдыларын игеру де маңызды. Осы тұста, дәстүрлі қазақ тарихнамасында қолданылған ұстанымдармен әдіс-тәсілдерді анықтау студенттің ұлттық дүниетанымға сай түсінігін қалыптастыруына септігін тигізеді.Дәстүрлі тарих философиясында түркілік кезеңдегі тарихи білімдердің пайда болуы мен жинақталуы және исламдық мазмұнның ықпалы дәстүрлі қазақ тарихи ойының дамуы, қазақ тарих ғылымының қалыптасуы және тарихнамалық еңбектердегі тарихи философиялық тұжырымдардың дамуы, қазақ халқының тарихи санасы мен тарихи танымы сынды келелі мәселелер қамтылады. «Мәңгілік Ел» ұлттық идеясында негізделген құндылықтардың арасында «Қазақстанның тәуелсіздігі және Астана», қоғамымыздағы ұлттық бірлік, бейбітшілік пен келісім, зайырлы қоғам және жоғары руханият, тарихтың, мәдениет пен тілдің ортақтығы сияқты құндылықтарға түсіндірме беру, олардың ара-жігін айқындап, қоғамдық-саяси

және мәдени-әлеуметтік қызметін бағдарлау, ең соңында осы бағдардағы жұмыстың нәтижесін болжамдауда гуманитарлық ғылымдардың ішінде тарих философиясының және осы ғылымның заңдылықтары, категорияларымен, қағидаттарымен қаруланған кәсіби маманның мүмкіндігі өте жоғары.

Осындай ұлттық идеяларды іске асыру мақсатында «Интеллектуалды ұлт 2020» ұлттық бағдарламасының қабылдануы білім беру жүйесінің мазмұнын кеңейтіп, оқу-әдістемелік технологияларды саралап, жаңа деңгейге көтерудің міндеттерін алға тартады. «Мәңгілік Ел» ұлттық идеясын іске асырудың бір міндеті – интеллектуалды ұлт қалыптастыру, ал білім беру – ұлттық бәсекеге қабілеттілікке негізделген интеллектуалдық әлеуетін қалыптастыратын сала екендігін ескерер болсақ, бұл міндетті іске асыруда тарихи сана қалыптастыру басты миссиясы болып саналатын тарихшы мамандардың кәсібилігін дамытуды қажет етеді. Бірқатар оқу орындарының оқу жоспарларына жасалған талдау көрсетіп отырғандай, тарихшы маман дайындаудың білім беру бағдарламасының педагогикалық стратагиясында белгіленген Құзіреттерге негізделген білім беру модульдеріндегі негізгі міндетті және кәсіби модульдерде «Тарих философиясы» пәні қамтылмағаны белгілі болып отыр. Әйтсе де, тарих ғылымының теориялық-методологиялық негіздері мен білім мазмұнының Жалпы мәдени және Кәсіби құзыреттері мен дағдыларын жете меңгеруімен бірге тарихшы маманға отан тарихының құндылықтарын әлемдік тарихпен ұштастыруға қабілеті барынша ауқымды көзқарастық, дүниетанымдық біліктіліктерді меңгеру қажеттілігі туындайды. Бұл қажеттілікті тарихи пәндердің арасында «Тарих философиясы»пәнінің мазмұны өтей алар еді. Содан да, пәннің мемлекеттік стандарты мен оқу-әдістемелік кешенін дайындау жоғары білім саласындағы жүйе құраушы пәннің бірі ретінде шұғыл түрде атқарылуы тиіс деп білеміз.

1 Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан - 2030» - Алматы: Білім, 1997. – 7 б.

2 «Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан – 2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты.» атты Қазақстан халқына Жолдауы» // Егемен Қазақстан. 14 желтоқсан 2012 ж.

3 Назарбаев Н.Ә. «Нұрлы Жол – Болашаққа Бастар Жол». Астана. 12 қараша 2014 ж.

4 «Мәңгілік Ел» ұлттық идеясы Қазақстан Республикасының жоғары білім саласындағы жүйе құрушы фактор: оның мәселелері мен іске асыру перспективалары»: Қазақ хандығының 550 жылдығы, Қазақстан Республикасы Конституциясының 20 жылдығы, Қазақстан халқы Ассамблеясы жылына арналған республикалық ғылыми-практикалық конференция материалдары. 18 маусым 2015 жыл. – Алматы: Абай атындағы ҚазҰПУ, «Ұлағат».- 2015. – 594 б.

5 «Мәңгілік Ел». – Учебник. – Алматы: «Ұлағат». – 2015. – 336 с.

6 Сатершинов Б.М. Тарихи сана тәуелсіздіктің рухани тұғыры. – Алматы: ҚРБҒМ ҒК ФжСИ КБО, 2011. – 291 б.

7 Дулатұлы М. Алты томдық шығармалар жинағы. 2-том: /Құраст: Г.Дулатова, С.Иманбаева. – Алматы: Мектеп, 2013. – 392 б.

8 Тұрлығұл Т.Т. Мектепте Қазақстан тарихын оқытудың теориясы мен әдістемесі. – Алматы: Ғылым, 2003. – 256 б.

9 Ғазалиев А.М, Есім Ғ, Ферхо С.И, Бұрханов К.Н. Қазақстандық патриотизмді қалыптастыру: теория және практика: Монография. – Қарағанды: Қарағанды МТУ, 2009. -122 б.

Резюме

Ценности национальной идеи «Мангилик Ел» как компонент профессиональной знаний будущего учителя истории

М.С.Исаев – PhD докторант 3 курса по специальности 6D011400-История, МКТУ им. Х.А.Ясави
Научный руководитель: **Х.М.Турсун** –д.и.н., профессор кафедры «История»
МКТУ им. Х.А.Ясави

В данной статье рассматриваютсяпроблемы ценности национальной идеи «Мангилик Ел» как компонент профессиональной знаний будущего учителя истории. Главная миссия разработки данного вопроса – проведение специального анализа компетентности специалиста-историка, определенной как формирование исторического сознания личности. Кроме того, освещено содержание предмета философии истории, включающего в себя функцию по формированию мировоззрения и взглядов, сбору информации и прогнозированию. Представлены мотивы и методы усвоения личностью ценностей национальной идеи «Мангилик Ел». В исследовательском работе используется научные методы анализ, синтез и прогнозирование. Авторы рекомендуют внедрить предмет «Философия истории» в профессиональный модуль студентов исторических специальностей вузов.

Ключевые слова: национальная идея «Мангилик Ел», предмет философии истории, профессиональная компетенция специалиста-историка

Summury

The values of the national idea " Mangilik El" as a component of professional knowledge of the future teacher of history

M.S.Isaev – 3dcourse PhD specialty ofHistory, muhtar-1211@mail.ru

Scientific supervisor: **Kh.M.Tursun –** doctor, professor of Department of History, IKTU named after Kh.A.Yasawi**.** tursunhazret@mail.ru

This article deals with the methods and approaches of professional knowledge and skills development of future specialists-historians on the basis of cultural wealth of national idea "Mangilik El". The main mission of matter development carrying out the special analysis of competence of the specialist historian defined as formation of personality historical consciousness. Besides, the maintenance of the subject of history philosophy including function on formation of outlook and views, collection of information and forecasting is mentioned. Motives and methods of assimilation by the identity of values of national idea "Mangilik El" are presented. In a research paper uses scientific methods of analysis, synthesis and prediction. Authors recommend introducing the subject "History Philosophy" in the professional module of students of historical specialties of higher education institutions.

Keywords: national idea "Mangilik El", subject philosophy of history, professional competence of the expert – historian.

УДК: 796.07

ДЕНЕ ТӘРБИЕСІНІҢ ЖҮЙЕЛЕРІ

Б.Ш. Байжуманов – Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Өнер факультетінің «Дене тәрбиесі» кафедрасының аға оқытушысы, dene-tarbiesi@mail.ru

Бұл мақалада дене тәрбиесінің жүйесіндегі білім беру үдерісінің көкейкесті мәселелері қарастырылады. Сонымен бірге шұғылдану барысында шұғылданушылардың жан-жақты дамуы, денсаулығын нығайту, дене мәдениеті және салауатты өмір сүру бейнесі негіздерінен білімді меңгеру, дене және психикалық сапаларын ең жоғары деңгейге жеткізу, өмірлік және кәсіби мақсаттарға жету үшін дене мәдениеті мен спорттағы озық тәжірибелерді пайдалануды болжалдау мазмұндалады. Білім беру мен тәрбиелеу тиімділігі оқытушылардың жоғары деңгейдегі кәсіби шеберлігіне, олардың оқу сабақтарының барлық түрлерін және спорттық жарыстарды жүйелі өткізуге. Дене тәрбиесі бойынша оқу үдерісінің концептуалды бағыттылығы мемлекет мүддесін, азаматтардың денелерін жетілдіруге деген қоғам сұранысын, оларды еңбек біліктілігіне және әлеуметтік белсенді өмірге даярлауды жүзеге асыру болып табылатыны жүйелі мазмұндалған. Сол сияқты студенттерге білім беру және тәрбиелеу тиімділігі оқытушының жоғары кәсіби біліктілігі, яғни барлық оқу және оқу-жаттығу сабақтарын өткізу шеберлігіне байланысты екені сипатталған.

Түйін сөздер: Дене дайындалғандығы, дамыту, білім беру, диагноздау, руханият, жетілдіру, дағды.

Біздің елімізде дене тәрбиесі жүйесінің мазмұны идеологиялық, ғылыми-әдістемелік, бағдарламалық-мөлшерлік және ұйымдастыру негіздерінде ашылады. Дене тәрбиесі жүйесінің идеологиялық негіздеріне дене шынықтыру мәдениетінің ілімдік негіздері жатады. Қоғамдық идеологияның бір түрі болғандықтан, дене тәрбиесі қоғамның басты әлеуметтік институттары - ғылым, мәдениет, экономика және саясат тарапынан ықпал жасауды талап етеді. Ал өзінің даму барысында оларға басқа жағынан ықпал жасайды, ал басты нәтиже – дене шынықтыру мәдениетімен шұғылдануға барынша кең көлемде жастарды қызықтырып отыру, олардың денсаулық деңгейін көтеру және денесін дамыту болып табылады. Бұл ықпал етудің мәні: дене жаттығуларымен шұғылдану барысында адамдар өздерінің дене және рухани сапаларын жетілдіру мүмкіндігіне көзі жетеді, ол соңғы нәтижені шындыққа айналдырады. Дене тәрбиесінің жүйесі берік ғылыми-әдістемелік негізге құрылады. Оның әрбір ілімдік ережелерінде, іс тәжірибе ұсыныстарында қатаң ғылыми дәйектеме бар. Дене тәрбиесі жүйесінің қалыптасу, даму және қызмет ету заңдылықтарын мына төмендегі қоғамдық, психо-педагогикалық және медико-биологиялық ғылымдар кешені, яғни тарих, дене шынықтыру мәдениетін басқару және ұйымдастыру, спорттық әлеуметтану, спорт тазалығы, спорттық медицина, дене тәрбиесінің физиологиясы мен исихологиясы, жекелеген спорттық-педагогикалық пәндер және т.б. зерттейді. Бұлардың арасында салалық кәсіби мамандық дене шынықтыру мәдениетінің ілімі және әдістемесі дене тәрбиесі туралы ғылымның методологиялық және ілімдік қызметін атқарады. Кеңестік дене тәрбиесі жүйесінің басты даму нәтижелерінің бірі оның бағдарламалық-мөлшерлік негізін жасауы, яғни онда жас ерекшелігіне қарай дамуына адамдардың дене дайындығының негізгі талаптары белгіленген [1].

Егеменді еліміздің өскелең өмір талабы деңгейіндегі Президенттік сынақ талаптары шарттарын тапсыру, Қазақстан Республикасы дене тәрбиесі жүйесінің негізгі өлшемдік талаптарына жатады.

Президенттік тест сынамалар сынақтарының түрлері бойынша жарыстар жалпы білім беретін мектептердің 5-9-11 сыныптарында, кәсіптік-техникалық мектептердің, лицейлердің, колледждердің және жоғары оқу орындарының соңғы курсының алдыңғысында өткізіледі.

Бағдарламалық-мөлшерлік талаптар жүйесін бірегей спорттық дәреже алу қорытындылайды. Оның негізгі міндетті бағыты шұғылданушылардың спорттық дайындығын талапқа сәйкес бағалау, ал сипаттық ерекшелігі Президент тесті сынағымен берік байланыс.

Дене тәрбиесі жүйесінің ұйымдастыру негізін жалпы халықтық дене тәрбиесін іске асыратын және бақылайтын негізгі екі басқару түрі құрайды: мемлекеттік және қоғамдық (өздерінің күшімен).

Ұйымдастыру мен басқарудың Мемлекеттік түрі мемлекеттік органдармен және мекемелермен бірегей бағдарлама негізінде іске асырылады. Бұл мемлекеттік жүйе барлық жастағы балаларды және студент жастарды тәрбиелеп, үйретуге, әскер қатарында қызмет ететін жастардың дене дайындығын қамтамасыз етуге, кәсіпорындар мен ауылшаруашылық және мәдени-ағарту мекемелерінде, көпшілік дене шынықтыру мәдениеті жұмыстарында, денсаулық сақтау мекемелерінде емдеу, аурудан сақтандыру шараларын өткізуге бағытталған.

Дене тәрбиесін іске асыру және басқарудың мемлекеттік жүйесінің негізгі бөлімдері мыналар болып табылады:

- ҚР Білім және ғылым министрлігі саласында: балалар бақшалары, жалпы білім беретін мектептер мен мектеп-интернаттар, педагогикалық орта оқу орындары, арнайы орта және жоғары оқу орындары;
- ҚР Қорғаныс министрлігі бойынша: әскери бөлімдер мен бөлімшелер, әскери училищелер, институттар, университеттер мен академиялар;
- ҚР Денсаулық сақтау министрлігі бойынша: емдеу мекемелері, емханалар, поликлиникалар, дәрігерлік дене мәдениеті диспансерлері, медициналық орталық және жоғары оқу орындары;
- ҚР Мәдениет министрлігі бойынша: клубтар, мәдениет үйлері мен сарайлары, мәдениет және демалыс орындары және оқу орындары;
- Басқа да салалық министрліктер, мемлекеттік комитеттер, агенттіктер, ведомстволық мекемелер, кәсіпорындар, ғылыми-зерттеу және оқу институттары.

Мектепке дейінгі мекемелерде және оқу орындарының барлық түрлерінде дене тәрбиесі міндетті түрде, қатаң жоспармен және жүйелілікпен типтік оқу жоспары мен бағдарламаларына сәйкес, дене тәрбиесі пәнінің штаттағы қызметкерлері белгіленген, материалдық-техникалық және қаржы көздерімен қамтамасыз етілген жағдайда іске асырылып, жүргізіледі.

Қоғамдық негізде, өз күштерімен ұйымдастырып, басқару Қазақстан Республикасында тұратын адамдардың барлық жастардағы контингентін қоғамдық негізде, өз күштерімен бастамашылдық негізде бұқаралық сипатта дене тәрбиесіне қамтып, тартуға бағытталған.

Мемлекеттік және қоғамдық негізде, өз күшімен ұйымдастырып, басқару түрлері бір-бірімен үйлестікте, кедергісіз қызмет атқарады.

Республика бойынша дене шынықтыру мәдениеті жүйесі Мемлекеттік басқару мен басшылық істері спорт және туризм агенттігіне жүктелген. Ал жергілікті жерлерде оған облыстық, қалалық және аудандық спорт және туризм департаменттері басшылық жасайды. Қазақстан Республикасының Президенті және Қазақстан Республикасының Үкіметі тарапынан жасалып отырған қамқорлықтың нәтижесінде біздің елімізде дене тәрбиесі жүйесі үздіксіз жетілдірілуде.

Оның дәлеліне 24 маусым 1996 жылғы №74 санды "Қазақстан Республикасы тұрғындарының дене шынықтыру дайындығының Президентгік сынамалары туралы", 2 желтоқсан 1999 жылғы N490-1, "Дене шынықтыру мәдениеті және спорт" туралы Қазақстан Республикасының заңы және оған 04.07. 2003 жылғы N471 санды қаулымен ендірілген өзгерістер, Қазақстан Республикасының Спорт және туризм жөніндегі агенттігі (29.05.2003 ж. №35) мен Білім және ғылым министрлігінің (30.05.2003ж. №06-2-2/12) біріктірілген "Қазақстан Республикасының білім беру мекемелерінде дене тәрбиесі жүйесін жетілдіру туралы" бұйрықтары, сол сияқты 2001 жылғы 12 наурыз күнгі №570 санды "Қазақстан Республикасында дене шынықтыруды және спортты дамытудың 2001-2005 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы туралы" Қазақстан Республикасы Президентінің жарлығы, дене тәрбиесі мәселелерімен шұғылданатын білім беру мекемелері мен қоғамдық ұйымдары үшін орындалуы міндетті шара болып саналады [2,3].

Әлеуметтік-экономикалық негіздер. Дене тәрбиесі жүйесі қоғамдағы экономика, саясат, ғылым және мәдениет саласындағы жүйелермен тығыз байланыста. Қоғамдық қатынастардың көрінісінің аясы (сферасы) есебінде ол сол жүйедегі жүріп жатқан өзгерістер әсеріне, яғни дене тәрбиесі жүйесінің қоғамдық өндіріске осы байланыстардың нақты негіздерінің бірі болғандығынан дамып отырады. Алайда қоғамдық өндіріске ол қосымша жолдар арқылы әсер етеді. Бұл жүйе тікелей қоғамдық өнім шығаруға араласпайды. Бірақ ол осы ортаға өндірістік қатынастарының субъектісі - адам арқылы әсер етеді.

Өзінің әр түрлі салалары арқылы дене тәрбиесінің жүйесі адамның әлеуметтік қызметінің барлық негізгі түрлеріне қатысты. Бұл адамның қозғалыстағы биологиялық қажеттілігін қанағаттырып қоймайды, сонымен бірге әлеуметтік жеке тұлғаның қалыптасуын, қоғамдық қатынастардың жетілуін де қанағаттандырады. Адамның денесінің дамуы биологиялық заңдарға бағына отырып, табиғи жолмен де жүзеге асатындығы мәлім. Алайда қазіргі адамның қозғалыс белсенділігі оның дене мүмкіншілігін қажетті деңгейде ұстауға әлі жеткіліксіз.

Өзінің арнайы қызметін жүзеге асыра отырып, дене тәрбиесінің жүйесі адамдардың қозғалыс белсенділігінің қажеттілігін қамтамасыз етуге, сол арқылы дененің жетілуін және денсаулықтың жоғары деңгейге жетуін қамтамасыз етуге толық қабілетті.

Тәрбиелік-педагогикалық қызметті жүзеге асыра отырып, дене тәрбиесі жүйесі адамгершілік, эстетикалық, еңбек, мәдени даму міндеттерін шешуге мүмкіндігі бар. Дене тәрбие жүйесі кейбір тәрбие жүйесінің тиімсіз болатын жерлерінде табыска жетіп те жүр. Сонымен бірге дене тәрбиесі жүйесінің өзінде әлеуметтік, экономикалық және қоғамның рухани өмірімен байланысты нәрселердің бәрі де көрініс табады. Қоғамның әлеуметтік-экономикалық даму деңгейі жоғары болған сайын, оның, азаматтарына дене шынықтырудың байлықтары толықтай беріледі, тәрбиесі мақсаттарына жұмсалатын ұлттық табыстың бөлігі, денсаулық деңгейі және адамдардың жасауы да жоғары болмақ.

Жан-жақты жетілген адамдарды қалыптастырудағы дене тәрбиесінің орасан зор маңызын ескере отырып, үкімет тарапынан қоғамымыздың дамуының әр түрлі кезеңдерінде бұл мәселеге бірнеше рет назар аударды (бұл орайда 1925, 1929, 1948, 1959, 1966, 1981 және 1995 жылдарында қабылданған қаулыларды атап кеткеніміз жөн болады). Қаулылардың мазмұны сол кезеңдегі саяси жағдайды бейнелеп, орталықтан қатал басқару мен бақылауға басты назар аударылды, сонымен бірге сол кездегі дене шынықтыру қозғалысының дамуына үнемі қолайлы бола бермейді.

Дене тәрбиесі жүйесі экономикалық қатынастардың дамыған аумағына жатады. Өзінің ұйымдық құрылымы жөнінен күрделі болуына байланысты (мемлекеттік және қоғамдық басқарудың қағидаларын байланыстыра жүргізу), қаржыландырудың материалдық-техникалық жағынан қаралуында да әр түрлі қаржы көздерін өзіне жинақтады мемлекеттік бюджет, қоғамдық қорларды, кәсіпорындар, кәсіподақ кооперативтік қоғамдар. Экономикалық жағынан дене тәрбиесі жүйесі дамыған материалдық және материаддық емес өндірісі бар халық шаруашылығының бір бөлігі есебінде көрінеді. Материалдық өндіріс саласы қызметкерлерінің еңбегі заттай материалдан түрге ие болады: спорт құрылыстары, құрал-жабдық, аяқ-киім, киімдер. Бірақ бұл ортада адамдардың денесінің жетілдірілуіне бағытталған өндірістік емес дене тәрбиесінің басты өрісіне қарағанда қызмет көрсету сипатына ғана ие.

Құқықтық негіздер. Еліміздегі дене тәрбиесінің жүйесі оның қалыпты қызмет етуін реттейтін белгілі бір нормативтік құжаттарға актілерге сүйенеді. Бұл құжаттардың әр түрлі заң күші бар (қаулылар, заңдар, жарлықтар, нұсқаулар). Олардың ішінде еліміздің жаңа 1995 жылғы 30 тамызда қабылданған Конституциясының алар орны ерекше (29-бап). Бұл бапта Қазақстан Республикасының азаматтарының денсаулығының сақталуы арнайы атап көрсетілген. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 1991 жылғы 24 қарашадағы №1593 қаулысында спортты және дене тәрбиесін нақтылы жақсарту шаралары белгіленген. Бұлардан басқа ұйымдар мен мекемелердің дене тәрбиесімен қамтамасыз ететін, сонымен бірге қызмет көлемін анықтайтын өлшемдік құжаттар да бар (олар балабақшалар; лицейлер, гимназиялар, колледждер, мектептер, кәсіптік-техникалық училищелер, орта және жоғары оқу орындары т.б.).

Әдістемелік негіздер. Дене тәрбиесінің заңдылықтарын және оқыту мен тәрбиелеу принциптерін жүзеге асыру жөніндегі тиісті ұсыныстарды, сонымен қатар тұрғын халықтың әрбір әлеуметтік тобымен жаттығуды әдістері мен үлгілерін ұйымдастыруды, құрал-жабдықтарды пайдалану жөніндегі ұсыныстарды қамтиды. Әдістемелік негіздерде дене тәрбиесі жүйесіне тән ғылымилық көріністерді байқауға болады. Бұл орайда бастапқы ілімдік ережелер және оны іс жүзіне асыру ғылым негіздеріне (философияға, социологияға, педагогикаға, психологияға, биологияға т.б.) арнаулы ілімдік және

спорттық-педагогикалық ғылымға сүйене отырып жасалады. Бағдарламалық-өлшемдік негіздер тұрғын халықтың дене дамуымен бірге білім деңгейіне қойылатын үш сатылы өзара байланысты талаптар жүйесінде көрсетіледі. Дене тәрбиесінің біріңғай мемлекеттік бағдарламасы балалар бақшалары мен яслилерінде, жалпы білім беретін мектептерде, орта арнайы және жоғары оқу орындарында өткізілетін дене тәрбиесінің ең төменгі жүктеме көлемін анықтап, белгілейді. Бұл бағдарламаларда оқу орнының түрін, шұғылданушылардың жасын, жыныстық айырмашылықтарын есептей отырып, дене дамуы мен білім көрсеткіштеріне қойылатын талаптар және дене тәрбиесінің негізгі құралдары көрсетіледі.

Дене тәрбиесі мен спорт саласына қатысты негіздердің бір мысалы ретінде Қазақстан Республикасы Үкіметінің 1996 жыл 24 маусымдағы №774 қаулысын атауға болады. Осы қаулының 1-бабында Еліміздегі халықтардың дене тәрбиесіне қатысты даярлығын Президенттік сынақ талаптары арқылы анықтау Ережелері бекітіліп, 1996 жылдың 1 қыркүйегінен бастап күшіне енгізілсін делінген.

Сонымен қатар бұл қаулыда Білім және ғылым, Денсаулық сақтау, Ішкі істер, Қорғаныс министрліктеріне, Ұлттық қауіпсіздік комитетіне дене тәрбиесі жөніндегі оқу бағдарламаларын Президенттік сынамаларының талаптарына сәйкестендірілуін, оның жалпы білім беретін мектептердің, кәсіби-техникалық училищелердің, орта арнаулы және жоғары оқу орындарының оқу жүйесіне енгізілуі және оның өлшемдік талаптарының орындалуы қамтамасыз етілсін делінген. [4].

Спорттық біріңғай дәрежеге жеткізу жіктелуі (классификациясы) дене тәрбиесі жүйесінің бағдарламалық, мөлшерлік негізінің ең жоғары, қорытынды сатысы болып табылады. Ол елдің барлық спорт ұйымдары үшін спорттық дәрежелер мен атақтарды беру ережелері мен қағидаларын, сонымен қатар спорттың әр түрінен спортшының дайындығына қойылатын біріңғай мөлшерлік талаптарды белгілеген.

Спорттық жіктелудің негізгі мақсаты: спортпен көпшілікті қамту, спортшыларды жан-жақты тәрбиелеу, олардың дайындық сапасын арттыру және осы негізде жоғары спорттық көрсеткіштерге жетуді қамтамасыз ету. Жіктелудегі спорт түрлері бойынша мөлшерлік талаптар шамамен әрбір төрт жылда қайта қаралып отырылады. Бұл әдетте олимпиададан кейінгі бірінші жылы кайта қаралады. Сөйтіп, кезекті Олимпиадалық ойынға, спорттың жеке түрлерінің әрі қарай дамуына жағдай жасалынады.

Спорттық дәрежелер мен атақтар арнаулы ережесі және жарыс күнтізбесі (календары) бар спорт түрлері үшін ғана белгіленген. Оның құрамына, сонымен бірге әскери-қолданбалы, кәсіптік-қолданбалы, біздің еліміздің ұлттық спорт түрлері және халықаралық дәрежеге ие болған спорт түрлері енгізілген. Спорттық жіктеуде мөлшерлік талаптардың екі түрі қаралған: нәтижесі айқын көрсеткішке байланысты бағаланатын (уақыт өлшемі, салмақ, қашықтық т.б.) спорт түрлері үшін дәреже (разряд) талаптары және жарыста жеке, сонымен бірге команда құрамында өнер көрсетіп, жетістік пен жеңістің маңызы мен нақтылығына байланысты бағаланатын спорт түрлері үшін дәрежелік талаптар (бокс, күрес, спорт ойындары т.б.) мен дәрежелік өлшемдер бірдей енгізілген.

Спорттық жіктеу жөніндегі ереже бойынша спортшыға өзінің ілімдік және жалпы дене дайындығын арттырып отыру міндеттелген. Мұның өзі адамның жан-жақты дамуына жағдай жасайды.

Ұйымдастыру негіздері. Дене тәрбиесі жүйесінің ұйымдық негіздері мемлекеттік, өзінен-өзі туындаған қоғамдық және басқару органдарының біртұтас байланыстылығынан құралады. Бұл байланыс дене тәрбиесі жүйесінің біріңғай мақсаты болып табылады. Оның міндеттеріне, қағидаларына, идеологиялық, әдістемелік және бағдарламалық-мөлшерлік негіздеріне, сонымен қатар дене шынықтыру ісінің дамуын жүргізетін, бағыттап және бақылап отыратын еліміздегі қоғамдық, мемлекеттік мекемелердің іс жүзіндегі біріккен іс-қимылына сүйенеді.

Дене тәрбиесі жүйесіне қатысты мемлекеттік және қоғамдық мекемелердің мұндай бірлігі спорт құрылыстарын салуға қаржы бөлу және бұрын соңды салынған құрылыстарды тиімді пайдаланудан, спорт құрал-жабдықтарын тегін және төлем арқылы пайдаланудан, мамандар даярлаудың мемлекеттік жетілген жүйесінен, дәрігерлік дене шынықтыру қызметінің болуынан, дене жаттығуларымен шұғылданудың қажетті жағдайы есебінде еңбекшілердің бос уақытының үнемі өсіп отыруынан құралады.

Дене тәрбиесі жүйесінде қоғам талабына сай қозғалыс дағдыларын, арнаулы білімді, табиғи күштер мен гигиеналық қозғаушы күштерді, алдын - ала дайындалған жаттығулар кешенін дене қабілетін арттыру үшін пайдаланса, онда педагогикалық жүйенің бар екендігін айқындауға болады. Басқа сөзбен айтқанда, дене тәрбиесі педагогикалық жүйе есебінде адамдардың дене дамуын басқаруға осы саладан сауаттандыруға арналған қызмет.

Дене тәрбиесінің мақсаты әрбір адам дене шынықтырудың өзіне тиімді түрін игеруін қамтамасыз ету деп білеміз. Нәтижесінде дене тәрбиесі арқылы адам баласы дене шынықтыруды жалпы жетістігіне, байлығына, жеке игілігіне айналдырады (денсаулығын жақсарту, дене дамуы деңгейін арттыру т.б.)- Сонымен бірге дене тәрбиесінің әсерімен жеке адам тұлғасының өзгеруі дене шынықтыру жүйесінің мазмұнына өзгеріс енгізеді. Сөйтіп, дене шынықтырудың басты көрсеткіштеріне әсер етіледі. Әрине, бұл жүйе тәрбиенің өзге жақтарынан тыс, бөлек жүрмейтіндігі анық.

Қорыта айтқанда балалардың дене тәрбиесін бала денесін жетілдірудің педагогикалық жүйесі деп білеміз. Мектептегі дене тәрбиесі, жоғарыда айтып кеткендей, жалпы педагогикалық жүйенің басты бөлімдерінің бірі. Бұл жүйе тек мектеп қабырғасында жүргізілетін жұмыстармен шектелетіндігі айқын, мысалы, дене тәрбиесі сабақтарында, үйірме жұмыстарында.

Оқушылардың дене тәрбиесі мектепте, мектептен тыс жерлерде мектеп жасындағы балалармен жүргізілетін әр түрлі жұмыстарды қамту деп білеміз. Мектептегі дене тәрбиесін ұйымдастырудың негізгі қағидалары "Жалпы білім беретін мектеп оқушыларының дене тәрбиесі туралы ережесінде" баяндалған.

1 Қазақстан Республикасының конституциясы, Алматы: Қазақстан 2000-96 б.

2 Назарбаев Н.Ә., Қазақстан- 2030 Білім, 1998-92 б.

3 Қ.Р.Президенті Н.Ә. Назарбаев Қазақстан халқына Жолдауы «Қазақстан өз дамуындағы жаңа серпіліс жасау қарсаңында» 2006-наурыз.

4 Қазақстан Республикасының әлеуметтік-мәдени дамуының тұжырымдамасы 2005-сәуір.

5 Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстанның болашағы қоғамның идеялық бірлігінде» 6. Білім беру туралы Қазақстан Республикасының заңы-Алматы: Қазақстан, 1992

7 Әбділлаев Ә.К. Оңалбек Ж.К. Дене мәдениетінің ілімі және әдістемесі. Түркістан 2004-223б.

8 Әбділлаев Ә.К. Дене мәдениетінің ілімі және әдістемесі. Кентау 2007-227-246б.

9 Әбділлаев Ә.К.,Мұхамеджанов Б.Қ. Дене мәдениеті. Кентау 2008-60-61б.

Резюме

Системы физического воспитания

Байжуманов Б.Ш. – Международный казахско-турецкий университет имени Х.А.Ясави, факультет Искусств, кафедра «Физического воспитания» старший преподаватель, dene-tarbiesi@mail.ru

В этой статье рассматривается актуальные проблемы образовательного процесса физической культуры осуществляемые в ходе занятий. Всестороннее развитие занимающихся предполагает укрепление здоровья, овладение знаниями основ физической культуры и здорового образа жизни, достижение оптимального уровня физических и психологических качеств, умение использовать опыт физкультурно-спортивной деятельности для достижения жизненных и профессиональных целей. Эффективность обучения и воспитания достигается благодаря высокому профессионализму преподавателей, умелому проведению ими всех видов учебных занятий и спортивных соревнований. Концептуальная направленность учебного процесса по физической интересов государства, потребностей граждан, общества, совершенствование тела, труда, изложенных в их системной подготовки и квалификации является осуществление активной социальной жизни. Эффективность воспитания и образования студентов, так и преподавателя высокой профессиональной компетентности, то есть во всех учебных и учебно-тренировочных занятий, что зависит от профессионализма проведения описанных.

Ключевые слова: Ориентация, психика, развитие личности, саморазвитие, физическая культура.

Summary

Physical education

Bolat Baijumanov - H.A. Yssawi International kazakh-turkish university, the faculty of Arts, Department of "Physical education", Senior lecturer, dene-tarbiesi@mail.ru

In this article considered carefully topical problems of the educational process of physical training carried out during the course. Comprehensive development involves dealing with health promotion, acquisition of knowledge bases of physical training and a healthy lifestyle, to achieve an optimal level of physical and psychological qualities, the ability to use the experience of sports activity to achieve life and professional goals. The effectiveness of training and education is achieved due to high professionalism of teachers, the skillful conduct of all kinds of classes and sporting events. Conceptual orientation of educational process on physical interests and needs of citizens, society, the improvement of the body of work contained in their system of training and qualification is the implementation of an active social life. Efficiency of upbringing and education of students, and a teacher of high professional competence, that is, in all educational and training sessions that depends on the professionalism of the conduct described.

Keywords: Orientation, psyche, personal development, self-development, physical education.

УДК: 796.07

ЖАСТАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘДЕНИЕТІ

Р.Т. Нарықбай – Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Өнер факультетінің «Дене тәрбиесі» кафедрасының оқытушысы, dene-tarbiesi@mail.ru

Бұл мақалада жеке адамның мәдениеті, әдетте, оның өзі жататын әлеуметтік топтың мәдениетінің шеңберінде қалыптасады, бірақ үлкен ауытқудың болуы мүмкін. Бұл көбіне құқықтық мәдениетке қатысы. Құқық мәдениеті ресми-идеологиялық құбылыс ретінде жеке адамның саяси және құқықтық сана-сезімінің, олардың құндылықты-нормалық кешенінің, сонымен қатар құқықтық ортадағы жүріс-тұрысы мен қызметінің қалыптасуына және дамуына мемлекет пен қоғам арқылы бағытталған. Бұл ықпал айқындалған құқықтық көзқарастарды, рухани байлық, қазыналарды және т.б. бекітеді: құқықтық идеология мен құқықтық сана-сезімнің мазмұнының дамуы мен мүлдем өзгеруі, жеке тұлғаның, әлеуметтік топтың, бүкіл қоғамның құқықтық сана-сезіміне жаңа көзқарастарды, құқықтық құндылықтарды және т.с.с. көнерген құқықтық таптаурындарды, үлгілерді, көзқарастар мен құндылықтардың бөлшектерін енгізу арқылы жүзеге асады.

Әлеуметтік-психологиялық тұрғыдан құқықтық мәдениет тұтас құқықтық жүйе сияқты құқықтық нормалардың және адамның шынайы мінез-құлқының бірлігімен, мөлшерлер мен құндылықтардың сәйкес келуімен, құқықтың әлеуметтік тиімділігіне жетуімен сипатталады. Демек, құқықтық мәдениеттің интеграцияланған, яғни кіріктіріліп дарытылған қасиеттері нормалық бағыттаудың мәнімен шектелмейді. Оның мақсаты - әлеуметтік ортаға белсенді енуі, қалыптасқан ұстанымдарға ықпал жасауы, ұжымдары мен әлеуметтік топтардың мүшелерін ілгерішіл нормалардың, олардың құқықтық жүріс-тұрысына қажеттілігін түсінуге бағыттау болып табылады. Құқықтық мәдениетті қалыптастырудың маңыздылығы ашылған. Құқықтық тәрбие берудің түрлері мен әдістері одан әрі жетілдіруді жолдары қарастырылған.

Түйін сөздер: Сараптау, дамыту, білім беру, руханият, жетілдіру, дағды.

Қазақстанның қазіргі даму кезеңі қоғам өмірінің барлық саласындағы терең өзгерістермен сипатталады. Осыған орай қазіргі заман адамға: өз іс-әрекетіне жауапты болу, әлеуметтік өзгерістер жағдайына тез бейімделе отырып, байыпты шешім қабылдай білу және т.с.с. жаңа талаптар қоюымен ерекшеленеді.

Сондай елеулі өзгерістердің бірі – демократиялық-құқықтық мемлекет құру міндетін шешу.

Мемлекеттік саяси-құқықтық қайта құрудың маңызды құрамдас бөлігі – адамның құқықтық мәдениетінің деңгейін көтеруге тікелей тәуелді. Өйткені, құқықтық мемлекетке азаматтардың жоғары саяси және құқықтық білімділігі, құқық бұзушылыққа қарсы тұра білу қабілеттілігі мен дайындығы тән.

Қазақстан Республикасының құқықтық мемлекет ретінде дамуы әрбір азамат бойына құқықтық құндылықтарды сіңіріп, құқықтық сананы қалыптастырудан көрініс береді. Өркениетті қоғам үшін қымбат қазына – адам, адамның бостандығы мен өмірі десек, бүгінгі жас ұрпақтың осы қымбат қазынаны бағалай білуі аса маңызды. Сол себептен құқықтық мәдениетті қалыптастырудың маңыздылығы да осыдан басталады. Оны қалыптастыру үшін жүйелі де мазмұнды тәрбие қажет [1].

Осыған орай, құқықтық тәрбиенің мақсаты – жастарды мемлекет заңдары мен қоғамда өмір сүру ережелерін құрметтеуге, қоғам заңдылықтарын бұзуға төзбеушілікке, қоғамдық тәртіпті сақтауға тәрбиелеу болып табылады. Тұлғаның аталған сапалары болашақ қоғам азаматының құқықтық мәдениетінің мәнін құрайды.

Құқықтық мәдениет қамтамасыз етілмеген жерде шынайы бостандық пен жеке тұлғаның қауіпсіздігі, азаматтық белсенділіктің болуы мүмкін емес.

«Өркениетті қоғамда құқықтық мәдениет әр адамның жалпы мәдениетінің қажетті бөлшегі, әрбір лауазымды адамға қойылар кәсіби талап болып табылады. Тиісті құқық тәртібін орнықтырмайынша, біздің экономиканы реформалауымыз, қоғам өмірінде демократиялық қалыпты өлшемдерді бекітуіміз неғайбыл» деген Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың пікірі қоғамда құқықтық мәдениетті қалыптастырудың маңыздылығына аса назар аудартады.

Сондай-ақ, осы мақсатта мемлекеттік деңгейде басқа да маңызды шаралар жүзеге асырылды.

Солардың бірі жастардың құқықтық мәдениетін қалыптастыруды іске асыруды нормативтік-құқықтық қамтамасыз ету болды. Мәселен:1989 жылы 20 қарашада БҰҰ Бас Ассамблеясы Бала құқықтары туралы Конвенцияныкабылдады. 1994 жылы Қазақстан Республикасы Конвенция ратификацияланды. 2002 жылы 8 тамызда ҚР «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» Заңы; 2004 жылы 7 шілдеде «Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік жастар саясаты туралы»

Заңы және осы жылы 9 шілдеде «Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың және балалардың қадағалаусыз, панасыз қалуының алдын алу туралы» Қазақстан Республикасының Заңы қабылданды. Ел Президенті Н.Ә.Назарбаев 2007 жылғы 28 ақпандағы өзінің Қазақстан халқына Жолдауында жастардың құқықтық мәдениетін қалыптастыруды ерекше атап өтті.

Дегенмен, жоғарыда аталғандай, студенттің құқықтық мәдениетін қалыптастыруға байланысты игі шаралармен қатар кемшіліктер де жеткілікті. Соның бірі, тәжірибе көрсеткендей, бүгінгі таңда құқықтық мәдениетті қалыптастыру ісіне әлі де қажетті назар аударылмауы кездеседі [2].

Ғылыми зерттеу барысында мәселеге қатысты әдебиеттерді зерделеу нәтижесі жастардың құқықтық мәдениетін қалыптастыру мәселесі әр кезеңде де өзекті болғанын көрсетеді. Мәселен құқықтық мәдениет мәселелері философ-ойшыл, ағартушылар әл-Фараби, Ж.Баласағұн, Ш.Уәлиханов, А.Байтұрсынов, Ш.Құдайбердиев және т.б. еңбектерінде әр қырынан көтерілген. Ал психологиялық-педагогикалық тұрғыда құқықтық мәдениетті қалыптастыруды В.Г.Баженов, Л.К.Керимов, В.В.Трифонов, Л.А.Байсеркеев, М.В.Лукьяненко, Ә.Табылдиев, Г.П.Давыдов, В.М.Обухов, Р.Р.Бирюшев, Г.М.Дайрабаева, Д.Р.Жарықбаевалар зерттеген. Кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылығы және оның алдын алуды заң ғылымында К.С.Сапарғалиев, К.А.Бегалиев, Ө.Қопабаев, М.С.Нәрікбаев, Е.К.Нұрпейісов, М.Нығметоллаев, А.Ибраева, А.К.Мұхтарова, Д.Б.Бұғыбаева, Л.Қ.Ерінбетова, С.Б.Бейсебаева, Ш.Ж.Колумбаева т.б. жете қарастырған. Демек аталмыш мәселе әр кезеңде де әр қырынан біршама жақсы зерттелген деген қорытындыға келуге болады. Дегенмен, білім беретін орындардағы құқықтық мәдениетті қалыптастыру жеткілікті зерттелген, оның тиімділігін көтеруге қажетті педагогикалық жағдайлар туғызудың шарттары мен тетіктері анықталған деп айта алмаймыз.

Педагогикалық-психологиялық және әдістемелік әдебиеттерді, ғылыми зерттеулерді, жалпы орта білім беретін мектептердің тәжірибелерін зерттеу нәтижесінде біз:

- қазіргі қоғамның белсенді, заңды құрметтеуші азаматтарға мұқтаждығының артуы мен халықтың, оның ішінде жастардың құқықтық құзырлылығы мен құқықтық мәдениет деңгейінің төмендігі;
- жастардың құқықтық мәдениетін қалыптастыру үрдісінің тиімділігін арттыру мен осы саланың теориялық және әдістемелік қырларының әлі де жеткілікті зерттелмеуі;
- оқу-тәрбие үдерісінде жастардың құқықтық мәдениетін қалыптастыру қажеттіліктері, мүмкіндіктері мен жалпы білім беретін мектептерде педагогикалық кадрларды даярлауды жүзеге асырудың жеткіліксіздігі;
- жастардың құқықтық мәдениетін қалыптастыруға қазіргі сұраныстың өзектілігі мен оны ұйымдастырудағы педагогикалық ұжымның дайындығының төмендігі мен оны жетілдіру жолдарының толық айқындалмағандығы арасында қарама-қайшылықтардың әлі де бар екендігін анықтадық.

Аталған қайшылықтар жас ұрпақтың құқықтық мәдениетін қалыптастыру мәселесінің өзектілігін дәлелдейді.

Еліміз әлеуметтік-экономикалық және құқықтық қарым-қатынасты жаңарту, құқықтық жүйенің жаңа типін қалыптастыру жолына түсті. Оның табысты жүруі бір жағынан, заңшығарушылық пен мемлекеттік басқаруды жетілдіруді қажетсінсе, екінші жағынан, субъективті фактор – жеке тұлғаның жаңа өмір жағдайларына дайындығы, әр адамның заң үстемдігін қабылдауы мен жүзеге асыруы, азаматтардың құқықтық мәдениетінің жоғары деңгейімен қамтамасыз етіледі [3]. Ғылыми зерттеу жұмысымыздың түйінді ұғымдарының бастысы «құқықтық мәдениеттің» шығу, қалыптасу тарихына тоқталмас бұрын, құқық және құқықтық тәрбие ұғымдарына тоқталған жөн. Өйткені, құқықтық мәдениет жүйелі жүргізілген құқықтық тәрбиенің жемісі екені түсінікті. Ал құқық ұғымының мәнін әр қырынан түсініп алмай, құқықтық тәрбиені жүргізу мүмкін емес. Зерттеушілердің пікірінше, құқық мемлекетпен бірге пайда болған. Құқықтың пайда болуының бірнеше негіздері бар: *әлеуметтік негізі* – адамдар мінез-құлқы мен психологиясындағы өзгерістерге байланысты. *Экономикалық негізі* – бірте-бірте өнеркәсіп пен сауда айналымының өсуі алынған өнімді жеке иелену тәжірибесін дүниеге әкелді, яғни жеке меншік пайда болды. Жеке меншіктік қатынастарды реттеудің ең икемді құралы ретінде құқық дүниеге келді. Өйткені, моральдық, діни нормалар мен дәстүр өз табиғатында жеке меншіктік қатынастардан аулақ болды. *Саяси негізі* – қоғамдық қатынастардың дамуы өмірге мемлекет, әлеуметтік топтар және т.б. адамдардың ұйымдасу құрылымдарын әкелді. Нақты басқару жүйесі бар мемлекет бір қалыпты жүйеге түсірілген мінез-құлық ережелерін бекітті. Құқықтың саяси негізі осылайша қаланды. Мораль, дін, не дәстүр ережелері өздерін сақтау үшін күш қолдануды қажет етпейтін, тіпті олар көптеген жағдайларда күш қолдануға қарсы болды. Сондықтан олар мемлекетке құқық сияқты тірек бола алмады.

Заң ғылымында «құқық» термині бірнеше мағынада қолданылады:

- біріншіден, құқық –ресми түрде танылған жеке және заңды тұлғалардың заңға сүйене отырып, әрекет жасау мүмкіндігі. Мысалы, азаматтардың еңбек ету бостандығы, білім алу, меншік иесі болу, кәсіпкерлікпен шұғылдану құқығы. Бұл субъективтік мағынада қолданылуы деп түсінеміз;

-екіншіден, құқық дегеніміз құқық нормаларының жүйеге келтірілген жиынтығы. Бұл объективтік мағынадағы құқық, себебі олардың жасалуы жеке адамның еркіне байланысты емес;

- үшіншіден, құқық термині оқу пәнін білдіретін ұғым ретінде қолданылады. Құқық пәндері түрлі салаларға бөлінеді: конституциялық құқық, әкімшілік құқық, еңбек құқығы, отбасы құқығы, азаматтық құқық, қылмыстық құқық, қаржылық құқық т.б.;

- төртіншіден, «құқық» термині тұлғалық құқық пен объективтік құқықтың жиынтығы ретінде де қолданылады [4].

Осыған байланысты «құқық жүйесі» деген түсінік бар. Мысалы, қазіргі жағдайда елімізде Қазақстанның құқық жүйесі қалыптасуда. Біздің тұжырымымыз бойынша, «құқық - мемлекет бекітіп, жүзеге асырылуын қадағалайтын, жалпыға міндетті тәртіп ережелерінің жиынтығы және қоғам өмірінде тұлғалардың заңға сүйеніп әрекет етуінің көрсеткіші» деген анықтама ұсынамыз.

Мемлекеттік құқық жүйесінің тарихы туралы сөз еткенде ежелгі заң ретінде Вавилонның «Хаммурапи заңы», Үндінің «Ману заңы», көне Римнің «XII кестесі» заңдары айтылады.

Құқық жүйе болып қалыптасқанға дейін оның дамып, қалыптасуына белгілі тұлғалар ықпал етіп, үлес қосып отырды. Периклдің тұсында мемлекеттік құрылысты, сот құрылысын және сот ісін жүргізу жүйелерін жетілдіру заң шаралары белгіленген. Платон – саяси ғылымның, құқық пен заң ғылымының ең алғашқы негіздерін жасады. Заң шығарушы, атқарушы және сот билігін бөлу идеясы – Аристотельдің негізгі құқықтық тұжырымдамасы. Цицерон мемлекетті барлық еркін адамдардың келісілген құқықтық қатынасы деп түсінеді. Юстиниан таққа отырған екінші жылы-ақ Азаматтық құқықтар жинағын жасауға кіріскен. Джефферсон Солтүстік Америкада тәуелсіздік үшін соғыс жүріп жатқан тұста Конгресс қабылдаған атақты Тәуелсіздік декларациясының авторы. Джефферсон Декларациясының негізгі қағидалары барлық кезеңде, барлық халықтар үшін пайдалы болып шықты.

XVII-XIX ғғ. қазіргі заманғы құқықтық жүйелердің негізі қаланды деуге болады. Жаңа дәуірде адамзат тарихында тұңғыш рет, жалпыға бірдей бостандық пен теңдік ұстанымдарына шақырған «Адам және азамат құқықтарының Декларациясы» өмірге келді. Ол 1789 жылы қабылданды. «Есім ханның ескі жолы», «Қасым ханның қасқа жолы», «Жеті Жарғы» заңдары көшпелілердің талай мың жылдар түзген, адамның адам ретінде өмір сүруіне кепілдік беретін ережелерге негізделген еді. Бұл ережелер мыңдаған жылдар көшпелілердің мемлекет пен құқықтық кодекстеріне, билеріне үлгі болып келді, көшпелілермен қарым-қатынасы бар көптеген отырықшы елдердің заң ережелерінің қалыптасуына ықпал етті. 1867-1868 жылғы «Уақытша ережелердің» енуі қазақ қоғамының дәстүрлі құрылымын түбегейлі өзгерістерге ұшыратып, қоғамдық қарым-қатынастарды реттеуші заң жүйесінің де өзгерісін талап етті. Осы уақыт талабына сай, 70-ші жылдардан бастап «Ережелер» келді. Кеңес империясы және коммунистік-тоталитарлық режим қалыптастырған Жеке адамның басына табынушылық, бір партиялық жүйенің диктатурасы, мемлекеттің демократиялық институттары құзырларының шектелуі, адам құқығының аяққа тапталуы сияқты көріністер мемлекеттік құқықтық идеяларға тікелей әсерін тигізді. Тәуелсіз Қазақстанда құқықтық реформаларды іс жүзіне асыруда прогрессивтік, халық мүддесіне сай келетін мемлекеттік-құқықтық идеялардың рөлі өлшеусіз мағынаға ие болып отыр.

Мемлекеттік-құқықтық идеялардың дамуы мемлекет пен құқықтың пайда болуымен тікелей байланыстылығын айта отырып, құқықтанушы отандық ғалым Сәкен Өзбекұлы құқық ұғымының генезисіне талдаудың нәтижесін, бірнеше кезеңге бөліп қарастырған жөн деген қорытынды жасайды [5].

1 кезең. Қазақ хандығы құрылғанға дейінгі аралықта Қазақстан территориясында қалыптасқан әскери демократия санатындағы мемлекеттік құрылымның мемлекеттік – құқықтық идеялары.

2 кезең. Қазақ хандығы кезінде дамыған мемлекеттік құқықтық идеялар. XV-XVIII ғасырлар аралығында дамыған мемлекеттік - құқықтық идеяларды қамтыған заң жинақтары дүниеге келді.

3 кезең. Ресей империясының отарына айналған Қазақстанда қалыптасқан мемлекеттік -құқықтық идеялар XIX-XX ғасырды қамтиды.

4 кезең. Кеңес империясы және коммунистік-тоталитарлық режим қалыптастырған мемлекеттік-құқықтық идеялар. (1917-1991ж.ж.)

5 кезең. Тәуелсіз Қазақстан мемлекетінің мемлекеттік-құқықтық идеялары. (1991жылдан бастап қазіргі кезеңге дейін)

Оқу-тәрбие үдерісінде құқықтық мәдениетті қалыптастыру тек студенттерді құқықтық білім және түсініктермен қаруландыруды ғана білдірмейді, сонымен қатар іс-әрекетте жүзеге асатын күнделікті заңды мінез-құлық дағдылары, біліктері мен әдеттері негізінде құқықтық салада белсенді ұстанымдарын тәрбиелеуді білдіреді. Құқықтық тәрбие – бұл тәрбиеленушілерде терең және тұрақты сенімдер мен сезімдерді, жоғары құқықтық мәдениетті, заңдық қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру мақсатында олардың санасына, психологиясына, барлық қоғамдық өмір құрылысына, идеологиялық факторларға нақты бағытталған жүйелі әсер ету [6].

Құқықтық мәдениет мазмұны жалпы адамзаттық рухани мәдениет мазмұнына енеді. Оны екі тұрғыда қарастыруға болады. Біріншісі – кең мәнінде алғанда, құқықтық межелер, құқықтық қатынастар, құқықтық мекемелер әрекетінің ауқымын қамтиды. Ал екіншісі – тұлғалық, психологиялық және педагогикалық мәнінде қарастыру. Құқықтық тәрбие адамның құқықтық мәдениетімен тығыз байланысты.

Құқықтық мәдениетті қалыптастыруға қатысты заң, философия ғылымдары саласында мейлінше жақсы зерттелсе, педагогика, психология, әлеуметтану ғылымдары саласында әлі де әр қырынан зерттеуді қажетсінеді деп есептейміз.

Жастардың құқықтық мәдениетін қалыптастыру дегеніміз – олардың жас ерекшеліктеріне сәйкес, құқықтық мәдениет элементтерін қоғамдағы шынайы құбылыс ретінде қабылдатуды мақсат ететін, арнайы ұйымдастырылған педагогикалық әрекет. Жастардың құқықтық мәдениетін қалыптастырудың табысты жүруі оның жалпы мәдениетінің даму деңгейі мен осыған сәйкес білім беру ұйымында оларға өзін-өзі танытуға және шығармашылығына мүмкіндік беретін, құқықтық кеңістіктің болуымен тікелей байланысты.

Жастардың бойында құқықтық мәдениетті қалыптастыру олардың құқықтық санасы мен құқықтық мінез-құлқын жетілдірудің басты жолы болып табылатындықтан, оның негізі құқықтық білім беруде десек, гуманитарлық пәндер шеңберінде құқыққа ерекше орын береміз. Құқық пәнінің тәрбиелік әлеуеті де өте жоғары.

Оқу орындарында құқықтық мәдениетті қалыптастыру жұмысының жүйесі білім беру технологияларын, оқу іс-әрекетінде ақпараттық-коммуникативтік технологияларды, жеке тұлғаға бағдарланған амал, жобалар әдісі және т.б. қолдану арқылы жүзеге асырылады. Зерттеу мәселесін зерделеу барысында құқықтық тәрбие берудің түрлері мен әдістері одан әрі жетілдіруді талап ететіндігіне көз жеткіздік. Жастардың құқықтық мәдениетін қалыптастыру жұмысының тиімділігін диагностикалау әдістері теориялық жағынан әрі қарай зерттеуді қажетсінеді.

Педагог ғалымдар К.Қожахметова, М.Демеуова және т.б. еңбектерінде: «Құқықтық мәдениет – қоғамның қазіргі даму кезеңінде құқықтық жетістіктерін айқындайтын азаматтардың құқықтық білімінің мазмұны, сипаты, деңгейі мен дағдысы» деп атап көрсетеді [7].

Теориялық әдебиеттерде жастардың тәрбиелік деңгейін өлшеуде үш - жоғары, орташа, төмен деңгейлер алу қалыптасқан. Дамудың жоғары деңгейі деп біз, осы барлық көрсеткіштердің қойылатын талаптарға сәйкес келуін, ал орташа деңгей деп осы өлшем көрсеткіштердің жартысына немесе жартысынан көбірегіне сәйкес келуін, төмен деңгейде өлшемнің жалпы санының жартысынан азымен немесе олардың мүлдем болмауы деп қарастырамыз. Ол белгілердің маңыздылық деңгейі әрбір өлшем көрсеткішінен тұрады. Көрсеткіштер мотивациялық (бағалаушылық), танымдық және мінез-құлықтық салада қарастырылады.

Құқықтық мәдениетті құқықтық сана мен іс-әрекеттің бірлігі ретінде анықтаймыз, яғни мотивациялық (қажеттілік, түрткі, қызығушылық), танымдық (білімдік), мінез-құлықтық (іс-әрекет, қылық, тәртіп) компоненттерін қалыптастыру арқылы жүзеге асатын, адамдардың қылықтары, сөздері және істерінде заттанған сана ретінде сипаттаймыз.

Тәжірибелік жұмысымыздың айқындаушы кезеңінде теориялық, әдістемелік зерттеулерімізге сүйене отырып, жастардың құқықтық мәдениетін қалыптастырудың жүзеге асыру жолдарын ұсынамыз. Заң мамандығында білім алатын студенттер «Заң клиникасын» оқытушылар мен құқық қорғау органдарының қатысуымен ұйымдастыру.

Оқу орындарында «Заң және біз» үйірмелерін оқытушылардың бақылауымен студенттердің өткізуі. Мысалы, студенттер құқықтық тақырыпта семинарлар, конференциялар, іскерлік ойындар, жеке тақырыптар бойынша сабақтар, құқық қорғау органдарына экскурсия т.б. өткізілуі тиіс.

Қорыта айтқанда құқықтану материалдары мақсатты бағытталып, жүйелі жүргізілетін болса, онда жастардың құқықтық мәдениетін қалыптастыру мәселесінің оңтайлы шешімін табады. Құқықтық мәдениет деңгейінің жоғары болуы білім беру жүйесінің, қоғам, елдің дамуы қажеттілігінен туындайды.

1 Қазақстан Республикасы. Конституция (1995) Қазақстан Республикасының Конституциясы: ресми мәтін. – А. : Заң әдебиеті, 2008.

2 Ағдарбеков, Т Мемлекет және құқық теориясы: оқу құрал / Т. Ағдарбеков. – Қарағанды: Болашақ баспа, 2001.

3 Баққұлов, С. Д. Құқық негіздері: оқу құрал / С. Д. Баққұлов А. : Атамура , 2004.

4 Баянов, Е.К. Қазақстан Республикасының мемлекеті мен құқығының негіздері: Оқулық /Е.К. Баянов. – А.: Юрист, 2003.

5 Маймақов, Ғ.С. Қазақстан Республикасының саяси құқықтық тарихы: оқулық /Ғ.С. Маймақов. – А: Жеті жарғы, 2000.

6 Сапарғалиев, Ғ. Қазақстан Республикасының Конституциялық құқығы: оқу құрал / Ғ.Сапарғалиев. - А: Жеті жарғы, 1997 .

7 Сапарғалиев, Ғ. Мемлекет және құқық теориясы: оқу құрал / Ғ. Сапарғалиев. - А. :Атамұра, 1998.

Резюме

Правовой культуры молодежи

Нарықбай Р.Т. - Международный казахско-турецкий университет имени Х.А.Ясави, факультет Искусств, кафедра «Физического воспитания» преподаватель, dene-tarbiesi@mail.ru

В этой статье, как правило, формируется в рамках группы, к его социальной культуры, но могут быть большие отклонения. В основном это имеет отношение к правовой культуре. Официальный правовой культуры-личности как явление идеологического и политического правосознания, их ценности-комплекса нормативно, правовой среде, а также поведения и деятельности, направленных на становление и развитие государства и общества, через. Это влияние определенных правовых взглядов, духовности, ценностей и т. б. утверждает: правовой идеологии и правового самосознания, развитие и изменение содержания вообще, личности, социальной группы, всего общества, правовое сознание новых взглядов, правовых ценностей и т. с. с. устаревших правовых стереотипов, образцов, ценностей, взглядов и осуществляется путем внедрения деталей. Социально-психологической и правовой культуры как правовой системы в целом в реальных нормаладың человека, правового поведения, единством, ценностей и норм, в соответствии с приходом, характеризуется достижением социальной эффективности права. Следовательно, интегрированной правовой культуры, т. е. соответственно выше, не ограничивается значением свойства дарытылған маршрутизации. Его цель - активное вхождение в социальную среду, влияние сложившихся принципов, норм, социальных групп, коллективов и прогрессивных членов, их правового поведения является необходимость понять направление. Значимость формирования правовой культуры. Пути дальнейшего совершенствования формы и методы правового воспитания.

Ключевые слова: Экспертизы, образования, развития, духовность, совершенствование, навыки.

Summary

Legal culture of youth

Rollan Narikbai - H. A. Yssawi International kazakh-turkish university, the faculty of Arts, Department of "Physical education", Lecturer, dene-tarbiesi@mail.ru

In this article, usually formed within the group, its social culture, but can be large deviations. Basically it has to do with legal culture. Official legal culture of personality as a phenomenon of ideological and political consciousness, their values-complex regulatory, legal environment, and the behavior and activities aimed at formation and development of the state and society, through. The influence of certain legal opinions, spirituality, values etc. claims: legal ideology and legal consciousness, development and change of contents in General, personality, social groups, entire society, the legal consciousness of new attitudes, legal values and T. S. S. legacy legal stereotypes, samples, values, attitudes, and implemented by implementation details. Socio-psychological and legal culture as a legal system as a whole in real normality human rights, legal behavior, the unity, values and norms, in accordance with the parish, is characterized by the achievement of social efficiency of law. Therefore, an integrated legal culture, i.e., respectively, above, is not limited to the value of daryala routing. His goal - an active role in the social environment, the influence of existing principles, norms, social groups, progressive groups and members, their legal behavior is the need to understand the direction. The significance of formation of legal culture. Ways to further improve the forms and methods of legal education.

Keywords: Education, development, spirituality, improvement, skills.

УДК 37.032.2

КӨПМӘДЕНИЕТТІ ТҰЛҒАНЫҢ ҚҰРЫЛЫМЫ

Г.Б. Исабекова – PhD докторант,
Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық Қазақ Түрік университеті, e-mails: gulnur_taraz@mail.ru
Ғылыми жетекші: **Қ.Т. Атемова** – п.ғ.д., профессор,
Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық Қазақ Түрік университеті, e-mails: atemova_kalipa@mail.ru

Мақалада қарастырылып отрған мәселе көпмәдениетті тұлғаны қалыптастыру. Арнайы әдебиеттерді талдау барысында көпмәдениетті білім берудің мәні мен мағынасы ашылды.

Көпмәдениетті білім беру ұғымы әлемдік педагогикада 1960-жылдары кеңінен тараған еді, ал Ресейде бұл ғылыми ұғымды 1990-жылдары қолданысқа енгізді.

Ғылыми педагогикалық әдебиеттерді талдай отырып «көпмәдениетті тұлға» ұғымы анықталды, көпмәдениетті тұлғаның құрылымы талданды.

Көпмәдениетті тұлға авторлардың түсінігі бойынша жалпыадамзаттық құндылықтармен байланыстыра отырып, ұлттық құндылықтарды сіңіріп, адамның жаңа өмір салтын игеруге тұтастай дайындығын көрсететін күрделі интегративті құрылым.

Зерттеуде көпмәдениетті тұлғаның құрылымын көпмәдениетті тұлғада ашуға талпыныстар берілген.

Түйін сөздер: көпмәдениетті тұлға, құрылым, көпмәдениетті орта, көпмәдениетті білім беру.

Қазіргі заманда бәсекеге қабілетті елу елдің қатарына қосылу үшін алдымен өзіміздің ата- бабамыздан қалған салт-дәстүрді, мәдениетімізді сақтай отырып, болашағымыз жастар арқылы руханиадамгершілікке тәрбиелеуіміз қажет.

Қай халықты алсақ та әрқайсысына өзіне тән ұлттық дәстүрі, саз-әуендері, тәрбие бастаулары бар. Сол ұлттық салт-дәстүрді, саз-әуендерді ұрпақтан ұрпаққа жеткізу үлкен міндет. Егер осы алтын қазыналар: ұлттың салт-дәстүрі, саз-әуені, мәдениеті жалғасып атадан балаға мұра болмаса, халықтың келешегі де жоқ.

Қазіргі таңда Қазақстан Шығыс пен Батыс, Еуропа мен Азия мәдениетін бойына қатар сіңірген, әртүрлі халықтардың мәдени тұрмыс тіршілігі араласып, тамырласып жатқан Еуразия аймағына орналасқан, ықпалды да орнықты дәйек сынды сан алуан мәдениеттің тоғысуындағы мемлекет. Сол себепті еліміздің көпмәдениеттілігін сақтап, ары қарай жандандырудың жолы ол көпмәдениетті тұлғаны қалыптастыру.

Әдебиет талдауы көрсеткендей, көпмәдениетті білім беру адамның әлеуметтік-тарихи және табиғи тәжірибе мен білімді игерудің ғылыми-теориялық, көркем-эстетикалық, адамгершілік-дүниетанымдық және басқа да түрлерінің ерекшеліктерін біріктіретін білім.

Көпмәдениеттілік тіл, наным-сенім, этникалық болмыс, т.б. ерекшеліктерден бастау алатын мәдениет өкілдерінің бір жерде өмір сүріп, бірге басқарылуының атауы бола алады. Көпшіл демократия түсінігінде бір қоғамда әртүрлі тұлғалар, топтар мен қауымдастықтардың болуы мүмкін екенін, сондай-ақ, бұлардың өзіндік мәдени ерекшеліктерін сақтай отырып бірге басқарылуы мүмкін екені көрсетеді. Бірақ мұндай ортада өзгешеліктерін ерекшелік етіп көрсетуге тырысатын диаспоралардың тудыруы мүмкін алауыздықтар да демократияның проблемасы ретінде көрсетіледі. Көпмәдениеттілік болса, осындай өзгеше топтардың болуын проблема болудан құтқарып, баршаның көзқарасын кеңейтіп көпшілдік сезімдеріне айналдыратын ұғым. Көпмәдениеттілік өзгеше жандар мен топтарды бір жерде өмір сүргізіп, бірге болуды басқару. Ортақ мекенде бірге өмір сүрудің құқығын қалыптастыру. Көпұлтты мемлекет құрамында этникалық тұлғалар мен мәдениеттердің өздерін таныта алуына жағдай жасап, бұл еркіндікті қоғамға ұсына алуы. Көпмәдениеттілікті зерттеумен айналысқан Чарлз Тэйлор мәдени ерекшелікке құрметтің және бұл ерекшеліктің танылуының өте маңызды және анықтаушы адамдық фактор екеніне назар аударады.

Бұлар тұлғаларға қарай саясат жасауды, этникалық топтарды негізгі ұлттық мәдениеттен жоғары қоюды керек етеді деген сөз емес. Көпмәдениеттілік ұлттық мәдениеттің бір бөлігі ретінде өзге мәдениеттердің табиғи даму үдерісін өткізуі және өздерін дамытуын қабылдау.

Көпмәдениеттілік мемлекеттік басқаруда әртүрлі мәдениеттердің әділетті түрде дамытылуына жағдай жасау жобасы ретінде құрылған, қолдаушыларының ойынша дүние жүзіндегі азаматтардың қозғалысында, саяси ұйымдасуларда,түрлі мәдени көзқарастар мен танымға ие қауымдастықтардың бейбіт түрде бірге болуын қамтамасыз ететін дәрі болып саналады.

Көпмәдениеттілік саяси мағынасымен қатар жатсынудың нәтижесінде жеке тұлға үшін тарылап кеткен мекендерді кеңейту деген мағынаға да ие. Саяси тұрғыда ұлттар мен қоғамдағы этникалық топтардың, жалғыз және басқалардан бөлек мәдениеттердің өзге мәдениеттермен бірдей құқыққа ие болып, дами алуын білдірсе, екінші жағынан көпмәдениеттілік жеке тұлғалардың бірден көп мәдениетті меңгеруі, бірден көп мәдени топтарға мүше болуын білдіреді. бір қоғамда туылып, туғаннан сол қоғамның мәдениетін меңгеріп өскен тұлға, келешекте сол мәдениеттен бас тартуы немесе қабылдауы мүмкін. Бірақ соны қабылдауда немесе терістеуде тек сол мәдениетті негіз қылып алмайды. Жалпы мәдениеттер арасындағы кіші мәдениеттер немесе қарсы мәдениеттер тұлғаның таңдауы мүмкін бірден көп мәдениеттер шеңберін құрайды.

Бір ғана мәдениетті меңгерген тұлғаның кең тараған түрі бұл жерде өте қарапайым сипатқа ие болады. Көпмәдениетті тұлға ұлттардың бірігіп бейбіт өмір сүруі ойына жақын болса да, бірлескен дұшпандық негізінде, өркениеттің өзге әлеуметтік топтары мен рухани құндылықтарына қарсы шығу негізінде шоғырлануды қолдамайды. Ол, бір жағынан, адамның ұлттық мәдениеттен тыс қалыптасуын теріске шығарса, екінші жағынан, бірнеше өркениеттің түйісіп, қиылысу ретінде көпқырлы тұлғаның қалыптасуына жағдай жасайды.

Арнайы әдебиеттерді талдау барысында көпмәдениеттілік ойы ғылыми тілде әр түрлі терминдермен берілгенін айқындадық, олар: көпмәдениетті білім беру; мультимәдениетті білім беру; мәдениеттер диалогы мектебі; білім берудегі либералды плюрализм; мәдениаралық оқыту; кросмәдениетті білім беру; ұлтаралық білім беру; мультикелешекті білім беру т.б. Бірнеше мәдениетті білім беруді түсіну үшін оның негізі ұғымдарын қарастыру керек. Еңбекте кездесетін *көпмәдениетті*, *мультимәдениетті*, *бірнеше мәдениетті* сөздері бір-біріне мағыналары жуық сөздер, өйткені бұл сөздердің бірінші сыңары саны жағынан бірден артық дегенді білдіретін сөздер. Ресейде білімнің осы саласындағы зерттеулердің кейбіреуін *мультимәдениетті* немесе *көпмәдениетті* білім беру деп атаған, десек те бұл терминдер арқылы көпэтникалық немесе бірнешеэтникалық білім беру туралы сөз болып отырғанын түсіну қиын емес. [1,12-б]

Көпмәдениетті тұлға тарихи санамен қоса, жарқын географиялық, ғаламшарлық санаға ие болып, туған елін, кіші отанын, туған жерін, отбасын сезіну керек. Мұндай сана-сезімді географиямен қоса елтану, этнография, экологиялық пәндер де қалыптастырады, өйткені олардың барлығы этнос пен мәдениет мәселесіне, этномәдени білім беруге тән қорғаушы дәстүрге бағытталған. Бұл ретте мәдениет экологиясы, этнос экологиясы, адам экологиясы, рух экологиясы, адамгершілік экологиясы т.б. сияқты ғылым мен білім берудің жаңа бағыттары туралы сөз болып отыр. Олар көпмәдениетті тұлғаның Жерді ортақ үй ретінде, Қазақстанды ортақ отанымыз ретінде сезіну, ортақ үй мен еліміздің табиғатына жауапкершілікпен қарау сезімі сияқты қасиеттерін анықтайды.

Көпмәдениетті тұлға қиял-сезімі дамыған, нәзік сезімді, әсемдікке жаны құмар, сұлулықты бағалай білетін, көркем талғамы бар, өнер туындыларынан хабары мол (театр, кино, теледидар, әдебиеттің арқасында) жарқын көркем-эстетикалық санаға да ие болу керек.

Көркем-эстетикалық сананың ерекшелігі оның іс жүзінде көркем шығармашылық, музыкалық аспапта ойнау, ән айту, сурет салу т.б. іс-әрекетте көрініс табуы. Сондықтан ол этномәдени білім берудің мақсаттарына көбірек сәйкес келеді. Оның қалыптасуы адамға өзінің халықтың мәдениетіне қатыстылығын сезінуге мүмкіндік береді, ұлттық айқындық жеке адамның бойына шоғырланып, әр түрлі мәдениеттердің ерекшелігін дәлелдеу құзыреттілігінің қалыптасуына ықпал етеді.

Осылайша көпмәдениетті тұлғаның негізгі қасиеттерін айқындап, ғалымдардың, ұстаздардың көпмәдениеттіліктің мәнін, көпмәдениетті білім беру ұғымын ашу мәселесі бойынша әр түрлі көзқарастарын ескере отырып, көпмәдениетті тұлғаның көрсеткіштерін сипаттай келе біз өзіміздің анықтамамызды береміз.

Біздің түсінігіміз бойынша, к*өпмәдениетті тұлға- жалпыадамзаттық құндылықтармен байланыстыра отырып, ұлттық құндылықтарды сіңіріп, көпмәдениетті ортада танымның, қарым-қатынастың, өзара әрекеттестіктің тәсілдерін жүзеге асыруда көрініс табатын өзіндік ұстаным мен қасиеттерді сақтап, адамның жаңа өмір салтын игеруге тұтастай дайындығын көрсететін күрделі интегративті құрылым***.**

Көпмәдениетті тұлғаның құрылымын біз төмендегі суретте көрсетуге тырыстық. ***(сурет№1)***

Көпмәдениетті білім беру ұғымы (multicultural education) әлемдік педагогикада 1960-жылдары кеңінен тараған еді, ал Ресейде бұл ғылыми ұғымды 1990-жылдары қолданысқа енгізді. 1977 жылы оның ең бірінші анықтамасы берілді. Яғни көпмәдениетті білім беру дегеніміз тілдік, этникалық, ұлттық немесе нәсілдік белгісі бойынша айырмашылығы бар екі немесе одан да көп мәдениетті

қамтитын педагогикалық үрдісті ұйымдастыру мен мазмұнынан құралған тәрбие жұмысы. Жаңа мыңжылдық қарсаңында ЮНЕСКО білім берудің жаһандық тұжырымдамасын анықтады, оның міндеті – болашақ қоғамда әлем мәдениетінің құндылықтары мен мұраттарының, толеранттық пен белсенді мәдениаралық байланыстың басты орында болуын қамтамасыз ету; халықаралық ынтымақтастықты дамыту бүкіл әлемде тұрақты даму түрі бойынша білім беруді тарату мен дамытудың басты шарты болып табылады. Сондықтан білім беруді дамыту үшін білім берудің негізгі міндеті мен мақсатын айқындау қажет, атап айтқанда, тұтас қоғамды әрдайым дамытып, жақсартып отыру міндетін сақтап, кеңейту арқылы мынаған қол жеткізуге болады: жеке адамның дамуына мүмкіндік жасап, әлеуметтік икемділікті және жеке тұлғаның заманауи интегративті қасиеті ретінде көпмәдениеттілікті қалыптастыруды қамтамасыз ететін білім беруге адамдардың барлығының қол жеткізе алуы.

Жоғарыда айтылғандар көпмәдениетті білім берудің өзектілігін дәлелдей түседі, ол осы мәселе бойынша ресейлік ғалымдардың зерттеу пәні болып табылады. Е.В.Бондаревская, Г.Д.Дмитриев, З.А.Малькованың осы бағыттағы еңбектері назар аударуға тұрарлық.[2,1,3]

Мысалы, Е.В.Бондаревская [2,23-б] көпмәдениетті білім берудің міндеттерінің бірі әр түрлі мәдени орта жасау деп есептейді, ондай ортада баланың дамуы, оның тәжірибе мен мәдени мінез-құлқыққа ие болуы жүзеге асып, оның мәдени өзін-өзі айқындауына және өзінің шығармашылық қабілетін көрсетуге көмек беріледі.

Сур.1 - Көпмәдениетті тұлғаның құрылымы

Көпмәдениетті білім беру дәрежесіне көптеген авторлар әр түрлі анықтама береді, бірақ олардың барлығының ортақ ойы мынада: көпмәдениетті білім беру мен тәрбие дегеніміз жеке адамдар мен ұжымдар (әлеуметтік топтар, мәдениеттер) арасында терезесі тең диалог, бір-біріне деген құрмет пен күш көрсетпеу сияқты құндылықтар негізінде педагогикалық үрдістерді теориялық тұжырымдамасын жасау мен тәжірибелік ұйымдастырудың жаңа тәсілі; көпмәдениетті тәрбие дегеніміз тәрбие кеңістігінің субъектілерінің әрқайсысы үшін ашық бірнеше құндылықтар мен мақсатты негіздер шоғырланып, олардың арасында диалог орын алған белсенді әлеуметтік-педагогикалық орта; көпмәдениетті тәрбие дегеніміз мазмұнның әлеуметтік-құндылық түрлерінің артықшылығына, олардың үздіксіз диалогының құралдарына негізделіп, шешімдерді қабылдау мен жүзеге асырудың демократиялық тетіктерімен қамтамасыз етілген әлеуметтік-білім беру және тәрбиелеу саясаты мен тәжірибесі.

Жоғарыда айтылғандардан көретініміз, «жеке тұлға» ұғымымен байланысты «көпмәдениеттілік» ұғымының мәні жеке тұлғаның әрдайым ұмтылатын «жалпыадамзаттық» ұғымына жақындығымен анықталады.

Көріп отырғанымыздай, «көпмәдениеттілік» терминінің өзі, бір жағынан, оны зерттеу кезінде зерттеудің қырларын біріктіруге мүмкіндік берсе, екінші жағынан, тұлғалық қасиеттер жүйесінде мәдениеттілік деңгейі туралы, басқа мәдениеттер арасында өзін-өзі айқындауға дайындығының дәрежесі туралы мәлімет береді.

1 Дмитриев Г.Д. Многокультурное образование. // М., 1999.-208с

2 Бондаревская Е.В. Методологические проблемы становления педагогического образования университетского типа // Москва: Педагогика, 2010.

3 Малькова З.А. Образование в мире на пороге XXI века [Текст] : сб. науч. тр. // АПН СССР, НИИ теории и истории педагогики; [Под ред. З.А. Мальковой, Б.Л. Вульфсона]. // М.: НИИТИИП, 1991. - 99 с

Резюме

Структура поликультурной личности

Исабекова Гулнур Болатбековна - PhD докторант, МКТУ им.Ясави,
e-mails: gulnur_taraz@mail.ru
Научный руководитель: **Атемова К.Т.** – д.п.н., профессор, МКТУ им.Ясави,
e-mails: atemova_kalipa@mail.ru

В статье рассматривается проблема формирования поликультурной личности.На основе анализа научной литературы раскрывается значение сущность и содержание поликультурного образования.

В мировой педагогике категория поликультурное образование введено с 1960 годов, а в России проблема начинает исследоваться с 1990 годов.

На основе анализа научно-педагогической литературы определено содержание понятие «поликультурная личность», разработана структура поликультурной личности.

Поликультурная личность понимается авторами как сложная интегративная структура, показывающая целостную подготовку овладения новым образом жизни на основе общечеловеческих и национальных ценностей, сохраняя принципы и свойства реализации познания, отношения в поликультурной среде.

В исследовании дается попытка раскрытия структуры поликультурной личности в поликультурной среде.

Ключевые слова: поликультурная личность, структура, поликультурная среда, поликультурное образование.

Summary

The structure of multicultural personality

Issabekova G. B. – PhD student, International Kazakh- Turkish University named after H.A.Yassawi,
e-mails: gulnur_taraz@mail.ru
Scientific supervisor: **Atemova K.T.** – doctor of pedagogy, professor, International Kazakh- Turkish University named after H.A.Yassawi, e-mails: atemova_kalipa@mail.ru

The article is devoted to the problem of formation of a multicultural personality. On the basis of the analysis of the scientific literature reveals the value of the nature and content of multicultural education. The world pedagogy category multicultural education was introduced with 1960, while in Russia the problem begins to be studied since the 1990s. On the basis of scientific and educational literature defined the content of the concept of “multicultural personality” developed multicultural structure of personality.

Multicultural personality is understood by the authors as a complex integrative structure, showing a complete training to master a new way of life based on universal and national values, while preserving the principles and properties of the implementation of knowledge, relationships in a multicultural environment.

The study gives an attempt to disclose the structure of multicultural personality in a multicultural environment.

***Keywords*:** multicultural personality, structure, multicultural environment, multicultural education.

ПЕДАГОГИКА ТАРИХЫ
ИСТОРИЯ ПЕДАГОГИКИ

УДК: 372.9 584 5

«ӘЗІРЕТ СҰЛТАН» МЕМЛЕКЕТТІК ТАРИХИ-МӘДЕНИ ҚОРЫҚ-МҰРАЖАЙЫНЫҢ ТАҚЫРЫПТЫҚ-ЭКСПОЗИЦИЯСЫ МЕН ТУРИСТІК МАРШРУТТАРЫНЫҢ ТАНЫМДЫҚ-ТӘРБИЕЛІК ҚЫЗМЕТІ

Х.М. Тұрсұн – т.ғ.д., Қ.А. Ясауи атындағы ХҚТУ профессоры, tursunhazret@mail.ru
М.Алдабергенова - Қ.А. Ясауи атындағы PhD докторанты, mol-nur_an@mail.ru

Мақалада «Әзірет-Сұлтан» мемлекеттік тарихи-мәдени қорық-мұражайдың» педагогикалық қызметінің мазмұны мен әдіс-тәсілдері талданады. Мұражайдың тақырыптық-экспозициялық жоспарларының мазмұнына талдау жасай отырып, оның педагогикалық қызметінде қолданылған жұмыс формалары мен әдіс-тәсілдері жүйеленеді. Солардың арасында туристік маршруттарға шолу жасалып, онда келушілерге ұсынылатын тарих пен мәдениет құндылықтарының ғылымилығы археологиялық, жазба деректер арқылы талданады. «Мәңгілік Ел» ұлттық идеясының «тарихтың, мәдениет пен тілдің ортақтығы» атты құндылығын жас ұрпақтың бойына сіңірудегі мұражай педагогикасын дамы-туға қатысты тұжырымдар жасалады.

Түйін сөздер: «Әзірет-Сұлтан» мемлекеттік тарихи-мәдени қорық-мұражайы», сәулет және археологиялық ескерткіштер, мұражай педагогикасы, туристік маршруттар.

Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты жолдауында тұжырымдалған «Мәңгілік Ел» ұлттық идеясында тұжырымдалған құндылықтардың [1] арасында «тарихтың, мәдениет пен тілдің ортақтығы» деп аталатын құндылығын жас ұрпақтың бойына сіңіруде мұражай экспозициялары мен туристік маршруттарының педагогикалық әлеуетін пайдаланудың маңыз зор екендігі айқын.

Мұражайлар - ұлттық тарихи сана қалыптастырудың ең тиімді ортасы. Мәселен, Түркістан қаласының тарихи өзегі болып табылатын қорғау аймағын зерттеу, қалпына келтіру жөніндегі кешенді бағдарлама аясында ұлттық тарихи сана қалыптастыру мақсатымен 1989 жылы «Әзірет-Сұлтан» мемлекеттік тарихи-мәдени қорық-мұражайы» құрылды [2].Қазіргі кезде қорық-мұражайдың құрамында 8 мұражай жұмыс істейді. Олар: Қожа Ахмет Ясауи кесенесі. XII-XIV ғғ. салынған ғимарат-экспозициялық алаңы 535 шаршы метр; «Қылует» жерасты мешіт-мұражайы». Экпозициялық алаңы - 702 шаршы метр; «Жұма мешіті» мұражайы. Экспозициялық алаңы 128,9 шаршы метр; «Шығыс моншасы». Экспозициялық алаңы 130 шаршы метр; «Түркістан тарихы мұражайы. Экспозициялық алаңы 1050 шаршы метр; Археология және этнография музейі. Көру алаңы 140 шаршы метр; Рәбия Сұлтан Бегім кесенесі мұражайы. Экспозициялық алаңы 62 шаршы метр; «Ашық аспан астындағы мұражай», «Түркістанның XIX ғ. көше үлгісі». Экспозициялық алаңы 425 шаршы метр[3, 15-17 б.]. Мұражайдың осы құрылымын танымдық-тәрбиелік мақсаттарға пайдаланудың педагогикалық әлеуеті мол.

Мұражай экспозициясы мұражайға келушіге археологиялық және сәулет ескерткіштерін көрсетудің ерекше құралы. Мұражай педагогикасында археологиялық және сулет жәдігерлері мен ескерткіштерін экспозицияға біріктірудің мынадай қағидаларын атап айтуға болады:

- тарихи құндылығы – экспозиция тарихи және мәдени құндылығы жоғары бұйымдардан құралған;
- ғылымилығы мен бір идеяға бағынуы – экспозицияның өз концепциясы болады және ол белгілі бір мақсат-міндеттер аясында құрылады
- кері байланыстың орнауы – экспозицияны көрушінің шығармашылық қабылдау мүмкіндігі ескеріледі.
- қол жетімділігі – экспозиция деңгейі қоғам мен ортаның танымдық деңгейіне негізделеді [4, 50 б.].

Аталмыш қағидаларға сәйкес жасалып, жабдықталған «Әзірет Сұлтан» мемлекеттік тарихи-мәдени қорық-мұражайдың құрамдас бөлігі болып табылатын «Түркістан тарихы» мұражайының экспозициялық жоспарына талдау жасауға болады. Мұражай «Тас ғасырынан түркі дәуіріне дейін», «Түркі кезеңіндегі Түркістан», «Шауғар - Шойтөбе қаласы (Түркістан тарихының алғашқы кезеңі)», «Ясы - Күлтөбе қаласы (Түркістан тарихының орта кезеңі), «Ахмет Ясауи - түркі халықтарының пірі (XII-

XIV ғғ. Ясауи ілімінің таралуы), «Ескі Түркістан (Түркістан тарихының кейінгі кезең)», «Түркістан - Қазақ хандығының астанасы (Түркістанның гүлдену кезеңі)», «Түркістан - түркі халықтарының рухани орталығы (Ұлттық пантеон және рухани, діни орталық)» [3, 10-15 б.] деп аталатын 8 бөлімнен құралады.

«Түркістан тарихы» мұражайының экспозициясымен танысқан әрбір келуші танымдық және шығармашылық сұранысын қанағаттандырып, экспозицияның басты мақсаты - ежелгі Түркістан қаласының 1500 жылдық тарихы жайлы толық мәлімет алуына мүмкіндік жасалған. Мұражай экспозициясы тұтас идеяға біріккен логикалық байланыста жасалып, тарихи сабақтастық пен хронологиялық мерзімдеуде біріздiлік сақталған.

Мұражай экспозициясымен кеңірек танысуға мүмкіндік беретін бірден-бір маңызды құжат – тақырыптық экспозициялық жоспар (әрі қарай – ТЭЖ – авт.). ТЭЖ- мұражай экспозициясын құру үшін топтастырылған экспозициялық материалдың құрамы көрініс тапқан мұражай құжаты. Онда экспозиция бөлімдерінің, тақырыптарының, тақырыпшаларының, тақырыптық кешендерінің аттары көрсетіледі, сонымен қатар бастапқы мәтіндер, алғы сөздер, экспонаттар жайлы маңызды мәліметтер жинақталған тізімі, сақталған орны мен шифры жазылады. ТЭЖ - құрылатын мұражай мазмұнын анықтайтын жұмыс түрі, бағыт-бағдары, сондықтан да ол экспонаттар жинақталып біткеннен кейін жасалады. ТЭЖ жасау барысында оның нақты қандай бөлімдерге бөлініп, мұражайға келушілерге қандай туристік маршруттар ұсынатындығы толықтай жоспарланып қойылады. Мұражай экспозициясымен танысу барысында археологиялық жәдігерді көрсетудің тәсілдері мен туристік маршруттары қалыптасады, оған сүйене отырып, мұражайға келуші экспонат жайлы толық әрі кешенді мағлұмат алуына жағдай жасалады.

Сәулет-археологиялық ескерткіштерді жастарға таныстырудың негізгі түрі – экскурсия. Қазақстан Республикасының«Туристік қызмет туралы» заңында экскурсияға«жеке тұлғаның уақытша болатын елдегі (жердегі) туристік ресурстарды танымдық мақсатта жиырма төрт сағаттан аспайтын уақытқа барып, көруі» деп анықтама берген, яғни экскурсия - белгілі бір тақырып жайлы кеңірек мағлұмат алу үшін алдын-ала белгіленген маршрут бойынша жүріп өтетін таным үдерісі деп белгіленеді, «туристік маршруттар - туристің (саяхат кезінде) танымдық, спорттық, эстетикалық не өзге де мақсаттармен өту, қарау үшін белгіленген барлық географиялық мекендердің, болу объектілерінің тізбесін көрсететін жүру жолы». Ал «турист» дегеніміз «уақытша болатын елге (жерге) жиырма төрт сағаттан бір жылға дейінгі кезеңге келетін және ақылы қызметпен айналыспай, сол елде (жерде) сауықтыру, танымдық, кәсіби-іскерлік, спорттық, діни және өзге де мақсаттарда кемінде бір рет түнейтін жеке тұлға» [5]. Яғни «турист» - жеке тұлға (жас ерекшеліктері бойынша қарастырдық), «экскурсия» - таным үдерісі, «туристік маршруттар» - аталмыш жеке тұлғаның танымдық үдерісті жүзеге асыру үшін жүріп өткен жолы деген мәнге ие.

Ашық аспан асты мұражайларында экскурсияның оқыту тәжірибесінде төрт түрі белгілі, олар: ұлттық тарихи сана қалыптастыруға бағытталған дамытушы экскурсия; Отанға деген сүйіспеншілікті тарихты терең танып-білу арқылы қалыптастыратын білім беру экскурсиясы; ортағасырлық қала мәдениетінің дамуы жайлы толық әрі кең мәлімет алуға мүмкіндік беретін танымдық экскурсия; археологиялық ескерткішті ұлттық тарихи сана қалыптастырушы тұрғысынан қарастырып бағалай білуге дағдыландыратын тәрбиелеуші экскурсия. Экскурсияның осы түрлеріне жекелей тоқталайық.

Танымдық экскурсия – мұражай жайлы жалпы мағлұмат беру мақсатында ұйымдастырылады. Экскурсия барысында мынадай мәселелер қарастырылады:

- ашық аспан асты мұражайына айналған ортағасырлық қала жайлы жалпы мағлұмат алу;
- Мұражайдың тақырыптық-экспозициялық жоспарына енетін археологиялық ескерткіштермен танысу;
- мұражай экспозициясының негізгі бөлімдерімен танысу;
- Ашық аспан асты мұражайының жекелеген маңызды экспонаттарымен танысу;

Аталмыш экскурсия барысында тек маңызды деген тақырыптар жайлы сөз қозғалып, қосалқы мәселелер назардан тыс қалады. Танымдық экскурсия мектепте отан тарихы пәнінің толық курсын аяқтаған келушілерге, жоғарғы сынып оқушылары мен студенттерге жас ерекшелігі мен танымдық дайындығы ескеріле отырып жүргізіледі.Өйткені,экскурсия тұлғаның тарихи танымдық білімін кеңейту мақсатында ағартушылық сипатта өткізіледі.

Білім беру экскурсиясы - әрбір экскурсия барысында білім беру мақсаты жүзеге асырылғанымен, бұл типтегі экскурсияда оған басымдылық беріледі. Білім беру экскурсиясы әлеуметтік жіктелуі алуан түрлі және әр түрлі жастағы көрермендерге арналып, оның басты мақсаты ұсынылған тақырып

жайлы білімді кеңейтуге бағытталған. Мәселен, «Ортағасырлық қалалар тарихы» атты тақырыпты экскурсия жоспары мынадай міндеттерді іске асыруға бағытталады:

1. ортағасырлық қаланың бөліктері
2. ортағасырлық қалалардағы керамикалық шеберханалар және өнім дайындау технологиясы
3. дәстүрлі қолөнер түрлері мен үлгілері
4. сәулет ескерткіштерінің құрылысы мен қызметі тралы мағлұматтар.

Аталмыш міндеттер білім беру экскурсиясы мен дамытушы экскурсияның бірлесе жұмыс жасауына да мүмкіндік береді. Мәселен, дәстүрлі қолөнер түрлерін қарастырғанда, керамикалық бұйымдардың жасау технологиясы мен оны жасауда қолданылатын шикізат түрлері жайлы сөз болады, онда керамика жайлы білімді тереңдетіп қана қоймай, сонымен қатар қолданылатын шикізат түрлері жайлы кеңірек мәлімет алуға мүмкіндік береді. Бұл экскурсия түрі барлық жастағы мұражай келушілеріне қызықты, әсіресе бастауыш сынып оқушылары оған үлкен қызығушылықпен барады.

Дамытушы экскурсия мұражай экспозициясымен жұмыс жасауда оның мазмұны мен методикалық қағидаларына ерекше назар аударады. Экскурсияның негізгі мақсаты археологиялық ескерткіштер жайлы толық мәлімет алуға жағдай жасайтын қабылдау қабілеттерін дамыту. Тұлғаға қажетті қабілеттері мен психикалық қасиеттердің дамуынсыз шығармашылық мәліметтердің игеру, археологиялық ескерткіш жайлы білім жинақтау, оның тарихы жайлы терең зерттеулер жасауға жол ашылмайды. Атап айтқанда, ең алдымен жеке тұлғаның бақылау мен бағдарлау қабілеті, материалды әсерлі қабылдау, талдау, өз бақылауларын жинақтап салыстырудың бастапқы дағдылаы болуы қажет. Мұнда сонымен қатар түсті, өлшемді, ритм мен фактураны сезу, эстетикалық қабілеттерді де жатқызуға болады. Осылайша дамытушы экскурсияны тарихты толыққанды зерттеуге бағытталған әрекеттердің бастапқы кезеңі ретінде қарастыруға болады. Бұл экскурсия түрін барлық сынып оқушылары мен студенттерге қолдануға болғанымен, бастауыш сынып оқушылары жекелеген мәселелер жөнінде бастапқы мәліметті игермеген болуы да ықтимал. Бастапқы кезеңде педагогикалық бағыттылығы жоғары бұл оқыту кезеңінде маңызды деген келесі міндеттер жүктейді:

- тарихи-мәдени ескерткіштер мазмұнын білуге деген эмоциональды ықыластылықты қалыптастыру;
- археологиялық ескерткіштен көрген және білген мәліметтерін талдау қабілетін қалыптастыру, өз бақылаулары мен ой-пікірлерін салыстыра отырып, қорытынды жасау;\
- шығармашылық қиялдың дамуы;
- эстетикалық қабілеттерді дамыту;
- өз ойын, сезімдерін, пікірлерін сөзбен жеткізе алу қабілетін дамыту;

Тәрбиелеуші экскурсия мақсаты жеке тұлғаның құндылықтар жүйесін қалыптастыру мен танымдық белсенділігін арттыру болып табылады. Әрине кез келген экскурсия тәрбиелік мазмұн элементтерін қамтиды. Алайда тәрбиелеуші экскурсия келесі міндеттер негізінде жұмыс жасайды:

- танымдық белсенділігін қалыптастыру;
- қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру;
- зейін салуға тәрбиелеу;
- мұражай мәдениетін қалыптастыру [6].

Тәрбие міндеттері сәтті жүргізілуі үшін оқытудың дамытушы мазмұнда жүзеге асуы маңызды. Эмоциональды ықыластылық, ассоциативті ойлау, когнитивті қабілеттер мен қиял тәрбиелік жұмыстардың тиімді жұмыс жасауына көмектеседі. Нәтижесінде психолог С.Л. Рубинштейннің айтуынша «субъектінің сыртқы ықпалына жоғары деңгейдегі алғырлықты қалыптастырады» [7]. Тәрбие және дамыту міндеттерін бірлесіп жүзеге асыру жеке тұлғаға қажетті қасиеттердің қалыптасуына жағдай жасайды. Бұл экскурсия түрін жалпы білім беретін мектептің барлық сынып оқушылары мен ЖОО-ның студенттеріне қолдануға болады, өйткені, көненің көзіне айналған археологиялық жәдігерлермен тікелей қатынас жасау орнықты адамгершілік және эстетикалық таным-талғам дағдыларының қалыптасуына жағдай жасап, ұлттық тарихи сананың қалыптасуына жол ашады.

Қазақстанның оңтүстік бөлігі ежелден қалалық мәдениеті дамыған аймақтардың бірі. Оның ішінде ортағасырлық қалалар дамудың тірегі болған. Орта ғасырдағы қалалар қазақ елінің әлеуметтік-саяси, шаруашылық, этникалық жәие мәдени дамуының орталықтары болғаны белгілі. Осы тарихи-мәдени құндылықтарды насихаттау мақсатында қорық-мұражайда «Түркістан - рухани астана» атты тірек пунктісінен басталған маршрут *«Оңтүстіктің алтын қазынасы»*атты тарихи мәдени ескерткіштер желісімен жалғасады. Маршрут аясында мынадай тарихи-мәдени ескерткіштерді көріп, танысуға болады:Сауран кереметтері → Отырар жәдігерлері → Киелі мекен Сайрам → Қараспан қаласы →

Ортағасырлық Қарнақ → Қарашықтың ашылмаған сырлары → Иқан қалашығы → Созақ ескерткіштері.

Сауран кереметтері жайлы «Сауран қамалы - өте берік бекітілген қорған, оның мықты және күшті қамал болғандығы соншалықты, тағдыр тәлкегінің қолы оның қорғанының түбіне жетіп көрген емес және көктегі аспанның өзі де әлем жерінің төрттен бірінде мұндай берік қамал көрген емес. Оның биіктігі соншалықты, күннің көзі де одан асып көрген емес. Қамалдың беріктігі соншалықты, оның мұнаралары мен дуалын қирату ешкімнің ойына да кіріп шықпайды» [8].Бұл мәліметті Сауранды жаулап алмақшы болған Абдаллах-ханның әскери жорығын суреттеген (XVI ғ. екінші жартысы) автор жазады. Аталмыш шайбанилік билеуші және оған дейін басқа да жаулап алушылар Сауранды (Сабранды) ұлан-ғайыр Дешті-Қыпшақ даласын мекен еткен тайпалар мен халықтарға үстемдік орнатуға мүмкіндік беретін стратегиялық бекініс ретінде қарастырған.

Қамал дуалдарының өзі-ақ көрген жанды таң қалдырады. Ортағасырлық деректерде Сауран қаласындағы медресе жанында шайқатылып тұратын екі мұнара болғаны жайлы айтылған, алайда, олардың орналасқан жері жайлы ешқандай мәлімет жоқ. Васифи жылнамасында сол медресенің, әсіресе, оның шайқалмалы мұнараларының суреттемесі бар, бұл мұнаралар ерекше техникалық тетіктердің арқасында шайқатылып тұратын болған деп сипатталады. Олардың біреуі 1867 ж., екіншісі 1878 ж. құлап, қираған [9, 154 б.]. Археологиялық қазба жұмыстарының нәтижесінде күйдірілген кірпіштерден қаланған, қаланың орталық алаңы маңында орналасқан, өз заманының сәулет өнерінің кереметі саналған ғимарат орны ашылуда. Сапалы күйдірілген кірпіштерді кейінгі кезеңдерде алып кетудің салдарынан ғимарат қабырғалары талан-таражға ұшырап, сақталмай қалса да, төбені толық ашқаннан кейін оның алғашқы жобасын қалпына келтіруге және қандай мақсаттағы ғимарат екенін анықтауға мүмкіндік тумақ. Әзірше бұл құрылыс медресе деп болжамдалып отыр. Бұл ғимарат Бұхара билеушісі Убайдулланың әмірімен құрылысы 1515 ж. аяқталған, Васифидің досы – сейіт Шамсаддин Мухаммад Курти бас мударрисі етіп тағайындалған айтулы медресе болуы әбден мүмкін [10, с.160-161].

Сауран қаласында аршылған мешіт көлемі 25х27х5 см шамасындағы сапасы жоғары күйдірілген шаршы кірпіштен еден төселген. Аталған белгілерге сәйкес бұл ғимараттың жұма мешіті үлгісіндегі намазгох деп шамаланған. Алаңның солтүстік-батыс шетін қаланың бас мешіті алып жатыр. Алаңның солтүстік-шығыс бөлігін бойлай төбелер орны байқалады. Бұл төбелер қала медресесінің қалдықтары болса керек. Медресеге қарама-қарсы, көшенің келесі бетінде күйдірілген кірпіштен қаланған екінші бір зәулім ғимараттың орны аршыла бастады. Көлемі жағынан бұл ғимарат медреседен үлкен болмаса кем түспейді. Қазіргі таңда оның қасбеті ғана ашылды. Кіре-берістегі айванның еденіне жұмыр тас төселген. Бұл ғимарат та кейінгі кезеңдерде қиратылған, бірақ, жинап алынған сырлы әрлеуіш тақташаларға қарағанда бұл жерде де қоғамдық міндет атқарған зәулім де бірегей ғимарат орналасқан деуге болады [11]. Аталмыш алаңды айналдыра ғимараттардың орналасуы сәулет өне-рінің өзіндік бір ансамблі ретінде қабылданып, бұл аумақты Сауран регистаны деп атаса да болады. Сауран қаласында жүргізілген археологиялық қазба жұмыстарынан соңқала көшелері, түрлі ғимарат-тарға консервациялау және қалпына келтіру жұмыстарының жүргізілуіоны ашық аспан астындағы мұражайға айналдырды. Бұл жағдай Сауран қаласына жүргізілетін экскурсияның танымдық-тәрбиелік құрылдымының мазмұнын барынша толықтыра түсті.

*Ортағасылық Қарнақ*түсті металл балқытумен (Қожа Ахмет Ясауи кешеніндегі Тайқазан осы қалада құйылған) және Қазақстан территориясындағы ең көне медреселердің бірі орналасқан қала болуымен аты шыққан.

Қарашықтың ашылмаған сырлары әлі де жетерлік. Оның куәсі ретінде археологтар IX-X ғг. жататын ат әбзелдерімен бірге жерленген жылқы сүйегін тапқан.

Иқан қалашығы XVIII ғасырда орта мен ұлы жүз тайпаларын басқарған Тұрсын хан мен оның баласы Барақ ханның резиденциясы болғандығымен танымал.

Жастар осы туристік маршруттарды көзімен көріп, қолымен ұстап, визуалды түрде тарихпен «тілдесу» барысында ұлттық тарих пен мәдениеттің мұрасымен танысуға мүмкіндік алады.

Осы аталған туристікмаршруттардағы педагогикалық жұмыстардың мазмұны мен ұйымдастырылуы төмендегідей тиімділік береді:

- отан тарихының бір бөлшегі болып саналатын ортағасырлық қалалар тарихын танып-білуге деген қызығушылығы артады;
- оқу орнында алған теориялық білімдерін практикада қолдану дағдылары қалыптасады;
- дәстүрлі қолөнерде қолданылатын шикізатты игеруге бағытталған дағдыларды қалыптастыру

- тарихи-мәдени ескерткіштерге қамқорлықпен қарау және оларды қорғауға деген қатынас қалыптасады;
- Отан тарихы мен мәдениетінің игіліктеріне деген мақтаныш, отаншылдық сезімдері шыңдалады.

Бұл айтылғандар тек қана теориялық болжамдар ғана емес. Соңғы жылдары аталған мұражайдың педагогикалық қызметіне және экскурсияға қатысушылармен жүргізілген сұхбаттар мен сауалнамаларға жасалған талдаулар нәтижесінде осындай тұжырымдар жасадық. Қорыта айтқанда, бәсекеге қабілетті білікті педагог маманның кәсібилігін қалыптастыруда мұражай педагогикасының әлеуеті де оқытудың инновациялық технологиялары қатарынан орын алуы керек.

1 Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан – 2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты.» атты Қазақстан халқына Жолдауы» // Егемен Қазақстан. 14 желтоқсан 2012 ж

2 ҚРОМА 1890 қор, 1 тізбе, 1119-іс.

3 Әзірет Сұлтан» мемлекеттік тарихи-мәдени қорық мұражайының 2003 жылғы жұмыс есебі. – 2003. - 24 б.

4 Медведь А.Н.Музеефикация памятников археологии в России (прошлое и настоящее). — М.: Издательство «ГНОМ и Д», 2004. - 80 с,

5 Қазақстан Республикасындағы туристік қызмет туралы 2001 ж. 13 маусымдағы № 211-IIҚазақстан Республикасының Заңы (2010.19.03. берілген өзгерістер мен толықтырулармен).

6 Троянская С.Л. Музейная педагогика и ее образовательные возможности в развитии общекультурной компетентности: учебное пособие. -Ижевск: Ассоциация «Научная книга», 2007. - 131 с.

7 Рубинштейн С.Л. Принципы и пути развития психологии. - М., 1959. – 356 с.

8 Алдабергенова М.К. Ортағасырлық қалалардың дамуы // Қазақ тарихы. – 2013. - № 1(118). – С. 4-6.

9 Байпақов К.М., Смағұлов Е.А. Ортағасырлық Сауран шаһары. - Алматы: Кредо баспасы, 2005. – 202 б.

10 Болдырев А.Н. Зайнаддин Васифи -таджикский писатель XVI в. - М., 1957. – 355 с.

11 Ержигитова А.А. Продолжение исследования архитектурного ансамбля Сауранского регистана: отчет об археологических исследованиях. – Алматы, 2008. – С. 289-291.

Резюме

Познавательная и вопитательная функция туристических маршрутов и тематической экспозиции государственного историко-культурного заповедника-музея «Азрет Султан»

Турсун Х.М. – доктор исторических наук, профессорМеждународного казахско-турецкого университета имени Х.А.Ясави, tursunhazret@mail.ru

Алдабергенова М. – PhD докторант Международного казахско-турецкого университета имени Х.А.Ясави mol-nur_an@mail.ru

В статьеописываются методы и содержание педагогических функции Государственного историко-культурного заповедника-музея «Азрет-Султан». Классифицируются используемые в педагогических функциях формы и методы, ссылаясь на анализ содержания тематико-экспозиционного плана музея. Анализируется научная значимость выставленных в экспозиции историко-культурных ценностей, делается обзор туристических маршрутов и координируется их педагогическая значимость. Излагаются, вопросы касающиеся развития музейной педагогики по внедрению в сознание подрастающего поколения значимость истории, культуры и языка в контексте национальной идеи «Мәңгілік ел».

Ключевые слова: Государственный историко-культурный музей-заповедник «Азрет Султан», архиатектурные и археологические памятники, музейная педагогика, туристические маршруты.

Summary

Informative and educational function of tourist routes and thematic exposition of the state historical and cultural reserve-museum "Azret Sultan"

Tursun Kh.M. – Doctor of Historical Sciences, Professor of the International Kazakh-Turkish University named H.A.Yasavi, tursunhazret@mail.ru

Aldabergenova M. – PhD students of the International Kazakh-Turkish University named H.A.Yasavi mol-nur_an@mail.ru

The article describes the methods and content of the teaching function of the State Historical and Cultural Reserve-Museum "Azret Sultan." Classified used in pedagogical function forms and methods, referring to the content analysis of specialized exhibit of the museum plan. We analyze the scientific significance of the exhibited in the exposition of historical and cultural values, an overview of the tourist routes and coordinated their pedagogical value. Outlines issues related to the development of museum pedagogy to introduce into the consciousness of the younger generation the importance of history, culture and language in the context of the national idea "Mangilik el."

Keywords: State Historical and Cultural Museum-Reserve "Azret Sultan", architectural and archaeological sites, museum education, hiking trails.

ӘОК 541.124

ЖЕТІСУ ҚОБЫЗШЫСЫ МОЛЫҚБАЙДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ МҰРАСЫ

Ж.Ш. Таубалдиева – п.ғ.к., профессор,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,Талдықорған қаласы
z.taubaldieva@mail.ru

Осы мақалада Жетісу қобызшысы Молықбайдың шығармашылық мұрасы қарастырылады. Кестеде Молықбай шығармаларының педагогикалық мүмкіндіктері берілген. Ұлттық мәдениет халықтың ертеден келе жатқан өнері негізінде жетілгені белгілі. Олай болса, ұрпақтан ұрпаққа жалғасып келе жатқан халықтың дәстүрлі мәдениет түрлерін жинақтап, оның тәлім-тәрбиелік тәжірибесі негізінде білімгерлерді тәрбиелеудің қажеттілікті керек етуде. Осындай қажеттіліктің бірі – білімгерлерге өнер қайраткерлерінің шығармалары арқылы музыкалық эстетикалық мәдениетін тәрбиеде тиімді пайдалана білу болып табылады. Бұл мәселенің нәтижелі жүзеге асуы жастарға дүниеден өтіп кеткен бабаларымыздың өнерде алатын орнын музыкалық-эстетикалық тәрбие үрдісінде қолдана білу іскерлігі талап етіледі.

Түйін сөздер: қобыз,Молықбай қобызшы,шығармашылық, поэма, Жетісу.

Қазақстан «Республикасының этникалық-мәдени білім тұжырымдамасында Білім берудің маңызды мақсаты адамды әдеттегі үйреншікті сана-сезім шеңберінен алып шығып,мәдениеттің биік деңгейіне көтеру»-деп білімгерлердің көркемдік талғамын өнер қайраткерлері мұралары арқылы өркениетті мәдениетке жеткізу көзделеді[1].Қазақстан Республикасының тәуелсіздік статусын алуы қоғам өмірі мен әлеуметтік-экономикалық дамуына үлкен өзгерістер әкелу мен қатар ғылым мен білім саласына жаңа талаптар қойып отырғандықтан,педагогика ғылымы мәселелерінің ішінде білім мазмұнының ғылыми-теориялық негіздерін жасау маңызды орын алады.

Осыған орай білімгерлердің білім деңгейі және тәрбиелік сипатыәлемдік мәдениетке сәйкес келуі қажет.Қазақстан Республикасының 2030-ға дейінгі стратегиясында еліміздің азаматтарын белгіленген басымдылықтарды орындап шығуға даярлау бүгінгі күннің өзекті мәселесі болып отыр.Осыған орай кейінгі кезде білім берудің жаңа тұжырымдамалары қабылданып, тәрбиелеудің бағдарламасы белгіленді.Осыларды негізге ала отырып, мектеп және басқа да оқу – тәрбие мекемелерінде оқытуды ұйымдастырудың тәсілдерін қолдану, тәрбиелеу технологиясын модернизациялау қолға алынуда. Жастарға рухани-мәдени тәрбие берудегі эстетикалық тәрбиенің құрамдас бөлігі ретінде білімгерлерге өнер туралы пәндерді оқыту арқылы жастардың музыкалық эстетикалық көзқарасын,оның қазақ халқының руханидәстүрін жандандырып,бүгінгі өмір талаптарына сай жүйелеп, оқу орындарында оқу-тәрбие роцесінде ендіру көкейкестілігімен сипатталады.

Бүгінгі білімгерлердің алдына қойылып отырған міндеттер жастарға ұрпаққа идеялық саяси, еңбек, адамгершілік және музыкалық – көркемдік сана – сезімінің сапасын арттыру. Білімгерлерге музыкалық білім беру мен көркемдік тәрбиені халықтың, ұлттың, мәдени мұрасымен байланыстыра отырып, айтарлықтай жақсарту міндет. Әсемдік сезімін дамыту, көркемдік талғамын тәрбиелеу, өнер шығармаларын сүйіп, туған табиғатын оның байлығын қастерлеп, бағалай білуге қабілеттерін қалыптастыру қажет еді.

Осыған орай, жоғары оқу орындары тәжірибесіне және психологиялық-педагогикалық әдебиеттерге жасаған талдау оқыту теориясы мен практикасының педагогиканың өткендегі мұрасын жаңжақты зерттеп, оқу-тәрбие үрдісінде пайдалануды қажет еді.

Сондықтан да білімгерлердің оқу-тәрбие үрдісінде Жетісу қобызшысы Молықбай ата шығармалары арқылы эстетикалық тәрбиеде енгізу қажет.

Қазақстанда осы саладағы тарихи тәжірибе келесі ғалымдардың еңбектерінде зерттелген, олар: Т.Т.Тәжібаевтың, Қ.Б. Бержановтың, А.І. Сембаевтың. Қ.Б.Жарықбаевтың, А.Ұзақбаеваның. Р.Қ.Дүйсембінованың, Б.Махметованың, М. Төлебаеваның, А.К. Көбесовтың, А.Н. Ильясованың, Қ.Шалғынбаеваның, М.М. Имангазиновтар қарастырған.

Осындай ой-пікірлерінің көрнекті өкілдерінің санатына Жетісудағы қобызшы Молықбайды жатқызуға болады. Ол өнертану бағытында, өнерді дамытып, жетілуіне өзінің өмірінің соңына дейін арнады. Оның шығармалары әртүрлі Молықбай туралы жазған мақалалар жарияланып, мұражайда сақталынып, практика жүзінде қолданылып жатыр. Сонымен қатар меңгерілмеген музыкалық эстетикалық идеялар толы көптеген еңбектерді зерттеу қажеттілігін туындатады. Жетісудың жорғасы «маймаңдаған бақайшағы», Мамай елінің, қазақтың өнердегі үздік саңлағы, қобызшы Молықбай

Байсақұлы қобызшылар Қорқыттың, Ықыластың шығармаларын орындау барысында күй әуезіндегі мағынасын әңгіме арқылы тыңдарман қауымға жеткізе түсіндіре білген дарын иесі болған.

Молықбай қобыз бен үш ішекті домбыра аспабында шебер ойнауды біркелкі меңгерген. Сағым болған Қорқыт ата, Асан-Қайғы күйлерін ұлағаттап, дамытып, насихаттаушысы ретінде білеміз.

Молықбай орындаған күйлерінің мағынасын терең зерделеп, ұғынбай, философиялық мағынасын білмей, зейінімен түсініп, ойнау, мүмкін емес еді. Әрбір орындаған күйлердің тарихын, мазмұнын, шығу себебін, кімнің күйі екенін әңгімелей отырып, халық санасына ұмытылмастай етіп, зерделеп сіңірген. Еш бүкпесіз, жасырмай адал шындықпен әділін айтып жеткізе білген.

Бірақ заман мен өтіп бара жатқан уақыт бәрін де өз дегеніне көндіреді. Молықбай орындауындағы көптеген күйлер ұмыт қалған, ішінара, бірен-саран, елеулілері ғана ұрпаққа жеткен. Молықбайдың өзін кудалап, әуре-сарсаңға түсіріп, абақтыға кінәсіз қамап, азап шектіріп, ақыр аяғы «халқым» деп соққан жігерлі жүректі көз жұмдырған. Ол берілмеген, «елім» деп еңіреп өткен. Ал артына қалдырған мол мұрасынан бізге жеткені қара киелі қобызы мен он шақты ғана күйлері бар.

«Ықылас», «Қара жорға», «Сылқылдақ» күйлері қазақ халқына қазір де танымал, жақсы дәріптеліп, жиі орындалып жүрген асыл қазыналар. Молықбай орындаған күйлерінің көптеген мазмұн-әңгімесін Ілияс Жансүгіруұлы 1927-1930 жылдары қағазға түсіріп, жазып алғанын Мейрамбай Байтолықов, Орысбай, Жаймолда, Жанатбек, Досбайұлы ақсақалдар растайды. Ол жазылған деректер Ілиястың қолжазба архивінен табылған.

Молықбай күй орындарда қобызының құлағын бес бұрып, төрт түкіріп, тоғыз толғап, жосылта «Құлақ күйімен» бастаған. Күй әуезінде ата-бабаларға сиыну, қадір тұту, дәріптеу, ұрпақ санасып бабалар рухымен тәрбиелеу, тәлім-өнегесі мен естелік, ерлік сипаттары орын алған. «Құлақ күйі»-Молықбайды жігерлендіріп, шабыт берген. Халық көп жиналған жиындарда, тойларда, астарда Молықбайдың қобызбен орындаған күйлері «Бозінген», «Жез киік», «Ақ көбік, көк көбік», «Аққу», «Құдіреттің құсы», Ер Әлінің «Дүлділі», «Қазан», «Онсан мен Орманбеттің айырылғаны», «Қорамжанның күйі», «Желмая», «Ықыластың күйі», ал үш ішекті домбырамен орындаған күйлері «Қара жорға», «Ақсақ құлан», «Сылқылдақ»-дейді көзі көріп, естіген есті қариялар. Енді Молықбайдың көзін көріп оның орындаған күйлерінің әңгімесін құлыққа сіңіріп, зердесіне сақтаған Дәмелі Имашқызы мен Орысбай Қалпенденов қариялардың естеліктеріне назар қоялық. Бұл екі қарияны ерекше атап отырғанымыздың себебі мен мәні мынада Қалпендеұлы Орысбай ақсақал Молықбаймен арғы әкесі бір аталас, жақын інісі, Дәмелі Имашқызы туыстас-ағайыны, бір жағы келіні. Бұл екі қарияның айтқан деректері басқа айтушыларға қарағанда дәйекті, әмбе шындыққа жанасады. Ең мәндісі Молықбай орындаған күйлердің әңгіме мазмұнын Молықбайдың өз айтуында естігендіктері. Соны олар бізге былай деп жеткізеді:

«Бозінген» -бұл күйді Ілияс Жансүгіруұлындай ешкім түсіндірмес. Оның «Күй» поэмасын оқыған адам толық қанығады-дейді екі қария, « Жез киік» - Қорқыт атаның күйі. Күйді Қорқыт ата өзінің мінген Желмаясының жүріс бүлкіліне арнапты-деп айтқан.

Қобызша Молықбайдың орындаған күйінің бір«Ақ көбік, көк көбік»-Қорқыт ата күйі. Аңызға сүйеніп құрылған. Оқ дарымайтын, үсті темір сауыт, кісі жегіш екі қасқыр турасында. Олар ауылға жылына бір рет оралып келіп екі жас кісіден жеп кетіп орындаған көрінеді. Темір сауыт қасқырлардың қолтық тұсында түймедей ғана тесігі болыпты. Кісі жер мезгілінде екі қасқыр ойнақ салып, көбік шашып, құтырынады екен. Ауылдың халқы қасқырлар қынадай қырмасын деп жылына кезекпен бір ұл, бір қызды жемтік ретінде арнайы сапы ағашына байлап қасқырларға беріп отырған. Қасқырлар тек жастарды ғана жеп, кәрі-құртаң, шал-кемпірлерді елемеске керек. Бұл жолы кезек бір байдың жалғыз ұлы Жарболға келеді. Жемтіктің бірі-қызды ағашқа байлап, Жарболды қоса байламақшы болғанда: -Әке байлатпа, қолымды бос қойыңдар? Қашпаймын. Мылтық беріңдер де атымды жаныма байлаңдар?-дейді дат сұрап, өтінеді жас жігіт. Әкесі көпшілікке баласының тілегін, дат-өтініш орындатады. Ағашқа байлауға жемтігін көрген қасқырлар-қыңсылдап ырылдап, көбік шашып, ойнап, тістелесе оларға жақындай түседі. Шыдамаған қыз-Жарбол-ау атсаңшы?-деп жалынып жылайды. Екі қасқыр ойнақшып, бір-біріне түйісе бергенде Жарбол қасқырлардың қолтық тұсын дәлдеп, мылтық шүріппесін басып қалады. Оқ арланға тиіп, ашуланып, буырқанып, ызаланған ол қаншығын талап өлтіреді. Мұны Қорқыт ата ел кезіп жүріп көріп, аңыз-күй ретінде шығарғын-деген Молықбай қобызшы.

Молықбайдың «Аққу» күйі-бір жұп аққу құсының тағдыры жайлы шығарған күйі. Бір аңшы қажеттігіне жаратты ма? Жоқ, байқаусызда атты ма? Әйтеуір аққудың өлексесін (ұрғашы аққу) атып өлтіреді. Аққудың атасының өлексесінен айырылғандағы жоғары, төмен ұшып безілдеген зары күй

негізін құраған. «Аққу» күйі туралы Мұхтар Әуезовтың «.. кімнен алып жазса да, керемет суреттеп жазған туынды, мүмкін Ілиястан алған болар, не біреуден естіген болар»-деген еді.

Асан қайғы атаның күйі –«Онсан мен Орманбеттің айырылғаны»-атты күйдің негізінде Орманбет хан өліп, он сан ноғайлы елінің ыдырауындағы қайғы-қасірет әуезбен берілген «Қазан» және «Қорамжанның күйі жайындағы мазмұн – әңгімесін екі қария нақты ұғып қалмағандықтарын білдірді.

Молықбайдың сүйсініп орындайтын Асанқайғының «Желмая»-күйші күйі. Асан атаның желмаяға мініп, Жерұйық іздеп, жер шарлағандағы желмаясының бүткіл жүрісі күй негізіне түскен.

«Ақсақ құлан» -тарихи-айтылуына қарағанда: Шыңғыс ханның үлкен ұлы Жошы хан аң аулап, жаралы Ақсақ құланды қуып жүріп мерт болады. Мұны іштей сезген Шыңғыс хан. Осы суық хабарды маған кім естіртсе, «көмейіне қорғасын құямын» -деп жарлық жариялайды. Қайғылы хабарды естіртуге ешкімнің батылы бармайды. Жұртты ауыр азаптан Кетбұға «Ақсақ құлан» атты күйімен құтқарады. Сол күй арұылы қазаны Шыңғыс ханға жеткізген соң домбыраның көмейіне қорғасын құйылады. Бұл күй хан қаталдығын, халықтыг ауыр азабын, аңшылық өмірді, өлім азабын бейнелейді.Молықбай шығарманы орындауда да дәл солай дәріптеген.

«Қобызшы-күйші Молықбай мұрасының шығарған және орындаған күйлердің педагогикалық мүмкіндіктері».

Күйдің аты	**Авторлары**	**Педагогикалық мүмкіндіктері**
1	**2**	**3**
«Құлақ күйі» «Аққу күйі» «Жез киік» «Ақ көбік» «Көк көбік» «Желмая» «Дүлдүл» «Құдіреттің құсы» «Қазан» «Бозінген» «Аққу» «Онсан мен Оразымбеттің айырылғаны»	Молықбай Корқыт Ықылас Қорқыт Қорқыт Асан қайғы Қорқыт Ер Әлі- Қорқыт Қорқыт күйі Молықбай Молықбай Молықбай Асан Қайғы	Білім береді: -қазақ халық аспаптарының құрылысы, дыбыс бояуынан; -күйші композиторлар өмірінен, қызықты оқиғалар мазмұнынан. Тәрбиелейді: адамгершілікке, туған жерге, қоршаған, ортаны сүйе білуге, кішіпейілдікке. Дамытады: музыкалық талғамын дамытады.
«Жетісу» «Әке» «Қорамжанның күйі» «Ықыластың күйі» «Қара жорға» «Ақсақ құлан» «Кеңес»	Молықбай Молықбай Молықбай Молықбай Молықбай Кетбұға Халық күйі	

Қобызшы-күйші Молықбай мұрасының тәрбиелік мәні жөніндегі белгілі бір нәтижеге жету үшін төмендегідей жұмыстар жүргізілуі керек:

- оқу-тәрбие үрдісінде дұрыс пайдалану;
- оқу-тәрбие үрдісінде мұғалімдерге ғылыми әдістемелік нұсқаулар дайындау;
- кеңестер беріп, семинарлар өткізуге болады.

1 Жанпейсов Е. «Қобызшы» Талдықорған, 2007

2 Толымбеков Ж. «Қасиетінен айналайын, қайран бабам». Қобызшы Молықбай Байсақұлы Талдықорған,2007,4б

3 «Музыка әлемінде» Республикалық ғылыми-әдістемелік журнал. Алматы, 2010-№4, 11б.

Резюме

Творческое наследие семиреченского кобызиста Молыкбая

Таубалдиева Ж.Ш.– к.п.н, профессор Жетысуский государственный университет имени И.Жансугурова

В данной статье указывается, что в основном издревле идущее искусство народа в Национальной культуре развито на достаточно высоком уровне. Таким образом, необходима систематизация традиционных видов культуры народа, которая передается из поколения в поколение, ее воспитательный опыт является значимым при воспитании студентов. Одной из таких необходимостей является умение эффективно использовать студентами произведений заслуженных деятелей искусства в воспитании музыкально-эстетической культуры. Для успешной реализации данной проблемы необходимо, чтобы молодые люди умели использовать в процессе музыкально-эстетического воспитания творчество предков, ушедших из жизни и оставивших за собой ценное творческое наследие.

В данной статье рассматривается творческое наследие семиреченского кобызиста Молыкбая. В схемеу казаны педагогические возможности произведения Молыкбая.

Ключевые слова:кобыз, творчество, поэма, семиречье.

Summary

Creative heritage of SemirechenskkobyzistMolykbay

Taubaldiyeva Zhumatay Zhetysu State University named after I.Zhansugurov,
Ph.D., Associate Professor

Inthisarticleitisspecifiedthatthatmostlytheartofthepeopleinnationalculturethathasgonefromtheancienttimeis highly developped. Thus, itisnecessarytosystematizetraditionalkindsof art ofthepeople, whichispassedfrom generation to genera tion, its educative experience is significant at students education. One of this needs is believed to be ability of students to use efficiently the creative works of honored figures in art in musical and aesthetic culture education. For successful implementation this problem it is essential that young people know how to use in the process of musical and aesthetic education the creation works of art of our ancestors who left great heritage .

This article describes the creative heritage of Semirechensk kobyzist Molykbay.Pedagogical opportunities of theMolykbay's work is shows in the scheme.

Key words: kobyz, creation, poem, Semirechye.

ӘОЖ 259.922.775

ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНДАҒЫ ҚЫЗ БАЛА ТӘРБИЕСІНЕ ТӘН ӘДЕПТІЛІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қ.Т. Атемова – п.ғ.д., Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің профессоры
Г.А. Омарова – п.ғ.к., «Мирас» университетінің доценті,
педагогика-психология кафедрасының меңгерушісі

Мақалада қазақ халқының қыз бала тәрбиесіне қоятын талаптары мен мінез-құлық әдептері ұлттық идеялар негізінде салыстырмалы түрде сипатталады. Қазақтың салт-дәстүріндегі әйел баласына тән ерекшеліктердің заңдылықтары мен тәрбиедегі мәні ашып көрсетіліп, қоғамның даму ерекшеліктеріндегі бүгінгі көріністерімен салыстырмалы талдау жасалады. Әйтсе де, мақалада қазақ әйелдерінің тарихи қалыптасуындағы ұлттық киіну әдебінің сыры тәрбиелік тұрғыдан ашып көрсетіледі.

Түйін сөздер: Қазақ әйелі, қыз тәрбиесі, ұлттық мәдениет, киіну әдебі, қарым-қатынас.

Қазақ халқының «Еркек үйдің егесі, әйел үйдің шегесі» деп айтқанындай кез-келген отбасының босағасының беріктігі мен ынтымағының жарасымдығы ондағы әйел баласының мықтылығына тікелей байланысты. Осы тұста елбасы Н.Ә.Назарбаев өзінің «Қазақстан-2050» стратегиялық бағдарламасында әйел баласының шындығында да отбасының тірегі екендігін ескертіп: «Біз қыздарымызға ертеңгі жар, ана деп қарап, тәрбиелеуіміз керек»,- деп қыз балаларының тәрбиесіне ерекше көңіл бөлуді тапсырған еді [1]. Бұл әсіресе, бүгінгі жаһандық тәрбие дәстүрлерінің дендеп еніп, ұлттық болмысымызға едәуір ықпал етіп отырған заманда өте өзекті мәселеге айналып отыр.

Бүгінгі статистикалық мәліметтерге жүгінетін болсақ, бүгінге дейін Қазақстан Республикасы бойынша 38386 бала жетім және ата-анасының қамқорлығынан айрылған, соның ішінде 14052-сі қыз балалары екен. 1999-жылдан бүгінге дейін 8675 бала шетел азаматтарына асырап алынуға берілген [2]. Бұдан шығатын тұжырым, жетім балалар мекемелерінде тәрбиеленген балалардың болашақ отбасылық өмірін қалай елестетері белгісіз. Осы тұста ғұлама ғалым әл-Фараби бала дүниеге келгенде алдағы өмірінде бақытты болуға жетелейтін қасиеттерді игеруде өздігінен ол жетіле алмайтындығын

айта келіп, ол үшін арнайы тәрбие ортасының болуын қажет деп санайды. Ондай ортаның негізгісі, әрі баланың бақытқа қол жеткізудегі қасиеттерінің негізі қаланатын тәрбие институты *отбасы ортасы* екендігін келтірген[3].

Бүгінгі күні өскелең ұрпақтың ұлттық дәстүрден алшақтап өсуі барған сайын отбасы тәрбиесін жұтаңдатпақ. Оның үстіне қалыпты отбасыларындағы тәрбие де көпшілікті алаңдатарлықтай жағдайда. Нақтылап айтқанда, отбасыларындағы ажырасу саны жыл өткен сайын азаймай отыр.

Сондықтан, тәрбие негізін қалайтын отбасындағы ана болмысын оның қыз кезінен қолға алу дәл бүгінгі күннің өзекті мәселесі. Қазақтың ұлы жазушысы М.Әуезовтың «Ел болам десең, бесігіңді түзе», -деп шырылдауы да тегін емес[4]. Олай болса, қыз тәрбиесін қолға алу мемлекеттік іс деп қарап, оның түп тамырына талдау жасау, сонымен қатар түркі халықтарына, соның ішінде қазақ қызкеліншектеріне тән әйел болмысын сақтаудың өзіндік заңдылығы мен артықшылығы бар екендігін дәлелдеу біздің мақаламыздың басты мақсаты болмақ.

Қазақ әйелдерінің болмысы мен мінез-құлқы, тіпті қарым-қатынасы қашан да тарихта өзгеше орын алған. Оның түп тамыры бүкіл түркі әйелдерінің болмысымен тығыз байланысты.

Тарихи деректерге жүгінер болса, түрік әйелдері атқа мекем отырып, жақсы шаба білген, қару қолдануды үйренген, ерлік жасаудан тайынбаған, тіпті қамал күзетшісі, уәли, елші де бола алған. Үйдегі отбасында да әйел еркекпен тең болған. Балаға әке-шеше басшылығы қатар жүрген. Еркек әйелін үнемі құрметтеп, оны арбаға отырғызып, өзі соңынан жүріп отырған. Бұған дәлел VII-VIII ғасырларда өмір сүрген Қорқыт жырларындағы әйел бейнесі мен жар таңдау салттарында айқын сипатталған[5]. Ал, қазақ халқының қалыптасу тарихында пайда болып, жарық көрген мұралар мазмұны сонау Томиристің (Тұмар), Заринаның болмысынан байқалып, Қорқыттың заманынан келе жатқандығын дәлелдейді [6].

Түркі халықтарындағы әйел болмысының, соның ішінде қазақ әйелдерінің болмысының әу бастан-ақ ізгіліктілігін көптеген шетел ғалымдары зерттеп, өз тұжырымдарын жасаған. Атап айтқанда, ғалым Ю.К.Малницкий: «Қазақ халқының тұрмыс тіршілігінде әйел баласы ең алдымен отбасы шаруашылығындағы басты құндылық болып табылған. Екіншіден, қыз балалары түрік халықтарының мұсылман дінін қабылдаған басқа тайпаларынан тараған халықтарға қарағанда анағұрлым еркін әрі үлкен құрметке ие. Оларды ең құрметті, қонақ отыратын орын - төрге отырғызған. Сонымен қатар, қазақ әйелдерінің көзқарасы мен пікірі отбасылық кеңесте шешуші дауысқа ие болған. Сондай-ақ, қазақ әйелдері ат үстінде еркін шауып, қонақтарды күтіп алуға және оларды қымыз, қымыранмен сусындатуға қатысқан, тіпті олармен сұхбатқа да түсетін болған», - деп қазақ әйелдерінің басқа халықтар әйелдеріне қарағанда құқығының жоғарылығын ерекшелеп сипаттайды [7].

Әйтсе де, ислам діні келгеннен кейін қазақ қоғамында әйел мен еркек арасында біршама өзгешелік пен талаптар орнады. Әйелдің орны қаншалықты ұлық болса да, шариғи тұрғыдан өзіндік нормасы мен әдебін сақтау талап етілді.

Түркі халықтарына тән әйел мінез-құлқы мен жүріс-тұрысындағы мәдениеттілік нормаларын қазақтың ақын жазушылары өз шығармаларында дәріптеп жазған. Солардың бірі Ғ.Мүсіреповтың «Оянған өлке» шығармасында да әйел болмысының қазақи мәдениеті былайша сипатталған: *"Ең соңынан кірген кішкене денелі* ***қазақ әйелі*** *ауыз үйдегі* ***орыс жұмыскерлері*** *мен* ***орыс әйелдеріне*** *қарап таңырқап тұрып қалыпты.* ***Мойындарына дейін ашық, жалаң бас, еркектермен қатар отырған*** *орыс әйелдері Күнзилаға, тіпті, таң көрінді.* ***Шашын желкесіне қырыққан жас келіншек Елизавета Быкованың барлық еркектерден жоғары отырғаны*** *ерсі көрініп кетті»*[8] Қазақ әйелінің көңіл-күйі, сезім әлемі, ішкі дүниесі нәзік болуымен бірге шытырманға толы, аса күрделі құбылыс еді. Бұдан байқағанымыз түркі әйелдерінде аңғарымпаздық белгілердің, тіпті олардың ұсақтүйегіне дейін бірден байқап, тез арада айтылмақ ой мен емеурін, ишараны шешетін туа бітті қабілеттері ерекше дамығанын жоғарыдағы деректер растайды.

Әйелдердің гендерлік болмысына, әйел адамдардың ассоциативті ойлау жүйесіне көбінесе адамгершілік, ізгілік, жылылық, күнделікті күйбің тіршілік жақын да, ер адамдардың асссоциативті ойлау жүйесіне ерлік жасау, батырлық көрсету, кәсіппен шұғылдану және т.б. жақын болатыны белгілі.

Біз мақаламызда түркі халықтарына, соның ішінде қазақ халқының кйіну мәдениетінің астары мен тәрбиелік мәніне тоқталуды мақсат тұттық.

Қазақ халқының қыз балаларына тән киіну әдебінің өзі оның тәрбиелілігі мен мәдениетінен дерек береді. Әдетте қазақ әйелдері кең етек ұзын көйлек киіп, бастарына ақ орамалдарын салған. Бұл киіну әдебінің де тектен тек емес екенін бүгінде ғылыми тұрғыдан дәлелдеп жүрген ғалымдар бар. Орамал тағудың физиологиялық тұрғыдан да әйелдерге пайдасы көп екендігін медицина саласының маман-

дары мойындауда. Медицина ғылымының докторы, профессор Қарлығаш Тоғызбаева бұл жайлы былай дейді: "...Ер адам көбіне көктен, әйелдер жерден қуат алады. Сондықтан болар, әйелдің шашы магнит тәрізді ауадағы кір-лас қуатты жинағыш келеді. Бұл да оның, әсіресе, бас ауруына ұшырауына әсер етеді. Ашық-шашық жүрген әйел көктен өзіне қажет емес, артық қуатты алады, сөйтіп оның бойында еркектерге тән гистостерон гормоны пайда болады. Нәтижесінде, ағзаның гормональды бұзылуы етек алып, жыныс органдарындағы қатерлі ісік, т.б. ауруларға жол береді. Ал баланың бітуі мен тууына аса қажет әйелге тән экстрогенос гормондарының керекті мөлшерде қалыптасуына ықпал ететін жерден келетін қуат ұзын, кең көйлек арқылы әйел денесіне молынан, еркін өтеді. Тар шалбар осындай аса маңызды процеске кедергі жасайды. Осы процестер дұрыс жүзеге аспағандықтан, қоғамда жантүршігерлік түрлі оқиғалардың (лесбиянкалар, гомосексуалистер, трансвеститтер, т.б.) орын алуына себеп болуы мүмкін. Күшті феминистік қозғалыстар салтанат құрған Батыста бедеу әйелдер мен еркектердің көбеюі, сөйтіп моральдық азғындаудың шыңына жетпеген ТМД елдерінен бала асырап алу өзекті мәселеге айналуы тегін емес" [9]. Сондықтан "Есті қыз етегін қымтап ұстайды" деген дана сөз де босқа айтылмаса керек.

Мысалы, қазақ қыздары мен тұрмысқа шыққан әйелдерінің бас киімдері мен шаш үлгілері қатты ерекшеленген. Этнографиялық деректерге қарағанда, әйелдер шашын қос өрім етіп өреді де, ол екеуінің ұштарын біріктіру үшін ***шашбау*** тағады. Шашты олай өру - әйелдіктің белгісі, бұл - бүтіннің жартысы болғанды білдіреді. Ал қыздар шаштарын бір өрім етіп, ұшына ***шолпы*** тағады.

Бойжеткен қыз бен тұрмысқа жаңа шыққан жас әйелді, дүниеге сәби әкелген ананы, өмірден көргені мен түйгені мол салиқалы бәйбішені ата-бабаларымыз, ең алдымен олардың бас киімінен ажыратқан. Қыздар бастарына **үкілі тақия, кәмшат бөрік** киген. Оны М.Әуезовтың «Абай жолы» романындағы мынадай қатарлар дәлелдейді: « *Өтіп бара жатқан бес қыздың тап ортасында, жібек жал ақ жорға атқа мінген Тоғжан екен... Басында жап-жаңа* ***кәмшат бөрік***»[10]. Қазақ әйелдерінің бас киімдері олардың отбасылық жағдайының көрсеткіші болып табылған. Олар тұңғыш баласы, кейде екінші баласын туғанға дейін желек киген. Қазақ әйелдері тұңғыш баласын туған соң оның басынан **желегі** алынып, **кимешек** кигізілген. Бірнеше балаға ана болған орта жастағы әйелдер көзге түсерліктей әшекейі жоқ **кестелі кимешек** киіп, **ақ жаулық** тартады.

Қоғам алға жылжып, заман өзгеріп, материалдық және рухани құндылықтар өзгерген сайын қазақ әйелдерінің киім үлгілері де ауысып, соған сәйкес киім киюге деген көзқарас та өзгеріп отырғаны даусыз.

Қазіргі таңдағы әйелдердің киім кию үлгісінен оларға тән әлеуметтік, жасына байланысты ерекшеліктерді ажыратуға болмайды. Әйтсе де, әсіресе оңтүстік өңірлерде, көбінесе ауылдық жерлердегі жиын-тойларда тұрмысқа шықпаған әйел затының орамалсыз, жалаңбас жүруі, ал келіндердің орамал тартуы, жасы келген әйелдердің жаулық тартып, кейде кимешек киюі қалыпты жағдай болып есептеледі.

Халық ұғымында "адам жанының бір ұшы шашында" деген түсінік бар. Соған байланысты "тарағанда түсетін шашты кез-келген жерге тастауға болмайды, оны адам баспайтын жерге көміп тастау керек" деген ырым-тыйымның бар екені белгілі. Бұл түсініктерге байланысты ойлар Ш.Мұртаза ағамыздың «Ай мен Айша» еңбегінде былайша сипатталып берілген: *"Әйел баласы шашын беталды тастамас болар, -деді Айша. - Тарақтан түскен шаш әлдеқалай отқа күйсе, о дүниеде балалары шырылдайды дейді. Анасының шашының отқа күйген исін танып қояды екен де :"Анамыз тозақ отына түсіп кетті- ау!" деп шыр айналып, шырылдайды екен. Тозақ отынан анасын құтқарып алмақ болып, өздері де сол тамұқ өртіне түсіп кете жаздайды екен*[11]. Осы түсінікке байланысты аналарымыз шаштарын әр жерге тастамай, түскенінің әрбір талын жинап, мұқият орап, адам баспайтын жерге көміп отырған және аталған ырым-тыйымның мән-мағынасын қыздары мен келіндерінің құлағына жалаң, құрғақ сөзбен емес, ұлттық ұғымға жақын осындай аңыз-әңгімелермен құйып отырған.

Қазақ қыздары мен келіншектері өздерінің жас ерекшеліктеріне сай әшекейсіз болмаған. Барлық халықтарда ***сырға*** әшекейлік зат болуымен бірге оның иесінің қоғамдағы орнының көрсеткіші, магиялық қорғаушы зат ретінде қолданылады. Сондай-ақ сырғаға қатысты түрлі көзқарас пен бір-біріне кереғар наным-сенімдер де кездесетінін жоққа шығаруға болмайды. Ежелгі Римде бір құлақтағы *сырға* құлдық белгісі саналған. Әйтсе де бүгінгі қазақ қыздары сәндік үшін осылай етіп жүр. Ежелден дененің ашық жерлерін - аяқ-қол, саусақ, мойын, құлақ, мұрын сияқты дене мүшелерін қатты заттардың көмегімен қорғау қалыптасқан. Бұл ***жүзік, балдақ, сырға, білезік, моншақ, алқаның*** пайда болуына апарып соққан. Олар сыртқы зұлым күштермен күресте жәрдемдесетін магиялық

қорған болып есептелген. Қазақ зергерлері әрбір тастың өзіне тән қасиеті, ерекшелігі, кереметі бар екенін білген. Олардың біреуі адамға құт әкелсе, енді бірі тіл-көзден сақтайды, ал кейбірінің тіпті құрғақшылықта жаңбыр шақыратын және т.б. қасиеттері бар екен. Орта ғасырларда емші, дәрігерлер алтын, нефрит, маржан тастарын жұту өмірге қауіп төндірмейді, қайта оны ұзартуға септігін тигізеді деп есептеген.

Қазақ халқының әйелге байланысты ұғым-түсініктері, қалыптасқан көзқарасы ғасырлар бойғы өмір тәжірибесінде түйінделіп, халық даналығының мәйегі – мақал-мәтелдерде сақталған. Оны мынадай мақал-мәтелдерден көруге болады: ***"Жақсы әйел*** *теңі жоқ жолдас, түбі жоқ сырлас ", "****Ақылды әйелдің*** *ішінде алтын бесікті ұл жатар", "****Еріншек әйел*** *опа жағады,* ***ерінбес әйел*** *еңбек табады", "****Жақсы әйел*** *асын жасырмайды", "Әділсіз болса, би оңбас,* ***Әйелсіз*** *болса үй оңбас"* т.б [12].

Бүгінгі әйел қазақ әйелі – өте еңбекқор, ізденімпаз, жаңалыққа жаны құштар адам. Әйтсе де, бүгінгі қазақ әйелі мен қыздары қоғам сұраныстарынан тыс алмай өзін-өзі жетілдіріп, жақсыға ұмтылыс жасай отырып, ұлттық дәстүр мен болмысымызға тән қасиеттерді бойына жинауы тиіс. Себебі, әйелдің көзі ашық, көкірегі ояу болмайынша ұрпақ тәрбиесі оңармақ емес, сонымен қатар, ұлттық тәрбиені ұрпақ санасына сіңіру үшін ең алдымен аналарымыз бен қыздарымыз саналы болмақ керек. Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Білім мен тәрбие адамгершілікті тұлға қалыптастырудың қос қанатындай. Білім әлемдік, ал тәрбие ұлттық болуы керек»,- деп айтуы бүгінгі жаһандану заманында әлемдік білім мен ұлттық білімді тең ұстауымыздың қажеттілігін ескертеді. Сондықтан, тәрбиеде ілгері жылжи отырып, артымызға да қарауды ұмытпайық.

1 Назарбаев Н.Ә. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» Қазақстан халқына Жолдауы. 2014 ж.

2 Қазақстан Республикасының статистикалық жылнамалығы. -Астана, 2011.

3 Әл-Фараби. Әлеуметтік этикалық трактаттары. - Алматы: Ғылым, 1975. - 305 б.

4 Әуезов М. Адамдық негізі - әйел. 20-томдық шығармалар жинағы. - Алматы: Жазушы, 1984. -Т.15. –Б.7-9.

5 Қорқыт Ата. Энциклопедиялық жинақ. //Редакциясын басқарған Ә.Нысанбаев. - Алматы:"Қазақ энциклопедиясы баспасы, 1999. - 128 б.

6.Әлемдік педагогикалық ой-сана. 10 томдық.1-том. Ежелгі дәуір/ Жетекшісі Ә.Н.Көшербаева. –Алматы,2008.-400 б.

7 «...Народы Средней Азии». Рукопись профессора Ю.К.Малницкого. ЮКОГА. Фонд № 1170. Название фонда «Документы о жизни и деятельности казахской национальной интеллигенции в Туркестане», ОП 10, Дело 4. − 118 с.

8 Байғұтова А.М. «Қазақ әйелі» коцептісінің этномәдени сипаты : Филол. ғыл. канд. дис.авторефераты. - Алматы, 2008. - 35 б.

9 "Мұсылман" журналы, 2004. №1, қаңтар, -Б.-24.

10 Шойбеков Р. Қазақ зергерлік өнерінің лексикасы. - Алматы: Қазақстан, 1993. - 203 б.

11 Әмірбекова А.Б. Концептілік құрылымдардың поэтикалық мәтіндегі вербалдану ерекшеліктері: Филол. ғыл. канд. дис. - Алматы, 2006. - 117 б.

12 Қазақ мақал-мәтелдері. //Құрастырған: Ж.Малайсайрин. - Алматы, 2004. - 184 б.

Резюме

Особенности воспитанности девочек у казахского народа

Атемова К.Т. – д.п.н., профессор казахско- турецкого университета имени К.А. Ясави.

Омарова Г.А. – к.п.н.,доцент университета «Мирас», заведующий кафедрой педагогики-психологии.

Статья сопоставляет и характеризует воспитание девочек казахского народа и на основе национальной идеи требование и поведение воспитанности. Казахские обычаи и традиции описаны в значении женских особенностей и закономерностей образования, является сравнительный анализ взглядов функции в развитии современного общества. Тем не менее, в статье формируется история становления одежды казахстанских женщин.

Ключевые слова: Казахская женщина, Воспитание девушек, национальная (народная) культура, манера одеяния, общения.

Summary

Features of behavior of girls at Kazakh people

Atemova K.T.- Doctor of ped, Professor Kazakh-Turkish University named after Kh. A. Yassawi. c.Turkestan
Kalipa_atemova@mail.ru

Omarova G.A.- Cand. of ped, assistant of professor, "Miras" university Head of the department pedagogy and psychology

Article compares and characterizes the education of girls and the Kazakh people on the basis of the requirement of the national idea and behavior education. Kazakh customs and traditions are described in the value of women's features and patterns of education, is a comparative analysis of the views of the functions in the development of modern society. Nevertheless, the article is formed by the history of formation of Kazakh women clothes.

Key words: Kazakh woman, girl's upbringing, national culture, manners of apparel, communication.

УДК 821.512.122.09+821.512.161.09

КӨНЕ ДӘУІР МҰРАЛАРЫ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ЖАСТАР

П.К. Берікболова – аға оқытушы, докторант
Сүлейман Демирел Университеті, semey1992@mail.ru

Автор бұл мақалада көне дәуір мұралары жайлы қазіргі жас білімгерлердің көзқарасын анықтау, көне мұраларды оқып, білуге құштарлығын, қызғушылығын сауалнама арқылы тексеріп баға беруге тырысты.

Жастарға берілген біліммен қатар тәрбиенің де орны ерекше екендігі белгілі. Адамзаттық тәрбие мен бірге ұлттық тәрбиенің де қатар жүруі педагогиканың басты мақсаты болып табылады. Жастардың бойына ұлттық тәрбиені сіңіру үрдіснде түркілік тәрбиені аттап кету қазіргі таңда мүмкін емес десе де болады. Жастардың көне мұраларды, тарихымыздың алғашқы бастауларын не ғұрлым терең және кеңірек білсе отанына, жеріне, еліне деген сүйіспеншілігі соғұрлым арта бермек. Түп-тамырын білмеген ел болашағын да тұғырықты қылып қалыптастыра алмайды. Осы мақаламызда жас білімгерлердің көне мұраларымызға деген көзқарасын анықтау, көне мұраларды оқып білуге құштарлығын, қызығушылығын сауалнама арқылы тексеріп баға беруге тырыстық. Осы сауалнамаға «Ежелгі дәуір әдебиеті» пәні өтілетін «Қазақ тілі мен әдебиеті», «Қазақ филологиясы» мамандықтарының студенттері қатысты. Сауалнама 9 сұрақтан тұрады. Қатысқан білімгерлердің саны – 117.

Бұл мақаламызда осы сауалнама нәтижесін сараптап сараладық және жасардың көне мұраларымызға деген көзқарастарын анықтап қорытынды жасадық. Бұл сауалнамадан жасаған қортындымыз, жастардың көпшілігі өздерін ескі заманмен бірлікте қарастырмайды. Көне кезеңді өздеріне жат санайды, көне түркі тайпаларын ата-бабамыз, олардың тарихы, мәдениеті, дәстүрі мен әдебиеті де менікі деп санамайды. Яғни, бүгінгінің ең үлкен проблемасы – көне кезең мен бүгінгі заман арасындағы байланыс үзілген. Бұған, әрине, Кеңестік кезеңнің зор ықпал жасағанын білеміз. Сондықтан, бірінші кезекте, көне тарихымыз бен бүгінгі ұрпақ арасындағы жалғастықты насихаттайтын, ашып көрсететін, жастар санасына сіңдіретін жұмыстар атқаруымыз керек.

Тірек сөздер: Көне мұралар, , тарихи тұлға, тарихи жады, сауалнама

Көне дәуір мұраларын меңгерту – жастардың тарих туралы ой-танымын кеңейтеді, өз ата-бабасының тарихына тереңірек тануына үлес қосады. Бұл бір жағынан білім болса, екінші жағынан тәрбие. Себебі, тарихи оқиғалар, тұлғалар мен мәтіндер жайлы ақпарат білу – білім көкжиегін кеңейтсе, өз бабасының, жалпы адамзат баласының өткен өмірі, ұстанған ұстанымы, мәдениеті мен өркениеті, салт-дәстүрі жайлы білу – білімгердің өз өміріне сын көзбен қарауға, дәстүрмен танысып, бойында жақсы қасиеттер қалыптастыруға ұмтылуға септігін тигізеді.

Білім мен тәрбие егіз жүрмеген жерде педагогиканың басты мақсаты орындалмайтыны белгілі. Сондықтан жастарға берілетін білімнің тәрбиелік мәніне ерекше көңіл бөлу қажет. Қазіргі Қазақстан жағдайында бұл баса мән берерлік жайт. Әлемдік тартыс-тайталаста тәуелсіздіктің нығаюы жолында жан-жақты жұмыс жасамаса болмайды. Ел тәуелсіздігін сақтап, бекіте түсу үшін де әлі талай жұмыстар атқарылу қажеттігін анық түйсініп отырмыз. Сондықтан бала тәрбиесі, болашақ ұрпақ мәселесі – біздің елдің аса бір маңызды түйіткілі.

Мәселен, білім бер барысында айтылған жалаң деректер мен цирфлар білімгердің ойында жатталып қалмауы мүмкін, бірақ сол мәтін, оқиға, дерек беретін өнеге, тәлім-тәрбиелік мәні санасында мәңгілік сақталып қалады. Әл-Фарабидің айтқандай: «Үйрету дегеніміз – халық пен қалаларға теориялық ізгіліктерді дарыту деген сөз. Тәрбиелеу дегеніміз – халықтың бойына білімге негізделген этикалық ізгіліктер мен өнерлерді дарыту деген сөз. Үйрету тек сөзбен іске асыралады, ал тәрбиелеу кезінде халық пен қалалықтарға білімге негізделген қасиеттерден туатын іс-әрекет жасау дағдысы

сіңіріледі, олар осындай іс-әрекетке жігерлендіріледі, осы әрекетті жасау тілегі қоздырылады, сөйтіп осы қасиеттер және бұлармен байланысты әрекеттер (адамдардың) жан дүниесін баурап алатындай және (адамдарды) осыған жан-тәнімен құштар ететіндей болуы көзделеді. Ал бірдеңе жасау тілегі кейде сөз арқылы, кейде іс-әрекет арқылы қоздырылады» [1, 343].

Көне дәуірден келіп жеткен мәдени мұраларымызды меңгертуде біз осы ұстанымды басшылыққа алуға тиіспіз. Айырықша атап өтетін жайт, қазақ елі ұлт болып қалыптасқан кезеңдегі әдеби, мәдени мұраларды білімгерлер тез қабылдайды, жатсынбайды. Оның себебі де белгілі. Өзінің қазіргі өмірі, ұстанымы мен философиясына жақын болғандықтан. Ал ежелгі әдеби мұраларды меңгертудегі басты қиыншылықтың бірі – білімгердің ол кезеңді жатсынуы, мұндай шығармалардың сөз саптауы бөлек, сюжеті жағынан бүгінгі ұлттық туындылардан алшақ болуы. Ал оның себебі, бұл дүниелер бір ғана ұлттық танымның шығармашылық жемісі болмауынан. Барлық түркі халықтарының ортақ танымы, философиясы, құндылықтары сіңіскен дүние болуынан.

Дегенмен, бұл туындылар сонысымен ерекше, сонысымен құнды. Ал біздің басты міндетіміз – осы күрделі деп танылатын материалды білімгерге меңгерту. Ол үшін алдымен білімгерлермен осы мәселе жөнінде ой бөлісіп, пікір алысып, талқыладық, сауалнама жүргіздік. Мұндағы мақсатымыз – білімгерлердің көзқарасын анықтау, көне мұраларды оқып, білуге құштарлығын, қызғушылығын білу болды.

Ежелгі дәуірде жазылған дүниелер – жалпы түркі өркениетіне ортақ. Қазірде түркі халықтар қатарына жататын барлық халық «біздің мұрамыз» деп зерттеп жүрген туындылар. Сондықтан бұл пәнді оқыту кезінде түркі халықтарына ортақ мәдениет, әдебиет, тарих, философия деген ұғымдарды сырт қалдыра алмаймыз.

Бүгінде түбі бір түркі жұртының бірлігі мығым болуы керектігі жиі айтылады. Түркі халықтарының басын қосатын Еуропа одағы, Араб лигасы **сияқты халықаралық ұйымдар құрылса деген ұсыныстар да айтылған. Түркі халықтарының бірігіп, бір-біріне сүйеніш, жақын серіктес болу тиімділігі жайлы** Кеңес одағы құлап, оның құрамында болған түркі мемлекеттері тәуелсіздік алып жатқан кезде айтылып басталған-ды. XXI ғасыр өз талабымен келді. Жаһандануда бірлігі мен тірлігі жарасқан мемлекет ғана өз болмысын сақтап қалатынына, саяси-экономикалық тұрғыдан ұтылмайтынын түсіндік. Содан болар соңғы жылдары түркі халықтарының бірлігі жайлы қайтадан жиі айтыла бастады. TURKSOY, TASAM, ТүркПА сынды ұйымдар құрылды. Сондай ұйымдардың қатарында Түркітілдес мемлекеттердің ынтымақтастық кеңесі де бар.

Бұл мәселе жайлы Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаев былай деген еді: «Ортақ тарихымыздың, өнеріміздің, рухани байлығымыздың жауһарларын ең алдымен өз арамызда танытып, үйретуге міндеттіміз. Көне түрік мемлекеттігінің негізін қалыптастырған ұлы бабаларымыз Бумын қаған мен Елтерісті, Күлтегін мен Білге Қағанды бүгінгі ұрпағымызға ұғындыра білу – біз үшін парыз. Даңқты тарихымыздағы әл-Фараби, Қорқыт баба, Манас, Иассауи, Мәулана мен Низами, Науаи мен Мақтымқұлы сынды ойшылдарымызды дәріптеу – парызымыз. Қазақстанда «Мәдени мұра» бағдарламасы табысты іске асуда. Бұл бағдарламаның аясында халқымыздың бай тарихы, ауыз әдебиеті, оның ұлттық құндылықтары, қол өнері мен тұрмыс-салтындағы салт-дәстүрі насихатталып, халықтың назарына ұсынылып жатыр. Мемлекет тарапынан қомақты қаржы бөлінуде.

...Түркі әлемі әлі толық зерттелмеген терең тұңғиық. Сондықтан, түркітілдес халықтардың тарихын, мәдениетін зерттейтін, оқу-ағарту жүйесін үйлестіретін арнайы орталық құру керек деген ойдамын. Біздің ұлы бабаларымыз Алтайдан Ақ теңізге дейінгі ұлы далада өз билігін жүргізді. Бізге өшпес қаһармандық эпос және мол рухани қазына қалдырды. Тұңғыш рет әлемге өнеге болған ортақ шаңырақ – киіз үйді, темірді, шалбарды, жебені, етікті және өкшені, үзеңгіні ойлап тапты. Осындай батырлық эпосты дүниеге танытудың кезі келді деп ойлаймын. Ол үшін жалпыға ортақ Түркі академиясын құру қажет. Оның құрамында:

1. Түркі тарихы және мәдениет орталығын.
2. Түркі тілін зерттеу орталығын.
3. Түркі кітапханасын.
4. Жалпы түркі тарихының музейін құру қажет.

Бұл шаруа баршамызға ортақ міндет. Сондықтан әр түркі тілдес мемлекет қолдап, атсалысса, көмегін берсе, бұл академияны бүкіл түркі дүниесінің қасиетті жері Түркістанға немесе Астанада орналастыруға болар еді» деген еді. [2, 168].

Елбасының осындай бастамаларына орай жастар арасында қандай ой, пікір қалыптасқанын білу мақсатында сауалнамаға «түркі» ұғымына қатысты да сұрақтар қостық. Мәселен «түркілер» деген

ұғым сізге жақын ба?», «Түркілерге ортақ тарих, мәдениет, таным, философия бар деп ойлайсыз ба?», «Ежелгі әдеби жәдігерлердегі кейіпкерлер мен оқиғаларды жаныңызға жақын сезінесіз бе?», «Барлық түрік халықтарын бір деп, бір-біріне туыс деп санайсыз ба?» және т.б. деген сияқты. Тағы бір ескере кететін жайт, біз сауалнама жүргізген оқу орны – Сүлеймен Демирел атындағы университет. Мұнда білім алушылардың басым көпшілігі – қазақ, түрік және басқа да түркі халықтары жастары. Яғни, бұл тек қазақ жастары ғана емес, түрік, ұйғыр, өзбек сынды әртүрлі түркі тілдес халықтар жастарының пікірі екенін ескерткіміз келеді.

Сауалнама 9 сұрақтан тұрады. Қатысқан білімгерлердің саны – 117. Бұл сауалнамаға «Ежелгі дәуір әдебиеті» пәні өтілетін «Қазақ тілі мен әдебиеті», «Қазақ филологиясы» мамандықтарының студенттері қатысты.

«Ежелгі әдеби жәдігерлердегі кейіпкерлер тарихи тұлғалар ма, аңыз тұлғалар ма? Олар жайлы не білесіз?» деген алғашқы сұраққа сауалнамаға қатысушылардың 81,2 % тарихи тұлғалар деп жауап берген, ал 10,2 % аңыз тұлғалар десе, 8,6 % бұл сауалға «білмеймін» деп белгілеген. Алғашқы тарихи тұлға деп көрсеткен 81.2 %-дың 18 % нақты тұлғалардың аттарын атап, кімнің қандай еңбегі барына тоқталған, осы тұлғалар туралы халық арасында жүрген аңыз, әңгімелерді дәлел-дерек ретінде келтірген екен. Бұл, әрине, көңіл қуантарлық жайт. Көңіл бөле айта кететін нәрсе, жастар бұл тұлғалар туралы тек білім бағдарламалары (тарих, әдебиет пәндері) бойынша ғана естіп, білмейді екен. Қазақ арасында кең таралған Қорқыт жайлы аңыз, Тұмар патшайымның ерлігі жастардың құлағына сіңісті екен. Білімгерлер тарихи дерекпен шектелмей, халық жадындағы ұрпақтан ұрпаққа жетіп келген аңыздарды да көкейіне түйе жүреді екен. Яғни, білімгерлердің басым пайызы ежелгі әдеби жәдігерлермен таныс, оқыған, олар туралы белгілі бір деңгейде мәліметтерді меңгерген. Тек 8,6 % білімгердің «білмеймін» деген жауабы ойландырады. Себебі, ежелгі дәуір әдебиеті мектеп бағдарламасына енгізілген. Сондықтан білімгерлер ол жайлы алғашқы деректерді мектепте оқып, білуі тиіс. Олардың тарихи тұлға немесе аңыз тұлға екендігін шатастыру кешірімді болса да, олар туралы мүлде білмеу, әрине, дұрыс емес деп ойлаймыз. Қанша дегенмен, мектептегі базалық білім адамның ойында сақталып қалады, кейінгі алатын барлық білімнің негізінде жатады. Сондықтан мектеп қабырғасында өтілетін әр пәннің түпкі мәнін, негізін меңгертуге тырысу керек.

Және тағы бір мәселе, түркі халықтардың ортақ тарихы оқытылмауы салдарынан білімгерлер ежелгі ескерткіштерде аталатын тарихи тұлғаларды аңыз тұлғалар деп қабылдайды. Себебі, олар оны тарих пәнінен емес, әдебиет пәнінен, көркем мәтіннен оқиды. Ал, көркем мәтіндегі көпшілік кейіпкерлер ойдан шығарылатын болған соң білімгер санасында олар аңыз тұлға немесе көркем образ ретінде қабылданады. Ал егер осы тұлғаларға қатысты тарихи оқиғалар мен деректер тарих пәнінде оқытылса, жастар оның тарихи тұлға екенін естерінен шығармайтын еді. Сондықтан, түркі халықтардың ортақ тарихын жазып, оның негізінде оқулық дайындап, оны білім беру бағдарламаларына енгізу қажет.

«Көне дәуір әдебиетін, тарихын, мәдениеті туралы деректер келешек ұрпақ бойында қандай қасиеттердің қалыптасуына ықпал еткі мүмкін?» деген екінші сұраққа 26,4% сауалнамаға қатысушы білмеймін деп жауап берген. Мұның 8,6% бірінші сауалға білмеймін деп жауап бергендер қатарынан болса, ал 17,8% ежелгі мұраларды оқығанымен оның мазмұнын, сюжетін, идеясын тиісті деңгейде түсінбегендер. Ауызша пікір алысу барысында бұл білімгерлер көне мұралардың тілінің ауырлығын, сюжетінің қазіргі көркем шығармалардан бөлек, күрделі екендігін айтты. Яғни, бұл білімгерлердің мәтінді оқып шыққанымен оның мәнін, идеясын, мазмұнын түсінбегендігін көрсетеді. Бұдан шығар қортынды, ежелгі мұраларды оқыту барысында білімгердің мәтінді өз бетімен оқып шығуы жеткіліксіз. Оқытушы тарапынан түсініктеме, толықтырулар мен талдаулар аса қажет. Жалпы, ежелгі дәуір әдебиеті – қазақ әдебиетінің ең даулы, ең кеш зерттелген кезеңі екенін естен шығармау керек.

Ал 73,6% білімгер «көне дәуір әдебиетін, тарихын, мәдениеті туралы деректер келешек ұрпақ бойында қандай қасиеттердің қалыптасуына ықпал етуі мүмкін?» деген сұраққа: «келешек ұрпақты отансүйгіштікке баулиды», «қолда барды қадірлеуді үйретеді», «ұлт тарихын білу келешекке қадам басуға талпыныс, ұмтылыс береді», «өзінің тарихынан хабардар болады», «ой қабілеті дамиды», «ата-баба тарихын біледі», «сана сезімді оятады», «намысын оятады», «тарихын білу арқылы ұлтын сүюді үйретеді», «батырлыққа, отансүйгіштікке тәрбиелейді», «жақсы қасиеттерді қалыптастырады», «мінез-құлықты тәрбиелейді», «ата-анасын сыйлайды», «өткенді тануға ықпал етеді», «тарихи мәні бар», «тарихқа қызығушылық оятады», «жастар бойында ерлік, жауапкершілік, отансүйгіштік рухты қалыптастырады», «өткеннен үлгі алуға үйретеді», «тектілік қалыптастырады», «жігерлі, ел қамын ойлайтын адам қалыптастырады», «елге, жерге деген махаббат артады», «тегімізді танытады», «ұлт-

шыл азамат қалыптастырады», «мәдени ой санасын өсіреді», «ұлттық құндылықтарды сақтауды үйретеді», «рухани даму пайда болады», «қайдан шыққандығын танытады», «қалай мемлекет болып қалыптасқандығын танытады» деген жауаптар жазған.

Жастардың бұл пікірлері өте орынды. Көркем шығарманы оқи отырып, оның тәрбиелік мәнін дұрыс түсігендіктері байқалады. Тіпті, жан-жақты түсінеді екен. Білімгерлердің бұл жауабынан шығатын қортынды: көне дәуір мұралары, ежелгі жәдігерлер жастардың бойынша жақсы қасиеттерді қалыптастыруға көмектеседі, олардың өзін-өзі тәрбиелеуіне септігін тигізеді. Ең бастысы, жастар ежелгі мұралардың тәрбиелік мәнін дұрыс түсінеді, дұрыс қабылдайды екен.

Сауалнаманың келесі сұрағы «тарихи жады» деген ұғымды қалай түсінесіз?» деген сауал болды. Айта кетелік, ежелгі мұраларды, көне ескерткіштерді, ежелгі түркі тарихын, мәдениетін меңгеру барысында «тарихи жады» деген ұғымды қарастырмай кету мүмкін емес. Себебі, тарихи жадының сананы қалыптастыратынын, оның халық өміріне жоғары мәнге ие екендігін ғалымдар жиі айтып жүр. Солардың бірін мысал ете кетейік: «Тарихи жады дегеніміз де – алып діңгек. Асыл діңгек. Тарихи жадысы (яки, асыл діңгегі) мықты халық ешкімнің алдында тізерлемейді, ешкімге құл болмайды, ешқашанда тәуелді күйге, кіріптар халге түспейді. Ана тілін ұмытатын кімдер? Тарихи жадысы әлсіздер. Дінін айырбастайтын кімдер? Тарихи жадысы қалыптаспағандар. Тарихи жадысы әлсіз халық өлі сүлдеге айналады. Сондықтан да ұлтты сақтаймын десеңіз, ең алдымен оның тарихи жадысын сақтаңыз! Сонымен бірге халықтың тарихи жадысын ескіруге, көнеруге жібермей, ұдайы жаңғыртып отыру керек. Ол үшін халық тарихындағы аса маңызды, іргелі, халықтың рухын оятатын ұлттық идеяларды, ұлттық сілкіністерді, ұлттық ілгерілеулерді жан-жақты әрі түбегейлі зерттеп, халықтың өзіне қайтып ұсынып отыру қажет. Бұл – Е.Бекмахановтың ұстанымы. Тарихшы-ғалым ретіндегі ұстанымы» [3].

Осы орайда сауалнаманың нәтижесіне көз жіберсек, жалпы сауалнамаға қатысушының 42,7 % «тарихи жады» деген ұғымды мүлде түсінбейтіндіктерін көрсеткен. Ал, қалған 57,3 % өз білгенінше жауап берген. Мәселен, олардың түсінігінше тарихи жады дегеніміз – «тарихи білім», «тарихи ескерткіш», «тарихи естелік», «тарихты ұғыну», «тарихи таным», «тарихта болған оқиғаларды есте сақтау қабілеті», «тарихи мұрағат», «адамның ата-бабасының не істеп, не қойғанын біліп, соны жадында сақтауы», «тарихи байлық», «өткен өмір», «тарих», «әдет-ғұрып», «мәдениетімізді тану, тарихты есте сақтау», «санадағы тарихи ақпарат», «өз тарихынан хабардар болу», «ата-бабамыздан берілген бойымызда, қанымызда сақталған сезім», «салт-дәстүр», «адамның санасында ұмтылмай, қанында, жанында, жүрегінде сақталып қалатын ерекше бір мағлұмат», «көрмесек те қанымыз тартып тұратын қасиет», «тарихи құндылықтар жиынтығы», «халықтың санасында бұрыннан бар ұғымдар, яғни, халық оны біледі, естіген, көрген, тұрмысында қолданған», «бұрынғы ата бабамыздан қанымызда қалған естелік», «атаның қаны, ананың сүтімен берілген қасиеттер», «тарихи түсінік», «тарихи деректер», «тарихта болған барлық нәрселер қосындысы», «үлкен қор», «тарихи бағалау», «туған тарихын жадында сақтау», «бүгінге дейін сақталып келген мұралар, ескерткіштер».

Көріп отырғанымыздай, сауалнамаға қатысушы жастардың көпшілігі «тарихи жады» ұғымын дұрыс түсінеді екен. Әрине, кейбірі өте тар мағынасында, ал кейбірі кең мағынасында. Олай болатын жөні де бар. Себебі, «тарихи жады» ұғымы не мектепте, не жоғары оқу орнында тиісті деңгейде насихатталмайды, түсіндірілмейді, талданбайды. Өйткені, тарихи жады дегеніміз – тарихтан, тарихи мәліметтер мен деректерден, тарихи білімнен, әдет-ғұрып, салт-дәстүрден әлдеқайда тереңде жатқан, әлдеқайда маңызды ұғым. Тарихи жады – сананы қалыптастырады.

«Әр заман халықтың тарихи жадын қалыптастыруға өз үлесін қосады. Сонымен қатар кейде кері әсерінде тигізеді. «Тарихи жады» – өте нәзік ұғым. Дамыған шет елдерде онымен айналысатын арнайы мекемелер мен институттарға дейін бар. Біз сияқты нарықтық экономиканы басынан кешіп жатқан елдер жағдайында тарихи жадтың қалыптасуына көптеген факторлар өз әсерін тигізеді. Алдымен, ол нарықтың зардаптарынан туындаған ақпараттық мәліметтердің көпшілігі. Нарықтың басты мақсаты – күн көріс. Мұндайда мақсаттарына жетем деушілер еш нәрседен сескенбейді, еш нәрсені аямайды. Жазғандарын әдемі мұқабаға қаптап, бірден көзге түсетіндей қылып безендіріп, неғұрлым тез сатылып, таралуына жағдай жасайды. Біраз уақыт өткеннен кейін ғана оның ішінде жазылғанының сапасына, халықтың санасы мен жадына қалай әсер ететінін ойлай бастаймыз. Міне, осындайлықтан халықтың тарихи жадына деген көзқарас пен жауапкершілік әрдайым жоғары деңгейде болуға тиіс. Тарихи жад тарихи сананы қалыптастырумен тікелей байланысты. Мұндайда кәсіби тарихшының рөлі ерекше маңызға ие. Әсіресе тарих пәнінен оқулықтар жазу саласы тарихи жадты қалыптастырудағы қауіпті сала. Кейде бір ғана сөз, немесе ұғым, сөйлем, сурет арқылы тарихи

жадқа бірден нұқсан келтіруге болады» [4]. Жоғарыдағы жастардың жауабынан олардың тарихи жады ұғымын барынша терең түсінгендері де бар екендігі байқалады. Мәселен, «адамның санасында ұмытылмай, қанында, жанында, жүрегінде сақталып қалатын ерекше бір мағлұмат», «көрмесек те қанымыз тартып тұратын қасиет», «тарихи құндылықтар жиынтығы», «халықтың санасында бұрыннан бар ұғымдар, яғни, халық оны біледі, естіген, көрген, тұрмысында қолданған», «бұрынғы ата бабамыздан қанымызда қалған естелік», «атаның қаны, ананың сүтімен берілген қасиеттер», «тарихта болған барлық нәрселер қосындысы» деген сияқты жауаптар тарихи жадының мәнін танытып тұр. Бірақ дегенмен де, тарихи жадының жаңғырту, көпшілік, әсіресе жастарға түсіндіру, сіңдіру – кезек күттірмейтін істердің бірі екені де рас. Жоғарыдағы жауаптар бұл түсініктің білімгерлердің санасында әлдеқандай бір түйсіктің негізінде қалыптасқандай әсер қалдырады. Мүмкін ол «генетикалық жады» болар, кім білсін.

Біздің байқағанымыз, ежелгі әдеби мұраларды оқыту барысында «тарихи жады» туралы түсінігі қалыптасқан білімгер материалды еркін қабылдайды, жеңіл түсінеді, қызығып оқиды. Олар «түбі бір түркі елі», «түркі халықтары», «бауырлас халықтар» деген түсінікті үстірт қана ұғынғандар емес. Олар сол «бауырластық негізі неде», «қай уақыттан бері», «неге «түбі бір» деп аталады» деген сияқты сауал төңірегінде ізденген, ой қорытқан жастар. Ал, кейбір жастар түркілік бірлікті сөз жүзінде айтқанымен сезінбейді, сол бірлікті өзі қалай түйсінетінін, қалай қабылдайтынын түсіндіріп бере алмайды. Бұл баспасөз бетінде немесе кейбір мінберлерден айтылған «түбі бір түркі еліміз», «түркі халықтары бауырлас халықтар» деген тіркестерді естіп өскендіктен ғана. Ол бірліктің бастауы қайда, бұл бірлік бізге не береді, оның тарихи-саяси мәні қандай деген мәселелер таратып, түсіндіріліп айтылмайды. Осыған орай білімгерлер де бұл мәселенің түпкі негізін тани алмайды.

Қандай білім болсын, әсіресе халықтың тарихына, тағдырына қатысты дүниелерді балаға мектеп қабырғасында жүргенінде түсіндіріп, сіңдіру керек. Өйткені мектептегі алған базалық білім баланың өмірлік білімінің негізін құрайды. Сондықтан мектеп қабырғасынан осы түсініктердің мәнін ашып, түсіндіру қажет, нақты тарихи деректер негізінде ортақ түркі халықтары тарихын оқыту керек.

«Ежелгі әдеби ескерткіштердегі кейіпкерлерді өзіңізге жақын сезінесіз бе?» деген келесі сауал көне туындылардағы кейіпкерлерді қаншалықты жақын сезініп, қабылдай алатындығын білу мақсатында қойылды. Себебі, кез келген көркем мәтінді оқу барысында оқырман өзін сол оқиғадан, сюжеттер көрмесе, ойша соған араласпаса түсініп, сезініп оқымайды. Сезініп оқылмаған мәтін есте сақталмайды, еш әсер қалдырмайды. Бұл сауалға білімгерлердің 62,4 % «иә» деп жауап берсе, 15,4 % «жоқ», ал 22,2 % «білмеймін» деп көрсеткен.

Әсіресе, жастар өздері оқыған немесе көзбен көрген оқиғаға салғырт қарамайды. Көркем шығарма оқыса да, кино көрсе де, ән тыңдаса да өзін соның ішінде жүргендей елестетеді. Өйткені, жастардың, жалпы адам баласының қиялы ұшқыр. Ал ежелгі көркем мәтінді (жыр, аңыз және т.б.) оқи отырып, кейіпкерлерін қабылдамау дегеніңіз жалпы шығарманы түсінбеу, қабылдамау деген сөз. Егер білімгер үшін оның тілі, стилі, сөздері қиындық тудыратын болса, оқытушы арнайы түсіндірме парақшасын толтыртып, көне сөздер мен ұғымдардың мағынасын ашып беру керек. Жоғарыда көрсетілген 37,6 % «жоқ» және «білмеймін» деп жауап берген жастар төл тарихының, әдебиетінің ежелгі кезеңін білмейді, оған қызықпайды деген сөз. «Өткенсіз бүгін жоқ». Сондықтан оқытушы осы олқылықты болдырмаудың, оның алдын алудың жолдарын қарастыруы керек. Қандай пәнді болсын қызықтырып оқыта білу керек. «Қазіргі жастар кітап оқымайды, өткенге қызықпайды», «техника мен технология заманының жастары бүгінгімен ғана өмір сүреді» деген жаңсақ ұғым қалыптасқан.

Және бір сауал бар. Қысқа, нұсқа, бірақ мәні терең. Ол – «Түркілер» деген ұғым сізге жақын ба?» деген сұрақ.

Бұл сауалды түсіндіру үшін мына мәліметті айта кеткеніміз орынды болар. Қазақстанның ортағасырлық тарихы түркілердің тарихымен тікелей байланысты. Қазақстан жерінде түркі тектес, түркі тілдес тайпалар көне заманда да болған. Бірақ нағыз түркілердің этностық тарихы б.з. V ғасыр басталады екен. Егер түрік деген атау V ғасырдан бастап пайда болса, онда, ерте дәуірлердегі тайпалар қалай түркі тектес, түркі тілдес деп аталады? - деген заңды сұрақ туады. Мұны былай түсіну керек. Б.з. V- VIII ғасырларда түркі тайпалары пайда болып, қалыптасқан. Ал Алтай тілі тобына жататын түркі тілінің пайда болуы түркі атын алған кейінгі тайпалардан кемінде 1 мың жыл бұрын болған.

Түркі этнонимі алғаш рет қытай жылнамаларында 542 жылы аталады. Қытай жылнамалары түркілерді ғұндардың ұрпағы деп атаған. Бастапқы кезде түркі деген сөз түркі тілдес көшпелілердің ішіндегі басқарушы ақсүйек ру өкілдеріне ғана қатысты болды. Содан кейінгі кездерде түркі деген

атау саяси мәнге ие болды. Түркі деп түркілердің қол астында болған өзге тайпалар да атала бастады. VIII ғасырдың ортасынан бастап түркі деген атау біраз уақытқа дейін жазба деректерде аталмайды. Бұл кезде түркі деген жалпы атаудың орнына жекелеген түркі тектес тайпалардың аты (теле, қырғыз, тоғыз-оғыз, ұйғыр, қарлұқ, қыпшақ) аталады. Түркі атауы Х ғасырда қайта тарихи аренаға шығады. қашқардағы, баласағұндағы хандар (қағандар) өздеріне тағы да түркі деген этностық атау таңады. Түркі деген атау сол замандағы араб географтарының да еңбектерінде кездеседі [5].

Міне, осындай тарихи ұғым қазіргі XXI ғасырда қайтадан саяси мәнге ие болып отыр. Сондықтан біз сауалнамаға осындай сұрақ қосып, білімгерлердің ой-пікірін білгіміз келді. Себебі, ежелгі дәуірдегі әдеби ескерткіштерді меңгертуде бұл терминді жиі қолданамыз. Бұл термин ерте кездегі халықтық тұтастық, бірлік ұғымында қолданылады. Бұл сұраққа сауалнамаға жауап берушілердің 83,7% «иә» деп жауап берсе, 5,2% «жоқ», 11,1% «білмеймін» деп жауап берген.

Сұрақ «түркілер дегеніміз кімдер?» немесе «түркілер туралы не білесіз?» деп емес, «түркілер ұғымы сізге жақын ба?» деп қойылды. Себебі, ежелгі әдеби мұралар мен тарихты меңгертуде сөз болатын оқиғалардың барлығы түркі халықтарына ортақ болып келеді. Жастар бұл кезең тарихын өзімнің өткенім деп қабылдағанда ғана мән-мағынасын ұғынып, сезіне алады. Сондықтан «түркілер» деген термин қолданылған тұста білімгер «бұл менің халқым, менің ата-бабам туралы» деп қабылдауы ләзім. Біз сауалнама жүргізу барысында осы мәселеге де назар аударды.

Сауалнаманың «Түркілерге ортақ тарих, мәдениет, таным, философия бар деп ойлайсыз ба?» деген сауалына 84,6% «иә» деп, 1,7% «жоқ» деп, ал 13,7% «білмеймін» деп жауап берген. Ойланарлық жайт. Біршама оңай сұрақ сияқты. Бірақ «жоқ» және «білмеймін» деп жауап берген 15,4% білімгерлер түркі халықтарына қай халықтар жататынын білмей ме, Қазақстан тарихын мектепте, университет қабырғасында оқымаған ба, берген білімді қабылдаған ба деген ойға қаламыз. Мұның сыртында әртүрлі саяси, қоғамдық және экономикалық байланыстар туралы іс-шаралар, БАҚ берілетін ақпараттар мен мәліметтерді оқымай ма, көрмей ме, мән бермей ме? Әлде бұл тақырыпқа мүлде қызықпай ма? Болмаса жастардың «ұқсас киімдер, аспаптар бар» деген жауабы бұл мәселе жөнінде біраз жұмыстар атқару керектігін аңғартады.

«Барлық түрік халықтарын бір деп, бір-біріне туыс деп санайсыз ба?» деген келесі сауалға білімгерлердің 78,6% – «иә» деп, 8,5% – «жоқ» деп, 12.9% – «білмеймін» деп жауап берген. Ал «Ежелгі дәуір әдебиеті, мәдениеті, тарихы жайлы мағлұматтар жеткілікі насихатталады деп ойлайсыз ба? Осы мәселеге қатысты ұсыныстарыңыз бар ма?» деген сауалға 29,9% – «иә», 52,1% – «жоқ», 18% – «білмеймін» деп жауап берген. Бұл кезең тарихының жалпы қазақ қоғамында насихатталуы кемшін екенін жоққа шығара алмаймыз. Әсіресе жүйелі насихат жоқ. Жекелеген ғылыми еңбектер, монографиялар, шетелдік материалдардың жарық көріп жатқанын жоққа шығармаймыз. бірақ, ең алдымен қарапайым іргелі, жүйелі, бірізді қарапайым түсінік қалыптастырып алу қажет. Сосын барып ғана оның ғылыми негізі анықталып, талдау, саралау жұмыстары жүргізіле бастайды. Қазіргі білім беру жүйесіне жетпей жатқаны да осы сияқты.

«Ежелгі әдеби ескерткіштер кейіпкерлерін өзіңіздің ата-бабам деп сенізесіз бе?» деген сауалға кейбір білімгерлер «жартылай» деп жауап берген екен. 58,1% – «иә» десе, 13,7% – «жоқ» деп, ал 28,2% – «білмеймін» дейді. «Жартылай» деген жауаптың иесі осы 28,2% құрамындағылар. Бізді дәл осы жауап ойландырды. Қалай жартылай болуы мүмкін? Ауызша сұхбатымызда «бұрынғы қазақтар солардан тараған шығар, бірақ қазіргі қазақтарға онша қатысы жоқ» деп жауап берді. Қазіргі жастардың «ата-баба», «көне тарих» деген ұғымды басқаша қабылдайтынын аңғардық.

Бұл сауалнамадан жасаған қортындымыз, жастардың көпшілігі өздерін ескі заманмен бірлікте қарастырмайды. Көне кезеңді өздеріне жат санайды, көне түркі тайпаларын ата-бабамыз, олардың тарихы, мәдениеті, дәстүрі мен әдебиеті де менікі деп санамайды. Яғни, бүгінгінің ең үлкен проблемасы – көне кезең мен бүгінгі заман арасындағы байланыс үзілген. Бұған, әрине, Кеңестік кезеңнің зор ықпал жасағанын білеміз. Сондықтан, бірінші кезекте, көне тарихымыз бен бүгінгі ұрпақ арасындағы жалғастықты насихаттайтын, ашып көрсететін, жастар санасына сіңдіретін жұмыстар атқаруымыз керек.

1. *Әл-Фараби. Әлеуметтік-этикалық трактаттар. – Алматы: Ғылым, 1975. – 420 б.*
2. *Президент Н.А. Назарбаев и современный Казахстан. Том III. Н.А. Назарбаев и внешняя политика Казахстана: сборник документов и материалов в трех томах / Отв. ред. Б.К. Султанов. – Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2010. – 340 с.*
3. *Қазақтың тарихи жадын қайта тірілткен тұлға. //«Жас Алаш». – 12 ақпан. – 2015*
4. *Мәжитов С. Тарихи жад – сананы қалыптастырады // Қазақ әдебиеті. - №35 (3251). – 2015.*
5. *Қазақ этногенезінің түркілік кезеңі / https://kk.wikipedia.org*

Резюме

Наследие Дреней Эпохи и Нынешняя Молодежь

Берикболова П.К. – *старший преподаватель, докторант*

Целью данной статьи является выяснить и дать оценку с помощью анкетирования, какова точка зрения молодых специалистов на народное наследие, их желание исследовать труды предков. На ряду с образованием также особое место занимает воспитание которое мы даем молодёжи. Главной целью педагогики является развитие национального воспитания. Можно сказать что в процессе присвоения национального воспитания невозможно оставить без внимания тюркское воспитание. Чем больше молодёжь будет знать о прошлом своего народа, о древних наследованиях тем больше будет его любовь к родной стране. Народ, не знающий своих истоков, никогда не сможет построить крепкое будущее. Целью данной статьи является выяснить и дать оценку с помощью анкетирования, какова точка зрения молодых специалистов на народное наследие, их желание исследовать труды предков. Приняли участие студенты Казахской Филологии, где обучают предмет Литература Древних Веков. Анкета состояла из 9 вопросов. Количество принявших участие-117.

В этой статье были сделаны выводы на основе результатов анкетирования. Большинство молодёжи не считают себя связанными с прошлым. Напротив, считают себя людьми современными, что прошлое для них чуждо: история, культура, традиции, литература. То есть большой проблемой сегодняшнего дня является пропасть между прошлым и настоящим. Всем известно значительное влияние Советского союза. Для этого нам необходимо создать труды, которые проложат мост между прошлым и поколением сегодняшних дней.

Ключевые слова: Древнее наследие, историческая личность, историческая память, анкетирование.

Resume

The Heritage of Ancient Era And Today's Youth

Berikbolova.P.K. - *PhD student, senior lecturer Suleyman Demirel University, Faculty of Filology*

Purpose of this article is to find out what is the point of view of young professionals on the national heritage, and their desire to explore the works of their ancestors, which will be evaluated with the help of a survey. The upbringing we are giving to young generation is as important as the education. The main goal of pedagogy is development of national pedagogical education.An important role of Turkic education in formation of national education should be noted as well. The more young generation will know about the past of their people,ancient heritage of their country the more will be the love for their native country, motherland. Nationthat is ignorant of their origins, will never be able to build a strong future.

Purpose of this article is to find out what is the point of view of young professionals on the national heritage, and their desire to explore the works of their ancestors, which will be evaluated with the help of a survey. Students of Kazakh Philology, where Literature of the Ancient Agesis taught, took part in a survey. The questionnaire consisted of 9 questions, and 117 students took part in research.

Conclusions in the article were based on thesurvey results. Most of the young people do not consider themselves bound by the past. In contrast, they consider themselves up-to-date andthat past is alien to them, such as history, culture, tradition, and literature. Therefore, the gap between past and present is a big problem today. Moreover, everyone knows the great influence of the Soviet Union. To do this we need to create works that will pave the bridge between generation of past and present day.

Keywords: ancient heritage, historical figure, memorabilia, survey.

ӘОЖ: 37. 013

К.Ж. ҚОЖАХМЕТОВАНЫҢ ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕСІ ЖӨНІНДЕГІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫ

Ә.К. Толқынбаева – *ҚазМемҚызПУ 6М010300 – Педагогика және психология мамандығының I курс магистранты,* aigera_28.93@mail.ru
Ғылыми жетекші: **Қоңырбаева С.С.** – *п.ғ.к.қау.профессоры, ҚазМемҚызПУ, pedsheberlik@mail.ru*

Мақалада жаһандану заманында жас ұрпақты ұлттық құндылықтарымызбен сусындатып, білім беру саласында тиімді қолдана білу. Ұлттық құндылықтарды ескере отырып, халқымыздың ұлттық-мәдени және мәдени-тарихи дәстүрлерін жас ұрпақтың бойына сіңіру қарастырылған. Қазіргі жаһандану заманындағы ақпарат ағымының толассыз болуы тәрбие мен ой-санасына кері әсер етуде. Сол себепті де, жеке тұлға мінезінде ұлттық белгілерді қалыптастырудағы этникалық тәрбиенің маңызды екені жөнінде К.Ж.Қожахметова өзінің ғылыми еңбектерінде зерттеген.Ал, мақалада ғылыми еңбектердегі этникалық тәрбиенің білім беру саласында маңызды екеніне талдау жүргізіп, сипаттама берілген. Білім беру саласында студенттердің патриоттық сезімі мен отансүйгіштік қабілетін ашу үшін, ұлттық құндылықтарымыз бен халық мұрасын тиімді пайдалану ұрпақ келешегі үшін өте маңызды екендігі қарастырылған.

Түйін сөздер: этнопедагогика, ұлттық құндылық, білім беру, патриоттық тәрбие, халық мұрасы, ұрпақ келешегі.

XXI ғасыр – жаһандану заманында болашақ ұрпаққа ұлттық құндылықтарымызды дәріптей отырып, рухани тәрбие мен сапалы білім беру бүгінгі таңдағы өзекті мәселенің бірі. Мәселе қаншалықты өзекті болса, оны жүзеге асыру – соншалықты күрделенуде. Себебі, интернет, теледидардан бастау алған ақпарат құралдары болашақ ұрпақтыңақпарат ағынының астына алып, оның ой-санасына кері әсер етуде. Бүгінгі жастарымыздың мінез-құлқынан, жүріс-тұрысынан, тіпті ата-аналарына, қоғамға деген қарым-қатынас, көзқарастарынан көріп, байқап жүрміз.

Ел Президентінің ұрпаққа ұлттық тәлім-тәрбие берудің негізгі бағдарлы идеяларын жүзеге асыру мақсатында бүгінгі таңда Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы мемлекеттік саясат жөніндегі Ұлттық кеңес бекіткен бірнеше Тұжырымдама: «Жоғары мектеп студенттеріне этнопедагогикалық білім беру тұжырымдамасы (1998), «Қазақстандағы педагогикалық ой-пікірдің қалыптасып, даму тарихын педагогикалық жоғары оқу орындарына арнайы пән ретінде енгізу туралы» (1991), «Әлеуметтік-мәдени даму» (1993), «Гуманитарлық білім беру» (1994), «Мектепке дейінгі және мектеп жасындағы балалар тәрбиесі» (1995), «Жалпы білім беретін мектептердің дамуы» (1997) тұжырымдамалары жарық көрді.

Бұл құжаттарда барлық құндылықтарды сақтай отырып, білім беру жүйесін Қазақстан Республикасы халықтарының ұлттық-мәдени және мәдени-тарихи дәстүрлерін ескере отырып қайта қарау қажеттілігі айтылған. Бұл қажеттілік қазақ халқының тарихи даму жолына жаңа көзқарастар туғызып қана қоймай, халық мұрасының жан-жақты терең зерттелуіне, сондай-ақ оны әділ бағалауға өте қолайлы жағдайлар туғызды.

Бағдарламалық құжаттардың мақсаты – жалпыазаматтық құндылықтар мен Қазақстанның ұлттық ерекшеліктерін есепке ала білім берудің мемлекеттік саясатының стратегиясын дайындау.

Ұлттық құндылықтан алыстай бастаған ұрпақ ұлт келешегінен, ел мен жер келешегінен гөрі, өз басының қамын ойлауға бейімделеді, оның ұлттық қасиетіне сынық түседі. Ал оның алдын алу, оны болдырмау – күрделі қоғамдық, әрі ғылыми мәселе.

Жас ұрпаққа саналы тәрбие беруде әр ұлт өзінің ықылым заманнан бері қалыптасқан ұлттық құндылықтарын басты назарда ұстайды. Бұл түсінікті жай. Ғылым соны зерттеп, заман талабына сай дамытуы тиіс. Демек, ғалымдардың нәтижелі еңбек етуі – осы істің бастау қайнары, оны нәтижелі жүргізудің негізгі құралы болмақ. Бұл педагогика ғылымының, оның ішінде этнопедагогика ғылымының зерттеу объектісі болады.

Ұлттық құндылықтарымыздың өз қасиетінен жойылмай, дамуына үлес қосқан ғалымдарымыз өте көп. Олар Қ.Б. Жарықбаев, С.Қ. Қалиев, К.Ж.Қожахметова, Қ.Б. Бөлеев, Ж.Ж. Наурызбай, К.А. Оразбекова, Р.Қ. Дүйсембінова, Қ.Қ. Шалғынбаева және басқа да көптеген ғалымдар зерттеулер жүргізді.

Осығалымдардың арасында педагогика ғылымдарының докторы, профессор Клара Жантөреқызы Қожахметованың орнын да, үлесін де айрықша деп атауға болады. Клара Жантөреқызы еңбек жолында жауапты қызметтерді абыроймен атқара отырып, өзінің бүкіл саналы ғұмырын білім алуға,

ғылыммен айналысуға арнады. Ы.Алтынсарин атындағы Қазақ білім академиясында тәрбие институтының директоры болып қызмет атқарған уақытында іргелі және қолданбалы ғылыми жобаларға жетекшілік жасап, білім беру, тәрбие мәселелері бойынша бірқатар құнды еңбектер жазды, республика көлемін толық қамтыған ауқымды әлеуметтік зерттеулер ұйымдастырды. Білім беру саласында Клара Жантөреқызы халқымыздың ұлттық құндылықтарына және тәрбиеге аса қатты көңіл бөлді.

Жас ұрпақты өз елін, жерін сүйетін патриот етіп тәрбиелеу үшін ең алдымен халқымыздың ой-санасын улайтын дүниелерден бойды аулақ ұстауымыз қажет. Сонымен қатар жас ұрпаққа білім мен тәрбие беретін болашақ мамандардың бойынан өз ұлтына деген сүйіспеншілікті қалыптастыру керек. Ол үшін білім беру саласында ұлттық құндылықтарымызды дәріптеп, жас ұрпақ бойына сіңіруге көптеген жұмыстар атқарылуы тиіс. Ең алдымен халықтық педагогика арқылы бала тәрбиелеу, білім беру және осы негізде педагогикалық тәжірибеде қойылған мақсаттарға жетудің үздік жолдары мен тәсілдерін көрсету тиімді болады.

Осыған байланысты М.Дулатовтың сөздері өзекті болып табылады: «...тәрбиеші баланы ұлттық тәрбие рухында тәрбиелеуге міндетті, себебі әрбір бала өзінің ұлттық ортасында өмір сүреді және өз ұлтына қызмет ететін болады». Сондықтан, біз қазіргі кезде, қазақтардың халықтық тәрбиесінің қайнар көзіне назар аудара отырып, қазақ халқының бала тәрбиесіндегі бүгінгі күнге дейін өзінің өзектілігін жоймаған құндылық-нормативтік түсініктерін айқындаймыз[1,101б].

Алайда, жеке тұлға мінезінде ұлттық белгілерді қалыптастырудағы этникалық тәрбиенің рөліне қатысты Г.Н. Волков былай деп атап көрсетеді: «тәрбие факторларының қай қайсысы да, қоғамның материалдық өмірі жағдайларының әсерімен ғасырлар бойы қалыптасқан, тәрбие жүйесін теріске шығаратын болса, ұлттық ерекшеліктерді қанағаттандырған тұрғыда ешбір түсінік бере алмайды. Өмір сүру қалпы, практикалық іс-әрекет тәрбиенің факторлары ретінде ұлттық мінездің қалыптасуына әсер етеді. Сондықтан кез-келген халықпен танысу үшіноның тәрбие жүйесін, ұлттық мінезін зерттеу қажет... ұлттық мінезді тәрбиенің ұлттық жүйесін зерттеу арқылы білуге болады» [2,17б].

Міне, ұлттық құндылықтарымыз жөнінде Міржақып Дулатов бала тәрбиесіне айрықша көңіл бөлген. Тәрбиелеу барысында ұлттық рухсыз және ұлттық ортасыз балаға халықтық тәрбиені беру мүмкін емес десе, Г.Н.Волков халықтың өмір сүру қалпы мен іс-әрекеті ұлттық мінезді қалыптастырады деп тұжырым жасады.

Ал, профессор К.Ж.Қожахметова ұлттық құндылықтарымызға баса назар аудара отырып, халқымыздың салт-дәстүрі мен әдет-ғұрпын негізге алып зерттеулер жүргізді. Соның ішінде қазақ халқының үлгі тұтар адами-азаматтық қасиеттерді өскелең ұрпақтың бойына сіңіру үшін жетілген адам идеалын жасап және тәрбие тәжірибесінде осы мұратқа жетуге ұмтылуы.

Жетілген адамды тәрбиелеу мақсаты ұлттық құндылық сапа негізінде жүзеге асады. «Осы құндылық сапа мазмұнында аса кең және басты, ізгі қоғамдық ұғым негізге алынған. Адам жан-жақты болуы керек. «Сегіз қырлы» сөзі қазақ халқында жастарға берілетін өсиет, тәлім ретінде алынады; бұл өсиет бойынша жастар әлемдегі білімге жағымды және күрделі қатынас білдірулері керек. «Бір сырлы бол»- бұл яғни, өзіңмен-өзің бол, бір сәттік қызықтарға, бөгде адамдардың сөздеріне берілме деген мағынаны білдіреді» [3,35 б]

Жетілген адамды тәрбиелеуге қажет болатын, халық бейнесіндегі адамның нормативті-құндылық сапаларын келесі кестелерден көруге болады.

1-кесте

Жігіт бейнесі
Кескін-келбеті: еңсегей бойлы, өткір көзді, қара қасты, кең маңдайлы, торсық шекелі, қыр мұрынды, қиық мұртты, кең иықты, апай төсті, өткір тісті, жуан білекті, қынай белді, қапсағай денелі, темірдей саусақты, от ауызды, орақ тілді т.с.с.
Сапалары мен қасиеттері: қырандай алғыр, сұңқардай өр, арыстандай айбатты, жолбарыстай қайратты, қасқырдай өжет, қабыландай сұсты, нардай төзімді, құлан сүйекті, жылқы мінезді, бұландай алып, сауысқандай сақ, жау жүректі т.с.с.
Қабілеттері мен икемділігі: көсем жігіт- ел басқаратын жігіт; шешен жігіт- дау шешетін тұлға; батыр жігіт- еліне қамқор, жауына ақберен жігіт; сері жігіт- аттың тұлпарын мініп, иттің құмайын ертіп, қыранның қырағысын баптап, ат құлағында ойнап, ер қаруы – бес қаруды сайлап, мың құбылтып ән салып, күмбірлетіп күй тартатын өнерлі жігіт; палуан жігіт- мойны жуан, жауырыны қақпақтай, бұлшық еті темірдей, қимылы шапшаң, денесі

сергек, иненің көзінен өтердей епті, алып күш иесі; үй жігіті- тек шаруасымен айналысатын шаруакеш жігіт; түз жігіті- түз жұмысы мінсіз, үй жұмысына қырсыз, т.с.с.
Іскерлігі: жігіттің қыраны, жігіттің сұңқары, жігіттің арыстаны, жігіттің қабыланы, жігіттің қасқыры, жігіттің нары, жігіттің жампозы, т.с.с.
Ер жігіттің асыл алты қасиеті: зейін-зердесі– тылсым сырды ұға алатын; өнер-өрісі – өмірден әперер сыбағасын; ерлігі – дұшпанға найза сұға алатын; күш-жігері – аяқтан шалғанда жыға алатын; қайрат-қаруы – қиындықта сыналатын; білімі – биікке бастап шыға алатын.
Ер жігіттің үш асыл мінезі: адалдық-адал болсаң аңқылдақ, ізгілікке құмарсың; әділет-әділ болсаң ақ жарма,жақсы іске билік қыларсың; шыншыл –шыншыл болсаң қол жетпес, шыңда өскен шынарсың.
Ер жігіттің ажырамас үш серігі: мінген тұлпары-сапары оң болар ұдайы; шыңдалған ақыл-айласы-шымырлап тұрар шынайы; айнымас адал жұбайы-өмірден қаймықпай өтем десең.
Ер жігіттің жаман қасиеттері немесе тоғыз жауы: Басты жауың –жалқаулық, сорлататын жаныңды, Осалдығың-аңқаулық, соқтыратын саныңды. Жасқаншақ болсаң, ұры алар қоралап қойған малыңды, Жалатқызбас жасықтық, аузыңдағы балыңды. Өтірік айтсаң өңменде, жоғалтасың арыңды, Өсек терсең телменде, кетірер суға салыңды. Көпірме босқа мақтан ғып, түкке тұрмас барыңды, Көрінгенге жалтақтап, бола алмайсың жағымды, Біреуді алдап-арбаумен, аша алмайсың бағыңды.

2-кесте

Қыз бейнесі
Тектілігі: текті жердің қызы әдепті, көргенді, инабатты, іске шебер, қиыншылыққа төзімді, өскен ортасы мен ата-анасының артынан жаманат сөз ергізбейді. «көріп алған көріктіден, көрмей алған текті артық».
Ақыл-парасаты: бойжеткеннің дүние-мүлікке көзқарасы, зейін-зердесі, туған-туысқан-дарымен қарым-қатынасы, бауырмалдығы,қайырымдылығы, ұқыптылығы, мінез-құлқы; «Алған жарың жақсы болса, жұмақтағы хормен тең,жаман болса, маңдайға біткен сормен тең».
Сыр-сымбаты: Сұңғақ бойлы, сыңғырлаған дауысты, оймақ ауыз, күлім көз, жайдары мінезді, алма мойын, ақша бетті, ақ тамақ, аршын төсті, тал шыбықтай бұраң белді, сүмбіл шашты, керілген ақ маңдайлы, сүйріктей ақ саусақты, сүрме қасты, ұзын кірпік, ақ білек, маржан тіс, қыр мұрынды, аққу мойын т.с.с.
Іскерлігі: басты міндеті- ерін күте білу, аналық борышы-бала тауып өсіру, тәрбиелеу, қонақ күту, шай құю, құрт қайнату,іркіт пісіру, кесте тігу, шілтер тоқу, киіз басу, киім тігу, кілем тоқу. «Өнерсіз қыздан без, өнегесіз ұлдан без».
Көшпелі қазақ халқы жоғары адамзат идеалдарына сүйене отырып, балаларды этиканың ұлттық нормаларына баулудың шыңына ұмтылды, олар үшін «ар», «намыс», және «ұят» бірінші орында болды. Намыс үшін қазақтар өмірін құрбан етуге дайын болды. Сон-дықтан халықтың санасында өмірдің маңызды принципі ретінде, қанатты сөз (ұран) қалыптасты: **Малым – жанымның садағасы (құрбаны),** **Жаным – арымның садағасы (құрбаны).**

Халықтың өзіндік бейнесін сақтауға ықпал ететін қазақтарды тәрбиелеудің маңызды айрықша ерекшеліктерінің арасында табиғилығымен, үздіксіздігімен, циклдығымен қатар, өзектілігі ұлттық қайта өрлеу жағдайында ерекше артқан сабақтастықты жатқызуға болады.

Сабақтастық этнопедагогиканың ерекшелік белгісі болып табылады, ол арқылы этникалық тәрбие-нің негізгі идеяларының, формалары мен құралдарының сабақтастығы қамтамасыз етіледі. Сабақтас-

тық кеңістік пен уақыт аясында орын алады. Өзінің табиғаты бойынша озық бола тұрып, олар дами, байытыла және түрлерін өзгерте отырып, ұрпақтан ұрпаққа беріледі.

Сабақтастықтың бернеше түрлері бар: физикалық, рухани, еңбек саласындағы, жалпы отбасылық тұрғыда, материалдық-экономикалық[2, 40б].

Физикалық сабақтастық табиғат арқылы тұқым қуалаушылықпен, генотиппен қамтамасыз етіледі. Сабақтастық кездейсоқ түрде болуы мүмкін, бірақ көп жағдайда саналы ұғынылған түрде жүзеге асады. Мысалы, өзінің жеті атасымен шежіресі бойынша байланысын саналы ұғыну. Рудың ұрпақтар сабақтастығын нығайтуымен қатар бірлескен әрекетін бекітуге арналған жеке тәсілдері болады: таңба,ұран – ата-бабаларды ұмытпауға және руға қатыстылықты есте сақтауға шақыратын, әскери ұранның рөлін атқаратын, ән түріндегі нұсқалары да кездеседі. Өзіндік тарих ретінде рудың өмірбаяны рухани тұрғыда ұрпақтар сабақтастығын қамтамасыз етеді.

Рухани сабақтастық тәрбие арқылы қамтамасыз етіледі. Барлық тірі организмге өзін-өзі сақтау және текті жалғастыру инстинкті тән. Адамның шынайы әлеуметтік мәні ұрпақтары арқылы жалғасуында көрініс береді.

Осыған орай Бауыржан Момышұлының ой-пікірлері ерекше өзекті болып саналады:

«Біріншіден, «бесік жырларын» айта алатын аналардың (келіндер, жеңгелер) азайып бара жатқанынан қорқамын;

Екіншіден, өздерінің немерелеріне ертегі айтып бере алмайтын әжелердің көбейіп бара жатқанынан қорқамын;

Үшіншіден, салт-дәстүрлерді құрметтемейтін ұрпақтың өсіп келе жатқанынан қорқамын;

«Бесік жырын» тыңдамай өскен, ертегі тыңдамай өскен, өзінің ата-бабаларының дәстүрлерін бойына сіңірмеген ұрпақтың рухани тұрғыда соқыр болйып қалуынан қорқамын. Осындай «көрсоқырлардың» қолына балта берсең – шаба салады, бақыр берсең – ала салады, найза берсең – сұға салады, намыстанбай бұға салады. Мен туылғаннан бастап, табиғатынан соқырлар туралы айтып отырғаным жоқ, мұнда мен тағдырдың тәлкегімен осындай болғандар туралы айтып отырмын. Егер біз өзіміздің «соқырлығымыздан» емделмесек, халық болудан қалатын шығармыз деп қорқамын».Иә, танымал батырдың күмәндары негізсіз емес, бұл бізді де толғандырады.

Еңбек мүдделері мен өнер саласындағы сабақтастық қарапайым қызығушылық пен еліктеудің негізінде пайда болуы мүмкін. Еңбек саласындағы сабақтастықтың жергілікті сипаты болуы мүмкін (ұрпақтан ұрпаққа берілетін дәстүрлі қолөнер).

Жалпы отбасылық жоспардағы сабақтастық адамгершілік саласында орын алуы мүмкін. Балаларының жақсы өмір сүруі үшін, ата-аналардың саналы ұмтылысында, сабақтастықтың педагогикалық аспектісі көрінеді. Жас жұбайларға бата беруде, үйлену тойларының рәсімдерінде, жас сәбилерге тілек айтуда, сәбилерге есім беруде үнемі ұрпақтардың сабақтастығы туралы қамқорлық байқалады.

Материалдық-экономикалық сабақтастық мұрагерлік арқылы жүзеге асырылады.

Аталған сабақтастықтардағы маңызды міндет ретінде әртүрлі деңгейдегі құндылықтар педагогикалық ықпалдың құрылымында қандай орын алатыны анықталуы қажет, өйткені олар өз кезегінде шынайы қалыптастырушы рөл атқарады. Осыған байланысты адамзаттың өмір сүруінің әртүрлі деңгейлерінде және әртүрлі іс-әрекет түрлерінде қалыптасқан нормалары мен құндылықтарының жиынтығын түзіп, сол синтездің нәтижелерін тәрбие аясына енгізу қажет. Бұл міндетті ұлттық тәрбиені жүзеге асыра отырып шешуге болады. Біздің анықтамамыз бойынша, қазақтың ұлттық тәрбиесі үздіксіз үдеріс. Оның барысында адам этностың субьектісі ретінде өз халқының салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарында негізі қаланған этникалық құндылықтар мен этноәлеуметтік рөлдерді, этникалық нормаларды меңгереді, нәтижесінде этникалық өзіндік санасы, өз ұлты үшін намыс сезімі, этностың бір мүшесі ретінде өзіне деген, өз этносының тіліне, тарихына, мәдениетіне жағымды қатынасы, мақтаныш сезімі, басқа этнос өкілдеріне деген құрмет пен толеранттылық сезімдері қалыптасады.

Этникалық тәрбие этноәлеуметтік, этносаяси факторлардан айрықшаланатын этностың этномәдени құрамдасына зейінді ерекше шоғырландыруға мүмкіндік береді, бұл әдістемелік және практикалық қатынаста аса маңызды болып саналады. Ол ұлттық педагогика мен халық педагогикасының этнопедагогикадан айырмашылығын айқындауға мүмкіндік береді, себебі, этнопедагогиканың негіздерін этномәдени құндылықтар, халық педагогикасының негізін этноәлеуметтік тұғыр, ал ұлттық тәрбиенің негізін мемлекеттік компонентті құрайтын этносаяси тұғыр анықтайды[4, 81 б].

«Этноәлеуметтік рөл» ұғымының мәнін ашумен «әдет-ғұрып» ұғымы байланысты болады. Әдет-ғұрыптар – «әрекеттер егжей-тегжейлі реттелетін, қарапайым, стереотипті қайталанатын қоғамдық қатынастар» [5, 272б]. Олар сырт қарағанда қарапайым болып көрінгенімен, осы әрекеттердің өзегінде өзара іс-әрекет пен қатынас жүзеге асырылатын ережелер мен нормалар негізге алынады. Осыдан келіп, «келін әдебі», «ұл бала әдебі», «қыз бала әдебі», («әдеп» – «этика»), ұғымдары пайда болып, әдет-ғұрыптар мен қарапайым қоғамдық қатынастарда олардың негізіне алынған ережелер сақталады. «Келін» – «қайын ене»; «келін» күйеуінің кіші бауырлары мен қарындастары арасында өзара қатынастарда, келін «жеңге» рөлінде болады. Онда жеңгенің басқа және «қайын сіңлі», «жеңге» және «қайын іні» және т.б.

Қазақ халқы – қазақтарды тәрбиелеудегі тұжырымдамаға негізделген, туыстық қатынастарды бағалайтын және құрметтейтін халықтардың бірі. Осылайша, әрбір өзара қатынастардың (салт-дәстүрлер, әдет-ғұрыптар) белгілі нормаларында болатын өзінің негізделуі болады, бұл өз кезегінде белгілі бір әрекеттердің бірізділігін, олардың әдет-ғұрыптар мен рәсімдер арқылы көрінісін болжайды. Яғни, байланыстардың туыстық формалары – бұл өзінше жүзеге асырылатын рөлдің функциясына сәйкес, туыстық қатынастар арқылы көрінетін этноәлеуметтік рөлдер болып табылады. Осының барлығын жас ұрпақтың бойына сіңіру үшін ұлттық тәрбиені білім беру саласында тиімді қолдану қажет. Клара Жантөреқызы жоғары мектеп педагогикасына арналған «Этнопедагогика»атты оқу құралында ұлттық құндылықтарымызды талдап, жас ұрпақтың тәрбиесі мен халық арасында қалыптасқан көзқарастарды терең зерттеп, жазды.

Міне, жетілген адам идеалын қарастыруда қазақ халқы әсемдікке, әдемілікке, еңбекқорлыққа, сыпайылыққа, үлкенге құрмет, кішіге ізет көрсетуге, батырлық пен батылдыққа тәрбиелеуді міндет етіп санаған. Бозбала мен бойжеткеннің бойында болуы керек қасиеттерді де тыс қалдырмаған. Себебі, жас ұрпақты тәрбиелеуді халық алдында борыш санағанын К.Жантөреқызы еңбегінде осылай сипаттап, талдап жазған.

Кез-келген қоғамда адамдардың әрбір жаңа ұрпағы, тек қана белгілі әлеуметтік жағдайларда тәрбиеленбейді, сонымен бірге белгілі ұлттық ортада тәрбиеленеді. Тәрбие балалық шақтан бастап әлеуметтік-экономикалық қатынастар және білім беру мекемелерінің әсеріне, сонымен бірге ұлттық-ерекше құбылыстардың сипатына ұшырайды: өмір салтының ерекше сәттері, мәдениет пен тұрмыстың формалары, халықтың салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары, ересек ұрпақтан ұлттық тілдің байлығын, өз халқының рухани құндылықтарына бейімделу сезімін, халыққа тән әдеттерді, мінез-құлық талаптарын, талғам мен өмірлік қажеттіліктерді алады. Мұның бәрі осы ұрпақтың мінезінің ерекше белгілеріне қарай дамиды. Туыстық ұлттық ортада өмір сүрген және тәрбиеленген әрбір адамда, жалпы адамзаттық, әлеуметтік-таптық мінезінің белгілерінен басқа, ұлттық, өзіндік бейнесі бар белгілері қалыптасады.

Халқымыздың әдеби мұра мен тәрбиеге, даналыққа кенде еместігін білеміз. Алайда, қазіргі ұрпақ осыны жете бағалап, өз керегіне жарата білсе өмірден өз орнын адаспай табуына зор ықпал етер еді. Ұлттық құндылықтарымыздың қадір-қасиетіне жетіп, бағалай білу – әр қазақтың борышы.

1 Қожахметова К.Ж. Этнопедагогика (оқу құралы), Алматы: Қарасай, 2012.-101,103-б

2 Волков Г.Н. Этнопедагогика. Чебоксары: Чувашское кн. Изд, 1974.-17б

3 Виноградов Г.С. Народная педагогика. Иркутск, 1926.-35-36-б

4 Узакбаева С.А., Кожахметова К.Ж. Использование материалов казахской этнопедагогики при изучении педагогических дисциплин. Алматы:Өнер,1997.-81 б

5 Тадевосян Э.В. Словарь-справочник по социологии и политологии, 1996.-272 б

Резюме

Педагогические идеи К. Ж. Кожахметовой о национальном воспитании казахов

Толкынбаева А.К. – магистрант 1 курса по специальности 6М010300
Педагогика и психология, aigera_28.93@mail.ru
Научный руководитель: **Конырбаева С.С.** – к.п.н. КазГосЖенПУ, pedsheberlik@mail.ru

Статья рассматривает прививания национальных ценностей молодому поколению в эпоху глобализации, эффективного использования в области образования. Рассматривает культивирование духа молодого поколения, принимая во внимание национальные ценности, национальные, культурные и исторические традиции нашего народа. В настоящее время глобализации непрерывный поток информации негативно влияет на психику и воспитание. Таким образом, в своих трудах К.Ж. Кожахметова исследовала важность этнического воспитания в формировании национальных признаков в поведении индивидума. В статье проанализировано и описано важность этнического воспитания в научных трудах в области образования. Также рассматривается важность

эффективного использовния национальных ценностей и национального наследия для раскрытия патриотических чувств студента.

Ключевые слова:этнопедагогика, национальная ценность, образование, национальное воспитание, патриотическое воспитание, национальное наследие, будущее поколения.

Summary

K.Zh. Kozhakhmetova – `spedagogical ideas about traditional upbringing of kazakhs

AigerimTolkynbayeva – 1th course master specialty of Pedagogy and psychology, aigera_28.93@mail.ru

Scientific supervisor: Konyrbayeva S.S.pedsheberlik@mail.ru

The article deals with instilling national values to the younger generation in the era of globalization, the effective use in the field of education.Examines the cultivation of the spirit of the younger generation, taking into account the national values, national, cultural and historical traditions of our nation. At present, the continuous flow of information while globalization negatively affects the mentality and upbringing. Thus, in the works of K. J. Kozhakhmetova explored the importance of ethnic education in the formation of national traits in the behavior of the individual. The paper analyzed and discussed the importance of ethnic education in scientific works in the field of education. We also consider the importance of effective usage of national values and national heritage for the disclosure of students' ability of patriotic feelings and love for the country in the field of education.

Keywords:ethnopedagogy,national values, education, national upbringing, patriotic education, national heritage, the future generation.

УДК 37.01:81.278

КОНЦЕПТ ПРОСТРАНСТВО В СТРУКТУРЕ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЫ МИРА

Жуминова А.Б. – к.ф.н., доцент АРГУ им.К.Жубанова,
г. Актобе, пр. Молдагуловой, 34, aktobedrp@mail.ru;
Хусайнова Ш.С. – магистрант специальности 6М020500-Филология, АРГУ им. К. Жубанова,
г. Актобе, пр. А. Молдагуловой, 34, shahmaran_92@mail.ru

В статье рассматриваются вопросы концептуализации пространства в языковой картине мира. Фундаментальные свойства бытия этноса определяют специфику ментальности этнического коллектива, обусловливают уникальность пространственных планов его жизнедеятельности. Для лингвистической интерпретации актуальным является исследование универсальных и этнических построений феномена категории пространства и соответствующие им понятия, представления, знания, выраженные языковыми средствами.

Спецификация этнодифференцирующих показателей (мировосприятие, национальный менталитет, культура, язык) обусловливается природно- географическими параметрами «пространства жизни». В связи с этим пословицы как когнитивный языковой знак, несущий информацию о культуре этноса, наиболее точно передает концептуальный комплекс, менталитет народа. Паремии русского языка свидетельствуют о гармоничном, искреннем отношении к природе, пословицы казахского народа свидетельствуют осоциогенетической адаптированности к условиям кочевого экстрима.Этническое своеобразие языковых средств, выражающих пространственные параметры, обусловлено особенностями мироведения определенного этноса.

Ключевые слова: пространство, концептуализация, языковая картина мира, этнос, представление, пословица, социогенетическая модель, менталитет.

Модели и механизмы концептуализации и вербализации окружающей среды, психолингвистическое восприятие и национально-культурное отражение в языковом сознании личности и в различных языковых картинах мираостаются привлекательной областью исследований для современных лингвистов. У представителей разных культур формируются разнообразные средства, развивающие пространственные представления, которые закрепляются и систематизируются. Восприятие пространства, по мнению

Г.Д. Гачева, напрямую зависит от национальных культур. В русском языке пространство имеет однокоренные слова ″страна, сторона″, французском языке espace имеет латинское происхождение. ″Spatium – есть пространство, творимое и меряемое шаганием″ [1, с. 38]. Соответственно пространство человека в языковых картинах мира определяется его средой обитания, атмосферой, географическим ландшафтом, флорой и фауной. Принадлежность к определенному этносу – это этническое пространство человека. Пространство для любого этноса, прежде всего, детерминируется географи-

еским ландшафтом. Так, к примеру, в русской языковой картине мира оно возводится к понятиям *простор, ширь, раздолье, дом, семья, этнос* и т.д.; в казахской – кең дала, кең-байтақ, жазира, жазық, қазақ даласы, жайлау, отан, атамекен и др. По мере освоения цивилизации пространство человека расширяется. По мнению Г.Д. Гачева, русский образ пространства представляет собой горизонтальное движение, однонаправленную бесконечность [1, 56]. Пространство в русской языковой картине также может ассоциироваться с понятием мир в значении вселенной, системой мироздания. Мир воспринимается как ″обжитое пространство″ [2, с. 87]. Т.е. пространство, где живем мы, – отгороженное пространство ″от внешнего мира и лишь потом – представление об этом ″широком мире″ за пределами нашего мира и дома″ [2, с. 92]. С этим связан ряд выражений *″мир посмотреть, себя показать″*, т.е. посмотреть запредельное пространство, ″обжитое″, посетить то место ″на земле, вокруг нас″, которое еще не изведано твоим этносом [2, с. 88], т.е. ″чужое″.

Каждой национальной картине мира свойствен свой набор концептов, определяющих пространственные понятия, наиболее точно отражающих мировосприятие и миропонимание определенного этноса. В казахском языке пространство также идентифицировано с ландшафтными характеристиками и определяется как *ширь, степь*. Для кочевого казаха пространство – это все, что находится под небом, оно безгранично, широко, раздольно, т.е. пространство – это окружающий мир: *″шөл (пустыня), алқап (долина), шөл дала, дала, шөлейт (полупустыня), аланқай (полянка), шабындық″* [3, с. 274]. В казахской языковой картине мира пространство полностью сливается с природой. По мере освоения окружающего мира пространство расширяется. Однако истоки восприятия пространства уходят корнями в то время, когда кочевник и природа составляли одно целое. Семантика пространства имеет важное значение при формировании национальной картины мира.

Е.С. Кубрякова категоризацию пространства считает одной из наиболее «фундаментальных областей в познании мира»[4, с. 22]. Архаическое восприятие пространства она комментирует как «расстилающуюся во все стороны протяженность, сквозь которую скользит взгляд (про-стран-ство) и которая доступна при панорамном охвате в виде поля зрения при ее обозрении и разглядывании», как «обобщенное представление о целостном образовании между небом и землей». Данная целостность имеет чувственную основу, т.е.она «наблюдаема, видима, осязаема». Человек – часть целостного образования, он свободен в своих перемещениях, а также перемещает подчиненные ему объектах [4,с. 26]

По мнению В.Н. Топорова, основоположника теоретических исследований по проблемам концептуализации пространства специфические характеристики мифопоэтического восприятия пространства в архаической модели мира следующие:

1) С самого начала уместно подчеркнуть его отличие от того геометризованного гомогенного, непрерывного, бесконечно делимого и равного самому себе в каждой его части пространства, которое было постулировано физико-математической наукой (особенно после трудовГалилея и Ньютона) и на которое так или иначе (сознательно или бессознательно, обобщенно или детализированно) ориентировались и произведения художественной литературы и искусства «среднего» уровня.

2) В мифопоэтической модели мира пространство, как нередко и само слово для обозначения пространства (ср. античную традицию), не существовало; также ей было неизвестно и открытое позже Гоббсом, Лейбницем и Кантом пространство «наглядного созерцания». Впрочем, в этой архаичной модели можно было бы, по-видимому, разыскать некоторые аналогии или соответствия более поздним теориям пространства, хотя такие примеры характеризуют в этой модели, как правило, наименее сакрализованные и содержательно наиболее бедные части пространства (нечто вроде профанической протяженности — как параллель к бергсонианской

3) В архаичной модели мира пространство не противопоставлено времени как внешняя форма созерцания внутренней. Вообще применительно к наиболее сакральным ситуациям (а только они и образуют уровень высшей реальности) пространство и время, строго говоря, не отделимы друг от друга, они образуют единый пространственно-временной континуум (ср. 3 + 1-мерность как основное топологическое свойство пространственно-временной структуры мира в современной физике, а также роль скорости как понятия, объединяющего пространство и время) с неразрывной связью составляющих его элементов. И хотя понятие пространственно-временного единства (хронотопа) в том виде, как оно было введено, например, в литературоведение (науку о художественно-литературных текстах) М. М. Бахтиным.

4) В мифопоэтическом хронотопе время сгущается и становится формой пространства (оно «спациализуется» и тем самым как бы выводится вовне, откладывается, экстенсифицируется), его

новым («четвертым») измерением. Пространство же, напротив, «заражается» внутренне-интенсивными свойствами времени (темпорализация» пространства), втягивается в его движение, становится неотъемлемо укорененным в разворачивающемся во времени мифе, сюжете (т. е. в тексте). Все, что случается или может случиться в мире мифопоэтического сознания, не только определяется хронотопом, но и хронотопично по существу, по своим истокам.

5) Другая важная особенность, отличающая архаичное понимание пространства (или пространства—времени), заключается в том, что оно не предшествует вещам, его заполняющим, а наоборот, конституируется ими. Мифопоэтическое пространство всегда заполнено и всегда вещно; вне вещей оно не существует, и, следовательно, в определенном смысле категория пространства в этих условиях не может быть признана вездесуще-универсальной. Кроме пространства, существует еще не-пространство, его отсутствие, воплощением которого является Хаос, состояние, предшествующее творению (речь идет, таким образом, об отсутствии пространства д о создания Вселенной во времени), или одновременное ему, т.е. в условиях уже наличествующего творения с его пространством [когда складывается оппозиция: пространство в Космосе (в центре) — отсутствие пространства в Хаосе, занимающем по отношению к Космосу пространственно периферийное положение], наконец, как пережиток внутри самого Космоса [в остатках хаотического начала, еще не переработанного космическими силами, когда отсутствие пространства («не-пространство») оказывается в глубинном центре Космоса, окружающем своим пространством область хаотического «не-пространства»]. Следовательно, пространство (или — точнее — пространственно-временной континуум) не только неразрывно связано с временем, с которым оно находится в отношении взаимовлияния, взаимоопределения, но и с вещественным наполнением (первотворец, боги, люди, животные, растения, элементы сакральной топографии, сакрализованные и мифологизированные объекты из сферы культуры и т. п.), т. е. всем тем, что так или иначе «организует» пространство, собирает его, сплачивает, укореняет в едином центре (язык пространства, сжатого до точки. . . .) [5, с. 227]

Таким образом, «бытие, есть пространство и есть возникновение», кроме того, ученый отмечает зависимость пространства от мира вещей («мифопоэтическое пространство всегда заполнено и всегда вещно; вне вещей оно не существует») и неразрывность пространства / времени. Первобытное или архаичное сознание определяло пространство в соотнесении с конкретным отрезком времени «здесь и сейчас». Пространство вне времени «…принципиально неполно и тем самым лишено статуса истинности и сакральности»[5, с.228].

Идеи о воздействии пространства, территории, занимаемой этносом, на формирование особенностей мировосприятия и национального характера этноса-менталитета, т.е. «коллективно формируемого в обществе строя мышления и психики» [5, с. 229], национального языка нашли отражение в существующих на сегодняшний день теоретических концепциях, в которых наряду с «механистическими» моделями представлены также интерпретационные модели органической целостности биосоциальных и геоэтнополитических обусловленностей пространственных представлений различных этносов («пространство жизни» человека и человечества, концепция обусловленностей разграничения видов деятельности и дифференциации представлений о пространстве (Э.Гуссерль, «географический детерминизм» Л.Гумилев, «этногеография», А.Гумбольт, Ф.Ратцель).

Спецификация этнодифференцирующих показателей (мировосприятие, национальный менталитет, культура, язык) обусловливается природно- географическими параметрами «пространства жизни». С точки зрения Л. Гумилева, «природная форма существования вида *homosapiens*– этнос , и различие этносов между собой определено ни расой, языком, религией, образованностью, а только стереотипом поведения, являющимся высшей формой активной адаптации человека в ландшафте»[1, с. 5].

Самобытность этносов проявляется во внутренней этнической структуре и менталитете, которые, по мнению К.М. Абишевой, зависят от «социально- культурной формы адаптации этноса в определенной экологической нише, от степени вхождения его в биоценоз и ландшафт окружающей природы» [6,с. 338]. Другими словами, природно-географические условия предопределяют специфику формы хозяйствования, рода трудовой деятельности, устройства быта и «модели мира» этнических сообществ [7, с. 63].

Взаимоотношения с «вмещающим ландшафтом» (Л.Гумилев) стали основой миропонимания русского народа и сформировали особый склад русского этнического самосознания. «Просторность» русских земель всегда расценивались как важнейший этнопсихологический фактор, обусловливающий «власть пространства» над русским мировосприятием.

Паремии русского языка свидетельствуют о гармоничном, искреннем отношении к природе, что нашло отражение в следующих пословицах: *Добрая земля – полная мошна; худая земля – пустая мошна.Рыбам вода, птицам воздух, а человеку вся земля; Родная сторона – мать, чужая – мачеха; Не поклонясь до земли , и гриба не подымешь; Какова земля – таков и хлеб.*

В формировании казахского этнического сознания важное место, как и у других народов, занимает природно-географический фактор. Необъятные степные просторы, благоприятные для развития кочевого скотоводства – основной отрасли хозяйствования, обусловили и высокую миграционную подвижность, и характерную социогенетическую адаптированность к условиям кочевого экстрима. Жилище казаха и бытовая утварь были приспособлены к частным перевозкам: это были нестационарные, максимально мобильные приспособления (юрта, орудия труда, предметы домашнего обихода).

В понимании кочевника пространство было бесконечным. Он его завоевывал и опустошал, двигался дальше, создавая обширнейшую территорию обитания и хозяйствования. Внутренняя этническая структура и менталитет казахского этноса формировались на базе особой формы социокультурной адаптации – кочевом скотоводческом хозяйствовании, и отражает особенности «внутреэтнической родоплеменной структуры номадного общества», основу которого составляли в общественном производстве карнальные связи (экзогамные группы), а в общественном сознании традиции единства, закрепленные в мировоззрении и идеологии, и идея генеалогический принадлежности, которая конструировала общественный статус, положение человека и «регламентировала отношение к нему окружающих» [6, с. 341].

Казахское языковое сознание предполагает следующие закрепленные выражения ссо значением пространства: *Аламан бәйге* – 35-45км, *ат шаптырым*- 25 км, *тер алатындай*- 10- 15 км, *құнан шаптырым*- 8 – 10 км, *тай шаптырым* – 3-5 км, *қарасы шалынбайтын* -3-4 км – при измерении длины, а*лты айшылық*- қажылық сапар (хадж), *айшылық жер*- 2500-3500км, *атпен ара қонып жетерлік*-200 – 250 км, *бір күншілік сапар*- 90- 100 км, *түстік жер*- 40-50 км*, бір лау жер*-30 км, *қозы көш жер* - 20-30 км при измерении пути.

Этническое своеобразие языковых средств, выражающих пространственные параметры, обусловлено особенностями мироведения казахского этноса, в котором основной единицей измерения является параметризация бытийности: расстояние, которое может пройти лошадь или жеребенок за определенное время, или периодизация бытийности: не *2500 километров*, а время за которое можно преодолеть это расстояние – *айшылықжер*. Аналогичного смысла языковые единицы существуют и в русском языке (месяц пути), в которых соединены значения пространства – времени.

1 Гачев Г.Д. Национальные образы мира: курс лекций / Г.Д.Гачев.- М.: Академия, 1998.

2 Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка // Изв. РАН - СЛЯ - 1993, №1. -С. 3-9.

3 Апресян, Ю.Д. Дейксис в лексике и грамматике и наивная модель мира / Ю.Д. Апресян. // Семиотика и информатика : сб. научн. статей. Вып. 35. - М.: Языки русской культуры, Русские словари, 1997. - С. 272-297.

4 Жинкин Н. И. Речь как проводник информации. - М., 1982.

5 Гуревич, А.Я. Категории средневековой культуры / А.Я, Гуревич. М. : Искусство, 1972.

6 Голубкова, Е.Е. Категория движения в современном английском языке и способы ее модификации (фразовые глаголы): дис. . доктора филол. наук / Е.Е. Голубкова М,, 2002(2). - 390 с.

7 Выготский Л. С. Мышление и речь // Выготский Л. С. Собр. соч. в 6-ти томах. - М.. 1982. -Т.2.

Түйіндеме

Кеңістік концептінің тіл жүйесіндегі әлем көрінісі

А.Б. **Жуминова –** ф. ғ. к., доцент,Қ. Жұбанов ат. МӨУ, Ақтөбе қ., Молдағұлова көшесі, 34, Aktobedrp@mail.ru;
Ш.С. Хусайнова – 6М020500- Филология мамандығының магистранті, Қ. Жұбанов ат.АМӨУ, Ақтөбе қ., Молдағұлова көшесі, 34, shahmaran_92@mail.ru

Мақалада кеңістік концепциялануы сұрақтары әлемдік тілдік көрінісінде қарастырылады. Белгілі халықтың маңызды болмысын негіздейтін діл қасиетері ерекше кеңістікке бірегейлігін айқындайды. Ағымдағы лингвистикалық зерттеулерге кеңістік пен тиісті ұғымдардың әмбебап құбылыс және этникалық құратын санаттар, идеялар, білім, тіл арқылы көріністерінің маңызы зор. «Өмір кеңістігі» табиғи-географиялық себептерге байланыса (тіл, мәдениет, діл, әлемді қабылдау) этножіктелу ерекшеліктерінің көрінісі болып табылады.

Соған байланысты мақал когнитивті тілдік белгі ретінде, ұлттың мәдинеті туралы мәліметті білдіре, концептуалдық кешенді, ділді дәлме-дәл сипаттайды. Орыс тіліндегі мақалдар табиғатқа деген үйлесімді, шынайы

қарайтындығын, қазақ мақалдары көшпелі халықтың әлеуметтік-генетикалық қабілетін білдіреді. Кеңістік параметрлерінің көрсеткіші болып табылатын этникалық ерекшеліктері кез келген халықтың әлем көру қабілетіне сәйкес табылады.

Түйіндеме сөздер: кеңістік, концепциялану, әлемдәк тілдік бейне, халық, көрініс, мақал, әлеуметтік-генетикалық модел, ділділік.

Summary

The concept of space in the structure of language picture of the world

Zhuminova A. B. - candidate of philological sciences, Aktobe regional state university to the name of K. Zhubanov, Kazakhstan, Aktobe,A. Moldaguloba street, 34,Aktobedrp@mail.ru;

HusainovaSh.S. - master's degree, Aktobe regional state university to the name of K. Zhubanov, Kazakhstan, Aktobe,A. Moldagulova street, 34,shahmaran_92@mail.ru

The article deals with the conceptualization of space in the language picture of the world. The fundamental properties of the ethnic group being determined by the specifics of the mentality of an ethnic collective, determine the spatial uniqueness of its life plans. For the linguistic interpretation of current research is the universal phenomenon and ethnic constructs categories of space and the corresponding concepts, ideas, knowledge, expressed through language.

Specification ethno differentiating indicators (perception of the world, national mentality, culture, language) is caused by the natural - geographic parameters of "living space". In connection with this proverb as a cognitive linguistic sign carrying information about the culture of the ethnic group most accurately conveys the conceptual complex mentality of the people. Russian language proverbs indicate harmonious, sincere respect for nature, proverbs Kazakh people show social and genetic adaptation to the conditions of a nomadic extreme. Ethnic originality of language means which express the spatial parameters, due to the peculiarities of a particular ethnic group of world conducting.

Keywords: space, conceptualization, language picture of the world, ethnicity, performance, saying, social and genetic model mentality.

ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕП
ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ШКОЛА

ӘОҚ 37.013.42

ИНКЛЮЗИВТІ МЕКТЕПТЕ ӘЛЕУМЕТТІК-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖҰМЫСТАРДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖҮЙЕСІ

И.Р. Халитова – педагогика ғылымдарының докторы, профессор
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті. Em.:hakitova46@yandex.ru

Мемлекетіміздің білім саласына қатысты қабылданған заңы, бағдарламаларға байланысты инклюзивті мектептер ұйымдастырылуда. Ендігі мәселе олардағы әлеуметтік- педагогикалық жұмыстарды ұйымдастыру және оның мазмұнына, жұмыс жүйесі мен әдістемесіне байланысты өзгертулер ендіру болуы тиіс. Бірақ та инклюзивті мектептегі тәрбие жұмыстарының ерекшеліктері мен әлеуметтік- педагогикалық жұмыстарды ұйымдастыру мәселесі қайта қарауды қажетсінеді.Мақалада осы мәселелерді шешудің жолдары қарастырылған және инклюзивті мектептегі әлеуметтік- педагогикалық жұмыс жүйесі ұсынылған. Инклюзивті мектептегі әлеуметтік-педагогикалық жұмыс бағыттары: мүмкіндігі шектеулі оқушының әлеуметтік мәртебесін анықтау, оларды тәрбиелеп, дамытудың жеке бағдарламасын түзу, бейімдеу, түзету, қолдау, көмектесу т.б., Құқығы, мүддесін қорғау және басқару органдарымен бірлікте жұмыс жүргізу, мектеп әкімшілігі, отбасы, оқытушылар , сынып жетекшісі, психолог, дәрігер, физиолог, т.б. мамандармен жұмыс ретінде қарастырылды.

Түйін сөздер: инклюзив, мүмкіндігі шектеулі оқушы, әлеуметтік-педагогикалық жұмыс, жүйе, мақсат, міндет, бағыттар.

Білім туралы Заңы[1], Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың 2011-2020 жж білім беруді дамыту бағдарламасы [2] және басқа да мүмкіндігі шектеулі тұлғаларға білім беру мәселесіне қатысты жазылған жұмыстарда инклюзивті мектептердегі әлеуметтік-педагогикалық жұмыстар және осындай мектептегі оқушылармен жүргізілетін тәрбие жұмыстарының мазмұнына байланысты да сұрақтар туындайтыны анық.

Біз қарастырған ғылыми еңбектермен педагог-практиктардың еңбектерінде инклюзивті мектептердегі әлеуметтік-педагогикалық жұмыс ерекшеліктері мен жүйесіне әлі толық мән берілмей келе жатқаны байқалады. Осыны ескере келе инклюзивті мектептегі педагогикалық және әлеуметтік-педагогикалық жұмыс жүйесіне байланысты мәселеге назар аударды.

Педагогикалық жүйе ұғымына берілген анықтамалар көп. Солардың бірі, белгілі бір педагогикалық ойтұжырым мен тәжрибені іс жүзінде колдану; екіншісі, ұйымдастырылған, алдын-ала белгіленген мақсатқа, тұлғаның бойында нақты бір сапаларды қалыптастыруға бағытталған өзара тығыз байланысты, құралдар, әдістер, мен үрдістер; педагогикалық жүйе, оқушыларды, тәрбиелеу мен оқыту мақсатын, мазмұнын, үрдісін, формаларын, құралдарын қамтиды-делінген. [3].

Жүйенің ерекшелігі оның құрамындағы титімдер(элементтер) өзара тығыз байланыста болуымен, егер олардың бірі жойылса не болмай қалса онда бүкіл жүйенің қызметі бұзылады, алға қойған мақсат жүзеге аспай қалады тіпті нәтижесі қанағаттанарлық болмай қалады.Педагогикада оқыту/оқу жүйесі, іс-әрекет жүйесі, тәрбиелеу жүйесі, тәрбие жұмысының жүйесі, сабақтың құрылымдық жүйесі деген секілді көптеген жүйелер бар. Осылардың ішінде біздің қарастырмақшы болғанымыз инклюзивті мектептегі әлеуметтік- педагогикалық жұмыс жүйесі.

Осы мәселені қадағалап, міндетті түрде назар аударып, бақылап, байқап жүретін және мүмкіндігі шектеулі балалардың басқа да оқушылармен бірге біте қайнасып кетуіне жағдай жасауды қарастыратын әрине әлеуметтік педагог. Осы тұрғыдан алғанда әлеуметтік педагогтың мектептегі атқаратын жалпы жұмыс мазмұны мен әдістемесі, формалары мен мақсат міндеттеріне бірқатар қосымшалар болуы тиіс. Жлапы алғанда бұны әлеуметтік педагогикалық жұмыс жүйесі арқылы қамтамасыз етуге болады.

Демек әлеуметтік-педагогтың инклюзивті мектептегі жұмысының мақсатын, мүмкіндігі шектеулі балалар мен қалыпты оқушылар, мұғалімдер арасындағы қарым-қатынасты үйлестіру арқылы сапалы білім беру/алуына, тәрбиеленуіне шарт түзу-деп анықтауға болды. Бұнда қалыпты оқушылар мен мүмкіндігі шектеулі оқушылардың бірдей тең құқылы, және жағдайларының да бірдей болуы маңыз-

ды. Әлеуметтік педагог баса назар аударатын тұсы да осы. Бұл мақсатқа жету бірқатар міндеттерді іске асыруды қажетсінеді. Олар әлеуметтік педагогтың күнделікті атқаратын кәдімгі жұмыстар болғанымен мүмкіндігі шектеулі оқушылардың ерекше қаперге алынатын тұстарының бар екенін естен шығармауы. Осыған орай біз төмендегі кестеде келтірігне жұмыс бағыттарын ескеруі тис деген ойдамыз. 1-кесте.

Инклюзивті мектептегі әлеуметтік-педагогтың іске асыратын міндеттерін төмендегіше қарастыруға болады. Олар мыналар:

1. Әлеуметтік педагогтың жұмысы мүмкіндігі шектеулі оқушының әлеуметтік мәртебесін анықтаудан басталады. Мектеп жасындағы оқушылармен әңгімелесу, тестілеу, сұхбат, құжаттарымен танысу арқылы оның жеке басының ерекшеліктерін, мысалы, қабілеттері, ақыл-ой мүмкіндіктері, тәрбиелеуге көнуі, қасиеттері мен денсаулығы, психикасының ерекшеліктері мен балалардың тәрбиелілік деңгейі мен жинақтаған тәжірибесі, оқуы т.б. анықталады.

Әлеуметтік-педагогикалық жұмыс бағыттары	**Іс-әрекет қызметі**	**Жұмыс түрлері**
1. Мүмкіндігі шектеулі оқушының әлеуметтік мәртебесін (статусын) анықтау	Диагностикалау	Тестілеу, сауалнама, әңгіме, сұхбат, баланың жеке құжаттарын зерделеу т.б.
2. Мүмкіндігі шектеулі оқушыны тәрбиелеп, дамытудың жеке бағдарламасын түзу	Болжау	Оқушы туралы жиналған мәліметтерді талдау, медициналық, психологиялық, педагогикалық, әлеуметтік-педагогикалық емдеп, тәрбиелеу
3. Мүмкіндігі шектеулі оқушыны бейімдеу, түзету, қолдау, көмектесу т.б.	Әлеуметтендіру, қатарға қосу (реабилитация)	Бақылау, байқау, әңгіме, сұхбат, ойын, жаттығу, мақтау, мадақтау, өзіндік жеке жұмыс жоспарын түзу және жүзеге асыру, тәрбиеленушіге жеке кітапша арнау, әлеуметтік қызмет көрсету мекемелерімен, ата- аналармен байланыс т.с.с.
4. Мүмкіндігі шектеулі оқушының құқығы, мүддесін қорғау және басқару (Заң және әкімшілік) органдарымен бірлікте жұмыс жүргізу, оқушының мүддесін қызығушылығын қорғау	Араға түсіп делдалдық ету, патронаж міндетін атқару	Сендіру, иландыру, нандыру, шүйіркелесу, көз жеткізу, сұхбат
5.Мектеп әкімшілігі, отбасы, оқытушылар, сынып жетекшісі, психолог, дәрігер, физиолог, т.б. мамандармен жұмыс		

1-кесте. Инклюзивті мектептегі әлеуметтік-педагогикалық жұмыс бағыттары

2. Мүмкіндігі шектеулі оқушының әр қайсысына жеке жұмыс бағдарламасын түзу немесе оның алғашқы кездегі жай-күйін есепке алу және одан кейінгі кезде дамуы, өзгеруі, мектеп бітірген кезде қандай болуы керек - деген секілді болжамды пайымдауының болуы шарт. Осыған орай әлеуметтік педагог оқушының күйзелісінің сипатын, мысалы, денсаулығы, психикасы, тәрбиесінің кемшілігі мен дене мүмкіндіктерін т.б біліп, одан соң онымен жұмыс бағыттарын - оқыту, тәрбиелеу, емдеу, қолдау секілді т.б. белгілейді.

3. Егер оқушы отбасындағы кемтар балаға болған мәміле мен олардың бала болашағына қатысты ниетін білу және кеңестер беру;

4. Мүмкіндігі шектеулі оқушының мүддесін, құқығы мен міндеттерін түсіндіруде әкімшілік органдарының қызметкерлерімен жұмысын үйлестіре отырып жүргізу. Медицина қызметкерлерімен кеңесу, дене мүмкіндіктерін дамытуға арналған жаттығулар ұйымдастыру, психологиялық бейімдеу, педагогикалық қолдау жұмыстарын іске асыруды үйлестіре де әлеуметтік педагогтың құзырында.

5. Инклюзивті мектепте мүмкіндігі шектеулі оқушының барлық жай күйінен хабардар болуып отыру, жетістіктері мен көмекке мұқтаж ахуалдарды анықтап дер кезінде жәрдем беруді ұйымдастыру да әлеуметтік педагог тарапынан іске асырылады.

Инклюзивті мектептегі мүмкіндігі шектеулі балаларға байланысты келтірілген жұмыс ерекшеліктерін ескере келе әлеуметтік педагогтың жұмыс мазмұнын анықтауға болады. Олар оқушылардың мүмкіндік ерекшеліктеріне байланысты болып келесілерді қамтуы тиіс:

- Мүмкіндігі шектеулі оқушыларды диагностикалау арқылы олардың оқу және тәрбиелену траекторияларын жобалау;
- Мүмкіндігі шектеулі оқушылардың әр қайсысымен жұмыс жоспарын түзу және оларды жүзеге асыру жолдарын қарастыру;
- Мүмкіндігі шектеулі оқушылардың отбасымен жұмыс мазмұнын анықтау және олардың жекелеген ерекшеліктеріне байнанысты кенестер беру;
- Пән мұғалімдерімен жұмыста мүмкіндігі шектеулі оқушалырмен қарым қатынаста олардың ерекшеліктерін ескеруді көздеуге байланысты кеңес беру;
- Мүмкіндігі шектеулі балалар оқитын сыныптағы оқушыларымен тәрбие жұмысын ұйымдастыруда сынып жетекшісімен байланыс орнату және бірлесіп жұмыс істеу;
- Мүмкіндігі шектеулі балалар оқитын мектеп оқушыларымен тәрбие жұмысын ұйымдастыруда, қалыпты балалардың олармен қарым-қатынас орнату ахуалдырын ескеру бойынша жұмыстар ұйымдастыру;

№	Жұмыс жүйесі	Жұмыс мазмұны
1.	Мақсаты	Мүмкіндігі шектеулі балалардың қалыпты оқушылармен және мұғалімдермен қарым-қатынасын үйлестіру арқылы әлеуметтендіру;
2.	Міндеттері	- мүмкіндігі шектеулі балаларды диагностикалау және кемістік түрін анықтап сипаттама беру; - мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмысты жоспарлау; - мүмкіндігі шектеулі оқушылардың отбасымен, мұғалімдермен, мектеп психологі, дәрігер т.б. байланыс орнату; - оқушылармен тәрбиелік сағаттар ұйымдастыру; - мүмкіндігі шектеулі оқушыларға арнайы және қажетті жағдайлар жасау;
3.	Мазмұны	Мүмкіндігі шектеулі оқушылармен жұмысты қалыпты оқушылармен бірлікте ұйымдастыру және олардың белсенді іс-әрекетін ұйымдастыру; сынып жетекшілері және басқа да мұғалімдерге мүмкіндігі шектеулі оқушының кемсітігі мен мүмкіндіктері жайлы мәліметтер жеткізу; мүмкіндігі шектелуі оқушылардың отбасымен байланыс орнатып, ата-аналармен жұмыстар ұйымдастыру, консультациялар беру; оқушылармен тәрбие жұмыстарын ұйымдастыру;
4.	Формалары	Жеке оқушымен жұмыс; топпен және көпшілік формадағы жұмыстар ұйымдастыру;
5.	Әдістері	Тәрбиелеуде оқушының сана-сезіміне ықпал ету; іс-әрекетін ұйымдастыру; ынталандыру әдістерін және басқа да тәрбиелеу технологияларын пайдалану;
6.	Құралдары	Электронды техника құралдары, көрнекіліктер, БАҚ материалдары, кітаптар т.б.
7.	Ұстанымдары	Тәрбиелеу ұстанымдары; әлеумттік-педагогикалық жұмыс ұстанымдары;

2- кесте. Инклюзивті мектептегі әлеуметтік-педагогикалық жұмыс жүйесі

Әлеуметтік педагогтың жалпы жұмыс мазмұнына қосымша мүмкіндігі шектеулі балалармен атқарылатын шаралар жоспарланып, оларды іске асыруда басқа да мұғалімдерді көмекке тарту маңызды.

Осы және басқада әдебиеттердегі инклюзивті мектептерге байланысты мәселелер туралы материалдарды негізге ала отырып, инклюзивті мектептегі әлеуметтік педагогикалық жұмыс жүйесін анықтауға тырысып көрдік. 2-кестеде оның мазмұны келтіріді.

Инклюзивті мектептегі әлеуметтік-педагогикалық жұмыстың мақсаты – мүмкіндігі шектеулі балалардың қалыпты оқушылармен және мұғалімдермен қарым-қатынасын үйлестіру арқылы әлеуметтендіру;

Міндеттері:

- мүмкіндігі шектеулі балаларды диагностикалау және кемістік түрін анықтап сипаттама беру;
- мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмысты жоспарлау;
- мүмкіндігі шектеулі оқушылардың отбасымен, мұғалімдермен, мектеп психологі, дәрігер т.б. байланыс орнату;
- оқушылармен тәрбиелік сағаттар ұйымдастыру;
- мүмкіндігі шектеулі оқушыларға арнайы және қажетті жағдайлар жасау;

Мазмұны:

- мүмкіндігі шектеулі оқушылармен жұмысты қалыпты оқушылармен бірлікте және олардың белсенді іс-әрекетін ұйымдастыру;
- сынып жетекшілері және басқа да мұғалімдерге мүмкіндігі шектеулі оқушының кемсітігі мен мүмкіндіктері жайлы мәліметтер жеткізу;
- мүмкіндігі шектелуі оқушылардың отабсымен байланыс орнатып, ата-аналармен жұмыстар ұйымдастыру, консультациялар беру;
- оқушылармен тәрбие жұмыстарын ұйымдастыру;

Инклюзивті мектептегі әлеуметтік-педагогикалық жұмыс формалары тәрбие жұмысының теориясы мен әдістемесінде көрсетілгендей жеке оқушымен жұмыс; топпен және көпшілік формадағы жұмыстар ұйымдастыру;

Әлеуметтік-педагогикалық жұмыс әдістері жалпы тәрбиелеудің оқушының сана-сезіміне ықпал ету; іс-әрекетін ұйымдастыру; ынталандыру әдістерін және басқа да тәрбиелеу технологияларын пайдалану;

Тәрбиелеу құралдары, электронды техника құралдары, көрнекіліктер, БАҚ материалдары, кітаптар кино, интернет т.б.;

Инклюзивті мектептегі әлеуметтік-педагогикалық жұмыс ұстанымдары педагогикадағыт әрбиелеу ұстанымдары; аса маңызды назар аударатын мәселе тәрбие жұмыстарын ұйымдастыруда оқушының шектеулі мүмкіндіткренің түрлерін ескеру және соған сәйкес іс-шараларды жүзеге асыру.

1 Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңы.Астана., 2010

2 Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың 2011-2020 жж білім беруді дамыту бағдарламасы.Астана.,2010

3 Краткий педагогический словарь.М., 2005.

Резюме

Система организации социально-педагогической работы в инклюзивной школе

Халитова И.Р. – доктор педагогических наук, профессор. Казахский национальный педагогический университет имени Абая. Em.:hakitova46@yandex.ru

В связи с принятый государственными законами и программами относящиеся образованию организо-вывается инклюзивные школы. Следующей проблемой является внесение некоторых изменений в содержание, системе работы и методике социально-педагогической работы. Однако особенности воспитательной работы в инклюзивной школе, так же организация социально-педагогической работы требует пересмотра. В данная статье сделана попытка решению данной проблемы и автор предлагает свое видение относящиеся системе организации социально- педагогической работы в инклюзивной школе. Опеределены направления работы с учащимися огарниченной возможностью такие как, определение статуса учащегося с ограниченной возможностью, составление индивидульной программы по воспитание, развитие, исправление, поддержка, помощи и т.д., Защита интересов и прав совместная организационная работы с администрацией школы, семьей, учителями, классными руководителями, психологом, медработником, физиологом т.д.с другими специалистами.

Ключавые слова: инклюзив, ученик с ограниченной возможностью, социальный педагогическая работа, система, цель, задачи, направления,

Summary

The system of organization of social and pedagogical work in inclusive school

Khalitova Islamiy Ramazanovna – doctor of pedagogical sciences professor, Kazakh National Pedagogical University named after Abai. Em.:hakitova46@yandex.ru

Abstract: In connection with the adoption of state laws and programs concerning education organized inclusive schools. The next problem is to make some changes to the content, the system of work and methods of social and pedagogical work. However, the features of educational work in an inclusive school, as the organization of socio-pedagogical work requires revision. In this article we attempt to address the problem and the author offers his vision of the organization concerning the system of social and pedagogical work in an inclusive school. Make sure your areas of work with students ogarnichesnnoy opportunity such as the definition of student status to the limitations opportunity individulnoy drawing up programs for education, development, repair, maintenance, assistance, etc., protection of interests and rights of the joint organizational work with the school administration, family, teachers, , klassnymy leaders, psychologist, paramedic, physiology, etc. On the other specialists.

Keywords: inclusive, student with disabilities, social pedagogical work, system, goal, objectives, directions.

УДК 370.15Д77

ВОСПИТАТТЕЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Кулахмет М. – доктор педагогических наук, профессор,
Казахстанский инженерно-педагогический университет Дружбы народов
Дуйсенова М.М. – Phd докторант, Южно-Казахстанский государственный педагогический институт, ЮКО, г.Шымкент. abirbek11@mail.ru

В работе подробно рассматривается вопрос о методах обучения словосочетаниям в начальных классах, представлены примеры правильного обучения посредством указанных методов. На уроках родного языка не используются основные методические принципы. Поэтому методические вопросы, связанные со словосочетаниями – это довольно сложная проблема, требующая всестороннего рассмотрения. На сегодняшний день обучение словосочетаниям как коммуникативной личности, так и языковой, имеет как коммуникативное, так и номинативное значение. Данная тема имеет особое значение для специалистов-филологов.

Ключевые слова: познание, личность, дистанционное образование, интерес, ситуация.

Обновления, которые происходят в нашей стране в настоящее время, ставят перед нами задачу ориентировать учебно-воспитательную работу в соответствии с требованиями времени.

В Законе РК «Об образовании» сказано: «Главная задача системы образования – внедрение новых технологий обучения, информатизация и создание необходимых условий для образования, ориентированного на формирование и профессиональной подготовки личности на основе национальных и общечеловеческих ценостей, достижений науки и практики» [1].

Информатизация общества и активное развитие компьютерных технологий рассматривает дистанционное образование как значительную, и вместе с тем комплексную систему.

В Послании Президента Н.А. Назарбаева к народу Казахстана 2007 г. указано: «...Перед нами стоит задача создать специализированные образовательные направления, ориентированные на новые объекты распростанения информационных технологий и информации» [2].

Цель, стоящая перед системой образования, основывается на особенностях общечеловеческого прогресса в сответствии с его общественно-историческими, социально-политическими и экономическими условиями. Чем дальше развививается общество, тем больше меняются его взгляды на человеческую жизнь, повышается интерес к образованию и изучению языков. Ставится задача информатизация образования, обучение тем или иным дисциплинам на основе научных технологий. Развитие любого государства связано прежде всего с уровнем информационной культуры. Ориентиры информатизации образовательной системы ставят перед собой цель посредством новых информационных технологий обучать более прогрессивно и дистанционно, лично-направленно, с учетом интересов личности, повышать качество и эффективность всех уровней учебно-воспитательного процесса. Расширение всемирной сети и электронной почты привело к тому, что они стали неотъемлемой частью повседневной жизни, что значительно повлияло на активизацию системы мышления будущих специалистов и прямой доступ ко всей необходимой информации. Компьютеризация

образования расширило сферу использования компьютеров: созданы электронные учебники, появилась возможность дистанционно давать задания и упражнения, проверять знания учащихся, получать ответы на тестовые вопросы. В учебном процессе компьютер является как объектом, так и средством обучения. Отсюда мы имеем два направления обучения:

• Осознание компьютерных возможностей, вооружение знаниями, навыками и умениями для использования компьютера в различных ситуациях.

• Компьютер является эффективным средством повышения коэффициента полезного действия и качества обучения [3].

На сегодняшний день появились огромные возможности получения на основе значительных достижений в обеспечении образования информационными и программными технологиями. Любой человек желает, чтобы обучение и полученные знания были качественными. В этом процессе информационные технолгии играют особую роль. С возникновением сети интернет и развитием новых телекоммуникационных систем изменились и педагогические возможности информационных технологий. Таким образом, возникает необходимость пересмотреть требования к знаниям и квалификации в области применения компьютеров в учебном процессе, совершенствовать и систематизировать данный процесс.

Целью использования информационых технологий при обучении словосочетаниям является обеспечение участников учебного процессе основательными знаниями и достижение запланированного качества управления преподавателем профессиональной подготовкой и учебным процессом.

Учащийся со сформировавшейся коммуникативной компетенцией не только доносит ту или иную информацию до другого лица либо одноклассника, но и разъясняет свою мысль другому лицу либо среде, при этом понимая, что они хотят до него донести. Способность объяснить свою мысль другому лицу и взаимопонимание заставляет учащегося чувствовать себя полноценным членом общества. Поэтому комментируя значение этого термина, необходимо обратить внимание на то, что коммуникативная компетенция – это способность обладающей собственным мнением личности слушать, читать, писать, вступать в различные языковые отношения и доказывать свои идеи.

При отборе содержания коммуникативной компетенции учитываются коммуникативные потребности, интересы и языковая природа учащихся, так как прежде всего необходимо определить связи между содержанием и процессом освоения коммуникативной компетенцией. Поэтому уже в программе начальной школы основными объектами исследования методики обучения казахскому языку становятся фонетика, лексика, морфология, орфография и орфоэпия, грамматика. Без этого учащийся даже владея законами устного казахского языка, синтаксической структурой и грамматическим правилами, вряд ли сможет полностью донести до другого лица свои идеи и мысли.

К сожалению, до сих пор не систематизированы вопросы формирования тех или иных компетенций учащихся, не дана классификация компетенций. Поэтому в различных научных трудах представлено более двадцати компетенций, среди которых социальная, когнитивная, коммуникативная, информационно-технологическая и т.д.

До того, как мы остановимся на методах повышения словарного запаса казахского языка учащихся начальных классов, рассмотрим общие методы обучения словосочетаниям.

Организацию деятельности учащихся в процессе обучения определенному предмету мы называем **методом обучения**. Метод обучения определяет взаимоотношения между преподавателем и учащимся. Это способ совместной деятельности участников учебного процесса.

С изменением школьного учебного процесса в различные периоды меняются и методы обучения. Например в Указе от 25 августа 1932 г. методы обучения имели 4 вида: 1) устное изложение; 2) использование учебника; 3) самостоятельное выполнение письменного задания; 4) методы обучения в лаборатории.

В книге Р.Лемберга "Дидактические очерки" методы обучения в школе делятся на 10 типов: *устное изложение, наблюдение, работа с учебником, собеседование, лабораторная работа, достижение цели, упражнения, информирование учащегося, практическая работа, использование художественного искусства* [4, с.140].

Освоение смысла слов осуществляется посредством специальных логических упражнений. Вопрос развития словарного запаса – довольно сложный и длительный процесс, поэтому расширение словарного запаса станвится одной из гланых задач уже в начальных классах. Поэтому этот процесс основывается на определнных темах, что требует от учителя обучить подопечных следующим вопросам: развитие словарного запаса учащихся по определеной изучаемой тематике, изучение новых слов,

встречающихся в тексте, разъяснение значений и практическое применение слов и их форм, использование их в предложении и создание предложений, привитие навыков устного и письменного использования слов, связываение слов в модели.

Развитие словарного запаса с использованием всего языкового богатства – это прежде всего систематизированная учебная работа, то есть уместное использование слов и систематизированное выражение своей мысли. Так как развитие словарного запаса напрямую связано со способностью думать, главным объектом преподавателя становится расширение мыслительного процесса учащихся. Поэтому в начальных классах работа по развитию словарного запаса направлена на общее развитие мышления учащихся. Таким образом, развитие словарного запаса есть общее развитие мышления. В современном процессе обучения словосочетаниям компьютеры, средства телекоммуникационной связи, автоматизированные учебные программы, электронные учебные материалы, интерактивное программное и методическое оборудование позволяет совершенствовать все виды обучения, а также оптимизировать самостоятельную работу учащихся с помощью методических средств.

Сагира Рахметова является одним из ученых, создавших основу методики обучения казахскому языку в начальных классах. Касательно развития словарного запаса в своей работе «Методика обучения казахскому языку» С.Рахметова представила следующие разделы:

1) «Методика обучения грамоте и развития языка» (Развитие языка и мышления в процессе обучения грамоте). Ученый пишет: «Для развития языка учащихся тексты и слова, представленные в букваре, охватывают все сферы человеческой жизни: жизнь детей и взрослых, явления природы, объекты, окружающие ребенка, мир растений и животных.

2) В разделе «Методика литературного чтения и развития языка» внимание уделяется освоению текстов, обучение ребенка самостоятельному поиску, расширение его мышления и мировоззрения, что напрямую влияет на развитие языка.

3) В разделе «Грамматика и развитие языка» затронута тема коммуникативных методов, разъясняется, каким образом эвристический и проблемный методы влияют на развитие словарного запаса учащихся.

4) «Письмо и развитие языка»

5) Связное устное изложение.

Согласно мнения ученого работа по развитию языка в школе нацелена на следующее:

1) Развитие способностей учащихся к наблюдению и соответствующему мышлению, развитие языка и мировоззрения, обучение навыкам резюмирования и заключения, посредством сравнения различных предметов и явлений;

2) формирование у учащихся навыков и умений передачи чувств и мыслей в правильной форме, с соблюдением норм литературного казахского языка;

3) воспитание у учащихся любви и уважения к родному языку, способностей к использованию всего его богатства и красоты;

4) отбор и предложение различных эффективных видов творческой работы по развитию письменного и устного языка на основе научных открытий в области изучения казахского языка;

5) на основе творческого изучения текстов воспитание в учащихся любви к родине, патриотизма, дружбы, желания принести активную пользу обществу [5].

Активное развитие средств связи, внесшее серьезные коррективы в процессы современной жизни, характеризующейся высокой динамикой и повсеместной глобализацией, а также в мышление и взаимотношения людей породили методы достижения человеческого интеллекта, благосостояния, творчества и созидания, что стало основным капиталом общества.

В этой ситуации одним из актуальных вопросов казахстанского общества становится формирование конкурентоспособной личности, способной не только существовать в изменяющихся социальных и экономических условиях, но и вступать в активные отношения с окружающей жизнью, а также влиять на нее. В связи с этим на первое место выходят следующие требования, предъяляемые к личности: креативность, активность, социальная ответственность, широта взглядов, высокая профессиональная грамотность, интрес к познавательной деятельности.

Связанность объективных и субъективных факторов содержания коммуникативной компетенции делает ее вариативной для различных категорий учащихся. Чтобы распределить и показать обязательный набор знаний и умений в содержании коммуникативной компетентности для всех категорий учащихся необходимо учитывать частные интересы каждого члена группы. Коммуникативные потребности системно подобранных членов группы связаны со стремлением некоторых учащихся

ознакомиться с темами содержания, не запланированными в процессе отбора. Внедрение этих тем вносит новые понятия в коммуникативную компетенцию группы, требуя модификации путем замены двух-трех тем. В результате учащиеся касательно выбранной темы отличаются хорошей подготовкой, способностью связно выражать мысли, легко читать и писать. Овладение коммуникативной компетенцией каждым учащимся является конечной целью и результатом обучения. Однако из-за того, что этот процесс имеет своеобразные особенности при выборе темы необходимо, чтобы процесс был непрерывным. Это требование можно выполнить только в условиях правильной оценки учащимися значимости предложенной коммуникативности.

Использование информационных технологий в обучении качественно изменяет образование в соответствии с общими принципами информатизации общества. В этой ситуации в качестве технологии обучения выступает метод реализации содержания обучения в учебных программах. Этот метод является системой форм, методов и средств обучения, обеспечивающего достижение дидактических целей. Технология обучения, осуществляемая посредством использования средств информационно-вычислительной техники и компьютерных систем, называется информационно-коммуникативной технологией образования.

Разширение и развитие использование информационной технологии образования напрямую связано с повышением эффективности обучения. Различные традиционные методы обучения стремятся обеспечить достаточное освоение знаний по предметам, а инновационные методы ставят задачу развитие различных видов личного мышления учащегося в процессе обучения.

Таким образом информационные технологии:

- обеспечивают реализацию различных видов и методов активного языкового обучения;
- дают возможность развить интеллектуальный потенциал учащихся, сформировать навыки самостоятельной работы, организовать деятельность по информационному обучению и исследованиям;
- интерес учащихся к обучению повышается средствами изменения комплексно представленной информации, воспринимаемой посредством слуха и зрения.

В заключение следует сказать, что главной задачей школы является развитие способностей и талантов человека, формирование возможностей мышления в период активного усиления информационного потока за счет научного и технического прогресса. Это требует создания необходимого для совеменного образовательного пространства обновления, освоение инновационных педагогических технологий, ориентацию преподавателей на творчество и научный поиск, потому что объективно организация учебного процесса на уровне государственного образовательного стандарта ставит перед собой задачу внедрения новых педагогических технологий.

1 Закон Республики Казахстан «Об образовании»

2 Послание Президента Республики Казахстан Н.А.Назарбаева к народу Казахстана «Новый Казахстан в новом мире», 28 февраля 2007 г. www.akorda.kz

3 Исабаева С.Н. //Начальная школа. – Алматы: 2009 , - 64 с.

4 Лемберг Р.Г. Дидактические очерки. -Алма-Ата: Мектеп, 1964. – 140 с.

5 Рахметова С. Методика обучения казахскому языку. -Алматы. 1991.

Түйіндеме

Бастауыш сыныпта оқушылардың қатысымдық құзіреттілігін қалыптастырудың тәрбиелік негіздері

М.Құлахмет – педагогика ғылымдарының докторы, профессор. Қазақстан инженерлі-педагогикалық халықтар достығы университеті

М.М.Дуйсенова – PhD докторант, Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты

Бастауыш сыныптарды оқытуда бүгінгі күні орын алып отырған мәселелерге толығырақ тоқталып, сөз тіркесін бастауыш сыныптарда оқытудың тиімді әдіс-тәсілдері, сөз тіркесіне үйрету оны дұрыс оқыту жұмыстары үлгісі қаралады. Ана тілі сабағында негізгі методикалық принциптер қолданылмайды. Сондықтан да сөз тіркесіне қатысты методикалық мәселелер жан-жақты қарауды күтіп отырған күрделі мәселе. Бүгінгі күні сөз тіркестерін қатысымдық тұлға немесе тілдік тұлға ретінде оқыту, сөз тіркестері қатысымдық не номинативті мәнге иелігі. Қозғалған тақырып тіл мамандарына аса қажетті.

Түйін сөздер: таным, тұлға, қашықтықтан оқыту, қызығушылық, жағдаят.

Summary

M.Kulakhmet – doctor pedagogical science, professor, Kazakhstan Engineering and Pedagogical University of Friendship of Nations

M.M.Duisenova – PhD stududent, South Kazakhstan State Pedagogical Institute

The article discusses in detail the methods of learning phrases in the elementary grades, are examples of proper training by the above methods. On native language lessons are not used major methodological principles. Therefore, methodological issues associated with phrases - it's quite difficult problem, requiring comprehensive consideration. To date, learning phrases as communicative personality and language, has both communicative and nominative value. This topic is particularly important for professionals-philologists.

Key words: perception, personality, distance education, profit, situation.

ӘӨЖ 374.017

ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ БАЛАБАҚШАДА ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ЖОЛДАРЫ

Ж.А. Қасымбеков – п.ғ.к., Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің доценті

М.Б. Жаздықбаева – п.ғ.к., Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің доценті

Мақалада мектепке дейінгі ұйымдардағы педагогикалық үдерістердің инновациялығы – мектеп жасына дейінгі балалардың тиімді дамуына себін тигізетін жаңа технологияларды мақсатты ендіруі, жеке тұлға ретіндегі дамуы мен өзін-өзі жетілдіру бағытында дер кезінде көмек көрсете білуі, диалог негізінде көмек көрсетуге өзін-өзі жетілдіруі, жеке тұлғаның белсенділігін жан-жақты ұйымдастыруға және өзіндік белсенділікке жетелеуге көмек көрсетуі, өзін-өзі жетілдіру және өзін-өзі басқаруда еркіндік, баламалық таңдауға жауапкершілік, кәсіби қызмет және өмірлік маңызды мәселелерді қарастыруы. Танымдық-жобалық іс-әрекетінің технологиясы - бұл білім беру мазмұнының кез келген бағыты бойынша іздеу, зерттеу, практикалық тапсырмаларын шешу үшін белгілі бір жоспарлар, белгілі бір мақсаттары бар мақсаттылық іс-әрекеті. Жобалық іс-әрекет негізінде ересектер мен балалардың белгілі бір практикалық проблеманы бірлесе жұмыс істеу үдерісінде қол жеткізілетін іс-әрекеттің нәтижеге бағыттылығы туралы идея айтылыды.

Түйін сөздер: Отбасы,оқыту, технология, инновация, әдіс, ата-ана, мақсаты,бірлестік**,** рөл, даму, кеңес

Бүгінгі таңда қоғам сұраныстарына сәйкес мектепке дейінгі білім беру жүйесін жаңаша бағытта уақыт талаптарына сай құру көкейкесті мәселелердің бірі болып отыр. Осыған орай, мектепке дейінгі білім беруді иновациялық тұрғыдан қарау, озық іс-тәжірибелер мен идеяларды насихаттау қажеттілігі туындап отыр. Елбасымыз Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы «Қазақстан – 2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағытында «Бүкіл әлемдегі сияқты, Қазақстан мектепке дейінгі білім берудің жаңа әдістеріне көшу керек», - деген болатын[1].

Егеменді еліміздің алғышарттары өркениетті елдер қаратына көтерілу керек болса, өркениетке жету үшін жан-жақты дамыған, рухани бай тұлғаны өсіру керек. Жас ұрпақтың бойындағы қабілеті көру, оны жетілдіру ізденгіштік қасиетіни дамыту тәрбиешінің сабақ берудегі ізденгіштік, шеберлік қасиеттеріне байланысты. Ж.Аймауытов «Сабақ беру үйреншікті жай ғана шеберлік емес, ол жаңадан жаңаны табатын өнер»- деген, яғни оқу үрдісін жаңаша ұйымдастыру, балалардың әрекеті арқылы ойлау дағдыларын жетілдіруге, шығармашылық қабілеттерін дамытуға негізделу қажет. Қазақстан Республикасының «Білім» туралы Заңының 8-бабында «Білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі-оқытудың инновациялық технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу деп атап көрсетілген. Мұның өзі білім жүйесінде инновациялық технологияларды қолдануды талап етеді.

Мектепке дейінгі оқыту, жаңа сапалық деңгейге шығу инновациялық технологияларды әзірлемей мүмкін емес. Педагогикалық инновация, бұл – дамуды, тәрбие мен оқытуды жақсартуға бағытталған, сонымен қоса мақсаттар мен мазмұнды, формалар мен әдістерді жетілдіруге негізделген өзгерістер. Олар ғылыми ізденіс ретіндегі педагогтың келешектегі өздік дамуын талап ететін санасын қалыптастырады. Педагогикалық әрекетті жаңа технологиялырды қолдану негізінде ұйымдастырғанда барлық күш педагогикалық Қшешімдердің ең тиімдісіне бағытталады[2].

Инновация түсінігіне қысқаша тоқталатын болсақ, инновациялық құбылыстар білім беру саласында өткен ғасырдың сексенінші жылдарында кеңінен тарала бастады. Әдетте инновация бірнеше өзекті мәселелердің түйіскен жерінде пайда болады да, берік түрде жаңа мақсатты шешуге бағытталады, педагогикалық құбылысты үздіксіз жаңғыртуға жетелейді. ”Масырова Р.Линчевская Т –

"*Жаңару*" дегенімізді былай деп түсіндіреді: "Жаңару – белгілі бір адам үшін әділ түрде жаңа ма, әлде ескі ме оған байланысты емес, ашылған уақытынан бірінші қолданған уақытымен анықталатын жаңа идея.

Қазақстанда ең алғаш «Инновация» ұғымына қазақ тілінде анықтама берген ғалым Немеребай Нұрахметов. Ол "Инновация, инновациялық үрдіс деп отырғанымыз – білім беру мекемелерінің жаңалықтарды жасау, меңгеру, қолдану және таратуға байланысты бір бөлек қызметі" деген анықтаманы ұсынады. Н.Нұрахметов "Инновация" білімнің мазмұнында, әдістемеде, технологияда, оқу-тәрбие жұмысын ұйымдастыруда, мектеп жүйесін басқаруда көрініс табады деп қарастырып, өзінің жіктемесінде инновацияны, қайта жаңарту кеңістігін бірнеше түрге бөледі: жеке түрі (жеке – дара, бір-бірімен байланыспаған); модульдік түрі (жеке – дара кешені, бір-бірімен байланысқан); жүйелі түрі (мектепті толық қамтитын).

Мектепке дейінгі ұйымдардағы педагогикалық үдерістердің инновациялығы – мектеп жасына дейінгі балалардың тиімді дамуына себін тигізетін жаңа технологияларды мақсатты ендіруінде болып табылады[3].

Мектепке дейінгі ұйымдардағы инновациялық білім беруді енгізуде бірқатар маңызды мәселелерді ескеру шарт. Олар:

- инновациялық бағытты дұрыс таңдай білу;
- инновациялық іс-әрекеттің тұжырымдамасы мен бағдарламасын жасау;
- инновациялық жобаны жүзеге асырудың тиімді жолдарын анықтап, жағдай жасау;
- инновациялық іс-әрекетті дұрыс жүргізу үшін қажетті құжаттарды кәсіби сауаттылық тұрғысынан дайындап алу;

Инновациялық іс-әрекеттің бағытын таңдау. Инновациялық іс-әрекеттің мазмұны мектепке дейінгі білім беру ұйымдарының приоритетті бағыттағы бағдарламаларының (республикалық, аймақтық, өлкелік немесе муниципиалдық) және мектепке дейінгі педагогика мен психология, әлеуметтану, медицина саласындағы ғылыми-зерттеу жұмыстарының нәтижелері негізінде анықталады.

Мектепке дейінгі ұйымдарда инновациялық білім беру жағдайында педагог-тәрбиешілердің кәсіби шеберлігін шыңдап, кәсіби құзыреттілігін қамтамасыз ету төмендегідей компонентерге байланысты:

• жеке тұлға ретіндегі дамуы мен өзін-өзі жетілдіру бағытында дер кезінде көмек көрсете білу;
• диалог негізінде көмек көрсетуге өзін-өзі жетілдіру;
• жеке тұлғаның белсенділігін жан-жақты ұйымдастыруға және өзіндік белсенділікке жетелеуге көмек көрсету;
• өзін-өзі жетілдіру және өзін-өзі басқаруда еркіндік, баламалық таңдауға жауапкершілік, кәсіби қызмет және өмірлік маңызды мәселелерді қарастыру.

Қазіргі таңдағы білім беру технологиясының қатарына мыналар кіреді:

- Денсаулық сақтау технологиясы.
- Жобалы-іс шығармашылығы.
- Ізденіс-шығармашылық технологиясы.
- Қатынастық-ақпараттық технология
- Жеке тұлғаға бағыттау технологиясы.
- Бала мен тәрбиеші портфолио технологиясы.
- Ойын технологиясы.
- Триз технологиясы және т.б.

Мектепке дейінгі ұйымдарда инновациялық білім беру ұжымның шығармашылықпен жұмыс жүргізуіне тікелей байланысты және оған төмендегідей жағдай жасау қажет:

1. Ұжымдағы жағымды, достық жағдайдағы ахуалды қалыптастыру
2. Көшбасшыларды таңдау және оларға қолдау көрсету.
3. Балабақшаның «бет-бейнесін», беделін сақтауға ат салысу.
4. Міндеттерді шешу барысында дәстүрден тыс әдіс-тәсілдерді қолдау.
5. Педагогтардың тәртібі мен мінез-құлқындағы, ойлауындағы ерекшеліктерді ескеру.
6. Ұжымның тыныс-тіршілігінде эмоционалды көңіл-күй туындату және дүниені оптимистік тұрғыдан түйсінуге дағдыландыру.
7. Өзін қоршаған ортадағы кеңістіктің эстетикалық талаптарға сай болуын қадағалау.
8. Шығармашылықпен еңбек ететін тұлғаға «жетістікке жетуге» жағдай жасау[4].

Педагогикалық ұжымның инновациялық әлеуетін көтеруде ғалымдар: Л.В.Поздняк, Н.Н. Лященко төмендегі өлшемдерді ұсынады:

- тәрбиешінің іс-тәжірибенің барысы мен дамуын қадағалап отыруына;
- өзінің білімін жетілдіру деңгейі мен формаларына байланысты ұсынылған идеяға көзқарасы мен оны қолдауына;
- өз іс-әрекетіне талдау жасай білуге;
- өз іс-әрекетінің болашағына болжау жасай білуге және нәтижеге жететініне сенімділігінің болуы.

Интербелсенді тақтаны мектепке дейінгі білім беруде пайдалану ерекшеліктері

- Кіші жастағы балаларды оқыту ешуақытта бұндай қызықтыратын және әсерлі болған емес.
- Интерактивті және мультимедиялық құралдар оларды шабыттандырып, жаңа білімді игеруге деген құлшыныстарын арттырады. Компьютер оқу ақпаратын ұсынудың мүмкіншіліктерін анағұрлым арттырып, баланың мотивациясын жақсартуға мүмкіндік береді.
- Мультимедия технологияларын (түс, кескіндеме, бейнетехниканың заманауи құралдары) пайдалану әртүрлі жағдайлар мен ортаны модельдеуге мүмкіндік береді. Ойындық компоненттер, мультимедияға енгізілген бағдарламалар білім алушылардың танымдық қызметін арттырады және материалды меңгеруін жақсартады.
- Оқытудың интерактивті құралдары (интерактивті тақта, компьютерлер)

Мектепке дейінгі ұйымдарда инновациялық әдістерді әртүрлі бағытта пайдалану мүмкіндіктері

1. Қызықты әліппе. Әліппенің суретті әріптері бар слайдтарды көрсетіп, педагог балалардан интербелсенді тақтадан берілген әріпті тауып, оны басуды сұранады.
2. Ағылшын алфавиті. Педагог балаларға экраннан ағылшын алфавитін көрсетеді және бәріне белгілі «ABC» туралы әнді ойнатады. Кез-келген сәтте оны тоқтатып, балалардан интерактивті тақтадан мұғалім әнді тоқтатқан әріпті басуды сұранады.
3. Сәйкестік. Педагог балаларға есті дамытуға арналған тест береді. Балалар интербелсенді тақтаға келіп, тапсырманы орындайды, содан кейін педагог бәріне нәтижелерді көрсетеді, қателерді талқылайды.
4. Сайыс.Педагог балаларға суреттерді көрсетеді және 10 айырмашылықты табуды сұранады. Кім бірінші болып қолын көтерсе, соның айырмашылықтарды бірінші айтуға құқығы бар
5. ПервоЛого бағдарламасында жобалық жұмыстарды орындау. Жобаның тақырыбы беріледі. Балалар кезекпен интерактивті тақтаға шығып, жалпы картинаны өзінің объектілерімен және суреттерімен толықтырады.

Танымдық–жобалық іс-әрекетінің технологиясы - бұл білім беру мазмұнының кез келген бағыты бойынша іздеу, зерттеу, практикалық тапсырмаларын шешу үшін белгілі бір жоспарлар, белгілі бір мақсаттары бар мақсаттылық іс-әрекет. Жобалық іс-әрекет негізінде ересектер мен балалардың белгілі бір практикалық проблеманы бірлесе жұмыс істеу үдерісінде қол жеткізілетін іс-әрекеттің нәтижеге бағыттылығы туралы идея жатыр. Бұл нәтижені шынайы практикалық іс-әрекетте көруге, зерделеуге, қолдануға болады. Педагог баланың іс-әрекетін бақылау арқылы оны бірте-бірте қатысуға тартады, эпизодқа қатысуға, кейінірек серіктестікке, соңында ынтымақтастыққа жетелейді. Ересектердің жобалық іс-әрекетін сатылай ынталандыру баланың ұжымда жұмыс істеу қабілеті мен өзінің темпераментін, мінез-құлқын ортақ істің мүдделеріне бағындыру, шығармашылық жанжалдарды шешу, келісімділікке қол жеткізу, іс-әрекет қатысушыларына көмек көрсету, әрқайсысының іс-әрекетін бағалау қабілеттерін қалыптастыруға мүмкіндік береді[5].

Мектеп жасына дейінгі балаларда жобалық іс-әрекетті дамытуда үш кезеңді көрсетуге болады, ол мәні бойынша шығармашылық болып табылатын зерттеу, іздеу, проблемалық әдістерінің жиынтығын қосатын жобалық іс-әрекетінің педагогикалық технологиясының бірін білдіреді.

Бірінші кезең – үш жарым жастан бес жастағы балалармен іске асыруға болатын еліктеу-орындаушы кезең. Бұл кезеңде балалар «екінші рөлдегі» жобаға қатысады, ересектердің тікелей ұсынысы бойынша немесе оған еліктеу арқылы іс-әрекеттерді орындайды.

Екінші кезең – әртүрлі бірлескен іс-әрекет тәжірибесі бар, іс-әрекеттерді келісетін, бір-біріне көмек көрсете алатын бес-алты жастағы балалар үшін тән дамытушы кезең. Бала ересектер көмегіне сирек жүгінеді, құрдастарымен бірлескен іс-әрекетті белсендірек ұйымдастырады. Балаларда өзін-өзі бақылау және өзін-өзі бағалау дамиды, олар өздерінің, құрдастарының әрекеттерін объективті бағалауға қабілетті.

Үшінші кезең – алты жастағы балалар үшін тән шығармашылық. Ересектерге осы кезеңде балалардың шығармашылық белсенділігін дамыту және қолдау, балалардың алдағы іс-әрекетінің мақсаты мен мазмұнын дербес анықтау, жобамен жұмыс жасау тәсілдері мен оны ұйымдастыру мүмкіндіктерін таңдау үшін жағдай жасау өте маңызды.

Инновациялық технологиялар педагогикалық іс-әрекет үдерісінде өзінің тиімділігін дәлелдеген білім берудің прогрессивті технологиялар мен стереотиптік элементтерін үйлестіреді. Оқу-әдістемелік кешен мазмұны білім беру жүйесін жаңғыртудың ақпараттық-құқықтық негіздеріне, мектепке дейінгі тәрбие мен білім беру саласындағы мектеп жасына дейінгі балаларды 12-жылдық оқытуға көшуге дайындауға бағдарланған.

Модельдеу, жобалық-зерттеу, интеллектуалдық-ойын тәсілдері негізінде құрылған интеллектуалдық технологиялар айрықша қызығышулық тудырады. Олар интеллектуалды балаларды математикаға, мәдениетке, тілдерге, логикаға жан-жақты дамытуға бағытталған. Мектепке дейінгі ұйымдардың білім беру үдерісіне инновациялық технологияларды ендіру әрбір баланың интеллектуалдық сұраныстарын барынша тиімді шешуге мүмкіндік береді[6].

Оларды 3 жастан 6 жасқа дейінгі балаларды тілге, математикаға, логикаға оқытуға арналған «E-Blocks» интерактивті бағдарламасымен қамтамасыз ету. Балалардың жан-жақты дамуына, тілдерге ерте оқытуға, Қазақстан халқының мәдениеті мен ұлттық мәдениетті оқытуға бағытталған оқыту кешендерін:

- сөйлейтін қаламы бар «Даналық әліппесі»;
- сөйлейтін қаламы бар «ZEREK»;
- «Интерактивті дыбыстық картасы», сонымен қатар жетекші отандық және шетелдік инновациялық әдістер мен технологияларды одан әрі тереңірек зерттеуін, бейімделген технологияларды анықтау және апробациядан өткізу, білім беруді жаңғыртумен байланысты әлемдік білім беру деңгейіне сәйкес болу мақсатында оларды ендіруді қажет етеді.

Ата-аналар үшін «Балалар ойынының тілі», «Консультативтік орындары жағдайында ата-аналарға білім беру бағдарламасы», «Тәрбиеші-гувернер бағдарламасы» және т.б. дайындалған, жан-жақты дамыған тұлғаны қалыптастыру үшін мектепке дейінгі ұйымдарда оқу-тәрбие үдерісін келешекте жетілдіру көзделеді.

Сонымен, XXI ғасырда білім берудің ұлттық жүйесін дамытудың негізгі бағыттары тәрбие мен оқытуда инновациялық қағидаттар мен тәсілдерді қолдану, білім беруді ғылыми және оқу-әдістемелік қамтамасыз етілуін тереңдету, материалдық-техникалық базаны жаңарту және кеңейту, білім беру бағдарламалары мен қызметтерінің кең таңдауын қамтамасыз ету, білім беруді ақпараттандыру болып табылады. Осылайша, жаңа технологиялларды қодану - тәрбиеші қазіргі заманға сай өзгеріп отыратын әлемде өмір сүруге дайын, денісаулығын сақтай алатын, білімі мен машықтарын көрсете алатын, шығармашылығы кең, ақыл-ой өрісі дамыған, өз ойын сауатты жеткізе алатын, бәсекеге жарамды тұлғаны өсіруге жетелейді.

1 Қазақстан Республикасының Президенті - Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы.//Астана, 2012.

2 Қазақстан Республикасының «Білім» туралы Заңы, //Астана, 2000

3 Тұрғынбаева Б.А. Кіші жастағы оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту.// Алматы, 1997.

4 Интеллектуальное воспитание детей дошкольного возраста. Под ред. Н.Н.Поддякова, Ф.А.Сокина //М., 1984.

5 Көшімбетова С. Инновациялық технологияны білім сапасын көтеруде пайдалану мүмкіндіктері// – А.: Білім, 2008.

6 К.Ж.Бұзаубақова. Жаңа педагогикалық технология. //Оқулық.Тараз.Тар МУ.2003.

Резюме

Пути реализации новых технологий в детском саду

Касымбеков Жакипбек Айдарбекович - к.п.н., доцент

Международный казахско-турецкий университет имени Х.А. Яссави. Gakip63.63@mail.ru

Жаздыкбаева Мария Ботаевна - к.п.н., доцент

Международный казахско-турецкий университет имени Х. А. Яссави. maria64.64@mail.ru

В данной статье рассматриваются проблемы педагог – это тот, кто постоянно развивается, ищет новые пути развития и образования детей. Все это становится возможным благодаря его активной позиции и творческой составляющей. Внедрение новых технологий может быть обусловлено рядом причин. Инновацион-ные технологии в дошкольном образовании используются, в первую очередь, для решения актуальных проблем, для повышения качества предоставляемых услуг, для реализации возрастающих запросов родителей. Кроме этого, важное значение имеет и конкуренция, когда детские сады соревнуются друг с другом на звание самого современного ДОУ. Награда известна – большое количество желающих попасть именно в этот детский сад. Инновации могут проявляться не только в форме новых программ, но и в ряде других сфер, которые совместно

обеспечивают гармоничную работу дошкольного учреждения. Это и управленческая деятельность, и работа с кадрами, и работа с родителями. Игровые технологии — вот фундамент всего дошкольного образо-вания.

Ключевые слова: Семья, изучение, технология, инновация, метод, родитель, задача, сотрудничество, роль, развитие, беседа.

Summary

Ways to implement new technologies in kindergarten

Kasymbekov Zhakypbek Aidarbekuly Candidate of pedagogic sciences, Associate Professor, Ahmet Yassawi University Gakip63.63@mail.ru

Zhazdykbayeva Mariya Botayevna Candidate of pedagogic sciences, Associate Professor, Ahmet Yassawi University

This article - one, constantly develops, searches for the new ways of the development and formation детей. All this becomes possible due to his(its) active position and creative forming. Introduction new technology can be conditioned beside reasons. Innovacionnye technologies in preschool formation are used, in the first place, for decision of the actual problems, for increasing quality provided toed services, for realization increasing request of the parents. Except this, important importance has and competition, when kindergartens соревнуются with each other on rank the most modern milk. The Award known - a big amount of the interested persons to get in this kindergarten exactly. Innovacii can reveal itself not only in the form of the new programs, but also in row of the other spheres, which together provide harmonious functioning(working) the preschool institution. This and management activity, and work with personnel(frames), and work with parent.

Keywords: Family, study, technology, innovation , method, parent, mission, partnership, role, development, conversation, observations, education.

УДК 373.3:347.63

МОДЕЛИРОВАНИЕ ПРОЦЕССА ФОРМИРОВАНИЯ ПРАВОВЫХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Одинцова С.А. – к.п.н., доцент кафедры педагогики и методики начального обучения КарГУ им. академика Е.А. Букетова,

Одинцова Е.А. – магистр юридических и педагогических наук

Авторы на основе анализа научно-педагогической литературы используют метод моделирования в процессе формирования правовых представлений младших школьников, что актуализирует разработку и обоснование эффективности авторской модели. В модели формирования правовых представлений младших школьников определены основные структурные составляющие и представлены связи между ее компонентами – субъектный, ценностно-ориентационный, организационно-деятельностный, контрольно-оценочный, результативный.

Ключевые слова:моделирование, модель, компоненты, правовые представления, методологические подхо-ды, внеклассная работа, младшие школьники.

В педагогической науке и практике моделированию уделяется большое внимание, так как оно создает возможность глубокогопроникновения в сущность исследуемых явлений и объектов. Моделирование рассматривается как особый и весьма универсальный метод научного познания.

Основным понятием моделирования является «модель». Слово «модель» произошло от лат. modus, modulus (мера, образ, способ и т.п.) и его первоначальное значение было связано со строительным искусством. В широком смысле модель – любой образ, аналог (мысленный или условный: изображение, описание, схема, чертеж, график, план, карта и т.п.) какого-либо объекта, процесса или явления (оригинала данной модели) [1, с.822].

Под моделью В.А. Штофф понимает мысленно представляемую систему, которая, отображая или воспроизводя объект исследования, способна замещать его так, что ее изучение дает новую информацию об объекте [2, с. 19].

С.А.Бешенков определяет модель как искусственно созданный объект в виде схемы, физических конструкций, знаковых форм или формул, который, будучи подобен исследуемому объекту (или явлению), отображает и воспроизводит в более простом и обобщенном виде структуру, свойства, взаимосвязи и отношения между элементами этого объекта [3, с. 5].

Модель имеет свой состав, который зависит от цели исследования и должен давать возможность проследить какие-либо стороны, характеристики объекта исследования. Общепринята следующая классификация моделей:

1) физические, имеющие природу, сходную с оригиналом;

2) вещественно-математические, имеющие отличную от прототипа физическую природу; могут иметь математическое описание, раскрывающее поведение оригинала;

3) логико-семиотические, конструирующиеся с помощью специальных знаков, символов и структурных схем [4].

При рассмотрении классификации нет жесткой границы между указанными выше моделями. Педагогические модели, интересующие нас, входят в основном во вторую и третью группу.

Моделирование – это метод создания и исследования моделей. Главным преимуществом моделирования является целостность представления информации. Моделирование – это исследование объектов познания на их моделях; построение и изучение моделей реально существующих объектов, процессов или явлений с целью получения объяснения этих явлений, интересующих исследователя [5, с.38].

Основываясь на теоретических представления о педагогических моделях, нами была разработана модель формирования правовых представлений младших школьников (Рис.1). При конструировании модели главная задача, стоящая перед нами, используя в единстве и целостности подходы, методы, обеспечитьгибкость модели, а также сделать способнойее быстро реагировать, приспосабливаться к постоянно изменяющимся условиям.

Рис.1. Модель формирования правовых представлений младших школьников.

Разработанная модель рассматривается нами с позиции системного подхода как совокупность закономерных, функционально связанных компонентов, составляющих определенную целостную систему. В структуру модели включены пять логически взаимосвязанных между собой компонентов:субъектный, ценностно-ориентационный, организационно-деятельностный, контрольно-оценочный и результативный, обеспечивающие возможность целенаправленного процесса формирования правовых представлений младших школьников.

Компоненты предлагаемой нами модели раскрывают внутреннюю организацию процесса формирования правовых представлений младших школьников и отвечают за постоянное воспроизведение взаимодействия между элементами данного процесса.

Рассмотрим компоненты теоретической модели формирования правовых представлений младших школьников.

Субъектный компонент представляет собой взаимодействие детей и взрослых, участвующих в воспитательной системе образовательного учреждения. Особое место отводится учителю, который оказывает помощь, направленную на соблюдение прав ребенка, содействует реализации правовых гарантий детей, осуществляет правовое информирование родителей, заинтересован в успешной воспитательной работе по формированию у школьников правосознания и правовой культуры. Задача формирования правовой культуры состоит в том, чтобы довести до сознания детей требования правовых норм и добиться, чтобы эти требования приобрели для них личностный смысл, стали руководством в повседневном поведении. Участникамисубъект-субъектных отношений являются учащиеся класса, которые овладевают правовыми знаниями, умениями и навыкамидля того, чтобы уважительно относиться к закону и праву в целом, не нарушать действующее законодательство и осуществлять правомерные действия. Активными субъектами являются и родители, они принимают участие в составление плана воспитательной работы учителя, в организации и проведении праздников, экскурсий, ощущая единение со своими детьми и с учителем.Таким образом, взрослые и дети выступают как равноправные участники воспитательного процесса.Воспитательная система содействует правовому развитию каждой личности и всего коллектива.

Ценностно-ориентационный компонентвключает: цель, задачи, методологические подходы, принципы.Цель педагогического процесса, по мнению В.И.Шахова, заключается в формировании структурных элементов личности, воспитании познавательно-инструментальной (восприятия, воображения, памяти, мышления, способностей, знаний, умений и навыков) и мотивационно-ценностной (потребностей, мотивов, установок, идеалов, ценностных ориентаций и т.д.) сфер личности [6, с.9].

Целью является формирование правовых представлений младших школьников. Ее реализации способствует решение следующих задач:

– формировать представления о человеке как о главной ценности общества, о государстве, правах, свободах и обязанностях человека и гражданина;

– формировать умения и навыки применять свои знания вразличных жизненных ситуациях, действовать в соответствии с требованиями законодательства;

– воспитывать уважительное отношение к законам государства;

– развивать устойчивый интерес к правовым знаниям.

Эффективной реализации поставленных цели и задач способствует выбор методологической стратегии, представляющей собой совокупность теоретико-методологических подходов и принципов. Нами выделены три подхода к формированию правовых представлений младших школьников: системный, деятельностный и личностно-ориентированный.

Существенными составляющими нашей модели являются принципы, которые выступают как основные, исходные положения, главные ориентиры в правовом воспитании младших школьников. Принципы отражают общие закономерности процесса воспитания и определяют требования к содержанию, организации и методам воспитательного воздействия. Нами определены следующие принципы: общественная направленность воспитания, связь воспитания с жизнью, опора на положительное в воспитании, гуманизация воспитания, учет возрастных и индивидуальных особенностей, принцип доступности и наглядности [7, с.85; 126].

Формы, методы и средства составляют содержание организационно-деятельностного компонента. Формирование правовых представлений младших школьников осуществляется в процессе внеклассной работы. По мнению Ю.К.Бабанского, внеклассная работа – это специально организуемые внеучебные занятия, которые способствуют углублению знаний, развитию умений и навыков, удовлетворению и развитию интересов, способностей и обеспечению разумного отдыха учащихся [8,

с. 305]. Внеклассная работа представляет собой совокупность различных видов деятельности и обладает широкими возможностями воспитательного воздействия на ребенка. Для формирования правовых представлений младших школьников необходимо проводить классные часы, беседы, игры-путе-шествия, инсценировки, викторины, конкурсы, дискуссии и т.д.

Эффективность системы методов (объяснительно-иллюстративный, репродуктивный, частично-поисковый, исследовательский, проблемный) и каждого метода в отдельности зависит от того, насколько они соответствуют конкретной педагогической ситуации, сложившимся отношениям между педагогом и учащимися, каковы возможные пути их оптимального сочетания.

Следующим элементом организационно-деятельностного компонента являются средства обучения, рассматриваемые как орудия деятельности учителя и учеников; представляющие собой материальные и идеальные объекты, которые вовлекаются в образовательный процесс в качестве носителей информации и инструмента деятельности. В нашем исследовании средством обучения выступает программно-методическое обеспечение: программа по правовому воспитанию «Страна «Закония» и «Знатоки права» для учащихся начальной школы(программа для ЭВМ) [9].

Педагогическое моделирование предполагает определение критериев оценки эффективности разработанной модели. Контрольно-оценочный компонент модели включает в себя контроль и оценку учителем деятельности воспитанников: как подведение итогов работы на определенном этапе взаимодействия, так и определение уровня развития воспитанников для разработки последующей программы деятельности. Нами определены следующие компоненты:

- мотивационный, который обеспечивает формирование у младших школьников мотивов и стимулов к изучению правовых норм и правил;
- когнитивный – понимание сущности правовых понятий, законов; изучение ведущих законодательных актов о правах детей; усвоение основ демократии, прав и свобод человека, ребенка и др.;
- деятельностный – формирование установок правомерного поведения; развитие умений, привычек, опыта жизнедеятельности в соответствии с действующим законодательством; становление активной жизненной позиции по предотвращению правонарушений.

Контроль нами рассматривается как процедура оценочной деятельности, включающая в себя действия с использованием разнообразных педагогических мер и методов измерений по получению информации о ходе и результатах формирования правовых представлений младших школьников.

Оценка показателей выделенных критериев осуществлялась с помощью методов, адекватных выделенным критериям: анкетирование, опрос, тестирование, беседа, наблюдение и др.

Результативный компонент отражает эффективность протекания воспитательного процесса, характеризует достигнутые сдвиги в соответствии с поставленными целями и задачами. В начальной школе невозможно создать целостную систему правовых знаний у младших школьников, учитывая их возрастные особенности. Важно сформировать знания об основных положениях Конвенции о правах ребенка. Ознакомление с содержанием этого документа необходимо для становления у учащихся ценностных ориентиров (не только правового, но и нравственного характера), для формирования важных личностных качеств, таких как чувство собственного достоинства, уверенность в себе, толерантность, нетерпимость к жестокости, унижению, насилию. Таким образом, дети младшего школьного возраста получают некоторые правовые знания, определяемые теми социальными ролями, которые свойственны их возрасту. Эти правовые знания носят в первую очередь прикладной характер, что соответствует актуальным задачам социализации.

Подчеркнем, что все компоненты модели связаны между собой содержательно и функционально. Результатом нашей разработанной модели являются сформированные правовые представления младших школьников. Необходимо отметить, что данная модель не является статичной, она гибка, динамична и предусматривает возможность адаптации к изменяющейся социально-педагогической реальности и требованиям к организации педагогического процесса в начальной школе.

1 Большой энциклопедический словарь/ Под ред. А.М.Прохорова. – М.: Советская энциклопедия, 1991. – 1628с.

2 Штофф В.А. Проблемы методологии научного познания. – М.: Высшая школа, 1978. – 269с.

3 Бешенков С.А. Моделирование и формализация: метод.пособие. – М.: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2002. – 336 с.

4 Козырева О.А. Методология моделирования профессиональной компетентности педагога.–http: //ifets.ieee.org/russian/depository/v11_i1/html/5.htm

5 Лодатко Е.А. Моделирование педагогических систем и процессов: монография. – Славянск: СГПУ, 2010. – 148 с.

6 Шахов В.И. Психологические основы педагогической науки // Педагогика.– №4. – 2002. – С. 9-14.

7 Сивашинская Е.Ф. Педагогика современной школы: курс лекций для студентов пед. специальностей вузов/ Е.Ф.Сивашинская, И.В.Журлова; под общ.ред. Е.Ф.Сивашинской. –Минск: Экоперспектива, 2009. – 212 с.

8 Педагогика / Под ред. Ю.К.Бабанского. – М.: Просвещение, 1988. – 479 с.

9 Одинцова Е.А., Сарсекеева Ж.Е., Одинцова С.А. «Знатоки права» для учащихся начальной школы (программа для ЭВМ). – Свидетельство о государственной регистрации прав на объект авторского права №1198 от 15.06.2015 г.

Түйіндеме

Кіші мектеп оқушыларының құқықтық түсініктерінің қалыптасуын эксперименттік зерттеудің нәтижелілігі

С.А. Одинцова –п.ғ.к., бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі кафедрасының доценті, Е.А.Бөкетов атындағы КарМУ,o.svetla@mail.ru

Е.А. Одинцова – заң және педагогика ғылымдарының магистрі, le_sun@bk.ru

Авторлар ғылыми педагогикалық әдебиеттерді сараптау негізінде төменгі сынып оқушыларының құқықтық түсініктерін қалыптастыру үдерісінде моделдеу әдісін қолданады, ол авторлық модельдің әзірлемесі мен айқындығын өзектендіреді. Төменгі сынып оқушыларының құқықтық түсініктерін қалыптастыру моделінде негізгі құрылымдық құрамдас бөліктері анықталған және олардың субъектілік, құндылық-бағыттылық, ұйымдастырушы - іс-әрекеттік, бақылау - бағалаушылық, нәтижеліккомпоненттері берілген.

Түйін сөздер:моделдеу, модель, компоненттер, құқықтық түсініктер, әдіснамалық тәсілдеме, сыныптан тыс жұмыс, төменгі сынып оқушылары

Summary

Simulation of the process to form legal concepts of junior school pupils

S.A.Odintsova – c.p.s.,associate professorof the department of pedagogy and methodology of primary education of E.A.Buketov Karaganda State University,o.svetla@mail.ru

Ye.A.Odintsova – master of juridical and pedagogical sciences, le_sun@bk.ru

Based on the analysis of scientific pedagogical data, the researchers use a simulation method in the process of forming legal concepts of junior school pupils. This makes it relevant to develop and evaluate the effectiveness of the researchers' model. The model of forming legal concepts of junior school pupils determines the basic structural components and presents the connection between its components - subjective, value-oriented, organizational-activity based (logistical), controlled and evaluative, and effective.

Keywords:simulation, model, components, legal representation, methodological approaches, extra-cur

УДК 372.881.161.1

ПУТИ ФОРМИРОВАНИЯ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Шункеева О.А. – АРГУ имени К.Жубанова, к.п.н, доцент, shunkeyevao@mail.ru
Альмурзаева Б.К. – АРГУ имени К.Жубанова, к.п.н, доцент, 2008379@rambler.ru
Жайтапова А.А. – КазУМОиМЯ имени Абылай хана, д.п.н., профессор,a.zhaitapova@mail.ru

В статье рассматриваются проблемы формирования грамотного читателя, умеющего читать и анализировать большой объем информации. В начальной школе необходимо активизировать чтение как базу интеллектуальной технологии для развития потенциала личности, усвоения знаний и социального опыта. Предложенная авторами система заданий способствует формированию читательской грамотности младших школьников, что является базой функциональной грамотности.

Ключевые слова: функциональная грамотность, читательская грамотность, восприятие текста,техника чтения, уровень понимания текста, интерпретация текста, рефлексия.

Младший школьный возраст характерен активным целенаправленным процессом формирования мировоззрения школьника, его моральных, идейных и политических представлений, переживаний, развития интересов и способностей. Наиболее важнойдля развития младших школьников имеет рациональная постановка преподавания чтения. Чтение в начальный период обучения является одним из главных средств познания мира. В этот период обучения чтение должно стать мощным средством обогащения личного и социального опыта ребёнка, его самопознания и развития. Станет ли оно таковым, зависит от условий обучения, направленных на формирование личности и основ читательской культуры [1, с.21].

Умение читать уже не может считаться способностью, приобретенной в раннем школьном возрасте, и сводиться лишь к овладению техникой чтения. Теперь это постоянно развивающаяся совокупность знаний, навыков и умений, т.е. качество человека, которое совершенствуется на протяжении всей его жизни в разных ситуациях деятельности и общения [2, с.17].

Одним из наиболее известных международных оценочных исследований, основанных на концепции функциональной грамотности, является Международная программа оценки учебных достижений учащихся (ProgramforInternationalStudentAssessment - PISA), проводимой под эгидой Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР). PISA оценивает способности учащихся использовать знания, умения и навыки, приобретенные в школе, для решения широкого диапазона жизненных задач в различных сферах человеческой деятельности, а также в межличностном общении и социальных отношениях.

Исследование PISA на сегодня рассматривается в мире как универсальный инструмент сравнительной оценки эффективности школьного образования. Данные, полученные в ходе исследования, служат основой для определения стратегий развития системы образования как с точки зрения содержания и методов обучения в целом, так и с точки зрения воздействия контекстных факторов (модель управления, язык обучения, социальный статус семьи и др.) на уровень развития функциональной грамотности школьников.

Формирование грамотного читателя, умеющего читать и анализировать большой объем информации, является мировой проблемой. Проведенные исследования PISA (международное сравнительное исследование образовательных достижений) подтвердили это экспериментально.

В 2009 году Казахстан впервые принял участие в исследовании PISA. Из 65 мониторизованных стран Казахстан занимает 59 место по грамотности чтения. Этот факт более чем красноречиво говорит о том, что в Казахстане существуют большие проблемы в формировании «грамотности чтения», понимаемой в широком смысле слова как способности учащихся к осмыслению текстов различного содержания и формата и рефлексии на них, а также к использованию прочитанного в различных жизненных ситуациях.

В исследованияхPISA, проведенных в 2012 году,казахстанские школьники заняли 63 позицию среди 65 стран мира по формированию «грамотности чтения».«Грамотность чтения» понимается в исследованиях PISA и PIRLS (ProgressinInternationalReadingLiteracyStudy) какспособность ученика к осмыслению письменных текстов и их рефлексии, к использованию их содержания для достижения собственных целей, развития знаний и возможностей, для активного участия в жизни общества [3, с.31].

Из полученных результатов исследования PISA следует сделать вывод о том, что необходимы поиски разнообразных путей развития функциональной грамотности по чтению.

Исторически термин«грамотность» означает владение инструментом (культурным средством), позволяющим получать и передавать информацию в виде письменного текста. **Слово«грамотность»** произошло от греческого «grammata» — чтение и письмо.

Грамотность – степень владения человеком навыками письма и чтения на родном языке. Грамотность – фундамент, на котором можно построить дальнейшее развитие человека. Открывая доступ к книге, она даёт возможность пользоваться сокровищницей мысли и знания, созданной человечеством.

В различных источниках используются термины «читательская грамотность» и «функциональная грамотность по чтению», что вызывает терминологическую путаницу, возникшей в русскоязычной литературе. В реалии же обсуждается международный мониторинг результатов образования в двух критических точках: на переходе младших школьников *от обучения чтению к чтению для обучения* (PIRLS) и на переходе старших школьников от мира образования к миру труда (PISA)[4, с.35].

Задача учить понимать, анализировать, истолковывать текст в знакомой учащимся и незнакомой познавательных ситуациях остается все еще актуальной.

Для того чтобы совершенствовать обучение грамотности чтения, прежде всего необходимо согласиться с широким пониманием этого понятия, предлагаемым в исследовании, то есть понять важность использования прочитанного в различных жизненных ситуациях [4, с.11].

В современном развитом обществе чтение и «владеющий чтением человек» считается национальной ценностью. Читающая нация складывается из любящих чтение детей. Поэтому во всем мире чтение детей и подростков рассматривается как национальная проблема и является актуальной проблемой. В начальной школе необходимо активизировать чтение как базу интеллектуальной технологии для развития потенциала личности, усвоения знаний и социального опыта.

Группа создателей PIRLS определила читательскую грамотность учащихся начальной школы как «способность понимать и использовать письменную речь во всем разнообразии ее форм для целей, требуемых обществом и (или) ценных для индивида. На основе разнообразных текстов юные читатели конструируют собственные значения. Они читают, чтобы учиться, чтобы участвовать в школьных и внешкольных читательских сообществах и для удовольствия» [2, с.17].

Анализ вопросов теста PIRLS (ProgressinInternationalReadingLiteracyStudy)позволяет разработать и апробировать методику формирования читательской грамотности учащихся начальной школы, включающую действия, направленные на понимание учащимися текста (как художественного, так и информационного). Читательские действия включают в себя умения:

- вычитать детали (единицы информации), впрямую упомянутые в тексте;
- сделать прямые умозаключения из этой информации;
- интерпретировать и интегрировать отдельные сообщения текста;
- оценить содержание, язык.

Наряду с чувственной формой познания чтение в период начального обучения является одним из главных средств открытия мира. Чтение должно стать мощным средством обогащения личного и социального опыта ребёнка, а также средством его самопознания и развития, формирования у него не просто интереса, а потребности в чтении книг, что зависит от условий обучения, направленных на формирование личности и основ не только читательской культуры, но и в целом социализации личности.

Несмотря на то, что вопросам обучения чтению в образовании всегда придавалось большое значение, задача развития читательской грамотности или функциональной грамотности по чтению является новой областью для современной начальной школы, решающей задачи реализации требований Национального плана действий по развитию функциональной грамотности школьников на 2012-2016 годы.

Формированию функциональной грамотности чтения в начальной школе способствуют задания, соответствующие уровню таких логических приемов, как знание, понимание, использование, анализ и синтез, и уровень оценивания. Эта таксономия категорий усвоения и классификация целей обучения была разработана американским психологом Бенжамином Блумом. Кроме того, стадии когнитивной деятельности, разработанные Б.Блумом, соотносятся с системой критериев исследований PISA. Критерии обоих исследований можно соотнести следующим образом [2,с 27]:

Критерии PISA	**Стадии когнитивной деятельности по таксономии Б.Блума**
Знание	Знание, понимание
Применение	Применение
Рассуждение	Анализ, синтез, оценка

Над проблемой восприятия и анализа художественного произведения работали и продолжают работать многие исследователи, такие как О.И. Никифорова, М.И. Оморокова, Н.Н. Светловская.

М.И. Оморокова рассматривает читательскую деятельность «как коммуникативную речевую познавательную деятельность, направленную на восприятие, осмысление, воссоздание и воспроизведение читаемого» [5, с.41].

Н.Н. Светловская ввела систему основных понятий: «тип правильной читательской деятельности», «читательская самостоятельность», «квалифицированный читатель» и характеризует тип правильной читательской деятельности, как трёхступенчатый процесс (предчтение», «процесс чтения», «послечтение») целенаправленного индивидуального осмысления и освоения детьми книг (до чтения, в процессе чтения и после чтения). Квалифицированный читатель, с точки зрения Н.Н. Светловской, это ребенок или взрослый, который обладает читательской самостоятельностью, т.е. умеет видеть в любой книге собеседника, различать собеседников и выбирать из их числа нужного для себя и делать это с наименьшей тратой времени и сил [6, с.37].

Следовательно, возникает вопрос, как воспитать из ученика квалифицированного и самостоятельного читателя способного с наименьшей тратой времени не только читать, но и анализировать нужный объем информации?

В этом аспекте работа Рудика Г.А. – профессора, доктора-хабилитата педагогики, доктора техники, PhD и Жайтаповой А.А – профессора, д.п.н., «Функциональная грамотность по чтению: тетрадь для самообразования и аутентичного оценивания» вызываетметодический интерес [4, с.7]. В данной работе предложены тренинги, способствующие повышению функциональной грамотности по чтению. Предлагаемые тренинги можно дифференцировать по аспектам оценки читательской грамотности и адаптировать для младших школьников: общая ориентация в содержании текста и понимание его целостного смысла (тренинги: «Шульте», «Прозрачная плёнка-3», «Числовая пирамида», «Палец»); интерпретация текста (тренинги: «Рисунок», «Цепочка», «Чайки»); рефлексия на содержание текста (тренинги: «6 типов вопросов», «Десять вопросов по тексту»).

Мотивацией для приобщения к чтению послужит не только развитие скорости чтения (чтение определенного количества слов в минуту), но и развитие грамотности чтения, которая лежит в основе всех тренингов и может вычисляться по комплексной формуле:

$$V = \frac{N}{T} \times \frac{\text{к-во правильных ответов}}{10} \text{ сл/мин}$$

V - *скорость чтения в сл./мин*

N- *количество слов в тексте*

T- *время в мин.* [4, с.9].

С учетом психологических и возрастных возможностей младших школьников, нами были отобраны лишь некоторые тренинги из общего количества 25. Используемые тренинги были дифференцированы по аспектам оценки читательской грамотности:общая ориентация в содержании текста и понимание его целостного смысла («Прозрачная плёнка-3», «Числовая пирамида», «Палец»);интерпретация текста (тренинги: «Рисунок», «Цепочка», «Чайки»);рефлексия на содержание текста (тренинги: «6 типов вопросов», «Десять вопросов по тексту»).

С целью выявления уровня читательской грамотности намибыл проведен констатирующий эксперимент во 3 «б» (экспериментальный класс) и 3 «в» (контрольный класс) классах средней школы-лицей №27 города Актобе, включающий следующие задания:

а) проверка техники чтения;

б) проверка уровня понимания текста;

в) интерпретации текста;

г) рефлексии на содержание текста.

Для решения первой задачи, детям был предложен текст для чтения, рассказ К. Ушинского «Ветер и Солнце». В процессе чтения прослеживалось время, за которое учащимися был прочитан данный текст.

«Ветер и Солнце »

Однажды Солнце и сердитый северный Ветер затеяли спор о том, кто из них сильнее. Долго спорили они и, наконец, решились померяться силами над путешественником, который в это самое время ехал верхом по большой дороге.

- Посмотри, - сказал Ветер, - как я налечу на него: мигом сорву с него плащ. Сказал, - и начал дуть, что было мочи. Но чем более старался Ветер, тем крепче закутывался путешественник в свой плащ: он ворчал на непогоду, но ехал всё дальше и дальше. Ветер сердился, свирепел, осыпал бедного путника дождем и снегом; проклиная Ветер, путешественник надел свой плащ в рукава и подвязался поясом. Тут уж Ветер и сам убедился, что ему плаща не сдернуть.

Солнце, видя бессилие своего соперника, улыбнулось, выглянуло из-за облаков, обогрело, осушило землю, а вместе с тем и бедного полузамерзшего путешественника. Почувствовав теплоту солнечных лучей, он приободрился, благословил Солнце, сам снял свой плащ, свернул его и привязал к седлу.

- Видишь ли, - сказало тогда кроткое Солнце сердитому Ветру, - лаской и добротой можно сделать гораздо более, чем гневом.

Количество слов в тексте: 155

После прочтения текста учащимся предлагалось письменно ответить на следующие вопросы:

Ф.И._____

1.О чем поспорили Солнце и Ветер?

2.Кто оказался рядом в момент спора Солнца и Ветра?

3.Как Ветер решил показать свою силу?

4.Как путешественник отреагировал на проказы Ветра?

5. Что сделал путешественник, почувствовав теплоту солнечных лучей?

6. Пронумеруйте события в том порядке, в каком о них рассказывается в тексте. Номер *1* уже поставлен.

_____Ветер сердился, осыпал бедного путника дождем и снегом.

_____Путешественник ехал верхом по большой дороге.

__1__Решили помериться силами.

_____Солнце выглянуло из-за облаков, обогрело землю.

_____Путешественник надел свой плащ в рукава и подвязался поясом.

7. Какую характеристику дает автор Ветру?

8. Назови главную мысль рассказа: что хотел сказать автор?

9. Объясни, смыл пословиц? Связаны ли эти пословицы с текстом произведения?

Добра желаешь –добро и делай.

Добро не умрет, а зло пропадет.

10. Как ты думаешь, всегда ли добро побеждает зло? Приведи свои примеры, когда лаской и добротой можно сделать гораздо больше, чем злостью и гневом.

№	Вопрос	Направлен на:	Процентное соотношение
1	1, 2, 6, 3, 4,7	Выявление умения извлекать информацию, данную в тексте в явном виде	60%
2	10, 8	Выявление умения извлекать информацию, данную в тексте в неявном виде, формулировать выводы и вопросы	20%
3	9, 8	Выявить умения интерпретировать и обобщать информацию, полученную из текста	20%

Учащимся были предоставлены бланки для заполнения ответов. Результаты были следующими (Рисунок 1):

Рисунок 1. Результаты констатирующего эксперимента.

Анализ результатов констатирующего эксперимента позволил нам разработать и провести уроки с включением тренингов, предложенных Рудиком Г.А. и Жайтаповой А.А, адаптированных к начальной школе.

Проведенный эксперимент показал, что большинство детей стали читать выше положенный нормы (вместо 60-65 слов на конец второй четверти 70-75 слов в минуту), но при этом не запоминают прочитанную информацию. В двух классах 100% результат показали 3 ученика, 4 ученика 80%, 5 человек 70 %, а ответы остальных учеников варьировали от 10% до 60% (Рисунок 2).

Рисунок 2. Результаты контрольного эксперимента

После сравнения проведенных экспериментов можно сделать вывод, что в экспериментальном классе не только возросла техника чтения, но и повысилась читательская грамотность учащихся. Также увеличился объем запоминания информации младшими школьниками не только по литературному чтению, но и по другим предметам.

В контрольном классе результаты показали, что техника чтения соответствует норме, но повышения уровня читательской грамотности не наблюдалось.

Можно с уверенностью сказать, что предлагаемые нами методы работы призваны решать следующие задачи: учить понимать, анализировать и истолковывать текст в знакомых и незнакомых для учащихся познавательных ситуациях, что в целом способствует формированию читательской грамотности младших школьников.

1 Оморокова М.И., Рапопорт И.А., Постоловский И.З. Преодоление трудностей: Из опыта обучения чтению / Кн. Для учителя. – М.:Просвещение, 1990. – 128 с.

2 Учимся для жизни: что знают и умеют учащиеся. PISA 2009. Результаты международного сравнительного исследования функциональной грамотности 15 летних учащихся // Отчет Центра оценки в образовании и методов обучения (ЦООМО). – Б.: 2012. – 230 с.

3 Rezultatele PISA 2012: În ce ţări sunt cei mai buni elevi din lume.Olesea Cember. Actualizat la 03 Dec 2013, 18:29http://diez.md/2013/12/03/doc-rezultatele-pisa-2012.

4 Рудик Г.А., Жайтапова А.А Функциональная грамотность по чтению: тетрадь для самообразования и аутентичного оценивания.- Алматы, 2014.- 79 с.

5 Васильева М.С., Оморокова М.И., Светловская Н.Н. Актуальные проблемы методики обучения чтению в начальных классах. - М.: Педагогика, 1977. –215 с.

6 Светловская, Н. Н. Методика внеклассного чтения: книга для учителя / Н. Н. Светловская. – 2-е изд., перераб. – М.: Просвещение, 1991. 206 с.

Түйіндеме

Бастауыш мектеп оқушыларыныңоқырмандық сауаттылығын қалыптастыру жолдары

О.А. **Шункеева** – Қ.Жұбанов атындағы АӨМУ,п.ғ.к., доцент, shunkeyevao@mail.ru

Б.К. **Альмурзаева** – Қ.Жұбанов атындағы АӨМУ,п.ғ.к., доцент,2008379@rambler.ru

А.А. **Жайтапова** – Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ,п.ғ.д., профессор,a.zhaitapova@mail.ru

Мақалада ақпараттың үлкен көлемде оқып, талдау жасайтын, сауатты оқырман қалыптастыру жолдары қарастырылады. Бастауыш мектепте жеке тұлға әлеуетін,білім және әлеуметтік тәжірибе дамыту үшін, зияткерлік технология негізі ретінде оқу мәселесін белсендіру қажет. Авторлардың ұсынған жүйесі бастауыші мектеп оқушыларының оқырмандық сауаттылығын қалыптастыруға ықпал етеді, ал ол функционалдық сауаттылығының негізі болып табылады.

Түйін сөздер: функционалдық сауаттылық, оқырмандық сауаттылық,мәтінді қабылдау, оқу техникасы, мәтінді қабылдау деңгейі, мәтінді түсіні деңгейі, бағалауы.

Summary

Ways of formation of younger students Reader literacy

O.A.Shunkeyeva –Associate Professor,ARSU named after K.Zhubanov, shunkeyevao@mail.ru

B.K.Almurzayeva – Associate Professor,ARSU named after K.Zhubanov,2008379@rambler.ru

A.A. Zhaitapova – professor,KazUIR& WL named after Ablai Khan, a.zhaitapova@mail.ru

The article considers the problem of forming a competent reader, able to read and analyze a large amount of informationIn primaryschool, it is necessary to activate the reading as an intellectual technology base for the development of personal potential, mastering of knowledge and social experience. Proposed by the authors the system of tasks contributes to the formation of reader literacy of younger students, that is the basis of functional literacy.

Keywords: functional literacy, reader's literacy, readability, reading machines, the level of understanding of the text, the interpretation of the text, reflection.

УДК- 613.84:303(574:51)

ӨСКЕЛЕҢ ҰРПАҚТЫ САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫНА ҚАЛЫПТАСТЫРЫП ТӘРБИЕЛЕУ

Конофеева З.С, Қазыбаева Г.С. – Абай атындағы ҚазҰПУ анатомия, физиология, зоология және тіршілік қауіпсіздгі кафедрасының аға оқытушылары, konofeeva.zethan@mail.ru

Бұл мақалада өскелең ұрпақтың бойында салауатты өмір сүру дағдысын қалыптастырудың ерекшеліктері баяндалады. Қазіргі кезеңдегі қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуында орын алып отырған қиындықтарға қарамастан, салауатты өмір сүрудің мемлекеттік жүйесі түпкілікті, жалпы азаматтық рухани байлықтарға негізделеді. Қоғам өзгерген сайын тәрбие мазмұны да өзгеріп, оны ұйымдастырудың формалары мен әдістері де сан алуан болып отыр. Тәрбие жұмыстары этикалық тақырыптарда өмірге, еңбекке баулу, салауатты өмір салтын қалыптастыру мамандыққа дайындау, экономикалық және экологиялық тәрбие, интеллектуалды дамуын қамтамасыз ететін бағыттарда ұйымдастырылып келеді.

Түйін сөздер: Тәрбие, дағды, салауатты өмір сүру, сынып, интеллектуал, ұстаз, оқушы, еңбек, оқу

Қазақстан Республикасы өз тәуелсіздігін алғаннан кейін мемлекеттік саясат халық денсаулығын басты назарда ұстап келеді. Халықтың денсаулығы-қоғамымыздың заманауи талаптарының басты мәселесі болып табылады. Бүгінгі таңда орын алып отырған экономикалық дағдарыс, әлеуметтік мәселелер халық денсаулығына кері әсерін тигізеді. Сондықтан, Қазақстан халқының денсаулық

жағдайын көңіл қынжылармлық жағдайда деп бағалауға болады және барлық күш-жігерді халықтың денсаулығын сақтауға жұмылдыру қажет.

Республика Президенті Н.Назарбаевтың Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ бағдарламасында «Қазақстан азаматтарының денсаулығы, білімі мен ел ауқаты барлық қазақстандықтардың өмір сүру жағдайларын, денсаулығын, білімі мен мүмкіндіктерін ұдайы жақсартуын»,- атап көрсетеді[1].

Тәуелсіз қазақ елі бүгінгі таңда саяси экономикалық, әлеуметтік жағынан өркениетті елдер қатарынан орын алуда. Заман өзгерістеріне сәйкес жалпы орта білім беру жүйесі де жандануда. Жалпы орта білім беру жүйесін қоғам талабына сәйкес қайта құру, оқыту мен тәрбиелеу мазмұнын жаңартуда көптеген жұмыстар жүргізіліп жатыр. Мұндағы алға қойылған басты мақсат болашақта жанжақты дамыған, білімді, сауатты, өнегелі салауатты тұлға қалыптастыру. Бұл мәселелер Қазақстан Республикасының Конституциясында [2], «Тіл туралы» заңында [3], Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңдарында [4, 44б] нақты көрсетілген.

Білім беру сапасы – білім беру мекемелеріндегі білім алушыларды оқыту мен тәрбиелеу қызметтерінің әр түрлі көрсеткіштерінің жиынтығы. Қазіргі таңда заман талабына сай қоғам игілігіне еңбек етуге деген талпынысы бар зиялы қауым, еліміздің белді азаматтарын дайындау міндеті тұр. Бұл міндетті жүзеге асыруда жоғарғы оқу орындарында білім алып қана қоймай. Бүгінгі заманауи талапқа сай әрі маман, әрі тұлғалық қасиет сапалары жетілген өз отанын қадірлеп, сүйе алатын өзге елдің әдебін, мәдениетін, тарихын құрметтей білетін, патриот ұлт жанды ұрпақ қалыптасуына көмектеседі. Бүкіл адамзатқа ортақ тәрбие талабы – жастарды адам болуға үйрету адамгершілікке, салауаттылыққа баулу болып табылады.

Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасында болып жатқан демократиялық өзгерістеріне байланысты, қоғамның негізгі шарттарын ескере отырып, жеке тұлғаны қалыптастыру мақсатында білім беру жүйесіне қойылатын талаптар арта түсуде сол талаптардың бірі болашақ жастарды салауатты өмір сүруге тәрбиелеу және тіршілікке қалыптастыруда әсері бар білім мазмұнын жетілдіру.

Білім неғұрлым тереңдеген сайын тіршілікке бейімделу процесі жүреді. Салауатты өмір сүруге, бейімделуге, орта, табиғат және қоғам әсерлері негіз бола алады. Адам табиғат, қоғам арасындағы байланысты және оларды үнемі бірлікте дамитынын оқушы жастар салауатты өмір сүрудің білімімен ұштастырады. Олай дейтініміз салауатты өмір сүру білімін жетілдіру барысында оқушы жастардың өмірге деген көз қарасы қалыптасады. Дүниені бір тұтас бірлікте сезініп, қабылдау нәтижесінде оның санасында білім қоры жиналып, ой өрісі кеңейеді.

Қазақстанда соңғы жылдары демографиялық көрсеткіштердің нашарлап, халықтың табиғи өсімі төмендеп, ауру-сырқау мен өлім-жітім көбеюде. Бұл, әсіресе, балалар мен жастардың денсаулығына қауіп төндіруде. Аурулар санының өсуі адамның болашағына қауіп төндіріп отырған жағдайда салауаттанудың пайда болуы заңдылық.

Экономикалық ілгерілеу біздің азаматтарымыздың игілігіне өздігінен кепілдік бере алмайды. Гүлденген экономикалық жағдайында-ақ өз денсаулығын дұрыс күтпеуінің және қоршаған ортаның ластануы салдарынан науқас адамдардың саны жылдан- жылға өсіп отырғанын көзге елестету қиын емес. Қоғамымызды құруымызға қарай болашақ жастарымыздың өз өмірінің аяғына дейін сау болуы және оларды қоршаған табиғи ортаның таза болуы үшін, зиянды әдеттерден аулақ болуы үшін күш салу керек.

Ауруды болдырмау және салауатты өмір салтына ынталандыру. Мемлекеттің, бір жағынан, ауруды болдырмау, екінші жағынан салауатты өмір салтына ынталандыру жөніндегі қадамдары халықтың денсаулығына әсер ететін маңызды фактор екенін әлемдік тәжірибе көрсетіп отыр. Аурулардың алдын алу дегеніміз таза сумен кенелуі асты пайдалануды, тазарту жүйелерінің болуын, қоршаған ортаны ластайтын және экологияға зиян келтіретін объектілерді қысқартуды, басқа да қауіпті факторларды төмендету жөніндегі осыған ұқсас шараларды білдіреді.

Салауатты өмір салтын ынталандыру әрқайсымыздың дене тәрбиесімен айналысуымызға, дұрыс тамақтануымызға, есірткілерді, темекі мен алкагольді тұтынуды қойып, тазалық пен гигиена шараларын сақтауымызға және т.с.с. бағытталған.

Адамға білім мен тәрбие беру арқылы оның ой сезіміне, мінез-құлқына әсер етуге болады. Ғұлама ойшыл әл-Фараби бабамыз айтқандай, адамдағы үш қабілетті (ерекше жаралған дене құрылысы, жан құмарлығы, ой парасаты) дұрыс жолға қойып тәрбиелеу арқылы дұрыс нәтижеге жетуге мүмкіндік туады [5, 231б].

Сондықтан да, салауатты өмір сүруді дұрыс қалыптастыру жанұяда, мектеп қабырғасында басталады да, өмір талабына, ғылыми дамуына орай жалғаса береді.

Адам табиғат пен қоғам арасындағы қатынас пен байланысты ғылыми тұрғыда меңгеру арқылы ғана оған сауатты қатынас жасау мүмкіндігі туады. Адамның болмысы өте күрделі ол биологиялық құбылыс болғандықтан тіршілігін сипаттайды. Адам өз басының әлеуметтік жағдайын қоғамда, қоршаған ортада ғана көрсете алады. Адамның жеке басының дамып, тұлғаға айналуына тек мектеп қабырғасында берілген білім ғана емес, бүкіл оны қоршаған орта әсер етеді. Бала кезінде адамның тұлға ретіндегі қасиеттерінің 70% қаланады, сол себепті дұрыс тәрбие өте қажет.

Балаға әсер ететін оны қоршаған орта: жанұя, ата-ана, мектептегі мектептен тыс қарым-қатынастар және күнделікті көпшілік ақпарат құралдары (радио, телидидар, ғаламтор, газет т.б.). Осылайша қазіргі таңда көпшілік ақпарат құралдары адамның ішкі дүниесіне, мәдениетіне, көзқарасына үлкен әсер етуде.

Бүгінгі білім мазмұнын интеграциялап, оның ғылыми денгейін көтеру мәселесі қойылып отырған жағдайда оқушы жастардың салауатты өмір сүруге көз қарасы, алатын білімі, денгейі бүгінгі күн талабына сай деп айту негізсіз болады.

- оқушы жастардың шығармашылық белсенділігін артырып, өздігінен жұмыс істеу әрекеттерін ұйымдастыруға негіз болатын оқытудың әдіс тәсілдерін зерттеген жұмыстардың жеткіліксіз болғандығы.

- бүгінге дейін орта мектептерде салауатты өмір сүру пәні ретінде оқытуға арналған оқу құралдары, бағдарламалардың жоқтығы арнайы оқыту жүйесін жасаудың мүмкіншілігінің болмағандығы.

Адамның адами болмысының қалыптасуы - әл-Фарабидің ғылыми анықтамасында үш бағыттан тұрады. Біріншіден, ерекше жаратылған тұлға, дене құрлысы. Бүгінгі тіршілік тұрғысынан қарайтын болсақ, бұл ең әуелі адамның денсаулығы. Бұған қосымша дәлелдеме қазақ халқының – бірінші байлық денсаулық деген қағидасы бола алады. Бұдан шығатын қорытынды қоғамға ең әуелі дені сау мүшесі керек.

Демек, адамзат қоғамының толыққанды болу үшін ең әуелі денсаулық, тәрбиелік, содан кейін білімділік керек екен.

Бұған дәлел президент Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан Республикасының халқына жолдауында: «Біздің жас мемлекетіміз өседі және орнығып нығаяды, онымен бірге балалармыз бен немерелеріміз де өсіп жетіледі. Олар өз ұрпағының жауапты және жігерлі әрі жақсы білім алған, денсаулығы мықты өкілдері болады...» Осы мақсатты іске асырудағы біздің стратегиямыз келесі бөліктерден тұрады «аурудың алдын алу және салауатты өмір салтын ынталандыру,» - деп көрсетіп береді [6, 176б] **.**

Бүгінгі таңда Республикамызда болып жатқан демократиялық өзгерістерге байланысты, қоғамның негізгі шарттарын ескере отырып, жеке тұлғаны қалыптастыру мақсатында білім беру жүйесіне қойылатын талаптар арта түсуде. Сол талаптардың бірі – оқушы жастарды салауатты өмір салтына қалыптастырып тәрбиелеу және тіршілікке қалыптастыруда әсері бар білім мазмұнын жетілдіру. Оқыту процесінде оқушы жастарды зиянды әдеттердің адам ағзасына тигізетін әсерінің жолдарын айқындау.

Жас ұрпақтың ең жас кезінен дене күштерімен рухани күштері сайма-сай жетіліп шыныгып өсетіндей етіп тәрбиелеу ісін қамтамассыз етуді мемлекетіміз аса маңызды міндеттердің бірі деп санайды. Кез-келген елдің болашағы оның халқының денсаулығы мен аман-есендігіне байланысты. Бүгінгі таңда, жаңадан қалыптасып келе жатқан қоғам мүшелерінің денсаулығына мемлекеттік тұрғыдан жауапкершлікпен қарағанды қойып медицина тұрғыда халықты емдеу жүйесін жойып жіберді. Осының салдарынан келіп бүгінгі ұрпақ жаппай ауруда.

Денсаулықтың қадірін әдетте, адам ауырғанда ғана білетіні өкінішті-ақ. Денсаулықтың мықты болуы адамның өзіне де байланысты. Дегенмен оған қоршаған ортаның, жұтқан ауаның, ішкен, жеген тамақтың, судың құрамының лас болуы да айтарлықтай ықпал етеді. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының мәліметіне жүгінетін болса, адам денсаулығының 40 % өзінің өмір сүру дағдысына байланысты болса, 18-20% ғана дәрігерлік-медициналық көмекке тәуелді екен.

Денсаулықтың мықты болуы адамның өзіне байланысты. «Денсаулық – зор байлық » дейді дана халқымыз. Тек ойлап қарасаңыз, денсаулық адам баласына табиғат сыйлаған ең басты байлық. Сау кезімізде сол теңдесі жоқ табиғат сыйының бағасы мен қадірін білмейтініміз өкінішті-ақ.

Ұлттың болмысын сақтайтын болашақтың тұтқасын ұстайтын ұрпақ бүгінгі жастар-ертеңгі ұлттың зиялысы, бүгінгі оқушы- ертең оқушы болатындығын ескерсек, бұлардың денсаулығына қатынасты іс-шаралардың ешқашанда сын көтермейтіндігі дәлелдеуді қажет етпейтін сияқты.

Бүгінгі таңда оқушы жастар арасында өте мөте қауіпті дерт кеңінен етек жайып бара жатқан есірткіні қолдану, шылым шегу, улы ішімдіктерді қолдану бақылаусыз қалып барады. Бұл жастардың тіршілігіне қарап нашақордан нашақор туады, арақкештен арақкеш туама деп те ойлап қаласың.

Бұрынғы ата-бабаларымыз маскүнемдік, нашақорлық, жезөкшелік, тастанды бала дегендерді заты түгілі, атында естіп көрмесе, бүгінде мүндай сұмдықтардың өршіп бара жатқандығы мазалайды. Мұндай сорақылықтардың алдын алу, болдырмау проблемаларын шешуге ат салысу, қазіргі кезеңде әсіресе педагогтар мен психологтардың тәрбиешілердің алдында тұрған келелі мәселеге айналып отыр.

Болашақ жастардың рухани теріс жолға түсуінің бірі адамзат қоғамы ежелден дәріптеп келген ізгілік – рухани мәдениеттің бастауы болған халықтық педагогика қағидаларының жанұя мен мектеп өмірінен жүйелі түрде жалғасын таппауынан, қоғамдық сұранысқа ие болмауынан деуге болады. Тәрбиесі жетілген ұрпақты тәрбиелеудің негізі мектеп қабырғасынан басталады. Жастарға салауатты өмір салтының қалыптастыру тәрбиесі жүйесін оқыту мазмұнын дұрыс жолға қою. Халық тәрбиесімен ұштастырудан тұрады. Халықтық тәрбие, ол ұлтпен бірге қалыптасатын бірге дамитын тарихтың көне беті болып есептеледі.

Ұлы ойшыл Аристотель: «Баланы жөргегінен бастап барлық жақсы қасиеттерге баулауға және жеті жасқа дейін өзінің отбасында тәрбиелену керек, ең бастысы кішкентайлар үшін олардың дене мүшелерін дұрыс жетілдіру, дұрыс тамақтандыру, шынықтыру керек»,-дейді [7, 27б].

Адамзаттың дамуына көз жіберсек, әрбір жеке бастың қалыптасып жетілуі олардың топталып халық болып, ұлт болып қалыптасуынан кейін ғана, солардың тіршілік заңдарының нәтижесінде халықтық тәрбие қалыптасады. Бұл тәрбиені ілімі табиғат заңдылығына сүйене отырып философиялық ілімнің негізінде жүреді. Бұл тәрбие жүйесі одан әрі биология, педагогика, психология т.б. ғылымдардың ілімінің негізінде ғана дами бастайды.Осыдан келе жеке бастың ғылыми тұрғыда идеялар қалыптасады. Халықтық педагогиканың мақсаты тарихта қалыптасқан бірнеше ғасырлар бойы өзінің тәрбиелік құндылығын жоймай келе жатқан халық тәрбиесіне сүйене отырып болашақ ұрпақты еңбекке, өмір сүруге дайындау –салауатты өмір сүруге тәрбиесінің негізінде жүреді.

Жаратылыстың ішкі сырын танып білуге талпыныс адамзат қоғамының әр кезеңінде өмір сүрген ойшылдардың басты идеясы болады. Ертедегі Қытай философиясындағы адам мен айналадағы қоршаған өмір бір жүйе ретінде қаралады. Конфуцийдің (551-479 б.э.д.) философиялық көзқарастарының тәрбие мәселесі тұрады. Табиғатта барлық адамдар бір-біріне жақын, тәрбие үрдісінде бір-бірінен алшақтайды ойлаусыз оқыту – бос сөз, ал ойлаусыз оқу бос іс»- деді [8, 154б] .

Біз салауатты өмір сүру ілімін жаңадан пайда болған жас ілім дейміз, жоқ бұл ілімді біздің ата-бабаларымыз бізден де жақсы білген сияқты. Көшпенді халық өмір тәжірибесін бақылау арқылы, жинақтап қорытып салауатты өмір сүруді ұрпақтан-ұрпаққа жеткізіп отырған.

Күнделікті тіршілікте қалыптасатын тәрбиені бала мектептен алу керек. Содан кейін бала салауатты өмірге бейімделеді. Баланы салауатты өмір сүруге дағдыға айналдырып тәрбиелеп, жас өспірімдердің денсаулығын нығайтып аурудың алдын алумен шұғылдану керек .

Өмір салты адамның денсаулығына да әсер етеді, сондықтан денсаулық пен өмір салтының арасындағы байланыс салауатты өмір салты ұғымын көрсетеді. Социологтар өмір салтының құрылымын зерттеп, оның жеке адам, әлеуметтік топ және бүкіл қоғамның өмір салты болып бірнеше субьектіге бөлінетінін айтады. Әрбір субьектінің өзіне тән ерекше өмір салты бар. Оны жеке адамның мінез құлқынан, әлеуметтік топтың әдет ғұрпынан, қоғам өмірінің салт дәстүрінен көруге болады. Бірақ біздің мақсатымыз субьектінің өмір салтын зерттеу емес, қай субьекті болса да оның өмір салтына салауаттылықты орнату, өмірге енгізу. Әрине, жалпы қоғамымыз салауатты болу үшін, сол қоғамда өмір сүретін әрбір адамның салауатты өмір сүруі қажет-ақ сонда ғана адамда мықты денсаулық болады дейді.

Баршаға мәлім болғандай, денсаулық көптеген факторларға: тұқым қуалаушылыққа, әлеуметтік-экономикалық, экологиялық жағдайларға, денсаулық сақтау жүйесінің даму деңгейіне және түптеп келгенде, әркімнің өзінің денсаулығына деген көзқарасына тәуелді болып келеді.

“Екі аяқтың қадірін ақсағанда білерсің, отыз тістің қадірін қақсағанда білерсің” дегендей көпшілік адамдар (жастар) денсаулық қадірін біле білмейтіні де рас. Оларды бірқатар ауру меңдей бастағаннан кейін ғана, арақ ішуін доғарып, темекісін тастап дегендей тәубесына келіп жатады, сыр берген денсаулығын қалпына келтіріп аяғандар да аз емес. Дегенмен аурудың алдын ала білгенге не жетсін.

Бұл өмірді дұрыс өткіземін десең, салауатты өмір салтын ұстан. Салауаттылық – саулық кепілі, ал саулық – байлық негізі. Өркениеттің жолындағы елдің ертеңі – халқының саулығына байланысты.

Дені сау халық - бай халық, халқының дені сау болып тұрса, мемлекеттің де мықты болып тұрары сөзсіз.

Денсаулықты сақтау, дұрыс тамақтану мектеп жастары үшін өте маңызды, осы кезеңде жастарға салауатты өмір салтын әдетке айналыдыруға дұрыс бағыт берілсе ол әдетке айналып дұрыс қалыптасады.

Дұрыс тамақтану – денсаулыққа ең қажетті фактор, ол баланың дамуына әртүрлі аурудың алдын алуға көмектесетіні белгілі. Дұрыс тамақтанудың нәтижесінде ас қорыту мүшелерінің жұмысы жақсарады. Адамның дұрыс өсіп дамуына, зат алмасу үрдістерінің қалыпты жүруіне жағдай жасайды. Адамның ұзақ өмір сүруіне дұрыс тамақтана білудің рөлі зор. Көбіне көкөніс, жеміс-жидектерді пайдалану тамақтану ережелерін мұқият сақтау маңызды.

Тамақ – қандай организмнің болса да өмірлік негізгі қасиеттерінің бірі. Адам үшін тамақтың маңызы аса зор. Адамның тіршілік әрекеті, жұмысқа қабілеттілігі, тіпті өмірінің ұзақтығы тамақтың ерекшелігіне байланысты. Тек орынды түрде тамақтанғанда ғана организмнің барлық функционалды қабілеттері жете дамып, еңбек өнімділігі неғұрлым жоғары болады.

Дұрыс ұйымдастырылған тамақтану ісіне үлкен мән бере келіп, И.П. Павлов былай деген болатын: “Егерде шамадан тыс ішіп – жеуге құныгушылық айуандық болса, тамаққа тәкәппарсып көңіл қоймау ақылсыздық болар еді, ал мұнда шындық әрқашандағыдай нақ ортасында жатыр: құныға берме, бірақ тиісті назар аудар” [9, 181б].

Организмге сыртқы факторларының бірде біреуі дәл тамақтай күшті әсер ете алмайды. Тамақтану адамның жалпы денсаулығына да, психикалық бейнесіне де өзінің ізін қалдырып отырады. Ерте замандағы Грецияда көңілі шат адамды эйколос деп атаған, оның мәнісі – майлы шекті адам деген сөз.Ч.Дарвин өзінің досы Гукерге жазған хатында ми жұмысы көп реттерде қарынға байланысты деп жазған екен. И.П. Павлов “нан дегеніміз адамды өзін қоршап тұрған табиғатпен біріктіріп отыратын атам заманынан бермен келе жатқан байланыс болып есептеледі”,- деген болатын. Осы ұлы ғалымның айтуы бойынша адамның организіміне түскен ас, онда өзгере отырып, тіршілік процесін оның барлық аумағы бойында – организімнің қарапайым денелік қасиеттерінен бастап, адам болмысының ең жоғарғы көрнісіне дейін бейнелеп бере алады.

Дұрыс және құнарлы ас ішетін әдетте әрлі, жақсы болып көрінеді, ол сергек те, көңілді де, жұмысқа қабілеттілігі жоғары болады. Үнемі тойып, дұрыс ас ішпейтін адам жасына жетпей қартайған адам тәрізді көрінеді, ол көңілсіз ынталығы кем, ашуланшақ, қытымыр келеді; оның жұмысқа қабілеттілігі де кеміген, ауру сырқауға да бейім тұрады.

Құнарлы витаминді, минералды, белокты тамаққа ерекше назар аударылуы қажет.Ұзақ уақыт және үнемі тойып ас ішпеушілік немесе жарым-жартылай болса да ерекшелігі бар тамақтан (белокты, витаминді, минералды) ашығу денсаулық үшін қауіпті нәрсе, мұның өзі адамның денелік және моральдық күшіне зиян келтіреді.

Мектеп оқушылары халқымыздың ең көп және әлеуметтік белсенді топтарының бірі болып саналады.Республикамыздың 7811 жалпы білім берілетін мектептерінде 3 млн-ға жуық бала оқиды, соңғы бес жылда мектеп оқушыларының ауруы статистикасына жүгінсек 22%-ға өскен,оның ішінде анемия 2.5 есе,ас қорыту мүшелерінің ауруы 2 есе,эндокриндік аурулары мен тамақтану бұзылулары 1,5 есе өскен. Аса көңіл аударатын жайт асқазан-ішек ауруларының күрт өсуі болып отыр. Мамандардың пікірлерінше, бұл жағдай тікелей дұрыс тамақтанбауды тәртібі мен тиімділігіне,отбасы мен мектептің әлеуметтік жағдайы мен мүмкіншілігіне байланысты.

Жаны сұлу, тәні сау ұрпақ, саған аманат еткен тәуелсіз мемлекетіміздің алтын кілтін жоғалтпай, көк туын көкке қарай биік көтер! Есірткі, нашақорлық, арақ- азаматты жұтатын аждаһа екенін бір сәт естен шығармайық! Өміріміз – өз қолымызда. Біздің бақытымыздың оннан тоғызы денсаулығы-мызға байланысты. Адамға өмір бір-ақ рет беріледі. Бұл ретте оның денсаулығы мықты, рухы күшті болғаны абзал! Жаңа ғасыр азаматы - дені сау, рухани бай адам!

1 Республика Президенті Н.Назарбаевтың “Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ” Жолдауы, Астана(17 қаңтар 2014ж.)

2 «Қазақстан Республикасының Конституциясы», Конституция 1995жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды, Қазақстан Республикасы Парламентінің жаршысы, 1996ж., № 4, 217-құжат.

3 Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. 8,10-баптары, «Егемен Қазақстан», 11.06.1999ж.

4 «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты». Ұлт Көшбасшысы Н.Ә.Назарбаев Қазақстан халқына Жолдауы. – Астана, 2012. – 44б.

5 Кішібеков Р, Сыдықов Ұ. Философия.- Алматы: Қазақстан, 1994.- 337 б - 231б.
6 Назарбаев. Н.А. Қазақстан -2030 Ұзақ мерзімді даму стратегиясы. Алматы;1997.-176 б.
7 Аристотель "Политика-Цит. История дошкольной зарубежной педагогики"Хрестоматия. 1974год, с 27.
8 Смирнова С.А. Педагогика: педагогические теории, система технологии. 2. Учебное пособие. М:М: Издательскии центр «Академия» 1999. - 154с.
9 Павлов И.П. Толық шығармалар жинағы, 1951 ж. II том, 2 кітап, 181 б.

Резюме

Воспитание младшего поколения к здоровому образу жизни

Конофеева З.С, Казыбаева Г.С. – ст. преподаватели КазНПУ имени Абая, konofeeva.zethan@mail.ru

В статье представлены особенности формирование среди учащихся навыков по ведению здорового образа жизни. Представленные научные теории и опыт можно исползовать в обновлении системы внеклассной воспитательной работы с учащимися начиная с начальных классов. С изменением общества меняется и содержание воспитания,формы и методы ее организации становятся более обширны и разнобразны. Невозможно пересчитать формы и методы организации внеклассной воспитательной работы, представленной до настоящего момента. Воспитательная работа организована в направлении обеспечения интеллектуального развития, экономического и экологического воспитания, подготовки к специальности с формированием навыков по ведению здорового образа жизни, приучением к труду и реальной жизни в соответствии с этическими темамии нормами.

Ключевые слова: Воспитание, форма, привычка, здоровый образ жизни, класс, интелектуал, учитель, школа, ученик, труд, обучение

Summary

Educating the younger generation of healthy lifestyle

Konofeeva Z.S , Kazybaeva G.S. – department of anatomy of a fiziolgiya zoologists and safety of life of activity, KazNPU named after Abai, *konofeeva.zethan@mail.ru*

Features of formation of skills on keeping a healthy lifestyle among pupils are presented in the article. It is possible to make use of the presented scientific theories and experience in updating of system of out-of-class educational work with pupils since initial classes. With change of society the content of education changes also, forms and methods of its organization become more extensive and various. It is impossible to count forms and methods of the organization of the out-of-school educational work presented until now. Educational work is organized in the direction of ensuring intellectual development, economic and ecological education, and preparation for specialty with formation of skills on keeping a healthy lifestyle, accustoming to work and real life in compliance with ethical subjects and norms.

Keywords: upbringing, form, habit, healthy lifestyle, class, intellectual, teacher, school, pupil, labour, education ular work, junior school pupils.

УДК: 373.015.311

ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН ЛИДЕРЛІККЕ ДАЯРЛАУДЫҢ МАҢЫЗЫ

А.М. Байкулова – Абай атындағы ҚазҰПУ 6D010300 – педагогика және психология мамандығының 3-курс PhD докторанты, aigerim.baikulova@mail.ru

Ғылыми жетекші: **Әбдіғапбарова Ұ.М. –** п.ғ.д., профессор, Абай атындағы ҚазҰПУ Abdigapbarova_um@mail.ru

Мақала жоғары сынып оқушыларын лидерлікке даярлаудың маңызына арналған. Автор оқушыларды лидерлікке даярлаудың маңызын сараптай келе, тиімді лидер болу үшін тұлғаның бойында болуы тиіс қажетті сапаларға тоқталады. Мақалада мектепте іскерлікпен табысқа жете алатын, айналасына адамгершілігі мол, шығармашылық идеялары бар, өзінің іскерлік қабілеттерін дамытуға, ізденімпаздықпен өзін жетілдіруге ұмтыла алатын, дербес шешімдерін белсенділікпен жүйелі іске асыратын оқушы-лидерлерді даярлау қажеттілігі сөз етіледі. Сол себепті қазіргі өмірдің стратегиясын анықтай алатын, тұлғалық және қоғамдық даму тәжірибесінде оны жүзеге асыру тактикасын жетілдіре алатын адамдар қажет екендігіне тоқталады. Білім беру саласында адамдармен оңай тіл табыса алатын, лидерлік дағдыларға ие, талдауға, ынталандыруға, стратегиялық ойлауға және тиімділікке қабілетті жаңа типтегі лидерлер даярлау қажеттілігіне назар аударады. «Біліктілік» және «харизма» ұғымдарына қысқаша түсінік беріледі. Қарастырылып отырған мәселеге қатысты зерттеген авторлар еңбектеріндегі харизматикалық лидерге тән жеке қасиеттерді көрсетеді. Лидерлердің жай адамдардан мақсаттылдығымен және жігерлілігімен, адамдар тобын басқаруға құлшынысымен, адалдығымен және парасаттылығымен, өз күшіне сенімділігімен, білімімен, сонымен бірге біліктілігімен ерекшеленетініне мән береді. Сондықтан да тиімді лидер бойында болуы тиіс біліктіліктер топталады және түсініктемелер беріледі. Мақалада «лидер» және «бедел» ұғымдарының айырмашылығы көрсетілген.

Негізгі сөздер: лидер, тұлға, оқушы-лидер, лидерлік, харизма, жоғары сынып оқушысы, бедел, біліктілік.

ҚР-ның білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында ұйымдастырушылық қабілеті мен лидерлік қасиеті бар белсенді оқушыларды, сондай-ақ әлеуметтік жобаларды іске асыру аясында жастар ұйымдарының жетекшілерін даярлаудың көзделуі, жоғары сынып оқушыларын лидерлікке даярлаудың қажеттілігін арттыра түседі [1].

Осыған орай оқушылар мен жастар ортасындағы өнегесіздік пен агрессивтілікке қарсы тұра білетін, мектепте іскерлікпен табысқа жете алатын, айналасына адамгершілігі мол, шығармашылық идеялары бар, өзінің іскерлік қабілеттерін дамытуға, ізденімпаздықпен өзін жетілдіруге ұмтылатын, дербес шешімдерін белсенділікпен жүйелі іске асыратын оқушы-лидерлерді даярлау қажет.

Себебі лидер рөлін меңгерудің маңыздылығы қазіргі елеулі әлеуметтік-экономикалық өзгерістер мен жаңалықтар жағдайында өз ойларын білдіріп сөйлей алатын адамды ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік маңызды және жеке мақсаттарға жету үшін адамдарды біріктіре отырып, әрекет жасай алатын адамдарға деген ерекше сұраныстың пайда болғандығымен түсіндіріледі. Бұл дегеніміз, қазіргі қоғамдық даму өмірдің стратегиясын анықтай алатын, тұлғалық және қоғамдық даму тәжірибесінде оны жүзеге асыру тактикасын жетілдіре алатын адамдар қажет екендігін анық көрсетеді. Сол себепті адамның бала кезінен жинақталған тәжірибесі оны өмір бойы сүйемелдейтіндігіне байланысты оқушы-лидерді даярлау мәселесі барынша өзекті болып табылады. Себебі лидер рөлін меңгерудің қажеттілігі, қабілеттілігі мен мүмкінділігі оқушыға өзінің өмірлік келешегін көруді, нақты мақсаттарды анықтап, оған жетуді, тұлғалық өзара әрекеттестік пен ынтымақтастық ғылымын игеріп, белсенділікке, дербестілікке, жауапкершілікке және эмпатияға үйренуге мүмкіндік береді.

Демек, қазіргі таңда білім беру саласында адамдармен оңай тіл табыса алатын, лидерлік дағдыларға ие, талдауға, ынталандыруға, стратегиялық ойлауға және тиімділікке қабілетті жаңа типтегі лидерлер керек. Алайда ондай лидерлерді қайдан табу керек деген заңды сұрақ туындайды. Дейтұрғанмен ұдайы өзгермелі жағдайда білім беру жүйесінің барлық деңгейінде талантты, әрі жақсы дайындықтан өткен лидерлердің аздығы жасырын емес екені анық. Сондықтан білім беру жүйесінде лидерлік дағдыға ие және жоғары білікті, талантты жоғары сынып оқушыларын іздеп табу, оларды даярлау мүмкіндігі жұмыстың қажетті, әрі маңызды құрамдас бөлігі.

Сол үшін де, кез келген білім беру саласында нақты қандай лидер даярлау қажеттігін анықтау мақсатында, оның біліктілік бейінін бекітуіміз тиіс. Бұл идеяның негізі болашақ лидерлердің өзгелерден жауапкершілік, қабілеттілік жағынан ерекшелігі болуы керектігін талап етеді. Себебі жоғарыда айтып өткеніміздей, келешекте кез келген жағдаятта қандай болмасын қиындықтармен кездессе де, дұрыс шешім қабылдай білетін, қиындықтардан шыға алатын, біліктілігі жоғары лидер даярлау – жауапты, әрі күрделі міндет болып табылады.

Өйткені, лидерлікті тиімді жүргізудегі басты *біліктілік* – ол лидердің харизматикалық ықпалының деңгейі. Осы тұста «*харизма*» ұғымына қысқаша мәлімет бере кетер болсақ, ол – жеке даралық тартымдылығы сипатымен жағымды көрінетін лидердің мінез-құлық сипаттамалары мен өзіндік сапаларының жиынтығы; лидерлік ықпалдың ерекше формасын атайды [2].

Сондай-ақ айта кетер жайт аталмыш мәселені қарастырған көптеген авторлар харизматикалық лидерге тән жеке қасиеттерді табуға талпынғандарымен, бар болғаны келесідей бес сипаттамаға қол жеткізді:

- Харизматикалық лидерлер неге ұмтылу керектігін біледі;
- Олар стратегиялық мақсатқа жету жолында тәуекелге бас тігуге дайын;
- Сыртқы ортаның қойған шектеуін сезіне алады;
- Ізбасарларының қажеттіліктерін сезіне біледі;
- Үйреншікті шеңберге жатпайтын іс-әрекет үлгісін көрсетеді [3].

Осыған байланысты біз харизматикалық лидер деп, өзінің соңынан топты ерте алатын, адамдарға ықпалы бар бірегей қабілеттілік пен ерекше қасиетке ие адамды түсінеміз. Өзінің жеке тұлғалық ерекшеліктеріне қарай ізбасарларының ішкі жан дүниесіне күшті әсер ете алатын, мінсіз болашақты болжай білетін, оған жол нұсқай алатын лидер харизматикалық лидер деп есептеледі және лидердің харизматикалық сипаттамалары тұрғысынан алдын ала болжау стратегиясы мен ізбасарларды мотивациялық шабыттандыра алуы саналады. Харизматикалық лидер адамдардың сеніміне ене алады және өздерінің даралық бірегейлігі мен күші арқылы құндылықтарын қабылдатуға қозғаушы болады [2].

Сол себепті топтағы сыныптастарының бойында ортақ миссиялық сезімін ояту лидерлік факторларының бірі болып табылады. Лидердің харизматикалық ықпалын көрсететін біліктіліктерінің ішіндегі бастысы – оның әрдайым жауапкершілікті өз мойнына ала білуінде.

Демек, *лидер* – адамдарды артынан ілестіре алатындай *нағыз лидер болуы үшін* олардың бойында ерекше бір әсер қалдыра білуі керек. Ол арқылы достарының жүрегінде болашаққа деген сенім ұялатып, олардың іс-әрекетіне бастама бола отырып, туындаған мәселені бұрын ешкім қолданбаған мүлдем жаңа тәсілмен шешуге қол жеткізуге болады.

Сондықтан да *тиімді лидер болу үшін тұлғаның бойында:* болашақты көре білу, дұрыс мақсат қою, мәселені шешуде ақпаратты талдау, жағдайға икемділік, дұрыс шешім қабылдау, ал тұлғааралық қарым-қатынаста тыңдай білу, сезімталдық, бастамашылдық, ойын тез жинақтай білу, адамдарға ықпал ете білу, яғни сөйлеу мәнері, өзіне сенімділік, сендіре білу және жеке қасиеттері қажырлылық, сапалы жұмысты ынталандыру, үйрене білу, шыншылдық сынды сапалар болуы қажет [4].

Сондай-ақ мектеп білім беру мекемесі ретінде лидердің қалыптасу үрдісіне өзінің позитивті үлесін әрқашан да қосуы тиіс. Себебі, лидер – бұл топтың тіршілік кеңістігін ұйымдастыруға қабілетті, мақсатқа бағытталған, табысты түрде өзін-өзі реттеудің үлгілерін көрсете алатын адам. Ал, мектеп қоғамдық өмірге араласа бастаған оқушыға өзін барынша нәтижелі жүзеге асыруға мүмкіндік беретін орын.

Сонымен бірге қазіргі күні лидер деп маңызды мәселелер кезінде шешім қабылдау құқын беретін топ мүшесін атайтыны мәлім. Сәйкесінше, лидерлік – бұл топ ішілік қарым-қатынас жүйесінде әсер ету, бағыну қатынастарында көрінеді [5]. Демек, ол іс-әрекеттің, қарым-қатынастың ұйымдастырушысы, дем берушісі, бастамашысы болып, еліктеуге өнеге бола білу қабілетінен байқалатын субъектілік позицияны меңгеру, тұлғалық қалыптасудың тиімділігін қамтамасыз ететін маңызды фактор болып табылады.

Сол себепті де, лидерлер жай адамдардан мақсатшылдығымен және жігерлілігімен, адамдар тобын басқаруға құлшынысымен, адалдығымен және парасаттылығымен, өз күшіне сенімділігімен, білімімен, сонымен бірге біліктілігімен ерекшеленеді деген пікір айтуымызға болады.

Осы тұста біліктілік ұғымына тоқтала кетсек, стандартқа сәйкес, ***біліктілік*** – бұл тәжірибеде білім мен дағдыны қолдануды көрсете білуді айтамыз. Ал ***біліктіліктер*** – бұл тек білім мен дағды ғана емес, сондай-ақ оқушының іс-әрекетінен көрінетін жоғары табыстылыққа жеткізетін құндылығы, жеке қабілеті болып табылады.

Сондықтан да ***лидердің біліктілігінің бейінін*** [5] ***төмендегідей топтауымызға болады:***

- ✓ нәтижеге бағытталу;
- ✓ өзгерістерге бейімделу;
- ✓ адам ресурстарын басқару;
- ✓ тиімді коммуникация.

Осыған сәйкес, жоғарыда көрсетілген лидерлік біліктіліктерінің анықтамасына қысқаша тоқталар болсақ:

Нәтижеге бағытталу – бұл өзіне жауапкершілік ала білу, айқындалған мақсаттарға жету үшін жоспарлы және дәйекті әрекет ету, топтағы қажеттіліктер мен басымдықтарын ескере отырып, қолда бар ресурстармен басқара білу қабілеті.

Өзгерістерге бейімділік – бұл лидердің тиімділігіне қойылатын талаптардың бірі. Ол басшының өзінің құндылығы мен ұстанымын өзгертпестен, жағдайға қарай ойлары мен іс-әрекетін өзгерту қабілеті. Өзгерістерге икемді болу оның сыртқы орта өзгерістерін терең түсінуімен, ағымдағы және болашақтағы жағдайды талдау, стратегиялық ойлау, икемділік және бастамашылдық қабілеттерімен тығыз байланысты.

Адам ресурстарын басқару – бұл лидердің ізбасарларын басқарудағы дәйекті тәсілдерді сақтауға, топтың ағымдағы және келешектегі қажеттіліктері негізінді адам ресурстарын жоспарлауға, оларды іс-әрекетке ынталандыруға, атқаратын ісін құрметтеуге және оларға топ мақсатына жету үшін септігін тигізетін қолайлы еңбек жағдайын қолдауға жауапты болу қабілеті.

Тиімді коммуникация – бұл лидердің топ мақсатына жету жолында ақпараттарды тиімді алмасу, тыңдаушылардың қажеттілігін ескере отырып, түрлі жағдайда коммуникацияның түрлі нысаны мен тәсілін қолдану арқылы өзінің көзқарасын айқын және нақты тұжырымдау, өзгелерді тыңдай білу және кері байланыс орната білу қабілеті [5].

Демек, лидер топ ішіндегі тұлғааралық қатынастарды реттейді. Лидер кіші топта пайда болады. Лидер топ мүшелерімен салыстырғанда алға қойылған мақсатты, міндеттерді шешуде асқан қызығушылық, белсенділік танытады. Лидер белгілі бір жағдайға байланысты туады деп айта аламыз, ол топтың іс-әрекеті кезінде өте қажет болады.

Мектеп жағдайында білім алушы субъектілерге лидер туралы түсінікті қалыптастыру маңызды. Себебі бұл туындаған жағдайларда дұрыс бағытын таңдауға және ондағы оқушының өзіндік

тұлғалық орнын табудың тиімді әдісін таңдауға мүмкіндік береді. Сондай-ақ педагогтар мен оқушылар арасында жүргізілген сауалнамалар лидерді беделі жоғары адам ретінде сипаттайды. Мұндай пікір мектеп практикасы үшін шынайы орынды көрсетеді, әдетте лидер шынайы түрде беделді тұлға болып табылады. Бірақ ***«лидер»*** және ***«бедел»*** сөздерінің ұқсастығы үнемі нақты емес, өйткені барлық беделді адам лидер бола бермейді. Лидер – топты белгілі міндетті шешуге ұйымдастырушы адам, сондықтан онда іс-әрекеттік бастама басымдылық танытады, ал беделді адам мұндай қызметті үнемі орындай бермейді. Ол тек мысал және идеал ретінде болады. Іскерлік міндеттерді шешу оған міндетті және қажетті болып табылады. Осыған орай, лидерлік феномені – бұл ерекше құбылыс, ол өзге түсініктермен сипатталмайды деп нақты айта аламыз [6].

Лидердің субъект ретіндегі өзге сипаттамалық ерекшелігі оның жеке ойларында, пікірінде, әрекеттері мен іс-әрекеттерінде көрінеді. Дәл осы қасиет лидерге өзге еркін орындаушы қызметін атқармауға мүмкіндік беріп, өз қатынасы мен әрекеттерінде бастамашылдық танытып, өз үдерісін өз бетімен іске асыра алады.

Лидер субъектілі позициясының көрінуі жауапкершілікте, жаңа басталған істі аяғына дейін жеткізу мүмкіндігін беріп, сонымен қатар өзгелер іс-әрекетін басқару кезінде өз және өзге іс-әрекетіне жауапкершілік таныту керектігін түсінуге жағдай жасайды.

Демек табысты лидер жоғары энергетикалық әлеуеті көрсетілген, белсенді, бастамашы, жауапкершілігі мол, өзін-өзі көрсете білетін тұлға деп түсінеміз. Осыған байланысты, лидердің негізгі қызметтеріне оның көңіл-күйінің жинақталуы, мәртебесі мен оның әрекетінің реттелуінен анықтауымызға болады [7].

Сонымен бірге лидер өзін қолда бар ақпаратты қолдану әдістерінде көрсетеді, мәселен өз іс-әрекетін өзгелер іс-әрекетін ұйымдастыруда, түзетуде, жетілдіруде және ойластыруда қолдану және беру. Яғни лидерді өзге негізде сақтау, жинақтау, ақпаратты беру, ақпараттың маңызды қорын құрушы ретінде сипаттауға болады.

Қорыта келе, қазіргі кезде лидерлік мәселесінің маңыздылығы осы құбылыстың ерекшеліктерін зерттеп-тануда ғана емес, сонымен қатар оқушылардағы лидерлік қасиеттерін тиімді дамыту үшін арнайы педагогикалық шарттарды құрудан тұрады. Бұл өз кезегінде қоғамның өмірлік әрекетін алға жылжытуға және ондағы белсенді мүшелерді барлық әрекеттерге қатыстыруға мүмкіндік тудырады. Сол себепті де, егер мектепте қалыптасып келе жатқан жоғары сынып оқушысына лидер рөлін орындай отырып, субъектілі позициясын көрсетуге мүмкіндік берілетін болса, бұл үрдіс табысты түрде жүзеге асады деп толық айта аламыз.

1 Қазақстан Республикасында білімді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасы Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 жылғы 7 желтоқсандағы № 1118 Жарлығы.

2 Байкулова А.М. Түркі ғұламалары еңбектеріндегі харизматикалық лидердің сипаты // ХАБАРШЫ. «Педагогика ғылымдары» сериясы - Алматы: Абай атындағы ҚазҰПУ 2015. №2 (46).

3 Ермеков М.М. Мемлекеттік басқару тиімділігін қамтамасыз етудегі көшбасшылық факторы. мем.және басқ. бейіні докт...дисс. -Астана: ҚР-ның Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару акад-сы, 2014. – 132 б.

4 Лобанов В.В. Работа с высшим административным персоналом в США и других зарубежных странах. - М.: Изд-во РАГС, 2006. -230 с.

5 Кричевский Р.Л. Современные тенденции в исследовании лидерства в американской социальной психологии // Вопросы психологии. 1977. №6. -С. 119-120.

6 Crosscurrents in leadership. Leadership Symposia series.V.5 / Ed.by J. G/ Hunt et al. Carbondale 1979.

7 Кудряшова Е.В. Лидерство как предмет социально-философского анализа: автореф…докт.филос. наук. - М., 1996. – 50 с.

Резюме

Важность подготовки старшеклассников к лидерству

Байкулова А.М. – PhD докторант 3 курса по специальности 6D010300 - Педагогика и психология, aigerim.baikulova@mail.ru

Научный руководитель: **Абдигапбарова У.М.** – д.п.н., профессор кафедры Педагогика и психологии КазНПУ им. Абая, Abdigapbarova_um@mail.ru

Статья посвящена важности подготовки старшеклассников к лидерству. Автор, анализируя важность подготовки учеников к лидерству, выделяет необходимые качества, которыми должен владеть личность, чтобы стать эффективным лидером. В статье упоминается необходимость подготовки ученика-лидера, который своей энергичностью может добиться успеха в школе, своей любознательностью стремится к саморазвитию, проявляя свою активность, самостоятельно реализует свои решения. Поэтому также особо отмечается необходимость в

людях, которые могут определить стратегию современной жизни, способные совершенствовать тактику ее реализации на личном опыте и опыте общественного развития. Автор уделяет внимание необходимости подготовить лидеров нового типа, способные быстро находить общий язык с людьми в сфере образования, имеющие лидерские принципы, способные анализировать, поощрять, мыслить стратегически и эффективно. Дается краткое описание понятиям «профессионализм» и «харизма». Также рассматриваются отдельные качества, присущи харизматичному лидеру в трудах авторов изучающих данную проблему. Особое внимание уделяется таким особенностям лидера как целеустремленность, энергичность, способность управлять группой людей своим стремлением, верностью, здравомыслием, уверенностью в своих силах, знаниях. Поэтому груп-пируются и анализируются профессиональные качества, которые должны быть у лидера, а также рассмат-ривается их значение. Рассматривается различие таких понятий как «лидер» и «авторитет».

Ключевые слова: лидер, личность, ученик-лидер, лидерство, харизма, старшеклассник, авторитет, профессионализм.

Summary

The importance of leadership training in high school pupils

Baikulova A.M. – 3th course PhD doctoral specialty of Pedagogy and psychology, KazNPU named after Abai
Scientific supervisor: **Abdigapbarova U.M.** – doctor of pedagogical sciences, professor., KazNPU named after Abai

The article is devoted to the importance of leadership training in high school pupils. Author distinguishes necessary skills that an individual must acquire to become an effective leader by analyzing the importance of preparing pupils for leadership. The article mentions the need to prepare the pupil-leader, who with his/her vigor can succeed at school, strive to self-development with curiosity, showing an activity in realizing decisions independently. Therefore, also the needs for people who can define the strategy of modern life that can improve the tactics of its realization in personal experience and the experience of social development have been emphasized. The author pays attention to the need to prepare a new type of leaders that can quickly find a common language with people in the field of education, with leadership principles that can analyze, encourage, and think strategically and effectively. A brief description of the concepts of “professionalism” and “charisma” has been given. It also discusses the quality of the individual inherent to charismatic leader in the works of authors who study this problem. Particular attention is paid to the peculiarities of the leader as sense of purpose, energy, ability to manage a group of people with desire, loyalty, common sense, self-confidence, knowledge. Therefore, professional skills necessary to be a leader are grouped and analyzed, also their definitions are considered. The difference of concepts such as “leader” and “authority” is reviewed and summarized.

Key-words: leader, personality, pupil-leader, leadership, charisma, high school pupils, authority, professionalism.

ӘӨЖ: 37.018.11

ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІК – ФИЛОСОФИЯЛЫҚ, ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ, ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕ

М.Қ. Ибраева – *Абай атындағы ҚазҰПУ* 6D010100 - Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу мамандығының 2 курс *PhD докторанты,* ibraeva.mk@mail.ru
Ғылыми жетекші: Ұ.М. Абдигапбарова – *п.ғ.д. Абай атындағы ҚазҰПУ педагогика және психология кафедрасының профессоры,* Abdigapbarova_um@mail.ru

Мақалада ерте жастағы балалардың танымдық белсенділігін дамыту әдістерінің жолдары қарастырылады. Мектепке дейінгі педагогиканың кейбір мәселелері туралы айтылады. Белсенділік ерте жастағы баланың таным іс-әрекетіне деген қатынасын сипаттайтын бір белгісі екендігі түсіндіріледі. Мақалада сонымен қатар баланың дамуы, саналы қалыптасуы оны тәрбиелеу мен оқыту процесінде ересектердің іс-әрекеті баланы ерте жастан бастап моральдық сапалары мен қасиеттерін дамытуға бағытталған жағдайда ғана жүзеге асатындығын атап көрсетеді. «Таным», «таным объектісі», «таным субъектісі», «танымдық белсенділік» ұғымдарына қысқаша түсінік беріледі.

Тірек сөздер:, таным, таным объектісі, таным субъектісі, танымдық белсенділік, ерте даму.

Елбасымыз Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың 2008 жылдың ақпанындағы халыққа Жолдауында: «Кішкентай бүлдіршіндердің дамуына ықпал ететін үздіксіз білім берудің алғашқы сатысы ретіндегі мектепке дейінгі білім беруге баса назар аударған жөн. Және бұл сатыны олардың шығармашылық және интеллектуалдық қабілеттерін дамытуға арналған тиімді бағдарламалармен қамтамасыз ету қажет. Әрбір балалардың білім алуға, еңбекке және қоршаған ортаға бейімі, қарым-қатынасы нақ осы кезеңде қаланатынын естен шығармауымыз керек» - деп айтылған [1].

Баланы туғаннан бастап мектепке барғанға дейінгі тәрбиелеу мен дамыту туралы ғылым – *мектепке дейінгі педагогика болып табылады.* Мектепке дейінгі педагогиканың теориялық және практикалық мақсаты біреу, ол – жас ұрпақты жан-жақты тәрбиелеу, ой өрісін, сана-сезімін кеңейте отырып, өмірге қажетті білім-дағдыларға үйрету [2].

Біздің мемлекетіміздің ең жоғары құндылығы – адам, оның өмірі, құқығы және бостандығы. Адам – абсолютті құндылық, жоғары субстанция, «барлық танымның өлшемі».

Таным дегеніміз субъектінің объективтік шындыққа қатынасының түрі. Таным қатынастар түрінің даму процесі ретінде субъектінің өмірін басынан аяғына дейін қамтиды. Былайша айтқанда ол өмірімен бірге ілесіп жүреді. Егер субъекті мен объектінің қарым-қатынасы бейтарап болса, танымдық процеске қажеттілік тумайды.

Таным — адамның санасындағы ақиқаттылық және нағыздықтың оны одан әрі өзгерту мүмкіндігін мақсат ететін, мақсатты бағытталған белсенді бейнелену үдерісі. Таным барысында болмыстың түрлі қырлары ашылады, қоршаған дүниедегі заттардың, құбылыстардың сыртқы жақтары мен мәні ашылады, сонымен қоса таным қызметінің субъектісі — адам адамды, демек, өзін-өзі зерттейді.

Таным субъектісі деп белгілі бір мақсатқа бағытталған танымдық қызметті атқарушыны айтамыз. Ол — бірдеңені танып, білуге тырысушы. Ол адам немесе тұтастай қоғам болуы мүмкін.

Таным объектісі деп танымдық қызмет бағытталған нәрсені айтамыз. Таным объектісі материялық, дүние немесе рухани құбылыс, сонымен катар субъектінің өзі де болуы мүмкін. Таным объектісі мен субъектісінің мәнділігі - субъектісіз объект болмайды, объектісіз субъект болмайды.

Субъектінің даралық қасиеттерін қалыптастырудың негізі деп саналатын мотивтердің бірі – танымдық белсенділік. Баланың бүкіл өмір бойында оның даму үрдісі жүреді. Даму үрдісінде баланың *таным белсенділігі* арта түседі. *Белсенділік* баланың таным іс-әрекетіне (мақсатқа жетудің тиімді жолдарын таңдау, талпыныс, жүзеге асыру) деген қатынасын сипаттайтын тұлғаның бір белгісі ретінде түсіндіріледі.

Адамның белсенділігінің дамуы, өмірінің барлық мезгілінде, барлық кезеңінде шешуші фактор болып табылады. Ғалымдар таным белсенділігін дамыту проблемаларын түрлі теориялық дерек-көздер арқылы әртүрлі негізде көрсетеді.

Ұлы ұстаз Әбу Насыр әл Фараби өзінің "Бақыт жолында" атты философиялық шығармасында адамның танымын дамыту арқылы ғана оны бақыт жолына жетелеуге болатындығын айтса, ұлы Абай өзінің қырық үшінші қара сөзінде баланың танымын алғашқы күннен бастап дамытпаса, өзінің із-тұссіз жоғалып, жойылып кететінін айтады [3].

Баланың психикалық дамуындағы танымдық белсенділіктің рөлі көптеген зерттеулермен дәлелденген (Л.В.Занков, А.А.Смирнов, В.В.Давыдов, А.А.Люблинская, Н.А.Менчинская, П.Я.Гальперин, Г.С.Костюк, А.Н.Леонтьев, Н.Ф.Талызина, Ш.А.Амонашвили, С.Н.Лысенкова, т.б.) [4].

Бұл жөнінде Г.С.Костюк былай деп атап көрсетеді: «Белсенділік баланың өзін қоршаған ортамен өзара әрекетіне кең мүмкіндікті қамтамасыз етеді, өсіп келе жатқан жанды заттың өмірлік талаптарын қанағаттандырудың қажетті жағдайы болып саналады, ағзаның ортамен «теңгерілуінің» барлық механизмдерінің пайда болу жағдайы болып табылады.... Дені сау ағзаға тән белсенділік саналы адамдық іс-әрекетке айналуы тиіс» [5].

Белсенділік психологиясы ұғымы Л.П.Гримактың «Адам психикасының қоры» (Резервы человеческой психики) еңбегінде ғалым осы кітаптың «Психологиялық белсенділікке кіріспе» тарауында белсенділіктің мазмұнын дәл, нақты, толық сипаттайды. Белсенділік бір жағынан өзін таныту, көрсету, өмірден өз орнын алу, бейімделу үшін қажет, екінші жағынан ол түрлі психикалық жаңа құрылымдардың, жасалымдардың (новообразования) пайда болуы мен орнауын қамтамасыз етеді [6].

Таным белсенділігінің мәселесі – педагогикалық зерттеулердің терең негізі екенін атап көрсету керек. Оның зерттеуіне маңызды үлес қосқандар: М.Н. Скаткин, И.Ф. Харламов, М.А. Даншов, И.Л. Лернер, М.И. Махмутов, Т.Ш. Шашова, Г.И. Щукина, және тағы басқалар болды.

Балалардың танымдық белсенділігін дамытудың педагогикалық шарттарын саналуан әрекет түрлерінде: ойын, оқу, таным, оқу-танымдық, еңбек, қарым-қатынас, т.б. дамитындығын Ш.А.Амонашвили көрсетеді.

Танымдық белсенділіктің құрылуы мәселесінің педагогикалық қыры Л.С.Выготский, А.В.Запорожец, А.П.Усова, т.б. зерттеулерімен байланысты. Олардың жұмыстарында баланың айналасындағы адамдармен, сыртқы ортамен өзара әрекеттестігі кезінде баланың *танымдық белсенділігін ерте жастан дамыту* керектігі дәлелденген.

А.Страунинг, М.Шустерман танымдық белсенділікті дамыту проблемаларының әдістемелік қырына көңіл бөледі.

Педагогикалық-психологиялық әдебиеттерде *белсенділікке* төмендегідей анықтамалар беріледі[7]:

- Таным субъектісінің ақыл-ой қабілеттерінің көрінуі (С.Л. Рубенштейн).
- Әртүрлі сезімдерді белсендіргіш (Д. Фрейер).
- Адамның іс-әрекеті мен санасының деңгейін жоғарлататын эмоциональды – еріктің және ақыл-ой процессінің ерекше қорытпасы (А.Г. Ковалев).
- Білімді қарқынды меңгеруге әзірлік, яғни қабілет пен ұмтылыс (Н.А. Половников).
- Субъектінің қоршаған заттар мен құбылыстарға қатысты қайта құрылу әрекетінің көрінуі (Л.П. Аристова).
- Тұлғаның күшейтілген танымдық жұмысымен сипатталатын еріктік жағдай (Р.А. Низамов).
- Баланың өмірлік күшінің әсерлігі (Г.И. Щукина).

Қазіргі таңда ерте жастағы балалардың танымдық белсенділігін дамытуды жүзеге асырудың мазмұндық және іс-әрекеттік бағытының педагогикалық негізіне арнайы жүргізілген зерттеу жұмыстары аз. Әсіресе ғылыми негізін жүйелеп түсіндіретін осы бағыттағы зерттеу жұмыстары өз негізінде нақтылы шешімін табу қажет. Ғылыми зерттеулер мен тәжірибелерге жасаған талдау негізінде жүзеге асыру мәселесінің әлі де болса өзінің шешімін таба қоймағанын, ерте жастағы балалардың танымдық белсенділігін дамытуда түсініксіз мәселенің көптеп кездесетінін көрсетеді. Проблеманың өзектілігін талдау мектепке дейінгі ұйымдарда ерте жастағы балалардың танымдық белсенділігін дамытуда қоғамның қажеттілігі мен әлемдік білім беру кеңістігіне табысты кіру үшін мұғалімдер мен тәрбиешілерді кәсіби даярлаудың қажеттілігі және Қазақстанның педагогикалық ғылымында оның негізгі жағдайларының жеткіліксіз теориялық және тәжірибелік-эксперименттік негізделуі арасындағы қарама-қайшылықтың шешілу қажеттілігіне әкеліп отыр. Дегенмен соңғы кездегі психология-педагогика ғылымы саласындағы зерттеулер нәтижесі балалардың танымдық қызығуын неғұрлым ертерек дамытса, соғұрлым олардың болашақтағы оқу әрекеті жемісті болады, - деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Баланың дамуы, саналы қалыптасуы оны тәрбиелеу мен оқыту процесінде үлкендердің іс-әрекеті баланы ерте жастан бастап субъектілік сапалары мен қасиеттерін дамытуға бағыттаған жағдайда ғана жүзеге асады. Баланың ынтасын үнемі шектеп отыру оның дамуын тежейді. Оның дамуы ұзаққа созылады, үлкен психикалық және физикалық күш жұмсауды қажет етеді, бала кінәмшіл болып, жас ерекшелік дағдарысқа ұшырайды. Ересек адам мектепке дейінгі балаға күшті педагогикалық әсер етеді, ол өзара әрекет үрдісінде кешенді әдістер мен тәсілдер көмегімен танымдық белсенділікті қалыптастырады, балалардың психикалық: ойлау, қабылдау, ес, зейін, сөйлеуді, өзіне сенімділікті және ынталылықты дамыта отырып, олардың белсенді танымдық іс-әрекет пен шығармашылыққа бой алуына көмектеседі.

Күнделікті өмір барысында бала шындық дүниенің құбылыстары мен заттарын анықтай білуге, адам баласының жинақтаған бай тәжірибесін үйренуге талаптанады. Балалар өте байқағыш, еліктегіш, әр нәрсеге үңіле қарайды, көп нәрселер оларды ойлантады, өзіне түсініксіз оқиғалардың, құбылыстардың сырын білуге құмартады. Күн сайын олардың алдында жаңа сұрақтар туады. Сол сұрақтың жауабын олар ересектерден күтеді, өйткені, олардың түсінігінше, ересектердің білмейтіні болмайды. Сондықтан ересек адамдар бала сұрағын жауапсыз қалдырмауға тырысқаны жөн.

Ересектер дегеніміз - кәсіби және мақсатты түрде кіші жастағы және мектеп жасына дейінгі балалардың дамуына ықпал ететін балаға жақын отбасындағы адамдар, мектепке дейінгі мекемелердегі мамандар. Біз балалармен жұмыс жасаймыз, олардың әрқайсысы өзінше әртүрлі. Олардың барлығы әртүрлі психологиялық, педагогикалық, материалдық және тағы да басқа даму жағдайында болады. Ересектер ерте жастан бастап-ақ баланың әрекеттерін ұйымдастырады, жеке тәжірибе жинақтауын қамтамасыз етеді, іс-әрекет үлгілерін, оны дұрыс орындау тәртіптерін көрсетіп береді. Үлкендердің функциясы баланың сабақ, ойын, еңбек үстінде өздігінен, шығармашыл белсенділігін арттыру, оған қажетті мөлшерлі көмек көрсету.

Баланың өмір сүру субъектісі болып қалыптасуында балаға үлкендердің көзқарасы маңызды. Бүгінде тәрбиелеу практикасында мұндай көзқарастардың бірқатары қарастырылады. Мысалы, баланың жетістіктеріне назар аударманушылық байқалады, олар үлкендерге аса маңызды емес сияқты болып көрінеді. Қолдау таппағандықтан, өзіне назар аударту үшін теріс әрекеттер жасай бастайды. Бұл бала тарапынан қарсылық көрсетуге әкеліп соғады, балада бастаған ісін аяқтау сияқты білік қалыптаспайды, баланың ынтасын тежейді. Үлкеннің мұндай әрекеті балада дәрменсіздік комплексін

қалыптастырады – оның ісін қызықсыз және біртекті күйге келтіреді, өзіндік әрекет пен ынталылық көрсетпейді. Ерте жастағы балалар немқұрайлылыққа төзбейді және қалай да болса ересектердің назарын аударуға тырысады. Осылай ересектердің ұзақ уақыт бойғы немқұрайлылығының салдары баланың теріс әрекеттер жасауына әкеліп соғады, ол әртүрлі қарсылықтар білдіріп, сол сияқты айналасындағыларға ашық түрде ынтасыздық көрсетеді. Балалардың жағымсыз істеріне, білмегендіктеріне «үлкендер қатал» талаптар қояды да, жағымды жақтары аталмайды, сол күйінде қабылданады. Мұндай жағдайда балалар өздерінің кемшіліктері үшін үнемі теріс баға алады, басқа балалармен салыстыру объектісіне айналады. Теріс баға баланың ынтасын, белсенділігін төмендетіп, кемшіліктері үшін қорқумен шектеледі. Балалар мақтағанды да, ескертпелерді де оңай ажыратады. Ересектердің әділетті бағалауы баланың саналы тәртіптілігін, өзіне-өзі сенімін дамытады. Ересектердің «субъект-субъект» көзқарасы балаға өзіндік, шығармашыл әрекеттің бастаушысы, өзіндік ерекшелігі бар, қайталанбас бірегей жеке тұлға ретінде, тіпті әзірге тұрақты емес, қалып-тасып болмаған болса да болмаса да өзіндік мақсаты мен талаптары бар адам ретінде қарауды көздейді. Баланың әрекетін, қылықтарын оң бағалау оны дамытудың, белсенділігін арттырудың басты факторы екендігін білеміз. Ерте жастағы балаларға ескерту жасауды, теріс бағалауды пайдаланғанда, бала емес, оның теріс қылығының бағаланатынын естен шығармау қажет: «Сен жаман емессің, бірақ сен жаман қылық көрсеттің, ол дұрыс емес, себебі...» деп айту керек. Баланың іс-әрекеті мен оның нәтижесін бағалағанда алдымен жағымды жақтарын, содан кейін жағымсыз жақтарын айтып, оның мүмкіндігіне сенімділікпен қарау қажет.

Тәрбиелеу және үйрету әдістерінің көмегімен баланың қоршаған ортамен байланысы кеңиді: ол өзін-өзі ұстаудың кейбір ережелерін меңгереді, үлкендердің талаптары мен тапсырмаларына бағынады, ересек адамдармен бірінші болып әңгіме бастайды. Басқа балалармен қарапайым қарым-қатынастары пайда болады: бала құрбылары мен олардың әрекеттеріне еліктейді, қызығушылық танытады, бірге ойнауға тырысады, басқа балалардың ойынына қосылуға талаптанады.

Сонымен, ерте жастағы балалардың субъектік қасиеттері мен сапаларын қалыптастыруды баланы өзара әрекеттестіктің тең құқылы қатысушысы ретінде қабылдап, оның мүддесі мен сұраныстарын ескере отырып, әрекеті мен қылықтарын объективті түрде бағалау арқылы, оның белсенділігін арттыру және дамыту үшін қажетті жағдайларды ұйымдастыру арқылы ерте жастан бастау керек. Бұл жол үлкендерден шеберлікті, шыдамдылықты, өсіп келе жатқан адамға және оның ұдайы жетілуіне деген қамқорлық пен сыйластықты талап етеді.

1 Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Парламент палаталарының бірлескен отырысында Қазақстан халқына Жолдауы, Астана қ., 2008жылғы 7 ақпан.

2 Р. К. Аралбаева Мектепке дейінгі педагогика: «Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу» мамандығы бойынша дайындалатын студенттерге арналған оқулық – Алматы: 2012 ж.

3 Философский энциклопедический словарь. М.: ИНФРА-М, 2002.

4 Божович Л.И. Избранные психологические труды. Проблема формирования личности. М.: Педагогика, 1995.

5 Костюк Г.С. Избранные психологические труды. Москва, 1988.

6 Гримак Л.П. Резервы человеческой психики: Введение в психологию активности – М:.Полиздат,1989.

7 Педагогическая энциклопедия в 4-х т/ под ред. Каирова. М.: Советская энциклопедия, 1966.

Резюме

Познавательная активность – философская, психологическая, педагогическая проблема

Ибраева М.К. – PhD докторант 2 курса по специальности 6D010100 – Дошкольное обучение и воспитание, ibraeva.mk@mail.ru

Научный руководитель: **Абдигапбарова У.М.** – д.п.н., профессор кафедры педагогики и психологии КазНПУ им.Абая, Abdigapbarova_um@mail.ru

В данной статье рассматриваются методы познавательной активности у детей раннего возраста. Также указаны некоторые проблемы дошкольной педагогики. Выяснено, что в основу указанных методов положено познание, как необходимое условие развития познавательной активности ребенка. Также рассмотрены основной путь влияния взрослых на развитие личности детей – организация усвоения ими моральных норм, регулирующих поведение людей в обществе, эти нормы усваиваются ребенком под влиянием образцов и правил поведения, образцами поведения для детей служат прежде всего сами взрослые — их поступки, взаимоотношения. А также дается определение понятий как «познания», «объект познания»,» субъект познания», «познавательная деятельность».

Ключевые слова: познания, объект познания, субъект познания, познавательная деятельность, раннее развитие

Summary

Cognitive activity is philosophical, psychological, pedagogical problem

Ibraeva M.K. – PHD doktoral 2th courses on speciality 6D010100 is the Preschool teaching and education, ibraeva.mk@mail.ru

Scientific supervisor: **Abdigapbarova U.M.** doctor of pedagogical sciences, professor.

KazNPU named after Abai, Abdigapbarova_um@mail.ru

In this article methods of informative activity at children of early age are considered. Some problems of pre-school pedagogy are also specified. It is found out that the knowledge as a necessary condition of development of informative activity of the child is the basis for the specified methods. Are also considered the main way of influence of adults on development of the identity of children — the organization of assimilation of the moral standards regulating behavior of people in society by them, these norms are acquired by the child under the influence of samples and rules of conduct, as examples of behavior for children serve first of all adults — their acts, relationship. And also definition of concepts as "knowledge", "object of knowledge"," the subject of knowledge", "cognitive activity" is given.

Keywords: knowledge, object of knowledge, subject of knowledge, cognitive activity, early development

ӘӨЖ 376.5 (574)

ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҮРГІЗІЛЕТІН ЖҰМЫСТАР ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

М.К. Жайлауова – п.ғ.к., Қорқыт Ата атындағы ҚМУ доценті, mzhailauova@mail.ru

Мақала бастауыш мектеп кезеңінен бастап дарынды балаларды анықтау және олармен түрлі жұмыс формаларын ұйымдастыру мәселесіне арналған. «Дарындылық» ұғымының мәні түрлі ақпарат көздерінен айқындала келе, дарындылықты анықтау критерийлері арқылы анықтау мүмкін болатын оның түрлеріне сипаттама берілген. Дарындылық ұғымымен қатар жүретін «талант» пен «данышпандық» қырларына түсінік берілген. Дарынды балаларда туындайтын мәселелер және оның шешімін табу мақсатындағы мұғалім тарапынан орындалуы тиіс әрекеттер көрсетілген. Мұғалімнің жеке тұлғалық қасиеттері мен кәсіби сапаларын дамыту жолдары ұсынылған. Дарынды балаларды анықтау мен оны қолдау мақсатында Азия мен Еуропада жүргізілетін жұмыс бағыттарына салыстырмалы түрде талдау жасалған. Дарынды балаларды дамыту бағытында ересектер тарапынан ескерілуі тиіс бірқатар кеңестер берілген.

Түйін сөздер: дарындылық, данышпандық, талант, қабілет, шығармашылық, оқу үдерісі, білім, білік, дағды.

Қоғамдағы түбегейлі өзгерістер елдің болашағын айқындайтын әлеуметтік-мәдени элитаның қалыптасуын талап етеді. Балалардың табиғи дарындылығы неғұрлым ерте анықталып, оның дамуы бағытында жұмыстар ерте қолға алынса, дарынды тұлға соғұрлым кеңірек ашыла түседі, әрі қарайғы өмірлік әрекетінде мол табысқа жете алады. Сондықтан дарынды бала тәрбиелеу бастауыш мектептегі оқу үдерісінен бастап жүзеге асырылуы тиіс.

«Дарындылық» ұғымының мәнін түрлі ақпарат көздерінен қарастырар болсақ, **Н.Ожеговтың сөздігінде дарындылық «табиғаттан берілетін ерекше қабілет» деп түсіндірілсе** [1], Б.М.Теплов дарындылықты «қандай да бір әрекетті орындауда табысқа қол жеткізу мүмкіндігін қамтамасыз еткізетін қабілеттердің сапалық үйлесімі» деп анықтаған. Мұнда дарындылық қабілеттердің механикалық тұрғыдағы жиынтығы емес, оған кіретін компоненттердің өзара әрекеттестігінен туындайтын жаңа сапа деп түсіндіріледі [2]. Яғни аталған екі пікірге ортақ түсінік: дарындылықты қабілеттің жоғары дәрежесі деп тануы.

Дарындылық қандай да бір әрекеттегі табысты емес, осы табысқа қол жеткізу мүмкіндігін ғана қамтамасыз етеді. Тапсырманы сәтті орындап шығу үшін қабілеттер кешенінен бөлек, білім, білік, дағды қажет.

Дарындылықты анықтау критерийлері:

1. әрекет түрі және оны психикада қамтамасыз етуші аймағы;
2. қалыптасу дәрежесі;
3. көріну формасы;
4. түрлі әрекетте көріну кеңдігі;
5. жасқа сай даму ерекшелігі [3].

В.В.Щорс бойынша дарындылық түрлері:

1. Көркем дарындылық. Ол әртістік шеберлік, әдебиет, ән, мүсін, техника салалары бойынша дарындылық деп бөлінеді. Көркем дарындылық сезімге негізделеді.

2. Шығармашылық дарындылық. Ол баланың әлемді стандартты емес қабылдауы мен түсінуінен байқалады. Мұндай дарындылықтың 4 белгісі бар:

1) ерекше идея мен өнім— кез келген мәселенің ерекше шешімін, стандартты емес жолын табу;

2) жаңа және күрделі жағдаяттарда идеяларды табу қабілеттілігі;

3) үлгіге икемделе ойлану — объектінің жаңа мүмкіндіктерін көру мақсатында оның формасын өзгерту қабілеттілігі.

3. Әлеуметтік (көшбасшылық) дарындылық – өзге адамдармен ұзақ уақыттық өзара қарым-қатынас орната алу қабілеттілігі.

4. Зияткерлік және академиялық дарындылық – талдауға, ойлауға, фактілерді салыстыруға қабілеттілік.

5. Қозғалыстық (психомоторлық) дарындылық – спортқа қабілеттілік.

6. Моральдық сапалармен байланысты рухани дарындылық.

7. Практикалық дарындылық - күнделікті өмірде зияткерліктің жоғары деңгейін көрсету [4].

Неміс психологы В.Штерннің пайымдауынша, дарындылық – бұл жеке тұлғаның өз ойын жаңа талаптарға саналы түрде бағдарлай алуға, психиканың жаңа міндеттер мен өмір шартына икемделе алуға қабілеттілігі [5].

Ағзаның табиғи қажеттілігі өзінен-өзі адамның дарындылығына айналмайды. Ол тек адамның дарындылығын айқындайтын шарттар жүйесінің бөлінбес компоненті болып табылады. Дарындылық ағзаның емес, жеке тұлға дамуының ішкі мүмкіндіктерін көрсетеді.

Дарындылық адамның нақты әрекеті жүзеге асатын жағдайларға байланысты ғана байқалады. Ол осы әрекетті орындауға адамның ішкі мүмкіндігі мен сол уақыттағы психологиялық жағдайын көрсетеді. Дарындылық динамикасы үшін талаптар деңгейі үлкен рөл атқарады. Бұл дарындылықтың дамуына әсер ету үшін оқу талаптары да жоғары дәрежеде болуы қажет деген сөз.

Дарындылық мәселесіне арналған әдебиеттерде жалпы және арнайы дарындылыққа байланысты пікірталастырарлық ой көтеріледі. Ч.Спирмен, В.Штерн, Э.Мейман, Т.Циген, Э.Торндайк және ассоциативтік психология өкілдері жалпы дарындылықтың бар екенін мойындай отырып, ол арнайы қабілеттің құрамында болады деген пікірді алға тартады.

В.Штерн ақыл-ой жасы мен хронологиялық жасы арасындағы қатынасты орнату мақсатында интеллектуалдық коэффициент (IQ) ұғымын енгізді. Бұл тек қана дарындылық деңгейін емес, сонымен бірге даму қарқынын да анықтау мүмкіндігі. Негізінен IQ оның белгілі бір кезеңдегі даму деңгейін ғана анықтайды. Дарындылықты өлшеудің практикалық маңызы өмір сүру шарттарына байланысты ары қарайғы дамуын болжауда болып отыр.

Дарындылық жайлы аталғанда талант пен данышпандық оның бір қыры ретінде қарастырылатын кездері кездеседі.

Талант – адамның белгілі бір әрекет түріне жоғары қабілеттілігі. Бұл күрделі еңбек әрекетін өз бетінше табысты, ерекше үлгіде орындап шығуына мүмкіндік беретін жоғары деңгейде дамыған арнайы қабілеттер жиынтығы [5]. Балалық шақта-ақ музыка, математика, лингвистика, техника, спорт және т.б. салалар бойынша таланттың алғашқы белгілері байқалуы мүмкін. Таланттың қалыптастып, дамуы өмірдің қоғамдық-тарихи шарттары мен адам әрекетіне байланысты.

Данышпандық – жеке тұлға дарындылығының ең жоғарғы деңгейі, қоғам үшін тарихи маңызы бар шығармашылық. Данышпан, бейнелі түрде айтқанда, өз білімі аумағында жаңа эпоха жасайды [1].

Көп жылдан бері оқушылардың қабілеттілігі түрлі олимпиада, ғылыми конференция, турнир, көрме, жеке пәнді тереңдетіп оқытатын мектеп, лицей, гимназияларда, жазғы мектептер мен сауықтыру-дамыту мекемелерінде анықталып, бағаланатын.

Қазіргі уақытта балалармен жұмыс жасайтын мұғалімдерге үлкен жауапкершілік артылған: топта психологиялық орта мен эмоционалды жайлылық орнату, қандай да бір әрекет түрінде табысқа қол жеткізу. Басты мәселе – шығармашыл, дарынды тұлға дамыту. Данышпан жүз жылда бір туылуы мүмкін, бірақ талантты және қабілетті балалар көп, тек олардың даму мүмкіндігін жіберіп алмау керек. Мұндай балалар үшін оқу ерекше, жеке әлеуетін дамытуға бағытталатындай болуы қажет. Осыдан қоғамдық сипаттағы өзекті мәселе туындайды: балалық шақтан бастап дарындылықты сақтау үшін жағдай жасау және дамыту.

Дарынды балаларға қорқыныш сипаты тән, себебі олардың қиялы ұшқыр. Олар сонымен қатар, шектен тыс сезімтал, шыдамсыз, бәрін жанына жақын қабылдағыш. Дарынды балаларда туындайтын мәселелер:

- Мектепке немқұрайлылық. Бұл балаға оқу бағдарламасы олар үшін тым жалықтырғыш, қызықсыз болып көрнуінен туындайды. Тәртіп бұзушылық оқу бағдарламасы оның қабілетіне сәйкес келмеуінен пайда болуы мүмкін. Дарынды балаларға құрдастарының ойындары мүлдем қызықсыз. Осының нәтижесінде дарынды бала ортадан шеттеледі, тұйықталады.

- Философиялық мәселелерге шому. Дарынды балаларға өлім, о дүние, діни сенім, философиялық мәселелер жайлы ойлану тән.

- Физикалық, интеллектуалдық және әлеуметтік дамудың сәйкес болмауы. Дарынды балалар жасы үлкен балалармен араласуды қалайды. Осыған орай оларға көшбасшы болу қиынға соғады.

- Мінсіздікке ұмтылу. Дарынды балаларға мінсіздікке іштей қажеттілігі сипаты тән. Осыдан өзіне қанағаттанбау, өзін дәрменсіз сезіну, төмендету сезімдері туындайды.

- Ересектер назарында болудың қажеттілігі. Дарынды балалар мұғалім, ата-ана және өзге де ересек адамдардың назарында болғанды қалайды. Зияткерлігі жағынан өзінен төмен балаларды жеккөрушілікпен сыни пікір айтып, ортадан шығарып тастауға тырысады. Осылайша, дарындылықты сақтау және дамыту – қоғам өркендеуінің мәселесі, шығармашылық әлеуетін жүзеге асыру [5].

Дарынды балалармен жұмыста мұғалім төмендегілерді ескеру керек:

– дарынды балалардың дамуы үшін тиімді жағдай жасау;

– дарынды балалармен түрлі жұмыс формалары;

– оқу әрекетінде ынтымақтастық орнату;

– оқушылардың өз бетінше әрекет етуі.

Дарынды балалармен жұмыстағы бір ерекшелік – шығармашылық ойлауына әсер етуші жағдай жасау. Бұл үшін жұмысты төмендегі бағыт бойынша жоспарлау қажет:

1. Дарынды балаларды анықтау жүйесін құру:

– сынып оқушыларын психологиялық-педагогикалық зерттеу;

– сыныптан сыныпқа көшерде балаларды жүйелі бақылау;

– тереңдетілген жеке зерттеу жүргізу үшін балаларды анықтау;

– психолог маманның жүйелі диагностикалауы.

2. Оқу үдерісін ұйымдастыру:

– стандартты емес сабақтар;

–зерттеу әрекеті, өз бетінше шындықты тану;

– қосымша әдебиеттермен жұмыс;

– ойлану, талқылау, өз ойын айту, стандартты емес тапсырмалар;

– бейімді оқыту;

– шығармашылық жұмыстар көрмесін ұйымдастыру.

3. Сабақ пен сыныптан тыс жұмыстар байланысы:

- зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру;

- олимпиада, конференция, конкурстарға қатысу;

- базалық қосымша білім берумен қамтамасыз ету;

- ғылыми-тәжірибелік конференциялар.

4. Жалпы дамытушы іс-шаралар – мектептегі дәстүрлі іс-шаралар; пәндік апталықтар.

Аталғандардан бөлек, дарынды балалармен жүргізілетін жұмыстың төмендегідей негізгі формалары бар:

1. Шығармашылық шеберхана
2. Параллельді сыныптардың озат оқушыларымен топтық жұмыс
3. Факультативтер
4. Қызығушылығына қарай үйірмелер
5. Зерттеу әрекетімен айналысу
6. Конкурстар
7. Интеллектуалдық марафон
8. Ғылыми-практикалық конференциялар
9. Олимпиадалар
10. Жеке жоспар бойынша жұмыс [6].

Дарынды балалардың ерекшеліктерін ескере отырып, оқу-тәрбие үдерісін дұрыс ұйымдастыра алу, дарынды баланы кешенді түрде қолдау, дамыту үшін жеке жұмыстар жүйесін құру қажет. Ал бұл үшін мұғалімнің жоғары кәсіби құзіретті болуы шарт.

Жоғарыда аталған мұғалімнің жеке тұлғалық қасиеттер мен кәсіби сапаларын дамыту жолдары:

1) тренингтер көмегімен – өзін және өзгелерді түсінуі үшін;
2) оқу үдерісі, дарындылық түрлерін дамыту үдерісі және ерекшеліктері жайлы білімін тереңдету;
3) тиімді оқыту мен жеке бағдарламаларды құру үшін қажет біліктілігін жетілдіру.

1-кесте. Азия мен Еуропа елдірендегі дарынды балалармен жүргізілетін жұмыс бағыттары

Дарынды балалармен жүргізілетін жұмыс бағыттары	**Азия**	**Еуропа**
Дарынды балаларды анықтау	•IQ тестін өткізу; •бірыңғай мемлекеттік емтиханды жүйелі жүр-гізу; •элиталы мектептерге конкурстық іріктеу;	• мектеп мұғалімдерінің бағалауы; •психологтың бағасы; •ата-аналар мәліметі; •балалардың өзін-өзі идентификациялауы; •жарыс, олимпиада, мәдени шара, шығармашыл топ т.б. сыныптан тыс әрекеттегі жетістік; • топтық, жеке тест; • оқушалыр әрекетін өлшеу мен дарындылықты анықтаудың сараланған психологиялық және жалпы Еуропалық тестісі; •стандартты емес ойлауды анықтау тестісі
Дарынды балаларды қолдау және дамыту	•дарынды балаларға арналған «супермек-теп», арнайы мамандан-дырылған мектептер мен университеттік орталықтар; •балаларға қосымша білім беру жүйесі; •қабілеттеріне қарай дәстүрлі мектептегі топтастыру; • дарынды балаларды жекелей оқыту; • кіріктірілген оқыту; •оқушылар конференциясы және бірлескен халықаралық зерттеулер; •жеңілдік, стипендия арқылы оқушыны жігерлендіру; •ЖОО бағдарламалары, ЖОО орталықтары, мектептің профильдік бағдарламасына ЖОО курсының енуі; •қосымша репетиторлық мектептер	•сынып аттап оқу; •білім беруге «ерте ену»; •өңірлік, ұлттық және халықаралық конкурстар мен олимпиадалар; •дарынды балаларға арналған жазғы мектептер мен тыныңу орталықтары; •арнайы сыныптар мен арнайы мамандандырылған мектептер; •мектептен тыс білім беру; •оқушылар мен ата-аналар үшін психологиялық қолдау; •оқытудың жекеленуі (жеке оқу жоспары, жеке мектеп карьера) •жоғары сынып оқушыларымен аралас оқыту; • дарындылық орталықтары, университеттегі дарындылар курсы, студенттермен бірге оқу; • кешенді мектеп бағдарламасы; •міндетті білім беруден босату; •мектепті ерте бітіру; •жеке және үй жағдайындағы оқыту; •қарапайым мектептегі тәжірибелік бағдарламалар; •демалыс күндері курсы; •интеллектуалдық ойындар

Мұғалімнің дарынды балалармен жүргізетін жұмысы – бұл күрделі әрі ешқашан тоқтамайтын үдеріс. Ол мұғалімнен және тәрбиешілерден жеке тұлғалық өсуді, дарынды балалар психологиясы мен оларды оқыту тұрғысындағы жаңа біліммен үнемі толығып отыруды, сонымен бірге психологпен, өзге мұғалімдермен, әкімшілікпен және міндетті түрде дарынды балалардың ата-аналарымен тығыз ынтымақтастық қарым-қатынаста болуды талап етеді.

Балалардың дарындылығын дамыту бағытында ересектерге кеңес:

1. Балаға негізгі адами қажеттіліктерге қанағаттана алуына көмектесіңіз (қауіпсіздік, махаббат сезімі, өзіне және өзгелерге құрмет). Себебі негізгі қажеттілігіне ие болуға ұмтылған адамның күш-қуаты кеміп, қабілеттілігін көрсете алмайды. Баланың тұлғалық қалыптасуына және қызығушылығына құрмет – оның дамуының негізі.

2. Баланың шығармашылығын көрсету мүмкіндігін төмен бағалаудан аулақ болыңыз (оның туындысын әлі де жақсартуға болады деп айтпаңыз).

3. Баланың ерекше идеяларына шыдамдылық танытыңыз, оның көп білуге ұмтылуын, сұрақтарын құрметтеңіз. Барлық сұрақтарына, тіпті ол «шектен шыққан» болса да, жауап беруге тырысыңыз.

4. Балаға жалғыз өзі қалуға, егер қалап жатса, өз жұмысын өзі атқаруға мүмкіндік беріңіз. «Басшылық» шығармашылықты қиындатып, дарындылығының дамуына кедергі келтіруі мүмкін.

5. Балаға өзін шығармашыл тұлға ретінде бағалауға көмектесіңіз.

6. Балаға мәселенің шешімін табуда құрдастарының жауабынан көңілі қалудан, күдік келтіруден аулақ болуына көмектесіңіз.

7. Баланың әрбір бастамасына қолдау көрсететін сөздер табыңыз, оның алғашқы тәжірибесін сынаудан аулақ болыңыз: ол қаншалықты сәтсіз болса да, оған жылылықпен қарау керек, себебі бала өзі үшін ғана емес, өзі жақсы көретін жандар үшін де алға ұмтылады.

8. Мәселені шешуге шығармашыл бағдар беруде жеке басыңыздан мысал келтіріңіз.

9. Түрлі сала бойынша проблемалық сұрақтарды кеңірек қолданыңыз.

10. Оның бақылаушылығын, назар қоюын дамыту үшін түрлі образдағы жаңа заттармен қамтамасыз етіп отырыңыз.

11. Белсенді түрде сұрақ қоюға мүмкіндік беріңіз.

12. Ынтымақтастық, қарым-қатынас жасау дағдылары арқылы құрдастары тарапынан жағымсыз көзқарас пен қоғамның дұрыс қабылдай алмауынан аулақ болуға көмектесіңіз. Белсенді шығармашыл әрекетін көрсете алмай, қолдау таба алмаған бала өз күш-жігерін, идеясын басқадай теріс бағытта қолдануы да мүмкін [7].

Дарынды балаларды оқыту мен тәрбиелеу мәселесін зерттеуде бір сыныпта қарапайым оқушы мен дарынды оқушы бірге білім алып, іріктеу жүргізілмейтін сырттай емес, іштей саралап оқытуды жүзеге асыратын жалпы білім беретін мектеп мұғалімдерін даярлау қажеттілігіне баса назар аудару керек. Бұл мәселе өнімді түрде шешімін табуы үшін дарынды балаларды анықтау, оқыту, дамыту бағытында жұмыс жүргізетін мұғалімнің кәсіби-тұлғалық даярлығы қажет.

Сонымен, дарынды балаларды дамыту мәселесі осы уақытқа дейін де зерттелген және күні бүгін де өзектілігін жоймаған. Дарынды баланы дер кезінде анықтау, оны дамыту жолында мол тер төгу, аянбай еңбектену – өз нәтижесін берерлік іс. Тек бұл бағытта неғұрлым тиімді болатын әдіс-тәсілдер мен формаларды дұрыс таңдап, оларды оқушының жас және жеке ерекшелігін ескере шығармашылықпен қолдана білу қажет.

1 Ожегов С.И. Словарь русского языка / Под общ.ред.проф.Л.И.Скворцова. 24-изд., испр.. – М.,Оникс, Мир и Образование, 2007. – 1200 с.

2 Теплов Б.М. Труды по психофизиологии индивидуальных различий. – М.: Наука, 2004

3 Богоявленская, Д.Б. Психология творческих способностей./Д.Б. Богоявленская. - М., 2002.

4 Проблема одаренности детей/ сайт в интернете http://ru.m.wikipedia.org.

5 Штерн В. Дифференциальная психология и ее методологические основания. – М., 1998. – 336 с.

6 Богоявленская Д.Б., Брушлинский А.В., Бабаева и др. «Рабочая концепция одаренности» под редакцией В.Д. Шадрикова, - М.,2002.

7 Богоявленская, М.Е. Природа «проблем» одаренных: методическое пособие / Электронный ресурс. Режим доступа: [http://www.den-za-dnem.ru.]/

Резюме

Работы с одаренными детьми и способы их организации

М.К. Жайлауова – к.п.н., доцент КГУ имени Коркыт Ата, mzhailauova@mail.ru @mail.ru

Статья посвящена проблеме определение одаренных детей с начальных классах и организация с одаренными детьми разных форм работ. Дается определение с разных источниках понятию «одаренность» и охарактеризуется виды одаренности, которые определяются с определенными критериями. В ряду с одаренностью рассмотрены такие близкие по смыслу понятия, как «талант» и «гениальность». Расскрыты проблемы одаренных детей и показаны действия учителя для решения этих проблем. Приводится в пример индивидуально-личностные качества учителя и дается способы развития их профессиональных качеств. Анализированы направления работ в странах Азии и Европы по определению и поддержке одаренных детей. А также дается совет взрослым по развитию одаренных детей.

Ключевые слова: одаренность, гениальность, талант, способность, творчество, учебный процесс, знание, умение, навык.

Summary

Works with exceptional children and ways of their organization

M.K.Zhailauova - candidate of pedagogical sciences, associate professor KSU by Korkyt ata, mzhailauova@mail.ru

Article is devoted to a problem definition of exceptional children with initial classes and the organization with exceptional children of different forms of works. Definition with different sources is given to the concept "endowments" and will be characterized types of endowments which decide on certain criteria. Among with endowments such faithful concepts as "talent" and "genius" are considered. Rasskryta of a problem of exceptional children actions of the teacher for the solution of these problems are also shown. It is cited as an example individual and personal qualities of the teacher and given ways of development of their professional qualities. The directions of works in the countries of Asia and Europe by definition and support of exceptional children are analyzed. And also the advice to adults on development of exceptional children is given.

Keywords: endowments, genius, talent, ability, creativity, educational process, knowledge, ability, skill.Аннотация на англ

УДК 37.1

БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМІНІҢ ДИАГНОСТИКАЛЫҚ БІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ

Ж.Н. Тугелбаева – педагогика ғылымдарының магистрі, оқытушы

І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған қ. e-mail: tg.zhazira@mail.ru

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің диагностикалық білігін қалыптастыру үшін бұл проблема ерекше өзекті, себебі болашақ бастауыш сынып мұғаліміне білім берудегі диагностика мәселесі қазіргі педагогикалық технологияларды дайындау және білім беру процесіне енгізумен байланысты және оларды жүзеге асыру мұғалімдерден диагностикаланатын мақсаттар жүйесін құру, оқыту процесін жетістіктерге бағыттау, ағымдық, аралық және қорытынды нәтижелерді бағалау, оқушылардың тұлғалық сапаларының өзгеруін талдау сияқты жаңа арнайы біліктерді қажет етеді.

Түйін сөздер: педагогикалық диагностика, бақылау, бағалау,талдау,диагностика нысаны мен субъектісі, диагностика әдістері.

Қазіргі кездегі өзгерістер, экономиканы дамытудағы стратегиялық жаңа бағдар, жедел ақпараттану мен әлеуметтік даму қарқыны білім жүйесіне, кәсіби мамандар даярлауға зор талап қояды.Қоғам өзінің әлеуметтік экономикалық және рухани дамуының мазмұны мен сипаттарының өзгеруіне және еңбек сапасына талаптың күшеюіне байланысты өз ісін жетік білетін және кәсіби біліктілігі биік мамандарды қажет етеді.

Дамыған елдердің жоғары мектебі қоғам талаптарын қанағаттандырудың бірнеше үрдістерін қарастырады: жоғары білімді демократизациялау; ғылымды, білімді және өндірісті интеграциялау түрі ретінде ғылыми оқу өндірістік кешендер құру; оқытуды және студент еңбегін дараландыру, білім беруді ізгілендіру; жоғары білімді компьютерлендіру; оқытушылардың кәсіби даярлығына жоғары талап қою, жоғары оқу орнында оқытушы кадрларды даярлау мен олардың кәсіби деңгейін көтеруде педагогика мен психологияның рөлін көтеру, т.с.с.Мұндай процесс әртүрлі елдерде өздерінің ұлттық ерекшеліктеріне, экономикалық жағдайына, білім беру жүйесінің дәстүрлеріне қарай әртүрлі деңгейде көрініс тапқан.

Біздің елімізді дамытудың қазіргі әлеуметтік экономикалық, саяси жағдайлары және жоғары дамыған елдердің прогресшіл тәжірибесі білім берудің мазмұнын жаңарту және мамандар даярлаудың сапасын жетілдіру қажеттілігін тудырады. Қазақстан Республикасының «Қазақстан-2050 Стратегиясында» [1] педагогикалық қоғамдастықтың алдында ауқымды міндет тұрғандығы, ол білім берудің жаңа моделін құрып, оны сынақтан өткізу, тәжірибеге енгізудің негізгі принциптері көрсетілген. Онда: «мамандар даярлау жүйесінде білім берудің жоғары сапасын қамтамасыз етуде жоғары білімді дамытудың негізгі үрдісі мамандар даярлау сапасын арттыру, білім беру және ақпараттық технологияны жетілдіру болып табылады.

Қазіргі кезде оқу-тәрбие процесін басқарудың тиімді құралдарының бірі ретінде диагностика танылып отыр. Ол оқу процесінің алғышарттарын, жағдайларын және нәтижелерін кеңінен және жанжақты талдауды қамтамасыз ететін, білім беру процесінде болып жатқан барлық өзгерістерді түсіндіретін құрал деп есептеледі.Сондықтан қазіргі заманғы педагог «педагогикалық диагностика» ұғымының мән-мағынасын, оның құралдары мен тәсілдерін, диагностикалық жұмыстардың түрлерін, т.с.с. білуі қажет. Осыларға байланысты нақты әдіснамалық аппаратты, педагогикалық диагностика және ғылыми-педагогикалық зерттеудің логикасын, әдістерін меңгерген жаңа мұғалім даярлау проблемасы аса маңызды болып отыр.

Педагогикалық диагностика мәселелерінің қарастырылу жағдайы оқытуды диагностикалауға арналған арнайы зерттеулердің жеткіліксіздігімен, бұл мәселеге байланысты зерттеулерде орта және жоғары мектеп арасында сабақтастық жоқтың қасы екендігімен ерекшеленеді. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің диагностикалық білігін қалыптастыру үшін бұл проблема ерекше өзекті, себебі болашақ бастауыш сынып мұғаліміне білім берудегі диагностика мәселесі қазіргі педагогикалық технологияларды дайындау және білім беру процесіне енгізумен байланысты және оларды жүзеге асыру мұғалімдерден диагностикаланатын мақсаттар жүйесін құру, оқыту процесін жетістіктерге бағыттау, ағымдық, аралық және қорытынды нәтижелерді бағалау, оқушылардың тұлғалық сапаларының өзгеруін талдау сияқты жаңа арнайы біліктерді талап етеді.

Диагностикалаумен тығыз байланысты бақылау мен бағалау мәселелеріне психологтардың (З.И.Калмыкова, Н.А.Менчинская, Н.Ф.Талызина, Л.М.Фридман, т.б.), педагогтардың (Ю.К.Бабанский, М.Н.Скаткин, В.М.Полонский, т.б.), әдіскер-математиктердің (В.Г.Дорофеев, Ю.М.Колягин, А.Д.Семушин, А.С.Шепетов, т.б.) зерттеулері арналғанын, білім беру сапасы менеджменті жүйесін дайындауға отандық ғалымдардың (А.Т.Балықбаев, С.М.Өмірбаев, М.Ж.Жадрина, Г.З.Байжасарова, С.Н.Лактионова және т.б.) еңбектері арналғанын айқындадық.

Педагогикалық диагностика әдістерін қолдану оқу нәтижелерін түсіндіру және көрсетудің ғылыми негізде жасалған диагностикалау құралдарымен қамтамасыз етілген жағдайда ғана табысты болатындығы көрсетілген.80-90-шы жылдары педагогика ғылымында дәстүрлі «оқушылардың білім және білігін тексеру және есепке алу» терминімен қатар кеңінен «диагностика» термині де қолданылды, атап айтқанда В.И.Каганның, М.А.Сыченниковтың, В.П.Симоновтың, И.П.Подласыйдың П.И.Пидкасистыйдың және т.б. жұмыстарында кездесті.

1987 жылы «Мектептегі педагогикалық диагностика» кітабы шықты (Я.Л.Коломенский, А.И.Кочетов, И.И.Прокопьев) [2], 1991 жылы К.Ингенкамптың «Педагогикалық диагностика» [3] атты кітабы біздің елде пайда болды. 1993 жылы Б.П.Битинас және Л.И.Катаева педагогикалық диагностиканың мәнін, функцияларын және перспективаларын зерттеді [4], Е.А.Михалычев педагогикалық диагностика теориясының негізгі ережелерін анықтады [5]. Ресейде 2000-шы жылдары мұғалімді диагностикалық іс-әрекетке даярлау проблемасына байланысты диссертациялар қорғалды.

Педагогикалық диагностика мәселелеріне байланысты еңбектерді талдау зерттеушілер оқыту процесіндегі диагностика функцияларын да назардан тыс қалдырмағанын, оның оқушының да мұғалімнің де іс-әрекетіндегі ролін айқындағанын көрсетеді. Мұғалім диагностиканың көмегімен пәннен білім алу процесіндегі оқушылардың мүмкін болатын сәтсіздіктерінің себептерін анықтайды, оқушыны тек қол жеткен нәтижелер бойынша ғана емес, нақты нәтиже алу барысында пайдаланған танымдық тәсілдері бойынша да бағалайды; оқыту процесінде оқушының алға ұмтылу қарқынын, оның дамуындағы жеке бағыттылығын және т.с.с.анықтайды. Дұрыс және уақытылы қойылған диагноздың болмауы оқу материалын меңгеру туралы толық ақпарат жоқтығынан мұғалімнің жұмысы тиімсіз болады.

Сонымен оқыту процесіндегі диагностика нысаны оқушының іс-әрекеті болып табылады. Оқытудағы диагностика мәселелері бойынша жұмыстарды талдау диагностиканың келесі жалпы дидактикалық мақсаттарын бөлуге мүмкіндік берді:

- мұғалім мен оқушының іс-әрекетінің игерілу деңгейін (дәрежесін) анықтау және нәтижелерді табысты оқытудың берілген нормаларымен, критерийлерімен салыстыру;

- оқу процесінің ағымын уақытылы айқындау, бағалау, талдау және оның тиімділігін анықтау;

- білім беру жүйесінің қалыпты жұмысының бұзылуын болдырмау және мүмкін болатын ауытқушылықтарын болжап айту;

- алынған диагностикалық мәліметтер негізінде көкейтесті басқарушылық шешімдер қабылдау;

Оқыту процесінде қойылған мақсатқа жету үшін диагностика мәліметтерді жинау мен талдаудың объективті әдістеріне сүйену керек. Жазбаша жұмыстың сапасын өлшеуді жетілдіру проблемасы зерттеушілердің назары тестілеу проблемасына, оның артықшылығын және шектеулілігін талдауға аударылғанын айта кету керек. Оқытудың соңғы нәтижесін, оқушылардың пән бойынша жетістіктерінің деңгейін өлшеуіштерін дайындау кейбір зерттеулерде білім беру сапасын басқару үшін бірыңғайлы диагностикалық құрал ретінде қарастырылады[6].

Сонымен білім беру аясындағы диагностика проблемаларына арналған зерттеулерді талдау, оның келесі жақтары зерттелгенін көрсетеді:

- білім беру аясындағы диагностиканы анықтау, ол ұғымның психодиагностика, медициналық диагностика ұғымдарымен байланысы және өзіндік мәні;

- диагностиканың оқу-тәрбие процесіндегі мақсаттары мен міндеті;

- диагностика нысаны мен субъектісі;

- диагностика әдістері.

Жоғарыда келтірілген әдіснамалық бағдарларға сүйене отырып диагностика ұғымының мән-мағынасын ашуда келесі негізгі ой желілерін тұжырымдалды:

- диагностика нысанның ерекшелігімен қамтамсыз етілген танымның ерекше түрі ретінде қарастырылады;

-гносеологиялық операция ретінде диагностиканың мән-мағынасы құбылыстың (нысанның) ішкі, заңдылықты мәнін теориялық білумен нақты құбылыстың (нысанның) себептерімен, қасиеттерімен салыстыруда болады. Бұл диагностиканы процесс ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

- диагностика процесс ретінде келесі кезеңдерді қамтиды: мәліметтер жинау; оларды түсіну; диагностикаланатын нысанның жағдайының теориялық моделін құру; болжау; жүйені қалыпты жағдайға келтіруге бағытталған бағдарлама дайындау (басқару бағдарламасы);

- диагностика мақсаты диагностикаланатын нысанның жағдайын басқару және бақылау үшін оның нақты жағдайын танып білу;

- диагностика нысандарының ерекшелігі оны қолдану аясын анықтайды.

Диагностика субъектісі адам болады, оның күші зерттелетін нысанның жағдайы жайында толық ақпарат алуға және диагностика нысанын бақылау мен басқару үшін ғылыми негізделген әрекеттер жоспарын құруға жұмсалады;

- диагностика нысаны адам саналы түрде бақылайтын, адамның ықпалымен өзгеретін және әлеуметтік байланыс пен қатынасқа енгізілген жүйелер болады;

- диагностика адамның басқаруының нысаны болатын жүйелерге бағытталған іс-әрекет ретінде қарастырылуы мүмкін.

Сондықтан, біз, ең алдымен, дайындалып отырған технология келесі кәсіби білім беру міндеттерін шешуге мүмкіндіктер туғызуы керек деген ойдамыз:

• әдістемелік дайындық жүйесін тұлғалық бағдарлау қағидасы негізінде жүзеге асырылатын жоғары білім берудің гумандық және гуманитарлық идеяларын іске асыру;

• оқыту процесін жетілдіру үшін диагностиканың мүмкіндіктері жайында болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің мағлұматтарын кеңейту арқылы және білімгерлердің рефлексивті ойлауы мен әдістемелік тәжірибесін дамытуға қолайлы жағдай туғызу негізінде оқытуды жобалауда жүзеге асырылатын болашақ бастауыш сынып мұғалімінің әдістемелік мәдениетін көтеру;

• болашақ бастауыш сынып мұғалімдері болашақ кәсіби біліктің барлық құрылымдық элементтерін көрсете отырып және ол элементтерге бастауыш сынып мұғалімінің жаңа кәсіптік диагностикалық біліктерін енгізе отырып оқыту;

• білімгерлер әр біліктің «іс-әрекеттік» мазмұнын меңгеруін қамтамасыз ете отырып, диагностикалық біліктерді қалыптастыруда іс-әрекеттік тәсіл қолдану;

• білімгерлерді жалпыоқулық, жалпымәдениеттік және танымның арнайы әдістері мен құралдарын игеру бойынша жеке өздік іс-әрекетке ынталандыру;

• білімгерлердің диагностикалық білікті жүйелі және бірізді игеруін қамтамасыз ету және сәйкес біліктердің қалыптасу деңгейін бірізді қадағалау.

Бұл көрсетілген кәсіби білім беру міндеттерін шешу болашақ бастауыш сынып мұғалімінің диагностикалық білігін қалыптастыру технологиясын құру негізіне салынған жалпы және жекелей қағидаларды жүзеге асырумен байланысты.

Мұғалімнің диагностикалық білігін қалыптастыру көзқарасынан қарағанда бұл қағида технологияның келесі негізгі шарттарын сипаттайды: диагностиканы іске асырудағы әр білімгердің субъективті тәжірибесін айқындау, оны талдау және әлеуметтендіру; диагностикалық біліктерді игеру бойынша білімгерлердің оқу жұмысының қалыптасып келе жатқан тәсілдерін қадағалау; әдістемелік, оның ішінде диагностикалық білікті орындауда әртүрлі мазмұнды тәжірибе алмасуға бағытталған оқытушы мен білімгердің ынтымақтастығы;білімгердің тұлғалық маңызды кәсіби сапаларын нормативті іс-әрекет (яғни теориялық оқуда алатын үлгі, нормативтер) игеру арқылы ғана емес, сол сияқты өздік танымдық іс-әрекет процесінде субъективті тәжірибені үнемі байыту, өңдеу де арқылы дамытатын жағдайлар жасау. Бұл қағиданы жүзеге асыру болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің диагностикалық іс-әрекетті ұйымдастыру тәсілдерін және іске асыруды тез және тиянақты, жеңіл және берік игеруін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді, яғни танымдық қабілетті тұлғалық қасиеттер ретінде қалыптастыру.

Сонымен, диагностикалық білікті қалыптастыру технологиясын құрудың негізгі ережелерін бөлейік:

1. Технологияны жобалаудың негізгі идеясы (әдіснамасы) ретінде болашақ бастауыш сынып мұғалімін диагностикалық іс-әрекетке даярлау тұжырымдамасы болады. Оның жоғарыда көрсетілген қағидалар негізіндегі басты ережелері келесі болады :

• білімгерді толыққұқықты субъект ретінде әдістемелік білім беру процесіне кірістіретін тұлғалық-бағдарлық тұрғыдан оқыту;

• біріншіден, тұлғалық-бағдарлық оқыту тұжырымдамасын жүзеге асыруға, екіншіден, әдістемелік даярлаудың тиянақты бөлігі ретінде бастауыш сынып мұғалімінің диагностикалық білігінің моделінде көрсетілген диагностикалық біліктерді игеруге мүмкіндік беретін іс-әрекеттік тәсіл, үшіншіден, технологияны жобалау негізіне мұғалімнің әдістемелік дайындығының негізгі қағидалары: пәндік мазмұнның білімділік құндылығының приоритеттілігі және оны ғылыми ізденіс әдіснамасына сәйкес беру тәсілдері, оқушыларды дамыта оқыту технологиясы және т.с.с. салынған.

2. Дайындалған технологияның әдіснамалық негізіне мақсатты жобалау дидактикалық тұжырымдамасы да кіріктірілген. Бағдарламалық-мақсаттық жоспарлау қағидалары және әдістемелік жүйенің тұлғалық бағдарлау негізінде біз диагностикалық іс-әрекетті игеру деңгейлерін болашақ бастауыш сынып мұғалімін әдістемелік даярлау мақсатында иерархия ретінде бөлдік.

3. Дайындалған технология мазмұны диагностикалық әрекеттерді кіріктіруді ескеретін қосымша және бағдарламалық-мақсаттылық жоспарлау қағидасы; жеке тапсырмалармен бірге сол диагностикалық әрекеттерді іске асырудың сәйкес процедураларын қосу негізінде жобаланды. Ары қарай болашақ бастауыш сынып мұғалімдері диагностикалық іс-әрекетке теориялық және практикалық даярлау негізіне әдістемелік пәндер циклынан қандай пәндер мазмұнының сұрақтары алынғанын көрсетеміз.

4. Дайындалған технологияның процесуалдық жағы әдістемелік даярлықтың тиянақты бөлігі ретінде диагностикалық іс-әрекетті игеру бойынша білімгерлердің өздік оқу жұмысының түрлері арқылы ашылады. Бұл кезеңді дайындауда біз таным процесінің негізгі кезеңдері жайындағы психологтар, дидакттар және әдіскерлердің қорытындыларына сүйендік. Оқу процесінің негізгі бөлімдерінің таным кезеңдерімен және білім, білік, дағдылар қалыптастыру деңгейлерімен бірлігі бізге диагностикалық әрекеттердің мазмұны мен құрылымын түйсіну кезеңінде тиімді болатын білімгерлердің өздік оқу жұмысының түрлерін бөліп көрсетуге мүмкіндік береді.

5. Дайындалған технологияның құралдық жағы оқытудың дәстүрлі құралдарымен қатар жаңа ақпараттық технологиялар пайдалануға негізделген.

6. Бақылаудың рейтингтік жүйесінің теориялық негіздері оқытудың кредиттік жүйесі болды.

Диагностикалық білікті игерудегі білімгерлердің өздік жұмысының басқа бір түрі реферат дайындау, диагностикалық тапсырмалар дайындау тәсілдерін талдау және түсіну, эксперимент жүргізіп, нәтижелерін өңдеу, зерттеулер жүргізу және т.с.с. Көбінесе мұндай жұмыс білімгерлер ғылыми-практикалық конференцияларға дайындалуда, курстық және дипломдық жұмыстар орындау барысында жүзеге асады. Әр сабақта диагностикалық әрекеттердің мазмұнын талдау қазіргі мектеп

мұғалімінің жаңа позициясын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Қазіргі мұғалім – оқушылардың білімді меңгеру барысы және олардың оқыту процесіне қарым-қатынасы жайында жедел ақпарат алу негізінде оқытуға қабілетті диагност болуы керек.

Бастауыш сынып мұғалімінің диагностикалық білігін осылай пайымдау бұл біліктің келесі құрылымдық компоненттерін бөлуге мүмкіндік берді:

1. Диагностикалау үшін бақылау кезеңдерін белгілеу мақсатында мазмұн мен оның әдіснамалық негіздерінің әрбір диагностикалық білігін логикалық- дидактикалық талдау қажет;

2. Оқушылардың іс-әрекет түрлерін талдау, оның ішінде тексеру кезінде олардың әрекеттерінің құраушыларын таңдау мақсатында диагностикаланатын оқу ақпараттарын алу, қайта қарап жасау және қолдану сияқты өзіне тән ерекше іс-әрекет түрлерін талдау;

3. Диагностиканың кезеңдеріне және оларға қол жеткізу деңгейлерін анықтауға сәйкес оқушылардың іс-әрекетінің айқындалған элементтерін меңгеруді диагностикалаудың мақсаттарын анықтау;

4. Диагностика нысандары ретінде тексеруге шығарылған мазмұн элементтерін меңгеру критерийлерін анықтап, көрсету;

5. Диагностикаланатын мақсаттарға сәйкес айқындалған бақылау нүктелерінде тексеру тапсырмалары үшін мазмұнды іріктеу;

6. Бақылау іс-әрекеттерінің түрлеріне қарай диагностикалық тапсырмаларды пайдаланудың түрлері мен әдістемесін таңдау және күтілетін жауаптардың тізімін жасау.

1 Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2012 жылғы 14 желтоқсан. «Қазақстан-2050»Стратегиясы.

2 Педагогическая диагностика в школе /А.И.Кочетов, Я.Л.Коломенский, И.И.Прокопьев и др. Под ред. А.И.Кочетова. –Минск: Нар.асвета, 1987. -223 с.

3 Ингенкамп К. Педагогическая диагностика: Пер. с нем. М.: Педагогика, 1991. -240 с.

4 Битинас Б.П., Катаева Л.И. Педагогическая диагностика: сущность, функции, перспективы //Педагогика. -1993. -№2. –С.10-15.

5 Михалычев Е.А. Основные положения теории педагогической диагностики. //Вестник УМНО вузов России по инженерно-педагогическому образованию. –Екатеринбург, 1993. -№1 (10). –С.29-35.

6 Жолтаева Г.Н. Бастауыш сынып мұғалімінің математиканы оқытудағы диагностикалық іс-әрекеті – Алматы, 2005ж.

Резюме

Технология формирования диагностических умений будущих учителей начальных классов

Тугелбаева Ж.Н - магистр педагогических наук, преподаватель Жетысуского государственного университета имени И.Жансугурова, гр Талдыкурган.

Для формирования диагностических умений будущих учителей начальных классов данная проблема является особо актуальной, так как проблема диагностики в обучении будущего учителя начальных классов связана с разработкой современных педагогических технологий и внедрением в образовательный процесс, а также для их реализации требует у учителей новых специальных знаний для создания системы целей диагностики, умений направить процесс обучения на достижение успехов, оценивания текущих, промежуточных и финальных результатов, анализ изменения личностных качеств учащихся

Ключевые слова: педагогическая диагностика, контроль, оценивать, анализировать, объект и субъект диагностики, методы диагностики.

Summary

Technology of formation of diagnostic abilities of the future teachers of initial classes

TugelbaevaZh.N- the master of pedagogical Sciences, teacher of Zhetysu state University named I.Zhansugurov of Taldykurgan gr.

For formation of diagnostic abilities of future elementary school teachers this problem is especially actual as diagnostics problem in training of future elementary school teacher is connected with development of modern pedagogical technologies and introduction in educational process, and also for their realization demands from teachers of new special knowledge for creation of system of the purposes of diagnostics, abilities to direct training process on achievement of progress, estimations of the current, intermediate and final results, the analysis of change of personal qualities of pupils.

Key words: Pedagogical diagnostics, control, estimate, analyze, the object and subject of diagnosis, methods of diagnosis.

УДК: 796.07

ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ САБАҒЫН ӨТКІЗУДІҢ ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖӘНЕ ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ

Қ.Қ. Дуйсенов – Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Өнер факультетінің «Дене тәрбиесі» кафедрасының аға оқытушысы, dene-tarbiesi@mail.ru

Бұл мақалада салауатты өмір сүру бейнесі көптеген қозғаушы күштерге (экономикалық, әлеуметтік, адамның жеке басының тәрбиесі мен біліміне) байланысты екені толығымен анықталды.

Кез-келген таңдаған спорт түрімен, дене шынықтыру жаттығуларымен шұғылдану кезінде мектеп жасындағы балалар өздерінің жеке гигиенасына ұқыптылықпен қарауы керек. Бұған тек дененің тазалығы ғана емес, сонымен қатар күн тәртібін сақтау, зиянды әдеттерден бас тарту және т.с.с. кіреді. Егер өмір сүру стилі дене шынықтыру жаттығуларымен шұғылдануды дұрыс ұйымдастыруға сәйкес келмесе, онда оны өзгерту қажет. Дегенмен, әрбір мектеп жасындағы бала дені сау, күшті, қуатты, сергек болуды, жақсы қимылдауды, неғұрлым ұзақ жасауды қалайды. Денсаулықты сақтауға әрбір жас жеткіншек өзіне жауапты, дегенмен қоғамға да жауапкершіліктер жүктелген. Ел Президентінің Қазақстан – 2030 жолдауында әрбір адамға өз денсаулығын сақтауға жауапкершілік жүктеледі. Аурулардың алдын алып, салауатты өмір салтын орнықтыру – мемлекеттің негізгі басымдылық саясаттарының бірі. Ұлттың саулығы әрбір адамның денсаулығын сақтап, нығайту және салауатты өмір салтын орнықтырумен анықталады.

Түйін сөздер: Дене дайындалғандығы, дамыту, білім беру, диагноздау, руханият, жетілдіру, дағды.

Дене тәрбиесі сабағының нәтижелілігі оқытушының алдын-ала белгілеген жоспарын қаншалықты жүзеге асыруына көп жағдайда байланысты. Оқытушы шұғылданушылардың қызметін ұйымдастырудың барынша ұтымды әдістері мен әдістемелік тәсілдерін қолдануы, бар қондырғыларды, құрал-жабдықтарды, оқытып, үйретуге арналған техникалық құралдарды, тиімді пайдаланып, сонымен бірге сабақ өткізілетін орынның (спорт зал немесе мектеп жанындағы спорт алаңы, стадион немесе парк, тегіс немесе ойлы-қырлы жер), ауа райының температуралық жағдайы, оқушылардың дайындық деңгейі, олардың жас, жыныстық және жеке ерекшеліктері ескерілуі тиіс.

Сабақтың ұйымдастырылуының қамтамасыз етілуінде мыналар қарастырылады:

1/ санитарлық – гигиеналық жағдай жасау;

2/ материалдық-техникалық қамсыздандыру;

3/ сабақта алға қойылған мақсатты, міндетті барынша жақсы орындауға мүмкіндік туғызатын шұғылданушылардың қызметін ұйымдастыру әдісін таңдау [1,2].

Сабақты өткізу үшін санитарлық-гигиеналық жағдайды қамтамасыз ету барысында дене жаттығуларымен шұғылданудан сауықтырудың тиімді әсерін алуды қамтамасыз ететін шаралардың барлық кешені алдын ала қарастырылады.

Осыған байланысты сабақ өтілетін орынның санитарлық-гигиеналық жағдайы белгіленген талап өлшемдеріне қатаң түрде сәйкес келуі тиіс. Мысалы, спорт залдары үшін ауаның барынша қолайлы температурасы +14+16к С.

Мектептегі сыныптар мен өткізілген әрбір сабақтан кейін барлық үзілістер кезінде спорт залдың ауасын тазартып, дымқыл матамен еденді сүрту қажет. Адам өкпесіндегі ауаның алмастырылуының тыныс алу кезіндегі мөлшері минутына 4 тен 6 ретке дейінгі аралықта болады, ал жоғары қарқындылықтағы жаттығу кезінде (жүгіру, спорт ойындары және т.б.) ағзаның ауаны сіңіруі 10 ретке және одан да көпке артады. Сондықтан, дене жаттығуларымен шұғылдану өтетін орындарда ауаның қажетті деңгейдегі тазалығын үнемі біріңғай қамтамасыз ету маңызды.

Залдағы еденнің, гимнастикалық жұмсақ төсеніштердің, қондырғылардың, спорт құрал-жабдықтарының тазалығын қалыпты ұстауға үнемі өте үлкен назар аудару қажет. Әрбір сабақтан кейін залдың еденін дымқыл матамен тазалау, гимнастикалық төсеніштерді суланған шүберекпен сүрту, аптасына бір рет күрделі тазалық күнін өткізіп, зал еденін, спорт қондырғыларын, құрал-жабдықтарын кір жуатын ұнтақ қосылған сумен тыңғылықты жуып, соңынан құрғақ матамен мұқият сүрту қажет.

Бұл маңызды санитарлық-гигиеналық талаптарды сақтамау спорт ғимаратында көп мөлшерде шаңның басып қалуына әкеледі. Мұндай жағдайда шұғылдану денсаулыққа үлкен зиян келтіреді, өйткені өкпеге шаң аралас лас ауа кіреді. Бұдан да басқа, тазаланып жиналмаған залда шұғылданушылардың денесі және спорт киімдері ыластанады.

Сабақтың материалдық-техникалық жағынан қамтамасыз етілуі, үйлесімді тығыздықпен барлық кешенді міндеттерді түбегейлі шешуге жауап беретін оқу тапсырмаларын орындайтын, яғни сабақ өтілетін орынды, құрал-жабдықтардың, қажетті қондырғылардың санымен оқу тәрбие процесін қамтамасыз етуді алдын ала қарастырады.

Соңғы жылдары республиканың көптеген дене тәрбиесі мұғалімдерінің бастамашылдығымен, ата аналардың демеушілігімен мектептердің спорт залдары мен спорт алаңдарын стандартты емес қондырғылармен, әртүрлі құрылғылар және тренажерлермен жабдықтауға қол жеткізді. Мұндай қондырғыларды пайдалану сабақ тығыздығын елеулі арттырады, оқушыларды қызықтырып тартады, сабақтың барынша тиімді ұйымдастыру-әдістемелік түрін қолдану үшін мол мүмкіндік туғызады, соңғы есепте көбіне сабақтың нәтижелілігіне жағдай жасайды.

Шұғылданушылардың сабақтағы қызметін ұйымдастыру әдістері. Дене тәрбиесінің тәжірибесінде шұғылданушылардың сабағын ұйымдастырудың келесі әдістері қолданылады.

1. Фронтальды әдіс оқушылардың сапқа тұру формасынан (лекпен, бірнеше қатармен, шеңбермен) тәуелсіз, сыныптың барлық құрамымен барлық тапсырмаларды бірдей орындауымен сипатталады. Бұл әдіс сабақтың барлық бөлімдерінде, әсіресе дайындық және қорытынды бөлімдерінде кең ауқымда пайдаланылады. Алайда фронтальды әдісті сабақтың негізгі бөлімінде де мүмкіндігінше көп қолдануға қол жеткізу қажет. Бұлай сабақтың моторлы тығыздығы қамтамасыз етіледі (үйренушілердің қозғалыс әрекетіне тікелей уақытты арттыру есебінен көп қимылды жасауға үлгеруге болады).

Фронтальды әдіс бір текті қызметін басқаруда, яғни сақтандыру қажет болмаған жағдайда қолданылады. Мысалы, қысқа қашықтыққа жүгіруде жоғарғы және төменгі сөреден шығу әдістерімен орындауды үйрету және жетілдіру кезінде, сол сияқты бірқатар қарапайым жаттығуларда (алға, жанымен аунап, домалау), волейбол ойынында жұбымен әдістік тәсілдеріне жаттығуда допты беруде қолданылады [3,4].

Сабақтағы маңызды педагогикалық талап шұғылданушыларды бір-біріне кедергі жасамайтындай орналастыру, яғни оқытушы оқушыларды, ал олар өз кезегінде оқытушыны анық көруі тиіс.

2. Топтық әдіс бір уақытта бірнеше топтарда оқытушының әртүрлі тапсырмаларын орындауды алдын ала қарастырады. Шұғылданушыларды топтарға бөлу және тапсырманың мазмұнын анықтау жынысы, дайындық деңгейі және басқа белгілері (мысалы, баскетбол, күрестегі салмақ-бой көрсеткіштері) арқылы іске асырылады. Бұл әдіс орта және жоғарғы сыныптарда пайдаланылады.

Алайда бұл әдісті қолдануда оқушылардың ішінен барынша жоғары дайындығы бар көмекшілерді мұғалімнің арнайы дайындауы және оларды алдағы өтілетін сабақтағы оқу материалы бойынша уақтылы нұсқау беруі талап етіледі.

3. Жеке әдіс оқушыға өздігінен орындайтын жеке тапсырма ұсынылуымен тұжырымдалады. Тәртіп бойынша, жеке тапсырма сынып оқушыларының негізгі құрамынан өзінің дайындығымен, қабілетімен және ерекшеліктерімен, ал кейде денсаулық жағдайымен елеулі айырмаланатын шұғылданушылар үшін арналған. Бұл әдіс спорт ойындарында жоғары сынып оқушыларымен басымырақ өткізіледі.

4. Айналма әдісте арнайы дайындалған бекеттерде шұғылданушылардың жаттығулар сериясымен берілген тапсырмаларды біріздiлікпен жүйелі орындауы алдын ала қарастырылады, яғни тәртіп бойынша залдың ішінде немесе спорт алаңында шеңбер бойынша орналасқан қондырғыларда. Әдетте шеңберге 4-10 бекеттік жаттығулар кіреді. Әрбір бекетте бір жаттығу түрі немесе қозғалыс әрекеті орындалады. Олардың құрамы дене сапаларын дамытатын және ағзаның қызметтік мүмкіндіктерін арттыру ескеріліп іріктеледі. Айналма шеңбер аралықсыз немесе бекеттер арасындағы белгілі бір демалыс аралығымен орындалады. Бұл әдіс орта және жоғары сыныптарда қолданылады. Сабақтың маңыздылық жағы дене тәрбиесінің бағдарламасымен анықталады, яғни онда сабақтың мақсаты, міндеттері, оқу тақырыптары, талаптары және нормативтері нақтылы айқындалған. Ол оқушылардың дене тәрбиесі сабағында белгіленген тарауларын (оқу жылында 68 немесе 102 сағат) меңгерілуі есептеліп жасалынған.

Сабақтың педагогикалық құрылуын дене жұмысын орындау кезіндегі жұмыс қабілеттілігінің фазалық өзгеруімен байланысты физиологиялық заңдылықтарымен анықтайды. Бұл заңдылық сабақтың құрылымында үш қызметтік байланысқан құрамдас бөліктердің бөлінуін қамтамасыз етеді: ***дайындық, негізгі, қорытынды.***

Дайындық бөлімінің мазмұнына мыналар кіреді:

- шұғылданушыларды бастапқы ұйымдастыру (сапқа тұрғызу, сабақтың міндетін түсіндіру, саптық жаттығулар, назарға арналған жаттығулар);

- жүру мен жүгірудің әртүрлі варианттары;
- жалпы дамыту және дайындық жаттығулары (бір орында, қозғалыста, затсыз және затпен).

Сабақтың дайындық бөліміне арналған жаттығулар кешенін құрастыру кезінде және оны ретімен үлестіруде шұғылданушылардың жасы, жынысы және дене дайындығы ескеріліп, оларды іске асыру үшін жаттығулар кешені құрылады. Бұл жаттығулар кешеніне шұғылданушылардың орындауына оңай, барлық бұлшық ет топтарына арналған жаттығулар енеді.

Тәртіп бойынша, жаттығу 2,4,6,8 сияқты санау арқылы орындалады:
- оқытушының алдын ала көрсетіп және түсіндіргеннен кейін;
- оқытушының көрсетіп және түсіндіруімен бір уақытта;
- тек көрсету бойынша; 4/ тек түсіндіру бойынша. Жаттығулар кешеніндегі жаттығулар саны әдетте 8-10 артық болмайды.

Шұғылданушылардың назарын жандандыру және олардың көңіл - күйі жағдайын көтеру үшін жалпы дамыту жаттығуларын өткізу кезінде мыналарды пайдалану ұсынылады:
- қолды шапалақтаумен;
- жаттығуларды көзді жұмып орындау;
- жекелеген дене қалпын белгілеумен жаттығуларды 5-7 санаққа орындау;
- жаттығулардың қозғалыс амплитудасын біртіндеп арттыру арқылы өткізу;
- әртүрлі бастапқы дене қалпынан бірдей жаттығуларын орындау.

Жаттығуларды орындау кезінде шұғылданушылардың алдына нақтылы тапсырмаларды беру ұсынылады. Мысалы, алға иіліп еңкейгенде еденге алақанды түгел тигізу немесе аяқты керіп тұру қалпынан кеудені оңға бұруда, оң қолды сол жақ өкшеге және керісінше жасау керек [5,6].

Шұғылданушылардың жалпы дамыту жаттығуларын орындауға ықыласын арттыру үшін және сабақтың қорытынды бөлімінің міндеттерін барынша нәтижелі шешу үшін бұл жаттығуларды өткізудің әртүрлі әдістерін қолдану ұсынылады.

1. Бөлікпен өткізу әдісі жаттығулар кешенінің әрбір жаттығуын орындаудан соң үзіліс жасалады. Шұғылданушылар бұл әдістегі қозғалыстарды дәлірек орындайды, сондықтан мұнда оқытушыға оларды бақылау жеңіл болады.

2. Толассыз өткізу әдісінде барлық жаттығулар кешені үзіліссіз, тоқтаусыз, және алдындағы жаттығудың соңғы қалпы келесі жаттығу үшін негізгісі болуымен сипатталады.

3. Жаттығуды жеке орындау.

4. Жаттығуды жұппен орындау (гимнастикалық таяқшамен, секіргіш резинамен, тығыздалған доппен, гимнастикалық орындықпен, гимнастикалық швед қабырғасында және т.б.).

5. Жаттығуларды қозғалыста орындау.

Сабақтың дайындық бөлімінің міндеттерін табысты шешу үшін оқытушыға мыналар қажет:
- жаттығуды көрсету үшін орынды дұрыс таңдау;
- қажетті қарқынмен және қай бұрышпен жаттығатынын көрсету;
- көрсетілетін жаттығуды қысқаша және дәл атау;
- бұйрықты (команданы) дұрыс, өз уақтында және жеткілікті дәрежеде дауыстап беру;
- оқушыларға айналы көрсетумен жәрдемдесу, білмегенін түсіндіру және есептеулер;
- жаттығулардың дәл және үйлестікте (синхронды) орындалуына қол жеткізу;
- жаттығуды орындау барысында оқушылардың жіберген қателерін түзету.

Сабақтың дайындық бөлімін өткізу барысында оқытушыға жаттығуларды төмендегі тәртіппен таңдағаны дұрыс:
- жаттығулар әртүрлі бастапқы дене қалпынан басталғаны дұрыс (әртүрлі тұру, отыру, жату, тіреу және қолдың ұстау қалпынан);
- жаттығулардың әртүрлі бағыттылық, кинематикалық және динамикалық сипаттамасы (әртүрлі бұлшық ет топтары, бағыты, амплитудасы, қарқыны және орындау сипаты);
- бір циклда 2 -ден 8-ге дейін қозғалыстың мазмұны болуы тиіс.

Сабақтың негізгі бөлімінің мазмұнына мыналар кіреді:
- сабақты жүргізу мәнерінде, оқытып, үйрету құралдарымен әдістерін іріктеуде біркелкіліктен сақтау;
- әртүрлі бағалау әдістері пайдалану: мақұлдау, мадақтау, ескерту, ұялту, мұнда әділдікті, объективтілікті шара сезімі мен әдептілікті сақтау қажет;
- өздігінен өз қатесін түзету, яғни оның пайда болу себебін, талапқа, сәйкестігін білуі тиіс.

- барлығын және әрбірін жекелей үйрету қажет;
- оқушылардың дене жаттығуларын өздігінен орындай білуін қалыптастыру.

Оқытып, үйретуде дағдыны дұрыс қалыптастыру үшін қозғалысты 8-10 рет қайталаумен дұрыс орындауы қажет, ал үйренген қозғалысты бекіту үшін 20-30 аралығында қайталанады. Берік дағдыны қалыптастыру үшін жаттығулардың көп реттік қайталануы оқушылардың шаршауына, қозғалыс әрекетін орындауға ынтасының жойылуына әкеледі. Бұл жағдай ағзаның оқу-практикалық қызметінің біркелкіне сипатына табиғи реакциясы болып табылады. Дене тәрбиесі сабағына қозғалыс-қимыл ойындарын, ойындық тапсырмалар мен жаттығуларды кіргізу, ойындық әдісті пайдалану оқушылардың назар аударуын жандандырады, көңіл-күйін көтереді және қызығушылығын арттырады.

Дегенмен, ойынның көмекші, қосымша әдіс, ретінде алға шығатынын назарда ұстау қажет. Олар қозғалыс әрекеті жеткілікті дәрежеде меңгерілгенде ғана және оқушылардың ықылас назары тек қозғалыс актісіне ғана емес, орындалатын әрекет нәтижесіне орындалу жағдайы мен шартына да байланысты болады. Қозғалыс-қимыл ойындары жоғары қызу әсерленгіш көңіл-күйі жағдайында, өзгермелі күтпеген жағдайда, сыртқы орта қарсы күштеріне қарсы орындалатын дағдыны бекіту және жетілдіру әдісі ретінде алға шығады.

Дене тәрбиесі сабағында ойындарды бір ізді жүйелілікпен қолдану күні бұрын жоспарлануы тиіс. Ойынды таңдау сабақ алдында қойылатын педагогикалық мақсатты міндетке тікелей байланысты. Мұнда сыныптың дене және әдістік дайындық деңгейі де өте маңызды қызмет атқарады. Ойынды іріктеп, таңдау сонымен бірге, ойынның қай жерде өтілуіне (спорт зал, ашық ойын алаңы, стадион), сай келетін спорт құрал жабдықтары мен спорттық қондырғыларына да байланысты болады. Ойынға қайсы бір қозғалыс әрекеті элементін қосқан кезде қозғалыстың негізгі құрылымы ойын барасында бұзылмауын назарда ұстау өте маңызды.

Ойын нәтижесін анықтау, қателерін дұрыс емес әрекетті табудың үлкен тәрбиелік мәні бар.

Нәтижелерді қорытындылау кезінде тек қана шапшаңдықты ғана емес, сонымен бірге ойын әрекеттерінің орындау сапасын есептеу маңызды.

Майда мектеп жасындағы балалармен сабақтағы жаттығуды үйрену сатысында оқыту мақсатына бағынышты санада күні бұрын қарастырылатын оқытудың жарыстық әдісін қолданған дұрыс.

Жарыстық қызметтің нысаны бүтіндей қозғалыс әрекетінің немесе оның әрекеттерінің орындау санасы көрсеткіштері болып табылады (“кім дұрысырақ?”, “кім дәлірек?” және т.б.).

Сабақта ұсынылған тақырыпты шұғылданушылардың меңгеруі үшін (сәйкес әрекетті орындау) оқытушы көптеген мына әрекеттерді іске асырады: түсіндіреді, көрсетеді, бақылайды, талдайды, оқушылардың жұмысын бағалайды және т.б.

Оқушылардың оқу тақырыптарын меңгеру процесі олардың әртүрлі әркеттерді орындауы арқылы да құрылады: мәліметті қабылдауы, оның элементтерін меңгеруі, қайталанатын, бұрын түзетілген әрекеттерді іске асыру, қозғалыс-қимыл әрекеттерін жетілдіру және т.б.

Педагог пен шұғылданушылардың барлық әрекеттері қорытындыда нақтылы нәтижеге, яғни қозғалыс әрекетін дұрыс орындай білуге үйренуге тәуелді.

Қорыта айтқанда қозғалыс әрекетін үйрету барысында үйретілетін қозғалыс әрекетін көру және есіту арқылы қабылдай білуінің үлкен маңызы бар (көрнекілік). Көрнекілікті пайдалану оқытып, үйрету сатысына байланысты. Тәртіп бойынша, қозғалыс әрекетін таныстыру және бастапқы үйрету сатысында көрнекілікті едәуір жиі қолданылады, ал жетілдіру сатысында пайда болған қателерді түзету үшін пайдаланылады.

1 Әлімжанова Г. Ерғазиева К. «Салауатты өмір салтын ұстау» «Бастауыш мектеп» 2004-2.

2 Қайымова Ш. «Салауатты өмір салтын құру», «Өзіндік таным» , 2005-2.

3 Абдрахманова А. «Салауатты өмір салтына құрылымдық модель», «Валеология дене тәрбиесі спорт» №12 -2003.

4 Есжанов Б. «Салауатты өмір салтын қалыптастыру», «Ислам әлемі».2005-10 5. Исламова А. «Педагогикалық салауаттанудың даму негіздері», «Мектептегі дене шынықтыру» 2004-3.

6 Қосуақова З. «Оқушылардың салауатты өмір салтын ынталандыру.» «Валеология дене тәрбиесі спорт». 2003-3.

7 Таубаева Ш., НазароваГ. Педагогикалық салауаттанудың даму негіздері. «Валеология және салауаттылық негізі» 2003-1.

8 Назарбаев Н.Ә. Қазақстан - 2030. - Алматы: Білім, 1997. - 256 бет.

Резюме

Организация и методические основы проведения урока физической культуры

Дуйсенов К.К. - Международный казахско-турецкий университет имени Х.А.Ясави, факультет Искусств, кафедра «Физического воспитания» старший преподаватель, dene-tarbiesi@mail.ru

В этой статье, многие движущих сил (экономических, социальных, воспитание и образование личности), что полностью определены. Любой избранным видом спорта, необходимо бережно относиться к их личной гигиены при занятиях физическими упражнениями детей школьного возраста. Это не только чистота тела, а также соблюдение режима дня, отказа от вредных привычек, т. к исскуству с.с. Стиль жизни, заниматься физическими упражнениями, правильно организовать если не соответствует, то его необходимо изменить. Тем не менее, каждый ребенок школьного возраста, здоровые, сильные, мощные, стать свежей, лучше действовать, создание более длительные предпочитают. Каждый подросток сохранить здоровье на себя ответственность, но ответственность возложена на общество. Указ Президента страны "Казахстан – 2030", в послании возлагается ответственность за сохранение здоровья населения, каждого человека. Профилактика заболеваний, формирование здорового образа жизни – один из основных приоритетов политики государства. Сохранения здоровья нации, здоровья каждого человека, здорового образа жизни и укрепление.

Ключевые слова: Ориентация, психика, развитие личности, саморазвитие, физическая культура.

Summary

Organization and methodological foundations of conducting lesson of physical culture

Kaldybek Duisenov - H. A. Yssawi International kazakh-turkish university, the faculty of Arts, Department of "Physical education", Senior lecturer, dene-tarbiesi@mail.ru

In this article, many of the driving forces (economic, social, upbringing and education of the individual) that is fully defined. Any chosen sport, you need to take good care of their personal hygiene when doing physical exercise school-age children. It not only cleanliness of the body, as well as the compliance regime of the day, avoiding harmful habits, the art S. S. lifestyle, exercise, the right to organize if it doesn't, it should be changed. However, every child of school age, healthy, strong, powerful, become fresh, it is better to act, creating longer prefer. Every teenager to maintain health responsibility, but the responsibility rests on the society. The decree of the President of the country "Kazakhstan – 2030", the message is assigned responsibility for maintaining the health of the population, each person. Prevention of diseases, formation of healthy lifestyle is one of the main priorities of state policy. Save the nation's health, the health of each person, healthy lifestyle and strengthening.

Keywords: Orientation, psyche, personal development, self-development, physical education.

ӘОЖ 78

Мектеп оқушыларымен фольклорлықансамбль ұйымдастыру арқылы үйірме жұмыстарын жүргізудің педагогикалық тиімділігі

Ш.Ж. Таджбағамбетова – магистр, оқытушы

Э.Д. Қонысбаева – магистр, оқытушы

(Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті) Алматы қ., Қазақстан,

e-mail: asylbek.2016@mail.ru, mira_04_09@bk.ru

Мақалада халық аспаптар арқылы рухани мәдениетін байытудың жолдары қарастырылған. Демек, балаларды қазақ халқының тарихы мен өнер мәдениетіне деген сүйіспеншілігін, патриоттық сезімін оятуға тәрбиелеу болып табылады. Халық музыкасы мен халық аспаптар әлеміне келген бала, ата-бабалардан қалған мұрасы деп сезінеді, жеке, дара тұлға болып қалыптасуына зор үлес қосады. Ұлттық фольклорлық аспаптардың дүкендерде көбірек қолайлы болуы, бала аспапта еркін орындай алса ол балаларды қуантады, фольклорлық музыка әлеміне деген қызығушылығын арттырады. Қазақ халқының музыка мәдениетіне тән халық әндер мен күйлердің дыбыстары, тембрі, әуені, өрнегі баланың «сүйегін сырқыратады». Фольклорлық ансамбль үйірмелерін ұйымдастыру-ол балалардың халық аспаптарда ойнау арқылы рухани мәдениетін байытады. Сонымен қатар, патриоттық сезімін оятып, халқының өнер мәдениетіне қызығушылығын арттырып, қастерлеуге тәрбиелейді. Біздің мақсатымыз, балалардың музыкалық қабілетінің дамуына, ансамбльдік шеберлікпен аспапта орындап жеке дара тұлға болып қалыптасуына жағдай жасау. Ансамбльде ойнау репертуарды кеңейтуге мүмкіндік береді. Оқушылар музыка мәдениетімен терен танысуға мүмкіндік алады, ал шығармалар жарқын орындалады. Шығарашылық техникалық мүмкүндіктері өседі, шығармалардың динамикалық тембрлік бояуы байиды. Нәтижесінде шығарманы жеке орындағаннан, ансамбльде орындаған қызығушылығы артады.

Түйін сөздер: халық аспаптар, қабілет, дарындылық, қызығушылық, тұлға.

Фольклор – халық мәдениеті мен өнерінің көркем көрінісі. Екінші жағынан, фольклор- халқымыздың салт-дәстүрлерімен сабақтас құбылыс. Оның осы екі қанаты да халықтық тәрбие жүйесімен тығыз байланысты. Фольклор–синкретті, көпфункциялы руханият. Ол әрі танымдық, әрі эстетикалық сонымен, рулық замандағы мәдениет – ұзақ уақыт бойы қалыптасқан руханият. Оның салалары мен түрлері көп. Олар бір бірімен тығыз байланыста, біртұтас, синкретті жүйе қалыбында дамып, қоғамның,ой-сананың жетілуіне сәйкес қарапайымдылықтан көркемділікке қарай күрделі де қиын жолдан өтті.

Балалар фольклоры термині XX ғасырда пайда болған, дәстүрлі халық өнеріне жол ашылды. XX ғасырдың 70- жылдарынан бастап фольклор көркемөнерпаздар үйірмелері, отбасылар ансамблі, халықтық театрлар түрінде де көрініс бергені.Олардың репертуарында дәстүрлі фольклормен қатар, әдеби шығармалар да, әуесқой сазгерлер шығарған ән-күйлер де орын алды.

90-ж XXғ. «фольклорлық толқын» деп атауға болады: мектептерде музыканттардың,педагог, этнопедагог, өнертанушы, мәдениеттанушылардың қазақ халық музыкасы, ұлттық аспаптарды насихаттау мәселелерін көтеріп бастаған. Белгілі педагог-фольклорист Л.Л. Куприянова балаларға халық музыкасын бастапқы сатысымен таныстыру, оқушылардың орындаушылық тәсілдерін менгеру бағытында, факультативті бағдарлама құрастырған. XXI*ғ.* Д.А. Рытованың оқу-әдістемелік құралы жарияланған, оқушылардың оркесрде халық аспапта ойнау тәсілдері жайында және балалардың эмоциялық дамуына мына авторлар пікір жазған: С.Х. Раппопорт "Искусство и эмоции" (1968), П.М. Якобсон "Эмоциональная жизнь школьника" (1966), Г.М. Бреслав "Эмоциональные особенности формирования личности в детстве: норма и отклонения" (1990).

Музыкалық фольклор үлгілерінің көркемдік сипатын мектеп оқушыларының ұлттық танымын қалыптастыруға ықпал етудің маңызы өте зор. Бұл тұтастығы танымның мақсаты-оқушы санасында фольклорлық музыка үлгілері жинақталған обьективтік шындықтын бейнеленуі болып шығады. Халқымыз танымдық-тағылымдық, тәрбиелік-тәжірибелік мәні бар өнегенің, өсиеттің көбін ауызша таратты. Ұрпақ қамын ойлағанда, ең әуелі бала тәрбиесіне ерекше көңіл бөлді.Өмірге жаңа келген сәбидің бойына қарапайым әуені бар бесік жырынан бастап өлең, ән, жыр, ойын арқылы азаматтық, адамгершілік қасиеттердің сынығын ер жеткенге дейін сыналап ендіре берді. Жас жеткіншектерге өнеге ұйретіп, фолклорлық музыкалық ансамблі бағытының бірі, ата-бабамыздан мұра боп қалған қазақ халқының ұлттық аспаптары.

Қазіргі таңда ескі халық әндері мен күйлері де, қолөнер бұйымдар жаңа сапада көрінуде, сөйтіп олар елдің бүгінгі мәдени қажеттігін өтеп отыр. Әндер мен күйлер жаңаша аранжировкаға түсіп, ұлттық музықалық аспаптар мен техникалық құралдардың қосындысы арқылы соны саздық әуенге, ырғаққа, эстетикалық мәнге ие болды. Бізге жеткен фольклор жанр жағынан бай, көркемдігі жағынан кемелденген, әр алуан қызмет атқаратын рухани мұрамыз және күнделікті тіршілігімізде қолданыста болып, мәдени қажеттігімізді атқарып жүрген ұлттық өнеріміз. Бүгінгі заманға ол көп түрлі, көп сатылы руханият ретінде жетіп отыр. Оның біраз түрі есте жоқ ескі заманда туса, ендігі бір тобы кейінгі дәуірлерде пайда болған. Олар ұзақ тарихи даму жолында бір бірімен араласып, тоғысып, сіңісіп кеткен, сондықтан, олардың әрқайсысын жеке бөліп алып, тек соған ғана тән белгілерді анықтау оңай емес. Сол себепті, ғылымда фольклордың тарихы, оның жанрлық құрамы дегенде басты критерий етіп фольклорлық шығармада белгілі бір дәуірдің шындығымен қатар, санасы, ұғымтүсінігі, наным-сенімі қандай дәрежеде көрсетілетінін, қаншалықты сақталғанын, шығарманың көркемдігі қай дәрежеде екендігін және оның қандай мақсатпен орындалатынын айтады. Халқымыздың дәстүрі бойынша әнді домбыраның сүйемелімен және сүйемелсіз жеке де немесе бірнеше кісі қосылып та орындаған. Әсіресе домбырамен жеке ән салу дәстүрі мол тарап, ғасырдан-ғасырға, атадан-балаға жалғасып тауып, дамып келеді.

фольклорлық ансамбль үйірмелерін ұйымдастыру мақсатында:

- балалардың ұлттық аспаптарда ойнау арқылы рухани мәдениетін байытады.
- патриоттық сезімін оятып, халқының тарихына мәдениетіне қызығушылығын арттырып, қастерлеуге тәрбиелейді.
- музыкалық қабілетінің дамуына, аспапта шебер ойнап жеке дара тұлға болып қалыптасуына жағдай жасайды.

Халық аспаптарында ойнағанда аспаптың үні сапалы, таза шығуын қадағалау тиіс яғни техникалық шығармаларды орындағанда үнінің сапасын сақтау. Мектепте ансамбль үйірмелерін жүргізгенде, ұстаз олардың репертуарына халық күйлері мен әндерін, халық композиторларының шығармаларын аспапқа лайықтап, сол өндеген шығармаларды көбірек кіргізуі тиіс. Оқыту кезінде танымдық,

мағлуматтық мазмұнымен қоса орындаушылық өнердің амалдары мен тәсілдері меңгеруге лайықты шығармаларды қолданған жөн, яғни, балаларды қызықтыратын бала кезінен таныс әуендерді, орындағанға тез меңгеруіне әсер ететіне назар аудару.Аспапта орындаушылық тәсілдерді үйретіп, шындағанда халық музыкасының әсерін ескерген жөн. Демек, осы шығармалар арқылы балалар қазақ халқының тарихы мен музыка мәдениетін терен түсінеді.

Эстетикалық көркемдік тәрбиенің қайнар бұлағы музыка пәні мен оның сыныптан тыс үйірмелері бұл аталған талаптарды орындауда ерекше роль атқарады. Осы саладағы оқу-тәрбие жұмыстары нәтижелі болуда, сан жылдар бойы қалыптасқан заңдылықтар мен теорияларға, әдістер мен принциптерге сүйеніп, ғылыми педагогикалық негізде өткізілуге тиіс. Сонда ғана бұл жұмыс өз нәтижесін бермек.

Фольклорлық ансамбль үйірмесі дайындығының алғашқы кезеңіндегі тәрбие, ұйымдастыру жұмыстары оның бір арнаға түсіп қалыптасуына, оқушылардың дайындыққа үлкен шығармашылық шабытпен кірісуіне, өзі үйренбекші болған шығарманың мазмұны мен көркемдігін терең түсінуі зор мүмкіндіктер туғызады.

Дидактикалық принціпті оқытудың заңдылықтары немесе негізі деп түсінуге болады. Қазірде аспапты игерудің, халық аспаптар үйірмесін басқарудың дидактикалық ғылыми негіздері қалыптасып, біртіндеп іске асуда. Оқушының музыкалық аспапты игерудегі ғылыми принціптерді дұрыс сақтауы үшін педагог мына шарттарды еске сақтауы қажет:

Біріншіден, алғашқы үйрену кезеңіндегі жұмыс үрдістеріне байланысты заңдылықтар мен теорияларды, ережелерді нақтылы өз мағынасында, дәлме-дәл түсіндіру. Бұған жататындар – домбырашының отыру реттілігі, қол мен саусақтарды аспаптарға дұрыс қоя білуі, аспаптан музыкалық дыбыс әуенінің мәнді шығуы, штрихтер апликатурасы, т.б. Егерде бұл талаптар дайындық кезеңінде тиянақты қалыптаспаса, оқушы аспапты өз мәнінде игере алмайды да алға қойған мақсаттың жүзеге асуы қиын соғады.

Аспапты игерудегі теориялық мәселелерді нақты практикалық мысалдармен байланыстырып отырған жөн. Мәселен домбыра үшін қолды дұрысқоюдың кәсіби тәсілдегі қабылданған нормалар сақталмаса, оң қолдың буынын бос ұстау, дыбыс шығарудағы саусақтардың қимыл қозғалысы, сол қолдың оңтайлы қозғалысы, дене мен иықтың үйлесімді жылжуы, саусақтың перне үстінде орналасуы, т.б. сақталмаса, аспапты игеріп кету қиын соғады. Сондықтан да жетекші аспапты игерудің ғылыми тиімді жолдарын әр сәт іздестіріп, қалыптасқан теориялық қағидалар мен методикалық тұжырымдарға сүйене отырып жұмыс істеуі қажет.

Аспапты игерудегі теориялық мәселелерді нақты практикалық мысалдармен байланыстырып отырған жөн. Мәселен домбыра үшін қолды дұрысқоюдың кәсіби тәсілдегі қабылданған нормалар сақталмаса, оң қолдың буынын бос ұстау, дыбыс шығарудағы саусақтардың қимыл қозғалысы, сол қолдың оңтайлы қозғалысы, дене мен иықтың үйлесімді жылжуы, саусақтың перне үстінде орналасуы, т.б. сақталмаса, аспапты игеріп кету қиын соғады. Сондықтан да жетекші аспапты игерудің ғылыми тиімді жолдарын әр сәт іздестіріп, қалыптасқан теориялық қағидалар мен методикалық тұжырымдарға сүйене отырып жұмыс істеуі қажет.Сондықтан, пайдаланатын методикалық әдістәсілдер оқушыларға музыкалық-теориялық білім негіздерін берумен қатар оның көркемдігін, өмірмен байланысын аңғарту, білім, білік, дағдыларын дамытуды көздейді. Және әңгіме практикалық жұмыстар, көрнекілік, өзіндік жұмыс, зерттеу және проблемалық әдістер сияқты методикалық әдістәсілдерді пайдалануға болады. Бұл аталған әдістер жеке немесе бірімен бірі тығыз байланысты, кешенді түрде беріледі.

Оқушылардың тәжірибесіне, музыкалық қабілеті дәрежесіне, белсенділігіне байланысты дайындық тәсілдері мен формалары да әртүрлі болып келеді. Мысалы ансамбль концертке шығатын болса – практикалық ойнау тәсілі, ал жаңа шығарманы игеру барысында әңгіме және көрнекілік тәсілдері кеңінен пайдалынылады. Сонымен қатар өзіндік жұмыс істеу, зерттеу және проблемалық, сұрақ-жауап әдістеріне де ерекше көңіл аударған жөн. Ансамбль дайындығының мынандай жұмыс түрлері болады:

- Шығарманы бастан аяқ бірнеше рет қайталап, көркемдік дәрежеге жеткізу.
- Шығарманың техникалық жағын жетілдіру.
- Ансамбльдің оқушымен жеке жұмыс жасау.
- Концерттік дайындық.

Әрине ансамбль творчествалық жетістікке жетуі үшін оның дайындық формалары жан-жақты болып, методикалық жағынан түрленіп отыруға тиіс. Мысалы: Сейтек «Бес қыз», «Гулдерайым»,

Құрманғазының «Балбырауын», т.б. шығармаларды игеру алдында жетекші әр ойналатын композиторлардың өмірі мен творчествосы жәйлі қызықты деректер жинау жөнінде ұсыныс айттуы керек. Бұл, ансамбль мүшелерін аталған сазгерлердің өмірінен хабардар болып, ізденіске ұмтылдырады. Әр дайындық оқушыларға үлкен эмоциялық әсер қалдыруымен қатар, ұйымдастыру процесі де жоғары дәрежеде өтуі тиіс. Бұл кезеңдегі енді бір ескерер жай – оқушылардың аспапты үйде ойнап жаттығуы. Ұстаз үйдегі жаттығудың методикасын өзі аспапта ойнап көрсетіп, мысалдар арқылы айқындағаны жөн. Үйдегі жаттығудың маңызын терең түсіндіргенде ғана, оқушылардың өз бетімен дайындық белсенділігі арта түседі.

Демек, фольклорлық этнографиялық ансамбль жұмысын ұйымдастыру кезеңінде қойылатын басты талап – репертуар таңдау. Репертуар бүгінгі өмір деңгейіне сай терең мазмұнда, көркемдік педагокикалық талапты қанағаттандырарлықтай дәрежеде және оқушылардың жас ерекшеліктеріне, аспаптарда ойнау мүмкіндіктеріне сәйкес болуы тиіс. Демек, жетекші фольклорлық ансамбльде ойналатын репертуарына шығармашылық тұрғыдан келіп, оның идеялық-эстетикалық мәнін, көркемдік ерекшелігін дұрыс ашып таныта білгенде ғана оқушылар музыканы терең сезініп, дұрыс түсіне білу қабілетін дамытып, дүние танымы кеңейе түседі. Репертуар іріктеуде бірімен-бірі тығыз байланысты бірнеше мәселеге көңіл аударған жөн.

Музыкалық шығарманың мазмұны мен көркемдік ерекшелігі. Бұған репертуардың жан-жақталығы саяды. Онда қазақ халқының ән-күйінен бастап, композиторлардың шығармалары, туысқан республика және орыс, дүние жүзі классиктерінің туындылары кеңінен қамтылып, ал іріктелген шығармалар тақырыбы, құрылысы, тілі, жанрлық ерекшелігі жағынан жан-жақты болып келуі тиіс. Музыкалық педагогикада баланың сәтті музыкалық репертуарды меңгеріп кетуі, оқу процесінде балалармен жақсы тіл табысуы, ұстаздың жеке шығармашылық шеберлігіне байланысты.

Фольклорлық ансамбль ұйымдастыру жұмысындағы келесі проблема – оның құрамының тұрақтылығы. Кейде оқушылар репетицияға әр нәрсені сылтауратып келмей немесе дайындық кезінде жауапсыздық, салғырттық танытады. Бұл–оның ансамбльде ойнап, музыкалық аспапты игеруге деген алғашқы ынта-ықыласы мен құштарлығының әлсіреуіне әкеп соғады. Психологиялық тұрғыдан қарағанда даму процесіндегі диалектикалық детерменизм принціпі сақталмай, «ішкі және сыртқы» құбылыстар өзара үйлеспейді. Сондықтан фольлорлық ансамбль үйірмесіне халық аспаптарына деген аса қызығушылығы бар ұлттық өнерге деген сүйіспешілігі мол оқушының ансамбльге жауапты құштарлықпен қарауды ынтасына әсер етеді.

Фольклорлық ансамбль құрамын тұрақтандырып, оқушылардың белсенділігін арттыру үшін, алдымен айтарымыз – бұл жетекшінің тапқырлығы мен шеберлігіне байланысты. Ол әр-сәт, әрбір оркестр мүшесінің психологиялық рухани дүниесін, ой-өрісін дәл басып, сезіне білуге тиіс. Мысалы домбыраның т.б. аспаптардың партиясына алдын ала көңіл бөліп, олармен жеке дайындықтарды жиілетсе, қызықты да көңілді ән-күйлер, пьесалар берсе, партияға мелодиялық үзінділер кіргізсе, олардың музыкаға деген белсенділігі арта түскен болар еді.

Ансамбль құрамының тұрақтылығы жетекшіге де байланысты. Егерде дайындықтар қарапайым, ешқандай эмоциалық әсерсіз, репертуар қызықсыз болса, оның үстіне педагог дауысын көтеріп, орынсыз жекіре берсе немесе көптің алдында олардың намысына тиіп, дұрыс ойнай алмайтындығын айтса, әрине, оқушы көп ұзамай-ақ үйірмені тастап кетуі ықтимал. Және де мұндай коллективте алға қойған мақсат жүзеге асып, творчествалық табысқа жете қою мүмкін емес. Үйірме жетекшісі оқушылардың танымын, қабілетін, зейін-сезімін, психиологиялық ерекшеліктерін байқап, соған сәйкес түрлі амал, әдіс-тәсілдерді пайдалануға тиіс. Сондай-ақ өзінің ұйымдастыру шеберлігін шындап, ізденіп, білімдарлығымен шәкірттерді баурап алуы қажет. Сонда ғана оқушы өзін үлкен ұжымның бір мүшесі ретінде сезініп, тәртібі мен белсенділігі арта түседі.

Сонымен ойымызды қорыта келгенде, жаңа дәуірде «қазақ фольклоры» нағыз көркемөнер болып қалыптасып, бізге классикалық мұра, әрі өнер түрінде жетіп, бүгінгі мәдениеттің бір бөлігі ретінде өмір сүруде, қоғамға қызмет етуде.

Қазақ халқының музыкалық фольклоры-аса қымбат қазына.Ата-бабаларымыз бізге мұра етіп қалдырған фольклорлық ұлттық аспаптарды жас ұрпаққа бойына сіңіріп осы өнерді жалғастыруға педагогтың ұйымдастырып үлес қосуы келесі ұрпақтан ұрпаққа жалғастыру міндетіміз.Олардың ұлттық аспаптарға музыка өнеріне деген қызығушылығын арттыру мақсатында барлық мектептерде, жоғарғы оқу орындарында көбірек фольклорлық ансамбльдер ұйымдастырылып отырса нұр үстіне, нұр болар еді.

Құлақты жауыр қылған батыс музыкаларына еліктеген, көшедегі әнді сахнаға шығарған заманда, жеңіл музыкаға әуестеніп кеткен жастарымызды, кәсіпқойлық - ұлттық дәстүрлі музыкалық өнерімізге, рухани, бай құндылықтарымызға ынталандырып, қызықтырып, эстетикалық талғамын, дүниетанымын қалыптастыру қажет.

Сондықтан халық аспаптарда сауаттылықпен ойнап көзін ашқан бала әлде қайда еңбекқорлыққа, адамгершілікке, ұжымдылыққа, кішіпейілділікке, эстетикалық талғамы жоғары болып өседі. «Ұяда нені көрсең ұшқанда соны ілерсің» - деген қанатты сөз осының айғағы іспеттес. Теңіздің түбінде жатқан інжу-маржандай бай өнерімізді келешек ұрпақтың бойларына сіңіріп, тәрбиелеу, олардың дүниетанымын қалыптастыру - әр қазақ отбасының және кез келген музыка маманының міндеті екендігін ұмытпағанымыз жөн.

Сонымен қатар, ұлттық аспаптарды меңгере балалардың музыкалық қабілетін ашу, жеке, дара тұлға болып қалыптасуына зор үлес қосады. Ұлтық киімді киіп сахнаға шығып фольклорлық ансамбльде ойнау баланың, қазақ халқының музыка мәдениетіне,ұлттық нақыштағы киім үлгісі, әшекейлерді мәдениетімізді өнерімізді соның ішіндегі, ұлттық аспаптар: домбыра, қыл-қобыз, сазсырнай, тұяқ, дауылпаз, қоңырау, жетіген, шанқобыз т.б. аспаптарды үйреніп орындау, шет елдерге насихаттау үйірме жұмысының педегогикалық тиімділігі болып табылады.

1 Жұбанов А. Құрмангазы. – Алматы, «Жалын», 1978.

2 Мергалиев Т. Домбыра сазы. – Алматы, 1972.

3 Земцовский И.И. Семасиология музыкального фольклора. Сборник статей. Под ред. М.Г. Арановского. М., 1974.

4 Тастанов Х. Домбыра оркестірін қалай ұйымдастыру керек. Алматы 1999.

5 Өтеген Спанов. Оқушылардың халық аспаптар оркестрі – Алматы 1999.

6 Пропп В.Я. Фольклор и действительность: Избранные статьи. М., 1976.

Ш.Ж.Таджбағамбетова, Э.Д. Қонысбаева –

Педагогическая доступность кружковой работы со школьниками через организации фольклорного ансамбля

(г, Алматы, Қазахский государственный женский педагогический университет)

В статье раскрывается обогащения духовной культуры через народные инструменты. Также нужно воспитывать в детях любовь и патриотизм к истории и культуре исскуства казахского народа. Входя в мир народной музыки и инструментов, студент подсознательно ощутит в себе «зов предков», и может повлиять на ребенка стать одаренной личностью. Доступность народных инструментов, привлекательность и легкость игры на них в ансамбле принесет детям радость, создаст предпосылки для дальнейших занятий музыкой, сформирует интерес к познанию мира музыки в разных его проявлениях. Характерные для казахсской народной культуры звуки, тембры, орнаменты, мелодии «пронизывают его насквозь». Организация кружков фольклорного ансамбля, оно обогащает духовную культуру детей через игру на народных инструментах.А также, воспитыват чувства патриотизма, интерес к культуре и искусстве казахского народа. Наша цель, создание условий для развития музыкальных способностей детей через овладение инструментом, развитие навыков ансамблевой игры, привитие любви к музыке, становление одаренной творческой личности в обучении игры на инструменте. Игра в ансамбле позволяет значительно расширить репертуар и формы его изучения. Ученики получают возможность более широко знакомиться с музыкальной культурой, а произведения звучат более ярко и насыщенно. Возрастают технические и творческие возможности, обогащается динамическая и тембровая окраска произве-дения. Играть становится намного интереснее, а результат получается более ярким, чем при сольном исполнении.

Ключевые слова: народные инструменты, способности, личность, интерес, одаренный.

Summary

Pedagogical availability of cirle work with schoolchildren through organizations of folklore

Tadzhbagambetova Sholpan Zhumabekovna, Konusbaeva E.D.

(City Almaty, Kazakh State Women`s Teacher Training University)

In article enrichments of spiritual culture through national tools are revealed. It is also necessary to cultivate love and patriotism to history and culture of art of the Kazakh people in children. Entering the world of a folk music and tools, the student will subconsciously feel "call of ancestors", and can influence the child to become the gifted personality. Availability of national tools, appeal and ease of game on them in ensemble will bring to children joy, will create prerequisites for further occupations by music, will create interest in knowledge of the world of music of his different manifestations. Sounds, timbres, ornaments, characteristic of the Kazakh national culture, a melody "penetrate him through". The organization of circles of folklore ensemble, it enriches spiritual culture of children through game on national tools. And also, to cultivate feelings of patriotism, interest in culture and art of the Kazakh people. Our purpose, creation of conditions for development of musical abilities of children through mastering the tool, development of skills of ensemble game, instilling of love to music, formation of the gifted creative person in training of game at the tool.

Keywords: national tools, abilities, personality, interest, gifted.

УДК:504.5 (574)

АТА-АНА МЕН СЫНЫП ЖЕТЕКШІНІҢ ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖҰМЫСТАРЫНЫҢ ТҮРЛЕРІ

Б.Капанова – Абай атындағы ҚазҰПУ,
Қазақстан географиясы және экология кафедрасының аға оқытушысы, Bagilagsh@mail.ru

XXI ғасыр – білім, бәсеке ғасыры. Талап қандай болса мамандарда сол талапқа сай болуы тиіс. Білім заманына білікті, құзіретті педагогтар ауадай қажет. Болашақ жастардың білімге деген біліктілігі арттыру-педагогтардың қолында. Педагог тек алдына келген оқушымен ғана емес,сонымен қатар ата-анамен тығыз байланыста болса, оқушы мен ата-ана қарым-қатынасын нығайту керек. Әр баланың зейіні,өмірге деген көзқарасы, сабаққа деген ынтасы мен үлгерімі әртүрлі. Ал соны байқап, қолынан келгенше оқушыға көмек көрсетіп,оған тек қана белгілі бір пәннің айналасында ғана емес, өмірлік ақыл-тәжірибесімен бөліссе, ол мұғалімнен тәлім-тәрбие алған оқушы міндеті түрде биік белестерден көрінеді.

«Қазақтың жаны бір, қаны бір жолбасшысы-мұғалім. Еліміздің аз ғана жылдық ояну дәуіріне баға беру үшін алты алаштың баласы бас қосса,қадірлі орын – мұғалімдікі», - деген Мағжан Жұмабаев.

Түйін сөздер: Категория, теория, тәжірибе, обьектив, дифференция, интеграция, биосфера, модель, талдау.

К.Д.Ушинский айтқандай, «Мұғалім тек өз пәнінен сабақ беріп қана қоймауы керек, сонымен қатар тәрбиеші адал, әділетті, шыншыл адам болуы керек». Олай болса, әр мұғалім сабаққа қойған үш мақсатының үшеуіне де жетіп, білім мен тәрбиені ұштастыруымыз қажет.

* мектепте оқу жылының басында негізгі пәндер бойынша әр баланың білім деңгейі анықталады.

* сынып жетекші ата-ана, оқушы, пән мұғалімдерін байланыстырушы ғана емес, қарым-қатынастарын басқарушы,бақылаушы,кеңесші.[1]

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында мемлекеттік саясат негізінде ең алғаш рет әр баланың қабілетіне қарай интеллектуалдық дамуы жеке адамның дарындылығын танысу сияқты өзекті мәселелер енгізіліп отырғаны белгілі. XXI ғасыр-бәсеке ғасыры,бұл бәсекеге енжарлықты, керітартпалықты көтермейді. Еліміз егемендігін алып,өзін бүкіл әлемге мойындата бастаған осы кезеңде біздің қоғам дарынды,қабілетті, жан-жақты жетілген адамдарды қажет етеді. Сондықтан да еліміздің білім берудегі ұлттық жүйесі өте қарқынды өзгерістер сатысында тұр. Бүгінгі таңдағы негізгі мақсат-ұлттық құндылықты әлемдік деңгейге шығаруға қабілетті, өзіндік жеке көзқарасы қалыптасқан тұлға тәрбиелеу. Ол үшін оқушылардың белсенділігін арттыру, іздемпаздыққа үйрету және білімді өз бетінше алуы мен қолдана білетін дарын иесін тәрбиелеу керек.

Жас жеткіншектердің бойындағы ерекше қабілеттілікті,дарындылықты тани білу,оның одан әрі дамуына бағыт-бағдар беру, оны сол бағытта жетелеу-ұстаз парызы.Ұлы ойшыл Плутарх кезінде: «Көптеген табиғи талант дарынсыз ұстаздардың кесірінен жойылып кетеді. Сондықтан да әрбір ұстаз бұған жол бермеуі керек», - деген екен. XXI ғасыр – білімділер ғасыры.Сол себептен де білім сапасын арттыру,оқушылардың дарындылығын айқындап,біліміне, ойлау қабілетіне сай деңгейлеп оқыту, ғылыми ізденіс қабілеттерін қалыптастыру-әрбір ұстаздың міндеті. XXI ғасырдың жан-жақты зерделі, дарынды,талантты адамды қалыптастыруда білім беру мәселесі мемлекетіміздің басты назарында. Осы тұрғыда мұғалімге білім берудің тиімді жолдарын қарастыру,таңдай білу еркіндігі тиіп отыр.

Бастауыш мектеп-бұл оқушы тұлғасы мен сапасының дамуы қуатты жүретін,ерекше құнды, қайталанбас кезеңі. Сондықтан да,бастауыш білім үздіксіз білім берудің алғашқы басқышы,қиын да,қадірлі жұмыс. Бастауыш мектеп балаға белгілі бір білім ғана беріп қоймай,оны жалпы дамыту,яғни сөйлеу, оқу, қоршаған ортаға дұрыс көзқарасты болу,жағдайларды обьективті түрде бақылап,талдау жасауға үйрету,ойын дұрыс айтуға,дәлелдеуге,сөйлеу мәдениетіне үйрету. Дамыта оқытудың басты мақсаты-баланы оқыта отырып, жалпы дамыту. Әрине, бастауыш сынып оқушысының зейіні тұрақсыз, импульсивті, қабылдау мүмкіндіктері әртүрлі болады. Дегенмен әр баланың бір нәрсеге бейімі болады.

Бейімділік-оянып келе жатқан қабілеттің алғашқы белгісі. Баланың жасырын,тіпті тым терең жатқан қабілеттерінің көрінуін мүмкіндік жасау тек оқыту үрдісі кезінде үлкендердің басшылығымен жүзеге асады.[2]

Педагогика ғылымы еш нәрсеге бейімі жоқ, қабілетсіз адам болмайды деп дәлелдейді. Сол себепті балалардың кеңінен өрістете дамытуға тек мектеп қана мақсатты түрде ықпал ете алады. Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуда әр түрлі әдіс-тәсілдерді қолдануға болады. Оқушылардың өзіндік жұмыстарының мән-мағынасын ұйымдастырудың тәсіл-амалдарын бір ғана белгімен сипаттауға болмайды.Өзіндік жұмыстың ұйымдастырудың негізгі шарттары мыналар:

*мұғалімнің нақты тапсырмалар беруі;

*жұмысты орындаудың уақытын белгілеу;

*мұғалімнің басқаруымен оқушылардың өзара байланысы олардың жұмысты өз еркімен орындау. [2]

Оқушылардың өзіндік жұмысы-мұғалмніің қажетті нұсқаулары бойынша оқушының оқу жұмысының жеке дара және ұжымдық түрі. Өзіндік тапсырмаларды орындау барысында оқушылардан белсенді ойлау талап етілді.Осының нәтижесінде оқушылар өздігінен бақылауды үйренеді,олар да тапсырылған істі орындаудағы жауапкершілік сенім, еңбексүйгіштік,табандылық,ұйымшылдық,бірбірімен деген жолдастық көмек қалыптасады. Өзіндік жұмыыстың негізгі мақсаты оқушылардың танымдық міндеттерін қалыптастыру, шығармашылық мен қызығушылығын жетілдіру,білімге құштарлығын ояту. Мұғалім сабақта әдіс-тәсілдерді пайдалана отырып, балалардың ұсыныс-пікірлерін еркін айтқызып,ойларын ұштауға және өздеріне деген сенімін арттыруға мүмкіндік туғызып отыру қажет. Әдіс-тәсілдер арқылы өткізген әрбір сабақ оқушылардың ойлануына және қиялына негізделіп келеді,баланың тереңде жатқан ойын дамытып оларды сөйлеуге үйретеді. Түрлі әдістемелік тәсілдер пайдалану арқылы қабілеті әртүрлі балалардың ортасынан қабілеті жоғары баланы іздеп, онымен жұмыс жасау, оны жан-жақты тануды ойлап, оқушылардың шығармашылық деңгейін бақылап тұру әрбір мұғалімнің міндеті.[3]

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы»заңы //Алматы 2010.6-б

2. Қазақстан Республикасында 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы// Астана.2004.3-4 б.

3. Краткий словарь иностранных слов//под.ред.О.П.Марасанва М.,1993.318-б

Резюме

Виды организационной работы классного руководителя и родителей

Капанова Б.К. - старший преподаватель, bagilagsh@mail.ru

Казахский Государственный Национальный университет им.Абая

Статья через междисциплинарного экологического образования в системе образования и научных исследований. В настоящее время быстрое развитие междисциплинарного общение и процесс обучения в школе. Совместимость с образовательными программами междисциплинарной системы коммуникационной шине. Направленных на формирование основы отдельных отраслей научного образования. В результате, междисциплинарный учебно образование и обучение развития увеличит уровень обслуживания клиентов. А также открытие естественных экологических концепций внутренних коммуникаций, охраны окружающей среды, природы, людей, развития, школа будет способствовать направлению содержания экологического образования Главной особенностью этой национальным, региональным и местным материалы, чтобы создать знания.

Ключевые слова: Категория, теория, практика, обьектив, диференция, интерация, биосфера, модель, анализ.

Summary

Kapanova B.K. – chief teacher, Kazakh National Universitynamed after Abai, bagilagsh@mail.ru

Article through interdisciplinary environ mental education in the system of education and research.Currently,the rapid development and learning process at school.Compatible with the educational programs of interdisciplinary communication bus system.Aimed at forming the basis of certain branches of science education.As a result, interdisciplinary teaching developmental education and training will increase customer service.As well as the opening of the natural ecological concepts of internal communications,environvent, nature, people,the development of the compang's thought patterns of development,the school mill contribute to the direction of the content of the environmental education.The main feature of this program is national,regional,and local materials to create knowledge.

Keywords: Interdisciplinarycommunication,category,theory,practice,objeetive,diferenciya,integration,biosphere,model,analysis,vocational education.

УДК 378

IMPACT OF MANAGEMENT STYLES ONTHE FORMS OF ADMINISTRATIVE ACTION IN THE 12-YEAR SECONDARY EDUCATIONAL SYSTEM

A.N. Sankhayeva – senior lecturer of social and psycho-pedagogical training department, Karaganda State University named after E.A .Buketov, aliya_s08@mail.ru
G.D. Yergazinova – senior lecturer of foreign languages department, Pavlodar State University named after S. Toraigyrov, e-gulnara@mail.ru

This article discusses the management styles in the 12-year- secondary education and their impact on the form of administrative action. The authors point out the relevance of the study of the pedagogical management of the transition to 12-year education. The article analyzes the following management styles: authoritarian, democratic, liberal, and their varieties, the form of administrative influence in terms of their effectiveness in the 12-year education. The management of educational activities of educational institutions has joint control of the activities of teachers and other staff and students. This process includes the creation of the necessary conditions for the control, the use of necessary means and methods of control and management functions, based on the laws and principles of management. The authors point to circumstances which in the present conditions, in the 12 years of study influence the choice of management style: the situation, the degree of maturity of the employees, their attitude to the head, a willingness to cooperate, the nature of the problem, especially the organization and its divisions that exist in their procedure business management, senior management positions, the prevailing system of values and the type of culture, random factors.

Keywords: management, management style, the 12-year study, authoritarian style, democratic style, liberal style, exploiting style, friendly style, paternalistic style.

The humanistic orientation of education, its personal orientation focuses on issues of the nature management of educational institutions and teaching staff, creates the conditions for self-realization, self-expression of the teacher as a subject, an active transmitter of their professional activities.The problems of transition to the 12-year secondary education, the development of human resources of educational institutions, the formation of a new pedagogical thinking enhance the value of teaching management in educational practice; contribute to the understanding of the nature of the impact of management styles on the forms of administrative influence.

One of the topical problems of the Kazakh society is the formation of a competitive person who is ready not only to live inchanging social and economic conditions, but also to influence actively the existing reality, changing it for the better. Information overloads the content of education and leads to lower motivation of training and the deterioration of health of pupils. It is necessary to strengthen the role of school education in achieving the goals of personal development of the student, his socialization, mental and physical health preservation.

Kazakhstan has in recent years made significant steps to upgrade the educational system, designed and implemented the state educational standards, to introduce variable education, work has begun to prepare for the introduction of a 12-year secondary education.

For effective management of the 12-year secondary educational system and the quality of education must be a clear division of functions of school, community, social partners and government authorities.

The management of educational activities of educational institutions has joint control of the activities of teachers and other staff and students. This process includes the creation of the necessary conditions for the control, the use of necessary means and methods of control and management functions, based on the laws and principles of management.

In educational management, as well as in the business management, there are general laws, principles, methods and means of control, but the main purpose of the educational management is not profit, and self-education.

Managing educational institutions, the head adheres to a particular style of management.

In modern conditions we distinguish generalized individual characteristics of management styles: authoritarian, democratic, liberal.

Historically, the first and until now, the most common practice is the authoritarian style, which is considered universal. It is based on giving orders to subordinates without any explanation of their connection with the overall goals and objectives of the organization.

Such authoritarian leaders prefer to formalize relationships, keep their subordinates at arm's length that they do not have the right to violate. Regardless of personal qualities (kindness, tact, etc.) they will hold a hard line against employees, imposing their solutions.

Experts identify two kinds of authoritarian style. Exploiting style suggests that the head completely takes over all matters, he or she does not trust subordinates, is not interested in their opinion, takes responsibility for everything, giving the performers a guidance. As the main forms of stimulation such a leader uses punishment, threats, psychological pressure [1].

The employees are indifferent to everything going or negative, they are happy about all his or her mistakes, finding in it a confirmation of his innocence. The result is poor morale and creates the basis for the development of industrial disputes.

By a milder “benevolent” form of the authoritarian style the head refers to subordinates already condescending fatherly, is interested in their opinion, even though, despite its validity, can do in their own way, provides independence performers to a limited extent. Motivating penalty takes place here, but it is minimal.

The use of an authoritarian style can be effective when subordinates are completely at the mercy of the head, such as the military, or the boundless trust him (say, the actors the director or the athletes coach), and the head is sure that they are not able to act independently in the right way .

The authoritarian leadership style is more typical for the charismatic creative personalities. Its use increases personal power and the ability to head its influence on subordinates, provides maximum performance, but does not generate an internal interest of performers, as excessive disciplinary actions cause in the human fear and anger, and destroy the incentive to work.

According to T.I. Shamova, classic and most common authoritarian type of managers considers subordinates only as tools for the execution of orders and the achievement of the organization, in cooperation with the staff use a variety of strategies of behavior - by coaxing and encouragement to coercion and blackmail of dismissal [2].

The downside is the suppression of the individual style of the initiatives on the part of workers - is punished by the very fact of its existence. Creative employees or become ordinary performers or quit.

Authoritarianism is the basis of the absolute majority of industrial action because of the desire of the subject to the absolute rule. Autocrat's claim on jurisdiction in all matters creates chaos and, ultimately, a negative impact on overall performance. The willfulness of autocrat paralyzes the work of the staff. He loses not only the best employees, but creates a hostile atmosphere around him that threatens to himself. Unhappy and resentful subordinates can misinform. Intimidated employees are not only unreliable, but also are not working at full capacity; they are alien to the interests of the company.

If a person who is holding a post is inferior to his subordinates in professionalism and personal qualities, then he has to compensate for the mismatch position his repressive commanding style of leadership. Very often there is an opposite situation when the head-professional is surrounded by inexperienced workers, which are simply impossible to share the responsibility. Being authoritative - this is the only correct way out in this situation. But the leaders of this type in the new conditions still should look to a democratic style.

A variant of the authoritarian management style is paternalistic style. It involves treatment subordinates, both as children and their work motivation mediates through personal dependence on the head. Service information is distributed from top to bottom, depending on the goodwill of management, control the activities carried out selectively, at the request of the head and intuition.

The positive side of authoritarian leadership is efficiency in managing subordinates. The rigid system of "order-execution" is often effective in emergency situations when there is a need to take responsibility for the decision, and to quickly and accurately make it a reality.

This type of guidance is only acceptable in groups where there are problems with labor discipline. Studies show that the head's absence at his workplace leads automatically to a drop in productivity.

Democratic style is opposite to the authoritarian leadership. The scientific and technological revolution has largely changed the previous situation. The machine begins to perform most types of physical work and chores related to mental, under the control of these same machines. This, according to MacGregor, inevitably leads to a change in people's attitudes to their work [1].

Now expenditure of physical and mental effort in work is as natural as, for example, play or rest, so even a simple person should not have a sense of aversion to work. Last, under appropriate conditions can and should be a source of satisfaction, rather than punishment, which people tried to escape. Her voluntary compliance makes it unnecessary coercion and external control. A person can manage their own activities,

directing it to achieve this goal, the achievement of which in itself becomes a reward for their efforts. According to McGregor, a normal person normally is ready to take not only the responsibility, but also looking for it; the desire to avoid the lack of ambition of the latter, concern about personal security is only a consequence of the influence of reality, rather than the specifics of human nature.

Most people, according to McGregor, have a relatively high degree of imagination, ingenuity, creativity, which can be successfully applied in the interest of the organization, the more that the real potential of the human today is used only marginally.

The organization, which is dominated by the democratic management style, is characterized by a high degree of decentralization, the active participation of employees in decision making, the creation of conditions under which the performance of official duties is for them attractive, and the success is the reward.

The democratic leadership style appeals to higher levels of needs. The present democratic leaders trying to do the duties of subordinates more attractive, avoid imposing their will, it involves decision making, provides the freedom to formulate their own goals based on the organization's goals, which increases the motivation to work, and at the same time provides a fairly tight control over them. Thus, the Democratic leadership is characterized by the separation of powers and the participation of workers in management.

A democratic leadership style also identifies two forms: "advisory" and "participatory". As part of the "advisory" head though not completely, but largely trusts subordinates, is interested in their opinions, moods, consults with them, seeking to use the best of what they offer. Among the incentives is dominated by the promotion, and the punishment is used only in exceptional cases. The employees are generally satisfied with such a system of management and usually try to give their boss help and support [3].

"Participatory" form of democratic governance suggests that managers have complete trust in subordinates in all matters (and they will respond in kind), always listen to them, and use all the constructive proposals involve them in setting goals and monitoring, which allows them not to feel like pawns. All that unites the team.

The democratic leadership style is usually applied in the case when the performers are well, sometimes better than leaders, versed in the intricacies of the work and can make it a lot of innovation and creativity.

Studies have shown that under the authoritarian leadership style can be done twice more work than in a democratic, but its quality, originality, novelty, the presence of elements of creativity will be on the same order of magnitude lower. From this we can conclude that an authoritarian style is preferred for easier management activities focused on the quantitative results, and democratic - complex, where the quality takes the first place.

But where it comes to the need to stimulate creative performers to solving problems, most preferred is a liberal style of management. Its essence lies in the fact that the leader confronts performer’s problem, creates the necessary organizational conditions for their work, determines its rules, sets the boundary of the solution, and he fades into the background, leaving behind functions as a consultant, arbitrator, expert, assessing the results.

T. I. Shamova notes that a head with democratic style tends to attract employees to the strategic objectives of the school, encourages initiative. Naturally, with this style of leadership it is necessary to apply an individual approach to employees. For this purpose it is necessary to be a good psychologist, have not only the personal information, but also to be able to "take" it from personal communication [2].

The Chiefs are respectful to employees, without allowing public and private offensive remarks against them. In contrast to the authoritarians they may share some of his powers to his deputies, not perceiving it as an attack on the government. Instead of the "order-execution" is the primary method of management recommendations, requests advice. Head constantly monitors their implementation in the case of deviations from the proper course gently corrects the employee. In this type of leadership the existence of "clandestine opposition" and approximate groups difficult.

But robustness, sufficiently professional and disciplined team, plus the emotional maturity, balance and compromise, tact and interpersonal skills of leader are required for the successful implementation of democratic leadership.

In a conflict situation the head of this style tends to identify all alternative points of view of the parties, it encourages full disclosure of all information relating to the causes and nature of the conflict. Moreover, its resolution is on the path making the most convincing viewpoint regardless of its carrier and the root of the conflict detection. As a result, when this style works a transition is possible to a new level of interaction when there is a completely new result. But all this is possible with a well-established organization.

Liberal style is often referred to as "laissez faire": the chief is conflict-free, provides the employees themselves and themselves determine the goals and methods of their solutions. As the head refuses to control and motivation of staff, does not have the proper authority, the control is based on the requests of a personal nature, persuasion, exhortations.

Liberal chiefs do not apply any serious disciplinary action, and, therefore, are always in good relations with their subordinates. Often, their relationships become crony, informal, distance between boss and employee becomes imperceptible. This head is almost always avoid involvement in conflict situations. Unpleasant facts are seen, but ignored in the hope that they will somehow disappear by themselves.

The resulting power vacuum leads to the appearance of competing factions are fighting for influence in chief for the purpose of purchase privileges. You may see the shadow leader. The collapse of the team and disorganization often are constrained by party leader and shadow employees in the carefree life, not to lose the chief-sufferer, they fulfill the required minimum, the benefit has complete freedom in the choice of means. [4]

Liberal leaders give subordinates freedom to set their goals, monitoring performance and are minimally involved in business. The Group has the right to make their own decisions.

Subordinates rid of the annoying control; they take their own decisions on the basis of discussion and looking under the powers granted to the ways of their implementation. This work allows them to express themselves; it brings satisfaction and creates a favorable moral and psychological climate in the team. It builds trust between people who contribute to the voluntary adoption of the additional powers and responsibilities.

The head gives the information, assesses the activities of his employees, promotion, training, providing assistance and support to maintain a good morale, as well as in cases of dispute, he reserves the right of final decision.

The use of this style is becoming more common due to the growing scale of research and development activities, carried out by highly skilled professionals, do not accept the pressure, micromanagement and others.

At the same time, this style can easily be transformed into a bureaucratic, when the head is removed from all cases, transferring them into the hands of "nominees". Latest on his behalf manage the team, while applying more and more authoritarian methods. He just pretends that power is in his hands, but in fact more and more becomes dependent on his volunteers. [5]

The current situation, the transition to 12-year education model requires the use of the head in practice the whole arsenal of management science in the cube with the conscious use of the strengths of the individual manager. Such individual situational approach means using in each case the adequate management styles - authoritarian, liberal or democratic. The richer arsenal governing receptions and more flexible than the head rebuilt to achieve the goal, the more reason to say that he has good skills of effective management.

Managers usually use either the democratic-oriented human relations or autocratic oriented work styles. In modern conditions, in the 12-year-old training business success is not only determined by the personal orientation of the head, but also a number of other factors: the situation, the degree of maturity of the employees, their attitude to the head, a willingness to cooperate, the nature of the problem, and others.

The heads cannot change themselves and their management style, as a rule, so we need to put them in those terms when they could best way show themselves on the basis of the situation and of the task.

In the context of well-defined tasks simple instructions are enough to do the job, so at the same time manager can be an autocrat, not forgetting, however, that the slight dictatorship and tyranny - not the same thing. The first humans can perceive with the understanding, and the second against the legitimately indignant and refuse to work.

The management style that focuses on the maintenance of human relationships, the most suitable for the head of a moderately favorable situations where it does not have sufficient authority to ensure the necessary level of cooperation with subordinates. If relations are good, people are generally inclined to do what is required of them, and focus on the organizational side of things can cause a conflict in which the influence of the head on the slave falls. Orientation is on human relations, on the contrary, increases the impact of the head and improves relationships with subordinates.

Leadership style is predetermined by the peculiarities of the organization and its divisions that exist in their order of doing things, the positions of senior management, the prevailing system of values and the type of culture, random factors. Leadership styles are rotated, for example, depending on the external situation, coupled with the changes in the educational system, the introduction of innovations. Alternating use of two sheets received in the western management name "method of two hats."

In each case, between authoritarian, democratic and liberal styles there is a certain balance, and an increase in the proportion of the elements of one of them will lead to a decrease in others.

Thus, the management system of the 12-year management training has a joint venture of teachers, other staff and students. This process includes the creation of the necessary conditions for the control, the use of necessary means and methods of control and management functions, based on the laws and principles of management.

1 Управление персоналом. Учебник и практикум// И.А. Максимцев, Н.А. Горелов. – М.: Изд-во: «Юрайт», 2015. – 528 с.

2 Менеджмент в управлении школой/ Т.И.Шамова, Н.В.Немова, К.Н.Ахлестин, и др.; под ред. Т.И.Шамовой. – М.: ИЧП «Издательство Магистр», 2005. – 226 с.

3 Ключевые идеи менеджмента: Пер. с англ/ С. Крейнер. – М.: ИНФРА-М, 2002. – 346 с.

4. Лазарев В.С. Управление образованием на пороге новой эпохи// Педагогика. – 2007. – N 5. – С. 12-18.

5 Полуянов В.Б. Организация и управление в сфере образования: Учебное пособие. – Екатеринбург, 2000. – 138 с.

6 История менеджмента/ А.И. Кравченко. – М.: КНОРУС, 2010. – 430 с.

Түйіндеме

12-жылдық білім беру жүйесіндегі басқарушылық әсер ету формасына басқару стилінін ықпалы

А.Н. Санхаева – старший преподаватель кафедры дошкольной и психолого-педагогической подготовки, Карагандинский государственный университет имени академика Е.А.Букетова.

Г.Д. Ергазинова – старший преподаватель кафедры иностранных языков, Павлодарский государственный университет им. С.Торайгырова, e-gulnara@mail.ru

Аталмыш мақалада 12-жылдық білім беру жүйесіндегі басқару стилдері және олардың басқару тетіктері формаларына әсері қарастырылады. Авторлар 12-жылдық білім беру моделіне көшу кезінде педагогикалық менеджментті зерттеудің маңыздылығын атап көрсетеді. Мақалада басқарудың келесі стильдері талданады: авторитарлық, демократиялық, либералдық және оның түрлері. Басқарушылық ықпал ету формаларының 12-жылдық оқыту жүйесіндегі нәтежелілігі тұрғысынан талданады. Оқыту мекемесіндегі білім беру қызметін басқару дегеніміз бұл - педагогтардың, басқа қызметкерлердің және оқушылардың бірлескен қызметтерін басқару деген сөз. Бұл процесс басқаруға керекті жағдай жасау қажеттілігі, басқару принципі мен заңына негізделген. Керекті құрамдары мен басқару әдістерін пайдалану және басқару қызметтерінің жүзеге асуын өз бойында қамтиды. Авторлар заманауи жағдайда 12-жылдық білім беру жүйесіндегі басқару стилін таңдауына ықпал ететін жағдайларды атап көрсетеді.

Жағдайат қол астындағылардың саналылық дәрежесі, олардың басшыға деген қарым-қатынасы, әріптестікке дайындығы, мәселенің сипаты, ұйым және оның бөлімшесінің ерекшеліктері, олардағы бар істі жүргізу тәртібінің ерекшеліктері жоғарғы басшылық ұстанымдарымен, факторлармен және құндылықтар мен мәдениет түрінің басым түсуші.

Түйін сөздер: басқару, басқару стилі, 12-жылдық оқу, авторитарлық стиль, демократиялық стиль, либералдық стиль, эксплуататорлық стиль.

Резюме

Влияние стилей управления на формы управленческого воздействияв системе 12-летенего обучения

Санхаева А. Н. - старший преподаватель кафедры дошкольной и психолого-педагогической подготовки, Карагандинский государственный университет имени академика Е.А.Букетова.

Ергазинова Г.Д. - старший преподаватель кафедры иностранных языков, Павлодарский государственный университет им. С. Торайгырова.e-gulnara@mail.ru

В данной статье рассматриваются стили управления в системе 12-летнего обучения и их влияние на формы управленческого воздействия. Авторы отмечают актуальность изучения педагогического менеджмента при переходе на 12-летнюю модель обучения. В статье анализируются следующие стили управления: авторитарный, демократический, либеральный и их разновидности. Анализируются формы управленческого воздействия с точки зрения их эффективности в системе 12-летенего обучения. Управление образовательной деятельностью учебного учреждения есть управление совместной деятельностью педагогов, других работников и обучающихся. Этот процесс включает в себя создание необходимыхусловий управления, использование необходимых средств и методов управленияи выполнение функций управления,опирающихся назаконы и принципы управления. Авторы указывают на обстоятельства, которые в современных условиях, в системе 12-летнего обучения влияют на выбор стиля управления: ситуация, степень зрелости подчиненных, их отношение к руководителю, готовность к сотрудничеству, характер проблемы, особенности организации и ее подразделений, существующим в них порядком ведения дел, позициями высшего руководства, преобладающей системой ценностей и типом культуры, случайными факторами.

Ключевые слова: управление, стиль управления, 12-летнее обучение, авторитарный стиль, демократический стиль, либеральный стиль, эксплуататорский стиль, благожелательный стиль, патерналистский стиль.

УДК 37.035.6:316.356.2

СЕМЬЯ КАК ИСТОЧНИК РАЗВИТИЯ КОММУНИКАЦИИ И НАЦИОНАЛЬНОГО ВОСПИТАНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Ланцева Т.В. – м.п.н., ст.преподаватель педагогического факультета КарГУ им. академика Е.А.Букетова, tmanapa@gmail.com

В статье рассматриваются проблемы коммуникации и национального воспитания младших школьников. Также указаны аспекты развития коммуникации в семье и обществе. В статье указано, что для плодотворного воспитания требуется решить ряд узловых проблем, которые, как правило, возникают в процессе коммуникации и воспитания младших школьников в семьях. Рассмотрены пути и предложены рекомендации по использованию аспектов речевого общения и других неагрессивных словесных и невербальных сигналов, помогающих улучшить эмоции младших школьников в процессе коммуникации и воспитания.

Ключевые слова: воспитание, семья, социализация, культура, коммуникация, общение, национальное воспитание, культурные и национальные особенности, эмпатия.

Рассматривая семью, как источник национального воспитания младших школьников мы должны помнить, что семья является основой для социализации личности, возникновения отношений имеющих вначале половозрастной характер, потом уже этнических, национальных и межнациональных отношений. Они обеспечивают основные элементы общения: умение слушать и умение высказываться. Каждый человек живет в каком-то окружении, которое им воспринимается как «семья». Семья является первым местом, где мы узнаем, как общаться. В ней вырабатываются способы того, что и как мы можем сделать в семье. В семье закладываются основы происхождения того, как мы будем определять себя в общении [1, с. 24-25].

Таким образом, дети начинают социализацию, этнический путь с обучения жестам, тонам голосов родителей, братьев и сестер, окружения. Например, когда ребенок, указывая пальцем, просит «ЕЩЕ» или «ДАЙ», он подражает тому, как кто-то другой в семье сделал это или делает по отношению к другим членам семьи. Одна семья, может правильно интерпретировать то, что просит ребенок, но другая семья, обладающая своей системой общения, может не понять требуемого ребенком. Чтобы понять, как семья формирует младшего школьника надо рассмотреть стиль и формы общения, которые имеют место в традиционных семьях в Республике Казахстан и то, как влияет семья какой-либо этнической группы на ребенка, влияет не столько намеренно, сколько в связи со сложившимися исторически формами связей в семье. Вначале это относится просто к общению ребенка с родителями. Далее эти отношения переносятся автоматически на отношения ребенка с другими взрослыми, сверстниками, младшими, которых он встречает во внешнем мире.

Важно понимать, что все, что мы делаем, говорим или не делаем, связано с результатом нашего общения с кем-то. Это могут быть не только слова, но и молчание. Под общением понимается то, как мы говорим, интонации, но кроме того, это выражение лица, позы, жесты, мимика и т.д. В этом смысле, важно иметь в виду, что есть два способа общаться: вербальный и невербальный способ общения. Первый относится к связи через слово, то, что мы говорим или пишем. Невербальный способ общения отражают невербальные жесты, взгляды, позы, голос и внешность.

Невербальный способ общения является более эффективным, в сравнении с вербальным, так как позволяет явно донести, как мы воспринимаем собеседника. Современные исследователи подчёркивают, что для эффективного общения необходимо, чтобы сообщение передалось последовательно в нашей вербальной и невербальной экспрессии. Например, в вербальной составляющей мать или отец говорит сыну: «Я не сержусь!», но в невербальном плане возникает конфликт, так как ребенку важно сильно или нет, хмурится родитель. Ребенок не будет точно знать на какое из средств информации обратить внимание, если вербальный и невербальный компонент противоречат друг другу. Этот вид противоречия является типичным и может поставить перед семьей много проблемных ситуаций, которые с большим трудом могут быть преодолены, и не приведут к конфликтам, потому что общение, сложившееся в семье является недостаточным.

Одна из функций общения в семьях, состоит в том, чтобы выразить свое видение о чем-то, и что эти потребности были услышаны и встретили понимание другого члена семьи. Когда мы рассматриваем семью как источник национального воспитания младших школьников, мы должны явно указать на то, что обычные трудности семей намного легче могут быть преодолены внутри

семей. Однако трудности, возникшие в связи с ошибками, заключенными с привитыми семьей мыслями и поступками, вербальным и невербальным компонентом общения, преодолеваются намного сложнее. Человеку внешней среды, воспитанному в других национальных традициях воспитания трудно, практически невозможно догадаться, что мы хотим донести.

То же самое относится к материальным потребностям, благам. Их реализация, достижение прямо связаны с реализованными эмоциональными потребностями. Например, продвижение члена общества по социальной лестнице оказывается связанным с присущими уникальной культуры части общества обстоятельствами. К ним может быть отнесены все что угодно – от «легкости» восприятия жестов, мимики, голоса, до невольного чувства большего и лучшего понимания, почему человек так или иначе одет, выражает свои мысли, совершает понятные менталитету поступки. Кто-то делает вид и надеется, что другие не будут удивляться, тому, что он хочет выразить, другой изначально находится в сходной среде воспитания, не испытывает в такой же степени трудностей восприятия окружающими того, что с ним случилось.

Важно, что все члены семьи обычно могут выражать потребности, эмоции, ожидают ответной реакции без страха быть отвергнутым или игнорируемыми другими членами семьи. Явные потребности устанавливаются ясными и эффективными взаимоотношениями, так как общение в семье связано с первых моментов жизни с членами семьи, которые воспринимают, обычно, членов семьи как неотделимое целое.

При этом семья является закрытым сообществом. В нем, к сожалению, обычно культивируется миф, коллективный опыт того, что «другие», то есть не члены семьи, могут, догадываясь о потребности, которую им будет пытаться донести член семьи, накапливают гнев и производят действия, связанные с невозможностью реализовать эти потребности [2, с. 43-48]. Фактически это ведет к накоплению разочарования в людях, потому что запрещает вовне от семьи прямо высказывать свое мнение и сопутствует затягиванию общения и «гаданиям», как правильно или неправильно выказывать свою любовь к общению, или беспокойство о возможности быть услышанным, реализуемые настолько просто в семье и так трудно вне ее. Таким образом, выступая источником национального воспитания младших школьников процесс семейного воспитания должен работать так, чтобы каждый член семьи взял на себя ответственность за своим эмоции и выражал их, объясняя, что он чувствует, когда происходят какие-то события. Например, вместо того, чтобы сказать «Вы делаете меня сердитым (сердите меня).» намного правильнее сказать «Я чувствую себя очень сердитым, когда ...»".

Связь отношений имеет два аспекта, которые в равной степени учитывает исследователь. Первый компонент – это общение реализованное вербально и не вербально. Второй компонент – это умение слушать. До сих пор мы обращали больше внимания на первый аспект, но без сомнений, что слушание в равной степени важно, особенно если вы хотите иметь хорошие связи со своими детьми, и в дальнейшем хорошие связи младших школьников в многонациональном обществе. В обществе мы вплотную сталкиваемся с такими понятиями как «активное слушание» и «эмпатия».

Как отмечалось ранее, дети учатся общаться в пределах своей семьи. В течение первых лет жизни, особенно, когда они еще не могут говорить, важнейшую роль выполняет «взрослый человек», отвечающий, за то, что дети ощутят достаточную степень внимательности, чтобы понять, что их этот «взрослый человек» слушает и понимает их нужды. На ранней стадии это относится к простейшему вниманию: как ребенок плачет, как взрослый человек замечает, что что-то случилось у ребенка (голод, холод, тепло, грязный подгузник, или боль). Это раннее воспитание ребенка показывает ему, что воспитатель узнает и распознает различные типы реакций и действий ребенка, т.е. предпринимает попытки решить потребности ребенка. На этом этапе у ребенка возникает связь с взрослыми, которая должна быть шире, чем связь на уровне отрицания и поощрения, простого вербального общения. Ребенок понимает, что он общается не вербально. Для этого есть два ключевых отношения, которые являются ключевыми для понимания ребенком возникшей связи: понимание требований активного слушания и сопереживания. Активное слушание означает, самоограничение на изменение положений тела, самодисциплина ума в ситуации, когда мы попросили внимание или у нас попросили внимание. Это часто означает для ребенка перестать делать другие вещи и быть готовыми слушать других, давая понять, жестами или словами, что он внимателен к тому, что ему хотят сказать. Например, когда ребенок плачет, он реагирует, услышав: «Не плачь больше", но намного важнее то, что ребенок реагирует заранее и без вербального контакта, понимания, что когда он плачет, кто-то обязательно приблизится, давая понимание, что его спросят, что случилось и попытаются облегчить его боль. Сочувствие, в свою очередь, означает, что ребенок настраивается и

сродняется с мыслью, что не только другие реагируют на его сообщения, но и с опасениями, радостями и печалями других людей, которые реагировали или могли реагировать на потребности ребенка. Много раз ребенок будет пытаться угадать, что эта его реакция является правильным мышлением – не только восприятие заботы других, но и его личная эмпатия к другим. Поэтому, чтобы развить эмпатию у ребенка, необходимо контролировать его внутренние реакции на то, что другой человек говорит или делает, и как ребенок реагирует на чужую боль.

Когда мы действуем эмпатия является проверкой чувств других людей, и, следовательно, является способом заставить чувствовать себя человеком, выполнившим свою функцию, в ответ на действительные чувства или события имеющие место в жизни других людей.

Активное слушание имеет прямую связь с культурными, национальными особенностями семьи, так как прямо отражает традиционные социальные, культурные функции внутри семьи. Например, когда социальные роли в семье таковы, что только женщина активно слушает и реагирует на поведение ребенка, то ребенок мальчик может автоматически «обязать» всех женщин быть внимательными, и снять с себя ответственность проявлять эмпатию и развивать навыки активного слушания у себя. В дальнейшем это умение быть чутким с детьми обоих полов, точнее его отсутствие, может быть с легкостью трансформировано не только на половозрастные признаки, но и любые другие.

Так как ребенок, младший школьник еще слишком мал и податлив как личность это привитие эмпатии и активного слушания является хорошим способом, чтобы посеять у него доверие. Это доверие развивается таким образом, что прививает право сообщить о чем-то не только к родителям, но к любому члену семьи (а в последующем не только семьи), в случае, когда этот кто-то нуждается в помощи. Плоды этого доверия сначала способствуют развитию отношений между родителями и детьми. Затем при переходе в младший школьный и подростковый возраст это доверие уменьшает трудности общения.

В любой связи есть некий человек, который хочет передать сообщение (он называется эмитент). Кроме того, есть второй человек (или группа людей), к которому, которым, адресовано сообщение. Этот второй человек называется приемник. Связи, возникающие между эмитентами и приемниками настолько динамичны, что в диалоге люди, будучи передатчики и приемники, в считанные секунды меняются ролями; то есть, они не только отправляют и получают сообщения на постоянной основе, но и меняют свои роли. Смена ролей связана с рядом проблем. Во-первых, проблемы связи возникают, когда эмитент не в состоянии поставить четкий сигнал, или когда в ходе общения имеют место различия между вербальной и невербальной составляющей сообщения. Есть также проблемы коммуникации, когда приемник понимает что-то другое из того, что отправитель хотел ему сказать. Во всех таких проблемах общения будут возникать коммуникационные узлы. В этом смысле, связь можно представить как человека, поливающего растения посредством длинного шланга, по которому человек эмитент обеспечивает растения получатели водой (сообщением). Если на изгибах шланга есть отверстия утечки или узлы (проблемы), вполне вероятно, что вода сообщение не дойдет до растения и уйдет в землю, или же сообщение достигнет растения (получателя), недостаточно обильно полив его водой, поэтому растение вырастет не таким, как ожидалось. В этом случае только тот, кто открыл воду (сообщение) и использовал ключ и способ транспортировки (шланг) в состоянии понять, что растения поливают в достаточной степени. Кроме того именно начавший общение обязан найти узлы проблем, а не оставаться спокойным, потому что ключ открыт, и вроде бы общение осуществлено.

С другой стороны, мы видим и слышать то, что мы хотим увидеть и слышать. Следовательно, наше восприятие селективно. Это приводит к тому эффекту, что иногда мы становимся частью того, что мы выражаем и искажаем. Сообщение состоит из ингредиентов наших собственных представлений. Так связь становится диалогом с глухим, что приводит к взаимному непониманию. Прослушивание половины от целого также происходит к ситуации, когда мы изменяем тему или оставляем ситуацию вне решения, лишь бы не следовать трудному для нас диалогу. К сожалению, само по себе ведение диалога не решает проблему. Иногда такой диалог лишь увеличивает, генерирует в другом человеке обиду и чувство, что-то, что вы говорите, ничего не стоит.

Младшие школьники эмоционально отражают эти чувства. Не понимание проблемы диалога состоящее в искреннем удивлении «Я же веду с тобой диалог (предполагающее: значит, мы можем найти решение)» лишь обостряет или загоняет проблему внутрь. В этой ситуации следует помнить, что диалог – это прежде всего общение. Для общения необходимо, чтобы у эмитента и приемника

были достаточно развиты умения и навыки продолжительно концентрировать внимание, слушать, получать информацию и извлекать пользу из опыта других.

Этот тип узла проявляется, когда мы уменьшаем значимость, а фактически унижаем другого, выделяя различия возраста, социального положения, власти, значимости и т.д. Для этого, к сожалению, используется язык насмешки, иронии, все то, что плохо понимает другой человек. Этот подход предназначен для устрашения. Когда человек дезориентирован, легко заставить его сомневаться в себе и своих способностях. Но следует ли семье стремиться к воспитанию у младших школьников этих сомнений?

Именно поэтому дети, младшие школьники, услышав «нравоучительные» диалоги замыкаются и воздвигают непреодолимую стену. Но надо помнить, кто начал диалог и кто является эмитентом, создавшим эту стену.

С другой стороны, сами эмитенты прибегают к этому типу узлов, когда не чувствуют никаких аргументов, или когда хотят, навязать свое собственное видение предмета, не принимая другого. Этот легкий путь позволяет дисквалифицировать собеседника. Аналогично действуют дисквалификации, осуществляемые эмитентом по сравнению с другим произвольно выбранным (удобным для эмитента) человеком. Например, в семье, обращаясь к одному из детей, говорят так: «твоя сестра делает это аккуратно». Этой фразой ребенку сообщается, что он менее упорядоченно живет, что вызывает гнев и чувство неполноценности.

Другой узел связи возникает, когда правота в глазах эмитента связана с личным опытом, и неготовностью прислушиваться к мнениям приемников. Это происходит, когда суждение о чем то, или совет построены без учета реальности и различия конкретной ситуации. Фактически, это совет, без самостоятельного мнения приемника. Чаще всего это ошибка из наилучших намерений, состоящая в том, чтобы помочь или защитить, уберечь от ошибок. Однако это не позволяет расти приемнику, отражая личный опыт и становясь другими. Кроме того, решение проблемы, это не выслушивание многих советов.

Для того, чтобы отменить эти узлы, или предотвратить их формирования, есть некоторые рекомендации, котором мы все можем следовать:

Слушайте: активное слушание означает, что физически и психологически присутствует внимание, когда кто-то обращается к нам. Вам нужно, сосредоточить внимание на том, что сказано (содержание, с учетом информации) и как (тон голоса, жесты, выражение лица и т.д.), как говорят. Прослушивание другого позволяет ему проверить себя и дает пространство времени и внимания, когда он выражается свободно.

Учение в семье – процесс, который означает, что семья заботится и оповещает, что получает и понимает идеи, информацию или опыт своих членов.

Эмпатия требует принятия внутренней паузы, прежде чем реагировать на другого человека, давая время, чтобы захватить свои чувства, мнения, ценности и потребности.

Так как все мы имеем человеческую природу, мы можем настроиться на страхи, горести, радости, гнева и чувства других людей. Для того, чтобы сопереживать, мы посылаем сообщение, что другой является ценным человеком, даже если он чувствует и думает иначе.

Для обеспечения хорошей связи необходимо увидеть и понять идею или опыт, черпая из нескольких источников, выбирая саму позицию. Для этого важно внимательно слушать не осуждая то, что другой человек дает нам.

Сдержанность. Сдержанность сообщает другому человеку, что «мы здесь и сейчас», «мы приветствуем то, что происходит», «мы противостоим силе своих эмоций» и «все это имеет значение для нас». Такое отношение емко означает, что мы верим в собеседника, и мы позволяем ему плавно выражать свои мысли и чувства. Это освобождает и демонстрирует тому, кто нам необходим, что он занимает важное место в нашем общении.

Экспресс анализ взаимных ожиданий. Многие недоразумения возникают из-за того, что не удалось уточнить, что мы ожидаем от ситуации. Экспресс анализ взаимных ожиданий позволит другим знать, чего ожидать и чувствовать, обеспечить в отношениях. Для здорового общения ключевым является то, как человек спрашивает, как просьба выражена в словах, что ждет он от другого. Таким образом, предотвращается фрустрация, разочарования и недоразумения в отношении того, что должно быть достигнуто.

Юмор. Юмор сглаживает неровные края, показывает нам другую сторону ситуации, снижает напряжение и облегчает принятие сторонами решений. Трудности и глупости жизни становятся все

более терпимыми, когда люди живут со здоровым и легким юмором. Это включает в себя состояние готовности смеяться над собой, до того как поднять на смех других.

Знание этих элементов коммуникации может помочь нам быть внимательными, когда эти, и другие ключевые узлы общения, воспитания возникают, а также позволит найти способ реализации стратегий для их отмены. Эти стратегии будут служить для связи не только с детьми, младшими школьниками, но также с взрослыми людьми.

1 Соловьева А.Н. Культурные различия как основа этнической идентичности в контексте глобализации / А.Н.Соловьева // Мир психологии. - 2009. - № 3. - С. 23-34

2 Собкин В.С., Руднев М.Г. Зависть: опыт социологического исследования экономического неравенства / под ред. В.С. Собкина. - М.: Центр Социального образования РАО, 2004.

Түйіндеме

Отбасы бастауыш мектеп жасындағы оқушыларды ұлттық тәрбиелеу мен коммуникация дамуынын бастауы ретінде

Т.В. Ланцева – п.ғ.м., академик Е.Бөкетов атындағы КарМУ педагогикалық факультетінын аға оқытушысы, tmanapa@gmail.com

Мақалада бастауыш мектеп жасындағы оқушылардын ұлттық тәрбиесі мен коммуникациялық мәселелері қарастырылған. Сонымен қатар отбасындағы және қоғамдағы коммуникациянын даму аспектілері көрсетілген.

Мақалада тәрбиенің нәтижелі болуына отбасында бастауыш мектеп жасындағы оқушыларды тәрбиелеу және коммуникация барысында пайда болатын бірнеше өзекті мәселелерін шешу керектілігі көрсетілген.

Тәрбиелеу және коммуникация барысында бастауыш мектеп жасындағы оқушылардын эмоцияларынын жақсаруына комектесетін вербалды емес және басқа да агресивтік емес сөз белгілері мен карым-катынас аспектілерын пайдалану бойынша ұсыныстар беріледі және жолдары қарастырылған.

Түйін сөздер: тәрбие, отбасы, әлеуметтендіру, мәдениет, коммуникация, карым катынас, ұлттық тәрбие, мәдени және ұлттық өзгешеліктер, эмпатия.

Summary

The family as a source of communication development and national education of younger school students

Lantseva T.V. - master of pedagogical sciences, senior lecturer of pedagogical faculty of the Karaganda State University of the name of academician E.A.Buketov, tmanapa@gmail.com

In this article we consider problems of communication and national education of younger school students. It also identifies aspects of communication in the family and society. In this article it is specified that for fruitful education it is required to solve a number of key problems which, as a rule arise in the course of communication and education of younger school students in families. We have considered ways and have offered recommendations about applying of aspects of speech communication and other nonaggressive verbal and nonverbal signals supporting to improve emotions of younger school students in the course of communication and education.

Keywords: education, family, socialization, communication, culture, association, national education, cultural and national peculiarities, empathy.

ӘОЖ 373.017:355.233.231.1

ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕНІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ СЫНЫПТАН ТЫС ТӘРБИЕ ЖҰМЫСТАРЫНЫҢ МАҢЫЗЫ

Л.Т. Сайдахметова – Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университетінің доценті, п.ғ.к. e-mail: saydahmetova72@mail.ru

Мақалада жалпы білім беретін мектептерде ұйымдастырылатын сыныптан тыс жұмыстардың негізгі талаптары мен жүзеге асырылу жолдары қарастырылған. Сонымен қатар, сыныптан тыс жұмыстардың тәрбиелік құндылығы, олардың тиімділігі мен қатар Халық қаһарманы Б.Момышұлының ұлы, жазушы Бақытжан Момышұлының «нағыз патриоттар, шынайы патриоттар қазақ ата жұртының мәңгі тәуелсіз өмір сүріп, гүлдене беруі үшін өзінің саналы өмірін сарп етуге даяр» адамдар екенін дәріптеуі қарастырылады.

Түйін сөздер: азаматтық тәрбие, құндылық, халық тәрбиесі, ұрпақ жалғастығы, ұлттық мақтаныш сезімі, сыныптан тыс тәрбиелік сабақтар.

Жалпы білім беретін орта мектептің бағдарламалары арқылы жүзеге асырылатын білім берудің мақсаты мен міндеттері қазіргі таңда бұрыннан етек алған дәстүрлі оқытудан түбегейлі өзгешеліктерге ие болып отыр. Бірінші кезекке, бұрынғыша оқушыны пәндік білім, білік, дағдыларының белгілі бір жиынтығымен қаруландыру емес, оқу әрекетін қалыптастыру негізінде оқушының жеке бас тұлғасын тәрбиелеу мақсаты қойылып, ең алдымен білім, білік, дағдыларды меңгерудің негізі ретінде оқушы дамуы мен тәрбиесінің қамтамасыз ету міндеттерін шешу көзделген.

Қазақстанның тәуелсіз мемлекет болып, егемендікке қол жеткізуі, қазақ тілінің мемлекеттік мәртебеге ие болуы әрбір ұлттың ғасырлар бойы жинақтаған ұлттық құндылықтары мен дәстүрлі мәдениетін өз ұрпағына толық танытуға мүмкіндік туғызды. Еліміздің алдында тұрған басты мүдде өркениетті, қуатты елу елдің қатарына қосылуға қол жеткізу әлемдік білім кеңістігінен орын алумен де өлшенеді. Бүгінгі таңдағы көкейкесті бұл мәселе оқытудың инновациялық технологияларын пайдалану арқылы білім сапасын арттыру, оқу үрдісін жетілдіру, білім мазмұнын жаңарту, жан-жақты дамыған рухани жан дүниесі бай жеке тұлғаны қалыптастыру, тәрбиелеу ісімен тығыз байланысты.

Тәрбие қайшылықты және ұзақ, үздіксіз процесс болғандықтан патриоттық тәрбиені тек оқу кезінде ғана емес сонымен қатар сыныптан тыс жұмыстар барысында да қалыптастыруға болады. Соның ішінде оқушылардың патриоттық сезімдерін тек сабақ барысында толық қалыптастыру мүмкін емес. Олай дейтініміз, әрбір сабақтың өзіне тән мақсаты, міндеттері болады.

Халық қаһарманы Б.Момышұлының ұлы, жазушы Бақытжан Момышұлы “нағыз патриоттар өзінен бұрын Отанының қамын көбірек ойлайды. Шынайы патриот қазақ ата жұртының мәңгі тәуелсіз өмір сүріп, гүлдене беруі үшін өзінің саналы өмірін сарп етуге даяр” адамдар екенін дәріптейді.

Жазушы, Қазақстандықтардың барлығын бірдей патриоттар деп айта алмаймыз, өйткені материалдық тоқшылық, технологиялық игіліктерге бола жеке басын күйттеп, шетелге қашқандар, келешек ұрпаққа мұра болып қалатын жерді, табиғи ресурстарды сатып жеке басының байлығын асырғандарды, “қазақ” деген ұлы халықтың даналығынан туған салт-дәстүрін тәрк етушілерді, тарихын, тілін білмейтін, білуге ұмтылмайтындарды патриоттар қатарына қоспайды. Ол Қазақстанның бүгінгі территориясының сақталып қалуына халқының ел болып ұйып отыруына, ежелгі дәуірден бері қарай үлес қосып келе жатқандарды нағыз патриоттар дей келе, “патриоттары көбеймеген халық елдігінен айырылады және елдігін сақтап қала алмайды”, – деп түйіндейді.

Бақытжан Момышұлы патриоттық сезім “адамдарға генетика арқылы беріліп, ойына мықтап орнығады. Алайда оған күтім мен қамқорлық, ұдайы шыңдап отыратын тәлімгерлік те қажет”, –дейді. Ол ерлік, рух, ұлттық намыс арасындағы тығыз байланысты: “меніңше, ұлттық намыс болмаса, ұлт батырлары да болмайды. Сонымен қатар ол, ең алдымен, елінің патриоты атанбаса, батыры да емес. Демек, ұлтына деген құрмет патриотизмнің ажырамас бөлігі. Отаны мен халқына деген сүйіспеншілік жоқ жерде патриотизм тумайды. Егер тура мағынасында айтсам, патриотизм – адамды өзінің арғы тегімен жалғастырып жататын арқауы мықты қасиетті жіп”,- деп белгілейді.

Мектеп оқушыларының білімін дамыту, тәрбиелеу, патриоттық сезімін қалыптастыру, шығармашылық белсенділігін күшейту, рухы биік азамат етіп тәрбиелеу істері білім берумен қоса жүреді. Дегенмен, бұл жұмыстар сыныптан тыс жұмыстарда өз жалғасын тауып, жүзеге асырылады.

Сыныптан тыс жұмыстарда көркем шығармаларды пайдалану – оқушылардың патриоттық тәрбиесін қалыптастыруға септігін тигізеді. Сыныптан тыс жұмыстар арқылы оқушының білімі артып,

тереңдеумен қатар, олардың дүниетанымдық көзқарасы онан әрі дамып, ойлау қабілеттері жетіледі. Сыныптан тыс жұмыстардың басты ерекшелігі олар еріктілік принципте құрылатындығында, яғни, оларға көркем шығармаға қызығушылықпен қарайтын оқушылар қатысады. Оқушылар ынта мен өздерінің қабілеттеріне қарай өздігінен әртүрі үйірмелерге жазылады, сабақтан тыс уақытта өз қалаулары бойынша жалпы немесе жеке атқаратын жұмыстарға белсене қатысады.

Бұдан шығатын қорытынды, мұғалімнің ең алдымен сыныптан тыс сабақ түрлерін еркін таңдап алуының керектігін білдіреді. Мұғалімдердің басты міндеті - сыныптан тыс жұмысқа оқушыларды түгел тартып, олардың белсенділігін көтеру.

Сыныптан тыс жұмыстардың екінші ерекшелігі - оның міндетті бағдарламалар талабымен байланысты болмайтындығында. Сыныптан тыс жұмыс мазмұны мен оны ұйымдастыру формасы негізінен алғанда оқушылардың ынталары мен талап-тілектеріне және жергілікті жағдайларға байланысты туындайды. Пәндік және басқа үйірмелердің бағдарламалары оқушылардың қызығушылығын, қажеттілігін өтеуге құрылады. Бағдарламалар әдістемелік нұсқаулардың негізінде үйірмелердің жетекшілері нақты жағдайларды және оқушылардың ықылас қалауын ескере отырып, жұмыс жоспарын жасайды. Сыныптан тыс жұмыстың мазмұны мектепоқушыларының ынтасы мен қалауы, тілектаптарына сай келетіндей тұрғыда қарастырылады.

Сыныптан тыс жұмыстардың тағы бір ерекшелігі - жас шамасы әртүрлі оқушыларды қамтитындығында. Жас шамасы әртүрлі оқушылардың қатысуы сыныптан тыс жұмысты ұйымдастыруға және өткізуге кедергі бола алмайды, қайта оны жандандыруға көмектеседі. Тіпті бұл әртүрлі сынып оқушыларын біріктіріп, топтастырып, ұйымшыл болуға тәрбиелейді. Мұнда әртүрлі сыныптардың оқушыларын біріктіретін үйірмелерде ересектеу балалардың өзінен кішілерге қамқорлық жасауларына, жолдастық өзара көмекті өрістетуге жақсы жағдай туғызылады, оқушылар арасындағы қарым-қатынас этикасы қалыптасады.

Сыныптан тыс жұмыстың төртінші ерекшелігі - онда өздігінен талпыныс жасау, ізденушілік көркем шығармамен айналысудың басым болуына көмектеседі. Үйірмелерде, спорт, көркемөнерпаздар ұжымдарында балаларды өздіктерінен жұмыс істеулеріне кең мүмкіндіктер беріледі. Оны, мұғалімдердің бағыттап отырғанмен, жұмыстың барысын, негізінен мектеп оушыларының өздері ұйымдастырады. Сыныптан тыс және мектептен тыс сабақтарға басшылық жасау дербестікті дамытуға, үйлесімді іс жүргізуге төселтеді.

Бүгінгі таңдағы сыныптан тыс тәрбие жұмыстарының ерекшелігінің мәні ондағы қоғамдық пайдалы іс-әрекеттің сыбағалы салмағының артқандығында. Қазіргі уақытта сыныптан тыс жұмыстар қоғамға пайдасы мол, кәсіптік бағдар берудегі өте маңызды да ықпалды құралы ретінде көрініп отыр.

Сыныптан тыс жұмыстардың тағы бір ерекшелігі - формалар мен әдістердің сан алуандығында. Көркем шығармаларды сыныптан тыс жұмыстарда пайдаланудың жолдарын талдамас бұрын ең алдымен сыныптан тыс жұмыстың мақсат-міндеттерін анықтауға тура келеді. Сыныптан тыс жұмыстарға сабақтан тыс уақытта оқушыларымен мектепте жүргізілетін, тәрбие және білім беру сипатында ұйымдастырылған, әрі мақсатты бағыты бар сабақтар жатады. Бұл жұмыстар патриоттық тәрбие берудің жалпы жүйесінің ажырамас бөлігін құрайды. Олар жан-жақты дамытуға, бос уақытты тиімді ұйымдастыруға септігін тигізеді.

Сонымен қоса қазіргі жағдайдағы сыныптан тыс жұмыстың жетінші ерекшелігі - оның бұқаралығы. Ол табиғатты, техниканы, өнерді, әдебиетті сүйетін жеке оқушыларды ғана емес, барлық оқушыларды қамтиды. Оның бұқаралық формалары топтық және жеке-дара сабақтармен толықтырылып отырады.

Белгілі ғалым-әдіскерлердің еңбектеріне талдау жасай отырып: «Сыныптан тыс жұмыстар деп, мектепте бірақ сабақ кестесінен тыс жүргізілетін оқу-тәрбие жұмыстарының барлық түрін айтамыз», - деген анықтама беруге болады. Бұдан шығатын қорытынды мектепте жүргізілетін сыныптан тыс жұмыстар оқу-тәрбие процесінің жалғасы болып, ол білімдік, тәрбиелік, дамытушылық сипатта жүргізілген жұмыстар төмендегідей мақсаттарды көздейді:

- оқушылардың сабақ барысында алған теориялық білімдерін толықтырып, тереңдетіп, дамытып, оқуға, көркем шығарма үлгілеріне сүйіспеншілік сезімдерін туғызып, ынтасын арттыруға жағдай жасау;
- сыныптан тыс жұмыстардың мазмұны мектеп бағдарламасының мазмұнын толықтыратындай болуы;
- сыныптан тыс жұмыстар сабақтан бос кезде оқушылардың дұрыс демалысын ұйымдастыра отырып, практикалық жағынан дағды-әрекеттерін қалыптастыру.

Мектеп оқушыларына патриоттық тәрбие беруде тәрбие жүйесінде мектептен тыс жұмыста едәуір орын алады. Олар көбінесе, мектептен тыс мекемелер, кітапханалар, театр, ғаламторлар, түрлі мәдени ағарту шаралары. Қазіргі кезде сыныптан тыс жұмысты ұйымдастыруда әлі де болса айтарлықтай кемшіліктер баршылық. Кейбір мектептер үшін бұл жұмыстың жеке бағыттарын ғана дамыту тән болып отыр. Сыныптан тыс жұыстарға көп жағдайда оқушылардың барлығы емес, тек белсенділер қатысады.

Сыныптан тыс жұмыстардың тәрбиелік құндылығы, олардың тиімділігі көбіне бірқатар талаптарды сақтауға байланысты:

- сыныптан тыс жұмыстарға қойылатын талаптардың ең маныздысы - оның өмірмен, практикамен тығыз байланыстылығы. Кез келген үйірменің, ғылыми қоғамының жұмысы айнала, қоршаған өмірмен танысуға және оны көркейтуге белсене қатысуға себепші болуы тиіс;

- сыныптан тыс жұмыстардың мазмұны мен ұйымдастырылуын мектептің оқу-тәрбие міндеттеріне бағындыру қажет. Үйірмелік және жаппай сыныптан тыс жұмыс үшін жалпы білімді және дүниетанымды кеңейтуге, адамгершілік және еңбек тәрбиесін беруге, саяси сананы, эстетикалық талғамды және дене қуатын дамытуға септігін тигізетін материал іріктеудің маңызы үлкен;

- сыныптан тыс жұмыстарды ең алдымен жүйелі, үнемі өткізіп отыру қажет;

- сыныптан тыс жұмыстар түрлері әсіресе, патриоттық тәрбие беру мәселесі оқушылардың қолынан келетіндей, шамалары жететіндей мазмұнда болуы керек. Егер сыныптан тыс жұмыстардың мазмұны, берілетін тапсырмалар, жеңіл немесе тым күрделі болса, онда оқушылардың сыныптан тыс жұмыстарға қатысу қызығушылықтары жойылып кетуі мүмкін [2] деп көрсетілген.

Көркем шығармаларды сыныптан тыс жұмыстарда пайдаланғанда олар ең алдымен жеке тұлғаның патриоттық тәрбиесін қалыптастыруға; оның оқушылардың өзін-өзі жетілдіруге ықпал етуіне; жалпы дүниетанымына әсер етуі керек.

Сыныптан тыс жұмыстардың тәрбиелік құндылығы, олардың тиімділігі көбіне бірқатар талаптарды сақтауға байланысты десек, ең алдымен олардың патриоттық тәрбиені қалыптастырудағы маңызы зор. Бұл талапты сыныптан тыс жұмыстың формалары мен әдістерін таңдаған кезде, оны жоспарлау және ұйымдастыру үрдісінде, қорытынды шығарған кезде сақтау қажет. Бұған тыңғылықты жоспарлаудың және нәтижелерді есепке алудың көмегімен қол жетеді. Мектептерде оқылатын ғана емес, сыныптан тыс жұмыстардың да кестесі болуы қажет, онда үйірмелік және басқа сабақтан тыс жұмыстардың күндері және сағаттары көрсетілуі қажет.

Сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастыруға қойылатын маңызды талаптардың бірі - оқушылардың қолынан келерліктей, шамасы жетерліктей мәселелердің жоспарлануы. Оқушылардың жас ерекшелігіне сай келмеген жағдайда сабақтан тыс жұмыстар қажетті нәтиже бере алмайды. Оқушылар үшін қызықты болмай, оларды еліктірмейтін жағдайға ұшырайды. Сондықтан да оқушылардың қолынан келерліктей, өздерінің қатысуын еркін қамтамасыз етерліктей жұмыс түрлері қамтылады. Бұл сыныптардағы үйірмелік және бұқаралық жұмыстарда әртүрлі ойындар мен ермектер, романтика элементтері үлкен орын алады. Мұнда қарапайым қол жұмысымен айналысу, сыныппен немесе бастауыш сынып оқушыларының топтарымен жүргізілетін жалпылама жұмыс формалары басым болады.

Сыныптан тыс жұмыс мазмұнының, ұйымдастыру формалары мен өткізу әдістерінің оқушылардың даму деңгейіне сәйкес келуі - педагогикалық талаптардың бірі. Сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастыруға қойылатын талаптардың тағы бірі - олардың алуан түрлі және жаңарып отыруы. Оқушылардың бір сарынды, біркелкілік пен жалықтыратын іске төзбейтіні белгілі. Олар бірсарынды жұмыстарды орындауда ынта көрсетпейді, оларға қызықпайды, назар аудармай тәртіп бұзуы да мүмкін. Оқушылардың үйірме сабақтарына, ертеңгіліктерге, конференцияларға ықыласпен қатысуын, белсенділігін арттыру және тартымды болуы үшін алуан түрлілік, жаңалық болуы керек.

Жалпы сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастыруда мұғалімінен көп жауапкершілік талап етіледі. Себебі, негізгі ұйымдастырушы адам – мұғалімнің өзі. Мұғалімнің жұмысы нәтижесінде сынып оқушылары топпен қарым-қатынасқа тәрбиеленеді. Оқушылар ұжымын ұйымдастыру мен тәрбиелеу, оларды сыныптан тыс тәрбиелік іс-әрекеттің әр алуан түріне тарту арқылы мұғалім патриоттық тәрбие береді. Ол әрине, сыныптағы оқу жұмысын ұйымдастыру, білім сапасын арттыру мәселелерін де назардан тыс қалдырмауы қажет. Бірақ оларды шешуге ол ең алдымен тәрбиеші ретінде қарайды және бұл үшін тәрбиенің әр-түрлі формалары мен әдістерін пайдаланады.

Патриоттық тәрбие ұлттық мақтаныш сезімінен туындайды. «Ұлттық мақтаныш сезімі дегеніміз - белгілі бір басқа бір ұлт адамының көптеген жеке мақтаныш сезімінің жиынтығы болып табылады, ұлттық мақтаныш сезімі әрбір ұлт адамдары үшін бұзылмас заң» - деп Б.Момышұлы анықтама берген [4].

Қазақ балалар әдебиетін зерттеуші ғалым Ш.Ахметов «Қазақ халқының бала тәрбиелеу дәстүрі» атты еңбегінде: халқымыздың тәрбие ісінде қамтыған мәселелеріне жан-жақты тоқталған.

- Біріншіден, тәрбие басы адам алдымен әдептілікке үйретуді көздеген, әдепті бол дегенді басты міндет етіп қойған.
- Екіншіден, мейірімді болуды үйреткен.
- Үшіншіден, тіл алғыш елгезек болуға тәрбиелеген.
- Төртіншіден, адалдық пен шындыққа баулуды көздеген.
- Бесіншіден, білгір бол, ұстаз бен ғалымның, көпті көрген данышпан қарияның сөзін тыңда, ақпа құлақ болма, құйма құлақ бол дегенді бойларына сіңіре берген.
- Алтыншыдан, үлкенді, ата-анаңды сыйлай білуді үйреткен.
- Жетіншіден, кісі айыбын бетіне баспа, - дейді халық тәрбиесі. Бұл кемшілікті айтпа деген сөз емес, қаріп-қасерлердің табиғи кемдігін (мұрны пұшық, көзі қисық, аяғы ақсақ деген сияқты) көзге түртіп көрсетпе деген сөз.
- Сегізіншіден, ел қорғаны батыр бол, халық алдында қызмет ет, бар өнеріңді соған жұмса дегенді үйретеді, - деп қорытынды шығарады [5]. Бұған қарап, тәрбиенің қай саласы болса да ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан дәстүрдің бірі-патриоттық тәрбие беруге баулитындығын көреміз.

Көркем шығармалар арқылы ақын-жазушылар туған жер табиғатын, оның ерекшелігін, байлығын, оған деген сүйіспеншілігін суреттейді. Халқымыз туған жерді қатты қадірлеп, оның сан қилы құпияларын ерекше сипаттаған. Ол шығармаларды оқыту арқылы оқушылардың бойында патриоттық сезім оятып, туған жерге деген сүйіспеншілік рухын егуге болады. Бастауыш сынып оқушыларын Отанға деген сүйіспеншілік сезімін тәрбиелеуде жүйелі түрде жүргізілген үгіт-насихат, өнеге, оқушылардың мінез-құлқы мен іс-әрекетін ұйымдастыру арқылы қалыптасады.

Халқымыздың ұлттық қасиетінің әдемі қағидалары мен ережелерін бала тәрбиесінде терең мән бере шебер қолдана білсек, ұлтжанды, иманжүзді ұрпақ тәрбиелей аламыз. Ол үшін халқымыздың тарихы мен жүріп өткен жолдарын балаларға түсіндіре отырып, саналы тәрбие мен білім беруді алдымызға айқын мақсат етіп қоюмен бірге оны жүзеге асыруымыз қажет.

1 Бекбергенов М. Кластан және мектептен тыс жұмыстар //Қазақстан мектебі. 1986. №6.-42-44 б.
2 Әбенбаев С.Ш. Сынып жетекшісі. -Алматы, 2004. -16 б.
3 Патриотизм қанға сіңген қасиет пе? //Ақиқат.2000. №11. -29, 30, 34 б.
4 Момышұлы Б. Қанмен жазылған кітап. -Алматы: Қазақстан, 1991. -39-40, 52-54 б.
5 Ахметов Ш. Қазақ халқының бала тәрбиелеу дәстүрі. -Алматы: Мектеп, 1974. -227 б.

Резюме

Роль внеклассной работы в формировании патриотического воспитания

Л.Т.Сайдахметова – к.п.н., доцент,
Казахский Государственный Женский педагогический университет

В этой статье изложены основные требования и пути реализации внеклассной работы в обще-образовательной школе. Вместе с воспитательными ценностями и их эффективностью внеклассной работы рассматривается слова сына народного творца Бауыржана Момышулы великого писателя Бахытжана Момышулы: «казахские предки подленные патриоты, котрые вечно прожили в независимо, настоящие патриоты были такими людьми, что были готовы, посвятить всю свою жизнь процветанию своего народа».

Ключевые слова: гражданское воспитание, народное воспитание, ценности, приемственность поколении, национальные чувство гордости, внеклассные воспитательные уроки.

Summary

The role of extracurricular activities in the formation of patriotic upbringing

L.T.Saydahmetova - Kazakh State Women's Pedagogical University, PhD, Associate Professor

This article outlines the main requirements and ways to implement extracurricular activities in comprehensive school. Together with upbringing values and efficiency of extracurricular activities, son of BauyrzhanMomyshulygreat poetBakhytzhanMomyshuly`s words are considered, "kazakh ancestors are authentic patriots, who lived independently, true patriots were the people that were willing to devote all their life to the prosperity of their people. "

Keywords: civic upbringing, national education, values, succession of generations, national pride, extracurricular educational lessons.

ӘОЖ:

ТӘРБИЕ – ҰЛТТЫҚ ПАТРИОТИЗМНІҢ НЕГІЗІ

А.Ж. Скакова – магистрант, Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті
e-mail.ru:skakova.akbota@mail.ru
А.Сартаев – б.ғ.к.,профессор Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті.

Мақалада патриоттыққа тәрбиелеу мәселесі. Ұлттық тәрбие берудің қажеттілігіне назар аударылады. Ұлттық тәрбиенің мақсаты ен міндеттері көрсетіледі. Оқушылардың ұлттық патриотизмнің мәні, жалпы патриотизм, патриотизм туралы білімдері сауалнама арқылыанықталады.

Тірек сөздер: тәрбие, ұлттық тәрбие, ұлттық патриотизм, патриот, туған жер.

Қазақстанның Тұңғыш Президенті-Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев жолдауында мәңгілік ел болудың 2050 жылға дейінгі жаңа межесін айқындады. Қазақстан Президенті Н.Назарбаев жаңа Жолдауында: «Егер мемлекет әр азаматтың өмір сапасына, қауіпсіздігіне, тең мүмкіндіктеріне және болашағына кепілдік беретін болса, біз елімізді сүйеміз, онымен мақтанамыз. Осындай тәсіл ғана патриотизмді және оны тәрбиелеу мәселесіне прагматикалық және шынайы көзқарасты оятады... Әрбір қазақстандық биліктің қолдайтынын және тірек екенін сезінуге тиіс» делінген. [1]. Қай заманда болмасын адамзат алдында тұрған ұлы мұрат-міндеттердің ең бастысы өзінің ісін, өмірін жалғастыратын салауатты, саналы ұрпақ тәрбиелеу болып табылады. Қазақстан Республикасы тәуелсіздік алғаннан бері балалардың, жасөспірімдердің оқу- тәрбие ісіне ұдайы көңіл бөлініп келеді. Оқу-тәрбие ісінде назар аударып отырған тәрбие салаларының бірі- патриоттық тәрбие. Қазақстан Республикасы көп ұлтты іргелі ел. Патриоттыққа тәрбиелеу - күрделі педагогикалық үрдіс. Патриоттық тәрбиені қалыптастыру процесінің өз идеологиясы және айқын жүйесі бар. Тәрбие - халықтың ғасырлық бойы жинақтап, іріктеп алған озық тәжірибесі мен ізгі қасиеттерін жас ұрпақтың бойына сіңіру, өмірге деген көзқарасын және оған сай мінез құлқын қалыптастыру.

Қазақ халқының ұлттық тәрбиесі – әлемде теңдесі жоқ тәрбие. Жалпы «ұлттық» деген сөздің астарында елге-жерге, тілімізге, дінімізге деген құрмет жатыр. Яғни тәрбие алуды сәби ана құрсағынан бастаса, оны білім теңізінің мектеп атты кемесінде ұлттық құндылықтарымызбен жетілдіру өте маңызды. Балабақша, мектептерге ұлттық тәрбие енгізу арқылы біз ұлтжанды, парасатты ұрпақ өсіретініміз айдан анық. Рухы асқақ, іргесі берік ел боламыз десек, ең бастысы, ұрпақ тәрбиесі мен біліміне сергек қарауымыз қажет. Жас ұрпаққа сапалы біліммен бірге саналы тәрбие беру қай кезде де өзектігін жоғалтқан емес. Қазақстанның білім беру жүйесінде, тұтастай алғанда, мектепке дейінгі мекемелерде, техникалық, кәсіптік, жоғарғы оқу орындарында жеке тұлғаға ұлттық тәрбие берудің айрықша қажеттігі туындап отыр.

Қазақта «Сүтпен сіңген сүйекпен кетеді» деген мақал бар. Мектепке дейінгі кезеңдегі тәрбие – адам қалыптасуының алғашқы баспалдағы. Осы жаста балалар үлкеннің айтқанын тыңдап қабылдайды, сондықтан тәрбие үрдісінде балалардың Отанға, өз қаласына, үйіне деген қамқорлықтарын нақты түрде қалыптастыру қажет.Балабақшадағы тәрбие бала табиғатына ерекше әсер етіп, оған өмір бойы өшпестей із қалдырады. Мектепке дейінгі жастағы бала өзін қоршаған ортаның әсемдігіне, өзінің отбасына деген сыйластық сезімі туындаған жағдайда, оның өз Отанына деген сүйіспеншілік сезімі, яғни патриоттық тәрбие қалыптаса бастайды. Мектепке дейінгі жастағы балалардың патриотизм сезімін тәрбиелеу – күрделі және ұзақ үрдіс. Баланың тұлға ретінде

дамуында жақындарына, балабақшаға, туған қаласына және еліне деген сүйіспеншілігі үлкен роль атқарады. Мектепке дейінгі мекемеде патриотизм сезімдерін тәрбиелеуде басымды бағыттың бірі, ол экологиялық білім беру болып табылады. [2]. Балаларды өз елімен, ұлттық, тарихи мәдениетімен, табиғатымен таныстырғанда, олардың өз Отанының патриоты және азаматы бола-тындай мінездері қалыптаса бастайды. Шындығында,біздің еліміз қандай болса да, адам өзінің туған, өсіп – өнген жеріне, көшесіне, алғаш рет еккен тал ағашына, ауласына деген өз Отанына деген сезімімен байланыстырады. Мектепке дейінгі мекемеде өзінің табиғатының әсемдігін сурет салып көрсетеді. Балалардың салған суреттерінде өзінің шаңырағына, ауласына, қаласына деген сүйіспеншілігі және де серуен кезінде бақылаған табиғаты жөнінде бейнеленеді. Тәрбиешілер балалармен өз ауласын тазалауға шығып тұрады. Осы арқылы балаларға олардың айналаны таза ұстап, үлкендерге көмектесіп, өздерін тұрғын ретінде қаланы таза сақтау керектігін түсінулеріне бағыт беру. Жер бетіндегі әрбір халық өздерінің жарық дүние есігін ашып, кіндік қаны тамған қасиетті туған жері мен елінің табиғатының көрікті орындарын ерекше қорғалатын аумақтар ретінде жан-тәнімен қорғай білуі қажет.

1-сурет. Ұлттық тәрбие беру жүйесі [3].

Бастауыш сыныптағы дүниетану пәні «Адам», «Табиғат» және «Қоғам» сияқты дүниенің құрамдас бөлімдері туралы бастапқы білім сатысын қорытындылайды. Соның нәтижесінде оқушылардың айнала қоршаған дүниенің біртұтастығы туралы ой-пікірлері туралы ой қалыптасады. Олар адам, табиғат, қоғам арасындағы тығыз байланысты зерттеу дәрежесіне дейін көтеріледі. Сонымен бірге бастауыш сыныптағы дүниетану жоғары сыныптағы биология, физика, химия, тарих, география және басқа пәндер игеруге қажетті білім негізін қалау жөніндегі соңғы – шешуші сатыға жатады. Сон-дықтан білімнің берік негізін қалыптастыруда халық педагогикасының құралдары ерекше мәнге ие болады. Осы міндетті жүзеге асыруда дүниетану сабақтарында мынадай халық педагогикасы құралдарының жүйесі пайдаланылады:

- табиғат құбылыстары, жануарлар, құстар, адам туралы жұмбақтар;
- табиғатты аялау дәстүрлері, ырымдар мен тыйым сөздер;
- хайуанаттар туралы ертегілер;
- табиғатты қорғау мен аялау туралы мақал-мәтелдер;
- Ұлттық ойындар “Тірі және өлі табиғат”, “Ұшты-ұшты”;
- ауа райына байланысты халықтық болжамдар;
- халықтық тәжірибелер, бақылаулар т.б. Дүниетанудан ауызекі поэтикалық шығармашылық материалдарын оқушылар тек сабақ үстінде ғана емес, сонымен бірге сыныптан тыс уақытта да ынта қойып оқиды. Қоғамдық құбылыстар мен табиғат құбылыстары жайында белгілі бір тақырып бойынша қызықты деректер, әңгімелер, өлең-жырлар, мақал-мәтелдер іздестіруге арналған тапсырма

беруде оқушылардың білімдерін тереңдетуге мүмкіндік береді. Жұмбақтар баланың ойлау жүйесін, қиялын дамытуға, талғамы мен танымын өсіруге, поэзияны сүюге тәрбиелейді. Мысалы: Көзіне көрінбейді, қаңғуға ерінбейді, шалғынды жапырады, жол басын сыпырады. (Жел), Қолы жоқ сурет салады, Тісі жоқ тістеп алады. (Аяз) т.б. [4]. Оқушылардың белсенділігін арттыру үшін жұмбақтар, тапқырлығын ұштайтын сұрақтар беру қазіргі күннің талабына сай жас ұрпақты білімді, зеректі, қабілетті етіп тәрбиелеумен қатар ұлттық тәрбие беруге мүмкіндік береді. Біз өзіміздің зерттеу жүргізу барысында, М.Ганди атындағы №92 дарынды балаларға арналған мектеп лицейінде жүзеге асырылды. Сауалнамаға 10 сынып оқушылары қатысты. Сауалнама жауаптарын сараптау, бізге оқушылардың ұлттық патриотизмнің мәні, жалпы патриотизм, патриотизм туралы көзқарастары мен білімдері туралы хабардар берді. Біз оқушы-лардың берген жауаптарына қарай отырып оларды жоғары, орта, төмен деңгейге бөліп қарас-тыруды көздедік.

1. Жоғары деңгейі: «Ұлттық патриотизм» ұғымы – өз елімізге, тілімізге, дінімізге, ұлтымызға деген жанашырлық. Осылардың дамуына түптеп үлес қосу. Өз елін мақтан тұту, өз елімен мақтана алу. Өз елінің, жерінің атын әлемге таныту. Елінің дамуына аздаған болса да үлес қосу.

«Сіздің ойыңызша патриот деген кім?» - Патриот деп мен осы елде тұратын бүкіл адамдарды айта аламын. Олар осы ел үшін еңбек етіп, жұмыс жасап, өз үлесін қосуда.

«Сіз өзіңізді патриотпын деп санайсыз ба?» Тұлға бойында ұлттық патриотизмді қалыптастыру үшін не істеу қажет? – Мен өзімді патриотпын деп санаймын. Себебі, менің жүрегім әрдайым қазақ елі үшін соғады. Тұлға бойында ұлттық патриотизмді қалыптастыру үшін көптеген ұлттық нақыштардағы, тәрбиелік мәні бар көптеген кітаптар мен түрлі фильмдерді көптеп көру керек.

2. Орта деңгей: «Ұлттық патриотизм» ұғымы – ұлтына, еліне деген патриоттық сезім.Өз ұлтын ойлап, біреу жамандаса қорғауға дайын тұратын адамдарды патриот деп атайды.Ол ұлтын ойлаған әр бір кеудесінде намысы бар адамдарға тән.

«Сіздің ойыңызша патриот деген кім?» - өзінің жеке және топтық мүдделерін жалпы елдің мүдделеріне бағындыратын, оған адам қызмет етіп қорғауды мақсат тұтатын, өз Отанына, Атамекеніне деген сүйіспеншілік сезімі.

«Сіз өзіңізді патриотпын деп санайсыз ба?» - Мен өзімді патриотпын деп ойлаймын. Себебі мен болашақ педагогпын, балалардың білім алуына үлес қосқым келеді.

3. Төменгі деңгей: «Ұлттық патриотизм» ұғымы – Туған жерін Қазақстанды сыйлау, сүю. Өз Отанына деген махаббат.

«Сіздің ойыңызша патриот деген кім?» - Мемлекеттің әрбір азаматы патриот болу керек. Менің ойымша нағыз патриотқа үлгі болатын адам Бекболат Тілеуханов.

«Сіз өзіңізді патриотпын деп санайсыз ба?» - иа патриотпын деп санаймын.

Деңгейлерді қорытындылай келгенде: Жоғары деңгейде қойылған сауалнама сұрақтарына толықтай жауап алынды. Жоғары деңгейде ұлттық патриотизм ұғымы дегенде – туған жер, ел, Отан, дін толық айтылды.

Ал орта деңгейде, сіздің ойыңызша патриот деген кім дегенде – ұлты-қазақ, діні-ислам, білімі-жоғары, тілі –қазақ. Мысалы: Б.Момышұлы, М.Әуезов, М.Шаханов, З.Ахметова, Ф.Оңғарсынова,Г.Головкин, Ж.Дұғалова т.б.

Төменгі деңгейде - қысқаша ғана жауап берілген. Төменгі деңгейді нашар деп айта алмаймыз себебі, төменгі деңгейде - жоғары, орта деңгейде айтылмаған ойда болған. Мысалы, сіз өзіңізді патриотпын деп санайсызба? деген сұраққа – иә, мен патриотпын. Ол үшін тәрбие керек, ұлттық тәрбие отбасы тәрбиесі.

БАҚ адамдардың санасына, қоғамның саяси жүйесіне ықпал етудің аса күшті құралы. Сол үшін де ұлттық патриотизмді қалыптастыруда БАҚ ролі маңызды болып табылады. БАҚ-та полиэтникалық Қазақстан халқының салт-дәстүрлерін насихаттау арқылы жаңаша патриоттық тәрбие беру ісінде біз ақпарат құралдарының барлық түрін – баспасөз, теледидар, радио, интернет және ақпарат таратудың өзге де құралдарын кешенді қолдануымыз қажет. Тұлғаны саяси-әлеуметтік белсенділікке тартуда, тәрбиелеуде ақпарат құралдарының мүмкіншілігі мол. Ұлттық патриотизм жеке тұлғаның сана-сезіміне өз-өзінен барып орнығып, өрістейтін құбылыс емес. Бұл үшін мемлекеттік құрылымдағы БАҚ барлығы бірігіп, «бір жеңнен қол шығарып, бір жағадан бас шығарып» ұлттық патриотизмді ел азаматтарының ортақ сеніміне айналдыруы жолында қызмет етуі тиіс.Келесі бір маңызды мәселе – біздің теледидардағы прайм-тайм уақытын (кешкі, демалыс кезінде халық жаппай теледидар алдына жайғасатын уақыт) отаншылдық рухтағы бағдарламалармен (тарихи, діни, географиялық, музыкалық, әдеби, поэзиялық, спорттық, әскери т.б. тың әрі тылсым жатқан салалар

толып жатыр), Қазақстан халқының салт-дәстүрлерін насихаттаумен толтыру. Өкінішке орай, соңғы жылдары теле арналардағы прайм-тайм уақытын негізінен шетелдік мелодрамалық және қан-сойқан сериалдары, одан қалса тұтынушылық жарнама басып алды. “Не ексең соны орасың” деген мақал шаруашылыққа ғана емес, бұқаралық ақпаратқа да қатысы бар екеніне бүгінде көзіміз жеткендей. Азаматтарымыздың өзімшіл, жемқор, тұтынушы, қаныпезер болып бара жатқаны олардың санасына ықпал етіп жатқан ақпараттың сипатына тікелей байланысты. Философия заңы бойынша сананы әрқашан да болмыс айқындайды. Қазақстандықтар отаншыл, бауырмал, ұлтжанды, көпшіл, иманды, толерантты және интернационалист болсын десек, олардың санасына осы аталған құндылықтардың ұрығын ақпараттық саясат ауқымында себе білуіміз қажет.Қазақстандық отаншылдықты қалыптастыру мен дамытуда ақпарат құралдарын дұрыс және ұтымды пайдалана білудің маңызы осында жатыр. Сондықтан, республикалық телеарналардағы прайм-тайм уақытында берілетін арсыз әрі зұлым, ешбір тәлім-тәрбиелік мәні жоқ “жыланқы” сериалдарды қысқартып, ол алтын уақытты мемлекеттік мүдде үшін барынша пайдалану қажет.

Ақ иық ақын Мағжан Жұмабаевтың «берік денелі, түзу ойлайтын, дәл пішетін, дәл табатын ақылды болса, сұлу сөз, сиқырлы үн, әдемі түрден ләззат алып, жаны толқындатырлық болса, баланың тәрбие алып, шын адам болатындығы» деген қағидасы өміршең болып отыр. [5]Дәл осындай игі қасиеттерді бойына сіңірген жалпы адами құндылықтарды меңгерген, қоғамның жоғары мұратты мақсаттарына сай клетін жеке тұлғаны қалыптастыру – баршамыздың алдында тұрған міндетіміз. Адам махаббаты қандай мәңгі болса, оның патриотизмі де сондай мәңгілік.

1. Н.Ә.Назарбаев. Қазақстан – 2030. Ел Президентінің Қазақстан халқына жолдауы. Алматы. 2014.- 7бет.

2. Сулейменова Ж.Б. «Сәби тілін дамыту жолдары» Көкшетау қаласы 2013

3. Л.Т.Сайдахметова. Оқушы жастарға Отансүйгіштік тәрбие беру. Алматы, 2010. 91бет.

4. М.Әлімбаев “Мұхит ойды кешіп көр, тылсым жұмбақ шешіп көр”. Таймас баспа үйі. Алматы, 2012. 9 бет.

5. Жұмабаев М. Педагогика. Алматы, Рауан, 1992. 24бет

Резюме

Воспитание – основа национального патриотизма

А.Ж.Скакова– магистрант, Казахский государственный женский педагогический университет.

А.Сартаев – к.б.н.,профессор Казахский государственный женский педагогический университет.

В статье рассматривается проблема патриотического воспитания. Обращается внимание на необходимость национального воспитания. Указывается цель задачи национального воспитания. Значение национального патриотизма учащихся, общий патриотизм, патриотизм определяется через анкеты.

Ключевые слова:воспитание, национальное воспитание, национальный патриотизм, патриот, родная земля.

Summary

Education - the basis of national patriotism

SkakovaA.Zh–master,Kazakh state woman pedagogical university.

Sartayev A.-k.b.s., professor, Kazakh state woman pedagogical university.

The article deals with the problem of patriotic education. Attention is drawn to the need for national education. It specifies the objectives of the national education goal. Meaning of pupils of national patriotism, a common patriotism, patriotism is defined by profiles.

Key words:education, national education, national patriotism, patriot, native land.

УДК 19.024.1 Т.83

ХАЛЫҚТЫҚ ПЕДАГОГИКА АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЭСТЕТИКАЛЫҚ ТАЛҒАМЫН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Г.І. Туретаева – педагогика ғылымының кандидаты, доцент,
Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті
А.Б. Ахметова – педагогика және психология магистрі,
Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті, e-mail: botagoz.alga@mail.ru

Мақалада оқушылардың эстетикалық талғамын арттыружолдары қарастырылған. Сонымен қатар мақала авторы аталған мәселе бойынша ғалымдар мен тәжирибелі педагог мамандардың көзқарастарының психологиялық-педагогикалық негіздеріне шолу жасаған. Балалардың эстетикалық талғамын арттыру кезеңдер қарастырылған.

Түйін сөздер:Ұлттық салт, дәстүр, салт-дәстүрлер, халықтық педагогика, эстетикалық талғам.

Ұлттық салт пен дәстүрдің тууы ұлт болып қалыптасуына байланысты. Қазіргі ғылыми дәлелдер бойынша, қазақ ұлтының алғашқы пайда болуы XIII-XIV ғасырларда басталды деп келе, сол дәуірден бері қарай қазақтың көптеген әдет-ғұрып, салт-дәстүрлері қалыптасып дамыды. Оның озық үлгілері ұрпақтан-ұрпаққа көшіп біздің дәуірімізге жетті.Ұлтымыздың салт-дәстүрі, әдет-ғұрып халықтың ерекше белгісі болып сақтала береді.

Сондықтан бүгігі ұрпақты ата-баба салт-дәстүрімен тәрбиелеу, халық педагогикасының нәрі қайнарымен сусындату-оқыту мен тәрбиелеудегі негізгі міндеттердің бірі. Бүгінгі бала-ол ертеңгі қоғам иесі. Сонымен қатар, балалардың дара ерекшеліктеріне байланысты (кемістік түрлеріне байланысты) тәрбиелеудің ең алғашқы сатысынан бастап оларға саналы тәрбие беру, оған ұлттық мағына бере келіп, ақыл-ойы дамыған салт-дәстүрін білетін баланы тірбиелеп шығару-халықтың тәлім-тәрбие түрлерін көбірек насихаттап, ұрпақ бойына ізгілік, адамгершіліктің жақсы қасиеттерін жүрегіне ұялатсақ, олардың өз тіліне, Отанына, дініне, халқына деген сүйіспегшілігі артып, өз елінің әдет-ғұрптарын бойына аздап болса да сіңіруі сөссіз.

Салт-дәстүр, ідет-ғұрып, рәсім үлгілері туралы оның жалпы бала тәрбиесіндегі мәні туралы белгілі этнопедагогтардың – Г.Н. Волков, А.Х. Муханбаева, С.К.Қалиев, С.А. Ұзақбаева, Ф.Б. Бөрібекова т.б. еңбектерінде кеңінен айтылады.

Философ Н. Сарсенбаев «Дәстүрлер адамның қоғамдық қатынастарының тарихи қалыптасқан тұрақты және мелінше қорытындалған нормалары мен принциптері, олар ұрпақтан-ұрпаққа беріліп отырады және қоғамдық мінез-құлықтар арқасында сақталады» деген ойды білдірсе; әйгілі педагог С.Қ. Қалиев «Дәстүрлер қоғамдық санасының барлық салалары мен байланысты дамыған, топтасқан қауымның қалыптасқан бірыңғай көзқарасын, әдет, заңын марапаттайтын рәсім»-деп түсіндірді.

Ал «салт» деген С.Қ. Қалиевтың пайымдауынша «Адам өмірінің күнделікті тіршілігенде» (отбасынан бастап қоғамдық өмірдегі қатынаста жиі қолданылатын мінез-құлық, қарым-қатынас ережелері мен жөн-жора, рәсім заңдарының жиынтығы.

Ж. Наурызбай, С.А. Ұзақбаева, Қ.Ж. Қожахметова, Б.Ы. Мұқанова т.б. еңбектерінде салт-дәстүр, әдет-ғұрыптарға берген ғылыми бағалар мен оларды пайдалануға байланысты маңызы, мәні зор.

Халықтық педагогика этнопедагогиканың зерттеу пәні болып табылады. Этнопедагогика халықтық педагогиканы түсіндіреді және қазіргі жағдайда жаңуяда, мектепте оны қолданудың жолдарын ұсынады, этникалық топтардың тәжірибелерін жинап, зерттейді.

Халық педагогикасымен айналысушылар қоғам дамуының алғашқы сатыларында–ақ тәрбиеге өзіндік көзқарас болғандығын, мақсатқа сай тәрбиелеудің жолдары ойластырылғандығын мәлімдейді. Қазақ этнопедагогиксының қайнар-бұлағы біздің заманымызға дейінгі дәуірден бастау алады. Ұлттық мәдениеттің тегі сол ұлттың ұлт болып қалыптаспай тұрған кезінен бастап–ақ жеке ұлыстардың ұрпағын тәрбиелеуден туындағаны белгілі. Балалардың жан-жақты дамуы үшін, әсіресе сұлулық пен сымбаттылыққа қанық болулары үшін оқу-тәрбие үрдісінде халықтық педагогиканы қолдану өте маңызды. Адамдардың эстетикалық сезімдері олардың өмірінде зор роль атқарады. Әсемдікті көре, түсіне, жасай білу адамның рухани өмірін байытады, қызғылықты етеді, оған ең жоғары рухани ләзаттануға мүмкіндік береді. Біз әр адамның адамгершілікті тұлғалық мәнін жан-жақты дамытуға ұмтыламыз, сондықтан әр баланың сезімін нәзіктігін, көркемдікті, әсем нәрсені сүйенетіндей етіп дамытуымыз керек. Адамның әсемдікті және жексұрындықты, сәулеттілік және ождансыздықты,

қуаныш пен қайғыны т.б. түсінуіне байланысты, оның саналы тәртібі мен мінез – құлқы айқындалады. Осыдан келіп адамның әсемділікке шынайы көзқарасы мен мұраттары болуы керек екендігі шығады. Оқушылардың жалпы мәдениеті, яғни эстетикалық тәрбиенің маңызды жақтары ізеттілік, ұқыптылық, жылы шырайлылық, қайырымдылық, тазалықты сақтау т.б. Жалпы эстетикалық мәдениет – бұл қатынас эстетикасы, киім-кешек эстетикасы, үй-жағдай эстетикасы, манера, дене қимылы, т.б. А.С. Макаренко еңбектерінде бұл проблемаға зор мән берілген. Жеке адамның сыртқы мәдениеті мен ішкі дүниесінің ұштасып жатуы эстетикалық сұлулықтың белгісі. А.П. Чеховтың сөзімен айтқанда адамда: бет, киім, жан, ой – бәрі сұлу болу керек [1].

Этнопедагогика ұғымын айналымға тұңғыш енгізген чуваш ғалымы Г.Н. Волков. Этнопедагогика – халықтың тәрбиелік тәжірибесін, оның көзқарасын зерттейтін ғылым, сонымен қатар тұрмыстық педагогикасы, ұлт, ру, тайпа педагогикасы туралы ғылым. Зерттеу объектісі халықтың тәлім-тәрбиесі жөніндегі ұғым түсініктері, дәстүрлері, тәжірибесі болып табылатын ғылым саласы ретіндегі этнопедагогика қалыптасу, даму үстінде. Әсіресе соңғы жылдары оның зерттеу пәні, әдістері туралы, халықтық педагогикалық идеяларды бүгінгі тәрбие теориясы мен практикасында жүзеге асыру жолдарының мәселелері туралы зерттеулер едәуір көп. Бұлардың ішінде халықтық педагогиканың пайда болуы мен дамуы, қазіргі жайы жан-жақты сөз етіліп, оның теориялық-әдістемелік мәселелерін анықтауға бағытталған еңбектердің маңызы айтарлықтай [2]. Өкінішке орай, көптеген зерттеуші ғалымдар бұл мәселенің соншалықты көкейтестігіне үстіртін қарайтын секілді.

Көрнекі қазақ ғалымдары А. Байтұрсынов, М. Дулатов, М. Жұмабаев, Ж. Аймаутов халықтық педагогиканың тәжірибесін зерттей білуге ерекше мән берді. Сонымен қатар, этнопедагогика, халықтық педагогика мәселелеріне қатысты ой түйіндерді Г.Н. Волков, К.Ж. Кожахметова, Е.Л. Христова, З.Ә. Әбілова, Қ.Б. Жарықбаев, Ә. Табылдиев сияқты ғалым зерттеушілердің осы мәселені жан-жақты зерттеген еңбектерінен кездестіреміз.

Алайда халықтық тәрбиенің зерттелу тарихына шолу халық шығармашылығына арналған зерттеулер мен жарияланымдарда оның ерте заманнан келе жатқан тарихи құбылыс екендігі айтылғанмен, халықтық педагогикалық ескерткіштер оқу үрдісінде және сыныптан тыс жұмыстарда қолданылғанмен, балалар мен жастарды тәрбиелеуде оның ролі жайлы ойлар айтылғанмен көптеген ғылыми еңбектердің әлсіз тұсы халық педагогикасын оқып үйренудің теориялық мәселелері қамтылмайтындығын байқатады. Этнопедагогиканың мәселелерімен айналысушы ғалым А.Э. Измаилов: «Халық педагогикасы ұрпақтан – ұрпаққа көбінесе ауызша түрде жалғасып келе жатқан, халықтың тарихи және әлеуметтік тәжірибесінің жемісі, оның іс-жүзінде тексерілген білімінің мағлұматтарының жиынтығы. Халықтық педагогиканың ескерткіштері халық ертегілерінде, аңыздарында, жырларында, мақал-мәтелдерінде сақталып, ұлттық салт-дәстүрлер арқылы өзінің көрінісін беріп отырады» - деп орынды атап көрсеткен.

Халықтық педагогика ұғымына көптеген зертеуші ғалымдар өздерінше анықтама береді. Біз Г.Н.Волковтың берген анықтамасын ұсынамыз: Халықтық педагогика – тәрбие мәселелері жөніндегі эмпирикалық мағлұматтардың және білімдердің жиынтығы. (1958) Халықтық педагогика - халық ауыз әдебиетіндегі, салттарындағы, ырымдарындағы, балалар ойындары мен ойыншықтарындағы сақталған педагогикалық мағлұматтарымен тәрбиелеу тәжірибесінің жиынтығы (1974).

Халықтық тәрбие тарихи даму үрдісіндегі тірі дене болып табылады. Халықтық педагогиканың әлеуметтік бағыттылығы, әсіресе көне жазба ескерткіштерде мақалдар мен мәтелдер, ертегілер мен жырлар, бата, тілек секілді тәрбие құралдарында толығырақ бейнеленген.

Қазақ этнопедагогикасының қайнар-бұлағы біздің заманымызға дейінгі дәуірден бастау алады. Ұлттық мәдениеттің тегі сол ұлттың ұлт болып қалыптаспай тұрған кезінен бастап–ақ жеке ұлыстардың ұрпағын тәрбиелеуден туындағаны белгілі.

Қазақ халқының өте әрідегі ата-бабаларының өмір сүрген кезінен (Түрік қағанаты) бастау алып, күні бүгінге дейін кәдесіне жарап келе жатқан рухани мұраның бірі – халықтық педагогика. «Халықтық педагогика, - делінген Қазақ кеңес энциклопедиясында, - тәрбие жөніндегі халықтың педагогикалық білім тәжірибесі. Халық педагогикасын зерттеу негізіне педагогикалық мазмұн мен бағыттағы халық ауыз әдебиетінің шығармалары, этнографиялық материалдар, халықтық тәрбие дәстүрлері, халықтық ойындар, жанұя тәрбиесінің тәжірибелері т.б. жатады. Халық педагогикасының негізгі түйіні еңбек тәрбиесі және өндірістік білім, дағды, шеберліктерді ұрпақтан ұрпаққа қалдыру». Ғасырлар бойы қалыптасқан ұлттық тәлім-тәрбиенің белгілі жүйесінде жас буын жадына біртіндеп сіңіріп отыратын арнаулы жолдар, тиісті тәсілдер де болған. Мәселен, мақал-мәтелдерде адамгершілік, имандылық тәрбиесіне байланысты әдеп-ғұрыптар насихатталса, жұмбақтар мен айтыстарда –

ақыл – ой тәрбиесі, өлең, жыр-дастандарда - әсемдік (эстетикалық) тәрбиесінің негізгі принциптері, ал ертегілер халықтық тәрбиенің сан алуан мәселелерін қозғайтын тәлімдік материал ретінде пайдаланылған. Демек, халықтық педагогика – тәлім-тәрбиелік ой – пікірдің ілкі бастауы, халықтың рухани мұрасы. Бұл жердегі еске алатын негізгі жайт: осындай халықтық мұралардың бәрі бірдей кәдеге жарай бермейді, олардың озығы мен қатар тозығы да бар. Ең негізгі мәселе – бұларды бүгінгі күннің талап тілегімен байланыстыра пайдалана білу болмақ. Егеменді еліміздің пердесі ашылмай, шіркеуленіп келген ұлттық тәрбиесі жиырмасыншы ғасырдың тоқсаныншы жылдарынан бастап, еркін қолға алынды да, көптеген оқыту бағдарламалары мен оқу құралдары пайда болды. Ғалым К. Оразбекова «Иман және инабат» (1993) деген кітабында имандылық–ұлттық тәрбиенің негізі деп көрсетіп, қазақ этнопедагогикасының бір қайнар көзін ашты. М.Оразаев, М.Смаилова сияқты педагогтар «Қазақ халқының салт-дәстүлері» деген кітап жазып, қазақ этнопедагогикасының салт-дәстүрге байланысты саласын айқындады. Профессорлар Қ. Жарықбаев пен Ә. Табылдиев «Әдеп және жантану» (1994) оқулығын жазып, қазақ этнопсихологиясы мен этнопедагогикасы ғылымының негіздерін айқындады. Ғалым С.Ғаппасов «Ізгілік әліппесі» (1995) «Халық педагогикасының негіздері» (1996) деген еңбектерінде қазақ этнопедагогикасының ғылыми-медициналық және танымдық ерекшеліктерін дәлелдеді. Ә. Табылдиев «Қазақтың халық педагогикасы және тәрбие» атты еңбегі арқылы қазақтың ауыз әдебиеті мен салт-дәстүрлерінің тәрбиелік мәнін ашып берді. Профессор С. Қалиев «Қазақ этнопедагогикасының негіздері және тарихы» (1998) деген оқу құралы арқылы қазақ этнопедагогикасының қайнар-бастауы біздің заманаымыздан бұрын белгілі бола бастағандығын дәлелдеп, бұл ғылымның теориялық негіздерін айқындап берді. Зерттеушілер Ұ.Асылов пен Ж.Нұсқабаев «Әдеп» атты оқулығында (1999) қазақтың салт-дәстүрлеріндегі тәлім-тәрбиелік мақсаттарды жеткізе дәлелдеді.

Қазақ халқының тәлімдік мәні зор ой толғаныстары бесік жыры мен батырлық эпостарда, ертегілер мен аңыздарда, шешендік сөздер мен айтыс термелерде, мақал-мәтелдерде көптеп кездеседі. Мұндағы ұрпақ тәрбиесінің негізгі түйіні – адамгершілік-имандылық, ақыл-ой, еңбек, эстетика, дене, отбасы тәрбиесіне байланысты мәселелерге келіп тіреледі.

Этнопедагогика ғылымы екі саладан тұрады: халықтың ауыз әдебиеті мен салт-дәстүрлерінен құралған ауыз әдебиеті және ұлттық тәлім-тәрбиенің жазу мәдениетіндегі көрінісі. Халықтың игі әдеттері дағдылана келе әдет-ғұрыпқа, әсерлі әдет-ғұрыптар салт-дәстүрлерге айналып, халықтың өмірінде қалыптасқан салт-дәстүрлер салт-сана болып қалыптасқан. Халықтың салт-дәстүрлері рәсімдер мен жөн жоралғылар, рәміздер, ырымдар мен тыйымдар, түрлі сенімдер арқылы өмірде қолданыс тауып келеді. Оның бәрі толысып, дамып, жаңарып отырады [3].

Халықтық эстетикалық тәрбие жүйесінде лирикалық, үйелмендік, тұрмыстық, әдет-ғұрыптық, еңбектік және т.б. әндер мен өлеңдер ерекше орын алады. Бұлар да эстетикалық тәрбие құралдары ретінде қызмет етті. Халқымыздың әндері, жанры және тақырыбы жағынан өте бай. Көптеген әндер би қимылдарымен байытылды.

Қазақхалқыныңмузыкалықаспаптарыныңтүрлілігітаңқаларлықтай (домбыра, шертер, аса таяқ, шаңқобыз, ұран, жетіген, үскірік, қамыссырнай, дабылт.т.). Олар бос уақытта пайдаланылып жас ұрпаққа эстетикалық тәрбие беру ісіне қызмет етті.

Халқымыздыңтұрмысынаенгенқолданбалықолөнербұйымдар, олардың әшекейленіп жасалуы эстетикалық тәрбие де өз алдына бір сала.

Эстетикалық тәрбиеде халық ауыз әдебиетінің маңызы өте зор болды. Оның мазмұны халқымыздың бүкіл өмір тәжірибесін қамти отырып, жас ұрпақ санасын әсемдік сезімін, талғамын, қажеттілігін билейді. Эстетикалық тәрбиенің күрделі мәселелерін айқындауда біз халықтың жинақтаған педагогикалық білімімен тәрбие тәжірибесіне сүйенуіміз қажет.

Тәрбие жүргізу ісінде үйрету, пайымдату, сендіру, әсерлендіру тәсілдері қолданылады. Ұлттық тәрбие үлгілерін көрсетіп, үйрету үшін сахналық тәсілдерді қолданудың мәні зор. Сөзді жаттау, оны сахнада мәніне жеткізіп, мәнерлеп айта білу, өмір құбылыстарын әсерлендіре көрсету, кейіпкер бейнесін айнытпай көрсету әрбір тәрбиеленушінің санасына сан қырымен әсер ететін құбылыс.

Оқушы түсінігінің эстетикалық жақтан қалыптасуы халықтық педагогика және тағы сол сияқты көптеген факторлардың ықпал ету нәтижесінде болады. Сондықтан мектеп мұғалімдері оқушылардың эстетикалық талғамын іс-жүзінде, теория жүзінде де арттыра отырып, көрген білгендерімен сұлулықты қабылдауға көмектесуі керек.

Оқушылардың эстетикалық сезімін дамыту оларға мынау жақсы, әдемі, ал мынау жаман, көріксіз деп ауызша айтуда ғана жүзеге аспайды, сонымен бірге бала күнделікті тұрмыста да, мектепте де

эстетикалық талғампаздықтың үлгі өнегесін күн сайын көріп отыруы керек. Ата-бабамыз сыртқы көрнекі сұлулық пен ішкі рухани сұлулықты мойындай отырып, олардың орнын анықтауға келгенде, ішкі рухани сұлулыққа көбірек көңіл бөліп, мазмұн сұлулығын акөбірек жантартады.

Оқушыларға әдепті әсемдіктен бөліп түсіндіруге болмайды. Егер оларды бөліп айтуға болатынын мойындасақ, онда әдепсіз сұлулықтың да болатынын мойындауға тура келер еді де, сұлудық өлшемдері тек сыртқы белгілер, симметрия, пропорция, түр-түстер сәйкестігі, т.б. ғана болып шығады. Орыстың атақты әдебиет сыншысы әрі эстет В.Г. Белинский сұлулықты барлық уақытта моральмен бірге қабылдап келген қоғамдық тәжірибеге сүйене отырып: «Сұлулық шындық пен моральмен бір туысқан. Егер шығарманы көркемдік құндылыққа ие десек, онда ол сөз жоқ, әдеп-инабаттылық жағынан да құнды болады», - дейді.

Халқымыз дене сұлулығына, әсіресе қыз баланың көрікті болуына ерекше көңіл бөлген. Аналар «Аттың көркі – жал, қыздың көркі шаш» деп ұққан. Қыз баланың шашын жақсы өсіру үшін айранмен, ірімшіктің сары суымен немесе қынамен жудырған. Шаштарын қос бұрым немесе бестемше етіп өру бойжеткен қыздардың көркіболған. Қыз бен жігіт айтысындағы: «Атымды әкем сүйіп Несіп қойған, шашымды бестемшелеп есіп қойған» деген сөз тіркестері осы пікірді дәлелдейді.

Оқушы түсінігінің эстетикалық жақтан қалыптасуы халықтық педагогика және тағы сол сияқты көптеген факторлардың ықпал ету нәтижесінде болады. Сондықтан мектеп-мұғалімдері-оқушылар-дыңэстетикалық талғамыні с-жүзінде, теория жүзінде де арттыра отырып, көрген білгендерімен сұлулықты қабылдауға көмектесуі керек.

Эстетикалық көзқарасты тәрбиелеудің негізгі құралы - өнер. Ол шындықты көркем, сезімді қабылданылатын бейнелер арқылы бере отырып және осылар арқылы адам сезімі мен санасына әсеретіп, оның көзқарасын қалыптастыруға жәрдем етеді.

Педагогикада эстетикалық көзқарасты тәрбиелеу тәрбиенің басқа салаларымен тығыз байланысы қаралады. Балалардың ақыл-ой тәрбиесін, зерттелген құбылыстар әсемдігін ашпай жүзеге асыру мүмкін емес. Еңбекке тәрбиелеу – адамдардағы әсемдікті еңбек мазмұны мен процесін танымай саналы тәртіп пен мінез-құлықты тәрбиелеу мүмкін емес. Сондай-ақ әсемдікке көзқарасты тәрбиелеу-ді өмірден, белсенді іс-әрекеттен және мұраттарға жету жолындағы күрестен оқшау қарауға болмай-ды. Мектеп оқушыны әсемдікті өмірден, адамдар қылықтарынан, еңбек іс-әрекетінен, еңбек нәтижесінен көруді және ләззат алуды үйретіп қана қоймайды, күнделікті өмірде осы әсемдікті жасау ынтасы мен іскерлігін тәрбиелейді.

Сонымен эстетикалық тәрбие табиғаттағы, өнердегі, еңбектегі, өмірдегі ең жақсыны қабылдау, одан ләззат алу. Эстетикалық тәрбие адамда дүниедегі әдемілік атаулыны бағалай білуге үйретеді, өнер шығармаларын тануға, қастерлеуге баулиды.

Эстетикалық тәрбиенің өзіне тән міндеттері бар. Олардың бірі – эстетикалық сезімді және эстетикалық қабылдаудыт әрбиелеу. Өмірдегі, өнердегі әдемілікті сезу және көру адамдарда әртүрлі болады. Біреулер әдемілікке үңіле қарап, оның сырын білуге тырысады, ал кейбіреулер оған онша мән бермейді, қалай болса солай қарап жанынан өте шығады. Әдемілікті сезу үшін, оған түсіну үшін ең алдымен бейнелеу өнері, музыка және ән саласынан әрбір адамда білім болуы керек. Білім адамды әдеміліктің объективтілік критерийлерімен қаруландырады. Білімді адам сұлулықты бағалай біледі, түсінеді. Айналадағы дүние сезімталдық, эстетикалық қабылдау қырағылығы, ықыластылық, қамқорлық баланың эстетикалық дамуының негізі болады.

Бастауыш сынып оқушылары әртүрлі пәндерді оқудың нәтижесінде табиғаттың, еңбектің сұлулығын және адам іс-әрекетінің әдемілігін бағалай білуді түсінеді. Олар әдемі жазуға мәнерлеп оқуға және айтуға үйренеді. Ал бұл мәдениетті сөйлеуге, көркемдік танымын қалыптастыруға, қиялын дамытуға игі әсер етеді.

Сонымен халықтық педагогиканы оқу-тәрбие үрдісінде тиімді қолдана отырып, бастауыш сынып оқушыларының эстетикалық талғамын арттыруға болады деген қорытындыға келдік.

Бүгінгі таңда бастауыш мектептерде оқу әрекетін ұйымдастыруда оқушының жеке тұлғалық қасиетін қалыптастыруда эстетикалық мәдениетке мұғалім ерекше назар аудару керек.

1. Қоянбаев Ж.К. Педагогика. – Алматы, 2001.
2. Әбілова З. Ә. Этнопедагогика. – Алматы, 1997.
3. Табылдиев Ә. Қазақэтнопедагогикасы. – Алматы, 2000.
4. Жарықбаев Қ., Қалиев С. Қазақтәлім-тәрбиесі. – Алматы, 1995

Резюме

Туретаева Г.И. – к.п.н, доцент, Актюбинского регионального государственного университета им.К.Жубанова
Ахметова А. Б. – магистр педагогики и психологии Актюбинского регионального государственного университета им.К.Жубанова

В статье рассматриваются пути повышения эстетического вкуса обучающихся посредством народной педагогики. Также в статье представлен анализ психолого-педагогических основ исследований ученых и ведущих педагогов. Определены этапы повышения эстетического вкуса обучающихся.

Ключевые слова: национальное воспитание, традиции, народная педагогика, эстетическое воспитание.

Summary

TureyaevaG.I., Achmetova A.B. – Aktobe Regional State University named of ter Kudaibergen Zhubanov

This article discusses ways to improve the aesthetic taste of the students by means of folk pedagogy. The article presents an analysis of psychological and pedagogical foundations of research scientists and leading educators. The stages increase the aesthetic taste of students.

Key words: National education, traditions, folk pedagogy, aesthetic education.

ӘӨЖ: 378

ИНФОРМАТИКАНЫ ОҚЫТУДА ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КӘСІБИ БАҒЫТТЫЛЫҒЫН ЕСКЕРЕТІН ТАПСЫРМАЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Д.Н. Исабаева – п.ғ.к., қ. профессор, Абай атындағы ҚазҰПУ, бақылау және бағалау бөлімі бастығы, Алматы қаласы, Достық 13. Daraja_78@mail.ru
Л.Б. Рахимжанова – п.ғ.к., қ. профессор, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы қаласы, әл-Фараби, 71., lazatr@mail.ru

Мақалада информатиканы оқытуда жоғары сынып оқушыларының кәсіби бағыттылығын ескеретін тапсырмаларды қолданудың маңыздылығы қарастырылған.

Жоғары сынып оқушыларының информатика бойынша білім және білік деңгейі әртүрлі. Бұл олардың компьютерге еркін кіруге мүмкіндгі бар ма, сонымен қатар қабілеттері мен тұлғалық қызығушылығынан тәуелді. Сондықтан оқытуда оқу материалын жоғары сынып оқушысының кәсіби бағыттылығына және оқушылардың оқу іс-әрекетіне ену тәсіліне тәуелді сараланған түрде беру қажет.

Басты міндет – материалды толықтай меңгермеген оқушыларға көместесу және алдыңғы қатарлы оқуға, сонымен қатар жоғары сынып оқушыларының болашақ мамандығын көрнекі демонстрациялауға мүмкіндік беру. Оны жүзеге асыру үшін информатика сабағында жоғары сынып оқушыларының кәсіби бағыттылығына бағдарланған тұлғаға-бағдарланған оқыту әдісін қолдану қажет.

Жоғары сынып оқушыларының кәсіби бағыттылығына тәуелді сараланған тапсырмалар жүйесі арнайы талаптарға жауап беруі тиіс, сондай-ақ ол информатика пәні бойынша материалды ғана жақсы меңгеруді қамтамасыз ететін, сонымен қатар өмірмен байланыса бар практикалық маңызды болуы қажет. Егер мұндай тапсырмалар мен есептер жүйесін сауатты іріктеп алса, онда оқу үдерісі және оқушылардың информатика пәні бойынша алынған білімдерінің сапасы артады. Аталған тапсырмалар жүйесін оқулықта берілген тапсырмалар мен есептер жоғары сынып оқушыларының кәсіби бағыттылығына тәуелді тапсырмалар болмағандықтан, информатика пәні бойынша мұғалімдер жасауы тиіс.

Түйін сөздер: информатика, саралап оқыту, кәсіби бағыт, тапсырма, кәсіби бағытталған тапсырмалар

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан -2050» стратегиясында **«Бәсекеге қабілетті дамыған мемлекет болу үшін біз сауаттылығы жоғары елге айналуымыз керек.** Бүкіл ел бойынша ғылыми-зерттеушілік және қолданбалы білім берудің өңірлік мамандықтарды ескеретін мамандандырылған оқу орындары жүйесін құру, ... кәсіпкерлікке бағдарланған оқу бағдарламаларын, білім беру курстарын құру» деп көрсетілгендей қазіргі таңда мектепке білім беру мен тәрбиелеудің сапасын арттыру, ғылымның негіздерін нақты меңгеру, әрбір пәнді жоғары ғылыми деңгейде кәсіби бағытта оқыту міндеттері қойылады [1, 16-б].

Қазіргі таңда мектепке білім беру мен тәрбиелеудің сапасын арттыру, ғылымның негіздерін нақты меңгеру, әрбір пәнді жоғары ғылыми деңгейде оқыту міндеттері қойылады. Мектептерде әрбір оқушының жеке ерекшеліктері мен кәсіби бағыттылығын есепке алынбайтын оқытудың дәстүрлі түрлері ығысуда. Білім беруді жаңарту жаңа типті мектептер моделін дайындауды, жаңа оқулықтар мен оқыту бағдарламасын, тапсырмалар жүйесін, информатика курсын оқытуда жаңа әдістерді қолдануды

қажет етеді. Мектептерді жаңа деңгейге көтеру, информатиканы оқытудың нәтижелерін оқытуды дербестендіру жолымен арттыру, жоғары сынып оқушыларының кәсіби бағыттылығына бағдарланған сараланған тапсырмаларды дайындауды қажет етеді. Мұндай жағдайда әрбір жоғары сынып оқушысы бекітілген білім беру минимумы бағдарламасын толықтай игере алады.

Жоғары сынып оқушыларының кәсіби бағыттылығын әртүрлі психологиялық тесттер мен арнайы әдістемелер көмегімен ерекшелеу аз, сондықтан жоғары сыныпта информатика сабағында оқыту үдерісін сауатты ұйымдастыру қажет. Бұл үшін информатика сабағындағы мұғалімнің жоғары сынып оқушыларының кәсіби таңдауынан тәуелді іріктелген барлық есептер мен тапсырмалар жауап беретін барлық талаптарды білу қажет.

Әртүрлі тапсырмалар ұғымына берілген А.В.Брушлинский, Ю.Н.Кулюткин, Л.М.Фридманның тапсырманың маңыздылығын оның пайда болуы тұрғысынан, яғни проблемалық жағдайдың туындауымен байланыстырып түсіндіретін анықтамалары бар [2-4, 20-б].

Г.А.Баллдың ұсынған тапсырма анықтамасы келесідей: «Жалпы түрде тапсырма – бұл міндетті компонеттері: түпнұсқа жағдайда тұрған тапсырма заты; тапсырманың жағдайын талап ететін үлгі болатын жүйе» [5, 45-б].

Тапсырманың заты түпнұсқа және талап ететін жағдай бір-бірімен сәйкес келмейтіндігін нұсқауға болатын қандай да бір зат болуы мүмкін.

Г.А.Балл тапсырманы ішкі және сыртқы деп бөліп көрсетеді. Сыртқытапсырмадан ішкіге өту тапсырмадан тыс берілетін адамның үдерістерді қабылдауы орын алғанда пайда болады, сондықтан сыртқы тапсырманың мазмұны субъектінің қойылымынан, мотивінен және мақсатынан, сонымен қатар онда бар білімнен, ол меңгерген әрекет тәсілдерінен тәуелді.

Ю.Н. Кулюткин тапсырманы келесідей түрде анықтайды: «тапсырма – бұл қандай да бір нақты проблемалық жағдайдың үлгісі, сондай-ақ онда пайда болған «келісімді» жою талаптары, педагогикалық әрекеттің мақсатына жету жолындағы пайда болған қарама-қайшылықтарды жою тәсілі мен құралдары келтірілген» [3, 15-б].Жоғарыда қарастырылған тапсырмаға берілген барлық анықтамалардың информатика курсында алатын орны бар. Информатика мұғалімінің өзінің кәсіби іс-әрекетінде шешетін кез келген әдістемелік тапсырмасының түпнұсқа мәліметтері оқыту бағдарламасының мазмұны, оқу және әдістемелік әдебиеттерде берілген (олар өз бетімен оқыту мазмұны мен ұйымдастыру мәселелерін шешудің арнайы нәтижесі болып табылады), информатика мұғалімінің қолында оқу және көрнекі құралдары, анықталған талдау нәтижесі, жүзеге асырылған әдістемелік шешімдер, оқушылардың қабілеттері мен бейімділіктері туралы ақпарат, олардың дайындық деңгейі туралы мәліметтер бар.

Информатика бойынша әдістемелік тапсырмалардың талаптары әрқашан оқыту мақсатына, сондай-ақ жалпы білім берудің мақсаттары, сонымен қатар оқушылардың білімі мен білігіне қойылатын нақты талаптарына бағытталған.

Жоғары сынып оқушыларының кәсіби бағыттылығын таңдауына бағдарланған тапсырмаларға қойылатын талаптар анықталуы тиіс. Мұндай жағдайда талаптарды орындау үшін қандай да бір құрал керек болады.

А.Н. Леонтьев бойынша «Тапсырма – бұл анықталған шарттағы іс-әрекеттің мақсаты, сондай-ақ оған арнайы процедураға сәйкес осындай шарттарды түрлендіру жолымен қол жеткізуге болады». Тапсырма сұрақта қалыптасатын талаптарды (мақсат), шарттарды (белгілі) және ізделіндіні (белгісіз) қамтиды. Бұл элементтер арасында арнайы байланыстар мен тәуелділіктер бар, оның негізінде ізденіс және белгісіз элементтердің белгісіздер арқылы анықтау жүзеге асырылады [6, 32-б.].

Тапсырмалар түрлері төмендегідей болады:

- материалды оқып-үйрену;
- меңгерген материалды бекіту;
- меңгерген материалды тексеру.

Жоғары сынып оқушыларының кәсіби бағыттылығына тәуелді сараланған тапсырмалар жүйесін информатика бойынша әдістемелік негізделген, оқытудың арнайы нәтижесіне жетуді қамтамасыз ететін оқу тапсырмаларының жиынтығы құрайды.

Информатика бойынша Жоғары сынып оқушыларының кәсіби бағыттылығына тәуелді сараланған практикалық тапсырмалар жүйесі төмендегідей болуы тиіс:

1. Информатика бойынша оқу бағдарламасына сәйкес;
2. Оқытудың түрлі әдістерімен үйлесімділікте қолданылуы;
3. Артық және жетіспейтін ақпараты бар тапсырмаларды қамтуы;

4. Орындау формасы бойынша әртүрлі;
5. Өзбетінділіктің қажетті деңгейін қамтамасыз етуі;
6. Оқушының жеке мүмкіндіктерін ескеруі;
7. Жоғары сынып оқушыларының кәсіби таңдауын ескеруі.

Жоғары сынып оқушыларының информатика бойынша білім және білік деңгейі әртүрлі. Бұл олардың компьютерге еркін кіруге мүмкіндгі бар ма, сонымен қатар қабілеттері мен тұлғалық қызығушылығынан тәуелді. Сондықтан оқытуда оқу материалын жоғары сынып оқушысының кәсіби бағыттылығына және оқушылардың оқу іс-әрекетіне ену тәсіліне тәуелді сараланған түрде беру қажет.

Басты міндет – материалды толықтай меңгермеген оқушыларға көместесу және алдыңғы қатарлы оқуға, сонымен қатар жоғары сынып оқушыларының болашақ мамандығын көрнекі демонстрациялауға мүмкіндік беру. Оны жүзеге асыру үшін информатика сабағында жоғары сынып оқушыларының кәсіби бағыттылығына бағдарланған тұлғаға-бағдарланған оқыту әдісін қолдану қажет.

Аталған технологияның міндеттері:

1. Информатика пәнін тануда өзін жүзеге асыруға мүмкіндік беретін оқушылардың ішкі психофизологиялық ресурстарын анықтау;
2. Информатика сбаағында оқушылардың оқу-танымдық іс-әрекетінің дербес қарқынын анықтау;
3. Информатика сабағында, арнайы курстарда, дербес сабақтарда, сыныптан тыс жұмыстарда саралап оқытуды жүзеге асыру;
4. Информатика бойынша жаңа бағдарламаларды енгізу мен жетілдіру, аталған пән бойынша дидактикалық құралдарды дайындау;
5. Оқушылардың сабақта, үйде тапсырма орындау барысында өзбетінділігін, өзінің ғылыми-танымдық іс-әрекетін информатика сабағында және өмірде ұйымдастыру мен басқару білігін дамыту;
6. Оқушыларда ақпараттық және коммуникациялық құзырлылықтарды дамыту;
7. Информатика сабағында оқытуды саралауды жүзеге асыру, оқушыларға олардың кәсіби бағыттылығына тәуелді тапсырмалар мен есептерді ұсыну.

Жоғары сынып оқушыларының кәсби бағыттылығына бағдарланған сараланған тапсырмалардың екі түрі бар:

1. Жұмыстың жеке түрі:

1. Оқушылардың кәсіби бағыттылығына тәуелді, информатика тұрғысынан шешімі бірыңғай, түрлі шарттарымен тапсырмалар;
2. Информатика бойынша міндеттершешілетін көпдеңгейлік тапсырмалар жиынтығы;
3. Информатика бойынша өзара байланысты деңгейлік тапсырмалар;
4. Информатика бойынша жеке өзбетінділік жұмыс;
5. Бірнеше шешілу тәсілі бар тапсырмалар.

2. Жұмыстың топтық түрі.

1. Кәсіби таңдауға бағдарланған, информатика тұрғысынан бірыңғай шешілетін әртүрлі шарттары бар информатика бойынша тапсырмалар;
2. Әртүрлі шарттары бар информатика бойынша өзара толықтырылатын тапсырмалар;
3. Информатика бойынша деңгейлік өзаратолықтырушы тапсырмалар.

Егер информатика сабағында оқыту барысында меңгеретін оқушылардың сыртқы іс-әрекеті құрылымын талдау қажет болса, онда сипаттамаларды ерекшелеуге болады, содан соң оқу жетістіктерінің сапасын өлшеуге көмектесетін параметрлерді және осының негізінде оқушылардың білім сапасы объективті бағаланады. Оларға төмендегілер де жатады:

1. Меңгеру объектісі болып табылатын ақпараттың құрылымы мен ғылыми деңгейі (жалпылық және абстракуия сатысы);
2. Оқушылардың бұл ақпаратты меңгеру сапасы (іс-әрекетті меңгеру деңгейі, орындау жылдамдығы, әрекетті саналы түсінуі);
3. Информатика сабағында меңгерілетін білім көлемі (оқу элементтері саны және оларды меңгеру сапасы);
4. Ақпаратты қолданудағы еркіндік дәрежесі (автоматизация және әрекеттің орыдалуы - меңгеру);
5. Меңгерудің беріктігі (іс-әрекеттің деңгейі мен нақтылығының ұзақтығы).

Информатика сабағында бақылау жоғары сынып оқушыларының кәсіби бағыттылығына тәуелді сараланған тапсырмалар жиынын орындауды қамтиды. Әрбір тапсырма қиындығы мен күрделілігі бойынша сипатталады.

Информатика бойынша жоғары сынып оқушыларының кәсіби бағыттылығына тәуелді сараланған *тапсырмалар қиындығы* іс-әрекетті меңгеру деңгейімен анықталады.

Информатика бойынша жоғары сынып оқушыларының кәсіби бағыттылығына тәуелді сараланған *тапсырмалар күрделілігі* ондағы маңызды операциялардың санымен анықталады.

Информатика бойынша *бірінші деңгейлі* тапсырмалар, бірінші деңгейлі меңгеру ұғымымен сәйкестікте, меңгеру сапасын тексеруі, алдын-ала меңгерілген оқу материалымен оқушыларды интерпретациялау қажет. Бұл тапсырмалар білуге арналған. Олар біруақытта тапсырма және жауапты қамтиды, оқушыдан сәйкестігін білу талап етіледі. Формасы бойынша бірінші деңгейдегі тапсырманың үш типі бар: танып білу, бөліктеу және жіктеу.

Информатика бойынша *екінші деңгейлі* тапсырмалар оқушылардың типтік тапсырмаларды шешу білігін тексереді. Типтік тапсырмалар шарттары меңгерілген алгоритмдерді, ережелерді немесе оны шешуге арналған формулаларды қолдануды ұсынатын тапырмаларды атайды.

Информатика бойынша екінші деңгейлі үш түрлі тапсырмаларды ерекшелеуге болады: қойылымды, конструктивті тапсырмалар және типтік тапсырмалар.

Информатика бойынша *үшінші деңгейлі* тапсырмалар – бұл оқушылардан эвристикалық іс-әрекетті талап ететін типтік емес тапсырмалар, яғни бастапқы шарттарды түрлендіру, және типтік алгоритм тапсырмасын қорытындылау үшін қосымша мәліметтерді іздеуді талап етеді.

Жоғары сынып оқушыларының кәсіби бағыттылығына бағдарланған сараланған тапсырмаларды нақты дидактикалық тұрғыдан құруға қажетті шарттар төменгідей:

1. Информатика пәні бойынша тапсырмалар мазмұндық жағынан валидті, яғни оқушыларға бұрыннан оқу барысында таныс және кәсіби бағыттылығына сәйкес мазмұнға құрастырылуы тиіс.
2. Информатика бойынша тапсырма қызметтік валидті, яғни ол білімді тексеруі қажет.
3. Информатика бойынша тапсырма объективті болуы тиіс, сондай-ақ тапсырма тапсырма авторы, мұғаліммен ғана емес, оқушылармен орындалуы мүмкін. Тапсырмада субъективті пікірлер немесе автордың түсінуі бейнеленбеуі тиіс.
4. Информатика сабағында тапсырма мен жауаптың бірлігі. Оқушыларға жауапты қандай формада беру қажеттілігін көрсету керек.
5. Тапсырманың ерекшелігі, бұл тапсырманы орындау жалпы эрудицияны, әрбір тапсырма оқушының кәсіби бағыттылығына қызығушылығына бағдарлану ғана емес, аталған тақырып бойынша ерекше білім, білік, дағдыны талап етеді.
6. Тапсырма саралаушы қабілетті меңгеруі тиіс, яғни білімді оқушылар тапсырманы орындайды, ал білмейтіндер – орындай алмайды.
7. Информатика бойынша тапсырмалар бір немесе бірнеше топтарға біріктіріледі. Тапсырмаларды топқа іріктеуге келесідей талаптар қойылады:

1) *Репрезентатитвтілігі*. Шектелген іріктеу білімді тексеру жүзеге асырылатын тпәнді немесе пәннің бір тарауын толықтай жеткілікті қамтиды.

2) *Бірыңғайлығы*. Әрбір оқушыға мазмұны мен қиындығы жағынан бірдей, тек қана мамандықтағы бағыты бойынша ерекшеленетін тапсырмалар беріледі.

3) *Рандомизация*. Екі оқушыға (немесе бір және сол оқушыға білімді қайта тексеру барысында) сол тапсырмалар жиыны берілмейді.

Бірыңғайлылық пен рандомизация талаптары тапсырмаға қойылатын жүйемен қамтамасыз етілуі тиіс. Шынында, бірыңғайлық талаптарын қамтамасыз ету үшін мұғалім оларды жоғары сынып оқушыларының кәсіби бағыттылығына тәуелді бірыңғай жиынтыққа біріктіруі тиіс.

Қорыта келе, жоғары сынып оқушыларының кәсіби бағыттылығына тәуелді сараланған тапсырмалар жүйесі арнайы талаптарға жауап беруі тиіс, сондай-ақ ол информатика пәні бойынша материалды ғана жақсы меңгеруді қамтамасыз ететін, сонымен қатар өмірмен байланыса бар практикалық маңызды болуы қажет. Егер мұндай тапсырмалар мен есептер жүйесін сауатты іріктеп алса, онда оқу үдерісі және оқушылардың информатика пәні бойынша алынған білімдерінің сапасы артады. Аталған тапсырмалар жүйесін оқулықта берілген тапсырмалар мен есептер жоғары сынып оқушыларының кәсіби бағыттылығына тәуелді тапсырмалар болмағандықтан, информатика пәні бойынша мұғалімдер жасауы тиіс.

1 Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан -2050» стратегиясы. www. akorda.kz/.../kazakstan-respublikasynyn.

2 Брушлинский А.В. Психология мышления и кибернетика.- М.: Мысль, 1970. С. 192.

3 Кулюткин Ю.Н. Педагогическая задача. Творческая направленность деятельности педагога.- Л. – 1978. С. 76.

4 Фридман Л.М. Логико-психологический анализ школьных учебных задач. - М.: Педагогика. 1977. С. 207.

5 Балл Г.А. Теория учебных задач.- М.: Педагогика, 1990. С. 184.

6 А.Н. Леонтьев. Индивидуализация и дифференциация обучения. - М.: Педагогика, 1990. С. 192.

Аннотация

Особенности использования практических заданий, учитывающей профессиональную ориентацию старшеклассников по информатике

Исабаева Д.Н.- *к.п.н., профессор, начальник отдела контроля и оценки КазНПУ имени Абая, г.Алматы, Достык, 13. Daraja_78@mail.ru*

Рахимжанова Л.Б.- *к.п.н., а.профессор, КазНУ имени аль-Фараби, г.Алматы, ал-Фараби, 71., lazatr@mail.ru*

В статье рассматривается особенность использования практических заданий, учитывающей профессиональную ориентацию старшеклассников по информатике.

Старшеклассники имеют разный уровень знаний и умений по информатике. Это зависит от того, есть ли у них свободный доступ к компьютеру, от способностей и личной заинтересованности. Поэтому в обучении необходимо наличие дифференцированного представления учебного материала, ориентированного на профессиональный выбор старшеклассника и способов включенности учеников в учебную деятельность. Главная задача – помочь ученику, недостаточно владеющему материалом и дать возможность раскрыться продвинутому, а так же наглядной демонстрации будущей профессии старшеклассников. Для того чтобы ее реализовать необходимо на уроках информатики применять технологию индивидуально-ориентированного способа обучения, ориентированного на профессиональный выбор старшеклассников.

Система задач и заданий, дифференцированных в зависимости от профессиональной ориентации старшеклассников должна отвечать определенным требованиям, которые способствуют лучшему усвоению не только материала по информатике, но и имеют огромное практическое значение и связь с жизнью. Если грамотно подобрать такую систему задач и заданий, тогда учебный процесс и качество полученных знаний у учеников на уроке информатике значительно увеличится. Данную систему заданий необходимо разрабатывать учителю по информатике т.к. представленные в учебниках задачи и задания не дифференцированы в зависимости от профессиональной ориентации старшеклассников.

Ключевые слова: информатика, дифференциальное обучение, задание, профессионально ориентированные задачи

Abstract

Features of the use of case studies, taking into account the professional orientation of high school students in computer science

Isabaeva DN - *candidate of pedagogical Science,, a. professor, head of monitoring and evaluation of the Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Dostyk 13. Daraja_78@mail.ru*

Rakhimzhanova LB - *candidate of pedagogical Science. a.professor of Kazakh National University named after Al-Farabi, Almaty, al-Farabi, 71., lazatr@mail.ru*

The article discusses the features of the use of case studies, taking into account the professional orientation of high school students in computer science.

High school students have different levels of knowledge and skills in computer science. It depends on whether they have access to a computer, the ability and self-interest. Therefore, the training requires a differentiated presentation of educational material, based on the selection of the senior professional and ways of involvement of students in learning activities. The main task - to help the student, owning enough material to open and enable advanced, as well as demonstrate their future profession senior. In order to implement it is necessary to apply the lessons of informatics technology of individually-oriented method of teaching based on the selection of senior professional.

System of objectives and tasks, differentiated according to vocational guidance school students must meet certain requirements, which contribute to better assimilation of the material, not only for science, but also of great practical significance and connection with life. If you choose wisely such tasks and tasks system, then the learning process and the quality of the knowledge of students in the classroom computer to increase significantly. This system of tasks necessary to develop a teacher in computer science because presented in the textbooks tasks and jobs are not differentiated according to the professional orientation of senior pupils.

Keywords: computer, differential training, job professionally oriented tasks

УДК 159.9

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ИЗУЧЕНИЯ СИНДРОМА ДЕФИЦИТА ВНИМАНИЯ С ГИПЕРАКТИВНОСТЬЮ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Мустояпова А.С. – зав.кафедрой ППиПТ к.п.н., доцент Актюбинский университет им. С.Баишева, г.Актобе, Казахстан altyn-ac@mail.ru
Шуриева А.Б. – аспирант
ФГБОУ ВПО Башкирский государственный педагогический университет им. М.Акмуллы г.Уфа, Башкортостан

В данной статье речь идет об изучении СДВГ (синдром дефицита внимания с гиперактивностью) у детей дошкольного возраста как предмета педагогической психологии. Проблема изучения психологических особенностей детей с СДВГ и их коррекция на данный момент весьма актуальна. Это связано с высокой расспространенностью данного заболевания среди дошкольников. Выделено несколько подходов к определению сущности данного состояния.

Ключевые слова: синдром дефицита внимания с гиперактивностью, аспект, дети, дошкольники.

В связи с высокой распространенностью синдрома дефицита внимания с гиперактивностью (СДВГ) в детской популяции (по данным И,П. Брязгунова, Н.Н.Заваденко, В.Р.Кучмы, М.Ю.Никаноровой, В.Н. Пугача, Л.С. Чутко, Ю.С. Шевченко - 4% - 9,5%) становится актуальной проблема изучения психологических особенностей детей этой категории и коррекции их для подготовки к обучению в школе. Данная проблема остается в педагогической психологии малоизученной. Синдром дефицита внимания и гиперактивность - один из вариантов минимальных мозговых дисфункций (ММД), картину которого определяют неуместная, несоответствующая ситуации избыточная активность, дефицит внимания, импульсивность в социальном поведении и интеллектуальной деятельности, проблемы во взаимоотношениях с окружающими, сопутствующие нарушения поведения, трудности обучения, слабая успеваемость в школе, заниженная самооценка (И.П.Брязгунов, Е.Д.Белоусова, Н.Н.Заваденко, М.Ю.Никанорова, Л.С.Чутко и др.).

Слово «гиперактивный» происходит от слияния двух частей: «гипер» (от греч. Hyper - над, сверху) и «активный», означающее «действенный, деятельный».

Начало изучения проблемы гиперактивности положил немецкий врач-психоневролог Генрих Хоффман, впервые описав в иллюстрированной книге о детях "The Story of Fidgety Philip" ("История неугомонного Филиппа") чрезвычайно подвижного ребенка, который ни секунды не мог спокойно усидеть на стуле, дав ему прозвище - Непоседа Фил. Это было около 150 лет тому назад [1].

В книге «Психологические аномалии среди учащихся» (в переводе на русский язык эта книга вышла в 1911 году) французские авторы Ж.Филипп и П.Бонкур наряду с эпилептиками, астениками, истериками, выделяли и так называемых неустойчивых учеников.

Многие ученые с тех пор изучали проблему невротических отклонений поведения и учебных трудностей, но научного определения таких состояний ребенка не было долгое время. В 1947 г. педиатры попытались дать четкое клиническое описание синдрома гиперактивности детей с трудностями в учебе.

На совещании международных экспертов-неврологов, проводившемся в Оксфорде в 1947 г. в медицинской литературе появилось описание «легкой дисфункции мозга», которую характеризовало около 100 клинических проявлений, в частности дисграфия, (нарушение письма), дизартрию (нарушение артикуляции речи), дискалькулию (нарушение счета), недостаточную концентрацию внимания, агрессивность, неуклюжесть, инфантильное поведение и т.д. [2].

В России формирование концепции СДВГ имело тесную связь с развитием представлений о минимальных мозговых дисфункциях (ММД). Термин "ММД" начал активно применяться во второй половине XX века по отношению к детям без выраженных интеллектуальных нарушений, но с различными легкими расстройствами поведения и обучения вследствие биологически обусловленной недостаточности функций центральной нервной системы (ЦНС) (Л.О.Бадалян, Л.Т.Журкова, Е.М.Мастюкова, Ю.А.Ратнер).

В настоящее время можно выделить несколько подходов к определению сущности минимальных мозговых дисфункций.

Первый подход (медицинский) включает работы ряда российских исследователей, разделяющих точку зрения Американской ассоциации психиатров. Эти авторы выделяют из минимальной мозговой дисфункции как более широкого понятия синдром дефицита внимания /гиперактивности. Так, Е.Д.Белоусова, М.Ю.Никанорова, Н.Н.Заваденко считают, что синдром дефицита внимания / гиперактивности — один из вариантов ММД, картину которого определяют неуместная, несоответствующая ситуации избыточная активность, импульсивность в социальном поведении и интеллектуальной деятельности, дефицит внимания, проблемы во взаимоотношениях с окружающими, сопутствующие нарушения поведения, трудности обучения, слабая успеваемость в школе, заниженная самооценка. При диагностике СДВГ и соответственно ММД эта группа специалистов придерживается критериев и клинических проявлений, разработанных Американской ассоциацией психиатров (диагностические критерии СДВГ по классификации ББМ-ГУ (1994)).

Второй подход (симптомный) представлен зарубежными авторами, которые отмечают, что синдром нарушения внимания с гиперактивностью ранее называли минимальной дисфункцией головного мозга, минимальным повреждением головного мозга, синдромом гиперактивного ребенка, гиперкинетическим синдромом,. Используя термин ММД, специалисты считают, что дисфункция "в американской литературе рассматривается как синдром дефицита внимания с гиперактивностью", но при этом описывают очень пеструю феноменологическую картину.

К третьему подходу (дефектологический) относится этиопатогенетическое положение специального образования к пониманию проблемы задержки психического развития (Т.А.Власова, К.С.Лебединская, В.В.Лебединский, В.И.Лубовский, М.С.Певзнер). В рамках данного подхода минимальная мозговая дисфункция понимается как задержка психического развития (ЗПР) церебрально-органического генеза. Выделяется отдельно ЗПР, обусловленная ММД, и отдельно ЗПР церебрально-органического генеза. В данном случае критерием дифференциации выступает поражение высших корковых функций. Таким образом, ЗПР на базе ММД рассматривается как функциональное отклонение с развитием интеллекта в пределах нормы.

Четвертый подход (психологический) составляют исследователи, которые, по-прежнему, использует термин ММД. В понимании Л.А.Ясюковой, ММД это наиболее легкие формы церебральной патологии, возникающие вследствие самых разнообразных причин, но имеющие однотипную, невыраженную, стертую симптоматику и проявляющиеся в виде функциональных нарушений, обратимых и нормализуемых по мере роста и созревания мозга. В данном случае, используя традиционную терминологию, делается попытка выделить четкую неврологическую симптоматику ММД. В.М.Трошин, О.В.Халецкая понимают под ММД диффузную церебральную дисфункцию, которая обусловлена задержкой созревания связей между различными отделами ЦНС.

На наш взгляд, в настоящее время в психологии целесообразно употреблять понятие синдром дефицита внимания и гиперактивность. СДВГ следует рассматривать как форму минимальных мозговых дисфункций, характеризующуюся и качественно отличающуюся от других форм ММД основными и сопутствующими психологическими нарушениями, в основе которых лежат биогенетические механизмы. СДВГ (как форма ММД) — понятие, которое впервые было введено и употребляется в медицинской практике в качестве диагноза на основании неврологического обследования, исследования работы головного мозга с использованием аппаратного обследования и нейровизуализации. Тем не менее, СДВГ характеризуется комплексом психических особенностей, отражающих некоторое целостное психологическое образование. В таком подходе объединены медицинский и психологический аспекты в исследовании минимальных мозговых дисфункций и синдрома дефицита внимания и гиперактивности [3].

В 1968 году появился термин: «гипердинамический синдром детского возраста», ему на смену пришли другие, такие как: «синдром нарушения внимания», «нарушение активности и внимания», «синдром нарушения внимания с гиперактивностью (СНВГ)», или «синдром дефицита внимания с гиперактивностью (СДВГ)». Последним и пользуется отечественная медицина в настоящее время, как наиболее полно охватывающим проблему.

Синдром дефицита внимания с гиперактивностью – это одна из форм проявления минимальной мозговой дисфункции (ММД), то есть очень лёгкой недостаточности мозга, которая проявляется в дефиците определённых структур мозговой деятельности.

В последние годы этому заболеванию начинают уделять все больше внимания во всех странах, в том числе и у нас. Об этом свидетельствует растущее число публикаций по данной теме. Если в 1957-1960 гг. их было 31, то в 1960-1975 гг. - 2000, а в 1977 -1980 гг. - 7000. В настоящее время ежегодно по этой проблеме публикуется 2000 и более статей и книг.

Данные статистического исследования Расселла Баркли [3].

- В среднем, в каждом классе из 30 учеников есть 1 - 3 гиперактивных ребенка.
- Темпы эмоционального развития гиперактивных детей на 30% ниже, чем у их сверстников. Например, десятилетний ребенок с гиперактивностью действует на уровне зрелости приблизительно 7-летнего; начинающий водитель 16 лет использует навыки принятия решения на уровне 11-летнего ребенка.
- У 65% гиперактивных детей есть проблемы с подчинением вышестоящим авторитетам, в том числе проявления враждебности на словах и вспышки раздражения.
- 25% гиперактивных учеников имеют другие серьезные проблемы обучения в одной или нескольких областях: навыки словесного выражения, умение слушать, понимание прочитанного и математика.
- Половина всех гиперактивных учеников имеет проблемы с пониманием услышанного.
- Гиперактивные ученики имеют в два-три раза больше проблем с выразительной речью, чем их сверстники.
- 40% гиперактивных детей имеют, по крайней мере, одного родителя с синдромом гиперактивности.
- 50% гиперактивных детей имеют также проблемы сна.
- Родители гиперактивного ребенка разводятся в три раза чаще.
- 21% гиперактивных подростков постоянно пропускает школу.
- 30% имели низкую успеваемость или должны были остаться на второй год.
- Современные исследования говорят о том, что синдром гиперактивности может возникнуть в процессе развития очень рано. Младенцы имеют повышенный мышечный тонус, чрезмерно чувствительны к раздражителям (свету, шуму), плохо спят, плохо едят, много плачут, и их трудно успокоить. В 3-4 года отчетливой становится неспособность ребенка сосредоточенно чем-либо заниматься: он не может спокойно слушать сказку, не способен играть в игры, требующие концентрации внимания, его деятельность носит преимущественно хаотический характер.

Но большинство исследователей гиперактивного поведения склонны думать, что признаки расстройства наиболее выражены в возрасте от 5 до 10 лет, т.е. в старшем дошкольном и младшем школьном возрасте. Таким образом, пик проявления синдрома приходится на период подготовки к школе и начало обучения [4].

Это обусловлено динамикой развития высшей нервной деятельности. К 7 годам, как пишет Д.А.Фарбер, происходит смена стадий интеллектуального развития, формируются условия для становления абстрактного мышления и произвольной регуляции деятельности.

В 6-7 лет дети с синдромом не готовы к обучению в школе в связи с замедлением темпов функционального созревания коры и подкорковых структур. Систематические школьные нагрузки могут привести к срыву компенсаторных механизмов центральной нервной системы и развития дезадаптационного школьного синдрома, усугубляемого учебными трудностями. Поэтому вопрос о готовности к школе для гиперактивных детей должен решаться в каждом конкретном случае психологом и наблюдающим ребенка врачом.

Среди мальчиков 7—12 лет признаки синдрома диагностируются в 2—3 раза чаще, чем среди девочек. Среди подростков это соотношение составляет 1:1, а среди 20—25-летних — 1:2 с преобладанием девушек [5]. У девочек большие полушария головного мозга менее специализированы, поэтому они имеют больший резерв компенсаторных функций по сравнению с мальчиками при поражении центральной нервной системы (Корнев А.Н., 1986).

Подводя итоги, мы можем сказать, что прогноз относительно благоприятен, так как у значительной части детей симптомы исчезают в подростковом возрасте. Постепенно по мере роста ребенка нарушения в нейромедиаторной системе мозга компенсируются, и часть симптомов регрессирует. Однако в 30-70% случаев клинические проявления синдрома дефицита внимания/гиперактивности (чрезмерная импульсивность, вспыльчивость, рассеянность, забывчивость, непоседливость, нетерпеливость, непредсказуемые, быстрые и частые смены настроения) могут наблюдаться и у взрослых.

1 Брязгунов И.П. Непоседливый ребенок, или все о гиперактивных детях / И.П. Брязгунов, Е.В. Касатикова. – М.: Институт психотерапии, 2001. – 96 с.

2 Замский, Х.С. Умственно отсталые дети: История их изучения, воспитания и обучения с древних времен до середины XX века/Х.С. Замский - М.:"Академия", 2008

3 Актуальные проблемы нейропсихологии детского возраста / под ред. Л.С. Цветковой. — М.: МПСИ, 2010. — 320 с.

4 Дубровинская, Н.В.Основные этапы и нейрофизиологические механизмы формирования внимания. – Москва, 2002 // Хрестоматия по возрастной физиологии: учебное пособие : для студентов высших учебных заведений, обучающихся по специальностям - "Дошкольная педагогика и психология", "Педагогика и методика дошкольного образования" / Сост. М.М. Безруких, В.Д. Сонькин, Д.А. Фарбер. – Москва : Академия, 2002. – С. 186-202.

5 Barklye R.A. (2006). Attention deficit hyperactivity disorder: a handbook for diagnosis and treatment (3rd ed.). New York. Guilford

Түйіндеме

Мектепке дейінгі жастағы балалардың зейін жетіспеушілігі синдромы мен гипербелсенділігі синдромын анықтаудағы аспектілер

А.С.Мустояпова – п.ғ.к., доцент С.Бәйішев ат.Ақтөбе университеті Ақтөбе қ. Қазақсан, altyn-ac@mail.ru

А.Б.Шуриева – аспирант, М.Акмулла ат.Башқұрт мемлекеттік педагогикалық университеті Уфа қ.,РФ

Бұл мақалада мектеп жасына дейінгі балалардың зейін жетіспеушілік синдромы мен гипербелсенділігі педагогикалық психологияның пәні ретінде қарастырылады. Қазіргі кезде зейін жетіспеушілік синдромы мен гипербелсенділіктері байқалған балалардың психологиялық ерекшеліктерін анықтау мен түзету жұмыстарын жүргізу өзекті мәселе. Мұндай проблема мектеп жасына дейінгі балалардың арасында жие кездеседі. Осы жағдайдың мәнін зерделеу бірнеше шарттармен белгіленген.

Түйін сөздер*:* зейін жетіспеушілік синдромы мен гипербелсенділік, аспект, балалар, мектеп жасына дейінгі балалар.

Summary

Some aspects of studying the adhd among preschoolers

A.S.Mustoyapova – candidate of pedagogical sciences, associate professor. Aktobe university n.a. s.Baishev

A.B. Shuriyeva – shuriyeva aislu baurzhanovna, post-graduate fgbou vpo m.Akmullah Bashkir State Pedagogical University Ufa, Bashkortostan

In this article we are talking about an attention deficit disorder with hyperactivity as a subject of pedagogical psychology. The problem of studying the psychological features of preschoolers and its correction is very actuality now. This is due to the high prevalence of this disease among preschoolers. There are some approaches for definition essence of this condition.

Key words: attention deficit disorder with hyperactivity, aspects, children, preschoolers.

УДК 17.022.1 Ж.83

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ СӨЗДІК ҚОРЫН ДАМЫТУ ЖОЛДАРЫ

Б.Т. Жубатырова, Г.М. Каримова – Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университетінің аға оқытушылары e-mail: botagoz.alga@mail.ru

Мақалада мектеп жасына дейінгі балалардың сөздік қорын дамыту жолдары қарастырылған. Сонымен қатар мақала авторы аталған мәселе бойынша ғалымдар мен тәжирибелі педагог мамандардың көзқарастарының психологиялық-педагогикалық негіздеріне шолу жасаған. Балалардың сөздік қорларын дамытудағы кезеңдер қарастырылған. Семантикалық тұрғыдағы тілдік жұмыстар өте маңызды екенін атап өтеді.

Тірек сөздер:мектеп жасына дейінгі балалар, даму, балалардың сөздік қоры, лексикалық даму деңгейлері, тілдік жұмыстар, даму кезеңдері, семантикалық маңыздылығы, синонимиялық қатар, антоним-сөздер, балалардың тілін жетілдіру жұмыстары.

Ғылыми ілім бойынша тіл – адамдар арасындағы қарым-қатынастың көрнекті құралы. Ендеше оқыту процесінде де сөздің осы ерекше ролін ұстаған жөн. Мектепке дейінгі кезеңнің өзінде-ақ балалардың тіл игерудегі жетістіктері оларды қоршаған адамдармен тілдік қарым-қатынасқа түсуінің үнемі практикаға айналуымен, яғни қоғамның себепші болуымен анықталатындығы ешбір күмән тудырмайды. ...Мектеп жасына дейінгі кезеңнің өзінде-ақ балалардың айналадағы дүние туралы ұғымдарының қалыптасуы саласында да қоғамдық-тарихи тәжірибеден туған заңдылық бары

байқалады. Мәселен, мектеп жасына дейінгі балалардың тіл туралы ұғымы, қарапайым сөйлеу дағдылары ересек адамдардың сөйлеу арқылы игеріледі.

Сөздік қор мен тілдің дамуы баланың оқуда жетістіктерге жетуіне ықпалын тигізеді. Тәжірибе көрсеткендей, сөздік қоры бай және тілдік даму деңгейі жоғары балалар оқу үрдісінде қиындықтар көрмей, тез оқу және жазу дағдыларын меңгеріп кетеді. Лексикалық даму деңгейлері төмен балалар оқу барысында, адамдармен қатынасқа түсу барысында қиындықтарға тап болады. Лексикалық даму деңгейлері орташа балалар оқу барысында тұрақсыздықпен айрықшаланады.

Ю.С.Ляховская, Н.П.Савельева, А.П.Иваненко, Е.М. Струнина еңбектерінде көрсетілгендей балалардың оқу барысында қиындықтарға тап болуы сөздік қордың дұрыс дамуымен түсіндіріледі.

Психологиялық-педагогикалық зерттеулер бойынша оқу үрдісінде балалардың 90% қиындық көреді, олардың ішінде 60% сөздік қордың дұрыс дамымағанымен байланысты.

Д.Б. Эльконинніің пайымдауынша, балалардың тілдік дамуы олардың интеллектуалдық және тұлғалық дамуымен терең байланысты. Алты-жеті жаста балалардың сөздік қорының дамуы, оның одан әрі байи түсуі өте жедел түрде өтеді. Мектепке дейінгі ұйымдарда ересек топ балаларының тілдік дамуы сөздің лексикалық мағынасын жетілдірумен тығыз байланысты[1].

Сөзді тілдің бірлігі ретінде зерттеу тіл дамыту жүйесінде маңызды орын алады. Осы проблемаға Е.И.Тихеева, А.М. Бородич, Ю.С.Ляховская, Н.П.Савельева, А.П.Иваненко, В.В.Гербова, В.И.Яшина, Е.М.Струнина, А.А.Смаги, А.И.Лаврентьева және т.б. зерттеулері арналған.

Зерттеулерде дәлелденгендей мектеп жасына дейінгі балаларды сөздің семантикалық тұрғыдан дұрыс қолдану үшін, оның түрлі мағыналарымен таныстыру қажет.

Баланың сөзді және сөз тіркесін мағынасына, тілдік жағдаятқа қарай дұрыс қолдану дағдысын дамыту, еркін түрде өз ойларын айтуға және айналамен қарым қатынасқа түсуге мүмкіндік береді.

Қазіргі уақыттта мектеп жасына дейінгі балалардың сөздік қорын дамыту жолдарының заңдылықтарын зерттеген, «сөз» ұғымына мінездеме келтірілген зерттеулер бар.

Н.А. Стародубова зерттеулерінде сөзді жұмыстардың маңыздылығын ерекше атай отырып, сөзді қарым қатынас, затты суреттеу барысында қолдану — бұл керекті сөзді көп сөздердің ішінен таңдау үрдісі. Әрбір сөз белгілі сөз табына жатады және өзіне тән грамматикалық көрсеткіштері бар.

Ана тілінің сөздік құрамын игеру, Ю.С.Ляховская, Е.М. Струнина, Н.П.Савельева, В.И.Яшина және т.б. зерттеушілердің пайымдауынша, - бұл тілдің грамматикалық құрылылымын игеруге, монологтық тсөйлеу түрін дамытуға, сөздің дыбыстық мәдениетін тәрбиелеудің бірден бір маңызды жағдайы. Тілді қарым қатынастың құралы ретінде қолдану сөзбен байланысты. Сөйлеуші сөз арқылы сөз тіркесін және сөйлемдерді құрастырып, өз ойын білдіреді, тыңдаушы қабылдаған сөздерді жіктеп сөз арқылы ойды түсінеді.

Е.М. Струнинаның пайымдауынша, сөздің мағынасын балалар қоршаған ортамен танысу барысында – арнайы ұйымдастырылған және күнделікті өмірде танысады. Мектеп жасына дейінгі балалардың сөздік қорын сандық жағынан байытылғаны емес, сапалық жағынан да жетілдірілуі қажет[2].

Психологтар Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев, П.Я. Гальперин ойында баланың ойлау және сөйлеу қабілеттері практикалық әрекет барысыда қалыптасады. Ойлау және сөйлеу қабілеттерінің өзара байланысы әрдайым зерттеу назарында. Л.С. Выготский ұғымдардың қалыптасу проблемасын қарастыру барысында «ұғымды сөзсіз, ойды сөзбен» қарастыруға болмайды [3].

В.И.Яшина, А.И.Лаврентьева сөздік қорды дамытуда сөздерді тақырыптық топтастыру принципін басшылыққа алуды маңызды деп санайды. Тіл бірліктері бір бірімен тығыз байланысты. Сөз топтамалары ең басты бір сөздің аясында топтасады. Сөздік жұмыс барысында (тілдік тәрбиеге байланысты басқа да міндеттерді шешуде), авторлардың ойынша, бала дәл, дұрыс, мәнерлі сөйлегенін қадағалап, соған тәрбиелеу қажет.

Аталған барлық лексикалық жұмыстарға аспектілер О.С.Ушакованың тіл дамыту бағдарламасында көрсетілген. Автордың ойынша, бұл жұмыстар сөздік жаттығулар, шығармашылық тапсырмаларды орындауға бағытталған формаларда өтуі қажет[4].

Ересек топта балалардың сөздік қорының діңгегі қалыптасып, алдағы уақытта айтарлықтай өзгеріске ұшырамайды. Мектеп жасына дейінгі балалардың сөздік қорын зерттеу барысында зерттеушілер белгелі бір аясында баланың сөздік қоры қалыптасатынын атайды:

- тұрмыстық сөздер қоры;
- қоршаған ортамен байланысты сөздер тобы;
- әлеуметтік сөздер қоры.

Аталған бағыттар аясында балалар ең алдымен зат есімдерден: адамға қатысты сөздерді; сын есімнен «үлкен», «кішкентай», «орташа» және т.б. заттың түсін білдіретін: «қара». «қызыл». «ақ». «көк» және т.б.; есімдіктерден «менікі», «мынау», «біздікі» және т.б. сөздерін игереді.

Мектеп жасына дейінгі балалардың ойлау қабілеті дамыған сайын, олардың сөйлеу қорлары тек қана байыт қана қоймайды, сонымен қатар жүйелене түседі. Сөздердің семантикалық топқа бірлесуі өтеді: топтаманың діңгегі мен оны айналасы периферияcы қалыптасады. А.И. Лаврентьева мектеп жасына дейінгі балалардың сөздігін қалыптастыруды ұйымдастырудың төрт жүйелі кезеңін зерттеулерінде көрсетеді.

Бірінші кезеңде балалардың сөздік қорын жеке-жеке (20-50) сөздер құрайды. Сөздер өзара жүйеленбеген.

Екінші кезеңде балалардың сөздік қоры тез көбейе бастайды. Балалардың жауаптарынан олардың санасында заттардың және құбылыстардың атаулары қалыптасып, жүйеліп топтаса бастағанын байқаймыз. Топтаманың бір сөзін атау бала санасында топтамадағы басқа элементермен ұштасады. Бұл кезеңді А.И. Лаврентьева «жағдаяттық» деп атап, ал топтамадағы сөздерді «жағдаяттық сөздер» топтамасы деп анықтайды.

Алдағы уақытта бала өзбетімен сөздерді топтастырып, орынды қолдана бастайды. Бұл лексикалық жүйенің қалыптасуының үшінші кезеңі ретінде сипаттайды. Тақырыптық топтардың ұйымдасуы лексикалық антонимдердің дамуына әкеледі: («үлкен — кішкентай», «жақсы—жаман»). «Үлкен — кішкентай» қарама-қарсылығы барлық параметрлік сын есімдермен ауыстырылады: («ұзын — кішкентай», «жуан — кішкентай»), ал «жақсы—жаман» — сапалық-баға сын есімдермен «зұлым—жақсы».

Төртінші кезең лексикалық жүйенің даму ерекшелігі — сөздерді аустыруды бәсеңдетіп, синонимияның пайда болуы. Балалардың сөздігін жүйелі дамыту өзінің құрылымы бойынша ересек адамның лексико- семантикалық жүйесіне жақындайды[5].

А.И. Лаврентьеваның зерттеу деректері мектеп жасының ересек топ балаларының лексикалық жүйелігін дамыту, бір тақырып аясында сөздігін қалыптастыру мүмкіндігін дәлелдейді.

Балалардың сөздік қорының семантикалық топтамасын қалыптастыруда осы жас ерекшелігін таңдаудың дұрыстығына Е.В. Наумованың зерттеулері дәлел болып саналады. Бұл ғалымның зерттеу негізіне ассоциялық зерттеу әдісін басшылыққа алған: лексикалық жүйенің дамуы және сөздердің семантикалық алаңын ұйымдастыру балалардың ассоциациялық реакциясының өзгеруінде көрінісін табады. Зерттеуші төрт және алты жасар балалардың осы бағыттағы стимул-сөздерге реакциясы жоғары деңгей көрсеткенін пайымдайды. Айта кетерлік жағдай: алты жасар балалардың қателігі төрт жасар балалармен салыстырғанда көбірек болғаны. Бұл осы кезеңде балалардың сөздің мағынасын игеру құбылыстары, әрекеттері жақсы дамитындығының куәлігі.

Бұл ғылыми болжам бізді зерттеу барысында қызықтырып, анықтауыш эксперимент барысында ассициалық әдісті алуымызға септігін тигізді. Таңдауға Н. В. Серебрякованың эксперименталдық зерттеу қорытындыларын сараптау да үлесін қосып, мектеп жасына дейінгі балалардың семантикалық алаңын анықтауда тиімділігі анықтала түсті. Зерттеу барысында осы әдістеменің балалардың сөздік қорын дамытуда құнды әдістеме екенін бекіте түсті. мектеп жасына дейінгі балалардың вербалдық ассоциациясын талдай отырып үш кезеңді сөздердің семантикалық алаңын ұйымдастыруда анықтайды[6].

Бірінші кезең, оның ойынша, семантикалық алаңның қалыптаспағанын сипаттайды. Бала өзінің сезімдік қабылдауына сүйенеді және реакция-сөз ретінде айналадағы заттардың атаулары қолданылады («ит» — «доп»). Бұл кезеңде лексикалық жүйе қалыптаспаған. Сөз мағынасы сөз тіркестерінің мазмұнына кірістірілген. Арнайы орын синтагмалық ассоциациялар («ит—үреді») алады.

Екінші кезең сөздердің семантикалық жағынан бір–бірінен айырмашылықтар бар сөздердің мағынасын игерумен сипатталады, олар өзара жағдайлық байланыстағы сөздер қатары. Бұл тақырыптық ассоциалардың басымдылығында көрінісін табады: «үй—төбе», «биік—ағаш» және т.б. Семантикалық алаң әлі де ұйымдастырылмаған, бірақ қалыптасуда.

Үшінші кезеңде ұғымдар, классификациялау, жіктеу үрдісі қалыптасады.

Ассоциалық эксперимент әдісі бойынша мағынасы жағынан жақын, тек бір ғана дифференциалдық белгісімен айрықшаланатын сөздер қолданыла бастайды: («ағаш — қараағаш», «биік — төмен»). Семантикалық алаңның құрылымының дифференциалануы өтіп, сөздердің мағынасына қарай жақындығына және қарама-қайшылығына қарай топтасады.

Сөздердің атауларын балалар айналамен танысу барысында игереді. Мектеп жасына дейінгі балалар сөздік қорларын байыту аясында: тұрмыстық, әлеуметтік және айналамен танысу тақырыптарды алдымен игреруі қажет.

Болгар зерттеушісі Ф.Г.Даскалованың ассоциациялық әдіс мүмкіндіктерін қарастырайық. Бұл әдіс ресей ғалымы О.С.Ушакова зерттеулерінде толықтырылып, балалардың сөздік қорларының дамуын талдау үшін енгізілді[7].

Ассоциациялық эксперимент барысында зерттеушілер (А. Р. Лурия, А.А.Леонтьев, О.С.Ушакова, Е.М.Струнина, А.А.Смага, А.И.Лаврентьева және т.б.) мектеп жасына дейінгі балаларға тән келесідей вербалдық ассоциация анықтады:

1. Синтагмалық ассоциация: реакция-сөз және стимул-сөз түрлі сөз таптарына қатысты («ішу — сүт», «сары— гүл», «ағаш—өседі»).

2. Парадигматикалық ассоциация: реакция-сөз және стимул-сөз тек бір ғана дифференциалдық семантикалық қасиетпен айрықшаланады: («ағаш — қараағаш», «мысық — ит», «ыдыс—тәрелке»). Балалар арасында келесі байланады: синонимдік қатынастағы ассоциация («батырлық —қорқақтық»); антонимдік қатынастағы ассоциация сөздері («биік— төмен», «жақсы — жаман») құбылыстар сирек кезігеді.

3.Тақырыптық ассоциациялар. Әдіс мағыналық бала реакциясына қатысты, бір семантикалық алаңмен сипатталады. Реакция-сөз және стимул-сөз бір ғана семантикалық қасиетпен айрықшаланады.

Мектеп жасына дейінгі балалардың келесідей тақырыптық семантикалық түрлері байқалады:

- объект пен оның мекеніне қатысты («ит — үйшік», «ыдыс—үй»);
- объект пен онымен орындалатын іс-әрекеттер («ыдыс—жуу», «қарындаш—сурет салу»), бұл ассоциалар сирек байқалады;
- заттардың бір қасиеттеріне қарай («көбелек—құс»).

4. Словообразовательные ассоциации. Әдістемеде балалар сөздің түп нұсқасынан оларға жаңа сөздерді құрайды.Бұндай ассоциацияның екі түрі бар: реакция-сөз және стимул-сөз бір сөз таптарына жатады («қоян—көжек», «тез—тезірек», «сөйлейді—әңгімелейді»); және стимул-сөз түрлі сөз таптарына жатады(«көңіл—көңілді», «биік—биіктеу», «орман—орманды»).

5. Бір сөздің грамматикалық формалар ассоциациясы. Бұл әдісте реакция-сөздер ретінде сөздің көпше формасы айтылады («үстел—үстелдер», «көбелек—көбелектер»).

6.Фонетикалық ассоциация. Реакция-сөздер мен стимул-сөздер бір бірінен дыбыстық айырмашалыққа ие, олардың арасында семантикалық байланыс жоқ («тұр» — «түр», «бер»— «бар»). Бұл ассоциалар сирек кездеседі.

7. Кездейсоқ ассоциациялар: реакция-сөздер мен стимул-сөздер арасында мағыналықта, грамматикалықта және дыбыстықта байланыс жоқ («тез — топ», «орман—орындық»). Балалар көбіне айналадағы заттардың атауын атайды. Ассоциацияның осы типі бес-алты жасар балалар арасында кеңінен тараған.

Мектеп жасына дейінгі балалардың сөздік қоры дамыған сайын олардың вербалдық ассоциацияларының сипаттамасы да өзгере түседі. Н. В. Серебрякованың зерттеу деректері бойынша, алтыжеті жаста лексикалық жүйенің қалыптасуында, семантикалық алаңды ұйымдастыруда үлкен сапалық серпініс байқалады. Ассоциациялық алаңда пардигматикалық және синтагматикалық реакциялардың қатынасы айтарлықтай өзгерістерге ұшырайды. Бес-алты жасар балаларда синтагматикалық реакция парадигматикалықтан жоғары болып келеді. Олар өте жиі кездеседі. Жеті жаста, керісінше, парадигматикалық реакция синтагматикалыққа қарағанда әлде қайда жоғары[8].

Бес-алты жасар балаларда тақырыптық ассоциациялар кең тараған. Жеті жаста тақырыптық ассоциациялар парадигматикалыққа қарағанда, сирек кездеседі. Бұл жеті жасар балаларда семантикалық алаңның діңгегі (ядросы) қалыптаса бастағанның куәлігі. Сонымен, балалардың ассоциациялық іздеу реакция стратегиясы жас ерекшелігіне қарай өзгеріп отыратындығы зерттеулерде көрсетілген. Біздің сөздің семантикалық алаңын кеңейтетін жұмыстарды талдауға, тақырыптық ассоциациялар көріністеріне көп назар қоюымыз: бала-бақшада баланың барлық әрекеттері тіл дамыту жұмысымен байланысты, осы орайда ақыл-ой тәрбиесі, танымдық қабілеттерінің қалыптасуы арасындағы сабақтастықпен түсіндіріледі.

Ана тіліне үйретуде басты орынды семантикалық мағынасы бар сөзбен жұмыс алса, бала онда айналамен тілдік қатынасқа түскенде, шығармашылықпен пайдалана алады.

Жоғарыда зерттеулеу сараптамасына сүйенсек, семантикалық тұрғыдағы жұмыстар өте маңызды, өйткені мектеп жасына дейінгі балалардың сөздік қорын дамыту сөздердің лексикалық мағынасының, олардың қандай жағдайда қолданылуы балаға түсініксіздігі. Ал сөздердің дұрыс қолдану дағдысын қалыптастыру үшін мәтінге сай сөздерді семантикалық таңдау жасауын дамыту қажет. Бұндай даму байланыстыра сөйлеуді жетілдіруге, оның мәнерлігіне септігін тигізеді.

1 Эльконин Д.Б. Как учить детей читать. М.: Педагогика, 1976.

2 Конспекты занятий по развитию речи/ О.С. Ушакова, Е.М.Струнина. – М., 1998.

3 Выготский, Л.С. Обучение и развитие в дошкольном возрасте Избранные психологические исследования/ Л.С.Выготский. - М., 1956, с. 269.

4 Ушакова, О.С. Теория и практика развития речи дошкольника/О.С. Ушакова – М., 2008.

5 Лаврентьева А.И. Система работы над синтаксической стороной речи младших дошкольников: дис. канд. пед.наук. – М.,1998.

6 Серебрякова, Н.В. Логопедическая работа по формированию лексики дошкольников со стёртой формой дизартрии: дис.канд.пед.наук. – М.,1996.

7 Ушакова,О.С. Диагностика речевого развития дошкольников (3-7 лет)/О.С. Ушакова, Е.М.Струнина. – М., 1998.

8 Серебрякова, Н.В. Логопедическая работа по формированию лексики до школьников со стёртой формой дизартрии: дис.канд.пед.наук. – М.,1996.

Резюме

Пути развития словарного запаса детей дошкольного возраста

Жубатырова Б. Т., Каримова Г. М. – старшие преподаватели Актюбинского регионального гоусадарственного унивеситета им.К.Жубанова

В статье рассматриваются пути развития словарного запаса детей дошкольного возраста. Также в статье представлен анализ психолого-педагогических основ исследований ученых и ведущих педагогов. Определены этапы развития словарного запаса детей. Отмечается важнейшая роль речевых работ семантического характера.

Ключевые слова: дети дошкольного возраста, развитие, словарный запас дошкольников, уровни лексического развития, речевые работы, этапы развития, семантическая значимость, синонимический ряд, слова-антонимы, работы по совершенствованию речи дошкольников.

Summary

Vocabulary of ways of development of preschool children

B.T.Zhubatyrova, **G.M.Karimova**,Aktobe Regional State University named of terKudaibergenZhubanov

This article discusses the development of the vocabulary of preschool children. The article presents an analysis of the psycho-pedagogical foundations of research scientists and leading educators. Identify the stages of development of the vocabulary of children. The primary role of the semantic nature of speech.

Key words: Children of pre-school age, development, preschool, vocabulary levels of lexical development, voice work, stages of development, semantic significance, synonymous series, words are antonyms, improvement of speech preschoolers.

ӘОЖ: 371.38

ҰЛТТЫҚ ҚОЛӨНЕР АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРҒА ЭСТЕТИКАЛЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУДІҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Қ.Р. Қобланов – аға оқытушы, Евразия дизайнерлер одағының мүшесі,
Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті

Мақалада халқымыздың ұлттық мұрасы арқылы оқушылардың эстетикалық қажеттіліктерін қанағаттандыру арқылы көркем тұрмыстық безендіру мүмкіндігіне сай қолөнердің түрлерін, көлемін, реңдік қатынастардың ерекшеліктері қарастырылған. Ұлттық мектептің өзекті мақсаты-адамзаттық және ұлттық құндылықтарды бойына дарытқан жоғары интеллектуалды, парасатты тұлғаны тәрбиелеу мәселесі көрсетілген.

Тірек сөздер: өнер, қолданбалы өнер, ұлттық, тәрбие, эстетика, тұлға, педагогика, психология, сабақ, үрдіс.

Болашағынан зор үміт күтетін кез-келген тәуелсіз елдің, азат өмір сүру жолындағы кез-келген ұлттың ең қастерлі міндеті - өткен тарихымен үндес бола алатын, жас ұрпақтың санасын шыңдауға қызмет ететін білім жүйесін қалыптастыру. Ал мұндай білім жүйесі сол ұлттың төл болмысымен санасу арқылы жүзеге асады. Өйткені, өткен тарихтың сын көзінен өткен құнды ұлттық дүниетаным мұралары жас буынның рухына негіз болып қаланып, болашаққа бағыт жасап отырған жағдайда ғана ұрпақтар арасындағы сабақтастық үзілмейді. Жастарды халықтық тәрбиенің негізінде оқытуда ұлттық өнердің өркендеуіне жол ашу қажеттілігі туып отыр. Бұл мәселе Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында білім беру жүйесінің басты міндетінің бірі ретінде көрініс тапқан. Атап айтқанда, Қазақстан Республикасының бұл заңында: «Ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау» керектігі белгіленген. Қазақстанда мемлекет тәуелсіздігін нық ұстап тұру мақсатымен жүргізіліп жатқан шараларға қатысты ұлттық мәдениеттің қайта өркендеуіне кеңінен жол ашылды. Оған Ел басымыз президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстанның болашағы қоғамның идеялық бірлігінде» атты еңбегіндегі: «Мәдени дәстүрлер қашанда әлеуметтік қайта түлеудің қайнар көзі болып келді. Өзінің тарихи, мәдени тамырларына қайта оралу - бұл әрине, оң процесс... Қазақстанда ұлттық тілді, мәдениетті, экономиканы ... дамытуға барынша қолдау жасалып отыр»,- деген сөзі мұның айғағы. Қазақстанның XXI ғасырда өркениетті әлемнен орын алып, дамыған елдер деңгейіне жетуіне ықпал етер бірден-бір құдірет-білімді ұрпақ болмақ.

Қазіргі кезде Қазақстан сияқты көп ұлтты мемлекет алдында, біріншіден, біртұтас білім кеңістігін қалыптастыру міндеті тұрса, екіншіден, ең негізгісі-ұлттың этнопедагогика мен этнопсихологияның озық дәстүрлеріне сүйене отырып, жеткіншектер санасына туған халқының дүниетанымына деген құрметпен мақтаныш сезімін ұялатып, ұлттық рухты сіңіру, сондай-ақ ұлттық салт-дәстүрін меңгеру, тілі мен әдебиетін, тарихы мен өнерін қастерлеу тарихи қажеттілік болып отыр.

Қазіргі кезде әрбір халық үшін өзінің тарихына тереңірек үңіліп, ата-бабалардың ғасырлар бойы ұрпағына қалдырған тәжірибесі мен білім жөніндегі өмір мектебін зерделеп, оның қажеттерін қоғам, орта талаптарына сай сұрыптап, мектептің оқу-тәрбие ісіне ендірудің қажеттілігі анықталды [1]. Халқымыздың ұлттық дүниетанымының мол мұрасын толық зерттемей және оны күнделікті оқу-тәрбие процесіне пайдаланбай, жан-жақты жетілген ұлтжанды жастарды тәрбиелеу мүмкін емес. Жас ұрпаққа білім мен тәрбие беру барысында, біріншіден, бүгінгі өркениетті дүниеде болып жатқан өзгерістерді ескеріп отыруға, екіншіден, өз халқының ұлттық мәдени –тарихи, әлеуметтік –экономикалық ахуалын терең танытуға айрықша назар аудару қажет. Мұндай мұраттар басшылыққа алынған жерде, ұлттық мектептің өзекті мақсаты-адамзаттық және ұлттық құндылықтарды бойына дарытқан жоғары интеллектуалды, парасатты тұлғаны тәрбиелеу болып табылады.

Ұлттық мәдениет халықтың ежелден келе жатқан өзіне тән өнері, әдет-ғұрып, салт-дәстүрі есебінде жетілетіні белгілі. Оған қоса ғасырлар сынынан өткен, ұрпақтан ұрпаққа ұласып келе жатқан халық мұраларындағы озық үлгілер жеке тұлғаның жан-жақты дамуына септігін тигізеді. Сол себепті, бүгінгі таңда халықтың дәстүрлі өнер түрлерін жинақтап зерделеудің, оның айналасындағы тәлім-тәрбиесі мол тәжірибесі негізінде жас өспірімдерді тәрбиелеудің қажеттігі өсе түсуде. Сондай-ақ, еліміздің қоғамдық-экономикалық өміріне нарықтық қатыстардың енуіне байланысты өзгеріске түскен саяси экономикалық, әлеуметтік-мәдени, рухани жағдайлар жас ұрпақ тәрбиесінің проблемаларын жаңаша ойластыруды талап етуде. Демек, оқушыларға әлемдік деңгейде, өркениетті негізде

білім-тәрбие беру ғаламдық мәні бар проблемаға айналып отыр. Сондықтан оқушылардың алатын білім мен тәрбиесінің сапалығын жетілдіруде олардың дүниетанымын қалыптастырудың ғылыми негіздері үлкен роль атқарады. Алайда бүгінгі күні ғылымның мәдени дүниетанымдық мүмкіндіктерін асыра бағалауға болмайтындығы байқалды. «Дүниетаным саласында тек ғылымға бағдарлау, ал дін, философия, өнер сияқты мәдениеттің басқа нысандарының дүниетанымдық маңыздылығын төмендетудің немесе мүлде жоққа шығарудың зияндылығы белгілі болды.

Қазіргі дүниетанымды қалыптастыруда ғылымның басқа да мәдени нысандарымен бірге аса қажет екендігі анықталып отыр. Адамды әдеттегі үйреншікті сана-сезім шеңберінен алып шығып, мәдениеттің биік әлеміне көтеру, өз дүниетанымымызды қалыптастыруға мүмкіндік тудырып, адамзат табыстарына негізделген өзіндік сенім-көзқарастарын тудыру білім берудің маңызды мақсаты» деп негізгі білім бағытында жарық көрген құжаттарда белгілінген.

Осындай талаптың күшейген кезеңінде мектептерде оқу процесін диалектикалық тұрғыдан қайта қарастыру жергілікті халықтың ерекшеліктері мен дәстүрлерін тиімді қолдануды жетілдіру, оқушыларды ұлттық мәдениетке баулу маңыздылығы жөніндегі мәселелер оңды шешім тауып отыр. Ұрпақтарымызды парасатты да білікті, мәдениетті де білімді етіп тәрбиелеп олардың дүниетанымын адамзаттық деңгейде дамытамыз десек, бойында ұлттық және азаматтық намысы бар ұрпақ өсіргіміз келетін болса, онда бүгінгі қоғамның барлық күшін ұлттық мектептеріміздің жалпы оқу-тәрбие саласына жұмылдыруымыз қажет [2]. Сондықтан білім берудің түрлері мен әдістерін жаңартудың негізгі мақсаты әрбір оқушының шығармашылық қабілетін барынша дамыту, ұлттық өнердің түрлі жанрларын, сайып келгенде, жалпы ұлттық мәдениетке баулу болып табылуы тиіс. Осы орайда айта кететін бір жайт, әр оқушының шығармашылық қабілеттері тек оның жеке басының туа біткен қабілеттеріне ғана емес, сондай-ақ оны тәрбиелеп отырған қоғамдық ортасының тарихи қалыптасқан дәстүрлі ұлтының дүниетанымына да байланысты. Ал қазақтың ұлттық дүниетанымы ежелден келе жатқан, дәстүрге айналған рухани қазынасы арқылы қалыптасатыны анық. Мұндай жағдайда жеткіншек ұрпақтың өз халқының ұлттық мәдениетімен, әдет-ғұрып дәстүрімен неғұрлым тереңірек танысу қажеттігі бірінші орынға қойылып отыр.

Зерттеу проблемасы саласында жарық көрген еңбектерге жасаған талдау эстетикалық циклдағы пәндер, оның ішінде енбекке баулу пәнінің оқыту тәрбие процесі барысында бастауыш сынып оқушылары ерекше назар аударады. Халық өнер арқылы дүниетанымын қалыптастыру мәселесі ғылыми – теориялық тұрғыдан әлі де болса өз деңгейінде ашылмағандығын айқындайды. Сонымен бірге мазмұн, көлем, тұрақтылық жағынан бастауыш сынып оқушыларының дүниетанымы, даму үрдісі ерекше назар аударады. Бұл салада көптеген зерттеулерде Абдуллаев А.К, Л.А. Гордан, А.Х. Аринова т.б. жұмыстарын атаған жөн. Бастауыш сынып оқушылары өзінің табиғатына қарай жаңаны тез қабылдап оны ерекше сезінеді. Қызығушылығы мол, интелектуалды белсенділігі арта түседі. Сондықтан да балалардың қабілетін тек оқу процесінен шектемей, біздің ойымыз ша, сыныптан тыс жұмыстарға көбірек көңіл бөлген дұрыс. Іс-әрекетінің мүмкіншілігі көп екендігін біршама зерттеулер дәлелдейді (Абибулаева А.Ж. Көшербаева Г.Н.).

Сонымен, еліміздің әлеуметтік-экономикалық дамуын жақсарту қоғамдық өмірдің барлық саласында түбегейлі терең өзгерістер жасауда, ең алдымен жас өспірімдердің санасын шыңдауды, жаңаша ойлар қалыптастыруды, қазақ халқының өткен тарихи-мәдени мұраларын игере отырып, шығармашылықпен еңбек етуді талап етеді. Өз ойымызды тұжырымдай келе, бастауыш мектеп алындағы басты міндет – оқушыларды халқымыздың ұлттық игіліктері мен адамзат мәдени мұралардың сабақтастығын сақтай отырып тәрбиелеу мен оқыту және оның дүниетанымының қалыптасуына жан – жақты мүмкіндік жасау. Халық өнер құралдары бастауыш сынып оқушылырының дүниетанымын қалыптастыру жұмыстары осы күнге дейін ғылыми практикалық деңгейде жан-жақты зерттелмеуі аталған мәселенің өзектілігін көрсетеді.

Қазақ халқының қолөнері деп – халық тұрмысында жиі қолданылатын өру, тігу, тоқу, мүсіндеу, құрастыру, бейнелеу сияқты творчестволық өнер жиынтығын айтады. Шын мәнінде қолөнер түрлерінің әрқайсысының талай ғасырлық тарихы бар.

Қазақ халқы өзінің күн көріс тіршілігіне қажетті үй-жай салуды, киім-кешек тігуді, азық-түлік өндіруді өзінің тұрмыстық кәсібі етіп, оларды күнбе-күнгі тіршілік барысында орынды пайдаланса, әсем бұйымдар жасап, өмірді сән-салтанат та құра білді. Бұдан біз халық творчествосының қандай түрі болса да, халық өмірімен, сол халықтың қоғамдық тарихымен, күн көрісімен, кәсібімен тығыз байланысты екенін көреміз.

«Халықтың қолөнеріне әдет-ғұрып жабдықтарымен қатар, аң аулауға, мал өсіруге және егіншілікке қажетті құрал-жабдықтар да кірді. Киіз үйдің сүйеі, ағаш кереует, кебеже, сандық жасап, кілем сырмақ, алаша, ши, түрлі бау-басқұрлар тоқып, арқан, жіп, есіп, көннен және илеулі теріден қайыс, таспа тіліп, өрім өріп қолдан әр алуан ыдыс-аяқ, адалбақан, асадал, бесік және т.б. көптеген заттарды халық шеберлері, өнерпаздар өз қолдарымен жасап, түрлі нақыштарымен әшекейлейтін болды. Қолөнерінде көңілге қонымды мәнерлер мен ондаған қолданылған әдістер архитектурада кеңінен қолданылып келеді».

Ертеден біздің заманымызға дейін сақталған мазарлар мен ескерткіштердегі, діни әр түрлі құрылыстардың қабырғалары мен мұнараларындағы сәнді ою-өрнектер, ағаштан қиюлап, тастан қашалып жасалған діңгектер – халық қолөнерінің тамаша туындылары.

Халықтың қолөнеріндегі мүліктердің бір тобы үй іші жабдықтары болса, екінші тобы – қайыс өру, қару-жарақ, көшу-қону, жол-жорық жабдықтары еді. Шеберлер тас қашау, сүйек ою, ағаш ию, мүйіз балқыту, металды өңдеп өрнектеу сияқты ауыр кәсіппенде шұғылданады.

Сондықтан, қолөнер «еркектерге тән іс», «әйелдерге тән іс» деп екіге бөлініп келеді. Мысалы, тастан, балшықтан, сүйек пен мүйізден, металл мен ағаштан бұйымдар жасап, оны әсемдеу сияқты ауыр жұмысты еркектер атқарады. Кесте тігу, жиек жүргізу, өрмек тоқу, ши орау, сырмақ сыру, оюлау, шілтер шалу, тері киім тігу сияқты нәзік жұмысты әйелдер атқарады. Тері илеу, киіз басу, ши тарту, шом, жазы жасау жұмыстарын еркектер мен әйелдер бірлесіп істеді.

XIX ғасырда және XX ғасырдың бас кезінде қазақ халқының қолөнері ішінде киіз үйдің сүйегін, ағаш төсек жасау, ағаш өрнектеу, кесте тігу, өрмек тоқу, киіз басу кең өріс алды. Бұл кезде жастарға арнап ер-тұрман мен белдік, қыз-келіншектерге арнап сәукеле, шашбау, білезік, сырға, жасап оларды түрлі түсті өрнектермен әшекейлеу өнері де өрістей түсті [3].

Қолөнер – халқымыздың ұлттық мұрасы. Қазақтың ұлттық қолданбалы өнер тарихы көшпелі өмірдің салт-дәстүрімен тығыз байланысты. Халық шеберлері ұлттық қолөнер мұраларын өмірге әкелді. Яғни, ұста, ағаш шебері, зергер, ісмерлердің тынымсыз еңбегі арқылы қазақ қолөнерінің көркем туындылары пайда болды.

Өнердің қай саласында болмасын оның қазіргі қалпын жақсы түсіну үшін өткен тарихын, тегін тереңірек зерттеп білудің қажеттігі белгілі. Сондықтан, біз бұл еңбегімізде қазақтың халықтық қолөнерін тарихи тұрғыда зерттеуді алдымызға негізгі мақсат етіп қойдық. Революцияға дейін қазақ қолөнерінің бірнеше салалары болды. Біз оның ішінде ағаш, металл, тас, сүйек, мүйіз, тері мен былғарыдан әр түрлі үй бұйымдарын, шаруашылық құрал-саймандарын, сан алуан ескерткіштер жасауға байланысты қалыптасқан қолөнер түрлерін қарастыруды жөн көрдік [4]. Халық өнері арқылы сыныптан тыс жұмыстарда бастауыш сынып оқушыларының дүниетанымын қалыптастырудың ғылыми педагогикалық негіздері айқындалып, мазмұны мен әдістемесі жасалса, халық өнер туындылары оқушылардың сезімталдығын ояту және шығармашылық қабілеттерін дамытуға бағытталса, онда тәрбие үрдісінде халық өнері арқылы оқушылардың дүниетанымын қалыптастырудың тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

1 Х. Арғынбаев. «Қазақ халқының қолөнері». Алматы: «Өнер» 1987 ж.
2 Өмірбекова М.Ш. «Қазақтың ою-өрнектері». Энциклопедия. Алматы: «Алматыкітап». ААҚ, 2003 жыл.
3 Әлима Ысқаққызы. «Сырмақ өнері». Алматыкітап, 2007жыл.
4 Нұрпейісов Ә. «Қазақ халқының ою-өрнегі». Алматы: «Өнер», 2002 жыл.

Резюме

Значимость эстетического воспитания учащихся через народно-прикладное искусство

К.Р. Кобланов – старший преподаватель, член дизайнеров евразии

В данной статье рассматривается стремление учащихся к удовлетворению эстетических потребностей а так же максимальное использование имеющихся возможностей для художественного оформления быта, которое вызвало к жизни различные виды декоративно-прикладное искусство и отмечено изяществом, богатством форм, четкостью орнаментальных мотивов, цвета и разнобразие тонов.

Ключевые слова: искусство, прикладное искусство, национальный, воспитание, эстетика, личность, педагогика, психология, урок, процесс.

Summary

The importance of pupils' aesthetic upbringing through the national and applied art

K.R. Koblanov – senior teacher, member of the Eurasian union of designers

Striving to meeting of aesthetic to needs to maximum using of available opportunities for the decoration everyday life brought to life various kinols of decorative applied art. It was noted by the elegance and richness of forms, ornamental motifs clarity, color, variety of tints.

Keywords: art, applied art, national, upbringing, aesthetics, personality pedagogics, lesson process.

ӘОЖ: 324, 21 (574)

МЕКТЕПТЕГІ ПРАКТИКАЛЫҚ ПСИХОЛОГТЫҢ ІС-ӘРЕКЕТІНІҢ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

А.Болат – Магистрант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
e-mail: boa758@mail.ru

Ұ.С. Нұрғалиева – психол.ғ.к., профессор, Абай атындағы ҚазҰПУ Жалпы және қолданбалы психология кафедрасының меңгерушісі, e-mail: ulmeken_01@mail.ru

Мақалада мектеп психологы іс-әрекетіндегі жаңа технологияны қолдануының айқын мақсатын анықтау болып табылады. Практикалық психолог іс-әрекетінің технологиясының түрлері берілген. Мектептегі практикалық психологтың жұмысының ерекшелігі, ол әртүрлі технологияларды пайдалануы, сондай-ақ психологиялық әдіс-тәсілдерді, оларды құрастырып өзгертуді және қолдануды жүзеге асырудың маңыздылығы көрсетілген.

Мектептегі психолог балалармен күнделікті жұмыс істейді және олардың тұлғалық құрылымын бағдарлаумен айналысудың маңыздылығы айтылады. Баланың жеке тұлға болып қалыптасуында, практикалық психологтың технологияларын қолдануының маңызы өте зор екендігі қарастырылғын.

Түйін сөздер: технология, арттерапия, психотерапия, позиция, психодиагностика, психокоррекция.

Технология – бұл адамның еңбек функциясында тәсілдерді қолдана алуы, оның білімі, дағыдысы мен әлеуметтік шындық пен еңбек заттарын қайта жасаудағы тәжірибесі болып табылады. Психотехнологиялар - бұл обьектісі нақты тұлғаның психикалық шынайылығы, ал пәні-адам мінез-құлқына әсер ететін бұл психологиялық нақтылықтың кез-келген шектерінің өзгерісі блып табылатын диагностикалық , позициялық-дамытушылық және психотерапиялық процедуралар.

Мектептегі практикалық психологтың іс-әрекетінде қолданылатын технологияларға келсек:

Даму технологиясы баланың индивидуалды мүмкіндіктері мен жас талаптары мен сәйкестікте психикалық процестердің, қасиеттердің және тұлға сапаларының қалыптасуына бағытталған технология түрі.

Психопрофилактика технологиясы - бұл диагностикалық ортаның психогигиенасын, бала дамуының оптимальды әлеуметтік жағдай жасауға бағытталған, психология-педагогикалық өлшемдер жүйесі. Профилактика-бұл бала дамуында кез-келген жетіспеушілік тудыратын сыртқы себептері, факторлары және шарттарын жою мен байланысты ескерту шаралары. Ол әлі туындамаған мәселені шешуді қарастырады.

Психологиялық ақпараттандыру технологиясы өзінің мазмұны бойынша педагогикалық, оқытушы болып табылады. Психологтың оны қолдану кезіндегі құралдар педагогикалық (әңгіме, лекция, мәселелі жағдайды талдау, іскерлік ойын) және психологиялық (диагностикалық және консультативті әңгіме, «сенім телефо-ны» және т.б)болуы мүмкін.

Психологиялық кеңес беру технологиясы - бұл эмоционалды жауап қайтару, мағынаны анықтау,бұл мәселені рационали-зациялау және оны шешу нұсқаларын табуға психологиялық жағдай тудырудың мақсатты процедурасы (клиенттің мәселесі мен жағдайына шартталған).

Психологиялық коррекция және психотерапия технологиясы - бұл психологиялық – педагогикалық себептерді немесе жетіспеушіліктерді жоюға бағытталған психологиялық немесе психотерапиялық құралдар жүйесі.Оны қолданудың нәтижесі баланың күйіне, іс-әрекетіне, қатынасына және мінез-құлқына позитивті әсер ететін, баланың психикасындағы өзгерістер болып табылады.

Психологиялық қолдау технологиясы - бұл жалпы педагогикалық процестің барлық мүшелерін оптималды әлеуметтік-психологиялық жағдайлармен қамтамасыз ету мақсатында бала тұлғасының толық дамуын және психологиялық денсаулығын сақтау үшін жүзеге асырылатын түрлі технологиялармен ұсынылған өзара шартталған және өзара байланыс әрекеттерінің кешені.

Психологиялық тәжірибеде әдіс - бұл практикалық психологиялық міндеттерді шешетін тәсілдердің жиынтығы. Практикалық психологияда негізгі әдістерді жіктеу екі параметрге негізделген: ауыспалы мағынада (педагогикалық, әлеуметтік-педагогикалық, жеке психологиялық) және кәсіби әрекет бағытында (психологилық сараптама, психокоррекция және т. б) [1].

Арттерапия – психикалық қысымды түсіру, тынышталу, босаңсу мақсатында қолданылатын эмоциялық күйге өзгеріс орнатуға ықпал ету құралы. Бұл үшін кәсіби суретші болудың қажеті жоқ, қолға қаламсап немесе қарындаш алып, қағаз бетіне бірнеше сызбалар жасасаңыз болғаны. Өнер терапиясы ішкі қысым мен уайымдауларды қағаз бетіне бейнелеуді мақсат етеді, мұның барлығы жас ерекшелігіне, жынысына, ауру түріне немесе сезімдер мен уайымдауларға тәуелсіз жүргізіледі [2].

Психологиялық қолдау технологиясы-бұл жалпы педагогикалық процестің барлық мүшелерін оптималды әлеуметтік-психологиялық жағдайлармен қамтамасыз ету мақсатында бала тұлғасының толық дамуын және психологиялық денсаулығын сақтау үшін жүзеге асырылатын түрлі технологиялармен ұсынылған өзара шартталған және өзара байланыс әрекеттерінің кешені.

Психолог қолданатын инновациялық технологиялар мен әдістердің жіктелуі

Психологиялық	Әлеуметтік-педагогикалық	Педагогикалық
Психодиагностикалық әдістер. Қабілеттер мен ақыл-ой тестісі, жекелік сауалнамалар, жетістіктер тесті, жобалық тестер, сурет тесттері социояметрия. **Психологиялық кеңес беру әдістері:** Эмпатикалық таңдау, интерпрестация, идентификация, фасилитация, болжам жасау. **Психокоррекциялық әдістер:** Психогимнастика, ойындық коррекция, ойын терапиясы, арттерапия, диагностикалық үйретуші, эксперимент, әлеуметтік психологиялық тренингг, міез-құлық тренингі. **Психотерапиялық әдістері:** Суггертия, өзіндік ұмтылу, рационализация, психоанализ, топ-тық терапия, мінез-құлықтық терапия.	**Әлеуметтік тәрбие әдістері:** Әрекетке қатынасу және мотивтендіру әдісі, репродукциялау әдісі, қорытындылау әдісі, бірлескен әрекет пен бірлескен шығармашылық әдісі. **Әлеуметтік-педагогикалық әсер ету әдістері:** Санаға, сезімге, мінез-құлыққа. **Әлеуметтік-педагогикалық өзара әрекетті ұйымдастыру әдістері:** Мақсатты жоспарлау әдістері, жалпы бағытталу әдістері, іс-әрекетті ұйымдастыру әдістері, қарым-қатынас әдістері, бағалау әдістері, өзіндік жүзеге асыру әдістері.	**Ұйымдастырушылық әдіс:** педагогикалық эксперимент. **Педагогикалық әрекет әдістері:** Педагогикалық бақылау шынайы эксперимент. **Оқыту әдістері:** Сөздік (әңгіме, түсіндіру, әңгімелесу, дискуссия, лекция), көрнекілік (иллюстрация, демонстрасия, кітаппен жұмыс), тәжірибелік (жаттығу, лабороториялық және тәжірибелік жұмыстар, диагностикалық ойындар, шығармашылық тапсырмалар және мәселелік жағдаят) **Тәрбиелік әдістер:** Жағымды үлгі, сендіру, үйрету, жазалау, жаттығу, перспектива, ойын, сенім, жетістікті үйрету, өз-өзін тәрбиелеу.

Ақпараттық технологиялар

Мектеп психологының іс-әрекетінде ақпараттық технологиялар өте өзекті болып табылады.

Уақыттың шектелген аралығында «Мектептерде біртұтас білім беретін ақпараттық орталары дамыту» жобасын іске асыру арқасында білімдер жүйесі ақпараттандыру аумағында маңызды жетістіктерге жетті.

Ақпараттық технологиялардың көмегімен мектеп психологының қызметінде өзекті жүзеге асатын негізгі бағыттары: диагностика, кеңес беру, дамытушы жұмыс, ағарту, олардың жүзеге асуында тек қана форма мен құралдарында белгілі маңызды айырмашылық болып жатыр.

Дистанциялық қызметтің уақыты мектеп психологының қызметіндегі негізгі бағыттарын жүзеге асыру арқылы шығады:

- Психологиялық тақырыптық электронды кітапхананы мектеп оқушыларына, мұғалімдерге, өздерін алаңдататын өзекті мәселелері бар ата-аналарға арнап құрады.

-On-line уақытында жұмыс істейтін балалармен диагностикалық және дамытушы материалдарды ұсыну,

- психологиялық дистанциялық жеңілдіктер мен байқауларды өткізу,

- мақсатты топтардағы қашықтықтан кеңес беру ұйымы (сондай-ақ, Интернет-сенімділікті құру мүмкіндігі, психолог пен клиенттің арасындағы желілік байланыс,

- белгіленген топқа олардың өз пікірлерін ортаға салып, кері байланыс орнатып, сауалдар қойып, кеңес алу форумын ұйымдастыру,

- дистанциялық оқыту мектебін ұйымдастыру,

- психолог тобының балалармен, ата аналармен, психологтарға, педагогтарға, әкімшілікке дистанциялық консилиумін өткізу, сондай ақ, басқа қаладағы маман иелерінің қызығушылықтарымен хат алмасулар, педагогтар мен балаларға телемост өткізу және т.б[4].

Үйретуші ойындар технологиясы:

Үйретуші ойындар заманауи психологиялық-педагогикалық технологиялардың арасында маңызды орынды алады. Үйретуші ойындар 3 негізгі функцияны орындайды:

Аспаптық: белгілі дағды мен икемді қалыптастыру – ойын жаттығуларында көрініс беруі мүмкін;

Гностикалық: оқушылардың санасының қалыптасуы мен білімінің дамуы дидактикалық әдістемелерде көрініс береді;

Әлеуметтік-психологиялық: Рөлдік ойындарда коммуникативті қабілетті дамыту.

Үйретуші ойынның атқаратын рөлі білім беру мен психологияда өте маңызды. Ал педагогикада оқушылардың өз бетінше дамуы үшін белсенділік, ынта танытатын, ажырамас дамытушы құрамдас бөлігі болып табылады.

Бұл технологиялар балалар мен ересектер (мұғалім, ата-ана) барлық жастағы категориялармен жұмыста тиімді болып саналады[5].

Денсаулықты сақтау технологиясы

Заманауи мектепте, оқушылар бірдей әлсіз физикалық денсаулықпен, психологиялық мәселелерден (бейімделмеген бұзылыстар) зардап шегеді Бұл бұзылыстар білім беру жүйесіндегі ұйымдарға стресстік шартты әсер етеді.

Бұл мәселені шешуде мектептік психологиялық қызмет үлкен рөл атқарады. Педагог-психологтың жұмыс арсеналында кездесетін әдістемелер, баланы стресстік жағдайдан икемділікпен шығару, ішкі кернеуді жеңілдету, өмірлік жағдайға барынша оптимистік көзқараспен қарауға мүмкіндік табу және т.б [6].

Қорыта келгенде, қазіргі таңда мектеп психологының іс-әрекетінде жаңа технологияларды қолдану өте маңызды болып табылады. Аталмыш технологиялар мектеп оқушыларынң өзіндік тұлғалық дамып қалыптасуына деген қажеттілігін анықтап отыр.

1 Шмель. В. Основы психодиагностики. М:, 1996.-79-100 с.

2 Фридман, Л. М. О концепции школьной психологической службы / Л. М. Фридман // Вопросы психологии. – 2001. – № 1. – С. 97–106.

3. Сухарева О.А. Сборник городской конференции «Современная практика информатизации образо-вания», статья «Эффективность использования информационных технологий в работе школьного психо-лога»/ под ред. Скиба Н.П., Дубна, М.О. ЦРО, информационный отдел, с. 15, 2006.

4. Писарева Е.В. Роль психологических здоровьесберегающих технологий в повышении качества образования http://miapp.ru/sno/poleznoe/school_psychologist/1804-.html

5. Шкурко Т.А. Танец как средство диагностики и коррекции отношений в группе. Психологический вестник. Выпуск 1, Часть1, Ростов-на-Дону, Изд. Ростовского Университета, 1996, с.327-348.

6. Леонтьев А.А. Педагогика здравого смысла // «Школа 2000...» Концепция и программы непрерывные курсов для общеобразовательной школы. Вып. 1. – М., 1997, с. 18-20;

Резюме

Технологии в деятельности школьного практического психолога

А. Болат – магистрант, Казахский национальный педагогический университет им. Абая

У.С.Нургалиева – Зав.кафедрой общей и прикладной психологии КазНПУ им. Абая, к.психол.н профессор

В статаье рассмотривается технологии в деятельности школьного практического психолога. А, сецифики работы практического психолога в школе различное технологии а также методы и способы практического психолога, укасывается их значимость и изменение использования. Школьный психолог работает с детми каждый день и занимается в структуре их личностной ориентации.

Ключевые слова: технология, арттерапия, психотерапия, позиция, психодиагностика, психокоррекция.

Summary

The psychologist in the practical school of technological activities

Bolat A.-master, Kazakh National Pedagogical University named after Abai

Nurgalieva U.C. – k.psihol.n professor, head of Department of General and Applied Psychology KazNPU named after Abai

Psychologist in the article in the actions of the application of new technologies is a clear definition of objectives. Types of Technology are psychologist. The specifics of the practical psychologist in the school and the various technologies as well as methods and techniques of psychological, indicates their significance and change of use. The school psychologist works with children to practice every day, describes the importance of being engaged in the structure of their personal orientation. Shaping the development of the child is an individual, a practical psychologist is very important that the features of the technology are considered.

Keywords: technology, art therapy, psychotherapy, position, psychodiagnostics, psychological correction.

ӘОЖ: 373.3.015.31

ИНТЕРБЕЛСЕНДІ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЗИЯТКЕРЛІГІН ДАМЫТУДЫҢ КЕЛЕЛІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

А.Б. Байсолтанова – Абай атындағы ҚазҰПУ 6М010200 – Бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі мамандығының 2 курс магистранты, ayauka.b.b@mail.ru

Мақалада бастауыш сынып оқушыларының зияткерлігін дамытуда интерактивті әдістерді қолдану мәселесі сөз болады. Зияткерлікті дамыту оқушылардың белсенді ойлау қызметінің дамуын, олардың сана-сезімінің сенімді және қажетті біліммен толығуын, ақыл-ой қабілеті мен білімге қызығушылығын арттырумен сипатталады. Бастауыш сынып оқушыларыныңзияткерлігі мен жеке ерекшеліктерінің даму деңгейлерін есепке ала отырып, олардың оқу әрекеттерін әртүрлі формада ұйымдастыруда интерблсенді әдістерді тиімді қолдана білу қажеттілігі айқындалады. Өзін-өзі одан әрі дамытуға және жетілдіруге қабілетті зияткерлігі дамыған тұлғаны қалыптастыру қажет. Әдебиеттерге жасалған талдауларзияткерлік және интербелсенді әдістер ұғымдарына берілген анықтамалар ақыл-ой әрекеті жүйелерімен, мәселені шешу стратегиясымен, танымдық белсен-ділікті талап ететін жағдайға индивидуалды ықпал тұрғысынан қараумен байланыстыра қарастырады. Интеллект ол – ақыл-ой қабілеті, ал ойлау – ақыл-ой белсенділігі, олардың арасындағы айырмашылықтарды ескеріп зерттеу мәселесі әлі толық негізделмеген. Интеллект нақты ойлау үдерісін анықтайтын терең құрылым екені талданады. Интербелсенді әдістер оқушының білімді өздігінен меңгеруіне жол ашатын, білімді практикалық жолмен игертудің басты құралы болып табылатыны айтылады.Бастауыш сынып оқушыларының зияткерлігін дамытуда интербелсенді әдістерді пайдалануда әр оқушының субъективтік тәжірибесі ескерілетін жаңа білімді жасау әрекеттерін де білдіреді. Оқыту үдерісі тікелей және кері байланысқа, ашық диалогқа құрылып, бұл оқушылардың оқуға деген ынтасын белсенділігін арттырады.

Тірек сөздер: интербелсенді әдістер, зияткерлік, зияткерлікті дамыту, бастауыш сынып, оқушы, әдістеме.

«Интеллектуалды ұлт - 2020» жобасында Елбасының бүкіл халықтың алдына қойған негізгі идеясы экономиканы дамыту, халықтың әлеуметтік жағдайын көтеру, рухы жоғары білімді тұлғаны қалыптастыру арқылы қоғамды дамытуды көздейді [1, 2 б.]. Бүгінгіқоғамныңалдындарухы күшті тұлға, халық, қуатты мемлекетті қалыптастыру мәселесі тұр. Осы тұрғыда тұлғаның зияткерлігін

дамытуда бастауыш білім беру жүйесінің бәсекеге қабілетті жас ұрпақтың рухының биіктігін, білік-тілігі мен білімінің табыстылығы нәтижесінде түйінді құзыреттілікті меңгертуді қамтамасыз ететін деңгейде ұйымдастыруы қажет.

Философиялық энциклопедиялық сөздікте: «Интеллект» латынша intellectus деген сөзден аударғанда «ақыл», «ақыл-парасат», «түсінік», «таным», «ойлау қызметінің жоғарғы типі» деген мағынаны білдіреді. Ғылымитұрғыданалғанда интеллект төмендегідей мағыналарда қарастырылады:

1) индивидтің ақыл-ой қабілетінің тұрақты құрылымы;

2) белгілі бір мәселені танып білу және оны шешуге қатысты адамның жаңа өмірлік жағдайларға (міндеттерді шешу барысындағы мінез-құлық сипаттарының жинағы ретінде) бейімділігі мен кез келген іс-әрекеттің табыстылығын анықтайтын индивидтің танымдық үдерістерінің өзгеретін жүйе-сінің (ойлау, сезіну, қабылдау, жадына сақтау, қиялдау, елестету және т.с.с.) және басқа қабілеттері негізіндегі жалпы қабілет;

3) индивидтің барлық таным функцияларының жиынтығы: түрткі мен қабылдаудан ойлау мен қиялға дейін, таным іс-әрекеттерінің негізгі формасы [2, б.121], - деген анықтама берілген.

Мәдени-философиялықэнциклопедиялықсөздікте: Интеллект – (лат. Intellectus – зерде, ақыл, парасат) – адамның ойлау қабілеті. Интеллект мәдениеттануда және психология мен философияда тұлғаның мәліметтерді саналы түрде саралап, оған баға берудегі қабілеттің тұрақты ерекшелігін көрсететін ұғым-термин, – дегенанықтамаберілген[3].

С.Ю.Канның **зерттеу жұмыстарында тұлға интеллектісінің когнитивті ұйымдасуындағы бір-біріне қатысты емес, бірақ проективті интеллект инфрақұрылымы байқалатын үш қосалқы жүйелердің барлығы көрсетіледі: перцептивті креативтілік факторы, динамикалық фактор, әлеуметтік креативтілік** [4].

Бұл құрылымның негізгі қызметі – жағдаяттың бастапқы когнитивті көрінісін оның кеңіс-тіктік немесе уақытша дамуымен сәйкестендіру, яғни, қарама-қайшылықтарды қабылдай білу.

А.В.Морозов шығармашыл тұлғаның интеллектуалдық және тұлғалық ерекшеліктерінің кешені, мәселені өз бетімен шешетін, жаңа сонылы идеялардың туындауы және мәселенің қалыптан тыс шешілуі деген [5]. Егер интеллект мәселесінқарым-қатынас арқылы қарастыратын болсақ, субъект – пән (шығармашылық үдеріс), сондықтан бұл жерде өнімді ойлау үдерісінің зерттелуіне тереңірек тоқталу керек.

Интеллект туралы мәселелер оқытумен, когнитивті стильмен, адаптацияға қабілетпен, белсенді-лікпен, өзіндік реттелумен байланысты түсіндіріледі. Интеллект ақыл-ой әрекеті жүйелерімен, мәселені шешу стратегиясымен, танымдық белсенділікті талап ететін жағдайға индивидуалды ықпал тұрғысынан қараумен байланысты айтылады. Интеллект ол – ақыл-ой қабілеті, ал ойлау – ақыл-ой белсенділігі, олардың арасындағы айырмашылықтарды ескеріп зерттеу мәселесі әлі толық негізделмеген. Интеллект нақты ойлау үдерісін анықтайтын терең құрылым болып саналады. Тұлға-лық сапа интеллект (ой-өрісі) - 1) индивидтің ақыл-ой қабілеттерінің салыстырмалы тұрақты құры-лымы; 2) ойлауға тиімді танымдық қабілеттілік.

С.Д. Мұқанованың зерттеулері интеллектіні тар ұғымдағы ойлау кеңістігінен шығарып, субъек-тивті ықпалдың позицияларын бекітті. Жүйелі құрылымдық ықпалдың теориялық базасы түсіну үдерісін операциялы суреттеу үшін адекватты болып табылады [6].

Жасалған ғылыми-әдістемелік талдаулар бүгінгі ақпараттық қоғамда бастауыш сынып оқушыла-рының тілін дамытуда интербелсенді әдістерді қолдану қажеттігін туындатып отыр. Бұл әрине, өзкезегінде иентербелсенді әдістердің тиімділігін айқындайтын теориялық талдаулар жасауды қажет етеді.

Е.Торранстың ең жақсы дамыған интеллект тұжырымдамасының негізгі идеясы «интел-лектуалды шек» теориясына сүйенеді. Оның пікірінше, интеллект пен креативтілік біртұтас фактор ретінде қарас-тырылулары керек. Интеллект коэффициентінің жоғары кезінде креа-тивтілік тәуелсіз өлшем болмақ. Бұл деген, интеллекті төмен креатив болмайды және креа-тивтілігі төмен интеллектуалдардың болуы мүмкін деген пікірге саяды. Бұл тұрғыда, Е.Тор-ранстың қорытындысымен келіспеуге болмайды, өйткені көптеген зерттеулер интеллекттің жоғарылығы шығармашылық жетістіктерге кепіл бола алмайтындығындәлелдеген[7].

Интербелсенді сөзі – ағылшын тілінен аударғанда, inter – аралық, бірнеше, action-әрекет дегенді білдіреді. Өзараәрекеттестікәдетте, белгілі бір мәселені шешу, ол шешімнің тиімділігі туралы әңгіме-лесу, талқылау түрінде өтеді. Ең бастысы, мұнда мәселені шешу үдерісіі жауапқа қарағанда маңызды екендігін түсіну қажет.

Бұл интербелсенді әдістің мақсаты – тек ақпаратты беру ғана емес, балаларға жауаптарды өздігінен табу дағдысын меңгерту екендігімен байланысты, қазіргі педагогикалық үдерісті ұйымдастырудың субъектілік қарым-қатынасқа құрылуы, тұлғалық-бағдарлы оқыту үдерісі жағдайында интербелсенді әдісті тиімді пайдалану қажеттігі туындайды.

Қазіргі кезде бастауыш білім беру жүйесіндегі маңызды мәселелерінің бірі – нәтижеге жетуге мүмкіндік беретін интербелсенді әдістерді қолдана отырып, оқушылардың зияткерлігін дамыту болып табылады.

Педагогикалық энциклопедияда: «Интербелсенді» жеке индивидтердің, жұптың, топтың өзара біріккен әрекетте бір біріне алма кезек әсер ету. Олекіжақтыәрекет, яғни А кейіпкер іс-әрекеті, Б кейіпкерге әсер етсе, ал ол өз кезегінде іс-әрекетімен А кейіпкеріне әсер етеді [8].

Интербелсенді әдістер балалардың өзара қарым-қатынасы мен өзара әрекеттестіктеріне құрылады. Мұндайқарым-қатынасқоғамдыққалыптасқанмінез-құлық пен әлеуметтік нормаларға негізделеді. Өзара қарым-қатынастық әрекеттер мен балалардың әлеуметтік өзара әрекеттестігімен реттеледі. Сонымен интербелсенді әдістер арқылы белсенділік танытатын бала ақпарат алмасу үшін ғана емес серіктесімен бірлескен әрекетті іске асыруда ортақ шешімі.

Интербелсенді әдістер білім беру жүйесінде шынайы келешекке жол ашады, нақтылы: интербелсенді әдістерді кеңінен енгізу оқу іс-әрекетін көрнекті, динамикалық ұсыну бейнесуреттерді, дыбыс пен ақпараттық ресурстарға қол жеткізу; білім берудің барлық деңгейлерінде – бастауыш сыныптардан жоғары оқудан кейінгі деңгейлерде компьютерлік оқудың үздіксіздігі мен сабақтастығы – оқыту үдерісіндегі барлық пәндерді компьютерлік қолдау есебінен; балалардың шығармашылық жеке дара қабілеттіліктерін ашу мен дамыту үшін оқыту әдістемесін, стилі мен құралдарын таңдау еркіндігін қамтамасыз ету; ақпараттық технологиялар негізінде ғылыми және әдістемелік негізделген базалық білім беру жүйесін құруды іске асырады.

М.Мукашеваның пікірінше, тұлғаның дамуы индивидтің белгілі әлеуметтік топ мүшелерімен қарым-қатынасы мен бірлескен әрекетінде іске асады. Басқаадамдарменқатынасқатүсу оларды абстрактылы ұғымдар бойынша ойлау қабілеті қалыптасады, ең бастысы ол өзін жеке тұлға ретінде басқалардан өзгеше екендігін сезінетін болады. «Мен» тұлғамын - әлеуметтік тәжірибе жемісімін, алғашқы бастаманы балалар ойынынан аламын. Осылайша, балалардың ішкі әлемі топтық әрекетте туындайды, - деп түйін жасаған [9]. Бұдан бастауыш мектеп жасындағы оқушылардың негізгі іс-әрекеті оқу десек, онда дидактикалық ойынды пайдалану тиімді екенін көреміз. Оқушылар ойнап отырып, қарым-қатынасқа түседі және сол арқылы олардың зияткерлігін дамитынын көруге болады. Интербелсенді әдіс негізінен екі адамның қарым-қатынасына құрылатындықтан ойын ережесін сақтауда, бір мақсатты жүзеге асыру барысындағы ақпарат алмасудағы оқушылар әрекеттерін ұйымдастыруда тиімділігі жоғары болмақ.

Интербелсендіоқытуәдісіндебілімжаңа формаға ие болады. Бір жағынан, оқушыларда қоршаған орта туралы өзіндік пікірі, түсінігі қалыптасса, екінші жағынан білімді дайын күйінде емес, өзінің белсенділігімен алады. Педагог оқушының жаңа білімді өзінің белсенділігімен меңгеруіне жағдаят тудырып, оны шешу үшін сұрақтар қойып, іс-әрекетке жетелейді. Екінші жағынан, бала өзінің серіктестерімен бірлесе іс-әрекет ете отырып, өзіне айналасындағылардың қатынасын сезінеді, түсінеді. Білімді меңгерудің әртүрлі жолдарын, механизмдерін үйренеді. Сондықтан да оқушының өздігінен алған білімі оның өзіндік әрекетінің негіз болып табылады.

Сонымен, интербелсенді әдістер оқушының білімді өздігінен меңгеруіне жол ашатын, білімді практикалық жолмен игертудің басты құралы. Интербелсендіәдістердіқолданыпмеңгертілетін білімнің мақсаты мен оның жеткен нәтижесін нақтылау үшін Б.Блум таксономиясының танымдық мақсатын пайдалануға болады. Б.Блум таксономиясында білімді меңгеру алты деңгейлі мақсатты көздейді. Олар: білім, түсіну, қолдану, талдау, жинақтау, салыстыру.

Білім: дидактикалық ұстанымдар мен теориялар, өлшемдер, арнайы ақпаратты айтатын, беретін, дәлелдеулер мен ұғымдарды қабылдауға, білуге қабілеттілігі. Мысалы: оқушылардыңтіліндамытуға арналған көркем шығарманы қабылдауы. Тіл ұстарту жаттығулары мен сөздік жұмыстарындағы жаңа ұғымдардың мәнін, мазмұнын меңгеруі.

*Түсіну:*кезкелгенақпараттың мәнін түсіну сол мезетте қабілеті. Б.Блум түсінудің үш түрлі тәртібін бөліп көрсеткен:

- аудару – түсіндірілген материалды қабылдау және оны басқа формаға түсіру, басқаша баяндау немесе суретін, графикамен бейнелеу;

-интерпретация – негізгіидеяныжаңаформаға салу;

- экстраполяция – алдын ала алған ақпарат бойынша болжам жасау және бағалау. Мысалы: оқушылардың тілін дамыту үшін пайдаланылған көркем шығарманы өз қиялымен басқаша өзгертіп баяндауы немесе оның суретін салуы, шығармаға өзіндік баға беруі болып табылады.

Қолдану: алдын ала меңгерген материалдарды кез-келген жағдайда, жаңа жағдаяттардағы ұстанымдар мен үдерістерде ешкімнің айтуынсыз қолдана білу дағдысы. Мысалы: оқушылардың тілін дамытуда өткен материалда баланың жақсы мінез-құлқы, өзін ұстауы, үлкендерді сыйлауы және т.б. күнделікті тәжірибеде қолдануы.

Талдау: ұсынылған толық материалдың ара қатынастары мен ұйымдастыру үлгісі бойынша, жекелеген бөліктерге бөлу. Мысалы: оқушылардыңтіліндамытуда мәтінді пайдалануда оның басты кейіпкерлерін талдау т.б.

*Жинақтау:*бұл шығармашылық үдеріс, өйткені жаңа материалдың жеке бөліктерін біріктіріп, тұтас жаңа элементтер алуы. Мысалы:оқушының эссе жазуы, өз ойымен жаңа әңгіме құрастыруы, болжамды тексеретін ой айтуы, әлеуметтік жағдаяттарда қоланылатын теорияны қалыптастыру.

Бағалау: идеялар туралы құнды пікірлер мен шешудің әдіс-тәсілдерін шығару үдерісі. Бұл бағалаулар сандықжәне сапалық болуы мүмкін. Бірақ олар стандарт пен қолданудың өлшеміне сәйкес болуы тиіс. Мысалы: жалпыға міндетті білім беру стандарты бойынша бастауыш сыныптарда әдебиеттік оқу пәнінде қолданылатын әртүрлітапсырмаларынайтуғаболады[10].

Оқыту үдерісінде интербелсенді әдістерді қолдану жаңа ақпаратты тиімді меңгеруге ықпал ететінін көруге болады. Интербелсендіәдістердіқолданудыңтиімділігін атап өтуге болады:

- білім алуға қызығушылығы нашар оқушылардың мотивациясы артады;
- білімді меңгеру деңгейі жоғары болады. Білімді меңгерудегі шаршау төмендейді;
- оқушылардың босқа отыруға уақыты болмайды, жаңа материалды меңгеруге ойланады, өйткені ол өзіне ғана сенеді. Барлық бала осылай жұмыс істейді. Оқылғанматериалғақызығушылығыартады;
-мұндайжұмысқаоқушылардыңбарлығы жұмылдырыла ұйымдастырылады, олардың тілі дамиды, әртүрлі әдеби шығармалармен жұмыс істеп үйренеді;
- топпен жұмыс істеу дағдысы қалыптасады;
- коммуникативтікдағдысықалыптасады;
- педагогтың өзінің кәсіби іс-әрекетіне қызығушылығы артады, мұндай ұйымдастырылған оқу іс-әрекеті оқушыларда және өзіме үлкен қанағат сезімін тудырады, табысқа жеткізеді;
- өзінің іс-әрекетін талдау мүмкіндігі пайда болды, қалай көңілсіз нәрседен қызықты жасауға болады, өзіңнің «табысыңды» немесе «кемшілігіңді» басқалармен бөліскің келеді. Өзіңмен бірдей ойлайтындармен тиімді нұсқасын табуға тырысасың;
- сабақты құруда өзінің жеке ерекшеліктерін ескеру мүмкіндіктері пайда болады. Өзінің жеке мүмкіндіктерін көрсетіп: өз бағдарламасы мен әдістемесіменжұмыс істейтін, өзін-өзі тексеруді күшейтіп, оқыту үдерісін ұйымдастырудың мүмкіндігі кеңейеді;
- сыныпта оқушылардың топтық жұмысын бақылау мүмкіндігі пайда болады, онда олардың жеке ерекшелігін айқындалады;
- жұмыс істеу қызықты болады. Сабақта оқушылардың өзара қарым-қатынасын бақылауға мүмкіндік туады;
- оқушыларға деген қатынас өзгереді. «…кейбір жағдайда оқушыларға өте көп сенемін, оларға бір мақсатқа бағытталған өзімнің серіктесім сияқты қараймын. Бұл тұрғыдан алған педагог пен оқушылардың қарым-қатынасы серіктестікке құрылады. Серіктестік қарым-қатынас педагогтан оқушылардың белсенді көзқарасын мақұлдауды, олардың өзіндік ойларын, дәлелдеулерін мойындау, дұрыс пікір айтуды талап етеді.

Қорыта келе, оқыту үдерісінде интербелсенді әдістерді пайдалану оқушылардан «таныс емес білімге енуді» талап етеді. Оқушылардыңоқуіс-әрекетіндегіинтербелсенді әдістер өзара түсіністікке, өзара әрекетке, қатысушының әрқайсысына қажет есепті бірлесіп шешуге алып келетін ұйымдастыру және сұхбаттасып қарым-қатынас жасауды дамытуды ұсынады. Интербелсенді әдістерді жүйелі қолдану, сөз жоқ, оқушылардың зияткерлігін дамыту мақсатына қол жеткізуге мүмкіндік береді.

1 Қазақстан Республикасының президенті Н.Ә.Назарбаевтың Гумилев университетінде сөйлеген сөзі. – Астана, 2007.

2 Қазақстан Республикасының «Орта білім беруді дамыту» тұжырымдамасы. – Алматы, 2002ж.

3 ҚР «Білім туралы» Заңы. Мемлекеттік жалпыға міндетті жалпы орта білім беру стандарты «Негізгі ережелер» ҚР МЖБС 2003. – Астана, 2007.

4 Аристотель Сочинения.: в 4 т. – М., 1975. – Т 1. – 330 с.

5 И.Кант Сочинения.: в 3 т. – М., 1978. – 230 с.
6 Платон Сочинения.: в 3 т. – М., 1968. – 200 с Сочинения.: в 3 т. – М., 1968. – 200 с
7 Сократ Сочинения.: в 4 т. – М., 1979. – 207 с.
8 әл-Фараби Философиялық трактаттар. – Алматы, 1992. – 112 б.
9 Махмуд Қашқари Түрік тілінің сөздігі. Шығармалар жинағы. –Т. 3. Алматы,1997. –528 б.
10 А.Х.Әлімов Интербелсенді әдістерді жоғарғы оқу орындарында қолдану.- Алматы, 2010.

Резюме

Развитие интеллекта учащихся начальных классов с использованием интерактивного метода обучения

Байсолтанова А.Б. – *магистрантка 2 курса по специональности*
6М010200 – Педагогика и методика начального обучения, ayauka.b.b@mail.ru

В статье рассматривается об использовании интерактивных методов в развитии интеллектуальных способностей учащихся начальных классах. Развитие интеллектуальности характеризуется развитием у учащихся функции активно мыслить, уверенно пополнением сознания нужными знаниями,способностью мыслить, а также повышением заинтересованности к знаниям. Учитывая уровень развития интеллектуальности и индивидуальных способностей учащихся начальных классов, определяется умение использовать интерактивные методы в организации деятельности учащихся в различной форме. Нужно формировать личность с развитым интеллектом способным развиватся и усовершествоватся в дальнейшем. Приводимые анализы в литературах определения понятий ителлектуальности и интерактивных методов рассматривается в взаимосвязи с системой действия мыслить, со стратегией решения проблем и с индевидуальным влиянием к ситуациям требующих познавательной активности. Интеллект – это способность сознания, а мыслить – это активность сознания. Проблема изуче-ние с учетом этих различии еще не совсем обоснована. Интеллект анализируется как, глубокое составное опре-деляющая процесс мышления. В статье говорится об интерактивных методах, как основной предмет позволяющая учащимся самостоятельно усваивать знания, а также позволяющая усваивать знания с помощью практики. Использование интерактивные методы в развитии интеллектуальности у учащихся начальных классов означает и деятельность формирования новых знаний учитывая субъективный опыт учащихся. Процесс обучения проводится в открытом диалоге, поддерживая прямую и косвенную взаимосвязь.

Ключевые слова: интерактивные методы, интеллектуальной, развитие интеллекта, начальная школа, ученик, методология.

Summary

Development of intelligence of primary school students and using the interactive method

Ayaulym Baysoltanova – 2nd course master of Pedagogy and methodology of elementary education, ayauka.b.b@mail.ru

The article discusses the use of interactive methods in the development of intellectual abilities of primary school pupils. Developmentofintelligenceis characterized by the development of students' thinking function active, confident replenishment of consciousness necessary knowledge, the ability to think, as well as an increase in interest for knowledge.Considering the level of development of intelligence and the individual abilities of primary school pupils is determined by the ability to use interactive methods in organizing the activities of students in different forms. It is necessary to form a person with advanced intelligence, which are able to develop and improve in the future.Given analyzes literatures definitions Intelligent software and interactive methods considered in conjunction with the system of actions to think, to problem-solving strategies and the influence of individual situations requiring cognitive activity.Intelligence - the ability of consciousness and thinking - is the activity of consciousness. The problem with the study of these differences is not quite justified.Intelligence is analyzed as a composite defining a deep thinking process. The article refers to the interactive method as the main subject of allowing students to acquire knowledge independently, as well as allowing acquire knowledge through the practice. Using interactive methods in the development of intelligence of primary classes and activities is the formation of new knowledge taking into account the subjective experience of students. The learning process carried out in an open dialogue, supporting direct and indirect linkages. It increases the activity and interest of students.

Key words: interactive methods, intellectual, the development of intelligence, primary school, pupil, methodology.

УДК 796

ЖЕКЕ ТҰЛҒАНЫҢ АҚЫЛ-ОЙ ЖӘНЕ ДЕНЕ ЖҰМЫС ҚАБІЛЕТТІЛІГІ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТЕТІН ДЕНЕ МӘДЕНИЕТІ ҚҰРАЛДАРЫНЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

А.И. Исаев – аға оқытушы**,** Қ.А.Ясауи атындағы ХҚТУ, Түркістан қаласы

Бұл мақалада жеке тұлғаның ақыл-ой және дене жұмыс қабілеттілігінің орнықтылығын қамтамасыз ететін дене мәдениеті құралдарының маңыздылығы, ақыл-ой және дене жұмыс қабілеттілігін тәрбиелеу міндеттерін жүзеге асыру үшін дене тәрбиесінде кең мүмкіндіктері қарастырылған. Бұл дене тәрбиесінің спецификасымен, оның мазмұндық және процессуалдық негіздері мен қамтамасыздандырылған, ақыл-ой және дене тәрбиесінің өзара байланыстылығы, яғни дене тәрбиесі адамдардың ақыл-ой және еңбек жұмыс қабілеттілігін арттыруға тікелей әсер етіп, жеке тұлғаны өмірге, еңбекке дайындауға нақтылы бағыт беретіні.

Түйін сөздер: Еңбек шарты, қажу, еңбек қабілеті, қызметтік даярлық, жеке тұлға, дене мәдениеті, функционалдық жағдайы.

Қазіргі таңдағы дене мәдениетінің негізгі оқытып, үйрету құралы дене жаттығулары болып табылады. Физиологиялық белгілері бойынша жекелеген топтарға біріктірілген барлық көп бейнелі бұлшық ет қызметі бойынша жаттығуларды физиологиялық топтастыру жүйесі қалыптасқан.

Организмнің жағымсыз факторлардың қолайсыз әсеріне орнықтылығы адамның тумысынан, табиғи және тіршілік ету барысында иеленген қасиеттеріне байланысты болады. Бұл барынша қозғалмалы және бұлшық ет жүктемелері мен сыртқы орта қозғаушы күштері (ауа райы температурасының тұрақсыздығы, оттегінің жеткіліксіздігі, сол сияқты көмір қышқыл газының артық мөлшері және т.б.) арқылы жаттығу құралдарымен әсер етуге болады. Ғылыми зерттеу нәтижелері мен білікті дене мәдениеті мамандарының іс-тәжірибелері көрсеткендей, физиологиялық механизмдерді жетілдіру жолымен дене жаттығуларымен шұғылдану ауа райының жоғары ыстықтықтағы, артық суықтықтағы температураларына, гипоксияға, кейбір уландыратын заттардың әсеріне студенттер организмінің орнықтылығын арттырады, ауруға шалдығуларын төмендетеді және олардың дене қабілеттері мен оқу еңбегінде жұмыс қабілеттіліктерін арттырады.

Спорттық дәрежесі бар, жаттыққан шаңғышылардың денелері -35ºс-қа дейінгі суық кезінде жоғары жұмыс қабілеттіліктерін сақтайтыны тәжірибе жүзінде дәлелденген. Егер жаттықпаған адамдар дене температуралары +38ºс көтерілгенде жұмысты атқару жағдайында болмаса, ал жаттыққан адамдар өздерінің дене температуралары +39ºс және одан да жоғары болған жағдайларда да жүктелерді орындай алады [1].

Дене жаттығуларымен белсенді және жүйелі шұғылданатын адамдарда жоғары қуаттылықпен және күштенумен ақыл-ой немесе дене еңбегін атқару кезінде психикалық, ақыл-ой, ой және сезім күйі орнықтылығы артады.

Дене жаттығуларының сапалы сипаты бірқатар мына психикалық қызметтер жиынтығынан көрінеді: жетілдіруге талаптану, оған жетуге деген әрекеттің мақсаты мен құралдары туралы мағлұматы, берілген жаттығуды орындауға деген ықылас пен ерік-жігер күшінің болуы және т.б.

Дене жаттығуларын дұрыс орындауға қоршаған орта жағдайының әсері және оған бағдар алу, қозғалу мағлұматының, ойлау жұмыс қабілетінің, толқу сезімінің және т.б. болуы әсер етеді. Дене жаттығулары адамның психикалық қасиеттерін жетілдіруге мүмкіндік жасап, оның ойлау (зерде, сана) қызметін жақсартады.

Дене жаттығулары қызығушылық пен сезімді, ерік-жігер мен мінезді дамытып, адамның рухани даму құралының бірі болып табылады. Олар сонымен бірге адамның дене және психикалық қызметінің бірлігін көрсетеді.

Адамның дене жұмыс қабілеттілігінің жоғары деңгейін қамтамасыз ететін қандай да бір қозғалыс әрекетін орындау жағдайына, оның сипатына, ерекшелігіне, созылу ұзақтығына, қуаттылығына және қарқындылығына байланысты негізгі дене қозғалысы сапаларына **күшті, шапшаңдықты** және **төзімділікті** жатқызады. Бұл аталған дене қозғалысы сапаларына дене жаттығуларының кейбір ерекше түрлерінің табысты орындалуын қамтамасыз ететін **иілгіштік** пен **ептілікті** жатқызу мақсатқа лайықты болады. Жаттығулардың адам организміне әсер етуінің ерекшеліктері мен көп бейнеліліктерін (спорт физиологтарының көзқарастары бойынша) **дене жаттығуларының физиологиялық топтастырылуымен** танысқаннан кейін түсінуге болады. Оның негізіне, белгілі топқа кіретін, бұлшық ет қызметі түрлерінің барлығына тән, белгілі бір физиологиялық топтастырылу

белгілері жатады. Сонымен, бұлшық ет жирылуы сипаты бойынша бұлшық ет жұмысы статикалық (орнықты) немесе динамикалық (қозғалмалылық, өсіңкілік) сипатта болады. Дененің немесе оның мүшелерінің қозғалыссыз қалыпта сақталуы жағдайындағы бұлшық ет қызметі, сол сияқты қандай да бір жүкті дене қозғалуынсыз ұстау кезіндегі бұлшық ет жұмысы статикалық жұмыс (статикалық күш салу) ретінде сипатталады. Статикалық күш салу дененің әр түрлі бейнедегі қалпын ұстауымен сипатталады, ал динамикалық жұмыс кезіндегі бұлшық ет күштенуі (ширығуы) дененің немесе оның мүшелерінің кеңістіктегі қозғалысына байланысты болады.

Дене жаттығуларының елеулі топтары жаттығуда, сол сияқты жарыстарда қозғалыс актылары белгілі бір ізді жүйелілікпен, қатаң орнықтылықпен стандартты жағдайда орындалады. Белгілі бір стандартты қозғалыс шегінде және оларды орындау жағдайында күш, шапшаңдық, төзімділіктің жоғары қозғалыс үйлесімділігінің көрсетілуімен нақтылы қозғалыс әрекетін орындау жетілдіріледі.

Сонымен бірге, шапшаң қозғалыс реакциясын талап ететін (жеке сайыс түрлері, спорттық ойындар), қозғалыста ауысып отырылатын жағдайларда, орындау жағдайлары тұрақты емес, яғни стандартты емес ерекшелігімен сипатталатын дене жаттығуларының үлкен тобы айырмаланады.

Стандарттылығымен немесе стандартқа жатпайтындығымен байланысты қозғалыстағы дене жаттығуларының үлкен екі тобы, өз кезегінде, **циклдық** сипаттағы (жүру, жүгіру, жүзу, есу, конькимен, шаңғымен сырғанау, велосипедте және т.б.) және ациклдық сипаттағы (белгілі циклдарда міндетті бір ізді қайталанусыз, айқын басталу және қозғалыстың аяқталу көрнісі бар жаттығулар: секірулер, лақтыру, гимнастикалық және акробатикалық элементтер, ауырлықтар көтеру) жаттығуларға бөлінеді. Циклдық қозғалыс үшін жалпы тән сипат, олардың барлығы әр түрлі жалғастырылу уақытымен тұрақт ы және айнымалы қуаттылықпен орындалатын жұмыс болып саналады. Көп бейнелі қозғалыс сипаты жұмыстың орындалу қуатын, сонымен бірге бұлшық ет жирылу күшімен және оның амплитудасымен байланысты уақыт бірлігіндегі жұмыс көлемін барлық уақытта дәл анықтауға мүмкіндік туғыза бермейді, яғни мұндай жағдайларда «қарқындылық» термині пайдаланылады. Жұмыстың созылу ұзақтығының шегі оның қуаттылығына, қарқындылығына және көлеміне, ал жұмыстың орындалу сипаты организмдегі қажу үдерісімен байланысты болады.

Егер жұмыс қуаттылығы өте жоғары болса, онда оның созылу ұзақтығы аз, яғни оның салдарынан организмде қажу тез орын алады. Циклдық сипаттағы жұмысты орындау кезінде спорт физиологтары максимальды қуаттылық зонасын (мұнда жұмыстың созылу ұзақтығы 20-30 секундтан аспайды, әрі қажу мен жұмыс қабілетінің төмендеуінің көп бөлігі 10-15 секундтан кейін басталады); субмаксимальды қуаттылық зонасын (20-30 секундтан 3-5 минутқа дейін); үлкен қуаттылық зонасын (3-5 минуттан 30-50 минутқа дейін) және біркелкі қуаттылық зоналарын (мұнда жұмыстың созылу ұзақтығы 50 минут және одан жоғары) айырмалап, айқындады.

Адам организміне қоршаған ортаның әр түрлі қозғаушы күштері әсер етеді: оның әр түрлі бейнедегі қызмет түрлерін зерттеу барысында табиғат факторларының әсерін ескермеу мүмкін емес (барометрлік қысым, ауаның газ құрамы мен ылғалдығы, ауа райы температурасы, күн радиациясы, яғни адамды қоршаған орта), биологиялық факторлар (қоршаған өсімдіктер мен жануарлар әлемі, сол сияқты адамның тұрмыстық, өндірістік және шығармашылық қызметі нәтижелерімен байланысты).

Сыртқы ортадан адамның тіршілік әрекеті мен дамуы үшін қажетті заттар, сонымен бірге тітіркендіргіштер (пайдалы және зиянды) организміне түседі. Адам организмі функционалдық жүйелердің өзара әрекеттестігі жолымен өзінің ішкі ағзаларының қажетті тұрақтылығын сақтау үшін барынша әрекеттенеді.

Тұтас организмнің барлық органдары мен функционалдық жүйелерінің қызметі әр түрлі тербелу диапазоны бар, белгілі бір көрсеткіштерімен сипатталады. Кейбір тұрақты шамалар бірқалыпты және едәуір қатты (мысалы, РН қан көрсеткіші 7,36-7,40, дене температурасы -35-42°с аралығында, жүрек соғу көлемі –бір жирылғанда шығарылатын қан мөлшері -50-200^{3} см).

Адам организміне әсер ететін әлеуметтік-биологиялық және табиғат қозғаушы күштері экологиялық сипаттағы мәселелермен үзіліссіз байланыста болады.

Экология (грек oikos – үй, тұрақ + foqos-ұғым,ғылым) - бұл білім саласы, биологияның бөлімі, және оқу пәні, сол сияқты кешенді ғылым. Экология организмдердің бір-бірімен және табиғаттың өлі компоненттерімен өзара үйлестік қатынаста қарастырылады.

Адам экологиясы оның табиғатпен өзара әрекеттестігі заңдылықтарын, денсаулықты сақтау және нығайту проблемаларын зерттейді. Адамның өмір сүру ортасы жағдайына қандай тәуелділікте болса, табиғатта адамға тәуелді. Қоршаған ортаға өндірістік қызметтің әсері (ауа атмосферасының, топырақтың, су қоймалары мен өзен, көлдердің өндіріс орындарының зиянды қалдықтарымен

ластануы, орман, тоғайлар ағаштарының кесілуі, өртенуі, жол апаттарымен технологияның бұзылуының нәтижесінде радиацияның артуы) адамдардың тіршілік етулеріне қауіп төндіруде. Мысал ретінде, еліміздегі Алматы, Шымкент, Қарағанды сияқты ірі қалаларда табиғи өмір сүру орта елеулі дәрежеде нашарлауда, тіршілік ырғағы, еңбек, тұрмыс, демалыс психологиялық көңіл күйі бұзылуда, ауа райы өзгеруде екені көңілге кірбің ұялатады. Қалаларда күн радиациясы қарқыны жақын орналасқан елді мекендермен салыстырғанда 15-20% –ға төмен, бірақ жыл көлеміндегі орташа температура 1-2ºс-қа жоғары, олардың тәуліктік және маусымдық ауытқуы елеусіз, атмосфералық қысым төмен, ауа ластанған. Осылардың барлығы адамның дене және психикалық саулығына барынша қолайсыз әсер етеді. Қазіргі заманғы адамдар ауруларының 80%-ы планетадағы экология-лық жағдайлардың нашарлау нәтижесінде пайда болатыны ғылыми зерттеулерде дәлелденген. Жоғарыда аталған экологиялық проблемаларды болдырмау дене жаттығуларымен және спортпен жүйелі шұғылдануды ұйымдастырып, жүргізумен тікелей байланысты.

Адамдардың өндірістік жұмыстан және ақыл-ой еңбегінен кейін, бос уақыттарында дене жаттығуларымен және спорт түрлерімен шұғылданудың негізгі түрлері мыналар:

- таңертеңгілік гигиеналық гимнастика;
- таңертең немесе кешкі уақытта арнайы бағыттылықта дене жаттығуларымен шұғылдану;
- түскі үзіліс кезінде қысқа уақыттық дене жаттығуларымен шұғылдану;
- жол сапар үстіндегі (поезда, автокөлікте, қонақ үйде т.б.) дене жаттығулары;
- белсенді демалыс және организмнің функционалдық мүмкіндіктерін арттыру, кәсіби-қолданбалы дене дайындығын жетілдіру мақсатында дене мәдениетімен және спортпен шұғылданулар [2].

Таңертеңгілік гигиеналық гимнастика жаттығуларының кешеніне түзетуші және аурудың алдын алу сипатындағы жаттығулар ендіріледі.

Бұл жаттығулардың жеке адамдар үшін кешенін құрастыру кезінде оның келесі талаптарды қанағаттандыруы қажет екені ескерілуі тиіс:

- жаттығу еңбек қызметі ерекшелігіне, адам организмінің функционалдық мүмкіндіктеріне сәйкес келуі тиіс;
- жаттығу бір ізді жүйелілікпен орындалуы тиіс;
- жаттығу артық күштенусіз және тыныстың бөгелуінсіз басымырақ өсіңкі қозғалыс сипатында болуы тиіс;
- жаттығу жүктемесі біртіндеп арттырылып, жаттығу соңында төмендетілуі тиіс;
- жаттығудың бір сарындылығы шұғылданушыларды жалықтыратын, тиімділігін төмендететін болғандықтан жаттығу кешенін кезеңдермен жаңартып от ыру қажет [3].

Ақыл, ой еңбегімен шұғылданатын қызметкерлер үшін таңертеңгілік гигиеналық гимнастиканың келесі бірізділіктегі үлгісі ұсынылады:

1. Ақыл,ой еңбегінен тежеу жағдайындағы организмнің біртіндеп қызметтік жағдайға келуіне мүмкіндік туғызатын жаттығулар жасау (жүру, баяу жүгіру, жалпы дамыту жаттығулары, белтемірде тартылу).
2. Жүрек қан – тамыры жүйесінің қызметін жандандыру үшін жаттығулар жасау (қолды әр түрлі бағыттарға сермеу, терең емес алға, артқа, жандарына ұмтылу қозғалыстары және т.б.)
3. Дене бұлшық еттерін нығайтатын, тыныс алуды шынықтыратын, ми қан айналымын жақсартатын жаттығулар (басты мойыннан айналдыру және басты, кеудені алға, жанына, артқа иіу).
4. Күшті дамытуға арналған жаттығулар.
5. Буын қоспаларының қозғалмалылығын арттыруға арналған жаттығулар.
6. Қарын бұлшық еттеріне (брюшной пресс) арналған жаттығулар.
7. Аяққа арналған жаттығулар (екі, бір аяққа отырып тұру, секірулер).
8. Таңертеңгілік гигиеналық гимнастика жаттығулар кешенін дене бұлшық еттерін босаңсыту және тыныс алуды қалпына келтіру жаттығуларымен аяқтайды (баяу жүгіру, жүру, тыныс алу жаттығулары) [4].

Таңертеңгілік гигиеналық гимнастиканың созылу ұзақтығы 10-15 минуттан 30-40 минутқа дейін. 40 жасқа дейінгі, дені сау адамдар үшін жүрек соғу жиілігі (ЖСЖ) минутына 150 рет, 50 жастан жоғарылар үшін минутына 140 рет, 60 жастан бастап минутына 120 рет ке дейін артуы қарқындылығымен өткізу мақсатқа лайықты болады [5]. Алайда адамдардың барлығы бірдей таңертеңгілік сағаттарда орындалатын жаттығуларда артты-рылған жүктемені жеңіл және қиналмай атқара алмауы мүмкін. Бірқатар адамдар үшін таңертеңгілік сылбырлықты, босаңдықты, көңілсіздікті жоюға бағытталған жеңіл жаттығулармен шектелу, ал белсенді, ширақтыққа бағытталған жаттығуларды жұмыстан кейінгі тамақтан соң 2 сағаттан кейін орындаған мақсатқа лайықты болады.

1 Әбділлаев Ә.К., Оңалбек Ж.К. Дене мәдениетінің ілімі және әдістемесі. Түркістан. 2004ж.
2 Әбділлаев Ә.К. Дене мәдениетінің ілімі және әдістемесі. Түркістан, 2007ж.
3 Матвеев А.П. Теория и методика физической культуры и спорта. Москва, ФиС. 1991.
4 Кузнецов В.С. Теория и методика физической к,ультуры и спорта. Москва, ФиС. 2012.
5 Әбділлаев Ә.К., Мухамеджанов Б.Қ. Дене мәдениеті. Түркістан. 2008ж.

Резюме
Средство физической культуры обеспечивающии устойчивости умственной и физической работоспособности личности
В этой статье рассматривается значение средство физической культуры обеспечивающии устойчивости умственной физической работоспособности личности. В физической воспитании представлены широкие возможности для решения задач умственного и физического воспитания личности. Это обусловлено спецификой физического воспитания его содержательными и процессуальными основами. Взоимосвязь умственного и физического и воспитания выражается в том, что физическое воспитание оказывает непосредственное содействие умственному и трудовому, повышая умственную и трудовую работоспосособность людей, придает физическому воспитанию конкретную направленность подготовки их к жизни.
Ключевые слова: Условия труда, утомление, трудоспособности, функциональная подготовленность, физическая культура личности, функцианальная состояние

Summary
Means of physical culture the providing stability of intellectual and physical efficiency of the personality
The value of means of physical culture providing stability of intellectual physical efficiency of the personality is considered in the article. The wide opportunities for the problem solution of intellectual and physical training of the personality are presented in physical education. It is caused by specifics of physical training of its substantial and procedural bases. The relationships of intellectual and physical and education are expressed that physical training renders direct assistance intellectual and labor, raising an intellectual and labor working ability of people, gives a concrete orientation to physical training of their preparation for life**.**
Keywords: Working conditions, exhaustion, working capacity, functional readiness, physical culture of the personality, functional state

УДК 378 (075.8) 677

«БОЛАШАҚ КӘСІПТІК ОҚЫТУ ОҚЫТУШЫЛАРЫН ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ЖОБАЛАУҒА ДАЙЫНДАУ»

Р.А.Дарменова – п.ғ.к., Қазақ Мемлекеттік Қыздар Педагогикалық университетінің профессор м.а
С.А. Жүнісақын – Қазақ Мемлекеттік Қыздар Педагогикалық университетінің магистрі

Қазақстанның саяси әлеуметтік-экономикалық дамуына өз үлесін қоса алатын, жан-жақты дамыған, бәсекеге қабілетті тұлғаны дайындап, тәрбиелеу үшін ізденімпаз, жаңашыл, үнемі өз білімін жетілдіріп, сапалы білім берудің жолдарын іздестіріп, «оқыту үшін оқу», - деген мақсатты алған оқытушылар қажет. «Білім сапасы бірінші кезекте сапалы даярланған педагогтармен айқындалады, олар бұл білімдерін әртүрлі әдістер арқылы білім алушыларға береді» - делінген.(*ҚР.Президентінің жолдауынан).*

Оқытудың озық технологияларын сабақта пайдалану - өмір талабы. Сондықтан да сабаққа қойылатын талаптар оқытушыдан үлкен шеберлікті талап етеді. Соның ішінде жаңа педагогикалық технологияның студенттердің білім сапасын арттыруға, өздігінен ізденуіне, ой санасының дамуына мүмкіндік беретіні анық. Арнайы пәндерді оқытуда дамыта оқыту технологиясы кеңінен қолданылуда. Жаңа педагогикалық технологиялар оқушының шығармашылық қабілеттерін арттыруға үлесін қосады. Қазіргі білім беру саласындағы оқытудың озық технологияларын меңгермейінше сауатты жан-жақты маман болу мүмкін емес. Жаңа технологияны меңгеру - оқытушының кәсіптік, адамгершілік, азаматтық және басқа да көптеген адами келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып оқу-тәрбие үрдісін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі. Дамыта оқыту идеясы бойынша оқушыға оқу мақсаттарын қоюда, шешуде дайын үлгі берілмейді, Оқытушы - сабақ үрдісін ұйымдастырушы, бағыттаушы адам рөлінде. Әр оқушыға өз ойын білдіріп, пікір айтуға мүмкіндік беріледі, жауаптар тыңдалады. Әрине жауаптар барлық жағдайда дұрыс бола бермес. Дегенмен әр білім алушы жасаған еңбегінің нәтижесін бөлісіп, дәлелдеуге талпыныс жасайды, жеке тәжірибесін қорытындылауға үйренеді. «Технология» латынның - өнер, шеберлік деген сөзі, яғни шеберлік амал-тәсілдер

жиынтығы деген мағынаны береді. (1960-1970 жылдардан бастап «педагогикалық технология» ұғымы пайда болды).[1]

«Педагогикалық технологиялар-оқыту процесін жобалау, ұйымдастыру және өткізудің ойластырылған моделі», - деп В.М Монахов атап көрсеткен. Негізгі мақсат-студенттердің ойлау қабілетін дамыту,еркін сөйлеп ойын ашық айтуға үйрету, ой-өрісін кеңейту.

Педагогикалық технологиялар түрлері өте көп: Ж.Қараевтың деңгейлеп оқыту технологиясы, компьютерлік оқыту, модульдік оқыту және т.б.

Модуль – мақсатқа орайластырылған оқу мазмұны мен оны меңгеру жолдарын (технологиясын) біріктірген түйін, топ (узел).

Модуль құрамы: әрекеттің мақсаттық жоспары, ақпарат қоры, дидактикалық мақсатқа жетудің әдістемелік көрсетпелері.

Бұл технологияға орай оқу мазмұны өз алдына белгілі жинақы құрамға келтірілген ақпараттық топ (блок) күйінде беріледі. Ол ақпарат оқу мазмұнының көлемін ғана емес, әдістері мен олардың игерілу деңгейін де көрсететін дидактикалық мақсатқа сәйкес меңгеріледі.

Модульдік оқуда өзіндік жұмыстарға аса көп уақыт бөлінеді. Бұл оқушыға оқу әрекеттеріне кірісумен өз мүмкіндіктерін сезінуге, білім игеру деңгейін өзі анықтауына, өз білімдері мен епті ліктеріндегі кемшіліктерді байқауына жәрдемдеседі.

Модульдік оқу дәстүрлі білім игеру жүйесімен байланыста пайдаланылуы мүмкін. Модульдер оқу жүйесінің қалаған ұйымдастырылу формасында орын тауып, оның сапасын жақсартуға және тиімділігін арттыруға қолданылуы ықтимал.

Модульдік оқытудың өзіне тән сипат белгілері:

- оқу материалының кіші көлемді жеңіл игерілетін бөлшектерге жіктелуі;
- әр бөлшекті игеруге арналған нақты әрекеттерді орындау нұсқаулары жүйесінің берілуі;
- әр бөлшек игерілуінің тексерілуі;
- қадағалау тапсырмаларының дұрыс орындалуымен оқушы материалдың ендігі жаңа бөлшегін алып, келесі оқу қадамын іске асыруға өтуі;
- дұрыс жауап бере алмаған жағдайда оқушының қосымша көмек түсініктемелерін алуы;
- қадағалау тапсырмаларының нәтижесі хатталып, оқушының өзіне де (ішкі кері байланыс), педагогика да (сырттай кері байланыс) белгілі болуы.

Бұл технология жақтастарының пікірі: оқудың дәстүрлі сынып-сабақтық жүйесінде бағдарламалар мен оқулықтарға сәйкес берілетін оқу мазмұны бөлім, тақырып, параграфтарға бөлшектеніп, өз алдына шартты дербестенген ауқымда ұсынылады. Осыдан оқушылардың жеке пәндерден алатын білім, епті лік, дағдылары жай қалыптасады. Оқу проблемасының ұзаққа созылып өтілуінен, оқушылардың сабаққа болған қызығушылығы кемиді. Бір дәрістің екіншісінен алшақты болуынан бір сабақта қабылданған ақпарат келесіге дейін көбіне ұмытылады.

Пәндердің тұрақты ауысып отыруынан оқушы олардың бірде-біріне тереңдеп ене алмайды. Бір пәннен екіншісіне өтуде бала қиыншылық көреді, көп уақыт сарп етеді, ендігі сабақ өткендегіні көлеңкелейді, сонымен әр өткен сабақ өз құндылықтарын жойып барады. Әр дәріс оқушы үшін – жаңа жүктеме, мұғалімдердің жаңа талаптары, жаңа мазмұнды материал, жаңа көңіл-күй ықпалдары, т.с.с. осылардың баршасына сәйкес бала икемделіп, оқу іс-әрекеттерін орындауы шарт. Ал бұл енді қалыптасып жатқан жас буынға оңай шаруа емес.[2]

Оқыту үрдісіне жаңа педагогикалық технологияларды қолдану туралы Республикамызда жарияланған еңбектер, журнал мақалалары баршылық. Бірақ кәсіптік білім мамандығын оқытуда, әсіресе, қазақ мектептеріндегі кәсіптік білім педагогтарының жаңа педагогикалық технологияларды пайдалану тәжірибелерін баяндайтын еңбектер, журнал мақалалары тапшы.

Жоғарыда әңгіме болған педагогикалық технологиялардың бәрі бірдей мүлде жаңа, бұрын қолданылмаған әдіс-тәсілдер немесе оқытуды ұйымдастырудың формалары емес. Әңгіме олардың мүлде жаңа тәсілмен қолданылатындығында, соған лайық жоспарланған нәтижеге, мақсатқа толық жететіндігінде. Мәселен, модульдік оқыту технологиясының ерекшелігі – оқулықтағы оқу материалдарының құрылымы үнемі сәтті бола бермейді, соның салдарынан тақырыптың оқу мақсатын жобалауда, нәтижеге жету де қиындық туғызады. Мұндай тақырыпты (3 - 5, 6 - 7 сағаттық) мұғалім оқушыларды қатыстыра отырып өздігінше жоспарлайды: құрылымын өзгертеді, мазмұнының логикалық байланыстарын күшейтеді, тақырыпты бірнеше ірі бөліктерге бөліп, әр бөлікке сәйкес келетін оқытудың ұйымдастыру формалары мен әдіс - тәсілдерін белгілейді. Бір модульде дәстүрлі сабақ, лекция, сабақ,

семинар, қорытып - қайталау сабағы болуы мүмкін. Басты дидактикалық мақсат - әрбір оқушының жоспарланған нәтижеге жетуін қамтамасыз ету.

Осы аталған оқыту технологиялары оқыту сапасының мәселелерін шешуге ықпалын тигізеді, нәтижесінде жоғары білікті маман дайындалады:

- Түпкілікті, қолданбалы білімі бар;
- Жаңа, кәсіби біліктілікті жақсы меңгерген;
- өзгермелі әлеуметтік-экономикалық жағдайларға икемділігі бар;
- Инновациялық білім кеңістігі аясында әдепті және азаматтық сипатқа ие маман;

Бүгінгі күні әдіснамалық және дүниетанымдық мәдениеті жоғары,шығармашылық жағынан белсенді, өзінің кәсіби іс-әрекеттеріне икемділік пен қабілеттілік таныта алатын маман дайындау міндеті тұр.Бұл міндетті шешудің бір жолы студенттерге дайын ғана білімді беріп қоймай,олардың теориялық көзқарасын негіздеуге, пәндік-практикалық тәсілдерді игеруге шақыру болып табылады. Студенттердің өздігінен орындайтын жұмыстарының бірі-тапсырмалар жүйесі. Мұндағы мақсат-әр студент бойына сенімділік,өзіне жауап беру қабілетіне сүйену, ар-намыс және өзін-өзі сыйлау қасиеттерін дамыту болып табылады.Студенттер сабақ барысында өткізілген тақырыптар бойынша қосымша мәліметтер (баспа материалдары, интернеттен) ізденіп өзіндік жұмыстар, рефераттар, баяндамалар, презентациялар жасап жинақтайды және экономикалық жаңалықтарға шолулар жасайды. Оқытушының студенттің ой-пікірін тыңдауы көзқарасын дәлелдеуге тырысуына мүмкіндік беруі, оқитын пәндердегі тақырыптарын өмірмен байланыстыру арқылы өз мамандықтарының қажеттілігін жете түсінуін, бағалауын ұғындыру аса маңызды іс.[3]

Педагогикалық технологиялардың қай түрін алсақ та, олардың тиімділігі тек қана мұғалімнің шеберлігімен және осы шеберлікті шыңдай түскендігімен ғана шын күшіне ие бола алады. Кез - келген қоғам дамуы мен жаңа технологияны енгізу сапалылығы осы елдегі білім беру ісінің жолға қойылғандығы мен осы саланы ақпараттандыру деңгейіне келіп тіреледі. Ендеше қазіргі заманның технологиясын игеру міндетіміз.

1 ҚазақстанРеспубликасындагуманитарлықбілім беру тұжырымдамасы.-Алматы: Қазақстан,1994ж.- 6 б
2 ҚазақстанРеспубликасында орта білімніңдамытутұжырымдамасы. – Алматы: Қазақстан,-1997, - 34б.
3 Бегалиев Т.Б. Педагогика. Тараз: ТарМУ, 1999.- 56б.

Резюме

Педагогические технологии – качественно новая ступень в развитии "производственного аппарата" педагогики. Человек - ориентированный подход к педагогическому образованию, точность образования, творческой деятельности, а также нового технологического развития этихданных.В связи с этим педагогическая технология рассматривалась как область знания, включающая методы, средства обучения и теорию их использования для достижения целей обучения. Технология обучения – понятие близкое, но не тождественное педагогической технологии, поскольку оно отражает путь освоения конкретного учебного материала в рамках определенного предмета, темы, вопроса и в пределах избранной технологии. Дальнейшее развитие исследователей в области педагогической технологии расширило ее понимание, что отразилось в многочисленных различных определениях этого понятия. Так, по мнению, многих отечественных педагогов (Беспалько В.П., Журавлева В.И., Кларина М.В.) технология обучения – это составная часть системы обучения, связанная с дидактическими процессами, средствами и организационными формами обучения. Система образования технологии будет способствовать укреплению творческих способностей будущих учителей. Новые цели образования, сотнесение их с контекстом духовной культуры и личностными запросами на пороге нового тысячелетия требуют обновления содержания образования и поиска форм обучения, которые дадут возможность их оптимального освоения. Любая современная педагогическая технология представляет собой синтез достижений педагогической науки и практики, сочетание традиционных элементов прошлого опыта и того, что рождено социальным прогрессом, гуманизацией и демократизацией общества.

Ключевые слова: педагогических технологий, профессиональный, компьютерное обучение, модульная обучения, навыки , процесс, информации, критическое мышление, метод.

Resume

Educational technology – industrial facilities accuracy of a new stage in the development of guality education in psychology, education, creative activities, as well as a new approach to the development of the technology. In particular, the same educational technologies, the development of educational materials in a certain part of the way, because the study due to the fact that the purpose of educational technology. Pedagogical methods of teaching the theory of learning to use the technology and tools, including in the field of education, as well as there was a theme, the theme and the chosen technology, including further development of researchers in the field of educational technology.

During the study, which is refiected in the many different definions of the concept will be expanded to many Russian teachers (Bespalko V.P, Klarina V.I., ZhuravievaM.V.), educational learning processes, technology, tools and education is a part of the organizational form of the education system. The new goal of education, their correlation with the context of spiritual culture and personal requests for the new millennium require updating the content of education and the search for forms of education that will enable their optimal development. Any modern educational technology is a synthesis of the achievements of science teaching and practice, the combination of the traditional elements of past experience and what is born social progress, humanization and democratization of society.

The Keywords: pedagogical technologies, professional, computer training, modular training, skills, process, information, critical thinking,method

УДК 378 (075.8) 677

«БОЛАШАҚ КӘСІПКЕРЛІК МАМАНДЫҚТАРЫНПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯ НЕГІЗІНДЕ ДАЯРЛАУДЫҢ ӘДІСНАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ»

Ж.Асқарова - п.ғ.к., Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университетінің профессоры
Р.Дарменова - п.ғ.к., Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университетінің профессор м.а.
Ж.Асубаева - Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университетінің магистранты

Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасында күтілетін нәтижелер қатарына нәтижеге бағдарланған толыққанды, сапалы, бәсекеге қабілетті білім беруді, ғылыми және инновациялық қызметті дамытуды жатқызады. Сондықтан да философтар мен педагогтар құндылықтар мен құзырлылық тұғырын, білім беру жүйесіне іске асыру тетіктерінен іздестіруде. Құзырлылыққа бағытталған білімнің дидактикалық үлгісі жасалуда. XXI ғасырдағы педагогикалық білім берудің мазмұнын анықтаудың тұжырымдамалары, парадигмалары, моделдері, құндылықтар туралы пайымдауларды ғалымдар мен практиктердің зерделеуі арқылы іске асады. Педагогика теориясы мен практикасында жеке тұлғаға бағытталған білім парадигмасы, нәтижеге бағдарланған білім жүйесінің заңдылықтары ой елегінен өткізіліп, педагогикалық білім берудің мазмұны мен технологиясын нақтылауға мүмкіндік туындауда.

Алдыңғы қатарлы дамыған мемлекет пен азаматтық қоғам құруға ұмтылыс жасалып отырған қазіргі кезде еліміз үшін оның теориялық негіздерін айқындап, нақты іс-қимыл стратегиясын жасау маңызды мәселе болып отыр. Кез келген әрекет ғылыми тұрғыда негізделіп, мақсатты, жоспарлы түрде іске асырылса ғана тиімді нәтиже беретіні анық.

Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың Мемлекеттік бағдарламасын іске асыру нәтижесінде «кәсіби міндеттерін дербес әрі шығармашылық тұрғыдан шешуге, кәсіби қызметтің тұлғалық және қоғамдық маңызын түсінуге, оның нәтижелері үшін жауап беруге қабілетті кәсіби құзыретті жеке тұлғаны, бәсекеге қабілетті маманды қалыптастыруды қамтамасыз ететін білім беруді басқарудың тиімді жүйесі құрылатыны» атап көрсетілген. Бұл болашақ мамандарды даярлаудың сапасын еліміздің білім беру жүйесін әлемдік білім беру кеңістігі аумағына кіріктіру міндеттерін шеше отырып көтеруді көздейді.Педагогикалық университеттердің жаңа миссиясы – жоғары білікті педагог мамандарды даярлау және олардың бәсекеге қабілетті кәсіптік деңгейін қамтамасыз ету, университет түлектерінің азаматтық және адамгершілік қасиеттерін қалыптастыру, университеттің әлемдік білімдік, ғылыми және ақпараттық қауымдастыққа енуіне жағдай жасау.

Егер болашақ кәсіпкерлік мамандықтарын педагогикалық технологияны оқытуға даярлауғылыми тұрғыда негізделіп, практикалық түрде іске асырылса, онда кәсіби оқыту педагогының даярлығы қоғамның сұранысын қанағаттандыратын болады, өйткені маманның инновациялық технологиялар арқылы кәсіпкерлік іс-әрекет негіздерін оқытуға даярлығы оның жоғары кәсіби біліктілігін, құзыреттілігі мен бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етеді.

Педагогикалық теория мен практикада әдіске ерекше мән беріледі өйткені, атап айтқанда, әдіс өз бойына білім берудің тиісті стратегиялық доктриналарын жүзеге асыратын әдіснамалық бағдарларын жинақтайды. Сондықтан жас ұрпаққа, жас буынға жаңаша білім беру жолында түбегейлі өзгерістер жүріп жатыр.Қоғамдағы жаңа әлеуметтік –экономикалық жағдай, әлемдік мәдени- білім кеңістігіне ену, өркениетті елдердегі педагогика ғылымы және білім беру жүйесі дамуының қазіргі кездегі тенденциялары,әлемдік деңгейдегі педагогика және психология ғылымында жинақталған тәжірибелерді талдау нәтижесі мұғалім мамандығын сапалы етіп дайындауды қажет етеді.

Қазіргі білім беру саласындағы оқытудың инновациялық технологияларын меңгермейінше, сауатты, әрі жан-жақты маман болу мүмкін емес. Инновациялық технологияны меңгеру оқытушының интеллектуалдық, кәсіптік, адамгершілік, рухани азаматтық және басқа да көптеген адами келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып оқу-тәрбие процесін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі.

"Педагогикалық технология — бұл педагогикалық мақсатқа қол жеткізу жолындағы қолданатын барлық қисынды ілім амалдары мен әдіснамалық құралдарының жүйелі жиынтығы және жұмыс істеу реті", - деп анықтайды.

Осы аталған көрсеткіштердің әсерінен білім, кәсіп, іскерлік, іс-әрекет, игеру, нәтиже құралады. Білім жалпы, кәсіби, техникалық, арнайы білім болып бөлініп кәсіппен ұштасады. Ал кәсіп – мамандық таңдау, мамандықты меңгеру. Білім алып кәсіп иесі болу үшін іскерлік қажет. Іскерлік – оқу, білім, кәсіп, тәжірибе, ізденушілік, өзіндік жұмыс, іс-шаралар, дағдыдан туындайды. Іскер болу үшін іс-әрекетті меңгеру қажет. Іс-әрекет әрекеттен, операция, қимыл-қозғалыстан тұрады. Барлық үрдіс байланыса орындалғаннан соң нәтиже көрсеткіші пайда болады.

Жаңа ғасырға білімді адам болып , инновациялық технологияларды жетік меңгергенде ғана енуге болады. Өйткені халықтың іс-әрекеті барған сайын олардың ақпараттануына, компьютердің және телекоммуникацияның көмегімен алған ақпараттарын тиімді өңдеу қабілетіне байланысты. Бұл жоғары кәсіби білім беру жүйесінің алдына кәсіпкер мамандардың инновациялық ақпараттық – педагогикалық технологияны практикалық әрекеттерде пайдалануға даярлығын қалыптастыру міндетін қояды.

Білім сапасын арттырудағы инновациялық ақпараттық-педагогикалық технологияны талдай келе, мынадай тұжырым жасауға болады:

- білім алушылардың білім, білік сапасын арттырудағы жаңа инновациялық технологиялардың түрлері сан алуан, оларды таңдау және одан шығатын нәтиже оқытушының кәсіби біліктілігіне тікелей байланысты;
- жаңа инновациялық технологияларды енгізу жүйелі әрі мақсатты түрде жүргізілгенде ғана жетістікке жетуге болады;

Кәсіптік білім беру-бұл кәсіптік өзі тағдырын өзі шешуде мамандардың бойындағы жеке қасиеттерін, қабілеттін, мүмкіншілігін дамыту. Осы орайдан қарастырғанда студенттердің ынтасының, бейімділігінің, жалпы және динамикасына көңіл аударылуы қажет.

Жоғарыда аталғандарды ескере отырып болашақ маман тұлғасын дайындаудың маңызды да өзекті мәселе екені анық. Осы себептен болашақ маман даярлау ісіне мұқияттылық пен терең білімділікті талап етеді. Дұрыс таңдалған мамандық - жарқын болашағымыздың кепілі.

Қазіргі жағдайда мамандарды кәсіби даярлаудың белгілі бір деңгейіндегі сапасы мен бағыты еңбек нарығында оның бәсекеге түсу қаблетінің негізгі шарты болып табылады. Кәсіби даярлық процесінде жоспарлау, білім алу,өзінің жоғары жеке қабілеті мен қажеттігіне жауап беру мүмкіндігі бар студент еңбек нарығында елеулі орын алуы заңдылық болып табылады. Осыған орай, маманды даярлау сапасы тек қана даму көрсеткіші және оқу орынын тәмәмдау факторы ретінде шешуші рөлге ие болып қана қоймай, негізгі өмірлік табысы болып табылады.

Ұсынылып отырған кәсіпкерлік мамандардың педагогикалықтұрғыдан зерттеудің негізгі ерекшелігі, біріншіден, ол тұлғаның өмір жолында қалыптасатын және осы өмір жолының әр кезіндегі оның өмірлік әрекетін қамтамасыз ететін жоғары жеке қасиеттері мен қабілеттерін айқындауға бағытталған.

Мұнда тұлғаның сана - сезімін, әлеуметтік ойлауын, оның белсенділігін (бастамашылдық және жауапкершілік), уақытты ұйымдастыру қабілеті сөз болып отыр. Бұл қабілеттер осы тұлғаның өмірлік ұстанымы, өмірлік бағыты мен болашағымен, өмірінің мәнімен байланысты. Зерттеу әдісі екіншіден, тұлғаларды әдеттегі өмірлік оқиғаларға анағұрлым жақын жағдайларда зерттеуді көздейді, сондықтан студенттік кезеңдегі осы оқиғалар ішінде жүрген психолог-практиктер қол жеткізе алады. Үшіншіден, тұлғаның өмірлік қабілеттерінің өмірлік генезисі- ретроспективасын (ынталылықтық, жауапкершіліктің дамымау себептері) анықтауға және олардың дамуы келешегіне мүмкіндік беретін әдіс. Ең аяғында төртіншіден, тұлғаның жоғары қасиеттерінің қалыптасуы тек психологтар ғана емес, сонымен бірге өзін-өзі дамыту субъектісі ретінде тұлғаның өзі де қол жеткізе алатын технологияларға негізделген әдіс болып табылады.Әдістің аталған ерекшеліктері оның ғылыми - зерттеу, сондай-ақ қолданбалы мақсаттар, оның ішінде - жоғары оқу орнындағы психологиялық қызмет мақсаттарында қажеттілігін көрсетеді.Мұндай қызмет құру тек қана даярланып жатқан мамандардың (кадрлардың)

кәсіби біліктілігін арттыру міндетімен емес, ең алдымен жоғары оқу орнындағы тұлғаның дамуына, өзін-өзі дамытуына және өзін-өзі көрсетуіне толық қанды жағдай жасаумен байланысы қажет. Педагоика ғылымында көп жылдар бойы орын алып келе жатқан, іс-әрекетке ерекше көңіл бөлу, оны тұлғаның өмірлік жолымен әрекетінен бөліп қарау тәжірибеге де тән болды.

XXI ғасырда білімін дамыта алмаған елдің тығырыққа тірелуі анық. Біздің болашақтың жоғарғы технологиялық және ғылыми қамтымды өндіріс жері үшін кадрлар қорын жасақтауымыз керек. Осы заманғы білім беру жүйесінсіз әрі алысты барлап, кең ауқымда ойлап білетін басқарушыларсыз біз инновациялық экономика құра алмаймыз, демек, барлық деңгейдегі техникалық және кәсіптік білім беруді дамытуға бағытталған тиісті шаралар қолдануымыз шарт.

1 Қазақстан Республикасының Заңы. «Білім туралы» Алматы: ЖШС «Издательство «Норма-К», 2013. – 64 бет.

2 Ж.А.Асқарова.Кәсіби білім беру жүйесіндегі оқыту технологиялары.- Алматы: -15б,37б.

3 Егемен Қазақстан газеті 2011 ж. 1 ақпан

4 Сарбасова Қ.А. Инновациялық технологиялар. Алматы, 2006.

Резюме

Понятие «инновация» означает новшество, новизну, изменение; инновация как средство и процесс предполагает введение чего-либо нового. Применительно к педагогическому процессу инновация означает введение нового в цели, содержание, методы и формы обучения и воспитания, организацию совместной деятельности учителя и учащегося.

Главной целью инновационных технологий образования является подготовка человека к жизни в постоянно меняющемся мире. Сущность такого обучения состоит в ориентации учебного процесса на потенциальные возможности человека и их реализацию. Образование должно развивать механизмы инновационной деятельности, находить творческие способы решения жизненно важных проблем, способствовать превращению творчества в норму и форму существования человека.

Целью инновационной деятельности является качественное изменение личности учащегося по сравнению с традиционной системой. Это становится возможным благодаря внедрению в профессиональную деятельность не известных практике дидактических и воспитательных программ, предполагающему снятие педагогического кризиса. Развитие умения мотивировать действия, самостоятельно ориентироваться в получаемой информации, формирование творческого нешаблонного мышления, развитие детей за счет максимального раскрытия их природных способностей, используя новейшие достижения науки и практики, - основные цели инновационной деятельности. Инновационная деятельность в образовании как социально значимой практике, направленной на нравственное самосовершенствование человека, важна тем, что способна обеспечивать преобразование всех существующих типов практик в обществе.

Ключевые слова: педагогика, технология, инновация, профессиональный , кадр, методология, метод, доктрина, экономика.

Resume

A concept a "innovation" means innovation, novelty, change; innovation as means and process suppose introduction anything new. As it applies to a pedagogical process an innovation means introduction new in aims, maintenance, methods and forms of educating and education, organization of joint activity of teacher and studying. The main objective of the innovative education is to prepare the world tolive in a changing society. And the rights of the potential value of this training is to focus on the implementation of the educational process. Education, innovayiyaliqvital for the deveiopment of mechanisms to find creative ways to solve problems, contribute to a change in the innovative technology compared to the traditional system, is a qualitative change in the pupil. This record was made passible by the introduction of professional and educational crisis, the innovoti lask of experience in training and education programs. To navigate to the information received in respect of the innovative technology of its ability to stimulate the activities of non – traditional creative thinking, the use of the latest achievements of science and practice. To moral self improvement of the social practice of innovative activityin education, community experience is important to be able to provide all types of conversion.

The Keywords: pedagogics, technology, innovation, professional, shot, methodology, method, doctrine, economy.

МЕРЕЙТОЙМЕН ҚҰТТЫҚТАЙМЫЗ – ПОЗДРАВЛЯЕМ ЮБИЛЯРА

УМАНОВ ГРИГОРИЙ АБРАМОВИЧ

УМАНОВ ГРИГОРИЙ АБРАМОВИЧ родился 27 мая 1931 года в Москве. После окончания исторического факультета Казахского государственного университета им. С.М. Кирова в 1954 году преподавал историю в медицинском училище в Алма-Ате, работал директором спецшколы трудовой колонии МВД Каз. ССР.

После защиты кандидатской диссертации по проблеме «Причины преступности несовершеннолетних в СССР» (1965г.), его научная и педагогическая деятельность была связана с Казахским национальным педагогическим университетом им. Абая, где он продолжает работать и по сей день.

В 1970 году Г.А. Уманов защитил докторскую диссертацию на тему: «История создания и тенденции развития профессионально-технического образования в Казахстане». Особо следует отметить его работы «Причины преступности несовершеннолетних в СССР», «Трудные дети». Много лет он являлся председателем и членом советов по защите кандидатских и докторских диссертаций, членом ВАК РК.

Основы казахстанской педагогики, заложенные первыми руководителями кафедры педагогики КазПИ им. Абая Х.Д. Досмухамедовым, Ш.Е. Альжановым, Т.Т. Тажибаевым, Р.Г. Лемберг, Р.Ж. Иржановой, были достойно продолжены учеником Р.Г. Лемберг, Г.А. Умановым.

На протяжении 25-ти лет он заведовал кафедрой, в состав которой вместе с аспирантами входило более 100 человек. Именно здесь проявились качества талантливого педагога, руководителя, организатора и просто прекрасного человека.

Вместе с ним и под его руководством работала плеяда замечательных людей К.Б. Бержанов, А.И.Сембаев, Р.Д. Иржанова, Н.Д. Хмель, И.М. Кузьменко, А.Манеев, Д.С. Сейдуалиев, Б.Р. Айтмамбетова, Б.З. Акназаров, Г.М. Храпченков, Э.И. Шныбекова, М.К. Козгамбаева, Г.К. Байдельдинова, К.Б. Бозжанова, Ш.А. Адилханов, Л.В. Руднева, А.А. Бейсенбаева, Б.И. Муканова, Н.Д. Иванова, Н.Н.Тригубова, А.А.Ахметов, Л.К.Керимов, Коянбаев Р.М., Г.Т. Хайрулин, В.В. Трифонов, Ж.А.Абиев, Б.И.Кожабаева, К.К.Жампеисова, А.Н.Ильясова, С.А. Узакбаева, Г.К. Нургалиева, Н.Н.Хан, К.А. Жукенова, С.И. Калиева, М.Б. Тленбаева, Р.А. Джанабаева, А.Д. Кайдарова, Р.К.Толеубекова, Б.Т. Махметова, А.Г.Казмаганбетов, Х.К.Шалгинбаева и многие, многие другие.

Григория Абрамовича всегда отличали высокая внутренняя культура, профессионализм, широта научных интересов, демократизм, гуманное отношение к коллегам, забота о научном, профессионально-педагогическом и личностном росте каждого члена кафедры, аспирантов, докторантов, а также лаборантов. Безупречный стиль руководства коллективом кафедры всегда вызывали глубокое уважение и заслуженный авторитет со стороны, как руководства вуза, так и всего коллектива университета. Работать на кафедре педагогики всегда считалось честью.

Он внес значительный вклад в развитие педагогической мысли и подготовку научно-педагогических кадров для средних и высших учебных заведении Республики. Под его руководством защищены более 90 кандидатских и 22докторские диссертации. Ученики и последователи его научной школы работают сегодня во всех уголках Республики Казахстан и за ее пределами. Сегодня они являются руководителя различных образовательных и других учреждений, подразделений высших учебных заведений, профессорами, доцентами вузов, возглавляют свои научные школы и пр.

Григорий Абрамович Уманов известный ученый не только в Республике, но и в ближнем и дальнем зарубежье. Им опубликовано более 120 научных работ, которые были напечатаны в США, Германии, Франции, России, Израиле, Швейцарии, Японии. Он Почётный профессор Университета и Почётный гражданин Штата Кентукки США. Для чтения публичных лекций неоднократно выезжал в США, Израиль и в другие страны.

Анализ становления отечественной педагогической науки Казахстана после приобретения Независимости свидетельствует, что бурному ее развитию способствовало открытие в 1992 году первого в Республике специализированного совета Д 14.05.01 по присуждению ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.01 – Теория и история педагогики, а затем и этнопедагогики при Алматинском государственном университете им. Абая (ныне КазНПУ им. Абая). Инициаторами открытия данного совета были ректор университета академик Т.С. Садыков, а также д.п.н., профессор Г.А. Уманов. С 2000 года в данном совете началось осуществление защит по специальности 13.00.08, а в последствии и по 13.00.04. Деятельность этого совета осуществлялась до декабря (включительно) 2010 года.

В связи с подготовкой первой плеяды отечественных докторов педагогических наук независимого Казахстана при АГУ им. Абая, увеличилось количество лиц, имеющих право на научное руководство кандидатскими диссертациями и научное консультантство по докторским работам. Именно этим и обосновывается дальнейшее развитие и открытие специализированных советов по защите как докторских, так и кандидатских диссертаций в Республике: при Алматинском государственном университете международных языков и международных отношений, ЖенПИ, Академии спорта и туризма, Академии образования им. Ы.Алтынсарина, Южно-казахстанском университете им. М.Ауэзова, Карагандинском университете им. Букетова, Атырауском педагогическом университете, Мезданародном казахско-турецком университете им. Х.Яссави, Гуманитарном университете (г.Астана).

Под руководством Уманова Г.А. было реализовано немало новаторских дел. Ему принадлежит идея создания научно-учебно-методических комплексов (НУМК) на базе средних общеобразовательных школ (1988). В 1995 году он создал и возглавил учебно-образовательный комплекс «Престиж» с обучением на русском, казахском и английском языках.

За заслуги в области развития педагогической науки и практики Республики Казахстан Григорий Абрамович был награжден медалью им. Н.К. Крупской, медалью им. И. Алтынсарина, отмечен знаками «Отличник образования Каз.ССР», «Отличник здравоохранения СССР», «Заслуженный работник высшей школы Казахской ССР», «Заслуженный деятель науки Республики Казахстан».

Ректорат, профессорско-преподавательский коллектив КазНПУ имени Абая, члены общеуниверситетской кафедры педагогики с огромной любовью и признательностью сердечно поздравляют Григория Абрамовича Уманова с прекрасным юбилеем, желают ему здоровья, творческого долголетия, благополучия родным и близким.

Ректорат:
Общеуниверситетская кафедра педагогики.

70 ЖАС
А.Д. КАЙДАРОВА

Аймен Жексембайқызы Кайдарова – п.ғ.д., профессор, ХПБҒА-ның академигі

АЙМЕН ЖЕКСЕМБАЙҚЫЗЫ КАЙДАРОВА – педагогика саласына бар саналы ғұмырын арнаған адам. Оның жүріп өткен жолына ойша көз жіберсек, тұнып тұрған ғибратты шежіре оқығандай боламыз. Иә, дәл солай. 1968 жылы Н.К. Крупская атындағы Семей педагогикалық институтының физика-математика факультетін тәмамдаған соң еңбек жолын орта мектептерде, орта оқу орындарында қатардағы физика пәнінің мұғалімі болудан бастаған ол бірнеше жыл Алматы қаласының кәсіптік-техникалық оқу орында-рының білім мен тәрбие беру жұмысының сапасын тексеретін инспектор болып қызмет істей жүріп, осы саладағы білімін жетілдіре түсуді алдына нақты мақсат етіп қойды. Ал мақсатқа жету үшін ең алдымен бойында алға жетелейтін ерік-жігер мен қуат-күш болуы керек. Сосын ұдайы біліміңді жетілдіріп, дамытып отыру қажет. Бұл принципті санасына мықтап құйып алған Аймен Жексембайқызы үнемі ізденумен, үйренумен болды. Сөйтіп білімге құштар арманшыл жас педагогикалық білімнің қара шаңырағы – Алматыдағы Абай атындағы Қазақтың педагогикалық институтына келіп, бағын сынамаққа бекінді. Институттың педагогика кафедрасының аспирантурасына оқуға түсті әрі оқытушылық қызметін де қызу бастап кетеді. Жүрегінің қалауымен таңдаған мамандық болған соң оның қиындығы мен қызығы да қатар жүретінін терең сезінген ол ғылымның қия жолында жасампаздықпен еңбектенді.

Осынау аспирантурадан басталған педагогикалық жалғызаяқ жолдың шежірелі ғұмырлық баянға айналарын кім білген. Енді бүгін қарап отырсақ, 1985-1989 жылдары аралығында отбасылық жағдайына байланысты Жезқазған педагогикалық институтында тәрбие жұмысы жөніндегі проректор болып істеген қызметін айтпағанда, Аймен Жексембайқызының бар ғылыми ғұмыры осы – Абай атындағы Ұлттық педагогикалық университетімен біте қайнасып келеді екен. Осы жылдар ішінде білім ордасында болып жатқан өзгерістерге де, оның мәртебесінің биіктегеніне де тікелей өзі куә. Әлемдік білім процестеріне қатысып жүрген оқу ордасының көптеген білім бағдарламаларына да Аймен Жексембайқызының қосқан үлесі аз емес.

2001 жылы «Университеттік білім беру жүйесінде болашақ мұғалімдердің кәсіби қызығушылығын қалыптастыру» (13.00.08. Кәсіптік білім берудің теориясы мен методикасы мамандығы бойынша) тақырыбында педагогика ғылымдарының кандидаты, ал 2007 жылы «Қазақстан Республикасындағы жоғары педагогикалық білім беру мазмұнының қалыптасуы және дамуы(1928-2005ж.ж.)» (13.00.01– Жалпы педагогика, педагогика және білім тарихы, этнопедагогика мамандығы бойынша) деген тақырыпта докторлық диссертация қорғаған педагог-ғалым жүзден астам ғылыми жарияланымдардың да авторы. Оқытушы ретінде жыл сайын оқытушылар қызметінің рейтингтік бағасының көрсеткішінде ылғи да ең жоғары бал көрсетіп келеді. Университеттің профессорлық-оқытушы құрамы мен студенттер арасында үлкен құрмет пен беделге ие.

Педагог-ғалымның біліктілік деңгейін көрсететін негізгі ісі оның дәріс оқу әдісі мен ұлттық тәрбиеден мол тәжірибесінің болуы. Сондықтан болар Аймен Жексембайқызы студенттерге ұлттық тәрбие беру ісіне бесенді қатысады. Педагогикадан студенттердің университеттік олимпиадаларын өткізуге әрдайым жауаптыболып, бесенді қатысады. Жеке өзінің де авторлық бірнеше жобалары бар. Олардың ішінен «Жоғары оқу орындарында студенттерді тәрбиелеудің тұжырымдамасы» және «Студенттерге ұлттық тәрбие беру» атты дәрістер курсын дайындауға қатысқаны жеке әңгімеге арқау боларлық.

Педагогика ғылымдарының докторы, профессор Аймен Жексембайқызы Қайдарова Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі қаржыландыратын бірнеше жобаға жетекші ғылыми қызметкер ретінде қатысты. Оның тікелей жетекшілік етуімен кандидаттық, докторлық диссертациялық және магистрлердің, студенттердің ғылыми ізденіс жұмыстары ылғи да жоғары бағаға ие болады. Бірнеше жылдар бойы Абай атындағы ҚазҰПУ-дың диссертациялық кеңесінің мүшесі болған Аймен Жексембайқызы кеңес жұмысының сапасын жаңа деңгейге көтеруге өз үлесін қосты.

Қаламгерлік қызмет бойдағы таланттан, сөздің қадір-қасиетін құрметтей білуден басталады десек, Аймен Жексембайқызының қазіргі атқарып жүрген қызметіне ерекше тоқталуымызға тура келеді. Өйткені педагог-ғалымның әрі қаламгердің қоғамдық негізде университеттің ғылыми-методикалық «Хабаршы – Вестник» (Педагогикалық ғылымдар сериясы) журналын оншақты жыл шығарумен айналысып, жауапты редактор қызметін атқарды. 2011-2015 жылдары «Педагогика және психология» журналы Бас редакторының орынбасары қызметін мінсіз атқарды. Басылым Аймен Жексембайқызының табандылығының және жарияланып келе жатқан ғылыми мақалаларының сапалылығының арқасында кең танымал болды. Журнал ҚР Білім және ғылым саласындағы Бақылау комитеті ұсынған ғылым қызметінің негізгі нәтижелерін жариялауға арналған ғылыми басылымдардың тізіміне енгізілгендіктен, оған келіп түсетін мақалалардың да географиясы кеңейіп отыр. Сондықтан, алыс-жақын шетелдерден де көптеген маман-ғалымдар өз мақалаларын тұрақты түрде жариялатып жүр. Бұл өз кезегінде редакцияның бүкіл жауапкершілігін атқаратын Аймен Жексембайқызына қосымша міндет жүктейді деген сөз. Редакцияға келген мақалалардың бәрін оқып, ой елегінен өткізу әрі оларды сұрыптап, салалық тақырыптарға бөлу және бәріне рецензия әзірлеу Бас редактордың орынбасарының тікелей міндеті саналады. Бұл жағына келгенде ол кісі қамшы салдырмайтын нағыз төселген тәжірибелі редактор ретінде де биіктен көрініп жүр. Осы жұмысты ол кісі жалпыуниверситеттік педагогига кафедрасында профессорлық лауазымымен қатар атқарып жүр.Қазіргі уақытта Ел Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың «Мәңгілік ел» идеясы бойынша кафедраның оқытушы-профессорлық құрамы білім берудің жаңа бағдарламаларымен жұмыс істеуде. Сол үшін арнайы тұжырымдама, типтік бағдарлама және қазақ және орыс тілдерінде «Мәңгілік ел» оқулығы әзірленіп, сабақтар өткізіліп жатыр. Ондағы басты мақсат болашақ мамандардың ұлттық сана-сезімін, патриотизмін, азаматтылығы мен әлеуметтік белсенділігін қалыптастыру, студенттерге ұлттық тәрбие беру болып табылады. Алдағы уақытта осы пәнді еліміздің барлық жоғары оқу орындарының оқу бағдарламаларына енгізу жөнінде үлкен жұмыстар атқарылуда. Осы жұмыстардың бәріне де профессор Аймен

Қайдарова белсене араласып жүр. Әрине атқарған қызметіңнің, қоғамға сіңірген еңбегіңнің жемісін көрудің өзі бір бақыт екені талас тудырмайтын ақиқат. Педагог-ғалым Аймен Жексембайқызының да еліміздің білім беру жүйесіндегі осынау көпжылдық педагоктық шығармашылық еңбегі елеусіз де емес екен. Бірнеше мәрте университет ректоратының, ҚР Білім және ғылым министрлігінің алғыстарымен, Құрмет грамоталарымен, «Еңбек ардагері», «Қазақстан Республикасының ғылымы дамуындағы еңбегі үшін» және «Білім беру ісінің құрметті қызметкері» төсбелгілерімен марапатталған.

Педагогика ғылымдарының докторы, профессор, МАНПО академигі, 140-қа жуық елімізде және алыс-жақын шетелдерде жарық көрген ғылыми жарияланымдардың, 2 монографияның, 2 оқулықтың (соавторлықпен), 2 оқу және 2 оқу-әдістемелік құралдардың, сондай-ақ 5 электронды оқулықтың авторы Аймен Қайдарова адал жар, ұл мен қыздың анасы және бірнеше немеренің ардақты әжесі де.

Аймен Жексембайқызы отбасында да бақытқа кенеліп отыр. Құдай қосқан өмірлік серігі – Рүстем Қайдаров елімізге белгілі азамат. Қазақстан Республикасының ішкі істер органдарының және Ұлттық Қауіпсіздік қызметі саласында ұзақ жылдар басшылық қызметтер атқарған генерал шенінде бүгінде Қазақстанның Републикалық Қоғамдық Генералдар кеңесін басқарады. Ерлі-зайыпты Аймен мен Рүстем Қайдаровтар жуырда өздерінің жарты ғасырлық Алтын тойларын атап өтті. Мұның өз адам үшін үлкен бақыт емес пе! Ендеше профессор Аймен Жексембайқызына бақытыңыз ұзағынын болсын деген тілек айтамыз.

Еңбегіңіз елге деген ерен ғой,
Елдің ісі ер еңбегін елеу ғой.
Бүгін сізді қуанышқа бөлеген
Әймен апай, құтты болсын мерей той!

Құрметпен қарайды жұрт тамсанып,
Қиындыққа мойымастай соншалық.
Қанша шәкірт тәрбиелеп, тәлімдеп,
Жібердіңіз ұлы өмірге жол салып.

Қайсар мінез болды-ау, сірә, жасыңнан,
Сәтіңіз жоқ бұл тірлікте жасыған.
Қызысыз ғой **Найман** деген бұл елдің,
Өжеттік те көрінеді осыдан.

Жары болу **Қайдаровтай** ағайдың,
(Көзі сізде алыс жақын-маңайдың).
Оңай емес келін болу **Арғынға,**
Одан қиын елі болса **Абайдың.**

Соның бәрі сізді шыңдап өсірген,
Озық жүру қашанда өмір көшінен.
Тәрбие мен тәлімділік мектебі,
Жастық шақтан келеді өмір көшімен.

Сіз ұстазсыз елге аты танылған,
Шәкірттерге шамдай жарық жағылған,
Профессор ұлағатты ғалымсыз
Педагогсыз бас әріптен жазылған.

Сіз және де аялаған анасыз,
Жанұяда казір үлкен панасыз.
Бір ұл, бір қыз тәрбиелеп өсіріп,
Міне, енді немерені бағасыз.

Бұл өмірден тапқан жансыз арнасын,
Жолыңызды ұрпағыңыз жалғасын.
Сізге деген шәкірттедің тілеуі –
Бойыңыздан күшпен қуат талмасын.

Еңбегімен жарық жанған жұлдызы,
Шыңға шыққан сіз қазақтың бір қызы.
Қуанышың мерей тойға ұласқан,
Құтты болсын Әймен Жексенбай қызы!

Ректорат:
Жалпыуниверситеттік педагогика кафедрасы.